II 28220

TIMOTEI CIPARIU

OPERE

I

Ediție îngrijită de
CARMEN-GABRIELA PAMFIL

Introducere de
GAVRIL ISTRATE

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
INVENTAR CĂRȚI Nr. 26968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1987

Biblioteca Fac. de lb. și lit. română
SECȚIA LINGVISTICA
București

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R 79 717 București, Calea Victoriei nr. 125

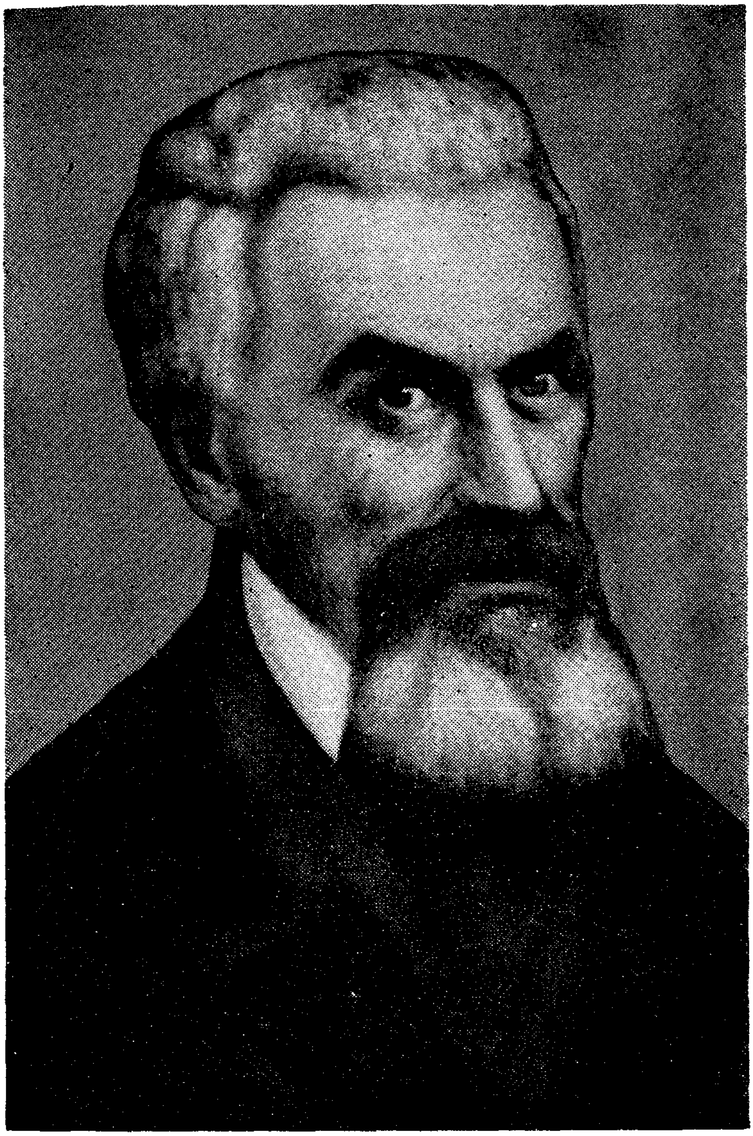

Motto:

„E mort Cipariu ? Voi spuneți că-i mort ? Dar oare poate
Să moară omul care dă vieți, care-i trimis ?
Nu-i mort ! În mii de piepturi, în piepturile toate,
Trăiește el de-a pururi ; nici moartea nu ni-l scoate
Din piept, unde ni-e scris !

Trei scînduri și-o movilă de glii nu pot s-ascundă
Pe-un om iubit de-o lume, pe-un om de fapte mari !
Un neam întreg, ce plînge, stă gata să răspundă
Că-n veac va recunoaște cu-o inimă profundă
Pe marele Cipariu ! "

(George Coșbuc, *Non omnis moriar*, 6 sept. 1887)

TIMOTEI CIPARIU ÎN CONȘTIINȚA URMAȘILOR

S-au împlinit o sută de ani de la moartea lui Timotei Cipariu, unul dintre cei mai mari cărturari ai neamului nostru, singurul învățat ardelean din întreg secolul al XIX-lea care poate fi comparat cu Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Era, după cum se știe, cel mai important reprezentant al curentului latinist, întruchipînd principalele trăsături ale ardelenilor, care se rezumă, în ultimă instanță, la afirmația lui Lucian Blaga : „ardelean înseamnă, a duce un gînd pînă la capăt" (*Izvoade*, București, 1972, p. 181). Este primul mare lingvist român, cel care a pus bazele studiului istoric al limbii, insistînd, cum era firesc, asupra elementelor moștenite din limba latină. Putea începe altfel ?

A fost elev al școlilor din Blaj, unde cultul pentru întemeietorii Școlii Ardelene era mai viu decît oriunde, și a trăit într-o epocă în care românii din Ardeal se găseau angajați în lupta pe viață și pe moarte pentru apărarea ființei lor ca popor, luptă care nu putea fi pierdută, fiindcă de ea depindea, în primul rînd, soarta limbii însăși, elogiată în atîtea rînduri de Cipariu, ale cărui ideile văd rezumate în chip magistral de George Coșbuc, în următoarele cuvinte :

„Limba e cea mai puternică legătură a unui neam. Ea e sufletul neamului, e firea şi fiinţa lui. Aceleaşi vorbe nasc în noi aceleaşi gînduri. Iar toţi cîţi au aceleaşi gînduri, orişicum se numesc ele : aspiraţiuni naţionale, idealuri, năzuinţe, merg pe aceeaşi cărare, biruiesc aceleaşi piedici şi au aceiaşi duşmani. Ei fac un neam, unul şi nedespărţit" (*Dintr-ale neamului nostru*, Bucureşti, 1903, p. 86).

Născut în comuna Pănade, lîngă Blaj, la 21 februarie 1805, Cipariu şi-a legat întreaga lui viaţă de orăşelul de la îmbinarea celor două Tîrnave. Prin activitatea sa prodigioasă, desfăşurată în întregime acolo, el a contribuit la creşterea numelui bun al „micii Rome", sporind, în toate chipurile, zestrea moştenită de la înaintaşi. Acolo a învăţat, punîndu-şi de la început în uimire magiştrii, şi acolo a funcţionat, ca profesor şi director, editor de cărţi, de ziare şi reviste, conducător al tipografiei etc., pînă la sfîrşitul vieţii, în 3 septembrie 1887. Acolo a fost înmormîntat, şi se odihneşte, de-a pururi, ocrotit de dragostea unanimă a urmaşilor săi.

Ca să ne dăm seama de rolul pe care l-a jucat Timotei Cipariu în cultura noastră din Transilvania şi să putem preţui, la justa ei valoare, moştenirea pe care ne-a lăsat-o în lingvistică, în primul rînd, ca să înţelegem solidaritatea cu care s-a adunat, la un moment dat, toată suflarea românească de peste munţi în jurul lui, este nevoie să ne aducem aminte de starea socială în care se găseau românii de acolo în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, înainte şi după revoluţia lui Horia, şi care era situaţia lor la mijlocul secolului trecut, cînd Cipariu a fost, alături de alţi cîţiva compatrioţi, sufletul mişcării naţionale de la 1848, de pe Cîmpia Libertăţii.

Situaţia social-politică a românilor se înrăutăţise în aşa măsură încît nu mai putea fi tolerată. Deşi cei mai numeroşi, în întregul principat, mai numeroşi chiar în raport cu toate celelalte trei „naţiuni" la un loc, nu numai cu cîte una, ei erau lipsiţi de drepturile cele mai elementare, nu aveau organizaţii administrative proprii, nu aveau reprezentanţi în Dietă, nu aveau şcoli în limba proprie.

Cum în perioada respectivă Imperiul austro-ungar trecea, el însuşi, prin momente deosebite şi se confrunta cu probleme dintre cele mai grele, atît sub raport politic propriu-zis, cît şi sub raport religios, conducerea de la Viena, după ce încercase fără izbîndă să convertească pe luterani şi calvini la catolicismul pe care îl părăsiseră cu prilejul reformelor religioase, şi-a îndreptat atenţia spre românii ortodocşi. Aderarea parţială a acestora la catolicism a provocat o serie de schimbări în conştiinţa unor învăţaţi ardeleni, schimbări care se reflectă, în mod cu totul evident, nu numai în aspectele teoretice privitoare la studiul limbii române, ci în întreaga ei orientare culturală.

Reprezentanţii Şcolii Ardelene, descoperind marile afinităţi ale limbii noastre cu cea latină şi luînd cunoştinţă de faptele de arme ale strămoşilor de la Rîm, nu mai sînt dispuşi să suporte starea de inferioritate în care se găsea poporul lor şi încep să fluture un steag pe care voiau să-l ridice la nivelul la care se găseau celelalte „naţiuni" din Transilvania. Pe lîngă orientarea cunoscută, către limba Romei, care avea să revoluţioneze în cele din urmă aspectul literar al limbii naţionale, ardelenii şi-au îndreptat în acelaşi timp atenţia către limba vorbită, cum avea să observe, printre cei dintîi, B. P. Hasdeu (*Cuvente den bătrîni*, III, Bucureşti, 1881, p. IX) :

„Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni : Şincai, Samuil Micu, Petru Maior, a căror mărime trebuie măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă : a deștepta naționalitatea română, a o deștepta cu orice preț. «Sînteți fii ai Romei ! », au strigat *ei* ; și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gînduri".

Rolul ardelenilor în cultivarea limbii literare și în studiul limbii române a fost, în general, subestimat și, cînd este vorba de specialiști, multă vreme marea majoritate dintre ei nu i-au acordat nici un fel de credit. Datorită criticilor aduse de Titu Maiorescu și, mai înainte, de Alecu Russo, dar, cu siguranță, datorită și ortografiei etimologice, pe care au preconizat-o latiniștii, iar contemporanii au înțeles-o greșit, părerile reprezentanților Școlii Ardelene au părut, celor mai mulți, în afara realității, de-a dreptul fantastice, și în felul acesta s-a creat ideea că nici nu trebuie întîrziat asupra lor.

Critica lui Odobescu, asupra Dicționarului lui Laurian și Massim, ca și cea a lui Șăineanu, asupra Gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, au întărit ideea că reprezentanții Școlii Ardelene ar fi desprinși de realitate.

Mentalitatea aceasta a început să se generalizeze și specialiștii nu mai acordau nici un credit învățaților ardeleni. Cu toate încercările lui Nicolae Iorga ori Giorge Pascu, ale lui Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu și Lucian Blaga, ea n-a mai putut fi înlăturată. Este adevărat că rezerva în care avea să fie învăluită activitatea cărturarilor de peste munți nu s-a reflectat în același fel asupra tuturora. Dacă în privința Școlii Ardelene propriu-zise (Micu, Șincai, Maior, Budai-Deleanu) s-a ajuns, pînă la urmă, la un consens în privința meritelor lor în domeniul culturii, în general, dar și al literaturii și chiar al limbii literare, cînd e vorba de curentul latinist, al cărui cel mai important reprezentant este Timotei Cipariu, punctele de vedere continuă să fie deosebite.

După criticile, nedrepte în cea mai mare parte, ale lui Titu Maiorescu, Lazăr Șăineanu și ale altora, s-a creat ideea că tot ce a realizat Cipariu ar fi fost clădit pe nisip. Specialiști dintre cei mai autorizați, și mă gîndesc în primul rînd la Ovid Densusianu și la Sextil Pușcariu, nu i-au aprofundat opera, deși s-ar părea că erau convinși de valoarea ei, că Cipariu merită toată recunoștința urmașilor pentru moștenirea pe care ne-a lăsat-o.

Același lucru se poate spune despre Iorgu Iordan, cînd avem în vedere aprecierile făcute asupra Gramaticii academice a lui Cipariu.

În schimb, A. Philippide, prin numeroasele trimiteri bibliografice la opera înaintașului său, se dovedește un temeinic cunoscător al lucrărilor lui. Este adevărat că profesorul ieșean a formulat și unele critici față de anume idei ale învățatului blăjean, dar, în același timp, lui îi datorăm cea mai elogioasă apreciere asupra lucrării fundamentale a lui Cipariu, *Principie de limbă și de scriptură*, pe care nu se sfiește s-o numească „capodoperă" [1].

Pledînd pentru „uzul poporului, care face lege și care își are totdeauna cauza lui binecuvîntată și mai profundă decît rațiunile filologilor", Titu Maiorescu consideră că Gramatica lui Cipariu face front comun cu *Tentamen criticum* al lui A. T. Laurian și cu Dicționarul academic al lui Laurian și Massim, că toate trei „se încearcă a silui o limbă" și că ele „nu merită să fie calificate decît de curiozități literare fără valoare practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbii" (*Critice*, I, București, f.a., p. 113).

---

[1] *Specialistul român*, Iași, 1907, p. 61.

De pe poziţia lui excesiv critică, Maiorescu ajunge la un moment dat să nesocotească total moştenirea culturală lăsată de latinişti.

Nu le neagă cunoştinţele impresionante şi recunoaşte că viaţa lor a fost pusă, în mod dezinteresat, în slujba unei cauze înalte, dar contestă valoarea în sine a lucrărilor lui Maior, Şincai, Cipariu şi Pumnul.

Punctul de vedere al lui Maiorescu avea să fie „întărit" prin afirmaţiile la fel de categorice ale unor lingvişti de autoritate.

Lazăr Şăineanu, spre exemplu, susţinea că Gramatica lui Cipariu „a fost uitată a doua zi după apariţiunea ei" (*Istoria filologiei române*, Bucureşti, 1895, p. 137). Dar lucrul acesta va fi foarte greu de dovedit, pentru că în realitate nu numai gramaticile datorate contemporanilor aveau să se resimtă, în mod copios, influenţate de cea a lui Cipariu, ci şi altele de mai tîrziu. Această influenţă slăbeşte, dar nu dispare cu totul, o dată cu apariţia Gramaticii lui H. Tiktin (1891, ediţia a doua în 1895) şi ea poate fi uşor demonstrată cu ajutorul celei a lui Slavici, de exemplu, apărută în anul 1914.

După asemenea afirmaţii, n-au mai putut fi auzite şi mai ales urmate aprecierile pozitive asupra lucrărilor lui Cipariu, chiar cînd veneau din partea aceloraşi autori. În articolul *Limba română în jurnalele din Austria*, Maiorescu sublinia faptul că „Arhivul filologic al d-lui Cipariu este scris în limbă curată", fără germanismele atît de răspîndite în celelalte publicaţii ardeleneşti (*Critice* I, 84—85), dar, de astă dată, cuvîntul lui este mai puţin ascultat şi nimeni nu se grăbeşte să renunţe la vechea părere negativă asupra rolului latiniştilor şi, în speţă, a lui Cipariu.

Nici reluările lui Şăineanu nu sînt de natură să schimbe situaţia şi etimologismul ciparian avea să rămînă condamnat pentru multă vreme. Dar împotriva acestei realităţi nu putem trece peste faptul că şi autorul *Istoriei filologiei române*, întocmai ca Maiorescu, subliniază valoarea unora dintre cărţile învăţatului ardelean, în primul rînd a *Crestomaţiei* de la 1858 (*op. cit.*, p. 3—4, 300).

Cuvîntul greu al lui Maiorescu, la care s-au asociat şi alţii, interesul scăzut manifestat de lingviştii de după 1900 faţă de opera lui Cipariu şi, cu siguranţă, victoria lui Maiorescu împotriva etimologismului în chiar sînul Academiei au făcut să nu mai fie auzite eventualele voci favorabile care s-au exprimat asupra activităţii lui Cipariu. Avem în vedere de data aceasta pe Aron Densuşianu şi Ion Bianu, care, amîndoi, au învăţat la Blaj şi l-au avut profesor pe Cipariu. Cu toată căldura pusă în expunerea lor, impresia creată de atacurile lui Maiorescu n-a putut fi înlăturată. Aprecierile lui Ion Bianu datează din 1888, din anul imediat următor celui al morţii lui Cipariu, iar cele ale lui Aron Densuşianu au fost extrase din *Istoria limbei şi literaturei române* (Iaşi, 1894).

Cel dintîi subliniază faptul că Cipariu este primul filolog care şi-a dat seama de importanţa studiului istoric asupra limbii: „Meritul real, însemnătatea cea mare a studiilor şi a scrierilor lui Cipariu, stă în aceea că el cel dintîi a înţeles că limba trebuieşte studiată în dezvoltarea ei istorică; el a fost cel dintîi care a înţeles că cunoaşterea organismului intim al limbii româneşti nu se poate dobîndi numai prin cercetarea limbii de azi şi din asemănarea ei cu cea latină; el mai întîi a văzut că această cunoştinţă se cîştigă numai urmărind limba pas cu pas, în fazele prin cari a trecut, cît se poate mai departe în vechime, căutîndu-i rădăcinile în limba vulgară română" (*Momente culturale*, Bucureşti, f.a., p. 54).

Aron Densușianu, la rîndul lui, preluînd ideea, insistă asupra valorii deosebite a Gramaticii, „cea mai bună ce avem pînă azi" *(op. cit.*, 262*)*.

Într-o notă de la p. 55 a broșurii lui Bianu, autorul ne informează că „romanistul Mussafia a sistematizat, cu admirabila sa claritate, formele gramaticale din *Principiile* lui Cipariu într-un articol magistral, publicat sub titlul *Zur rumänischen Formenlehre*, în «Jahrbuch für romanische und englische Literatur», t. X, p. 353—380".

Formularea lui Bianu aduce aminte de afirmația lui Hugo Schuchardt (*Despre „Textele și glosele vechi românești" ale lui B. P. Hasdeu*, în volumul I din *Cuvente den bătrîni* (*Suplement*), București, 1880, p. IX ; ediția a II-a, București, 1983, p. 482) : „O colecție de astfel de materiale publicase, ce-i drept, și T. Cipariu încă din 1866, colecție pe care A. Mussafia a pus-o în 1869 la baza excelentului său tratat *Zur rumänischen Formenlehre* (Despre morfologia română)".

Cu toate acestea, aprecierile negative ale lui Maiorescu asupra activității lui Cipariu n-au putut fi anulate, după cum ele au persistat și după ce Eminescu însuși s-a pronunțat în mod laudativ asupra Gramaticii învățatului de la Blaj : „În București a repausat cunoscutul profesor și membru al Academiei I. C. Massim. Cu greu ne-am putea hotărî să păzim zicătoarea latină «De mortuis nil, nisi bene». Intențiile sale vor fi fost desigur bune și patriotice, deși nu putem susținea același lucru despre scrierile sale. E destul a pomeni colaborarea sa la Dicționarul fantastic al Academiei, al cărui singur principiu a fost de a nu lăsa neschimosit nici un cuvînt românesc, pentru a arăta că filologul închinase viața minții sale unor idei rătăcite. În privința acestui dicționar însuși părintele canonic Cipariu a declinat onoarea de a-l fi inspirat cumva în tendințele sale. Și filologul din Blaj a și avut drept să decline asemenea onoare, *căci gramatica sa, desigur o lucrare foarte serioasă, n-a îndreptățit pe nimenea la clădirea babiloniei academice*" (M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, I, 1870—1877, București, 1905, p. 329).

La începutul secolului nostru, prin orientarea către lucrările lui Cipariu a unora dintre specialiștii de autoritate (Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu), se părea că soarta operei cărturarului blăjean se pregătea să intre sub alte auspicii. A fost doar o simplă părere. Lingviștii pomeniți au subliniat unele aspecte pozitive din opera lui, dar n-au stăruit, cum s-ar fi cuvenit, asupra moștenirii cipariene ; s-au apropiat mai mult ocazional de ea, cu prilejul unor comemorări, ori din nevoia de a-i îngloba concepția într-un curs de istoria ideilor, eventual într-unul de istorie a literaturii române. În cazul lui Ovid Densusianu trebuie să ne gîndim și la faptul că, după ce în 1905 în articolul intitulat *În amintirea unui învățat*, publicat în revista „Viața nouă" (I, p. 241—243), autorul formulase niște concluzii absolut nefavorabile, nu mai putea reveni, anulîndu-le cu totul. Într-adevăr, el afirma acolo că „Cipariu nu mai este decît un nume care caracterizează bine o epocă din viața noastră științifică. Și la mormîntul lui, ca și la al altora, pe lîngă cuvintele de reculegere pioasă, trebuie să ducem în suflet și bucuria că am trecut mai repede peste această epocă" (*Opere*, I, București, 1968, p. 691).

Interesul scăzut pentru lucrările lui Cipariu, în rîndul specialiștilor români, rezultă foarte clar din modul în care aceștia îl citează. Mi se pare cu deosebire caracteristic faptul că îi întîlnim foarte rar numele în publicațiile periodice de specialitate : „Dacoromania", „Bulletin linguistique", „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»".

În același timp, trebuie să spunem că puținii specialiști care îl citează nu se dovedesc interesați de teoriile lui lingvistice, de ideile noi pe care le pune în circulație, nici măcar de sistemul lui etimologic, ci de unele cuvinte izolate, pe care le-a menționat în cărțile sale (*custa, plăsă, tîmbar, mire* etc.), ori de unele probleme de cultură (*Palia de la Orăștie*; raporturile lui cu Academia Română și cu Astra; rolul național-cultural al Blajului; cultul lui Cipariu în Transilvania; Cipariu bibliofil; Cipariu și Coșbuc; Cipariu și Italia etc.), eventual de diverse chestiuni literare ori școlare (poezia populară; înclinările lui literare; admirator al lui Schiller; elev la Blaj; întemeietor al unei societăți de lectură etc.).

Aceeași observație se poate face și în legătură cu diversele istorii ale limbii noastre, unde ideile lingvistice ale lui Cipariu rămîn în cea mai mare parte înafara atenției autorilor respectivi și, în general, aprecierile acestora sînt aproape totdeauna reținute și neconcludente.

Nu s-a insistat decît cu totul sporadic și oricum în măsură insuficientă asupra părerilor lui Cipariu despre dialectele limbii române și despre limba vorbită, în general. Nu găsim nici o subliniere, în această direcție, nici în cartea lui I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române* (București, 1961), nici în manualul de *Dialectologie română*, elaborat, în colaborare, de Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Romulus Todoran, (București, 1977). Abia în *Tratatul de dialectologie românească*, apărut la Craiova în 1984, i se acordă un scurt paragraf.

Nici ideile romanistului Cipariu n-au fost subliniate* și, cu atît mai puțin, fructificate. La fel de puțin i-au cercetat opera autorii de dicționare și, în general, lexicografii. Doar Alejandro Cioranescu citează, cu oarecare consecvență, cuvinte discutate de Cipariu, cînd este vorba de fixat etimologia acestora (*Diccionario etimológico rumano*, Laguna, 1958—1961).

Foarte rar apare numele lui Cipariu în lucrările mari de istorie a limbii (Densusianu, Rosetti) și, atunci, nu se discută concepția lui lingvistică; se fac doar trimiteri bibliografice la anume fonetisme ori forme din textele vechi reproduse în cărțile lui Cipariu.

În primele două ediții ale cărții *Scurtă istorie a lingvisticii*, elaborată de Alexandru Graur și Lucia Wald (apărute în anii 1961 și 1965, la București), numele lui Cipariu nu este măcar menționat. Abia în ediția a III-a, din 1977, i se acordă un paragraf de douăzeci de rînduri.

Cum se poate explica acest fapt? Cui se datorește lipsa de interes pentru ideile lingvistice ale lui Cipariu, la un moment dat? Am zice că lui însuși, mai întîi, și celor care, în frunte cu Maiorescu, s-au ridicat împotriva etimologismului, demonstrînd că nu se poate clădi pe el un sistem viabil, că el nu poate sta la baza unei adevărate limbi literare.

Atîta vreme cît sistemul ciparian n-a stîrnit motive de îngrijorare, autorul lui se bucura de un prestigiu puțin obișnuit în rîndul cărturarilor români de pretutindeni. Marea lui autoritate de profesor și director, la Blaj, faima lui de om învățat, de întemeietor și conducător de reviste, de autor de manuale școlare difuzate pe tot cuprinsul provinciilor de peste munți, și nu în ultimul rînd de reprezentant al națiunii în toate ocaziile mari din istoria Transilvaniei, i-au creat o aureolă cum n-a mai cunoscut nimeni dintre contemporani. Numele lui s-a întins din rîndurile celor care i-au citit cărţile şi studiile spre toate meridianele pămîntului românesc şi a intrat în legendă. Ardelenii, mai ales, priveau la el ca la un sfînt. În felul acesta s-a creat ideea că înţelepciunea lui Cipariu este nelimitată, că el este în stare să răspundă tuturor întrebărilor pe care le putea pune o epocă atît de zbuciumată, să călăuzească paşii unui popor într-unul din momentele hotărîtoare ale istoriei lui.

---

* Recent, Carmen-Gabriela Pamfil a publicat, în revista „Limba română", XXXVI, 1987, nr. 3, p. 173—184, articolul: *Latina populară de la baza romînei în concepția lui Timotei Cipariu.*

Dar legenda avea să fie zdruncinată de critica îndreptată împotriva etimologismului şi cărturarii cu preocupări filologice au început să-şi frîneze entuziasmul. Ei continuau să vadă în Cipariu un mare învăţat, dar nu-l mai credeau infailibil. Şi, în loc să-i citească lucrările şi să formuleze singuri concluziile de rigoare, s-au mulţumit să preia afirmaţiile lui Maiorescu potrivit cărora „părintele filologiei române" începea să aparţină trecutului. Această stare de lucruri se reflectă cel mai bine într-o caracterizare pe care i-o făcea Ovid Densusianu în *Literatura română modernă* (III, Bucureşti, 1933, p. 12):

„Cipariu a exercitat o înrîurire cum nu au cunoscut-o nici unul din contemporanii săi, partizani ai latinismului, şi de aceea s-a putut vorbi mult timp de şcoala numită cipariană. Aceasta se datoreşte împrejurării că, oricît a exagerat şi el în tendinţele de reformă a limbii, a căutat să aducă unele atenuări, cum nu înţelesese Laurian — a făcut chiar concesii principiului fonetic —, şi a ştiut să prezinte mai seducător ideile lui".

Dacă specialiştii în lingvistică au intrat într-un fel de rezervă şi nu s-au mai dovedit, cel puţin pentru o bună bucată de vreme, preocupaţi de activitatea lui Cipariu, publicul mare, mai ales cel din Transilvania, care n-a citit sau, poate, nu s-a conformat spuselor lui Maiorescu, nu şi-a schimbat atitudinea şi i-a acordat un credit neobişnuit, în continuare. Legenda îşi urma calea ei.

Încercînd o concluzie, pe baza aprecierilor atît de deosebite care s-au făcut asupra activităţii lui Cipariu, constatăm o stare de lucruri aproape neexplicabilă. Este vorba de faptul că învăţatul ardelean a fost glorificat, aproape fără rezervă, nu în opera sa cea mai importantă, din domeniul filologiei, ci în activitatea-i globală. Altfel spus, stima de care s-a bucurat fără întrerupere, de la începutul activităţii sale pînă aproape de vremea noastră, n-a plecat de la puţinii specialişti în problemele limbii, ci de la publicul mare.

Explicaţia acestor stări de lucruri trebuie căutată în succesul într-adevăr neobişnuit pe care l-a obţinut Cipariu în alte domenii de activitate, fapt subliniat din cînd în cînd de unii dintre interpreţii operei sale.

Spre deosebire de înaintaşii săi, Cipariu îşi extinde preocupările pe arii mult mai largi. Pe lîngă îndeletnicirile filologice, istorice, religioase, filozofice ale acestora, el se mai simte atras de literatura populară, scrie versuri, întreţine un jurnal propriu, întemeiază şi conduce ziare şi reviste, intră în viaţa politică, încredinţat fiind că numai aşa poate preîntîmpina unele atacuri îndreptate împotriva poporului său, şi îşi leagă numele de şcoala românească din Blaj, cea mai importantă pe care au avut-o românii din Transilvania în timpul stăpînirii străine acolo. Ca profesor şi director al vestitului liceu blăjean, Cipariu şi-a creat o serie de merite cu care nu ştiu dacă se mai poate mîndri altcineva.

Nu uităm că a militat pentru crearea unui teatru în limba română, că a condus o tipografie, adevărată uzină care aproviziona şcolile româneşti de peste munţi cu tot felul de manuale, că a contribuit în mod efectiv la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin. Iată cîteva dintre domeniile de activitate prin care Cipariu a cîştigat simpatia generală şi o popularitate puţin obişnuită.

Dacă aprecierile la care ne-am referit pînă aici se datoresc în mod exclusiv românilor, unor conaţionali ai lui Cipariu deci, activitatea sa a impresionat în mod deosebit şi pe unii străini. Aceştia au fost cuceriţi în primul rînd de erudiţia marelui învăţat, de farmecul lui personal, aşa cum mărturiseşte etnograful german Rudolf Bergner, autorul lucrării *Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute* (Leipzig, 1884, p. 116—118), care l-a vizitat acasă, la Blaj, în anul 1883. Fragmente din aprecierile lui Bergner găsim la I. P. Reteganu („Cărţile săteanului român", Blaj, 1/13 oct. 1886, p. 148—149), A. Viciu (*Cipariu ca filolog*, în „Unirea", Blaj, 1905, nr. 25, p. 216), dr. Ioan Raţiu (*Timotei Cipariu, viaţa şi activitatea lui*, Blaj, 1905, p. 106—107), Ion Breazu („Transilvania", Sibiu, sept.—oct. 1943, p. 719—720), Radu Brateş (*Oameni din Ardeal*, Bucureşti, 1973, p. 43—44), Liviu Moldovan (*Vizita lui Rudolf Bergner la Blaj*, în „Vatra", Tîrgu Mureş, oct. 1985, pagina D).

Nu putem trece peste faptul că marele istoric german Mommsen, cel care a adunat într-un corpus inscripţiile latineşti din Peninsula Balcanică, a simţit nevoia să se oprească la Blaj şi să stea de vorbă cu Cipariu.

Între aprecierile provenite de la străini, un loc aparte i se cuvine celei pe care i-a făcut-o profesorul italian Mario Ruffini, prieten constant al poporului nostru, autor al multor lucrări referitoare la cultura, limba şi literatura română. Rîndurile care urmează, extrase din lucrarea *La Scuola latinista romena* (Roma, 1941, p. 175), apărută la un an după dictatul de la Viena, cînd peste Transilvania fîlfîia, parcă, aripa morţii, nu sînt numai un elogiu la adresa lui Cipariu. În ele simţim cum bate inima unui mare prieten al poporului nostru, într-un moment cînd aveam nevoie mai mult decît oricînd de prieteni, după cum simţim mîna ocrotitoare a unui frate care se grăbeşte să ne acorde sprijinul necesar :

„Il Cipariu aveva profonda fede nei suoi principi e li esponeva con una vivacità che finiva col rendere simpatico il suo sistema nonostante la sua rigidità. Ma i tre volumi della sua *Gramatica limbei romane*, vol. I, *Analitica*, 1869 ; vol. II, *Sintetica*, 1877 e il supplemento *Despre limba romana*, 1878, esposti in forma troppo dogmatica, provocarono il naufragio definitivo delle idee di lui alle quali certo non erano mancate critiche, e da molte parti. *Ma con tutto ciò non si può negarli il grande merito di aver approfondito, con intelligenza e amore veramente eccezionale, lo studio del romeno antico e di aver esercitato un benefico influsso sull'ulteriore evoluzione della filologia romena*, aprendo la strada agli studi storici sulla lingua romena, gloria di B. P. Hasdeu e dei suoi succesori".

Punctul de vedere imprimat de Maiorescu şi de Şăineanu a dominat, multă vreme, concepţia lingviştilor noştri, care nu şi-au schimbat orientarea nici în urma apariţiei unui articol remarcabil semnat de Lucian Blaga, în „Vremea" din 28 noiembrie 1943, p. 6—7 (la puţină vreme după cartea lui Mario Ruffini, deci), reprodus mai tîrziu în volumul *Izvoade* (Bucureşti, 1972, p. 169—181 : *Şcoala Ardeleană-Latinistă*), cu toate că găsim în el lucruri de-a dreptul impresionante, care conduc spre ideea că spusele lui Blaga ar merita să fie reproduse aici în întregime. Nu vom face, se înţelege, lucrul acesta, dar vom extrage totuşi cîteva fragmente care ne vor putea da impresia necesară asupra concepţiei cunoscutului filozof şi poet :

„Imaginea neconturată, pe care învăţămîntul liceal ne-a lăsat-o în amintire cît priveşte aceşti latinişti, este aceea a unor îmbîcsiţi de carte, a unor utopişti cu privirea întoarsă spre trecut, întrucîtva a unor străini de realităţi. Mai stăruie, cel puţin pentru unii dintre ei, şi astăzi, direct şi indirect, judecata maioresciană, acea sentință formulată sub imperiul unei sobrietăți cam găunoase, care, prin toată ființa ei, nu putea să aibă nici o înțelegere pentru enorma pasiune ce colcăie în dosul preocupărilor cu aparențe livrești ale latiniștilor. Citiți fraza masivă, grea, articulată ca un mastodont antedeluvian, dar plină de miez, plastică și învăpăiată, proprie latiniștilor, și fraza elegantă, puțintică la trup, seacă, a lui Maiorescu, și veți pricepe că ne găsim în universuri cu totul diferite" (*Izvoade*, p. 171).

„Nu s-a subliniat niciodată incendiul lăuntric al acestor oameni așa-ziși de carte, acea pasiune, crescută și mai mult prin stăpînire de sine, acel foc lipsit de orice izbucnire isterică proprie temperamentelor exhibiționiste, acea căldură ce străbate molcom și-n adînc, hrănind și susținînd truda de-o viață a unor sfinți muritori, așezați sub porunca unei supreme chemări. Latiniștii erau chinuiți de cugetul foarte lucid că trebuiau în răstimpul unei vieți să ridice un popor, rămas cu secole în urmă, la înălțimea unui «veac prea-luminat». Ei se simt chemați să împlinească năvalnic, ca la începuturi de lume, pornind de la nimic, ceea ce istoria neglijase vreme de o mie de ani. Ei aveau conștiința că pun pîrghia ca să înalțe un masiv de munți, cufundat în tenebre, la nivelul unui veac prea-luminat. O întreagă împărăție a spiritului trebuia clădită, la repezeală, ca să răscumpere secole pierdute. «Cartea» și «învățătura» erau pentru ei mijloacele unei mutațiuni istorice, ce trebuia grăbită și stimulată pe toate căile. Dragostea de carte are la ei o semnificație pe care astăzi n-o mai putem reconstitui întocmai" (*ibidem* p. 172—173).

„Latiniștii erau siliți să cutreiere, singuri, cu săptămînile, ținuturi și țări, cu desagii în spate, să treacă ape și munți, să-și aducă volumele tot de ei scrise, de la Viena, de la Buda, de la București. Altele trebuiau aduse pe măgari, chiar de la Țarigrad. Ce-i mîna, ce-i întărîta? Numai credința singură. O credință cum nu se mai găsește decît în *Faptele apostolilor*. Cărțile erau pentru ei cărămizi pentru zidirea lumii, și ei se simțeau chemați să pună umărul la zidirea lumii românești, care rămăsese în urmă, undeva, în zilele de început, în timp ce săptămîna lumii celeilalte era în plină duminecă, sau într-un «veac prea-luminat». Cărțile, toate cărțile pămîntului, dacă ar fi fost cu putință, trebuiau scrise" (*ibidem*, p. 174).

„Așa cum i-am înfățișat, ca un prolog al spiritului nostru, latiniștii devin, în ciuda rătăcirilor, mai actuali decît oricînd. Actuali sînt prin substanța lor, dacă nu prin manifestările lor. Ne-am bucura nespus să știm că prin expunerea de față am izbutit să redeschidem un proces în care morții nu au fost ascultați în ultima instanță" (*ibidem*, p. 181).

Blaga a revenit mai tîrziu asupra subiectului și l-a tratat într-o carte întreagă (*Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*), apărută după moartea autorului (în Editura Științifică, București, 1966).

În același an cu articolul lui Lucian Blaga din „Vremea", Ion Breazu semna, în „Transilvania" de la Sibiu, septembrie—octombrie 1943, frumosul articol *Timotei Cipariu bibliofil* (p. 715—721), rămas și el fără ecou. La acestea am mai putea adăuga, deși privesc mai mult viața și unele probleme de cultură decît de limbă, contribuțiile lui Ștefan Manciulea din aceeași perioadă a începutului deceniului al cincilea: *Timotei Cipariu și Academia Română*, Blaj, 1941; *Contribuții noi la viața și activitatea lui Timotei Cipariu*, Blaj, 1942; *Timotei Cipariu și Astra*, Blaj, 1943.

Atmosfera creată de Maiorescu în jurul operei lui Cipariu n-a putut fi înlăturată nici după aprecierile laudative asupra acesteia ale lui Lucian Blaga, Ion Breazu și Mario Ruffini. Ba mai mult, ea s-a consolidat imediat după anii 1950, cînd Școala Ardeleană avea să fie condamnată în bloc ca o mișcare reacționară, iar Gramatica lui Cipariu socotită, alături de Dicționarul lui Laurian și Massim, ca o culme a exagerărilor lingvistice : „Timotei Cipariu împreună cu A. Treboniu-Laurian și I. C. Massim au fost ultimii mari exponenți ai latinismului, care au dus acest curent la cele mai mari exagerări lingvistice prin *Gramatica limbii române* din 1869—1879 și prin *Dicționarul academic* din 1873—1876" (D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 76).

O afirmație asemănătoare avea să facă și Iorgu Iordan : „Am insistat mult asupra Gramaticii lui Cipariu, din cauză că ea este puțin cunoscută, chiar de către specialiști, și totodată *constituie un exemplu de rătăcire științifică* datorată concepției greșite despre limbă a unui om care avea totuși pregătirea necesară unui bun lingvist, cum a dovedit în cercetările sale privitoare la limba veche românească" (*Limba română contemporană*², București, 1956, p. 765).

Afirmația de mai sus mi se pare nu numai exagerată, ci și neobișnuită în modul de a se exprima al lui Iordan. Ea este, fără îndoială, nedreaptă.

* * *

Primul articol în care se încearcă reabilitarea lui Cipariu și se subliniază aspectele pozitive din activitatea lui a apărut în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", III, 1955, p. 301—306, sub semnătura autorului acestor rînduri (*Timotei Cipariu. Cu ocazia împlinirii a o sută cincizeci de ani de la naștere)*.

Au urmat apoi două articole semnate de Pia Gradea : *Din preocupările lexicografice ale lui T. Cipariu* (în „Cercetări de lingvistică", V, 1960, p. 67—74 ; XI, 1966, p. 309—320) și *T. Cipariu și afirmarea latinității limbii române* (în „Cercetări de lingvistică" IX, 1964, p. 279—281). În același timp, la Roma, în paginile revistei „Cultura neolatina", XXII, 1962, p. 159—186, Rosa del Conte publica articolul polemic *Le «invenzioni» di T. Cipariu.*

Semnalăm în continuare articolul *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, al lui I. Coteanu, în care se subliniază, printre altele, faptul că filologul ardelean a formulat unele rezerve asupra Dicționarului academic, al lui Laurian și Massim, înaintea lui Odobescu și că „a avut o concepție lingvistică mult mai modernă decît s-a crezut și poate se mai crede și astăzi" („Limba română", XIV, 1965, p. 295—300).

Începînd cu anul 1966, articolele în care se încearcă o nouă optică asupra activității lui Cipariu se înmulțesc. Este al doilea moment festiv după centenarul nașterii lui Cipariu (1905), pe care se grăbesc să-l marcheze numeroși cercetători din domeniul lingvisticii, mai întîi, dar nu numai din al acesteia. Este vorba de centenarul creării Societății Academice, devenită la puțină vreme Academia Română. Pe această linie semnalăm contribuția importantă a Mioarei Avram : *Prima gramatică academică a limbii române* (în „Limba română", XV, 1966, p. 487—502), din care rezultă că „Gramatica lui Cipariu apare ca o sinteză a cunoștințelor de gramatică românească de pînă la 1870" (p. 496) și, fapt chiar mai important, că „lectura ei atentă este în măsură să reliefeze o valoare în plus, și anume actualitatea ei în sensul posibilității de utilizare pentru îmbogățirea situațiilor consemnate în gramatici : mă refer la faptul că în Gramatica lui Cipariu sînt descrise o serie de fenomene și reguli care lipsesc din studiile actuale de gramatică. Este aici un titlu de glorie al lui Cipariu, dar în același timp un punct negativ al cercetătorilor de după el, care nu au știut să folosească această gramatică" (p. 497).

Articolul conține și alte afirmații judicoase asupra Gramaticii lui Cipariu, dar nu le putem evidenția pe toate aici. Ne mai oprim doar la una singură, care se poate constitui în concluzie generală : „Am impresia că ea reprezintă într-adevăr un moment de răscruce, pentru că orientarea latinistă a autorului se împletește cu cunoașterea profundă a limbii vechi și moderne, a uzului limbii, pe care s-au întemeiat din ce în ce mai mult gramaticile științifice de după 1880" (p. 502).

În același număr din revista „Limba română" au apărut alte articole care interesează problema noastră, chiar dacă ele nu se referă decît tangențial la activitatea lui Cipariu. Flora Șuteu, spre exemplu, în *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române* (p. 503—518), ajunge la concluzia că trebuie „să recunoaștem că, fără asceza cipariană pusă în slujba cunoașterii istoriei limbii noastre, logica magistrală a ideologului «Junimii» n-ar fi găsit calea spre înțelegerea și delimitarea «sonurilor elementare» ale limbii românești, pe care le-a supus disciplinei raționale" (p. 518).

De asemenea, Ion Gheție, în articolul *Societatea Academică Română și unificarea limbii române literare* (p. 519—530), a selectat din opera lui Cipariu recomandările judicioase în vederea normării limbii literare.

Mai important este, cel puțin din punctul nostru de vedere, articolul lui N. A. Ursu, *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești* (p. 531—547), în care autorul, după ce arată contribuția de început, în domeniul respectiv, a lui G. Săulescu *(Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* al lui Dimitrie Cantemir, Iași, 1835—1836), a lui M. Kogălniceanu („Arhiva românească", Iași, 1841—1845 și *Letopisițile Țării Moldovei,* Iași, 1845—1852), a lui A. Treb. Laurian și N. Bălcescu („Magazin istoric pentru Dacia", București, 1845—1847), afirmă : „Al doilea moment important în preocuparea de a afla, a studia și edita texte vechi românești îl constituie activitatea desfășurată în acest domeniu de Timotei Cipariu. Deși aparține aproximativ aceleiași generații de cărturari din care făceau parte și editorii textelor menționate mai sus, Cipariu îi depășește prin faptul că privește textele vechi cu ochiul critic al filologului, al istoricului limbii și culturii românești. Prin studiile sale publicate în anii 1847 și 1848 în gazeta «Organul luminarei» de la Blaj, revăzute și publicate în 1866 în volum, sub titlul *Principie de limbă și de scriptură,* prin lucrarea intitulată *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi,* Blaj, 1854, și mai ales prin colecția de texte românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea publicată la Blaj, în 1858, sub titlul *Crestomație sau Analecte literare,* Timotei Cipariu este nu numai fondatorul studiului istoric al limbii române, cum l-au numit I. Bianu, în 1889, și Lazăr Șăineanu, în 1892, ci — în același timp — și întemeietorul filologiei române propriu-zise" (p. 531—532).

După ce ne dă cîteva rînduri dintr-o scrisoare a lui Cipariu, din 8 septembrie 1869, care constituie în intenția autorului ei un program de lucru în domeniul respectiv, N. A. Ursu reproduce aprecierile măgulitoare ale Academiei formulate de Al. Odobescu (v. *Scrieri literare și istorice,* II, București, 1887, p. 400—402) : „Abia unul dintre corifeii științei românești, veneratul părinte Timotei Cipariu, a reușit, prin stăruințele unei întregi viețe de pacientă și de laboare, să pătrundă în arcanele străvechii literaturi naționale.

Știți din citirea *Analectelor* sale *literarii* cu cîte neînchipuite anevoințe și-a putut procura eruditul filolog, în mai multe zecimi de ani, elementele studiilor sale de limbistică română. Fiecare dintre noi nu este un Timotei Cipariu și fiecăruia nu-i este dat a străbate prin așa mari dificultăți ca să pătrundă pînă la miezul ce trebuie extras din acele cărți, spre a nutri Dicționarul românesc cu sucul istoric al limbii. Dar totuși fiecare din noi, și poate chiar și alții afară din cercul restrînsei noastre comisiuni, simte în sine și voința și putința de a studia cu de-amăruntul cîte una sau mai multe din acele *antice* ale filologiei naționale și de a înlesni oamenilor de știință accederea la misterele limbii din secolii trecuți, prin republicarea de așa prețioase texturi.

Socotim dar, domnilor, că a retipări în edițiuni critice și înzestrate cu glosare speciale și cu indice și cu note lexicografice principalele opere literarii ale secolilor trecuți — și anume, unele din cărțile românești ale *diaconului Coresi* ; din tipăriturile în limba națională făcute în Ardeal sub George Racotzi, în Țara Românească sub Matei Basarab și în Moldova sub Vasile Lupu ; din scrierile mitropoliților *Varlaam, Dosoftei* și *Antim* ; din operile *Urechilor, Costinilor, Grecenilor* și *Cantemirilor,* precum poate chiar și unele documente din aceleași epoce, încă inedite — este a așterne, pentru folosul tuturor literaților români, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice".

După 1970, contribuțiile privitoare la o mai bună cunoaștere a activității lui Cipariu se înmulțesc și datorită acestui fapt se conturează tot mai mult ideea că etimologismul nu trebuie socotit ca o rătăcire a autorului, cînd în realitate el a fost, în concepția învățaților respectivi, cu Cipariu în frunte, un mijloc de unificare a limbii și în consecință un punct de sprijin împotriva inamicilor unității politice a românilor. De asemenea idei a fost călăuzit atît Victor V. Grecu (*Studii de istorie a lingvisticii românești,* București, 1971), cît și Paula Diaconescu (*Elemente de istorie a limbii literare moderne,* București, 1974) și Șt. Munteanu — Vasile Țâra (*Istoria limbii române literare,* București, 1978, ediția a doua — 1983) ori Doina David (*Limbă și cultură,* Timișoara, 1980).

Pe baza unei cercetări îndelungate, de aproximativ două decenii, Valeriu Nițu a relevat aspecte mai puțin cunoscute din activitatea lui Cipariu, în cîteva studii și articole, dintre care se remarcă, în mod deosebit, *Contribuție la valorificarea activității filologice și istorice a lui Timotei Cipariu* (în *Studii de istorie, filologie și istoria artei,* București, 1972, p. 243—297).

În lucrarea sa de doctorat (*Concepția lingvistică a lui Timotei Cipariu,* Iași, 1983), nepublicată încă, Carmen-Gabriela Pamfil a realizat o privire de ansamblu asupra activității filologului și lingvistului Cipariu. Ea a urmărit în același timp influențele care s-au exercitat asupra lui Cipariu și ideile pe care alții le-au luat de la el, unele cu totul moderne, despre care nu se știa pînă acuma că au fost exprimate, în secolul al XIX-lea, de un român. Aceste idei privesc deopotrivă latina populară, romanizarea Daciei, epoca de formare a limbii române, structura vocabularului limbii, importanța gramaticilor, reinterpretarea etimologismului ciparian, cum se poate vedea din unele note ale textului ediției de față, ca și din *Notă asupra ediției*[2].

---

[2] Unele idei de aici au fost expuse și în articolele *Contribuția lui Timotei Cipariu la teoria limbii* (în „Limba română", XXXII, 1983, nr. 2, p. 83—95) și *Importanța cercetării dialectelor și subdialectelor pentru istoria limbii române în concepția lui T. Cipariu* (în „Anuar de lingvistică și istorie literară," XXX, 1985, p. 361—368).

Între timp, încep să fie cercetate alte laturi ale activității lui Cipariu, prin M. Guboglu (*Manuscrisele și tipăriturile orientale din fondul „T. Cipariu" al Bibliotecii din Cluj a Academiei*, în „Limbă și literatură", III, 1957, p. 147—166), Yves Goldenberg (*Preocupările de arabistică ale lui Timotei Cipariu*, în „Analele Universității din București", XI, 1962, p. 475—489), Sigismund Jakó (*Bibliofilia lui Cipariu*, în „Anuarul Institutului de istorie", Cluj, X, 1967, p. 129—171), Valeriu Nițu, (*Contribuție la valorificarea activității de bibliofil a lui Timotei Cipariu*, în volumul *Studii de istorie*, București, 1968, p. 65—93).

Sărbătorirea centenarului Academiei s-a prelungit, sub anume aspecte, pe parcursul mai multor ani, vreme în care alți cercetători, pe lîngă cei deja pomeniți, s-au aplecat cu simpatie și cu înțelegere asupra lucrărilor lui Cipariu, scoțînd în evidență alte aspecte ale moștenirii pe care ne-a lăsat-o. Nu este vorba, peste tot, de contribuții substanțiale, ba chiar se poate spune că cele mai multe dintre ele nu prezintă interes prin valoarea lor intrinsecă, individuală, ci prin contextul în care au apărut. Dacă numai puține dintre ele aduc contribuții noi, toate la un loc, considerate în bloc, ne fac dovada unei orientări noi, a cititorilor, față de opera și, în general, față de activitatea lui Cipariu, fapt pentru care ni s-a părut că merită să fie menționate aici: Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicei românești din Transilvania în prima jumătate a anului revoluționar 1848* (în „Apulum", VII/II, 1969, p. 95—108); Valeriu Nițu, *Nicolae Bălcescu și preocupările istorice ale lui Timotei Cipariu* (în *Studii și articole de istorie*, XIV, 1969, București, p. 51—58); Gavril Istrate, *Timotei Cipariu, Jurnal* (recenzie în „Cronica" din 5 aug. 1972); Valeriu Nițu, *Mențiuni documentare despre manuscrisele orientale păstrate de la Timotei Cipariu* (în *Studii și cercetări de științe sociale*, București, 1977, p. 135—153); Mircea Popa, *Contribuții la activitatea social-politică și literară a lui T. Cipariu* (în „Crisia", 1978, p. 339—351); Ioana Botezan, *Activitatea tipografică a lui Timotei Cipariu între anii 1835—1865* (în „Acta Musei Napocensis", XVI, 1979, p. 669—689); Ion Buzași, *Timotei Cipariu — orator* (în „Steaua", XXX, febr. 1980, p. 38—39); Gavril Istrate, *Un mare cărturar: Timotei Cipariu* (în „Telegraful român", 1 mai 1980, p. 3, col. 1—3); G. Nistor, *Glose la „Elemente de poetică"* (în „Steaua", febr. 1980, p. 39); Zaharia Sângeorzan, *Jurnalul lui Timotei Cipariu* (în „Cronica", 22 febr. 1980, p. 5); Ioana Botezan — Ileana Cuibuș, *Șase documente referitoare la activitatea lui Timotei Cipariu din anii 1849—1852* (în „Acta Musei Napocensis", XVIII, 1981, p. 515—529); Ion Buzași, *Timotei Cipariu — publicist* (în „Steaua", dec. 1981, p. 26—27); Ioana Botezan — Ioan Dani, *Documente privind întărirea legăturilor culturale dintre românii transilvăneni și bucovineni în anii absolutismului restaurat* (în „Acta Musei Napocensis", XX, 1983, p. 561—574); Ioana Botezan, *Aspecte inedite ale dezvoltării învățămîntului românesc din școlile blăjene între anii 1850—1880* (în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", XXVI, 1983—1984, p. 445—451); Ioana Botezan — Liviu Botezan, *O dispută istorică între Cipariu și bucovinenii pumniști* (în „Acta Musei Napocensis", XXI, 1984, p. 603—628); Gavril Istrate, *Timotei Cipariu și Năsăudul* (în „Ritmuri", Bistrița, ian. 1984, p. 21, col. 1—5); Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu despre continuitatea românilor din Ardeal* (în „Vatra", Tîrgu Mureș, ian. 1985, p. A, B); Ion Buzași, *Timotei Cipariu și Astra* (în „Steaua", oct. 1986, p. 17).

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
INVENTAR CARTI Nr. 26968

Biblioteca Fac. de lb. și lit. Române
SECȚIA LINGVISTICĂ
București

La acestea trebuie adăugate unele retipăriri de articole mai vechi, cum sînt : Ovid Densusianu, *În amintirea unui învățat — Timotei Cipariu* (în *Opere*, I, București, 1968, p. 690—691) ; Radu Brateș, *Un mare cărturar : Timotei Cipariu* (în vol. *Oameni din Ardeal*, București, 1973, p. 38—54) ; Ion Breazu, *Timotei Cipariu* și *Italia* (în cartea *Studii de literatură română și comparată*, II, Cluj, 1973, p. 78—94) ; Sextil Pușcariu, *Timotei Cipariu* (în vol. *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 567—573) ; Ovid Densusianu, *Timotei Cipariu* (în *Opere*, IV, București, 1981, p. 547—550).

Încheiem lista indicațiilor bibliografice cu indicarea dicționarelor și a unei monografii în care este vorba de activitatea lui Cipariu : Jana Balacciu — Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978, p. 96—98 ; Ion Lungu, *Școala Ardeleană*, București, 1978, p. 202—204 ; Dan Mănucă, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 183—185.

Nu putem trece peste studiul lui I. Mușlea, *Timotei Cipariu și literatura populară* (din volumul *Cercetări etnografice și de folclor*, București, 1971, p. 65—105) și peste cel al lui Ion Breazu, *Timotei Cipariu și Italia* (din *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, 1973, p. 78—94).

Este cunoscută mărturisirea lui Cipariu în legătură cu atitudinea pe care el a dovedit-o față de poezia populară ; a fost reprodusă în *Început de autobiografie* (Blaj, f.a., p. 22), dar puțini dintre cercetători i-au dat atenția cuvenită și deci imaginea perpetuată pînă aproape de vremea noastră a profilului spiritual al lui Cipariu a fost una în care folclorul și limba vorbită erau cu totul acoperite de modul în care se reflectau asupra ei luminile latinismului etimologist.

I. Mușlea, urmărind cu atenție influența pe care a putut-o avea satul asupra lui Cipariu, ca și legăturile lui cu numeroșii elevi proveniți din mediul sătesc, ajunge la concluzia întemeiată că în personalitatea filologului de la Blaj se pot întrezări resurse ale poeziei populare, pe care Cipariu nu s-a mărginit să o aprecieze ocazional, ci a utilizat-o în manualele pe care le-a alcătuit și i-a sfătuit pe ucenicii săi să o culeagă, pentru a o scoate din uitare. Dar să-i dăm, mai bine, cuvîntul autorului studiului : „Analizînd contribuția lui Cipariu la cunoașterea patrimoniului popular, am descoperit noi aspecte ale personalității sale. Ele arată că, în cultura românilor transilvăneni din secolul al XIX-lea, studiul istoriei și filologiei a îndreptat interesul cărturarilor și spre creația populară. De acum, Cipariu nu va mai putea fi considerat numai ca un filolog erudit. Materialul folcloric aflat în manuscrisele sale, teoriile despre literatura populară și problema culegerilor dovedesc că și folclorul trebuie cuprins în sfera activității sale. Precizăm : nu ca o specialitate în sine, ci ca o disciplină auxiliară pentru studiile sale filologice și ca o temelie trainică pentru opiniile lui despre cultura națională" (*loc. cit.*, p. 86).

Ion Breazu, la rîndul lui, ne atrage atenția asupra rolului pe care l-a avut influența italiană asupra „poetului" Cipariu, care urmează, sub acest aspect, pe I. Budai-Deleanu și pe George Șincai. Cipariu însuși face uneori mărturisirea că ar fi scris cutare poezie „în metru italienesc" (p. 80).

Vorbind despre *Elemente de poetică, metrică și versificațiune* (Blaj, 1860), prin care Cipariu ne dă „întîiul nostru manual mai dezvoltat de poetică", Ion Breazu conchide : „Se mai poate observa la autorul manualului o familiarizare mai accentuată cu literatura italiană decît cu oricare din literaturile europene, bineînțeles cu excepția celor antice, folosite cu precădere în dezvoltarea materiei" (p. 93).

Atît opera pe care ne-a lăsat-o, cît și personalitatea lui Cipariu au caracter de sinteză. În calitate de cel mai important reprezentant al curentului latinist, el se plasează, prin cunoștințele vaste de care dispune, ca și prin modul de a pune problemele, de a se comporta cu preopinenții săi și cu oamenii stăpînirii, între Samuil Micu, George Șincai și Petru Maior. Posedă cunoștințele enciclopedice ale primilor doi, dar acționează ca Petru Maior. Nu se intimidează și mai ales nu se descurajează, ca Micu, și nu părăsește cîmpul de bătălie spre a trăi izolat, dar nici nu are pornirile nestăpînite, lipsite de tact diplomatic, ale lui Șincai. Chiar de Petru Maior se apropie mai mult prin hotărîrea intimă de a duce cu orice preț, pînă la capăt acțiunile începute, evitînd orice neînțelegere cu cei care i-ar putea bara calea. Nimeni, cred, nu l-a caracterizat mai bine decît Lucian Blaga (*Izvoade*, p. 180) : „Un Timotei Cipariu, venind mai tîrziu, putea oarecum în duh «sistematic» să culeagă recolta amplă a străduințelor latiniste. El visează un «univers lingvistic», condus de imperative ce nu țineau seama de «realitate», cam în același fel cum un filozof romantic își încheagă viziunea sau lumea sa metafizică din îndemnuri apriorice. Dacă i s-ar fi spus lui Cipariu că universul său lingvistic nu corespunde «realității», el ar fi răspuns desigur ca și filozoful romantic : «Cu atît mai rău pentru realitate»".

Nu avem încă un studiu monografic asupra vieții și operei lui Cipariu. Nu-i cunoaștem decît aproximativ activitatea extralingvistică, foarte importantă și ea. N-a fost cercetată presa din Transilvania, în vederea unei monografii. Cele mai multe dintre articolele din ziare și reviste dedicate lui au caracter ocazional și, în general, nu ne dau o imagine mai cuprinzătoare asupra lui Cipariu, nici măcar sub aspectul unei singure probleme dintre cele abordate. Ne-am adus aminte de el doar cu ocazia unor comemorări, cum a fost centenarul nașterii lui, în 1905, cînd Augustin Bunea a rostit un discurs la serbare, iar dr. I. Rațiu a publicat broșura *Timotei Cipariu, viața și activitatea lui*. Cu aceeași ocazie a fost retipărită poezia lui Coșbuc, *Non omnis moriar*, scrisă cu ocazia morții și apărută în „Tribuna" de la Sibiu, la data de 6 septembrie 1887, iar revistele noastre literare, de la „Familia" și „Sămănătorul" la „Luceafărul", „Junimea literară" și „Viața nouă", i-au dedicat cîte un articol semnat de Iosif Vulcan, Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu. Ziarul „Unirea" din Blaj i-a dedicat un foarte frumos număr festiv, pe data de 24 iunie, în care 23 de pagini din 24 cuprind informații și aprecieri laudative despre diversele aspecte ale activității lui Cipariu, precum și o poezie, intitulată *Memoriei lui Timotei Cipariu* (p. 199—200), datorată profesorului Emil Sabo, din care reproducem strofa a III-a (din cele zece !), caracteristică pentru felul în care era privit Cipariu de ardeleni :

„Înarmat cu a științei armă-n veci biruitoare
  A ta inimă și suflet au fost muzelor sălaș,
Luminat-ai mii de tineri, strălucind ca și un soare,
  Dascăl mare-a românimei, fala școlilor din Blaș".

Din cele peste douăzeci de articole care privesc deopotrivă activitatea de lingvist a lui Cipariu, împreună cu contribuțiile sale din alte domenii, desprindem pe cel al lui I. Agîrbicean, cum își scria cunoscutul scriitor ardelean numele în vremea aceea, intitulat *Versificări de ale lui T. Cipariu* (p. 209—211), din care e de mirare că numeroșii interpreți ai operei cărturarului de excepție care a fost filologul blăjean n-au reținut nimic, ba unii dintre ei i-au negat pînă și înțelegerea pentru poezie, împotriva, să zicem, a unor probe mai mult decît evidente pe care le puteau găsi printre exemplificările din cartea apărută la Blaj, în anul 1860, *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*. Ion Agîrbiceanu a intuit foarte just nu numai înțelegerea de care a dat dovadă Cipariu pentru poezie, în genere, ci și modul cum el însuși a fost influențat de poezia populară : „negreșit că a simțit farmecul doinelor trăgănate, în cari durerea pare că curge în largi valuri, mulcomite totuși. Va fi simțit vraja lor, iar frumusețea de bună seamă le-a cunoscut-o și a știut să o prețuiască, după cum vedem din citațiile ce le dă în *Elementele sale de poetică* și din două poezii scrise, mai ales una, în versuri aproape curat populare. Cu fenomenala sa inteligență el ajunge în curînd să cunoască literatura altor popoare, să citească în original productele spiritelor mari din vechea literatură clasică, din timpul Renașterii, ori din vremile mai apropiate... *Epitaful* său d.e. nu e cu mult inferior celor mai bune poezii a lui Eliade Rădulescu — lăsîndu-se afară *Zburătorul* acestuia —, iar *Dorul*, nu cel tradus din Schiller, e o compoziție în versuri populare de toată frumusețea" (p. 209).

Pentru același eveniment, din 1905, trebuie să fi fost conceput și realizat și studiul de peste optzeci de pagini al lui Ion Stoian, din al XII-lea „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", 1906 (*Der Grammatiker Timotheus Cipariu*, p. 1—87), în care se analizează opera lingvistică a lui Cipariu și se subliniază meritele lui în diferitele domenii de cercetare a limbii : gramatică istorică, gramatică descriptivă, ortografie, filologie. Se insistă în special asupra rolului lui Cipariu ca inițiator al studiului istoric al limbii române.

Sînt foarte rari cei care, ca N. Iorga, s-au oprit în mod repetat, totdeauna cu înțelegere deplină și cu o desăvîrșită simpatie, asupra activității lui Cipariu, fie și în articole foarte scurte ori măcar într-un alineat de cîteva rînduri, într-o carte referitoare la cultura sau istoria Transilvaniei ori într-un volum de istorie literară („Sămănătorul", 1905, p. 315 ; *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, București, 1906, p. 103 ; ediția a II-a, București, 1939, p. 229 ; *Oameni cari au fost*, Văleni, 1911, p. 105 ; ediția a II-a, vol. I, București, 1934, p. 101—105 ; *O luptă literară*, I, Văleni, 1914, p. 403 ; *Istoria literaturei românești în veacul al XIX-lea*, vol. I, p. 296 ; vol. II, p. 243—247 ; vol. III, p. 35—36, 225—226).

Mai puțină publicitate s-a făcut în anul 1937, cînd doar Ilie Dăianu a tipărit broșura *Timotei Cipariu la a 50-a aniversare de la moartea lui*.

Alteori recunoștința urmașilor s-a manifestat prin publicarea unor articole și broșuri referitoare la acele aspecte ale activității sale care au rămas ca și necunoscute în timpul vieții marelui cărturar. Este vorba, în primul rînd, de însemnările lui autobiografice (*Început de autobiografie*), publicate de Șt. Manciulea (Blaj, f.a.), de notele de jurnal (*Jurnal*, ediție îngrijită de Maria Protase, Cluj, 1972), de poeziile originale (*Poezii*, antologie, prefață și note, de Nicolae Albu, Cluj-Napoca, 1976), precum și de numeroasele-i discursuri și cuvîntări (*Discursuri*, antologie și glosar de Ștefan Manciulea și Ion Buzași, Cluj-Napoca, 1984). În anii din urmă au fost date publicității, prin grija Ioanei Botezan și a lui Alexandru Matei, peste 2800 de documente din *Arhiva personală Timotei Cipariu*, care prezintă o importanță cu totul deosebită atît pentru cunoașterea lui Cipariu, cît și pentru mediul în care a lucrat și oamenii cu care a fost în contact.

În privința volumului de *Poezii*, trebuie să spunem că el nu cuprinde decît o parte din opera în versuri a lui Cipariu, cum rezultă, de altfel, chiar din titlu (*antologie*), că, pe lîngă unele bucăți omise de editori din motivul că nu corespundeau exigențelor impuse, mai există altele care nu le-au fost cunoscute. Într-un *Kaiser — Album. Viribus unitis*, apărut la Viena în anul 1858, am descoperit, prin bunăvoința doctorului Ștefan Bucevschi, proprietarul Albumului respectiv, două asemenea creații, intitulate, una *La XIX novembre*, iar cealaltă *Cu puteri unite*. Pe de altă parte, Ion Stăvăruș a semnalat recent (vezi „Columna". Publicația studenților și cursanților lectoratului românesc din Finlanda, Universitatea din Turku, 7 mai 1986, p. 7, 9) o traducere a lui Cipariu, după un text în limba franceză, a unei poezii finlandeze, rămasă în manuscris. Este vorba, probabil, de cel dintîi „dialog" româno-finlandez, în plan literar. Traducerea poeziei (*Cîntecul unei tinere țărane din Fina!*), datată de Cipariu însuși : „Blaj în Transilvania, 23 făurariu 1854", a fost realizată sub influența vădită a poeziei noastre populare și este, în mod neîndoios, superioară celor două texte vieneze.

* * *

Activitatea științifică a lui Timotei Cipariu s-a desfășurat pe o perioadă lungă : aproape o jumătate de secol. Ea constă, în primul rînd, în lucrări de lingvistică : *Principie de limbă și de scriptură*, Blaj, 1847—1848 (ed. a II-a, Blaj, 1866) ; *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854 ; *De latinitate linguae valachicae*, Blaj, 1855 ; *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, 1855 ; *Crestomație sau Analecte literare...*, Blaj, 1858 (ediția a II-a, Blaj, 1916) ; *Gramateca latină pentru clasele II III, IV...*, Partea I, Blaj, 1857, Partea a II-a, Blaj, 1860 ; *Elemente de poetică, metrică și versificațiune* (trad.), Blaj, 1860 ; „Arhiv pentru filologie și istorie", Blaj, 1867—1872 ; *Gramateca limbei române. Partea I, Analitica* București, 1869, *Partea a II-a. Sintetica*, București, 1877 ; *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877.

Preocupările sale diverse din alte domenii (istorie, arheologie, filozofie, teologie, literatură) au fost concretizate în alte cărți și studii, care au contribuit și ele la emanciparea culturală a românilor : *Despre creștinarea românilor...*, Blaj, f.a. ; *Știința Sf. Scripturi*, Blaj, 1854 (ed. a II-a, Blaj, 1859) ; *Acte și fragmente latino-românești pentru istoria bisericei române*, Blaj, 1855 ; *Elemente de filosofie, după W.T. Krug*, Blaj, 1861, 1863 ; *Purtarea de bună cuviință între oameni* (trad.), Blaj, 1855 (ediția a II-a, Sibiu, 1863).

Cipariu s-a distins printr-o bogată activitate publicistică. A scris numeroase articole referitoare la ortografie și la cultivarea limbii, la originea poporului și a limbii române. Dar, împotriva acestei strădanii, ideile lui au rămas, în cea mai mare parte necunoscute ; ele n-au stîrnit discuții în rîndul specialiștilor de mai tîrziu și n-au fost fructificate. Ni se pare surprinzătoare mai ales lipsa oricărui comentariu asupra aportului lui Cipariu, în *Originea românilor*, vol. I, Iași, 1925, unde Philippide a adunat mai toate contribuțiile învățaților români și străini referitoare la originea poporului român și a limbii noastre.

Dintr-o comunicare intitulată *Originea poporului român și a limbii române în concepția lui Timotei Cipariu*, ținută de Carmen-Gabriela Pamfil la sesiunea „Zilele academice istorice", organizată de Academia Republicii Socialiste Române și de Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în zilele de 14—16 mai 1985, reținem că Cipariu, împotriva crezului său latinist cunoscut, nu se dovedește exclusivist și acordă creditul necesar substratului, afirmînd că elementele de origine tracică „chiar și cînd ar atinge prea mult forma primitivă a limbei, neputîndu-se evita, nu numai nu puteau a se ignora sau a se suci prin esplicațiuni false, ci, din contra, ele meritau a se cerceta cu toată nevoința și a se reduce la adevărata lor origine, pentru că sînt mărturie necontestată că cu care ginţi naţiunea noastră a convieţuit în aceste locuri de la început, ceea ce nu puţin ajută la ilustrarea istoriei, ales celei mai vechi a naţiunei, după ce din acea epocă aşa de puţine documente ne-au rămas" (A, 406). Poziţia lui Cipariu în legătură cu rolul elementului autohton la formarea limbii române este îndreptăţită, dacă se face raportarea la descoperirile ştiinţifice legate de populaţiile tracice din epoca sa. Dar, ţinînd seama de faptul că ştiinţa a înaintat greu în acest domeniu şi că uneori şi astăzi argumentaţia ştiinţifică ia forma unor speculaţii, atitudinea sa apare foarte realistă : „Limba romană, transplantată în Dacia, punînd-o de fundament limbei româneşti, de sine, urmează că tot ce nu e roman în limba românească nu e decît element eterogeniu, fie acela în materie, fie în forme... Adevărat că multe cuvinte se află astăzi în limba românească a căror origine nici din limba latină sau din cele romane, nici din altă oricare limbă nu s-a putut deduce şi adeveri. Noi nu avem nemică contra dacă cineva le-ar putea adeveri că sînt dacice ; iar dacă cineva numai din cojectură le-ar dechiara dacice, sîntem nevoiţi a dechiara şi din parte-ne că acestei cojecturi nu putem recunoaşte mai multă valoare decît poate avea oricare cojectură, adică nulă" (ms. rom. 347, f. 16^r—16^v).

În formularea concepţiei referitoare la caracterul romanic al limbii noastre, rareori Cipariu va repeta excesele Şcolii Ardelene, pe care le considera ca atare, criticîndu-le (vezi P, 234). De la ideologia acesteia el şi-a însuşit numai ideea purităţii romane a limbii, căreia însă îi aduce unele amendamente. Astfel, pentru Cipariu, „naţiunea română e însăşi posteritatea directă a coloniştilor romani în Dacia, cum au fost pre atunci, curaţi sau amestecaţi, tot una, — iar ce a intrat după aceea, pre timpul colonisării sau mai tîrziu, din alte seminţe, chiar şi din daci şi geţi, atît a fost de neînsemnat, cît nu a putut altera elementul original roman al naţiunei" (A, 124). Româna este socotită a fi „rămăşiţa şi representatoarea acei limbi romane ce pre încet s-a format şi s-a vorbit în Imperiul roman oriental, începînd de la Adria în sus, pînă la uşile Dunării în Marea Neagră. Ea şi-a luat începutul din limba romană rustică, precum se vorbea pe la începutul clasicitatei" (ms. rom. 348, f. 4^r).

În paginile „Arhivului pentru filologie şi istorie", dar şi în alte scrieri, mai ales manuscrise, Cipariu a abordat problema stratificării lexicale a românei. El a avut în vedere mai toate influenţele exercitate asupra românei, din cele mai vechi timpuri şi pînă în epoca sa. Deşi, cum s-a văzut, Cipariu manifestă unele rezerve în identificarea elementelor autohtone din limba română, el precizează că din acele timpuri am putut moşteni cîteva toponime. Ca sigur dacice socoteşte a fi numele rîurilor *Prut*, *Argeş*, *Olt* şi *Ampoi* (A, 430—431).

Cum era firesc, elementului latin Cipariu îi acordă cea mai mare atenţie. În lucrările sale, tipărite sau rămase în manuscris, se află numeroase discuţii etimologice, dezvoltările semantice ale cuvintelor ocupînd, de regulă, un plan secundar.

Este drept că o parte din echivalenţele româno-latine fuseseră stabilite, înaintea lui Cipariu, de autorii Lexiconului de la Buda, de Fr. Diez (care cunoştea Lexiconul budan) şi de alţi învăţaţi anteriori sau contemporani lui. Cele mai multe etimologii latine sînt însă socotite de Al. Ciorănescu, de exemplu (în *Diccionario etimológico rumano*), descoperiri ulterioare, ale lui A. Philippide, S. Puşcariu, A. Candrea, H. Tiktin, A. Mussafia, W. Meyer-Lübke şi alţii (vezi *acătare*, *altminteri*, *asupra*, *cam*, *care*, *cărunt*, *curechi*, *cutare*, *dator*, *ie*, *însura*, *peste*, *rătăci*, *roib*, *zbiera* ş.a.).

După Cipariu, cuvintele de origine grecească au intrat în română în două perioade diferite, de aceea ele sînt clasificate în : a) cuvinte vechi „usitate pretutindenea" (*drum, spuză, mustață*) și b) cuvinte noi, intrate „prin comunicațiunea cu grecii în provinciile de dincoace și dincolo de Dunăre" (*agonisesc, folos, prisos*) (A, 408 ; ms. rom. 347, f. 19^{v}). O categorie aparte ar constitui-o cuvintele grecești din epoca fanariotă (A, 409).

Influenței slave Cipariu i-a recunoscut rolul „atît de copios în materialele (lexicul) limbei, însă prea puțin din partea formală" (ms. rom. 347, f. 17^{v}).

După cum se știe, atitudinea puristă a lui Cipariu se manifestă mai ales în legătură cu această influență, cu siguranță din motivul că era conștient de ponderea și vigoarea ei. De aceea ne miră mai puțin faptul că „lupta" lui este îndreptată în primul rînd împotriva elementelor slave din cărțile bisericești și se dovedește mai ponderat cînd este vorba de cele bulgărești (A, 408—409), despre care își dădea seama că au pătruns în graiurile populare.

Înaintea lui Hasdeu, observă în limba noastră existența unor cuvinte comune cu albaneza (A, 409). Interesante ni se par și observațiile sale referitoare la influența maghiară (P, 271—274).

Lucrările cuprinse în acest prim volum de *Opere* reprezintă sinteza gîndirii lingvistice cipariene, adevărate capodopore ale filologiei românești. Fără îndoială că, și în scrierile de mai tîrziu (în special în *Gramateca limbei române*, vol. I și al II-lea și în „Arhiv pentru filologie și istorie"), Cipariu, aprofundînd și completînd cercetările inițiale asupra limbii noastre, a dezvoltat teorii interesante, dar acestea din urmă sînt mai puțin cunoscute, astfel că în conștiința specialiștilor învățatul de la Blaj este, întîi de toate, autorul *Principielor, Elementelor* și mai ales al *Analectelor.*

În *Principie de limbă și de scriptură*, publicate parțial în „Organul luminarei", Blaj, 1847—1848 și apoi „adăugite", în volum separat, în 1866, Cipariu abordează cele mai dificile probleme ale limbii române. Fondat pe baze istorice, studiul limbii urma altă perspectivă decît pînă acum. Interesau originile românei, locul și timpul formării ei, caracteristicile acesteia față de limba latină și față de celelalte idiomuri romanice. Cipariu desfășoară aici o atît de strălucită erudiție, încît copleșește și astăzi pe orice romanist. Excelent cunoscător al limbii latine, el a adunat orice informații despre limba-mamă, din vremea regilor pînă în perioada decăderii imperiale. A dat la iveală mărturii ale unor gramatici latini (Priscian, Festus, Quintilian ș.a.), interpretîndu-le adesea într-un mod foarte original. Este drept că uneori a ajuns la erori, ca aceea că limba latină clasică s-a format sub influența limbii grecești sau că declinarea românească s-ar identifica cu cea din latina arhaică și altele asemenea, care îi umbresc locul de frunte pe care l-ar fi ocupat altfel printre marii lingviști europeni ai vremii, dar și aceștia, la rîndul lor, au fost adesea partizani ai unor ipoteze false.

Trecînd la studiul sunetelor și al formelor limbii române, Cipariu se dovedește unul dintre cei mai autorizați cunoscători ai limbii noastre vechi. Fonetisme și morfeme, cuvinte și tipuri de derivare specific românești, urmărite cu o rîvnă neasemuită în tipăriturile și manuscrisele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, sînt pentru prima dată adunate, clasificate, explicate, cu intenția vădită, este drept, de a se dovedi, în toate împrejurările, latinitatea limbii române.

Cu toate că Cipariu își expusese, încă în anul 1841, punctul de vedere în legătură cu noua scriere românească (*Extract de ortografie cu litere latine,*) el avea să revină, cu unele modificări, în *Principie,* și cu o pasiune care nu-l va mai părăsi pînă la moarte.

Pledoaria în favoarea etimologismului avea ca suport ideea unității limbii literare. Cunoscînd situația altor limbi de cultură din Europa, el credea că va izbuti să creeze și să impună, ca în Grecia, de exemplu, o κοινέ, de care ar putea beneficia românii de pretutindeni, cu ajutorul căreia ar putea fi exprimate toate gîndurile și ideile epocii.

Cea de a doua carte, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (Blaj, 1854), mai limitată oarecum ca problematică, deschide seria lucrărilor de fonetică și morfologie istorică românească. Fiecărui sunet românesc, „primitiv" sau „derivat (spuriu)", îi corespunde un son latin, transformat într-un fel sau altul, în virtutea unor „legi" fonetice. Cipariu încearcă să stabilească, sub influența lui Bopp, probabil, și principalele cauze de schimbare fonetică : eufonia, analogia și accentul[3], dar menține, ca toți contemporanii săi europeni, confuzia dintre cauză și condiție a transformării.

Descrierea formelor românești, riguros sistematizate în funcție de principalele clase și categorii morfologice, se va regăsi, de altfel, în volumul I al *Gramatecei limbei române,* prima noastră gramatică academică. Slab reprezentată în *Elemente* este sintaxa românească, dar, cum el însuși mărturisește, „întru tot întinsul ei, nu putea lua loc într-un op așa restrîns și numai elementar. Într-o edițiune mai întinsă a acestei *Gramateci,* de va ieși cîndva, toate părțile ei se vor lucra în proporțiunea cerută" (A, 83—84). Întîmplarea a făcut să vadă lumina și *Sintactica limbei române* elaborată de Cipariu (vol. II al *Gramatecei limbei române*), o lucrare disputată, în epocă, deși la fel de valoroasă ca și celelalte[4].

Opera care s-a bucurat chiar de la apariție de o apreciere unanimă a fost *Crestomație sau Analecte literare.* Iată cîteva referințe din epocă : „Vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele base ale științei filologice, că, în mai dese rînduri, e executată cu talent și perspicitate și că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare și că o asemenea crestomație ar trebui răspîndită prin toate școalele române...

Exemplele, așezate după ordinea cronologică, presintă succesiv modificările ce graiul nostru a priimit în cursul timpilor și ne arăt feluritele influențe sub care s-au dezvoltat și s-au transformat vocabulariul și gramatica limbei române, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea pînă la începutul celui de al XVIII-lea..." (Odobescu, *Scrieri literare și istorice,* I, București, 1887, p. 353).

„Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n-au decît a-l imita și a întinde mai departe studiele și investigările lor" (idem, *ibidem*).

Merită să semnalăm faptul că această carte a fost utilizată în mod copios de A. Philippide, care, în *Introducere în istoria limbei și literaturei române,* (Iași, 1888), a preluat în mare măsură informațiile referitoare la literatura și limba română din *Analectele* lui Cipariu. Tot așa, ea a stat la baza crestomațiilor româneşti de mai tîziu, ceea ce dovedeşte prețuirea de care s-a bucurat în rîndul specialiştilor. Aproape nu putem cita numele cuiva care să fi formulat rezerve asupra ei, cu excepția lui N. Iliescu, elev al lui Aron Pumnul. Dar, cum vom vedea imediat, nu ne găsim în fața unei critici obiective. Timotei Cipariu s-a arătat la un moment dat nemulțumit de modul cum Pumnul și-a întocmit *Lepturariul*; a formulat rezerve asupra modului în care au fost transcrise textele ; s-a ridicat împotriva intervenției editorului în ortografia lor și, uneori, și împotriva selecției scrierilor. Pumnul nu a răspuns acestor obiecții, dar elevul său i-a trimis o scrisoare lui Cipariu, prin care a încercat să diminueze valoarea *Analectelor*, pe motivul că ar conține „o limbă rea și un stil neromânesc". În răspunsul său, Cipariu arată că analectele din toată lumea sînt alcătuite din scrierile reprezentative ale literaturii unui popor și că limba acestor scrieri nu este a editorului, ci a înaintașilor. El, editorul, are datoria să aleagă și să pună la îndemîna cititorilor scrierile cele mai caracteristice, cum rezultă clar din afirmația de mai jos a lui Cipariu : „Pentru moldoveni, iată, într-însele (în *Analecte!*) figurează Varlaam și Dosoftei, mitropolitul Moldovei, Demetriu Cantemir, principele Moldovei, Eustatiu și Miron logofeții. Arată-mi vreun moldovean alte carți tipărite în Moldova pînă la a. 1700, unde se termină întîiul tom din *Analecte*, cu un stil și limbă mai românești, cu idei și sentimente mai naționale, mai morale..." (ms. rom. 260 f. 24^r).

---

[3] Vezi Carmen-Gabriela Pamfil, *Contribuția lui Timotei Cipariu la teoria limbii,* în „Limba română", XXXII, 1983, nr. 2, p. 83—95.

[4] Vezi Mioara Avram, *art. cit.,* p. 491—497.

În 1924, în *Introducere* la ediția de *Poezii* a lui Eminescu, apărută în Editura Cultura Națională, G. Bogdan-Duică punea existența unor anume forme gramaticale arhaice, din creația de tinerețe a poetului, sub semnul unei influențe cipariene :

„În 1866 (octombrie) Eminescu întrebuința forme arhaice părăsite mai tîrziu :

«Pe rîul dorului, mînat de *vînture*,
Veni odat
Pe-un vas cu vîsle mînate-n *cînture*
Linu-mpărat.

În tine vede-se că e în *cerure*
Un Dumnezeu
Purtînd simetria ș-a ei *misterure*
În gîndul său»

(*Ondina*, str. 9 și 14)

Formele acestea de plural le întrebuința des și consecvent T. Cipariu ; de ex. : într-un discurs despre limbă rostit la Brașov (1862) : *ținuture, locure, timpure* ; în «Arhiv» (1868) : *vinure, rîure, lanțure, coifure, versure, scuture, turnure, lacure, cursure, lucrure, tipure, Crișure* etc. ...

Deși Eminescu a părăsit repede acest arhaism — semn că propășirea sa stilistică evolua ușor —, deși el nu are nici o importanță în fizionomia sa definitivă, trebuie să mă întreb unde a găsit-o ? Desigur în cărțile profesorului său Aron Pumnul, din care scrierile lui T. Cipariu nu lipseau. Dar Cipariu ceruse în *Principie de limbă* «restaurarea formelor vechie» — de la 1847 încă, în „Organul luminarei", la care Pumnul colabora; și apoi în a doua ediție de la 1866 (vezi p. 370, despre : *jocure, locure, lucrure*)" (p. 7 —8).

Chiar dacă lucrurile nu se vor fi petrecut exact cum le vede G. Bogdan-Duică, problema trebuia pusă. Fără îndoială că Eminescu, pasionat cititor al textelor vechi, putea găsi formele respective și în traducerile, atît de prețuite de el, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Nu-i mai puțin adevărat însă că Cipariu se găsea, el însuși, în anii formării poetului, în centrul preocupărilor pentru emanciparea limbii, că tînărul elev i-a citit cărțile și a putut fi influențat de ele.

Ideile lui Cipariu referitoare la problemele limbii au fost împărtășite de mulți contemporani. Ele trebuie puse la temelia credinței, devenită generală în Transilvania, că limba este principalul factor care ne-a ținut uniți de-a lungul istoriei, împotriva tuturor împrejurărilor potrivnice. Nu cred, spre exemplu, că între un anume pasaj din *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunei*, al lui Cipariu, căruia îi facem loc în rîndurile de mai jos :

„Bine știm noi că sîntem săraci de bani și de averi ; știm și cît de mult apasă în cumpăna vieții banul și avuția ; *ci credem că dacă romănul, și în sclavia lui, cînd ca africanii din America cea liberă nu puteam numi nimic al nostru, tot și-a știut recîștiga libertatea limbii naționale în contra unui pericol și mai mare, acum în acest ev de aur al libertății cu mult ne va fi mai ușor a ne apăra și fără multă avere în contra încercărilor desnaționalizărilor*" (Blaj, 1862, p. 41—42), și strofa a treia din cunoscuta poezie a lui Coșbuc *Graiul neamului* asemănările ar fi pur întîmplătoare. Dimpotrivă, sînt absolut încredințat că poetul năsăudean a împrumutat ideea de la Cipariu:

„Astăzi stăm și noi la pîndă,
Graiul vechi să-l apărăm ;
Dar pe-ascuns dușmanii cată
Să ni-l fure să ni-l vîndă.
Dacă-n vreme tulburată
Nu ne-am dat noi graiul țării,
Azi, în ziua deșteptării,
Cum să-l dăm ?"

Numeroase cuvinte introduse de latiniști în limba literară au căpătat drept de cetățenie și le întîlnim, relativ des, atît în scrisul contemporanilor lui Cipariu, cît și mai tîrziu, la tot felul de scriitori. Iată doar cîteva, extrase din cărțile lui Cipariu: *conturba, culpă, decurge, demanda, desculpa, diligență, fine, fini, fundament, imperator, molestă, morb, mur, nară, ocure pertracta(re), sistare, spurie* (în graiul ardelenesc, de astăzi, *șpuri*, fem. *șpuroaică* și *șpureaucă !*), *stipendiu, superbie, testimoniu.*

Nu este cazul să recurgem aici la citate din textele literare. O demonstrație convingătoare s-ar putea face în acest sens atît cu substantivul *imperator*, cît și cu *mur* „zid".

La fel de numeroase sînt elementele populare, întîlnite în scrisul lui Cipariu și preluate de urmași. Ele constituie cea mai bună dovadă că autorul lor nu s-a izolat de reprezentanții vorbirii populare, ci, dimpotrivă, a militat pentru o limbă în care cuvintele cărturărești fac casă bună cu cele populare. Cîteva exemple: *ai* (= usturoi), *apriat, astară, boltă* (= prăvălie), *bună minte, a se deda* (= obișnui), *glajă, hurlup* (= prună tînără, necoaptă, deformată de o ciupercă ce crește pe dînsa), *încătrău, marhă* (= vite), *merindare, modru, muiere, mustră* (= mostră), *ojog, păcurar,* (nu) *poci, pogace, polată, prunc, șlaier* (= văl de mireasă), *tăbac, tătăișă* și *tișă* (= mătușă), *tier* (= farfurie), *tieruț, tolvai, țîpa* (= arunca) ș.a.

Unele dintre acestea din urmă au și caracter arhaic, nu numai popular; puteau, adică, și pot fi împrumutate și din textele vechi, nu numai din graiuri. Acesta este cazul, în primul rînd, al lui *muiere* și al lui *prunc*. Asemenea cuvinte mai sînt : *aieptă, arină, auă, custă, greață* (cu înțelesul de greutate!), *meserătate, pănătă, pănătate* ș.a. Alături de acestea mai trebuie trecute și formele speciale de numeral ordinal, preferate de Timotei Cipariu : *al patrul, al optul.*

Terminologia gramaticală și, în general, cea lingvistică, pe de-o parte, ca și cea filozofică, pe de altă parte, îl apropie pe Cipariu în mod hotărît de vremea noastră. Față de înaintașii săi și de unii contemporani, el este fără îndoială mai „modern", cum dovedește în primul rînd faptul că, în cea mai mare parte, terminologia respectivă, fiind preluată de cei care i-au utilizat cărțile, s-a impus și a rămas. În privința terminologiei gramaticale, cel puțin, ea este în așa măsură asemănătoare cu cea de azi încît nici nu mai simțim nevoia să recurgem la exemple : numai rar de tot ne întîmpină cîte un termen care nu s-a impus.

Terminologia filozofică din cărțile lui Cipariu ni s-a păstrat și ea în cea mai mare măsură. Din cercetarea lui Ioan Oprea, care a urmărit problema în mod special, în teza lui de doctorat (*Terminologia filosofică românească modernă*), rezultă că filozofia devenise o preocupare predilectă pentru învățații din Blaj, începutul fiind făcut de traducerile lui Samuil Micu, care a inițiat un amplu efort de înlocuire în predare a limbii latine cu limba națională. În acest climat, după cîteva articole de filozofie, publicate în „Organul luminarei" din 1847 și în „Foaie pentru mine, inimă și literatură" din 1849, Cipariu tipărește *Elemente de filosofie, după W. T. Krug* (două volume, Blaj, 1861 și 1863). Publicarea traducerii se face o dată cu reluarea la Blaj a cursurilor de filozofie, întrerupte în 1848 prin plecarea lui Simion Bărnuțiu.

Terminologia filozofică întrebuințată de marele erudit transilvănean în această traducere este caracteristică perioadei de prefacere și tranziție din limba literară, cînd aspectele învechite se întrepătrund cu cele noi. Se întîlnesc, așadar, la Cipariu, alături de calcuri, parafrazări etc., numeroase neologisme latino-romanice care au devenit uzuale în limba filozofică de mai tîrziu. În cazul acestui învățat, se remarcă profunda influență asupra urmașilor, printre care Titu Maiorescu și Mihai Eminescu. De aceea, dacă nu a fost păstrată în limba literară actuală întreaga terminologie filozofică întrebuințată de Cipariu, marele învățat are meritul de a fi creat o bază serioasă pentru edificiul de mai tîrziu.

Cipariu s-a dovedit mai puțin inspirat în direcția formării de cuvinte noi, prin compunere și derivare. Am putea spune că de data aceasta, îndepărtîndu-se de tendințele proprii epocii în care a trăit, și-a barat singur drumul spre limba literară, a făcut ca „propunerile" lui să nu mai poată fi acceptate.

Pentru exemplificare, ne vom opri la una dintre categoriile de derivate, cu sufixe dintre cele mai productive, care s-a și impus în epocă, dar, datorită exagerărilor latiniștilor, ea a stîrnit nemulțumiri și critici, în care au intervenit și unii scriitori dintre cei mai mari, Alecsandri și Caragiale.

În a doua jumătate a secolului trecut, prin consimțămîntul celor care țineau un condei în mînă ori numai prin oficializarea în ortografie, toată lumea scria *adorațiune, afirmațiune, ambițiune, atracțiune, confuziune* etc., chiar și reprezentanții celui mai autentic realism, Nicolae Filimon și Ion Ghica. Dar includerea în rîndul acestor derivate a unor forme aberante ca: *alăturațiune, despărțiciune, despreunațiune, durațiune, generificațiune, împreunațiune, întrebațiune* a putut stîrni nemulțumiri și deci proteste împotriva întregii categorii. Cu toate acestea, ea a rezistat multă vreme, în special în limbajul juridic și în cel filozofic. Tudor Arghezi, într-o tabletă intitulată *Ministrul*[5], ne-a dat, prin deceniul al patrulea, proba nu numai a existenței formei respective în epocă, ci și a atitudinii cititorilor împotriva ei. În cele nouă pagini ale tabletei avem nu mai puțin de 154 de derivate în *-iune*, aglomerate adesea în cuprinsul a două trei fraze, ca în exemplul următor, unde sînt concurate de neologismele în *-itudine* :

„Sunt scîrbit, domnule Mare Cetățean, mi-a răspuns Omul Politic. *Turpitudini, incertitudini* ; în viața politică ai căuta zadarnic *rectitudini, corectitudini*, fiind plină de *ingratitudini*. În continuă *acțiune*, pentru *națiune*, capeți o bizară *noțiune* și *convicțiunea* că viața politică este o *abjecțiune*. Să nu crezi că am ajuns la *superstițiune*".

Așa cum Caragiale, spre exemplu, punea în gura eroilor săi și un exemplu ca *polițiune*, cu intenția de a „demasca" pe cei care recurgeau în mod exagerat la asemenea derivate, tot așa Arghezi face același lucru printr-un procedeu de aglomerare a lor în frază.

Formele aberante la care m-am referit mai sus au fost acceptate de Cipariu din motivul că el descoperise, pentru ele, modele în limba veche. La p. 218—223 din *Principie* ne dă o listă de asemenea exemple, iar pentru cîteva dintre ele face și trimiteri la textele vechi (*adevericiune, asupriciune, cumpliciune, denemicăciune, descumpărăciune, întunecăciune, lăsăciune, mirăciune, orbiciune, rușinăciune, secerăciune, vindecăciune*), unde sufixul este, de fapt, *-ciune* (și așa erau redate exemplele în alfabetul chirilic).

În *Gramateca limbei române*, I, 355, chiar afirmă că în limba veche forma respectivă „e încă și mai uzitată", trimite la *Principie* (locul citat mai sus !) și reproduce o parte dintre exemplele date acolo.

Într-o situație asemănătoare se găsesc și substantivele de tipul lui *activitate, calitate, cantitate, demnitate, deplinătate*, „completate" de latiniști cu formații care, de la început, erau sortite eșecului : *beatitate, contrapuseționalitate, cugetabilitate, cuprinsabilitate, fericitate, ponderozitate.*

Toate exemplele din ambele categorii au fost extrase din cartea lui Cipariu *Elemente de filosofie, după W. T. Krug*, unde găsim și termenii filozofici cei mai numeroși, utilizați de el.

* * *

Cărțile lui Cipariu nu se mai găsesc decît în bibliotecile mai importante din orașele mari. Cititorii lor s-au împuținat în mod sensibil. Nici în trecut ei n-au fost prea numeroși, din moment ce numai *Analectele*, *Compendiul de gramatecă* și *Purtarea de bună cuviință între oameni* au mai fost reeditate[6]. Și mai puțin cunoscute au rămas, după moartea autorului, lucrările publicate în periodice și neînmănunchiate în volum. Cîți cititori au putut avea sub ochi revistele conduse de Cipariu sau ziarele la care a colaborat el ? Cîți s-au mai putut încumeta, în această situație, să cerceteze în biblioteci cărțile, periodicele și manuscrisele rămase de la învățatul filolog, cu scopul de a redescoperi comori peste care, vreme de o sută de ani, s-au așternut praful și indiferența?

---

[5] Cf. volumul *Tablete din Țara de Kuty*, București, f.a., p. 151—159.

[6] În mod obișnuit se spune, după indicarea autorului, de fapt, că și cartea din 1866 (*Principie*) apărea în ediția a II-a. Dar în cazul respectiv situația este totuși diferită : ediția întîi era considerată cea din revistă („Organul luminarei"), unde avem, de fapt, și un text deosebit, mult mai scurt.

Cipariu trebuie, într-adevăr, redescoperit. Avem încă multe de învățat de la el. Nu se poate scrie o istorie a limbii române fără concursul lui. Cărțile lui trebuie puse, numaidecît, în mîna tinerilor interesați să cunoască trecutul nostru. Este nevoie să-i cunoaștem viața și modul cum și-a desfășurat activitatea, ca să ne poată servi ca model. Este nevoie, mai ales, să-i cunoaștem lucrările din care s-au inspirat, o bună bucată de vreme, cei care i-au urmat imediat.

Într-o vreme în care s-au publicat ediții noi din operele atîtor lingviști (B. P. Hasdeu, Densusianu, Philippide, Pușcariu etc.) ori au fost date studii substanțiale despre alții, îndrăznim să credem că a sosit timpul să avem reeditată și opera lui Cipariu, deschizător de drumuri în istoria lingvisticii românești.

⁂

Dintr-o prezentare prin forța lucrurilor rezumativă și, fără îndoială, lacunară, pe care am încercat-o în paginile precedente, rezultă, în primul rînd, ideea că toate aprecierile pozitive făcute de numeroși specialiști și reproduse, parțial, de noi nu pot suplini lipsa unei ediții integrale a operei lui Cipariu, singura în stare să-l fixeze pe locul ce i se cuvine în istoria lingvisticii românești și a celei europene.

Un om care n-a obosit muncind toată viața lui în folosul națiunii, a cărui personalitate a dominat o epocă și a reglat bătăile inimilor contemporanilor, n-a putut trece zadarnic prin viață. Dacă în timpul vieții lucrările lui au putut dinamiza conștiințele și clocotul inimii sale a putut fi transmis cititorilor și auditorilor lui, dacă pe măsură ce noi, cei de azi, luînd cunoștință de comorile pe care le deshumăm din studiile sale, ne încălzim la focul pe care ele îl degajă, înseamnă că investigațiile noastre „arheologice“ trebuie duse pînă la capăt, pînă la reconstituirea totală a modelului care stă la temelia cunoașterii istoriei limbii materne.

Împlinirea unui secol de la moartea marelui cărturar se cuvine să fie sărbătorită, în primul rînd, printr-o ediție integrală a operei sale.

Gavril ISTRATE

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

I. Concepută în trei volume, această ediție cuprinde cărțile, studiile și articolele cu conținut lingvistic și filologic ale lui Timotei Cipariu. Gruparea scrierilor în volumele ediției de față a fost făcută avîndu-se în vedere, în general, criteriul tematic; ordonarea materialului în cadrul fiecărui volum a urmat criteriul cronologic.

1. În alcătuirea primului volum a fost respectată, înainte de toate, recomandarea lui Cipariu conform căreia „*Analectele* cu *Elementele de limba rom[ână]* și cu aceste *Principie* sînt în cea mai strînsă conesiune și se completează una pre alta" (P, 400). Într-adevăr, aceste trei lucrări se constituie, sub aspectul conținutului de idei, într-o perfectă unitate și, în ciuda faptului că sînt primele sale scrieri ample tipărite, ele reprezintă chintesența întregii opere lingvistice cipariene.

Principie de limbă și de scriptură (80 de capitole), considerate de exigentul A. Philippide „o capodoperă a lingvisticii românești" [1], au fost tipărite, parțial (cap. I—XLVII), în „Organul luminarei" [2], începînd cu nr. IV (25 ian. 1847) al revistei, pînă la nr. LXII (10 mart. 1848). Acest text a reprezentat pentru Cipariu prima ediție a *Principielor*; în 1866, el a reeditat lucrarea, în volumul cu același titlu, pe frontispiciul căruia se menționează: „edițiunea a II-a revăzută și îmmulțită". Cu această ocazie, Cipariu o amplifică cu încă 33 de capitole. Dar chiar primele 47 de capitole, comune celor două ediții, au suferit în 1866 unele modificări, atît formale, cît și de conținut. Astfel, în ediția ultimă, Cipariu a îmbunătățit textul, mai ales în sensul clarificării și explicitării unor pasaje (compară OL, 48 cu P, 26—27); dat fiind că între timp mai achiziționase unele cărți vechi românești (vezi P, 103, 190), materialul ilustrativ este mult mai bogat. Sub aspectul limbii însă, în „Organul luminarei" apare o versiune mai puțin prelucrată în maniera modelului etimologist ciparian, cu unele forme redate într-o ortografie mai apropiată de cea fonetică, față de ediția a II-a, ca și față de toate celelalte scrieri ale sale. Așa: *asemănărei* (OL, 190) — *asemănațiunei* (P, 177), *auxiliare* (OL, 70) — *ausiliare* (P, 58), *condamnăm* (OL, 94) — *condemnăm* (P, 82), *consonante* (OL, 48) — *cosunante* (P, 25), *de a începe* (OL, 16) — *de a începerea* (P, 2), *destinctă* (OL, 76) — *destintă* (P, 58), *direptate* (OL, 70) — *dereptate* (P, 54), *drept* (OL, 32) — *derept* (P, 14), *disputa* (OL, 76) — *desputa* (P, 60), *ipoteselor* (OL, 76) — *ipotesilor* (P, 60), *lipsă* (OL, 26) — *necesetate* (P, 13), *naturi* (OL, 88) —

---

[1] *Specialistul român* (III), în „Viața românească", IV, 1907, p. 230—231.

[2] Prima publicație românească scrisă cu alfabet latin (4 ian. 1847 — 28 apr. 1848). Inițial, la editarea revistei au colaborat, alături de Cipariu, A. Pumnul și I. I. Mány.

nature (P, 80), *niciodată* (OL, 76) — *neceodată* (P, 60), *postpunere* (OL, 76) — *pospunere* (P, 60), *subjugă* (OL, 82) — *sujugă* (P, 69) etc.

Deşi lucrarea sa *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi*, Blaj, 1854, a fost considerată, încă de la apariţie, drept prima gramatică istorică românească, ea nu a mai cunoscut de-a lungul timpului alte ediţii.

Numai *Crestomaţie sau Analecte literare din carţile mai vechi şi nouă româneşti, tipărite şi manuscrise, începînd de la seclul XVI pînă la al XIX, cu Notiţă literară*, Blaj, 1858, a mai fost reeditată, după moartea autorului, în 1916, la Blaj, de mitropolitul Victor Mihály de Apşa, care, „aflînd că ezemplarele *Analectelor* s-au petrecut toate, s-a hotărît să le retipărească întocmai, cu spesele sale". Aceste două ediţii sînt identice, cu o singură excepţie : *Scara* (tabla de materii) în ediţia princeps este plasată între *Notiţa literară* şi textul crestomaţiei, iar în ediţia a II-a apare la sfîrşitul cărţii.

2. Volumul al II-lea va conţine lucrările propriu-zis gramaticale ale lui Cipariu :

Compendiu de gramateca limbei române, Blaj, 1855, care, deşi a fost înglobat aproape integral în gramaticile ulterioare, prezintă şi unele deosebiri şi nuanţări de concepţie faţă de acestea. Cartea s-a bucurat de o mare popularitate în epocă şi a servit ca manual de gramatică în majoritatea şcolilor din Transilvania, mai bine de o jumătate de secol. O dovedeşte şi numărul mare de reeditări din această perioadă : 1858, 1862, 1865, 1876, 1888, 1897 ; *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, Bucureşti, 1869, *Gramateca limbei române. Partea a II-a. Sintetica*, Bucureşti, 1877 (cele două volume ale primei noastre gramatici academice) şi *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877.

3. În volumul al III-lea, vor fi adunate articolele lui Cipariu din „Arhiv pentru filologie şi istorie" (1867—1872), scrierile sale lingvistice şi filologice din alte periodice ale vremii, broşurile, precum şi unele lucrări inedite, rămase în manuscris.

II. 1. Stabilirea textului actualei ediţii a pus probleme deosebit de grele în ce priveşte reconstituirea limbii autorului, camuflată de ortografia etimologică, al cărei făuritor a fost însuşi Cipariu. Însă corelarea principiilor sale de scriere etimologică cu propriile lui indicaţii de rostire literară românească (redate adesea în alfabet chirilic, deci fonetic), extrase din întreaga sa operă, a oferit suficientă siguranţă în determinarea aspectului real al limbii literare propuse de învăţatul ardelean (vezi **III. 1.**).

Cu acelaşi scop, au fost urmărite manuscrisele lui Cipariu cu alfabet chirilic, redactate în tinereţe. Au fost consultate şi scrieri (tipărite în diferite ediţii sau manuscrise) ale altor învăţaţi din epocă (Laurian, Bariţiu, Bărnuţiu, Bălcescu, Alecsandri, Odobescu, Negruzzi, Pumnul, Heliade-Rădulescu şi alţii). Cu toate acestea, au rămas în text unele (destul de puţine) situaţii echivoce, care vor fi menţionate mai jos, în cadrul fiecărui paragraf referitor la interpretarea ortografiei cipariene.

2. Deoarece în lucrările editate în acest prim volum Cipariu nu îşi expune detaliat şi în mod expres toate principiile sale de scriere (ele se află în *Gramateca limbei române*, vol. I şi II, în „Arhiv" şi în alte publicaţii ale vremii), în cele ce urmează vor fi prezentate cîteva generalităţi asupra ortografiei învăţatului de la Blaj.

3. Reformele ortografice din secolul trecut, începînd cu reducerea numărului slovelor alfabetului chirilic şi continuînd cu introducerea literelor latine și cu stabilirea celor mai adecvate norme de scriere românească, au prilejuit oamenilor de cultură formularea unor opinii, pe cît de controversate și aparent sterile astăzi, pe atît de utile și rodnice pentru evoluția lingvisticii românești și a limbii române.

Rolul primordial în stabilirea sistemului ortografic conform idealului arhaizant impus pentru o vreme Academiei Române și reprezentînd, de fapt, punctul de plecare al tuturor modelelor etimologice create între anii 1840—1900 l-a avut Cipariu.

Angajarea lui Cipariu în elaborarea unui sistem ortografic a început în 1835, din nevoia practică de a stabili o modalitate adecvată de redare cu alfabet latin a scrierilor ce urmau să iasă din tipografia Blajului. În 1841, el publică broșura *Extract de ortografie cu litere latinești*, în care stabilește principalele reguli de scriere românească. Pînă la sfîrșitul vieții, învățatul ardelean a rămas consecvent principiilor enunțate atunci, dar a operat în cîteva cazuri unele modificări. Dorința sa era de a crea o ortografie care să nu fie nici „arbitrară, nici împrumutată de la alte popoară, ci originară, fundată pre natura și geniul limbei românești" (P, 250).

Se impune însă precizarea că învățatul ardelean, asemenea multor oameni de cultură din acea vreme, a atribuit conceptului de scriere corectă și rolul pe care trebuiau să-l aibă gramatica și dicționarul la stabilirea unor norme fonetice și morfologice unitare ; de aceea, strîns legat de discuțiile despre ortografie, el a abordat și numeroase aspecte referitoare la limba literară, la istoria limbii, în general[3] (P, 351—352).

Pentru că, sub aspect fonetic și chiar morfologic, limba literară prezenta o mare varietate[4] (în epoca aceea scriitorii nu aveau sentimentul că scriu „în dialect", ci în varianta lor literară, care se alimenta din graiurile populare[5]), Cipariu, ca și alți învățați români anteriori sau contemporani lui, și-a propus să realizeze unificarea limbii de cultură prin crearea unui *uz regulat* (general) (P, 298—299). Stabilirea uzului comun al limbii era, așadar, problema esențială și aceasta a rămas, în parte, nerezolvată pînă spre sfîrșitul secolului trecut. Astfel, în 1866, Maiorescu constata absența unui asemenea uz, iar în 1897 Philippide, ca urmare a aceluiași fapt, considera aproape imposibilă, la acea dată, decretarea de către lingviști a celor mai corecte (literare) forme românești[6].

Conștient de diversitatea vorbirilor regionale, dar mai ales nemulțumit de existența mai multor uzuri (variante) literare românești, Cipariu a crezut că ar fi posibilă unificarea acestora din urmă prin intermediul ortografiei etimologice (P, 349). Pentru el „basea și fundamentul oricărei ortografie nu poate fi decît însuși usul vorbirei, nu numai materiale, ci și formale, iar corectivul și regulatoriul, etimologia limbei“ (G II, 313). Însă Cipariu concepea *uzul vorbirii* în sensul lui Quintilian, drept „consens al învățaților“, care se opunea chiar „usului mulțimii“ (limbii vorbitorilor necultivați) (vezi P, 344—348 ; cf. notele 169, 170). Pe de altă parte, acest uz nu era limitat „numai la un period sau la o singură provincie, fiindcă din atare restrîngere s-ar naște numai un idiotism locale sau periodic al limbei, ci din contra, el se estinde și cuprinde toate perioadele și ținutele în care s-a vorbit și scris românește“ (G I, 167)[7]. Cum se va vedea însă, el a manifestat preferință pentru formele fonetice și morfologice vechi (pe care le-a aflat în scrierile românești din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea), pentru „usus loquendi cel trecut“, cu ajutorul căruia dorea să îndrepte „usus loquendi de astăzi“ (P, 344). El a respins criteriul stabilirii normei literare după pronunțiile individuale, nu pentru că ar fi văzut o contradicție între individual și social[8], cum se poate deduce din unele locuri (P, 299, 348—349), ci fiindcă, de fapt, el socotea limba contemporanilor mai „coruptă“ față de latină, datorită schimbărilor fonetice și analogice, diferite de la o zonă la alta, și, prin urmare, mai puțin unitară decît cea a înaintașilor. Cipariu nu a greșit prea mult în această direcție, căci principiul orientării spre stadiul vechi al limbii a fost invocat de majoritatea învățaților din secolul trecut[9] și, practic, el a fost urmat, mai ales în fonetică, de limba literară modernă[10].

---

[3] I. Sbiera, reprezentant al fonetismului ortografic, a fost printre primii care au încercat să separe oarecum problema unificării limbii de ortografie, arătînd că aceasta din urmă are misiunea de a constata „pronunțarea cea dreaptă" a vorbirii, rămînînd ca unificarea propriu-zisă să se realizeze cu ajutorul uzului și prin intermediul gramaticilor și al dicționarelor (vezi ,,Analele Societății Academice'', I, 1867, p. 83); T. Maiorescu, dimpotrivă, sub influența lui Cipariu probabil, concepea etimologismul ca o problemă „ortografică și limbistică", iar fonetismul, ca o chestiune exclusiv „alfabetică", cu precizarea că „observarea unității limbii nu atinge chiar esența sistemului fonetic, căci fonetismul este mai întîi de toate o întrebare alfabetică, iar nu o întrebare ortografică" (vezi *Critice*, București, 1966, p. 246, 285 ; cf. Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 515).

[4] Oscilațiile de redare fonetică și încadrare morfologică existente în epocă sînt înregistrate de Ion Gheție, în *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 502—521.

[5] Vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 80—137 ; Ion Gheție, *op. cit.*, 55—61.

[6] Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, p. 125—131 ; Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, 1980, p. 63—74.

4. Punctul de plecare pentru constituirea românei literare unitare trebuia să fie — în concepția lui Cipariu, ca și a înaintașilor săi, Budai-Deleanu, P. Maior și Heliade-Rădulescu — limba bisericească (P, 8). Dar nu toate scrierile religioase au limba „chiară, netedă, firească, cum se cade să fie toată cuvîntarea, carea e anumită pentru toate clasile poporului, ca să o înțeleagă“ (P, 8). În special tipăriturile de la Govora din secolul al XVIII-lea prezentau trăsăturile unei limbi demne de urmat (S, 32), cu condiția de a-i fi și acesteia înlăturate neajunsurile, căci ea pierduse „o mulțime de cuvinte, forme gramatece, sintactice, ortografice, însemnari ale cuvintelor rămase și frasi de cel mai mare preț, pre cari le-a suplinit cu altele mai negenuine, mai rele și mai schimosite“ (P, 263 ; vezi și nota 105).

Așadar, urmau să fie avute în vedere și scrierile din secolele al XVI-lea și al XVII-lea în care se conservaseră cuvinte de origine latină, ulterior ieșite din limbă. Dar, cum se va putea constata, mai ales *formele* din secolul al XVI-lea, de mult abandonate de români, au fost cel mai adesea recomandate de Cipariu în vederea perfecționării limbii literare moderne. Or, acest fapt stînjenea emanciparea limbii române prin crearea unui prea mare dezacord cu modul de exprimare al vorbitorilor din secolul al XIX-lea[11] și ducea tocmai la încetinirea ritmului modernizării acesteia. Astfel, Cipariu pleda pentru menținerea lui *-u* final în scrierea și ortoepia românească modernă ; a recomandat formele vechi cu *a* la genitiv sg. și pl. ale substantivelor de declinarea a III-a : *parți, carți, partei, cartei, luminarei* ; formele de plural în *-e* în loc de *-i* ale substantivelor de declinarea I : *fîntîne, judecate* și în *-ure* în loc de *-uri* ale substantivelor neutre : *lucrure* ; a încercat să reintroducă formele vechi ale unor numerale : *al patrul, al optul* ; forma *io* a pronumelui personal, pers. I ; a optat pentru formele verbale iotacizate : *auz, văz*, pentru formele vechi de perfect : *dede, fece, putum* și de viitor : *vrea pleca* etc. (pentru detalii, vezi mai jos, **IV**.).

---

[7] În alt loc : „Pentru noi, usul vorbirei românești nu e mărginit între barierile, de esemplu, ale Bucureștilor din a. 1868, ci pentru noi usul limbei române e atît de lat, cît e lățimea teritoriului român și cît e de lungă istoria și esistența limbei române“ (A, 404). Uneori însă, constatînd marea diversitate a „usurilor particulare“, Cipariu își arogă dreptul, în lipsa unui consens al învățaților români, de a-și crea și el unul (P, 347), deși se arată nemulțumit de a fi fost nevoit să-și îngăduie asemenea libertăți (P, 348—349).

[8] Vezi G. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, București, 1981, p. 70.

[9] H. Tiktin, în *Călăuza ortografică* („Arhiva“, I, 1889—1890, p. 26), preciza : „Tradițiunea literară se va conserva cu strictețță. O abatere de la dînsa nu va fi permisă decît atunci cînd uzul general al limbii vorbite se va fi depărtat de la uzul limbii scrise pînă acolo, încît o reformă a scrierii se va arăta necesară în interesul înțelegerii... Vroind a ști, de exemplu, dacă e mai bine a se zice *vedea, făceam, tăiat*, ca muntenii, sau *vedè, făcem, tăet*, după cum se pronunță de moldoveni, ne vom pune mai întîi întrebarea : oare n-a fost odată un timp unde numai **unul** din aceste două feliuri de rostire să fi fost în uz ? și căutînd răspunsul în documentele noastre literare, vom afla că cu cît ne urcăm mai sus în trecut, cu atîta scrierile *vedè, făcem, tăet* devin mai rare chiar la scriitorii moldoveni“. În același sens au pledat și B. P. Hasdeu, A. Lambrior, I. Nădejde și alții pentru respectarea *tradiției literare*, care, în fond, era același lucru cu *uzul limbei regulat*, stabilit de Cipariu pe baza textelor vechi românești.

[10] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 686.

Rolul decisiv în selectarea formelor și, în general, în dirijarea procesului de desăvîrșire a limbii de cultură trebuiau să-l aibă — după raționalistul Cipariu — lucrările normative alcătuite de gramatici (P, 351). Numai astfel puteau românii să scrie într-un „dialect curat, din toate dialectele[12], în care bucureșteanul va înceta a zice *picere* și moldoveanul *soarile* și tr[ansilva]nul *deștiu*, în loc de *picioare, soarele, degetu*" (ms. rom. 338, f. 10^{r} ; cf. G I, 150). Este de remarcat că Cipariu nu are aici în vedere variantele literare ale limbii vechi, ci graiurile populare, care, este drept, pătrunseseră puternic în limba de cultură[13].

5. Luînd ca model alte limbi literare europene, ca germana și maghiara, Cipariu a propus, pe linia înaintașilor săi ardeleni, eliminarea din limba română de cultură a elementelor lexicale de origine slavă, germană, grecească, turcească, maghiară etc. și înlocuirea lor cu elemente latine sau romanice de vest. El se opune însă, ca majoritatea cărturarilor din epocă, preluării *tale quale* a unor termeni, cu atît mai mult a unor forme din limbile străine, chiar din latină, fără acomodarea lor la sistemul limbii române (P, 11—12, 269), și observă, în același timp, că sistemul românesc de adaptare a neologismelor urmează mai îndeaproape modelul latinesc și italian[14] decît pe cel francez (P, 14—16). Dar dacă Cipariu a recomandat, în principiu, ca împrumuturile din franceză să fie acomodate prin intermediul latinei și italienei (fr. *employé*, devenit la unii români din epocă *amploaiat*, trebuia să ia forma *impegat*, după it. *impiegato* ; P, 11—16, cf. 269), în cele mai

---

[11]. Trebuie precizat totuși că în această privință Cipariu a făcut propuneri mai moderate decît unii fonetiști, ca A. Pumnul, de exemplu, care cerea introducerea unui participiu prezent, de tipul : *arînte, luînte*, a derivatelor în *-ciune, -văr* și altele asemenea.

[12] Această idee a fost dezvoltată, apoi, de A. Philippide, M. Gaster, G. Ibrăileanu, G. Ivănescu, G. Istrate și de unii scriitori ca G. Coșbuc și C. Hogaș (vezi G. Istrate, *Limba română literară în concepția lui Alexandru Philippide*, în *Originea limbii române literare*, Iași, 1981, p. 175—176).

[13] Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra, în *Istoria limbii române literare*, București, 1978, p. 141, observă că unele din propunerile lui Cipariu de normare a limbii literare fuseseră de mult acceptate în limba română scrisă, astfel că „nu s-a scris în românește, de exemplu, *ghine* nici de către scriitorii moldoveni mai vechi, și nici *pigere (picere)* de munteni, decît cu totul sporadic".

[14] Vezi Ștefan Cuciureanu, *Analogii cu italiana la Timotei Cipariu*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 154—156. Paula Diaconescu de asemenea (în *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*. Partea I. *Probleme de normare a limbii române literare moderne (1830—1880)*, București, 1974, p. 28—29) remarca o puternică influență italiană chiar asupra limbii lui Cipariu.

multe cazuri însă, neologismele latino-romanice erau supuse „numai pre jumătate" (P, 15) vechilor legi fonetice românești, astfel încît ele deveneau uneori omonime cu cuvintele moștenite (*chiar* „tocmai" — *chiar* „clar", cf. *chiaretate* ; *șerbi* „a se devota, a servi ca șerb" — *șerbi* „a servi". Deși dobîndesc astfel formă (scriere și pronunție) identică cu cuvintele vechi, neologismele așa adaptate erau concepute de Cipariu ca fiind cuvinte distincte, și nu calcuri semantice, cum sînt uneori interpretate de către lexicografi. Dacă rațiunea pentru care se proceda astfel în asemenea cazuri era înlesnirea pătrunderii noțiunilor noi în limba română (se elimina, într-o primă fază, efortul memorării neologismelor), în alte situații Cipariu a optat pentru distingerea formală a cuvintelor noi față de cele vechi : *comunicațiune* — *cuminecăciune*, ortografiate diferit începînd din 1866 (*comunicatiune* — *cumenecatiune*), cu motivarea că, în asemenea cazuri, identitatea de formă ar putea duce la confuzii semantice (P, 14—17) (în AL, scria identic cele două cuvinte). Adaptarea trebuia deci să se facă „după principii chiare", urmîndu-se ca model „formele și esemplele ce ne înfățișează structura limbei" (P, 5).

Însă nu numai în acomodarea cuvintelor noi trebuie urmate „natura și geniul" limbii, ci întreg procesul de înnoire a ei trebuie să se bazeze pe trăsăturile sale specifice, care se cer, în prealabil, bine cunoscute : „Și în urmă toți strigăm că cultivarea limbei românești are să purceadă după natura și geniul ei, va să zică, după proprietațile particulare cari le are ca orișicare altă limbă speciale. Da ; toți zicem așa, dar puțin ne îngrijim să-i cunoaștem mai întîi această natură a ei, acest geniu și proprietați particulare" (A, 266). Criticile lingvistului de la Blaj se îndreptau cu insistență împotriva imitării sintaxei limbilor străine și a servilismului sub aspect stilistic manifestat la autorii și, mai ales, la traducătorii români, „cari, dedîndu-se cu limba din carea traduc, prea ușor alunecă în erori în contra limbei proprie, nu numai adoptînd cuvinte străine fără alegere și fără formă, ci și imitînd sintactica limbei străine, uneori chiar în contra usului limbei românești" (G I, 292).

6. O dată stabilite pronunțiile și formele literare, aceleași pentru toți românii, urma, firește, transpunerea lor în scris, deși se pare că Cipariu concepea realizarea concomitentă a acestor acțiuni. El nu a înțeles — cum a arătat Philippide — condiția unei scrieri ideale : „Culmea adaptării între scris și limbă stă în aceea că pentru fiecare element simbolizat să ai cîte un simbol" [15]. Cipariu a ales ortografia etimologică[16], motivînd că insuficiența literelor alfabetului latin față de numărul fonemelor românești obligă la folosirea a „cîte o literă pentru două sau mai multe sunete sau cîte un sunet să-l semneze cu cîte 2 sau mai multe litere" (G II, 309).

În ciuda faptului că Cipariu declara că nu a creat un sistem ortografic care să țină seama de fapte de limbă exterioare românei (A, 191), el a alcătuit o ortografie care se conducea, totuși, după fonetismul latin. Și deși învățatul ardelean nu a intenționat să modifice ortoepia după aspectul scrierii etimologice, în unele situații recomanda pronunțiile vechi, conștient fiind că uneori aspectul grafic ar putea influența pronunțarea literară : „Apoi chiar și cînd ar urma ca în fine să pronunțăm cu *e credentia* (= *credență*), ce rău ar mai urma de aici, după ce la locul citat în *Principie* am arătat că au mai pronunțat românii și mai de mult așa, și încă bine" (A, 192). Dar dacă în cazul cuvîntului *credință* sau al altora asemenea nu s-a produs vreo modificare ortoepică, în cazul formelor de indicativ prezent ale verbului *a fi* : *sînt, sîntem, sînteți*, ortografiate *sunt, suntem, sunteți* pînă acum cîteva decenii, dar rostite de Cipariu, ca și de alți contemporani, cu *î*, au persistat, și după schimbarea normei ortografice, variantele *sunt, suntem, sunteți* în ortoepia românească (vezi și **III. 3.** 5) c)).

---

[15] *Principii de istoria limbii*, în *Opere alese. Teoria limbii*, ediție alcătuită de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București, 1984, p. 180.

[16] Scrierea latinistă, considerată de Philippide „o nebunie", o încercare singulară în istoria sistemelor ortografice europene, excepție făcînd acele popoare (francezii, de exemplu) care „nu ș-au modificat scrisul după vorbă la vreme, astfel că între cele două fapte s-a produs la un moment dat o prăpastie" (*Principii...*, în *Opere alese*, p. 189), a mai cunoscut, în realitate, adepți în Europa, tocmai în Franța, după 1606, cînd latiniștii au încercat să modifice ortografia după latină (vezi Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, Paris, 1966, tome II, p. 93 și urm.).

Aderarea la etimologism mai avea pentru Cipariu și o altă motivare, afară de aceea care privea unitatea limbii literare. El socotea că, în măsura în care fonetismul își fixează principiile după pronunție, „în sine e naturale și de aceea demn de a fi urmat", dar numai într-o fază primară, cînd se inventează un alfabet nou pentru o limbă nouă ; numai atunci „principiul fonetic are să fie de base la atare alfabet, precum inventorii primi ai alfabetelor au și făcut în vechime". În epocile moderne, cînd „nu se mai fabrică alfabete nouă", ci numai se adoptă și se adaptează semne deja existente, acomodarea trebuie să se fondeze pe principii etimologice. De aceea, el conchide că „fonetiștii încă nu fac, nici nu pot să facă almintrea dacă nu vor să fabrice nouă litere latine ; de aceea nici nu urmează principiul fonetic, după cum pretind" (G II, 309—310). Observația lui Cipariu este, în parte, adevărată. Ortografiștii români nu au inventat noi litere pentru redarea sunetelor derivate (specifice românei) ; *ă, î, ci, gi, ș, ț* reprezintă, în general, grafemul originar latinesc, marcat însă cu semne diacritice, manieră de scriere pe care el a respins-o (vezi P, 339). Cipariu n-a înțeles că, odată stabilite semnele pentru sunetele derivate, acestea trebuiau folosite, indiferent de etimologie, în mod consecvent la redarea fonemelor românești. Este meritul lui Maiorescu de a fi depășit limitele concepției despre scriere a lui Cipariu. Dar, cum a arătat Flora Șuteu[17], „fără asceza cipariană pusă în slujba cunoașterii limbii noastre, logica magistrală a ideologului «Junimei» n-ar fi găsit calea spre înțelegerea și delimitarea «sonurilor elementare» ale limbii românești, pe care le-a supus disciplinei sale raționale".

7. Astăzi ortografia etimologică reprezintă, pe bună dreptate, latura caducă a activității lui Cipariu[18]. Ea este mereu opusă ortografiei fonetice, considerată a fi un produs natural al evoluției limbii române[19], și mereu

---

[17] *Proiectele ortografice ale Societății Academice*, p. 518.

[18] S-a mai întîmplat însă ca în Europa propunerile ortografice ale unor mari lingviști să fie respinse, e drept că înainte de a se fi impus oficial. Aceasta nu a condus însă la minimalizarea activității unor personalități ca M. Grammont, Gaston Paris, Louis Havet, Arsène Darmesteter, Michel Bréal și alții (vezi Maurice Grevisse, *Le bon usage*, onsième édition, Paris — Gembloux, 1980, p. 149).

[19] Încercările ortografice ale lui N. Bălcescu, din „România viitoare", Paris, 1850, neinfluențate prea mult de ortografia lui Heliade-Rădulescu și a latiniștilor, ci „simțindu-se mai aproape de scriitorii moldoveni de la «Dacia literară»" (G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 681), conțin destule elemente neacceptate ulterior : *ce, ci*, pentru *țe, ți* (*dorincele, trebuincele*) *;* *ci* cu valoarea lui *ț* (*se mulciumește*) *; ĕ = î* (*dobĕndi, pĕnă, vĕntului*) *; ă = î* (*sănge*)*, â = î* (*ânsă*) *; â = ă* (*câci*) *; é = a* (< *ea*) (*țéră*) *; sce = ște* (*voesce, silesce*) etc.

comparată cu scrierea de astăzi. Însă calea spre ortografia actuală a fost anevoioasă și căutările dramatice. Numai munca onestă și gîndirea îndrăzneață a unor înaintași ca Cipariu, Maiorescu, Pumnul, Hasdeu, Philippide și alții au condus la impunerea adevărului și la înlăturarea erorii din ortografia românească.

III. 1. Dificultatea accesului la opera lui T. Cipariu s-a datorat, în bună măsură, scrierii etimologice în care era redată. Pentru a înlesni contactul cititorului de astăzi cu ideile învățatului de la Blaj, textul actualei ediții a renunțat la ortografia latinistă propusă și urmată de învățatul ardelean. Ediția de față nu reflectă, ca atare, decît în formulări teoretice părerile lui Cipariu despre scrierea etimologică. Este necesară, prin urmare, expunerea detaliată a regulilor sale ortografice, cu ideile de istoria limbii care stau la baza lor. Aceasta va permite cititorului să înțeleagă modalitatea de stabilire a textului de către editor și-i va oferi, în același timp, o posibilitate imediată de control în privința exactității formelor redate.

Astfel, regulile ortografice cipariene au fost grupate în funcție de grafemele (latinești) folosite de învățatul de la Blaj ; s-au inventariat echivalentele fonetice ale acestor grafeme folosite în diverse secvențe grafice ; s-au indicat, ori de cîte ori a fost cazul, și legile fonetice stabilite de Cipariu pentru evoluția sunetelor de la latină la română, care constituie, în concepția sa, temeiul notării într-un fel sau altul a fiecărui sunet în parte ; au fost completate regulile lui ortografice cu noi exemple, rezultate din transcrierea textului[20]; s-au respectat (cu rare excepții, semnalate și motivate în cele ce urmează) recomandările ortoepice ale lui Cipariu. S-a încercat, în felul acesta, reconstituirea modelului de limbă literară propus de Cipariu și cultivat și de alți învățați români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

2. Deoarece sistemul fonetic românesc constă dintr-un număr mai mare de foneme decît cel latinesc, iar alfabetul folosit de limbile romanice conține numai 25 de semne, dintre care unele erau considerate de lingvistul ardelean ca superflue : *q*, *k*, *x*, *y*, *h*, *z* (G I, 143) (pe *h* și *z* le acceptă totuși), modelul ortografic ciparian (cuprinzînd, așadar, 21 de grafeme) se întemeia pe următoarea regulă generală : „sunetele originare ale limbii rom. să se scrie cu literele corespunzătoare din alfabetul latin, iar cele derivate să se scrie cu literele sunetelor originare din care s-au derivat" (G II, 320 ; cf. G I, 5, 151 ; „Analele Societății Academice", I, 111—113).

În general, sistemul ortografic al lui Cipariu nu conține semne diacritice, neacceptarea acestora fiind explicit formulată (P, 339 ; vezi și nota 139). El respinge, urmîndu-l pe Ion Budai-Deleanu, folosirea excesivă a accentelor din sistemele predecesorilor și ale unor contemporani (în special ale lui P. Maior și Heliade-Rădulescu), cu excepția cîtorva situații :

— accentul ascuțit marchează, ca și la Pumnul, silaba tonică, infinitivele de conjugarea I, omografe cu substantivele terminate în *-ă*, imperativele negative, imperfectele : *luá, nu luă* (EO, 10 ; P, 281 ; G I, 155—156 ; G II, 322) ;

---

[20] Cum se va putea constata din lectura lucrărilor sale, Cipariu a formulat principii prea generale privind acomodarea neologismelor ; extrem de rar este relevată pronunțarea cuvintelor din această categorie, ortografiate numai etimologic. Totuși manuscrisele lui cu alfabet chirilic au putut oferi unele repere în stabilirea ortoepiei neologismelor. Dar asemenea scrieri datează numai din perioada de tinerețe, astfel încît este posibil ca ulterior termenii neologici să fi sunat altfel în vorbirea lui Cipariu *(înfluență, întruduce* și altele, ca *influență, introduce).* De aceea, mai ales stabilirea pronunței reale a neologismelor a pus probleme deosebite, uneori insolubile.

— accentul grav este pus, de regulă, tot pe silaba accentuată, la prezent și perfectul simplu: *luà* (în general cu *à* se notează sunetul *ă)*, *vediù, facù, laudàmu, cautàmu,* pe substantivele feminine, „scurtate în fine, cu *-la* lăpădat după *e*, pr. *stè, sîè, masè* etc., pl. *stele, siele, masele,* ca la latini *stella, sella, maxilla* etc. (G II, 333), pe silaba accentuată, marcînd opoziția *a* sg./ *ă* pl.: *cale—càli, carare—caràri* (P, 282);

— circumflexul marca, la Cipariu, contragerea a doi *i* în unul: *audî(=audii), patîtu (=patiiu)* și timbrul nazal a lui *a*, chiar și unde *n* „nu este expres": *grânu* (P, 282—283; G I, 162—163; G II, 350).

Din modelul lui Maior, Cipariu a preluat marcarea cu apostrof a eliziunii desinenței *-ă* urmată de articolul hotărît feminin *a (domn'a)* și a contragerii lui *a* la imperfectele verbelor de conjugarea I (*laudava> lauda> laud'a*). Cum era firesc, în ediția actuală accentele, ca și apostroful, au fost înlăturate.

3. 1) Grafemul *a* redă:

a) fonemul *a*:

— în poziție inițială: *amar*;

— în interiorul cuvîntului, cînd este accentuat (EO, 2—3; G II, 321—322): *imperat, sparie*; excepții puține: *rapede = răpede* (E, 9, G I, 10);

— cînd este precedat de *i*, iar în silaba următoare se află *e, i*, atît în cuvinte moștenite, cît și în neologisme: *apropiare, diferențiare, împărechiare, vistiariu* (P, 366; G I, 21);

— în poziție finală, la imperfectul, imperativul și infinitivul verbelor de conjugarea I: *el luá, nu luá, a luá* (EO, 10; G I, 155—156; G II, 322).

b) fonemul *e*:

— în terminațiile substantivelor nearticulate de declinarea a III-a, cînd *a* este precedat de *i* (G I, 11, 156; G II, 323): *via, omenia, ploia = vie, omenie, ploaie*; *marturia, materia, ortografia* etc. = *mărturie, materie, ortografie.* Cipariu precizează că inițial aceste nume (se referă numai la cuvintele vechi) se vor fi terminat în *-ă* („*à* oscur"), pentru care motiv le și încadrează la declinarea I românească (vezi E, 105); ulterior, „*à* oscur se mută în pronunție în *e*, pentru *i* precedente și de aceea se scrie cu *ia*, pr. în *filia, milia, antania, urmatória, scrisória* etc." (G II, 332);

— în pluralul unor substantive: *decenia, milia = decenie, mie*; (terminațiile de pl. *-lia, -nia, -ria* „se pronunță cu *e* în loc de *a*, pentru *i* dinainte"; CG, 27): *ajutoria = ajutoare, calcania = călcîie*; și neologisme: *omogenia = omogenie* (scris astfel și cu alfabet chirilic), *universalia = universalie* etc.;

— în terminațiile verbale (indicativ și conjunctiv): *el talia*, pronunțat *el taie, se scria*, pronunțat *să scrie* (G I, 156; vezi și G II, 323); *taliamu = tăiem, se fia = să fie, tienia = ține, molia = moaie*;

— în unele nume și verbe: „*chiae* pronunțat *cheie, chiamu, chiami* etc. pronunțate ca *chemu, chemi* etc."; pl. *facie* (de la *facia = față*) pronunțat *fețe* (G II, 323); *taliatoria = tăietoare.*

c) fonemul *i*:

— urmat de nazală, „care mai întîi se prefăcu în ѫн, iar după aceea în *in*": *anelu, anema, ante* în compusele *mai-ante, in a-ante, demanetia* (EO, 11; G I, 157; G II, 324, 327); *consantî = consimți, grandene = grindine* (deși forma veche este: грѫндіне; G I, 23). „În *antaniu* (=*întîiu*) a rămas sunetul nasale [*î*] pentru că nu urmează *e* sau *i*" (G II, 324);

— în gerunziile verbelor de conjugarea I : *taliandu, moliandu* „pronunțate *tăindu, muindu*" (G II, 324) ; *apropiandu-se = apropiindu-se.*

d) fonemul *u* :

— *amblu, angliu* (scris și *anghiu*), *anghetiu* pronunțate mai întîi cu *î*, dar, cum însuși mărturisește, în vremea sa rostite aproape general cu *u* (E, 20 ; G I, 24, 46 ; G II, 325). Uneori *a* este marcat cu semne diacritice : *änghiurele = unghiurile, triânghiu = triunghiu.*

e) fonemul *ă* :

— în poziție neaccentuată, la finală de cuvînt, dar și în interiorul cuvîntului : *morta, buna, joca = moartă, bună, joacă* (G II, 326) ; *marturisesce = mărturisește, infasiarei = înfășarei, scalciata = scîlciată.* În neologisme însă, *a* neaccentuat se pronunță neschimbat : *admirațiune, contracțiune, imputațiune, întrebațiune, redacțiune* ; *arhaism, analise, caracteriu, latin, latinesc, romanetate, tractat,* cele mai multe scrise ca atare de Cipariu cu alfabet chirilic ;

— în terminația de plural a unor substantive neutre : *bracia = brață, carale = carăle* ;

— Cipariu recomandă rostirea *fărmăca* (scris *farmaca*), în loc de *fermeca* („însă cei vechi ai noștri cu ъ" ; P, 390) ; *stracur = străcur* < lat. *transcolo*, în ciuda faptului că „se pronunță și **стрекȣрȣ**, cu *e* în loc de ъ, ... însă în contra etimologiei" (G I, 20) ; *lapeda* < lat. *lapido, -are = lăpăda,* deși apare în textele bisericești mai ales sub forma *lepăda*, pronunțiile cu *e*, cvasigenerale (*lepăd, lepădăm*), fiind considerate „vicioase" (G I, 21) ; *blastama, blastemu,* în textele contemporane lui Cipariu cu *e*, „însă ai noștri cei vechi și aici mai regulat : **блъстемȣ, а блъстема, блъстематȣ**" (P, 389) ;

— în prepoziții bisilabe „terminate în ъ, pr. *catrà, dupà* („cari se pronunță și se scriu și *catrè, duprè*"), *panà* ; la fel în monosilabele : *cà, dà, fà, và* (<*vado*) (G II, 326) ;

— prin analogie, în poziție tonică, frecvent marcat cu accent grav : *laudàm, luàm* ;

— cît privește formele *pàrti, càrti* (= *părți, cărți*), considerate de Cipariu a fi rezultat al unui „abus fonetic, intrat mai tîrziu în limbă", ele sînt opuse variantelor *parți, carți,* atestate în scrierile vechi (EO, 10 ; G II, 326 ; G I, 157 ; „Analele Societății Academice", I, 91) și menținute în actuala ediție ca pronunții reale (vezi **IV. 1.** 4)).

f) fonemul *î* :

— urmat de nazală : *an, antaniu* („cu *n* neespres"), *cane, luandu* (EO, 11 ; G I, 157 ; G II, 324, 327) ; și : *lana, frangu, dandu, ambe, langedu, aflandu, desmaniatura, paganu = lînă, frîng, dînd, îmbe, lînged, aflînd, dezmînietură, păgîn.*

— Pentru evitarea unor confuzii, de tipul *mană* / *mînă*, Cipariu a notat pe *î* prin *a* cu accent circumflex : *mână* (EO, 11 ; P, 282 ; G II, 327) : *atât, român.*

— Grafemul *a* apare și în : *scaimba, scaimbare, scaimbat* (= *schimba, schimbare, schimbat*). Cipariu justifică astfel această ortografie : „În cuvîntul **скімбȣ**, ital. *scambio*, mai întîi s-a mutat forma **скѫмбіȣ** în **скѫімбȣ**, trecînd pre *i* înainte de **мб**, ... și în urmă vulgul a lăpădat pre **ѫ** dinaintea lui *i*, ca în **демінѣцъ**, de unde azi se pronunță **скімбȣ**" (G I, 23, cf. P, 362).

2) Prin grafemul *e* Cipariu nota :

a) de obicei, fonemul *e* :

— *eu, leu, ei* (G I, 156 ; G II, 323) ; *capet, căpestru* (scrise cu *e* și cu litere chirilice), *derept, logofet, restrîns* ;

— în cuvinte ca *siepte, sierpe*, „rău pronunțate pe alocuria ca *siapte* (= *șapte*), *siarpe* (= *șarpe*) (G II, 323, 331). În manuscrisele chirilice apare curent *șerpe* ;

— s-au menținut formele : *detoriu, detorie*, „care pre multe locuri se pronunță cu *e* curat", fiind „mai aproape de forma primitivă : *deetoriu*, lat. *debitor*", deși însuși Cipariu constată că în cărțile bisericești „se pronunță și se scrie" cu *a* sau cu ъ (G I, 26, 346) ; *îndetorați, îndetoriți* (și cu alfabet chirilic : *detoria, detoriu*). De asemenea, el preferă varianta *beserecă*, „nu бісєрікъ, ca acum" (G I, 29 ; P, 388).

— Predilecția pentru *e* în loc de *i* se constată atît la cuvintele vechi, atestate în această formă, cît mai ales la neologisme : *desperat, desprețui, desputa, destinge* (probabil după modelul unor cuvinte ca *dezbrăca, dezveli*), *impleca, reduplecațiune, relegiune*.

— S-au păstrat inconsecvențele lui Cipariu în redarea lui *e* accentuat sau neaccentuat, precedat de o consoană labială : *peri, peritoriu*, dar și *piedece, pierderile*[21].

— În schimb, *e* s-a transcris cu *ie* la început de silabă după vocală, conform cu ortografia de astăzi : *fluer* = *fluier, siuer* = *șuier, siueratoria* = *șuierătoare*. Deși în *este* primul *e* nota în ortografia cipariană diftongul *i̯e* (E, 10 ; G II, 323, 331), cuvîntul a fost transcris conform convenției actuale : *este*.

După șuierătoare, Cipariu precizează că „*e* se pronunță *ă*, dar și *e*" : *siediu, siedu, dieu, tiesu, intielegu, se, seu, senenu* (G II, 326, cf. P, 359). Pentru că în G I, 30—31, Cipariu insistă asupra frecvenței și vechimei formelor „cu *e* curat : семнȣ, шезȣ, зеȣ, цесȣ" și pentru că în E, 94 condamna formele velarizate : зъȣ, зж, съмн etc., am transcris, în toate cazurile de mai sus, cu *e*.

b) fonemul *ă* :

— după consoane labiale, „nesusținute de alt *e* sau *i*" : *betranu, pecatu, me, fetu* = *bătrîn, păcat, mă, făt* (G II, 326, 340 ; EO, 10—11 ; G I, 157) ; *adeveratu* = *adevărat* (însă *adeverez, adevericiune*, cu *e*), *asemenarea* = *asemănarea, desfetatoria* = *desfătătoare, diumetate* = *jumătate, imbetranitu* = *îmbătrînit, invetiati* = *învățați, numer* = *număr, pecurar* = *păcurar, sufer* = *sufăr, velul* = *vălul, vetema* = *vătăma*;

— precedat de alte consoane, fără o regulă precisă : *aletura* (?) (< *ad* + *latera*) = *alătura, multiemire* = *mulțămire, radecina* = *rădăcină, septemana* = *săptămînă, serac* = *sărac, serbatorie* = *sărbătoare, tetiune* = *tăciune* (cf. G I, 29) ;

— „după *u* scurt în diftong, în silaba din urmă : *doue, noue*" = *două, nouă* (G II, 321, 326) ;

— în compusele *de-una-dî, in-de-retu*, care „se pronunță numai cu ъ : дъȣнъзі, ꙟндъръть" (G I, 31) ;

— după *r* : *reu, recore, repunu, respundiu* = *rău, răcoare, răpun, răspunz* (G II, 326 ; G I, 11, 30, 101 ; EO, 10—11) ; *aretare* = *arătare, inderetru* = *îndărătru, meseretate* = *meserătate, paresit* = *părăsit, redica* =

---

[21] G. Ivănescu, *Diftongul i̯e în limba română*, în vol. *Lingvistică generală și românească* (ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țâra), Timișoara, 1983, p. 194, arată că diftongul *i̯e* precedat de consoanele *f, v, p, b* s-a contras în *e* în regiunile care cunoșteau palatalizarea labialelor.

rădica, remas = rămas, remasitie = rămășițe, renunchiu = rănunchiu, repescu = răpescu, respundiatoria = răspunzătoare, resturna = răsturna, resufletu = răsuflet, reseritulu = răsăritul, resfaciatura = răsfățătură, respindite = răspîndite, respica = răspica, redicare = rădicare, reutati=răutăți[22]. Dar cu *e* neschimbat, în neologisme : *reserba, reserbațiune, residență, restrînge, revărsa* (unele dintre acestea se află astfel scrise cu litere chirilice).

c) fonemul *a* :

— după labiale, care transformă pe *e* în *ă* și, „elidîndu-se înainte de *a*, rămîne în pronunție numai *a*, pr. în *mesa*, pronunțat *masă* în loc de *measă* sau *m'asă*" ; la fel în *feta, vedia, vera* (G II, 322—323, 330 ; G I, 156). Ortografia acestora este influențată și de analogia cu pluralul, în vreme ce în *camesia = cămașă, deca = dacă* grafiile sînt strict etimologice ;

— după *i*, „în care absorbindu-se *e* din *ea*, rămîne în pronunție numai *a*" : *fiera, piera, tiera = fiară, piară, țară* (G II, 323). În *siesa = șasă, tierena = țarină, desierta = deșartă, insiela = înșală, i* nu indică o rostire muiată a lui *ș, ț*, ci marchează pe *ș, ț* prin digrafele *si, ti* (vezi discuția, sub **III**, 4. 12), 13)).

d) fonemul *i* :

— urmat de nazală, în poziția *e, i* : *bene, cuprende, demeneatia, impleni, intensu, mente, mormente, prende, smentitu, veni = bine, cuprinde, dimineața, împlini, întins, minte, morminte, prinde, smintit, vii* (vb.) ; prin analogie ; *arena, cena, datena, plenu, venenu = arină, cină, datină, plin, venin* (G II, 324—325) ; și în neologisme ca : *complenirea = complinirea* (*pleni = plini* ; și *suplenit = suplinit*), *pretende = pretinde* (*tende = tinde*), *provene = provine* (*vene = vine*), *temporiu = timpuriu* (*tempu = timp*) ; în *demintieste* prefixul fiind identic cu prepoziția *de*, avem a face, după Cipariu, cu două cuvinte sudate.

Deoarece, în unele cazuri, Cipariu pledează pentru pronunția veche românească, cu *e + n* păstrat ca atare („кȣмíнекȣ sau, mai bine, кȣменекȣ", G I, 36 ; P, 379 ; la fel *dumenecă*, transcris astfel și cu litere chirilice, G I, 37), este greu de susținut cu argumente suficiente care va fi fost varianta ortoepică admisă de Cipariu în cazul unor neologisme ca următoarele : *certitudene, consecente, consecentia, contempuraniu, demenutivu, descende, estensu, femeninu, gemenat, ordenal, ordenare, origene, patema, tendentia*. Am optat pentru variantele cu *i*. Am păstrat însă *e* urmat de *n*, din rațiuni etimologice, în unele neologisme : *independente* (deși *depinde*), *parentese, pretențiune* (deși *pretinde*), *potente, precedente, revendica*. De asemenea, s-au respectat formele : *recomenda, tenoare*, scrise astfel și cu litere chirilice.

Cipariu notează în G I, 31, că pronumele : *me, te, se, ce*, în combinație cu interogativul *-ne*, se vor citi „ca *mine, tine, sine, cine*, deși cei vechi pronunțau și scriau cu *e* neschimbat" (P, 373—374).

— În pronumele compuse : *ne-se, ve-se, le-se*, „după analogia pronumelor : *mi-se, tî-se* (= *ți se*), *i-se*" (G II, 324).

— În gerunziile verbelor de conjugarea a IV-a : *fiendu, sciendu* (= *fiind, știind*) și în „participiile viitoare" ale verbelor de conjugarea a III-a : *scrietoriu, vietoriu* (= *scriitoriu, viitoriu*) (P, 358 ; G II, 324—325) ; și : *reinviende = reînviinde, rotundiendu = rotunzind* etc.

Deoarece Cipariu plasează pe același plan variantele *nece, nice, nici* (cu simpla specificare că „la cei vechi mai ales *nece*", G I, 30), dar mai cu seamă pentru că în manuscrisele sale cu alfabet chirilic apare frecvent

---

[22] În DLR unele din aceste grafii sînt considerate variante fonetice.

nici, s-a preferat în această ediție forma actuală. Am transcris însă: *niceodată*, la fel ca în textele chirilice scrise de el.

e) fonemul *î* :

— cînd e urmat de nazală : *ventu, mormentu, vendu, avendu* (G II, 327 ; G I, 31, 157—158) ; *potendu = putînd, teneru = tînăr, tramitiendu = trămițînd, amenară, = amînară, cerendu = cerînd, dense = dînse, intempinatu = întîmpinat*.

În unele cuvinte, „fără *n* espres, în *frenu* (pronunțat *frîu*), însă *frene*, plural tot cu ѫ la cei vechi" (G II, 327 ; EO, 11).

— precedîndu-l pe *r*[23] : *vertos, vertute, invertescu = vîrtos, vîrtute, învîrtesc* (EO, 11 ; G II, 327) ; *serbu = sîrb, serbie = sîrbie, inverte = învîrte, invertosiatura = învîrtoșătură*. În G I, 29, Cipariu atrage atenția că „cele mai multe însă, în asemenea cas, mută pre є în ъ" (vezi **III. 3.** 2) b)).

f) *e*, marcat adesea cu accent ascuțit, redă diftongul *ẹa* sau *ịa* : *céra, épa* (G II, 329, 330) ; *gemetu = geamăt, temetu = teamăt, calvinescạ = calvinească, se construesca = să construiască, sémena = seamănă*. Cel mai adesea, în terminația infinitivală a verbelor de conjugarea a II-a : *a avé, a puté = a avea, a putea*.

Deși Cipariu recunoștea că „*é* tonică în finea cuvintelor sau aiurea, urmînd alt *e* netonic în silaba următoare, se pronunță în mare parte a românimei cu o modificațiune proprie ce seamănă a diftong, ca *ee* pronunțat într-una, pr. *elu bè, ea vrè, se dè, se stè, stè* (nume) ; *avére, potére* etc., și se scrie numai cu un *e*" (G II, 330), în textul ediției *e* (marcat cu accent ascuțit sau grav), în asemenea situații, a fost transcris cu *ea* (*bea, stea*) sau cu *e* (*avere, putere*). În 1841, Cipariu oscila în notarea diftongului *ẹa*, redîndu-l fie cu *ea* (*beau, leac, mintea, primea, ștreang, vedea*), fie cu *é* sau *è* : *a vedé, stè, nié* (EO, 12).

g) „*e* la începutul cuvintelor se pronunță ca *ie*, deși *i* nu se scrie" (G II, 329) : *eri = ieri*.

În interiorul cuvintelor, digraful *ie* (în cuvinte ca : *miedilocu, pietiorul*) a fost redus la *i* : *mijloc, picior* (G I, 107) ; în schimb, *adiectivu* a fost transcris : *adiectiv*.

3) Prin grafemul *i* Cipariu notează :

a) fonemul *i* : *firu, mie, viu* (G II, 323 ; G I, 156) ;

— cu accent circumflex (*î*), redă „contragerea" a doi *i*[24]: *audî, tîe, dîcu, subtîre, tardîu = auzi, ție, zic, subțire, tîrziu* (EO, 15 ; G II, 323—324 ; G I, 158, 160) ;

b) fonemul *u* : *implu, influ*, „pronunțate și ca *umplu, unflu*", dar și cu *î* (G II, 325). Întrucît Cipariu nu adaugă la comentariul acestor forme vreo indicație normativă în nici una din lucrările sale, ci face simple remarci ca : „la cei mai noi se pronunț cu *u* : *umplu, unflu* etc. ; ci vechii și aici cu ѫ (G I, 35, cf. P, 393 ;), „azi mai usitat ꙋмблꙋ, ꙋнгїꙋ [*amblu, angliu*] în loc de ꙟмблꙋ, ꙟнгїꙋ" (G I, 24), am optat pentru forma actuală ;

— *intru* „în compusețiunea adverbiale *la-intru*, pronunțat *lă-untru, în l'untru, în untru* etc." (G II, 325 ; G I, 35);

---

[23] Cipariu nu a văzut că transformarea lui *e*>*î* este condiționată de consoana labială sau de *s* precedent. El a făcut și alte asemenea confuzii la tratarea istorică a sunetelor românești, pe care însă nu le-am mai relevat.

[24] Cipariu își imagina că în acest caz a avut loc contragerea a doi *i*, pentru că el credea că *s, t, d* latini au devenit *ș, ț, z* în română numai cînd urma un *i* consonantic, provenit din *i*.

c) fonemul *î*, cînd este urmat de nazală : *intru, in* = *întru, în* (G II, 327) ; *astrinse, incepu, intendu, intregatate, invederat, strinsu* = *astrînse, încep, întind, întregătate, învederat, strîns.*

Pentru că neologismele: *influentia, intreiectiune, intruduce* sînt ortografiate de Cipariu în textele cu alfabet chirilic cu ꙟ inițial, am optat pentru variantele : *înfluență, întreiecțiune, întruduce* (apare și forma *introduce*, pe care am transcris-o cu *i*).

Verbul *intra* a fost transcris cu *i*, redîndu-se pronunția muntenească, pe care însuși Cipariu a urmat-o adesea („Cei din România de sus pronunță verbul *intru, -are* cu *i*, nu cu ж", G I, 35).

Cu *î* a fost transcris *i* precedat de *r*, *s* : *ridu, riu, sin*[25], ca și în *stricu, strigu* sau „în infinitivii unor verbe mai nouă, pr. *amarí, urí*", în aceste cazuri marcat cu accent ascuțit (G II, 327—328 ; EO, 11).

d) Cipariu preciza că „între *r* și *e*, *i* astăzi nu se pronunță sau se pronunță întreg, pr. întreg în *aria, rosia*... ; nicidecum în *ariete, pariete*, lat. *aries, -te, paries, -te* etc. ; încă și cînd *e* este derivat numai din ѣ, pr. *scrisória, vorbitória, ajutória*, pl. de la *ajutoriu*, lat. *adjutorium*" (G I, 62 ; E, 30) ; de aceea numele (substantive și adjective) feminine (la pl.) terminate în *-ria, -rie* au fost transcrise fără *i* (și în cazul neologismelor). Astfel : *abecedariale, ajutoria, anticaria, arbitrarie, ausiliaria* (și *ausiliarie*), *cosunatorie, desfetatoria, determinatoria, dictionaria, elementaria, esemplaria, estraordinaria, familiaria, favoritoria, fundamentarie, imaginaria, laturarie, literaria* (și *literarie*), *medularia, monasteria, necesarie, originarie, particularie, perpendicularia, peculiaria, popularie, ratecitorie, regularie, scrisoria, secularie, statoria, siueratoria, trecutoria, universarie* etc. au fost transcrise cu terminația *-re* : *abecedarele, ajutoare* etc. Asemenea cuvinte în transcrierile cu alfabet chirilic sînt fără *i* : літєраре, мъдꙋларе etc. Pronunțate cu hiat, cuvintele : *cancelarie, contradictorie, materie, mărturie, timpurie* etc. au fost transcrise, conform indicațiilor lui Cipariu, cu *i* (ele apar scrise ca atare și cu litere chirilice). Diferit au fost interpretate unele grafii ca : *se suferia* = *să sufere, el sparia* = *el sparie.*

— A fost menținut *i*, conform indicației lui Cipariu („în sustantive și adiective cu terminațiunea în *-ia*, mutat în *-ie*, cu *-i-* întreg sau jumătățit, pr. *orechia*, pl. *orechi, vechiu, -a*, pl. *vechi, parechia, -i, socia*, pl. *socii, viu, -a*, pl. *vii, folia*, pl. *foli* etc., în *vinia*, pl. *vinie* și *vinii, unglia*, pl. *unglie* și *ungli* etc.", G I, 193 ; cf. E, 21) și pentru că forme ca *părechie, unghie, vechie* etc. (rostite desigur cu *ĭ*) se regăsesc și în scrierile lui cu caractere chirilice.

4) Grafemul *o* redă :

a) de obicei, fonemul *o* : *omu, nou, poporu* (G II, 325 ; G I, 156) ;

b) fonemul *a* (< *ǫa*) : *afora* (*ad foras*) = *afară* (G I, 156 ; G II, 323) ;

c) diftongul *ǫa* (în poziție *e, ă*) : *fome*, lat. *fames*, care „nicăiurea nu se pronunță almintrea decît cu *oa*" (G II, 323) ; de multe ori, marcat cu accent ascuțit : *flóre, mórte, pórta* (G II, 329, 333) ; *bócetu, credintióse, desgustatoria, ómet* = *bocet, credincioase, dezgustătoare, oamet* „popor". La fel, în neologisme : *copiosa* ; *ominosa* (< lat. *ominosus*) = *copioasă, ominoasă* ;

---

[25] Aceste forme („la cei vechi ai noștri cu *i* neschimbat", G I, 35, cf. și P, 391) apăreau frecvent și în scrisul altor literați români din secolul trecut. Pentru amănunte, vezi Gavril Istrate, *O problemă controversată : literarizarea*, în vol. *Limba română literară*, București, 1970, p. 72—121.

d) fonemul *u* („scăpînd *o* de supt accent, se pronunță ca *u*", G II, 325) : *desfasiora, dormi, dormimu, domeneca, dorore, fromosetia, fortunele, infromosiare, impromutatu, joca, moliatu, moliatiose, moliose, moritu, nemoritori, nepotentiosa, olcea, porcelu, potemu, poterosa, pretotendenea, rigoros, rogatiune, romanu, Rosalii, scolatura, sorori, toturoru, usioretate etc.* (= *desfășura, durmi, durmim, dumenecă, duroare, frumusețe, furtunele, înfrumușare, împrumutat, juca, muiat, muiecioase, muioase, murit, nemuritori, neputincioasă, ulcea, purcel, putem, puteroasă, pretutindenea, riguros, rugăciune, rumân, Rusalii, sculătură, surori, tuturor, ușurătate*). Menținerea grafică a lui *o* se datorează în cele mai multe cazuri analogiei cu cuvîntul de bază : *desfășor, dorm, dor, frumos, joc, porc, pot* etc. Pentru că Cipariu nu manifestă vreo preferință pentru una din formele *dormim* sau *durmim*, motivînd că ambele „astăzi se aud, atît cu *o* cît și cu *u*" (G I, 37), a fost reținută varianta literară actuală. În textele chirilice Cipariu scria curent *român, românesc* etc., de altfel cvasigeneral pronunțate astfel de oamenii de cultură din secolul trecut ; am optat, de aceea, pentru această formă. În înșiruirea de mai sus, *rumân* este forma populară a lat. *romanus*. Datorită frecvenței în epocă, neologismul *potênte* (<*potentis*), scris și cu alfabet chirilic astfel, s-a menținut ca atare, în ciuda altor derivate, ca *puteros, putință*, scrise de Cipariu cu *o* (*poteros, potentia*) ;

e) fonemul *ă* : *locusta, rotunda* (G II, 326; G I, 157).

5) Grafemul *u* notează :

a) fonemul *u* : *fumu, umedu, unu* (G II, 325 ; G I, 156) ; *custatoria* (< *custá*, scris și : *costatoria*) ; și în neologisme : *cosunante, prepusetiune, pronuminali, supusetiuni* „supoziții".

— Despre *-u* final, vezi **IV. 1.** 1).

b) fonemul *o*. Interpretarea ortografiei unor neologisme, precum: *conditiunaletate, natiunaletate, ocasiuna, prepundera* (scris cu *o* în *preponderantia*), *revolutiunare*, scrise cu *u*, desigur, prin analogie cu grafiile : *conditiune, natiune* și altele, a fost facilitată de existența în manuscrisele lui Cipariu cu litere chirilice a unor variante de tipul : *național, prefecționare, preponderență, revoluționariu* etc. S-a optat, de aceea, pentru formele : *condiționaletate, naționaletate, prepondera* etc.

c) fonemul *î*, în poziție nazală (adesea echivalent al latinescului *u*) : *curundu, dicundu, funtana, rundunea* (EO, 11 ; G II, 328 G I, 158) ; și : *adunca, Dumbovitia, facundu, legundu, lunga, munasterea* = *adînca, Dîmbovița, făcînd, legînd, lîngă, mînăstirea.*

Neurmînd *n*, în : *gutu, gutlegiu* = *gît, gîtlej*, însă *guturariu* „cu *u* curat" (G II, 328).

Este astăzi încetățenită opinia că pronunțiile cu *u* în formele de indicativ prezent ale verbului *a fi* : *sunt, suntem, sunteți* s-ar datora latiniștilor. Aceștia le-au ortografiat cu *u* în virtutea etimologiei : lat. *sum, sumus, sunt*, dar există suficiente probe că cel puțin Cipariu recomanda pronunția veche românească și populară : *sînt, sîntem, sînteți.* Astfel, ori de cîte ori aceste forme sînt scrise de el[26] în alfabet chirilic, apar variantele : **сѫнтȣ, сѫнтєм, сѫнтєцi** (G I, 45, 52). Mai mult chiar, în discuțiile speciale, referitoare la indicativul prezent al verbului *a fi*, se afirmă explicit că „*sunt* sau *sumptu*, cu *u* oscur ca ѫ, e format din *sum*, ca în 3 pers. pl." (E, 148—149 ; G I, 274).

---

[26] I. Heliade - Rădulescu scria **cȣнт, cȣнтєм** etc. sub influența lui Paul Iorgovici (vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 665).

d) fonemul *ă*, în derivatele de la participiile verbelor de conjugarea a II-a și a III-a : *batutura, binefacutoria, cunoscutorii, cunoscutura, inceputori, nascutura, preceputoriu* = *bătătură, binefăcătoare, cunoscătorii, începătorii, născătură, precepătorii*. Au fost menținute asemenea forme (ca și în alte cazuri) numai în exemplele lui Cipariu, care probează fapte de limbă română veche (P, 225).

6) Și în cazul literei *y* s-a respectat propunerea lui Cipariu, conform căreia aceasta „se scrie numai în numele și cuvintele străine, neausite la noi, sau în citațiuni, pr. *physis, physiologia* etc., însă în cele grecești mai usitate cu *i* în loc de *y*, pr. *fisica, metafisica*" (G II, 328 ; cf. G I, 145—146).

7) Secvențele grafice : *ai, au, ea, eu, ou* etc. redau diftongii *ai̯, au̯, e̯a, ei̯, eu̯, ou̯* etc., fără indicarea cu semne diacritice a elementului semivocalic (G II, 328, 334—335). De asemenea, *iu*, deși nu formează „o silabă", redă „pseudodiftongul" (în realitate pronunția palatală și rotunjită a consoanei precedente) *i̯u̯* : *antaniu, caracteriu, pastoriu, voliu, vulgariu* (cf. G II, 329) ; acesta a fost păstrat numai cînd era în poziția *r*-.

4. Consonantele primare sînt redate prin grafemele „corespunzătoare în alfabetul latin și, prin urmare, au să se scrie cu acelea, chiar și cînd scrierea lor nu ar fi esact după etimologia latină sau neolatină" (G II, 337) ; cele derivate (ш, ц, з, ч, џ), fiind provenite în majoritatea cazurilor din consonantele originare *s, t, d, c* și *g*, sînt redate de Cipariu prin acestea din urmă, fără semne diacritice (G II, 342). El a respins, în principiu, geminarea consoanelor, motivînd că „limba românească în vorbire nu sufere atari reduplecațiuni" (P, 286). În cîteva cazuri, apar doi *m* (*immultiendu, immultîrea, immultita*), păstrați ca atare în ediție, deoarece în asemenea situații nu este o geminare, ci o pronunție dublă, datorată derivării.

1) Grafemele *b, f, m, p, v* nu pun probleme speciale ; ele redau fonemele : *b, f, m, p, v* (EO, 13 ; G I, 158—159 ; G II, 338—341).

2) Prin grafemul *c*, Cipariu notează :

a) fonemul *c*, urmat de vocale nepalatale : *capu, coptu* (G II, 337) ;

b) fonemul *č*, urmat de *e, é, i* : *céfa, cépa, dulce* (EO, 15 ; G II, 342—343) ; și : *audaciosa, cestiune*.

c) În 1841 Cipariu nota palatala *k'* numai cu semnele *ch* + *e, i* : *chemu, chiaru, chinu* (EO, 15). În epocă era curentă redarea acestui sunet cu *che, ghe*, inițiată de Șincai, după ortografia italiană. Mai tîrziu, el a pledat și pentru redarea sunetelor palatale *k', g'* prin trigrafele *cli, gli*, în care *l* „dispare la noi în pronunție, pr. în *cliamu, cliae, ocliu..., gliacia, gliande, gli̯u*" (G II, 339 ; G I, 161—162), deși nu a respins nici prima variantă ortografică (G II, 337). În text, apar frecvent grafii ca : *chiar, schiavești, schimosite, schipitori*. Este extinsă notarea cu *k'* prin grupul *cl* și la neologisme de origine latină, în care *cl* este redat în română prin *k'* : *chiaretate, dechiarațiune, eschise* „excluse", *eschiamațiunile*, scrise ca atare de Cipariu.

d) Mai ales în neologisme (de origine grecească) *c* + *h* urmat de vocală nepalatală sau de consoană și în poziție finală notează pe *h* : *archaism, archiereu, charta, chartia, chrisovele, duch, ieromonach, monach, pentateuchul* = *arhaism, arhiereu, hartă, hîrtie, hrisoavele, duh, ieromonah, monah, pentateuhul* (EO, 14 ; P, 361 ; G I, 159). Am redat cu *h* digraful *ch* și în unele cazuri cînd era urmat de *e, i* : *chelesteu, catechismul* = *heleșteu, catehismul*.

e) fonemul *ț*, cînd este urmat de *i* (plus *a*) : *gliacia, facia, braciu* = *gheață, față, braț* (P, 362; G II, 339, 347) ; *faciari, imbracisiara, impucinatu, incalciata, infaciosiaza, insocite, provinciale* = *fățari, îmbrățișară,* *împuținat, încălțată, înfățișează, însoțite, provințale.* În 1841, Cipariu, probabil sub influența lui Micu, folosea grafemul marcat *-ç-* pentru fonemul *ț*, la care ulterior a renunțat : *puçinu, façia* (EO, 14).

3) Grafemul *d* redă :

a) fonemul *d* : *dau, deci, doi* (EO, 13 ; G II, 337) ; și : *deifica, dejudeca* ;

b) fonemul *z* (și dialectal : *ḑ* ; G II, 347) cînd este urmat de *i* : *audî, dî, diece, diori, tardîu, verdi, caldi = auzi, zi, zece, zori, tîrziu, verzi, calzi* (EO, 13 ; G II, 343). Și : *antipodi, astadi, se audia, confundi, crediament, holandi, judi, miedia-nopte, netediendu, prandiu, radîmati, revediuta, scadiuti, solidi, suedi, tardiu = antipozi, astăzi, se auzea, confunzi, crezămînt, holanzi, juzi, miază-noapte, netezind, prînz, răzimați, revăzută, scăzuți, solizi, suezi, tîrziu.*

Cipariu a păstrat pe *d* în *gerundiu, gerundie*, scrise astfel și cu litere chirilice.

c) fonemul *j*, în unele cuvinte, în care este urmat de *i* : *diumetate, dios, miedilocu = jumătate, jos, mijloc* (EO, 13 ; G II, 338, 344) ; *d + i* pe alocuri — preciza Cipariu — „se pronunță mai gros, ca ж și în loc de џ născut din з sau *di*“ : *josu, umejune*, în loc de *gios, umegiune* (G I, 120 ; G I, 160—161 ; G II, 344). În ediția de față s-au adoptat variantele cu *j*.

Digraful *di* apare și în terminațiunea substantivală *-diune*, „deși se pronunță ca *-giune* sau, mai aspru, ca *-june*, însă în puține cuvinte, pr. *rapediune, umediune*“ (G II, 344 ; G I, 160—161). Am optat pentru ultimele variante.

4) Grafemul *g* notează :

a) fonemul *g*, cînd e precedat de vocale nepalatale : *gorunu, gura, gutu* (G II, 338) ;

b) fonemul *ğ*, cînd este urmat de *e, i* : *gemu, largi* (EO, 15 ; G II, 344) ; *genuesi* „genevezi“.

c) În cîteva cazuri, notează fonemul *j*, abătîndu-se de la regula strict etimologică, în favoarea uzului contemporan : *grigea, giur impregiur, ingrigesc, impregiurare, giur, prilegiul = grijă, jur împrejur, îngrijesc, împrejurare, jur, prilejul.* A fost adoptată această transcriere, în virtutea observației lui Cipariu conform căreia „uneori încă și cel derivat din г [nu numai din *di*], pr. жȣрȣ și ѫнпрежȣрȣ, în loc de џȣрȣ, lat. *gyrus*, chiar și în cărțile beserecești“ (G I, 120).

d) Secvența grafică *gh*, urmată de *e, i*, redă fonemul *g'*, după ortografia italiană („*Gj* sau *gy* cu *gh*, înainte de vocale moi, pr. *ghem, înghite, ghinde, ghemu*“) (EO, 14 ; G II, 338).

5) Deoarece după Cipariu fonemul *h* „în cuvinte curat românești [de origine latină] anevoie se află“, el întrebuința semnul *h* numai „în cuvinte dubii și străine, pr. *hamu, hemeiu, hornu* etc.“ și *holanzi*, sau precedat de *c*, în cuvinte de origine grecească : *chrisma, chrisovu* (G II, 338 ; EO, 14 ; G I, 146). În EO, 1, scria *haracteruri* ; mai tîrziu a scris numai *caracteriu.* În textele din tinerețe, scrise cu alfabet chirilic, se întîlnesc forme ca : *epohă, holandezii*, acesta din urmă frecvent și în textele cu litere latine. Mai tîrziu, el acceptă păstrarea acestei litere în alfabetul nostru, mai ales pentru redarea sunetelor *k', g'* : „După ce ortografiștii români, în unele parți au introdus *ch* și *gh* din ortografia italiană, și pentru acestea și pentru cuvintele străine, *h* are să mai rămînă în alfabetul român“ (G I, 146). („Semn ortografic se poate considera și *h*, scris după *c* și *g*, în locul lui *l*

muiat, după ortografia italiană, pr. în *chiama, chiaru, ochi, unghia* etc. în loc de *cliama, cliaru, ocli, unglia*" ; G I, 165.)

6) Grafemul *j* („pronunțat ca la francezi") apare în cuvinte ca *joi, joc, jude, judec, june, ajun, jur, jurat, jurămînt* etc. (G II, 338 ; EO, 13) ; *ajuns, ajutoriu, judeca*. Faptul ne arată că Cipariu acceptase în această privință pronunțarea caracteristică Ardealului de sud, Munteniei și Olteniei.

Într-un singur cuvînt apare *j* pentru *z*, desigur tot din rațiuni etimologice : *jacînd* = *zăcînd*.

7) Cipariu recomandă folosirea grafemului *k* numai în cuvinte străine, „neromânești" (G II, 338).

8) Grafemul *l* redă :

a) de obicei, fonemul *l* : *lacu, limba, lume* (EO, 13 ; G II, 338) ; *cărtulari* ;

b) urmat de „semivocalea" *i*, „se pronunță numai vocalea împreunată cu vocalea următoare într-o silabă : *liepure, linu, ilia*" (G II, 338) ; *liusioru, muliere, nevoliti, taliatoria, ulitu* = *ușor, muiere, nevoiți, tăietoare, uit*. Cît despre acest ultim cuvînt, Cipariu menționează că „la cei vechi" apărea și varianta *ultu*, fără însă ca el să-și fi exprimat preferința pentru forma veche (G I, 34 ; G II, 335). El scrie *l* în pluralul unor substantive sau adjective ca : *vali, moli, cali*, regularizate astfel grafic prin analogie cu formele de singular, *vale, moale, cale*, precum și „în unele nume și verbe terminate în diftongul -*lia* sau -*liu*, pr. *aliu, maliu, saliu, paliu*... în cari însă *l* dispare în pronunția noastră rămînînd numai semivocalea" (G II, 339, 336). Și : *anevolia, batalia, filia, folia, foliu* = *anevoie, bătaie, fie, foaie, foi*. Suportul istoric al acestui mod de scriere nu-l reprezenta numai limba latină (și *l* din elementele slave), ci și dialectul macedo-român.

c) Deși respingea geminarea consoanelar, Cipariu dublează pe *l* în *parallelismu*. A fost redus la *l* simplu în prezenta ediție.

d) Pentru *cli*=*k'* și *gli* = *g'*, vezi sub 4. 2) *c*).

9) Cipariu notează cu grafemul *n* :

a) fonemul *n* : *nalbă, negru* (EO, 13 ; G II, 340).

b) Deși în P, 147, învățatul ardelean ia în discuție formele cu *ń* etimologic atestate în scrierile din secolul al XVI-lea, acest fapt, la fel ca majoritatea grafiilor etimologice, nu trebuie interpretat în sensul modificării pronunțiilor moderne după modelul vechi, ci numai ca un argument în sprijinul ortografiei propuse de el. Dovadă stau explicațiile ortoepice oferite de însuși Cipariu : „*veniu, tieniu* etc. pronunțat ca *viu, țiu* (G II, 334, 335), „*spuni* pronunțat *spui*" (G II, 336), „*n* dispare în verburile *puiu, viu, tiu* în loc de *puniŭ* s.c." (EO, 6) ; „*antaniu, calcaniu, cuniu, vinia, lînia, veniu, tieniu, veni, tieni, remani, remania, mâni, mânia*... pronunțate acum ea *antâiu, calcâiu, vie, ie, viu, țiu, vii, ții, spui, ramâi, ramâe, mâi, mâe, mâi*" (G II, 340). De altfel, grafiile *mangania, manganiatu* sînt transcrise în alfabet chirilic : мѫнгъiѣ, мѫнгъiѣтȣ (G I, 20). Chiar și în ortografia etimologică Cipariu scrie și *mangaiatura* (P, 147). *Manganiat, viniariu, cuniariu* sînt transcrise fonetic : мѫнгъiѣтȣ, вiѣрiȣ, кȣiѣрiȣ (G I, 20—21). *Cuvenentia* a fost transcris *cuviință, cuvenientiosu* = *cuviincios*.

c) S-au menținut numai formele cu *n* geminat care corespund ortografiei actuale : *înnoiture*.

10) Despre grafemul *q* Cipariu spune că „nu se scrie decît în vorbe străine" (G II, 340). Rarele grafii cu *q* au fost însă modificate : *quote* = *cote* ; *reliquie* (scris și *relicvie*) = *relicvie*.

11) Grafemul *r* notează :

a) fonemul *r* : *rad*, *rece* (G II, 346) ;

b) ca și în cazul lui *n*, Cipariu menține în scriere pe *r* etimologic : *sari*, *veri* (EO, 13), cu precizarea că „în unele cuvinte *r* dispare în pronunția noastră, pr. *vei* în loc de *veri* (de la *voliu*), *sai* în loc de *sari* etc." (G II, 340). În alt loc, G II, 335 : „*sariu*, *sari* pronunțate ca *saiu*, *sai*, a 3 pers. *sare* ; *ceri* de la *ceru*, pronunțat ca *cei*".

c) Cipariu recurge la reduplicare numai în verbele *curre* și *incurre*, redînd pronunția veche cu *r* intens ; în ediția de față, ambele cuvinte au fost transcrise cu un singur *r*.

12) Grafemul *s* redă :

a) de obicei, fonemul *s* : *salta*, *sare*, *sera*, *singur* (EO, 13 ; G II, 340).

— Aplicînd vechea transformare fonetică a lat. *x* > rom. *s* (*exeo* > *ies*, *laxo* > *las*, *maxila* > *măsea*) și neologismelor, Cipariu, ca și alți învățați din veacul trecut, a pledat pentru înlocuirea lui *x* cu *s*. De aceea au fost transcrise : *afis*, *ausiliar*, *contest*, *esact*, *esactitate*, *eschiamațiune*, *eschise*, *escita*, *esemplariu*, *esemplu*, *esercează*, *eserciat*, *esist*, *esistenței*, *esotice*, *espresă*, *esprime*, *estractul*, *estraordinare*, *estrase*, *esunda*, *flesiune*, *lesicografice*, *lesicografie*, *prefis*, *reflesiune*, *sintase*, *sufis*, *test* etc. În manuscrisele cu slove chirilice, deși unele forme cu *s* alternează cu cele cu *x* : *esperiență* — *experiență*, *esemplu* — *exemplu*, majoritare rămîn cele cu *s*.

— -*s*- (intervocalic) în locul actualului *z* a fost păstrat în neologisme : *acusativ*, *albanese*, *aplaus*, *base*, *causa*, *colonisat*, *composit*, *curiositate*, *frase*, *genuesi*, *muse*, *ocasiune*, *parentese*, *poesie*, *presenta*, *revisiune*, *tesaur*, *usul* etc., doarece nici în manuscrisele lui Cipariu cu litere chirilice -*z*- nu apare în poziție intervocalică : *positiv*, *realisată*, *representanții*, *resultat* etc. Cu totul sporadic apare și *z* : *armonizări* (păstrat ca atare în ediția de față).

b) fonemul *z*, conform indicațiilor lui Cipariu (EO, 13 ; G I, 107), numai cînd acesta era urmat de consoanele sonore : *b*, *v*, *g*, *d*, *m*, *n* : *dezbrăcat*, *dezgustat*, *dezvoltat*, *izbîndă*, *izvor*, *zbor* etc.

c) „Urmat de *i* semivocale, *s* se strămută în pronunție într-alt sunet derivat", *ș* : *siedu*, *asia*, *grasi* = *șed*, *așa*, *grași* (G II, 340, 345 ; cf. EO, 14) ; *misicu*, *musicu*, *sierbi*, *sierbiciul*, *siueratoria* = *mișc*, *mușc*, *șerbi*, *șerbiciul*, *șuierătoare*.

— Grafemul *s* cu valoarea lui *ș* apare și în trigraful *sci* (= *ști*), *sce* (= *ște*) : *domnesci*, *domnesce*, *voliesci*, *sciu*, *scii* = *domnești*, *domnește*, *voiești*, *știu*, *știi* (EO, 13 ; G II, 345) ; și *cuscientiose*, *gramatecesce*, *latinesce*, *nascere*, *nescine*, *romanesce* = *cuștiincioase*, *gramatecește*, *latinește*, *naștere*, *neștine*, *românește*. Deoarece, după părerea lui Cipariu, *e* și *i* din secvența fonetică *sce*, *sci* și-au extins influența deopotrivă asupra lui *c* și *s*, transformîndu-l pe acesta din urmă în *ș* și pe *ce*, *ci* în *te*, *ti*, el indica să se scrie : *asteptu*, *asternu*, *stergu* etc. „ca și cum ar fi după origine : *asceptu*, *ascernu*, *scergu* (G II, 345 ; EO, 14) ; la fel : *esti*, *fosti*, *tristi*, *nostri*, *vostri* = *ești*, *foști*, *triști*, *noștri*, *voștri*. Cuvîntul ortografiat *vestiment* este „pronunțat вешмѫнтȣ" (G I, 62).

d) fonemul *j* (*ž*), în cîteva nume, cînd *s* este urmat de *i* semivocalic : *Blasiu*, *glasia*, *Lugosiu* (= *Blaj*, *glajă*, *Lugoj*) (EO, 13) ;

— cînd urmează *d* : *nadesde*, *primesdie* (= *nădejde*, *primejdie*) (așadar, în cuvinte de origine slavă) (EO, 13).

13) Grafemul *t* redă :

a) fonemul *t* : *tata*, *tetiune* („care se pronunță și *tăciune*"), *temere*, *tendu*, *atingu* (G II, 341 ; EO, 13).

Digraful *th* a fost redus la *t* : *gothice*, *gothismi* = *gotice*, *gotismi*.

b) fonemul *ţ*, cînd este urmat de *i* : *avuti, descepti, amutî, patî* (EO, 14 ; E, 107 ; G II, 341, 346—347) ; *consideratiune, tiape, tineretia* = *consideraţiune, ţape, tinereţe; patientia* = *paţienţă* (în manuscrisele chirilice). Cînd digraful *ti* este precedat de *ş*, „*t* în *ti* [=*ţ*] semivocalizat nu se schimbă, ci rămîne *t* : =*tristi, esti, custi, gusti*" [= *trişti, eşti, cuşti, guşti*] (G II, 347).

c) fonemul *č*, urmat de *i* + *u* sau *o* : *plecatiune, inclinatiune, inteleptiune* (= *plecăciune, închinăciune, înţelepciune*) (G II, 347, 343) ; *mentiuna, pietiorul, stricatiune, uritiosu, vertutiosu* = *minciună, piciorul, stricăciune, uricios, vîrtucios*. De asemenea, în neologisme : *cuscientiose, sierbitiul, vitios, vitiuri* = *cuştiincioase, şerbiciul, vicios, viciuri*.

14) Cipariu nu considera folosirea grafemului *x* necesară în română, socotind-o superfluă chiar şi la latini (G I, 145 ; G II, 341). Apar, însă, în scrisul lui şi neologisme cu *x* : *expletivă, luxul, crucifixiune, auxiliarele* (deşi frecvent *ausiliarele*), *paradoxă* (vezi şi **III. 4.** 12) a)).

15) Dat fiind că grafemul *z* este în limba latină de origine greacă, Cipariu crede că „în limba românească are a se scrie numai în cuvîntul de origine grecească sau în terminaţiuni greceşti adoptate la noi : *botezu*, lat. *baptizo*, grec. βαπτίζω, iar în cuvintele şi terminaţiunile româneşti cu *di* semivocalizat", adică : *netedi* = *netezi*, *vedi* = *vezi* (G II, 341 ; cf. şi 344 ; G I, 146—147). Aşadar, Cipariu notează sistematic cu *z* sufixele verbale *-ez, -ezi, -ează* etc. : (*să*) *aplaneze, cutez*, (*să*) *determineze*, (*să*) *lăcrimeze, retez, urmez*.

5. 1) În general, Cipariu reduce grupurile consonantice din cuvintele neologice, conform legilor de transformare de la latină la română. De aceea, terminologia sa ştiinţifică prezintă un aspect desuet, cu toate că neologismele astfel deformate, unele frecvente în epocă, alternează cu formele actuale.

Astfel :

bs > *s* : *oscur, sustantiv* (în EO, 12 : *substantiv*), *sustitui* (în E, 7 : *substitut*) ;

bj > *j* : *sujugate*.

Neologismul *sustrage* < fr. *soustraire* (după *trage*) devine *subtrage*, cu calchierea primei părţi a cuvîntului.

2) Cipariu utilizează un calc lingvistic după latină în cazul cuvintelor *cercufles, cercustările* (lat. *circu*(*m*) > rom. *cerc*), deşi în P, **326**, apare şi varianta *circufles*.

3) Prefixul latinesc *con-* suferă trei tratamente (vezi şi P, **16**) :

a) se păstrează identic : *confraţilor, confunzi, confusiune, conjugaţie, conjuntiv, consecinţă, consecinţe, consideraţiune, consiliariu, consînţi* („consimţi"), *consunanti, contemporani* ;

b) se reduce la *co-* : *colocuitori, coetanii* ; *cojugaţiune, cojugă, cojuntiv*, dar mai ales cînd *n* este urmat de *s*, astfel încît grupul *ns* > *s*, ca în unele cuvinte vechi (lat. *mensa, pinsare* > rom. *masă, pisă*) : *cosecinte, cosecinţă, cosemnaţiune, coserbă, cosidera, cosideraţiune, costante, costitui, costrîng, costruiască, cosuna, cosunante* ; *nsci* > *şti* : *coştiinţă* ;

c) mai rar, este transformat în *cu-* : *se cufunde* („se confundă"), *cufratele, cutimpuraniu, cuţine* („conţine").

4) *dn* (< *ad* + *n*) > *n* : *anotaţiuni, anotăm*.

5) Cipariu reduce de asemenea prefixul (prepoziţia) *post* la *pos-* : *pospunere, pospuseţiune*.

6) *nct* se reduce uneori la *nt*, probabil tot după exemplul unor cuvinte vechi românești (lat. *unctus >unt, sanctus >sînt* etc.) : *conjuntiv, destint* (și *distint, punt, punturi*) (se păstrează însă în *destincțiune*).

7) Mai puțin obișnuite, deși curente în epocă, par formele *oserba, oserbațiune, reserbînd, șerbi, șerbire* în loc de *observa, servi*. Este vorba tot de o adaptare a neologismelor prin aplicarea vechii legi fonetice *rv >rb* : *cervus > cerb, corvus >corb, ferveo >fierb*.

8) Grupul *ps* apare (foarte rar) în locul lui *x* : *fipsa* („fixa"), *fipsate, fipsarea, topsicul*, conform schimbării fonetice „*x* în cuvintele românești sau s-a strămutat în *ps*, pr. *copsa*, lat. *coxa, a tupsecá* (verb vechi), lat. *toxicare* etc., sau s-a redus la *s* simplu" (G II, 341).

IV. Adesea Cipariu identifică, pe baza textelor literare vechi, formele gramaticale românești „originare", pe care încearcă să le impună uzului comun, căci, în concepția sa, „formele gramatecale și sintactece, cea mai mare parte... [sînt] mai bune în carțile vechi decît în cele nouă" (AL, VIII).

1. 1) El a susținut, în repetate rînduri, că *-u* final ar fi avut, și pe vremea sa, un suport real în pronunția românilor din cea mai mare parte a țării[27] : „Atingem numai de *-u* finale controvers, care fonetiștii nu vor să-l recunoască, din causă că nu se pronunță, ci se înșală, pentru că, precum se pronunță în diftongii *au, eu, ou* și în semidiftongul *iu* în unele parți ale românimei, pr. *moriu, păstoriu, păcurariu* etc., tot așa se aude și se pronunță și după cosunanti, sau întreg : după o mută și o lichidă, pr. *umblu, negru, socru* etc., sau numai pre jumătate, ca în diftongi și în semidiftongi, după alte cosunătoare, una sau două, pr. *unu visu, domnu, crescu, rabdu* etc." (G II, 312 ; cf. și EO, 12 ; P, 278, 385 ; A, 87).

În realitate, Cipariu voia menținerea grafică a lui *-u* final (etimologic) pentru consecințele importante ce decurgeau de aici în concepția sa gramaticală. Deoarece în latina populară substantivele de declinarea a II-a aveau la nominativ singular desinența *-u* și pentru că în scrierile vechi românești numele masculine și neutre, la singular, se termină frecvent în *-u*, învățatul ardelean considera că desinența specifică pentru majoritatea substantivelor de declinarea a II-a românească ar fi *-u* (la nominativ singular : *omu, leu, codru*) și *-i* (la plural) (vezi E, 110—117 ; G I, 194—208). Dar menținerea lui *-u* final ar fi îngreuiat mult lectura textului ; de aceea s-a renunțat la acest deziderat ciparian, formele cu *-u* fiind păstrate numai în exemplificările autorului.

Cu toate că a recunoscut că formele vechi *mînu, soru, noru* au trecut de mult la declinarea I în *-ă*, Cipariu mai utilizează varianta *mînu* (sg. identic cu pl. : *un mînu amice ; de mai multe mînu*)[28], care a fost păstrată întocmai și în textul ediției de față.

2) Deși discutate în cadrul declinării I (în *-ă*), substantive ca *fie, vie ; bătrînețe, blîndețe, bunețe* etc. ortografiate de Cipariu *filia, vinia, betranetia, blandetia, bunetia*, au fost transcrise în ediție cu *e*, căci — așa cum preciza autorul — *i* din terminația *-ia* „pronunțat întreg sau jumătățit... mută în pronunție pre *à* oscur în *e*, pr. *filia, vinia, via*, pronunțate ca *fie, vie* și *vie*"

---

[27] De altfel, în jurul lui *-u* final s-au purtat discuții ample la Academie, cîteva decenii în șir. Confrații lui Cipariu, mai ales ardeleni : Barițiu, Laurian, Quintescu, au susținut menținerea lui *-u* final, din rațiuni gramaticale. Alecsandri, Maiorescu și alții au propus renunțarea la indicarea grafică a acestuia (vezi „Analele Academiei Române", seria II, t. I. p. 403—435).

[28] În DLR, s.v. *mînu*, nu este menționată forma de plural *mînu*, atestările vechi *mînu* fiind interpretate ca singulare.

(G I, 185 ; cf. P, 131—132). Numai în exemplele lui Cipariu a fost menținută ortografia etimologică.

3) Cipariu a încadrat la declinarea a III-a majoritatea neologismelor care în latină erau de aceeași declinare, dar care ulterior au trecut în română la declinarea I, în *-ă*[29] : *arte, base, frase, ipotese, muse, parentese, sintase, vocale* (în EO și *vocală*, chiar *vocal*), la pl. în *-i* ; art. sg. : *artea, basea* etc.

4) El recomandă formele vechi cu *a* la genitiv singular și plural ale substantivelor feminine de declinarea a III-a, în locul celor cu *-ă*, care „dintr-o datină rea... pre încet s-a străcorat în limbă și încă din timpurile mai dincoace, pr. în *pàrți, càrți* etc., în loc de парці, карці" (G I, 19). Au fost păstrate, de aceea : *cartei, cetatei, cuvîntarei, însemnarei, judecatei, luminarei, noutatei, schimbarei, vindecarei* etc. (vezi și P, 122, 363—364)[30], și neologismele : *afinitatei, publicitatei, universitatei* etc. Tot astfel au fost respectate formele vechi de genitiv-dativ ale substantivelor de declinarea I : *fîntînei, literaturei, școalei, ușei etc.*[31].

5) Idealul eufonic arhaizant al lui Cipariu s-a concretizat și în acceptarea formelor de plural în *-e* în loc de *-i* ale substantivelor de declinarea I : *fîntîne, judecate, literature, lumine, școale* etc. (P, 368).

6) Unele plurale ale substantivelor de declinrea a III-a, mai ales neologisme, au forme identice cu singularele : *foaie, idee, linie, marmure, provincie, sărbătoare, specie* etc.

7) Deși Cipariu recomanda pluralul în *-ă* al unor substantive ca : *fiară, cară, popoară* (G I, 202), el le-a scris și cu *-e*. S-au păstrat în text toate aceste inconsecvențe.

8) În *-ie* se termină la plural neologisme ca : *principie, studie* (ortografiate : *principia, studia*), cu singularul în *-iu*.

9) Pentru că în textele cu alfabet chirilic, ca și în EO, OL, E și parțial în G I și II, apare desinența de plural neutru *-uri* în locul celei vechi, *-ure*, recomandate de Cipariu în P, 370, s-a adoptat, în transcrierea acestui text, desinența *-uri* ; *-ure* s-a menținut numai în exemplificările lui Cipariu.

10) Formele de plural ale unor neologisme ca : *palațuri, testuri, vèrburi* ; *dialogi, gotismi, neologismi, volumi* ; *accidențe, ingredientțe* etc. apar frecvent în lucrările lui Cipariu, scrise atît cu litere latine, cît și slavone.

2. Deși Cipariu recomanda forma *ună* pentru articolul nehotărît feminin *o* (G II, 325), în ediția de față a fost adoptată forma actuală, considerată de el „vulgară", dar generală. Păstrarea articolului *ună* ar fi îngreuiat mult lectura textului.

3. 1) Ca și la mulți alți învățați din veacul trecut, apar adjective (neologice) cu formă de singular identică la masculin și feminin : *comune, constante, orientale, plurale, presente, proprie, singulare, vulgare.*

2) S-au păstrat oscilațiile lui Cipariu în cazul adjectivelor la plural feminin : *compusă* și *compuse*.

3) S-a menținut forma de feminin singular : *vechie* (vezi **III. 3.** 3) d)), ca și forma de feminin plural *nouă* a adjectivului *nou*.

4) Adjectivele (atît cele vechi, cît și neologismele) în *-riu* la masculin au femininul în *-ră*, nu *-rie* : *literariu, literară, următoriu, următoare* (vezi **III.** 3. 3) d)).

---

[29] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 670.

[30] H. Tiktin propunea mai tîrziu ca forme literare pluralele : *corabii, sabii, vrabii*.

[31] Și Ov. Densusianu mai tîziu a pledat pentru impunerea desinenței *-ei* la genitiv-dativul substantivelor de declinarea I.

4. Cipariu încearcă să reintroducă în limba literară formele vechi ale unor numerale: *al patrul*; pluralele: *decenie, mie.*

5. 1) Specifică limbii lui Cipariu este forma *io* pentru pronumele personal *eu*. A fost păstrată și varianta populară ***mieu***, astfel ortografiată și în scrierile sale cu caractere chirilice.

2) A fost menținută varianta de plural *cari* a pronumelui relativ interogativ *care*; de asemenea formele articulate vechi: *carea, carele, carii.*

3) Caracteristică lui Cipariu este și varianta veche de pl. *celealalte* a demonstrativului *cealaltă.*

6. 1) Apar unele verbe (neologice) încadrate la alte conjugări decît cele actuale: *adăugi, esprime, esiste, posede, procede,* ca și unele forme de infinitiv specifice limbii autorului: *influi* „influența", *mărturi, usua* etc.

2) Forme de conjugare:

a) la indicativ prezent: *se efectuește, se formă, meritează, el construie, el mărturește* (pers. a III-a pl.), *acoper, sufer.* Cipariu optează pentru formele verbale iotacizate: *auz, răspunză, văz* (G I, 294, 317, 324—325, 327)[32]. El a respins însă formele verbale de tip ardelenesc-moldovenesc: *să deie, să ieie, să steie* (G I, 312)[33].

b) În privința formei de imperfect, persoana a III-a plural, Cipariu are o atitudine oscilantă (G I, 312). De asemenea, apar variații, de tipul: *ei făcea — ei făceau.* Majoritare sînt însă formele diferențiate la sg. și pl.

c) Cipariu a utilizat în cele mai multe cazuri forma ***a*** pentru auxiliarul perfectului compus de persoana a III-a singular; se întîlnește însă și forma veche *au.*

d) Specifice limbii lui Cipariu sînt formele vechi de perfect simplu: *se dede, dedese, fece, feceră, începum, putum, văzum* sau *fierbù, înțelegù,* marcate de obicei cu accent grav.

e) Au fost păstrate și formele învechite de perfect simple, pers. a III-a plural: *se încorporàre, se întoarsere* (P. 54—55).

f) Uneori se întîlnește forma veche de viitor: *vrea pleca* sau *vom să tragem, va să întîmpine.*

g) Auxiliarul de condițional-optativ, persoana a III-a sg., este uneori *are*: *are fi, s-are putea, s-are părea,* acestea din urmă scrise de Cipariu *se are putea,* la pl. *se aru opune.* În ambele cazuri s-a elidat *e*: *s-are..., s-ar...*

h) La conjunctiv perfect, auxiliarul se acordă uneori ca în limba veche: *să fie fost, să (le) fim percurs.*

i) Cipariu utilizează și forme vechi de gerunzii: *curînd, percurînd* (deși frecvent: *curge, percurge*).

7. Curent în limba lui Cipariu este adverbul *totdeuna* (foarte rar *totdeauna*, care însă a fost păstrat ori de cîte ori a fost întîlnit).

8. Conjuncția cauzală *deoarece* apare și în forma *deoarăce*; ea este creată, probabil, de latiniști, dacă nu chiar de Cipariu, după modelul conjuncției *de vreme ce*[34].

V. Preferința lui Cipariu pentru formele vechi românești s-a manifestat și în cazul derivării cu sufixe.

---

[32] Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, p. 496.

[33] Vezi I. Gheție, *ibidem.*

[34] Lui G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 418, i se pare posibil ca *deoarece* și *de vreme ce* să se fi creat în același timp. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (ed. a II-a), București, 1956, p. 486, susține că *de vreme ce* este mai vechi decît *deoarece.*

1. Împotriva unui puternic curent condus de Heliade-Rădulescu, Cipariu și alți ardeleni au pledat pentru formele substantivale în *-iune*, respingîndu-le pe cele în *-ie*. Pentru el, sufixul neologic *-țiune*, de exemplu, se identifică cu sufixul moștenit *-ciune*, ambele ortografiate identic : *-tiune*. Dar în epocă erau frecvente și variantele în *-ion(e)*, susținute de Laurian, pe care Cipariu nu le acceptă, fiindcă „limba românească nu cunoaște decît terminațiunea *-une*, și de *-one* nu se află urme nici în monumentele și cele mai vechie ale limbei că s-ar fi pronunțat și scris așa oarecînd, nici în usul generale al limbei din oarecare provincie, dar nici etimologia limbei nu recere atare inovațiune" (G II, 315 ; cf. P, 223).

Deși puține din aceste variante se mai aud astăzi în vorbirea unor intelectuali, în veacul trecut ele erau foarte frecvente : *admirațiune, aplecațiune, asemănațiune, compusețiune, confusiune, dechiarațiune, distincțiune, edițiune, imputațiune, invitațiune, întrebațiune, oblegațiune, ocasiune, ocupațiune, producțiune, redacțiune, recensiune, reduplecațiune, reserbațiune, semnificațiune, supusețiune, terminațiune.*

2. Cipariu prefera terminația adjectivală *-ec, -ecă*, considerată „mai originară decît cea în -ікȣ, -ъ" (P, 388). De aceea, am păstrat în această ediție variantele (atît cuvinte vechi, cît și neologisme) : *característecă, diplomatecă, întunerec, singuratec* ; prin analogie și substantivul *gramatecă* (apare rar și *gramatică*), nejustificat etimologic, ca de altfel și *matematecă.*

3. Frecvente sînt și substantivele neologice în *-etate* (în loc de *-itate*) : *causaletate, chiaretate, clasicetate condițiunaletate, diversetate eredetate necesetate, originetate, ospetaletate, romanetate.* Cele mai multe însă au și dubletele actuale : *clasicitate, diversitate, necesitate, romanitate* etc.

4. Deși l-a urmat în multe direcții pe Heliade-Rădulescu, Cipariu a respins timbrul dur al lui *r* în cuvintele formate cu sufixele *-ar* și *-tor*, pledînd pentru formele tradiționale în *-ariu* (*-eriu*) și *-toriu* (G I, 355, 366). El folosește, așadar, variantele vechi, de tip ardelenesc-moldovenesc : *ajutoriu, peritoriu, precepătoriu, următoriu* etc. Curente sînt mai ales neologismele terminate în *r* muiat : *actoriu, caracteriu, dicționariu, esemplariu, generariu, literariu,* etc.

5. Derivatele în *-sură, -tură* erau ortografiate de Cipariu : *adausutura, alesutura, batututa*, „cu *ut*, unde astăzi zicem ът", cu precizarea că „ce pronunțăm noi azi cu ът în atari cuvinte, bătrînii noștri le pronunțau și le scriau cu *ut*" (P, 225). Acestea au fost transcrise conform limbii actuale.

VI. Lexicul lui Cipariu conține atît elemente românești arhaice, reintroduse din textele vechi cu intenția de a înlocui cu ajutorul lor cuvintele de alte origini decît latină, cît și împrumuturi din latină și din limbile romanice occidentale, apte să exprime noțiunile științifice, necunoscute pînă atunci românilor. Neologismele sînt — cum s-a mai arătat — cel mai adesea acomodate, potrivit vechilor transformări de la latină la română. Calcurile semantice și formale sînt, în general, mai puțin numeroase decît la alți contemporani (Murgu, Bărnuțiu, Pumnul). Uneori, Cipariu a creat el însuși elemente lexicale noi, în manieră latinistă (*bine-ominoase, caudat, coetaniu*).

Deși, teoretic, învățatul ardelean, urmîndu-l pe Heliade, respingea regionalismele în limba de cultură („clasică"), în opera lui se întîlnesc și cuvinte proprii numai Transilvaniei.

O parte din cuvintele întrebuințate de Cipariu sînt neobișnuite pentru limba literară actuală : *acurat* „îngrijit ; evident“, *adurmeca* „a merge pe urmele cuiva“, *a anumăra* „a număra“, *a apleca* „a aplica“, *apriat* „lămurit, deslușit, pe înțeles“, *asert* „aserțiune“, *a astrînge* „a strînge laolaltă“, *auguste*, „care aparține perioadei lui Augustus“, *bătrîn* (despre lucruri) „vechi“, *bine ominoase* „prevestitoare de bine“, *capt* „facultate de a înțelege“, *carme* „poem“, *caudat* „cu coadă“, *cedile* „sedilă“, *cercustare* „circumstanță“, *coabitatoriu* „coabitant“, *coetaniu* „contemporan“, (*consoană*) *aspră* „africată“, *cornurături* „cu coarne“, *a custa* „a trăi“, (*parte de vorbire*) *custătoare* „neflexibilă, stabilă“, *dan* „danez“, *decretoriu* „edificator“, *decunoaște* „a recunoaște“, *defipt* „determinat, fixat“, *a deifica* „a zeifica“, *a dejudeca* „a judeca“, *deliniațiune* „demarcație“, *decindea* „dincolo“, *a deminți* „a dezminți“, *a denega* „a nega“, *deplinit* „îndeplinit“, *(în) despusul* „la dispoziția“, *desromani* „a (dez)romaniza“, *a eda* „a edita“, *edit* „editat“, *elaborat* „lucrare științifică“, *elenc* „listă“, *emolument* „folos, profit, interes“, *eschis* „exclus“, *a esercia* „a exercita“, *a esunda* „a se revărsa din (matcă) ; a curge abundent“, *fățar* „fățarnic“, *fie* „fiică“, *fulcru* „sprijin“, *futur* „viitor“, *grecitori* „care grecizează (limba)“, *hartă pergamenă* „hîrtie pergament“, *a ierta* „a îngădui, a permite“, *împumnătoriu* „critic, adversar“, *a incure* „a pătimi“, *a indigita* „a indica“, *întărîtațiune* „întărîtare, perturbare“, *a închide* „a încheia“, *a lege* „a citi“, *a lima* „a șlefui“, *malevole* „răuvoitoare“, *manudus* „condus“, *a mînă* „la mînă ; la îndemînă“, *modru* „mod“, *a neglege* „a neglija“, *neîncunjurat* „imediat“, *obsolet* „învechit“, *oamet* „popor“, *parat* „pregătit“, *peculariu* „caracteristic, propriu“, *a percure* „a parcurge“, *pertracțiune* „pertractare“, *a premite* „a antepune“, *prodig* „risipitor, cheltuitor“, *puteros* „puternic“, *răbduriu* „răbdător ; stăruitor“, *a recepe* „a primi“, *a recompensa* (*o literă*) „a înlocui“, *a recure* „a recurge“, *rude* „primitiv“, *schiau* „slav“, *schimosit* „schimbat, deformat“, *schipetariu* „albanez“, *a semna* „a însemna“, *a straforma* „a transforma“, *a sumite* „a pune dedesubt“, *sustătuit* „substituit“, *testimoniu* „mărturie, probă“, *tug* „bordei, colibă“, *ungurenește* „ardelenește“, *a usua* „a utiliza“, *a via* „a trăi“.

VII. 1. Așa cum s-a mai precizat, a fost menținută ortografia lui Cipariu numai în exemplele cu care acesta își susține anumite teorii (ortografia), pentru a nu se crea contexte echivoce sau ininteligibile.

2. S-au păstrat mostrele de ortografie etimologică ale autorilor diferitelor sisteme ortografice comentate de Cipariu (Maior, Șincai, Pumnul, Boiagi și alții).

3. Cînd uneori, din pricina renunțării la ortografia etimologică, s-au creat contexte ambigue, au fost date scurte exlicații în text, între croșete.

4. Cipariu nu a adoptat pentru transcrierile fonetice vreun anume alfabet din lucrările europene de fonetică, ci a utilizat literele chirilice. Am respectat maniera lui de redare a fonetismelor.

5. Au fost reproduse textele vechi, scrise cu alfabet chirilic, din prima ediție a *Crestomației* (ediția a II-a conține unele greșeli de tipar), păstrîndu-se întocmai și ortografia[35]. S-a renunțat la spirite, dar a fost păstrată maniera veche de accentuare a cuvintelor : accentul grav pe ultima silabă, accentul ascuțit pe penultima și antepenultima. În ediția princeps,

---

[35] În *Prefațiunea* cărții, T. Cipariu preciza : „Forma vechie ortografică o ținui, pentru ca să se vază că io nemică n-am schimbat în testul Analectelor“ (AL, VIII). Numai litera inițială a numelor proprii a fost transcrisă cu majusculă.

urmîndu-se originalele, fricativa *z* era redată prin două slove: ꙁ şi з (majusculă numai З), iar africata *dz* prin ѕ[36]. A fost eliminat semnul ꙁ, folosindu-se numai з pentru notarea fricativei. De asemenea, s-a renunţat la variantele ƅ pentru ь, ф pentru ф şi С pentru с. În *Analecte* Cipariu a selectat, de obicei la sfîrşitul fiecărui fragment de text vechi, o serie de cuvinte şi forme specifice. Am spaţiat aceste cuvinte şi forme în textele respective. Întrucît printre cuvintele menţionate aici de Cipariu figurează şi cîteva care nu apar în fragmentul publicat de el, acestea au fost marcate cu asterisc. Foarte rar, Cipariu redă în aceste note cuvintele cu alfabet chirilic: стъпжнїє (AL, 9), *de* комȣтрьі (AL, 56). Au fost transcrise numai cu alfabet latin.

6. A fost păstrat fonetismul dat de Cipariu unor nume proprii, care este fie învechit sau popular, fie impus de el numelui propriu respectiv: *Barlaam, Braşou, Belgrad* „Bălgrad", *Dosotei, Iliadea, Madrit, Sneagov* şi altele.

7. A fost respectată ortografia veche a unor nume proprii străine: *Göthe,* sau româneşti: *Cogălniceanu.*

8. Unele prescurtări au fost completate: *dup.* = după, *not.* = notă, altele însă s-au păstrat, cheia acestora aflîndu-se în lista abrevierilor (p. 430—431).

9. Au fost completate, cu *î* între croşete, formele pronominale de tipul *'şi luă* = *[î]şi luă.*

10. Pe cît a fost posibil s-a modernizat aparatul critic: sensurile au fost date între ghilimele; faptele de limbă discutate au fost transcrise cu caractere italice (cursive).

11. A fost îndreptată punctuaţia, în conformitate cu normele actuale ale Academiei.

12. A fost indicată paginaţia ediţiei originale, pentru a se înlesni identificarea cu uşurinţă a pasajelor la care au trimis pînă astăzi cercetătorii. Numerele de ordine ale paginilor ediţiilor princeps au fost notate marginal, în dreptul ultimului rînd. Sfîrşitul paginii a fost marcat cu o bară; în cazul cuvintelor despărţite prin linioară la sfîrşitul ultimului rînd, bara a fost plasată la finele cuvîntului. În note şi comentarii am indicat paginaţia veche a tuturor lucrărilor lui Cipariu.

13. Majoritatea citatelor şi trimiterilor bibliografice din lucrările lui Cipariu au fost confruntate cu exemplarele din biblioteca acestui învăţat, aflate astăzi în fondul Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România.

14. În urma confruntării cu textele originale greceşti, s-a constatat că Cipariu a utilizat vechea ortografie, transcriind grupul στ cu ς. În textele latineşti Cipariu a înlocuit unele cuvinte cu sinonimele acestora. S-a păstrat, în asemenea cazuri, textul lui Cipariu, indicîndu-se în note echivalentul din lucrările originale.

15. Greşelile de tipar au fost corectate tacit.

16. Notele lui Cipariu sînt, ca şi în ediţiile princeps, în subsolul paginilor, marcate cu asterisc (*). Notele editorului, numerotate cu cifre arabe, au fost date la sfîrşitul volumului.

17. În notele de la sfîrşitul volumului se află şi traducerile în română (marcate [trad.]) ale extraselor date de Cipariu din lucrări în limbi străine. Traducerile din latină au fost făcute de O. Tcaciuc, G. Ivănescu şi Traian

---

[36] În E, 62, Cipariu vorbeşte despre existenţa unui sunet „derivat din *di*, ca Ac" (S).

Diaconescu ; cele din germană de O. Tcaciuc, cele din greacă de G. Ivănescu, iar unele au fost preluate din diferite lucrări publicate, indicîndu-se sursa bibliografică la sfîrşitul fiecărui pasaj tradus.

18. S-a renunţat la „abreviaturile" lui Cipariu de la sfîrşitul *Elementelor de limba română*. Ele au fost înglobate în lista de la sfîrşitul întregului volum. De aceea apare uneori aceeaşi prescurtare pentru mai multe cuvinte. În context însă ele se clarifică.

19. A fost desfiinţat *Suplimentul* din E, 196 şi s-a introdus, după indicaţiile lui Cipariu, la p. 169.

20. Volumul este prevăzut cu un indice al faptelor de limbă discutate de Cipariu şi cu un indice de autori.

21. La sfîrşitul celor trei volume se va da bibliografia citată de Cipariu pe parcursul lucrărilor editate. La întocmirea acesteia am folosit manuscrisul *Catalogului Bibliotecii lui T. Cipariu* (6 vol.), pregătit, în vederea tipăririi, de Sidonia Puiu Fărcaş şi Dora Daisa, cărora le mulţumesc cu această ocazie.

De un ajutor preţios am beneficiat din partea colegului Mihai-Alin Gherman, ca de altfel din partea întregului colectiv de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, cărora le adresez vii mulţumiri.

G. Ivănescu şi Ion Gheţie au avut bunăvoinţa să citească textul acestei ediţii. Pentru preţioasele îndrumări primite de-a lungul anilor şi pentru observaţiile făcute cu acest prilej, le exprim profunda mea recunoştinţă şi calde mulţumiri.

Mulţumesc călduros Editurii Academiei R. S. România pentru sprijinul acordat la editarea acestui volum. Mulţumesc, de asemenea, Întreprinderii Poligrafice Iaşi, care a manifestat pentru această lucrare un interes deosebit şi, în special, meşterilor tipografi Al. Humulescu, Al. Pavel, Rorica Cozianu, Mircea Mănucă, Silvia Cobiliţă şi Mihai Dumitriu, pentru răbdarea şi dăruirea cu care au realizat această carte.

Carmen-Gabriela Pamfil

PRINCIPIE
DE LIMBĂ ŞI DE SCRIPTURĂ

PREFAȚIUNE III

Aceste studie asupra limbei românești începusem a le publica încă în a. 1847 în „Organul luminarei“ [1], însă greutatea obiectului și ocupațiunile cu redacțiunea și publicarea acelui „Organ“ amînară continuarea și în decursul anului 1848, fără de a le putea termina.

După edarea *Elementelor de limba română*, în 1854, cugetu-mi era numaidecît a reprinde firul întrerupt al acestor studie, ce erau basea acelor *Elemente...* și la carele tot atunci mă provocasem.

Însă nici continuarea nu-mi era cu putință fără de reproducerea celor publicate în „Organ“, din causă că esemplarele „Organului“, neîndoit, se vor fi împuținat după revoluțiune și cele ce vor mai fi rămas, anevoie se vor mai fi aflînd în mînule lectorilor mai noi.

La acestea se adause și creșterea materialelui, după ce multe din cartile vechei literature românești, cari pînă în 1848 încă nu erau estrase deplin, acum percurîndu-se de tot, ne-au dat nouă esemple și nouă probe pentru formele limbei și scripturei românești. /

IV Cu toate astea, începînd înainte cu vreo cinci ani revisiunea și de nou edarea acestui op, tot nu mi-a fost prin putință a-l duce pînă în capet, mai ales din causă că pre la a. 1862 mi se fece sperarea de a putea cîștiga unele monumente literare vechie, ce nu le putusem avea mai înainte, care în parte s-a și împlinit, iar apoi furtunele politice ce au agitat patria noastră, încă nu mi-au lăsat timpul dorit de a termina aceste studie.

Deci, nevrînd a ținea mai îndelungat foaiele tipărite pînă acuma nepublicate, am onoare a le presenta Onor. public românesc, de la a căruia cuprindere va depinde și terminarea acestei edițiuni.

Blaj, 1 ian. 1866. T.C.

1 # PARTEA I

PRINCIPIE DE LIMBĂ

I

Litere latine și limbă română

Autoriul, încă de la întîiul cuget de a începe un organ de publicitate, [î]și luă de principie aceste două : litere *latine*[2] și limbă *cît s-ar putea mai curată*[3].

El credea că, după „Gazeta de Transilvania", manudusă cu atîta abilitate de cufratele său, și după puținătatea publicului ocupat cu lectura, ar fi fost de prisos a mai începe alta cu *slove*. Alta mai era că nu putea împăca nici într-un mod aste *două* idee atît de contrare : litere *romane* și limbă *slovenizată*[4].

Știa însă prea bine că o foaie într-o formă din afară cu totul nouă, în inimele nepreparate va să deștepte neplăceri, prepusuri, încă și animositați, scopuli de cari prea ușor se poate înfrînge o fragedă luntriță.

De aci amînarea așa lungă, așteptînd ca mai întîi înmulțindu-se cartile cu litere latine de o mai mică publicitate, apoi simțindu-se mai mult lipsa de a reduce limba la o formă mai omogenie, mai primitivă, să i se aplaneze încîtva calea colțuroasă, convins fiind cum că impresiunea și
2 influența foaielor / publice în zilele noastre e cu totul alta de cum e a altor carți mănunte, care adeseori numai ca curiositați dintîi se străcură pre nesimțite, puțină urmă lăsînd după sine, cînd, din contră, foaia periodică e ca un oaspe de toate zilele. De aci și temerea ce o purta în inimă ca nu cumva începerea să fie prea curînd.

Începu. Din ce semne bine-ominoase, nu e în stare nici acum a descoperi. Destul că începu între temere și sperare, crezînd că a venit minutul de a începerea, sperînd că nu va să întîmpine neplăceri, nici animositați. Făcut-a bine au rău, va alege... Așa ziș atunci, acum zic că bine.

Începînd, simțea întîia detorie cătră public de a delinia chiar cărarea pre care vrea pleca, atît din partea *scripturei*, cît și de a *limbei*. Însă cînd ? Cînd *foaia* va avea public. Lectorii noștri vor ști unii, ci nu toți, că nr. 1 ieși înainte de a avea măcar *un* abonat, pre singur rișcul redactoriului primariu și pre un ce va da D-zeu. Asta fu o idee a lui, un capriciu, poate va zice cineva, din care însă publicul nu avea nemică a pierde. Credea că de la 1 ian. pînă la 1 martiu, terminul din urmă, nu e mult a aștepta ; pînatunci încă-și luă iertare a face puținele însemnari pentru amîndouă principiele.

Notă. Acest articlu se publică mai întîi în 25 ian. 1847, nr. IV al „Organului" ; abonații veniră pre încet și puțini, însă *Principiele* se continuară pînă în 10 martiu 1848, nr. „Organului" LXIII, iar al *Principielor*, XLVII. /

II

3

Limba română la început mai curată în forme și mai avută în cuvinte

Cea mai vie convingere a autoriului și împreună, precum crede, a tuturor românilor cunoscători, dintru început fu cum că limba românească, ca dialect italic[5], pre la începutul arătarei ei în Dacia, era cu mult mai *curată* în forme și mai *avută* în cuvinte romane de cum este astăzi, cum că, prin contactul și amestecul cu popoară de alt sînge și de altă limbă, slavi, greci, unguri, turci, și prin despotismul slavonismului în curți și în beserecă, prin seculi nenumărați, a pierdut mult dintr-amîndouă (forme și cuvinte), nu numai, ci că a și împrumutat multe de la aceleași popoară, atît forme, cît și cuvinte.

Mărturie afară de toată îndoiala ne sînt carțile bătrîne de la a. 1570 pînă cătră a. 1700, în carile cu bucurie află cineva un număr mare de forme, cuvinte și însemnari, de primitive, derivate și compuse de origine curat românească, care astăzi în gura poporului și în scrierile autorilor români nu se mai aud, nu se mai află, și de care ni se întristă inima văzîndu-le zăcînd uitate, ca și aurul în lut, nestimate.

Să luăm, de esemplu, mai întîi numai cele uitate din familia *miser*, din carea acum nu mai auzim decît: *mișel*, lat. *misellus* („ticălos, sărac“), *mișelătate*, *mișelíe*. Iar cei vechi mai ziceau și:

measeru, lat. *miser* („sărac“) ; /
mesereare, lat. *miserere* („milă“). *Biblia de la Orăștie* din a. 1581, 4
Gen., XIX, 19 : *și să ai făcutu mare* meserearea *ta*; — XLVII, 29; — *Ex*., XXV, 18 ;
meserescu, lat. *miseresco* („sărăcesc io“) ;
meserezu, lat. *miserare* („sărăcesc pre altul“). *Psaltirea de Iași* din a. 1680, f. 196, a : *Domnulu* meserează *și bogățeaște* ;
meserătate, lat. *miseritas* („sărăcie“) și *misericordie* („milă“) ;
meserire („milă“), încă și în *Catehismul de A*[*lba*] *Iulia* din a. 1702, f. 30 b, 31 b, 36 a etc.

Și dacă în timp numai de 160 ani, de la a. 1700 pînă acum atîta pierdurăm, cîtă va fi fost pierderea din acei 1300 de ani, de la 270 după Christos pînă la a. 1570, din carii nu avem nici o urmă cum au grăit străbunii noștri românește ? Cîte se pierdură la *noi*, numai de la despreunarea celor de dincolo și de dincoace de Dunăre români, pînă acum ne arată dialectul macedonic românesc, din carele în alți numeri următori vom produce un mic vocabulariu de cuvinte lor proprie, de origine romană[6].

Acestea așa fiind, care român ar fi așa îngust la inimă cît să zică că ce a fost oarecînd parte curată a limbei românești, mai mult nu poate fi[*], că nu e iertat a reduce din mormînt la viață cele uitate, încă nu de / doi 5 seculi, nici a forma derivate și compusă din primitive și înapoi, care să nu se convingă că slovenismii și alte asemenea sînt numai stricăciuni a limbei, de carele limba nu poate să se înderepte decît numai cu lăpădarea lor. Și apoi, în locul lăpădatelor, lăpădîndelor, de unde să ne împrumutăm decît de unde ni se trage întreagă viața limbei, din dialectele italice, între carele cea întîi și cea mai vechie e *latina?*

---

[*] T. Varro, *De ling. lat.*, lib. 5, 9 : „An non potius mea verba illa, quae haereditate a *Romulo* rege venerunt, quam quae a poëta Livio relicta ? “ [7]

A scrie dar o limbă, pre cît se poate după împrejurari mai curată, a reînsufleți moartele, uitatele, părăsitele forme, cuvinte și semnari, a lăpăda slovenismii etc. și în locul lor a plini cu termini luați, cînd alte fîntîne ne vor lipsi, din dialecte romane, a togmi cele împrumutate după formele și esemplele ce ne înfățișează structura limbei, iar nu după ușurătatea buzelor, după plăcutul urechielor — astea și asemenea ne erau propusul, scopul și *principiele* din partea limbei.

Notă. Rămînea a arăta și *principiele scripturei* așa de pre scurt, cum s-au arătat ale limbei, ci autoriul, simțind că asta nu se poate face pînă ce nu va trece o dată tot cursul despre limbă, amînă obiectul pre a doua parte a acestui tractat. Însă întrevenind lungi absentari de la locul redacțiunei și în urmă încetarea „Organului", partea a doua fu numai începută și un articlu despre *ortografie* care era să se publice sub nr. XLVIII rămase în ms., iar acum se publică la locul său. Mai pre larg s-a tractat apoi, în partea I a *Elementelor de limba română*, dată la a. 1854. Însă și așa cum sînt *Principiele de limbă* într-adevăr sînt principie și de scriptură, de aci titlul nu i-am schimbat. /

6

III

Curățirea limbei necesară

Mai înainte de a trece prin principiele limbei și scripturei, îndetorați ne simțim a atinge pre scurt și părerile celor ce sînt au pot să fie contrarii părerilor noastre.

A justifica curățirea limbei, lucrul în de sine ni se pare de prisos. Esemplele altor limbe din cele mai de curînd ne-ar putea scusa din destul. Și ca să tăcem de curățirea și reformarea limbei ungurești, ce se tîmplă în timp așa de scurt înaintea ochilor noștri, cît se pare de a se fi făcut cu arte magică, să tăcem de reformarea și curățirea limbei grecești moderne, de care noi prin noi nu sîntem în stare de a judeca deplin în cît s-a efectuat, îndereptăm numai la limba germană, limba lui Göthe și a lui Schiller, limbă care, după operele imortali scrise într-însa în toate ramurele științei, s-ar părea așa de cosolidată și nemutabile ca și italiana, frînceasca, ispana. Limba aceasta și astăzi se află subt cea mai riguroasă critică în toate părțile ei. Gramatecii, literatorii lor, toți simt încă lipsa de înavuțirea, regularea și curățirea ei[8].

Apoi cea românească ? Au nu a venit și pentru ea timpul ca fiii ei să nu o mai tracteze ca pe o barbară, să nu o mai schimbe după toate limbele cu carele vine în contact, ci să o cerceteze cevași mai cu de-amănuntul ce este, ce a fost și ce se cade să fie ?

7 Cei ce s-ar opune curățirei și reformarei / limbei românești nu au de a provoca la italiana, ispana, carele de la Dante și de la autoriul poemei naționali *El Cid* încoace nu s-au mai reformat, nici s-au curățit de lombardismi, gotismi, arăbismi pînă în ziua de astăzi. Cercustarile limbelor acestora sînt altele de cum sînt ale limbei românești. Poeții lor, a căror înfluență în evul mediu fu atît de mare în provinciele occidentali, cu divinele lor inspirațiuni răpiră toate mințile coetaniilor săi, așa cît imortalile lor cînturi se deificară împreună cu toată forma lor din afară, dialectele materne care nu puteau arăta asemeni opere se negleseră, iar dialectul favorit de aste opere se rădică la rang de limba naționale a unei țări și a unui popor întreg.

Așa, dialectul castilian se fece *ispan*, cel toscan luă numele glorios de limbă *italiană*, numai pentru Lopez de Vega, Calderon dela Barca, poeții Curtei castiliane, și prentru Dante, Boccaccio, Ariosto și Tasso, poeții curților toscane. Din care causă, italianii de acum din alte ținuturi italice, cu cît sînt mai depărtați de Firenza — la bella, cu atît sînt mai nevoiți, cu multă batere de cap, să învețe limba toscană, prentru ca să poată scrie și ei în așa-numita limbă italiană. Românii însă nu au fost așa favoriți de Apollo și de muse, cît să li se nască și lor atari divini bărbați carii să le fixeze limba timpuriu, ci fixatorii limbei românești fură preuții sîrbești, grămăticii și logofeteii de pre la beserece și divanuri, poemele românilor / erau *molitvele* și *hrisoavele*, ce nici un român nu putea să le înțeleagă. 8

Așa se născu limba *beserecească*. Ci limba beserecească, cu toate calitațile ei și cele bune, nu poate să rămîie românului *clasică*. Ea, după firea ei, e numai și numai beserecească, și după origine caută și astăzi să poarte pre sine vînătarile crucifixiunei. Ea este chiară, netedă, firească, cum se cade să fie toată cuvîntarea, carea e anumită prentru *toate* clasile poporului ca să o înțeleagă. Ea ne înfățoșează, mai ales de la a. 1700 încoace, o pronunție *mai* bună decît multe altele și o ortografie *mai* regulată, care sînt calitațile ei cele bune. Însă ea, de altă parte, cosiderată mai de aproape, e cu mult mai săracă de cuvinte și de forme decît în periodul precedente, are mai multe erori gramatece și o ortografie mai ades smintită ; cu un cuvînt, ea se poate considera ca un paș cătră cultura limbei românești, ci nici ca cum ca un model de limbă bună sau demnă de a fi fixă și în afară de beserecă prentru toate ramurele de științe și de poesie.

Noi nu ne putem lăsa aici la detaliuri de a arăta care sînt regulele ce sînt a se urma în curățirea și reformarea limbei, care sînt cuvintele și formele anticate și reînviinde, carii terminii noi ce sînt a se întruduce în limbă, — acestea, parte fiind obiectul dicționarelor, parte reserbîndu-ni-le altor cercetari mai tîrzie. Atîta zicem numai, ca limba beserecească să ne fie de *base*, pre care să se rădice murii solizi ai acestui edificiu importante cătră culmea lui[9]. Noi / provocăm și acum pre toți amatorii și cunoscătorii 9 însuflețiți de această limbă să ajute din toate puterile la edificarea acestui Sion românesc ; durerea numai că columnele foaiei noastre nu mai esist, care în 1847 le deschisesem dezbaterilor și cercetarilor filologice asupra limbei și de care așa de puțin se șerbiră.

Notă. Propusețiunea din urmă în ed. I suna așa : Columnele noastre, oricît de înguste, vor fi totdeauna deschise dezbaterilor și cercetarilor filologice asupra limbei, oricît de serioase să fie.

IV

Restaurarea celor vechie

Cei ce s-ar opune serios reducerei sau reînvierei cuvintelor și formelor vechie acum uitate ori rare, credem că sînt prea puțini. După meserătatea limbei, ce simțim și o plîngem în toate zilele de cîte ori nu ne putem răspica ideele în limba noastră așa chiar, neted, precis, ca în alte limbe a[le] Europei culte și elegante, a le reîmpinge, lăpăda, a nu le recuprinde în tesaurul de carele se țin ar fi mai mult decît neprecepere.

O limbă, încă și cea mai avută, prin adaugerea și îmmulțirea tesaurului ei, numai cîștigă, lauda ei cu atîta e mai mare. Ușurătatea de a-și răspica cugetele, nu numai chiar și precis, ci și cu tot jocul fantasiei și cu toată eleganța, e numai proprietatea limbelor avute. Și precum oamenii, tesaurii de aur și de argint, așa nici limbele, bucuroase nu-și pierd tesaurii cuvintelor, formelor, frasilor, însemnarilor sale, chiar și cînd le prisosesc. /

10 Apoi, cum să le lapede, cum să nu le adune, cînd nu au de ajuns?

Alta este cu usul celor vechie, de carele derept oserbează Quintilian*, cum că cuvintele vechie dau strălucire cuvîntarei, prentru că au și autoritatea vechimei și grația noutatei, chiar pentru că sînt părăsite; însă e a se ține modul, ca să nu fie prea dese. Ce mai adauge apoi acest mare clasic: ca să nu se vază a fi vechie, nici prea bătrîne, e foarte cu anevoie de urmat, deoarăce cele vechie, chiar prentru vechimea lor, nu e cu putință a nu se vedea vechi, iar prentru noi are fi cu totul împiedecătoriu, căci a se feri de dînsele prentru vechimea lor nu are fi alta decît a le reda uitarei. Aceasta zicem și de cuvintele nouă, mai rare, compusă, derivate, de reducerile la primitive și de formarile din cele usitate, carele toate duc spre înavuțirea limbei, ca prin usul mai des ele să se facă mai cunoscute, ideele împreunate cu dînse să se determineze mai mult, prentru ca în urmă și finețele cugetarei și eleganța spresiunei mai curînd să-și afle loc**. /

11

V

Curățirea în ce stă

A curăți limba semnează nu numai a depărta dintr-însa tot ce se află în ea străin, cuvinte, forme, sintactică și tot ce se trage din limbe de alt caracteriu cu totul divers de al limbelor romane, ci încă și din cele romane a nu cuprinde nemică ce ori e străin într-înse, subintrodus de aiurea, ori e caracteristic prentru acele dialecte. Căci nici aceste limbe nu au fost apărate de influență străină, cum nu fu nici a noastră.

În limba latină carea întru întîi fuse numai limba Lațiului, apoi se fece limba Romei și a Imperiului roman, intrară cuvintele tuturor ginților, nu numai celor italice, ci și celor barbare sujugate***. În limba italică, ispanică, frîncă intrară germanismi, arăpismi, de carii pînă azi nu s-au curățit.

Nu tot dar ce se află în dialectele romane e roman, ci multe-s străine,
12 chiar ca slovenismii, maghiarismii, neogrecismii noștri. Nu toate / cuvintele, nici toate formele și terminațiunile dintr-aste sînt de a se băga fără alegere în limba românească, cum au făcut mulți din cea italiană și mai mulți încă din cea frîncească.

---

* Quintil., *Lib.* I, cap. VI, 39: „Verba a *vetustate* repetita non modo[10] magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam, non sine delectatione, nam et auctoritatem antiquitatis habent, et quia intermissa sunt, gratiam novitati similem parant“ [11].

De puritatea limbei, arhaismi și neologismi împreună cu alte citate, vezi în *Elemente de poetică*, § 63 seq., p. 76 seqq.

** Quintil., *loc. cit.*, cap. V, 71: „*Audendum* tamen: / namque ut Cicero ait: etiam quae primo dura visa sunt, *usu molliuntur*“ [12].

*** Isidorus, *Orig.*, lib. I, cap. 31, p. 47, edit. Lindem.: „Appelatur autem barbarismus a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent. Unaquaeque enim gens Romanorum facta, cum opibus suis vitia quoque verborum et morum Romam transmisit“ [13]. Iar Quintil., *l.c.*, cap. V, 55: „Verba aut latina, aut peregrina sunt; peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt“ [14].

Noi nici ce se află în limba latină nu judecăm a se putea recepe tot și fără alegere în limba românească, nu din temere de străinismi, pentru că pre aceștia, afară de puțini termini umbrici, etrusci etc. din carii aflăm apriată mărturie la clasici, și afară de cei împrumutați din limba grecească*, nici că-i mai putem decunoaște, ci numai din acel motiv că limba românească nu e latina, precum nici italiana, deși seamănă mult și în multe și cu una și cu alta, iar în altele multe se distinge de către amîndouă.

Din latina a împrumuta cuvinte acolo unde avem lipsă se pare cu mult mai iertat și mai ușor decît a împrumuta forme și terminațiuni nouă, deoarece că cuvintele latine, dîndu-li-se formă românească, se pot români, iar formele nouă ce nu-s românești cum se vor români ? Din care causă noi totdeauna simțirăm oarecare antipatie asupra unor forme curat *latine* și curat neromânești, mai ales cînd s-au aplecat la cuvinte românești. Așa, văzurăm cu greață terminațiunea latină *-bilis*, nu numai în *abominabil*, *confortabil*, ci încă și mai mult în *aflabil*, *simțibil* și alte asemenea, cu carele pînă astăzi nu ne-am putut împăca de / mulți ani. În limba românească 13 nu o avem, știm că și la latini, în periodul cel mai curat al limbei, era atît de rară, cît nici măcar cuvîntul *possibilis* nu se părea demn să intre în cuvîntarea curată latină. Ea se lăți mai tîrziu, pre timpul decadenței limbei latine, și în evul mediu esundă în toate limbele romane din Occidente, răsunînd de pre catedrele doctorilor angelici, subtili, carii disputau de *omniscibili*.

În scurt, de forme ni se pare limba românească și pînă astăzi atît de avută cît nu ar simți necesetate de forme și terminațiuni nouă.

Altă întrebare veni la mijloc, că oare cade-se să ținem *toate* formele vechie curat românești, au să condemnăm pre unele dintr-înse și să le lăpădăm în formarea compusălor și derivatelor, iar pre altele să le prealegem ? Cei ce vor a le condemna [î]și iau rațiunile din ușurătatea buzelor și plăcutul urechielor, cum făcură cu forma *-ciune*, zicînd că e neplăcut a zice : *închinăciune*, *înțelepciune*, *rugăciune* și că ar suna mai bine scurtîndu-le, bunămi-te cam : *închinație*, *înțelepție*, *rugație*. Limba latină are mii de cuvinte terminate în *-tione*, itala în *-zione*, ispana în *-cion*, cea frîncească în *-tion*, fără de a le rumpe limba sau a le împunge urechiele cît de puțin ; și limba italǎ, cu toate *zionele* ei, a rămas cea mai armonioasă între surorile ei romane, cea mai dulce la auz și mai ușoară pentru buze. Românii noștri sînt mai delicați ? /

Nota 1. De criticii formei *-țiune*[16] ne dedesem părerea într-un număr 14 destint al „Organului", care, nefiind în seria *Principielor*, nu-l reproducem. Apărătorii *-ației* în loc de *-ațiune* se află mai ales în provinciele orientali. Noi vom produce într-un număr mai în jos o sumă de cuvinte românești terminate în *-ciune* adunate din cartile bătrîne, numai ca să convingă adversarii că nu tuturor românilor li s-a rupt limba în astă terminațiune.

2. În loc de *-bil* de un timp încoace începură a zice ai noștri[17] *-văr*, pr. *lăudavăr* în loc de *lăudabil*, rezemîndu-se pre singurul cuvînt *stavăr* ce se află în cartile părintelui Dosothei și care ar semna *stabilis* „stătoriu". Ci oare o mărturie și un esemplu, cam dubie, destul e spre demustrarea acestei forme că ar fi românească ? Nu judec.

---

* Quintil., *l.c.*, cap. V, 58 : „Et confessis quoque *graecis* utimur verbis, ubi *nostra desunt*"[15].

VI

Formele latine, italice etc.

Căutînd la *formele* limbei românești și alăturîndu-le cu ale surorilor ei, le aflăm mai aproape cumnate cu ale limbei latine și italici, mai puțin cu ale cei provințali, ispane, portugalice și mai depărtat cu ale celei frîncești, nu că dor ar fi ele de o natură cu totul diversă, ci pentru că mai mari schimbari s-au făcut în cele din urmă. Din astă causă, formelor latino-italice este a le da preferință asupra celor frîncești, așa cît, și cînd vom să ne șerbim cu cuvinte derivate și compusă trasă din cea frîncească, s-ar cădea mai întîi să le redăm forma latino-italā spre a le români cum se cuvine. Un esemplu va lumina lucrul mai tare și de ajuns. *Employé* în limba frîncească
15 se zice și de oamenii puși în ceva deregătorie și, fiindcă / după pronunție sună ca *amploaie,* românii noștri, vrînd a se șerbi cu acest cuvînt, începură fără de multe formalitați a-i zice : *amploiat* ; și adevărat că forma seamănă mult cu *am ploiat* sau *an ploiat* ; italianii în loc de *employé* zic cum se cade, după limba lor : *impiegato*; și într-adevăr, *employé* și *impiegato* sînt tot un cuvînt, oricît se par de diverse, numai cît cuvîntul latin *implicatus (applicatus)* în fiecare din aceste două limbe, formîndu-se după natura lor proprie, colo se aude pronunțîndu-se *employé,* ici *impiegato.* Așa făcură și fac frîncii și italianii cu cuvintele latine ; românii noștri, prentru ce nu ? măcar că și noi chiar așa de bine am putea zice după natura limbei noastre : *împlecat* sau *aplecat.*

Derept că, luînd aminte la diferența ce se află între unele forme românești și latino-italice, nici noi nu am românizat cu toată rigoarea cele luate din latina sau italica, uneori numai pre jumătate, precum cînd am scris *conștiință* și *comunicațiune* [ortografiate *conscientia* și *comunicatiune*] în loc de *cuștiință, cumenecăciune* [ortografiate *cuscientia, cumenecatiune*], măcar că știm că bătrînii așa au zis și au scris. În *Liturgia* de Iași din a. 1679, la *Chrysostomu,* f. 13 verso : *„Curățeaște-mi sufletul și inima de* **cuștiința** *vicleană“* ; la *Înainte-sînțit.,* f. 36^v : *„Ca întru curata* **cuștiință**“ ; iar la *Chrys.,* f. 20^v : „**cumenecăciunea** *Svîntului Duh să fie cu tot cu voi“* ; la *S. Basil.,* f. 22^v : *„uniciunea credinței și* **cuminecăciunea** *Svîntului Duh“* /.

16 Causa e că în unele rigoarea nu are loc, precum în *cuștiință,* căci deși zicem noi mai mult *cu* în locul celui latin *cum* (*con, co,* care la latini mai tot într-o formă se pronunțau), dar avem și *con* în *contenesc* și *co* în România, în *coprinde.* Altă causă era că, românind prea cu rigoare, de o parte era să fim neînțeleși, mai ales la început, cînd sistema nu era cunoscută decît unor prea puțini, de alta putea să ni se impute ca o afectațiune. Deci voiam mai întîi încunoașterea cu cuvintele împrumutate, ușurînd-o prin reținerea formelor mai usitate, iar formele mai riguroase puteau să urmeze și mai apoi. Încă știm că sînt bărbați români, pre care după cuviință-i respectăm, carii pretind ca și formele românești, în cît sînt diverse, să se reducă la cele latine.

Întrebarea din astă pretensiune e de cel mai înalt moment, și după a noastră părere atîrnînd cu totul de la ideea ce ne vom face despre limba românească : oare este ea numai o limbă coruptă din cea latină, au doară e atît de vechie cît și cea latină ? Și oare diferențele ei sînt numai din studiul unei armonizari mai bune și eufonice și din înfluența împrejurarilor, au doară că și limba latină și-a schimbat mult formele ei pînă ce a ajuns la forma clasică și așa se abătu încîtva de la forma dialectelor italice și a limbei

românești ? Noi sîntem de părerea cea din urmă, orișicît s-ar părea de para-
doxă și, după cît am putut precepe din cercetarile ce am făcut, / credem că 17
putem zice cu probabilitate cum că nu toate deviațiunile limbei românești
de la formele latinei clasice sînt corupțiuni, nici că tot ce nu se află în latina
clasică, prentru aceea nu ar fi roman, latin, din cea mai înaltă vechime. În
cercetarile următoare, ne vom nevoi a ne demustra părerea cu date istorice-
filologice, cărora să nu se poată zice contră [18].

VII

Dialectele vechie italice. Limba latină

Cunoscut e că în Italia, înainte de cultura limbei latine erau mai multe limbe vulgari (dialecte), tot de o origine, ci cu diferențe. Limba etruscilor, umbrilor, oscilor, latinilor erau usitate fiecare în provinciele lor, de unde se numeau. Cele dintîi trei, măcar că unele dintr-înse avură o cultură însemnată în vechime, precum a etruscilor, în urmă împreună cu altele se sorbseră cu totul în limba latină, carea, fiind limba Romei, deveni limba Imperiului, însă rămînînd după dînsele urme atîtea, cît să precepem și înfrăția și diferența lor între sine.

Din ele, cea mai cunoscută astăzi, deși nu deplin înțeleasă, e limba
umbrilor, în cît se află în Tablele eugubine. Ea ne înfățișează o limbă cu
forme latine afară de îndoială, însă și cu diferențe așa de mari, cît nici în
timpurile noastre nu succese nici unuia a o esplica deplin*. /
Cu aceasta se pare a fi fost mult asemene limba etruscilor, de la carii 18
romanii luară mare parte a relegiunei, însă monumentele ei cele literare
rămaseră mai puține.

Limba oscă era așa de cunoscută în Roma, cît și în zilele geografului Strabo**, după ce obscii acum erau de mult scăzuți, producțiunile scenice populare se făceau în limba oscă, și poetul Titiniu*** rîde pre poeții romani că știu mai bine vorbi în limba oscilor și volscilor decît latinește :

„Qui Obsce et Volsce fabulantur,
Nam Latine nesciunt".

De unde, după părerea unora, și vorbele de rușine latinește se ziseră *obscene*.

Poetul Enniu știa *obsce, umbrice* și *latine*. Plaut și Properțiu erau umbri de naștere. În scurt, după cum zice Martian Capella, natura atîta afinitate dedese acestor limbe cu latina, cît și rămășițele acelora mai bine le-am cunoaște, dacă limba vechilor latini ne-ar fi mai bine cunoscută.

Latina avu și ea diverse epoce de cultură, / în care s-a schimbat 19
foarte mult. Polybiu**** mărturisește cum că atîta schimbare se fece la ro-
mani între dialectul vechi și nou, cît unele din tractatul cel dintîi între romani

---

* Vezi Grotefend, *Rudimenta linguae Umbricae*, / 4°, Hannov., 1836 ; Th. Mommsen, *Die Unteritalisch. Dialekte*, 4°, Leipz., 1850 ; E. Huschke, *Die oskisch. u. sabelisch. Sprachdenkm*, 8. Elberf., 1856.

** *Lib.* V, c. III, p. 233, ed. Casaub. : „Τῶν μὲν Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ δίαλεκτος μένει παρὰ τοῖς ῥωμαῖοις. ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι κατά τινα ἀγῶνα πάτριον, καὶ μιμολογεῖσθαι"[19].

*** Festus, s. v. *Obscum*, ed. Lindem., p. 191.

**** *Lib.* III, 22: „Τηλικαύτη γὰρ ἡ θιαφορὰ γέγονε τῆς θιαλέκτου, καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τῆς νῦν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ωστε τοὺς συνετωτάτους ἔνια μόλις ἐξ ἐπιστάσεως θιευκρινεῖν"[20].

și cartagineni făcut sub L. Jun. Brutu și M. Horatiu, întîii consuli după scoaterea regilor, încă și cei mai înțelegători, numai după întinsă luare-aminte, puteau să le înțeleagă. Pre timpul lui Horațiu* și al lui Quintilian**, carminele saliilor nici înșii preuții nu le înțelegeau, necum alții. Document de aceasta ne poate fi și limba de pre mormintele Scipionilor, în columna rostrată etc., arhaismii semnați la Festu, Nonniu Marcellu, comentatori și gramateci. Un fragment din carminele saliilor citat de T. Varro, *De l. l.* (VII, 26), causă mai atîta batere de cap erudiților ca să-l înțeleagă, cît versurile în limba punică la Plaut (în *Poenulus*, act, V, sc. 1, v. 1—16 etc.)***. De aci unii ziceau, după cum mărturisește Isidor****, cum că
20 patru / limbe latinești au fost : cea mai dintîi, latina, romana și cea mestecată.

Din care urmează ce scrie Paul Diaconul***** din Festu, cum că limba latină așa s-a schimbat, cît mai nici o parte a ei nu a rămas în cunoștință cum s-a vorbit în vechime.

Iar rămășițele de forma limbei latine, precum a fost în epoca înainte de Cicerone, Virgiliu etc., păstrate în monumentele mai sus atinsă, cu atît sînt mai de mare preț, și ales pentru noi, cu cît într-înse aflăm forme care în limba clasică s-au schimbat, iar în limba românească rămaseră nestrămutate[25].

Un paralelism strîns între limba românească și cea latină, tras după datele rămase din toate perioadele acesteia despre formele ei, ar da un /
21 testimoniu minunat despre vechimea limbei românești, încît puține alte dialecte romane, chiar și din cele mai cultivate, ar putea să se asemene cu ea. Lucru care, ca să fie deplinit, nu ar fi prea ușor, pentru mie de urme răspîndite în monumente nenumărate, care sînt cu greutate nu numai a le aduna, ci a le și combina.

Prin astă părere a noastră însă nu voim a identifica cu totul limba românească cu latina, măcar din care epocă să fie. Noi vrem numai a zice cum că limba românească pre timpul descinderii romanilor în Dacia era în viață ca dialect italic, vulgat, în mai multe provincie romane, și de o asemene vechime cu limba latină, cumnată cu latina, nu coruptă dintr-însa, măcar de a și simțit înfluența acesteia, ca și alte dialecte, precum arată unele puține cuvinte în limba românească formate după alte regule (latinești), nu după cele românești. Un esemplu e verbul *contenesc*, lat. *contineo*, care, de nu l-am fi luat din limba latină fără schimbare după formele românești, l-am zice *cuțéniu*. Altul e cuvîntul *împărat*, care, asemenea, de nu l-am fi luat întreg din limba latină, l-am zice *împărătóriu*, ca *cumpărătoriu*, precum

---

* *Epist.*, lib. II, ep. I, v. 86 seq. : „Jam Saliare Numae carmen qui laudat, et illud Quod mecnm ignorat, solus vult scire videri“ [21].

** *Lib.* I, cap. VI, 40 : „Saliorum carmina, vix sacerdotibus suis satis intellecta“ [22].

*** Vezi C. O. Müller, la T. Varro, ed. Lips. din a. 1833, pag. 129, și Grotefend, *Rud. l. Umbr.*, P. II, p. 20.

**** *Orig.*, lib. IX, cap. I, 6, 7 : „Latinas autem linguas / *quatuor* esse quidam dixerunt, idest *Priscam*, *Latinam*, *Romanam*, et *mixtam*. *Prisca* est, qua vetustissimi Italiae sub Jano et Saturno sunt usi incondita, ut se habent carmina Saliorum. *Latina*, quam sub Latino et regibus Tusciae caeteri in Latio sunt locuti, in qua fuerant XII tabulae scriptae. *Romana*, quae post reges exacto a populo romano coepta est, qua Naevius, Plautus, Ennius, Virgilius, poëtae, ex oratoribus Gracchus, Cato et Cicero effulserunt. *Mixta*, quae post imperium latius promotum simul cum moribus et hominibus in romanam civitatem irrupit, integritatem verbi per soloecismos et barbarismos corrumpens“ [23].

***** Ed. Lind., p. 88 : „*Latine* loqui a Latio dictum est : quae locutio adeo est versa, ut vix ulla ejus pars maneat in notitiam“ [24].

unii de ai noștri au și început a scrie ; iar așa cum [î]l zicem astăzi, nu că vine de la participiul pasiv *imperat* ca *cumpărat*, ci e făcut din cuvîntul *imperátor*, pre timpurile împăraților romani, lăpădînd numai litera *r* din capet, fără schimbarea accentului, care e esențiale / în limba românească, 22
precum și latinii lăpădară pre *r* și-l schimbară cu *s* în multe cuvinte, cum sînt : *arbos*, *honos*, în loc de *arbor*, *honor*. După acest modru, formară românii mai tîrziu și cuvîntul *gubărnát* din *gubărnátăr*, cum se află scris în fragmentul de geografie publicat în „Organ", nr. XXV, *Suplim.*, pag. 131 seq. Românii poate că ziseră mai întîi *împărátăr* ca *gubărnátăr*, apoi prescurtînd și asemănînd *împărat* și *gubărnat*, de unde și : *împărăție*, *gubărnație*.

Nota 1. Fiind vorba de originea limbei românești, mai că ar fi de prisos a oserba cum că întrebarea despre originea și natura limbei e de a se despărți strîns de către întrebarea despre originea și sîngele poporului român, și că numai din originea romană a limbei românești încă nu se poate deplin conchide de originea romană a poporului ce o vorbește. Noi nu voim, nici se cade să voim a ne înșela pre noi înșine și, cu toate că limba ne este o mărturie cu putere despre romanitatea noastră, sîntem detori a recunoaște că acest dat singur nu e destul, după ce istoria învederat ne arată cum că precum mulți romani, încă și provincie întregi s-au desromanit, ca în Sclavonia, Dalmația, Bulgaria etc., așa și străini mulți și provincie mari s-au romanit, cum sînt Gallia, Ispania etc. De aci ni se pare de lipsă ca aceste două întrebari să se tracteze neatîrnate una de alta. Atîta însă putem zice fără temere de a întîmpina vreo contradicțiune serioasă : cum că, ori de ce sînge să fim noi, limba românească tot e romană sau italā-romană și că noi, orișicum, o avem de la romani, ori ca de la părinții, ori ca de la domnii noștri, ci nicidecum din a treia mînă.

2. Cu atît mai puțin în urmă putem da dereptate străinilor, carii, din ipotese că nu am fi de sînge / roman, vor să conchidă că și limba ne e scla- 23
vonică, germană, scandinavică poate, și D-zeu mai știe ce, însă orice alta, numai romană nu ! Ei nu vor să ia la dereaptă considerațiune împrejurările nefericite în care se aflară românii din seculi, nici la înfluențe acelora ce niceodată nu pot lipsi, iar din urmele acestor accidențe vor a închide la însăși esența limbei. Ei nu vor a lua aminte că sînt și alte dialecte romanice cu mult mai stricate decît al nostru, fără de a le denega romanitatea. — Cîtă consecvență[26] !

VIII

Limba rustică romană

Cum că în Italia, în Latiu, în teritoriul roman, afară de limba latină *urbană*, mai era și altă limbă vulgară, așa-numită *rustică romană*, e un lucru istoric prea cunoscut. Ea se destingea de către cealaltă nu numai prin cuvinte cu totul proprie sau mai rar usitate în cea urbană, ci și mai mult prin *forme*. Scriptorii latini ne citează mai multe esemple.

Ea se pare a fi fost o limbă cu mai puține forme grecești și, prin urmare, mai originară decît latina urbană. Cel puțin, înfluența limbei grecești asupra limbei latine, nu numai pre timpurile după întinderea Imperiului preste Grecia și preste provinciele europene, asiatice, egiptene, carele adoptase

limba greacă, și după cunoștința cu luxul, literatura și viața grecească*, ci
24 și mai înainte, pre / timpurile mai simple și mai severe, nu se poate nega.
Sicilia și Italia de jos erau colonisate de greci, aveau cultura și limba grecească. Pythagora învăța în Crotone, Empedocle în Agrigent, Archit în Tarent. Apulia, Calabria, Lucania și Brutiu atît erau de grecite, cît în urmă se numiră „Grecia Mare" **.Însăși familia Regia din Alba Latiului se credea a fi mai de sînge grecesc. Nu e de mirare dar, dacă aflăm pre latini în contra celoralalte dialecte, nu numai adoptînd cuvinte, ce totdeauna au mărturisit, ci și *forme* grecești [29], cît se poate de multe ; prin carele nu numai că s-au depărtat mult de formele *italice* originare ale limbei rustice, ci mai tîrziu chiar și aceea părere prepondera, cum că latina nu ar fi altă decît un dialect grecesc***.

Astă plecare a romanilor, latinilor, de a greci necurmat dede ocasiune
25 diferenței între urbana și rustica, carea, la început fiind / prea puțină, pre
încet crescu într-atîta cît în urmă se feceră ca două limbe destinte [31]. Știut este că romanii pre timpul clasicitatei nu mai ziceau decît *domus*, *aula*, ca grecii δόμος, αὐλή, iar cuvintele italice *casa* și *cortis* rămaseră numai cuvinte rustice și semnau lucruri rustice, precum semnaseră de început ; și pre derept, căci nici se părea cu putință două lucruri atît de puțin semănătoare, cum erau edificiele splendide grecești și tugurile romane, aula și curtea, să le semneze cu aceleași cuvinte. Însă limbelor ieșite din cea rustică nu le păru rușine a lăpăda *domus* și *aula* ale urbanilor și a reținea pre cele rustice *casa* și *curte*, pînă și cele mai splendide palaturi numind cu aceste numiri proprie, pre care numai servilitatea celor mai tîrzii le despretuiseră în favoarea celor grecești.

IX

Forme grecești în limba latină : *-s* finale ; *o*

Dintre *forme*, cea mai semnată ni se pare a fi adaugerea literei *-s* la capetul cuvintelor, unde dialectele italice nu aveau cosunante sau se terminau în *-r*, și schimbarea lui *u* în *o*.

Despre *-s* se știe că, pînă la Lucretiu și Catullu, poeții [î]l lăsau afară în metru nu din licență poetică numai, nici din necesitate, ca pre *-m* urmînd vocale, ci după usul de atunci al limbei latine, de cîte ori le venea îndemînă prentru versificare, și la cei mai vechi foarte ades. Esemplele se află pre
26 toate paginile lui / Lucrețiu, în fragmentele lui Luciliu, Enniu și altor poeți
epici ai romanilor. Cicerone mărturisește**** cum că această literă afară de versificațiune curînd perea în gura celor vechi, așa cît ei ziceau : *multi'* modis, *vas'* argenteis, *palm'* et crinibus, *tecti'* fractis, în loc de *multis* modis,

---

* Quintilian, *Lib.* I, *cap.* I, 13 : „Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur Graece aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt et oris plurima vitia in peregrinum / sonum corrupti et sermonis ; cui quum Graecae figurae assidua consuetudine haeserunt, in diversa quoque loquendi ratione pertinacissime durant" [27].

** Festu, ed. Lind., pag. 168 : „*Major Graecia* dicta est Italia, quod eam Siculi quondam obtinuerunt : vel quod in ea multae magnaeque civitates fuerunt ex Graecia profectae" [28]. Vezi și notele tot acolo, pag. 496.

*** Quintil., *Lib.* I, c. VI, 31 : „*Aeolica* ratione, cui est sermo noster simillimus" [30].

**** *Orator.*, XLIV, 153 : „Sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant ; ut ita dicerent : ***multi' modis, vas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis***" [32].

vasis argenteis, *palmis* și *tectis*. Același, tot acolo*, mărturisește că mai demult pre *-s* în vorbire [î]l lăsau afară totdeauna cînd nu urma vocale, și astă formă de vorbire se ținea pre atunci de mai elegante, iar pre timpul său de mai rustică. Argument neîndoit, cum că *-s* în limba veche italică, din care se trase cea latină și română, nu se auzea la capetul cuvintelor, ci pre încet a intrat în limbă, pînă ce usul vorbirei se fece la romanii civilisați urbani contrariu usului vechi și poeții latini de la Virgiliu încoace nu mai cutezară a lăpăda pre *-s* din capetul cuvintelor ori urma vocale ori cosunante după *-s*. Astă formă însă, precum fiecare / poate pricepe, nu 27
a putut veni de aiurea decît din limba grecească. Și e de mirare că romanii chiar pre această literă o adoptară în terminațiunea cuvintelor pre carea grecii înșii nu o plăceau**. Însă limba rustică și limbele adevărat romane : cea italică și cea românească, pre *s* în locul numit nu l-au acceptat[35].

Despre *u*, cum că era mai des în limba vechie latină decît în cea mai nouă, măcar că se scria mai mult cu *o*, arată nu numai formele de la scriitorii mai vechi, ci și apriată mărturisirea gramatecilor latini, carii zic cum că *u* era socotit ca o literă *rustică* și că urbanii se fereau de ea, mai bucuroși zicînd *o* în loc de *u*, ca grecii, de aci și mai toate dialectele italice [36]. Vezi la Priscian, carele și esemple aduce***. /

Aceste forme grecești ce cu încetul se întruduseră încă din vechime****, 28
cu timpul predominară nu numai în limba latină, ci și în mai toate dialectele vulgari ieșite din latina ori din romana rustică, deși nu în toate într-aceași măsură. Limba ital̆ă și ispană îmbrățișară mai de tot litera *o*, cea provințale, ispană, corsicană și cîte alte dialecte mai mănunte adoptară pre *-s* în capetele cuvintelor, unele mai mult, altele mai puțin, nu numai acolo unde și latinii puneau *-s* sau *o*, pr. *hombres mugeres* (ispan.), ca *homines*, *mulieres* (lat.), ci și aiurea, pr. *molto*, *sopra*, *hijos*, *carias*, în loc de *multus*, *supra*, *filii*, *chartae*.

Românii nu feceră nici una, nici alta, ci se ținură mai strîns de vechea pronunție, cea înainte de clasicitatea latină. Ei zic *u* și acolo unde latinii și italii nu mai zic decît *o*, pr. *frunză*, *munte*, *bun*, *rîu*, în loc de : *fronde******, *monte*, *buono*, *rio* ; iar *-s* nicăiurea, prentru care nu-s de lipsă esemple. Iar /
esemplele unde și românul zice *o* în loc de *u* sînt prea puține. 29

---

* *Ibid.*, XLVIII, 161 : „Quin etiam, quod jam *subrusticum* videtur, *olim autem politius*, eorum verborum, quorum eaedem erant postremae duae literae quae sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam *nunc* fugiunt poëtae *novi*. *Ita enim loquebamur* : qui est *omnibu'* princeps, non : *omnibus* princeps et : vita illa *dignu'* locoque, non : *dignus*“ [33].

** Dionysiu Halic: „περὶ συνθέσεως ὀνομάτων, Sect. XIV : "Αχαρι δὲ καὶ ἀηδὲς τὸ Σ, καὶ εἰ πλεονάσειε, σφόδρα λυπει. θηριώδους γάρ καὶ ἀλόγου μᾶλλον ἤ λογικῆς ἐφάπμεσθαι δοκεῖ φωνῆς ὁ συριγμός, τῶν γουν παλιῶν σπανὶως ἐχρῶντό τινες αὐτῶ καὶ πεφυλαγτέ νως. εἰσὶ δὲ ὁὶ ἀσὶγμους ὡδὰς ολας ἐποὶουν. δηλοῖ δὲ τοῦτο Πὶνδαρος ἐν οῖς φησί. πρὶν μὲν εἶρπε καὶ τὸ Σὰν κὶβδαλον ἀνθρώποισιν“[34].

*** Priscian, *Ist. Gramm.*, I, 6 ; 35 : „Multa praeterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant literis [37] *gungrum* pro *gongrum*, *cunchin* pro *conchin*, *huminem* pro *hominem* proferentes, *funtes* pro *fontes*, *frundes* pro *frondes*. Unde Lucretiu, in I libro : Angustoque *fretu* rapidum mare dividit undis, pro *freto*. Idem, in III : Atque ea nimirum etiam quaecunque *Acherunte* profundo, pro / *Acheronte*. In eodem : Nec Tityon volucres ineunt *Acherunte* jacentem. Quae tamen a junioribus repudiata sunt, quasi rustico more dicta“ [38].

**** Idem, *ib.* : „*V* quoque multis Italiae populis in usu non erat, sed e contrario *o*, unde Romanorum quoque vetustissimi in multis dictionibus loco ejus *o* posuisse inveniuntur, *poblicum* pro *publicum*, quod testatur Papyrinnus de orthographia“ [39].

***** Charisiu, p. 105, ed. Putsch : „*Frus* hujus *frundis*, quod sic ab Ennio est declinatum, Annal. I, VII : *Rarescant frundes*, non *frondes*“[40].

Românii dar au *u* cu latinii vechi, în contra grecilor, latinilor clasici, italilor, ispanilor, provințalilor ; din contră, nu au pre -*s* în capetul cuvintelor, împreună cu aceiași latini vechi și, din dialectele mai nouă, cu singuri italii. Ei, din căutarea lipsirei lui -*s* finale, fac cu italii *o* familie mai strînsă și prin ăst semn se desting de celealalte dialecte romane, ce reținură pre -*s* și-l întinseră mai mult decît și latinii. Deci, lipsa lui -*s* finale e semnul caracteristic al acestor două limbe (italā și română) de către celealate, într-atîta cît și unde fură oarecum costrînse cel puțin a recompensa pre -*s* finale cu altă literă făcură amîndouă pre aceeași cale, adoptînd adecă pre -*i* în loc de -*s*, precum : *noi* (ital., rom., la grecii mai vechi νωΐ) în loc de *nos* (lat., isp.), *nous* (franc.) etc. ; *stai, dai* (rom.) în loc de *stas, das* (lat.).

X

Numinativul român-italic, fără -*s* finale

Din astă natură a limbei românești și italice către -*s* și din plecarea limbei italice spre *o* se înțelege și acea împrejurare după carea *numele* în limba românească și italică se par a fi formate nu din numinativul, ci din ablativul latin, și din carea apoi se dede ocasiune acelei ipotesi, rătăcitoare 30 după a noastră convingere, cum că și astă împrejurare / singură ar fi destulă spre a demustra că aceste limbe nu ar fi alta decît oarecari dialecte *stricate* din limba latină[41].

În cît prentru limba noastră se recunoscu că, reținînd noi pre -*u* finale, numai *numele* terminate în -*e* s-ar părea derivate din ablativul latin, și așa numai cele de a III-a declinațiune latină, iar nu și cele de I și a II-a. Însă nouă ni se pare că limba românească și într-astă parte e apărată de acea imputațiune.

Monumentele vechi, deși puține, cîte au rămas despre vechea limbă latină și mărturisirea gramatecilor latini ne arată mai multe esemple de nume de a III-a declinațiune latină în care numinativul vechi latin suna ca și ablativul clasic sau foarte aproape, așa cît din aste esemple se poate conchide cu securitate cum că numinativii clasici de a III-a declinațiune nu-s adevărații numinativi latini, ci numai prescurtare din cei vechi mai lungi, ca și la greci, întru care asemenea se cunoaște înfluența limbei grecești. Esemplele vor demustra și mai chiar.

Noi zicem în nominativ : *carne, lapte, linte, minte, pîne* și altele terminate în *e*, care la latinii clasici sînt în ablativ, iar în numinativ : *caro, lac, lens, mens, panis*. Ci să vedem cum ziceau și cei mai vechi latini :

CARNE, lat. *caro* la clasici în nom., la cei vechi *carnis**. Liviu Andro- 31 nic, la Priscian, / VI, 3, 17 : „Carnis *ait, vinumque, quod libabant, anclabatur*“ ; încă și la Liviu istoricul, XXXVII, 3 : „*Latinae instauratae, quod Laurentibus* carnis, *quae dari debet, data non fuerat*“. De aci și Plaut, în *Capt.*, IV, 4, 6, are în ablat. *carni* : „cum *carni carnarium*“ [43]. Iar *carnis* în nom. e totuna cu *carnes*, ca *canes* la cei vechi în loc de *canis* (Varro, *L. l*, VII, 152 ; Charis., p. 100), și așa lăpădînd pre -*s* : *carne***;

---

* Priscian, VI, 3, 17 : „Vetustissimi tamen etiam nominativum *haec carnis* proferebant“ [42].

** Quintilian, I, 4, 17 : „Quid ? non *e* quoque *i* loco fuit ? ut *Menerva* et *leber* et *magester* et *Diiove* et *Veiove*, pro *Diiovi* et *Veiovi*“ [44].

LAPTE, lat. *lac* la clasici în nom., la cei vechi *lact* și *lacte*, și ca să lăsăm pre *lact*, Priscian, VI, 4, 20 : „**Lac lactis**, *quod antiquissimi etiam* **hoc lacte** *protulisse inveniuntur, teste Capro apud quem testimonia*[45] *invenis*" ; vezi și I, 5, 27. Mart. Capella, III, 81 : „*Veteres* lacte *in nominativo dixerunt*". Noi înșine atîte esemple avem din Cato, Plaut, Probu, Varro și Nonniu Marcellu, cît nu le putem produce toate, ci ne restrîngem la aceste următoare, ce ne pot ajunge :

Enniu : „*Mulier erubuit, ceu* **lacte** *et purpura mixta*".

Caeciliu : „*Praesertim quae non peperit*, **lacte** *non habet*".

Cato, *De re rust.* : „*Ubi coctum erit*, **lacte** *adolat paulatim*".

Varro : „*Candidum* **lacte** *papilla cum fluit*".

Plaut, *Menechm.*, V, 9, 30 : „*Neque* **aqua aquae**, *neque* **lacte** *est* **lacti**, *crede mihi, usquam similius*". /

Pliniu : *Hist. nat.*, XV, 15, 16 : „*Dicitur* **lacte** *succus pyrorum*". 32

LINTE, lat. *lens* la clasici în nom., la cei vechi *lentis*. Priscian, VII, 12, 64 : „**Lentis** *quoque pro* **lens**, *et* **paris** *pro par*".

MINTE, lat. *mens* la clasici în nom., la cei vechi *mentis*[46]. Priscian, tot acolo : „**Mentis** *Ennius protulit in Epicharmo* : *Terra corpus est, at* **mentis** *ignis est, pro* **mens**". Enniu, la Varro, *De ling. lat.*, V, 59, ed. C. O. Müller : „ *est de sole sumptus ignis, isque totus* **mentis** *est*".

PÎNE, lat. *panis* la clasici în nom., iar la cei vechi *pane*. Plaut, *Curcul.*, II, 3, 88 : „*Haec sunt ventri stabilimenta*, **pane** *et assa bubula, poculum grande, aula magna*". Așa avem manuscrisăle vechie, precum mărturisește Nonniu Marc. (III, pag. 148, ed. Gerlach) : „**Panis** *consuetudine masculino genere appellatur, Neutro Plautus in Curculione*" ; și Charisiu, *Gramm.*, I, 17, 69 (pag. 69, ed. Putsch ; p. 90, ed. Keil) : „**Panis** *masculino genere dicitur, nam et si neutro genere Plautus dixit* : **pane** *et assa bubula, tamen vitiose*". Forma *pane* rămase și pre timpurile mai tîrzie în us. Arnobiu, I, 36 (59) scrie : „*Non item apud vos est positum* **hoc pane**, *et hic* **panis** ?" *Pane* se află scris și pre o tablă de marmure de supt Antonin din seclul al II-lea, de trei ori în numinativ : **pane, vinu** : „*Praesentibus dividerentur sportulae* **vinu, pane**, *sicuit diebus SSS*. Item, V p. *Mai die Rosae eodem loco dividerentur sportulae*, **vinu** *et* **pane** *sicut diebus SSS. ea* / *conditione,* 33 *qua in conventu placuit universis et diebus SSS, ii qui ad epulandum non convenissent sportulae, et* **pane** *et* **vinu**, *eorum venirent et praesentibus dividerentur*". De unde se cunoaște că rău a făcut Massmann în *Libellulu aurariu*, pag. 84, vrînd a înderepta *panes* în loc de *pane*.

Așa, cei vechi ziceau și *plebes* în nomin., în loc de *plebs* (Priscian, *De XII vers.*, cap. IV), *amentis, concordis* în loc de *amens, concors* (același, în *Instit.*, VII, 12, 64), *primatis*[47], *Arpinatis* (acol. VII, 12, 60), *memoris* în loc de *memor* (acol. VII, 12, 63) etc., precum mărturisește acest gramatec la locurile semnate și alții. În care toate după cele mai sus zisă, lăpădîndu-se *-s* finale din numinativ, nu rămîne altă decît numinativul românesc, carele la latinii greciți în urmă rămase în loc de ablativ, așa cît numinativii latini cești mai noi sînt numai o imitațiune grecească, ca să nu zicem corupțiune ; iar cei ce nu cercetează mai afund limbele credeau că numinativii latini mai tîrzii sînt adevărații numinativi, iar numinativii vechi corupțiune de limbă supt nume specios de arhaismi, buni numai prentru Pacuviu și etatea lor cea fără gust.

Nici zică cineva că, lăpădînd pre *-s* finale din numinativii vechi : *carnis, mentis, concordis, primatis* etc., tot nu rămîne numinativul singulare al românilor în *-e*, ci cel plurale în *-i* : *carni, menti* etc. Deoarăce știut lucru

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
INVENTAR CĂRȚI Nr. 26968

Biblioteca Fac. de lb. și lit. Române
SECȚIA LINGVISTICA
București

34 este că la latini *e* și *i* cu *-s* finale / sau fără *-s*, în silaba din urmă a cuvintelor erau foarte dubie, despre care sînt pline carțile gramatecilor. Destul ne poate fi ce zice Varrone în cartea de limba latină*, cum că poporul zice mestecat, însă fără de mustrare, acum hac *ovi* și hac *avi*, acum hac *ove* și hac *ave* în singulare, iar în plurale, unii hae *puppis* și hae *restis*, alții hae *puppes* și hae *restes*. Iar Quintilian anume zice** cum că cei vechi latini mai mult ziceau *e* decît *i*, și așa *Menerva* în loc de *Minerva*, *leber* în loc de *liber*, *magester* în loc de *magister* etc. La care adaugem și prentru noi aceste ale lui : „Sed mihi signare locum satis est, non enim doceo, sed moneo docturos" [50].

XI

Altă formă grecească : *-m* finale

La formele grecești putem adauge și *-m* finale al latinilor [35], sustătuit în locul lui *-n* grecesc, carele asemene e lăsat afară în toate sau mai toate cuvintele românești și italienești, ca și *-s* finale. Zic *mai* toate numai din acea causă că întîia persoană singulare a imperfectelor românești, încă 35 și astăzi se pronunță / cu *-m* finale ca la latini, precum : *io eram*, lat. *eram*. Ci carțile românești, cu cît sînt mai vechi, cu atît au mai rar acest *-m* în numitul timp, de unde ei ziceau și scriau *io era*, *io ședea* etc. Esemplele se vor aduce unde va fi vorba de timpul imperfect (nr. XXVI). Iar *am io* e, fără îndoială, în loc de *abu* sau *aibu* de la *habeo*, și conformat după forma ausiliară : *am -ai -a*, la latini : *am -as -at*.

Cum că *-m* finale și la latini era formă străină, ca și *-s*, arată de ajuns starea acelei litere la latini, carea era mai neputincioasă încă și decît *-s* finale. De care, deși ar fi locul a grăi mai jos, unde va fi vorba de scriptură, totuși din nexul materiei ne simțim îndetorați a preocupa tractarea prentru însuși mai bun înțelesul celor următoare.

Litera aceasta la latini, nu numai poeții o lăpădau (împreună cu vocalea dinainte-i) totdeauna din capetul cuvintelor, de cîte ori urma cuvînt început cu vocale, ci chiar și în prosă, și în vorbirea de toate zilele ; mărturie ne sînt gramatecii vechi latini, Priscian***, Veliu Longu****, Cornutu și Vin-
36 dice, la Cassiodor*****, / carii într-o gură mărturisesc cum că *-m* finale la latini înainte de altă vocale nu se pronunță deloc, iar înainte de cosunante

---

* Varro, *De l. l.*, VIII, 66 : „Sine reprehensione volgo alii dicunt in singulari hac *ovi* et *avi*, alii hac *ove* et *ave*. In multitudinis hae *puppis*, *restis* et hae *pupues*, *restes*" [48].

** Vezi nota ** [p. 16]. Donatu, la Terentiu, *Phorm.*, I, 1, 2 : „Propter cognationem *e* et *i* literarum, non dubitaverunt antiqui et *here* et *heri* dicere, et *mane* et *mani*, et *vespere* et *vesperi*" [49].

*** *Instit.*, I (p. 555, ed. Putsch., [p.] 36, ed. Krehl) : „*M obscurum* in extremitate dictionum sonat, ut *templum* ; apertum in principio, ut *magnus*, mediocre in mediis, ut *umbra*" [51].

**** *De orthogr.* (p. 2 238, ed. Putsch.) : „Sicut Verrius Flaccus, ut *ubicunque* prima vox *m* litera finiretur sequens a vocali inciperet, *m*, non tota, sed pars illius prior (*n*) tantum scriberetur ; ut appareat (eam) *exprimi non debere*" [52].

***** *De Orthogr.* (p. 2 281, ed. Putsch.) : „Animadverti quosdam... eruditos etiam *m* literam, nec ubi oporteat dicentes, nec ubi oporteat supprimentes... Igitur si duo verba conjugantur, quorum prius *m* consonantem novissimam habeat, posterius a vocalibus incipiat[53] *M* consonans pescribitur quidem caeterum in pronunciatione durum et barbarum sonat". — Și (p. 2 317) : „*M* literam ad vocales primo loco in verbis positas si accesserit, *non* enunciabimus ; cum autem ad consonantes aut digammon Aeolicum, pro quo nos *v* loco consonantis posita utimur, tunc pro *m* litera, *n* literae sonum decentius efferimus" [54].

se pronunță numai ca un *n* nasale, ca la greci. Iar Isidor și Martian Capella anume zic că a pronunța pe *m* finale înaintea unei vocali e viciu ce se cheamă *motacism**.

Deci *m* finale în scris mai mult era o formalitate ortografică decît
un adevăr, formalitate care nu se află riguros oserbată. De unde atîte esemple
aflăm nu numai în manuscrisele vechi latine, ci și în inscripțiuni, scrisă
fără *m* finale, și încă cu cît sînt monumentele mai vechi, cu atît și esemplele
sînt mai dese, măcar că nici în timpurile / mai tîrzie nu lipsesc, din causă 37
că în pronunția de toate zilele *-m* finale nu se auzea.

Esemplu mai vechi și mai decretoriu aflăm în inscripțiunile din mormîntul Scipionilor, de carele și mai sus am atins (nr. VII), și anume inscripțiunea mormîntului lui L. Corneliu Scipione (la Orelli, *Corp. Inscript.*, t. I, nr. 552 ; Meyer, *Anthol.*, t. I, p. 3 și p. 4 annot.) carea așa e scrisă :

„Honc oino ploirume consentiont r...
Duonoro optumo fuise viro
Luciom. Scipione. Filios Barbati
Consol Censor. Aidilis. Hic fuet. A...
Hec cepit Corsica, Aleriaque urbe
Dedet tempestatibus aide merito".

Adecă, în ortografia clasică :

„Hunc unum plurimi consentiunt r(omani)
Bonorum optimum fuisse virum,
Lucium Scipionem. Filius Barbati,
Consul, Censor, Aedilis hic fuit a(pud vos),
Hic cepit Corsicam, Aleriamque urbem,
Dedit tempestatibus aedem merito".

Unde *oino* unum, *duonoro* bonorum, *optumo* optimum, *viro* virum,
Scipione Scipionem, *Corsica* Corsicam, *Aleria* Aleriam, *Urbe* urbem și *aide*
aidem sînt scrisă fără *-m* finale ; și bărbații învățați Sirmond, Niebuhr,
Grotefend, Orelli, Meyer etc. mărturisesc că *-m* e lăsat afară pentru că nu
se pronunța. Alătură și alte inscripțiuni tot de ale Scipionilor, la Orelli
(nr. 550, 555—558), în carile se află : *Taurasia, Cisauna, Samnio* cepit,
subigit *omne / Loucana* (*Taurasiam, Cisaunam, Samnium* cepit ; subegit 38
omnem Lucanam) ; ne quairatis *honore* quei minus sit *m*... (*honorem*) ; regem
antioco subegit (*antiochum*) ; *annoru* gnatus XVI (*annorum*) ; quei *apice* [56]
insigne dialis flaminis gesistei (*apicem*) ; te *in gremiu* Scipio recipit terra
(*in gremium*). Noi cerem luarea-aminte și la celealalte diferențe între limba
și ortografia aceasta vechie și între cea clasică, la care am provocat.

Alt esemplu să fie inscripțiunea metrică (Bonada, II, p. 313, Orelli 4838, Meyer 1223, Zell 1951), aflată la Salernu, în carea cuvîntul *ardente* e pus în loc de *ardentem*, însă așa cît metrul nu sufere *-m* finale.

„Quisq(uis) huic tumulo posuit || *ardente* lucernam ||
Illius cineres aurea || terra tegat".

---

* Isid., *Orig.*, I, 31, 6 : „Motacismus est quotiens *m* literam vocalis sequitum, ut *bonum aurum, justum amicum*, sed hioc *vitium* aut suspenssione *m* literae aut detractione vitamus" [55]. M. Capella, *Lib.* V, p. 167, ed. H. Grotii de a. 1599.

Orelli (nr. 4623): „Juratus se post *ea* || *uxore* non *habituru*, post *eam uxorem* non *habiturum*". Massmann*: „Abiat *Venere Pompeiana iradam*; habeat *Venerem Pompejanam iratam*". Boldetti** (p. 388 și 419): „non meritus *vita reddit, vitam* redidit", și din contră, cu *-m* unde nu se cădea (p. 411): „recessit *de seculum*; *de seculo*" etc.

Care toate arată că *-m* finale în usul vulgare nu numai înainte de 39 vocale, ci și aiurea, / nu se pronunța; și de aci, mulți nu-l scriau deloc, mulți iarăși [î]l scriau și bine și rău.

Din această lăpădare a finalilor *-m* și *-s*, se trase și o mare parte a fluctuațiunei în terminațiunea unor nume latine, care în numinativul singulare acum se scriu cu *-s*, acum cu *-m*, acum fără nici una, pr. *coelum*, *coelus*, *coel*; *ossum*, *ossu*, *os* etc., de care pline-s cărțile gramatecilor Charisiu, Priscian, Serviu etc.

Deci, și numinativul nostru fără *-m* finale nu numai că nu e corupțiune, ci chiar din contră, testimoniu de cea mai vechie formă latină, cu atît mai mult că noi nu am mutat pre *-u* finale în *-o*, ca italianii în nom., iar latinii clasici în ablativ, ci l-am ținut ca vechii romani: *ceru*, *osu* etc.

Notă. În ediț. I citasem o inscripțiune metrică (la Meyer, t. II, nr. 1 504, pag. 178) care suna:

„Hic jacet infelix zmirnea puella tenebris
Quae annos aetatis agens sex et *dece* mensibus octo
Amisi lucem, *anima mea*, rapuerunt fata iniqua".

Ci fiind metru neacurat, o lăsarăm afară, măcar că într-însa *dece* în loc de *decem*, cerînd așa metrul, și *anima mea* în loc de *animam meam*.

XII

Formarea casurilor

După premisele despre *u* și *-s* și după arătarea că *-m* finale la latini a fost mai infirm și decît *-s*, precum și după luarea-aminte cum că diftongii latinilor *ae*, *oe*, *ei* pre timpul clasicitatei (la Varro, Cicero etc.) erau mai 40 mult prentru scriptură și ortografie decît / prentru pronunțare***, ni se pare că casurile în declinarea numelor la latinii negreciți și în usul vulgare, mai ales rustic, întru nemică sau prea puțin se destingeau de ale românilor. Părere care unora se va vedea cam paradoxă. Fie, și noi chiar din astă causă ne simțim îndetorați a ne arăta și rațiunile din carile opinăm așa, apoi judecata rămîie publicului precepătoriu în aste cercetari. Noi rugăm numai pre bunii noștri lectori, cărora s-ar părea lucru uricios a ne urma pre aceste cărări seci de întîie elemente, însă de la care nu ne putem abate, dacă voim a ne demustra părerea, să treacă acest paragraf. /

---

* *Libell. aurar.*, p. 71, nota 1, dintr-o inscripțiune de părete în Pompei, și așa cel puțin din sec. I după Hristos.

** *Osservazioni sopra i cimiterj de' santi martiri*, ed. antichi Cristiani di Roma, fol. Roma, 1720.

*** De *ae*, *oe*, Varro, *De l. l.*, VII, 96: „In pluribus verbis *a* ante *e* alii ponunt, alii non; ut quod partim dicunt *sceptrum*, partim *scaeptrum*; alii Plauti *Faeneratrioem*, alii *Feneratricem*; sic *faeniscia* ac *feniscia*, ac rustici Pappum *Mesium*, non *Maesium*, a quo Lucilius scribit: *Cecilius* Pretor ne rusticus fiat". Adecă: ne *rusticus Cecilius* praetor fiat, la care vers Luciliu rusticitatea lui Ceciliu chiar prin aceea vrea a o semna, că-i scrie numele cu *e* singur, cum pronunțau rusticii, iar nu cu *ae* (*Caecilius*), cum scriau și poate că pronunțau urbanii. Tot același, V, 97: „*Ircus*, quod Sabini *fircus*: quod illic *fedus*, in Latio rure *edus*; qui in *urbe* ut in *multis a* addito: *aedus*"[57]. Așadar, rusticii ziceau *edus* sau mai adevărat *edu* fără *-s*, ca românii, iar urbanii *aedus* sau *haedus*, cu *h* sau fără *h*, în locul căruia sabinii puneau *f* și ziceu *fedus* (fără *ae*), *fircus* (în loc de *hircus*) etc. De *ei*, *oe* etc., vezi nota 1 [p. 24—25] și alte esemple.

Și mai întîi sîntem costrînși a premite că, din cele cinci declinațiuni 41
latine, numai cele dintîi trei (I—III) sînt adevărate specie destinte, iar celealalte două din urmă (IV, V) sînt numai variațiuni din cele dinainte, și anume: declinațiunea a IV-a e variațiunea celei de a doua, iar a V-a a celei de întîi, cu forme din a III-a.

Presupunînd acestea, ce în urmă vom și demustra, declinațiunea I-a a latinilor avea numai trei terminațiuni casuali: *a*, *e*, *i*; a II-a, iar trei: *u*, *i*, *a*, și a III-a, două: *e*, *i*.

I-a declinațiune avea în singulare: *-a* prentru nom., acus., vocat. și ablativ, *-e* (sau *-ae*) prentru genet. și dativ, iar *-i* ca variațiune în locul lui *-e*.

După aste terminațiuni, grecitorii adauseră la accus. un *-m* în loc de ν grecesc, precum: *musa-m* ca μοῦσα-ν, unde să nu uităm ce am arătat mai sus (nr. XI) că la romani *-m* finale, cînd [î]l pronunțau, suna ca ν grecesc*; diferența dar între *musam* și μοῦσαν în gura urbanilor era nulă.

Genetivul și dativul se scria (numai) cu *-ae* în loc de *e* prentru că astă terminațiune li se părea a nu fi altă decît a grecilor αι [59] sau ᾳ, care pre acele timpuri se pronunțau ca / și acum la grecii moderni, ca *e* și *a*. De aci 42
apoi toți poeții latini nu numai că urmară pre greci scriind *-ae* sau *-ai* în loc de *-e* ca și alții, ci pre *-ai* din genetivul latin uneori [î]l împărțiră în două silabe, precum Virgiliu, *Aen.*, III, v. 354:

„*Aulaï* in medio libabant pocula Bacchi“;

și IX, 26:

„Dives equum *dives pictaï* vestis et auri“.

Și aci, imitînd pre grecii poeți carii scriu uneori πάϊς în loc de παῖς etc., ci la poeții greci nu se află esemplu să fie pronunțat cîndva μούσαϊ, cum făcură cei latini.

În loc de genetivul în *-e* sau *-ae* (*ai*), unii din latini ziseră și *-as*, iarăși ca grecii, pr. *pater* **familias**; ci esemplele sînt puține și se pare că astă terminațiune nu putu răzbate în us, și se poate că în locu-i apoi s-a zis *-ai*, punînd *-i* în loc de *-s*, cum și noi facem în unele forme și italianii, pr. *dai*, *stai* în loc de *das*, *stas* ale latinilor; de aci, al poeților *-ai*, care în urmă rămase iarăși *-e*, cum [î]l pronunța poporul, ca și în dativ. Unde însemnăm pre scurt că gen. și dativul latinesc în singulare, chiar și la latini puțină sau mai nici o diferență nu aveau.

În plurale, prentru nom., dat. și ablativ avea *-e* (*-ae*), ca în gen. singulare, cum și astăzi e limba românească. Iar dacă cei mai tîrzii ziseră *-is* în dat. plurale, astă încă e numai o variațiune a vocalilor *e* și *i*, cu toate că și terminațiunea *-es* se mai află într-un epitafiu / antic pus unui mim, 43
anume Protogene (la Orelli, nr. 2 623, Meyer 1441, Zell 1948), precum:

„*Plourumа que fecit populo soveis gaudia nuges*“.

Adecă: Plurima qui fecit populo suis gaudia *nugis*, unde *nuges* e în loc de *nugis*, ca și *que* în loc de *qui*, iar *suis* se pronunță ca o silabă cu diftongul *ui*.

---

* Cicero, în *Oratore*, XLIV: „Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur cum illis, *cum autem nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscoenius concurrerent literae, ut etiam modo, nisi *autem* interposuissem, concurrissent“ [58]. Vezi și Quintil., VIII, 3, 45.

Genetivul plurale în *-arum* și acusativul în *-as* sînt curat grecești : *musarum, musas*, ca μουσάων și μούσας. Vezi nota 2 [p. 52].

A V-a declinațiune, care iarăși e numai prentru numele femeiești, de cea de întîi nu se destinge decît numai prin *-e* în loc de *-a* și mai mult *-s*, celealate forme casuali rămînînd tot acelea. De aci atîta varietate în scrierea numelor de aceste două declinațiuni, mai ales a numelor terminate în *-tia* (după I-a declin.) și *-cies* (după a V-a), pr. *tristitia, tristicies; sorditia, sordicies* ; *munditia, mundicies*. Din carele apriat se cunoaște că deși usul pre unele le-a adoptat mai mult în *-a*, iar pre altele în *-es*, totuși la început aste două terminațiuni erau libere pentru oricare nume de aceste declinațiuni și așa numele terminate în *-tia* se puteau pronunța neapărat ca *-cies*, și cele terminate în *-cies* ca *-tia*, așa cît chiar și *facies, glacies, species*, care numai în astă terminațiune sînt usitate, la început s-au putut zice : *fatia*,
44 *glatia, spetia*, cum s-a zis și *amicities, tristies** / în loc de *amicitia, tristia* etc.

Alte nume terminate în *-es* de a V-a declinațiune (afară de cele în *-cies*) și la latini sînt foarte puține, unele au trecut la cea de a treia, pr. *quies*, gen. *quietis*, ci *requies, requiei*, altele s-au destins de către a V-a declinațiune prin prosodie, scurtînd pre *-e* în gen. și dat. singulare ca cele de a treia, așa cît nu se pot socoti ținîndu-se curat de a V-a, ci apropiate de a III-a declinațiune, pr. *res, spes, fides*, gen. *rei, spei, fidei*, cu *e* scurt, nu ca *faciei* etc. cu *e* lung, în care *-ei* lung e în locul lui *-ai* sau *-ae* din decl. I. *Dies* la latini, în abl. se zicea și *dii* cu al doilea *i* lung, în loc de *die*, ca la noi *dî* (= zi) contras din *dii***; sau și *diu*, precum rămase în formula : *diu* noctuque, si in *nudiustertius*, adecă : nunc diu 'st tertius, după care și noi zicem *zu* și *zi*. Despre variațiunea acestei declinațiuni la latini pînă și în
45 timpurile clasice, pre larg tractează între alții A. Gelliu și Priscian***. / Din care se cunoaște că ei ziceau : *dies* în nom. și gen., *die dii* și *diei* în gen. și dat. abl. Esemplele produsă de aceia sînt : hujus *facies, dies* — hujus *facii dii, pernicii, progenii, luxurii, acii, specii* — hujus *facie, die, specie*. Și de unde se poate esplica astă varietate atît de mare în casurile acestei declinațiuni, care seamănă a confusiune ? Neîndoit, mai mult numai din ortografie, adăugînd sau lăpădînd pre *-s* finale, și din afinitatea între *-e* și *-i* finale, bună-mi-te cum și noi ziceam și scriam acum фецей, acum фецїі, acum фецїеі. Din astă variațiune enorme care și aiurea se află la latini, se înțelege prentru ce zise Quintilian oarecînd de limba latină (I, 6, 27) : „Aliud esse *Latine*, aliud *grammatice* loqui'' [63].

A II-a declinațiune în singulare avea *-u* prentru toate casurile, neluînd afară măcar gen. și vocativul. Prentru genetiv, cu atît mai vîrtos, cu cît și grecii mare parte făceau în *-u* (ου), iar strămutarea lui *-u* în *-i* din
46 genet. sing. la romani sau latini se pare / a se fi făcut după cum se strămută

---

* Charisiu, I, ed. Putsch., p. 94 : „*Amicities*. Plinius Secundus Sermonis dubii lib. sexto, ut *planities*, inquit, *luxuries, mollities* et similia, *veteri* dignitate. Caeterum rationis via debet amicitia dici... Quod si manus *veterum* licentiae porrigemus, potest et *copies* et *observanties* et *benevolenties* dicier“ [60].

** Idem, *ib.*, p. 101 : „*Dii* pro *die* sau *diei*“. A. Gelliu, IX, 14 : „Sic autem *dies dii* a veteribus declinatum est, ut *fames, fami, pernicies, pernicii, progenies, progenii, luxuries, luxurii, acies, acii*“ [61].

*** Priscian, VII, 93 & 91 : „*Veteres* tamen frequentissime inveniuntur similem ablativo protulisse in hac declinatione tam genetivum quam dativum[62]. Salustius in *Hist.*, I : Dubitavit *acie* pars ; pro *acies*. Et Virgilius, in I *Georg.* : Libra *die* somnique pares ubi fecerit horas ; *die* pro *diei*. Ovidius, quoque in III *Metam.*, *fide* pro *fidei* possuit : Prima *fide* vocisque ratae tentamina sumpsit“. Mai multe la A. Gelliu, *l.c.*

şi în alte cuvinte, zicînd mai tîrziu *optimus* în loc de *optumus*, *lacrima* în loc de *lacruma* etc.

Vocativul în *-e* e curat grecesc.

Dat. şi ablativul în *-o* şi acusativul în *-um* care urbanii [î]l pronunţau ca *-on*, ca şi grecii ον, încă sînt afară de îndoială numai variaţiuni greceşti în loc de *-u* rustic din aste casuri.

Aceasta se poate zice şi de toate casurile plurali, precum se adevereşte din declinaţiunea a IV-a în *-us* şi *-u*, carea nu e alta decît forma cea mai vechie a declinaţiunei latine prentru cele terminate în *-u*, măcar că cei mai tîrzii se nevoiră a subîntruduce şi aici unele greciture, ci care mai puţin fură acceptate aici ca aiurea, deoarăce, de au şi putut acăţa ici-colea cîte un *-s* sau *-m* finale sau vreun *-i*, însă pre *-u* nu-l putură scoate din casurile acestei declinaţiuni sau numai foarte puţin. În loc de *sensus* în gen., unii încearcă a scrie *sensuis*, ci se lapădă.

Dativul acceptă pre *-i* în cele masc., ci nu şi în neutre ; ba încă şi în masculine poeţii, de cîte ori lungeau pre *-u* din dativ, totdeauna lăpădau pre *-i*, pr. Virgiliu, *Aen.*, I, v. 261 : „Parce *metu* Cytherea“, în loc de *metui* ; şi *Georg.*, IV, v. 158 : „Namque aliae *victu* invigilant“, în loc de *victui*.

În dat. şi abl. plurale, dacă în unele se află *-i* în loc de *-u*, asta e iarăşi numai o schimbare mai tîrzie, care însă n-a străbătut în toate cuvintele acestei declinaţiuni. /

De aci este că la scriptorii vechi atîta mestecare se află în numele de 47
a II-a şi a IV-a declinaţiune, cît Quintilian însuşi mărturiseşte* că nu se ştie cum e mai bine a declina : *senatus*, gen. *senatus*, dat. *senatui*, au *senatus*, gen. *senati*, dat. *senato* ; şi aşa aflăm *tumultus*, gen. *tumultus* sau *tumulti*, *victûs*, *victi*, *actûs*, *acti* etc. *Gelu* la Cato (*De re. r.*, XI) are nom. *gelus* : „Ne *gelus* noceat“ ; la Varro (*De r. r.*, I, 45), *gelum* : „Venenum enim *gelum*“; în gen. *geli*, la Lucreţiu (V, v. 205) : „Assiduusque *geli* casus“ ; în dat. *gelo* la Varro, în Noniu Marcellu : „Pieridum comesque tenet cata *gelo* putri montium laxa“. Aşa ziceau : *cornus*, *cornum*, *cornu*, *tonitrus*, *tonitrum*, *tonitru* ; *genus*, *genum*, *genu* etc. De care, vezi la Priscian, VI, 4, 19, unde şi esemplele din Attiu, Lucretiu, Cicero, Ovidiu, Lucanu. Iar :

A III-a declinaţiune, dacă vei lua din capetul numelor pre *-s* şi *-m* finale (în gen., dat. şi abl. plur. *-um* şi *-bus*), nu avea decît un *-e* sau *-i* prentru casurile sale.

De nom. singulare am văzut mai sus cum latinii cei mai noi l-au scurtat din cel vechi, ca şi grecii, lăpădînd unele vocali şi cosunanti din capetul numinativilor vechi, pr. din *lacte* făcînd *lact* şi *lac* etc. De aci şi neutrele
latinilor în *-al* şi *-ar*, neîndoit / sînt contrasă din *-ale* şi *-are*, aşa cît sînt 48
de aceeaşi formă cu adiectivele terminate în *-alis*, *-ale* şi *-aris*, *-are*, pr. *animal* în loc de *animale*, *calcar* în loc de *calcare*, *torcular* în loc de *torculare*, de la *animalis*, *-le*, *calcaris*, *-re*, *torcularis*, *-re* etc. Unde oserbăm că la vechii latini terminaţiunea adiectivelor în *-e* nu era numai prentru neutre, ca la clasici, ci şi prentru masc. şi feminine ; precum adeveresc esemplele la Noniu Marcellu adusă din scriptorii vechi, unde zice că *calle* se zicea în loc de *callis* (III, pag. 134, ed. Gerl.), *pingue*, *simile*, *tale* în loc de *pinguis*, *similis*, *talis* (*ibid.*, p. 148, 152, 154), pr. Titinius : „*Formicae* pol *persimile* est rusticus homo“. Novius : „Tu pueri pausilli *simile* est“ etc. De unde şi

---

* *Instit. Orat.*, I, 6, 27 : „Quid de aliis dicam, quum *senatus*, *senatus*, *senatui*, an *senatus*, *senati*, *senato* faciat, incertum sit“ ? [64].

noi zicem asemene în numinativ, și așa latinii vechi încă vor fi zis: *verde* în loc de *viridis, -e,* cum zicem noi și italii.

Terminațiunea *-alis, -ale* și *-aris, -are,* neîndoit că la început a fost
totuna, cu diferența pronunțarei, acum *-l,* acum *-r,* de unde vine că în limba
românească nu avem terminațiunea *-ale,* ci numai *-are,* pr. *frigare, spinare,*
ca *frigale, spinale.* Iar *-alis* și *-aris* sînt, după origine, identice cu *-ariu* [al]
nostru și al latinilor *-alius, -um* sau *arius, -um.* De aci aflăm o sumă de
cuvinte latine care variază între aste forme, pr. *torcular, torculare,* ci Cato
49 *torcularium* în numinativ* ; ca și *vectigal,* în nom. *vectigalium,* / de aci în gen.
plurale la Cicero, Varro etc. *vectigaliorum***. Pliniu întreba cum ar fi mai
bine: *aqualium* au *aquarium* ?*** Și Cicero a zis: *singularie* in loc de *singulariter*
(Charis., ed. Putsch., p. 195).

Asemeni contracțiuni se feceră și cu forme de alte declinațiuni, pr.
os, ossis și *vas, vasis* din *ossum* sau *ossu*****, *vasum******, *ager, Evander,*
50 *aestifer* din *agrus, Evandrus,* / *aestiferus*******. *Vultur* din *volturus* („zburătoriu"),
vulturis sau *vulturius* (ca *volator, volatorius*) ; Enniu : *Vulturus* in sylvis
miserum mandebat hominem" ; alții scriu *vulturis* aici, iar *volturius* la
Cicero, Lucrețiu, Plaut și alții*******. *Volucer* din *volucre, coel* din *coelum,*
donec din *donicum, sed* din *sedum* etc.********.

La care mai adaugem că astă plăcere de a contrage numinativii vechi
mai lungi în forme mai scurte se simte încă și în limba noastră, după care
zicem : *om* ca lat. *homo,* în loc de *oamene,* după cum arată nom. plur. *oameni,*
51 *jude* în loc de *judece, vultur* și *arbor* / pre unele locuri în loc de *vulture, arbore*
etc.

Nota 1. Ce s-a zis de *ae* se înțelege și de diftongul *oe,* carele acum se pune în loc de *ae,* precum arată nenumăratele esemple de astă variațiune la scriitorii mai tîrzii în inscripțiuni și m-să, pr. *caelum* și *coelum, caena* și

---

* Charis., p. 118 : „*Torcular.* Afer pro Taurinis, / sed *torculare* dici debet" [65]. Cf. pag. 14 I. 40 et pag. 65 I. 43. Cato, *De r. r.* LXVII : „Qui in *torculario* erunt, vasa pura habeant. It. CXII : Calcato in *torculario*".

** Charis,. p. 119: „Cicero ad Att.[icum], ait enim in ratione *vectigaliorum* suorum : Sed et de lege agraria : *vectigaliorum.* Varro, *De bibliothecis,* libro II : *vectigaliorum* ; et Asinius Pollio : *vectigaliorum* reip. curam esse habendam" [65 bis].

*** Idem, pag. 95: „*Aqualium* an potius *aquarium* dici debeat, quaerit Plinius Secundus, et putat, ut *laterale laterarium, scutale scutarium,* ut *manuale* saxum, *manuarium* vas, proin *aqualis aquarium* dici" [66].

**** Charis., p. 112 : „*Ossum* dici non potest ; Gellius tamen, libro XXXIII : Calvariaeque ejus, inquit, ipsum *ossum* expurgarunt inauraveruntque. Și iarăși, tot acolo : *Ossu* quidam, ut *genu, veru,* putarunt, inquit Plinius, eodem libro VI, posse censeri". De aci, în abl. *osso,* Charis., *ib.*: „Varro ad Cic. XIII : *Olivo* et *osso* putat, inquit, *fieri.* Plinius Sermonis dubii libro VI" [67].

***** Idem, p. 119 : „*Vasi,* genitivo singulari. *I* finita nomina genetivo plurali — *rum* syllabam capiunt : *vasorum,* et nominativus erit hoc *vasum.* Pluralis utrisque communis est, haec *vasa*" [68]. /

****** Id., p. 96: „*Aestifer* an *aestiferus.* Plinius in eodem libro VI, it., p. 102: *Evandrus* Maro, quod ut inquit [Aurelius] Opilius, graeca nomina ος syllaba finita latine solent *us* terminari, usus tamen *Evander.* It., p. 97 seq. : Alexander, si ratio placet, quam sub *Euandr* nomine disputavimus. *Ager* quoque usu, non ratione dicitur" [69].

******* Idem, p. 75 : „*Vultur* dixit Virgiliu in VI, sed et *vulturius* Lucilius, in I. Ut *pavus* et *pavo*" [70]. Și, p. 120 : *Vultur,* Maro, Aen. VI : „Rostroque immanis *vultur* adunco, ut *turtur. Vulturis,* Ennius : Vulturis in sylvis etc. ... — *Vulturius,* M. Aem. Scaurus contra Q. Caepionem actione II : Nefarius *vulturius* patriae parricida. Cicero in Pisonem : *Vulturius* illius provinciae ; item in eadom : Scaurus *vulturius* reipublicae".

******** Idem, p. 120 : „*Volucris* non *volucer,* sed ut equester, ait Plinius dici debere". Id., p. 178 : „*Donicum* pro *donec,* ita Livius usurpat etc." [71]. — Enniu, la Ausoniu Grammaticomast...: „Unde Rudinus ait : Divom domus alsisonum *coel*" ?

coena, *praeces* și *proeces* sau *preces* etc., acum în loc de *u*, pr. *coera*, în loc de *cura*, *moerus* în loc de *murus* etc., iar mai ales în loc de *e*, pr. *foelix* în loc de *felix*, *foenum* în loc de *faenum* sau *fenum* etc., așa cît toată diferența e numai în ortografie, voind să urmeze sau etimologia sau mai vîrtos ortografia grecească. De aci aflăm scris și *scaena*, *saeculum*, *praetium*, *oboedire*, *oinus*, încă și *diae*, *quinquiaes*, *longae* (adv.), *suaes*, *benignaes* etc., în loc de *scena*, *seculum*, *pretium*, *obedire*, *unus*, *die*, *quinquies*, *longe*, *suae*, *benignae*.

Iar de *ei* încă se poate zice aceeași, cum că era numai în ortografie, iar nu și în pronunție ; și scrierea cu *ei* se făcea ca la greci în silaba lungă în loc de *i*, pr. *omneis*, *treis*, în loc de *omnes*, *tres* sau și *omnis*, *tris*. Quintilian, I, 7, 15, anume mărturisește că e imitațiune grecească : „Diutius duravit ut *e* < et > *i* jungendis, eadem ratione qua *Graeci* ει, uterentur ; ea casibus numerisque discreta sunt, ut Lucilius praecipit :

> Jam, *pueri* venere, *e* postremum facito, atque *i*,
> Ut *puerei* plures fiant“ [72].

2. Rămîne ca să atingem și de *-r* din genet. plurale și de *-b* din același dativ. Și în cît prentru *r* nu e îndoială că se trage din o formă vechie foarte lățită, după care în genet. singulare se zicea *-ar* în loc de *-as*, pr. în limba umbrică *totar Jovinar* în loc de *totas Jovinas* sau *totai Jovinai*, literele finali *-r* și *-s* fiind la latini foarte promiscue, așa cît cei vechi ziceau de multe ori *-r*, unde cei mai noi ziseră *-s*, pr. *arbor*, *honor* și *arbos*, *honos* sau, din contră, *-s* în loc de *-r* (Quintil., I, 4, 13). Însăși terminațiunea / în *-ar* în gen. 52
singulare încă e numai o variațiune grecească usitată dialectului spartan, în loc de *-as* al celoralalte dialecte grecești (vezi Maittaire, *Gr. ling. dialect.*, ed. Hag., 1738, pag. 146 & 287 ; Salmas., *De hellenist.*, Lugd., B. 1643, p. 428 seq.), iar de la gen. singul. în *-ar* (*-er*, *-or*) se trase forma plurale în *-arum* (*-erum*, *-orum*). În cît pentru *b* din dat. plurale al unor declinațiuni, măcar că i se află urme și în dialectele vechi italice, precum în Tablele eugubinice : *trefbuf feitu*, adecă *tribus bobus facito*, cu *f* în loc de *b*, însă originea acestei forme încă ni se pare grecească, cunoscut fiind că la grecii mai vechi, precum la Omer și alții, de multe ori se adauge silaba φι la dativul numelor, din care *f* al umbrilor și *b* al latinilor firește se esplică. De însemnat numai este că acea literă sau silabă, ca formă casuale, nici la greci, nici la latini, nici la umbri nu era generale, ci numai în unele cuvinte sau unele declinațiuni, mai fără nici o regulă definită ; din care se esplică și variațiunea acea mare ce o aflăm în monumentele vechie.

3. Încă nici forma genetivului plurale cu *-r* nu a fost generale la latini decît în declinațiunea I și a V-a (cu *-ar* și *-er*), ci întru a II-a decl. usul era mestecat (*-orum* sau *-um*), iar întru a III-a și a IV-a, forma aceea lipsi cu totul, precum arată esemplele : *dearum*, *deorum* sau *deûm*, *hominum*, *sensuum*, *rerum* și altele cunoscute din gramatecă.

XIII

Formarea timpurilor ausiliare românești

Ce s-a aruncat și mai mult limbei românești și preste tot limbelor romane, spre adeverirea că ar fi corupte după limbe și forme străine, e formarea timpurilor ausiliare în cojugațiune.

Noi nu vom, nici nu putem a ne lăsa în ceartă sau dispută cu cei prea învățați bărbați [73] ce ne aruncă aceasta, nici a întreprinde să demustrăm /
că nu romanii de la germani, ci aceștia s-au împrumutat de la romani, precum 53

între alte, așa și în formele ausiliare ale verbelor, măcar că știm cum că în cele mai vechie monumente de limba germană, în fragmentele versiunei gotice de pre timpul cînd goții erau în Mesia Inferioare, nu se află timpuri ausiliare, iar din contră, chiar și în limba latină, la autorii și cei mai vechi, nu numai aflăm esemple nenumărate de timpuri formate cu verbe ausiliare, pr. *excusatum te habeo, factus sum* etc., ci gramatecii le tractează într-un număr cu mult mai mare de cum se află astăzi în limbele romanice sau chiar și în cele germane*. Esemple a produce ar fi de prisos, însă din cele cu *habeo* unul mai însemnat ce aflăm la Varro (*De ling. lat.*, VII, 38), din Plaut și care mai apriat arată asemănarea cu tipurile ausiliare de acum, meritează a fi citat înainte de toate : Plautus : „*Epeum fumificum, qui legioni nostrae* **habet coctum** *cibum*“, adecă **Epeu**, făcătoriul de fum, carele legiunei noastre *a copt* mîncare ; unde Varro esplică *fumificum* cu *cocum*. Însemnăm numai că și grecii moderni au luat de la romani sau de la itali formațiunea cu ἔχω și εἶχα, pr. ἔχω λαβει, εἶχα ἀκούσει, ci futurul cu ϑῶ sau ϑέλω, neîndoit de la romani[74].

Noi, dupre aceste urme sîntem mai plecați a crede că înșii germanii, 54 neavînd mai / întîi decît două timpuri în indicativ : presentele și trecutul**, mai în urmă, prin îndelungată petrecere între popoarele de limbă romană se văzură costrînși a adopta unele forme de timpuri ausiliare din limbele romane, ca cele ce singure se puteau apleca limbei germane, după natura ei fiind săracă de forme originare, cînd cele romanice, împreună cu a noastră, sînt cu mult mai avute decît ea în atari forme.

Ci să lăsăm, că nu germanii din limbele romane, ci națiunile romane au învățat de la germani a forma timpuri cu verbe ausiliare, pre dereptate însă putem cere ca să ni se recunoască, cum că limba românească nu se află în aceeași necesitate de timpuri ausiliare ca limba germană, fiindcă, afară de formele ausiliare, mai are și alte forme originare prentru aceleași timpuri, măcar că în usul de astăzi ne șerbim mai mult cu ausiliare decît cu originare, așa cît unele forme originare s-au făcut mai rare, unele s-au părăsit cu totul. Ci usul mai vechi al limbei românești, precum ne arată carțile bătrîne românești înainte de a. 1700 pînă cătră a. 1580, e cu totul contrariu usului de astăzi, și cei vechi, cu cît ziceau mai rar *am zis* și *am* 55 *fost zis*, cu atît mai des ziceau și scriau : *ziș, ziséși, zise, zisemu, zisetu / ziseră* sau *zisere* sau *ziseru* ; așa și : *feci, fecéși, fece, ded, dedéși, dede, puș, puséși, puse* etc., în loc de *am zis, am făcut* (cei vechi *faptu*), *am dat, am pus.*

Esemple : *Pentateuhul de Orăștie* de la a. 1581, Genes., XXIV, 17 seqq. : ши ѕишь еи : рогȣте дьми съ бѣȣ. Єа прѣ кȣржндь лȣѡ кѣдра депре оумъръ ши ѕисе. Бѣ жкж ши къмилеле тале вои адъпа. ши еȣ бъȣи. къмилеле жкж адъпж ши ꙟтребаи ѧ ши ѕишь : а кȣи фатъ ещи, ꙗ ръспȣнсе : фата лȣ Бетȣел сънть, каре е фечорь лȣ Нахорь, каре лȣи аȣ нъскȣт Милка ши пȣшь оун черчел пре фрȣнтѣ еи;—Gen. XVI, 5 : ши ѕисе Сараи лȣи Авраамь ; ноу фъкȣшь дерепть кȣ мине, аȣ дедь лъжгж тине слȣжника мѣ etc.

Psaltirea de Iași de la a. 1680, *Psalm* XV, 2 : ѕиш домнȣлȣи, домнȣл мїеȣ ещи тȣ. ;—XXXVII, 14 : въ мъ феч ка ѡмȣл че наȣде ; — 17 : въ ѕжшȣ, нȣ кжнка съ ми съ бȣкȣре пизмашїи мїеи ; —LXVIII, 8 : Стреинать мъ фечю фрацїлор мїей ши продит фїилор манкъмѧ ; ши нȣш ꙟмвръкъмжнтȣл мїеȣ сак, ши мъ феч лор де пилдъ etc.

---

* Vezi Priscian, *Inst. gram.*, VIII, 11, 60 ; și XI, 7, 26.

** Vezi Ulfilas, de Gabelentz și Loebe, mai ales vol. II, P. 2 sau *Grammatik der gothischen Sprache*, Lips., 1843, pag. 80 seqq. și 142 seqq.

Ce e mai mult, forma ausiliare : *am fost zisu* se pare nici a fi fost prea cunoscută vechilor români ; cel puțin autoriul versiunei *Pentateuhului de Orăștie,* de mai sus, și alții, cînd nu scriu : *zisesem,* scriau : *io erá zisu,* pr. Gen., II, 2 : ши ѡдихни ꙟн а шаптѣ ѕы. де тоате лȣкрȣреле че ера фъкоуть. ши бл͠сви а шапте ѕы ши сфнци ꙗ. къче къ / ꙟ ачѣꙗ ера ѡдихнить де тоате 56 лоукрȣреле сале ; adecă: *ce făcuse* și *se odihnise* ; — 5 : ши тоатѫ ꙗрба къмпȣлȣи, че маинте нȣ ера крескȣть, къ дѡмноул дѡмнезеȣ ꙟкѫ нȣ ера плоать пре пъмѫнть — XXX, 9 : кънд възȣ Лїѧ коумь къ ера стътоутѫ дѣ нащерѣ лȣѡ слоужника еи Зелфа, ши лȣи Ꙗков дѣде моуꙗре etc.

Adevărat că noi astăzi nu putem forma futurul fără verb ausiliariu, cum nu pot nici celealate limbe romanice, nici cele germane. Germanii [î]l formează cu *werde,* anglii cu *shal,* gotii nu-l au deloc.

Italii, frîncii și ispanii [î]l formează din infinitiv întreg, adăugînd ausiliariul *o* sau *ai* (de la *habeo*) ; românii [î]l formează din infinitivul scurtat, adăugîndu-i sau premițîndu-i ausiliariul *voiu,* după pronunția vulgare *oiu* în persoana primă. Ci, de vom căuta mai aproape și futurul latin, ni se pare că, și în astă tîmplare, forma noastră e mai aproape de cea latină decît a altora.

În limba clasică latină, numai futurul cojugațiunei I și a II-a se formează de la infinitivul scurt (fără *-re*), adăugînd silaba *-bo* etc., ci în vechime astă formațiune era prentru toate patru cojugațiunile lor, precum ne arată o mulțime de esemple la clasicii mai vechi și la gramateci. De cojugațiunea a IV-a zice Donatu* cum că unii formează futurul în *-bo* și *-bor* în loc de *-am* și *-ar* : „Hanc nonnulli quartam conjugationem putant, quae futurum / tempus in *-am* et in *-ar,* in *-bo* et in *-bor* syllabam mittit, 57 ut *servio, servis* : *serviam, servibo* ; *vincior, vinciris* : *vinciar, vincibor*“ [75]. Așa se cojugă pînă astăzi *eo* și *ibo,* cu compusăle lui. Iar Nonniu Marcellu (cap. X), afară de esemplele de a IV-a cojugațiune în *-ibo,* pr. *expedibo, audibo, aperibo, oboedibo, operibo, pervenibunt, repperebitur, venibo,* de carele se află și la Plaut, aduce esemple și din a III-a cojugațiune, pr. *dicebo* pro *dicam* ; Novius, *Depaticis* : „Primum quod *dicebo* recte ; secundum quod dicebo, eo melius. — *Paribit* pro *pariet.* Pomponius, *Buccone*: Si pregnans non es paribis nunquam. *Reddibo* (pro *reddam*) ; Plautus, *Vidularia* : Ego servabo, quasi sequestri detis neutri *reddibo*“. *Reddibo* în loc de *reddam* se află și în *Casina* lui Plaut I, 1, v. 41 : „Nunquam aedepol jejunium Jejunum 'st aeque, atque ego *reddibo* te“; iar în *Epidicu,* II, 2, v. 5: „Jam ego me convortam in hirudinem. Atque eorum *exsugebo* sanguinem, senati qui columen cluent“ (în loc de *exsugam*) etc.

Iar în cît prentru silaba *-bo* a latinilor, luînd aminte cît de fără regulă cei vechi și cei noi latini scriau și ziceau acum *b,* acum *v,* unul în locul altuia, prea ușor venim la acea părere cum că terminațiunea futurului latin *-bo* în persoana primă nu e altă decît o prescurtare din *bolo* în loc de *volo,* ca și *bis,* în a doua, în loc de *vis,* și așa mai încolo în celealalte persoane ; prin urmare, după formațiunea futurului nostru, numai / cu acea diferență că 58 la noi ausiliariul *voiu* a rămas liber de a se premite sau sumite infinitivului scurtat, iar la latini *-bo* nu e liber, ci totdeauna se împreună cu infinitivul scurtat într-un cuvînt nedespărțit, cum face și cu futurele italilor și frîncilor [76].

Notă. De strămutarea literelor *b* și *v* între sine la latini sînt mărturie nenumăratele variațiuni ce aflăm în inscripțiunile lapidare și în cele mai vechi manuscrisă. Şi ca să nu zică cineva că astă strămutare e numai eroare ortografică, precum se află şi în alte litere, ni se adauge încă şi mărturia vechilor gramateci, carii dispută şi nu se unesc cum să se scrie unele cuvinte, cu *b* sau cu *v* ? De aci, aflăm scris *bixi* în loc de *vixi*, *bivo* în loc de *vivo*, *laudabisti* în loc de *laudavisti* etc. Cassiodoru, *De orthographia*, în cap. V, pre larg tractează după Adamantiu Martyriu, unde se cade a se scrie *b* şi unde *v* (ed. Putsch., p. 2 295 seqq.), şi anume zice că se scrie : *besica*, *berna*, *manuviae*, *balva*, *larba*, *nebus* şi *verbex*, nu *vesica*, *verna*, *manubiae*, *valva*, *larva*, *nevus*, *vervex*, cum se află scrisă ordinare. De aci şi noi zicem *beşica*, nu *vesica*, *berbece*, nu *vervece*, *corbu*, nu *corvu*, şi iarăşi *avere*, nu *habere* etc. Ci despre astă schimbare, în partea de scriptură.

---

* Donatu, II, 12, 4, p. 18 (t. I), ed. Lindemann.

XIV

Articlul românesc

Alt obiect de mare interes şi de curiositate prentru filologii străini, carii s-au umilit a se ocupa cu cercetari asupra limbei româneşti şi a originei ei, e articlul şi acea natură a lui, destintă de a celoralalte limbe romanice, că se pune nu înaintea, ci înapoia numelor româneşti. Înţelegem de articlul primariu : *-lu*, *-a* etc. /

59 Renumitul filolog şchiau Kopitar, cunoscut românilor din certele literare cu fericitul P. Maior, e plecat a crede şi a apăra cum că astă datină de a pospune articlii românii o au împrumutat de la traci sau iliricii cei vechi, a cărora rămăşiţe nestrămutate ar fi albanesii sau arnăuţii de astăzi, iar strămutate românii, nepoţii romaniţi ai celora, fiindcă şi la albanesi se pospun articlii după nume. El însă recunoaşte că atare pospunere se mai află şi la baschi*, nepoţii vechilor gali, al căror termen în Italia era fluviul Rubicon (în Galia Cispadană), şi la scandinavi, strănepoţii goţilor, tot elemente puteroasă.

După acestea ar urma cum că românii astă natură a articlului primariu o au împrumutat au de la traci, cu carii locuiau împreună preste Dunăre şi de la care li s-ar trage originea, au de la gali, ce locuiau în Italia de sus şi aşa aproape de pămîntul românesc, carele oarecînd din Dacia se întindea neîntrerupt pînă la Istria în vecinătate cu Galia Cispadană, au de la goţi, cu carii avură românii aceleaşi locuinţe în Mesia, Thracia etc.

Curios lucru şi unic în toată istoria, mai ales cum o scriu străinii despre români, că românului, nici măcar o palmă de loc, nici măcar cît e negru sub unghie, nu i se lasă propriu, al său, ci toate ale lui sînt împrumutate
60 de la alţii, toate caută să le aibă de la alte popoare, / fie cît de departe, şi mai tinere şi mai barbare, nu face nemică. Ci să ne întoarcem la articlii limbelor mai sus atinse, cu carii ai noştri atît seamănă, cît caută să-i fi împrumutat de la careva, de ar vrea şi D-zeu.

Cu scandinavii, neîndoit că nu au avut de a face românii niceodată, ca două popoare depărtate unul de altul, ca răsăritul de apus, de nu cumva prin mijlocirea goţilor, începînd de pre la seclul al III-lea. Ei, dar, goţii nu pun articlul după nume, ci înainte, ca germanii, despre care nu mai avem de a disputa ; iar cine vrea a se convinge mai de aproape consulteze versiunea gotică şi celealalte rămăşiţe ale limbei acesteia şi va afla că, dacă goții sînt scandinavi, scandinavii de acum, în puntul articlului nu sînt goți; cum, dar, am putut noi lua de la scandinavi pospunerea articlului, dacă goții, singurii scandinavi cu cari am avut mestec, nu pun articlul ca noi, nici ca scandinavii de acum ?

---

* „Wiener Jahrb. d. Literatur", XLVI. Band, p. 86.

Noi am văzut și mai sus că filologilor germani le place multe din ce se
află astăzi în limbele romanice a le deriva din cele germanice, și pre urma
acelora Kopitar (la locul citat, p. 86) zice că toate aceste limbe, cea ispa-
nică, portugalică, frîncească, însă și cea itală, au luat articlii după forma
germană, cam pre la patru seculi după Augustu. Aici am putea și noi
întreba : dar românii cînd i-au luat ? și dacă i-au luat după germani-goți
pre același timp cu celealalte limbe romanice, cum poate fi că noi totuși
nu punem articlii înainte, / ca goții și ca limbele romanice, ci înapoi ca scan- 61
dinavii, baschii, schipitarii și bulgarii ? Dintr-asta ar urma numai că noi
am imitat și nu am imitat pe germanii-goți, împrejurare ce foarte mult scutu-
ră tot edificiul ipotesilor germanice despre articli și alte împrumutari ger-
mano-romanice.

De baschii de astăzi, din Biscaia și Navarra, nu știm dacă sînt totuna cu galii sau celții, de la carii, după părerea unor învățați, am avea chiar și numele (*vlahi*) la alte popoare*, precum nici dacă dacii erau frăție cu galii, ci de este așa, și de au românii ceva din sîngele și din limba galilor, la toată tîmplarea, natura articlului românesc e comune cu a unui popor, măcar în cîtva italic. Cei ce se interesează a se ocupa cu cercetari asupra afinitatei noastre cu galii, baschii etc. vor fi poate în stare a ne lumina mai în urmă despre atari întrebațiuni, în cît sînt adevărate sau nu.

Rămîn albanesii sau arnăuții, despre carii Kopitar (la *l. cit.*)
crede cum că sînt rămășițele vechilor traci, cari locuiau oarecînd în toată
Thracia, Macedonia, Thesalia, Moesia, Epir etc., însă cari, după cuprinderea
numitelor provincie prin romani, o parte s-au tras la munți, unde și-au
păzit întreagă / libertatea și limba, din carii se trag arnăuții de astăzi (schi- 62
petarii) ; alta, rămînînd la șesuri, prin vecinătatea și amestecarea cu
coloniele romane-italice, și-au pierdut și numele și limba, însă așa cît și
limba latină a colonielor romane suferi o reacțiune și înfluență din partea
limbei tracice, precum e în postpunerea articlului etc., și așa se dede început
limbei românești. De aci conformitatea între români și schipetari în natura
articlilor, după părerea acestui mare slavist.

Noi nu ne putem lăsa în cercetari dacă tracii sînt strămoși schipetarilor sau nu, și dacă limba albanese e adevărat limbă tracică. Poate să fie, poate să și nu fie ; nu împumnăm, însă nici nu acuprindem ipotesea arătată, cu toate că, în cît pentru unele împrejurări, și noi sîntem de o părere cu autoriul ipotesei.

Așa, cum că limba românească va fi fost întrudusă în Thracia, Moesia
etc. cu coloniele latine înainte de descălecarea romanilor în Dacia și, după
părerea noastră, e prea aproape de adevăr, numai cu acea puțină dife-
rență că noi nu sîntem de părere cum că limba românească s-ar fi născut
în provinciele orientali, nici din latina clasică în contact cu popoarele bar-
bare, ci că ea e cu mult mai vechie și începută pre pămînt italic. Nici, încă,
vrem sau putem nega cum că limba românească ieșită din patria italică,
firește, pretutindenea a suferit înfluența limbelor învecinate, ci nu e îndoială
că și ea a dat înapoi cu interes / împrumutul înfluenței asupra limbelor 63

---

* Schafarik's *Slavische Alterthümer*, I B., p. 237 : „Obwohl nun die Slaven gleich den Deutschen unter *Wlachen* lediglich Völker *keltischen* Stammes verstanden" etc.[77].

învecinate. Limba grecească bizantină, cea grecească modernă, cea bulgarăsîrbească, cea ungurească, încă și cea albanese, toate au cîte ceva nu numai din latina, ci chiar și din cea românească.

Și ales, ca să tăcem de celealalte, în cît prentru cea bulgară, marii slaviști, Kopitar și Schafarik, recunosc că înfluența limbei românești asupra aceia fu atît de mare, cît o astrînse să-și facă și articli, ea singură dintre toate dialectele schiavești, și a-i pospune ca românii*. Și dacă românii putură impune limbei bulgarice articlii, de crezut este că lor le-a impus limba tracică, de carea încă nemine nu poate ști cum a fost și cum a sunat? Vom vedere[78].

Notă. 1. Afară de articlul primariu se mai află în limba românească și altul secundariu, *cel* etc., de care, în *Elemente de limba rom.*, nr. LVIII, nr. 5, p. 141. Acest articlu secundariu se pune numai înaintea numelor, nu înapoia lor, și după usul de astăzi numai înaintea adiectivelor, decît că prin munții Transilvaniei mai zic: *Cel domn bun,* care aiurea se zice: *domnul bun* sau *domnul cel bun* sau *cel bun domn.*

2. Încă și articlul gen. *lui* se pune înaintea numelor proprie ce în nom. nu au articlu, pr. **lui** *Petru* — și așa la cei vechi: **ei** *Maria,* în loc de *Maria-i.* De aci zicem: *D-zeu,* gen. **lui** *D-zeu,* ci nu și în plurale.

3. Articlul în limba bascilor (*a* sau *ac,* pr. *ur-a, ur-ac* „apa"), cu toate 64 că se pune înapoi, / ca și la noi, are însă ale sale diferențe, nu puține. Așa: a) la ei numai articlul se declină, iar numele rămîn nedeclinate atît în sing., cît și în plurale; de unde articlul lor ține adevărat locul terminațiunilor casuali, chiar ca la greci și latini ας, α, [ον] — *us, a, um.* Din contră, la noi, afară de articlu încă și numele au unele terminațiuni casuali și numerali; b) la baschi, cînd vin două sau mai multe nume concordate în același cas, articlul se pune după cel mai din urmă, iar la noi se pune totdeauna după cel dintîi, pr. **apa** *caldă,* sau **apa cea** *caldă* sau **calda** *apă* sau **cea caldă** *apă.* Vezi Larramendi, *El imposibile vencido,* 8°, S. Sebastian, 1853, pag. 1 seqq.

4. În limba gotică nici că erau articli la început, ci numai mai tîrziu se începură, mai întîi punînd pronume în loc de articlu, ca în limbele romanice, apoi mai întruducînd două forme de declinațiuni, mai ales în adiective, una tare (în vocale), alta debile (în cosunanti), din carele cea tare era prentru cele nedeterminate, iar cea debile prentru cele determinate. Despre ceastă din urmă unii ziseră că s-a născut adăugînd articlul în urma-i, ci cei mai noi gramateci neagă. Gabelenz și Loebe, în *Gramm. limbei goth.*, 4°, Lips., 1843, p. 169, scriu: „Irrig ist die Annahme, dass diese Form (die consonantische) durch den Zutritt des Artikels bedingt werde, vielmehr ist der Artikel für die Form des Adjectivs etwas ganz Zufälliges. Richtiger könnte man sagen, diese Form enthält den Artikel in sich, denn *in der alten Sprache existierte er gar nicht,* sondern sein Gebrauch entwickelt sich eben erst in der Zeit, welcher unsere gotischen Sprachmonumente angehören" [79].

5. În limbele scandinave, danică și suedică, se află două specie de articli: *den,* care se pune totdeauna înainte, și *en* sau *et,* care se pune înapoi dacă e articlu determinatoriu, pr. *Manden* (*der Mann*), iar înainte, cînd nu determinează, pr. *en Mand* (*ein Mann*). Așa și *Fruen* sau *en Frue* (*Frau*), *Haset* și *et Huus* (*Haus*). /

---

* Kopitar, la *l. cit.*, apriat; Schafarik, *l. cit.*, II. B, p. 237, mai întunecat.

XV 65

Articlii — bulgari, albanesi

E lucru curios, fără îndoială, a vedea în acel triunghi ce-l formează Dunărea cu două mări, trei limbe de o natură cu totul diversă: cea bulgară, albanese și românească, unindu-se într-un punt în formarea și locațiunea articlilor săi. De bulgari, chiar și erudiții șchiailor au desperat a le putea revendica originalitatea articlilor, precum văzum mai sus [80]. De aci, Kopitar, neputînd-o revendeca bulgarilor, se nevoiește a o atribui albanesilor, noi o revendecăm românilor. Să vedem acum momentele:

Articlii acestor limbe sînt următorii:

bulg.	în sing. masc.	*-o*, *-ot*;	f. *-ta*;	plur.	*-te*
alban.	„	*-u*;	*-ia*;	„	*-te*
român.	„	*-lu*, *-le*;	*a*;	„	*-li*[81], *le*

Așa bulgarul zice: човеко sau човекот, de la човек „om“, женатa, de la жена „muiere“, облаците, pl. de la облаци „nuori“.

Arnăutul, de la *njerí* „om“, zice *njeríu*, de la *grúa* „muiere“ *grúaja*, de la *re* „nuoru“, pl. *rete*.

Românul de la *omu* zice *omulu* sau *omlu*, *muierea* de la *muiere*, *nuorii* pl. sau *nuori-li* de la *nuori*.

Toate aste esemple sînt după Kopitar, măcar că și noi din cărțile ce le avem a mînă am putea aduce alte foarte multe, ci de astă dată mai voirăm a ne ținea de ale slaviștilor, / prentru ca să aibă mai mult crezămînt înaintea 66 străinilor.

Articlii bulgari la întîia vedere s-ar părea formați după cei grecești: τὸ, τα etc., ci slaviștii zic că sînt formați din pronumele șchiau кто sau что, bulgărește што „care“, „ce“; și Kopitar numește articlul от articlu-pronume. Noi nu decidem, că nu e de competența noastră.

Iar articlii albanesi, deși s-ar putea reduce la articlii grecești, însă după ce și ei se pun înapoi, ca în limba bulgară și română, mai asemene adevărului este că sînt luați de acolo de unde-și au și natura pospusețiunei, carea articlilor grecești lipsește. Și într-adevăr, alăturînd articlii albanesi cu ai bulgarilor și românilor, afinitatea lor nu poate fi la îndoială [82].

Articlul *-u* masc. și *-ia* fem. nu sînt altă decît articlii românești vulgari, cum zicem articulat cu *-u* întreg, pr. *omu* în loc de *omulu* și *muieria* în loc de *muierea*. Iar articlul plurale *-te* e învederat bulgaric.

Cum pot, dar, zice cum că românii și-au format articlii după albanesi, cînd albanesii învederat și i-au format în parte din articlii bulgarici, iar cei bulgarici, după însăși mărturisirea slaviștilor (vezi nr. mai din sus), sînt formați după ai românilor? Unde poate fi un cerc logic mai vicios decît acesta?

De bulgari nici poate fi îndoială că și-au luat articlii după modelul altor limbe, fiindcă limbele slavice, afară de cea bulgară, nu / au articli. 67 Rămîne doar că i-au format au după români, au după arnăuți; ci dacă bulgarii locuiră în mijlocul românilor în Bulgaria, în Moesia sau Dacia Aureliană, iar nu în Albania sau Epir, ce poate fi mai firesc decît că s-au conformat mai adevărat după cei mai aproape români, iar nu după cei mai depărtați albanesi?

Acum însuși cursul firesc al lucrurilor cere a presupune că, dacă bulgarii se simțiră costrînși a-și forma articlii în limbă după usul limbei românești, ei neîndoit și pospunerea lor după nume de la români o au învățat. Prin urmare, și albanesii întru asemenea, după ce arătarăm că articlii lor sînt chiar din limba română și bulgarică, nu imitați, ci împrumutați.

Astă împrumutare a albanesilor din limba românească sau, precum lui Kopitar mai place a zice, din cea latină din timpul lui August, nu e lucru de mirare, nici de tot rar. Kopitar produce douăsprăzece cuvinte albanești de origine latină și putea să producă cu mult mai multe, ci el alese numai de acelea din care s-ar arăta că albanesii au luat chiar și pronunția veche latină din evul acelui mare Cesariu, zicînd: *kient* lat. *centum*, *kiel* lat. *caelum* etc. Din care ar urma că albanesii încă din timpul bătăliei navali de la Actium începură a-și romanisa limba. Prea bine.

Însă de vrea cineva a conchide din pronunție la vechimea vreunei
68 limbe sau dialect, / esemple ca cele din limba albanese aflăm chiar și la românii noștri de preste Dunăre, cu *c* și *g* aspre nemutate înainte de *e*, pr. *pake, ghinta, pesku,* în loc de *pace, ginte, pește,* și alte mai multe, ca și la albanesi în *ghint, pesk* etc. Au nu vorbesc și italianii pre multe locuri așa? Au nu formează și ăștia din *ricco* pl. *ricchi, dialogo, dialoghi* etc.? Așa, vedem că nu numai albanesii au ținut vechea pronunție latină augustee.

Kopitar însă avea alta de cuget cu aste esemple, să arate adecă că albanesii păziră mai bine pronunția limbei latine decît românii și italianii și că ei se împrumutară din latina, nu din cea românească și italienească. Ci scopul nu și-au ajuns, poate prentru că esemple ca ale albanesilor se află și în limbele noastre, poate că sînt în limba albanese alte cuvinte cu mult mai multe de origine română așa de corupte cît nu poți afla după ce regulă se fece corupțiunea lor, iar ce e mai mult, într-aceeași se află alte cuvinte așa de adevărat italienești și românești, cît numai orbul nu le poate cunoaște. Din multe, ne restrîngem a aduce ceste puține următoare:

ar „auru“, *argeänt* „argint“, *brecà* „bracca“, *burà* „vir“, *cale* „cal“, *cuntre* „contră“, *fàmàrà* „foemina“, *fund* „afund“, *grigge* „grex—gregis“, *ieta* „aetas“, *liac* „laqueus, laț“, *liuntra* „luntre, lintre“, *liepure* „lepus, iepure“, *mașcul* „masculus“, *novoia* „nevoie“, *numur* „număr“, *pulpà*, „pulpă“, *rèzè* „rază, radius“, *vèrtètè* „veritas“ etc. [83]. /

69 **Notă. 1.** Din aste pînă aci zisă se cunoaște cît de mare putu să fie oarecînd întinderea și înfluența limbei românești în acea peninsulă danubiană de la Marea Neagră pînă la marginile Italiei de sus sau Galiei Cisalpine, a acelei limbe carea cu toată dereptatea o putem numi limbă românească, limbă romană orientale, care și Kopitar se pare a concede, la *l. cit.*, p. 35, scriind: „Eine ganz andere Art *langue romane*, als die des Occidents, war die Frucht dieser Verbindung, und diese ist die *walachische* Sprache“ [84]. Numai noi nu putem precepe cum acest prea învățat bărbat șchiau, după ce pune începerea limbei românești în acea peninsulă la a. 219 înainte de Chr., cînd romanii cuprinseseră Iliricul (*l. cit.*, p. 80), după ce zice că începutul limbei acelia românești nu e din secl. al V-lea după Chr., ci cu DC de ani mai vechi, de cînd adecă romanii și-au pus piciorul pre țărmurii orientali ai Mărei Adriatice, pînă la C de ani după Chr., cînd Traian trecu și Dunărea și sujugă pre daci sau tracii de miază-noapte (p. 85), după ce recunoaște că limba aceasta e cea mai vechie fie a limbei latine (p. 77), după atîte judecate favoroase pre partea limbei românești, nu putem, zic, precepe cum același, apoi, numaidecît o face șerbă limbei germane și celei albanești, ci, ca și cînd și-ar fi uitat de cele zisă, apără cum că cuvintele soldatului roman din Emimont într-al VI-lea seclu: *torna, torna, fratre,* pe nedereptul le țin românii de cel mai vechi monument al

limbei românești ! El zice că acele cuvinte tot așa ar suna și în limba romană occidentale. E bine, ci dacă aste cuvinte s-au grăit în Thracia, în partea orientale a Imperiului, unde locuiau românii, și dacă limba românească e limba romană orientale, precum recunoaște (p. 85), au nu e mai firesc lucru a presupune că zisăle cuvinte sînt grăite în limba locului, cea orientale, nu occidentale ? Adevărat, greu este uneori a fi cosecuente ! și aici se adeverează ce a zis însuși Kopitar despre Thunmann, cum că, după ce romanii nu mai joacă acele role de / frunte ce-l jucau oarecînd și 70
după ce se feceră supuși altor popoare și sînt nefericiți, apoi și istoricii i-au nesocotit ; și că istoricul încă e uneori așa nederept ca și alt om și nesocotește pre cel nefericit. De cuvintele *torna* etc., vezi *Notița literară* la *Analecte*, pag. XII seq. și *Programa scolastecă* din a. 1858, p. 4. Despre originea limbelor romanice, vezi Dufresne, în *Praef.* la *Dictionarium med. et inf. latinitatis*, *Essai d'un Glossaire occitanien*, 8°, Toulouse, 1819, Préface, p. V seqq.

2. Mai învederat argument despre articlul albanese e că numele femeiești și altele terminate în ъ lapădă pre ъ înaintea articlului *-a*, chiar ca în limba românească, pr. дéръ „ușă", дéра „ușa" ; татъ, тата „tată"; мъммъ, мъмма „mamă" ; фкиніъ „vecin", фкиніа „vecinul" etc. Vezi W. **M.** Leake, *Researches in Greece*, 4°, Lund, 1814, p. 266, J. Hahn, *Albanesische Studien*, 8°, maj., Jena, 1854, P. II, p. 29. Cf. și Fr. Blanchi, *Dictionarium latino-epiroticum*, 8°, Romae, 1635 ; *Noul Test.*, albanește și neogr., 8°, Corfu, 1827.

3. În *Noul Test.* bulgărește, 8°, Smirna, 1840, articlul bărbătesc se scrie și то, așa cît articlii bulgărești ar fi : о, от, то prentru bărb., та prentru fem. și те, та prentru plurale, ci noi ne ținem strîns de arătarile numitului slavist. De esemplu, începutul rugăciunei domnului Math., VI, 9, 10: **Отче нáшъ, кóйто си на небеса та, да сѧ свѧтѝ име то твоѐ. Да прїйде цáрство то твоѐ. Да бȣде вóлѧ та твоѧ, каквóто на небò то, такà и на землѧ та** etc., care în limba vechie așa sună : **Отче нашь иже єси на небесехь. Да свѧтитсѧ имѧ твое. Да прїидет царство твое. Да бѫдеть вóлѣ твоа ꙗко на небеси и на земли** ; după ms.

XVI

Originea pospunerei articlului primariu rom.

Ci să ne întoarcem iarăși la articlii românești / și la natura lor. Străinii, 71
ce nu e mirare, nu au luat aminte că articlii românilor nu sînt numai unul, ci doi, măcar că al doilea încă e făcut din cel întîi, adecă unul primariu: *-lu, -le* m.n., *a* în loc de *la* fem., altul secundariu : *ce-lu, ce-a.* Vulgul însă mai zice și *alu, a'** sau ъл, ѧ sau хъл, хѣ. Așa, pre alocurea zic : **celu** *domnu bunu* sau домнȣл ал бȣн sau домнȣ' ъл бȣн sau хъл бȣн ; care forme, oricît de rustice să fie și de jos, nu sînt prentru aceea a se disprețui, deoarăce în limbe nici o formă și nici un cuvînt nu pot fi desprețuite pînă a nu fi judecate mai întîi după prețul, relațiunea și omogeneitatea lor, în care stau către toată limba.

---

* *Alu* e și literariu și vulgariu ; literariu înaintea posesivelor, ordinalilor și genetivelor, vulgariu în loc de *celu.*

Ştiut este că articlul *-lu* e deodată şi pronume relativ, cu puţină diferenţă în pronunţie, şi că ca pronume în masc. sing. şi plurale *-lu*, *-li* (sau *i*), după natura vocalilor finale *-u* şi *-i*, neputînd forma de sine silabă întreagă ca şi alte particule de asemene natură, cer un razim înainte-le spre a se putea pronunţa, pr. ꙟ-л, ꙟ-ї.

Acest razim e de trei forme sau : a) împreunînd pronumele (şi articlul) cu cuvîntul dinainte-i, aşa cît amîndouă să facă un cuvînt, pr.
72 *avîndu-lu*, *văzîndu-li*, *domnu-lu*, *domni-li* (*domni-ĭ*) ; aşa / cît vocalea ultimă a cuvîntului întîi, de a fost terminată în *-u* sau *-i* jumătăţiţi, se face întreagă ; singuri cei de preste Dunăre nu oserbează strîns astă regulă, ci acum pronunţă ca şi noi, acum pronunţă silaba ultimă a cuvîntului dinainte jumătăţită, iar pre articlu ca silabă întreagă, pr. *lupu-lû*, *ochi-lî* ; sau b) împreunînd pronumele (nu şi articlul) cu cuvîntul următoriu, însă numai cînd următoriul se începe cu vocale, pr. *l-am văzutu* ; sau c) punînd înaintea pronumelui (şi articlului) acea vocale oscură, rară în limbele europene, ce nici se numără între litere de se află într-înse, ci mai adesă în limbele orientali, adecă ѫ prentru pronume (iar prentru articlii vulgarii ъ sau ꙋъ) cînd zicem : ꙟ-л фак де минчȣнъ, ꙟ-ĭ даȣ ажȣторю, de care razim, însă, nu au lipsă celealalte pronume (articlii), care-s silabe întregi, de unde şi zicem : ле ажȣт, ле ꙟнтреб. Aşa facem încă şi cu toate celealalte particule ce nu au o silabă întreagă, pr. ꙟ-мĭ, ꙟ-ці, ꙟ-ĭ, ꙟ-шĭ, dintre pronume, ꙟ-ĭ, ꙟ-сȣ dintre verbe, de cîte ori nu le putem împreuna cu cuvîntul următoriu.

De aci se cunoaşte că acest razim cu vocale oscură numai la tîmplare de necesitate neîncunjurată se adauge şi în orice moment e cu putinţă a-l lăpăda se lapădă, precum în genere se lapădă vocalile oscure totdeauna cînd vin în contact cu vocali chiare, elidînd pre ъ sau ѫ, de unde şi zicem : *m-a luat de mînă* în loc de мъ а лȣат, aşa şi дін, прін, în loc de деꙟ, пре ꙟ
73 sau деп, / прен ; [î]ncă şi пентрȣ în loc de преꙟнтрȣ sau прентрȣ, precum ne arată carţile mai vechi, cărora se cuvine să urmăm, cel puţin în ortografie, unde aflăm că scriu sau pronunţau mai bine decît noi, chiar şi cînd usul de astăzi ne-are sta contră, dacă e mai rău şi mai negramatec. Spre adeverire destule ne vor fi puţine esemple din *Pentateuhul de Orăştie* de la a. 1581 : Gen., I, 5 : ши фȣ де ѫнтрȣ сѣрѫ ши де ѫнтрȣ демѫнѣцѫ зȣа дентъю ;—II, 21—23 : ши дѣка адоурми, лȣѡ оуна де ꙟ коастеле лȣи ши ꙟплȣ кȣ карне дерепть ꙗ, ши дѡмноул дѡмнезеȣ динꙟ коаста че ера скос де ꙟтрȣ Ꙗдамь фѫкȣ мȣѫре. ши адоусе ꙗ ла Ꙗдам. ши ѕисе Ꙗдамь ачесть ѡсь де ꙟ ѡаселе мѣле, ши ачаста карне де ꙟ карне мѣ. ачаста ва фи кематѫ бърбѫтѣскѫ къ де ꙟнтроу бърбать ѫсте скось ;— III, 10 : ши ель ръспоунсе. гласоуль тъȣ дѡамне аȣѕїю ꙟн раю, че мѫ темь пре ѫ че сънть голь ши мѫ аскоуншь : —20 : ши Ꙗдамь кемѫ нȣмеле мȣерїеи сале Євва, преꙟ че мȣма а тоци вїилорь ;—VII, 7 : ши Ное ꙟнтрѫ ꙟ корабїе, ши фечорїи лȣи, мȣѫрѣ лоуи ши мȣериле фечорилорь лȣи кȣ ель пе ꙟтрȣ апеле потопȣлȣи де ꙟ вите кȣрате ши де ꙟ некȣрате, де ꙟ пасери ши де ꙟ тоате че се лѣгънѫ спре пъмѫнть. etc. etc.

Cînd se pune acest razim şi cînd nu, şi iarăşi cînd se împreună pronumele de astă natură cu cuvîntul dinainte şi cînd cu cel următoriu ar fi prea lung a deduce aici pre larg; atîta însă adaugem prentru mai bun înţelesul
74 lucrului, cum că aceste pronume / ca relative a) se împreună totdeuna cu cuvîntul dinainte din aceeaşi propuseţiune, pr. *io-lu văz*, nu іо ꙟл въз ; b) se împreună cu următoriul înaintea verbelor ausiliare, pr. *l-am văzut*, şi înaintea altui pronume asemene, pr. *mi-se pare* ; iar c) cînd nu se poate împreuna după casurile arătate, nici cu cuvîntul dinainte, nici cu cel următoriu, caută a i se da razimul cu vocale oscură, pr. ꙟл въз, ꙟĭ аȣз.

Însă afară de această natură a pronumelor numite e de a se lua aminte și de locațiunea care o cere însăși sintactica limbei în regime cu verb, deoarăce nu e iertat a pune atari relative după plac, înainte sau după verb, ci după anumite legi care sînt stabilite prin usul limbei. Usul acesta, deși e mai strîns definit în vorba de astăzi, de cum se află în cartile bătrîne, în părtile esențiali e foarte antic, ce se poate cunoaște și din alăturarea cu usul lor în celealalte limbe romanice cu carele al nostru în mare parte e de o formă.

După usul, dar, de acum, punem pronumele relative:

a) ca prefise înaintea timpurilor din modul indicativ, imperativul negativ, optativ, cojuntiv și infinitiv, pr. ꙟл въз, ꙟл ведеам, ꙟл възȣі, ꙟл възȣсем, л-ам възȣт, л-ам фост възȣт, ꙟл вои ведѣ (л-оіȣ ведѣ), съ-л въз, де л-аш веде́, а-л ведѣ ; cărei regule nu se opune nici întoarcerea înapoi a cuvintelor din timpurile ausiliare, precum cînd zicem: възȣтȣ-л-ам etc., prentru că pronumele și aici e tot înaintea verbului din modul / regulei și numai înapoia participiului carele e cuprins în 75
astă regulă ;

b) ca sufise înapoia imperativului afirmativ, pr. везі-л, înapoia gerundiului, pr. *văzîndu-lu* și așa chiar și înapoia participiului trecut în timpurile ausiliare, cînd participiul se pune în locul întîi, pr. *văzutu-l-am*. Înapoi se mai poate pune și în timpurile indicativului cele primitive, cînd vrea cineva a începe propusețiunea de la verb, pr. *vedemu-lu*, măcar că azi mai rar decît la cei vechi ; la aceștia chiar și în mijlocul propusețiunei mai totdeuna.

Dintr-aste pînă aci adusă se află că pronumele relative *-lu* etc., cînd se construiesc cu gerundiu, totdeuna se pospun, iar a-l pune înainte-i nicidecum nu e iertat, ca și în limba italiană, în contra limbei frîncești.

Unde însemnăm că italianii și în alte mai multe casuri pospun pronumele lor, uneori chiar unde noi nu-i putem pospune, precum după infinitiv : *farsi*, noi : *a se face*, *trovargli* — *a-i afla*. Care arată că pronumele acestea, ca și la latini, în limbele romanice mai întîi nu aveau scaun defipt, ci se puneau după voia omului înainte sau după verb, înainte sau după nume. Ci usul mai tîrziu le-a regulat, însă, precum văzum, nu în toate limbele romanice într-o formă.

Din aste cause, și mai ales din asemănarea ce se află între gerundie și nume, încă și mai mult, între participie, de care și gerundiele se țin, și între nume, precum / și de acea vechie datină a romanilor- 76
latini de a pospune pronumele demonstrative, carele-s în locul relativelor noastre și carea atîta gravitate și eleganță dă stilului latin, se pare a se trage acea natură a articlului nostru *-lu* etc. de a-l pune înapoia numelor, cînd celealalte surori cu toate-l antepun, ca grecii*[85].

Limba românească de o parte cearcă un razim prentru articlii săi *-lu*, *-li*, care nu erau silabe întregi, și-l află împreunîndu-i înapoia numelui de care se țin, cărora apoi urmară și celealalte forme : *-le*, *'a*, *-loru*, măcar [că] nu aveau lipsă de razim ca silabe întregi, ci urmară prentru uniformitate. De alta, articlii ocupînd locul demonstrativelor, carele, firește, ca determinatoare, se cuvine să se pună înapoia determinandelor, se aple-

---

* Grecii încă se par a nu fi avut articli la început, de aci așa rar ocur la poeții epici, cît în *Iliadea* lui Homer, în cele dintîi 50 versuri ale cartii I nu ocure decît de 50 ori. Ci mai tîrziu s-au făcut din terminațiunile declinațiunei I și a II-a, pr. ἁ μοῦσα, ὁ κύριος, de nu cumva chiar aste terminațiuni mai dintîi erau înșii articlii, numai cît pospuși. De aci nici limba latină nu avu articli, ci numai terminațiunile grecești, și Quintilian zice că nici nu avea lipsă de articli: „Noster sermo articulos non desiderat“ [86] (*Inst. Orat.*, I, 4, 19).

cară după datina vechie romană-latină de a le pospune. Și așa, amîndouă causele ajutară la defigerea articlului primariu după nume, fără de a mai
77 determina / care din aste cause fu cea mai întîia și precumpănitoare.

Articlul secundariu, neîndoit, e numai o variațiune din cel primariu, din carele mai întîi se născu *alu* etc., cu razim de *a-* în loc de ж, prin care razim acest articlu se fece atît de nedependente de la numele său, cît nu se costrînse a se lega înapoia acestuia, ci luă loc înainte, pr. *alu mieu*, *alu domnului* etc. Ci usul lui se restrînse la adiectivii posesivi și ordinali și înaintea genetivilor, cînd numele sustantiv lipsește sau urmează despărțit, pr. **alu** *mieu părinte*, **alu** *domnului e cerul și pămîntul*.

În alte casuri se luă demustrativul *celu* în loc de articlu secundariu, carele asemenea se fece independente de numele său și, de aci se pune înainte, pr. **celu** *domnu bunu*, **celu** *bunu domnu*, *domnulu* **celu** *bunu*. Usul lui s-a restrîns mai numai la adiective și la casurile cu prepusețiuni ce țin locul adiectivelor, pr. **celu** *bunu*, **celu** *din ceru* etc. Ci carțile bătrîne și mocanii Transilvaniei pun pre **celu** și înaintea sustantivului, așa în *Pentateuhul* citat, Gen., I, 8 : ши кемѫ дѡмнеѕеȣ ча търїе черюль; — XVIII, 8 : адȣсе оунть ши лапте, ши чел ви(цел) ꙟнаинтѣ лорь; — 9 : ши зисерѫ лоуи оунде е моуꙗрѣ та Сара ; ель ръспȣнсе : ꙟн чель корть.

Vulgul, precum atinsem mai sus, urmează mai mult sau [mai] puțin și alte forme, ci toate după aceeași origine și regulă. Pre multe locuri, în
78 loc de articlu secundariu zic numai / *alu* etc., pr. *domnulu* **alu** *bunu* ; ci usul celei mai mari parți a romănimei l-a restrîns, cum am arătat. Pre aiurea, în loc de *alu* zic ъл sau χъл etc., luînd de razim lui *-lu* pre ъ sau cu aspirațiune χъ ca la grecii de demult și făcîndu-l independente ca pre *alu* și *celu* ; iar usul românimei reprobă această formă și mai mult.

Surorile limbei românești, cea italiană, ispană etc., adoptînd pre *o* mai mult decît pre *u*, chiar ca la greci, și nescurtînd pre *i* finale, nu avură lipsă de asemene razim, și așa rămaseră mai libere întru locarea articlilor-pronume înainte sau înapoi, măcar că în urmă mai mult se plecară a le loca înainte decît după cuvinte; iar a noastră oarecum le-a împărțit, în unele casuri punîndu-le înainte, pr. înaintea mai a tuturor timpurilor verbali, iar într-altele înapoi, pr. înapoia mai a tuturor numelor, gerundielor și participielor.

De aci, noi sîntem de părere că, precum *u* e mai originariu limbei vechie romane rustice decît *o* și precum scurtarea lui *u* și *i* finale se află și în alte dialecte romanice, deși în mai mică cantitate, așa și pospunerea pronumelor demustrative la latini și pospunerea articlilor primari la români e mai originară decît antepunerea lor în celealalte limbe romanice, și așa usul articlului românesc nu are lipsă a se esplica din alte limbe eterogene, bascică, albanese etc.

79 Iar în cîte prentru formarea și antepunerea / articlilor românești secundari în *alu*, *celu* etc., credem că e mai tîrzie, poate că de pre un timp cu formarea și stabilirea articlilor-pronume: *el* — *il* în celealalte limbe romanice și *ille*, *-a*, *-ud* în cea latinească [87].

Dacă limba baschilor de astăzi e galică și dacă baschii sînt adevărații nepoți ai galilor vechi, firește urmează că și vechii gali pospuneau articlii, ca și românii ; însă dacă vedem astăzi că limba galică de acum (frîncească-romanică) nu mai pospune, ci antepune articlii, se adeverește că galii de azi (frîncii) s-au abătut de la usul antic părintesc, iar românii nu ; ce e mai mult, românul nu numai nu s-a abătut de la acel us antic al său, ci încă adevărat supt cercustari cu totul almintrea favoritoare de cum sînt cele de astăzi l-a impus şi altor popoare, ce trăiau în mijlocul sau vecinătatea lor: albanesilor şi bulgarilor.

În astă originalitate a articlilor româneşti şi în acea fire a poporului românesc, luată preste tot, de a nu se îndupleca la noituri şi a nu se abate de la ce a apucat odată decît cu mare nevoie, cercăm şi aflăm causa prentru ce românul în Imperiul orientale, măcar [că] pus în mijlocul elementului grecesc de la carele singur pre atunci putea să sufere înfluenţă, nu numai nu-şi schimbă natura articlilor săi de a-i pospune, ci o şi impuse gintei schiaieşti, căreia-i dede şi numele, nume ce i-a rămas pînă astăzi, oricît se nevoiesc a-l deriva de aiurea. /

80 Acestei originalitaţi şi nature neînduplecate care nici furtunele seculare nu o putură înfrînge avem de a mulţămi ţinerea limbei şi necorumperea formelor ei pînă astăzi, mai mult decît în surorile ei din provinciele italice, galice, ispanice, carele de pururea steteră în legătură cu limba latină, cînd, din contră, limba românească în Dacia vechie încă de la seclul al III-lea fu cu totul tăiată de cătră acea înfluenţă binefăcătoare ce esercează totdeuna limba beserecei şi a curtei, a cancelarielor şi a învăţaţilor asupra limbei poporului şi a vulgului, cînd sînt omogenie, şi cum a eserciat cea latină asupra italicei şi celoralalte. Iar asupra limbei noastre fu înfluenţa limbelor străine gotice, slavice etc., cu ce efect arată starea limbei de astăzi.

Aşa, nici că se poate zice cu adevăr cum că românul nu poate pune articlul înaintea numelor, precum am văzut, adevărat, nu fără razim în cel originariu *-lu*, afară de *-lui* înaintea numelor proprie, însă cu razim în cel secundariu *alu*, *celu*, nu numai [î]l putem pune înainte, ci nici nu-l putem pune almintrea decît înainte.

XVII

Vechea formă a limbei româneşti

Noi repeţim aici ce zisem şi mai sus, cum că limba românească, de
au şi păţit, precum nici putea fi almintrea în decursul atîtor seculi, a d a u-
g e r i şi p i e r d e r i, adaugeri / dintr-ale străinilor, pierderi dintr-ale 81
sale proprie originare, şi de au şi uniformat unele forme care, după arătarea limbelor surori, ales a celei latine, erau diverse, dar antica ei formă din cea mai înaltă vechime tot i-a rămas aceeaşi sau prea puţin schimbată. De aceea atîte forme vechi într-însa rămase pînă astăzi care în latina clasică nu se află, ci numai înainte de clasicitate erau usitate, iar în gura poporului încă şi în Italia, pînă la stingerea latinei ocurau întru asemenea* ; de aci şi atîtea cuvinte antice în limba românească, care apoi latina clasică le-a negles**.

Ea avu o soarte peculiară de a nu fi scrisă, nici a fi usuată de ai săi în negoaţele mai de frunte în mie de ani pînă în zilele mai tîrzie mai dincoace, plinindu-i loc cea literară latină mai întîi, apoi cea greacă şi schiavică, de a rămînea precum a fost de început și a se numi rustică, limba păstorilor sau păcurarilor români*.

---

* Vezi monumentele ravenatice din secl. V–VII după Chr., la G. Marini, *I papiri diplomatici*, fol., Roma, 1805 şi la E. Spangenberg, *Juris rom. tabulae negotiorum sollemnium*, 8°, Lips., 1822 ; ejusd. *Die Lehre von dem Urkundenbeweise...*, 8°, Heidelb., 1827.

** Un esemplu la Noniu Marcellu, c. II, 352 s.v.: *conforire*, româneşte *a se cufuri*, care vorbă Salmasiu, de ştia româneşte, nu o schimba în *conforiare* : *Conforiasti* me Diomedes, în loc de *conforisti*, din Pomponiu.

82 Romano-italii și-o cultivară după greci, care cultură, măcar că în cît e abătută de la formele romano-itale și acceptară cele grecești, era oarecare corupțiune nu perfecțiune, totuși din alt punt de vedere se cheamă și fu într-adevăr cultură [18]. Noi nu imputăm, nici nu condemnăm la orice tîmplare această schimbare a limbei latine sau abatere, noi numai nu putem suferi să ne zică că a noastră s-a schimbat sau s-a corupt din latina, cînd, după dereptate, se cădea a zice că latina s-a schimbat depărtîndu-se de la formele vechie latine care sînt și ale noastre, și apropiindu-se către cele grecești [29].

Iar dacă limba noastră, de atîți secli, tăiată sau smulsă din pămîntul natale al Italiei, pătimi foarte mult, ca și o plantă strămutată supt altă climă, în mijlocul mărăcinelor părăsită și necultivată, nu e mirare, ci mirare e cum de nu s-a uscat de tot, cum n-a perit în gerul și furtunele Daciei.

Rădăcina ei, dar, a fost mai sănătoasă, mai răbdurie, mai vîrtoasă
83 decît a dacilor, tracilor etc., care periră cu sunet. /

XVIII

Originea și istoria limbei

Deci, înainte de a păși mai încolo în cercetarile despre limbă, pre scurt vom să aruncăm aici o căutătură asupra fasilor istorice ce le-a pățit ea însăși de la întîia arătare a ei pre pămîntul orientale.

După urmele istorice, noi sîntem de părere cum că limba românească s-a tras mai întîi și întîi de la coloniele romane din Tracia și Macedonia, Panonia și Istria, unde unele încă înainte de cultura clasică a limbei latine se trămiseră din Italia și se așezară acolo. În cei CCCXX de ani, întîi de la anul cetatei romane (a. V.C.) DXXXV sau CCXIX înainte de Christos pînă la belul dacic al II-lea, a.V.C., DCCCLVIII sau CV după Christos, supt Traian, ea nu numai se ținu între coloniști, ci se și lăți între colocuitori, ca și în alte provincie romane. Coloniele acelea erau ca nescari punturi din carile, ca din centru, se derivau razele întinderei și formau cercuri mai large și mai late. Popoarele deprimprejur nu puteau contrasta puterei morali ce o impun totdeuna limbele popoarelor puteroase limbelor celor supuși; ele nu puteau să nu o învețe în relațiunile și comerciul ce-l aveau cu romanii și cu coloniele lor. Și mai întîi, ele o învățau pe lîngă a lor, iar mai în urmă, uitînd pre a lor, se încorporară și ele cu romanii. Alții și alte popoare mai
84 depărtate sau în locuri mai neapte spre colonisare, / neespuse acelei puteri morali, o învățau și mai anevoie și mai rău, și nu-și uitară pre a lor nici odineoară, deși erau supt ascultarea romanilor. Romanii numiră pre acești din urmă sîrbi sau schiai, și-i socotiră totdeauna străini. Acesta fu periodul I al limbei romane orientali sau românești.

---

* Anonym. Belae notariu, cap. IX: „Quam terram / (Pannoniam) habitarent Sclavi, Bulgarii et *Blachii* (ac) pastores Romanorum“ [88] (Schwandtner, *Scriptores rerum hungar.*, fol., Vienae, 1746, t. I, p. 8). Cf. Simon Kézai, *Gesta Hunnorum*, c. IV: „*Blackis*, qui ipsorum (Romanorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia“ [89] (Endlicher, *Rerum hung. monumenta Arpadiana*, 8°, Sangalli, 1849, pag. 96).

După supunerea Daciei, se aduseră colonie și în Dacia victă sub Traian și supt alții din toată lumea romană*, din Italia neîndoit și din alte provincie, ci noi credem că cea mai mare parte din provinciele de preste Dunăre, ca cele mai aproape. Aici, în al II-lea period a romanetatei orientali, același proces se urmă, fără îndoială, în răstimpul de CLXX ani pînă la Aurelian, deși Dacia nu fu mai deșertată de vechii ei locuitori decît alte provincie/ ocupate de romani**. Legiunile și coloniele (o parte) traduse 85
preste Dunăre sub Aurelian nu ocasionară nici o mutare esențiale. Ele iarăși se întoarsere înapoi pre pămîntul Daciei, ca coloni și păstori și recuprinseră locurile de mai înainte, însoțite de schiai și bulgari, ca popor destint sau supt numele acestora. Elementul roman crescu și se întări în parțile orientali, în aceste două perioade de D de ani pînă la Constantin cel Mare.

Prin rădicarea Bizanțului la residență imperiale sub numele de Constantinopole și prin strămutarea tronului acolo, preponderanța Romei vechie și a elementului italic suferi în Europa orientale o scuturătură de care nu se mai rădică. De atunci elementul grecesc luă un nou zbor și, împreună cu incursiunile barbarilor, dede atare impuls vieței publice în acele parți, cît elementul italic începu a da înapoi și înfluența lui pre încetul scăzu la atîta, cît Phoca, la a. DCII, prin edict, șterse usul limbei latine, carea pînă atunci încă era diplomatecă în școalele juridice și în cancelariele Imperiului bizantin[92]. Aceasta fu al III-lea period al romanitatei, și întîia epocă a decadenței, în care elementul roman din provinciele orientali începu a se despărți tot mai mult de pămîntul leagănului său, pînă ce grecii-l aruncară la pămînt, romanii civilisați se greciră și limba romană rămase numai a vulgului, colonilor și păstorilor. /

De la Phoca începu al IV-lea period, al doilea al decadenței, 86
cînd coloniele romane tăiate cu totul de către Roma și Italia și private de limba latină, ce pînă aci representase Imperiul roman și era limba literară a națiunei, se aflară străine pre acele locuri ocupate de glorioșii lor părinți, înainte de seculi. Ci Imperiul bizantin nu-și mai putu apăra provinciele; barbarii le inundară; schiaii și sîrbii, scuturînd jugul ce niceodată nu-l purtară bucuroși, se rădicară, se lățiră și strîmtorară pe vechii coloni romani de pre șesuri la munte. Așa romanii se feceră români, vlahi, păstori [93].

Ce-a pățit limba, vom arăta mai jos (nr. XLVII).

Notă. În unele parți ale Orientelui, încă curînd după începutul seclului VI, începură unii prefecți a neglege limba latină sau a o scoate de tot din actele oficiali, precum adeverește I. Lydu, contimpuraniul, în scrierile lui, și anume în lib. III 68, *De magistr.*, unde zice că pînă atunci era lege antică, ca toate lucrurile ce se lucrau la prefecți și poate și la alții să se tracteze în limba latină, și mai ales în Europa, măcar că cea mai mare parte de locuitori erau greci. Care lege o a călcat pre atunci un Ioane Capadocianu și alții, de unde au urmat scăderea Imperiului. Iar în lib. II, 12, scrie că era un oraclu vechi în carmine, ce-l ziceau că se trage de la Romul și se afla la un scriitoriu roman, anume Fonteiu, cum că romanii vor fi părăsiți de fortuna cea bună, cînd [î]și vor uita de limba părintească: „Πέρας ἔλαβε τὰ Φωντηίῳ τῷ ῥωμαίῳ ῥηθέντα ποτέ. ἐχεῖνος γὰρ στίχους δοθέντας τινὰς δῆθεν Ῥωμύλῳ ποτέ πατρίοις ρήμασι ἀναφέρει, τοὺς αναφαλδὸν προλέγοντας τότε ῥωμαίους τὴν τύκην ἀπολείψειν, ὅταν αὐτοί τῆς πατρίου φωνῆς ἐπιλάθωνται“[94]./

---

* Eutropiu, VIII, 6, *De Adrianu*: „Idem de Dacia facere conatum amici deterruerant, *ne multi cives Romani* barbaris traderentur, propterae quod *Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas*. Dacia enim diuturno bello Decebalii viris fuerat exhausta" [90].

Digest., L. Tit., XV: „In Dacia quoque *Zernensium* colonia a divo Trajano deducta juris Italici est. *Zarmizegethuza* quoque ejusdem juris est. Item *Napocensis* colonia et *Apulensis* et *Patavissensium* vicus qui a divo Severo jus coloniae impetravit" [91].

Vezi de coloniele romane, afară de alții: Zumpt, *De coloniis Romanorum militaribus*, libri IV, în *Comment. epigraph.*, 4°, Berolini, 1850, p. 193–491, ales de cele din Dacia, p. 404 seqq. și p. 430. /

** Eutropiu, *l.c.*, în fine.

87
XIX

Dialectul moeso-român a) Cuvinte

Noi credem că nu ne-am ajunge scopul ce ne-am propus la aceste cercetari dacă nu am adauge și un catalog, cît de mic, de forme și de cuvinte originare și derivate, unele care astăzi numai la românii de preste Dunăre se mai aud; altele care încă pînă la a. 1700 mai erau în us și la noi, iar de atunce încoace au perîră cu totul din limba românească, au numai rar sau prea rar se mai and și se scriu.

O enumerare întreagă de acestea după cercetari și date credincioase ar fi și mai lungă decît să poată afla loc în aceste *Principie* și mai urîcioasă prentru mulți decît să o poată afla după gust, și de almintrea locul aceleia fiind într-un vocabulariu anumit, care oarecînd românii, deșteptîndu-se a-și prețui limba cu toată seriositatea și cu tot studiul istoric, nu vor lipsi a-l costrui.

Noi, și din acel puțin ce vom pune înainte, ne încredințăm că se va adeveri ce am zis mai de multe ori, cum că pierderile ne-au fost însemnate. După care pierderi, împrumutîndu-ne cu alte străine eterogene în locul celor pierdute, nu au lipsit carii, după starea de acuma a limbei, să ne judece, nu numai că nu sîntem romani, ci că și limba nu e decît un amestec din limbele tuturor popoarelor din carele ne-am prefăcut./

88 Noi credem încă, că, după publicarea acestei liste, mulți cari nu se prea mulțămeau cu usuarea unor cuvinte latinice ne vor escusa de aci înainte mai mult, văzînd că multe ce usuăm nu sînt numai latine, și și românești au fost oarecînd. Și, ca să începem de la dialectul românilor de preste Dunăre, în Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thesalia, Grecia și Albania, unde astăzi mai puțini, iar mai de mult, neîndoit, se aflau într-un număr mai mare.

Acest dialect, deși în fundament nu e destins de al nostru, are însă ale sale proprietăți în pronunțarea unor vocali și cosunanti, în forme gramatice, la noi uitate sau rare, și într-un număr de cuvinte ce la noi astăzi nu se mai află. Aceste particularitați a le înfira aici toate nu ne este iertat și prentru că nu avem de scop a scrie gramatecă și dicțiunariu, ci numai principie de limbă, și iarăși, că nici nu avem toate mijloacele spre aceea.

Fîntînele din care vom să tragem cele mai sus promisă sînt prea puține, aceste cinci următoare:

Th. A. Cavallioti, *Protopiria* (Πρωτοπειρία), 8°, Veneția, 1770, care cuprinde un registru de 1170 de cuvinte în trei limbe: grecește românește și albanește, cu litere grecești (pag. 13—59). Cartea ne e cunoscută numai după reproducerea la Thunmann*, p. 181—/ 238. Autoriu era un protopapă român din Moschopole în Macedonia, patru mile de Achrida. Locuitorii acelei cetaţi toţi vorbesc româneşte, sau, cum zice Roja**, toţi sînt români.

G. C. Roja, *Cercetari asupra romänilor sau vlahilor****, grec. şi româneşte, cu un vocabulariu grec., român. şi latinesc, p. 68—77. Autoriul era macedoromân, doctoriu în medicină. Altă carte tot de la acesta, româneşte şi greceşte, despre scriere şi lectura românească cu litere latine, 8°, Buda, 1809, nu ne e cunoscută decît din recensiunea lui Kopitar****.

M. G. Boiagi, *Gramatecă romănească sau macedonovlahică*, 8°, Viena, 1813. Testul gramatecei e greceşte şi germaneşte, după care urmează XI dialogi româneşte, greceşte şi germăneşte (p. 145—211) ; şi XL *Fabule icà paramithe shi istorii alepte*, numai româneşte (p. 212—228)*****. /

W. M. Leake, *Cercetari în Grecia*, 4°, London, 1814, în care, la 90
pag. 383—402, se află unele vorbiri (exercises) în cinci limbe : angl., grec., alban., româneşte şi bulgăreşte. Autoriul însuşi mărturiseşte că nu ştie româneşte şi că a scris numai după dictat.

B. Kopitar, *Disertaţiune despre literatura românească******, unde se află testul Evangeliului de la Luca XV, 11—32, despre fiul prodig, tradus de Boiagi.

Literele iniţiali semnează : B(oiagi), C(avalliotti), K(opitar), L(eake) şi R(oja).

Aleptu de la *alegu*, la noi *alesu*, B.

Agru, lat. *ager*, B.C. La noi, în carţile vechi.

Amănătoriu, de la *amîn*, *differo*, în loc de *leneş*, C.

Arină, lat. *arena*, B.C.L. La noi, în cele bătrîne.

Auă, lat. *uva*, cu *a* prostetic ca *amare*, în loc de *mare* etc., C. L. La noi, în N. T. de 1648, *Apocal.*, XIV, 18 : къ с-аȣ конт аȣа.

Băşá бъша, lat. *basiare*, B.K.

Boaçe боаче, lat. *vox* — *voce* [95], B.C.L. De aci, şi la noi *a se boci*.

Cálvu, lat. *calvus*, C.

Cămpană къмпанъ, lat. *campana*, C.

Căroáre къроаре, lat. *calor* — *calore*, C.

Căţin кьцін, lat. *catinus* ; şi la noi, în cele vechi, C.

Ceacire, după a noastră pronunţie *ceacere*, lat. *cicer*, C. /

Copía, lat. *copia*, în loc de *turmă*, B.C. 91

Coru, lat. *cor*, B. Ci e dubiu.

Cubée, la noi *cămară*, lat. *cubile* ? C.

Dîmă дѫмъ, lat. *damnum*, B.

Demîndu, lat. *demando*, B.C. ; *demandaţiune*, K.

Disicu, lat. *disseco*, la noi *despic*, C.K.

Disvescu, la noi, în cele vechi *desveştiu*, lat. *disvestio*, C.

---

* J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäichen Völker*, I, Th. 8, Leipzig, 1774.

** În cartea următorare, pag. 140 sqq., unde adauge că Cavallioti, întorcîndu-se la Moscopole, a rădicat o tipografie în care şi-a tipărit multe carţi româneşti. La pag. 146, numără mai mulţi români învăţaţi, între carii Dionisiu Mantuca, a[rhi]episcopul Castoriei.

*** G. Const. Roja's, *Untersuchungen über die Romanier oder Vlachen*, 8°, Pesth, 1808.

**** B. Kopitars, *Kleinere Schriften*, I Th., 8°, Wien, 1857, p. 182 seqq.

***** Autoriul se duse cu ducele de Luca în Italia, unde petrecu pînă la moarte. Scriptele lui poate că rămaseră în biblioteca ducale din Luca, poate că s-au pierdut.

****** În „Wiener Jahrbücher der Liter.", t. 46, p. 101 seqq.

Dispóliatu, la noi *despoiatu*, lat. *dispoliatus*, гол, B. C. ; *dispoiu*, голеск, R.

Dol, lat. *dolus*, B. Dubiu.

Duplu, lat. *duplus*, *îndoit*, C.

E, lat. *et* ; la noi în cele bătrîne : е (iară), B.C.

Eta, lat. *actas*, веак, B.C.R.

Fáuă, lat. *faba*, боб, C.

Faptu, *-ă*, lat. *factus*, *-a*, la noi în cele vechie *faptu*, B.

Fede, ital. *fede*, lat. *fides*, B.

Feáminǎ, lat. *foemina*, R.

Flámurǎ, lat. *flamula*, Vegetius *De re mil.*, III, 5, стеаг, C.

Fortu, *-a*, lat. *fortis*, ca *tristu*, lat. *tristis*, B.

Frut, lat. *fructus*, la noi în cele vechie *fruptu*, B.C.

Fumeálie, lat. *familia*, la noi în cele vechie : *fămeie* în sensul latin, nu în sens „muiere“, B.C.

Ghintă, lat. *gens — gente*, B.C.R.

Greaţă греаць, lat. *gravicies*, în sens de „greutate“, lat. *onus*, C. /

92 *Gudescu-mă*, lat. *gaudeo*, мъ бȣкȣр, K.

Heavră хеавръ, lat. *febris*, фрirȣрі, B.C.

Hică хікъ, în loc de *fică*, lat. *ficus*, смокін, C.

Higu хігȣ, în loc de *figu*, lag. *figo*, la noi *înfigu*, C.

Ilie, lat. *ilia*, la noi în cele vechie иїе, *Psalt. de A. Iul.* din 1653, Ps. XXXVII, 8.

Impétigă, lat. *impetigo*, la noi печінцїне, C.

Îndregu-mă, pret. *se îndrepse*, la noi *mă îndărăptu*, B. ; *îndreptu*, la noi *dereptu*, B.

Înveşte-se de la *invescu*, la noi în cele vechie *înveştiu*, lat. *investio*, B.L.

Iie, ca *ie*, lat. *vis*, ci şi grec. *βία*, C. Dubiu.

Iinici, ca інїічі, lat. *viginti*, la noi *douăzeci*, B.C.R. Ca cum are fi *vin-vici*.

Lactucă, la noi *lăptucă*, C.

Lau, lat. *lavo*, şi la noi, însă mai rar, C.R.

Liertate, lat. *libertas*, *-tate*, слобозеніе, B.

Limă, lat. *lima*, пілъ, C.

Măndată, ca мъндатъ, lat. *mandatum*, C.

Merinde, lat. *meridies*, la noi în loc de *bucate pre drum*, C.

Mes, lat. *mensis*, ca *pescu*, în loc de al nostru *peşte*, B.C.L.R.

Misale, lat. *mensa*, la noi *mesă*, B.C.R.

Mur, lat. *murus*, зід, C.

Neaţe нѣце, lat. *nex — nece*, чȣмъ, L. /

93 *Nioaspe*, din *oaspe*, lat. *hospes*, la ei în loc de *amic*, *ne-amic*, C.B.

Niforse, lat. *nifors*, *niforte*, la noi *de nu cumva*, B.

Niraire din *in* şi *ira* ?, la noi *mînie*, B, ci la C. *neraire*. Dubiu.

Oară оаръ, lat. *hora*, timp, чеас, şi la noi, mai rar, B.

Ordu, lat. *ordo*, B. Dubiu.

Ordinie, порȣнкъ, C.

Oárfăn оарфън, lat. gr. *orphanus*, B.C.L.

Pericul, lat. *periculum*, B.C.

Pleágă, lat. *plaga*, ловітȣръ, B.C.

Pin sau *chin*, lat. *pinus*, la noi în cele vechie, *pinu*, C.L.

Poárcă поаркъ, lat. *porca*, *scrofa*, C.

Putană, ital. *puttana*, кꙋрвъ, K.
Șară шаръ, lat. *serra*, зар, C.
Sclifură, *-e*, lat. *sulphur*, C.R.
Temone, lat. *temo*, *-ne*, рꙋдъ де кар, C.
Vegliu, lat. *vigilo*, și la noi în cele vechie, пъзеск, B.C.L.
Viptu sau *iptu*, lat. *victus*, și la noi în cele vechie ades, B.C.L.
Vom, lat. *vomo*, la noi mai rar, B.C.
Voameră, lat. *vomer*, *fierul plugului*, C.
Urnă, lat. *urna*, веадръ, C.[96].

Notă. O carte mai interesante prentru limba românilor aureliani e *Dicționariul* în patru limbe : neogreacă, moeso-vlahică, bulgarică și albanică, compus de presb. Daniel Moschopolitul, tipărit la a. 1802, în Viena. Însă care, după toate cercarile făcute, nu l-am putut avea. Vezi A. Papadopoulo-Vretos, Νεοελληνικὴ φιλολογία, P. III, 8, Athena, 1857, p. 122, n. 338. /

XX 94

b) Forme

În acest registru nu am adunat tot ce aflarăm rar, de origine romano-latină la Boiagi, avînd prepus cum că unele cuvinte după forma lor sînt numai de însul usuate, iar nu și la poporul tradanubian, pr. *ashpectu*, *enumerație*, *obligului*, *observescu*, *recomendescu* etc. Altele, de mai puțină îndoială, derept că le înfirarăm, ci însemnînd după ele că-s dubie. Însă credem că în limba poporului de acolo se vor fi aflînd și alte cuvinte de origine romană rare, mai multe decît putum aduna din acele puține documente ce avem a mînă. Românii de acolo se par încă mai puțin a se fi ocupat cu lucrari literare decît noi, și carțile în acel dialect scrise și tipărite sînt foarte puține ; și carele ar mai fi, ne sînt necunoscute. Boiagi, carele cu gramateca sa de limba patriei, atît se merită, neîndoit că are fi meritat și mai mult dacă eda și un dicțiunariu, de care poate că numai cercustarile [î]l împiedecară.

Mai de însemnat încă este că în astă limbă, afară de cuvintele romane ce numai la ei se mai află sau mai adese decît la noi, se află și altele cu o formă mai bună și mai aproape de latină decît într-a noastră. De această soarte sînt :

Бъшарікъ[97], în cît silaba întîia se pronunță cu ъ, ca la latini *basilica*, pre cînd la noi se pronunță cu *e*, din înfluența vocalilor moi / ce urmează în a 2-a și a 3-a silabă ; de unde se și pronunță la noi бісѣрікъ, бісѣрекъ, бесѣрікъ și бесѣрекъ, iar la cei mai vechi бесѣрекъ. Și într-adevăr că, după modul formarei cuvintelor românești, românii, din *basilica*, care e cuvînt grecesc, mai întîi vor fi zis : бъсѣрекъ au бъсіерекъ, de unde apoi unii бъшѣрекъ, așa cît mai întîi diferența era numai între с și ш ; după aceea unii începură a zice а în loc de ѣ : бъшарекъ, precum zic mulți și astăzi la noi și la tradanubiani : шаде, шапте, шарпе, мꙋꙗре etc., în loc de шѣде, шѣпте, шѣрпе, мꙋѧре, lat. *sedet*, *septem*, *serpens*, *muliere* ; și iar la alții vocalile е în silaba întîia și a 3-a o mutară în і. Însă, din aste schimbari, cea mai însemnată este la noi în silaba ке în loc de бъ, ci nu fără esemple, așa zicem : фѣце de la фаць, lat. *facies*, мѣре de la мър, lat. *malum* (însă grecește cu *e* lung : μῆλον), tot din acea causă, adecă din influența vocalilor moi asupra celor aspre, după care și zicem : тъінд în loc de тъіжнд de la таіꙋ, a тъіá etc. Deci, forma originară e cum am zis : късѣрекъ sau къшѣрекъ, iar celealal- 95 te schimbari în silabele următoare la ei și la noi sînt numai nescari mai mul sau mai puțin neregulate abateri de la forma regulată, din principiul eufoniei, carele, deși nu este totdeuna cel mai adevărat, însă totdeuna e tiranic.

Alte forme mai bune în acest dialect mai sînt și în acestea :

96 **Бътез**[98], lat. *baptizo*, ital. *battezzare*, cu / *a*, la noi **ботез**, cu *o* format din *au* : *bautizare* în loc de *babtizare* și *baptizare*, în carele *p* se mută în *b*, *b* în *v* și, în urmă, *au* în *o*, ca în *coda* din *cauda* etc.

Грън[99] și **фрън**, cu *n*, lat. *granum*, *frenum* ; la noi numai în plur. cu *n* : **грѫне**, **фрѫне**, iar în sing. fără *n* : **грѫȣ**, **фрѫȣ**, rămînînd totuși pronunția vocalei oscure **ѫ** ca înainte de **н**.

Гръндине, **мінцȣне**[100], cu *e* în capet, lat. *grandine*, *menti(ti)une* ; la noi cu **ъ** : **гріндинъ**, **мінчȣнъ**, afară de mutarea lui **грън-** în **грін-**, carea însă în carțile vechie se află mai rară. Asemene schimbare din **ѫн** în **ін**, urmînd alte vocali moi, se mai află la noi în : **інімъ** (la cei vechi **ꙟнемъ**), **інел**, în loc de **ꙟнемъ**, **ꙟнел** ; unii zic și **сінџе** în loc de **сѫнџе**, lat. *sangue*, **ꙟнтію** în loc de **ꙟнтѫню**, lat. *antaneus*. Și în urmă, din aceeași causă, la noi pretutindenea : **аінте**, **ꙟнаінте** etc., în loc de **аꙟнте**, lat. *ad ante*, ca **а-поі**, lat. *ad post* ; cei de dincolo zic : **денънте** în locul al nostrului : **дін аінте**.

Așa, zic ei mai bine : **кȣрȣнъ**, **пърȣмб**, **скамн**, **съпȣне** etc., decît noi : **кȣнȣнъ**, **порȣмб**, **скаȣн**, **съпȣн**, lat. *corona*, *palumbes*, *scamnum*, *sapo-ne*. Însă și la noi în carțile vechi se află : **корȣнъ** și **кȣрȣпъ**. Iar **скаȣн** încă nu e rău, deoarăce și al latinilor *scamnum* încă e numai după eufonie zis în loc de *scabnum*, cum arată deminutivul *scab-ellum*, ca și *amnis* în loc de *apnis*
97 de la anticul *apa* în loc de *aqua** ; iar *ab* se / schimbă în *au* și aiurea la noi, pr. *fauru*, *staulu* etc. în loc de *fabru*, *stablu*, lat. *faber*, *stablum* sau *stabulum* ; și că astă schimbare e antică, adeverește pronunțarea cuvîntului latin *Samnites* la scriitorii greco-romani Σαυνίτης (Strab., V, 3, Dionysiu Alicarn. în „Arch. rom.“, Plutarcu etc.). Ci cei vechi ai noștri se par a fi zis și **скавн**, cel puțin așa aflăm scris în *Liturgiariul de Iași* din a. 1679, la J. Chrysost., f. 7 rect. : **адекѫ скавнȣл чел ꙟ ѡлтарю**[102].

Nota 1. În edițiunea I amînarăm pre alt timp arătarea că românii din Dacia Aureliană pronunță cuvintele ce au un *h* moale în silabele simple *li* sau compuse *cli* și *gli*, precum și *ni* asemenea, mai bine decît noi, carii pre *l*, *n*, *r* în atari împrejurari nu-l pronunțăm cu totul, ci numai pre *i* următoriu înjumătățit, pr. ei *ocliu*, noi *ochiu* etc., în care parte noi urmăm pronunția italianilor ; însă pronunția românilor tradanubiani, carii nu lapădă pre *l* în atari cuvinte, preste toată îndoiala e mai originară, mai vechie și mai bună. Iacă un vocabulariu de aceste cuvinte culese din B, C, L, R, carii toți asemenea scriu :

B. *Aceli*, *aceliei*, *aliurea*, *antanie*, *călcâniu*, *cliemu*, *cliamă*, *desclisu*, *dispuliatu*, *eli*, *fumelie*, *galină*, *hiliu*, *hilia (filiu, -a)*, *inclidu*, *inclisu*, *inclinu*, *liau*, *liepure*, *liertu*, *liertate*, *liertăciune*, *linu*, *muliere*, *nilie (milia)*, *ocliu*, *puliu*, *taliare*, *ureclie*, *vecliu*, *vegliare*, *veglie-te*, *veglitori*.

C. *Alliu*, *calcaniu*, *capitiniu*, *cliae*, *clíemu*, *dispoliatu*, *fumelie*, *gallina*, *genucliu*, *gliemu*, *glietiu (gheață)*, *gutunie*, *hiliu*, *hilia*, *ilie* (**мацъ**), *inia*
98 *(vie)*, / *liau*, *liepure*, *maliu*, *meliu* (**мею**), *moliu*, *muliare*, *nclidu* (**ꙟнкідȣ**), *ocliu*, *paliu*, *peducliu*, *scliopu*, *suglitiare*, *taliu*, *unglie*, *ureclie*, *vecliu*, *vegliu*.

L. *Capitiniu* (**кънътѫю**), *clemi*, *deocliu*, *dispoli*, *ginuclemu*, *glitzi* (înghiți), *glitzatu* (**ꙟнгецат**), *hiliu*, *-a*, *lia*, *liartă*, *liertatzune*, *manuclile* (**мънȣн-**

---

* Grotefend, *Rudim. linguae umbr.*, Part. III, p. 12 : / „*aunom* pro *apnom* casu locali positum, ... ab *apa*, quod pro *aqua* usurpatum esse nomen derivatum *amnis* testatur“ [101].

кii), *moliu, muliare, nclină, se te-nclini, parintili* (părinții), *puliu, talle* (тае).

R. *Alliu, calcanyu, chilya* (filia), *dispolyu, glyetzu, lyau, mallyiu, perlyi,* (перii), *pulyu, unglye, ureclye.*

De limba română tradanubiană, vezi „Curierul de ambe sexe", Period. II, n-o III—IV, mai ales p. 52 seqq., unde și pronunția și gramateca ei pre scurt se analisează : Даскълȣл рѫде де бъiат, zice p. 59, кънд ꙟл аȣде зiкънд лïепȣре шiл сiлеще съ зiкъ ïепȣре ; коконiца де салон ꙟнвацъ пе слȣжнiка са съ нȣ зiкъ мȣлiере чi мȣiере, нiчi лïинȣ чi iнȣ. Пе катредра професоралъ сȣнъ ръȣ зiчерѣ фiлiȣ, шi вiне маi дȣлче а аȣзi фiïȣ... Нȣ те мiрi, Домнȣл меȣ, че ꙟнаiнтърi марi фачем ? etc.

2. În dialectul acest sînt încă și alte forme gramatece, unele mai originare și mai bune, altele mai adese decît ale noastre, precum : a) articlul plur. masc. *li* în loc de *i*, pr. *părinti-li*, în loc de *părinții*, b) timpul trecut în indicat. verbelor de a III-a cojug., pr. *ziș, feci, ded* etc., c) timpul trecut condiționat, pr. *si furim* etc., lat. *si fuerim*. Cartile bătrîne la noi au aceste două forme din urmă, încă și în perf. 2 pl. pret. ind. cu *-tu*, pr. *zisetu* etc., ci în vorba de astăzi mai de tot lipsesc, de carele mai în jos (la nr. XXVI seqq.), mai pre larg.

3. Însă dacă dialectul acesta are multe cuvinte și forme mai bune, are însă și defecte însemnate, atît în cuvinte ce le lipsesc, cît și în forme mai neregulate ; în forme : pr. *csicsoru, glietiu, vermu, mesu, numa, pîntecu, pescu, siorecu, turtura* etc., în / loc de *picior, gheață, vierme, mese, nume,* 99
pîntece, pește, șoarece, turturea (demin. de la *turturella*, ca *rîndunica* de la *rundunella*) ; în cuvinte, pr. *aur, argint, lege, leu, pace, păcat, plac, timp* etc., în loc de care ei zic: *malagma* sau *chrisosma* („aur"), *asimă* („argint"), *nomu* („lege"), *aslanu* (turc. *leu*), *irini* („pace"), *amartie* („păcat"), *aresescu* („plac"), *kero* („timp"), toate grecești, afară de unul turcesc. Boiagi are și *pake* (*Gram.*, p. 212), ci se pare că-l are de la albanesi, cari-l ținură din limba vechie latină-romană, ca pre alte multe, ce romanii le-au pierdut.

4. De formele neregulate în pronunție se ține și schimbarea unor cosunanti și vocali într-altele, așa : бi în гi, pr. *ghine* în loc de *bine* ; пi în кi, pr. кiепт în loc de *piept* ; мi în нi ca ital. *gni*, pr. нiе în loc de мiе etc., carele se vor atinge mai jos. Aceste forme tradanubiane se aud și în Transilvania și încă și pre alte locuri, iar în limba beserecească nu sînt acuprinse ; așa cît și dincoace de Dunăre se par a fi două dialecte, unul cu formele beserecești, ca în România[103], altul cu tradanubiane ; din care e de crezut că ceste din urmă fac o familie cu cele de preste Dunăre, măcar că, prin înfluența limbei beserecești dincoace, multe s-au schimbat după limba beserecească. De dialectul de preste Dunăre se ține și dialectul istrian[104]. Iar dialectele elvetice, friulane etc., deși sînt romane, ci nu-s românești.

5. De albanesi și mai sus am însemnat (nr. XV) cum că ei au un număr mare de cuvinte romane, din care unele ei le pronunță cu o formă nu numai diversă de a românilor, ci și chiar antică, mai ales reținînd pre *c, g* înainte de *e, i* aspre, ca la greci χ, γ, iar nu moi, ca la italiani *ci, gi*, pr. кiент, lat. *centum*, гiнд, lat. *gens—gente*, de unde și românii aureliani se par a fi luat a zice *ghinta* sau *ghinda* ; iar altele sînt cu o formă așa aproape de a latinilor și a românilor, cît s-ar părea adevărat românești, pr. аркъ *arca*, фат *fatum*, грiце *grex—grege*, / лiе *levis*, лiȣкере *lucernă*, лȣканiк 100
lucanică, мiк *amicus*, реш *resto (moror)*, шпiрт *spiritus*, тенiа *tinea*, тра *trabs* etc.

XXI

Dialectul daco-român

Deci să trecem la limba noastră de dincoace de Dunăre, în provinciele Daciei Traiane, precum o aflăm în cele mai vechie monumente românești tipărite și manuscrisă, pînă cătră a. 1700, de cînd limba românească suferi o revoluțiune mare, întroducîndu-se limba beserecească de acum în toate provinciele, după tipul și modelul limbei din România Mică[105].

Monumentele acestea într-adevăr sînt prea puține și ele, însă cu mult mai numeroasă decît a fraților din provinçiele tradanubiane ; cele manuscrisă mai puține decît cele tipărite. Însă și cîte se mai află, mai toate sînt foarte rare, și autoriul acestor cercetari numai cu multă nevoie a venit la cîștigarea celor mai multe, nu a tuturor ; multe încă sînt și defectuoasă.

Fîntînele acestea representează limba românească deplin, după cum se grăia în Transilvania, cu parțile Ungariei, în Moldova, cu parțile ei antice, și în România. Catalogul lor, pre cîte le avem sau le avurăm a mînă, l-am însemnat cu *Notița literară* din *Analecte*, în care deodată am dat și estracte dintr-însele cu note bibliografice și gramatece, și în *Programa scolastică* din a. 1858. /

101 Din acestea dăm și aici un catalog mai mic care va să cuprindă numai cele de mai mare valoare filologică din acel period și numai cele ce le posedem înșine au cel puțin le avum a mînă și le folosirăm. Căci sînt și altele de mare preț, de care numai aflarăm că esist sau esisteau, însă nici nu le văzurăm, unele nici măcar știm dacă se mai află undeva. Despre carele am tractat mai pre larg la locurile arătate.

Acest catalog [î]l împărțim după trei provincie mai mari românești în trei parți, din carile cea dintîi cuține pre ale Transilvaniei, ca cele mai vechie din toate, iar a doua și a treia pre ale Moldovei și României. Întîi cele tipărite, apoi puținele manuscrisă.

Spre ușurarea citarei în cele următoare, ordinîndu-le cronologice pre ale fiecărei provincie, deodată le punem în frunte și o literă latină inițiale sub care se va cita de ci înainte fiecare carte[106].

I. *Transilvanice*

A.	*Tetravangelul*, de Coresi,	fol.,	Brașou,	(1570)
B.	*Cazania I*, de același,	fol.,	Brașou,	(1575)
C.	*Cazania a II-a*, de același,	fol.,	Brașou,	1580
D.	*Pentateuhul*, de Tordași,	fol.,	Orăștie,	1581
E.	*Cazania a II-a*, ed. a II-a,	fol.,	A. Iulia,	1641
F.	*Noul Test.*, de Silvestru,	fol.,	A. Iulia,	1648
G.	*Psaltirea*, de Silvestru,	4°,	A. Iulia,	1651
H.	*Catehismul calv.*, ed. a II-a,	8°,	A. Iulia,	1657
I.	*Sicriiul de aur*,	4°,	Sebeș,	1683 /
102 K.	*Cărare pre scurt*,	8°	A. Iulia,	1685
L.	*Diaconariu*,	4°,	A. Iulia,	1687
M.	*Euhologiu*,	4°,	A. Iulia,	1689

II. *Moldovenești*

N.	*Cazania pre tot anul*,	fol.,	Iași,	1643
O.	*Șepte sacramente*,	4°,	Iași,	1645

P.	*Legile împărătești,*	fol.,	Iași,	1646
Q.	*Psaltirea în versuri,*	4°,	Uniev,	1673
R.	*Acatistu,*	4°,	Uniev,	(1673)
S.	*Liturgia,*	4°,	Iași,	1679
T.	*Euhologiu,*	4°,	Iași,	(1680)
V.	*Psaltire rom. sîrb.,*	4°,	Iași,	1680
X.	*Paremiariu,*	4°,	Iași,	1683
Y.	*Viețele sînților,*	fol.,	Iași,	1683
Z.	*Divanul lumei,*	fol.,	Iași,	1698

III. *Ungrovlahice*

Aa.	*Canoanele SS. Apostoli,*	4°,	Govora,	1640
Bb.	*Cazania pre dumenece,*	fol.,	Govora,	1642
Cc.	*Cuvîntari beserec.,*	4°,	Cîmpulung,	1642
Dd.	*Cazania pe tot anul,*	fol.,	Dealu,	1644
Ee.	*Pravila cea mare,*	fol.,	Tîrgoviște,	1652
Ff.	*Cluciu* (Chiae),	fol.,	București,	1678
Gg.	*Liturgia slov. și rom.,*	4°,	București,	1680
Hh.	*Evangeliu,* românește,	fol.,	București,	1682
Ii.	*Apostol,* românește,	fol.,	București,	1683
Kk.	*Biblia,* V. și N. Test.,	fol.,	București,	1688
Ll.	*Mărgăritul S.J. Chrys.,*	fol.,	București,	1691
Mm.	*Mărturisirea cred.,*	4°,	Buzău,	1691
Nn.	*Evangeliu,* grec. și rom.	fol.,	București,	1693
Oo.	*Evangeliu,* românește,	fol.,	Sneagov,	1697
Pp.	*Lumina,*	4°,	Sneagov,	1699 /

IV. *Manuscrisă* 103

Qq.	*Pravila de Eustratiu,*	fol.,	Moldova,	(1631)
Rr.	*Mestecat* I,	4°,	Transilv.,	16...
Ss.	*Mestecat* II,	4°,	Transilv.,	16...
Tt.	*Mestecat* III,	4°,	Transilv.,	16...
Vv.	*Mestecat* IV,	4°,	Transilv.,	16...

Xx, Yy, Zz sînt reservate prentru altele mai tîrzie.

Nota 1. Catalogul de forme și de cuvinte ce vom da în următoarele, cum zisem și mai sus, nu va fi complet, din acea simplă rațiune că aici nu scriem nici gramatecă, nici dicționariu, ci numai *Principie de limbă și scriptură*, cu esemple din monumentele românești mai vechi. În alegerea esemplelor din aste monumente, ne ținem de cele produsă în edițiunea întîia, însă cu adausă unde vom afla de lipsă. Însă și cîte vom produce, credem că vor fi destule spre a demustra de cît de mare preț se cade să fie acele monumente în ochii oricărui român care-și prețuiește limba și națiunea sa.

2. Între monumentele aici înfirate, unele le-am cîștigat numai după edițiunea I, unele însă, ce le avum pre atunci, astăzi nu le mai avem și așa încît prentru astea sîntem costrînși a ne ținea numai de citatele vechie. Încă pre timpul edițiunei I, nici nu percursem toate cele avute a mînă, ci numai o mică parte ; de atunci însă prea puține sînt care să nu le fim percurs deplin, făcîndu-se estracte copioasă dintr-înse, din cari aici puține esemple. Estractele vechie periră în furtuna tîmplarilor ce precurmară, chiar și completarea edițiunei I [a] acestor cercetari.

3. La aceste credem că vom face un lucru plăcut adăugînd și titlul monumentelor citate, pre cît se află în esemplarele noastre, prentru că cei ce vor avea unele dintr-înse, mai pre ușor să le cunoască și să se dedea a le prețui și a le coserba.

104 A. Fără titlu, foaiele întîie fiind pierdute, / 240 foaie fără paginatură. Cuprinde cele IV Evangelie, tradusă de pre slovenește. Autoriul e Coresi diaconul, care traduce și Praxiul, adecă Faptele apostolilor împreună cu Epistolele, ci astă parte nu o am văzut, nici știm dacă se află undeva. Estracte în *Anal.*, p. 1—16.

B. Fără titlu, foaiele dintîi fiind pierdute ; 264 foaie fără paginatură. Cuprinde cuvîntari după Evangelie, începînd de la Dumeneca Paștelor pre tot anul, cu testul Evangelielor după versiunea de sub A, și în urmă rugăciuni la unele sacramente și altele. Autoriul e tot diaconul Coresi, carele se pare a o fi tradus după vreo carte calvinească. Estracte în *Anal.*, p. 16—29.

C. **Картѣ че се кѣмѫ еѵ҃лїе кȣ ꙟвъцѫтȣрѫ. деꙟ тȣспатрȣ еѵ҃листїи... ꙟ Брашовь. ши сѣȣ ꙟчепȣть... а се типъри... ла ѡ мїе фп҃... ꙟ лȣна лȣ декемврїе дї днь. ши сѣȣ съвръшить лоукрȣль ла ѡ мїе фп҃а... ꙟ лȣна лȣ юнїе, кн҃ днь** ; 320 foaie, fără paginatură. Cuprinde cuvîntari pre toate dumenecele și sărbătoarele anului, începînd de la Dumeneca fariseului, cu testul Evangelielor ca în A și B. Autoriul e tot Coresi și alți doi preuți din Șchiaii Brașovului, cari o au tradus de pre limba slovenească. Estracte în *Anal.*, p. 30—45.

D. Fără titlu generariu, decît pre pag. 1 : **Палїѧ**, adecă παλαιὰ διαθήκη, *Vechiul Test...*, 162 foaie, fără paginatură. Cuprinde cartea prima și a doua a Pentateuhului, tradusă de mai mulți, iar mai ales de Mihael Tordași, episcopul românilor din Transilvania. Versiunea e după testul vreunei versiuni calvinești de pre limba ebreiască. Autorii, în prefațiune și în epilog, apromit toate cartile *Vechiului Test.*, ci în esemplariul mieu și în al bibliotecei din A. Iulia se află numai cele dintîi două : a Facerei (Genesis) și a Ieșirei (Exodus). Mai ieșit-au și altele, nu știm. Catalogul Bibliotecei metropolitane din A. Iulia, nr. 16, scrie : *Cinci cărți ale lui*
105 *Moisi*, românește, și / se zice că și *Apocalipsul* s-a tipărit tot acolo, însă lucrul nu e adeverit. Estracte în *Anal.*, p. 46—82.

E. Fără titlu, însă după edițiunea din 1580 din Brașou ; esemplariul mieu nu e complet dinapoi ; tipariul urît și necorect. De aceea, estracte nu am dat în *Analecte*.

F. **Ноȣль Тестаменть саȣ ꙟпъкарѣ аȣ лѣцѣ ноаѡ а лȣи Іс҃ Хс҃ Домнȣлȣи нострȣ... ден изводь греческȣ ши словенескȣ... ꙟ четатѣ Бълградȣлȣи... ,ахмн, лȣпа лȣи Генȣарїȣ, в҃**; VI și 329 foaie paginate, cu corecture în margini, ce esplică cuvintele mai vechie. Autoriul se zice a fi fost un ieromonah, Silvestru. Versiune prea bună. Esemplarele încă și astăzi foarte desă. Estracte în *Anal.*, p. 83—100.

G. **Ѱалтирѣ че съ зиче Кънтарѣ а феричентȣлȣи прор҃к ши ꙟпърат Дв҃дь, кȣ кънтъриле лȣи Мѡѵси... ден извод жидовескь..., ꙟ четатѣ Бълградȣлȣй..., ,ахна, декем. ке҃ днь**; XVIII și 300 foaie paginate. Autoriul versiunei necunoscut, însă după limbă tot același cu al *Noului Testament* I, de sub F. Se pare a fi făcută mai întîi dupre testul grecesc, iar apoi revăzută și coresă după vreo versiune calvinească din limba ebreiască. În margini esplicari de cuvintele și formele mai vechi, care arată că autoriul a trăit mai ainte. De o versiune românească a toată Scriptura făcută din mandatul principelui Gabriele Bethlen (1613—1629), P. Bod, *Hist. Valach.*, Ms. lib. II,

c. I, § 3, așa scrie: „Biblia sacra, quibus miseri carebant Valachi, opera virorum doctrina linguae que peritia satis instructorum, in linguam valachicam non sine ingenti cura et magno sumptu curavit transferri. Quae tamen versio diligenter accurateque instituta lucem videre publicam non potuit; post fata enim Principis, sive invidia malevolorum, sive ignorantia indoctorum, sive negligentia possessorum, ex aculis hominum periit, neque destinato ab optimo Principe fini respondit". Din astă versiune ni se pare a fi și *N. T.* de sub / F și *Psaltirea* de sub astă literă, G. Celealalte parți 106
vor fi perit[107]. Estracte în *Anal.*, p. 100—113.

H. Edițiunea I e din a. 1642, în 4°, care nu o am văzut, cealaltă din a. 1657, in 12°, ce o avusem ne-a perit. P. Bod scrie la *l.c.* că e tradus dupre *Catechesis Palatina* de Ștefan Fogarași, preut în Lugoj, și tipărit cu litere latine și sîrbești, la a. 1648.

I. Єнкрнюль де аȣр. карте де проповеданїе ла морцн..., ꙟ Єасьшебеш, анн аҳпг, сен. зї; 168 foaie paginate. Cuprinde XV cuvîntari, precum se pare, tradus de pre carte calvinească de protopopul Popa Ioane din Vinț. Estracte în *Anal.*, p. 114—127.

K. Fără titlu, în 2 esemplare ce am a mînă; VII, 101 și III foaie, cele din mijloc paginate. Cuprinde XLIV întrebari și răspunsuri cu un adaus. Autoriul e tot Popa I. din Vinț, precum se pare iarăși de pre o carte calvinească. Escerpte în *Anal.*, p. 127—133.

L. Ръндȣꙗла Дїаконствелорь, днпре лимба словенꙗскъ ... ꙟ скаȣнȣл Митрополїн Бель Градȣлȣй... ,аҳпз, лȣна септ, а̃; 21 foaie paginate.

M. Молнтъвннкь изводит дин словенїе..., ꙟ митрополїѧ Белградȣлȣй..., аҳпѳ, апрнл к̃в; VI și 179 foaie paginate. În capet, pînă la pag. 222, cuvinte și iertăciuni la morți. Autoriul versiunei e tot Popa Ioane de Vinț, ca sub I, K. Estracte în *Anal.*, p. 134—140.

N. Карте ромънѣскѫ де ꙟвъцътȣръ дȣменечеле престе ан шн ла празннче ꙟпърътещн шн ла свънцн марн... тълмъчнтѫ дн ꙟ лнмба словенꙗскъ пре лнмба ромънѣскѫ... де Барлаамь мнтрополнтȣль де цара Молдовен... ꙟ Ꙗшн..., ,аҳмг; III, 384, IV și 116 foaie. Cuprinde cuvîntari pre toate dumenecele și sărbătoarele anului, începînd de la Dumeneca fariseului, cu testul Evangelielor la dumenece. Autoriul încă e nu într-atît metropolitul Barlaam, cît Eustatiu Logofetul; vezi sub lit. O, S, și Qq. / Estracte 107
în *Anal.*, p. 204—212.

O. Шѧпте таине а весѣречїн. тнпърнте... ꙟ търг ꙟ Ꙗш, вл̃тѡ ,зр̃нг, ноев, н̃; IV, foaie nepag. și 341 (342) pagine. Autoriul se află suscris sîrbește în finea paginei 317: Єѵстратїе вы влогофет. Cartea e numai un estract din *Pravila besericească* a aceluiași, ce nu s-a tipărit; vezi mai jos sub Qq. Estracte în *Anal.*, p. 212—216.

P. Карте ромънѣскѫ де ꙟвъцѫтȣрѫ дела правнлеле ꙟпърѫтещн... тѫлмъчнтѫ дн ꙟ лнмба нленѣскѫ пре лнмба ромѫнꙗскѫ..., ꙟ Ꙗшн..., ,аҳмѕ; III foaie nepag., 186 paginate și alte XIV nepag. Autoriul e tot Eustratiu ca și sub O, însă după ce esemplariu grecesc a tradus nu am aflat încă, decît că începe de la legile Rhodiilor. Cartea toată e băgată și în *Pravila besericească* de Tîrgoveşti din a. 1652, fără a se arăta originea. Estracte în *Anal.*, p. 216—223.

Q. Ѱалтнре а с̃нтȣлȣй Пророкь Давид..., пре вершȣрй товмнтѫ ꙟн чннчй ай..., де смернтȣль Доснѳей Мнтрополнтȣль де цара Молдовей, в монастнрȣ Оунев..., лѣта... зр̃па; VI foaie nepag. și 265 nepaginate. În fine un carme de Mironu, palatinul mare, și un apostrof. Acest titlu [î]l dăm după un alt esemplariu mai întreg de cum l-am avut la 1858. Estracte în *Anal.*, p. 249—253.

R. Fără titlu ; 48 foaie nepaginate. Cuprinde, afară de *Acatist*, și alte rugăciuni. Tipariul același ca și în Q și cartea e legată cu acea Psaltire în toate trei esemplarele noastre ; de unde nu poate fi îndoială că totdeodată și într-un loc s-au tipărit de același zelos bărbat.

S. Дꙋ̃ъꙗска литꙋргїе. акмꙋ ꙟтѫй типъритѫ рꙋмѫнаще..., ꙟ Ꙗшь..., ꙟп анꙋль ҂зрп̃з ; XVI foaie nepag., 34 (36) și 49 paginate. Cuprinde cele
108 trei liturgie cunoscute, traduse tot de Dosotheiu / Metropolitul, din limba grecească. Estracte în *Anal.*, p. 223—226.

T. Fără titlu, în esemplariu lipsind 15 foaie dinainte și de la foiul 132 pînă în capet. Autoriul, după stil e tot metrop. Dosotheiu, iar după tipariu, înainte de cele următoare V, X, Y, de aci l-am pus la a. 1680. Estracte în *Anal.*, p. 226—229.

V. Ѱалтирѫ де-нцълес... кꙋ послꙋшанїѫ смерений ноастре. Досоѳей Митрополитꙋль..., ꙟ Ꙗшь клѣт... ҂зр̃пи, април аї̃ днь ; III foaie nepag. și 212 paginate. Paginele-s împărțite în 2 columne, în dreapta testul românesc, iar în stînga cel slovenesc. În urmă, cîntarile lui Moise, rugăciuni și pascalie. Estracte în *Anal.*, p. 229—233.

X. Паримїиле престе анъ..., кꙋ послꙋшанїѫ смеритꙋлꙋй Досоѳей Митрополитꙋл, ꙟ типарница църъй..., вълѣт ҂зр̃ча мѣц. ѡк. з̃ днь ; VII foaie nepag. și 38, 139, 56 paginate. Cuprinde la început o cronologie versificată despre domnii Moldovei de la Dragoș pînă la Antoniu Ruset, în 68 distihe ; de aci lecțiunile din cărțile *Vechiului Test.*, preste an, împreună cu unele canoane etc. Estracte în *Anal.*, pag. 233—244.

Y. Esemplariul ce-l aveam a mînă la a. 1847 s-a pierdut și nu ne-a rămas decît tomul II, fără titlu ; de aci nu-l putum folosi întreg.

Z. Диванꙋль саꙋ гѫлчава ꙟцелептꙋлꙋй кꙋ лꙋмѫ саꙋ џюдецꙋл сф̃летꙋлꙋй кꙋ трꙋпꙋл. принь де трꙋда... а лꙋй Iѡанъ Димитрїе Кѡнстантинъ Воевод..., ꙟ Ꙗши. влѣт... ҂ах̃чи ; X foaie nepag., 138 pag. și VI nepaginate. Cuprinde dialogi între înțelept și lume în cartea I, de aci, în cartea a II-a și a III-a, îndemnari împărțite în paragrafi. Estracte în *Anal.*, p. 245—248.

Aa. Правила ачеста іасте дерептъторю де лѣџе, токмѣле сфн̃цилор Ап̃сли, токмите де з̃ събоарѫ..., ꙟ Мѫнѫстир... Говора. вълѣт... ҂ах̃м ; /
109 IV foaie nepag. și preste 162 paginate. Alt esemplariu ce mai aflarăm, încă nu e întreg, ci-i lipsește cel puțin un foiu din scară. Cuprinde canoanele beserecei și alte învățăture. E cea dintîia carte românească tipărită în România, însă, precum se pare după Prefațiunea Metropolitului din Transilvania, Ghenadiu, și după limbă, edițiunea e făcută sau după alta mai vechie transilvană sau cel puțin după un mss. transilvan. Vezi și sub Bb. Estracte în *Anal.*, p. 141—150.

Bb. Єѵ̃глїе ꙟвъцътоаре саꙋ казанїе престе дꙋминечиле анꙋлꙋи ши ла празниче гп̃дскь ши ла алци сфн̃ци мари. скоасѫ ши приментѫ депре лимбѫ рꙋсаскѫ... пре лимбѫ рꙋмънѣскѫ..., кꙋ оустенѣла ши изводпрѣ лꙋи Силвестрꙋ Єромонахъ. тѷпъритѫ ꙟтрꙋ дꙋмнезеꙗска лавра Говора..., ах̃мв мс̃ца септемврїю днн кй ; IV foaie nepag. și preste 600 pagine. În esemplariul nostru se pare a nu lipsi decît un foiu din urmă. Cuprinde numai cuvîntari pre dumenece de la a fariseului pînă la a tuturor sînților, cum arată și scara cu testul Evangelielor ; iar celealalte sau rămaseră netipărite sau sînt cuprinse într-alt tom ce nu l-am văzut. Esemplarele sînt foarte rare și, după a noastră părere, custă numai dintr-un tom. Autoriul cartei, Silvestru ieromonah, se pare a fi tot cel de sub F, de la care avem *N. Test.* de A. Iulia ; încă credem că și *Pravila mică* cu precuvîntarea a[rhi]episcopului Ghenadiu de sub Aa, încă e tot de acesta, fiind tot de pre atunci și în aceeași tipografie date la lumină. Estracte în *Anal.*, p. 150—158.

Cc. Ꙟвъцътȣри престе тоате ꙁилеле..., преꙟȣсе депре лимбѫ гречаскѫ... пре лимбѫ рȣмѫнѣскѫ... в длъгомполи, влѣт ,ахмв ; III foaie nepag. și 55 paginate. Cuprinde XIII învățături, traduse de Melchidesec, ieromonahul și egumenul Mînăstirei din Cîmpu-Lung. Estracte în *Anal.*, p. 159—164. /

Dd. Єѵ҃глїе ꙟвъцътоаре дȣминечелѡр престе тот анȣл ши ла праꙁниче 110
дѡмнеци ши ла сфинци мари алеш... типърїтȣсаȣ ꙟтрȣ дȣмнеꙁеѧска лавра че се кїамѫ монастирѣ дѣл... вълѣтъ... ,ахмд. м҃сцо сен. в҃ дн҃и. Cuprinde cuvîntari precum arată titlul, însă cele dintîi pînă la Dumeneca Thomei (p. 403) sînt luate din pagină în pagină toate din edițiunea de sub Bb, numai cît formele rare se schimbă cu altele mai usitate, iar de la p. 404 încolo sînt luate din edițiunea de Iași din a. 1643 (mai sus, sub N). Care toate demustră că edițiunea de sub Bb nici e după limba Țărei Românești, nici nu s-a tipărit mai încolo de cum se află în esemplariul nostru. Estracte din astă causă nu am dat în *Analecte*, și aici încă o memorăm numai din punt bibliografic. Esemplarele nu-s rare, însă în partea I foaiele-s mestecate cu foaia din edițiunea de Govora (Bb), al cărora semn destintiv e că foaiele din Bb sînt numai cu cîte o linie neagră pre marginea din afară, iar cele de sub Dd cu cîte două linie.

Ee. Ꙟдерептарѣ леџїи кȣ Дмн҃еꙁеȣ карѣ аре тоатѫ жȣдеката Архїерѣскѫ ши ꙟпърътѣскѫ де тоате винеле прешѡцеши ши мїренеши. Правила сфинцилѡр Ап҃слн, ачѣле ꙁ҃ съб҃..., де кȣвън. Дїак. ал мар. Бесѣр..., вѵр Алеѯїе Аристинȣ. иар акȣм де ꙟтъи преꙟȣсе тоате де пре єлинѣще пре лимбъ рȣм..., ꙟ Търговище..., ꙟ ст. Митр. ..., влѣт. ꙁр҃ѯ, алȣи Хс҃, ахнв ; XV foaie nepag., 795 paginate. Cartea se împarte în trei parți : P.I cuprinde canoanele după materie în 417 capete (глава) cu note marginali ; P. II canoanele SS. Apostoli etc., în ordine, prescurtate, cu esplicațiune după Aristenu ; P. III Teologia SS Părinți după S. Anastasiu Sinaitul, cu întrebari și răspunsă, în 55 capete.
Autoriul originale nu e cunoscut, iar traductoriul e Daniel Andrei, / monahul 111
Panonianul (va să zică Transilvanu). Legile împărătești însă sînt luate din cartea de Iași, din a. 1646 sub P, fără a o cita. Estracte în *Anal.*, 164—180.

Ff. Кѣм ꙟцелесȣлȣи... саȣ тѵпърит ꙟнтъю ꙟ митроп. Бȣкȣрещи ании дом. ,ахон ; IV foaie nepag. și 108 paginate. Tradusă de pre limba rusească de mai mulți, carii nu se numesc, iar compusă de Ioaniciu Galetowski, arhimandritul Cernigovului. Cuprinde XVIII cuvîntari pre dumenece și sărbătoare alese. Estracte în *Anal.*, p. 181—185.

Gg. Свн҃та ши Дмн҃еꙁъѧска Лѵтȣргїе... депре иꙁводȣлъ грецескъ... типърïтȣсаȣ ꙟ скаȣнȣл митрополїи Бȣкȣрещилор анїи... ,ахп. м҃сца юл и҃ ꙁиле ; XI foaie nepag. și 127 paginate. Testul liturgielor slovenește, celealalte românește. Autoriul versiunei e Inocențiu Ieromonahul. De însemnat e *Epistola dedicătoare* (sic) a zelosului metropolit Theodosiu (Veștemeanul) către princepele Șerban.

Hh. Свн҃та ши Дмн҃ꙁъѧска Єѵангелїе... дипре ѡрѫндȣѧла грецещїи Єѵ҃глїи... ꙟ... Бȣкȣрещи... ла анȣль... ,ахпв ; IV foaie nepag. și 175 paginate. Tradusă de Iordache Cantacuzenu.

Ii. Апостолȣл... де пре ѡрѫндȣѧла грецескȣлȣи Ап҃стѡл... ꙟ... Бȣкȣрещи... ла анȣль... ,ахпг; V foaie nepag. și 199 paginate. Tradus de dascăli nenumiți.

Kk. Библїѧ адекѫ дȣмнеꙁеѧска скриптȣръ але чеи веки ши але чеи ноаѡ лѣџе. тоате каре саȣ тѫлмъчит дȣпре лимба єлинѣскѫ..., типърїтȣсаȣ

꙳тꙗю ꙳ скаꙋнꙋл митрополіей Бꙋкꙋрещилоръ..., ла анꙋл... ,ахпи ꙳ лꙋна лꙋи
112 ноемврїе ; V foaie nepag. 932 paginate și 1 în urmă. Versiunea / e dupre limba grecească, făcută de frații Șerban și Radul Grecianii, după o edițiune de Francofurt ; versiune bună, însă ici-colea cu erori tipografice mari, precum Jud. III, 27 : *jucîndu* în loc de *fu cîndu* ; 1 Reg. XVIII, 8 : *celui* în loc de *ce lui* ; 2 Reg. XIII, 32 : *zicîndu* în loc de *zăcîndu* ; 3 Reg. VII, 35 : *înceturile* în loc de *începuturile* ; 4 Reg. I, 19 : Joram *împăratul* Ahavului, în loc de Joram *fiiul* Ahavului ; XVII, 35 : să nu vă *teți* în loc de să nu vă *temereți* ; Isa. XLII, 3 : inul afumîndu-se nu-l va stinge, cel *adevăru* va scoate judecată în loc de *ce la adevăru* ; XLV, 9 : au doară cela ce *ară vara* pămîntul toată ziua ? în loc de : au doară cela ce ară *va ara* ; XLVI, 1 : Că *Zuvil* în loc de *cădzu Vilu* etc. Escerpte în *Anal.*, p. 185—194.

Ll. Edițiunea I ce o am fost avut ne-a perit în tinerețe ; de atunci am mai văzut alt esemplariu, fără de a-l putea usua ; ci avem edițiunea a II-a din a. 1746, fol., București, III foaie nepag. și 252 pag. Cuprinde XXXV cuvîntari de ale lui I. Chrysostomu sau, mai bine, escerpte și mărgăritare din cuvintele lui, împreună cu de la alți SS părinți : Epifaniu, Anastasiu Sinaitul, Maximu etc., traduse din limba grecească de oarecine nenumit. Escerpte în *Anal.*, p. 195—203.

Mm. Православника мъртꙋрисиреа... дꙋпре гречаска... де Радꙋл логофът Гречѣнꙋл... ла Єпискꙋпіа дела Бꙋзъꙋ ла а... ,ахзс ; IV foaie nepag. și 210 pagine.

Nn. Сфѫнта ши дꙋмнезъеаска Євангеліе елинѣскъ ши рꙋмънѣскъ... ꙳ анꙋл ,ахчъ; V foaie nepag. și 372 pagine. Versiunea e dupre cea din edițiunea din a. 1682 sub Hh, însă cu unele schimbari, de Șerban Greceanul.

Oo. Ca cea de București din a. 1682 (sub Hh) cu unele schimbari.

Pp. Карте саꙋ лꙋминъ кꙋ дрѣпте довези... ꙳ Снѣгов ла анꙋл...
113 ,ахчд. ꙳ лꙋна лꙋи Апрїліе; / III foaie nepag. și 108 paginate. Tradusă după a lui Maximu Peloponesanul de un necunoscut.

Qq. Правилꙗ алѣсꙗ, скоасꙗ ши токмитꙗ ши дентрꙋ мꙋлте сфинте скриптꙋри черкатꙗ ши гъситꙗ... ; 343 foaie nepag., din care cele dintîi cuprind scara a 324 capete necompletă și de o mînă mai tîrzie, ci tot vechie, cu scrisoare curente; iar celealalte 335 foaie cuțin titlul în formă de precuvîntare (1—3), de aci testul cartei în 370 de capete, în scrisoare cadrată foarte elegante cu roșu și negru, pre hartă pergamenă (4—325). Testul acest e după același mod cu al *Pravilei de Tîrgoviște* (mai sus, sub Ee), în partea dintîi, însă mai pre larg. Capul din urmă 370 e o formă de epilog în care autoriul arată fîntînele după cari a lucrat astă carte, și anume, memorează pe Zunara, Balsamonu, Mattheiu Blastari, Armenopulu, Photiu și alți, iar în urmă se numește pre sine Eustratie biv logofet, de la carele avem și *Legile împărătești*, Iași, 1646 (sub P) și cartea despre *Sacramente*, acoloși, 1645 (sub O), așa cît *Legile împărătești* împreună cu astă *Pravilă*, pre cît știm încă netipărită, fac un corp întreg de dereptul civile și canonic grec-orientale ; iar cartea de *Sacramente* e numai un mic estract din astă pravilă besericească. Manuscrisul e scris înainte de a. 1632, și așa mai vechi decît oricare carte tipărită în Moldova, precum se cunoaște dintr-o notă mai tîrzie de pre pagina din urmă a manuscrisului, în care slovenește se scrie cum că în a. 1632, sept. 23, dumenecă, se hirotoni metropolitul Moldovei Barlaam, cetindu-să *Evangelia Dumenecei întîie de la Luca*, cap. V : Stă Is. lîngă Marea Genesaretului și cuvîntă în acea zi învățătură Meletiu Sirigo, marele dascăl Critenul. Cari împrejurari, numai un contimpuraniu putîndu-le ști așa de amănuntul, arată că m-sul e cu ceva încă mai vechi decît a. 1632 și poate că e chiar originalele[108]. Ortografia cartei încă e întru toate asemenea cu a cartilor / moldovenești 114 de pre atunci și ales cu a celoralalte de același autoriu (O. P.). Despre autoriu, vezi *Letopisețele Moldovei* (Iași, 1852, 4°, tom. I, pag. XI).

Rr. Ms. fără titlul și fără început, cu multe coale mestecate și altele pierdute după a doua legătură, scris de mai multe mînu mai vechie și mai nouă. Cele mai vechie sînt în 103 foaie :

a) **Веденїйле маичїи Прѣчесте**, f. 1—14.
b) Cîntari besericești, f. 14—18.
c) **Татъл ностꙋ кꙋ тѫлк**, f. 18—20.
d) **Катавасїиле де ла Бꙋна Вестире**, f. 24.
e) **Повѣсте де пилдъ**, f. 25—30
f) **Житїѧ пъринтелꙋи Василїе**, f. 30—101
g) Fragment de geografia Transilvaniei ; f. 101—103, publicat în „Organ", nr. XXV, suplem., pag. 131 seq.

Pre foaiele 21—23, se află un prohod sîrbesc și începutul unui vocabulariu biblic sîrbesc-românesc.

Scrisoarea pînă aci e mai cadrată, elegante, cu roșu și negru. Ortografia e vechie, ca cea din carțile tipărite pre la începutul seclului al XVII-lea. Celealalte foaie ale m-sului sînt mai dincoace, cu scrisoare mai rude, pre alocuria foarte urîtă. Cea mai vechie însă și mai bună aici e dinainte de 1678 și între altele cuprinde istoria lui Sichanu împăratul. Ortografia mai nouă, ci ici-colea tot mai avînd unele forme și cuvinte vechie.

Ss. Ms. de mai multe mînu și din diverse timpuri, ce cuprinde :

a) **Слꙋжба свинтелор страсте**, f. 1—21.
b) **Громовник**, f. 22—30.
c) XII visă ale lui Mameru, f, 31—36.
d) **Молитве**, f. 38—49.
e) **Слꙋжба ꙟгропърїи**, f. 58—77.

Celealalte foaie din mijloc lipsesc. Cea mai vechie și mai bună scrisoare e cea de sub d), după care urmează cea de sub a) și e) ; iar cea de / sub c) și 115 d) e cea mai rude ; toate însă de pre la capetul seclului al XVII-lea. O mustră de ortografia *Gromovnicului* (sub b) am dat în „Organ", nr. XXV, pag. 130.

Tt. Ms. de pre la capetul seclului al XVII-lea, cuprinzînd patru parți scrise de atîtești mînu diferite, și adecă :

a) Fragmente de Octoihu, viers III—VIII, foaie 79.
b) Apostoli și Evangelie pre unele zile, dumenece și sărbătoare, foaie 32.
c) **Слꙋжба с҃нтелор Страстїи**, foaie 50.
d) Fragment de Liturgie, fără început și șerbiciul din Dumeneca Paștelor dimineața, necomplet, foaie 33.

Vv. Ms. din secl. al XVII-lea către capet, cuprinzînd patru parți de diverse mînu, anume :

a) **Ꙟвъцътꙋри алѣсе ши токмите пентрꙋ петрѣчериле сфинцилор бътрѫни Єрмонаши ши нꙋстиничи**, foaie 61.
b) Fragment de Apocalipse, sîrbește-românește, foaie 2.
c) Fragment de virtuți și răutați în XI capete, sîrbește-românește, cu citațiuni din clasicii greci și latini, foaie 30.
d) Comentariu în Apocalipse, necomplet, foaie 48.

4. La acestea adaugem, în locul celor reserbate (Xx, Yy, Zz,), următoarele :

Xx. Evangeliile dumenecelor la mînecare și altele, ms. în fol., se pare din România, seclu al XVII-lea, foaie 16, de mînă nedeprinsă, legat la capetul esemplariului mieu de Bb.

Yy. *Liturgie* sîrbească-grecească-românească, ms. în 4° din România, seclul al XVII-lea, acum foaie 78, celealalte rupte și pierdute în revoluțiunea de 1849. Scrisoare foarte elegante, cu roșu și negru, inițialile într-aurite cu miniature, precum și cu alte miniature foarte eleganti, are hîrtie pergamenă.

116 Cuprinde liturgiele SS. I. Christostomu și M. Basiliu, / împreună cu alte rugăciuni la hirotonia persoanelor beserecești și seculare. Eschiamațiunile sînt în trei limbe, ecteniile și rugăciunile numai sîrbește, iar tipicul numai românește.

Zz. Ms. transilvan în 8°, rămas de la strămoșu-mieu, scrisoare mai cadrată, pre hîrtie pergamenă, cuprinzînd:

a) Rugăciuni pre zilele săptămînei, foaie 14.

b) Istoria lui Archirie, foaie 13, ambe necomplete.

Alte m-să ce mai am, toate sînt mai tîrzie sau nu de mult interes filologic, din cari însă de unele, mai în jos.

5. Adausă la cele mai din sus:

a) La B (pag. 104). Cîștigînd un alt esemplariu, însă nici acesta complet, ci fără început și fără capet, acum ne mai lipsesc dinainte numai 10 foaie, iar dinapoi încă o mare parte a cartei. Deci, de la început pînă la foiul 238 se cuprind Învățăturele, cu scara lor, iar de la f. 239 se începe altă carte, ce în esemplarele noastre nu e completă, sub titlul: **Молитвеник роумѫнескь. положеніе. молитвеле. ботезоуль. коуноуніѧ. коуминекътоура. типикоуль летоургїеи. вечерніе. слоужба де демѫнѣцѫ. кѫнтечеле де ꙟ ѱаломи ши де ꙟ Єѵ҃лїе, петрекътоура морцилѡрь.** Ci din acestea lipsește tot ce urmează de la capetul cumenecăturei pînă în fine.

b) La Kk. După această versiune s-a tipărit și *N. Testament* în București la a. 1703 în 4°, însă cu multe schimbari din formele vechie.

c) La Ll. Un esemplariu ce fusese al bibliotecei mînăstirei, ci acum e înstrăinat, venindu-mi a mînă pre puțin timp, aflai că testul edițiunei a doua nu e schimbat de al celei dintîi decît numai în ortografie.

6. Din cele ce pînă acum ne lipseau și nu le-am putut registra în catalogul de mai sus, după compunerea lui ne veni a mînă: /

117 [AA] *Psaltirea* de Coresi, tipărită la Brașou la a. 1577 în 4°, sîrbește și românește, de mare preț pentru filologia română. Prin mijlocirea d-lui A. Odobescu, încă la a. 1863 ni se trămise de la Ministeriul Cultelor din România un esemplariu ce se află în Biblioteca Naționale din București, însă necomplet, lipsindu-i nu numai titlul, ci și din test, f. 1, 133—136, 236 și 261. Din cari, foaiele 133—136 erau suplinite, însă de o mînă mai recente și neacurată în ortografie. În locul titlului și al precuvîntarei ce ne lipsesc, adaugem aici cel puțin *Epilogul*, carele așa sună (pre f. ultim 305): „Кȣмила лȣ Доумнезеȣ еȣ дїаконȣ Кореси. дѣка възȣю къ маи тоате лимбиле аȣ кȣвѫнтȣль лȣ Доумнезеȣ ꙟ лимба. нȣмаи нои рȣмѫнїи навъмь. ши Хс҃ зисе. Мадеи. рѳ҃. чине четѣще съ ꙟцелѣгѫ. ши Павель апс҃ль ꙟкѫ скрие ла Коринѳь. ре҃, къ ꙟтрȣ весѣрекѫ маи врътось чинчи кȣвинте кȣ ꙟцелесȣль міеȣ съ грѫескь. ка ши алалци съ ꙟвъць декъть оуꙟтȣнѣрекь де кȣвинте неꙟцелѣсе ꙟтраалте лимби: дерепть ачѣѫ фрацїи міеи преоуцилорь, скрисȣвамь ачѣсте ѱълтири кȣ ѡ̃ вѣть. дѣмь скось де ꙟ ѱълтирѣ сръбѣскѫ пре лимбѫ рȣмѫнѣскѫ. съ вѫ фїе де ꙟцелегѫтȣрѫ.

ши грьмѫтичилорь. ши вѫ рогь ка фрацїи мїеи съ четици ши бине съ сокотици къ веци ведѣ ꙟнишикѫ къ е кꙋ адевърь. влѣто. з҃пе."

Vezi „Revista română", mai 1862, pag. 107 seqq., unde la început se află un facsimile al *Epilogului* de mai sus, iar la pag. 116, întreg psalmul CXXXVII, sîrbește și românește.

Noi o vom cita sub semnul AA.

7. În urmă, am mai consultat încă și următoarele ediţiuni și m-să. deși unele de mai puţin interes filologic : /

a) Ediţiuni : 118

BB. **Часловець** каре аре ꙟтрꙋ сине слꙋжбеле де ноапте ши де зи, скоасе пре рꙋмънїе де пре словенїе ши тѵпърить ꙟ **Митрополїѧ Бълградꙋлꙋи... Анїи...** Dedicat lui **Кѵр Василїе Варлаам Митрополитꙋль Белградꙋлꙋи** ; IV foaie nepag. și 204 paginate. Psalmii sînt după versiunea și ediţiunea de A. Iulia din a. 1651 (supra, G).

CC. *Ceaslovu* cu **Кꙋвѫнть** ꙟнаинте кътрѫ... **Кѵр Ѳеѡфіль Митрополитꙋль Бълградꙋлꙋи**, care se pare a fi *Ceaslovul* de Sibiu, tipărit la a. 1696, de care menţionează P. Maior în *Istoria besericească*, pag. 148, și autoriul anonim, la mine în *Acte și fragmente*, pag. 12 seq. ; însă esemplariul nostru e tipărit cu literele *Ceasloveţului* și, prin urmare, la A. Iulia sau la Sebeș, de nu cumva citaţii autori au smintit, legînd rău : **Сивїю** în loc de **Себешь**, mai ales că era scris cuvîntul cu contracţiuni. De almintrea acest *Ceaslov* avu două ediţiuni, precum arată esemplariul meu, în carele la început se află o prefaţiune lungă a tipografului попа **Кѵрїак** către metropolitul, însă fără început, iar din alt esemplariu numai acel *Cuvînt înainte*, însă prescurtat din prefaţiunea cea lungă și întreg, cu același tipariu și în același format. Esemplariul cu prefaţiunea lungă are 3 foaie nepaginate și 332 paginate. Testul e, cu puţină schimbare, cel din *Ceasloveţu*, ci psalmii după altă versiune.

DD. **Кѵріакѡдромїѡн** саꙋ **Єѵ҃лїе** ꙟвъцътоаре..., ꙟ **Белградь**, ꙟ анꙋль... а҂хчд ; sub metropolitul Athanasiu. Limba și ortografia modernisată, precum apriat se spune în finea cartei. Testul e după al *Cazaniei* din Iași, din a. 1643 (supra, N), afară de Cazania de a doua zi de Rusali, care lipsește în unele esemplare pentru învăţătura despre purcederea Spiritului sînt, care se zice a fi scrisă de / editoriul Mih. Iștvanoviciu. Vezi și B. Pop, 119 *Disert. de tipografie*, p. 27, în notă.

EE. **Ꙟвъцътꙋри** крещинещи... акꙋма ꙟтѫи скоасе де пре лимба гречаскъ пре лимбъ рꙋмънѣскъ. ши саꙋ тѵпърит... ꙟ анꙋль... а̃ѱ. **Генарїе.** ꙟ **Снѣговь** ; 13 și 203 pagine ; cu precuvîntare și scara a 39 capete, după care urmează testul lor, împreună cu cap. 296 din Simeon Soluneanul.

FF. **Флоарѣ** дарꙋрилѡр... депре гречїе скоасе пре рꙋмънїе... ши саꙋ тѵпърит.... ꙟ **Снѣгѡвь**. въ лѣтѡ з҃си (1700) ; cu scara a 36 de capete, în cari se află citate din clasici și părinţi, atît grecești, cît și latini, pr. Platone, Aristotele, Tulliu [Cicero], Virgiliu, Ovidiu, Gregoriu Nyssenu, Toma Aquinate etc. Nu o avem în originale, ci numai într-o copie din a. 1794. — Și în urmă :

GG. **Пънѣ** прꙋнчилор саꙋ ꙟвъцътꙋра крединцїи **Крещинещи...** каре ѡаꙋ скрись ꙟ мичи ꙟтребъчꙋни ши ръспꙋнсꙋрй оѵнгꙋрещи чинститꙋль **Патер Боронѣи Ласло** нарокхꙋшꙋл **Бесѣречїи Катхоличещи** деал **Белград**. ши саꙋ ꙟторс ꙟ лимба ромънѣскъ де **Дꙋма Ѡнъш** дела **Борванци**. ꙟ анїи **Дом**. а҂ѱк ; IV foaie nepag. și 152 paginate. După care îndereaptă ce scrie B. Pop, la *loc. cit.*, pag. 28, fiindcă n-a văzut originalele, iar io l-am cumpărat la un anticariu în Viena, înainte de zece ani. Noi o înfirarăm aici, măcar [că] e tipărită după 1700, pentru că după limbă și scriere se ține de seclul al XVII-lea[109].

b) Manuscrisă :

XX. Ms. transilvan, in fol., scrisoare rude, cuprinzînd :

a) Apostoli și Evangelie, f. 1—28.

b) **Пъ8ченіе** pre dumenecele anului, f. 1—134 a doua oară scrisă la a. 1672, după *Cazania* de la Iași, din a. 1643, cu schimbari în cuvinte și ortografie.

c) Pascalia filosofului Damaschin, f. 135. /

120 d) Învățăture la sărbătoare, după aceeași *Cazanie*, și *Evangeliele patimelor*, f. 136—224.

YY. Ms. transilvan, în 4°, de pre la capetul secl. al XVII-lea, scrisoare nedeprinsă, cuprinzînd :

a) **Сл8жба сфи҃телоръ патеми**, f. 1—20.

b) Cea mai mare parte a Euhologiului, după testul edițiunei de A. Iulia din a. 1689 (supra, M).

ZZ. Psaltirea lui Theodor Corbea în versuri, scrisoare cadrată, elegante, pe hîrtie pergamenă, dedicată împăratului rusesc Petru I. După scrisoare și legătură, precum și dintr-o notă din a. 1725, se pare a fi însuși originalele. Esemplariul însă acum e defectuos, stricat, fiind în revoluțiune. După titlu, care lipsește, urmau stihuri politice asupra stemei împărătești, rusește și românește, din cari o parte lipsește ; de aci dedicațiunea în versuri rusești și românești, acum cu defect, și precuvîntarea psaltirei în versuri, tot asemenea, ci întreagă, pre 23 pagine. Iar testul psaltirei de 309 foaie, din care două sînt de tot rupte și pierdute, iar altele trei numai într-un corn vătămate.

Elencul acestora

AA. *Psaltirea,* de Coresi,	4°,	Brașou,	1577
BB. *Ceaslovețu,*	8°,	A. Iulia,	168(8)
CC. *Ceaslovu,*	8°,	A. Iulia,	(1696)
DD. *Cazania,*	fol.,	A. Iulia,	1699
EE. *Învățăture,*	8°,	Sneagov,	1700
FF. *Floarea darurilor,*	8°,	Sneagov,	1700
GG. *Pînea pruncilor,*	8°,	A. Iulia,	1702
XX. Ms. mestecat,	V, fol.,	Transilv.,	1672
YY. Ms. mestecat,	VI, 4°,	Transilv.,	16...
ZZ. *Psaltirea,* de Corbea,	4°,	Transilv.,	(1700)/
121 Xx. *Evangelia,*	fol.,	(Român.),	16...
Yy. *Liturgia,*	4°,	Român.,	16...
Zz. Mestecat,	VII, 8°,	Transilv.,	17...

XXII

Forme. A. Gramatece : a) Declinațiunea

Spre mai mare chiaretate, vom destinge în următoarele între formele gramatece și ortografice, precum și între cuvintele acum rare în us sau de tot uitate, și între ale cărora numai unele însemnari sînt usitate; în cît adecă ele, după părerea noastră, sînt și mai corecte decît cele astăzi usitate și mai genuine. În formele gramatece vom ținea ordenea naturale oserbată tuturor gramatecilor, începînd de la declinațiune. În urmă, de ne va rămînea loc, poate că vom adauge și o serie de forme și frasi sintactice astăzi mai puțin usitate, încă demne de luat aminte.

I. Forme gramatece

1) Noi zicem și scriem acum în nominativul singulare unele (puține) cuvinte cu formă plurale feminină : -*INTE* în loc de -ѫнт, precum : *îmbrăcăminte, încălțăminte, rugăminte,* cari neîndoit sînt înnoiture și corupțiuni, cînd, din contră, cei vechi scriau și cred că și ziceau, în sing. cu -ѫнт, ca / 122
și altele, iar în plurale cu -ѫнте sau -енте sau -инте.

Ꙟмбръкъмѫнт C, Dumeneca brînzei : съне ꙟбрѫкѫмь ꙟнтрȣ ꙟбрѫкѫмѫнтȣл чела лȣминатȣль ; și în Dum. IX după Rus. : шїи ноүсе ꙟбрѫкѫмѫнть нȣѡр. — G, ps. CI, 27 : ка ꙟмбръкъмънтȣль ле вер скимба. — S, Chrisost., f. 11^v. : ши мбръкѫмѫнтȣлȣи непȣтреѕъеи. — V, ps. LXVIII, 12 : ши пȣш ꙟбръкъмѫнтȣл мїеȣ сакь. — D, Exod., XXI, 10 : мънкарѫ ши ꙟнбрѫкѫминтеле.

Ꙟнкълцъмѫнт G, ps. LIX, 10 : лепъдавою ꙟкълцъмънтȣль мїеȣ. — V, ps. CVII, 10 : вою нȣне кълцъмѫнтȣл мїеȣ. — D, Ex., III, 5 : дескȣлцѫци ꙟкълцѫминтеле тале. — N, f. 18^r : ши ꙟкѫлцѫменте ꙟ пичоареле лȣи.

2) Genetivii sing. și nominativii plur. feminini, carii noi astăzi [î]i pronunțăm și-i declinăm cu ъ în silaba penultimă dacă urmează *i* în ultima, la cei vechi ocur scriși cu *a*, așa cît pronunțarea cu ъ se adeverește ca mai tîrzie și mai necorectă. Urmele sînt următoare :

a) -арї în loc de -ърї, precum : адȣнарї, афȣмарї etc.

adunari D, Exod., XVI, 9 : а тоатѫ адȣнарїеи фїилор лȣ Іс҃р; — XXXIV, 30 : маи марїи адȣнарїеи.

afumari AA, Cînt., VII, 38 : нече приноасе нече афȣмари.

arătari C, Dumen. V după Paște : нȣ оүмбрееи ши арътареи. /

ascultari C, Dum. VIII după Rus. : кȣ драгостѣ аскȣлтареи. 123

cercari și *întrebari* Aa, f. 99^v : мȣлте ꙟтрекари ши черкари.

cumîndari AA, ps. XLIX, 8 : нȣ де кȣмѫндариле тале; — Cînt. VII, 38^r : нече кȣмѫндари нече приноасе.

dari AA, ps. CII, 2 : нȣ оүлта тоате дариле лоүи.

împreunari Aa, f. 150^r : бъ нȣ ꙟпреȣнарїи токмѣлелорь.

mari D, Genes., XXII, 17 : пре църмȣреле марїеи; — XLIX, 13 : ꙟи църмȣриле марїеи.

nari C, 6 ian. : ашиждерѣ ла нари. — G, ps. CXII, 14 : нари аȣ ши нȣ миросескь.

suspinari C, XX după Rus. : а соүспинареи ши а плѫнсȣлȣи.

vendecari C, VI după Paște : спре мъртȣрїѧ вендекаре еи.

Încă și калари sau кълари de la masculinul къларю, și мъдȣларе de la neutrul мъдȣларю, în loc de кълърї și мъдȣлърї, cum se pronunță și se scriu astăzi mai pretutindenea :

calari AA, ps. XIX, 8 : чешѣ ꙟ къроүце ши чеѧ ꙟ калари; — Cînt. I, 19 : кȣ карѫле ши каларїи ꙟтрȣ маре. — D, Exod., XIV, 9 : тоци къларїи лȣ фараѡнь; — 17 și 18 : ꙟ карѫле ши къларїи лȣи; — 23 : къларїи ши карѫле; — 26 : пре карѫле ши пре къларїи лѡр; — XV, 19 : кȣ къларїи ши карѫле сале. În sing. D, Ex., XV, 1 : калоүль ши къларюль аȣ арȣнкать ꙟ /

124 маре; — 21: калȣль ши кълариоль лȣи. Noi astăzi zicem numai: къларе și кълъpi.

mădulare. Din nenumărate esemple de astă formă vom să cităm numai *Pravila Mare* (Ee), pag. 719, unde forma aceasta ocure de cinci ori: де ꙟ тоате мъдȣлареле; — ꙟтъи мор тоате мъдȣлареле; — кȣм мор мъдȣлареле омȣлȣи; — чѣлѣлалте мъдȣларе; — тоате мъдȣлареле.

b) -ате în loc de -ъці, precum:

sănătatei B, Dumen. XIX după Anul Nou: ноуте нъдъждоуи ꙟ доумнезеиѧ сънѫтатееи.

judecate AA, ps. XLVII, 12: дерепть жоудекателе тале доамне. — A, Matth., nr. 35: ла зиѡа жȣдекатееи. — C, Dum. XV după Rus.: винокать ѧсте жоудекатеи; — 1 nov.: а дерѣптеи жоудекатеи лȣ доумнезеȣ; — 6 ian.: ꙟаиитѣ жоудекатееи лȣ Хс҃; și, în adevăr, de la *judecată* nu se poate forma genet. sing. și nominat. plur. regulat decît *judecate*. Așa scriau și: въртȣтеi, мінтеи, нȣитеи etc. în loc de въртȣціи, мінціі, нȣнціи etc. Kk, ps. XXXII, 16: кȣ мȣлцимѣ вѫртȣтеи лȣи; — CI, 24; ꙟ калѣ въртȣтеи лȣи etc.

c) În alte terminațiuni, precum:

caliei D, Exod., XIII, 21: коум съ фїе дȣкѫторюль калїеи.

carți N, f. 6r: аȣѕь къ карциле съ вѡрь дешкиде.

falci AA, ps. XXXI, 9: кȣ фръȣ фалчиле лорь траци. — C, XIII d.

125 Rus.: пре Михеа пророкь / пре фалчиль бътȣ; — XXIV d. R.: кȣ фрѫоуль фалчиле лорь съле стринци. — G, III, 17: къ тȣ бътȣш пре тоц пизмашїи мїеи престе фалчи.

parți N, f. 45r: къ ꙟ моулте парци съ ꙟпарте Хс҃; — f. 384r: Треи парци че сънть ꙟтрачастѫ карте. — O, pag. 53; ачѣсте ноаѡ парци; — 53—4: съ скоацъ парциле лорь; — 165: къте парци аре покъница; — 166: ачѣсте треи парци; — 230: деспре амъндоаѫ парциле etc.

3) În acusativ, cei vechi cu mult mai rar premit prepusețiunea пре, și ales în carțile din secl. al XVI-lea, pr.:

AA, ps. II, 9: пащекери еи кȣ тѡѧгь де фїерь, ши ка оуѫ вась де лоуть здробивери еи.

A, Matth., nr. 71: адȣшь ель ла оучениичїи тъи, ши нȣ пȣтȣрѫ ель виндека.

B, Dum. III după Paște: коумпърарѫ мѵрь ка съ мѣргѫ съ оунгѫ Іс҃.

C, Dum. XVII după Anul Nou: тремѣсе ель ла сатȣль лȣи; — съроутѫ ель; — ши ꙟбрѫкаци ель.

D, Genes., II, 8: ши лȣѡ дѡмноул доумнеѕеȣ ѡмоу ши пȣсе ель ꙟ раюл дȣлчецїеи etc.

4) În vocativ, atît sing., cît și plur., aceiași scriu mai ades fără articlu decît noi, precum:

AA, ps. XXXIII, 11: вениици, фїи, ши аскоултаци мине; — XLVII, 10: прїимимѫ, зеȣ, месерѣрѣ та.

A, Marc., nr. 7: фїи, ласѫцисе пъкателе; — nr. 21: ель зисе еи фїе крединца та мѫнтȣите.

126 F, Matth., XX, 13: соаце, нȣ фак цїе недирептате; — XXII, 12: соаце кȣм аи ꙟтрат ачичѣ.

G, ps. XXXIII, 11: вениици фїи. аскȣлтацимѫ; — XLIV, 11: аȣзи фїе ши вези; — XLVII, 10: лȣатам аминте ѡ дм҃незъȣ. În Ps. XLIII, 1, în test: Дȣмнезеȣ кȣ оурекиле ноастре аȣзитамь; iar în margine la cuvîntul дȣмнезеȣ e adausă corectura *-le*, adecă: *Dumnezeule* etc.

5) Nominativii feminini în є de la sing. în ъ sînt cu mult mai deşi la cei vechi decît la noi, precum : *barbe, ƒerestre, gure, începăture, lacrime, lumine, lune, palme, pateme, Paşte, pietre, poarte, rădăcine, săgeate, sarcine, săptămîne, unghe, uşe, vie, voie* etc., din cari ne restrîngem a cita numai :

ƒerestre Kk, Jez., XLI, 16 : ден пардосѣлъ пънъ ла ферестре ши ферестре дешкизѫндȣсе ꙟ треи.

gure V, ps. XI, 5 : гȣреле ноастре лънгѫ нои сънт. — Kk, Exod., XXVIII, 26 : ши ва фи гȣра лȣи дентрѫнсȣл ꙟ мижлок, авѫндъ гȣре ꙟпрежȣрȣл гȣрїи.

începăture Rr, f. 50v : тоате ꙟчепътоуреле лѡр фȣрѫ де немикъ ши дешѣрте.

lacrăme AA, ps. VI, 6 : коу лакрѫмеле мѣле ащернȣтȣль мїеȣ оудъ. — C, Dum. XXXII d. R. : че ноуман де ꙟ лакрѫмеле мишеилор. — F, Act., XX, 19 : кȣ мȣлте лакръме. — G, ps. LV, 9 : пȣсаи лакръмеле мѣле ; — 14 : окїи мїеи де лакръме.

lumine Kk, Ex., XX, 18 : гласȣл ши лȣминеле ; — XXX, 8 : ши кѫнд ва апринде / Аарон лȣминеле сѣра ; — Prov., VII, 3 : ка лȣминеле окилор. 127

lune Kk, Job., XXXIX, 2 : ши аи нȣмърат лȣнеле лор ; — Jez., XLV, 7 : ꙟтрȣ лȣнеле ноаѫ ; — Num., X, 10 : ꙟтрȣ лȣнеле воастре чѣле ноаѡ.

palme Kk, I Imper., V, 4 : амѫндоаѡ палмеле мѫинелор лȣи ; — 4 Imp., IX, 35 : палмеле мѫинилор etc.

paşte V, pag. 211v : де веи съ афли св҃нтеле паще. — Kk, Ex., XII, 48 : пащеле Дм҃лȣи ; — Is. Navi, V, 11 : а доа зи де паще.

pietre Kk, Ex., VIII, 26 : кȣ пїетре не вор ѡморѫ.

poarte V, ps. LXVIII, 13 : карїи шедѧ ꙟ поарте.

rădăcine Kk, Job., XXXIII, 5 : ръдъчинеле лѣмнелор. — G, f. 287v, Cînt., VI, 6 : ла ръдъчинеле мȣнцилор.

săgeate AA, ps. VII, 14 : съџѣтеле сале арзѫтоаре фѣче. — C, 1 sept. : вȣмоулате съџѣте але пъкателѡр. — G, f. 279r, Cînt., II, 23 : адȣнавою спре ей ръȣтъц ши съџѣтеле мѣле.

sarcine KK, Jez., XVII, 21 : нȣ рѫдикаци сарчине ꙟ зїѡа сѫмбетелор ; — 22 : нȣ скоатеци сарчине ; — 24 : ка съ нȣ бъгаци сарчине.

săptămîne Kk, 4 Macab., II : ꙟпрȣмȣтарѣ съптъмѫнелор.

unghe Kk, Dan., IV, 30 : оунгеле лȣи ка але пасерилор.

uşe Kk, Ex., XXIX, 39 : оушъле кортȣлȣи ; — XL, 26 : оушеле кортȣлȣи мъртȣрїеи ; — Ob., V, 4 : прела оушеле челор маи мичи ; / — 2 128
Paral., XXIX, 3 : оушеле касїи Дм҃нȣлȣи.

vie Kk, Jud., XI, 33 : пънъ ла вїеле лȣи Авел ; — XV, 5 : вїеле ши маслинеле ; — 1 Imper., VIII, 15 : вїеле воастре ва зечюи.

voie Kk, Jez., LVIII, 3 : афлаци воеле воастре.

6) Asemenea, forma pluralilor neutre ce noi o pronunţăm astăzi în -ȣрі, cei vechi o pronunţau în -ȣре, precum : черюре, фрингȣре, лȣкрȣре, рїȣре etc., de cari noi de aceea nici nu cităm aici esemple, toate cartile din secl. al XVI-lea şi al XVII-lea fiind pline de ele şi într-alte citaţiuni ale noastre încă vor ocure mai de multe ori.

Multe însă cari noi le zicem în nom. pl. neutru în *-uri*, ei le ziceau au în *-e* au în *-i* masculin, precum : арче, оарзе, сȣспине, къмпї ; aşa :

arce AA, ps. LXXVII, 9 : лȣ Єфрем съ ꙟтинзъ ши съ съџѣте кȣ арче. — Kk, Neh., IV, 13 : кȣ фȣшȣриле лор ши арчеле лор.

oarze Kk, 2 Imp., XIV, 30 : ши лȣи аколѡ ѡарзе ; — XXI, 9 : ꙟтрȣ ꙟчепътȣра сѣчерїи ѡарзелор.

suspine AA, ps. XXX, 11 : ши анїи мїеи ꙟ сȣспине ; — CI, 21 : съ аоузѫ сȣспинеле ферекацилор.

cîmpi AA, ps. LXIV, 12 : ши къмпїи тъи сатȣрѫсе де грась ; — XCV, 12 : съ се бȣкȣре къмпїи. — Kk, Lev., XVII, 5 : кѫте кор џȣнгїѧ ꙟ кѫмпи.

Din contră, unde noi zicem mai mult *genunchi*, cu *i* masc., cei vechi
129 scriu numai / *genuchie*, cu е neutru. AA, ps. CVIII, 21 : џенȣкеле мѣле нȣ пȣтȣрѫ де ажȣнаре ; — CXXI, 4 : аколо сȣирѫ џенȣкеле домнȣлȣи. — G, ps. CVIII, 24 are џенȣикеле cu и, iar ps. CXXI, 4 are семенцїиле. — D, Genes., L, 23 : пре џенȣкеле лȣ Iѡсафь. — Kk, ps. CVIII, 23 : џенȣкеле мѣле слъбиръ де пост etc.

7) Esemple cum se pot pierde formele singuratece din limbe, fie-ne aceste trei : *judeci, mînu, númene,* cari astăzi nimenea nu le mai zice și scrie așa, ci numai *juzi* (!), *mîni, nume* ; însă la cei vechi se ziceau mai regulat în formele de mai sus ; precum :

judeci AA, ps. LXXXII, 12 : пȣсерѫ жоудечїи лорь ка ѡрибь, ши ѡзикȣ, ши зекеи ши съламань, тоци жоудечїи лорь ; — LXXXVI, 7 : ши жоудечилорь ачещѣ че фоурѫ ꙟтрѫнсȣ. — A, Marc., nr. 13 : жȣдечїи драчилор. — C, Dum. Paşt. : ꙟпърацїи ши архїереи ши домнїи ши жоудечїи. — G, ps. CXII, 8 : кȣ боѧрїи ши кȣ џюдечїи ѡаменилор ; — CXL, 6 : лѧпедесѫ спре пїꙗтръ џюдечїи лорь etc.

mînu, cu articlu *mînu-le, mînu-lor*, așa de des în toate carțile din secl. al XVI-lea et al XVII-lea, cît aflăm de prisos a cita esemple anume, afară de ce vor ocure de sine în alte locuri ; ci fără articlu nu aflăm decît în trei locuri. D, Genes., XXVII, 22 : ши нȣ кȣноскȣ ел (pre el) къ мѫнȣлеи (mînu-le lui) ера флокоасе ка алȣи Iсак фрателȣи съȣ мѫнȣ. — N, f. 104^v : ши аи ꙟ кап кȣноунѫ ши ꙟ мѫнȣ стѣг. — Tt, c), f. 26^r : ши ꙟ мънȣ трестїѧ.

130 *numene*, numai în S. Liturg., s. Basiliu, / f. 18^r : прин нещїинцѫ саȣ ȣитаре саȣ де мȣлцѫме де нȣмене.

De aci e format verbul *a numeni*, în locul căruia acum zicem *a numí*, iar *a numení* se aflǎ numai în Ee (*Pravila Mare*), pag. 738 : Пентрȣ нои крещинїи де оунде нѣмь нȣменить, де не кемъмъ крещини.

Nota 1. Numele neutre terminate în sing. în -ѫнт la cei vechi ocur în plur. nu numai în -енте, ci chiar și în -ѫнте, reținînd vocalea oscură și în plurali. Și în cît pentru forma în -енте, esemplele ne sînt atît de dese, atît în m-să, cît și în edițiuni, mai ales în cele din Moldova, cît e cu neputință a le cita, precum : *cuvente, mormînte, veșmînte* etc., cari stau în legătură cu forma ortografică în -ен, despre care în partea a II-a, iar cît pentru cele în ѫнте, vor ajunge următoarele :

coperimînte AA, Cînt., IV, f. 300^r : ши коперимѫнтеле пъмѫнтоулȣи де Мадїамȣ. — C, 6 aug. : съ фачемь трей кѡперимѫнте.

jurămînte C, 29 aug. : ачѣле сънтъ жȣрѫмѫнте.

mormînte AA, ps. LXXXVII, 6 : ка вътъмацїи че доурмирѫ ꙟ мормънте ; — 12 : споунева чинева ꙟ мормънте ; — Cînt., V : чинева ꙟи мормѫнте. — F, Matth., XXII, 27 : къ вѫ асъмънаць мормънтелор ꙟнълбите ; — Apoc., XI, 9 : съ ле пȣе ꙟ мормънте.

veşmînte D, Ex., XXIX, 21 : ши вешмънтеле ꙟбрѫкѫтоаре ; — XXXIX, 41 : ши вешмънтеле фичорилор лȣи. — BB, f. 175^v : ведець вешмънтеле ꙟ гроапѫ.

2. Genetivii articulați ai numelor terminate în *-ă* la cei vechi se ziceau cu mai multă acuratețe gramatecale decît la noi, nu numai cînd se formau

de la genetivul nearticulat, ci și cînd se formează de la nominativ. De aceea, ei scriu[110] : *case ei, mese ei, / vieți ei, mari ei, meserери ei, pace ei, rugăciuni ei, sănătati ei,* care toate și altele multe se află așa scrise în AA și în 131 celealalte din seclul al XVI-lea și de la începutul seclului al XVII-lea. Iar forma în *-ăi,* cu *a* oscur se află în adevăr și la aceiași mai rară, însă nu e de tot pierdută.

drăceascăi C, Dum. VII d. P. : а дръчѣскѫи ѡбличире.

juncăi Kk, Deuteron., XXI, 4 : ши вор тъѧ винеле жȣнкъи ꙟ вале ; — 6 : вор спъла мѫниле не капȣл жȣнвъи.

Sarăi (n. pr.) D, Genes., XVIII, 14 : ла тине мъ вою тȣрна ши Саръеи фива фичорь.

strămoașăi C, Dum. Thom. : пентрȣ ꙟшелѫчюнѣ стрѫмоашѫ еи.

văduăi Ee, pag. 703 : деч Маріа сора въдȣѫй испитѣщесе съ ıа.

Asemenea sînt și genetivii *auei, ziuei, rouei,* decît că forma ortografică în acești genitivi e cevași diferită, precum :

auăi D, Genes., XLIX, 11 : лава ꙟи винь вешмънтоꙋл съȣ ши ꙟи сънџеле аѡиеи тъмбарюль съȣ ; adecă сънџе де аȣѡ, cum scrie AA, Cînt., II, f. 292^{v}, iar *aúă* e *uva* latinilor și *aua* moeso-românilor, vezi mai sus, p. 90.

ziuăi, în loc de *zilei,* AA, ps. CXXXV, 8 : соареле ꙟ десноусȣль зиѡеи.

rouăi Kk, Deuteron., XXXIII, 13 : ден часȣриле черюлȣи ши роаѡй.

3. Unele plurali femin. în *-ețe* sînt acum atît de usitate, cît numărul singulare le e mai de tot părăsit sau uitat, pr. *bătrînețe, blîndețe, cărunteţe, tinerețe* etc. Însă cei vechi au și forma singulare, precum :

bătrîneță X, 1 sept., f. 2^{v} : къ бътрѫнѣцѫй / чинстеще. — GG, f. 132 75^{v} : ꙟ бътрѫнѣца лѡрь.

blîndeță S, Proscom., f. 5^{r} : пентрȣ адеварѫ ши блѫндѧцѫ ши дирептате. — V, ps. CXXXI, 1 : адȣць аминте Д͠не де Давид ши де тоатѫ блѫндѧцѧ лȣи.

cărunteță X, 1 sept., f. 2^{v} : ıарѫ кърȣнтѧцѧ ѧсте минтѧ ѡменилор.

tenereță V, ps. XLII, 4 : каре веселѧще тинерѧцѧ мѧ; — CXXVIII, 1, 2 : дин тинерѧцѧ мѧ; — CXLIII, 12 : ꙟплѫнтате ꙟ тинерѧцѧ лор.

4. *Mie,* în pl. la cei vechi se declina cu *-e* : *mie,* precum : A, Matth., nr. 64, 66 etc., Bb, p. 498, 545, F, Matth., XIV, 21, XV, 38, XVI, 10 ; Marc., V, 13 ; Luc., XIV, 31 etc. : доаѡ міе натрȣ міе, чинчи міе, зѣче міе, доаѡ зечи де мие.

5. Încă și de la вѫнъ (*vena*) se află plur. cu ѫ : вѫне F, în pref. la ep.[istola] către Filip., f. 263 r : дин мȣнте ꙟ кареле ера мȣлте въне де аȣрь.

XXIII

A articlului și pronumelui

După cele zisă în nr. XVI, puține ne rămîn a mai adauge de articli și pronume. Și în cît :

a) Pentru articli, aflăm că cei vechi și în astă parte aveau unele forme mai regulate ca ale noastre, așa :

1) Ei în numele numerali ordenali concordau articlul bărbătesc în litera din urmă : *-lu* sau *-le,* după vocalea ultimă a numelui, zicînd : ***al doi-le, al trei-le, al cinci-le*** / etc., însă al ***patru-lu*** și al ***optu-lu,*** cînd noi astăzi 133 în tot casul zicem ***-lea,*** pre alocuria și în feminin : ***al doilea muiere.*** Esemple:

al patru-lu A, Matth., nr. 57 : Ꙗоузи Іродь ал патроул деспȣиеторю. — Aa, f. 17ᵛ bis : ал патрȣль сънџе аместекать.— F, Apoc., VIII, 12 : ши ал патрȣл ꙟџер тръмбитѫ. — P, f. 171ʳ : ал патрȣль съмнь ꙗсте.

al optu-lu AA, ps. VI, 1 : de la ѡптоуль кънтекȣль лȣ дв҃дь. — Aa, f. 18ʳ bis : ꙗрѫ ал ѡптȣль де съ ватъмпла. — F, 2, Petr., II, 5 : че пре Нѡе ал ѡптȣл, la care, în margine : фостаȣ и ꙟши ꙟ коравїе ал ѡптȣл Нѡе. — N, f. 135ʳ : кареле съ кꙗмѫ ал ѡптȣл вѣкь.

Unde mai atingem că aceiași și în celealalte casuri și numere sînt mai regulați în forme de cum cei de acum. Așa Aa, f. 17ᵛ bis : аи дои вери премари, саȣ аи треи де се вор аместека ; — f. 80ᵛ : аи треи вери премари ; — f. 133ᵛ ; аи треи вери сънтȣши ; — f. 135ʳ : аи дои лорȣми вери etc. Și în urmă, ca în carțile de Brașov din secl. al XVI-lea, în femin. sing. încă și sustantivul ce urmează după numărul ordenale recepe totdeuna articlu, pr. *a doua oara*, nu *oară*.

2) Cunoscut este că noi, în gen. și dativul sing., la numele masc. ce în nominativ nu au articlu, declinînd punem înaintea numelui articlul *lui* și numai în atare cas, pr. *lui* D-zeu și *lui* S. Pietru. Însă asemenea nu facem și cu numele femin. în asemeni casuri ; numai vulgul, cu o anomalie
134 estraordinară și rea, prepune tot acel articlu / *lui* și înaintea numelor feminine spre a forma acele casuri, pr. *lui* Ana, *lui* Maria etc.

Însă cei vechi nu așa, ci la numele masculine prepun articlul *lu*, precum : *lu* D-zeu, *lu* S. Pietru ; care formă se pare neregulată, însă de o vom alătura cu altă datină, ce se mai aude pre alocuria, prepunînd în femin. *la* pentru aceleași casuri, pr. *la* Ana, *la* Maria, paralelismul e deplin : *lu* — *la*.

Iar în cît pentru numele feminine, cei vechi se par a fi prepus și aci articlul feminin : *ei* sau *ii*, de care us însă numai prea puține urme aflăm ; așa :

D, Genes., XVIII, 10 : ꙗка мȣерїеи тале їи Сара, фика фечорь, adecă Саръеи, ca tot acolo, V, 14 ; — și la XXXVIII, 13 : спȣсъръ ꙗрѫ їи Тамар, ѿкѫтѫ мѣрџе сȣс сокрȣтъȣ, adecă Тамареи, ca tot acolo v. 11 : зиче дерепть ачѣѧ Юда Тамареи нȣрориса.

În locațiunea articlului, atît celui primariu, cît și secundariu, cei vechi se poartă cu o mai mare libertate ca noi ; așa, ei zic : *mai tarele* în loc de *cel mai tare* ; în *cetațile toate* (*toate cetàțile*) ; *fata celei muieri* din Chananea (*fata muierii*) ; în *cei oameni* ce îmblă în păcate (*în oamenii cei ce*).

Carțile de la Brașou încă, de cîte ori un adiectiv are înainte-și articlu secundariu, pun în urmă-i și cel primariu, pr. D-zeu, *cela bunul* etc. Vezi și mai sus, pag. 77.

b) De pronumele ꙟл și ꙟи și de altele de aceeași categorie, ziserăm
135 mai sus (p. 71 seqq.) ; aici adaugem că aceste forme la cei vechi / se află cu mult mai rar. Ei au lapădă pre ꙟ și împreună pronumele cu cuvîntul dinainte, cum fac AA, A—D mai totdeuna, au lăpădînd pre ꙟ le scriu despărțit de cuvîntul dinainte, care se urmează mai pretutindenea în Bb. Esemple din aceasta :

p. 8 : ши ль скимбѫ де ꙟтрȣ ѡмь ; — пре ачеста ль спъси ши спре чинстѧ дентъю ль ꙟтоарсе ; — ши ль мънкарѫ вїермїи де вїȣ ; — p. 18 : ши сȣфлетȣл лъ ꙟпреоунѫ кȣ сфйцїѧ лȣи ; — аȣ доаръ ль въдь саȣ ль аȣдь ѡаменїи ; — p. 444 : лȣ ꙟтребарѫ etc.

p. 1 : кȣ негȣра ꙟтȣнѣрекȣлȣи де вечїе й акопери ; — 4 : ши чѣ богъцие карѣ й зъчѣ ꙟнтрȣ сȣфлеть ; — 5 : челȣѧ че съ ꙟтоарче дела пѫкате ей и ꙟмпȣтѫ ; — 6 : пре чеи съмнаці и пїердȣ ; — ꙟтрȣ ꙟтȣнѣрекȣ й трасе etc.

Așa și în Aa, f. 68v : ши дȣпѫ ачѣѧ и ва ци ;—f. 95v: й ѧсте фию; — f. 103r : й корь дезгропа ; — f. 114v : и требȣѧще ; etc.

De unde, cu atît mai puțin se poate proba acea ortografie ce nu de mult începu a scrie *'lu, 'i, 'și* etc., deoarăce apostroful are să însemne numai lăpădarea eufonică a unor litere esențiali, iar nu și a celor ausiliare, cum e ꙟ în pronumele adause și în alte semisilabice.

Notă [1.] În usul *pronumelor posesive*, precum se știe, în două moduri procedem : sau esprimîndu-ne cu *mieu, tău, său* etc., sau cu sufisăle : *mi, ți* etc.

În cît, pentru cele dintîi, dialectul moeso-român e ceva prea larg. Ei zic *oaspile a tău, ajutorlu a lui, lucrulu a lor* etc., cînd noi, / din contră, 136
zicem mai pre scurt : *oaspetele tău, ajutoriul lui, lucrul lor*. Și mai pre scurt este cînd nu lăpădăm numai articlul dinaintea posesivului, ci și cel dinapoia sustantivului precedente, zicînd : *frate-mieu, soru-ta* etc., precum și moeso-românii zic : *frate-nju* etc. Astă formă însă astăzi o aplecăm numai cînd e vorba de părinți, fii și frățietate, carea și la cei vechi e usitată, numai cît aceștia o apleacă adeseori și la alte nume în sing. și plurale. Iar în cît pentru sufisă, în loc de posesive, usul lor la cei vechi e mai întins, nu numai în nominativ și în acus., ci și în celealalte casuri, precum :

D, Genes., XXXVI, 7 : къ бȣнътатѣ ле фоарте ера моꙋлтѫ ; — XXXVIII, 18 : инелоꙋл тъȣ, брѫоꙋлоꙋцы ши тоıагоꙋлȣци кареле цїс а мѫнѫ ;— XLII, 20 : чель фръциωрȣвѫ май микь адоꙋчециль ла мине ; — 33 ; лъсаци ла мине оꙋн фратевѫ ; — XLV, 19 : поровочилорь воцры ши мȣерилорȣвѫ. — Aa, f. 21v : фечорȣль де ва гръи кȣвинте рѣле пъринцилорȣши ; — 103v : доаѡ пърци съ се ласе фечорилорȣш ; — f. 135r : кȣ фечорїи андоилорми вери неωприть съ се амѣстече etc.

2. Aa are multe esemple de casul întîi ; așa, f. 22v : фъртатȣтъȣ сорȣта съ нȣ ѡ ѧ, нич фратетъȣ пре сора фрътатȣтъȣ съ нȣ се ѧ ; — кȣмътръса ; — нашȣтъȣ ; — фратетъȣ ; — f. 23r : соакрѫса etc.

În plurale : D, Gen., XLVIII, 32 : фечорїи тътѫни нострȣ ;— 34 : фратевострꙋ ꙟкѫ въ вою да. — Aa, f. 23r : съ нещине ва спȣрка мȣıарѫ тътьинисъȣ. — Bb, p. 469 : пентрȣ че фъкȣсе силѫ сȣрориса. — Kk, Gen., XXIV, 30 : кѫнд аȣзи кȣвинтеле ребекъи сȣрориса ; / — XXXVIII, 11 : 137
ши зисе Іȣда Ѳамарїеи нȣрориса etc. Unde oserbează genetivul fem. nu numai al numelui, ci și al pronumelui, la cari adauge și acestea :

Kk, Genes., XXVII, 14 : мергѫнд лȣѡ̀ ши адȣсе мȣмесїи ; — Exod. XVIII, 15 : ши зисе моиси сокросъȣ, adecă socrului său ; —și Genes. XXXVII, 10 : шил чертъ татъсȣ.

3. Pravila Mică (Aa) are și фїюмїȣ, care e totuna cu al moeso-românilor *hilju — nju*, f. 134v și încă de două ori : ниче фїюмїȣ кътрѣ сорȣмѣ, ниче фїимїȣ съ кȣщете де динса чева, care foarte mult aduce cu al italianilor *mio* ; după cum vulgul și astăzi la noi contrage formele *mieu, tău, său* în *miò, tò, sò*, pr. *frate-mio, tată-to, unchiu-so* ; și mai sus (nota 2) în Kk : татъсȣ.

Ai noștri cești dincoace de Carpații de mijloc începură mai de curînd a scrie *meu*, în loc de al vechilor *mieu*, înșelați de forma latină *meus*. Ci sminteala e arătată nu numai din cărțile besericești vechie și nouă, ci și din usul celoralalte provincie, care toate au *i* după *m*. Chiar și al moeso-românilor *nju*, care e din *mieu*, și al vulgului nostru *njeu*, demustră că e de a se scrie *mieu*. Încă și la latini se află scris *mieus* în loc de *meus*, anume în epitafiul lui Cn. Corneliu Scipione, unde se scrie: „Virtutes generis *mieis* moribus accumulavi". Vezi la Orelli, nr. 554, Meyer, *Anthol.*, nr. 725, unde în notă adauge: i.e. „miis *vel* meis et monosyllabam pronunciatur".

XXIV

b) Cojugațiunea 1) Ausiliarelor

Să trecem la cojugațiune și mai întîi: /

138 A) La ausiliarele: *sîm* [ortografiat *sum*], *voi* și *am*; dintre carile, alinie:

a) *sîm*, afară de ce că cei vechi mai ades se șerbesc în scrierile lor de formele scurtate: *su* sau *i*, ce astăzi se par a fi lăsate numai în usul vulgului și al poeților, acelora din plecarea ce o are către scurtarea cuvintelor, cestora din necesetatea poetică, iar cărtularilor noștri par că li-s grețoase; tot la aceia se află în numărul plurale și cu formele acum la noi cești dacici cu totul uitate: *semu*, *seți* sau *setu*, ca ale italilor: *siamo*, *siete*, în loc de *sîntem*, *sînteți*, cari-s forme mai tîrzie și mai neregulate.

semu AA, ps. CII, 14: къ църъѫнѫ сем; — Cînt., VII, f. 307ᵛ: ши сем смерици преспре тоть пъмѫнтȣль. — B, V Păres.: ши сем бътȣти. — C, V Păres.: къ тоцнпе семь фраци; — XI d. Rus.: де апостоли ꙟвъцаци семь; — коумь ши нои семь. — D, Genes., XXXVIII, 23: нȣ поате ѕиче къ сем минчиноши; — XLIV, 16: рѡбїи дѡмнȣлȣи ностръ сем. — F, 2 Cor., IV, 9: че ꙟтрȣ ѧ нȣ сем лъсаци.

seți AA, ps. LXXV, 12: тоци че сеци ꙟпрежȣрȣл лȣи; — CXXXVIII, 20: къ ръвниторй сеци ꙟ кȣџете. — B, Joia Înălț. (Luc. nr. 114): тоци сеци мъртоурїе ачелора; — Dum. II după An Nou: пре ꙟ чине сеци ꙟсемнаци. — C, Dum. XVI după Rus.: вои сеци троупȣль лȣ Хс̃; — XXVIII (XI) d. R.: де сеци архїереи ши егȣменн. — D, Gen., XLII, 14: коумь вои сеци искоаде; — 34: коумь нȣ сеци искоаде; — Ex., XXXIII, 5: кȣ грȣмаѕы въртошь ѡамени сеци вои; etc. /

139 *setu* D, Gen., XXIX, 4: драци фраци де оунде сеть; — Exod., V, 17: фараѡнь ꙗрѫ ѕисе къ сеть лѣтиничи.

b) *voĭŭ*. În a doua pers. sing. la cei vechi se zice mai tot *veri* în loc de *vei*, cu *r* muiat. AA, ps. V, 11: ꙟ вѣкь воукȣрасевѡрь ши фивери ꙟтрѫнишїи; — XVII, 27: кȣ алешїи алесь вери фи, ши кȣ ꙟторцїи ꙟтоарчетевери; — L, 9: ламѫвери ши маи врътос де зъпада ꙟпълбимѫвою etc. — A, Matth., nr. 2: зичевери ноумеле лȣи Іс̃; — 102: ꙟсѫ нȣ ка еȣ вою, чи ка вери тȣ etc. — D, Genes., IV, 7: аȣ нȣ аша съ верь фаче бине лȣаверь платѫ; — XIII, 9: съ тȣ дѣ стѫнга веримѣрџе дȣчемѫвою еȣ дѣ дерѣпта, саȣ съ ꙟадерѣпта веры мѣрџе, еȣ ꙟастѫнга воюмѣрџе etc. Și așa toate cele din Brașov, Moldova și altele.

Aceiași vechi usitează și *vremu*, *vreți* în loc de *vomu*, *veți* în futur și almintrea. Din multe esemple, ajungă aceste puține:

B, Dum. IV dup. An. Nou: грѫиндь че времь мѫꙟнка саȣ че врем бѣ саȣ ꙟ че не врем ꙟврѫка. — D, Genes., XLIV, 16: ꙟ че кипь не врем ꙟдерепта пре нои; — III, 5: зисе шарпеле ла мȣѧре: нече коумь ноу вреци кȣ моарте мȣри, къ щїе дѡмнезеȣ коумь вере ꙟи каре зи вреци мѫнка де ꙟтрѫнсь дешкидесеворь ѡкїи воцри ши вреци фи ка дѡмнеѕеȣ.

c) ***amu***. Cei vechi zic nu numai în persoana a doua și a treia cu *b*, ci chiar și în cea dintîi sing., precum:

Aibu în loc de *am*, A, Matth., nr. 79 : че бине съ факъ съ аибь вїаца де
вѣчи. — C, / Dum. XII d. R. : че бине съ факь ка съ аибь а вѣчилор виѧцѫ. — 140
F, Matth., XIX, 16 : ꙟвъцътоаре бȣне, че бине вою фаче ка съ аибȣ вїаца
вѣчилорь ; — Act., XXVIII, 16 : ꙟтрачеѧ мъ невоескȣ съ аибȣ ши еȣ щіинцѫ
сȣфлетѣскѫ ; — Rom., I, 13 : ка съ аикȣ чека рѡадѫ ши ꙟтрȣ вои. — N, f.
116^{r} : ꙟ лок де кът вине ам недеждȣнть съ аибь фїюл мїеȣ. — Kk, pag.
764, Matth., XIX, 16 : ка съ аибȣ кіаца вѣчникъ ; — p. 855, Rom., I, 13 :
ка роадѫ оаре карѣ съ аикȣ ши ꙟтрȣ вои. — Bb, f. 119^{v} : щїȣ къ вери зиче
ꙟцеленцѣще нре дм҃незеȣ вою съ аиб. — BB, f. 179^{v}: съте аибь пре тине вїецȣиндь ши петрекъндь ꙟтрȣ мине. — CC, f. 214^{v} : съ те аибь etc.

Aibi, imperativ, în loc de *ai* care e în loc de *avi*, F, Luc. XIX, 17 : аиби пȣтѣре спре зѣче ѡрашѫ. — Kk, Tob., XI, 7 : аиби татъ нъдѣжде ; — 4 Macab., XIII : ши оунȣль аиби нъдѣжде фрате, зичѣ.

Încă și *abi* în loc de *aibi*, Rr, 19^{v} : дȣмнезеи стреини съ нȣ аби пре лънгѫ мине. Iar *aibîndu* în loc de *avîndu*, A, Matth., nr. 2 : логодитѫ амȣ мȣма лȣи Марїѧ лȣ Іѡсифь маинте пѫнѫ нȣ се адȣнасе. афлѫсе аибѫндь ꙟ маце де дх҃оул сфн҃ть.

Aceiași, în loc de *ar* al nostru condiționat, au mai totdeuna аре sau арѫ, care e în loc de *avere* (ca al latinilor *haberet*).

F, XXIV, 23 : атȣнчѣ съ аре ѕиче воаѡ чинева ; — 24 : дѣре пȣтѣ фи
etc. — G, ps. LII, 5 : карїи мънънкѫ пре ѡаменїи мїеи кȣмь аре мънка пъине ;
— ps. CXXV, 1 : къндь аре ꙟтȣрна Дм҃нȣль / робїѧ Сиѡнȣлȣи etc. — I, 141
f. 17^{r} : чѣре пȣтѣ спȣне ; — 129^{v} : чинѣре ꙟцелѣџе. — D, Genes., XLIV, 22 :
къ съ арѫ вени дела ель ашишь арѫ мȣри etc.

Nota 1. Formele de acum : *sîntem, sînteți* sînt neîndoit mai neregulate, fiind formate de la a 3-a pers. pl. *sînt*, de unde în urmă se adoptă și pentru 1 pers. sing. *sînt* în loc de *sîm*, care formă din urmă încă tot se mai aude în gura poporului din Tr-nia pe alocuria.

Iar formele mai vechi *semu* și *seți* sau *setu*, ca și ale italianilor, mai de aproape sînt formate din cele latine : *simus, sitis*, iar mai departe din *sumus, estis*.

Însă formele italiane de acum încă sînt straformate dintr-altele mai vechie, acum neusitate : *semo, sete*, ce sînt mai aproape de ale noastre. Vezi Compagnoni, *Teorica dei verbi italiani*, p. 28. Dante zice în *Infern*, III, 16 :

„Noi *sem* venuti al loco ov'io t'ho detto".

și în *Inf*. IV, 41 :

„*Semo* perduti, e sol di tanto offesi" ; etc.

Iar în cît pentru *setu* în loc de *seți*, alătură ce vom scrie de a 2-a pers. pl. a perfectelor la § XXVII, unde vom vedea că nu numai т a rămas nemuiat mai pretutindenea în acest timp, ci și alte cosunătoare în asemeni împrejurari, pr. *dedi, steti, a putredi, fierbinteală* etc.

2. La cei vechi aflăm și forma scurtată *vem* sau вѣм în loc de *vrem*, după cum și noi scurtăm astăzi *veți* în loc de *vreți* ; iar вѣм nu e altă decît o pronunțare, în adevăr mai nouă, însă după legile eufoniei, ca și авѣм la aceiași, în loc de *avem*. Vezi *Elemente de limba rom.*, § XV, p. 37. Esemple în *Analecte*.

Ca *veri* nemuiat, aflăm la cei vechi și alte esemple de *r* nemuiat înainte
de *i*, precum : A, Luc., nr. 79 : еȣ піери де фоаме (B și C, tot așa / la locul 142
său ; ci C, Dum. curv. : піерю) ; Ioan, nr. 6 : де ла мине чери съ бѣи etc. De
cari însă și de alte asemenea mai multe, în § următoriu.

3. De formele timpurilor compuse din *eram, fui, am fi, am fost, vrea fi, am vrut* etc., mai în jos.

4. În loc de *e* sau *este* aflăm și numai *i* fără razim la cei vechi, precum : AA, ps. LXX, 12 : дȣмнезеȣль й мїе ажȣторюль мїеȣ.

XXV

2) [Cojugațiunea] timpurilor : presente

B) La timpurile verbelor împreună cu participiele lor :

1) În presentele lor. Cele mai notabili diferențe între regularitatea celor vechi și anomalia noastră în cojugarea acestui timp se pot reduce la următoarele :

În verbele ce au în silaba ultimă a infinitivului un *n* sau *r*, ori de care cojugațiune să fie, pr. *a mîná, mîneá, țineá, púne, vení*, împreună cu compusăle lor, cari, de cîte ori urmează un *i* scurt sau jumătățit după *n* și *r*, după pronunția de astăzi, moaie pre aceste cosunanti, așa cît în pronunție *ni* și *ri* sună numai ca un *i* cosunante, pr. *mînĭ, mînĭ, ținĭ, punĭ, vinĭ* [ortografiate : *meni, măni, tieni, puni, veni*], în a 2-a pers. sing. ca *mîi, ții, pui, vii*, și așa în celealalte persoane : 1 sing. din ind. și conjuntiv și a 3-a pl. din cojuntiv, precum și în gerundiele celor de a 2-a, a 3-a și a 4-a cojugațiune. Așa
143 noi zicem : *mîiu, rămîiu, puiu, repuiu, spuiu, / viiu ; mîie, rămîie, puie, repuie, spuie, viie ; mîind, puind, spuind, viind* ; încă și în imperat. *mîi* ; și în participiul activ *rămîitoriu, puitoriu, viitoriu*. Iar dintre cele cu *r*, de la verbele *a părea, cére, perí, sărí*, pr. *paie; ceiu, cei, ceie* ; *peiu, piei, pieie* (sau *piară*), *peitoriu* ; *saiu, sai, saie*.

Cum că astă pronunție e o anomalie mare, caută să o recunoască cel puțin oricare gramatec, și că astă anomalie numai pre încetul s-a lățit între romanii dacici, căci la cei de dincolo încă nu s-a nici început. Iar monumentele noastre ale cestora de dincoace încă arată că astă anomalie a noastră e foarte tîrzie. Esemplele cele mai multe și acum ne sînt din **D**, iar dintr-alte foarte puține :

spuniu D, Ex., X, 2 : съ спȣню ꙟн оурекиле фичорилорь тъи.

mîni D, Gen., XXXII, 17 : акȣне ачаста че ꙟнаинте мъни.

puni AA, ps. XX, 6 : маре фрѫмсѣцъ пȣни спрнись ; — 10 : къ поуꙟи ен ка коупторю апринсь ; — 13 : къ поуꙟи лорь спинарѣ. — D, Ex., XXV, 16 : адевъръль кареле еȣ цїе вою да, ꙟн ладїе съ поуни ; — XXVIII, 25, 26 : ꙟ чѣле, в̃ цинте съ пȣни, ши пре оумереле Єфодȣлȣи оупа ꙟндерептоул алцїѧ съ пȣнъс. фи ши алте доаѡ белчюџе де аоурь ши съ ле пȣны пре чѣлѧ доѡ корнȣре а хѡѕенȣлȣи.

rămîni D, Gen., XXXVIII, 10 : зисе дерепть ачѣѧ Юда Тамареи нȣрорисa : ръмъни въдȣѡ ꙟ каса тътѫнитъȣ. — F și Xx, Luc., XXIV, 29 : ꙗръ ен ꙟдемна пре ел зыкъндь, ръмъны кȣ нои. /

144 *spuni* AA, ps. XLIX, 16 : дерепче тȣ спȣꙟи дерептъциле мѣле.

țini D, Gen., XXXII, 17 : ꙟтребава зикъндь : ла чине те цїꙟи ; — Ex. XXXIV, 11 : съ цины дерептачѣ, кариле еȣ астѧѕы цїе порȣнческь ; — 22 : праѕникоул съптѫмѫнилор съл цини.

vini D, Gen., XXXI, 52 : тȣ ꙟкѫ съ нȣ вїꙟи де ꙟкоаче ; — Ex. XXXIV, 2 : ши фїи гата демѫнѣцѫ, коум съ вини соус нȣмаи къть.

punie D, Ex., XXIX, 10 : Аарѡнь ши фечори лȣи съшь пȣнїе мънȣле пре капоул џюнкȣлȣи.

rămînie D, Ex., XXI, 36 : ꙟи локоул бооулȣи съ дѧ боȣ ши чель морть ръмѫнїе лȣи.

ținie D, Ex., XXVII, 21 : ачастѫ слоужбѫ ꙟи тоатѫ врѣмѣ вїецїеи фїилорь лȣи Іс̃ль ꙟнтре тотѫ съмѫнца лѡр сѫ се цинїе.

vinie D, Ex., XXIV, 2 : нърѡдоул ꙟнкѫ съ нȣ винїе соус кȣ ель ; — XXXII, 26 : ѕисе : чине е ал дѡмнȣлȣи винїе кътрѫ мине ; — XXXIV, 23 : тоатѫ съмѫнца бърбѫтѣскѫ, де треи ѡри ꙟнтрȣ ань съ винїе ꙟнаинтѣ челȣи дѡмниторю дѡмн алȣ Іс̃ль дѡмнеѕеȣ.

La cari se pot adauge și locurile unde se scrie numai спȣне, ръмѫне,
цине, вине în loc de спȣнїе, ръмѫнїе, цинїе, винїе, pr. D, Gen., XXXII, 5 :
коум ачаста ціе дѡмнȣмїеȣ съци спȣꙟе; — VI, 20 : коум съ рѫмѫне кїи; —
XLI, 38 : шил цине, коумь се фїе виптоул ꙟн Єгїпеть; — XXXII, 17 :
коум съ нȣ виꙟе ши / съ батѫ мине ; — Ex., XXXV, 10 : чинее дентре вои 145
мъндрȣ съ вине ши съ факѫ ачѣлѧ etc.

Tot așa scriu și cuvîntul *vinie* [= *vin'e*] (lat. *vinea*), ce-l pronunțăm azi ca *vie*, acum cu винїе, acum cu випе, pr. B, XIX după An. Nou : нȣ поχти ничи каса ничи виꙟѣ алтȣѧ. — D, Ex. XXII, 5 : съ нещине ва фаче пагȣбѫ ꙟи винїе алтȣи ѡм ; — съ плътѣскѫ дентрȣ а са съмѫнѫтȣрѫ ши ден вине кȣ чеи маи боунь ; — și XXIII, 11 : ашиждерѣ съ фачи ши кȣ вꙟнѣ та. Iar în AA, în sing., se scrie вїꙟѧ și în plur. вїꙟнле, pr. ps. LXXIX, 15 : каȣтѫ де ꙟ черю ши везь ши чѣрчетѫ вїꙟѧ ачаста ; — 9 : вїꙟнле де ꙟ Єгѵпеть мȣташи ; — 11 : ши вїꙟле лоуи кедрїи зеȣлȣи.

Asemenea și unde scriu în cojuntiv паре și ръсаре, în loc de паръ sau паіе și în loc de ръсаръ sau ръсаіе, precum : KK, Matth., X, 34 : съ нȣ въ паре къ ам венить съ пȣю паче. — C, XXIII după Rus. : ка съ ръсаре ши съ крѣскѫ дерептате.

Ei reţineau pre *n* încă și în gerundie și în participiele active, zicînd : пȣнинд, цининд, цинеторю, винеторю în loc de ale noastre : *puindu*, *țiindu*, *țiitoriu*, *viitoriu*, precum :

D, Gen., XLVIII, 17 : възѫндь ꙗрѫ Іѡсифь кȣм татѫсъȣ мѫна са дерѣптѫ арѫ фи пȣниндь пре капȣл лȣ Єфрем ; — Ex., XII, 11 : ши цининдь тоꙗгь ꙟ мънилe коастре ; iar tot acolo, v. 10 : съ чева ва фи ръмѫнїе(н)дь ардеци кȣ фѡкь, unde *n* din parentese lipsește în originale din eroare tipografică.

D, Gen., XLI, 34 : ачаста ꙟкѫ факѫ фараѡнь / коум ꙟн царѫ цине- 146
тори де чинсте съ испрѫвѣскѫ ; — 35 : ши адȣне ꙟнтрȣна де тоатѫ χрана
челорь ани коуни винетори ши поарте грѫоул ꙟ ѡрашь — пре ча фоамете
винетоаре шил цине коум съ фїе виптоул ꙟ Єгїпеть ꙟи чеи шапте ани де
фоамете внетори.

Din cuvîntul внетори din esemplul din urmă, alăturat cu cel mai din sus винетори, se cunoaște cum pre încet pășiră românii la pronunția de astăzi, mai întîi lăsînd pre *n* afară, apoi prefăcînd și pre *e* în *i*, de unde vechii scriu : *despuetoriu* O, pag. 135, *puetoriu* Bb, p. 446, *spuetoriu* ibid., p. 588, *țietoriu* ib. 421 etc., D, Gen., XLVI, 34, precum scriau *mîngăetoriu* AA, ps. LVII etc.

Nota 1. În esemplele aduse, adese ocure ꙟ în loc de *n* nasale, precum și din alte locuri neîndoite se poate adeveri, pr. AA, ps. LX, 7 : аꙟни лȣи пънѫ ла зи, adecă anii ; — XL, 4 : ꙟ патȣль лъꙟгорїеи лȣи, adecă *lîngorei*, ca tot acolo : тоть стратȣль лȣи ꙟторсаи ꙟ лънгоарѣ лȣи ; — LVII, 6 : чеѧ нȣ аоуде гласȣль мънгънторюлȣи. мъꙟгъѧтȣль мъꙟгъесе де пре мѫндрȣль, adecă *măngăitoriu*, *măngăiatu*, *măngăiase* ; unde oserbează că din acest loc verbul *mîngîiu* nu însemnează ce înţelegem noi astăzi, adecă

lat. *consolari*, ci „a fărmăca", în sensul verbului grecesc μαγγανεύω, precum G traduce la același loc : карѧ нȣ аȣде кȣкънтȣл фърмъкъторилорь, фърмъкътȣра, фърмъкъторюлȣи мъестрȣ, așa cît verbul nostru e derivat din μαγγανεία „fărmăcătură" ; *a mîngănia* însemna întîi atîta cît „a fărmeca", apoi „a mulcomi" etc., iar forma cu *n* se mai află în D, Exod., XXIX,
147 36 : ꙟ тоате зиле / сѫ ѡморь къте оунь ѱюнкь, жертвеск пентрȣ пъкате, пре мънгѫніетȣрѫ, ce noi am zice *mîngăitură*.

2. În D se mai află și alte esemple de cuvinte, ce nu moaie pre *n*, precum :

întîniu, Exod., XXIV, 11 : пре ꙟнтъню мап марїи фїилорь лȣ Іс̃іль ; — XXXIV, 31 : Ааронь ши тоци ꙟнтъню ман марїи адȣнарїеи; — Gen., I, 5 : зȣа дентъню ; — XIII, 4 : оунде дентъню престолȣль фъкȣсе ; — Ex., XIV, 27 : ꙟн локоул съȣ дентъню ; — XXII, 29 : пърга дентъню ; și așa : XXIII, 19 ; — XXXIV, 1 : чѣи фрѫнть дентъню ; — 18 : лȣнїеи дентъню ; — 20 : аснинȣлȣи дентъню etc., cum zic și moeso-românii, căci e format din *antaneum*, ca кълкѫю din *calcaneum*.

cunie în loc de *cuie*, Ex., XXXV, 12 : коунїеле кѡртȣл(ȣ)и; — XXXVIII, 20 : тоате коунеле кортоулȣи ; — 31 tot așa etc.

tigăni în loc de *tigăi*, Ex., XXVII, 3 : фȣрчи ѱигѫны ла жарь ; — XXXVIII, 3 : фȣрчиле тигѫніле жарȣлȣи.

Încă și *fănină* în loc de *fărină*, sau, cum zic pre alocuria, *făină* etc.

3. Mai puține esemple se află la aceiași pentru *r* nemuiat urmînd *i*, din carile unele le-am produs mai sus (XXIV b și nota 2), iar aici încă altele. AA, ps. XXVI, 5 : оуна черю дела домноуль ; — 9 : цїе зисе ниема мѣ домнȣль черю. — Kk, Deuter., XV, 2 : фрателȣи тъȣ съ нȣ чери ; — 3 : челȣи стрїинь съ чери ; — Jerem,. XLV, 5 : съ нȣ чери ; — Esth., VIII, 7 : че ꙟкъ маи чери ?

4. O eroare comune în limba de astăzi e că în a 3-a pers. pl. verbele terminate în *r* de a 4-a cojugațiune : *acoperi, coperi, descoperi, suferi* / se
148 cojugă în *e* în loc de *u*, pr. *acopere, copere* etc. ca și în sing. Însă cei vechi și într-asta cojugau mai corect.

AA, ps. XXXI, 1 : лѫсе акоаперь пъкателе; — CXXXIX, 9 : моунчиле ростȣрелорь лорь коаперȣи. — D, Gen., VI, 3 : ѡаменїи нȣ сȣферь (de nu e 1 pers. sing.) etc.

Tot în acele trei verbe mai dintîi, vulgul de astăzi nu mai pronunță pre *o* deschis urmînd *e*, ci numai închis în contra legei eufonice (*Elem. de limba rom.*, § VI, a), pag. 16) ; ci vechii regulat și esemplele sînt nenumărate, precum arată și esemplele din nota mai din sus (nota 4), și următoarele :

акоапере AA, ps. LIII, 4 : домнȣль акоапере соуфлетȣль мїеȣ. — Bb, p. 115 : акоапере мȣлциме де пъкате. — F, 1 Petr., IV, 8 : акоапере мȣлцимѣ пъкателорь. — G, ps. CXLVI, 8 : чела че акоапере черюль кȣ нощри ; încă și ps. XXXIX, 9 : акоапъръль ръȣтатѧ.

Așa și коаперемѫ AA, ps. 63 ; коаперимѫ, ps. 60 ; дескоапере A, Matth., nr. 37. — Bb, p. 217 etc.

5. Nu mai puține erori se află și în cojugarea de aci a verbului : *a curre*, sau cum se zice acum *a curge*, care în cărțile mai nouă se cojugă : *curg, curgi* etc., iar vulgul mai bine : *curru, curri* etc., afară de a 3-a pers. pl., în care zice ca și în sing. *curre* în loc de *curru*, iar cei vechi în toate persoanele mai regulat, pr. G, ps. LVII, 8 : ка апеле че кȣрь ; — CXVIII, 136 : извоарѫ де апе кȣрь ден окїи мїеи ; — CXLVII, 7 : кȣрь апеле etc.

6. Verbul *adaug* astăzi nu numai se pronunță rău mai pretutindenea, ca *adaog* etc., ci și după cojugațiunea I, în loc de a III-a ; cari smintele

în contra derivaţiunei etimologice, la cei vechi nu se află ; din nenumărate esemple, fie-ne destul următoarele : /

AA, Cînt., V : адаоуџелѫ ръꙋ доамне, адаоуџелѫ ръꙋ. — C, Dum. V în 149 Păres. : чела че адаоуџе ши ꙟтоарче ; — XXX d. Rus. : ꙗрѫ ѡрбꙋль адаꙋсе роугѫндꙋсе.

7. Încă şi în formele cojugaţiunei cu *-escu* şi *-ezu* aflăm la cei vechi unele esemple rare, unde aceste forme sînt lăpădate, pr. în *cerceteżu, păţescu, prînzescu, răpescu,* precum : *cercetu, cearceţi, cêrcetă,* în loc de *cerceteżu* etc.

AA, ps. XXVI, 5 : съ чѣрчеть весѣрека сфи̃та а лꙋи ; — ps. VIII, 5 : къ чѣрчеци ель ; — XVI, 4 : чѣрчециѡ ноаптѣ ; — LVIII, 6 : съ чѣрчеци тоате лимбиле ; — LXXIX, 15 : чѣрчетѫ вїꙟѧ ачаста. — C, Dum. lăt. de carne : съ чѣрчете ши але ноастре непоутинце.

paţu, paţi, pate, patu ; paţă ; de care se aflã esemple şi în carţile mai nouă, de aceea nu citãm.

prînzu (prandeo) F, Luc., XI, 37 : рꙋгѫ пре ел оун фарисеꙋ ка съ прънзѫ (prandeat) ла ель ; vb.

rapiu, rapi, rape ; *rapie,* din cari aflăm : *să rapie* : AA, ps. XLIX, 22 : съ нꙋ къндва се рапе ши нꙋ ва фи ; — CVIII, 11 : ши се рапе стрїинїи троупꙋль лꙋи.

XXVI

imperfect şi perfect

2) În imperfect, unde noi astăzi persoana întîia sing. preste tot o zicem ca şi pre cea din plurale, cu *-m,* pr. *io eram,* io *şedeam* şi noi *eram, şedeam* etc. Ci nu aşa cei vechi, ci ei în sing. ziceau şi scriau fără *-m* : *io era, şedea,* şi numai în pl. cu *-m* : *noi eram, şedeam,* lăpădînd / şi aici, ca 150 pretutindenea, pre *-m* finale al latinilor din singulare neurmînd altă vocale, iar noi asimilînd pre îmbe persoanele întîie din amîndoi numerii, cum văzum şi alte esemple în nr. mai dinainte. Aşa :

AA, ps. XXXIV, 13 : ꙟкещнѧмѫ ꙟ сакь ши плекà коу ажоунь соуфлетꙋль мїеꙋ ; — 14 : къ плънџѣ ши ꙟтриста аша плекамѫ. — A(B, C), Matth., nr. 106 : стрїинь ера ши мѫ доусеть. дезбрѫкать ера ши мѫ ꙟбрѫкать. лѫнџедъ ера ши мѫ сокотить, ꙟ темницѫ ера ши венить кътрѫ мине ; — nr. 105 : доамне щїѧте къ ръꙋ ѡмь ещи ; — 108 : ꙟ тоате зилеле пре лънгѫ вои шедѣ ꙟ весѣрекѫ ꙟ вѫца ши нꙋ принсеть мине ; — Joan., nr. 34 : оуна щиꙋ. къ ѡрбь ера, акмꙋ възь etc. — D, Gen., XXXVIII, 23 : къ ꙗтѫ ера тремесь едоул ; — XL, 16 : треи кошнице дꙋчѣ ꙟ капꙋми ши ꙟ чѣѧ маи де соус дꙋчѣ де тоате фѣлюриле etc. — F., Joan., XI, 42 : ꙗрѫ еꙋ щїѧ къ ꙟ тоатѫ врѣмѣ мъ вер аскꙋлта. — G, ps. XXX, 23 : ꙗрѫ еꙋ зичѧ ꙟ граба мѣ ; — f. 287^{r}, Cînt., VI, 5 : ꙗрѫ еꙋ зїчѧ лепъдать сънт etc.

Rr, f. 37^{r} : ꙟтребарѫмѫ нꙋ нꙋмаи че щїѧ еꙋ, че ꙟкъ ши че нꙋ щїѧ еꙋ. че ера грънт кꙋ мънїе; — $[37]^{v}$: дар еи де оунде щїꙋр проклѣцїи. че фѫч еꙋ, къ ера врѣме моултѫ трекꙋт де къндь ера фъкꙋт еꙋ ачѣстѣ ; — f. 40^{r} : че ера мънкат ꙟ тинерѣцеле мѣле ; — f. 48^{r} : ꙗрѫ еꙋ де мꙋлте зиле ера пърѫсит ачѧ хорѫ. къ ера аꙋзит де чѣле вꙋвинте гроазнич ; — f. 66^{v} : еꙋ дѣкъ аꙋзїю ачѣстѧ кꙋ жѣле нлънџѧ. /

151 De timpul ausiliariu format cu *era* și participiu trecut, mai jos.

3) În cît pentru perfect, încă și mai sus (§ XIII, p. 54) însemnarăm că cu cît mai vechie-s monumentele noastre, cu atît mai rare aflăm timpurile ausiliare, iar în locul acestora mai mult formele originare, pr. *aflai, văzui, auzii* sau cu *-u* în capet în pers. 1 sing. *aflaiu, văzuiu, auziiu*, îmbe formele aceste ortografice ocurînd, deși cea cu *-u* pare-mi-se mai ades; care se cunoaște și din următoarele puține esemple ce le aducem din altele mie. Așa *Pentateuhul de Orăștie* (D) din a. 1581, Gen., I, 1—6 : ꙟчепȣть фѣкȣ дѡмнезеȣ черюль ши пѣмѫнтоуль : е пѣмѫнтȣль ера пȣстею. — ши зиче Домнезеȣ : фïе лȣминѫ ; ши фȣ лȣминѫ. ши вѣзȣ Дѡмнезеȣ карѫ фи бȣнѫ лȣмина, ши деспѣрци дѡмнезеȣ лȣмина дела ꙟнтȣнѣрекь ши кемѫ лȣмина ѕиѡ. ши ꙟнтȣнѣрекȣль ноапте, ши фȣ де ꙟитрȣ сѣрѫ ши де ꙟнтрȣ демѫнѣцѫ зȣа дентѣю.

Așa și *Biblia de București* (Kk) din a. 1688, tot acolo : (аȣ фѣкȣт), зисе, сѣ фѣкȣ̀, вѣзȣ̀, осебѝ, нȣмѝ. Iar *Biblia de Blaj* din a. 1795, tradusă de Sam. Clain, la același loc are : аȣ фѣкȣт, аȣ зис, аȣ вѣзȣт, аȣ деспѣрцит, аȣ нȣмит, саȣ фѣкȣт. Din secl. al XVI-lea nici un ausiliariu, din sec. al XVII-lea numai un ausiliariu, iar din al XVIII-lea nici un originariu, ci numai ausiliare în acest esemplu.

152 Din astă datină rea, ce acum așa de / tare e lățită, cît mai nici cutează cineva a se lăpăda cu totul de ea, urmă că unele forme originare ale verbelor de a III-a cojugațiune au se uitară de tot, au se strămutară într-altele, nu așa corecte ca cele dintîi. De acea soarte sînt perfectele în ш, pr. зиш, дȣш, оучiш etc. și ale verbelor *dau, stau, fac* : дед, стет, фечi sau дедю, стетю, фечю, din cari se formară mai încoace : зiсею, дȣсею, ȣчiсею, дѣдȣю, стѣтȣю, încă și фѣкȣю, cu ю sau fără ю. Vezi și mai sus § XIII (p. 54 sqq.).

XXVII

perfect mai încolo

Încă și cojugarea a tot timpul trecut perfect în celealalte persoane și pentru toate patru cojugațiunile e cu ceva diferență la cei vechi de cum se grăiește și se scrie astăzi.

Și ca să ne ținem de esemplele adusă, cei vechi cojugă pre дед, стет, фечi, зiш, дȣш etc. precum urmează :

Дед (дедю), дедéши, дѣ́де, дѣ́дем, дѣ́дет, дѣ́дерѣ.
Стет (стетю), стетéши, стѣ́те, стѣ́тем, стѣ́тет, стѣ́терѣ.
Фечi (фечю), фечéши, фѣ́че, фѣ́чем, фѣ́чет, фѣ́черѣ.
Зiш (зiшȣ), зiсéши, зíсе, зíсем, зíсет, зíсерѣ,
Дȣш (дȣшȣ), дȣсéшȣ, дȣ́се, дȣ́сем, дȣ́сет, дȣ́серѣ.

153 Din esemplele nenumărate ce aflăm în / toate carțile mai vechie, ne restrîngem la următoarele :

Ded, C, în titlu : жѫлȣии ши дед де ле типѣрïи ; — 26 oct. : дарь де виндекаре дедь. — D, Gen., XVI, 5 : еȣ дедю лѣꙟгѫ тине ; — XXXIX, 8 : че кѣндь дедю астрига ; — XL, 11 : пѣхарȣль ꙟ мѣна лоуи Фараѡнь дедю. — F, Joan., XIII, 15 : пилдѣ дедю воаѡ ; — XVII, 14 : еȣ дедю лѡрь кȣвѣнтȣль тѣȣ. — X, f. 7ʳ din Genes, I, 29 : ꙗтѫ кѣ дедю вѡѫ тоатѫ ꙗрба. — Kk, Gen., XL, 11: ши дедю пѣхарȣл ꙟ мѫна лȣи Фараѡ. — Ss, a) f. 19ᵛ : спателе мꙗле дедюле спре ране.

dedéși AA, ps. CXLIII, 10 : дедеши сп҃сеніе ꙟпъраціилорь. — A et Luc., nr. 79 : міе нече диниѡарѫми дедеши ѡ капрѫ. — S, Bas., f. 24^v : че не дедеш ноаѫ etc.

deáde AA, ps. LXXVII', 24 : пъне де ꙟ черю дѣде лѡрь. — A, Matth., nr. 64 : дȣлче оурѫ (oravit) ши ѡ фрѫмсе ши дѣде оученичилор лȣи. — D, Gen., XIV, 10 : ши дѣде фȣга краюль содомȣлȣи. — F, Matth., XIV, 11 : шиль дѣде фътеи. — O, p. 46 : кънդь трȣпȣль съȣ ꙟл дѣде ꙟ пъине. — S, Chrys., f. 22^v : дѣде свн҃цилорь съи ȣченичь. — M, f. 65^r de la Joan., nr. 14 : дѣде вѣсте. — Rr, 59 : тоатѫ жȣдеката дѣде фиюлоусѫȣ ; etc. etc.

deádem.

deádet A et C, din Matth., nr. 106 : флѫмѫнзїи шимь дѣдеть мѫнкаре. — C, 6 aug. : шимь дѣдеть дѣмь мѫꙟкать. — F, Rom., VI, 18 : въ дѣдет слȣџи дерентъцїеи. — Rr, f. 13^v : ꙗр воим дѧдет ѡцет. — Ss, a), f. 9^v : ши гропїил дѣдет.

deáderă AA, ps. LXXVI, 18 : гласъ дѣдерѫ / нȣѡрїи. — D, Gen., 154
XIX, 33 : винь дѣдерѫ татѫлȣи лор ; etc. etc.

Stet etc.

Feci AA, ps. L, 6 : ꙟитре тине фечю ; — CXVIII, 121 : фечю жȣдець. — C, Dum. Thom. : коумь еȣ фечи тоате кьтесь ; — Dum. VII după Paște : че ми се кѫдѣ амȣ съ факъ ꙟитрȣ еи ши нȣ фечи. V, ps. XXIX, 8 : мъ фечи тȣрбȣрать ; — XXX, 14 ; мъ фечь ѡкарѫ ; — XXXVII, 15 : ши мѫ феч ка ѡмȣл че наȣде ; — LXVIII, 11 : стреинать мъ фечю фрацилор міеи ; — LXX, 8 : ка ѡ минȣне мъ феч а мȣлци etc. — Rr, f. 13^v : кȣ мѫна мѧ феч ѡмȣл ; — 46^r : фечю ꙟкинѫчюне пънѫ ла пъмънть.

fecéși AA, ps. XXXVIII, 10 : кътȣ фечеши ; — XLIX, 21 : ачѣстѣ фечеши ; etc. — V, ps. LXX, 10 : кале фечеши наинтѧ еи ; — LXXXV, 8 : тоате лимбиле кѫте фечеши etc.

feáce AA, ps. LXXVIII, 50 : кале фѣче ; — 54 : че фѣче дерѣпта лȣи etc. — A, Matth., nr. 2 : ши фѣсе ка зисе лȣи ꙟџероул доминȣлȣи. — D, Gen., V, 1 : пре кипȣл лȣи фѣче ель. — F, Matth., VII, 24 : карелеш фѣче каса лȣи пре пїатрѫ. — O, p. 68 : ши фѣче свн҃те литȣргїи. — Aa, f. 145^r : тоате фиріле чесе зиче фѣче. — Bb, p. 452 : чине мѫ фѣче сънѫтос ; — 39^v : пъкателе лоуи че фѧче etc.

feácem AA, ps. CVII, 14 : ꙟ зеȣ фѣчемь врътȣте ; — Cînt., V : че фѣчем ꙟ пъмѫнть. — V, ps. XLIII, 19 : нȣ фѧчем стръмбътате ꙟ легъмѫнтȣл тъȣ ; — LXXVIII, 4 : фѧчемȣне мȣстраре вечиилор ноштри. — Rr, 85^v : вине фѧчем къ ноу не ꙟкинѫм. /

feácet X, f. 1^v, din Isaia I, 14 : ми въ фѧчеть де сацѫȣ ; etc. Rr, f. 155
66^r : неитрȣ че фѧчет честор маи мичи.

feácerǎ AA, ps. CV, 19 : фѣчерѫ вицель ꙟ хоривь. — A, Matth., nr. 80 : къ чещѣ де апои оун часъ фѣчерѫ, ши токма кȣ нои фечеши. — V, ps. XLIV, 18 : ꙟ локȣл пъринцилор тъи фѧчеръсѫ фїии тъи ; etc.

Ziș AA, ps. LIV, 7 : зишь вине дамва съ зборь съ ръпаоусь. — A, Marc., nr. 40 : ѕишь оученичилорь тъи. — D, Gen., XX, 13 : зиши еȣ еи ; — XXIV, 30 : ꙟтребаи ѧ ши зиш акȣи фатѫ ещи ; etc. etc.

ziséși, *zise*, așa de dese, cît ne pregetăm a cita esemple.

zísem C, Dum. II, Păres. : тоате алалте въте зисемь ръбдатаȣ. — D, Gen., XLIV, 20 : ѕисем дѡмнȣлȣи ностру ; — 26 : нои ꙗрѫ ачаста ѕисем. — Aa, f. 17^v : че де динсȣл зисем.

ziset D, Gen., XLIV, 10 : адевъръ аша фїе коум зисет ; — 28 : ши ачаста ѕисет коум къ сѣ8 р8пть де гадине.

ziseră : nenumărate.

Duș, asemenea.

Nota 1. Astă formă a perfectului în cît ne e cunoscut, astăzi la cești dincoace de Dunăre nu se mai aude decît în puține persoane (a 2-a și a 3-a sing. și a 3-a plur.) și în puține verbe, afară poate numai de bănățiani, măcar că nici de aceștia știm dacă le e usitată întreagă, așa cum o specificarăm aci. Ea însă e prea usitată la moeso-români, cari întocma zic : *arupșu, arupseși, arupse, arupsemu, arupsetu, arupseră.* Vezi Boiagi, pag. 85 etc.; și de formele latine e cu mult mai aproape. Căci cine nu vede că
156 în *ded, stet, feci, ziș* / *duș* etc. e întreg latinescul : *dedi, steti, feci, dixi, duxi,* precum și în celealalte persoane ?

Persoana a 2-a sing., derept că o pronunțăm cu ши, în loc de *sti* al latinilor ; însă schimbarea lui *sti* și *sci* în ши la noi, deși nu e lege generale, ca *sci* în limba nouă itală, tot nu e neusitată și în alte cuvinte, pr. în вешмѫнт în loc de *vestimentu,* пъш8не în loc de *pastiune,* lat. *pastionis,* 8шъ în loc de *ustia,* lat. *ostium* — *ostia* ; încă și în фашъ, lat. *fascia,* de unde ѧнфъш8рат în loc de *infasciolatu.*

2. Italii încă au reținut această formă pînă astăzi în limba lor, de unde ei încă cojugă :

Diedi, desti, diede — demmo, deste, diedero
Stetti, stesti, stette — stemmo, steste, stettero
Feci, facesti, fece — facemmo, faceste, fecero
Dissi, dicesti, disse — dicemmo, diceste, dissero

În unele persoane, ca și latinii și noi, în altele mai contracte decît și la noi.

3. Latinii vechi încă cojugau a 3-a pers. sing. în *-et,* cu *e* în loc de *i* scurt, ca și în alte multe. În loc de *dedit* însă, în inscripțiunile mai vechi nu numai se află *dedet,* ci chiar și *dede.* Așa, pre o lamină de arame în Museul din Paris, aflată în Tivoli (Tibur), în dos : „C. Placentius Her. F. Marte, donu *dede*", adecă : Marti donum dedit. La Mommsen, *Corpus Inscript.,* tom. I, p. 26, nr. 62.

Tot acolo, p. 32, nr. 169 : „Feronia. Sta. Tetio. *Dede*". Și nr. 180 : „Nomelia *dede*".

Iar în epitafiul Scipionilor (acoloși, p. 18, nr. 32) : „*Dedet* tempestatebus. Aide. Mereto". De care, vezi mai sus § XI, p. 37.

4. De la *deade, Biblia de București* (Kk) are chiar și *dedeiu,* ps. LXXXVII, 9 : дедеюмъ ши н8 єшїѧм.

157 5. De la *fac,* compusul *desfac,* V, f. 190^r : / съ десфѧче апа ; iar A, Luc., nr. 10 : десфѣкпсесе черюл.

6. Esemple de la *steti* încă nu aflai decît în usul vulgariu : *el stete pre loc.*

7. Că *d* din urmă în *dediŭ* nu a trecut în șuierătoare nu e fără esemplu, mai ales pronunțîndu-se *-i* finale ca *-iu* ; dar și almintrea cei vechi toți scriu аѧн8тредн în loc de а н8трезн etc.

8. *T* în terminațiunea pers. a 2-a plur., la cei vechi și la moeso-români, încă se pronunță neschimbat : *-tu* în loc de *-ți,* afară de *setu,* carele se află și *seți* (§ XXIV).

XXVIII

[perfect] — tot mai încolo

Din formele persoanelor acestui timp, mai însemnăm aici unele mai rare.

I-a pers. sing. de cojugaţiunea I la cei vechi e usitată numai forma în *-ai*, cu *a* chiar ; iar nu cu ъ sau cu *a* oscur, cum se aude pre alocuria ; esemplele, de se află, cel puţin vor fi foarte rare. Aşa :

AA, ps. CI, 5 : къ оултаи съ мѫнѫꙟкъ пѫннѣ мѣ ; — XXXI, 4 : тоурнаимѫ спре страсте. — A, Luc., nr. 79 : ꙗтѫ къци ани лоукраи ціє ши немикѫ зиса та кълкаи. — C, Joia Înălţ.: къ афлаи скоула чѣѧ пієрдȣта ; — Dum. Rusal. : кътрѫ тине мѫнекаи. — D, Genes., XXIV, 47 : ши ꙟтребаи ѧ ши ѕишь ; — 48 : ши лъȣдаи дѡмноул дѡмнеѕеоул лȣи Ꙗвраам дѡмнȣ міеȣ ; etc.

Din forma în *-ui* din coj. I şi celealalte, adaugem numai *lăúi* de la *lau*, lat. *lavo, lavi* etc., cu totul anticat ; şi *fui* ce încă se mai scrie şi aude. Aşa : /

Lăúi AA, ps. XXV, 7 : лъоую невиноваци мѫниле мѣле ; — LXXII, 158
13 : ши лъȣи ꙟ невиноваци мъниле мѣле.

Alte persoane din acest timp sînt :

a 3-a sing. : *lăù* D, Gen., XLI, 14 : лъоусе ши се расе.

a 3-a pl. : *lăúră* X, f. 38ᵛ bis din Ex., XIX, 14 : шиш лъȣрѫ вешминтеле.

Iar din alte timpuri :

1-a sing., pres. indic. : *lau* AA, ps. VI, 6 : ши лаȣ ꙟ тоате нопциле стратȣль міеȣ.

a 2-a sing. *futur* : *la-veri* AA, L, 9 : ламѫвери.

a 3-a sing. futur : *la-va* D, Gen., XLIX, 11 : лава ꙟ винь вешмѫнтоул съȣ.

a 2-a imperat. : *lă* AA, ps. L, 4 : маи врътѡсȣмѫ лъ де фърълеџиле мѣле.

a 3-a pl. pres. cojunt. : *lea* X, 38ʳ bis, din Ex., XIX, 10 : ши съш лѧ къмешиле лѡрь ; unde D şi Kk au : съши спѣле.

Fui B, Dum. XV după An Nou : фȣи кȣ ѡкрѣи ; — фȣи непȣтинчосȣлȣи ка непȣтинчос ; — тȣтȣрѡр фȣи де тоате, etc. etc. Aşa şi în celealalte persoane *fus eşi, fu,|fum, fură* sau *fure* sau *furu*, de cari la locul lor.

a III-a pers. sing. Din formele în *-u* şi *-se* mai rare sînt :

a) în *-u*, afară de *lăù*, de mai sus :

Fierbù de la *fierbu*, lat. *ferveo, fervui*, AA, ps. CIV, 29 : фїєрбȣ цара лор де броаще. Însă şi *fierse*, D, Gen., XXV, 29 : Ꙗкѡвь фїѧрсе ѡ мъꙟкаре.

Înţelegù de la *înţelegu*, A, Matth., nr. / 46 : Іс̃ ꙟцелегȣ доусесе де ачиѧ ; 159
— Joan, nr. 13 : ꙟцелегȣ пъринтелеи къ ачела ера часȣль ; — 19 : Іс̃ ꙟцелегȣ къ корь съ віє.

De aci şi alte timpuri, participie şi nume, precum :

a 3-a sing. prea-perf. : *înţeleguse* C, Dum. Rusaliilor : къ маинте аȣзисе ши ꙟцелегȣсе.

participiul trecut : *înţelegutu* C, 25 dec. : ꙗрѫ деꙟтраатѫ ѧсте ꙟцелегȣтȣль лоукрȣ ; şi : кътрѫ ꙟцелегȣтȣль ачесть виѳлеемь ; a 2-a zi de Paşte : влѫндѣцеле коастре съ фїє ꙟцелегȣте тоутȣрѡр ѡаменилѡр.

1 pl. perf. II C, II Păres. : ноѧмь ꙟцелегȣть ;

sustantiv verbale masc. : *înţelegutu* C, VII după Rus. : лоумина фїреи ши лȣмина ꙟцелегȣтȣлȣи ши адекърȣлȣи ; — XXI după Rus. : нȣ ꙟцелегȣтȣль аоузȣлȣи нострȣ съль астȣпъмь.

sust. verbale femin., C, XXIX după Rus. : ꙗрѫ самарѣнинȣль кȣ боунѫ ꙟцелегȣтѫ ши кȣ боунѫ моулцемитѫ ; — IX după Rus. : че къть амȣ де моулте ꙟ тоате кипȣри ꙟцелегѫтȣри фивор ши моулте ꙟцелегȣте сьнть.

Din *înțelegutu* apoi, lăsîndu-se afară *u* după *g*, se formă *înțeleg'tu* și strămutîndu-se *gt* la latini în *ct* după legile eufoniei, iar la noi în *pt*, se fece *înțeleptu* (lat. *intellectus*).

Învăscù, de la *învăscu* în loc de *învestĭŭ*, inf. *a învestire*, S. Proscom., f. r^1 : кȣ ꙟмбрѣкъмѫнт девеселїе мъмвъскȣ ; — 11^r : ꙟ бȣнѫ кȣвїинцѫ сънвъскȣ. — V, ps. CVIII, 17 : ши съ ꙟвъскȣ ꙟ блъстъм ка ꙟ къмѧше. /

160 De aci următoarele persoane, timpuri, participie și gerundie :

a 3-a pl. perf.: *învăscură-se* V, ps. LXIV, 14: ꙟвъскȣрѫсъ арецїи ѡилѡр ; — LXXII, 6 : ꙟвъскȣръсѫ кȣ стръмбътатѧ.

partic. trecut : *învăscutu*, și de aci perf. II, S, Proscom., f. 11^r : ꙟвъскȣтȣсаȣ дм҃иль кȣ пȣтѧре.

gerundiu : *învăscîndu* V, ps. CIII, 2 : ꙟвъскѫндȣте ꙟ лȣминѫ каитрȣи вешмѫнть.

Iar :

1 pers. sing. a present. indic. : *învăscu* AA, ps. CXXXI, 17 : преоуцїи лоуи ꙟвъскь ꙟ сп҃сенїе (KK : ꙟбрѣканвою).

a 3-a pl. pres. cojunt. : *învască* V, ps. XXXIV, 30 : ка съ съмваскѫ ꙟ стидѣлѫ ; — CVIII, 28 : съ съ ꙟваскъ ка кȣ ȣн вешмѫнть ꙟ рȣшинѧ лор.

Însă :

a 3-a sing. perf. : *înveștí* sau *învescí* AA, CXLVI, 8 : че ꙟвещѝ черюль кȣ нȣѡрїи.

a 3-a pl. futur : *înveștí-voru* AA, ps. CXXXI, 9: преоуцїi ꙟвещисеворь ꙟ дерептате.

1 pl. pres. cojunt. : *înveștimu* C, Joi mari : сь не невоимь де съне ꙟвещимь.

partic. trecut : *înveștitu* S, Chrys., f. 14^v : ꙟвешит кȣ а преȣцѫеи дарь.

În urmă și :

a 3-a sing. pres. indic. : *învește* A, Luc., nr. 66 : де ва ꙗрба астъзи ꙟ сать фїиндь ши демѫнѣца ꙟ кȣпторю арȣнкатѫ доумнезеȣ аша ѡ ꙟвѣще. — C, III după Rus. Evang. Matth., nr. 18 : доумнезеȣ ашаль ꙟвѣще.

Văncù, *învăncù* sau *învăngù* de la *văncu*, *văngu*, *învăncu* sau *învăngu*,
161 în / loc de *învingu* usitat astăzi : F, Apoc. XV, 2 : ши чеѧ че вънкȣрѫ пре фїарѫ; — Act., XIX, 16 : ши ꙟвъꙟкȣ пре еи. — AA, ps. CV, 41 : ши ꙟвънкȣрѫ лорь оурѫцїи лорь. — G, ps. LXIV, 4 : фаптеле недирѣпте ꙟвънкȣръне ; — CXXVIII, 2 : че нȣмѫ ꙟвѫнгȣрѫ пре мине.

De aci :

a 3-a pl. condiționat : *învăncúre* AA, ps. XVIII, 14 : съ нȣ мѫ ꙟвъꙟкȣре; unde V are : де нȣм вор ꙟвинче, iar Kk : де нȣ мъ вор стъпѫни.

partic. trecut : *învăncutu* C, IV, în Păres. : ши прѣи ꙟвьꙟкȣть оученичїи мїеи кȣ некреднинца та ; cum și în limba frînceascā de la *vaincre*, participiul după aceeași normă e format : *vaincu*, — și :

1 sing. pres. indic. și conjunt. : *învăncu* AA, Cînt., IV : съ ꙟвънкь ꙟ кънтърile лȣи ;

însă și :

a 3-a sing. pres. conjunt. : *învinceascā* V, ps. CXVIII, 132 : съ нȣм ꙟвинчаскѫ тоатѫ фъръдѧцѧ. Iar forma verbului cu *c* în loc de *g* e mai usitată la cei vechi și almintrea, precum :

A, Matth., nr. 67 : оуша адȣлȣи ноу ꙟвинче еи. — C, XXX după Rus. : елȣ ѡ ꙟвинче нии ѡ ꙟпарте. — D, Gen., XXXII, 25 : къндь възȣ коумь къ нȣ поате ꙟнвинче ; — 28 : кȣ кътъ ман таре ꙟнвинче вери ѡамени.

Din jurul Sibiului am auzit pre un țăran zicînd chiar și *învipt.*

b) în *-se,* afară de verbele de la cari aflăm și 1 persoană sing. în *-si,* de care în § următoriu, mai rare- s: /

cinse AA, ps. XVII, 35 : дȣмнезеȣ чинсемѫ кȣ врътȣте. 162

coapse (lat. *coxit*) D, Gen., XIX, 3 : ши пъние коапсе лорь. Kk, Ex., XII, 39 : коапсеръ піелмȣль.

împrinse F, Act., XXVII, 41 : ꙟ лѡкȣл а доаѡ мъри съ ꙟпринсе корабіꙗ.

încinse, de la *încindu,* AA, ps. LXXVII, 21 : фокь ꙟчи́нсесе ꙟ ꙗкѡвь ; așa și în G și V la loc. citat ; etc.

fierse D, Gen., XXV, 29 (vezi mai sus).

vise (lat. *vixit*) A, Luc., (II, 36), nr. 8 : висе кȣ бѫрбатȣлȣши шапте ани де ꙟ феціе еи.

c) *Vine, vinetu, vineră,* după forma latină *venit, venistis, venerant* :

vine și *vineră* în toate carțile mai vechie. A, Matth., nr. 86 : вине амȣ Іѡань ботезѫторюл ꙟ кале дерѣптѫ ши нȣ крезȣть лȣи. — D, Gen., XIV, 13 : ши вине оуноул че ера скъпать ши споусе лоуи ; etc.

vinetu C, XXII după Rus. : ꙗтѫ къ амѫндѡи гѡли анчѣ ви́неть.

vineră AA, ps. LIV, 5 : фрикѫ ши кȣтремȣри ви́нерѫ спре мине. — A Matth., nr. 3 : дела рѫсѫрить винерѫ ꙟ Іерс̃лимь. — D, Gen., XIX, 4 : маинте пънѫ нȣ се ера коулкаци, ви́нерѫ бърбаціи ѡрашȣлȣи содомȣлȣи ; etc.

I-a persoană plurale, din cojugațiunea I și a IV-a, nu aducem esemple, fiindcă terminîndu-se ca în presente, din scurte citate cu anevoie se poate precepe în care timp din aste două ar fi verbul citat, ci oserbăm numai că esemplele-s nenumărate, pr. AA, ps. XLIII, 19 : ачѣстѣ тоате кинерѫ спре нои ши / нȣ оуатъмь тине. — V, ps. XIX, 8 : ачеꙗ съмпіедекарѫ ши къѕȣрѫ, 163
ꙗрѫ нои не скȣлъм ши не дпръптъм. — AA, ps. LXXVIII, 8 : къ месерим фоарте. — A, Matth., nr. 106 : ши венимь кътрѫ тине.

Iar din a II-a și a III-a cojugațiune, cu terminațiunea în *-umu,* ajungă următoarele :

crezumu Rr, f. 86^{v} : ши нои ачелоуꙗ токма ка лоуи дȣмнезеȣ крезȣм.

cunoscumu C, 26 oct. : де ꙟ ачаста коуноскȣмь любовȣль ; — 13 nov. : дȣпѫ ачѣꙗ ши нои коуноскȣмь пре ель.

durumu V, Cînt., V, f. 200^{r} : дȣрȣм ши нъскȣм.

fumu AA, ps. XLIII, 13 : фоумь ка ѡиле жоунгѣреи ; — LXXVIII, 4 : фоумь батьжокȣрѫ вечинилорь нощри ; — CXXV, 1 : фоумь ка мънгѫꙗци ; — Cînt., VII : ꙟмпȣтаре фȣмь шеркилорьтъи. — B, Dum. V în Păres. : ка ȣи блъстем лȣмеи фȣм ; etc.

născumu AA, Cînt., V, : пріимимь ши нъскȣмь.

petrecumu F, Act., XX, 6 : оунде петрекȣмь шапте зиле.

pierdumu C, Ziua Rus. : че ачѣꙗ пентрȣ кълкарѣ піердȣмȣѡ.

putumu A, Matth., nr. 71 : дерепче нои ноу поутȣмь гони ель ; — Marc., nr. 40 : къ че нȣ поутȣмь гони ель. — F, Matth., locul cit. : пентрȣ че нои нȣ пȣтȣм скоате пре ель ; — Marc., locul cit. : къче нои нȣл пȣтȣмь скоате ; — Act., XV, 10 : ниче нои нȣл пȣтȣм пȣрта etc.

şezumu AA, ps. CXXXVI, 1 : ачіꙗ шезȣ́мь / ши плѫнсем ; — V, tot 164
acolo : ачіи шезȣм ши плѫнсъм къндь не адȣсъм аминте нои де сіѡнь.

stătumu Rr, f. 55^{r} : моулть стътоум ши превіꙗм.

ţinumu F, Act., XVI, 11 : цънȣм дерепт. — Rr, f. 86^{v} ; ель не дѣде ноаѡ лѣџе ши нои т аре ѡ цинȣм.

trecumu AA, ps. LXV, 11 : трекȣмь пре ꙟ фокь ши апѫ ши скосешине ꙟ ръпаȣсь. — Kk, la loc. cit. încă : тzекȣм прен фокь. — Rr, f, 36^r : трекȣм ꙟ паче ; — ши коу бȣкȣрїе трекоум динтрѫншїи ; — [36]^v: трекȣм ши ачѣѧ кȣ рȣга сфӣтоулȣи Василїе.

văzum AA, ps. XLVII, 9 : къ аȣзим аша ши възоумь ; — LXXIII, 10 : ши сѣмнеле лѡрь нȣ възȣмь ; — LXXXIX, 17 : апїи ꙟтрѫншїи възоумь ръоу. — A, Matth., nr. 3 : къ къзȣмь амȣ стѣѡа лȣи ; — 106 : къндȣте възоумь лънцедь. — D, Gen., XLI, 11 : възоум амъндои ꙟи ачѣѧ ноапте вис възоум. — Rr, f. 62^v : ши възȣм коучїи де фок. — BB, f. 63^r : апїи ꙟтрȣ кареле възȣмь ръȣтъци.

Iar din cele terminate în *-semu*, precum din a II-a și a III-a persoană plur., în §§-ii următori ; aici pentru a 2-a pers. afară de locul la Matth., XXV, 35, 36, 40, 42, 43, care vezi-l în *Elemente de limba rom.*, p. 198 seq., ci numai C, 13 nov. (din Ezech., XXXIV) : а пȣ ѡилешь паскь пъсторїи. ши пентрȣ къче чѣле рътѫчите нȣ ꙟтоарсеть. ши чѣле пїердȣте нȣ ле къȣтать ши строунчинателе ноу ле легать ши нȣле виндекатъ. че пре воишивѫ
165 пъскȣть. / ши тоть лоукрȣль пъсторескь пърѫситȣл. че спре симбрїе нȣмаи че къȣтать. ши нȣ къȣтать фолосȣль оаменилѡр, че къȣтать че е де ла ѡамени добѫндѫ споуркатѫ.

Nota 1. Persoana 1 sing. a perfectului în *-ai* și *-ui* adeseori se află scrisă și : *aiu, uiu,* ca și *dediu, feciu.*

2. Din esemplele adusă în acest §, e de însemnat :

a) Verbul *ultai* în loc de cel acum usitat *uitai*, în care cosunătoarea *l* pre atunci se pare a fi fost pronunțată moale, ca la moeso-români în *ocliu* (vezi mai sus, § XX, nota 1-a, pag. 97) ; cînd astăzi *l* nu se mai aude, de unde *ultu* de atunci atîta face cît *ulĭtu*, care e din *oblito*, *-are*, derivat de la *oblitus*, *-a*, *-um*. Forma această vechie ortografică, mai etimologică decît pronunțarea de acum, ocure foarte des în AA, precum s-a putut cunoaște și din alte citate de pînă aci, și se va putea și din altele de ci încolo ; aiurea însă nu o aflai încă decît o dată, în A, Matth., nr. 65 : *ultară* să-și *lie* pîne.

b) Verbul *lau*, lat. *lavo*, azi, cum se știe, nu se mai aude, decît pre alocuria în perf. *s-a lăutu* etc. și în numele *lătúră*, pl. vulg. *lătúri*. În locul aceluia încă și în cele mai vechie monumente ocure, și încă mai des, compositul : *spălu*, compus din *s*, *pe* (*pre*, lat. *per*, sau asimilat *pel*, ca în *pellucidus*) și *lu*, contras din *lau*, cum e derivat și *cosu* din *co* și *su*, contras din *suu*, lat. *suo*.

c) Verbul *fierb*, lat. *ferveo* (și *fervo* sau *ferbeo*, *ferbo*) la noi și-a reținut forma antică mai curat decît la clasicii latini, afară de poeți, cîndu-i strînge necesetatea metrică sau imitează pre cei vechi. De aceea Luciliu :

„Fervit aqua et fervet : *fervit* nunc, *fervet* ad annum".

De unde și Virgiliu mai mult după a III-a [î]l cojugă, pr. *Aeneid.*, IV, 409 :

„Quosve dabas gemitus, quum litora *fervere* late
166 „Prospiceres arce ex summa". /

Unde scrie Serviu : „Infinitivus hic est a tertia conjugatione, idest *fervo, fervis,* hinc est" [111] (*Aen.*, VIII, 677) :

„*Fervere* Leucaten auroque effulgere fluctus" ;

vezi și Quintilianu, I, cap. VI, 7 : „ut si quis antiquos secuutus, *fervere* brevi media syllaba dicat"[112]; etc. Și Priscianu, IX, 8 (p. 459, ed. Krehl, p. 866, ed. Putsch): „*Ferveo* quoque etiam *fervo* invenitur... Dicitur tamen etiam per *b ferbeo*, ex quo *ferbui*"[113]. Horatius, în I *Sermonum* [= Satire] (II, 71):

> „Velatumque stola, mea cum *conferbuit* ira.
> Unde et *ferbesco*".

De aci și Statiu (Sylv., IV, ode V, 16):

> „exemptusque testa,
> Qua modo *ferbuerat*, Lyaeus".

Și Palladiu, II, 20: „Lauri baccas — in aqua colida bullire facies, et, ubi diu *ferbuerint* olei — undam — in vasa transfundes".

d) Verbul *înțeleg* încă și-a ținut forma antică la români, mai bine decît la latinii mai tîrzii cari, ca și în edițiunile mai vechie, scriu *intelligo* și *negligo*, cu *i*, cînd din contră toate manuscrisăle mai vechie și palimpsestele au cu *e*: *intellego*, *neglego*, ca și în perfect. De aci în Plautu și Terentiu nici înnoitorii nu au prea cutezat a schimba pre *intellego*, pr. Plautu în *Truculentul*, act. II, sc. VI, v. 64: „Vehementer nunc mihi est irata: sentio atque *intellego*".

Terentiu în *Eunucu*, act. II, sc. III, v. 79; în *Phormio*, act. II, sc. III, v. ultim etc.

e) Verbul *investio* la latini încă e rar. Forcellini citează numai din Pliniu, *Ist. nat.*, XXXVII, cap. VII, 33, și din Seneca, ep. CXIV.

f) Verbul *încindu* e foarte usitat la cei vechi, așa AA, ps. LXXVII, 38: ши нȣ ꙟчинде тоатъ мънїѧ са; etc.

g) Așa și verbul *viu* — *vie*, de a III-a cojugațiune. AA, ps. LXXXVIII, 47: чине е ѡмь че кїе ши нȣ вѣде моарте; etc. /

XXIX

167

[perfect] — în -ș

Din formele perfectului, adaugem aici o serie de verbe de a III-a cojugațiune, ce-l formează în -ș etc., ca și *ziș* și *duș* (mai sus, § XXVI), restrîngîndu-se mai ales la I-a persoană singulare:

adauș C, 26 oct.: че ши лоукрȣ адаȣшь. — Bb, p. 601: ши ꙟсȣми мȣлте оустенѣле адаѡш. — Kk, Eccles., I, 16: ши адаѡш ꙟцелепчюне; — II, 9: tot așa.

aduș A, Matth., nr. 71: ши адȣшь ель ла оученічїи тън; — Marc., 40: адоушь фіюль міеȣ цїе. — Bb, p. 525: къ адȣш спата мѣ. — F, Marc., IX, 17: адȣш пре фіюль міеȣ ла тине; — Act., XI, 16: шими адȣш аминте де чел кȣвънт ал домнȣлȣи. — G, ps. CXVIII, 52: адȣшȣми аминте де џюдѣцеле тале. — Kk, ps. LXXVI, 3: адȣшȣми аминте де Д҃мнезеȣ; — 5: ꙟм адȣш аминте; — CXLII, 5: tot așa; — Isaia, LXIII, 3, 6; Jer. II, 2; XI, 8; Plîns., III, 19; Ose, VII, 2; Tob. II, 6; Sirachu, LI, 11; Matth., XVII, 16; Marc., IX, 17; Act., XI, 16. — Rr, f. 100^v: шим адȣш аминте де гласоул Ісаиеи.

a 2-a pl. F, Luc., XXIII, 14: адȣсетȣми пре ѡмȣл ачеста; — Act., VII, 42: дарȣри адȣсет мие; — XIX, 37: адȣсет пре ѡаменїи ачещѣ.

aleș C, 26 oct.: дерептче къ аша алешь пре вои.

aprinș Rr, f. 34^v: аȣ априншь лȣминѫ ꙟнаинтѧ сф҃ителор икоане.

168 *ascunș* AA, XXXIX, 11 : дерептатѣ та / нȣ аскȣншь ꙟтрȣ инема мѣ ; — CXVIII, 11 : ꙟтрȣ инема мѣ аскȣншь коувинтеле тале. — A, Matth., nr. 105 : доушȣмѫ де аскоуншȣ сомȣль тъȣ ꙟпѫмѫнть. — D, Gen., III, 10 : ши мѫ аскоуншь. — F, Matth., XXV, 25 : мершь ши аскȣншȣ талантȣл тъȣ. — G, ps. XXXIX, 11 : нȣ аскȣншь мила та ; — CXVIII, 11 : ꙟтрȣ инима мѧ аскоуншȣ кȣвънтȣл тъȣ. — Kk, Jer., XIII, 5 : ши мершь ши ѡ аскȣншь ла Єфрат ; — Matth., XXV, 25 : ca F, loc. citat.

curș AA, ps. LVIII, 5 : де фърѫ де лѣџе кȣршь ши дерешь.

a 3-a sing. A, Luc., nr. 79 : ши кȣрсе къзȣ̀ пре червичѣ лȣн. — D, Gen., XXIV, 28 : ши фата кȣрсе ши спȣсе тоате ачѣстѣ ; — 29 : ши Лабан кȣрсе ла бървать ; etc.

dereș AA, ps. LVIII, 5 : кȣршь ши дерешь.

a 3-a sing. AA, ps. XXXIX : дерѣсе оурмеле мѣле. — C, 13 nov. : дѣмѫ дерѣсе спре кърaре дерѣптѫ.

deștinș AA, Cînt., VI : дещиншȣ ꙟмпъмѫнть. — A, Joan., nr. 23 : Єȣ сънт пѫине вїе че де ꙟ чери дещиншь. — C, Joia Înalț. : дещиншь ши пънѫ ꙟ вистиѧрюль.

a 3-a sing. A, Luc., nr. 89 : дещинсе ачеста дерептать ꙟ каса лоуи. — C, Dum. Flor. : де сȣсь дещинсе ; etc.

deschiș AA, ps. XXXVII, 14 : ка моуть нȣ дешкишь ростȣль мїеȣ ; — XXXVIII, 10 : амȣцїн ши нȣ дешкишь ростȣль мїеȣ ; — CXVIII, 13 : ростȣл мїеȣ дешкишь ши трашь доухь. — Bb, p. 413 : ѡ голїю ши ѡ дешкиш. 169 — G, ps. XXXVIII, 10 : амȣцїю ши нȣ дешкишь ростȣль мїеȣ. — KK, / Cînt., V, 7 : дешкишь еȣ фръциѡрȣлȣи ; — Dan., X, 16 : дешкишȣ гȣра мѣ де гръїю. — I, f. 127^v : ca G, loc. cit.

ziș vezi mai sus (§ XXVII).

duș A, Joan., nr. 34 : доушȣмѫ де мѫ спълан. — F, Galat., I, 17 : че мъ дȣш ꙟ аравїѧ. — KK, Job., XIX, 10 : рȣмѱемъ ꙟпрежȣрь ши мъ дȣшь ; — Apoc., X, 9 : ши мъ дȣшь кътръ ꙟџерь. — Rr, f. 48^r : скȣлаюмѫ де мъ дȣш кътрѫ пърнителе Басилїе ; — 40^r : ши мѫ дȣш ла сфн҃тоул пърните.

a 2-a pl. A, Matth., nr. 106 : стрїинь ера ши ноу мѫ доусеть. — C, Dum. Lăsat de carne : стрїинь ера ши доусетȣмѫ ла каселе воастре.

frîmș sau *frînși* F, Marc., VIII, 19 : кънд фръмшȣ чѣле чинчи пънни.

a 2-a sing. AA, ps. LXXIII, 14 : тоу фръмсешь капетеле ѕменлорь ꙟтранѫ.

a 3-a sing. AA, ps. LVII, 6 : мъсѣлеле ленлорь фръмсе дѡмнȣль ; — LXXV, 3 : ачїѧ фръмсе врътоутѣ аркȣлȣи. — F, Marc., VIII, 6 : ши дънд лаȣдѫ ле фръмсе.

împenș AA, Cînt., VI : ши еȣ зишь ꙟпеншȣмѫ де окїи тъи.

a 2-a sing. AA, ps. XLIII, 11 : е акмȣ ꙟпенсешь ши роушинашь нои ; — LIX, 11 : къ тȣ доамне ꙟпенсешине ; etc. — G, ps. CXVII, 13 : фоарте мъ ꙟпенсеш.

a 3-a pl. AA, ps. XLVIII, 15 : де слава са ꙟпенсерѫсе.

înfipș V, ps. LXVIII, 2 : ꙟфипшȣмѫ ꙟпѫклѫ ; — Kk, la loc. cit. : 170 ꙟфипшȣмъ ꙟнороюль адѫнкȣлȣи. /

întinș Kk, ps. LXXXVII, 10 : ꙟтинш кътръ тине мѫниле мѣле ; — CXLII, 6 : tot așa ; — Ezech., XVI, 8 : ши ꙟтиншȣ арипиле мѣле асȣпръц.

înțeleș AA, ps. CXVIII, 95 : мъртȣрїиле тале ꙟцелешь ; — 99 : маи врътос де тоци че ꙟвъцамѫ ꙟцелешь ; — CXXXIX, 13 : ꙟцелешь къ фачева дѡмноул жȣдецк ; — Cînt., IV : доамне ꙟцелешь лоукрȣль тъȣ ши мираюмѫ. — C, XXIV după Rus. : къ ꙟцелешь къ ешѝ търїе де ꙟ мине. — V, ps.

CXVIII, 95 : мъртꙋрїнле тале ꙟцълеш ; — 99, 100, 104. — KK, Dan., XII, 8 : еꙋ аꙋзїю ши нꙋ ꙟцелешь. — BB, f. 147^{v} : ꙟцелеш лꙋкрꙋриле тале. — Rr, f. 44^{v} : динтра ачѣста ꙟцелеш. ѡ фїю Григорїе.

1-a pl. AA, ps. LXXVII, 3 : къте аꙋзим ши ꙟцелѣсемꙋле.

a 2-a pl. N, f. 118^{r} : ши вои нꙋ ꙟцелѧсет къ ꙗсте Дм҃неѕеꙋ. — O, pag. 116 (recte 128) : акмꙋ ꙟцелѣсеть кариле съмть ачѣсте, з҃, лаꙋде а лꙋи Дм҃ѕъꙋ.

întorș AA, ps. CXVIII, 59 : ꙟторшь пичоареле мѣле ꙟ мъртꙋрїѧ та. — V, loc. cit. : ꙟторшь пичоареле мѧле ла мъртꙋрїнле тале ; F, Apoc., I, 12 : ши мъ ꙟторшꙋ съ въз. — Kk, Gen., XXX, 8 : ши мъ ꙟторшꙋ сꙋрорїи мѣле ; — ps. XXXI, 4 : ꙟторшꙋмъ спре кинꙋре ; — CXVII, 12 : ꙟпинсꙋ фїинд мъ ꙟторшꙋ а къдѣ ; — Eccl., IV, 1 : ши мъ ꙟторшь ши възꙋю ; — 7 : tot așa ; — IX, 11 : ꙟторшꙋмъ ши възꙋю ; — Jer. Plîns., I, 14 : ꙟторшꙋмъ ꙟдърът ; — Zach., V, 1 : ши мъ ꙟторшꙋ шим рѫдикаю окїи. — Rr, f. 33^{r} : ши єꙋми ꙟторш фаца ; etc. /

a 2-a pl. A, Matth., nr. 74 : къ съ нꙋ въ ꙟтоарсеть (de nu e condiționat). 171

înviș Rr, f. 13^{v} : ши ꙟвиш нрѡ҃чїи мїи.

a 2-a sing. BB, f. 158^{v} : ꙟвисеши а треѧ зи.

a 3-a sing. A, Luc., nr. 79 : морть ера ши ꙟвисе. — C, Dum. Past. : ꙟвисе Хс҃, ꙗрѫ тоуте соупꙋсешь. ꙟвисе Хс҃ ши се боукꙋрарѫ ꙟџерїи. ꙟвисе Хс҃ ши къзоурѫ драчїи... ꙟвисе Хс҃ ши нои ꙟкѫ ꙟвїемꙋне. ꙟвисе Хс҃ ши нои кꙋноусꙋль ꙟвисемь etc. — Aa, f. 143^{v} : ши ꙟвисе а треѧ зи. — Bb, p. 126 : ши пре фїюл чеий въдꙋѡ ꙟвисе ; — 234 : пре кареле ꙟвисе домнꙋл нострꙋ. — F, Matth., XIV, 2 : ель ꙟвисе де ꙟ морци. — N, f. 126^{r} : астѫѕи Хс҃ ꙟвисе. — BB, f. 159^{r} : къ ꙟвисе Хс҃ ; etc.

1-a pl. C, Dum. Past. : нои кꙋноусꙋль ꙟвисемь.

maș Kk, ps. LIV, 7 : ꙗтъ ꙟделꙋнгаю привеџиндь ши маш ꙟпꙋстїе.

a 3-a sing. D, Gen., XXIV, 54 : ши аколо масе ; se mai aude în unele parți ale Tr-niei.

merș Bb, p. 489 : мершꙋ де мѫ спълаю. — F, Matth., XXV, 25 : ши темѫндꙋмѫ мершь etc. — Kk, ps. CXXX, 2 : ничи мершь ꙟтрꙋ мърири. — Rr, f. 46^{v} : ши мершꙋ кътрѫ сфи҃тоул ; etc.

plînș Rr, f. 34^{v} : аꙋ плъниш рꙋгѫндꙋмѫ ; — 46^{v} : къ кꙋ адекерит соуфлет мершꙋ еꙋ аколо ши плънишꙋ.

1-a pl. AA, ps. CXXXVI, 1 : ачїѧ шезꙋмь ши плѫнсем.

prinș Kk, 2 Imperat., IV, 10 : шил приншь пре ель шил оучишь.

a 2-a pl. A, Matth., nr. 108 : ꙟ тоате зилеле / пре лѫнгѫ вои шедѣ ꙟ весѣрекѫ ꙟвъца ши ноу принсеть мине. — F, Marc., XIV, 49 : ши нꙋ мѫ принсеть. — Kk, loc. cit. : ши нꙋмъ принсет. 172

puș AA, ps. XXXVIII, 2 : поушь ростꙋлꙋи мїеꙋ хранѫ ; — LXXXVIII, 19 : ши зисе поушь ꙟ ажоуторю тареле ; — 27 : ши еꙋ ꙟтъю поушъ ель ; etc. — A, Luc., nr. 95 : поушꙋль ꙟтрꙋ оуꙟ помисѣлникь. — D, Gen., XXIV, 47 : ши пꙋшь оуп черчель пре фрꙋнтѣ еи. — F, Act., XIII, 47 : пꙋш пре тине лꙋмънаре пъгънилорь ; — Rom., IV, 17 ; пъринте а мꙋлте лимби те пꙋшь. — G, ps. XXXVIII, 2 : пꙋш ростꙋлꙋи мїꙋ пазѫ ; — LXVIII, 12 : ши пꙋш вешмѫнтꙋл мїеꙋ сак. — Kk, Gen., XXIV, 47 : шїи пꙋш черчеїи пре брацꙋл еи ; — ps. II, 6 : ши еꙋ мъ пꙋш ꙟпърат де дѫнсꙋл ; — XXXVIII, 2, LXVIII, 14, CXVIII, 105, Jer. XIII, 2. — Rr, f. 98^{v} : къ вѫ поуш еꙋ пре вои ꙟ локоул мїꙋ ; etc.

a 2-a pl. F, Act., V, 25 : бърбацїи чеи пꙋсеть ꙟ темницѫ. — Rr, f. 13^{v} : ши ꙟ гроапѫ мѫ поусет.

rămaș F, Rom., XI, 3 : ши еȣ сънгȣр ръмаш. — Kk, Dan., X, 8 : ши еȣ ръмаш сингȣр ; — 1 Maccab., XIII, 4 : ши ръмаш еȣ сѫнгȣрь.

1-a pl. F, Act., XXI, 4 : ръмасемь аколо шапте зиле.

răspunș D, Gen., XXXI, 11 : Ꙗкѡве, ши еȣ ръспȣншȣ. — F, Act., XXII, 8 : ꙗрѫ еȣ ръспȣншь : чине ещи доамне ? — Kk, Jer., XI, 5 : ачаста
173 ши ръспȣншь. — Rr, f. 36^{r} : шї еȣ ръспȣншȣ адевър ѫсте. /

1-a pl., D, Gen., XLIV, 22 : нои ꙗрѫ ръспȣнсем дѡмнȣлȣи нострȣ.

scoș AA, ps. CLI : Є еȣ скошь дела днись спата. — D, Ex., XVI, 32 : къндь афарѫ вѫ скошь кои дин цара Єгипетȣлȣи. — Bb, p. 428 : шїи скош де ꙟ каса темницеи ; — 525 : ши де аколо й скош пре еи. — F, Act., XXIII, 27 : шил скош.—Kk, Jer., XXXV, 3 : ши скошь пре Іехонїа фїюл Іеремїеи.

a 2-a pl. A, Matth., nr. 96 : шїи скоасеть де ꙟ четъци.

scriș A, Joan., nr. 60 : че скришь скришь. — F, Rom., XV, 15 : ꙗрѫ маи кȣ ꙟдръзнѣлъ скриш воаѡ ; — 1 Cor., V, 11 : ꙗрѫ акȣмь скриш воаѡ.

a 2-a pl. F, 1 Cor., VII, 1 : ꙗрѫ де карелеми скрисеть.

smulș Kk, Sofon., III, 7 : змȣлшь пре чеи мѫндри.

sparș C, Dum. Thom. : моартѣ ꙗдȣлȣи еȣ ѡ спаршь. — Bb, p. 413 : ши спаршȣ врътȣтѣ адȣлȣи ; — 428 : ши ꙟпърѫціѧ еи спаршȣ.

a 2-a sing. AA, ps. LXXIX, 13 : дерепче спърсеши гардȣль лȣи.

spuș AA, ps. XXXIX, 6 : споушь ши гръию ; — 10 : доулче споушь дерептатѣ та ꙟ кесѣрекѫ маре ; — LXXII, 15 : съ гръию споушь аша. — A, Joan., nr. 57 : спȣшь лѡр нȣмеле тъȣ, ши споушь. — B et C, Joan., nr. 34 : споушȣ воаѡ ши нȣ аоузить (în A : зишь воаѡ ши нȣ аоузици). — C, 26 oct. : къ маи наинте де че фȣ ачаста споушь воаѡ. — D, Gen., XLI, 24 : ши ачѣстѣ еȣ ле спȣшь връжиторилѡрь. — F, Matth., XXIV, 25 : ꙗка де
174 врѣме спȣш воаѡ ; — Joan., / VII, 27 ; Galat., II, 2. —Kk, Matth., XXIV, 25 : ꙗрѫ спȣш воаѡ маинаинте ; — Marc., XIII, 23.

1-a pl. D, Gen., XLIV, 24 : ши спȣсем лȣи.

storș D, Gen., XL, 11 : сторшȣю ꙟпъхарь. — Kk, *loc. cit.* : ши лȣаю стрȣгȣрȣл шил сторшь.

traș AA, ps. CXVIII, 131 : ши трашь доухь. — Kk, Jer., XXXI, 3 : пентрȣ ачѣѧ траш пре тине спре ꙟдȣраре.

tremeș A, Luc., nr. 62 : тремеши ꙟтрȣ еи прорѡчи ; — 109 : тремешь амȣ вои кътрѫнсоул. — F, Act., X, 33 : ши нȣмаи декът тримеш ла тине ; — XXIII, 30 ;—Colos., IV, 8 : пре кареле тремеш кътрѫ вои ; — 1 Thessal., III, 4 : тремеш съ ꙟцелѣгѫ крединца воасрѫ. — Kk, ps. LXXX, 10 : ши тримиш пре дѫншїи.

a 3-a sing. A, Luc., nr. 96 : тремѣсе дои оученичи.

a 2-a pl. A, Joan., nr. 17 : вои тремѣсеть кътрѫ Іѡань. — F, *loc. citat* : вои тримѣсет ла Їѡан.

uciș Bb, p. 405 : тоатѫ вражва оучишъ ши пре ꙟкръжвиторюль оучиш ; — 413 : оучиш моартѣ кȣ моартѣ ; — 525 : ши оучиш пре чел некȣрат. — Kk, 2 Imper., IV, 10 : шил приниш пре ель шил оучишь ; — 4 Imper., X, 9 : ши оучиш пре ель.

a 2-a pl. A, Matth., nr. 96 : ши диншїи оучисеть (bis) ; — ши кȣ пїетри оучисеть тремешїи кътрѫ тине ; — Luc., 62 : ши де ꙟтрѫншїи оучисеть ши скоасеть.

unș AA, ps. LXXXVIII, 20 : кȣ оунть сфйтȣль мїеȣ оуншь ель. — Kk, *loc. cit.* : оуншь пре ель. /

Nota. 1. Afară de verbele aci înfirate, în limba română se mai află 175
și altele cari tot după astă formă ([î]și) au perfectul lor, însă de la cari încă nu putum afla 1-a persoană singulare, de care sînt:

a) de la verbele terminate în *-cu* în presente:

cocu: *copș*, de la care mai sus (nr. XXVIII) văzum a 3-a sing. *coapse*, iar a 3-a pers. pl. în D, Gen., XL, 10: ши стрȣгȣрїи съи се коапсерѫ;

torcu: *torș*, de la care aflăm *întorș*, mai sus;

b) de la verbele în *-gu*, pr. *ajungu*, *în-cingu*, *destingu*, *înfrîngu*, *frîngu*, *lingu*, *mulgu*, *împungu*, *ștergu*, *stingu*, *strîngu*, *în-tingu*;

c) de la verbele în *-du*, pr. *ardu*, *în-cindu*, *pătrundu*, *cu-*, *de-*, *îm-prindu*, *purcedu*, *radu*, *rîdu*, *rodu*, *tindu*, *tundu*: *arș*, *încinș*, *pătrunș*, *raș*, *rîș*, *roș*, *tinș*, *tunș*;

d) de la altele, pr. *rumpu*: *rupș*; *viu*: *viș*.

De la unele din acestea însă le aflăm 1-a sing. sau numai în simple, pr. de la *frîngu* și *prindu*, deși nu în toate compusăle acestuia sau numai în compusăle lor, pr. *în-torș*, *storș*, *smulș*, *învinș*.

2. De la cele mai multe din verbele înfirate în §-ul și în nota de mai sus, aflăm pers. a 2-a și a 3-a sing., 1-a și a 3-a pl. Cele mai rare însă sînt din pers. a 2-a pl., din cari însă aici încă unele esemple.

ajunsetu C, Dum. Pașt.: ши къци ши пънѫ ла аль оунспрѫзѣчелѣ часъ аци пестить ши ажȣнсеть;

purceasetu X, 1 sept., foiu 2ʳ (din Levit., XXVI, 23): къ вои пȣрчасеть спре мине лътȣришь;

tinsetu A, Luc., nr. 109: нȣ тинсеть мѫпа спре мине. — F, Luc., *loc. cit.* (XXII, 53): ши нȣ тинсеть мъниле спре мине.

3. Din 1-a pl. mai rare aflăm:

deprinsemu C, 13 nov.: ши деприисем а коуноаще ель грижиторю. / 176
purcesemu F, Act., XXI, 2: ши сȣиндь ꙟ ѧ пȣрчѣсемь.

4. Verbul *destingu* ce-l amintirăm se află în V, ps. CV, 33, f. 139ʳ: сокоти дестингѫнд кȣ бȣзеле сале; unde *Biblia* de București (Kk) are: оусеби кȣ бȣзеле лȣи.

5. Verbele *încindu* și *descindu*, chiar ca și *ucidu*, adeseori și la cei vechi, mută pre *d* în *g* în unele timpuri și persoane, pr. *încingă*, *descingă*, ca *ucigă*, care oserbăm pentru ca să nu se confunde aceste timpuri și persoane cu celea de la verbele *încingu* și *descingu*.

6. De la verbul *curre-re* scriu cei vechi infinitivul: *currere* AA, Cînt., IV: спъресеши апелорь кȣрѫрѣ; imperf. a 3-a sing. D, Gen., XIX, 9: кънд кȣррѫ съ фрънгѫ оуша; partic. pres. D, Ex., VII, 18: апѫ кȣрѫтоаре.

XXX

— a 3-a persoană în *-ră*, *-re*, *-ru*

Un fir așa lung de esemple din acest timp ce adusem în nr. XXVII—XXIX poate că multora li se va părea prea lung, încă chiar și nouă, dacă nu am ști că acest punt atît de importante pentru limba noastră fu așa de puțin prețuit de gramatecii noștri, cît se par a-l fi ignorat cu totul, înadins sau din neștiință. Noi însă sperăm că nu numai scriitorilor noștri, cari nu se ocupă cu studiul istoric al limbei române, vom fi făcut un lucru

plăcut, indigitîndu-le la un timp originariu mai de tot părăsit, cel puțin
177 în formele aci înfățișate, / ci și străinilor gramateci, cari fără studiu strigă, ca de pe un tripod, oracle minciunoasă asupra limbei noastre, li s-ar astupa gura binișor.

Însă nu putem încheia fără de a mai arăta încă o sminteală în acest timp, ce pre alocuria se pare prea înrădăcinată în gura poporului și de aci trec uneori și în scrisorile publicate; adecă formarea persoanei a 3-a sing. în -ръ, ca și în plurale, zicînd și scriind: *el* se дȣсърѫ, венирѣ etc., în loc de se дȣсе, вени.

Derept că și latinii au un timp cu formă analogă în *-ram, -ra, -rant,* ci la ei e timpul prea-trecut (plusquam-perfectum), pr. *duxerat, venerat,* care și la noi esiste în toate persoanele, deși cu însemnare mai mult perfectă decît prea-perfectă, de unde și noi numirăm acest timp perfectul II (*Elem. de limba rom.*, § LXVIII, nota 3, pag. 164). De nu vom zice că perfectul nostru e format din amestecarea ambelor timpuri latine: perfect și plusquamperfect.

Însă cu toate că însăși pronunțarea persoanei a 3-a pl. în -ръ se pare a fi după *-rant* al latinilor, ci cum că astă atragere sau conformare să aibă loc și pentru a 3-a sing. nu se află nici un razim la scriitorii noștri cei mai buni vechi românești, nici la moeso-români; așa cît nu poate fi îndoială cum că ce numirăm mai sus a fi sminteală e numai după legea asemănațiunei, carea atîta influență avu în schimbarea unelor forme ale limbei (vezi *Elem.*, § XXXV, p. 73 seqq.). /

178 În celealalte persoane pl., 1-a și a 2-a, ce încă le zicem cu -ръмȣ și -ръци, iar cei vechi numai cu -мȣ și -тȣ, asemenea nu putem vedea decît o înnoitură, însă a căreia-i vedem și causa: adecă nevoința de a face ceva diferență între persoana 1-a pl. a acestui și între a presentului indicativ de I-a și a IV-a cojugațiune, care diferență în scrierea celor vechi nu se află, ei scriind лъȣдъм, веним și în pres. și în perfect, cînd usul de acum are: лъȣдъмȣ, венимȣ în pres., iar лъȣдаръмȣ, венирѣмȣ pentru perfect.

În cît pentru însuși -ръ[114] din a 3-a pers. pl., oare trage-se el din *-rant* au din *-runt* ale latinilor, e cu îndoială, cel puțin pentru noi, după ce aflarăm urme, adevărat puține, și de altă scriere, cari anevoie se pot cosidera numai ca smintele de tipariu. Noi însă, oricum să fie, le însemnăm aici, iar gramatecii vor judeca:

a) în *-ru*:

фȣрȣ, în loc de фȣръ, de la forma vechie *fui* etc., ca al latinilor *fuerunt*. B, Ziua Botezului: тоци плекарѫсе ꙟнтроуна ꙟ дешерци фȣрȣ.

b) în *-re*:

фȣре, în loc de фȣръ, ca al latinilor *fuere*. D, Gen., V, 8, 14, 27, 31: de patru ori, mestecat cu фȣрѫ; — 8: ши фȣре тоате зилеле лȣ Єить; — 14: ши фȣре тоате зилеле лȣ каинамь; — 27: ши фȣре тоате зилеле лȣ мадȣсалим — 31: ши фȣре тоате зилеле лȣ ламехь.

ададȣсере A, Luc., nr. 110: еи ададȣсере гласȣри маре. /

179 дѣдере X, pag. 2 (din Joel., II, 22): вїѧ ши смокинȣль дѧдере търїѧ лорь.

Nota 1. La cei vechi aflăm și alte multe esemple de *u* în locul altor vocali, din cari aici vom cita numai *cunoscundu* și *știiundu*: A, Luc., nr. 67: къ де арѫ фи щиȣндь домноул касеи. — B, Dum. IV după Pașt.: оунде зȣноскоундь пре чель болнавь; — Dum. SS părinți: ши ера ель щиȣндь вине къ е невиноватъ.

Încă și astăzi se mai aude pre alocuria *curundu* în loc de *curîndu* și în D, Ex., XV, 8 ; etc.

Însă, de asemeni scrieri ortografice, mai în jos, în partea a II-a.

2. De acest timp nu se ține : *fure* la D, Gen., XXVIII, 20 și XXX, 32, ci de timpul condiționat, de carele mai jos (§ XXXII).

XXXI

—prea-perfect și futur

4) În timpul prea-perfect (plusquamperfectum) cei vechi nu numai formau persoanele plurali, mai ales a 2-a, ca și în perfect, ci mai aveau încă și o altă formă pentru acest timp, formată prin ausiliariul ера și participiul trecut ; care forme acum, pre cît știm, încă sînt mai de tot uitate, meritează însă toată luarea-aminte, precum vom vedere.

Așa, ei ziceau :

a) în forma usitată : *luminasetu, cerusetu, fusetu, grăisetu* ; precum :

F, Ebrei, X, 32 : дȣнъ че въ лȣминасеть. — D, Ex., XII, 32 : лȣаци
кȣ вои коум черȣсеть. — A, Luc., nr. 108 : аȣ доарѫ чева флъмѫнзи /
фоусеть. — F, Luc., XVI, 11 : ꙗрѫ де нȣ фȣсеть врединчоши ; — 12 : 180
ши дѣка нȣ фȣсеть крединчоши ꙟтраалтȣѧ. — Kk, Luc., *loc. cit.* : дечи де
нȣ фȣсеть крединчоши ; — 12 : ши дѣка нȣ фȣсеть крединчоши. — D, Gen.,
XLIII, 29 : ачеста е фрателе вострȣ чел микь, деспре кареле грънсет міе.

Iar din persoanele singulari :

încinsese D, Gen., XLIII, 30 : къ нсе ꙟчипсѣсе инима кътрѫ фръцинѡроуль съȣ.

învisese B, C, Ev. Joan, nr. 41 în Dum. Floriilor : чи ка ши лазарь съ вазѫ че елоуль ꙟвисѣсе де ꙟ моарте (A la loc. cit. are numai ꙟвисе). N, f. 88^{r}, loc. cit. : пре кареле ꙟвисѣсе дин ꙟ морци.

Дедѣсе C, IV în Păres. : боунѫтатѣ че дедѣсе лѡр доумнезеȣ. — D, Ex., XXXVI, 2 : ши тѡци бърбацїи мъндри, кърора домнȣль мъндрїе ши ꙟцелепчюне ле дедѣсе ; — XXXVIII, 24 : тот Аȣрȣл ачела, кареле ꙟн дарь дедѧсе.

De unde, deși nu aflăm esemple, după analogie e de văzut că cei vechi vor fi zis și celealalte persoane după aceeași normă : іо фечѣсе, фечѣсеши, фечѣсе etc.

Iar :

b) În cealaltă formă, formată din ера și participiul trecut, e de însemnat că aceiași adeseori concordă participiul cu numinativul în număr și gen, precum se cunoaște din următoarele esemple :

D, Gen., XXX, 9 : къндь възȣ лїѧ коумь къ ера стътȣтѫ дѣнащерѣ.

A, Marc., nr. 32 : оунїи амȣ де ꙟ еи де департе ера веници. — B,
Dum. III după Rus. : че ачещи / ѡамени ѡрби ера аȣзици де вѣстѣ лȣ Іс҃. — 181
D, Gen., XIX, 4 : ши дȣпѫ ачѣѧ маните пънѫ нȣ се ера кȣлкаци, вїнерѫ
бърбацїи ѡрашȣлȣи содомȣлȣи ; — XXI, 25 : ши авраамь чертѫ пре авиме-
лекь дерепть фънтънѫ, каре слȣџиле лȣи авимелекь кȣ пȣтѣрѣ ера лȣаци ; —
XLV, 3 : аша таре се ера спъмѫнтацы ꙟнаинтѣ лȣи.

A, Luc., nr. 111 : пре оурмѫ мѣрсерѫ мȣериле че ера вените де ꙟ Галилеи.

Încă uneori participiul se află concordat chiar cu acusativul verbului, dacă are însemnare activă, pr. C, 2 febr. : ръспȣндерѣ амȣ лȣатѫ ера Симеѡн къ наре а мȣри пънѫ ка ведѣ Хс҃ ; adecă *luase* răspunderea.

B, VIII după An. Nou : че се милосръди доумнезеȣ кȣ ниема са дерепть ѡаменїи съи, пре каре ера фъкȣци, adecă pre care-i *făcuse.*

Însă mai mult se află participiul neconcordat și stînd în numărul sing. neutru, pr. B, Dum. V în Păres. : чи ничи диниѡрѫ нȣ ера ꙟцелесь оученичїи лȣи коум къ ꙟпѫрѫціѧ лȣи ѧсте сȣфлетѣскѫ ; adecă : *nu înțelesese* ; — V după Rus. : кътъ ера домнить драчїи пре пъринцїи ноцри ꙟ лȣме ; adecă : *domnise.*

5) În cît pentru futur, noi zisem și mai sus (§ XIII, p. 56 seq.) cum că chiar și futurul latinilor în *-bo,* care la vechii latini în toate patru cojugațiunile era usitat, se pare a fi timp ausiliariu format din infinitiv scurtat (fără *-re*) și *bo* în loc de *vo,* scurtat din *volo.* Noi însă nu voim a preaprețui părerea acelora ce vor să costruiască mai toate timpurile latine din-
182 tr-ale / lui *bo,* ci nu putem a nu recunoaște încă, afară de formarea plusquamperfectului latin în *-eram,* analoga formare a futurului în *-ero,* ale căruia persoane, ales în verbele de I-a și a IV-a cojugațiune, așa aproape se văd de unele persoane ale futurului nostru la cei vechi, cari scriu *laudaveri, laudavremu, laudavreți, auziveri* etc. ca ale latinilor *laudaveris, laudaverimus, laudaveritis, audiveris* etc., la cari adaugem, din multe, aceste puține esemple :

A, Matth., nr. 47 : де кȣкинтеле амȣ але тале дерептате вери. — D, Gen., IV, 7 : аȣ ноу аша съ верь фаче вине лȣаверь платѫ.

AA, ps. CXXXVI, 5 : коумь кънтаврем (cantaverimus) кънтарѣ домнȣлȣи ꙟ цѣрѫ стрїинѫ.—C, 24 iun. din Matth., nr. 40 : зисе лоуи тоу ещи чела че е съ вїе аȣ алтоуль ащептавремь (expectaverimus) ; în test : алтоумь în loc de алтоул, precum se pare din sminteală de tipariu,

B, Ziua Botezului : къ маи скȣмпь лоукрȣ афлавреци ꙟ честь часъ де кътъ арцинтоул ши аȣроул. — AA, ps. XCIV, 8 : астъзи съ гласȣль лоуи аоузивреци.

Nota 1. Asemănarea între formarea prea-perfectului cu *-erá* și participiu și între forma aceluiași timp la latini în *eram* oricui poate bate la ochi. Nu poate fi îndoială că și latinii și-au format acest timp din praeteritu și ausiliariul *eram,* așa cît *laudèveram* nu e altă decît *laudav'eram,* singura diferență între al nostru și al latinilor fiind că ei [î]l formează de la trecutul modului finit, iar noi de la trecutul participiale. /

183 Iar cum că latinii și de almintrea încă și grecii, măcar că mai avuți în forme, formează unele timpuri cu participie și ausiliare, fiecare cărtulariu știe ; ci gramatecii latini numai de acele timpuri ausiliare vorbesc, carile se scriu despărțite ca două cuvinte, iar de cele ce se scriu într-una, se par a nu vrea să știe nemică. Ci cunoscătorii de limbe, carii nu se mulțămesc numai cu tradițiunile scolastece, nici jură in verba magistri, au recunoscut și caută să recunoască că, afară de timpurile ausiliare recunoscute de gramateci, mai sînt și altele tot ausiliare, măcar nerecunoscute de aceia[115].

2. În loc de futur, la cei vechi aflăm și altă formă, compusă din ausiliariul *am* cu infin. verbului, pr. *are a fi.* Esemple :

C, III, în Păres. : чине ка вѣ амȣ де ꙟнтрȣ ель наре асе ꙟсетоша ꙟ вечїе ; — наре а фи цїе ачаста ; — деци вери кате фечорȣль тъȣ коу тоꙗгȣль наре а мȣри ; — наȣ а гȣста моарте ; — Dum. Thom. : че ꙟсѫ а зиче аре чинева ; — IV după Paște : аре а не да ноаѡ де дестȣль ; — V după

Rus. : щиȣ къ аре а се скоула доумнезеȣ ; — Dum. Lăsat de carne : ши де тоате де ачѣлѣ ръспоунсь акъм а да ; — Dum. Thom. : ръспоунсь аȣ а да де ель ла жоудецȣль ꙟфрикать ; etc.

3. Încă și în plusq. perf. ausiliariu, uneori, se concordă cu nominativul în număr și gen, pr. C, Dum. Rusal. : ши нои чѣм фость мȣрици ꙟ пъкате кȣнȣсȣлȣ нѣȣ ꙟвїать ; etc.

XXXII

— condiționat

6) Un timp condiționat care astăzi numai la românii de dincolo de Dunăre se / mai aude (vezi Boiagi, *Gramm.*, p. 73), la noi și la toți românii 184 de dincoace a perit mai mult de două sute cincizeci de ani cu totului tot, însă cel puțin în Tr-nia mai era în us pînă la finea seclului al XVI-lea (1599), precum arată urmele ce se mai află în carțile de pre atuncia. Noi, cercînd după aceste relicvie interesanti din cîte carți avem a mînă din acea epocă, mai însemnăm și aici că monumentele în care aflăm acele urme sînt aceste cinci : *Psaltirea* de 1577 (AA), *Tetraevangelul* (A), *Cazania* de Brașou I (B) și II (C) de 1580, toate patru de Coresi, și *Pentateuhul* de Orăștie din a. 1581 (D).

Acest timp la moeso-români, după Boiagi, la *loc. cit.*, se formează de la perfectul indicativ, cu terminațiunile în :

- *rim*, *-ri*, *-ri* sing. și *-rimu*, *-ritu*, *-ri* plurale ; precum de la *fui* :
si furim io, furi tu, furi el,
furimu noi, furitu voi, furi ei.

Iar la ai noștri, după urmele aflate, se cojugă în : *-re*, *-ri* (*-reși*), *-re* sing., *-remu*, *-retu*, *-re* plurale, formîndu-se întogma de la perfectul indicativului, precum de la *fui* :
să fure io, furi tu, fure el,
furemu noi, furetu voi, fure ei.

Precum și latinii cojugă acest timp, întru asemenea formîndu-l de la perf. indicativ, precum de la *fui* :
fuerim, fueris, fuerit,
fuerimus, fueritis, fuerint.

Esemplele ce am aflat în monumentele / de mai sus, înfirate după 185 ordinea numerilor și persoanelor a toate 4 cojugațiunile, sînt următoarele ; premițînd însă din dialectul moeso-român cele ce am aflat la Leake, *Researches...*, în așa-numitele *Exercitia pentaglossice*, p. 383 seqq., însă după ortografia* noastră.

A. *Moeso-române*

„Lînged'lu se *vruri* se se itripsescă, se nu mîcă, nuci și alune". Pag. 389.

„Se *vruri* se aprindi țirapl'u, se aruci năutru uscate lemne, că verdili facu fumu". P. 393.

---

* Punem însă aci și testul cum se află la Leake, după ortografia sa :
„Léntzetlu se vrúri se seitrípsáska se nu máke nútzi sí alúne".
„Se vrúri se aprïntzi tziráplu se arútzi naúndru uskáte lemne ke vértzile fáku fúku" (lege : fumu).
„Se vrúremu se nu avému púritzi, se purtému pilóniu".
„Se arumikári géla múltu subtzíre și o glítzi și se turníri (dormire) amvelítu si ku kepitíniu pre kiósu ái séte grási".

„Se *vruremu* se nu avemu puriţi, se purtămu piloniu". P. 394.

„Se *arumigari* ghel'a multu subţire, şi o ghiţi şi se *durmiri* invelitu şi cu căpitiniu pre giosu, ai se te graşi". P. 396.

Unde e de însemnat :

a) Că *vruri* şi *vruremu* (cu *e* ca la noi, iar la Boiagi cu *i* : *vrurimu*) de
186 la perfectul : *vrui* ; *arumigari* de la *arumigu* / (de la *rumegu*) şi *durmiri*, care la ei se pronunţă ca *durnjiri*, sînt din acest timp condiţionat.

b) *Lînged'lu* de la *lîngedu*, lat. *languidus*, însemnează la ei, ca şi la ai noştri cei vechi, „nesănătos" (lat. *aegrotus*) ; aşa A, Matth., nr. 106 : лѫнцедь ера ши венить кътрѫ мине ; — Marc., nr. 5 : адȣчѣ кътрѫнсоул тоцн лѫнцезїй ; etc. De aci şi *lîngoare*, la ei nu semna „o anumită neputinţă", ca la noi, ci în genere, ce noi zicem astăzi „boală", pr. A, Marc., nr. 12 : ши съ анбѫ деспоусь (potere) а виндека лѫнгорнле ; etc.

Esemple din AA, ocurseră mai sus.

c) *Ţırapu* însemnează „cuptoriu" ; *piloniu* „pelin" ; *ghela* „mîncare" ; *itripseascǎ* de la grec. ἰατρεύειν „a însănătoşare" ; celealalte se înţeleg de sine.

Însemnarea cuvintelor e adeverită nu numai din unele adausă ale autoriului la cuvinte între parentese, din latină au italiană, ci şi din testul celoralalte 4 limbe : angleşte, greceşte, albaneşte şi bulgăreşte.

B. *Daco-romăne* ; — transilvane.

a) Singulare :

1-a persoană : *întrare, luare, ultare, deadere, deştinsere, mearsere, flămînzire, suire.*

întrare AA, ps. CXXXI, 3 : съ ꙟтраре ꙟ сатоул касе ен мѣле ; (Kk : де вою ꙟтра).

luare AA, ps. CXXXVIII, 8 : съ лȣаре арепнле мѣле мънекать ; (Kk : дем вою лȣа).

ultare AA, ps. CXXXVI, 6 : съ оултаре/тнпе Іρс҃мь ; (Kk : де те
187 вою оунта).

deadere AA, ps. CXXXI, 4 : съ дѣдере сомнь окнлорь мїен ; (G : съ вою да).

deştinsere AA, ps. CXXXVIII, 8 : съ дещннсере ꙟ ꙗдь, ачїѧ ещн; (G : съ вою погорѫ).

mearsere AA, ps. CXXXVII, 7 : съ мѣрсере пре мнжлокь де скръбн ꙟеїнмѫ ; (G : съ кою ꙟмбла).

flămînzire AA, ps. XLIX, 13 : съ флъмѫнзнре ноу вою знче цїе ; (V : де ѡн флъмѫнѕѫ).

suire AA, ps. CXXXI, 4 : сaȣ сȣнре ꙟпатȣль стратȣлȣн мїеȣ ; (V : дѣш сȣнмѫ) ; — CXXXIII, 8 : съ сȣнре ꙟ черю ; (V : де мой сȣн).

a 2-a pers. : *ascultari, căutari (cautareşi), uciseri.*

ascultari AA, ps. LXXX, 7 : Ійль съ аскȣлтарн мине ; (Kk: де мъ вен лȣзй).

căutari AA, ps. CXXIX, 3 : съ спре фъръжлещн къȣтарн доамне ; (G : съ вер сокотн). — Ci B, Dum. orbului (din acelaşi loc) : съ фъръ лѣще къȣтареш ; (Kk : де вен лȣа аминте).

uciseri AA, ps. CXXXVIII, 18 : съ оучнсерн пъкътошїн доамне ; (V: де вен оучнде).

a 3-a pers. : *ascultare, lăsare, vegheare, fure, greşire, rătăcire, trebuire, zidire.*

ascultare A, Matth., nr. 75 : ши съ те аскȣлтаре, афлаверн фрателе тѫȣ. Є съ нȣ тине аскоултаре ѧ кȣ тине ; — 9 : съ нȣ аскоултаре ен, спȣне ла весѣрекѫ. /

lăsare B, XI după Rus., din Matth., nr. 77 : съ нȣ лъсаре чинешь фрателе лоуи де ꙟ инема воастрѫ грешалеле лѡр. În C, la acest loc e a 2-a pl. În A, ne lipsește. 188

vegheare AA, ps. CXXVI, 2 : съ нȣ дѡмноул вегѣре четатѣ, ꙟдешерть прѣвѣге вегеторюль; (G : съ нȣ ва стръжȣй).

fure B, III după Rus., din Matth., nr. 18 : съ амоу фоуре ѡкюль тъȣ простъ, тоть трȣпȣль тъȣ лоуминать ва фи. Съ ѡкюль тъȣ хитлѣнь фȣре; etc. — D, Gen., XXVIII, 20 : съ дѡмнезеȣ фȣре кȣ мине.

greșire A, Matth,. nr. 75 : є съ грешире цїе фрателе тъȣ.

rătăcire B, Dum. Samarin., din Jacob, nr. 56 : фраци, съ нещине рътѫчире де ꙟ вон.

trebuire B, III în Păres. : чине е гата а моури съ требȣире дерепть Хс̃ ; — II după Rus. : съ требȣире а пъръсй фъмѣѧ (familia) нънѫ ла ѡврѣме, съ фачемь.

zidire AA, ps. CXXVI, 1 : съ ноу домнȣль зидире каса, ꙟ дешерть троудирѫсе зидиндь.

b) Plurale :

1-a persoană : *custaremu, însetoșaremu, ultaremu, furemu.*

custaremu D, Gen., XVIII, 10 : ши зисе ꙗрѫ мъ вою тȣрна ла тине съ кȣстарем, ши ꙗка мȣерїен тале ꙟи сара, фива фечорь. Verbul *a custa* = vivere ocure ades în această carte, pr. Gen., cap. V : кȣстѫ și коустѫ = vixit, de 17 ori.

însetoșaremu C, Dum. Samarin. : съ / амȣ ꙟсетошаремь съ лȣѡм немикѫ съ не ѡпримь къ възмь тоть авѣ де времь вѣ. 189

ultaremu AA, ps. XLIII, 3 : съ оултарем ноумеле домнȣлȣи нострȣ; (G : дѣм фи оуитаци, în margine : ть, adecă : оуитать).

furemu B, la muieri, marture : къ съ нȣ фоуремь гътици ꙟ че чась ва вени ель.

a 2-a pers. : *lăsaretu, plecaretu, dormiretu.*

lăsaretu C, XI după Rus. din Matth., nr. 77 : съ нȣ лъсаретȣ чинешь кȣ фрателе тъȣ.

plecaretu AA, ps. CXXX, 3 : съ нȣ плекареть мъндрїѧ че ꙟнълцарѫ соуфлетȣль мїеȣ.

dormiretu AA, ps. LXVII, 14 : дѣка доурмиретȣ пре мижлокь де хотарь ; (V : съ веци дормѝ).

a 3-a pers. : *îmblare, întrare, lăsare, spurcare, ținure, fure, învăncúre, ferire, păzire.*

îmblare AA, ps. LXXXVIII, 30 : ши ꙟ жȣдѣцеле мѣле нȣ ꙟмбларе ; (Kk : нȣ вор мфрџе).

întrare AA, ps. XCIV, 12 : къ жоуранмѫ ꙟ мънїѧ мѣ съ ꙟтраре ꙟ ръпаȣсȣль мїеȣ ; (G : съ вор ꙟтра).

lăsare AA, ps. LXXXVIII, 30 : съ лъсаре фїии лȣи лѣџѣ мѣ.

spurcare AA, ps. LXXXVIII, 31 : съ дерентъциле мѣле спȣркаре.

ținure B, la marturi, din Joan., nr. 52 (XV, 20) : съ кȣвѫнтоул мїеȣ цинȣре ши але воастре вѡр цинѣ.

fure D, Gen., XXX, 32 : саȣ съ нȣ фȣре / нѣгре ꙟтре мїеи ши каире. 190

învăncúre AA, ps. XVIII, 14 : съ нȣ мѫ ꙟвъꙟкȣре атоунче невиновать вою фи ; (V : де нȣм вор ꙟвинче).

ferire AA, ps. LXXXVIII, 31: ши пѡрѫнчителе мѣле нȣ ферире ; (Kk : нȣ ле кор пъзи).

păzire AA, ps. CXXXI, 12 : съ пъзире фїии тъи лѣџѣ мѣ ; (G : съ вор пъзи).

Nota 1. *Custaremu* (de mai sus) de la D, Gen., XVIII, 10, ar putea fi și 1-a pers. sing., dacă usul costante din acea epocă nu ar lăpăda pre *-m* din 1-a pers. sing.

2. *Ținure* (iarăși de mai sus) din B s-ar putea lua și în loc de a 3-a pl. perf. indicativ, dacă nu ar precede *să*.

3. De aceea și în A, Matth., nr. 74 : къ съ нȣ вѫ ꙟтоарсеть ши съ фици ка фечорїи etc. se pare a fi eroare de tipariu în loc de ꙟто арсереть.

4. Așa și în AA, ps. LVIII, 17 : є съ нȣ се сътȣрар' къртиворь e în loc de сътȣраре din acestași timp.

5. Iar tot acolo, ps. CV, 10 : тѡарпѫре драчїи мїеи ꙟнапои e sminteală tipografică în loc de тѡарнѫсе.

6. De la edițiunea primă, în care produsem numai unsprezece citate cu 10 esemple, încoace aflăm 36 esemple certe, și alte 2 mai [in]certe, cu 44 de citate, cu toate că toate esemplarele noastre sînt defectuoasă, și din *Praxiu* încă nu putum afla nici un esemplariu. De unde în cele pierdute încă pot să se mai afle și alte esemple.

Însă și cîte aflăm și produsem sînt destul spre a adeveri ființa acestui
191 timp oarecînd / în limba noastră, cel puțin în Tr-nia, și asemănarea ce este între el și între ale latinilor în *-erim* și *-ero*, carele amîndouă, precum întru însemnare li-s mai totuna, așa și în forma din afară numai din persoana 1 sing. se despart ; de unde pre derept se și pot cosidera că la început nu au fost două, ci numai unul singur, cu diferența terminațiunei pentru 1-a pers. sing. în *-o* sau *-im*, ce însă și aiurea avea loc, precum în *faxo* și *faxim*.

Identitatea acestor timpuri la români și la latini e demustrată și prin acea cercustare că întru îmbe limbele acest timp se formează după același mod: de la perfectul indicativului, în latina formîndu-se cum văzum (în § precedente) că se formează prea-perfectul, numai aici punînd *-ero* sau *-erim* în loc de *-eram*, iar într-a noastră *-re* după a 3-a pers. sing., pr. *laudaverim, laudare.*

Diferența este numai că latinii înainte de *-ro* sau *-rim* mai au un *-ve* sau *-e*, care la noi lipsește, iar la ei *v* încă poate să lipsească, ca și în alte timpuri, zicînd : *laudarim*, ca și *laudarunt, laudaram* etc. [116].

În formarea timpului nostru mai e de însemnat că *a* oscur din a 3-a sing. a perfectului de 1-a cojugațiune, în formațiunea condiționatului se mută în pronunția originară cu *a* chiar.

7. La cei vechi se mai află foarte des încă două forme ausiliare pentru timpul condiționat, formate din *vream* și *am vrut* cu infinitiv după sau înaintea lor, pr. *vream fi făcut* sau *fi-vream făcut* și *am vrut fi făcut*. Esemple :

a) AA, ps. CXXIII, 1—3 : съ нȣ врѣ фи дѡмнȣль ꙟтре нои. къндь скȣласеврѣ ѡаменїи спре нои, амȣ вїи ꙟгициневрѣ. — C, VI după Rusal. : Є ачеста нȣ ꙟ сѫмкѫтѫ, къ де врѣ фи ꙟ сѫмбѫтѫ ачеста виндекать, нȣ врѣ фи тъкȣть де ачеста єѵг҃листȣль, ничи їȣдеи фърѫ вороавѫ фиврѣ. —
192 D, Gen. XXIX, 22 : ши тѡть ѡарече / врѣ фи, прин ель врѣ фи.

b) A, Matth., nr. 96 : ши гръници, съ амь вроуть фи фїинд ꙟ зилеле пъринцилорь ноштри, нам вроуть фи фїиндь лѡрь соци ꙟ сѫнџеле пророчилѡр.

D, Gen., XLIII, 7 : де оунде нои амь врȣть пȣтѣ щи, коум къ ва ачаста ноаѡ ѕиче ; — XLIV, 8 : коум амь врȣть фи фȣраци дерепть ачѣѧ дела каса дѡмнȣтъȣ арџинть саȣ аоурь etc.

GG, f. 11^{r,v} : кѫндь лȣи дм҃незеȣ ꙗȣ врȣт фи воѧ, фъръ моарте ꙟ ширѣгȣль ꙟцерилор саȣ врȣт дȣче ; etc.

c) A, Luc., nr. 50 : ван де тине виѳсаида. къ де аȣ вроуть фи търїе ꙟ тине ши ꙟ сидѡнь чѣȣ фость ꙟтрȣ кои де демоулть амȣ ꙟ сачи ши ꙟ ченȣше шедѣврѣ покъисеврѣ.

G, ps. CXXIII, 1—5 : къ съ наȣ връть фи дм̃нȣл кȣ нои, зикѫ акмȣ Ії̃ль къ съ наȣ врȣт фи дм̃нȣл кȣ нои, кънд съ скȣла ѡаменїи спре нои. Атȣнчи вїи не врѣ ꙟгици пре нои... Атȣнчи апеле нѣȣ врȣть акопери пре нои, ръȣ аȣ врȣть трѣче престе сȣфлетȣль мїеȣ. Атȣнчи аȣ врȣть трѣче ; etc.

XXXIII

— imperativ și infinitiv

7) În imperativ, în care noi am destins aiurea (*Elem. de limb. rom.*, nr. LXVI, p. 156 seq.) două forme : una afirmativă și alte negativă. Deci,

a) În cît pentru cea afirmativă, la cei vechi nu aflăm altă diferență decît că ei / mai strîns se țin de forma regulară în verbul *aducu*, scriind 193 totdeuna *adú* sau cel puțin *ad'* în legătură cu sufisă sau și fără ele, pre cînd ai noștri pronunță și scriu mai tot numai *ádă* sau *a* oscur în fine; încă s-au aflat unii gramatiști cari nici nu visau că astă formă din urmă e scîlciată. Esemple de la cei vechi :

adu A, Marc., nr. 6 : пасѫ де спорне пресȣцилѡр. ши адȣ де кȣръцїа та че зиче Мѡѵси ; — Luc., nr. 46 : адоу фїютъȣ ꙟ коаче. — D, Gen., XXVII, 4 : ши адȣ мїе, коум съ мънѫнкь ; — 7 : адȣ вънать мїе ; — 9 : адȣ мїе в̃. езы вȣни ; — 25 : адȣ драгь фїю ласъ мънъꙟнкь де ꙟвънать че аи принсь ; etc.

ad' D, Gen., XXVII, 13 : пасѫ ши адь. — N, f. 136^{v} : вино домо шиц адь дѣцетеле тале ; — шиц адь мъна та ; etc.

Ci адо Bb, p. 403 de la Joan, nr. 65 : адо дѣцетȣлъ тъȣ ꙟ коаче ; — ши адо мъна та ; unde A are : адȣ дѣцетȣль тъȣ ; — ши адȣ мѫна та, ca și Kk, în același loc ; iar F la acest loc are și *ado* și *ad'* : адо дѣцетȣль ꙟкоаче ; — ши адь мъна та.

Iar вино, ca *ado*, încă numai în astă formă se află la cei vechi ; ci vulgul în Tr-nia pre alocuria zice și винъ ca адъ.

Un alt esemplu de astă formă de la un verb astăzi de tot uitat ocure numai în D, însă în multe locuri : въ de la *vadu, -ere*, lat. *vado*, ca фъ de la *facu*, lat. *fac*, precum : Exod., II, 8 : ѕисе фата лȣи фараѡнь еи : / въ ; 194 (Kk : пасъ) ; — III, 16 : въ дерепть ачѣѫ ши адоунѫ ; — IV, 18, 19 : ѕисе Ѥтро лȣи : въ кȣ паче. ѕисе ши дѡмноул лȣ Мѡѵси ꙟ медїѫнь. насѫ ши въ ꙗрѫ ꙟи Ѥгинеть ; — 27 ; ши ѕисе дѡмноул кътрѫ Арѡнь, въ ꙟнаинтѣ лȣ Мѡѵси ꙟи нȣстїе ; — VII, 15 : въ ла фараѡнь мъне демѫнѣцѫ.

Se zice că acest imperativ s-ar mai auzi și azi în munții Tr-niei de către Ungaria. Iar :

b) În cît pentru forma negativă, în a 2-a pers. pl. în *-reți*, pr. nu vă *întristareți*, nu vă *teamereți* etc., ea mai ocure și pînă azi în cartile beserecești, deși mai rar. Ea se poate cosidera sau ca rămășița unui imperativ anticat care în a 2-a pers. sing. se termina în *-re*, ca în infinitiv, precum și italianii astăzi zic : non ti *scordar* di me ; de unde apoi în pl. se adause silaba *-ti* ; sau ca rămășiță din imperfectul cojuntiv, carele la latini sună în *-arem, -erem, -irem*, pr. *laudaretis* etc. Însă la vechii noștri astă formă e mai costante decît în cartile beserecești mai nouă, pre cînd astăzi mai nimenea nu o mai zice, nici scrie.

Deci, tot vom să citām puținele esemple : AA, ps. LXXIV, 4, 5 : нȣ ръдикарецн корнȣль. нечи ꙟнѫлцарецн ꙟ соусь кѡрнȣль вѡстрȣ. ши нȣ зичерецн зеȣлȣн неде(ре)птате ; unde G are : нȣ невȣнирецн, нȣ ꙟнълцарецн

ши нȣ грънреци ; — V : нȣ фачерец стрѫмбътъць, нȣ ꙟнълцарец корнȣл, нȣ
ръдикарець ши нȣ грънрец ; iar Kk : нȣ фачец, нȣ ꙟнълцац, нȣ ръдикаци ши нȣ
195 гръиц. / — A, Marc., nr. 60 : нȣ авѣреци крединцѫ ; — Luc., nr. 48 : нȣ
апърареци лоуи, чине поу е кътрѫ (contra) нои, кȣ нои ѧсте. — F, loc. cit :
нȣ крѣдерець, нȣ контенирец, къ чине нȣй ꙟпротивѫ ноаѡ кȣ пои ѧсте ; — iar
Kk (Marc., XII, 21) : нȣ крѣдерец ; — (Luc., IX, 50) : нȣ контенирец. — D.
Gen., XLIII, 23 : нȣ вѫ ꙟстристареци ши нȣ вътѣмереци ; (Kk : нȣ въ
тѣмец). Etc.

8) Infinitivul, care noi acum, afară de cînd într-un timp condiționat [î]l punem înaintea ausiliariului, pr. *facere-aș*, totdeuna [î]l zicem scurtat în *á*, *é* [= ea], *e* și *í*, fără silaba răspunzătoare latinescului *-re* ; cei vechi însă, și în Tr-nia între Munții Apusăni, foarte des [î]l ziceau și-l zic întreg și aiurea și mai ales după prepusețiunea *de*, împreunînd-o într-o silabă cu *a* : дѣ, însă și după infinitiv mai adăugînd un *a*.

Din multe esemple, cităm numai acestea :

B, IV după Rus. : ши сънт бȣни ноумаи дѣчѣрерѣ милѫ ꙟ царѫ дела мишеламе ; — V în Păres. : ши ꙟвъцѫ пре еи коумь пре (per) ръбдаре ши а пъцирѣ кинь ноть ꙟнтра ꙟ слава лȣи.

D, Gen., XLI, 46 : Єра дѣфирѣ Iѡсїф де тренѕечи де ани ; — 49 : прѣ атъта коум дѣ нȣмърарѣ стътȣрѫ ; — Ex., XVII, 1 : аколо навѣ нърѡдȣль апѫ дѣ бѣрѧ ; — XXV, 38 : фъ ши лȣѡторю де мȣкь ши васе дѣль стинцерѣ.

P, f. 63^v : шаȣ фость дѣл оучидерѧ ; — 71^r : кȣ мъртȣрїи ка ачѣле дестоиничи дѣсѫ крѣдерѧ etc. /

196 S, Chrisost., f. 22^r : кѫть пре фїюль тъȣ чель сингȣрь нѫскȣть ал дарѧ; — Basil., f. 3^r : ши дѫие кȣвѫнть ꙟн дешкисȣль ростȣлȣи нострȣ дѣ кемарѧ дарȣль свйтȣлȣи дх҃ь.

V, ps. XVI, 11 : ѡкїи съи ꙟи пȣсерѫ аи плекарѣ пре пъмънть ; — XXXVI, 8 : нȣ ръχнѝ дѣ фачерѧ вилкешȣг.

X, f. 3^r de la Prov., I, 2 : акȣноащерѧ ꙟцелепчюне ши дожанѫ ша кȣџетарѧ кȣвинте де минте.

Aa, f. 19^v : де оунїи ка ачещѣ тоци съ нȣ кȣтѣзе а се кемарѣ преѡци ; — f. 25^v : лисе каде кȣ мȣлт але маи ꙟнтребарѣ. къци кокони аȣ оучись ; — 44^v : ка съ фїе де аль дарѧ ден дестȣл. — Kk, Act. V, 42 : ши тоатъ зїѡа ꙟ бесѣрекъ ши прен касъ нȣ ꙟчета а ꙟвъцарѣ ; etc.

Nota 1. Din acestea și alte multe esemple din cărțile vechie se adeverește cît de comune va fi fost oarecînd usul formei întrege a infinitivului, care acum e așa rar. Cu toate astea, atari scurtari caută să le supunem a fi foarte vechie, după ce nu numai alte limbe nouă romane ne arată atari urme, ci chiar și vechea latină, atît în formele timpurilor compusă, și în alte compusă, pr. *ilicet*, *scilicet*, *videlicet* în loc de *ire*, *scite*, *videre licet*, cît și din imperativii tuturor patru cojugațiuni, cari nu-s altă decît infinitivi scurtați fără *-re*, cum adeverește și pasivul lor, în carele a rămas *-re*.

2. La cei vechi se pare a fi fost în us și pospunerea sufisălor pronuminali după infinitivi, care astăzi nu mai esiste, pr. *a lăuda-se* în loc de *a se lăuda*.

AA, ps. CIII, 32 : каȣтѫ спре пъмѫнть ши фачель а тремȣра се. — P, f. 30^v, nr. 203 : фъръ џирѣ џюдецȣлȣи ва скоатель ; — f. 111^v : џюдецȣл чел миренескь ва черталь дȣпъ воѧ лȣи. /

197 3. Adaugem aici încă un cuvînt vechi, nu numai rar foarte, ci care, ca și *vă*, numai într-un monument ocure, în B, cu formă de nume și cu însemnare verbale : *optu*, adecă cum zicem acuma : *trebuie*, cu cojuntiv după sine, precum :

B, XIII după An Nou : ѡнть съ коуноащем перпрѣ ноастрѫ ; — XI : де ꙟтѫю ѡпть съ щим ачаста. кꙋ кътꙋе май бꙋнь доумнезеꙋ де нои ; — tot acolo : ꙟкъ ıаръшь ѡпть съ коуноащемь. коум авꙋцїѧ лꙋ домнезеꙋ ноу ноумай ажꙋтѫ ноаѡ ꙟ частѫ лꙋме ; — și : ши кънд вине крѣмѧ, нои ѡпть съ мꙋримь ши съ лъсъмь тоть ; — și iarăși : дерепть ачѣѧ. опть съ гъндимь де чина лꙋ доумнезеꙋ ; — XIII : къ Хс҃ ѧсте бꙋнь. опть съ фїе оуꙟ доумнезеꙋ кꙋ татъль ; — tot aci : а чинчѣ опть съ щимь. къ ѡаменїи ꙟбогъцескь кꙋ доаѡ фѣлюри де лоукрꙋри.

Mai mult nu se află. Iar originea acestuia se poate trage au de la *oportet*, au de la *opus est*, după o pronunție mai vechie : *opu'st*, de unde ai noștri să fi făcut *opt'u* ; în tot casul și *oportet* și *opus est* tot dintr-o rădăcină sînt.

XXXIV

— participie : presente

La acestea vom să adaugem aici cevași și despre formele participiali uitate au rărite, precum :

a) Din participiul presente activ în *-nte*, a căruia pierdere cu
atîta greutate o simte scriitoriul român, după ce cel în *-toriu* / în adevăr la 198
cei vechi se pare a fi fost participiu futur, precum vom arăta mai în jos.

Din cele în *-nte* astăzi nu mai aflăm rămase în us decît aceste două : *fierbinte, părinte,* însă și acestea nu întru valoarea lor originară de participiu, ci unul, *părinte,* ca sustantiv, ca și la latini *parens* în loc de *pariens*, iar celălalt, *fierbinte,* numai ca adiectiv împietrit, iarăși ca și la latini *fervens*.

Ci nu au fost oare participie în *-nte* niceodată la români în adevărata lor valoare participiale și într-un număr de ajuns ? Urmele se par a ne răspunde că așa. Noi mai aflarăm și un al treile esemplu, acum uitat de tot : *cunoștința*, însă numai în pl. *cunoștinți*, întru însemnarea de „cunoscutu-ți". Iacă locurile :

Din Tr-nia, I, f. 26ᵛ din Job., XIX, 14 : съ сфърширѫ рꙋделе мѣле ши кꙋнощинцїи мїеи мъ оуитарѫ пре мине.

Din România, Aa, f. 56ʳ : Преѡтꙋль де ва трѣче дентрꙋ конощинцїи лꙋи ꙟтраалтѫ царѫ.

Din Moldova, N, f. 113ᵛ : кънд фꙋџирѫ тоци оучн҃чїи лꙋи ши де фрика жидовилѡрь сѫ аскоунсѫрѫ ши тоци кꙋнощинцїи лоуи стѫтоурѫ департе ди ꙟсꙋль; — și f. 139ʳ : де тоате парциле те ва коунринде невое ши греоутате. де кътрѫ Дм҃неѕъꙋ фрикѫ—де кътрѫ кꙋнощинцїи тѫи рꙋшине [117].

Încă și alt al patrul esemplu, am putea zice că am mai aflat, dacă
forma lui nu / ne-ar face încîtva să ne îndoim, și acesta e cuvîntul кꙋвїинцѫ, 199
usitat ca participiu sau adiectiv, nu ca sustantiv, și așa cu totul răspunzînd latinescului *conveniens*.

B, Dum. XV după Rus., de la Matth., nr. 92 (XXII, 39) : ачеста е ꙟтъѧ ши май маре порѫнчитѫ. а доа коувиинцѫ еи. Unde C are : ꙟ кипꙋль еи, iar în A lipsește foiul. Grecește ὁμοία, asemenea *conveniens.*

Tot acolo și în C, la 6 ianuariu din Matth., nr. 6 (III, 15) : ласѫ акмꙋ аша амꙋ коувїинцѫ ıасте ноаѡ а ꙟплѣ тоатѫ дерептатѣ. Unde în A iarăși lipsește foiul. Grecește πρέπον „cuviincios, conveniens, decens". Cu toate că în acest loc din urmă s-ar părea a fi sustantiv, ci locul dintîi și testul grecesc ne costrîng a cugeta de participiu.

Ce să zicem ? Usitată a fost forma sustantivale în -пцъ și pentru participiu în genul feminin ? Au doară terminațiunea în -нцъ e formă feminină a participielor în *-nte*, formată după neutrul plurale al latinilor în *-entia*, știut fiind cît de mare afinitate e între aceste două forme nu numai la noi, ci și la latini. Judece cunoscătorii.

Noi adaugem numai că însăși aflarea formei nominali în -инцъ în limba noastră ne demustră că am avut atari partecipie oarecînd, cel puțin de a 3-a cojugațiune. Căci aceste nume numai de la atari participie putîndu-se deriva e învederat, și dereapta cugetare aduce cu sine ca să presupunem
200 mai întîi / formele originare și apoi cele derivate, chiar și după timpul esistenței lor. Așa se pare neîndoit a fi, că mai întîi să fim zis: *credinți, cuviinți, ființi, putinți, voinți* etc., ca să putem zice mai în urmă, adăugînd un *ă*: *credință, cuviință, ființă, putință, voiință*. Și dacă am avut acei plurali, au nu e de crezut că mai înainte vom fi avut și singulare, zicînd: *credinte, cuviinte, fiinte, putinte, voiinte*, cum zicem și pînă astăzi *fierbinte, părinte*?

XXXV

— trecut

b) De participiul trecut pasiv încă putem zice că, de la verbele de a III-a cojugațiune, unele forme mai originare, mai corecte, le-am părăsit cu totul, au le usităm numai ca adiective sau sustantive, ci derivatele lor, ce se mai află astăzi urmele în cartile bătrîne și dialectul moeso-român, precum și alăturarea cu limbele romane, ales cu cea latină, adeveresc că de început au fost forme participiali.

De această soarte sînt participiele vechite de la verbele: *alegu, deregu, facu, înțelegu, pungu, scriu, strîngu, torcu, ungu*, de la carile astăzi zicem numai: *alesu, deresu, făcutu, înțelesu, punsu, scrisu, strînsu, torsu* și *unsu*;
201 iar de început s-au zis: *aleptu, dereptu, faptu, înțeleptu, / puntu, scriptu, strîmtu, tortu, untu*. Așa: *aleptu*, lat. *adlectus* sau *electus*, zic astăzi moeso-românii în loc de al nostru *ales*, Boiagi, *Gramm.*, p. 212: *Fabule, ica paramithe și istorii alepte*, adecă *alese*.

dereptu, lat. *directus*, ital. *dritto*, franc. *droit*, astăzi numai ca adiectiv întru înțelesul *justus, -a, -um*, — încă și scîlciat, unii scurtîndu-l în vorbă și în scris: *dreptu*, ca italianii și frîncii, însă fără de esemplu în limba noastră, ar alții după un iotacism nefundat în structura limbei noastre pronunțîndu-l *direptu*, ce se află și la unii din cei vechi; așa cît pronunția adevărată a acestui cuvînt, compuselor și derivatelor lui, rămase numai în gura poporului în unele ținute și în carțile bătrîne, cari mai tot *dereptu* au, ca și *deregu, deresu*, mai puțin *direptu, diregu, diresu*, foarte arar *dreptu* etc. Însemnarea-i partecipiale i-a rămas numai la moeso-români în verbul composit *a îndrege*, în loc de al nostru *a înderepta*, Boiagi, *acoloși*, p. 221: *care plin de bucurie se veadă frate-su tuniusîtu și îndreptu și duce de-lu află*, adecă *îndereptat*.

faptu, în nr. următoriu.

înțeleptu în loc de *înțelesu*, după analogia către *dereptu* și *deresu*, asemenea urmează să fie fost usitat mai întîi ca participiu, cum văzum mai sus a fi fost usitată și altă formă mai originară: *înțelegutu*, din carea se formă
202 *înțeleptu*, la latini / *intellectus*, cum și derivatele lor: *înțelepciune, a înțelepți, înțelepție*. Însemnarea i-a fost activă, ca *înțelegutoriu*, precum zicem și *preceput* în loc de *preceputoriu*.

puntu, lat. *punctus*, în loc de *punsu* sau *împunsu*, precum se cunoaște din derivatul *puntură*. Kk, Isaia, XXIX, 5, p. 469: ши ва фи ка о пȣнтȣръ ⱅдатъ (lat. *punctura*, grec. σιγμή).

scriptu, lat. *scriptus*, în loc de *scrisu*, precum arată derivatele *scriptură* și *scriptă*, din cari *scriptură* la cei vechi nu ocure numai întru înțelesul restrîmt de acum ; „*S. Scriptură*", ci întru tot întinsul lui, pr. D, Exod., XXXIX: фѣчерѫ ши петѣла кꙋнꙋна сфн҃тѫ ден кꙋрат аоуръ, ши тъꙗрѫ скриптꙋрѫ ꙟнтрѫнсѫ. Iar în B, Dum. IV în Păres., în loc de *scriptură* are și *scriptă* : зикъ къ е пъкатъ а мѫꙟка пѣще саꙋ карне. че ꙟ скрипта сфн҃тѫ некъирѣ ꙟ лѣџѣ ноаѡ алꙋ Хс҃ нꙋ афлъмъ дела ель ѡприть вреоуꙟ фѣлю де боукате.

strîmtu, lat. *strictus*, de unde moeso-românii *streptu*. Leake, la *loc. cit.*, p. 399 : „*De cara se bagi tru saci viptulu se lu legi streptu cu funea*". Noi zicem astăzi *strîmt* numai în loc de *îngust*, nu și în loc de *strîns*, măcar că *strîmt* chiar așa se derivă de la *strîng*, ca și *frîmt* de la *frîng*, ce-l zicem. Deși însă nu putem documenta că cuvîntul *strimtu* s-a usitat cîndva ca partecipiu, ci după analogiele produpte tot nu poate rămînea îndoială ; derivatele / *strîmtoare, strîmtură, a strîmtori* etc. adeveresc, ne pare, destul. 203

tortu, lat. *tortus*, în loc de *torsu* de acum, se vede a se fi zis mai întîi, nu numai din usuarea acestui cuvînt ca sustantiv în îmbe genurile, pr. *tort* (de in) și *toartă* (de vas), ci și din usul celor vechi, la cari cel puțin în compositul *întortu, -ă* se mai află. AA, ps. XVII, 29 : ши кꙋ ꙟторцїн ꙟтоарчетевери. — Kk, Deuteron., XXXII, 20 : къ че нѣм ꙟтортꙋ ꙗсте ; — ps. LXXVII, 10 : рꙋдъ ꙟтоартъ ши амърѫтоаре ; — Prov., II, 15 : кърора кърърилес ꙟтоарте ; — IV, 28 : ши ꙟтоарте сѫнтъ чѣле деннастѫнга ; etc.

untu, lat. *unctus*, în loc de *unsu* de acum, de la care avem nu numai numele sustantiv *untu* (oleum et butyrum), ci și *untură* ; cu toate că și de la *unsu* zicem *unsură* și *unsoare*, ca și *plînsoare, scrisoare, strînsoare* etc. de la *plînsu, scrisu, strînsu*.

După care nu e greu a judeca ce se cuvine a ținea și de alalte verbe ce după analogia limbei latine ar fi să-și aibă participiul în *-tu* în loc de *-su*, măcar că nu avem urme de atari forme, pr. despre *zicu, ducu, cingu, lingu, ningu, pingu, vincu* (*vingu*), *tragu* etc., din care *t* acum atît e neusitat, cît și cea mai mică schimbare în usul de azi s-ar părea cea mai rău suferită.

Nota 1. Dacă de la *înțeleptu* zicem *înțelepciune*, analogia nu ne-ar conteni să zicem și de la *scriptu scripțiune*, de la *aleptu* și, prin urmare, de la *culeptu*, asemenea și *alepțiune, culepțiune*, / așa și *derepțiune* etc. Care derivate poate că usul cu timpul le va întruduce și aproba. 204

2. *Strîmtu* de la *stríngu*, ca și *frîmtu* la cei vechi de la *frîngu, simțu, simțea, sîmțu* (pre alocuria în loc de *sîntu*), se pronunță cu *mt* în loc de *nt*, care pronunție se poate părea cuiva neregularitate nesuferită. Însă acest us de a zice *mt* sau *mpt* în loc de *nt*, încă și la latini a fost foarte comune, de unde și aflăm în cele mai bune m-să vechie latine și de aci în unele edițiuni mai acurate : *semtire, temptare* etc., ca *emptus, promptus, sumptus* și altele.

Încă și noi nu de mult auzirăm pre un cardinale de la Roma pronunțînd în public : *samptus* în loc de *sanctus*.

De almintrea încă de la verbele terminate în *-ngu* s-ar aștepta să formăm participiul trecut în *-nptu* : *frînptu, strînptu* ; de unde mutarea lui *n* în *m* înainte de *p* fiind numai eufonică, neregularitatea părută este mai regulată decît formele : *frîntu, puntu, strîntu, untu* etc., în cari *g* sau *p* sînt lăsate cu totul afară, însă și în asta după vechiul us al latinilor, cari adeseori în asemeni casuri lăpădau pre *n* înainte de *c* sau *g* ; de unde ziceau și scriau : *quintus* și *quinctus* de la *quinque*, și în inscripțiuni *defuntus* (Orelli, nr. 4360) și *cintum* (acoloși, nr. 4505) etc. în loc de *defunctus* (de la *defungor*) și de *cinctum* (de la *cingo*).

XXXVI

— faptu

În cît pentru participiul *faptu,* care într-adins l-am amînat aici spre a-l tracta destinct, usul lui astăzi încă e pierdut cu totul ca participiu, încă şi ca sustantiv de genul neutru, ca al latinilor *factum,* însă la cei vechi, în
205 cartile bătrîne, aflăm usitate / foarte, atît participiul, cît şi numele sustantiv, ce am atins.

a) *faptu* participiu, lat. *factus, -a, -um,* AA, ps. IX, 4 : къ фаптаи жоудець мїе ; — LXX, 18 : че фаптȣмїѧи мъриpе доамне чине ка тине ; — LXXXVIII, 12 : тоатѫ лоумѣ ши кȣмплителе еи тȣ ап фапть. лоустрȣль ши марѣ тоу фаптȣлѣи ; — CVIII, 26 : ши тȣ доамне фаптȣаи ; etc.

B, Dum. IV Păres. din 1 Tim. IV, 3 : апърѫ съ поусе ꙟсоаре ши съсе ферѣскѫ де бȣкате, че доумнезеȣ аȣ фапть де мѫꙟкаре съ лȣѡм кȣ мȣлцемнтѫ.

C, Dum. Paşt. : пре еи ши пре нои ап паче еи — фаптȣнѣȣ фечори ; — IV după Paşt. : де зикь къ че амь фапть нои ; etc.

D, Ex., XXXII, 31 : зисе, ѡ, маре пъкать аȣ фаптк ачесть нъродь.

S, Chrys., f. 21^v : чѧле ведероасе ши чѧле неведероасе бȣнътѫць, карїле ꙟи нои саȣ фапть.

V, ps. CXXV, 3 : каȣ мърит дп̃л дѣ фачерѧ кȣ нои, фаптȣнѣм веселиндȣне.

F, Rom., IX, 20 : аȣ доарѫ зиче, фаптȣл фъкъторюлȣи, къче маи фъкȣт аша ?

b) *faptu,* sustantiv, lat. *factum,* AA, ps. XXXVIII, 11 : фаптȣль мїеȣ ла тине ѧсте.

D, Ex., IV, 8 : съ деренть ачѣѧ ноу вѡрь крѣде цїе, ниче кȣкѫнтȣл тъȣ нȣ вѡрь аскȣлта пре оун фапть де чюдѫ, крѣдеворь кȣвѫнтоул тъȣ кȣ алтѫ чюдѫ.

F, 1 Joan., III, 18 : че кȣ фаптȣль ши кȣ адекърȣль. /

206 O, p. 165 : Фа́птȣриле чѣле бȣне ; — 233 : спре фаптȣри кȣне.

X, f. 9^v, din Genes., II, 3 : ачастаи картѧ фаптȣлȣи черюлȣи ши пъмѫнтȣлȣи кꙟид съ фѧче.

Kk, Deuteron., II, 7 : пентрȣ къ Дм̃нȣл Дȣмнъзъȣл нострȣ тъȣ бл̃скит ꙟ тот фаптȣл мѫинилор тале ; — ps. XXXIV, 20 : депъртѣзъ сȣфлетȣл мїеȣ де фаптȣл лор чель ръȣ ; — Eccles. VIII, 17 : къ нȣ ва пȣтѣ омȣл афла ꙟпреȣнъ кȣ фаптȣл чел фъкȣт сȣпт соаре ; — IX, 10 : къчи нȣ ѧсте фапть ꙟ ꙗдь ; — Rom. XII, 4 : ꙗръ мъдȣлъриле тоате нȣ ачелаш фапть аȣ ; — XV 18 : кȣ кȣвѫнтȣль ши кȣ фаптȣль ! — 1 Cor., V, 2 : чела че фаптȣль ачеста аȣ фъкȣть.

Încă şi *nefaptu,* AA, ps. CXXXVIII, 16 : нефаптȣль мїеȣ възȣрѫ окїи тъи.

c) De la acest participiu se derivă şi participiul futur : *făptoriu,* asemenea uitat, însă usitat la cei vechi ca sustantiv, ca lat. *factor,* în loc de al nostru *făcătoriu.*

B, Dum. orbului, de la a doua lege, XXXII, 15 : лъсѫ фъпторюл съȣ ши се доусе де ла Доумнезеȣ ; — XV după Rusal. : че съ кȣноащемь къ авъмь фъпторюл ши Домнȣль, каре ноаѡ лѣце аȣ поусь ; etc.

Notă 1. Pentru participiul şi sustantivul *faptu,* mai adaugem cîteva citate din *Catehismul calvinesc* (H), după ediţiunea dintîi a acestor *Principie,* după ce încă alt esemplariu în locul celui perit în revoluţiune nu am mai aflat.

În *Scutu*, f. 33^{v} : ꙗрѫ оунде зичеци къ нȣмаи пъкатȣл фапт аȣ врȣт наще моартѣ, кȣ / ѩков нȣ пȣтеци мъртȣриси ачаста ; — f. 34^{r}, din Rom., 207
V, 14 : карїи наȣ грешит дȣпъ кипȣл грешѣлеи лȣи Ꙗдам, че съ зиче кȣ пъкат фапт ; — tot acolo : кȣм кедем къ чеи прȣнчп мичи съва (măcar) къ наȣ фъкȣт пъкате фапте че ꙟкѫ мор.

Ca sustantiv, f. 32^{r}: поχта тотȣе пъкат, съ ка наре фїи (măcar nu ar fi) ден воѫ инимїи ши съва нȣ ларе ꙟплѣ кȣ фаптȣл.

În rugăciunea de Dumenecă seara : тȣ ещи родиторюл нострȣ, ꙗрѫ нои фаптȣл мънилор тале.

2. În locul sustantivului vechi *faptu*, astăzi zicem numai *faptă* în formă feminină, care însă la cei vechi vine şi în loc de *făptură*, în sensul de „creatură", şi mai ales în N (*Cazania* de Iaşi) foarte ades, precum :

N, f. 45^{r} : дечи де съ афлъ ꙟ фапте ашѧ ; — f. 80^{v} : оундель черчи акололь афли. ꙟ тот черюль ꙟ тот пъмѫнтȣл, ꙟ тоатѫ марѧ, ꙟ тоате фаптеле; — 131^{v} : ꙟкинѫчюне дела тоате фаптеле ; — f. 140^{r} : tot aşa ; — f. 209^{r} : ꙟкинать де ла тоате фаптеле ; etc.

XXXVII

—participiul trecut ca sustantiv

Şi ca să mai continuăm de participiul trecut, mai adaugem următoarele oserbaţiuni :

1. Cum că cei vechi erau dedaţi a usua acest partecipiu şi în acea structură sintactică, care gramatecii o numesc cas absolut, sau precum noi astăzi usuăm gerundiul, de care soarte sînt următoarele esemple : /

C, Dum. VII după Rus. din Matth., nr. 33 (IX, 27 seq.) : кенитȣль 208
лȣи ꙟ касѫ. апро (пї)арѫсе кътрънсȣль ѡркїи ; adecă *venind* sau *după ce a venit* în casă.

Bb, p. 238, din Joan., XI, 44 : стригъ кȣ глас маре, Лазаре вино афарѫ, ши еши мортȣл ꙟфъшȣратȣй мьннеле ши пичоареле кȣ фаша ; adecă „înfăşurat fiind", unde N, f. 83^{v} are : ши ꙟндатѫ еши мортȣль ꙟфѫшать престе мънȣ ши престе пичоаре ; etc.

2. Cum că aceiaşi usitau acest participiu şi cel activ în *-oriu*, întru îmbe genurile, ca sustantiv mai ades şi în mai multe vorbe decît noi. Aşa :

a) Din participiul trecut :

aa) în genul bărbătesc: *adunatu, ajunatu, apăratu, apropiatu, apuţitu, ascultatu, coperitu, crezutu, crescutu, cumplitu, cursu, datu, deschisu, despusu, zisu, ieşitu, întratu, luminatu, născutu, plecatu, rămasu, săturatu, ştiutu* şi *neştiutu, spămîntatu, temutu, ţinutu, viptu* ; în genul fem. *ascunsă, începută, lăsată, născută, păscută, ştiută* ; împreună cu pluralele lor.

adunatu AA, ps. LXXIX, 2 : адȣнатȣль тъȣ ; adecă „adunarea". B şi C, XV după Rus. de la Matth., nr. 97 (XXII, 41) : адȣнателе фарисеилѡр ꙟтребѫ Іс҃ гръи.

ajunatu AA, ps. LXVIII, 13 : коперїп кȣ ажȣнатȣль соуфлетȣль мїеȣ ; (Kk : пость).

apăratu AA, ps. CIII, 8 : де апъратȣль тъоу фȣцивоpь ; (Kk : чертарѣ). / 209

apropiatu AA, ps. LXXXVII, 19 : соцȣль ши апропїатȣль ; — XXXVII, 11 : апропїѧцїи мїеи де департе стътȣрѫ ; (Kk : апроапеле).

apuţitu C, Dum. XIX după Rus. : ꙗрѫ дѣрѫ фи тоть доуꙁь оунде ꙗрѫ фи апоуцитȣль, adecă „amirosul", de la verbul *apuţire* ; AA, ps. CXIII, 14 : насȣре дȣ ши ноу апоуть.

ascultatu C, Dum. curv. : пȣ фоаме де нъине ши де апѫ, че фоаме де аскȣлтатȣль коувѫнтȣлȣи лȣ Доумнезеȣ.

coperitu AA, ps. CIV, 39 : тинсе ноуѡрь ꙟ коперитȣл лорь ; — pl. C, Dum. brînzei, din Matth., nr. 17 : Є къндȣвѫ постици нȣ фици ка акоперицїи че се ꙟтристѣзѫ ; (F : нȣ фиреци ка чеи фѫцарничи).

crezutu B, Dum. tutur. sînţilor : пре фечори прѣюбици ши пре крезȣцїи съи. — S, Basil., f. 4^v : съ афлѫмь симбрїѧ креѕȣцилорь дерегѫтори ; adecă *credincioşi*.

crescutu A, Luc., nr. 8 : І͠с аҗȣнсе ꙟцелепчюнѣ ши крескоутȣль ; — Joan, nr. 34 : ꙟсȣшь крескȣт аре, ꙟсȣшь де елȣнїь съ гръѧскѫ ; adecă „врѫстъ" ; — ci statură ; — C, III după Rus. din Matth., nr. 18 (VI, 27) : чине де вои грижиндȣсе поатешь адаȣџе крескȣтȣль лоуи оуꙟ кѡть ; — XXXII după Rus. de la Luc., nr. 94 (XIX, 3) : къ де крескȣть ера микь ши коурсе ꙟаните (Zacheiu).

cumplitu AA, ps. CII, 9 : нȣ пънѫ ꙟ кȣмплить мънїесе. — A, Math., nr. 55 : аша ва фи ꙟ кȣмплитоул вѣкȣлȣи ачестȣи ; — pl. AA, ps. XCVII, 5 :
210 възȣрѫ тоате кȣмплителе пѫмѫнтȣлȣи, adecă сфършит, марџене ; şi e foarte / ades în AA, împreună cu *a se cumplire*, — „a se сфърши".

cursu C, XXIV după Rus., de la Luc., nr. 39 (VIII, 41) : ши ачїѧ стътоу коурсȣль сънџелȣи еи ; unde N, f. 338^r are : коурърѣ, iar F şi Kk : кȣрсȣра. — Kk, Levit., XV, 13, 15, 19.

datu A, Marc., nr. 2 : дȣнѫ датоул лȣ Іѡанн; (F : принсоарѣ). — B, XII după An. Nou : де ꙟдатоул лȣ Доумнезеȣ ; — pl. Bb, p. 147 : ашезътȣриле ши дателе лор. — C, Dum. XXVI după Rus. : кȣмь вою фаче ка даждѣ ши датȣль домнȣмїеȣ съль почю плѫти ; — S, Chrys., f. 33^v : къ тѡть датȣль чель бȣнь.

deschisu S, Basil., f. 3^r : дѫне кȣвѫнть ꙟи дешкисȣль ростȣлȣи нострȣ дѣ кемарѧ дарȣль свн͠тȣлȣи дх͠ь.

despusu AA, ps. CXXXV, 8 : соареле ꙟ деспоусȣль зїѡеи ; (Kk : стъпѫнирѣ). — A, Matth., nr. 85 : чинеци дѣде деспȣсоул ачеста ; (F : пȣтѣре). — Marc., nr. 3 : къ деспоусь авѣ ши нȣ ка къртȣларїи. — C, în titlul cartei ; спре тоть деспоусȣль мърїеи лȣи ; ши спре деспоусȣль домнїеи лȣи ; — în 25 dec., din Matth., nr. 3 (II, 6) : кȣ немикѫ ещи ꙟ деспоусȣль Іоуденлѡр ; — Dum. IV după Rus., din Matth., nr. 25 (VIII, 9) : къ амȣ еȣ ѡмь сьнть соупть деспоусь.

zisu B, Dum. orbului : аша ши сфн͠ть Пътрȣ пре зисȣль лȣ Х͠с нȣ врȣ съ кȣноаскѫ слъбиѧ ши фърѫ лѣџѣса ; — din Jerem., III : нȣ де ꙟ зисȣль Домнȣлȣи.

ieşitu, lat. *exitus*, AA, ps. LXXIII, 6 : ка ꙟ ешить пре асȣпрѫ ; (Kk :
211 ешири). — B, Dum. / III după Rus. : съ не цне ель пънѫ ла ешитоуль соуфлетȣлȣи нострȣ. — C, Dum. XIII după Rus. : ка оуꙟ помь присѫдить лъꙟгѫ ешитȣль апе еи. — G, ps. CXIII, 1 : ꙟ ешитȣл Іплйлор ден Єгипет ; — V, tot acolo : ꙟ ешитȣл лȣи Ізраил дин Єгипеть.

întratu AA, ps. CXX, 8 : ꙟтрȣ ꙟтратȣль тъȣ ши еширѣ та. — G, *loc. cit.* : ешитȣль тъȣ ши ꙟтратȣль тъȣ ; V, tot acolo : ꙟтратȣл тъȣ ши ешитȣл тъȣ. — S, Chrys., f. 5^v : вл͠свитȣи ꙟтратȣль свн͠цилѡрь тъи.

luminatu AA, ps. LXXXIX, 8 : ꙟ лоуминатȣль фѣце еи тале.

născutu AA, ps. XXI, 21 : ши де мѫниле кънилорь нъскȣтȣль мїеȣ ; (G : оунишорȣль мїеȣ).

plecatu AA, ps. XXX, 9 : къ къꙋтаю ꙟ плекатꙋль мїеоу; (F, Kk : смеренїѧ).

rămasu AA, ps. XX, 13 : ꙟнтрꙋ ръмасꙋль тъꙋ гътещи фаца лорь (V : ꙟръмъшнцеле тале).

sărutatu, lat. *salutatus*, A, Luc., nr. 3 : коуџета коумь ва фи съроутатꙋль ачеста ; —pl. *sărutate*.— A, Matth., nr. 93 : съpꙋтателе ꙟ тръгꙋре ; — Marc., nr. 57 : съpꙋтате ла тръгꙋре; (F: ꙟкинътꙋри și ꙟкинъчюне). Vezi și *sărutătură*, § XL.

știutu și *neștiutu* AA, ps. XXX, 14 : Фрикѫ щїоуцилорь мїеи; (V, Kk : кꙋноскꙋцилор). — GG, f. 63^{v} : ꙟтрꙋи кип прощїи ка ши щїоуцїи. — AA, ps. XXIV, 7 : нещиꙋтꙋль мїеꙋ нꙋ помени.

spămîntatu AA, ps. XXX, 29 : еꙋ зишь / ꙟнтрꙋ спъмѫнтатꙋль мїеꙋ / ; 212
(Kk : еꙋ зишꙋ ꙟтрꙋ дезметечирѣ мѣ).

temutu AA, ps. XXXII, 18 : адекѫ окїи Домнꙋлꙋи спре темꙋцїи лоуи ; — XXXIII, 9 : къ ноу е лъсаре темꙋцилорь днисъ; (Kk: че съ темь де дѫнсꙋлк).

ținutu AA, ps. XXX, 4 : къ цинꙋтꙋль мїеꙋ ши скъпаре мїе ещи тꙋ ; (V : цинѣрѣ мѣ, Kk : ꙟтърирѣ мѣ) ; — LXVII, 38 : елк дъ врътоуте ши цинꙋть ѡаменилорь съи ; — LXXXV, 15 : дъ цинꙋтꙋль тъꙋ фътꙋлꙋи тъꙋ ; — pl. AA, ps. XLVI, 8 : къ але лꙋ Дꙋмнезеꙋ цинꙋтеле пъмѫнтꙋлꙋи.

viptu, lat. *victus*, AA, Cînt., 2, f. 293^{v} : мънѫꙟкѫ пъмѫнтꙋль ши виптꙋрилеи. — D, Gen., XLV, 23 : ѕѣче асини, кареле грѫꙋ, пъине ши випть, дꙋчѣ тътинисъꙋ пре кале. — S, Chrys., f. 3^{r} : бꙋнъ роада виптꙋрилор пъмѫнтꙋлꙋи ши тимпꙋре кꙋ паче. Etc.

bb) în genul feminin : *ascunsă*, *începută*, *lăsată*, *născută*, *păscută*, *știută*.

ascunsa C, Dum. lăsat. de carne : ши аскꙋнса ачелора а тоутꙋрора дескоперисева лоукрꙋль лѡр ши коувиителе а мижлокь.

începuta C, Dum. II Păres. : къ де ꙟчепꙋта вѣкꙋлꙋи де ꙟ пъкате ꙟнтрѫ боалѫ ꙟн трꙋпꙋль лꙋ Каинь.

lăsata B, Dum. X după Rus. : доупѫ воѧ ши лъсата лꙋи. — Bb, p. 112 și la scară : дꙋминека лъсатеи де брънзѫ.

născută A, B et C, de la Joan., nr. 34 (IX, 1, 32) : Іс҃ь възꙋ ѡмь ѡрбь
де ꙟ нъскꙋтѫ ; — де ꙟ вѣкь нꙋ ѧсте аоузитѫ къ чине дешкисе / окїи ѡрбꙋ- 213
лꙋи де ꙟнъскꙋтѫ ; — Bb, p. 413 : ла фрꙋнтѣ челꙋю ѡрбь де ꙟ нъскꙋтѫ ; — p. 486 et 492 din Joan., *loc. cit.*, tot așa.

păscuta AA, ps. XCIX, 3 : е нои ѡаменїи лꙋи ши ѡи пъскꙋнте лꙋи ; lege : пъскꙋтеи лꙋи ; ca V și Kk : пъшꙋнеи лꙋи.

știuta și *neștiuta* B, Dum. IV în Păres. din 1 Tim., IV, 2 : апринши ꙟтрꙋ щиꙋта лѡр, апърѫ съ нꙋ се ꙟсоаре ; — Dum. VII după Rus. : ꙟ чещи дои ѡрби авъмь пилда ачелѡр ѡамени кареи коуноскь ѡрбитꙋра ши нещиꙋта лѡр.

cc) în numărul pl. de la *u* sau *ă* :

apuse AA, ps. CII, 12 : кътъ стаꙋ ръсѫрителе де апоусе делꙋꙟгатаꙋ де нои ; (V : ръсърителе де скъпътате ; Kk : апꙋсꙋри).

derepte AA, ps. XVIII, 9 : дерѣптеле домнꙋлꙋи дерѣпте веселескь инема.

începute AA, ps. IX, 11 : спꙋнеци ꙟ лимби ꙟчепꙋтеле лоуи ; (V : ꙟчѣпериле).

înfricate V, ps. CXLIV, 6 : ши нꙋтѧрѧ ꙟфрикателѡр тале спꙋневѡр.

mînecate Kk, ps. CVII, 2 : дещептамъвою ла мънекате ; — CXVIII, 147 : апꙋкаръмъ окїи мїеи спре мѫнекате ; — CXXXVIII, 8 : дем вою лꙋа арепиле мѣле ла мѫнекате.

mirate V, XXV, 7 : съ новестескь тоате мирателе тале ; — XXXIX, 7 : мȣлте фечеш тȣ доамне дȣмнъѕъȣл міеȣ мирателе тале ; (Kk : минȣниле).

răsărite AA, ps. LXVII, 34 : че сȣй ꙟ черю черюлȣи ꙟ ръсѫрите ; — CII, 12 : къть стаȣ ръсѫрителе де апоусе ; etc.

214 *scăpătate* V, ps. CII, 12 : прекът стаȣ / департе ръсърителе де скъпътате.

urzite AA, ps. XVII, 17 : съ дескоперирѫ оурзителе а тоутȣрорь ; (V : темелйиле ; Kk : темѣеле).

dd) De asemenea sînt și sustantivele terminate în *-etu*, formate din participiul trecut a toate patru cojugațiunile, pr. *îmbletu* de la *îmblatu*, *boacetu* de la *bocescu*, *geametu*, *freamătu*, încă și *oametu*, *răsufletu*, *teamătu*.

îmbletu, întru înțelesul „cale", D, Gen., XXXI, 23 : ꙟмблеть де шапте ѕиле гони пре ель ; — Ex., III, 18 : ласѫ мѣрџемь дерепть ачѣѧ кале ꙟмблеть де трен ѕиле ꙟ пȣстїе.

boacetu, cu o deschis sub accent, X, f. 1r (Joel., II, 12): ꙟтоарчецивѫ спре мине дин тоатѫ инема коастръ, кȣ пость ши кȣ плѫнсȣ, ши кȣ бѡачет ; (Kk : ши кȣ тѫнгȣире) ; — f. 133r bis : сȣспине, боачете нестѫмпърате. — P, f. 84r : боачетеле мȣерїи ши ципетеле.

geametu, lat. *gemitus*, D, Gen., VI, 5 : еȣ амь аȣѕит џѣметоул фичорилорь лȣ Издраил. — G, ps. CI, 6 : де гласȣль џѣмътȣлȣи міеȣ ; — 21 : съ аȣзѫ џѣмѫтȣль прииншилорь ; — I, f. 2v : ѕиче де гласȣль џѣмѫтȣлȣи міеȣ.

freamătu, lat. *fremitus*, X, f. 83v bis : нȣ кȣ хрѣмъть ши кȣ гроазѫ. — Rr, f. 63v : ши ачїѧ тоунѫ коу глас хрѣмѫт де дх͂ь ; unde х e în loc de ф, ca adeseori.

oametu, după analogie format de la *omu*, atît cît *poporu*, D, Gen., XXI, 13 : фичорȣль фѣтеей ꙟкъ фачевою ѡаметь, къ ѩсте сѫмѫнца та ; — 18 : 215 къ фачевою ель ѡаметь маре ; / — XXV, 23 : оун ѡаметь ва ꙟтрѣче пре алтȣль ; — XXVIII, 3 : коум ѡамет маре съ фїй ; — XLVI, 3 : къ ꙟи аколо маре ѡаметь вою фаче пре тине ; — Ex., XXXII, 9 : тине ѩрѫ маре ѡамет те вою̆ фаче.

răsufletu, de la *răsuflu*, ca *sufletu* de la *suflu*, în loc de *răsuflătu*, ca *spiritus* la latini de la *spiro*, *-as* în loc de *spiratus*, I, f. 25v din Job. XIX, 17 : ꙟкъ ши мȣѫрѣ мѧ съ ꙟгрозѣще де ръсȣфлетȣль міеȣ.

teamătu A, Marc., nr. 21 : ши се спѫмѫнтарѫ кȣ тѣмѫть маре ; — 70 : лȣѡле ѫле оуꙟ кȣтремȣрь ши оуꙟ тѣмѫть. — B, Dum. I după An Nou, de la Luc., nr. 17 (V, 9) : оуꙟ тѣмѫтȣль ажоунсе ель. — C, în Prefață : ѩрѫ пъкѫтошилор тѣмѫть де ꙟфрикошатȣль жоудець ; — Dum. Lăsat de carne : кȣ фрикѫ ши коу тѣмѫть.

Notă. Atare cosemnațiune anume se ține de lesicografie, ca și cele ce vor urma în §§ XXXVIII—XL. Iar fiindcă lesicografii noștri cu asemeni colecțiuni nu s-au ocupat, aici am voit numai a da o probă, ca de gustat, de aceea nici nu ne-am dat osteneală de a o da completă.

XXXVIII

— [în] -tate

ee) La aceste putem adauge și derivatele din acest participiu, de care sînt terminațiunile în *-tate*, *-ciune* și *-tură*, dintre care, ales cele două mai din urmă se află la cei vechi usitate într-un număr cu mult mai însem-
216 nat decît la noi, ceștí de acum, precum / vor adeveri esemplele ce vom cita. Cu toate astea, premitem :

1) Cum că terminațiunea în *-tate* și la cei vechi încă e mai rară decît celelalte două în *-ciune* și *-tură*, încă pînă acum nu aflăm mai multe decît următoarele : *adevărătate, deșertate, îndurătate, întregătate, meserătate, pănătate*, lăsînd afară cele derivate din cuvinte străine și cele usitate pînă astăzi. Așa :

adevărătate, de la *adevăratu*, participiu după verbul *adeverezu* — *adeverare*, S, Chrys. f. 25v : кȣвънтȣль адевърѫтъцѫи тале ; — Basil., f. 16v : кȣ армѫ де адевърътате ; — f. 27v : ꙟн кȣноцинца адевърѫтъцѫи тале. — V, ps. LXX, 22 : ꙟ васе де ѱалом адевърътатѣ та ; — LXXXIV, 11 : адевърътатѣ дин пъмѫнть аȣ ръсърит ; etc.

deșertate, prescurtat de la *deșertatu*, V, ps. XXV, 4 : нам шеѕȣт кȣ адȣнарѧ дешертъцѫй.

îndurătate, de la *înduratu*, S, Chrys., f. 19r : принь ꙟндȣрѫтъциле а сингȣрь нѫскȣтȣль тъȣ фїю ; — 30r : принь гхарȣль шиньдȣрѫтѫцъле ; — Basil. f. 5v : пентрȣ ꙟндȣрѫтъциле а сꙟнгȣр нѫскȣтȣл тъȣ фїю. — V, ps. XXXIX, 11 : нȣ денърта ꙟдȣрътъцѫле тале де мине.

întregătate, de la *întregatu*, S. Basil., f. 32r : съле дърȣıаскѫ ꙟнтрегътатѧ крединцїи. — X, f. 32v (din Prov. XI, 3) : ꙟтрегътатѧ дирепцилорь ва ꙟдерептале калѧ ; iar participiul *întregatu* sau *întegratu*, / în X, f. 5r 217
ter. (1 Joan., IV, 14): драгостѧ ꙟтегратѫ ѧсте ꙟтрȣ ной. — [5]v: ши драгостѧ лȣи ꙟтрегатѫи ꙟ ной ; și verbul tot acolo, f. 6r ter.: шачель чей фрикѫ нȣсѫ ꙟнтрегасѫ ꙟнтрȣ драгосте. Alătură latinescul *integritas, -te*, cu care al nostru prea seamănă, deși al latinilor e din adiectivul *integer*, iar cel românesc de la participiu, de unde avem și *întregăciune*, precum mai jos.

meserătate de la *miseratu*, foarte des la cei vechi, împreună cu adiectivul *meseru*, verbele *meserezu* și *meserescu, mesereare* („misericordie“ și „deregătorie“), încă și *meserernicu*, AA, ps. XXX, 13 : нȣ пȣтȣ де месерѫтате врътȣтѣ мѣ; (Kk : сърѫчїе) ; — XLIII, 25 : оунци месеретатѣ ноастрѫ ; etc. — B, Dum. orbului :ароуꙟкѫ пре ей мънїе саȣ мерсърѫтате ; — IV după Rus. : нȣ ва авѣ ничи ѡ месеретате ; — X după An. Nou : неконле месерѫтѫцией тȣтȣрора ; etc. — C, Dum. I după Rus. : сърѫчїѧ иꙇи месерѫтате съ ноу ѡ поунемь ꙟнаните ; — XXVI după Rus. : къ месерѫтатѣ амȣ пареле а моулци ѡ рьѡтате а фи ; — дѣрѫ фи месеретатѣ ръѡтатѣ, къдѣсеврѣ тоутȣрѡр карїи сьнть ꙟ месерѫтате рън а фи ; și așa numaidecît încă de 4 ori ; etc. — D., Ex., XXV, 17 : фъ ши скаоунȣль месерѫтѫцїей ден кȣрать аоурь ; — 19 : дои хырȣвимы съ фїе ꙟ трѫмбе капетеле скаоунȣлȣи месерѫтѫцїей. Etc. etc. ; vezi și mai sus § II, pag. 3 seq.

pănătate, de la *pănatu* al verbului *pănezu, pănare*, AA, ps. LXVIII, 24 : ꙟпȣтаре ащѣптѫ / сȣфлетȣль мїеȣ ши пънѫтате ; (V : мишелътате ; 218
Kk : тикълошире) ; — iar verbul, AA, ps. XXXVII, 6 : пънѫтаи ши згръгїнмѫ пънѫ ꙟ коумплить. тоатѫ зи тристь ꙟмблаи. — V: кинȣитȣмам. — Kk : тѫнгȣитȣмам, adecă *pănătezu, -tare*, care se pare a se trage din lat. *poena*, în sensul celui frîncesc *peine*, sustantiv, și *peiner*, verb, după care *pănătate* ar avea asemănare cu cel latin *punitas, -te*, care însă nu e în us decît în compositul *im-punitas*. Cuvîntul sîrbesc la ps. LXVIII, 24, în *Psaltirea* coresiană страсть, ca și în V, însemnează „patimă“ ; în *Dictionarium trilingue* din Moscova, 1700, în 4°, tom. II, f. 120r, col. 1 : страсть, „πάθος, passio, affectio, motus et affectus“, iar în testul grecesc al psalmului LXVIII e ταλαιπωρία, care răspunde cuvîntului nostru *ticăloșie*. De la *pănatu* apoi se formă și verbul *pănătezu, -tare*, al căruia perfect în 1-a sing. se află în AA, ps. XXXVII, mai sus.

Notă. Alte sustantive terminate în *-tate*, ce se află în us, sînt mai toate derivate de la adiective, pr. *bunătate, răutate, greutate, sănătate, mișelătate*, de se și pronunță cu ꙁ înaintea acelei terminațiuni, ca derivatele din participiul trecut, precum apare din alăturarea cu cele asemeni latinești : *bunătate, greutate, sănătate* cu *bonitas, gravitas, sanitas, -tate.*

XXXIX

— în -ciune

2) Iar forma derivată în *-ciune* la cei vechi este una din cele mai
219 usitate, așa cît / ne este cu neputință a cita toate esemplele aflate în monumentele ce avem din periodul de înainte de 1700 ; ci ne restrîngem la următoarele :

adevericiune, albiciune, amestecăciune, asemănăciune, asupriciune, cumenecăciune, cumpliciune, curățiciune, defăimăciune, denemicăciune, descumpărîciune, desfătăciune, dezmierdăciune, fericăciune, fătăciune, împăcăciune, împutăciune, împuciciune, îngînăciune, întregăciune, întunecăciune, lăsîciune, luminăciune, lunecăciune, mirăciune, moliciune, mortăciune, nespurcăciune, orbiciune, periciune, pierzăciune, plinăciune, putreziciune, răpiciune, rușinăciune, zburdăciune, schimbăciune, secerăciune, sămănăciune, setăciune, uniciune, vindecăciune etc.

Din cari noi însă, pentru îngustimea locului, aducem citate numai pentru următoarele :

adevericiune Kk, Isa., XLVIII, 1 : нȣ кȣ адеверичюпе ничи кȣ дирептате; — Dan., X, 21 ; XI, 2.

albiciune Kk, Levit., XIII, 4 : пȣ саȣ пременит ꙟ албичюне ; — 17 : пипърѣ ꙟ алкичюне.

asupriciune C, III în Păres. : але троупȣлȣи асȣпричюни.

cumenecăciune S, Chrys., f. 20ᵛ : кȣменекѫчюнѧ свн҃тȣлȣи дх҃ь, съ фїе кȣ тоць кȣ вои. — Basil., f. 22ᵛ : ȣничюнѧ кредиинцей ши кȣменекѫчюнѧ свн҃тȣлȣи дх҃ь, etc.

220 *cumpliciune* N, f. 274ʳ : кѫѕꙁндь / ши ѡаменїи чеи бȣни ши дирепци, кȣмпличȣнѣ челорк немилостики.

denemicăciune V, ps. LXXXIX, 5 : денемикъчюниле лѡр ани фивор ; (grecește : ἐξουθενώματα ; Kk : поносłȣриле !) ; de la *a denemicare*, derivat din *nemică*, adecă „a-l desprețuire ca de nemică".

descumpărîciune B, Joia Înălț. din I, Tim. II, 5 : Іс҃ Хс҃, чине се дѣде дескȣмпърѫчюнеи дерепть тоци ; — 6 aug. : коумь татѫль аȣ тремесь пре фїюл сꙁȣ дерепть дескȣмнꙁрѫчюнѣ ноастрѫ. — D, Ex. XXX, 12 : тоци съшь дѣ дѡмнȣлȣи дескȣмпѫрѫчюнѣ сȣфлетȣлȣи сꙁȣ ; etc.

fătăciune Kk, Judec., VI, 4 : ши стрика фꙁтꙁчюнеле пꙁмѫнтȣлȣи.

împăcăciune V, f. 206ᵛ. de la Luc., I, 72 : сꙁ поменѣскѫ ꙟпꙁкꙁчюнѧ чѧ сн҃тѫ а са. — Kk, 1 Imperat., X, 8 : жиртве де ꙟпꙁкꙁчюне ; — Isa., IX, 5 ; — 2 Cor., V, 18. De ce scriu dar cărtularii noștri *a împăciuí*, cînd vulgul zice : *s-au împăcat* ?

împutăciune A, Luc., nr. 3 : сꙁ ѧ ꙟпȣтѫчюнѣ мѣ де ꙟтрȣ ѡамени ; (F : микшȣрарѣ ; Kk : ѡкара). — D, Gen., XXX, 23 : дѡмнезеȣ аȣ лȣать де пре мине ꙟпȣтѫчюнѣ ; (Kk : поносȣл !) ; — Ex., XVII, 7 : пентрȣ ꙟмпȣтѫчюне фїи лȣ Іс҃ль ; de la *a se împutá*, adecă „a se certa", ca tot acolo, Ex., XVII, 2: аколо навѣ нъроѡдȣль апѫ дѣ бѣрѫ. ши се ꙟнпȣта кȣ Мѡүси. — Kk, Sirachu, XLII, 20: мȣѧрѣ карѣ рȣшинѣзъ спре ꙟпȣтъчюне.

împuciciune C, XV după Rus.: ꙟпȣцичюнѣ / чѣѧ рѣѡа а пъкателор. — 221
Cc, f. 40: астъзи воѧрю ши маре ꙗрѫ мьние ꙟпȣчичюне ши ꙟпȣцит. — Kk, Jer., XXXVIII, 6: ꙟ гроапъ нȣ ера апъ, че нȣмаи ꙟпȣчичюне, ши ера ꙟтрȣ ꙟпȣчичюне.

întregăciune Kk, Isa., I, 6: нȣ ѧсте ꙟтрȣ ель ꙟтрегъчюне; — Act., III, 16: ши крединца ча че е прин ел аȣ дат лȣи ꙟтрегъчюнѣ ачаста; — 2 Cor., XI, 3; 1 Tim., II, 9: кȣ ꙟтрегъчюнѣ минцїи; — 2 Tim., I, 7: tot așa.

întunecăciune Bb, pag. 213: ꙟтȣнекъчюнѣ карѣ вїецȣꙗще ꙟтрȣ сȣфлетȣл челор вецниви.

lăsăciune A, Matth., nr. 78: карте де лѫсѫчюне; — Marc., 43: tot așa; — Luc., 4: ꙟтрȣ лъсѫчюне пъкателорь; — 9: tot așa; — pl. A, Matth., nr. 108: ꙟнтрȣ лѫсѫчюниле пъкателѡрь; etc.

luminăciune S, Greg., f. $30.^v$: кѫць спре лȣминѫчюне пȣчѧдець. рȣгацивъ чеи спре лȣминъчюне etc. — V, ps. XLIII, 3: лȣминъчюнѧ фѧцеи тале; etc.

mirăciune Bb, p. 412: ꙗрѫ ель кȣпринсȣ де миръчюне ши некрединцѫ.

moliciune Kk, Deuteron., XXVIII, 5 6: пентрȣ џингъшїе ши моличюне; — Ezech., XVII, 4, 9.

mortăciune Kk, Lev., V, 2: сȣфлетȣл ачела каре съ ва атинџе де тоть трȣпȣл некȣрат, аȣ мортъчюне, аȣ принсь де фїаръ некȣратъ, аȣ деи мортъчюниле оурѫчюнилорь etc. — Ci O, pag. 212: чела че ва мъика карне мортъчюнѫ саȣ де фїаръ сълбатекѫ. / 222

orbiciune C, Dum. VI după Paște: атоүнче ѡсѫндирѫ ель де ѡрбичюнеи. — Bb, p. 9: ꙟтȣнѣрекȣль ѡрбичюнеи де вечїе; — p. 495, 496; etc.

periciune Bb, p. 96: къзьнд мȣнчиле вѣчилор, ши перичюнѣ са; — 576: чине акмȣ деи чеи крединчош нȣш ва рьде де невȣнїѧ ачестора ши нȣ ва пльнџе де перичюнѣ лѡр. — Kk, 1 Cor., V, 5: спре перичюнѣ трȣпȣлȣи.

pliniciune D, Ex., XXII, 29: ꙟплѣрѣ та ши лакрѫмиле тале съ нȣ лаш а трѣче плинѫчюнѣ.

putreziciune Bb, pag. 9: ачеѧ вор слȣжи пȣтрезечюнеи тале. — Kk, Job., II, 9: ши тȣ сингȣр ꙟ пȣтрезичюнѣ вїермилор шъзи; — XVII, 14: сорь пȣтрезъчюнѣ; — Sapient., XIV 8: ꙗръ пȣтрезичюнѣ Дм̃нзъȣ съ нȣми.

răpiciune A, Luc., nr. 60: лъȣнтрȣлȣ вострȣ плинь ѧсте де ръпичюне; — pl., C, a II-a zi de Paști: афȣндаци ꙟ ръпичюни; etc.

rușinăciune S, Chrys., f. 18^r: фѫрѫ дȣрѡри фърѫ рȣшинъчюни; — f. 28^r: tot așa.

zburdăciune O, p. 194: де фрика кȣнва саȣ де збȣрдъчюне.

secerăciune A, Matth., nr. 54: Є сечерѫчюнѣ сфръшитоүл вѣкȣлȣи ѧсте.

seteciune Kk, XXXII, 10: ꙟтрȣ сетечюнѣ ардерїи; — Prov., IX, 12: ꙟ пъмѫнть ꙟтрȣ сетечюни.

uniciune I, f. 11^v: сфн̃та Троіцѫ ꙟтро оүничюне деплинь. — S, la Proscom., f. 7^r: бл̃свитъй ȣничюнѧ сфн̃телѡрь тале; — Chrys., f. 2^r: ши а тȣтȣрѡра ȣничюне. — BB, f. 21^v: съ аџюнџем ꙟтрȣ оүничюнѧ крединцеи. / 223
vindecăciune X, f. 3^v bis, de la Prov., XIV, 32: виндекъчюне ѡаселѡрь инема сѫмцѫтоаре; — f. 6^r, de acoloși, XV, 4: виндекъчюнѧ лимбїи, лемнь де вїацѫ

Notă. Un us atît de lățit la cei vechi cu terminațiunea în *-ciune* poate fi argument îndestulit în contra celor ce încă tot se mai înfioară cînd o văd restituită în scrierile celor mai noi, cu toate că acum numărul acestora se pare a se fi tare împuținat, de cum era pre la începutul edării „Organului", și sperăm că în urmă va înceta cu totul.

XL

— în -tură și -oriu, -oare

3) Și în urmă, în cît pentru cele terminate în *-tură* sau *-sură*, usul acestei forme e încă și mai întins decît a celor de mai din sus. De aceea, noi ne vom restrînge aici a însemna un mare număr de esemple, însă fără citate din causă prea învederată, despărțindu-le, după cum se termineează în *-tură* au *-sură*.

a) în *-tură* : *adăpostitură, adăusătură, adeverătură, adeveritură, adormitură, afundătură, ajutătură, alergătură, apărătură, arătătură, armătură, ascultătură, așezătură, asupritură, bătutură, batjocuritură, căzutură, călcătură, chemătură, contenitură, cugetătură, cunoscutură, cursură, dereptătură, descoperitură, descumpărătură, dezlegătură, desmînietură, despuietură, detunătură, ferecătură, fericitură, împăcătură, împărechietură, împetritură,* 224 *împlutură, închiegătură,* / *încinsătură, îndemnătură, îndereptătură, îndulcitură, îndurătură, însoțitură, înțelegătură* și *neînțelegătură, întorsură, întrebătură, întregătură, învîrtoșătură, învincutură, lucrătură, luminătură, luptătură, mîngînietură, mestecătură, născutură, necătură, nodătură, orbitură, păstură, preceputură, pierzătură, purtătură, preveghietură, puntură, răpezitură, răpitură, rătăcitură, răscumpărătură, răsfățătură, sînțitură, sărutătură, schimbătură, scăldătură, științură* și *neștiutură, scriptură, sculătură, semnătură, simțitură, spurcătură, stătătură, strîmtură, temutură, ținutură, turnătură, ucisătură, udătură, urzitură, văzutură* și *nevăzutură, vătămătură* etc.

b) în *-sură* : *cursură, întorsură, prinsură, storsură, strînsură, unsură* etc.

Cîte se află intrate din acestea în dicționarele noastre ? Mai însemnăm încă, că cele astăzi usitate le-am trecut, iar cari din cele mai din sus s-ar părea astăzi usitate, noi le-am înfirat numai pentru însemnările lor, în care ocur la vechii scriitori, iar la noi nu le mai au.

E de însemnat mai încolo că de la participiele în *-su* în trei forme se fac sustantivele în *-ură*, au numai adăugînd această terminațiune în fine, ca în esemplele adusă, care însă sînt mai rare, au întrepunînd silaba ZT, pr. *alesătură* de la *alesu*, au formîndu-le de la alt participiu, acum uitat sau obsolet, pr. *înțelegutură* de la *înțelegutu*. Așa cît verbele ce astăzi au un / 225 partecipiu, oarecînd se pare a fi avut trei : în *-su, -sutu, -zutu* au *-gutu* ; de unde, de esemplu, aflăm : *înțelesutură* și *înțelegutură* și altele.

Așa : *adausu — adăusutură, alesu — alesutură, arsu — arzutură* sau *arsutu, -ră, cuprinsutură, desprinsutură, întorsutură, rămăsutură, ucisutură* etc.

La acestea, ca nu cumva să fim judecați cum că numai de capul nostru vrem a scrie atari sustantive cu *-ut*, unde astăzi zicem ZT, vom aduce două esemple ce vor să arate, afară de îndoială, că, ce pronunțăm noi azi cu ZT în atari cuvinte, bătrînii noștri le pronunțau și le scriau cu *-ut-*, ca în participiul de unde-s formate, iar schimbarea pronunției a venit din asemănațiunea cu participiele de I-a cojugațiune.

Aşa, astăzi zicem : ꙟмплътȣръ (mai adevărat оумплътȣръ), măcar că participiul e ꙟмплȣт. Ci bătrînii ziceau ꙟмплȣтȣръ.

Liturgia de Iaşi (S), Chrysost., f. 24ᵛ : де ꙟсоцѫтȣрѫ а дх̃ȣлȣи свн̃ть, де ꙟмпърърціѧ черюлȣи ꙟмплȣтȣрѫ. — V, ps. XXIII, 1 : Ꙗ Домнȣлȣи ѧсте пъмѫнтȣл ши ꙟмплȣтȣра лȣи. — X, f. 102ʳ bis : ша недѧжде ꙟплȣтȣрѫ ; — f. 105ᵛ : де фъгадѫ ꙟплȣтȣрѫ ши де ꙟтъй пȣсоаре. Din cari locuri ni se pare că tot aşa au zis şi de la *bătutu*, *bătutură*, de la *căzutu*, *căzutură* etc. şi că, prin urmare, şi noi am putea zice şi scrie tot asemenea, pre urma lor.

Aşa, mai încolo, mai sus, văzum (§ / XXVIII, p. 158 seq.) că cei vechi 226
de la verbul *înţelegu* formau perfectul indicativ *înţelegui*, nu numai *înţeleşi*, şi de aci participiul *înţelegutu*, care-l usuau şi ca sustantiv în amîndouă genurile, *înţelegutu* şi *înţelegută*, pentru cari am citat esemple la locul arătat ; cine nu vede dar că ꙟнцелегътȣръ e de la *înţelegutu* ca *ştiutură* de la *ştiut*. Iar *ştiutură* de la *ştiutu*, D, Gen., II, 9 : помоул щїȣтȣрїи бинелȣи ши рѫоулоуи ; — 17 : зикѫндъ, мънѫнкѫ де тѡтъ помоул раюлȣи, че де ꙟ помоул щїȣтоурїеи бинелоуи ши ръȣлȣи тȣ съ нȣ мънѫнчь. — B, la scară : нещиоутȣра пȣне ка мѫнтȣи.

b) Din participiul activ în *-oriu* :

1) În genul bărbătesc : *cîntătoriu*, *căsătoriu*, *dătoriu*, *deietoriu*, *despunetoriu*, *făptoriu*, *luptătoriu*, *urătoriu*, *uspătătoriu*, *sărbătoriu*, *ştergătoriu*.

cîntătoriu, în loc de „cocoş", A, Matth., nr. 109 : къ аинте пънѫ кънтѫторюл ноу ва фи кънтатъ де треи ѡри те вери лепѫда де мине.

căsătoriu, în loc de „casnic", B et C, Dum. XIII după Rus., din Matth., nr. 87 : ѡмъ нещине ера късѫторю. — F şi Kk, Matth., XX, 1 : ѡмȣлȣи късъторю ; — XXI, 33 : ера оунъ ѡмъ късъторю.

dătoriu, în loc de дътъторю, F, Jac., I, în sumariu : къ ель ꙟи даторь а тоть бинеле ; — X, f. 128ᵛ ; къ тȣ ещь дъторюль кїецїи. /

deatoriu, în loc de даторїе, Rr, f. 40ʳ bis : дѣдеръ ши ачестора дѣторюл 227
ши трекоум ; — pl., Rr, f. 35ʳ : чеѧ чи вор врѣ съ тимпине дѣтоареле де ла дȣхȣреле хитлѧне. Şi aiurea, decît scriind даторю şi датоаре.

despunetoriu A, Matth., nr. 57 : Ꙗоузи Ірѡдъ ал патроул деспȣнеторю ; (F : тетрарха, în margine : ал патрȣ бирȣиторю де лȣме ; Kk : ал натрȣлѣ бирȣиторю, aşa şi Nn şi Oo).

făptoriu. Mai sus (§ XXXVI, c), pag. 206, c) ; şi încă X, f. 91ᵛ : нȣ слȣжирѫ фантеи де дм̃нѕъȣ кȣцетърецїи декѫт фъпторюлȣи ; — f. 124ʳ : мѫнтȣиторю ши тот фъпторю.

luptătoriu, în loc de връжмаш, C, 1 sept. : ачеста ѧсте връжмашъ ши лоуптѫторю.; — S, Proscom, f. 11ᵛ : пре тот пизмашȣл ши лȣптъторюль ; etc.

urătoriu, lat. *orator*, F, Act., XXIV, 1 : кȣ бътрънїи ши кȣ оун оуръторю анȣме Тертȣлне, unde la cuvîntul оуръторю, în margine scrie : кареле е гръитор сау прокатѫрь ; (Kk : оун мещер де граю !).

uspătătoriu B, Dum. VIII după An Nou şi C, XXV după Rus., de la Luca, nr. 53 : ши демѫнѣца еши. скоасе дои арџинци, дѣде оуспътѫторюлȣи ши зиче лȣи ; (F : газдеи ! — Kk, X, 35 : газдей !).

sărbătoriu AA, ps. XLI, 5 : соунетȣль сърбъторюлȣи ; (V : де пръзнȣиторю. — Kk : че пръзнȣѧще).

ştergătoriu Kk, Joan., XIII, 4 : лȣꙟнд щергъторюл ; — 5 : а щѣрџе кȣ щергъторюл ; (F, în 4 : щергѫторюль ;—5 : щергътоарѣ). /

228 2) În genul feminin: *ajutoare, ascunsoare, cursoare, întinsoare, mulgătoare, pusoare, răposătoare, sculătoare, strînsoare, tăietoare, vînătoare.*

ajutoáre AA, ps. LXXXVIII, 42: тоурнатаи ажꙋтоарѣ арма лꙋи.

ascunsoáre Kk, Isus Navi, VIII, 9: аꙋ мерсꙋ ла аскꙋнсоаре.

cursoáre Kk, Lev., XV, 2: кꙋрсоарѣ лꙋи некꙋратъ ва фи; — 3: ден кꙋрсоарѣ, — прен кꙋрсоаре, — зилеле кꙋрсорїи, — прен кꙋрсоарѣ лꙋи; (în v. 2: кꙋрсꙋръ, ai noștri кꙋрџере, iar cei vechi кꙋръре și кꙋрс, pr. mai sus).

întinsoáre Kk, Exod., XXXV, 10: акоперемѫнтꙋриле ши ꙟтинсориле.

mulgătoáre AA, ps. LXXVII, 76: ши де ла моулгѫтоаре лꙋѡ ель; (V și Kk: фътътоаре).

pusoáre X, f. 105ᵛ: ꙟмплꙋтꙋрѫ ши де ꙟтъи пꙋсоаре.

răposătoáre A, Marc., nr. 64: оунде ꙗсте ръпосѫтоарѣ; (F și Kk: сълашꙋл). De almintrea verbul *repausa-re* sau *răposare* la cei mai vechi e singur usitat, ca și *repausu*, în loc de одихнъ și одихнире, la cești mai noi.

sculătoáre A, Luc., nr. 8: адекѫ заче честа ла къзѫтꙋрѫ ши ла скоулътоаре а моулци; (F: скꙋларѣ).

strînsoáre C, Dum. XV după Rus.: чине аре стрѫнсоаре ши авꙋцїе
229 пꙋцинѫ. — Kk, Act. XI, 19: дечи чеѧ че саꙋ ръсипит де спре / стрѫнсоарѣ че
саꙋ фъкꙋт.

tăietoáre AA, ps. LXXIII, 6: кꙋ тъетоарѣ ши кꙋ чоканꙋль сиарсерѫѡ.

vînătoáre B, Dum. I după An. Nou, și C, Dum. XVIII după Rus., de la Luc., nr. 17: зисе кътрѫ Симонь, лъсаци ꙟтрꙋ адѫнкь ши ароуникаци мрѣжа воастрѫ ꙟ вънѫтоаре; (F: ꙟ вънать. —Kk, Luc., V, 4: спре вѫнать).

La acest participiu mai avem de a însemna:

aa) cum că formarea lui asemeni tîmplari pate ca și formarea sustantivelor în *-sură* sau *-tură* (mai sus b)); de unde zicem nu numai къзъторю, ꙟцелегъторю, în loc de *căzutoriu, înțelegutoriu,* ci și апринзъторю, ръмѫиторю, сꙋгъторю etc., de cari nu mai avem a ne ocupa aici;

bb) cum că adevărata valoare a acestui participiu de început, ca și la latini, a fost de timpul futur, de care aflăm urme și la cei vechi ai noștri, din cari fie-ne destul a cita următoarele:

dătătoriu D, Ex., XII, 22: ши къндь веци ꙟнтра ꙟн пъмѫнтꙋль че ꙗсте дѫтѫторю (daturus) воаѡ дѡмнꙋль.

făcătoriu D, Ex., XIV, 13: стаци ши ведеци лꙋкроуриле мари але дѡмнꙋлꙋи карелеи фъкѫторю (facturus) ꙟн ѕиѡа де астъѕи.

mergătoriu F (și Kk), Luc., X, 1: тримисе пре еи къте дои ꙟнаинтѣ фѣцеи лꙋи ꙟ тот ѡрашꙋл ши локꙋл оунде ера ел мергъторю (iturus).

230 *născătoriu* G, ps. XXI 32: вениворь/ши ворь вестѝ дерептатѧ лꙋи: ѡаменилорь нъскътори (nascituris) карѣ фъкꙋ домнꙋль.

stătătoriu G, ps. CIV, 10: (џюрѫмѫнтꙋл) кареле ꙟтъри лꙋи Іаковь стътъторю (staturum). Fără geminațiune: Kk, Ebrei, XIII, 14: нꙋ авемь аичи четате стътоаре.

venitoriu F, Luc., VII, 19: тꙋ еши ачела че ера венитoрю (venturus)? Și așa, mai ades *venitoriu, -e* la cei vechi, decît вїнторю, -ре.

Iar în cît pentru afinitatea terminațiunei participiului nostru în *-oriu* cu forma latină *-orius, -a* și *-or, -ris,* nu avem de a desputa aici, ci destul este o a fi atins.

Cu aceste, terminăm formele gramatece, deşi ar mai fi multe de amintit, ci credem că am pertractat toate cele mai esenţiali.

Rămîne să tractăm de formele ortografice în partea următoare.

Nota 1. Afară de terminaţiunile nominali în *-tate, -ciune, -tură* sau *-sură,* la cei vechi se află un număr mare de nume sustantive şi adiective întru alte terminaţiuni, în cari astăzi nu se mai aud. Aşa sînt terminaţiunile : *-ariu, -ecu, -ă, -eală, -elu, -eţu, -ă, -enţă, -íe, -ime, -mîntu, -osu, -ă,* precum din cele terminate :

în *-ie* : *ajutătoríe, ajutoríe, blînzíe, batjocuríe, fericíe, feţíe, flămînzíe, limpezíe, măcelăríe, maturíe, mulţíe, ospătăríe, sînţíe, şerbíe* etc. :

în *-ime* : *greíme, învîrtoşíme, reíme, tăríme* etc.;

în *-mîntu* : *descoperimîntu, lărgămîntu, legămîntu, stricămîntu* etc. /

231
PARTEA A II-A

PRINCIPIE DE SCRIPTURĂ

XLI

Opiniuni despre limba românească

Începînd o nouă serie din aceste *Principie*, ne simțim îndetorați mai întîi a arunca înapoi o căutătură cu ochi răpede spre cele tractate pînă aci și apoi a ne defige înainte ceea ce ne mai rămîne a lucra spre scopul nostru.

Două erau obiectele ce ne defipsem: limba românească și scriptura cu litere latine, obiecte, fără îndoială, de cel mai mare interes pentru români, despre amîndouă atîta diversitate fiind și în păreri, că ce soarte de limbă să fie limba românească, și în planuri că cum ar veni să se scrie.

Străinii, ca străinii, cari nici credeau a fi lucru meritoriu de a se adînca în secretele limbei românești, mare parte sînt de părere că spre a răsturna întrebațiunea dintîi e destul de o parte numai a număra suma cuvintelor, cîte le erau bine-rău cunoscute din limba noastră, iar de alta a alătura unele forme ale ei cu ale altor limbe, după cum le venea a mînă.

232 Și nu e mirare. /

Limba unui popor sărac, mai mult supus ca liber, nu părea a merita o mai strînsă cosiderațiune decît însuși poporul ce o vorbea. Ei, ca buni matemateci și aprețuind numai presentele, adunau cîteva zeci au sute de cuvinte, bune-rele, cum le da mîna, le clasificau, care și după cîtă cunoștință filologică avea, și în urmă numărau cotele. Ei ziceau, de esemplu : în limba românească se află 3/5 (mai mult de jumătate) cuvinte latinești, ceva mai mult de 1/5 slovenești și ceva mai puțin de 1/5 din alte limbe ; afară de aceea, într-însa sînt unele forme și alte asemănari cu limba slovenească, nemțească etc., etc., așadară, limba românească e o amestecătură din limba latină, slovenească, nemțească, ungurească, turcească, grecească, cu un cuvînt o adevărată rămășiță de la Turnul Babilonului. Q.E.D.[118].

Românii între anecdotele lor populare au una și despre începutul și împărțirea limbelor, după carea se zice că D-zeu, cînd a împărțit limbele la toate popoarăle, numai sașilor, pentru că venise mai tîrziu de toți, n-a avut ce limbă să le dea și de aceea le-a zis să stroncănească și ei cum or putea. Ci, după judecata străinilor, buni calculatori, răi filologi, nu sașilor, ci românilor le-ar fi căzut soartea să stroncănească.

Întrebațiunea de primă, dară, și cea mai naturale pentru români se înfățoșează numaidecît aceea : că oare limba românească în adevăr așa
233 să fie cum o descriu străinii — olla potrida — / și că tot ce au aruncat ei într-însa e adevărat esențiale, ținîndu-se de limba noastră, și nu mai bine unele din acelea vor fi numai gunoaie, ce se lipesc de toate limbele în gura poporului neliterat ?

Fost-au și cari nu au vrut să știe nemică de element latin în limba românească, ci mai bine alergau prin toate țările, prin Dania, Norvegia și D-zeu mai știe pre unde, căutînd prin toate gunoaiele nemțești vreo asemănare, măcar numai cît să orbești un șoarece, între cuvinte românești și gotice-scandinavice, islandice, litvanice, germane, celtice etc. Alții tot pre asemene cărare și după același metod au călătorit prin toate unghiețele slavice, cu asemenea resultat. În timpurile noastre, representantele părerei celei dintîi fu repausatul C. Schuller*, carele însă în zilele mai din urmă și-au revocat-o**, iar ale aceleialalte d. Fr. Miklosich***. /

Cei mai buni ziseră că limba ne e romană, ci horribiliter coruptă, 234
fără de a ne spune că oare alte limbe romane nu cumva-s și mai horribiliter corupte.

Iar cei ce voiră a ținea și aici mezul beat au zis că limba ne e slavonă-latină.

Timpul dar era venit ca, într-acest timp de deșteptare universale, și românii să se deștepte și cu mai multă atențiune să cercete ce e adevăr și fals în judecata străinilor.

Firește că apoi și aici aflăm partite. Mai întîi, mai toți se păreau a adopta statu-quo de acum al limbei cu tot bunul și răul ei, numai cît unii voiau a demustra cum că tot ce se află astăzi în limba românească e din element latin. Ei, cești din urmă, deveniră adevărați antipozi ai străinilor antilatiniști, cari nu vor să recunoască nemică latinesc în limba românească și mai bucuros derivează *ochiul* nostru de la *oco**** slovenesc decît de la *ochio* italianilor și *oculus* latinilor — extrema se tangunt — ; iar cînd veniră la derivarea etimologică din limba latină au cele cumnate, se feceră de rîsul lumei literate și al străinilor, chiar și celor mai moderați, cari le replicară că românii nu au destulă cunoștință de principiele filologice sau că le lipsește simțul istorico-morale. Asertele lor, derivînd *slava* mai bine de la *salve* al latinilor decît să recunoască că e curat slovenesc слава și că /
imperatorii romanilor au vorbit chiar românește către legiunile romane, 235
se părură în ochii învățaților Europei ca o bătaie de joc de toată istoria și filologia clasică[119].

Acest rîs cu care fu cuprinsă filologia românilor pre la începutul seclului nostru (le retăcem numele din respectul altor merite mari literare) deveni epidemic pînă și între ai noștri și se estinse preste toate ostenelele filologice ale celor mai tîrzii, fără de alegere între om și om, între opiniune și opiniune, numai dacă cineva era apărătoriu elementului latin. Și nu e de mult de cînd se auziră cuvinte condemnatoare, fără alegere, de pre catedra și din gura unui mult prețuit bărbat român carele mai de curînd și-a cîștigat și alte merite literare și derept la recunoștința bietului român în provinciele vecine, cuvinte ce făcură străinilor bucurie și fură cuprinse cu aplaus.

Românii, de-i vor urma suatul ce le dă, ca să se nevoiască numai a documenta cu faptele (de arme ?) că-s romani, iar de la cercarea asupra originei și limbei românești să încete, nu au decît să-și pună mînule în sîn și să-și încreadă străinilor grija de a cerceta care din cele patru vînturi ne-a suflat și ne-a adus pre pămîntul Daciei, va să zică să lăsăm laptele pre sufletul vițelului.

---

* J. C. Schuller, *Argumentorum pro Latinitate linguae Valachicae s. Rumunae epicrisis*, 8°, Cibinii, 1831 — *Entwickelung der wichtigsten Grundsätze für die Erforschung der rumunischen oder walachischen Sprache*, în „Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde", 1. Bd., 1. Heft, pag. 67—108.

** „Transilvania", 1862, nr. 8, pag. 99.

*** Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente in Rumunischen*, 4°, Wien, 1861. La care adauge: W. Schmidt, *Die slav. Elem. in der rom. Sprache*, 8°, Wien, 1866, și E. R. Rösler, *Die griechischen u. türkischen Bestandtheile im Romänischen*, 8°, Wien, 1865. /

**** Schuller, *Epicrisis*, p. 34, nota 61.

Atare suat ne aduse aminte ce auzisem înainte cu vreo 30 de ani în București din gura unui frances, zicînd cît de ferici̦ti sînt românii că nu au 236 decît să traducă / pre clasicii francesi în românește și numaidecît vor să aibă o literatură clasică, à très bon marché. — Mulțămim !

Nota 1. Credem că vom face lucru plăcut adăugînd aici opiniunile despre limba românească ale unor străini eruditi din cei mai moderați, pr. Luciu dalmatinul, Del-Chiaro italul, Pray ungurul și Fotinu grecul ; pre cest din urmă însă numai în versiune proprie

a) J. Luciu, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, lib. VI, cap. V, *De Vlahis* (la Schwandtner, *Scriptores rerum hung.*, fol., Viennae, 1748, tom. III, pag. 459 seq.) :

„Valachi... hodierni, quicunque lingua Valachica loquntur, se ipsos non dicunt Vlahos aut Valachos, sed *Rumenos* et a Romanis ortos gloriantur, Romanaque lingua loqui profitentur ; quod, sicut sermo ipsorum comprobat, ita mores quoque eorundem, Italis quam Slavis similiores convincunt, ut relati auctores referunt et qui cum eisdem versati sunt testantur. Ex quorum progenie se ortum *Ioannicius Rex Bulgariae et Blachiae* ad Innocentium III scribens, professus est ; Ioannes quoque Hunniades inter Valachos Transilvaniae natus, se ex *Corvina Romana familia* ortum ducere gloriabatur.

Pro dictorum vero corroboratione, ponenda sunt aliqua verba Valachica, quae Romanum retinent idioma a Fratre *Francisco Soimirovich*, Bulgaro, Archiepiscopo Achridano, tradita : qui, cum multo tempore inter Valachos versatus regiones eorumdem pluries peragraverit, et Bulgaricam, Latinam, Italicam, Valachicam et Turcicam calleat lingvas, de vocabulis moribus, locorumque situ, accurata distinctione disserit[120] :

	Valachice	Latine
	Albu	Album
	Albul	Albus
	Apa	Aqua
	Argint	Argentum
	Auuru	Aurum
237	Arma	Arma /
	Ansul (sic)*	Angelus
	Ape (?)	Apes
	Buno	Bonus
	Bună	Bona
	Barba	Barba
	Barbosul	Barbatus
	Bou	Bouis
	Botezat	Baptizatus
	Cadul (sic)**	Caballus
	Casa	Domus
	Camassa	Camisa (sic)
	Caemp	Campus
	Caemplung	Campus longus
	Campana	Campana
	Capul	Caput
	Caglia	Callis, via
	Cagliator	Viator
	Caine	Canis

---

* Lege : Angelu.

** Lege : Calul.

Valachice	Latine	
Ciara	Cera	
Carta	Carta	
Cielul	Coelum	
Cruce	Crux	
Domnul	Princeps, Dominus	
Domna	Domina	
Domnia	Dominium	
Domnește	Dominicus	
Domnata	Dominatio tua	
Dutor (sic)	Debitor	
Erba	Herba	
Frat (sic)	Frater	
Fratria (sic)	Fraternitas	
Freul	Frenum	
Fur	Fur	
Furat	Furari	
Gaina	Gallina	
Gramatich	Discipulus /	
Luna	Luna	238
Lung	Longus	
Lume	Lumen	
Luminare	Candela, Lumen	
Luminosus (sic)	Splendidus, Illustris	
Maire (sic)	Maior	
Munte	Mont	
Muntani	Montani	
Nic (sic)*	Nix	
Ninge	Ningit	
Nigro	Niger	
Ploua	Pluuia	
Paste	Pascha	
Pament	Pauimentum, Terra	
Rossu	Rubens	
Rivol	Riuulus, Flumen	
Rumaneste	Romane	
Stella (sic)	Stella	
Soere (sic)	Sol	
Lun	Dies Lunae	
Marc (sic)	Martis	
Miercur	Mercurii	
Gioi	Iouis	
Vinere	Veneris	
Sambata	Sabbati	

Nedeglia Slalonicum vocabulum, Dies Dominicus

Valahice	Latine
Bine venit domnata.	Bene veniat dominatio tua.
Bine am gasit pre domne vestre.	Bene inventa dominatio vestra.
Su noi sentem Rumeni.	Etiam nos sumus Romani.

---

* Lege : Nie.

Noi sentem de sange Rumana.	Nos sumus de sanguine Romano.
Ne te teme.	Ne timeas.
Rumi tot suentia acolo.	Romae omnia sancta ibi.
Pune solich in capul.	Pone biretum in capite.
Rumen Munten.	Romanus Montanus. /
239 Ex Wolfgango Lazio	
Stis Romane ?	Scis Romane ?
Suffla.	Suffla.
Ex Joanne Lasicio.	
Occide.	Occide".

La carii mai oserbăm : a) Cum că Luciu a scris istoria sa pre la a. 1666 ; b) Ce citează din W. Laziu nu am aflat încă în cartea sa *Republicae Romanae*, fol., Francof., 1598, măcar că pre români în mai multe locuri [î]i numește Romanorum reliquiae, pr. pag. 923, 924, iar la pag. 926 apriat scrie : „His connumeratur quinta natio *Valachorum*, qui Romanam veterem, sed *corruptam* etiamnum linguam tenent"[121] ; c) Iar ce citează din J. Laziciu se află în cartea lui *De ingressu Polonorum in Valachiam*, la Pistoriu, în *Corpus polonicae historiae*, tom. III, pag. 72, unde scrie : „Tollitur clamor Turcice, *Gaur, gaur, uur, uur*. Valachice autem : *Ocide, ocide*, hoc est *Occide Ethnicum*" [122].

b) A. Del-Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, 4°, Venezia, 1718, la pag. 235 seqq. :

„Dopo di aver terminata questa mia Storia mi vedo in impegno di mantener quanto nel principio di essa — promisi per appagar la virtuosa curiosità di chi legge, sul proposito della *Valaca favella*, la quale in molti Vocaboli ha una gran correlazione colla lingua *Latina*, conforme ce ne vien dato qualche saggio da Giovanni *Lucio* nel suo Libro intitolato : *De regno Dalmatiae*. Io però, non senza mio stupore, osservo esservi framischiate non solo alcune parole Italiane ; ma ezandio per la pratica da me acquistata in sei Anni, nel Linguaggio Valaco, trovo che ne' verbi (spezialmente ne preteriti perfecti) vi apparisce la maniera totalmente Italiana, e che affatto si scosta dal Latino ; cioè a dire che ne' suddetti preteriti ser-
240 vonsi / come noi Italiani del verbo ausiliare *avere* ed eccone alcuni esempi.

Ce ai scris ? Che cosa hai scritto ?

N-ai făcut-o bine. Non hai fatto bene.

Adam Parinte al nostru a peccatuit. Adamo Padre nostro ha peccato.

Christòs a pazzit pentru peccàtele noàstre. Christo ha patito per li peccati nostri ec.

E moltissime altri di simil sorta che a bello studio tralascio per non recar tedio a chi legge ; anzi affin di maggiormente provare ciò che scrissi da principio sul proposito della Valaca Lingua, che e mescolata con molte altre, ecco in un breve discorso un misto di quattro Linguaggi ; cioè Greco, Latino, Illirico ed Italiano.

Toto Occenìci au lasciàt singur pe Dascal al lor (cioè).

Tuti i Discepoli han lassciato solo il Maestro loro.

Ecco qui ancora il principio del *Pater noster* in lingua valaca.

Tato al nostro care jes in Cerul, sfinzeàsca-se numele al teo.

Padre nostro, il quale sei ne' Cieli, santifichisi il nome tuo ec.

I numeri dall' uno sino al dieci si pronunziam da Valachi nella maniera sequente. *Un, doi, trei, pattro, since, sciasse, siapte, opt, nòo, dzece*" [123].

De la p. 237 pînă la p. 240, adauge un *Breve Alfabeto di alcune parole Valache, le quali hanno corrispondenza colla lingua Latina, ed Italiana, pr. Acro, Agro* etc. Din care noi, pentru prescurtare, lăsăm mai toată splicațiunea italo-latină :

„*Acro, argint, auru, abà (albàgio), appa, adappàt, au, addeveràt, addeverinza, agiùn, amaracciùne, bruma, battut, beutùra, bine, bòo (bos, bue), bun, berbècci, camàscia, caplon (cappone), càsciul, cal, calatóre, casa, cuìnà (cucina), cap, cumpero, datuòr, datoria, denainte, denderèt (di dietro), dinzi, dègete, / dreptàte, dumnedzèu, dzioa, fier, fùlger, faclia (fiaccola),* 241
fapture (fattura), formuòs, ferèstra, fericit, frunte, forte-bine (cosi nel francese *fort-bien), genucchi (ginocchia), gras, gaina, gustare, grosàvo (grossolano, sporco), grèo (grave), grèul (grano), jesci a fora* (exi foras, esci fuora), *incepatura, incèpe, incalecàt, inghiazàt, inghizzit, lacrime (lacrymae, lagrime), lumina (luna,* sic), *luminàra (lume, candela), locul, luminòs, limba, limbùt* (*linguaggiuto*), *a mancà, mere (le mella frutta), mière, muna (mano), moàrte, mirare, massa (mensa), mucci (moccy), mucid, mumma, nas, nebbum, nefericit, nustìo (nescio, non sò), negro, ozzèl (acciajo), ozzèt, ozzézzìt, pace, percèpo (percipio), puòrta, place, poèr (pelo), père (pera frutta), puòme, palàtor* (sic, *palatium*), *pescàr, peste, pueine (pane), parinte, pling (plango), remascizze, remanèz, sènatauòssi, respùns, ris, roi (ros), riòs (rognoso), strigòica, striga (grida), spàima, spaga (sic, spada), sabbia (sciabla), statatuòre, scamn, sced (sede, siedi), sterge, taci, tacùt; tàine, tatul mieu, tzara (terra,* cioe *villaggio), trombizza, vai de mine, vie (vinea, vigna), voja, (voluntà), voinza, vin, vitric (vitricus, padrigno), uscia inchisa (oscio chiuso), unire, uom inzellept*".

c) G. Pray, *Disertațiunea VII*, § III—VII, în cartea sa sub titlul : *Dissertationes historico-criticae*, in *Annales veteres Hunnorum* etc., fol., Vindobonae, 1775 :

„§ III. Tertium caput ad Valachos attinebat. Hos *ego* Coloniarum, quas Romani in Daciam deduxere reliquias esse *omnino* persuasum habeo. § VII. ... Hinc ipsi se patrio idiomate *Rumuny et Rumeny* dicunt, hoc est Romanos manifesto indicio sua se incunabulo a Romanis repetere, quod populare dictum : *Noi suntem de sînge Rumana** id est : *Nos sumus ex sanguine Romano*, neque multum ab italico abhorret, firmare videtur. Non id mea sententia de nihilo est ; quod Valachi et Moldavi / nam utrosque hoc 242
loco perinde habeo, multa etiam hodie retinent, quae magis Romanam, quam Italicam linguam sapiunt, tametsi et Itali haud pauca a Gothis, Vandalis et Longobardis, Valachi autem, ut infra dicam a Graecis, Polonis et Hungaris, forte etiam a veteribus Dacis *exotica* adoptarint. Addo ad fulciendam conjecturam, nec enim aliud quidquid id est, esse cupio, breve Valachicae et Italicae linguae vocabularium ut ipse Lector, quid utrinque si Latinam et Italicam tantillum norit, discriminis intersit per se se intelligat" [124] ; pag. 133 et 158.

După care pre pag. 159—161 adauge întreg vocabularul lui Del-Chiaro de mai sus, fără schimbare și cu toate smintelele lui Del-Chiaro, afară de ale sale în *casciùl* și *nustiò*. Și apoi, pag. 164, adauge :

„Cl. Schlözerus (*Hist. septemtr.*, p. 252) gentis Grammaticam tum supra dimidiam linguae partem, ex vocibus exoticis, quae probabiliter veterum Bulgarorum fuerint, conflatam existimat. Oportet eruditissimum virum male a quibusdam edoctum fuisse ; alioquin ex vocabulario quod depromsi, aliud prorsus efficitur ac ipsam quoque *internam* linguae structuram Antonius del Chiaro proxime ad italicam accedere observavit (*l. c.*, p. 235). Verum quidem est ; alienis vocibus quoque permistam esse ; in primis ex lingua Bulgarica, non illa vetere, sed hodierna, quae Illyricum redolet, tum Graecanica ; hujus multa in dignitate palatinalium (talia sunt *Logofet, Spatar, Dascalo, Basileu* etc.) ; illius in re sacra occurrunt". Unde în nota (*) adauge : „Habeo praeterea certis auctoribus, Nobiles magis Latino, quam vulgum, ore loqui" [125]. Şi apoi continuă :

---

* Luat din I. Luciu, mai sus, pag. 238.

„Longe magis a vero aberrant, qui Valachicam linguam ex Sclavica
fere dimidia a sui parte coagmentatam rentur ; ut ut dubium non sit, eos
qui in Moldavia proximi ad Polonos, Russosque, tum in Valachia Rasciis
243 finitimi degunt, haud pauca ex utraque lingua / adoptasse. Error forte
isthinc irrepserit quod Valachi officia Divina et Missas lingua fere Illyrica
olim celebrabant. Sed haec ad Graecanicae initia probabiliter repetenda
sunt, primum acciti fuere, non item ad totam gentem attinent". Şi apoi,
după altele : „Ut nihil de pagis oppidisque dicam, quorum pleraque originem Romanam referunt, et siqui sunt, ut omnino, quibus Hungarica aut Slavica nomina indita sint, haec quoque ad Romanum morem detorta videas, quod mappam Constantini Cantacuzeni* paulo curiosius lustranti obvium est. Ab his ad Transilvaniae Valachos, tum qui in finitimis huic provinciis Bihariensi, Arradiensi et Banatu Temesiensi degunt, quod illorum, de quibus nobis sermo fuit, Coloniae sunt, judicium valet" [126].

d) D. Fotinu, în *Istoria Daciei vechie*, 8°, Viena, 1818, tom. I, pag. 307 seq., însă numai în traducţiune de noi :

„Daco-romanii se pare că de cînd şi-au pierdut vechea lor disciplină şi-au corupt şi limba prin amestecarea şi comunicaţiunea cu alte ginţi, cu toate astea pînă astăzi se păstrează unele rămăşiţe şi urme de datinele romane şi de vechea lor limbă, carile arată atît originea lor, cît şi stricăciunea carea au luat de la slaveni, ale cărora adoptase limba neavînd literele lor proprie, asemenea şi de la itali, şi mai ales de la genuesi, cari cătră seclul al XII-lea şedeau în Achilia, adecă Chilia, de la cari luară multe cuvinte, aflînd multă asemănare între limba sa cu a acelor itali, cu cari valachii şi mai ales moldovenii aveau mare comerciu ca vecini, aşa cît limba vlaho-moldoveană se pare a fi fie mai mult a celei italiane decît a latinei, cu toate că întru
asta se împărechează istoricii, şi unii, cari o zic a se trage din cea latină,
aduc întru mărturie coloniele romane aşezate în Dacia şi că vlahii şi mol-
244 davii totdeauna s-au numit / români, iar niceodată itali, şi mulţimea de
cuvinte latine ce seamănă cu cele vlahice şi diferesc de cele italiane. De
esemplu :

Latin	Vlah.	Italice
incipio	începu	commincio
albus	albu	bianco
dominus	domnu	signore
mensa	masă	tabula (sic)
verbum	vorbă	parola
caput	capu	testa
venatio	vînătu	caccia

---

* Înţelege mapa României ce se află la Del-Chiaro, în cartea mai sus amintită.

Iar alții, contrazicînd că din cea italică, aduc la mijloc verbele ausiliare, pr. *am*, *ai*, *are*, articlul numelui și întru asemenea cuvinte italice, precum .

Vlah.	Ital.	Latine
șchiopu	zoppo	claudus
ceru (sic)*	cerco	quaero

Însă părerea aceasta se răstoarnă prin răspunsul cum că verbele ausiliare nu sînt în adevăr italice, și că vlahii cu moldovenii pun articlul după nume, pr. *omu-l*, *lemnu-l*, *focu-l*, iar dacă și cosună unele cuvinte cu ale celei italice, poate că asta provine din afacerile genuesilor cu vlaho-moldavii, cînd aceia domneau pre Marea Neagră.

Pînă azi însă se păstrează în limba vlahilor de acum cuvinte de la vechii daci, pr. *stejar*, *pădure*, *dumbravă*, *heleșteu*, *cărare*, *grăiesc*, *privesc*, *nemeresc* și alte prea multe, mai ales însă se află în limba moldovenească, din cari multe vlahii nu le înțeleg.

Și cu toate că această limbă e săracă și neregulată, și pentru multe
cuvinte străine ce pre încet le-am băgat într-însa, adecă ilirice, turcești,
grecești și / altele, ajunse mai să fie neplăcută și grețoasă, tot nu e necapace 245
de îndereptare și înfrumoșare dacă cineva din bunii patrioți s-ar nevoi să o
reguleze, să o înavuțească și să o înderepteze suplinind defectele ei, cel
puțin ajutîndu-se cu cuvinte italice și latine, cu cari are mare asemănare.
Și atunci, fără îndoială, și ea va să fie una din cele mai frumoase limbe,
fiindcă nu e aspră ca celealalte derivate din cea slovenească, pr. cea rusească,
sîrbească, dalmatină, bulgărească și altele, care toate se și scriu tot cu aceleași elemente de litere".

2. Din părerile aduse se poate cunoaște nu numai diversitatea opiniunilor și la cei mai moderați străini, ci și erorile în cari fără voie, din causa necunoașterei depline a limbei noastre, au căzut și cari a le înderepta aici nu ne iartă locul ; numai la părerea celui mai din urmă, carele, deși grec, însă cu judecată dereaptă în mare parte s-a descoperit despre limba românească, avem a însemna pre scurt, cum că, deși în fundament nu se poate nega cum că în limba română vor fi rămas rămășițe și din limba dacică, cum au rămas și din alte limbe cu cari romanii au venit în contact, dar pînă acum nu s-a putut demustra cu certitudine nici măcar despre un cuvînt din limba românească că ar fi de origine dacică, iar cuvintele ce le citează Fotino că ar fi dacice, mare parte sînt de altă origine cunoscută, așa afară de cele slovenești : *dumbravă* și *privescu*, franc. *carrière* și *pădure*, în latinitatea de mijloc *padule* în loc de *palude*, sînt de origine latină, iar *heleșteu*, care și astăzi se aude în Principatele Române, în loc de *lac*, nu este alt decît cel unguresc : *halastó* „lac de pește". Ci Fotino aste toate le-a scris după D. Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, P. III, cap. IV, în „Büschings Magazin", tom. IV, pag. 116 seq.

3. Opiniunile străinilor împreună cu argumentele lor despre români
și limba românească, mai pre larg, deși nu cu toată nepartialitatea, vezi
la C. Schuller / în *Zur Frage über der Ursprung der Romänen u. ihrer* 246
Sprache, 8°, Hermannst., 1855.

---

* Lege : *cercu*, ca la Cantemir.

XLII

Despre modul scrierei

Aceeași împărechiare aflăm și pentru scrisoare. Unii voiau a consinți statul-quo al ei, ca și al limbei, cum au apucat. Alții numai atîta culpară scriptura slovenească, în cît e mai colțuroasă și nu așa netedă, rotundă și elegante ca cea latină de acuma. Ceşti din urmă începură a face, cum făcură și rușii sub Petru cel Mare, netezind, rotunzind, limînd și schimbînd pe bietele az-buchi după modelul latin, pînă nu le mai cunoșteai și, vrînd a le face sloveno-latine, nu mai rămaseră nici slovene, nici latine. Neîndoit, acest stat al scripturei era cel mai acomod și mai consecente cu statul-quo al limbei, adecă : scriptura ca și limba, slavo-latină, cu care idee noi niceodată nu ne-am învoit de cînd am pășit pre cîmpul publicitatei.

Derept că sînt cari ziceau cum că aceasta o fac numai de nevoie și astă formă a scrierei vor să fie numai ca o trecătoare de la slovenism curat la latinism curat ; ei ar cuteza și mai încolo, ci se tem ; esemplele sparie.

Partea cea mai mică a românimei e unită-romană și acesteia-i plăcu 247 mai mult scriptura și limba latină. Cealaltă parte, mai / mare, greco-slavă, se temea ca nu cumva cu literele latine să intre și relegiunea catolică-latină. Cei mai culți precepeau neîndoit că atare conclusiune sau temere e nefundată. Ei știau că mai toată Europa scrie cu litere latine, nescoțînd afară nici pre germani, căci și alfabetul acestora e latin, numai schimosit, ca o caricatură monastică din evul mediu, de care toți alții se miră cum acești oameni atît de culți pot să mai afle gust la litere cu formă așa cornurată și bizară ; de aceea însă nu toată Europa e catolică, încă și multe națiuni, cari fiind catolice se șerbeau cu literele latine, se tăiară de cătră besereca catolică latină, ci nu se lăpădară de scrisoarea latină. Noi nu vom să cităm pre germani de cari atinsem, ci cităm numai pre angli, olandi, suedi, norvegi și unguri, cari cea mai mare parte sînt calvini și luterani, ci tot scriu și astăzi cu litere latine.

Toți aceștia, pînă și ungurii orientali, sînt de altă viță, nu romană, numai românul, carele poartă acest nume, carele se laudă cu originetate romană și are necontrazis cel puțin de jumătate elementul latin în limbă, numai el, din toate popoarele romanice, mai scrie cu аз бꙋкє !

Însă și cari voiră și începură a scrie cu litere latine, să te apere D-zeu, în cîte moduri făceau și fac aceasta, mai toți care cum erau dedați cu vreo limbă străină de mici. /

248 Unii scriau după ortografie nemțească, pr. Molnar, Marki* etc., alții după cea italiană, pr. Budai, Körösi, alții chiar și după cea ungurească, alții mestecat, însă tot cu litere latine.

Celor ce știu latinește, uniților, le mai plăcu a-și forma o ortografie mai aproape de cea latină sau italiană, ca cele ce stau mai aproape de limba românească în cît e romană. Ei, mai mult sau mai puțin, toți sînt etimologiști, fundîndu-și ortografia pre etimologie și gramatecă, pr. Clain, Șincai, P. Maior etc. ; de cari mai în jos.

Noi încă ne simțirăm în conștiință îndetorați a urma cestor din urmă cînd începurăm a publica „Organul", deși cu pierdere simțită, și de atunci pînă astăzi.

---

* *Gramateca rom. germană* a lui Marki, tipărită în Cernăuți, ne-a perit în 1849 ; de aceea nu-i putem da titlul întreg [127].

După atîte varietăți și atari cercustari, nici că puteam aștepta decît pierdere și multă contradicțiune. Noi știam de la început că scriind cu litere latine vom afla în contră-ne pre toți cari apărau statul-quo al limbei, prin urmare și al scrierei, pre toți cîți credeau cum că acum destul au pășit înainte dacă au lăpădat unele cornurături din az-buchile moșilor noștri, și cîți nu mai voiau să mai învețe de nou a ceti, după ce au trecut preste 40—50 de ani.

Noi știam că nu vom plăcea nici unora cari au vreo sistemă proprie sau favorită / pentru ortografie, cu care a noastră nu se va fi aflînd con- 249
formă.

Însă ce era de făcut? Pre toți și toate sistemele nu era cu putință a urma. Noi alesem una, ce după studie îndelungate asupra limbei române în toate dialectele ei și toate monumentele mai vechie ale aceleiași, cîte ni le putum procura cu multă nevoie și spese notabili, ni se păru a avea fundament între-ale tuturor acelora cari nu adoptară sisteme neromâne, alegînd dintr-însele tot ce ni se părea mai aproape consimțind cu convicțiunile noastre. Ci atestăm cu sinceritate că convicțiunile acestora nu urmarăm cu esactitate, mai bine voind a sacrifica unele dintr-înse, numai pentru ca așa, mai mult să ne putem apropia unii de alții.

Și din astă unică causă nici credeam de lipsă să ne dăm numaidecît la început toate părerile la lumină, nevrînd prin aceasta a veni în contradicțiune manifestă în unele punte între convicțiunile ce avem înlăuntru-ne și între sistema adoptată. Noi eram de părere că mai întîi avem de a pune un fundament, ales din floarea sistemelor pînă acum cunoscute, și numai apoi, pre încet a ne descoperi și ideile ici-colea contrare au diverse, și pre urma lor a face schimbarile necesare.

Nota 1. De la a. 1848, cînd se publică acest § în „Organ", încoace multă schimbare se fece și în astă parte, de aceea și multe ce atunci le scrisesem în presente, le schimbarăm și noi în trecut. Spre cunoașterea diferenței între atunci și acum, ajunge a / oserba că la a. 1848 nu se afla 250
alt jurnal românesc scris cu litere latine decît „Organul" și acum nici unul nu se mai află decît cu litere latine.

2. „Gazeta Tr-niei" împreună cu „Foaia pentru minte" fu apoi cea dintîi după „Organ" care începu a publica articli cu litere latine, de la noi, în 1852, despre călătoria noastră în Italia, de cînd a și adoptat ortografia noastră, după care apoi au urmat „Telegraful", „Amicul școalei", „Sionul" și în cîtva „Concordia" și „Albina", afară de alte jurnale nepolitice și opere literare.

3. De originea alfabetului slovenesc și de timpul introducerei lui în usul limbei românești, am desputat mai pre larg în disertațiunea *De re literaria Valachorum* (în „Annales Gymnasii gr. c.", Blaj, 1858), § II: *Scripturae genus valachicae-romanae antiquissimum* (p. 6—9); iar în *Analecte* (*Notița literară*, p. XV seq.) numai am atins. Noi vom avea ocasiune mai în jos de a tracta mai înadins de acest obiect.

XLIII

Retrospect și prospect

Însă ca să fim deplin înțeleși cînd ne vom esplica cu toată nemărginirea, neputînd pretinde ca să ni se creadă ca la o autoritate fără argumente, ne simțirăm oblegați înaintea lectorilor noștri a intra întru însuși lăuntrul limbei românești și a scoate pre urmele monumentelor istorice și cercetarilor analitice comparative ce simțim mai întîi despre însăși limba, apoi despre scriptura ei, dînd a presupune că sistema ortografică încă nu va fi arbitrară, nici împrumutată de la alte popoară, ci originară, fundată 251 pre natura și geniul limbei românești. /

Deci, întrebațiunea mai dintîi ce ne propusesem a deslega, cu alte cuvinte, era : că limba românească, oare, este ea o limbă stricată din latină, din a căreia fragmente adăugîndu-se elemente străine să fie formată această limbă, au că ea e o limbă formată afară de marginile Daciei, intrată aici cu coloniele și pătimind schimbari, pierderi, împrumutari de la popoarele învecinate și însoțite, cum se tîmplă cu toate limbele în lume? Noi ne dechiararăm pentru cea mai din urmă parte a întrebarei ; cercarăm a adeveri, din diferențele ce se află între latina clasică și a noastră română, după monumentele vechie, cum că aste diferențe se aflau chiar și la vechii romani în latina cea mai vechie, încă înaintea celei mai nouă clasice, ca la noi, românii, crezînd că așa ne va fi iertat a conchide cum că din diferențele ce astăzi se află între limba latină clasică mai nouă și între a noastră nu se poate prejudeca în contra limbei românești, ca și cum atari diferențe ar fi numai corupțiuni din latina mai nouă sau și însăși ar fi coruptă din aceeași, cum vor mulți, chiar și din cei moderați erudiți străini, ale cărora opiniuni le produsem mai sus.

Noi, pre scurt, însă, pre cît credem, din destul am adeverit asertul nostru cu argumente nefrîmte, trasă din monumentele autentice, afară de îndoială, din cari citarăm esemple spre acest scop, în adevăr cu mult mai puține decît erau în despusul nostru și de carile încă vom mai avea oca- 252 siune / de a cita și mai încolo.

Ci nu am vrut să trecem cu vederea nici acea întrebațiune că limba românească oare nu a pățit pre pămîntul Daciei, în decursul atîtor secle, schimbari în materie și formă nu numai din contactul cu străinii împrumutîndu-ne de la ei au conformîndu-ne după ei, ci și de noi înșine schimbînd și preuitînd ? Da, noi și aici ne dechiararăm, afirmînd și din această causă ne-am luat resoluțiunea de a arăta, cu ajutoriul monumentelor celor mai vechie românești, schimbarile sau uitarile de forme gramatece mai corecte și mai regulate în seclele cele mai aproape de noi, trecînd prin toată partea elementară a gramatecei, citînd esemple nenumărate din acele monumente, așa cît să convingem, de s-ar putea, și pre cei mai cerbicoși apărători ai statului-quo.

Propusul ne era mai încolo de a arăta asemeni schimbari făcute și în partea materiale, încă și în cea ortografică ; ci cercustarile ne împiedecară a ne împlini propusul, nu numai în anul întîi al „Oraganului", cum ne plînsem atunci, ci și în decursul anului al doile, și de atunci încoace pînă în ziua de astăzi. Dea cerul ca cel puțin acum să ne putem termina ce am început acuș 20 de ani !

Derept că nu voim să preocupăm judecata înainte de complinirea lucrarei, însă nouă, cari avem în presență ceea ce pentru lectorii noștri 253 e numai în viitoriu și ascuns / lor pînă la publicare, ci deschis înaintea ochilor noștri, credem că ne va fi iertat a indigita tendința și consecința ei.

Aceasta era să arătăm ce și mai înainte atinsesem cu unele ocasiuni, că dacă în decursul numai a 125 de ani, de la a. 1575, cînd a ieșit cea mai vechie carte românească ce o avem a mînă, pînă la a. 1700, în care ne-am pus terminul, atît în *Analecte*, cît și în studiul acestor *Principie*, atîta ne fu pierderea atît în forme, cît și în materie, cîtă am înfățoșat și vom înfățoșa lectorilor noștri, din elementul latin, cîtă va fi căutat a fi pierderea limbei românești din același element mai înainte, să nu zicem în 1300 de ani de la Aurelian pînă la a. 1575, ci numai în acei mai 1 000 de ani de la încetarea limbei latine ca limbă diplomatecă în Imperiul roman orientale-bizantin, începînd de la decretul lui Phoca împăratul, din a. 602, pînă la 1575 !

Și în urmă, dacă putem demustra atît de învederat pierderile nostre mai în zilele străbunilor noștri celor mai de aproape, dacă putem arăta cari au fost causele principali ale subintrarei elementului slovenesc în limba românească și fără de a fi noi de un sînge cu schiaii, și dacă putem adeveri că și celealalte elemente neromanice sînt numai așa-zicînd împrumutate de la popoare vecine, ce nu pretind a fi de un sînge cu noi, ni se pare că atunci calculul aritmetic al străinilor neamici, mai sus atins, despre elementele / și fisiognomia limbei românești se va schimba cu totul almintrea, 254 și așa că elementul străin, carele ca topsicul umblă, paralisînd prin organismul limbei, se va recunoaște de ingrediențe ce pot să afecteze întregătatea ei, ci nu să-i schimbe și natura ei din romană în slovenă au în oricare altă. De aici nici remediul nu mai poate sta la îndoială, un purgativ bun, cu dietă.

Nota 1. Despre romanitatea sau latinitatea limbei române am tractat deștint într-o disertațiune latină : *De latinitate linguae Valachicae*, publicată în „Analile gimnasiali" din a. 1855, care împreună cu alta, *De nomine gentili Valachorum*, de ne va fi prin putință, le vom alătura la finea acestei cărți pentru omogeneitatea argumentului și pentru că aceste disertațiuni nu au căzut de ajuns în mîna publicului român [128].

2. Eroarea cea mai neiertată ce au comis și comit pînă astăzi erudiții străini în dejudecarea limbei românești e că ei, cea mai mare parte, nu iau în cosiderațiune decît materia sau masa presente a aceleia, iar de forma ei și ales de formele gramatece de acum și din timpurile trecute, de dincoace și de dincolo de Dunăre, cu totul [î]și uită, măcar că prea bine poate fiecine precepe că materia și cuvintele mai curînd se pot schimba decît forma și formele limbei, pentru că a schimba forma și formele unei limbe după forma și formele alteia, atîta însemnează cît a-și părăsi limba proprie și a adopta pre cea străină, iar asimilarea materialelui străin după forma și formele propriei limbe nu însemnează a-și schimba limba, ci numai a o schimosi, precum se tîmplă cu limbele orientali, cea persană și turcească, cari sînt pline de cuvinte arăbești introdusă prin relegiunea Islamului, însă de cari scriitorii cei mai buni se rețin ca de foc, și din cele occidentali cu cea anglicană, / care-și pierdu mai toate formele originare 255 germane, împreună cu cea mai mare parte a materialelui german, și în locul acesteia se umplu de cuvinte esotice, mai ales frîncești, italienești etc., așa cît de ai sta să o judeci după materie, iar nu după forma ce i-a mai rămas, cu derept cuvînt s-ar putea număra între limbele romane, ceea ce însă nimenea nu o face, sigur din causa formei ei [129].

De unde și despre limba noastră am zis în disertațiunea citată cum că, ce se ține de forma limbei românești, numai acela poate să o nege a fi romană carele nu o cunoaște ; iar cîți au luat în dereaptă cosiderațiune forma limbei românești, deși prea puțini sînt pînă acuma, nu s-au îndoit a o număra în clasea limbelor romane, pr. Kopitar*, Diez** etc.

---

* B. Kopitar's *kleinere Schriften*, tom. I, p. 320 : „Sie kann und muss also unter die lateinischen Töchtersprachen gezählt werden“ [130].

** Frid. Diez, în operele sale gramatece și în *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, 8°, Bonn, 1853, în Pref., p. VII : „Der walachischen in der Fremde erzogenen mit den Übrigen nicht aufgewachsenen Tochter der römischen Mutter etc.“ [131].

XLIV

Scopul „Organului"

Și în urmă, ca să venim și la *organul* de publicitate ce ne-am
fost ales să ne fie depositoriul cercetarilor noastre literare, scopul lui nu a
rămas necunoscut înaintea lumei române literare, deși viața lui fu mai
scurtă după tristele evenimente ce l-au precurmat, decît să-l poată și ajunge,
256 precum / ne propusesem. Noi ne încercarăm cu făclia aprinsă a cercetarilor
filologice istorico-analitice a revărsa o mai mare lumină asupra unor parți
ale limbei românești, ce ni se păreau nu destul de luminate, unele de cu
totul părăsite. Și, cu toate că cuprinsul lui nu a fost restrîns numai la cercetari
filologice, scopul însă i-a fost curat literariu.

Obiectul, dar, mai de aproape la care ne concentrarăm toate puterile a fost această dulce limbă, căreia se închinară părinții noștri ca unui idol viu și însuflețitoriu, singurul tesaur ce ne-a rămas de la ei ereditate neînstrăinată și necomune cu alții și care ca un fir roșu singur e în stare de a ne conduce prin toate labirintele întunecate ale istoriei acestui popor antic.

Noi, cari crescurăm și am îmbătrînit în brațăle filologiei limbelor, de carea nu ne-a fost rușine și din carea supsem cele mai dulci bucurie ale inimei, nu puteam fără păcat neglege singură această eredetate părintească, ce o avem de la cei ce după D-zeu ne dederă și viața. Lîngă acestea o predilecțiune către limba noastră și către studiul ei ce o simțirăm în noi, încă nu ni s-ar putea pre dereptate imputa de păcat politic.

Toate limbele sînt răsufletul mintei omenești, de aceea noi pre toate
le stimăm și pre nici una nu urîm. Toate, vii au moarte, au dereptul de a fi
257 cercetate, studiate și dejudecate. Cu cît mai vîrtos, dar, cele ce fac / viața
unor popoară mari, mari nu întru înțeles politic, ci mari pentru întinderea
geografică, precum e a națiunei românești, prin atîtea provincie de la
31° pînă [la] 55° al lungimei și de la 38° pînă la 49° al lățimei septemtriunali,
și în cari stă toată istoria unor popoară ce după furtunele vieței lor și-au
pierdut memoria anilor întîi, cumu-și pierde omul, venind la anii preceperei,
toată aducerea aminte de anii înfășarei lui.

O limbă numărată între limbele mai nouă, pentru că e mijlocul cumenecăciunei unui popor estins, ci carea, căutată mai de aproape, arată toate semnele de cărunte bătrînețe, a o studia, nu numai analitice și comparative, ci și pre urmele încă neastupate ale istoriei, e de un interes ce apromite cele mai desfătătoare resultate pentru tot filologul, cînd *filolog e, și caută să fie, tot omul literat*, dacă nu în respectul altor limbe, *dar, cel puțin, în respectul limbei sale*, precum logic caută să fie tot omul carele vrea să fie derept cugetătoriu.

Îndulciți de resultatele aflate pînă atunci, toată nevoința ne-am pus și de atunci încoace spre a adurmeca vînînd prin toate unghiurile și cotiturele, pînă unde nu vom mai afla urmă. Astă făcînd credeam că nu vom incure nici o imputațiune de la nici unul carele știe a prețui încă și ostenelele fără resultat, și așa crezînd nu ne-am înșelat.

258 Aste resultate însă ce aflarăm, cădeau-se / să rămîie numai teoretice,
au după lipse, fiindcă limba ne e încă vie, a le pune și în aplecare, dînd
oarecum un impuls spre o mai răpede a sîngelui circulare, care învie și însănătoșează,
dacă nu și întinerește ?

Noi ne decisem pre partea cea din urmă nu numai, ci ne simțeam oareșicum îndetoriți, precum și îndreptățiți a ajuta prin acea foaie publică la însăși îndereptarea, înavuțirea și cultura limbei românești : *reînviind* din uitare cuvintele, formele, semnarile românești uitate, părăsite au mai rar usitate, însă genuine și mai corecte decît cele usitate, precum și re[a]ducînd ortografia acelora și a altora, cea mai bună și mai regulată după legile gramatecei românești analitice-comparative și după date adeverite cum s-au pronunțat și scris la cei vechi mai bine.

În care intențiune, eram de părare că vom fi îndereptați și justificați în ochii tuturor care știu cum că nu e cu putință a scrie după pronunția tuturora, nu numai din causa varietatei în pronunțare prin atîte provincie române, ci și pentru că încă nu avem un dialect defipt recunoscut de toată românimea, cum au italii, frîncii, germanii, pre lîngă toată varietatea dialectelor locali ale acestor limbe [132].

Întru asta una însă, ne-am cam aflat înșelați, făcîndu-ni-se imputări nemeritate, chiar și din partea unui colaboratoriu al „Organului", după ce se depărtă de la noi. Ci acum, fie-i țărîna ușoară ! [133] /

De variațiunea limbei românești, de care amintirăm, mărturie ne 259 este forma limbei, cum se află astăzi nu numai la noi, așa-numiții ungureni [ardeleni], ci și chiar la frații noștri de preste munți, cu întreagă diversitatea între munteni și moldoveni, cari cu toții, deși se par a recunoaște în principiu supremația formei limbei noastre celei din cartile beserecești, ci în faptă nu o urmează, și în parte bine fac, fiindcă nu e destul de corectă. Ci oare bine fac că fiecarele din provinciele române va să urmeze dialectul particulariu al lor: moldovenii moldovenind, muntenii muntenind și ungurenii ungurind, întru atîta cît de nici o particularitate a idiotismului lor, cum e iotacismul moldovenilor etc., ca de nescari relicvie sacre, se par a nu se putea despărți ?

Noi nu am voit, spunînd cea adevărată, nici a scrie ungurenește, nici moldo-muntenește, după formele și cuvintele limbei, pre cît adecă ne era cu putință, ci chiar de aceea adoptăm tot ce ni se părea regulat, ori în ce provincie românească să fim aflat că e usitat și în orice carte bună vechie românească.

De aci, noi nu puteam usua, nici în „Organ", nici în oricare alt op de ale noastre, cuvinte esotice: turcești, rusești au neogrecești, usitate tramontanilor noștri, ci nouă ungurenilor neînțelese, și din aceeași causă nici de cele unguresti, nemțești, usitate la noi preste tot au în parte, ci neînțelese celoralalți români, nu numai pentru că nu-s românești, / ci 260 pentru că nu-s înțelese tuturora.

Din cele slovenești, unele se află numai în cartile beserecești, așa cît poporul nici le înțelege, nici nu le-a folosit niceodată, ci cu carele numai unii dăscăluți ne-au împăiat sau logofeteii și grămăticii divanelor episcopielor și monăstirelor, sau din lipse, neștiindu-se esprime curînd și bine românește, sau din plăcere și din ostentarea cunoștiinței lor în acea limbă, ce se credea sîntă. Alți termini trecură și în viața poporului românesc, uneori cu atîta putere, cît pre încet scoaseră pre cei genuini românești de tot afară.

Cu cești din urmă e mai cu anevoie a tracta și a veni la căpătîi, cînd despre ceialalți de mai sus, cum că nu se pot lua în cosiderațiune, numai un cuvînt este și poate fi între toți literații români, cîți încă nu s-au cufundat în mustul statului-quo.

Noi încă am urmat asemenea și în „Organ" și aiuria, după puteri. Nu ne-am șerbit, în tot ce am publicat, cu nici un cuvînt slovenesc pentru care aveam a mînă cuvinte genuine românești, și numai acolo și de acelea usitarăm de carile încă sau nicidecum, sau în cercustarile date ne era cu neputință a ne depărta.

Ceea ce urmarăm și în respectul celoralalte cuvinte și forme esotice, nu numai de element cu totul eterogeniu, ci și din limbele de almintre romane, dacă unii termini nu erau curați de element roman. /

261 E de știut că și [în] limbele neoromane: italica, frînca și spanica încă-s foarte multe cuvinte esotice, pr, gotice, arabice, celtice etc., cari însă, în aceste limbe fiind fipsate, nu se mai pot estermina, de aceea însă io tot nu cred că meritează a fi întruduse și în limba noastră, unde pînă acum nu au mai fost.

Dacă alți scriitori români nu oserbează această regulă, poate ei o fac pentru că cred cum că tot ce se află în acele limbe romane e roman și nemică esotic, și întru atîta ar fi escusați.

Ci io nu am voit a avea lipsă de atare escusațiune.

Notă. Ce am scris despre scopul „Organului" în 1848 la acest loc, am reținut și acum, însă cu schimbarile cerute după trecutul atîtor ani de la publicarea întîia și pentru că se ține de testul acestor principie și, iarăși, pentru că cuprinde unele idee ce ne conduseră nu numai în lucrarile acelei foaie, ci și în toate celealalte opuri ale noastre, ca adevărate principie de filologia limbei noastre. Aceeași vom să se înțeleagă și despre ceialalți §§ XLV—XLIX, cari mai sînt îndărătru din cei scriși în a. 1848.

XLV

Dialectul beserecesc[134] și latinisarea

Deci neavînd noi, cum am zis, un dialect recunoscut de toți, afară de cel beserecesc recunoscut pînă înainte de cîteva decenie, iar de atunci încoace nu, pre cît putem să ne bucurăm că nu avem, pentru că ne-ar

262 lega prea strîns în formele lui cele / adoptate și unde sînt smintite și corupte, pre atît ni se păru și nouă a ne fi iertat să ne folosim cu un derept comune tuturor și a nu urma din punt în punt nici unui dialect, ori nou, ori vechi, ori dincoace să fie, ori dincolo de Carpați sau de Dunăre. Și aceasta credeam a putea face și zice, mai ales după ce ne convinsem că din dialectele vie au moarte nici unul nu meritează a fi adoptat și urmat întru toate, și mai puțin de toate cel beserecesc.

Meritul acestui nu e forma limbei, precum în urmă mai cu toți ne convinsem, ci acel stil chiar și luminos ce-l aflăm în carțile beserecești acum usitate, carele e lor propriu, și nicidecît nu purcede din stilul testului grecesc au slovenesc de pre care sînt traduse, căci stil mai greu decît cel grecesc nici poate să mai fie, deși e naturale limbei grecești antice, iar în traducțiune, de ar fi urmat din cuvînt în cuvînt, cum s-a tîmplat cu versiunea slovenească, ar fi și mai greu, mai întunecat și mai neînțeles, fiindcă nu e naturale limbei românești, precum se va fi convins oricine va fi avut pațiență de a se ocupa cu oarecare din acele două testuri, ci e întreg meritul traducătorilor români din seclul trecut, pre la început, ceea ce ne-ar fi prea ușor a demustra.

Iar în cît pentru meritul limbei în cuvinte, forme, semnari și orto-

263 grafie, cum că al dialectului beserecesc (cum se pare / al României Mice) e mai puțin decît al oricărui alt dialect vechi scris, și ales decît al celui transilvan și bucureștean, se va putea convinge oricine va fi avut ocasiune de a studia limba românească în carțile bătrîne[105].

Demeritul dialectului beserecesc e că a șters din us și din viața poporului și a scos din beserecă, numaidecît după intrarea limbei române într-însa, o mulțime de cuvinte, forme gramatece, sintactice, ortografice, însemnari ale cuvintelor rămase și frasi de cel mai mare preț, pre cari le-a suplinit cu altele mai negenuine, mai rele și mai schimosite.

Și chiar aceste cuvinte, forme etc. pierdute, uitate, șterse, scoase sau rărite din usul limbei românești, prin întruducerea și usuarea dialectului beserecesc, erau în propusul nostru a le culege din monumentele mai vechie decît usul dialectului beserecesc și a le recomenda cu tot de-adinsul publicului românesc prin organul nostru de publicitate, însă înainte mergînd cu esemplul, precum se cuvenea, nu numai din cosecința principielor noastre, ci și din convicțiunea cum că așa se cuvine să facă tot literatoriul român care-și cunoaște limba, însă căutînd la interitațiunea ce o ar putea escita puterea tiranică a usului de acuma (si volet usus!) numai cum grano salis.

Ci să venim în urmă să atingem și de cuvintele latino-române după ce mulți ne / imputau la început că latinisăm. 264

Mai întîi, noi înșine cu durere o spunem că astă nu se tîmplă decît fără deplină voia noastră și că cu mult mai bucuroși am fi fost să nu fim costrînși a recure la alte fîntîne decît numai cele curate românești. Însă soartea neîmpăcată a timpurilor și împrejurarilor ce apasă cu mînă de fier națiunea noastră o struncină și din partea limbei. Nu ca și cînd noi nu am fi cu coștiința și cu mînule curate în acest punt; caute cineva numai împrejur la esemplele vechie și nouă și-și va afla dezlegarea pentru ce noi am venit la atîta, cît astăzi caută să frîncim au să italienim au să latinisăm. De s-ar fi smintit românii totdeuna de străinismii sîrbești, neo-grecești, turcești etc., cum se smintesc unii și pînă astăzi de toată înnoitura în limbă și ales de latinismi, și cum nu se smintesc de frîncismi, sîrbismi, turcismi etc.; o! atunci limba românească nu venea la sapă de lemn cum a venit pînă mai dăunăzi, calea încă ne era mai netedă și nu aveam nevoie de a recure la latinismi.

Cu toate astea, atunci și acum, noi nu latinisăm decît unde nu ne este cu putință a ne răspunde cugetele cu spresiuni numai usitate românești. La atari tîmplari cari pentru viața domestecă, familiară și sociale pot să fie mai puține, însă pentru lucrarile literare, politice etc. sînt cu mult mai dese, derept mărturim că mai [degrabă] voim a latinisa decît a sloveni, greci, turci etc., încă chiar și / decît a italieni și frînci, însemnînd însă că 265
nu numai și întru acestea facem alegere, preferind adecă cele cu forme mai analoge formelor românești, ci și românindu-le după cît sufer împrejurarile, și aceasta facem nu numai cu cele latine, ci și cu alte oricari luate din limbele romane, în cît sînt romane, iar nu gotice-longobardice etc. și cîte alte străine, ce în ochii noștri cu nemică nu sînt mai bune decît cele sîrbești, turcești, neo-grecești, ungurești, nemțești, pentru că nu tot ce se află în limbele romanice e de elementul latin, precum toată lumea știe, și noi mai sus am atins.

Alte punte sînt, credem noi, atît de chiare, cît numai orbul și cine nu vrea să vază nu le vede. După aste principie, dar, și noi voim a fi dejudecați, cînd ne vor judeca, căci nu scriem șa ori șa, ci într-o limbă ce multora li se pare nouă. Deoarăce credem că a venit timpul ca să nu mai umblăm pre două căi, ci să aplecăm în practică ce recunoaștem de adevăr în teorie, almintrea sîntem au fățari, au fricoși, au ceva mai rău.

Adevărului e destul ca o dată să fie recunoscut și apoi nu mai rămîne loc contră lucrarei, și carele cu tot prilejul zice că e roman, nu schiau, și că limba românească e romană, nu slovenească, iar cînd scrie, scrie romano-slovenește, cu fapta se demințește pre sine-și și arată că nici el nu e roman, nici limbă romană, ci schiau sau cel mult schiau-roman. /

266 **Notă. 1.** Ne aducem aminte cu multă părere de rău că am pierdut corespondențele de pre la anii 1847—8, cînd se publicau „Organul" și aceste *Principie* într-însu, cîtă nevoie am dus din partea unor români pentru limba acelei foaie, cît furăm chiar și acusați la guberniul țărei. Actele acestui proces curios încă le mai avem a mînă, scăpate ca prin minune din mînule furiei revoluționare, însă nu scăpară alte documente de la mînu amice, cari cu toată bunăvoința lor ne scriau corespondențe, unele de cîte 4 foaie în 4°, des scrise, numai și numai înfruntătoare, că de ce scriem așa românește ? de ce latinisăm ? etc., că oamenii nici nu pot ceti ; nici cari cetesc nu pot să înțeleagă, și alte cîte toate. Căci de ne-ar fi rămas cestea din urmă, mai că nu ne-am putea conteni ca măcar acuma să publicăm o părtecea dintr-înse, cu reserbațiunea cerută, ca să se convingă publicul de astăzi cîte avum de a suferi în acei doi ani de necaz nu numai din partea inimicilor, ci și din a amicilor noștri, și cît de nefundate erau acusele unora și altora. Cine mai are vreo foiță din jurnalul nostru de atunci, alăturînd limba și stilul „Organului" nostru cu ale jurnalelor de acuma, se va mira, nu ne îndoim, cum să fie fost și cu putință a rădica atari acuse, convingîndu-se că limba și stilul nostru de atuncea e astăzi limba și stilul tuturor jurnalelor românești de dincoace de Carpați.

Celea de proces ce ne-au rămas, fiind curat personali, nu vor putea vedea niceodată lumina.

2. Mai contradictorie și ridiculă e posițiunea acelor literați, de se mai află și astăzi de aceia, cari nu se sfiesc a spune verde în public că ei nu numai nu sînt filologi, ci le e chiar și oarecare greață de filologie, și tot prind pana a mînă să scrie. Pentru că, deși nu se poate cere ca fiecare scriitoriu să fie filolog de întîiul rang, încă pe derept se poate cere de la fiecarele ca cel
267 puțin atîta cunoștință filologică a limbei sale să aibă, cît să nu / facă înnoiture gramatece și ortografice fără nici un fundament, ci de acești din urmă tot mai sînt pînă în minutul de față.

XLVI

Latinism

Ci nici noi nu întotdeauna latinisăm, cînd se pare cuiva, nici tot ce se pare e latinism.

Prin latinismi sînt a se înțelege acele cuvinte, forme și semnari, adoptate și aflînde în latina clasică, al cărora număr pentru noi, cești mai tîrzii, e cert și defipt și afară de carele tot ce se află în limbele romane mai nouă de element latin poate să fie și să se numească roman, ci nu și latin întru sensul clasic. Și, ca din mai multe să atingem una, în limbele romane, ca și într-a noastră, se află multe cuvinte curat latine după materie și formă, ci cu semnari cari în latina clasică nu se află, asemenea și compuse și derivate, ale cărora elemente se află în cea latină, ci ele nu ; de unde, atari cuvinte în semnarile și compusăle sau derivatele lor firește că nu se pot numi latine, de aceea însă tot nu sînt străine, ci romane, fiindcă, deşi poate că s-au adus sau format mai tîrziu, au din oarecare causă au rămas neamintite la clasicii latini, cel puţin elementul lor e roman.

Fiind însă limba latină și mai vechie și mai dezvoltată decît celealalte
limbe romane şi preponderanţa ei fiind atît de mare, / cît ea nu numai a 268
şters toate dialectele vechie italice, ale oscilor, umbrilor, etruscilor etc.,
ci şi în formarea cestor mai nouă din provinciele Imperiului roman avu
cea mai însemnată înfluenţă, așa nu e mirare că și în limbele nouă romane
numai aceea se poate cosidera de element roman ce măcar în parte, dacă nu
întreg, se află în limba latină.

Deci, nimenea putînd nega cum că și în limba românească se află elemente destule latine, din capul locului se poate presupune, precum s-a și adeverit, cum că și într-a noastră vor să fie cuvinte multe numai după element latine, iar după însemnari, compuseţiune sau derivaţiune numai romane, din carile unele se află și astăzi în us, altele însă s-au uitat și se află numai în cărţile bătrîne.

Apoi, dacă altor popoare de limbă romană le-a fost iertat după împrejurari a-și forma nouă compusă și derivate din elementul latin, nu numai în timpurile mai vechie, ci și în cele mai nouă, putea-va zice cineva că numai nouă, românilor, nu ne-a fost iertat a ne forma asemeni cuvinte ce sînt conforme geniului limbei române, deși nu se află în latina sau altă limbă romană ? Sau, dacă acest derept nu ni se poate denega, cuvintele așa formate potu-se numi numaidecît latine pentru că sînt ca ale latinilor sau seamănă cu cele latine ?

Noi recunoaștem cu toată libertatea că nu numai nu ne-am șerbit cu
acel derept cu carele și alţi mulţi se șerbiră înainte de noi, / ci oserbăm și 269
aceea ce unora pînă aci rămăsese necunoscut, că multe cuvinte
ce am adoptat în scrierile noastre, simple sau
compusă și derivate, nu le-am luat din limba latină,
unde încă se află, ci de-a dereptul din usul mai
vechi al limbei românești, și de aceea nici nu latinisăm făcînd
aceasta, nici cînd latinisăm nu facem fără derept, causă și fundament.

De esemplu, cuvintele: duroare, frupture, lucoare, meserere și meserătate, scut, vintre, ie *(ilia)* și aúă *(uva)*, a descinde, destinge, durá, încinde, tupsecá (toxicare) etc. nu le-am luat de la latini, ci așa le-am aflat la cei bătrîni.

Rugăm dară pre toţi cari știu și cari nu știu latinește să nu ne judece numaidecît după aparenţe, că latinisăm, repeţind și aici că cu care derept alţii frîncesc și italienesc[135], și noi putem latinisa, poate că încă cu ceva mai mult derept, la tot casul însă cu mai mare derept decît cei ce înainte de noi ruseau, sîrbeau, greceau și turceau, și și astăzi mai fac așa

Ci noi de bunăvoie ne-am restrîns între marginile cuviinţei și strictei necesitaţi.

XLVII

Causele schimosirei mai tîrzie

Și ce poate fi causa că românul, de cînd e român și nu roman, într-a-
tîtea moduri / și-au schimosit, cel puţin (dacă nu corcit), limba grecind, 270
sîrbind, ungurind și în urmă rusind și turcind-o ?

Noi nu o vom spune pre față, că de sine se precepe și fără spusul nostru, ci numai vom percure răpede diversele fasi ce a pățit limba românească în decursul a mai multe secle mai din urmă, cari vor adeveri și mai clar decît orice alt argument cum că schimosirea limbei românești nu purcede din amestecarea mai multor elemente străine de la început, ci de la alipirea lor mai tîrziu și pre încet, după ce limba era formată.

După stingerea elementului latin în Imperiul roman orientale ce devenise grec-bizantin, românul de preste Dunăre încuscrindu-se cu bulgaro-sîrbul s-a bulgaro-sîrbit de nu pre sine-și, dar cel puțin limba-și. Și astă încuscrire nu numai că s-a lățit și întins apoi și dincoace de Dunăre, ci s-a întărit într-atîta cît și în provinciele mai curate românești nu s-a putut lăpăda de dînsa decît pre la începutul seclului al XVIII-lea, pre cînd cei din celealalte provincie i-au întrecut cu 50 de ani mai înainte. Ci funinginea limbei sîrb-bulgărești se cunoaște și pînă astăzi pre fața limbei românești. Nici e mirare, cînd încă tot o vedem încălțată-îmbrăcată tot cum a fost doar de 1 000 de ani încoace, deși s-a părut unora că, schimbîndu-și portul vechi slovenesc cu portul nou rusesc, acum e frumoasă și-i șede bine! Ci
271 nu desperăm. / Impulsul, de-a și început mai totdeauna de dincoace, tot nu a rămas nesimțit la confrații noștri, unde e după derept*.

După ce apoi Țara Românească deveni să fie și să se numească Ungro-Vlahia, românii și cei de preste Carpați, ca și cești de dincoace, începură *a făgădui, tăgădui, tămădui*, a zice **гѫнд, нѣм, витѣз, стражъ, сълаш, фȣртишаг, мещешȣг, претинешȣг, хиклешȣг**, ca și **хитлѣн, хиклѣн, виклѣн** și alte multe cîte toate ce au mai intrat în sîntele beserece și în sîntele carți. La noi firește că se aud și mai multe de această soarte, ci, forma limbei din dialectul beserecesc nevenind de la noi, ele au rămasă afară.

Încă și în literatura mai nouă mai aflăm unele cari nu au intrat în limba beserecească, și încă la scriitorii mai de frunte din cei de preste munți.

Ce e **ꙟбилашȣгарea** ungro-vlahilor noștri? Ardelenii ungureni zic pre multe locuri **кiȣшȣг** sau **гiȣшȣг** de la ung. *böség*, ci **бiлашȣг, бiлашȣгаре, ꙟбiлашȣгаре** sînt ale fraților de lîngă Dîmbovița.

D. lui Cantemir** și după dînsul lui Fotino (vezi mai sus, § XLI, nota 2) se pare că **хелещеȣ** (ung. *halastó* „lac de pești") ar fi cuvînt /
272 dăcesc, ci nu e mirare, cînd și **кърарѣ** o pune între cuvintele străine.

Va întreba cineva aici: cum au zis, dar, românii românește mai întîi sau mai demult, înainte de a zice **фъгъдаш** etc.? Unele, precum le zic și azi, deși mai rar, pr. *a vindecá, cugetá* în loc de *a tămădui, gîndí*, altele cam precum urmează.

În carțile moldovenești, în loc de *făgăduiesc*, ung. *fogadni*, se scrie *juruiesc* sau, după pronunția lor, *giuruiesc*, cu derivatele lui: N, f. 184^v: **ащепта феричита џюрȣире**; — 181^v: **Дхȣль свънть, нре чела че ваȣ џюрȣнть пѫринтеле мїеȣ съ вълдѫ**; etc. — P, f. 74^v: **де ва џюрȣи бърбатȣль кȣ џюръмѫнть мȣерїеи сале**; — 112^v: **дȣпѫ мȣлте линкоте ши џюрȣинџе, чеи ва фи џȣрȣнть**; etc., de unde vedem că la români mai de mult *a jura* a semnat și „a făgădui".

În loc de *a tăgădui*, ung. *tagadni*, vechii pînă de curînd, chiar și în dialectul beserecesc ziceau *a se lăpădá*. Ci și *a negá* se pare a fi fost oarecînd usitat, precum se cunoaște din cuvîntul *neagă*, care și astăzi e usitat și însemnează „om care toate le face în contră", ca în proverbiu : *Neagă, sui în teleagă ! Ba, io nu m-oi sui, Că, de m-oi și sui, C-un picior m-oi tîrîi.*

---

* Ce am scris așa în a. 1848 în liniele rărite s-a împlinit, cu multă mulțămire a noastră.

** *Beschreibung der Moldau*, P. III, cap. IV, în „Busching's Magazin", tom. IV, pag. 117.

În loc de нѣм, ung. *nem*, poate că vor fi zis *limbă, gloată*, ca în dialectul beserecesc uneori sau *omet* ca în D (mai sus, § XXXVII, p. 214) sau *ginte* ca la moeso-români. /

În loc de витѣз, ung. *vitéz*, ce vor fi zis e mai anevoie de aflat, după 273 ce și latinii cu alte și alte cuvinte esprim această idee, pr. vir *fortissimus, bellicosus, strenuus* miles etc., ai noștri poate că i-au zis *tarele, vîrtuciosu* au cam asemenea.

În loc de стражъ, ung. *sztrázsa*, au zis *preveghiu* și *pază*, care cuvînt din urmă e contract din павъзъ, lapădînd pre *vă* din mijloc ca și aiurea, iar павъзъ, almintrea la cei vechi „scut", e neîndoit luat de la itali, la cari se află *pavese*, care în *Vocabulario della Crusca* se esplică : „Arme defensiva che s'imbraccia come *scudo*" etc. ; de unde și frîncii mai de mult ziceau *pavois* întru înțelesul de „sorte de grand bouclier", cum scrie *Dicțiunariul Academiei frîncești* [136].

În loc de сълаш, ung. *szállás*, oarecînd la București s-a zis оспъц, lat. *hospitium*, pr. se află în Kk (*Biblia de București* din a. 1688) în epistola către Filem., v. 21 (pag. 902) : ши ꙟмпръꙋнъ ꙟмь гътѣще ши оспъцꙋ ; și ca să nu se prepună cineva că aci ar fi vorba de ospățul mîncarei și băuturei, ci chiar de сълаш, mărturie ne este *Noul Test.*, tipărit la Smirna în a. 1838 : „după cel mai ales model de prea sînția lor episcopilor Principatului României", cum scrie la titlu, carele la locul citat, p. 287, are : ши ꙟпреꙋнъ гътеште мі мїе ші газдъ (ung. *gazda*) ; iar în testul grecesc stă ξενίαν de la ξένος, lat. *hospes*, românește *oaspe*, de unde ξενία, lat. *hospitium*, românește *ospățu*, ca versiunea / de București. Cuvîntul *ospățu*, dar, răspunde și 274 *conviviu*-lui și *hospitiu*-lui, adeverință de ospetaletatea vechilor români către oaspeții săi, de unde și ungurul a luat a zice : *jól laktam* și *lakadalom*, în loc de *bine m-am ospătat* și de *ospățu de nuntă* [137].

În loc de фꙋртишаг (în P numai фꙋртꙋшаг), din acățătura silabei -шаг, ung. *ság*, se vede numaidecît că românii mai întîi au zis фꙋртꙋ, lat. *furtum*, din care apoi au format фꙋртіш ca крꙋчіш, морціш și în urmă фꙋртишаг sau de-a dreptul acățînd acea silabă din aplecațiunea de a unguri, cum se tîmplă și cu фъцарник, статорник, даторник, амарник etc. adăugînd de prisos terminațiunea slovenească adiectivale -ник, cînd era destul a zice, cum s-a zis mai întîi, фъцарю, стъторю sau статорю, деторю sau даторю, амар.

Nota 1. Cu acest § s-au întrerupt *Principiele* în a. 1848, 10 martiu din „Organ" și mai mult nu s-au continuat pînă acuma.

2. De starea națiunei și a limbei românești, vezi ce scrie metropolitul Teodosiu în *Epistola dedicatoare* (sic) către Șerban Vodă (GG) de carea am amintit și în *Analecte*, p. XXIII, nr. XIV, unde înderepta : 1680 în loc de 1688 : „ден неꙟвъцътꙋръ ши де неꙟцелѣџерѣ лимбїи, каре ноаѡ жалник ши плъносꙋрос лꙋкрꙋ ꙗсте ꙟтратъта микшораре ши кълкаре родꙋлꙋи нострꙋ честꙋи рꙋмънеск кареле ѡдатъ ши ел нꙋмъра ꙟтре пꙋтѣрничиле нѣмꙋри ши ꙟтре тарїи ѡамени съ нꙋмъра, ꙗрѫ акꙋм атъта де сꙋпꙋс ши / де ѡкъръ ꙗсте, 275 кът ниче ꙟвъцътꙋръ, ниче щїинцъ, ниче армъ, ничи леџи, ниче ꙋн ѡбичаю ꙟтрꙋ тот родꙋл къ съ поменѣще астъзи рꙋмъни, нꙋ ꙗсте. че ка неще немѣрничи ши ѡрби ꙟтрꙋн ѡбор ꙟвъртиндꙋсе ши ꙟфъшꙋрѫндꙋсе дела стреини ши дела варвари, доаръ ши де ла връжмашїи родꙋлꙋи нострꙋ, чер ши съ ꙟпрꙋмꙋтѣзѫ ши де карте ши де лимбѫ ши де ꙟвъцътꙋрѫ. ѡ грѣ ши дꙋроасъ ꙟтъмпларе".

El mărturește mai încolo că pre atunci (la a. 1680) edînd acea *Liturgie slavo-românească* : „Лѵтȣргїѧ тоатѫ а о препȣне пре лимба ноастрѫ ши а о мȣта, нич̆е ам врȣт, нич̆е ам вȣтезат : (дрепт мъртȣрисеск) пентрȣ мȣлте алте причини че маȣ ꙟпинс съван къ ши пентрȣ скȣртѫ лимба ноастрѫ че ꙗсте, ѡам фъкȣт ши пентрȣ липса дъскълїилор (кȣм ам зис) че нȣ сънт ꙟнтрȣ тикълос родȣл нострȣ“ etc.

Ci zelul acestui mare arhiereu de origine tr-n, în decursul lungei sale păstoriri, nu s-a așezat pînă ce în tipografia cea mai nouă din București s-au tipărit o mulțime de carți beserecești, în edițiuni splendide, nu numai românești, ci și grecești și arăbești.

Pre urma acestuia, cu tot zelul, urmă succesoriul său Anthim Iberianul și mai tîrziu episcopii Rîmnicului, Damaschin (pre la a. 1730), Cesariu și Philaret, cari au tradus și tipărit toate carțile beserecești în dialectul beserecesc, scoțînd printr-însele nu numai limba slovenească din beserecele românești, ci și dialectul cel mai vechi românesc usitat pînă atunci în toate trele provinciele : Tr-nia, Moldova și România.

Vezi ce scrie de acestea din urmă R. Tempea în prefațiune la gramateca sa (8°, Sibiu, 1797). /

276

XLVIII

Stilul

Mai rămîne să grăim de stil și de ortografie.

Ci stilul, precum doar nimenea nu se îndoiește, nici are lipsă de demustrațiune, nu e totuna cu limba au cu forma limbei. Toată limba regulată sau cel puțin crezută de atare poate să aibă numai o formă, ci stilul variază, după cum variază omul, precum s-a zis la francesi : „le style c'est l'homme“.

Și cu toate astea, văzînd cineva că noi scriind am dat altă formă limbei, putea să ne judece, din causa formei nouă, că stilul nu ne-ar fi bun.

Derept că noi nu pretindem că am scrie în stilul cel mai frumos, cum se zice, de ne-a și fost toată nevoința de a ajunge cît se poate mai aproape de un stil chiar, neted și firesc. Ci astă nu e pusă deplin în voia noastră, din piedece dinlăuntru și din afară.

De causele din afară a diversitatei stilului în „Organ“ nu mai avem a ne cuprinde acum, cînd el a încetat de mult ; numai ce adaugem că atare diversetate e mai mult cîștig decît pierdere. O limbă în care nu s-au făcut încercari și probe de tot genul de stil nu poate să ajungă la acea ușurătate a stilului care se cere de la scriitoriu, căci orișicum, variind obiectul, va căuta
277 să varieze și stilul, precum caută să varieze / și după argument și după scopul scrierei, încă și după diversitatea culturei, pusețiunei și starei politice, beserecești și literare ale vreunui popor sau unei anumite clasi de oameni pentru carea se scrie.

Iar din causele dinlăuntru, afară de cultura intelectuale a scriitoriului, cea mai primară e talentul naturale al autoriului, care în adevăr încă are lipsă de mult ajutoriu și de mare diligență, însă fără de el toată nevoința omului rămîne deșartă și fără frupt.

De aceea, deși uneori frumusețea stilului a fost resultatul unei astrîngeri erculice, de care istoria ne arată esemple ce ne răpesc în admirațiune, precum se știe de mulți clasici greci și latini, cu Platone, Demosthene și

Cicerone în frunte, dar și aici condițiunea principale fu divinul lor talent, de care nu toți au parte cîți îmbrățoșează cărarea spinoasă a literaturei.

De aceea nici de persoana noastră nu mai adaugem, nici vom să ne escusăm decît că nevoința nu ne-a lipsit, iar talentul e partea numai aceluia căruia i-l dă cel ce împarte donurile sale cui vrea și cît voiește.

Notă. Acest §, împreună cu cel următoriu, a fost scris încă tot în a. 1848, ci după cercustarile de atunci rămaseră netipărite și s-au păstrat într-un port-foi, din care veni și în mînule generariului rusesc Gasford, cînd împreună cu alții căzui și io în prinsoare la Rîmnic, în România, din 6 pînă în 25 mart. 1849. Generariul lăsă a i se traduce din românește și-și luă ocasiune de aci a disputa despre limba și originea națiunei române, împreună cu alte. /

XLIX 278

Ortografia, accente

Iar cît pentru ortografie[138], [obiect care și astăzi încă e de mare importanță, cugetul ne era a tracta mai întîi pre scurt de modul ce am fost adoptat în „Organ", scriindu-l cu litere latine, și apoi de întreagă sistema ortografică ce ni se părea nouă mai fundată și mai conformă naturei limbei românești.

Din cele ce preparasem pentru ortografia „Organului", rămînîndu-ne numai puține anotațiuni, nici nu vom să ne mai ocupăm acum de nou și pre larg, ci numai puține vom atinge din cele rămasă, în cît au valoare și despre ortografia noastră preste tot.

Din capul locului, două ne-au fost normativele principali ce am urmat încă înainte de începerea „Organului": principiul etimologic și adoptarea accentelor în loc de semne fonetice [139]; la cari se mai pot adauge ca cosecință acestora: *u* finale pretutindenea, afară de unele prepusețiuni, pr. *în*, *sub* și în persoana 1-a sing. a imperfectelor, plusquam-perfectelor și al timpului condiționat, pr. *eram*, *laudasem*, *furem*, și negativul reduplecarei cosunătoarelor, afară de compusețiunea cu *in*, urmînd un verb cu *n* la început, pr. *in-notu*, *in-noescu* etc.

Aceste patru punte au lipsă de demustrațiune, pentru că chiar într-însele se învîrte / gardina ortografiei romäno-latine și toată diferența 279
părerilor de la acelea se derivă și depinde.

Demustrîndu-le pînă la convicțiunea altora și cîștigîndu-se, de s-ar putea, consensul tuturora în aste patru punte, armonia sau, cumu-i zic, unificarea ortografiei ar fi complinită. Lăsînd din acestea principiul etimologic pre numărul următoriu, fiindcă are lipsă de o mai întinsă pertractațiune, trecem la celealalte, și mai întîi la cele ce scrisesem încă în a. 1848.

I. Ortografia de noi adoptată, în locul semnelor din alte sisteme ortografice, pr. cedilele sub *c*, *d*, *t*, *s*, semilunele deasupra vocalilor etc., a luat numai semnele accentelor, însă cu intențiune de a nu usua nici pre acestea prea des, ci numai în casuri de lipsă, cel mult cînd și cînd, pentru ușurătatea lecturei.

Din lipsă, cînd fără arătarea tonului, cuvîntarea ar rămînea oscură au cu anevoie de înțeles, de esemplu, cînd nu s-ar putea ști din contest dacă *a* e a se pronunța chiar ori oscur (a, ъ sau ѫ), pr. *mana*, *mâna*; *mésura* sau *mesúra*; *láuda*, *laudà*, *laudá* etc.

Pentru ușurătate, cînd regulele accentuațiunei și ale gramatecei sînt
de ajuns spre a cunoaște și fără accent adevărata pronunție a vreunui cuvînt,
însă nu așa ușor ca dacă va fi semnat și cu accent, pr. *voliu laudá*, unde,
280 și de va lipsi accentul în *laudá*, tot / se știe că e de a se zice *lăudá*, pentru
că ausiliariul *voliu* cere după sine infinitiv, de aceea se poate scrie și
voliu lauda ; mai ușor însă e dacă se va scrie cu accent, ca nu cumva să se
alunece cineva în lectură și să zică : *voi láudă*.

De aceea, usul accentelor în sistema noastră e duplă : tonică, după natura accentuarei și eufonică, pentru ajutorarea lecturei din lipsă au spre mai mare comoditate în loc de alte semne.

Semnele accentelor sînt trei: acutul, cel greu și cercufles, cari și-au luat începutul, cum se știe, de la greci, au trecut și la latini, însă fără de a se șerbi cu ele decît în rare casuri, neavînd lipsă de ele ca grecii, și de la aceștia în limbele neo-romane, la cari la toate sînt în us, deși numai mai rar și nu strîns după valoarea tonică, ci în unele limbe și în unele casuri numai ca semne eufonice.

Însemnarea primitivă a accentelor era mai mult musicale, așa cît accentele la greci erau ca o scară pre care se arăta înălțarea tonurilor de la o linie de mai jos pînă la alta mai sus. La ei, accentul greu semna gradul mai de jos al scărei, cel acut pre cel mai de sus, ca și cel cercufles, numai cu acea diferență că cest din urmă semna deodată și lungimea vocalei pre carea era pus.

Noi încă am aflat asemene graduațiune a tonurilor în limba romă-
281 nească, în cît pentru / accentul greu și acut, iar pentru cercufles nu,
din causă că la noi lungirea sau scurtarea vocalilor nu e esențiale în pro-
nunțare, ci lăsată în voia cuvîntătoriului. Numai înălțarea sau descinderea
silabelor e un ce atît de necesariu, cît toată pronunția contrară regulelor
accentuarei noastră e nesuferită urechielor române și numaidecît demustră
pre străinul.

Unde sînt a se pune accentele și cari accente, am tractat în *Elementele de limba română*, mai pre larg în §§ XXXVI, XLI și XLIV, la cari provocăm ca să nu fim nevoiți a mai repeți și aici ce am scris acolo. Aici vom să atingem numai pre scurt unele ce mai însemnasem în a. 1848 pentru §-ul de față.

Preste tot, noi semnăm totdeauna silaba din urmă, terminată într-o vocale tonică: *a*, *ъ*, *e*, *i*, *o*, *u*, cu un accent acut sau greu.

1) Cu acut: pre *a* chiar totdeauna, nu numai în infinitivi, ci și în
alte timpuri ale verbelor, pr. *a laudá*, scurtat din *laudáre*, *el laudá*, scurtat
din *el laudáa* ; așa și în infinitivii celoralalte două cojugațiuni : a II-a și a
IV-a, pr. *a vedé*, *a fugí* în loc de *a vedére*, *a fugire*, decît că în a IV-a cojuga-
țiune, în silabele зи́, ци́, ши́, cari sînt formate din cîte doi *i* contrași întru-
nul, scriem din acea causă cu cercufles, pr. *a audî* în loc de *a audiíre*, *a
semtî*, *a esî*, în loc de *sentiíre*, *esiíre*. Așa și în derivatele și compusele lor,
282 pr. *voliu laudá*, / *laudá-voliu*, *nu laudá* etc. Iar în infinitivii de a III-a, fiindcă
vocalea ultimă nu e tonică, de aceea rămîne nesemnată cu accent, pr.
a face.

2) Cu greu semnăm : pre *a* oscur (ъ), pr. *elu laudà*, și după analogie și în celealalte trei cojugațiuni de același timp și de aceeași persoană, pr. *elu vediù*, *facù*, *venì* ; însă, din causele arătate mai sus, iarăși și aici : *elu audî*, *semtî*, *esî* și *fece* etc. Spre destincțiune semnăm și 1-a pers. pl. din presentele și perfectul cojugațiunei I, pr. *laudàmu*, spre a o destinge aceeași persoană în imperfect, pr. *laudămu*.

Tot așa semnăm și pre *e* pronunțat lat, mai ca diftongul *ea*, în casurile următoare :

a) în verbele *dau, stau, lieu, beu,* pers. a 3-a sing. din presentele indicativului au cojuntivului, pr. *bè* în loc de *beve, dè, stè, liè,* fiindcă mai demult și pre alocuria încă și azi se mai zicea și se zice, rău-bine : *dee, stee, liee,* de unde se născu forma diftongale în *è.*

b) în numele feminine scurtate din *-ela,* pr. *catiè, siè, stè* etc. de la *caticla, siela, stela* ; așa și *niè,* care e scurtat din *neve.*

3) Cu cercufles, în casurile următoare :

a) pre *a,* cînd are de a suna ca **ѫ**, deși nu strîns totdeuna, ci mai numai unde ar fi îndoială, pr. *mâna,* ca să nu zici : **манъ.**

b) pre *i,* cînd e contras din doi *i,* pr. / *audî* etc., ca mai sus, după 283
d, t, s ; așa și în *dî, dîcu* și aiurea, în finea sau în mijlocul cuvintelor.

Iar în cît pentru celealalte silabe, regula noastră generale fiind pentru limba românească ca și pentru cea latină, cum că accentul cea mai mare parte stă pre silaba penultimă, nu semnăm penultima decît în cas de îndoială, pr. *indurάte* ca să nu zici *indúra-te, laudàmu* etc. Tot așa și antepenultima, numai spre destințiune, pr. *mésura* (verb) ca să nu-l confunzi cu *mesúra* (nume).

Pre această urmă și în monosilabe, unde am lăsat în voia scriitoriului, ca în cas de îndoială să noteze cu accent pre una au pre alta, au și pre amîndouă, pr. *dá, dă, cá, cà, vá* (adecă *vré*), *và* (mergi) etc.

La care mai adaugem că diftongii, nici în finea cuvintelor nu i-am accentuat, pr. *veniea, mea* etc.

Atîta avem să anotăm pentru accente la a. 1848, decît că și aici i-am dat o nouă și mai completă redacțiune.

Notă 1. „Concordia“ numaidecît de la început se destinse de către cele două jurnale tr-ne, ce adoptaseră sistema accentuarei acesteia, prin un nou metod, chiar contrariu sistemei noastre, punînd *à* unde noi punem *á* și *â* unde punem *à* ; iar *î* după *d, t, s,* pr. *dî, tî, sî,* în această sistemă nu semnează ca într-a noastră doi *i,* ci numai unul, iar *i* singur face cît la noi doi. Măcar că în cît, pentru *î,* chiar și din sistema ortografiei latine poate să știe oricine că semnează nu un *i,* ci doi, pr. în versul lui Ovidiu: „*Dî* 284
maris et coeli“, în loc de *dii*. În limba / românească încă *dî,* scris după sistema noastră, e în loc de *dii* făcut din *die,* ca la latini, precum am citat din A. Gelliu și Charisiu, mai sus, § XII, p. 44, nota ** [p. 22]. De almintrea și latinii pronunțau pre *di* și *ti* ca **зи** și **ци**, numai mai urmînd altă vocale, iar nu înainte de cosunătoare. De *di* ne e mărturie Priscianu, I, cap. VI, 31, scriind despre *z* : „unde saepe *d* scribentes Latini hanc (*z*) exprimunt sono, ut *meridies, hodie*“[140], iar de *ti* e știut din școală. Acum, după *di, ti, si,* ori urmează altă vocale ori alt *i,* totuna este, și dacă contragi doi *i* într-unul ca la latini, pr. *dî* din *dii* în loc de *die,* de sine urmează că *dî* are să sune ca *zi*, nu ca *di.*

Dacă aceste rațiuni nu vor fi în stare să convingă pre contrari, ne dăm legați și nu mai disputăm.

Dar nici nu precep că ce rațiuni au putut-o mișca să schimbe norma accentuarei noastre, după ce era receptă de toate foaiele ce se publicau atunci în Tr-nia : „Gazetă“, „Telegraful“, „Amicul poporului“, și după ce publicul „Concordiei“ e tot același cu al celor amintite, cel puțin în astă parte, ea nu răspunde numirei sale, discordînd, iar nu concordînd cu celealalte surori gazete din patrie.

O singură rațiune ar fi, că și în ortografia cirilică *a* finale se semnează cu accent greu, însă era de a se cosidera că basea accentuarei cirilice e prosodia limbei grecești, carea nici cu cea latină nu cosuna întru toate, cu atît mai puțin cu cea românească, și că accentele greco-ciriliane sînt numai semne tonice și nu au înfluență în schimbarea vocalisațiunei, ca în limba românească, ce nu numai noi am arătat în operele noastre gramatece-ortografice, ci și sistema „Concordiei" se pare a recunoaște.

2. De ortografie am tractat mai în specie nu numai în *Estractul* nostru din a. 1841, ce s-a tipărit și în „Foaia pentru minte" din acel an, și de atunci mare parte și în abecedarele noastre, în *Elemente de limba rom.*, 285 din 1854, part. I, B (nr. XXXVII/—XLIV, pag. 81—94), în *Compendiu de gram. română*, partea a II-a (§ 89—101, p. 78—90), ci și în conferințele filologice din Sibiu, în a. 1860 (protocolul în *Actele Asociaț. tr-ne*, II, p. 178 seqq.), în discursul mieu din 29 iul. 1862 (*Act. Asoc.*, II, p. 98 seqq.), în unele corespondențe publicate în „Gazetă" și „Concordia", precum și într-o disertațiune scrisă pentru adunarea generale a Asociațiunei din a. 1865, ce însă nu s-a rostit, nici s-a publicat.

L

U finale. Reduplecațiune

II. În cît pentru -*u* finale, întreg au jumătate, nu cred că ar fi de lipsă de o dezbatere lungă, după ce fiecărui gramatec, încă și celui mai puțin străbătătoriu, și de aci oricine-și cunoaște cît de puțin elementele gramatecei românești, nu poate fi necunoscut că între -*u* finale și -*i* finale esiste o atare corelațiune în limba românească, cît cel ce lapădă pre -*u* finale caută să lapede și pre -*i* din fine, dacă vrea să fie cosecente.

De almintrea se înșeală rău cari cred că -*u* finale, cînd se pronunță mai scurt, nu se aude deloc, iar dacă se pronunță cît de puțin, nu mai este cuvînt de a-l putea lăpăda din scrisoare decît poate din economie, care causă însă nu poate niceodată să intre în calculii gramaticali, ci cel mult în cei finanțiali, la gazetari etc.

III. Iar în cît pentru reduplecațiunea unor cosunătoare ce unora se pare de așa mare importanță, cît o fac și unde nici 286 gramateca, nici etimologia nu o sufere, / necum să o ceară, pr. cînd unii scriu sau *naltu* sau *innaltu*, amîndouă smintite, una scriind cu un *n* mai puțin, alta cu un *n* mai mult decît se cade.

Apărătorii reduplecațiunei aduc două argumente în favoarea sa: usul limbei latine și usul limbei italiane. Pentru ce nu și usul limbei românești?

Ci noi nu aflăm argumentele produsă de ajuns, ci din contră, avem chiar din astă parte argumente ponderoasă în contra reduplecațiunei, precum:

1) Că limba românească în vorbire nu sufere atari reduplecațiuni, precum tot românul cu ceva atențiune poate să fie oserbat, așa cît usul limbei noastre e în contra reduplecațiunei, nu numai cel de acum, ci și cel mai vechi, precum arată ortografia, nu numai a dialectului besericesc, ci și a tuturor cartilor bătrîne scrise sau tipărite. Care us cu atîta mai mult meritează a fi luat în considerațiune, cu cît e mai constante și universale în românimea tuturor timpurilor și tuturor locurilor, așa cît nereduplecarea cosunătoarelor e caracteristecă limbei

românești, ca și tuturor limbelor neo-latine, afară de cea italiană. Iar a introduce ceva în limba românească ce nu numai e în contra usului universale al ei, ci e în contra însuși caracteriului limbei, nu știu cu ce cuvînt ar putea cineva cuteza, ci io nu mă poci învoi la asemene înnoire și nu mă voi învoi niceodată. /

287 2) Că chiar și limba latină, la carea oareșicum provoacă patronii reduplecațiunei, nu are reduplecațiune decît numai în unele cosunătoare, cele mai multe în *l* și *s*, iar într-altele sau puține și foarte puține sau nici una. Însă causele cari făceau de lipsă reduplecațiunea la latini, cel puțin pentru *l* și *s*, ne sînt cunoscute și, de voim a imita pre latini în reduplecațiune, cosecența ar cere ca să-i imităm și în causele din cari ne e cunoscut că făceau reduplecațiune.

Causele înseși erau :

a) pentru *l*, că latinii pronunțau în două moduri această cosunătoare, mai ca două cosunătoare destinte, care destințiune, după mărginirea alfabetului lor, nu o putură au nu voiră a o desemna decît prin reduplecațiune, așa cît un *l* semna o cosunătoare și *ll* alta. Mărturie despre aceasta ne este însăși limba românească, carea în cuvintele latine de această soarte a ținut pînă astăzi acea destințiune, așa cît pre *l* simplu la mijloc și urmînd vocale totdeauna-l pronunțăm ca *r*, iar *l* numai unde în asemene pusețiune la latini se scrie *ll*. Așa zicem *păr* — *palus*, *păr* — *pilum*, *sare* — *sal* și *salit*, *soare* — *sol* etc., din contră : *cal* — *caballus*, *cale* — *callis*, *vale* — *vallis*, *moale* — *mollis*, *foale* — *follis* etc. Numai la începutul cuvintelor ținem pre *l* simlu, pr. *limbă* — *lingua* și urmînd altă cosunătoare, pr. *cald*, *alb* — *calidus* și *caldus*, *albus* etc., din cari esemple se poate conchide că și în aste casuri se pronunța *ll* deși / scriau numai cu un *l*. 288 Alte casuri ce s-ar vedea contrare acestei teorie sînt numai la părere, pr. *staul* cu *l*, deși latinii încă-l scriu cu unul : *stabulum*, deoarăce forma mai comune în asemeni terminațiuni la latini era fără *u* după *b*, *c*, *p*, *t*, pr. *stablum*, *genuclum*, *maniplus*, *vetlus*, de unde ai noștri au zis : *staulu* mutînd pre *b* în *v*, *genucliu*, *manupliu*, *vetliu*, cari în urmă se străformară în *genuchiu*, *mănuchiu*, *vechiu*, nu numai la noi, ci și la italiani etc.

b) Iar în cît pentru *s*, latinii vechi și aici aveau două cosunătoare destinte, din cari una se semna cu *s* simplu și se pronunța ca la noi și la greci, pr. *sol* „soare", *casa* „casă", μέσος etc., iar cealaltă cu *ss* și se pronunța cu *z* grecesc, pr. *massa* ca μάζα. De unde Priscian, I, cap. VI, nr. 31 : „saepe pro *z* eam (*s*) solemus geminatam ponere ut *o patrisso* pro πατρίζω, *pitisso* pro πιτίζω, *massa* pro μάζα“ [141]. Chiar din contră de cum astăzi pronunță italianii și francesii, atît în limba lor, cît și în cea latină, zicînd *z* unde e scris un s, iar *s* numai unde se scrie gemănat *ss*.

Aici dar e casul pentru ai noștri, dacă vor să imiteze pre latini, să scrie pre *l* cu *ll*, iar pre *r* cu *l*, precum unii au și cercat a face ; asemenea și cu *s* și *z* — și atunci nu ne opunem.

În urmă însemnăm că reduplecațiunea cosunătoarelor la latini încă a fost o înnoitură superfluă și fără necesetate, precum ne adeverește Festu sub cuvîntul *solitaurilia* / și aiurea*. De aceea în documentele latine cele 289 mai vechie nici o urmă de reduplecațiune nu se află, pr. în Senatus — Consultu de Bachanalibus din anul Romei DLXVIII (a. 186 înainte de Chr.) ce se află în Museul din Viena, unde se scrie numai *esent, necesus, adesent, adiese, velet, iousiset, fecise, compromesise, dedise, arfuise, esetis* etc., în loc de *essent, necessum, adessent, vellet* etc.*.

---

* „Quod si *a sollo* et tauris earum hostiarum ductum est nomen, *antiquae* consuetudinis per unum *l* enunciari, non est mirum, quia nulla tunc geminabatur litera in scribendo ; quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, utpote Graecus *Graeco more* usus, quod illi aeque scribentes ac legentes duplicabant mutas“ etc., edit. Egger, Paris, 1838, p. 166. Tot așa sub cuvintele *polet*, *porigam*, *torum*, pagg. 80 : „*Porigam* dixisse *antiqui* videntur pro *porrigam*, *propter morem non ingeminandarum litterarum*“ — 245, 274 etc., din cari locuri se cunoaște,

3) Că nici o limbă neo-latină, afară de italiana, nu sufere reduplecațiune. Așa:

a) de limba francese e lucru cunoscut că reduplecațiunea ce se vede în scris nu e și în vorbire, ci reduplecațiunea din scris e numai o cosecință a sistemei ortografice adoptate de francesi din timpuri antice și înveterate /
290 atît de tare, cît numai puține reforme se putură întruduce în seclul trecut. De unde din sistema francese ortografică nu se poate lua argument pentru a introduce reduplecațiunea și la noi, de nu cumva prin urmare voim a introduce și celealalte greutăți ale sistemei frîncești, care nu se pare a fi după intențiunea publicului, ci din contră, ușurarea pre cît se poate mai mare în ortografie. Asemenea și:

b) de limba ispanică e lucru cunoscut că Academia de Madrit, reformînd ortografia ispanică, a casat reduplecațiunea de cu totul, ca contrară geniului limbei ispanice.

4) În cît în urmă, pentru limba italiană, nu e de a se nega cum că ea reduplecă și în vorbire foarte multe cosunătoare, încă și în casuri unde limba latină clasică nu are reduplecațiune, pr. *ebbe (habuit), legge (lex* și *legit), veggo* sau *veggio (video)* etc. Causele acestei înnoiture sînt două: una esternă, comerciul ce-l avură mult cu popoară de limba germană, pr. goți, longobarzi etc.; alta internă, tendința de a da limbei italiane o vîrtute mai bărbătească, ce-i lipsea din causa că, lăpădînd italianii cosunătoarele din terminațiunile numelor și verbelor, pr. *s* și *m* al numelor din declinațiunea latină, *s, r* și *nt* din cojugațiune, limba devenea prea moale din causa mulțimei vocalilor și împuținarei cosunătoarelor; de unde, spre a împiedeca încîtva acest rău, nu numai reținură reduplecațiunile din mijloc /
291 ale latinilor mai tîrzii, ci mai introduseră și altele, după esemplul coabitatorilor săi de altă limbă. De unde se înțelege din destul că reduplecațiunea italiană nu e un superfluu sau numai pre hîrtie, ca la francesi, ci e o necesetate reale pentru vigoarea limbei în viață, și de aceea și în scris.

Însă în limba românească aceste cause lipsesc cu totul. Ea nu a luat reduplecațiunea din mijloc, ca italianii, deși a fost împrejurată de limbe reduplecatoare, cum sînt cea săsească și ungurească. Nici și-a pierdut vîrtutea bărbătească, lăpădînd cosunătoarele terminative ale latinilor, ca italianii, ci scurtînd pre *-i* și *-u* finali, într-atîta cît străinilor se par a fi lăpădate cu totul, a aflat o cale de mijloc ingenioasă de minune: și de a lăpăda cosunătoarele finali latine și iarăși de a nu-și efemina limba prin atare lăpădăciune.

Aceste ne sînt argumentele în contra reduplecațiunei, de carea mai pre scurt tractasem și în *Elemente de limba rom.*, § XXXIV, sub 4 (gemănarea).

Nota 1. Reduplecațiune de cosunătoare la cei vechi nu am aflat decît la puțini și în puține cuvinte, pr. în verbul *a curre*, ales în imperfect,

---

că și pag. 42 e a se scrie: „Mutas litteras et semivocales non solebant antiqui duplicare scribendo aut legendo“ [142].

* Vezi T. Mommsen, *Corpus Inscript.*, tom. I, pag. 43, nr. 196, care citează și scriitorii la cari se mai află acel monument.

în *rău*, -*a* etc., aşa în D, Gen. XIX, 9 (vezi mai sus, § XXIX, nota 6), şi în unele carţi de Moldova. Se poate că şi latinii, şi după ei românii, încă vor fi avut iarăşi doi *r*, ca grecii, unul mai aspru şi altul mai moale.

2. Despre *l* şi *r* în limbele italice scrie şi Grotefend, *Rudimenta linguae Umbricae* / (Part. II, pag. 17) : „Apud Umbros [enim] -*r* finalis, 292
pro Tuscorum *l* et Romanorum *s*, adeo in usu fuit ut Tiberis in Italia pariter fere ac Tigris ac Indus fluvii in Asia, literarum *l* et *r* sonos secrevisse videri possit[143]" şi citează pre Terentiu Scauru, care, pag. 2 252 (ed. Putsch), scrie : „quod qui *r* exprimere non possunt, aut *l* dicunt aut *s*".

3. Toate jurnalele politice literare din Tr-nia şi Ungaria au adoptat pre -*u* finale ca regulă generale, cu puţine escepţiuni, precum şi nouă ni s-a tîmplat cînd şi cînd în scrierile noastre, încă şi în multe publicaţiuni din România. „Albina" (sic) încă urmă asemenea pînă la nr. XL, iar de aci încolo, deodată lăpădă pre -*u* finale (mai întîi) din cause nearătate, poate că numai economice (pr. apoi s-a dechiarat).

LI

Principiul etimologic

Venim la cestiunea pentru ortografie din cele mai vitali, care ales în timpurile mai de curînd s-a discutat cu multă vivacitate, la principiul etimologic.

El e adoptat acum mai de toţi scriitorii şi mai de întreg publicul român, mai mult sau mai puţin, pre faţă sau pre tăcute ; rămîne numai ca să se recunoască şi publice sau să se delăture cu totul.

Mulţi dintre împumnătorii acestui principiu, luîndu-se la strînsă cercetare, numai cu vorba strigă în contră-i, iar în faptă-l urmează ca şi ceialalţi, numai iarăşi cu diferenţa de plus şi minus.

În opuseţiune cu acest principiu s-a pus principiul fonetic, aşa cît aceste două / principie, astăzi, de cei mai mulţi se cosideră ca anti- 293
pozi, ca focul şi apa, cari nu se pot împăca niceodată.

Aceştia presupun că după principiul etimologic nu se scrie româneşte precum se vorbeşte, ci după regule gramatece şi lesicografice, ce deşi sînt sau pot fi adevărate, însă este cu neputinţă a le învăţa dacă nu ştie cineva şi ceva latineşte.

Din contră, după principiul fonetic, zic aceiaşi cum că nu numai se scrie precum se vorbeşte, ci şi după unele regule atît de uşoare, cît oricine poate învăţa în scurt timp a scrie şi mai fără nici o osteneală.

Pentru apărătorii fonetismului e destul dacă literele sînt latineşti ca să se poată numi ortografie latină, iar dacă regulele scrierei sînt după natura limbei româneşti au nu, nu mult se îngrijesc.

Ci să luăm lucrul mai de aproape.

A scrie cu litere latine astăzi e dorirea tuturor românilor, întîi pentru că sîntem romani de viţă latină şi totdeodată pentru că limba ne e romană iarăşi de origine latină şi apoi pentru că toate celealalte naţiuni din Europa, cîte sînt de aceeaşi viţă romano-latină, scriu cu litere latine, numai noi românii pînă ieri-alaltăieri, nu ; la cari, însă, în locul mai de pre urmă se poate adauge şi acea cosideraţiune că mai toate naţionalitaţile Europei scriu astăzi cu litere latine, au formate din cele latine, au cel puţin / netezite după forma literelor latine, chiar şi cele ce 294 nu-s de viță romană-latină, precum ungurii, germanii cu toate subdivisiunile: angli, dani, holanzi și suezi, încă și o parte mare a națiunilor slavice, pr. polonii și boemii, chiar și rușii și sîrbii modernisîndu-și alfabetul cirilian după forma literelor latine. Numai turcii, grecii și românii mai erau cari scriu cu alt soi de litere, nu latine.

Lung timp se spăriau ai noștri că, adoptînd literele latine, în urmă vor fi strîmtorați să adopteze și relegiunea romană-latină. De care fantomă însă pare că acuma s-au cam scăpat, și în adevăr era timpul ca să scape de ea sau mai bine zicînd să o delunge de la sine; și să nu se mai facă de rîs temîndu-se de ce nu aveau a se teme dacă căutau puținel cu ochiul împrejur prin Europa largă, unde puteau vedea multe naționalitați, sau mare parte din unele dintr-înse, carile mai înainte fusese catolice, latini cum le zic grecii și unii români, iar în urmă se lăpădară de catolicism, dar nu și de literele latine, cari nu ajută nemică catolicismului, precum nici strică nemică altor confesiuni.

Pînă ce scriam cu litere ciriliane, limba românească era ca acoperită supt ele, așa cît în afară nu avea față de limba romană-latină, ci de limbă slavică, măcar că e de recunoscut cum că în cît pentru principiul fonetic și pentru ușurătatea ortografiei, mai ales după ce o simplificară
295 lăpădînd o sumă / de litere superflue din alfabetul cirilo-roman, nu se putea afla alfabet mai apt și mai comod decît acest alfabet, așa reformat.

Însă acum, după ce începum a scrie cu litere latine, vălul ce acoperea fața limbei românești căzu deodată de pre ea, precum cade vălul mireselor orientali în ziua nuntei dinaintea ochilor bărbaților lor. Și vai de, vai de ele, de limba românească și de mirese, dacă lăpădînd vălul ce le acopereau fața se înfățoșează înainte cu o formă urîtă, au cel puțin ridiculă. Pentru ele atunci mai bine era să rămîie tot cu vălul pre față ca să nu le mai vază nimenea și să scape de rîs.

Limba românească încă dezbrăcîndu-se de vechiul veșmînt slavic și voind a se presenta înaintea publicului european are întîia detorință de a se presenta într-un costum cel puțin croit după natura ei cea naturale.

Natura limbei românești e romană-latină, ea e limba unei națiuni romane-latine și soră dulce cu alte limbe europene romane-latine.

De aceea și costumul ei nu poate să fie decît roman-latin și croit după costumul limbelor romane.

Ortografiștii sînt croitorii acelui costum și noi încă ne numărăm între aceștia.

Noi nu am fost mulțămiți cu costumele ce le croiră alții pînă acuma și acuma. /

296 De aceea, crezînd că sîntem în stare de a crea un costum nou, mai cuviincios, ne-am apucat.

Noi am adoptat spre acest scop principiul etimologic ca principiu primariu, însă cu tot respectul ce se cuvine și principiului fonetic, ca unui principiu secundariu.

Notă 1. Noi și mai înainte ne-am apărat această normă, în scris mai de multe ori în gramatecele noastre, cuvîntarile publice și disertațiunile au corespondențele jurnalistice ce le-am scris acum de 30 de ani încoace, iar cu cuvîntul în ședințele Comisiunei filologice române din Sibiu la a. 1860, precum [î]și vor aduce aminte încă și astăzi cei ce au luat parte la aceea, fiindcă toți mai sînt în viață, afară de A. Mureșanu. În acele ședințe, pre larg am arătat ce este principiul etimologic, necesetatea lui pentru ortografia românească, însă și moderațiunea ce sîntem detori a oserba în aplecarea lui, ales în cercustarile limbei de față, și cu respect la fonetism. Iar principiul fonetic în forma lui în carea s-a presentat Comisiunei și în sistema recomendată aceleiași, l-am combătut nu numai cu vorba, ci și într-o disertațiune scrisă și tipărită în limba germană și lectă în presența Comisiei, carea însă numai în puține mînu a ajuns

2. Titlul acestei broșure ($1^1/_2$ in fol.) e: *Begründung zum Entwurfe einer erneuerten romanishen Ortographie.* Nebst Anmerkungen von einem Romanen. În care numai oserbațiunile sînt ale mele, iar proiectul (*Entwurf*) și demustrarea (*Begründung*) sînt ale autoriului anonim. Lîngă acel plan era adausă și o mustră de scriere după acel plan, de care și acum zic ce scriș acolo la § 6: „Ein Blick auf die Beilage dieses Entwurfes wird genügen um, wie beim Anblick des Medusenkopfes, einem jedem Romanen das Blut in den Adern erstarren / zu machen"[144]. Acum 297
mai adaug: Că, decît o atare ortografie, mai bine litere ciriliane.

LII

Necesetatea lui

Principiul etimologic are de fundament etimologia sau forma originară a cuvîntului, care și etim (ἔτυμον) se numește.

A scrie după acest principiu însemnează a oserba în scriere forma originară a cuvintelor; presupune dar cunoașterea acelei forme și preste tot cunoștința limbei, nu numai din partea gramatecă și sintactică, cu formele și legile ei, ci și din partea lesicale, la care se cere studiu și esercițiu, ca la toate științele și artile pentru care se și învață în școalele publice și private.

Scrierea, dar, după acest principiu, dacă vom să scriem nu orișicum, ci bine și corecte românește, e împreunată cu oarecari greutați, de cari, în adevăr, fiecare om ar dori să fie scăpat, ca în orice alt obiect, însă de cari nu totdeuna e cu putință a scăpa, decît după sudoare multă și batere de cap.

Detoria ortografistului însă este de a împuțina aceste greutăți, arătînd unele regule cari are să le urmeze scriitoriul, dacă va să scrie, cum am zis, bine și corecte.

Greutațile ortografice pentru scrierea românească cu litere latine sînt de două specie: una e din partea alfabetului latin, carele nu are atîte litere cîte ne sînt de lipsă spre a / semna fiecare sunet articulat al limbei 298
noastre: vocale au cosunante, cu o literă destintă; alta e din partea usului limbei românești, carele nu este pretutindenea și întru toate același, ci cu multă diferență.

Din partea alfabetului latin ne lipsesc litere pentru vocalile ъ și ѫ, încă și pentru ѣ și оа pronunțate nu ca diftongi, ci ca vocali simple; iar dintre cosunanti, cel puțin pentru ч, ц, щ, ж, ш, ca să nu mai amintim și de alte cosunătoare ce se mai aud pre unele locuri, ci în ortografia besericească nu au intrat, pr. pentru cele ce italianii le semnează cu *chi*, *gli*, *gni*, iar ungurii cu *ty*, *gy*, *ny*, și sînt foarte usitate în unele parți ale Tr-nei și mai în toată Ungaria[145].

Iar din partea usului limbei, greutațile ne vin de acolo că nu numai unele vocali și cosunanti nu se pronunță pretutindenea într-o formă, ci și în formele gramatecali se oserbează o mare variațiune, așa cît usul limbei însuşi variază şi nu este unul şi acelaşi. Din care causă, variind usul limbei, nu poate să nu resulteze şi în scriere oarecare varietate.

De aceea, spre *unificarea ortografiei* române, afară de suplinirea literelor ce ne lipsesc în oarecare mod, mai întîi e de lipsă *unificarea limbei*, carea nu se poate face decît prin stabilirea formelor mai corecte gramatece și lesicali și adoptarea acestor forme de toată românimea scriitoare.

În regularea formelor gramaticali și lesicali, însă mijlocul principale
299 e însăși etimologia, / și așa în acest respect e demustrată și *necesetatea principiului etimologic*, dela carea nici apărătorii fonetismului nu se pot subtrage.

Iar în cît pentru greutatea ce purcede din defectul literelor pentru unele vocali și cosonanti mai esențiali, de sine urmează că, dacă etimologia se poate apleca ca mijloc și spre suplinirea acestui defect, e mai raționale ca, în loc de *două*, mai bine să adoptăm *un* principiu, care să ne șerbească și în suplinirea literelor lipsitoare și în regularea formelor gramatecali și lesicali.

De aceea, obiecțiunea fonetiștilor de sine cade, ca și cînd etimologiștii nu ar oserba usul *limbei*, ci numai fonetiștii. Din contră.

Etimologiştii oserbează usul limbei mai mult decît fonetiștii, *usul limbei regulat*, prin care divergențele locali în vorbire și pronunțare se delatură, iar *unificațiunea limbei* se efectuește și printr-însa și *unificațunea ortografiei*.

Unitate în limbă, unitate în ortografie — două punte atît de strîns legate între sine, cît una fără de alta nu se poate cîștiga, de aceea și necesară înainte de toate — se pot realisa numai prin adoptarea principiului etimologic.

Iar prin aplecarea cosecinte a principiului fonetic, numai se sancționează varietatea, diferența în limbă și discordia în ortografie.

300 **Nota 1.** *Etimul* semnează și semnificațiunea / originară a cuvîntului, de care însă aici nu avem de a vorbi.

2. Varietațile în formele gramaticali și în pronunțare mai mari formează dintr-o limbă mai multe, cari, dacă acele varietați sînt mari, însă fără de a împiedeca înțelegerea între oamenii din diverse locuri, se numesc *dialecte*, pr. erau la greci patru mai principali: atică, dorică, ionică și aeolică, după patru rami mai mari ai viței grecești, cari le vorbeau și le aveau proprie, însă așa cît unul pre altul înțelegea vorbind. Atari dialecte și la noi sînt două : moeso-român și daco-român. Cealalte variațiuni nu meritează a costitui alte dialecte mai multe, ci se cuvine a le regula prin ajutoriul instituțiunei gramaticale și științifice, spre a consolida și întruduce o limbă românească, moesică aut dacică, *una și nedivisibile*, care se cuvine să fie ținta a tot românul carele-și voiește cultura limbei sale.

3. Principiul etimologic se află oserbat nu numai la celealalte limbe sau dialecte neo-romane, pr. în cea francese, italiană etc., ci și la toate popoarăle mai culte care s-au ocupat cu regularea și cultura limbelor sale, încă chiar și la orientali. Cu toate că aplecarea lui nu se află în toate limbele cu toată rigoarea, ci la cele mai multe cu oarecare moderațiune. Chiar și în limba latină aflăm pre unii atît de riguroși etimologiști, cît scriau *sylva* cu *y*, pentru că li se părea a se deriva de la ὕλη grecesc, și *hyems*, pentru că ὕω la greci însemnează „plouă" etc.

LIII

Fonetiști

Însă să cercetăm dacă în adevăr se mai află astăzi și fonetiști sau următori principiului fonetic, în faptă, nu numai cu gura.

Cei mai pronunțați pentru acest principiu sînt astăzi literații noștri din Bucovina, / cari cu repausații A. P. și A.D.[146] în frunte s-au luptat 301
din toate puterile pentru recunoașterea acestui principiu.

Repausatul A. P., carele în anii 1847—8 fusese ca colaboratoriu lîngă redacțiunea „Organului", pre atunci fu de o părere în respectul ortografiei cu redactoriul primariu și autoriul acestor principie.

Acea sistemă fu recunoscută și oserbată de însu și după trecerea sa în Bucovina, decît că încă pre la a. 1849 începu a adopta pre *y* după norma polonesilor. Mai apriat însă și-a descoperit acestea în *Gramateka limbei romanesci*, compusă de Vasyliu Ioanoviciu (8°, Viena, 1861), unde, la pag. 212 seqq., se află un *Adaus* (De d. Arune Pumnul, Profesoriu) : *Binescriința limbei romanesci cu litere romane.* În care adaus regulele ortografice, chiar și despre ъ și ѫ (fără *ae*), sînt după *Estractul* nostru despre ortografie din a. 1841, nu se vede un semn la vocali au cosunanti, afară de ĭ și ŭ, și că lasă pre *u* finale afară de diftong și apleacă pre *y* în silabele ді, сі, ті, кі, кє, гі, гє, scriindu-le : *dy, sy, ty, cy, cye, gy* și *gye* (pag. 221, nr. 13).

Însă mi se pare, de pre la a. 1860, iar a lăpădat pre *y*, a început a pune cedile la *d, t, s*, unde sînt a se pronunța з, ц, ш, și în loc de ъ a pune pre *ae* format într-un corp și în loc de ѫ un *i* cu cercufles deasupra, pr. *î*.

Aceeași sistemă e oserbată și de repaus. / A.D. în „Foaia Societatei", 302
în care se nevoiește a-și apăra sistema fonetismului.

Într-altele, atît A.P., cît și A.D. urmează sistema celor mai înainte de sine, a etimologiștilor.

Adevăr este că a pune *ae* în loc de ъ și *î* în loc de ѫ pretutindenea, așa, și a lăsa afară *u* finale și pre *i* după *d, t, s* și în locu-i a pune cedile e în contra etimologiei ; de aceea însă aceste semne nu se pot zice a fi pusă după principiul fonetismului, ci numai ca nescari smintele etimologice sau aplecare rea a principiului etimologic, pentru că :

a) *ae* în loc de ъ, luat de la I. Molnar (în *Gramm.*, pag. 4), unde e pus în loc de ѫ, pr. мѫна *maena*, nu e o literă, ci două și, după espresa dechiarare a autoriului planului de ortografie de la Comisiunea din Sibiu din 1860, nr. 4, ar fi să răspunză atît etimologiei, cît și foneticei.

Însă și atunci am răspuns că astă combinațiune nici etimologiei, nici foneticei nu corespunde, deoarăce etimologia în tot casul numai o literă poate să ceară și așa, au numai *a* au numai *e*, după cum ъ au din *a* au din *e* se trage, iar nu două litere pentru un sunet ; mai puțin încă, cînd ъ nici din *a*, nici din *e* nu se trage etimologice, ci din alte vocale, pr. în рътȣнд din *o* : *rotundus*, iar foneticei nu corespunde pentru că *ae* are alt sunet, nu ъ, precum oricine știe.

Deci *ae* e o combinațiune nu numai fonetică, ci și etimologică, însă în / îmbe respectele smintită. 303

b) *î* în loc de ѫ încă e numai o combinațiune etimologică smintită, iar nu fonetică, fiecare știind că *i* nu sună ca ѫ, ori să-i pui punt, ori căciulă în cap, ci încîtva răspunde etimologiei pentru multe cuvinte românești, cari se pronunță cu ѫ în loc de *i* etimologic, pr. prepusețiunea *in*, сѫн, lat. *sinus*, стѫнг, стрѫнг, рѫд, рѫꙋ, lat. *stinguo*, *stringo*, *video*, *rivus* etc., însă nu totdeuna, pr. în мѫнъ, лѫнъ, lat. *manus*, *lana* etc. ; de aceea e combinațiune smintită, se poate că unii adoptînd pre *î* în loc de ѫ li s-a părut că *î* seamănă și cu ꙟ.

c) *d*, *t*, *s* cu cedile sînt combinațiuni luate din ortografia lui P. Maior, carea e etimologică, precum e lucru știut, iar nu fonetică.

Cel puțin, în cît pentru *d* cu cedilă în loc de з, nu mai poate încăpea nici o îndoială că e combinațiune etimologică, nu fonetică, deoarăce după fonetism se cădea a o scrie cu *z*, care se află în alfabetul latin, cel puțin cu atîta derept cu cît se află *y*. De aceea, domnii bucovineni scriind *Dumnedeu* cu *d* cedilat, iar nu *Dumnezeu* cu *z* (vezi *Raeportul Comitetului Societaeții*, pre a. 1865, pag. 13, lin. 16), orice vor zice, scriu după principiul etimologic, iar nu fonetic. Și în urmă :

d) lăpădînd pre *u* finale, deși se par a urma fonetismului, foarte se
304 înșeală, deoarece, cum am oserbat și mai sus (în § L), *u* / finale, deși se pronunță foarte scurt, tot se pronunță cît de puțin, iar pronunțîndu-se lucră în contra fonetismului toți cei ce nu scriu tot ce se pronunță cu gura.

Dar nici nu e cu putință a pronunța vreo cosunătoare fără vocale după ea, cu atît mai puțin două. De aci și cei vechi ai noștri au reținut pre ъ în atari casuri, ca să semneze pre *u* finale, alții scriu apriat *ŭ*, cu semn sau fără semn de scurtare. De aceea și italianii, vorbind latinește, totdeuna adaug după cuvintele terminate în cosunante un *u* foarte scurt, care se pare uneori ca un ѫ foarte scurt, pr. *Dominus-u vobiscum-u*.

De aceea și francesii adaug în fine în atari casuri pre *e* mut, care sună ca un ѫ scurt ; așa și alții.

Din cari toate conchidem în urmă cum că principiul fonetic nu se oserbează în faptă nici din partea acelora cari-l apără cu gura.

Notă. Cei din Bucovina se par într-astă una, ca și într-alte multe, a urma esemplul confraților din Principate, unde încă e lățită atare ortografie. Nouă însă ni s-a părut totdeauna cum că cei din România, cînd începură a scrie cu litere, mare parte n-au cugetat nici la principiul etimologic, nici la cel fonetic, ci aveau de cuget numai de a introduce deocamdată scrisoarea latină în locul celei cirilice și a-i ușura legerea și scrierea pre cît se putea mai mult, pentru ca să atragă mai mulți lectori și să-i cîștige pentru acea scriere, iar nu și de a forma o sistemă ortografică stabile, ceea ce la
305 început nici era cu putință. Probă învederată / de aceasta e fundarea societatei nouă din București, carea de aci înainte are de a forma și stabili o atare sistemă.

LIV

Sistema molnariană

Să vedem însă și alte sisteme de ortografie din cîte s-au publicat pînă acum, ci nu toate, parte pentru că nu le avem toate a mînă sau că nu toate avură un efect notabile, sau că unele încă sînt în mînule tuturor, parte pentru că nu am avut loc pentru toate, ci din ele am ales cele mai notabili sau mai rari sau mai vulgate, de cari sînt : sistema clain-șincaiană, șincaiană, molnariană, budaiană, körösiană și maioreană, în operele cari mai sus (§ XLII) numai le-am atins.

Din acestea, una, cea molnariană, e după principiul fonetic întru atîta că în scriere nu ia aminte nemică la etimologia sau originea cuvintelor ; iar celealalte cinci sînt după principiul etimologic mai larg sau mai strîns aplecat.

I. Sistema molnariană, precum se află în *Gramateca sa română-germană*, tipărită în Viena la 1788, și așa cu opt ani mai tîrziu decît cea clan-șincaiană, nu se pare a fi fost formată cu scop de a se întruduce în locul sistemei ciriliane, ci numai pentru ușurarea nemților de a învăța limba românească ; de aceea și sistema e croită după sistema nemțească / întru toate în cît se putea apleca, de unde pe з [î]l scrie cu *s*, pre к cu *k*, 306 pre с cu *ss*, pre ц cu *z*, pre ч cu *tsch*, pre ш cu *sch*, pre џ cu *dsch* și pre celealalte asemenea ; de aceea și pre ж, neputînd almintrea, l-a scris cu *sch* ca pre ш ; iar cînd veni la vocali, în locul lui ѣ și ѫ, neaflînd litere corespunzătoare latine, le semnă : pre ѣ cu *é*, iar pre ѫ cu *ae* trăgînd linie asupra cestor două, pr. мѫ̄на *maena*. De *u* finale, dar, se înțelege că nici poate fi vorbă. Probe de scriere nu aflu de lipsă a adauge.

Autoriul însă nici nu avu de cuget a se ocupa de etimologia în gramateca sa și asta numai din scopul ce și l-a propus în scrierea ei, precum însuși recunoaște în prefațiune, unde scrie că i-a căutat a se conteni de toate cercetarile istorice etimologice mai profunde pentru că erau eschise după planul său și că acestea i se părură a se ținea mai mult de o gramatecă mai estinsă erudită decît de o încercare a unei introduceri populari, al căreia tot meritul stă în deplinătatea și adevărul regulelor și în scurtimea propunerii*.

De almintrea, autoriul recunoaște tot acolo meritul gramatecei clain-șincaiane din a. 1780, pre care o numește un op prețios** / și 307 care se pare a fi luată de fundament gramatecei sale. Iar cum că gramateca clain-șincaiană e fundată pe principiul etimologic se va vedea mai în jos.

Nota 1. G. Șincai, în prefațiune la *Gramateca* sa din 1805, scrie : Post octennium anno videlicet 1788, eandem nostram Grammaticam recensens, atque locupletans Cl. D. Joannes Molnár de Müllersheim linguis germanica et valachica edidit".

2. J. Molnár, fratele Tunsului, de carele vezi P. Maior în *Istoria besericei romånilor* (p. 113), și doctoriu de ochi, a scris și a dat mai multe carți românești, din cari mi-s cunoscute o *Retorică* și *Istoria universale* de Millot, tom. I, amîndouă tipărite la Buda. Vezi și R. Tempe în Prefața la *Gramateca* sa (8°, Sibiu, 1797), pag. V [149].

LV

Clainiană

II. Între sistemele etimologice meritează locul dintîi și după întîietatea timpului, precum și după renumele autoriului :

A) Sistema clainiană[150], urmată de Sam. Clain, alias Micu de Sadu ; cu toate că nu putem astăzi ști dacă cea aflîndă în *Elementele de*

---

* „Aller historischen tieferen etymologischen Untersuchungen, musste er sich enthalten. Diese schienen ihm vielmehr in eine ausführliche, gelehrte Sprachlehre zu gehören" [147].

** „Ausser die *Elementa linguae Daco-romane*, diese in der That schätzbare Arbeit der Herrn P. Klein und Schinkai" [148]...

308 *limbă română** date de acesta împreună / cu G. Șincai e în adevăr a lui
S. Clain au doară a lui G. Șincai, după ce alte carți de rugăciune, edate de
S. Clain la Viena și Sibiu, nu ne mai sînt a mînă, ca să le putem alătura.

Gramateca aceasta cuprinde numaidecît la început ortografia, sub titlul *Pars prima : de ortographia*, în 3 capete (de la p. 1 pînă la p. 9). În cap. I, § 1—3 tractează de litere și pronunțarea lor, și mai întîi :

a) despre *a*, cu sau fără accent, cum că cu accent acut sau duplicat sună ca în limba latină, pr. *cáp, nás, cápraa* ; fără accent ca ъ în лȣминъ ; de la care regulă se trage afară *a* înainte de *mb*, *mp* și *n* simplu sau semnat cu cercufles**, cînd se pronunța mai moale și ca pre nas, pr. în *trambitia, camp, pane, târg* ; decît că asta nu se oserbează în cuvintele străine și în *lánce, Antonie* etc. De *à* (cu accent greu) nu însemnează nemică în aceste regule, însă cum că vrea să sune ca ъ arată esemplele ce ocur, pr. la perfectul cojugațiunei I-a (pag. 38) : *ell laudà.*

b) despre *e* : cum că se pronunță ca la latini, decît înainte de *mb*, *mp*
309 și *n* simplu, unde se pronunță ca *a* în asemene cas, pr. / *fen, coperement,*
afară de acea înainte de *n* simplu, urmînd alt *e* sau *i* în silaba următoare,
sună ca *i*, pr. *cuvente, dente, denti*, iar cînd după *e* în silaba următoare urmează
alt *e* sau *á*, sună ca *ea*, pr. *lege, merge;* decît că, unde e înainte de *n* simplu e
semnat cu două punte, sună ca la latini, pr. *vënen, Aussëntie.*

c) despre *i* : cum că sună ca la latini, decît înainte de *mb*, *mp* și *n* simplu la începutul cuvîntului, unde sună ca *a* și *e* în asemene cas, pr. *imperat.*

d) despre *o* : cum că sună ca la latini, decît înainte de *mb*, *mp* și *n* simplu, unde sună ca *u*, pr. *bombác, compar, monte*, afară de numele proprie, pr. *Antonie* ; iar cînd după silaba cu *o* urmează alta cu *a* sau *e*, sună ca *oa*, pr. *porta, sorte.*

e) despre *u* : cum că sună ca la latini, decît că după vocale în finea cuvîntului sună numai de jumătate, pr. *reu, dieu*, iar între două vocali nu se pronunță, pr. *oue, boui, laudauam, cantáui.* Atîta despre vocali, iar despre cosunanti :

aa) despre *b, f, m, n, p, r, z* și *v*, cum că se pronunță ca la latini, iar *x, y* și *k* nu se scriu decît în cuvinte străine și proprie, unde sună ca la latini. Iar despre celealalte cosunanti, și adecă :

bb) despre *c* : cum că se pronunță ca la italiani, pr. *cruce, cine* ; *cár,*
corn, culme, fac ; decît că înainte de *h* sau *t* sună ca χ grecesc și ca *p* latin,
310 pr. *Christos,* / *lácte* ca *lapte* ; iar cu coadă ca la francesi, pr. *façie, glaçie.*

cc) despre *d* : cum că sună ca la latini, decît înainte de *i*, unde sună ca ζ grecesc și latin, pr. *dieu, dîce.*

dd) despre *g* : cum că sună ca la italiani, pr. *fuge, geme, legi* ; *fuga, fag* ; decît că înainte de *n* sună ca *m*, pr. *pugn, gnell* ca *pumn, mnell.*

ee) despre *h* : cum că în cele latine nu se pronunță, iar în cele străine ca χ grecesc, pr. *hom, hora, hoste* ; *haina.*

ff) despre *l* : cum că la început, după sau înainte de cosunante sau reduplecat sună ca *l* simplu latin, pr. *lárg, flore, selbátec, válle, cavall* ; iar în mijloc, între două vocali și în finea cuvintelor, de e simplu, sună ca *r* latin, pr. *mol'a, angel'* ; afară de supine și articli, unde sună ca *l*, pr. *umilit, tata'l, delá* ; și în urmă, dacă după *l* urmează *i*, iar înainte-i precede sau urmează altă vocale sau diftong, sună ca *j* latin, pr. *muliere, filiu, eli*, ca *mujere, fiju, ej*. Unde oserbează că în cît pentru *l*, cînd are să sune ca *r*, se cade totdeauna a-l semna cu spirit aspru, ci că astă regulă a dat-o pentru ca cuventele mai ușor să se deducă din cele latine.

---

* *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, composita ab Sam. Klein de Szad Ord. S. Basilii M. etc. locupletata vero et in hunc ardinem redacta a G. G. Sinkai ejusdem Ordinis AA. LL. Phil. et SS. Th. D., 8°, Vindobonae, 1780.

** „*Aa.* Accentu acuto notatum aut duplicatum, sonat sicut in lingua Latina.—Absque *ullo* accentu positum pronunciatur sicut litera Rutenica ъ. — Ab his regulis excipe *a* ante *mb, mp* et *n*, simplex positum aut accentu circumflexo notatum“ [151].

gg) despre *q* și *u* după sine totdeuna : cum că se pronunță ca *k*, pr. *quand, qual'e* ca *kand, care*.

hh) despre *s* : cum că simplu înainte de *i* sună ca la nemți *sch* și la frînci *ch*, pr. / *si, resina, rusine* ; iar duplecat ca s latin, pr. *folossitore* ; și că 311
sc înainte de *i* sună ca *st* nemțesc, pr. *crescere, scientia*, de almintrea ca la latini.

ii) despre *t* : cum că înainte de *ĭ* sună ca *z* italic , pr. *tiene, tie, toti* ; afară de numele proprie și de silaba *sti*, unde sună ca la latini, pr. *Constantin, esti*.

În cap. al II-lea și al III-lea tractează pre scurt de diftongi și de apostrofe, de cari nu aflăm de lipsă de a oserba ceva.

Iar în cît pentru regulele de mai sus, lectorii vor fi oserbat că în multe se unesc cu ale sistemei noastre, altele sînt mai strîns etimologice decît ale noastre și numai lăpădarea lui *u* finale ni se pare a nu fi fundată pre principiul etimologic, ci după cel fonetic.

Noi, în cele ce ne abatem de la această sisteme, unele le facem pentru că deocamdată nu am vrut a fi prea riguroși, ca să nu spăriem și mai tare pre fonetiști, ci le-am lăsat decisiunei viitoriului, precum este *ct* ca *pt, gn* ca *mn* etc., iar într-altele, pentru că sînt în contra convicțiunei noastre, ce o am cîștigat în urma studielor noastre filologice-istorice, pr. e reduplecarea cosunantilor, de care am zis mai sus (§ 1), *on* în loc de *un*, de care iarăși mai sus (§ IX, pag. 27 și în nota sub linia** etc. [p. 15]).

Nota 1. Sam. Clain, născut în a. 1745, muri în Buda, ca revisoriu la Tipografia Universitatei la a. 1806, după care urmă G. Șincai și P. Maior. El / scrisese și un dicțiunariu romănesc, din carele se aflau mai multe 312
fragmente în biblioteca din Blaj, înainte de revoluțiune, ci în a. 1849 au perit cu alte multe, ci acoloși se află încă și astăzi mai multe m-să, pr. un fragment din Belisariu, mai mulți tomi din *Istoria besereccească* după Fleury, originalul *Bibliei* și al *Teologiei morali*, omelie de ale sînților părinți etc., toate romănește.

2. Operele lui latine edite și renumite sînt *De matrimonio justa disciplinam graecae orientalis ecclesiae*, 8°, Vindobonae, 1781 și *De jejuniis graecae or. ecclesiae*, 8°, tot acolo, 1782, carea se află și în ms. în biblioteca din Blaj, și s-a tradus romănește de un anonim și tipărit la Buda, în a. 1828 ; vezi B. Pop, *De tipografie*, pag. 94 și 95 împreună cu nota, subliniere *a*).

3. Tipărite romănește sînt : *Biblia*, in fol., Blaj, 1795, *Theologia morale*, 4°, tot acolo și *Învățăture la morți*, 4°, tot acolo, în a. 1784. De altele, vezi G. Șincai, în *Orodias*, p. 207 seqq.

4. Un nepot al ep[iscop]ului J. Clain (și al lui S. Clain), anume Efraim Clain, a făcut și o fundațiune pentru doi tineri din familia sa sau din Blaj. Vezi și P. Maior, la *loc. cit.*, pag. 105, în nota de sub linie. Nu de la acesta ni se pare a fi *Specimen enucleationis Grammaticae hungaricae* etc., ab Ephraimo Klein, Rectore scholae A.C. Cassoviensis, editio altera, 8°, Posonii et Cassoviae, 1792.

LVI

Șincaiană

B) G. Șincai, la a. 1805, și așa încă în viața lui Sam. Micu, a
edat a doua oară la Buda gramateca comune sub titlul : *Elementa linguae*
daco-rom. sive valachicae, emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta, /
313 însă fără a mai adauge numele lui S. Clain, ci numai : „per G. Șincai de
Eadem“ [152]).

În această gramatecă, carea în ordinarea materiei mai totuna e cu edițiunea întîia, autoriul a făcut multe schimbari în ortografie, fără de a se lăpăda de principiul etimologic ; de aceea și regulele ortografice în partea I ortografică sînt și mai puține și mai scurte decît cea dintîi. Așa :

a) în § 4, tractînd despre vocali, oserbează :

1. că *e*, *i*, *o*, *u* și *y* sună ca în limba latină ;

2. că *a* semnat cu accentul acut sună iarăși ca a latinilor, ci fără nici un accent, ca ъ cirilian, iar cu accent cercufles, precum și *ê* și *î*, cu ѫ românesc* ; adăugînd, nota bene, cum că Rm. Clain și Cl. Molnar vor a se scrie ѫ cu *ae*, ci oare pre derept lasă în judecata lectorului, pentru că în toate cuvintele în cari vor a se pune *ae* în loc de ѫ se depărtă de la rădăcina latină**;

3. *é* cu accent acut sau diftongul *ea*, ca *e* unguresc fără accent sau
ca *e* în penultima infinitivilor latini de a III-a cojugațiune (pr. în *faccere*). /
314 b) în § 5 despre cosunanti scrie cum că :

1) *b*, *d*, *f*, *h*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *x*, *z*, *v* se pronunță ca la latini ;

2) *c* și *g* ca la italiani ;

3) *c* cu coadă ca *z* simplu la aceiași ;

4) *qu*, numai în pronume și adverbie, ca *k* ;

5) *s* (rotund) ca la latini, ci lung în mijloc sau *sh* la început sau în fine ca *sch* nemțesc ;

6) *t* ca la latini, ci înainte de *i* ca *tz* unguresc, afară de cînd înainte de *ti* e pus un *sh* sau *s* lung ;

7) în urmă *j*, ca la francesi. Fără esemple ;

c) iar în cap. III, § 1, despre accente în specie, scrie cum că acut se pune deasupra lui *á* și *é* și deasupra lui *í*, cînd e a se prelungi penultima ; cercufles, deasupra lui *â*, *ê*, *î* ; iar greu deasupra lui *à*, *ì* și *ù*, cînd vin a se prolungi în finea verbelor, pr. *mancà*, *auzì*, *facù*.

Din care oserbațiune mai din urmă se cunoaște că *a* cu accent greu și aici e în loc de ъ, iar din celealalte esemple din gramatecă, cum că *u* finale e lăsat afară.

Cari toate adeverесc cum că astă sistemă, deși e mai simplă decît cea
mai din sus, de la principiul etimologic totuși nu s-a abătut ; iar introdu-
cerea lui *s* lung în loc de *ш*, care și I. Bob în dicțiunaru-și a oserbat, sau
sh (după modul anglicesc), cari și alți mai noi [î]l adoptase, nu se pot zice
315 a fi nici / după principiul fonetic, ci numai după arbitriu.

---

* „*á* accentu acuto notatum pariter ut *a* latinum ; — ast absque ullo accentu positum ut ъ cyrillianum *â* vero accentu circumflexo, item *ê* et *î*, ut ѫ valachicum“ [153]

** „Nota bene. R[everen]d[issi]mus Klein et C. Molnár literam ѫ cupiunt exprimi per *ae* ; num justum habeant. Lector disjudicet ; quia in omnibus vocibus in quibus *ae* adhibitum volunt recedunt a radice latina“ [154].

În urmă, spre a cunoaște nu numai modul scrierei, ci și diferenţa între amîndouă aceste sisteme (sub A și B), ne luăm voie a adauge un estras din dialogii acestor două gramateci, cari întru îmbele sînt tot aceiași după test, și numai în scriere variază.

Clain	Şincai
Scii Domniea taa Romanesce ?	Shtii Domniea taá Românéste ?
Sciu, quaci ? sau dora ái ávere cevá de á mi poruncire ?	Shtiu, quaci ? sáu dora ái ávere cevá de á mi poruncì ?
Nu sent dedát á poruncire unui hom de homeníe, quum est Domniea taa, pentru ácea nuti poruncesc, ci te rog.	Nu sênt dedát a poruncì unui om de omenie, quum, esti Domniea taá, pentru ácea nuti poruncesc, ci te rog.
Hom bon ! cu cuventele áceste me rusini ; plácati ámi poruncire.	Om bun ! cu cuvintele áceéstea me rusini, plácati ámi poruncì.
Audi Domniea taa ! áici siede Esselëntiea Saa N ?	Áuzi Domniea taá áici siéde Excellentiea Saá N ?
Aici ; dár nu e á cása.	Aici ; dár nu e á cása.
Quand l'ási putere gassire á cása ?	Quând l'asi puté gasi á cása ?
Astára lá septe hore anche á fì á cása, dár mái bene ái fácere de ái venì mene demineatia / lá oct, qua átunci n'á fì cuprens.	Astára lá sépte oare ânche á fì á cása ; dár mai bine ái face, de ái venì mâne demineatia / lá optu, qua átunci n'á fi cuprins. 316
Asiá voi fácere : remani sanatòs.	Asiá voi fáce : remâni sânatòs.
Sierbul Domnieei tále.	Sierbul Domniei tále.

Nota 1. G. Şincai a murit în 2 nov. 1816 la com. Vass în Szinnye, lîngă Casiovia, comitatul Abanj în Ungaria. Vezi „Concordia", nr. 51—524 de 8 iul., a. 1866, pag. 226. Bibliografia sa scrisă de sine-și latinește într-o *Elegie* ce o am publicat în *Acte și fragmente*, pag. 273—7, și un comentariu lung se află în Lad. Nagy Orodis (8°, M. Varadini, 1804), pag. 189—221, din care se vede că s-au născut în 28 febr. 1754 : „Natus autem sum stilo vetere 28 Februarii, Anno 1754".

2. Fiind încă directoriu școalelor normali din Blaj, dedese : *Prima principia latinae Grammatices, adjecta Valachica lingua*, 8°, Blasiu, 1783, ce-i ziceam *Principie*, din care și io am învățat (în 1814—5). Testul românesc, tipărit alăturea cu cel latin, e scris cu litere cursive după ortografia sa cea mai tîrzie, cu puțină diferență. De esemplu, din cap. I, *Indreptáre catra Grámáteicá lateinésca*, § 1, *Despre firea și partile Grámáteicei lateinésci* :

„Grammáteicá Lateinésca e învatiatura de á vorbi, ceteì si scrie bine Latinésce.

Partile Grámmáteicei Lateinésci sînt cinci :

1. Orthoepiá e învatiatura de a spune fiescequárea littera după sunetulu sau.
2. Prosodiá e invatiatura de á dá fiescequarei syllave áceási ton, quáre i se cuvine.
3. Orthographiá e învatiatura de á scrie fara de smintele.
4. Etymologiá e învatiatura de a plecá bine cuvintele. Etc.".

3. Tot în acela an a dat afară și un *Catechismu*, însă cu slove, care și pînă acum a rămas în școale ; precum și o *Arithmetică*, tot asemenea. / Abecedarele lui nu le-am văzut, cel puțin nu sub numele lui. De care toate mai pre larg însuși în biografia sa, în notele 19—23 *(Orod.*, p. 212, seq.). 317

4. Despre *Istoria daco-română* scrisă de sine, scrie tot acolo, nota 25 (*l.c.*, p. 216), că pre atuncia custa din trei volumi foarte mari, de mai multe sute de coale : „ ... ut hactenus vero a me ea est condita, tria iam, vastissima, aliquod centenas philiras complexa explet in folio volumina"[155]. Înțelege el pre cea românească, edită sub titlul : *Cronica românilor*, au pre alta, scrisă latinește ? De acești trei volumi se pare a scrie și J. Chr. Engel în *Istoria Valachiei și Moldovei*, tom. I, pag. 67, LIV, cum că Societatea pentru limba ungurească avea în posesiunea sa trei volumi numai de date de rebus Valachorum, ordinate cronologice și adunate din diverși autori de G. Șincai, și că el le văzu în M. Oșorhei, pre la finea lui mai 1800. Ce s-a ales din acest m-s ? Tot Engel acoloși scrie că G. Șincai pre atunci se nevoia a-și publica această colecțiune.

5. Ortografia trămisă de J. Lipszky, de care amintește autoriul în prefațiune la gramateca sa din a. 1805, se afla înainte de revoluțiune în biblioteca Seminariului de aici, și acum nu se mai află acolo, nici la mine.

LVII

Körösiană

C) Tot în a. 1805 publică Sam. Körösi, fostul profesoriu în colegiele reformate din Cluj și M. Oșorhei, în limba latină : *Orthographia latino-valachico* (8°, Claudiopoli, typis coll. Reformatorum, 1805), fără nume, însă adăugînd în fine o novelă sub titlul : *Luntre a de Ante a intorsa dòpa*
318 *Gessner / in Romanie pr' in S. Ch. adeca Sam. Chrisianu*, scrisă după
acea ortografie.

În ortografie sub I, tractînd despre vocali, în §§ 1—7, scrie cum că:

1) toate vocalile notate cu cercufles sună ca ѫ sau ca în *Hm* ! și *Hrr*.

2) *a* fără accent, ca ъ, decît la începutul cuvîntului, unde sună ca *a* ; iar cu greu și acut ca *ah* nemțesc.

3) *e* fără accent, înainte de *n*, urmînd silaba *c* sau *i*, ca *i* ; după *b*, *m*, *p*, *r*, *s*, *t*, *v*, *z* și uneori după *f*, precum și în *die*, *tie*, ca ъ, afară de pronumele *te* și ultima polisilabelor ; înainte de *x* urmînd vocale, ca *e* ; iar la începutul cuvintelor ca *ie* sau *je* latinesc ;

cu accent greu, ca *eh* nemțesc, decît că înainte de *m* și *n* simplu și înainte de *x* la începutul cuvîntului ca *i*, ci urmînd *e* sau *i*, după *m* și *n*, ca *eh* ;

cu acut, ca *eá* sau *já* ca la latini, ci după *ç* caudat, *m*, *p*, *r*, *s*, *v*, *z*, precum și în *diésce*, *tiésce*, *rrésce*, ca *á*.

4) *i* înainte de altă vocale în finea cuvîntului, ca *j* cosunante, de nu e notată cu accent greu sau acut ;

după *r* în silaba întîia și după *ç* caudat, *d*, *rr*, *t*, *z* și în toate penultimele de la verbele în *-iesco* (unde *e* este fără accent) urmînd cosunante, sună ca *î* ; de almintrea ca la latini.

319 5) *o* fără accent, înainte de *gn* și *m*, / *n* simplu, precum și în finea cuvintelor, ca *u* latinesc, însă la început și în mijloc aiurea, ca *o* latinesc ;

cu accent greu, la început și mijloc, ca *u* latinesc ; în fine ca *au* sau *á*, *ú*, iar înainte de *gn*, *m* și *n* simplu, ca la latini ;

cu acut, ca *oa* la latini.

6) *u* ca la latini, decît că între două vocali, de nu va fi accentuat, și în verbele *uaporesco*, *uollio* și după *q* se tace cu totul, iar în fine se pronunță numai cînd se pronunță și *o* finale.

7) *y* numai în cuvinte de origine grecească, și sună ca *i*, pr. *typu* ca *tipu*.

În § 8, despre diftongi scrie că *au* și *eau* sună ca *o* : *eá* ca *já* ; *ei* ca *i* ; *eo* ca *io* și *io* ca *iu*.

Iar în §§ 9 și 10, tractînd despre cosunanti, mai întîi în § 9 propune o tabelă de pronunțarea tuturor cosunantilor latine după pronunțarea latină și ungurească, unde *b, f, k, m, n, p, ph, g, r, v, z* se zic a suna ca la latini și unguri, iar pentru celealalte însemnă ca :

a) *c* înainte de cosunanti, în fine și înainte de *a, o, u, y* sună ca *c* latin și *k* unguresc ; în *sce, sci* ca *t*, înainte de *t* ca *p* ; *ch* uneori ca *h*, iar *ç* caudat ca *tz* unguresc.

b) *d* înainte de *i* cu un punt ca *z*, de altmintrea ca la latini.

c) *g* înainte de *e* și *i* ca *zs* ung., *gn* ca *mn*, de almintrea ca *g*.

d) *l* ca *l* ; însă *lli* ca *j* latin sau *lly* unguresc / ; însă în *liçia, liepòre, linu, liubèsco, liuerto,* ca *j* latin. 320

e) *s* ca *s* latin ; ci *'s* ca *s* unguresc.

f) *t* înainte de *i* cu un punt, ca *tz* unguresc ; *th* în cele grecești, ca *fth*, de almintrea ca la latini.

g) în urmă *j*, ca *zs* sau *'s* unguresc.

La cari în notă adauge : să nu se pară cuiva minune dacă *d* înainte de *i* are să sune ca *z*, căci așa suna și la cei vechi scriitori latini, pr. *zabolus* în loc de *diabolus*, la Lactant., *zeta, zetarius* în loc de *diaeta, diaetarius* la Lamprid ; la cari s-ar putea adauge și *Zeus — deus* (v. *Dieus ? dominus diei — lucis. Diespiter*).

Apoi, în § 10 tractează despre variațiunea cosunătoarelor după pronunțarea diversă a dialectelor ; adecă, cum se pronunță unele cosunanti pre alocuria în Tr-nia, de carea autoriul în nota 1 (p. 9) zice că de aceea mai ales a tractat, pentru că alți scriitori pînă atunci nu au atins nemică ; adauge în nota 2 că accentele pot să lipsească pentru ai noștri, însă nu pentru străini pentru mai mare evidență despre rădăcina latină a limbei noastre*.

Din cari se cunoaște că principiul acestei sisteme e cel etimologic, aplecat și mai strîns decît în sistema clainiană, mai ales în *o* finale în loc de *u*, care însă nu o face decît numai în persoana 1-a singulare a / verbelor în indic. presente, pr. *volio*, și în nomin. sing., pr. *maio* etc. ; iar aiurea *u* finale nu e adoptat. 321

Ca probă de astă ortografie poate să șerbească prefațiunea la *Luntre* :

„Romane ! Vediend quôt de chiár, înált și sulléget extralucésce acest Nome, dòpo ce l'am desbraccát d'in flócce le lui Cyrilla, și l-am imbraccát in vestmente romanèsci ; indégna te a pòrtà acest Nome spre addeverátà tá láuda ; deprende te a òrmà pássi ei acellui popor, in quôt te lássa a tá le impregiorstari, quáre p'rin fácte le sá le neadjuns miráte, 'au implut Lume a co acest in véce nepresussit laúdát Nome : deprende te ti a questigà no nomái scutu 1 Carne ei : ci si pre a anim'ei páscere, de no mái mult in quálete nomái o particélla a viuaci'ei intórce ; d'in quàre ti ná adjunge, de no mai mult o'ora, qua se cetèsci si Charticicà acéstà ; iár no quà un judecatorio ce mái vertuos qua un bene vollitorio a Romaní lor. Valeto : In Clus. Ann. 1805 dí a 26 a lui Máio".

Notă. Alte notițe despre viața și operele acestui bărbat nu avem, decît ce însuși scrie la nota a treia, p. 9 : „Hac proxime pertractata Orthographia elaboratum *Lexicon* Valachico Latino Hungaricum, paratamque

---

* „Ob maiorem evidentiam latinae radicis linguae nostrae" [156].

Grammaticam habeo ; haec quoque sum luci publicae editurus si sensero Lectores his meis primitiis favorem non denegaturos“ [157]. Ci astea nu s-au publicat. O parte din acel dicţiunariu se afla oarecînd la protopopul din M. Oşorheiu, şi l-am văzut. Alte scrieri ale lui, după moarte-i se par a fi fost vîndute de piperiu. /

322

LVIII

Budaiană

D) I. Budai, alias Deleanu, fostul consiliariu în Lemberg şi frate a repausatului secretariu guberniale din Tr-nia, A. Budai, care încă pre la a. 1805 avea parată o gramatecă românească şi un dicţiunariu românesc-latin, precum vom vedea mai jos, trămese lui P. Maior un estract de ortografie din cap. II al gramatecei, care-l avea a mînă, şi aşa începe : „Excerptum ex capite secundo operis mei sub titlo : *Fundamenta grammatices linguae Romanicae seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata* [158].

„Aciàsta gramáteca este gáta şi acúm de trii anni astiépta typáriulu, dupa prefátïa in quáre hámo aratátu, que leimba romanésca réu se dice latenesce gravendo, lingua valachica cei quáuta sê se numésca romaenica si romàni romaeni, inquàto pentru osebeireâ dela alti vlachi, cùm si pentru osebeirea lor dela adeveratii románi quáre hávu fóstu domnitorii lumei ; si alte mái multe pentru leimba romanésca ; — intrando la temèyurile gramatecii, lá capulu de antèyo hámo talmacitu slovele ylliricesci cu quárele hávu traveitu romànii pene acùm si hámu allaturátu pronunçïa lor cu slóvve latenesci. iára la al II capu hámu introdusu urmatóreâ orthografeia. quáre feindoque, hámo chotareitu sê ô supùno crỳtecii. /
323 Pre santiiei tále, — ô scrivo tóta cu letere latenesci şi în leimba romanésca dúpa orthografeia asiezéta“.

Urmează estractul care începe cu § 3, scriind :

„Ceste mái súso aratáte létere, maquarque sê hávu premeitu de quàtra romàni, sî sê obicinuvèsco pène ástadi, tòtusi mâi multi barbati inveçati a nemului acèstui, mái vertòso cèli de sùpto imperatiia Austrii, de multo acùm hávu inceputu á trebuveinçáre si hávu chotareitu á intrudùcere letere latenesci ; inse puçeino fórte spòriu hávu facùtu feindoque unii sê hávu suelleitu (= silitu) á trebuveinçare slovvele acèste cu orthografeia ungurésca, alţii cu totul alta orthografeia feirei leimbei romanèsci cu totulu improtevvitóre hávu statorniceitu. unul nùmai sê hávu aflátu quáre hávu aratátu drépta caráre spre adeveráta orthografeia romanésca cu slovve latenèsci, adeque precuv. Parentele Klein in gramáteca Daco-romana, ce se hávu typareitu la Vienna. dár acéstu barbátu inveçátu, vrednicu de mâi buna sòrte, cupreinsu feiendo cu multe alte faptorii pentru benele némului, n'hávu putùtu atunci dóra sê covversiésca tóte regulele ce suentu spre intemeyáre depleinei orthografeiie. urmàndo prinçipiilor' acestùi barbátu, si mai que sê pote dice incepetoriului carturareiiei romanesci, hávu socoteitu authoriul sê asiéze ô depleina orthografeia romanésca, pentru celi quáre hár'volire sê scriva leimba romanésca cu létere latenesci“,
224 — adăugînd cum că : „authoriulu este intru / sene incredençátu, que déque háre leimba romanésca sê se scriva cu slovve latenesci, òri cu aciásta orthografeia, òri cu neice unâ alta se vá poteá scrivere depleino. Alfabetul' este precum urmézza“. Etc.

De aci autoriul începe a-și desfășura teoria sistemei sale, care, precum din testul de mai sus și din mărturia proprie se cunoaște, urmează principiului etimologic și clainian. În urma cărora, după 7 coale in folio așa conchide:

„Mái multe hási havvere eo áhïci de a pomenĭ dára nu hamo vrutu se te asuprèsco; si neci aceste nù hási fei scrisu déque nu mai feire invitatu, scrivendomi cu lettere latenèsci si aratanduti dorença, que háru feire bene sê ve lovvimu la orthografeia, adeque sê tienemu una. vrèndo á implenire acestu scoposu patriotecèscu, nu mi hámu pregetátu ostenela deháti arata in ce stà Theoreia orthografeii méle".

Și apoi, trecînd la critisarea ortografiei maioriane, ce o vom aclude în § următoriu, închide cu suscripțiunea: Joanu Budai mpr. cons.

Noi credem că după proba de mai sus și după cunoașterea sistemei clainiane și budaiane, cu cari foarte seamănă și în puține diferește, nu mai este de lipsă a mai estrage și teoria acestei ortografie, care se duce și mai departe în aplecarea principiului etimologic decît ale predecesorilor săi, de almentrea contimpurani. /

Notă. Nici de faptele acestui bărbat nu avem mai multă cunoștință 325
decît am atins. De dicțiunariul lui amintește Șincai în prefațiunea gramatecei sale din 1805, unde scrie: „Magnificus et Cl. D. Joannes Budai, alias Deleán, Consiliarius fori nobilium de regno Galliciae composuit Dictionarium Valachicum, Latinum etc., sed ad quem perfectionis gradum deduxerit, necdum mihi constat" [159]. Avuse de cuget a eda și un jurnal românesc în Lemberg, al căruia prospect ce-l avusem peri cu alte scripte în 1849, ci nu se pare a se fi realisat; prospectul era in 4°, cu litere ciriliane, cu datul Lvov, mi se pare din 1821.

LIX

Maioriană

E) În urmă venim la sistema așezată de P. Maior, care a desfășurat-o în *Orthographia romană**, tipărită și separată și lîngă *Dicțiunariul de Buda*[160]. Ea, presupunînd-o încă multora a fi cunoscută, se va pertracta aici numai în puntele principali, iar în cele speciali se amînă la însăși cartea, carea și de almintrea încă nu e rară.

În cap. I, § 3, numaidecît tractînd despre alfabetul latin, scoate pre *k*, *x* și *y*, așa cît la români rămîn numai 20 litere latine, între cari și *h*, *q* și *z*.

În § 4 scrie că pronunția acestora la români e tot ca la latini, decît
în *j*, care / se pronunță ca ж; că *h* nu se usitează decît după *c* și *g*; că ro- 326
mânii nu au *z* și de aceea s-ar putea scoate ca și *q*, ci rămîn numai pentru arătarea începutului unor cuvinte românești**.

În § 6 scrie că fiecare vocale cînd se pronunță ca **ѫ** se semnează deasupra cu cercufles; iar cînd sună ca **ъ**, cu semnul apostrofului, pr. *mâni, vêntu, începere, gûtu, ara'mu, me', sa'ni'tate, po'strare.* Însă la § 9 zice că nu va usua cercuflesul în loc de semn lui **ѫ**.

---

* *Orth. rom. sive valachica, una cum clavi, qua penetralia originations vocum reserantur,* 8°, Budae, 1825.

** „... ad manifestandam originationem vocum, aut proximam conjunctionem valachicae linguae cum Latina et Itala" [161].

Întru celealalte ajunge a însemna după estrasul (de la pag. 103) cum că : *ç* caudat sună ca cel frîncesc ; *ce, ci* și *ge, gi*, ca la itali ; *d, s, t* cu cedilă dedesupt, ca *z* latin, *s* ungur. și *z* german ; *é* și *ó*, ca la latini *ea* și *oa* ; *e* cu punt deasupra, ca *i* ; *n* cu circufles ispanic, ca *gn* italic ; și *que, qui* ca *ce, ci*.

Cari toate arată că și această sistemă, ca și celealalte de pînă aci, afară de a lui Molnar, e strîns etimologică.

Numai în cît pentru *u* finale, dechiarîndu-l de oţios și în dialogul
său neusuîndu-l, se abătu de la acel principiu, deși recunoaște că la moeso-
români se pronunță și azi întreg ; cu toate acestea lasă în voia scriitoriului
327 să-l scrie au să nu-l scrie, însă scriindu-l / să-l semneze cu semnul scurtarei.
Vezi cap. V (pag. 51 seq.).

Probe de această ortografie nu putem da din lipsa semnelor adoptate în această sistemă, pr. apostrofii deasupra vocalilor pentru **z** și coadele de supt *d, t, s* pentru з, ц, ш.

Nota 1. J. Budai la *loc. cit.* scrie de astă ortografie următoarele : „Semi feia dar' slobodo a fácere nesce observatii supra orthografeii Pr. Santiei tâle, senguro intrune punturi ; queci intru altele lesne ne vom poté neravvire.

a) mi se páre pre indreznéça apucáre de a fácere din *qu* un ч sau *c* înainte de *e* si *i*, adeque *cs.* quaci aciasta háru feire improteivva pronunçiei lui de la veclii románi obicinuvite ; cu atáta mâi vertoso cu quàto de alta parte, vedo que acelasi *qu* illu trebuvençezzi la alte cuvvente quási eo, adéque în loc de *k*. — in urma neci vedo vre ô pricina, dupa ce noi cuvventele *acestu, acelu* etc. le potemu asià cum suéntu firesce a le scrivere fara neci ô indovéla" ; și după alte puține : assidere vei vedé dein ortografeia mea que sémnele puse de desuptul mài a tote consonante remànu fara trebuvença ; si núma quàto hurriçèsco scrisóre, dar este si un lucru necunoscútu la álte némuri, iar de vom intra cu ispiteireâ, este mâi gréva in sene de quàto a mea, intru altele nu vedo nemica improtevvitoriu — si ne voru lovvi scrisóre, déque vei mutá acele duáo punturi à orthografeii". Și în urmă :

„Me rogo si primesci acéste cu acelu duchu romanescu quáre ne insufletiésce pre amendoi, senguro spre benele de obstia — si se nu te oprésca neci ô unu felliu de sfivélla a fáce maquaro ce feliu de criteca asúpra orthografeii méle, feiendo que adevverul' este quási aurul', quáre nùma dupa multa cernere si spalláre se lamurésce.

Joanne Budai, mpr. cons." /

328 **2.** Din faptele autoriului nu avem a însemna decît că a murit în Buda, la a. 1821, ca revisoriu la tipografia universitatei de acolo. Operele lui sînt cunoscute cîte sînt tipărite. Din cele rămase netipărite, noi edarăm unele fragmente din *Istoria beserecei românilor* în *Acte și fragmente* (pag. 129—137 și 145—186). Vezi și nota noastră, tot acolo, pag. 189. Alt fragment din gramatica lui vom să-l publicăm în foaia noastră pentru filologie și istorie.

3. După această sistemă e scrisă și ortografia repausatului episcop I. Alexi, în Gramatica sa scrisă fiind încă în Seminariul clericale din Viena și tipărită acoloși, la a. 1826.

4. Mai amintim pre scurt și ortografiele repausatului episcop I. Bob din Dicționariul său (doi tomi, 8° maj., Cluj, 1822), a repausatului N. Manu din Orthoepia sa (8°, Sibiu, 1826) și a d-lui D. Bocriu în Planul său (8°, tot acolo, 1841), carile încă toate sînt etimologice.

5. Ortografia d-lui T. Laurian în *Tentamen criticum* (8°, Viena, 1840) încă e etimologică, însă aici nu o putem lua la distintă pertracțiune, fiindcă e formată pentru o limbă românească ideale, și de aceea nici însuși autoriul nu o usitează pentru cea reale decît în *melle, telle, selle,* cari-s în contra etimologiei.

LX

Moeso-române

III. În urmă, după ce în timpurile mai nouă chiar și moeso-românii noștri s-au săturat de scriptura grecească și au recunoscut necesetatea de a scrie și ei cu litere latine, vom să atingem și sistemele scrierei lor cu acestea, în cît ne sînt cunoscute. /

Cunoscute ne sînt însă două, una a lui Roja, alta a lui M. Boiagi, de cari amîndoi am amintit mai sus (§ XIX, pag. 89). 329

A) Sistema ortografică a lui C. Roja nu ne e cunoscută decît din vocabulariul amintit (la *loc. cit.*) și din recensiunea lui B. Kopitar (tot acolo), fiindcă cartea recensită nu ne-a fost niceodată a mînă.

După acea recensiune:

a) Alfabetul rojaian stă din 24 litere latine, adecă anumărînd și pre *j* și *v* ca litere destinte și lăpădînd pre *k*, a cărora pronunțare preste tot e ca la latini, chiar și în *c* după pronunția germană, afară de *j* ca la francesi; iar în specie:

b) Din causa dialectelor românești și a pronunțarei proprie, se oserbează că:

1) *â, ê, î, ô, û* cu cercufles, toate sună ca ѫ;

2) *à, è, ì, ò, ù* cu greu, toate iarăși ca ъ;

3) iar care din acestea și unde sînt a se pune, are să arate etimologia, pr. în пѫне cu *â*, pentru că latinește se scrie *panis* cu *a*, iar în ръспȣндȣ cu *è*, pentru că latinește e *respondeo* cu *e*;

4) *c* înainte de *a, o, u* ca *k*, iar înainte de *e, i* ca *ce, ci* la itali, decît că la moeso-români adeseori se pronunță ca *tz*;

5) *c* în finea cuvintelor nu se zice (pr. *fac, dic* ?);

6) *c* la moeso-români ca *tz* (înainte de *e, i* ?);

7) *ch* înainte de *e* și *i* ca *k*;

8) *d* dau *d'*, mai ales înainte de *i*, ca *dj*;

9) *'e* ca *i* sau *je, ja*; /

10) *g* înainte de *a, o, u* și de cosunante, ca *g*; iar înainte de *e* și *i*, ca la itali; 330

11) *gh* înainte de *e* și *i* ca *g* italienește;

12) *h* ca *ch* (la croați);

13) *j* ca *j* frîncesc;

14) *l* înainte de *i* ca *gli* italienesc;

15) *o* cu ton ca *oa*, pr. *morte* ca *moarte* (în două silabe);

16) *qu* înainte de *a, o, u* ca *k*, pr. *quàndo* ca къндѻ;

17) *qu* înainte de *e, i* ca *ce, ci* italic; iar la moeso-români ca *tz*;

18) *s* ca *ss*;

19) *'s* sau *s'* ca *sch* nemțesc;

20) *sce, sci* ca щ;

21) *'t* sau *t'* ca *tz* în cuvintele cari în cea latină se scriu cu *t*, pr. *tene* de la *teneo*;

22) *u* între două vocali nu se pronunță, pr. *viue* ca *vie* ;

23) *z* ca la latini, ci la moeso-români adeseori ca *ds* :

24) *k* nu e de lipsă ;

25) moeso-românii scriind cu litere grecești scriu γίνου, γίαςπε, γίου, iar noi [*vinu, viaspe, viu,* pentru că se derivă de la *vinum, vespa, vivus*.

Autoriul pentru deprindere adauge 8 foaie de sentințe, narațiuni, anecdote și fabule cu analise etimologică dedesupt ; din cari însă noi, neavînd cartea, nu putem adauge aici nemică.

B) Iar sistema lui M. Boiagi astăzi e mai cunoscută, după ce 331 gramateca lui s-a mai tipărit / și a doua oară la București în 1863 ; din care estragem pre scurt, cum că :

a) alfabetul acestuia stă asemenea ca a lui C. Roja numai din 24 litere latine, lăpădînd însă pre *qu* și adăugînd pre *j* și *v* cu pronunția ca la latini, iar în specie :

b) vocalile : *a, e, i, o, u, y* se pun a se pronunța ca la greci, α, ε, ι, ο, ȣ, υ ; iar cosunantile : *b, c* (înainte de *a, o, u*), *d, f, g, h, k, l, m, n, p, r, s, t, v,* ca la greci : μπ, ϰ, ντ, φ, γϰ, χ, ϰ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, β, însă cu variațiunile următoare :

1) *â* cu cercufles ca ъ, pr. *farinâ, lanâ, mană* ;

2) *ç* cu coadă ca *z* nemțesc, pr. *façа, cuçutu* ;

3) *cs* ca *tsch*, pr. *csocu* („ciocan“), *aricsu, tucsine* („tăciune“) ;

4) *ea* ca *ea* într-una, pr. *mea, mulcimea, semnarea* ;

5) *gj* ca *di* (ungur. *gy*), pr. *gjine, gjone* („talpă“), *gjela* („mîncare“) ;

6) *j* ca la germani, pr. *japa* („iapă“), *jermu* („vierme“), *jite* („viță de vie“) ;

7) *j* cu cercufles, ca *gi* italic, pr. *jocu, judicu, juru* ; uneori ca *j* frîncesc, pr. în *jale* (la noi *jele*), *jeru* (la noi *jaru*) ;

8) *lj* ca *gl* italic, pr. *ljinu, fracilje* (la noi *frăție*), *ljepure* ;

9) *nj* ca *gn* italic, pr. *njelu* (la noi *mielu*), *lunjina, calcanju* ;

10) *oa* ca *oa* într-una, pr. *oala, moarte, roata* ;

11) *sh* ca *sch* nemțesc, pr. *shapte, shedu, beshica* ; /

332 12) *th* ca ϑ grecesc, pr. *theatru, thronu, Thoma, Sith* ;

13) *z* uneori ca *dz* unguresc, pr. *zinzia* (la noi *gingeia*), *zua* (*ziuă*), *zinere (ginere)*, iar de alte ori ca *z*, pr. *zahare, zizane, zefyru* .

Probă de scriere, vezi în gramateca lui (la pag. 145 seqq.), în *Elementele noastre de limba rom.* (pag. 200, nr. 90), în *Compendiu de gramm. limbei rom.*, edițiunea a III-a (pag. 110 seq.) și ed. a IV-a (p. 118—9).

Notă. *Rapidă idee de gramatecă macedonorumânească*, compusă de J. C. Massim, 8°, București, 1862, românește și grecește, nu știm dacă representează în adevăr limba moeso-românească, cum se vorbește acolo, au că e acomodată după cea din România și coresă după principie literare. De aceea nici putem oserba altă decît că ortografia acestei gramatece e prea aproape de a noastră.

LXI

Opiniuni despre acestea

În aceste nouă sisteme ortografice, dintre cari numai două sînt dechiarate pentru principiul fonetic, iar celealalte șepte toate pentru cel etimologic, sînt unele punte cu cari și noi sîntem învoiți, parte adop-

tîndu-le numaidecît, parte însă mai amînîndu-le pentru necesetatea împrejurarilor, parte încă și numai aprobîndu-le, măcar că nici le-am adoptat acum, nici le-am pus în prospect de a le adopta. Însă sînt altele cari nu numai în / sistemele așa-numite fonetice, ci și în cele pronunțate etimologice, 333
nu le putem aproba, de cari numaidecît. Iar de celealalte cu ocasiune, mai în jos.

Cele ce nu aprobăm, unele se țin de accente și de alte semne adoptate în diversele sisteme, altele de înseși literele și usul lor. Deci :

a) încît pentru accente și alte semne, nu ne putem învoire :

1) cu accentul cercufles asupra lui *ê*, *ô*, *û* ca să semneze pre ѫ, ca în sistema Roja, Maiora, nu numai pentru că e de prisos, ci în *ô* și *û* foarte rar, și se poate suplini prin regule și esemple.

În cît pentru *â* și *î* și noi sîntem învoiți, însă mai mult spre suplinirea vreunei litere ce lipsește, pr. în *cântu* în loc de *cantu* și *dî* în loc de *dii* ; iar aiurea, mai mult din respectul usului ce l-am apucat, decît din convicțiune, cînd noi astăzi, de ne-ar fi în putere, accentului cercufles am da singură valoarea de a semna casurile atinse ; ci preste asta am trecut.

2) nici cu accentul acut în *á* de a-l pune așa des, ca în sistema Clain, Șincai, Körösi, Budai, fiindcă afară de ultima și antepenultima e de prisos, destule fiind spre aceea regulele prosodice ;

3) nici cu accentul greu deasupra tuturor vocalilor : *à*, *è*, *ì*, *ò*, *ù* spre a semna pre ъ, ca în sistema Roja, pentru că atunci și-ar pierde cu totul natura accentului ; /

4) nici cu apostroful deasupra tuturor vocalilor, ca în sistema Maior, 334
pentru causele aduse de I. Budai, în recensiunea sa (mai sus, § XLIX, nota 1) ;

5) nici cu un punt deasupra lui *ė* să sune ca *i*, ca în sistema Maior, pentru că e de prisos, regulele fonetice fiind de ajuns ;

6) nici cu două punte deasupra lui *ë* pentru ca să-i rămîie sunetul *e*, ca în sistema Clain, din aceeași causă ;

7) nici cu circufles deasupra lui *ĵ* spre a semna ж, ca în sistema Boiagi, fiind de prisos, cum arată celealalte sisteme ;

8) nici cu spiritul aspru după *l* pentru ca să sune *r*, ca în sistema Clain, nefiind destulă causă, precum am arătat mai sus (§ L, sub III) ;

9) nici cu apostrof sau spirit moale înainte sau după *d*, *t*, *s* pentru ca să sune з, ц, ш, ca în sistema Roja, pentru că sînt de ajuns regulele etimologice ;

10) nici cu coadele sub aceleași spre același scop, ca în sistema Maior, și mai ales cînd se lapădă *i* etimologic după ele, ca la cei de preste munți, precum nici cu cedila sub *c*, ca la frînci, din aceleași cause ;

11) nici cu linia orizontale deasupra lui *n* spre a semna pre *gn* italofrîncesc (*ny* ung.) ca la ispani, în sistema Maior, fiindcă nu are fundament în etimologie ;

12) nici cu linia perpendiculară deasupra lui *é*, ca în sistema Molnar, spre a semna pre ъ. Iar : /

b) în cît pentru litere și usul lor, nu ne învoim :

1) nu cu *ae* cu linie și fără linie deasupra, ca în sistema Molnar, buco- 335
vineană, ca să sune ѫ sau ъ, din causele arătate mai sus (§ LIII, LIV) :

2) nici cu *au* în loc de *o*, în sistema Körösi, pentru că nu am putea destinge între *au* ca *au* și între *au* ca *o*, de almintrea și latinii scriau cu *o* în loc de *au*, pr. *coda* în loc de *cauda**, *plostrum*, *Clodius*, *Plotius* etc., în

---

* Varro, la Nonniu Marcellu : „sed ut canis sine *coda*" ; etc. [162].

loc de *plaustrum*, *Claudius*, *Plautius*, care arată că nici ei nu erau constanţi unde să se scrie *au* şi unde *o*, de aceea nici noi nu avem necesetate de atare combinaţiune ;

3) nici cu *cs* în loc de ч, în sistema Boiagi, pentru că nu e nici etimologică, nici fonetică;

4) nici cu *dh*, în sistema Şincai, înainte de *i*, ca să rămîie д, căci nu are fundament nici etimologic, nici fonetic ;

5) nici cu *ei*, în sistema Budai şi Bob, în loc de *i*, după *d*, *t*, ca să nu se zică з, ц, din aceeaşi causă ;

6) nici cu *gj* în loc de *gy* unguresc, în sistema Boiagi, căci e în contra etimologiei şi e pronunţie coruptă în loc de *bi* ;

7) nici cu *h* în sistema Clain şi Budai, şi unde nu se pronunţă, pentru
336 că nici latinii / nu o scriau toţi, nici italii de astăzi nu o scriu, nici o pronunţă ;

8) nici cu *k*, care, afară din sistema lui Molnar, nu e usitat nici la cei ce nu l-au scos din alfabet ;

9) nici cu *lj* şi *nj* în sistema Boiagi, în loc de *ly* şi *ny* unguresc, din causa adusă la *gj*, decît strămutînd pre *j* în *i* ;

10) nici cu *o* finale în loc de *u*, în sistema Körösi şi Budai, pentru că nu are fundament în natura limbei româneşti ; vezi mai sus (§ IX, p. 29). De aceea :

11) nici cu *on* în loc de *un*, în aceleaşi sisteme şi la Clain, din causele arătate tot acolo (pag. 28) ;

12) nici cu *qu* în sistemele Clain, Şincai, Körösi, Budai, Maior, căci nici latinii vechii nu o usitară strîns, ci acum *qu*, acum *cu*, pr. *cum* şi *quum*, *qui* şi *cui*, *sequor* şi *secutus* ; încă şi *secundus* şi *secundum* nu e altă decît participiul vechi de la *secor* în loc de *sequor* : *sequundus-m* în loc de *sequendus*, vezi şi *Elem. de limb. rom.* (pag. 81, nota) ;

13) nici cu *sh* (combinaţiune anglică) în loc de ш, în sistema Şincai şi Boiagi, nefiind nici etimologică, nici fonetică ;

14) nici cu *ss* în sistema Clain şi Molnar, în loc de с cirilian, fiind destul
337 unul, precum nu ne-am învoit nici cu *ll*, nici cu oricare reduplecaţiune a cosunantilor (§ L, sub III) ;

15) nici cu *th*, în sistema Şincai şi Bob, / în loc de т înainte de *i*, din causa adusă la *dh* ;

16) nici cu *u* peritoriu între două vocali, ca în sistema Clain şi Budai, deşi e etimologic, fiindcă nu e necesariu ;

17) nici cu *v*, asemenea peritoriu între două vocali, ca în sistema budaiană, din aceeaşi causă ;

18) nici cu *v* reduplecat, în aceeaşi sistemă, spre a-l destinge de *v* simplu de mai sus (nr. 17), căci nu e etimologic, şi dacă la itali se află în us, acolo se şi pronunţă în adevăr reduplecat, pr. în *ovvero* din *aut vero* latin, iar la noi nu ;

19) nici cu *x*, căci cuvintele româneşti de origine latină au lăpădat pre *c* din *x*, ca şi italii, pr. *lasu*, lat. *laxo*, *disi*, *dusi*, *intielesi*, lat. *dixi*, *duxi*, *intellexi* etc., sau l-au mutat în alte cosunante : în *p*, pr. în *fripsi*, *copsi*, *copsa*, *tupsecáre*, lat. *frixi*, *coxi*, *coxa*, *toxicare* sau în *n*, pr. *insu*, *insorare*, lat. *ixe* în loc de *ipse**, *uxorari* ;

---

* Suetonius în Octavio (Augusto), c. LXXXVIII : „Legato eum consulari succesorem dedisse, ut rudi et indocto, cujus manu *ixi* pro *ipsi* scriptum animadverterit“ [163].

20) nici în urmă cu *y*, nici în loc de *j* ca în sistema Budai pentru că e în contra etimologiei, nici ca *i* aspru (de natura lui *a*, *o*, *u*) în sistema A. Pumnul (mai sus, § LIII, la început), fiindcă nici e etimologic, nici / fonetic, 338
nici necesariu și miroasă a polecism.

Nota 1. De *-u* finale și de reduplecarea cosunantilor, în cît teoria noastră e contrară unor sisteme de mai sus, ne-am dat rațiunile mai sus (§ L, sub II, III) și aici nu le mai repețim.

2. Însă reduplecarea vocalei *a* în finea numelor feminine terminate în *a* cu articlu în sing., pr. *domnaa* în loc de *domna-a* sau *domn'a*, în sistema clainiană, s-ar putea suferi, precum și în a 3-a pers. sing. a imperf. indic. de I-a cojugațiune, pr. *laudaa* în loc de *laudaua* la Clain, fiind amîndouă combinațiuni etimologice acurate ; însă apostroful nostru la nume și accentul acut în verbe suplinesc pre amîndouă, atît etimologice, cît și fonetice.

3. De suferit încă sînt, și uneori chiar și noi am usitat, *é* și *ó* pentru a semna pre vocalile diftongali *ea* și *oa*, cînd cere etimologia, pr. *érba*, *séca*, *nópte*, *órba* etc. Încă :

a) chiar și combinațiunea *gn* în sistema Clain, în loc de *mn*, fiind etimologică, deși nu se poate demustra a fi mai originară decît *mn*, ci din contră, *agnus* la latini și ἀμνὸς la greci s-ar părea a demustra că *mn* e mai originariu decît *gn* ; de aceea noi nu am adoptat ;

b) așa și *ct* în loc de *pt*, numai cît atunci în cosecință ar fi să adoptăm și *gt* în loc de *pt*, pr. *coctu* de la *cocu*, *sugtu*, *intielegtu* de la *sugu* și *intielegutu* ; sau, dacă astă din urmă nu ne-ar plăcea, ar fi să mutăm pre *gt* mai întîi în *ct*, care încă nu ne vine bine ; de aceea am lăsat deocamdată să scriem : *coptu* și *suptu*.

4. De nesuferit însă sînt semnele celealalte deasupra sau dedesuptul vocalilor și cosunantilor, nu numai în sistema bucovineană și a proiectului presentat Comisiunei filologice, ci și în sistema maioriană și a celor din Principatele Române. Întîi pentru că sînt superflue, care causă de sine ar fi destulă pentru condemnarea lor, ci apoi încă sînt și neromane [139].

De aceea și vedem pre toate limbele / romane celealalte scutite de 339
atari țăpe și cîrlige ce deformează fața limbei românești, cum defigurează semnele de vărsat forma feței omenești.

Italii nu au nici un semn de aceîea. Frîncii numai o codiță sub *c*. Ispanii și portugalii numai o linioară cam strîmbă deasupra lui *n* ; însă și acestea în cuvinte atît de puține, cît se pierd în cealaltă masă a limbei, măcar că știut este că și ortografiștii acestor limbe au întîmpinat destule greutați în formarea ortografielor lor, însă ei avură acel bun gust de a le supera în alt mod, numai nu cu deformarea a toată scrisoarea.

Singuri literații noștri avură acea manie de a se întrece unii cu alții într-astă barbarie dezgustătoare, carea nu o mai aflăm decît la popoarăle slavice, nici măcar la angli, germani și unguri.

Literatorii noștri cari urmează și apără atari schimosituri nu au luat aminte cît de urîtă e o asemene scrisoare pentru limba românească, încît nici străinii nu pot să-și formeze după dînsa o idee favorabile despre limba noastră, judecînd-o după forma din afară subt astă înfățoșare, sau că vor presupune cum că limba ne e atît de coruptă cît nici se poate scrie cu litere latine, sau că literații români sînt oameni fără gust, dacă nu ignoranți.

Derept că această deformațiune își are începutul de la un mare român (P. Maior), ale căruia lucrari literare au dat un impuls atît de potente a toată mișcarea intelectuale și literară în toată românimea, și autoritatea lui orbi pre cea mai mare parte a românilor, încît puțini au cutezat a se departa de la acel us al semnelor eterogene.

Însă se cuvenea a nu-și uita că acestei autorități, oricît de mari, stă contră nu numai cosiderațiunea de mai sus și interesul ce avem să-l purtăm către limba noastră, ci și autoritatea altor doi români nemuritori în ochii 340 românilor (Clain și Șincai), / cari nu au făcut acest păcat în contra limbei românești.

LXII

Ce-ar mai fi de adoptat

După aceste păreri despre sistemele de pînă acuma și după teoria noastră ce o atinsem și mai sus (§ XLIX, L, LI), iar mai pre larg o am tractat în partea I a *Elementelor noastre de limbă română*, ne rămîne numai a mai adauge despre unele combinațiuni ce cu tot dereptul se recer a se introduce în ortografia română, atît pe basea etimologiei, cît și a usului limbei într-o parte a românimei. Acestea sînt :

a) *cl* cu *i* în urmă în loc de кй, în locul căruia italii scriu *chi* și după ei ai noștri, și noi după aceștia de nevoie, nu numai pentru etimologia cuvintelor, ci și pentru că moeso-românii încă și pînă astăzi așa pronunță, pr. *ocliu, vecliu, ureclia* etc., în loc de ale noastre *ochiu, vechiu, urechia.*

b) *gl* cu *i* în urmă ca un *cli*, în loc de гй, în locul căruia italii iarăși scriu *ghi*, și așa ai noștri și noi din asemene causă, iar moeso-românii *gli*, pr. *gliacia, unglia, vegliu* etc., în loc de ale noastre *ghiacia, unghia, veghiu.*

c) *l* cu *i* în urmă, care în sistema Boiagi se scrie cu *lj* în loc de й, în locul căruia italii scriu *gli*, iar ai noștri *i*, tot din aceeași causă cînd moeso-341 românii zic *li*, pr. *liau, liepure, liertu, filiu, muliere, / cali, moli, vali, ljinu*, în loc de ale noastre *iau, iepure, iertu, fiiu, muiere, cái* și *cài, moi, vài, inu.*

d) *ni* care în sistema Boiagi se scrie *nj* în loc de й, în locul căruia italii scriu *gn*, iar ai noștri cei mai noi iarăși numai *i* ; cînd într-astă parte nu numai moeso-românii pronunță *ni*, pr. *antaniu, calcaniu* etc., în loc de ale noastre **ꙟнтѫю, кълкѫю**, ci și bătrînii noștri așa pronunțau și scriau, pr. **ꙟнтънию, кълкънию, пȣнию, пȣнй, винїе, ръмѫнїенд** etc., precum am adeverit mai sus (§ XXV, p. 143—147) cu multe citate, la cari mai adaugem :

D, Exod. XV, 26 : **ши вен фи цинїендь тоате токмѣлеле лȣи ; — съ вине**, în loc de **съ кїне**, B, VIII, Dum. după Paște, în **тълкь : чине ва фи ꙟсетошатъ съ винꙟе кътрȣ мине ши съ бѣ** ; unde în testul *Evangeliului* stă : **съ вие.**

Nota 1. După *cl, gl* și *l* muiat, *i* jumătățit ce urmează și moaie pre *l* în toate trele combinațiunile e mai mult numai fonetic, iar nu etimologic, precum arată etimologia limbei latine, pr. *oc'lus, vet'lus, oric'la, g'lacies, ung'la, vig'lo* ; *levo, lepus* ; de aceea și Clain se pare a fi lăsat afară pre *i* în atari casuri. Însă comparațiunea cu limba italiană demustră din destul că și acolo *i* e foarte vechi. Într-altele, din contră, *i* e etimologic, pr. în *liertu*, lat. *liberto, filiu, muliere*, lat. *filius, mulier.*

2. *Lj* și *nj* din sistema Boiagi se pot reține strămutînd pre *j* în *i*, pr. *ljinu* în *lînu, antanju* în *antaniu.*

3. Unde concur doi *i*, sînt a se contrage într-unul / și aici sub cercu-342 fles, pr. *ljinu*, în *lînu*, afară de pluralii masculini articulați, pr. *omenii*, fiindcă e în loc de *omeni-li.*

4. *Ri*, unde *r* se moaie, în multe cuvinte și la noi încă se mai aude, pr. *sariu, sari*, lat. *salio, -is*, ci și *saiu, sai*, mai mult însă, au i se lapădă au vocalea, pr. *se-lu dora* sau *se-lu doia, se-i para* sau *se-i paia* ; așa și *perindu* sau *peindu, peritoriu* și *pieitoriu*, ca *venindu* și *venitoriu* sau *viindu* și *viitoriu*. Vezi mai pre larg în *Elem. de l. r.*, § XXV, p. 53.

LXIII

Oserbațiuni pentru etimologiști etc.

Cu toate astea, înainte de a conchide această lungă discuțiune despre principiul ortografic, mai avem de a ne dechiara în două direcțiuni, atît în respectul principiului etimologic, cît și fonetic, și adecă :

a) Ca etimologiștii, în aplecarea principiului lor, să se ferească a abusa, trecînd preste marginile reali ale limbei românești în regiuni ideali, prin care limba românească însăși încetă a mai fi reale, ci devine numai o ficțiune și imaginară, cu ortografie cu tot.

b) Ca fonetiștii, în aplecarea principiului lor, să se ferească a da ocasiune de scisiuni în limba românească și a pune în periclu unitatea limbei, fiindcă fără unitatea limbei e deșartă chiar și unitatea în ortografie.

Pentru etimologiști e necesetate principale ca să nu piardă dinaintea ochilor :

1) Cum că limba românească, de e și sor au fie limbei latine și sor dulce cu celealalte / limbe sau dialecte neo-romane sau neo-latine, chiar de aceea nu e identică și totuna cu acelea, ci distintă și diversă, avîndu-și caracteriul său și formele speciali, ce deși seamănă cu ale surorilor sale, dar au și proprietatea lor particulară. 343

2) Cum că deși etimologismul e întîiul factoriu al limbei prin carele s-au costitut formele originare, dar fonetismul este al doilea, pentru că prin el s-au costitut particularitațile cari desting limba românească de către surorile ei și amîndouă au format usul vorbirei în limba românească, iar nu unul sau altul singur.

3) Cum că de aceea nu numai etimologia, ci și fonetica limbei românești au derept de a fi aprețuite în stabilirea formelor limbei gramatecali și ortografice.

4) Cum că usul vorbirei, care s-a născut după influența împrejurarilor sub cari s-a aflat națiunea, nu se poate nici ignora, nici restrînge numai la un period sau o provincie, fiindcă din atare restrîngere s-ar naște numai un idiotism al limbei periodic sau locale, ci se întinde și cuprinde toate perioadele și ținutele unde s-a grăit și scris cîndva românește.

5) Cum că a etimologistului este de a cerceta, afla, culege și esamina întreg usul acesta, după datele istorice și după principiul etimologic, cu reflesiune nu numai la etimologie ca gen, ci și la fonetică ca specie sau ultimă diferență. /

Notă 1. De usul vorbirei (*usus loquendi*) multe s-au disputat și mulți l-au aplecat ca principiu nu numai pentru vorbire, ci și pentru scriere după regula juris: consuetudo est altera lex[164]; de unde încă Horațiu a zis (*Art. poet.* 70—2) : 344

„Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque quae nunc sunt in honore vocabula si *volet usus* quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi.“[165].

De unde și Quintilian atîtea are despre acest obiect: „*Consuetudo* vero certissima loquendi magistra: utendumque plane sermone, ut nummo, cui publica forma est“ (I, cap. VI, 3) etc. Însă și: „Est etiam sua *loquentibus* observatio, sua *scribentibus*“; și: „*Vetera* (vocabula) maiestas quaedam, et, ut sic dixerim religio, commendat“ (acol. 1); iar nr. 39: „Verba a *vetustate* repetita non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam, non sine delectatione; nam et *auctoritatem antiquitatis* habent; et quia intermissa sunt, gratiam novitati similem parant“[166].

Din astă parte, dar, nici după judecata lui Quintilian nu avem nici o piedecă.

2. Încă și o ochire preste istoria literară a altor popoară ne arată că sîntem prea scrupuloși, să nu zic prea preocupați, dacă numai la usul presentelui, carele încă acuși va fi trecut, iar nu și la usul trecutului, vom să avem reflesiune. În limbele fipsate, de esemplu cum sînt cele mai culte din Europa, italică, frîncească, anglică etc., nimenea nu mai întreabă după usus loquendi de astăzi, ci usus loquendi de astăzi au să se înderepteze după usus loquendi cel trecut. În limbele clasice, încă au destins între epocele clasice și neoclasice și toți scriitorii cei mai tîrzii au fost nevoiți a se conforma, cel puțin în scris, nu după usus-loquendi presente al lor, ci după cel trecut al epocei clasice. De aceea însă și usul loquendi din perioadele neclasice încă se ține de întregul usului limbei grece sau latine.

345 3. În cît, pentru altă părere a lui Quintilian, tot / acolo, cap. VII, 30, 31: „Ego, nisi quod *consuetudo* obtinuerit, *sic scribendum quidque* judico, *quomodo sonat*. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces et velut depositum reddant legentibus, itaque id exprimere debent, quod dicturi sumus“[167]; poate să aibă loc numai în acele limbe în cari pentru fiecare sunet articulat se află anumită literă, care însă, precum se știe, în alfabetul latin nu are loc, vrînd a scrie românește. De almintrea Quintilian și aci dă voie a se abate de la această regulă, dacă învățul altcum prescrie și iarăși aiurea recunoaște că unde alfabetul nu le ajungea și latinii scriau cum puteau, pr. I, cap. IV, 78: „At grammatici *saltem omnes* in hanc descendent rerum tenuitatem; *desintne aliquae nobis necessariae literae*, non quum Graeca scribimus (tum enim ab iisdem duas mutuamur), *sed proprie in Latinis*, ut in his *Seruus et Vulgus*, Aeolicum digamma desideratur. Et *medius* est quidam *u* et *i* literae sonus. Non enim sic *optimum* dicimus, ut *optumum*: et în *here*, neque *e* plane neque *i* auditur“; și în nr. 10: „atque etiam in ipsis *vocalibus* grammatici est videre, an *aliquas pro consonantibus usus* acceperit, quia *iam* sicut *tam* scribitur et *quos* ut *cos*“[168]. Va să zică că le lipseau litere pentru două vocali și două cosonanti, cari le scriau cu alte litere. Ceea ce și noi sîntem nevoiți a face.

LXIV

Usul vorbirei

Deci noi, deși sîntem dechiarați apărători ai principiului etimologic, după înțelesul și reserbațiunile ce i-am dat, nu numai nu sîntem contrarii usului vorbirei, întru tot întinsul lui, ci chiar și în faptă, încă de la începutul publicarei acestor principie am demustrat, ni se pare din destul

şi în aceste / *Principie* şi în celealalte scrieri ale noastre de aceeaşi natură, 346
precum în *Elementele de limba română* şi în *Analectele* din cei mai vechi scriitori români, cum că sîntem cu totul prentru usul vorbirei limbei româneşti, urmînd, cercetîndu-l, culegîndu-l şi esaminîndu-l din toate monumentele istorice despre limba românească, după toate dialectele ei ce ne sînt cunoscute şi după principiele ce le-am propus aici şi din puteri ne-am nevoit a le demustra de adevărate, certe şi singure de a se oserba atît în respectul limbei, cît şi al scripturei.

Însă s-ar putea şi întreba: care este usul de astăzi? şi cine-l oserbează? După Quintilian, usul vorbirei depinde de la consensul învăţaţilor,* „iar nu de la mulţime" **. Iar la noi, unde este consensul eruditilor? Au nu fiecare scriitoriu scrie după cumu-i place; lapădă sau introduce cuvintele care-i plac, unii latineşti, alţii frînceşti au italieneşti, alţii încă şi barbare crezînd că sînt clasice, pr. *orgoliu, menit*? Asemenea şi în forme, în declinaţiune şi cojugaţiune, în vocali şi cosunanti, chiar şi în sintase şi costrucţiune etc., după cum a învăţat acasă au în şcoală, / 347
o limbă sau alta, mai esacte au mai pe deasupra; însă fiecare se ţine strîns de părerea sa, aşa cît chiar aceea ce cere Quintilian şi înţelege prin usul vorbirei ne lipseşte — consensus eruditorum.

Încă nici cei de o provincie nu se unesc toţi într-una, cu atît mai puţin cei din ţinute diverse, ci fiecare urmează dialectul patriei sale, de care e convins că e cel mai bun, fie şi cel mai rău, însă cu modificaţiuni după ideele fiecărui scriitoriu. Într-una singură ne învoim cu toţii: cum că fiecarele dintre noi, judecînd despre sine-şi, crede că scrie mai bine decît toţi şi că toţi ceialalţi scriu mai rău decît sine însuşi.

Aşa şi după asemeni împrejurari ne vor ierta, sperăm, şi nouă ca să ne urmăm ideele noastre, convicţiunile, părerile, bune-rele, adevărate-false, cum vor fi, fără de a urma usul vorbirei presente, carele, întru înţelesul ce i-l [dă] Quintilian şi după condiţiunea ce i-o pune, la noi nici nu se află.

Ci după un studiu întins asupra limbei în decursul a mai multor zeci de ani, ascultînd pre toţi cei vii şi cei morţi, cu cîţi ne-am putut aduna în patria noastră şi afară, ne-am format şi noi un us propriu de limbă, ce-l urmăm şi avem tot dereptul de a-l urma, ca şi oricine altul pre al său.

Nota 1. Ceea ce-i zicem noi după terminologia usitată usul vorbirei, încît pentru scriitori mai derept s-ar numi usul scrierei, după ce, cum văzum, şi Quintilian destinge între oserbarea vorbitoriului /
şi a scriitoriului (mai sus § LXIII, nota 1). 348

2. Însă chiar şi cînd consensul între scriitorii noşti ar fi mai mare, precum nu e, încă nu ar fi destulă causă de a respecta orice us al vorbirei, chiar şi cînd ar fi fundat pre usul mulţimei, precum adevărat oserbează Quintilian la alt loc citat, pentru că ar fi periculos pentru limbă a da deplină putere vulgului neliterat a decide în materia limbei, precum e de periculos pentru usul vieţei a concede mulţimei rudi deplină voie de a decide materia comportarei civili şi a cuviinţei.

---

* Instit. Orat. I, cap. VI, 45: „*Ergo consuetudinem sermonis*, vocabo *consensum eruditorum*; sicut vivendi, consensum bonorum" [169].

** „Quae si ex eo, quod *plures* faciunt nomen accipiat, periculosissimum dabit praeceptum, non oration modo, sed (quod maius est) vitae"; acoloşi, nr. 44 [170].

LXV

Fipsarea limbei

Libertatea de a putea vorbi și a scrie fiecare cumu-i place și cum i se pare mai frumos și mai bine este o prerogativă atît de prețioasă, cît și oricare altă libertate pentru om.

Însă libertatea încă-și are necuviințele sale și de aceea oamenii de mult, de cînd au intrat în societate, s-au dezbrăcat de o parte a acestei prerogative și o au sacrificat pre altariul comune spre emolumentul societatei. De aceea astăzi nimenea nu mai are libertate deplină.

Libertatea nerestrînsă poate să devieze și să ducă sau la împărechiare sau la tiranism, amîndouă cosecințe uricioase și periculoase, cari niceodată nu au lipsit unde libertatei s-a lăsat cale deschisă de a alerga încătruo vrea, fără frîu și căpestru.

349 De aceea nu-mi place chiar nici de libertatea / mea cînd poci să abusez cu ea și cînd nu aflu nici o regulă defiptă, carea să fiu detoriu a o urma, nu numai în viață, ci și în literatură.

Și dacă, cum am zis, m-am șerbit și io cu libertatea mea în scrierile mele, am făcut-o adevărat cu tot dereptul ca și alții, de aceea însă nici de libertatea mea, nici de a altora, literatura română nu va avea de a se bucurare.

E timpul venit ca să ne fipsăm limba, cum o au fipsată și alte națiuni civilisate, ca să nu mai avem acea libertate desfrînată de a scrie care cumu-i place, ci fiecare și toți unul ca altul după o normă fipsă și certă

Va să zică a venit timpul să ne unificăm limba, să-i stabilim formele și să-i purificăm materialele, de la care nimănui să nu fie iertat a se abate după capul și placul său.

Însă greutatea cea mai mare nu va fi întru aceea că învățații românilor nu vor veni la consens, cum cere Quintilian, pentru că am avut esemple vie cum că românul tot poate să vie la coînțeles, deși cu multă anevoie, încă chiar și în obiecte de mai atîta importanță, cum este unificarea limbei și a scripturei.

Ci greutatea cea mai mare, cît să poată impune tuturor cărturarilor noștri strînsă oblegațiune de a urma întru toate sistema limbei și ortografiei stabilinde, fără de a murmura și de a / striga în contra tiraniei. Ce, 350 dea D-zeu să nu se tîmple.

Nota 1. Comisiunea filologică adunată în Sibiu la a. 1860 cu scop de a stabili o ortografie, cel puțin pentru Tr-nia, deși s-a dechiarat cum că ea nu se simte competente de a decide în mod oblegatoriu sau în defigerea definitivă a unei ortografie cu litere sau în oricari alte parți de gramatecă, din causă mai vîrtos căci ca membrii conchemați sînt numai fracțiune a bărbaților de litere ai națiunei noastre*, și și-a descoperit dorința ca spre împăcarea sau delăturarea diversitatei opiniunilor prin vreo autoritate recunoscută să se formeze o societate literară a căreia chemare să fie nu numai cultura preste tot a limbei române, ci și specialmente elaborarea unui dicțiunariu etimologic** ; tot s-au aflat între erudiții noștri cari au strigat că Comisiunea n-a avut derept nici a decide ce a decis în mod provisoriu. Iar după ce s-a înființat o societate literară în Tr-nia pentru literatura română și aceasta s-a dechiarat că acceptează ortografia acceptată de acea comisiune*, n-au lipsit cari să strige că atare decisiune e tiranie, care în republica literară nu se poate suferi.

---

* *Actele Asoc. Tr-ne*, t. II, p. 181.

** Acoloși, p. 195.

Decide-va Societatea literară din București cu mai mult succes și cu mai mare autoritate rămîne viitoriului să răspunză.

2. Delăturarea usului presente și fipsarea limbei și ortografiei la națiunile mai multe ale Europei, ori și cît au reclamat și acolo unii din cărtularii lor nu fără cause ponderoase, avură acel resultat neprețuit că nu numai limba s-a apărat în contra necurmatelor variațiuni ce le aduce cu sine usul presente al vorbirei, mai ales din partea / mulțimei 351 neliterate, ci contribuie nemăsurat [de] mult la lățirea cunoștinței limbei proprie. După ce italianul, de esemplu, venețian nu mai scrie în dialectul gondolierilor, nici francesul în jargonul parisian etc., ci după Dicțiunariul de Crusca și al Academiei fundate de Richeliu — de atunci tot italianul, francesul, ispanul, portugalul, anglesul și chiar și germanul, carele vrea să ia pana a mînă, mai întîi e nevoit să-și învețe gramateca și tot dicțiunariul limbei, cu toate formele gramatece și ortografice, cu toate regulele, escepțiunile și variațiunile. De la care îndetorire morale sau chiar fisică nimene nu e scutit care vrea să fie aplecat în vreun oficiu public sau să edea vreo riză de scrisoare cît de mică, măcar numai cît un bilet sau afiș.

3. Dacă stă omul a cosidera greutațile ce custă unui frances și mai ales unui angles întru învățarea ortografielor sale, carile toate-s etimologice sau cel puțin cu pretensiune etimologică, fără de a avea alt mijloc decît usul recept și dicțiunariul, atunci dificultațile pentru ortografia etimologică românească dispar ca umbra, mai ales după ce într-a noastră tot ce e mai greu se poate enumera, iar ortografiștii altor națiuni nici de enumerare nu s-au îngrijit, relegînd la dicțiunariu, pentru ca, de esemplu, neamțul să învețe a cunoaște că unde se scrie *f*, unde *pf* sau doi *f* (*ff*) sau *v* și pentru ce se scrie *für* și nu *vühr*, *vier* și nu *fihr*, *Vater* și nu *Fater* etc. Și cu toate astea francesii, anglii, nemții etc. sînt cele mai culte națiuni ale Europei, au cei mai mulți literați bărbați și muieri și cea mai întinsă și mai prețioasă literatură. Iar noi? Quousque tandem!

LXVI

Regule etimologice

În fipsarea limbei și scripturei românești, vin de a se cosidera atît materia, cît și forma limbei. /

Materia sau materialul este de a se culege din toate dialectele 352 românești, din toate ținutele unde se vorbește sau s-a vorbit românește și din toate monumentele în cari ne-a rămas depus acest material; mai încolo e de a se cerne și a alege ce e roman și neroman și de a se determina ce e de ținut din materialul neroman; și astea după principie critice basate pre istoria limbei românești, pre afinitatea cu limba latină vechie și cu limbele neo-latine și pre comparațiunea materialelui roman între sine și cu al celoralalte limbe cumnate. De cari aici nu avem de a ne ocupa mai încolo.

---

* Tot acolo, p. 9.

Iar forma limbei este a se determina și defige, tot după asemene base istorică-comparativă :

a) cari sînt sunetele limbei românești originare și derivate, în genere și în specie, pentru fiecare cuvînt ;

b) cari sînt formele gramatece originare ale limbei și cari derivate sau schimbate din influența fonetismului dezvoltat în limba românească.

În amîndouă puntele formali usul etimologiei e atît de importante, cît importanța ei nu se poate nega nici chiar de contrarii principiului etimologic.

Noi am tractat mai de tot despre amîndouă puntele acestea în operele noastre gramatece, afară de sunetele originare în fiecare cuvînt, fiindcă a tracta despre fiecare cuvînt în parte e negoțul dicțiunariului etimologic, / 353 ce rămîne a se elabora de aci înainte.

După principiul etimologic ce l-am adoptat, sînt a se oserba următoarele regule ortografice :

1) fiecare sunet se scrie cu literă latină originară sau etimologică ;

2) între mai multe forme fonetice sau gramatece se alege aceea ce e mai aproape de forma originară ;

3) unde nu ajută forma gramaticale, caută să recurăm în dicțiunariul etimologic.

Notă. La latini aflăm că unii dintre scriitorii ce s-au ocupat cu studiul limbei latine, întru aplecarea etimologiei s-au dus și mai departe de cum se cădea, cercetînd adeseori originațiunea cuvintelor, chiar și simple din altele și mai simple, după supusețiuni, atît de curioase cît în urmă toată operațiunea deveni frivolă și în discredit, pr. *pitvita* de la *petat vitam** și alte derivațiuni ridicule, de cari sînt plini etimologiștii latini, cu Varrone în frunte. De care să ne păzească D-zeu, măcar că și noi am auzit de unele ca acestea în limba românească, mai ales de la cei ce vor să derive toate cuvintele, și cele străine, din limba latină, de cari sînt și славъ de la *salve*, мїерцъ de la *merces* etc.

LXVII

Alfabetul

După acestea și după ce în operele noastre gramatece am tractat 354 atît despre fonetismul, / cît și despre formele gramaticali ale limbei românești, la cari înviem, nu ne mai rămîne decît a arăta și schimbarile unor sunete articulate, cari se aud astăzi în usul vorbirei și cari întru fipsarea limbei și a scripturei au să cadă cu totul și să se reducă la sunetele originare.

Alfabetul nostru e cunoscut : XXI litere latine : *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h*, *i*, *j*, *l*, *m*, *n*, *o*, *p*, *r*, *s*, *t*, *u*, *v*, *z* ; de celealalte nu avem lipsă.

Acestora răspund XXI sunete originare : а, б, к, д, є, ф, г, х, і, ж, л, м, н, о, п, р, с, т, ꙋ, в, з.

Ne lipsesc, dar, alte VIII litere pentru atîteși sunete derivate : ъ, ѫ, ѣ, ѡ, vocali, și : ч, ц, џ, ш.

La care se pot adauge și alte IV cosunanti muiate, pentru cari nici în alfabetul cirilian nu se află litere corespunzătoare, pr. гъ, тъ, лъ, нъ, după alfabetul slovenesc sau *gy*, *ty*, *ly*, *ny* după ortografia ungurească.

---

* L. Aelius, la Quintilian, *loc. cit.*, I, cap. VI, 37.

Încă și ȝ din limba românească e mai mult derivată decît originară.

Aceste sunete derivate, după principiul etimologic sînt a se reduce la sunetele originare și a se scrie cu literele corespunzătoare sunetelor originare.

Necessitas frangit legem. Una din două : au să scriem ce ne lipsește în alfabetul latin cu literele etimologice, au cu alte litere. Pentru scrierea cu cele etimologice ne / îndeamnă o rațiune : afinitatea derivatelor cu originarele, iar pentru a le scrie cu altele (ne-etimologice) nu aflăm nici măcar o rațiune. 355

Nota 1. Care e natura unor vocali și cosunanti și ce schimbari se nasc din contactul unora cu altele, nu avem lipsă să mai arătăm și aici, după ce atîtea și așa pre larg am tractat în operele indicate.

2. A se ocupa cu atari minuție cum sînt literele se poate părea unora lucru prea de jos, însă, după ce atîtea am citat din Quintilian, ascultă ce mai scrie acest autoriu de bun gust și despre atari minuție : „Ne quis igitur tamquam parva *fastidiat* gramatices elementa : non quia magnae sit operae, consonantes a vocalibus discernere, ipsasque eas in semivocalium numerum, mutarumque partiri ; sed quia interiora velut sacri hujus adeuntibus apparebit multa rerum subtilitas, quae non modo acuere ingenia *puerilia*, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam possit“ (*Insitit. orat.*, lib. I, cap. IV, 6)[171].

3. Aici e locul să atingem ceva și despre originea și întruducerea alfabetului slovenesc, cu carele încă și pînă astăzi ne mai șerbim în cărțile beserecești. Părerile sînt împărechiate.

În cît pentru origine-i, unii cred că alfabetul slovenesc e invențiunea lui Ciril și Metodiu, apostolii bulgarilor și altor sloveni din secl. IX ; ci alții, cu noi dimpreună, sînt de părere că acești apostoli nu au inventat oarecare formă nouă de litere, ci numai au acomodat forma literelor grecești, ce era usitată pre atunci și carea și astăzi se vede în m-săle numeroasă grecești scrisă pre atunci, și au adaus cele ce-i lipseau, pentru graiul bulgaro-sîrbesc.

Iar în cît pentru întruducerea lui la români, iarăși sînt două păreri. După una, românii, împreunîndu-se cu bulgaro-slavii, nu numai și-au uitat a mai / scrie cu literele latine, ci chiar și a mai scrie românește, și așa deodată au adoptat, mai ales după înființarea Imperiului românо-bulgar, cu finea seclului al XII-lea nu numai scrierea, ci și limba slovenească în beserecă și în divan, din cari numai timpurile noastre și cele mai de aproape au putut să le scoață. De astă părere sem și noi, cum ne-au dechiarat mai pre larg în disertațiunea latină din a. 1858 în „Analile gimnasiali“[172]. 356

După altă părere însă, românii, cu toate fatalitățile ce au pățit de la venirea lor în Dacia, ar fi scris tot numai cu litere latine pînă cătră a., 1432, după începutul sinodului florentin, cînd metropolitul de atunci, Theoctist, ar fi înduplecat pre Alexandru cel Bun, principele Moldavei, ca să proscrie nu numai scrierea cu litere latine, ci și toate cartile românești scrise cu litere latine, din ura și greața cătră latini, de unde ar fi urmat arderea tuturor carților românești scrise cu litere latine

Mare și nereparabile daună ! de s-ar fi tîmplat așa. Ci avem mare temet că acest autodafe n-a fost nici măcar pre hîrtie, ci numai cu imaginațiunea inventorilor acestei fabule.

Fabulă-i zicem pentru că toți cronicarii cei mai vechi, pr. Urechie, Miron Costin etc., nu știu, nici amintesc nemică de atare edict și autodafe, afară de D. Cantemir, care nu citează apriat fîntîna istorică din carea ar fi scoasă această știre.

Aceasta se demustră și din hrisoavele principilor Moldovei înainte de Alexandru Bunul, scrise nu numai cu slove, ci chiar și în limba slovenească, cari și astăzi se mai află.

Mai pre larg despre acestea, vezi în disert. noastră mai sus atinsă.

LXVIII

Vocali

357 Să luăm însă și aici pre scurt atît vocalile, / cît și cosonantile, ca să nu ne aflăm că, desputînd așa pre larg despre principie, de aplecarea principiului adoptat în sistema noastră, ne-am uitat.

A. Vocali. Premitem cum că regulă generale este:

a) ca vocalile а, е, і, о, ȣ să le scriem mai totdeauna cu *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, fiindcă mai totdeuna sînt originare.

b) ca vocalile ъ, ѫ, ѣ, ѡ să se scrie mai totdeuna cu *à*, *e*, *é*, *ó*, fiindcă mai totdeuna din acestea se derivă, și adecă ъ din *a* sau *e*, ѫ din *e* sau *i*; ѣ din *é* accentuat urmînd *a* sau *e*, ѡ din *ó* accentuat, asemenea.

Însă și aste regule, ca toate, au escepțiunile lor, pr. de esemplu *a* în фа́тъ, масъ, саръ, варъ, вазъ etc., deși mai toată românimea le pronunță cu *a*, nu e originariu, ci derivat din *e*, precum se poate cunoaște din celealalte forme ale acelorași cuvinte, unde е a rămas nestrămutat, pr. фѣте, мѣсе, вери, вези, pentru că саръ în dialectul beserecesc încă se scrie cu ѣ și în multe parți tot se mai pronunță așa: сѣръ.

Causele schimbarei originarelor în derivate sînt două: accentul și eufonia.

Din causa acentului:

1) mutăm pre а în ъ de cîte ori e fără accent sau cu accent greu, va să zică, cînd înălțarea tonului atît e de puțină cît mai nu se simte, pr. *làudu*, *laudi*, *lauda*, cu *a* pentru accentul acut cu care se pronunță, ci *laudàmu*, 358 *laudà* cu ъ pentru / că *a* în silaba întîia se pronunță fără accent, iar în a doua cu accent greu sau mai fără accent.

Numai la începutul cuvintelor, de nu sînt alte cause schimbătoare, rămîne *a* ca *a*, pr. *arati* în amîndouă silabele, *aràmu* numai în silaba primă.

2) mutăm pre е în ѣ și pre о în ѡ de cîte ori au și accent și un ъ sau е în silaba următoare, pr. *creda*, *crede* în silabele întîe; *orba*, *orbe* în aceleași silabe.

Numai cît astă regulă nu se oserbă în toate provinciele și în toate cuvintele. Așa, cei din România nu schimbă pre е în ѣ urmînd silabă cu е, ci pronunță, de esemplu, *crede*, în amîndouă silabele cu е. Așa, pre aiurea zic: *cote*, *descopere* etc. cu *o*, nu cu ѡ.

Uneori însă ѣ se pronunță numai ca *a*, în loc de a se pronunța ca ѣ, sau cel mult ca *ia*, pr. moeso-românii și alți mulți: шапте, шарпе etc. în loc de шѣпте, шѣрпе; așa și фатъ, масъ, баръ în loc de фѣтъ, мѣсъ, вѣръ.

Din causa eufoniei:

1) mutăm pre *a* și *e*, mai rar pre *i* și *u*, în ѫ, înainte de *m* sau *n*, nu numai urmînd altă cosunătoare, ci și vocale, deși mai rar, pr. ѫмблȣ, ѫнтѫніȣ în loc de *amblu*, *antaniu*; вѫнъ, вѫнтȣ în loc de *vena*, *ventu*, ꙟн în loc de *in*; фѫнтѫнъ în loc de *funtana*.

Astă regulă însă pate multe escepțiuni, nu numai pentru că cei vechi 359 nu oserba acea regulă așa strîns ca noi astăzi, ci și pentru / că acel ѫ, așa strămutat din *a* sau е în *i*, iarăși la cei vechi e mai rar decît la noi; de unde la aceia aflăm ꙟнте și ꙟнемъ în loc de інте, інімъ ; вепе, бене, кȣвенте etc. în loc de ale noastre : віне, біне, кȣвінте, precum se va vedea în formele ortografice mai jos (§ LXXII).

2) mutăm pre е în ѣ de cîte ori urmează după cosunantile aspre : б, п, м, в, ф și în silaba] următoare urmează vocale aspră : а, ѣ, о, ȣ, pr. *betrânu, peru, mesura, vedu, fetu* ; iar dacă precede sau urmează е sau і, е rămîne nemutat, pr. în *peri, pierdu, miere, mediu* ; *vedi, vede* ; *feti, fete.*

Cu toate că în această parte se află cîte o esceptiune, precum și după alte cosunanti mai moi, cumu-s *d* și *t*, în pronunție е se mută în ъ, pr. în prepusețiunea *de* pre multe locuri și *inderetu* pretutindenea, așa și în *tetiune, vetemare* (lat. *victimare*).

Însă cacofonie, nu eufonie, se poate numi datina de a pronunța pre е ca ъ și pre і ca ж după cosunantile șuierătoare : с, ш, з, ц, pr. тȣсъ, съ ; шъзȣ, шъзж ; зъȣ, зж, зжв ; цжнȣ, цжне, încă și цже în loc de *tie* și *tienia.*

3) mutăm pre е și і în ъ sau ж după р la începutul cuvintelor, pr. ръȣ, ръі, ръспȣнде ; ржȣ, ржде etc., decît că zicem реа sau рѣ, mocanii chiar ра́ ; рѣче, ci într-altele cu ъ : ръчі, ръческȣ, ръкоаре.

4) mutăm pre ъ și ж în е sau і după *e* sau *i*, pr. та́е în loc de таїъ (*talia*), тъѐ în loc de тъіъ (*talià*), тънндȣ în loc de тъїжндȣ / (*taliându*) ; așa și віе în loc de *via* (de la *viu*), *venia* (de la *veniu*), *vinia* (lat. *vinea*) ; їе în loc de ііе și ca „cămașă muierească“ (lat. *vestis linea*) și ca „мацъ“ (lat. *ilia*). 360

Care regulă nu sufere nici o esceptiune ; cînd, din contră, regula paralelă de a muta pre ъ și ж în о sau ȣ, după *o* sau *u*, se oserbează la cei vechi și în dialectul beserecesc, ci în usul vulgariu pre puține locuri, pr. лȣѡ̀ și лȣȣндȣ în loc de лȣъ, лȣжндȣ ; доао, ноао, воао, плоао, плоо în loc de доаъ, ноаъ, воаъ, нлоаъ, нлоъ.

În aceste casuri, rectificațiunea după etimologie nu numai e iertată, ci chiar și necesară. Într-altele însă, cari sînt mai puține, numai acolo unde analogia cere, pr. în *o* fără accent strămutat în *u* : *potemu, dormi* etc. în loc de пȣтем', дȣрмѝ, sau vreo regulă gramaticale, pr. *lacreme* în loc de *lacremi*, sau necesetate absolută, pr. în *locusta, rotundu* în loc de лъкȣстѣ, ръ тȣнд, sau usul cît de mic și restrîns să fie, pr. *afora* în loc de афаръ, fiindcă moesoromânii așa pronunță.

Nota 1. De aceea noi scriem *fóme*, măcar că etimologia arată la latini *a* : *fames* ; *amnariu*, deși la latini se zice *igniarium* ; pentru că usul e constante de a se pronunța cu *o* și *a*.

2. Însă *altariu* nu numai pentru că latinii zic *altare*, ci și pentru că și la cei vechi se scrie cu *a* și în usul vulgare încă așa am auzit pronunțîndu-se, iar pronunțarea cu *o* este de la traducătorii noștri sloveniști.

3. Esemple de us mai corect ale vocalilor, vezi în § LXX seqq. /

LXIX 361

Cosunanti

B. Cosunanti. Și aici premitem asemeni regule generali ca și pentru vocali :

a) ca cosunătoarele : б, к, д, ф, г, л, м, н, п, р, с, т să le scriem cu litere latine corespunzătoare : *b, c, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t.*

b) ca cosunătoarele derivate : ч, з, џ, ш, ц să le scriem cu cele originare : *c, d, g, s, t,* la unele neadăugînd nemică, pr. în *c* și *g*, destul fiind vocalea *e* sau *i* întreagă ce urmează spre a desemna schimbarea originariului к în ч și г în џ, iar după celealalte adăugînd un *i* scurt, pr. în *d, s, t* cu *i* scurt, *dĭ, sĭ, tĭ.*

c) ca cosunătoarele muiate : гь, ть, ль, нь să le reducem la cele originare *b, cl, l, m, p,* adăugînd după ele asemenea un *i* scurt : *bĭ, clĭ, lĭ, mĭ, pĭ.*

Afară de îndoială că și aste regule au să pață unele escepțiuni numai din causa usului generale, pr. de esemplu ч în ꙟцелепчȣне cu *t,* fiindcă se derivă de la ꙟцелент' ; џ în ȣмецȣне cu *d,* fiindcă se derivă de la ȣмед ; з în ботез cu з, fiindcă se derivă de la lat. *baptizo,* grec. βαπτίζω, etc.

Iar în cît pentru χ, care mai totdeauna e de origine grecească, în cele grecești cu *ch,* ca latinii, pr. *Christosu, charu, chora.* /

362 ж cu *j,* pr. *jocu, juru* ; ci cu *di* în жос', мижлок', cari nu-s altă decît *deorsum* la latini, și міез'лок', precum zicem în *miedia-di, miedia-nopte* etc.

Nota 1. De alte schimbari ale cosunătoarelor am tractat mai sus, în mai multe locuri ; precum despre *ct* mutat în *pt* (§ LXI, nota 3), *cli* pronunțat ca *chi* (§ LXII a) etc.

2. Litera *c* înainte de *e, i* încă nu are pronunție constante la români ; moeso-românii o pronunță numai ca *z* italienesc-nemțesc, și la noi încă foarte ades, mai ales în terminațiunile *-cia* și *-ciu,* pr. *acia, facia, gliacia, braciu, laciu, lîciu, sociu* etc. De aceea noi nu am aflat causă de a le scrie cu *ti,* ci am reținut pe *ci* etimologic.

3. Să notăm ceva și despre scrierea cuvîntului скимб', care noi de atîte ori l-am scris *scaimbu,* cît ne aflăm îndetorați a-i arăta și causa acestei scrieri. Oserbăm încă mai întîi că în limba românească, după o datină ce o aflăm și în unele limbe de origine sau afinitate celtică, străpunem pe *i* din terminațiunea *-bia* sau *-biu* înainte de *b,* pr. аібѕ în loc de *abia,* lat. *habeat, sgaibă* în loc de *sgabia,* lat. *scabies* ; *roibu* în loc de *robiu,* lat. *robius* (vezi Forcellini, s.v.) ; încă și *coifu* ca francesii *coiffe,* deși astăzi nu o pronunță cum o scriu etc.

De aci se cunoaște că și скимб' al nostru se derivă din *s* prepusețiune în loc de a latinilor *ex* și *cambiu,* în latinitatea de mijloc *cambium,* iar străpunînd pre *i* înainte de *b* iese *scaimbu,* care mai întîi s-a pronunțat скѕімб și apoi ѕ s-a elis rămînînd ск'імб, însă fără de a muta pre ск în шт pentru ѕ cel elis. Italii încă zic *scambio, scambiare* etc. /

363

LXX

Forme. B. Ortografice

La acestea vom să adaugem aici și **formele ortografice** promise mai sus (§ XXII), cîte adecă aflarăm în monumentele mai vechie, pînă la a. 1700, mai etimologice, prin urmare și mai regulate și mai corecte decît cele usitate astăzi, pentru ca lectorii noștri, și din astă parte, să se convingă pre deplin că noi, în sistema noastră, nu am urmat după arbitriu, ci răzimați pre date istorice de cea mai strînsă autenticitate.

II. Forme ortografice : cu *a*

O parte mare din formele ortografice s-au atins între cele gramatece, fiind de îmbele nature, precum :

1) Dintre vocali :

a) Cu *a* în loc de ъ, mai ales în genetivii sing. și numerii plurali de la femeninele terminate în *e*, dacă penultima are *a*, pr. карци, парци etc. (mai sus, § XXII, 2), în loc de кърці, пърці, cum se pronunță astăzi, la cari mai adaugem aceste citate:

Карци N, f. 65^r: карциле съ коръ дешкиде. — V: ши съ ле разѫ дин карциле џюдецоулȣи сѫȣ; — 134^r: din Ioan, XX, 30: че нȣ сѫмт скрисе ꙟтрачѣстѧ карци; — 329^v de la Luca, nr. 83: аȣ карциле лȣи Моуси; — 330^r: къ нȣмеле ачелора сѫмт скрисе ꙟ карциле вїецїи; — tom II, f. 58^r: тримисерѫ ꙟ тоатѫ лоумѣ карци кȣ / мънїе. ши кȣ карциле тримисерѫ ши домни рѫи претоутиндера. 364

Парци AA, ps. CV, 27: ши спарсе еи ꙟ парци; — CVI, 3: ши де ꙟ парци адȣнѫ еи. — N, f. 117^r: сабїѧ чѧ ди ꙟбе парциле аскȣцитъ; — 139^r: ши де тоате парциле те ва коупринде некое ши греоутате; — 250^v, ca f. 117^r bis. — P, f. 69^v: кънд вор фи тоть оунїи ка алалць, амъндоѫ парциле.

Așa și în terminațiunile -ареі sau -арі în loc de -ърїи sau -ърі, pr. адȣнарі etc., tot acolo (p. 122); la cari adauge:

америицареи C, Dum. XVIII după Rus.: ши кȣ фръмсѣцѣ доумнезеѧска амерингареи лоуи фъптȣриле тоатеи слоужескъ.

кȣмъндари AA, ps. CV, 28: ши мънкарѫ кȣмъндариле морцилоръ; (V: жиртвеле; Kk жѫртвеле).

мѫнкари Aa, f. 30^r: де тоате мъꙟкариле съ мънънче.

ꙟнълцарїи Cc, f. 20^v: празникȣл ал нълцарїи крȣчїи.

лȣареи Ee, p. 660: оурџїа лȣареи дарȣлȣи.

пїерзареи C, Dum. curv.: съ фїе пїерзареи дестоиникь.

виндекареи C, Dum. XXIV după Rus.: спoунерѣ виндекареи (pag. 123 scrie: виндекареен).

Și în alte terminațiuni fără *r*, tot acolo, precum:

калеи, în loc de кълїи, N, f. 57^r: кѫндоуи / ла мижлокоуль калеи афлѫ оуи копач фроумось. 365

касеи, ca și în dialectul beserecesc, în locul căruia se aude în vulg și касїи sau chiar късѫ; cei vechi mai des касееи, A, Matth., nr. 35: ꙟтрѫндь ꙟ касѫ сърȣтаци (salutate) ши зичеци паче касееи ачещїѧ. — C, dum. XXVIII după Rus.: аȣ нȣ фоуи тремесь ноуман кътрѫ ѡиле пїердȣте касеи лȣ Израиль; unde se oserbează genetivul după partecipiu fără articlu relativ: але, ca și aiurea, pr. A, B, C, de la Ioan, nr. 27: рѫȣри де ꙟ згъȣль лȣи коурѫвѡр апе вїи, în loc de: де анъ вїе, ca și în C, Dum. Rus.: ши ръȣри кȣрсерѫ а ꙟвъцѫтȣри еи апе вїи (aquae vivae); etc. Așa și касе în loc de късн. — Aa, f. 148^r: дм҃незеещїи касе. — Ff, f. 10^v: прин касе și прин тоате каселе.

пачеи, în loc de пъчїи, C, Dum. V Păres.: ка се не арате ши ноаѡ калѣ нълцимеи ши а пачеи чѣѧ адевериита; — Dum. Paștelor: аи пачееи фаптȣнѣȣ феч҄ори; — 13 nov.: ꙟпреоунѫрїеи ши. пачееи. — N, f. 93^r: ꙟпѫратȣль пачеи. — Bb, p. 404: кȣ дарѣ пачеи.

палме, în loc de пълми, N, f. 261^r: ши кȣ кȣе де херь фȣрѫ пѫтрȣꙟсе палмеле ши талпеле скенцїеи сале. — Aa, f. 70^r: съ бат ꙟ палме. — Ee, p. 499: а плесни ꙟ палме; — 500: съ батъ ꙟ палме.

салче, în loc de сълчи, AA, ps. CXXXVI, 2: ꙟ салче пре мижлокь де ѧ спънзȣрѫмь ѡрганеле ноастре.

b) Cu *a* în loc de е sau ѧ, pr.: вїацеи, кїаме etc. /

вїацееи, în loc de вїецїи, A, nr. 35: ꙟ дȣлчаца вїацееи ꙟблѫ. 366

кїаме, în loc de кѧме, P, f. 43^v: съ нȣ сѫ вїаме алтȣѧ че нȣман а лȣи Павель. — Ee, p. 190: съ кїаме пре ачела татъ адевърат; — 307: дх҃вник ва съ се кїаме искодиторю; — 441: съл кїаме де в҃ ши де треи ѡрп; și așa pretutindenea în *Pravilă*.

Așa și în sustantivele verbali, derivate de la infinitivii de I-a cojugațiune, dacă înainte de *-are* precede un *i*, unde astăzi mai toți pronunță și scriu -і́ѣре, pr. апроніаре, жꙋнгїаре, превегіаре în loc de: апропїѣре etc., precum:

apropiare Ee, pag. 744: о апронїаре а ꙋнꙋи лꙋкрꙋ; — 772: ꙟтрꙋ апропїарѣ лꙋй.

junghiare Yy, f. 28^{v}: кꙋ жꙋнгїарѣ ꙟ сꙋс; — 53^{r}: де ва фи фостъ ст҃, агнецъ калд шп ла жꙋнгіаре лва фи ꙟторсъ кꙋ фаца ꙟсꙋс.

prevegheare I, f. 10^{r}: кꙋ рꙋгъчюне ши кꙋ превегꙗре; — 10^{v}: не доженѣще пре превегꙗре. — Ee, pag. 417: грпжъ ши превегїаре де пъсторіа спс҃нїеи.

Încă și *chiae* O, pag. 38: де сꙋпть кꙗѧ дх҃лꙋи свънть.

Hristiani O, pag. 36: не кемѫм христїꙗни.

vestiariu, вистїарю în loc de вистїѧрю, din aceeași causă, Bb, p. 485: вїстїарюл чел адьнкъ. — Ee, în pref. A[rhi] Ep[isco]pului, f. 5^{r}: ка ꙋн вистїа-
367 рю де ѡбще бесѣричїи; — pag. 281: вистїарю де бꙋнътъци; / — 781: стръини вистїарю пентрꙋ тине. — Yy, f. 74^{v}: съ ле дѧ Ꙗрхїереꙋлъ ачꙗстѧ тоате вистїарюлꙋи; — și: атꙋнче нꙋ ле даи Бистїерюлꙋи.

Așa și în pl. Ee, p. 782: адекѫ пъгьнїи ши недрепцїи адꙋнѫ авꙋцїе ши фак вистїаре пентрꙋ чеи дрепци.

c) Cu -ъ (din *a*) în loc de е, nu numai în genet. sing. fem. -ъі în loc de -еі, de care am citat unele esemple mai sus (pag. 131, nota 2), ci și în pl. neutru, pr. în фрѫнъ în loc de фрѫне. — AA, Cînt., IV, f. 301^{v}: дешкиндꙋ фрънѫле сале ка мѫꙟкарѣ мѣ́серꙋлꙋи фꙋришь; lat. *froena*.

La esemplele de mai sus în ъі adauge:

адоаъи Ee, pag. 699: съ ѧ бл҃свенїѧ а доѫи кꙋнꙋнїи дела Ꙗрхїереꙋль локꙋлꙋи. Din contră, cu -е: D, Gen., VII, 11: ꙟи а шаптѣспрѫѕѣче ѕи лꙋнїеи а дѡае.

Іꙋдъи D, Gen., XXXVIII, 12: мꙋѧрѣ Іоудѫеи; — 24: спꙋсерѫ Юдѫеи. — Rr, f. 50: каса Іоудѫи.

Лꙋкъи Ff, f. 3^{r}: єѵлїѧ сфи҃тꙋлꙋи Лꙋкѫи. — Ee, p. 743: ал треилѣ стълп де єѵлїе ал Лꙋкъи.

ноаъи Ee, p. 553: але векїи ши але ноаѫи леџи.

Însă cu -е, C, XIV după Rus.: а векїеи шй а ноиеи лѣ́џе дꙋлчѣ́ца; etc.

църъи Ff, în pref., pag. 2: ва фи де фолос маре весѣ́речнй църѫи ноастре
368 рꙋмънещи; — 2^{v}: а църъи чеи рѣ́ле ѡбреещи. — Ee, p. 402: / пре епс҃копїи църъи Ꙗрдѣ́лꙋлꙋп де ꙟ цара оунгꙋрѣ́скѫ.

въдꙋъи Ee, p. 703: деч Маріа сора въдꙋѫи.

d) Cu ъ (din *a*) în loc de о, în sufisul relativ, pr. N, partea a II-a, f. 35^{v}: кꙋръцїѧ трꙋпꙋлꙋи вострꙋ нꙋѫ спꙋрькареци. — Ee, pag. 14: стрикѫ ачаста ши нꙋѫ сꙋфери; — 527: къ еꙋ зиче нꙋѫ стрикъ че мъ невоескъсъ съ о ꙟтърескъ; — 693: лꙋѫндꙋѫ ꙟ кизъшіе; — 761: дѣчіа кꙋноскѫндꙋѫ чеѧ че о каꙋтѫ. — Yy, f. 75^{r}: дѣчіа патрїархꙋл саꙋ митроп҃литꙋл ѧ дела антимис стема саꙋ гꙋжма ши цїиндꙋѫ кꙋ амъндоаѫ мъниле ꙟкꙋнꙋнѧзѫл.

LXXI

— cu -е

e) Cu -е în plur. fem. în loc de -і, ca mai sus (pag. 126, sub 5); **la** cari mai adauge:

fîntîne X, 70^{r} din Isaia, XII, v. 3: черниць кꙋ кофа апѫ ꙟ веселїе ден фѫнтѫнеле чѧле де спъсенїе.

lacrăme Ee, pag. 62 : фъръ нȣмаи съ се роаџе лȣи Дм̃незеȣ кȣ лакръме ; etc. — Cc, f. 22^r : каделисе тоци съ алѣрџе кȣ лакръме ; — 40^v ; ниче лакръме́ле вѣде.

lumine Ff, f. 25^v : Ꙗдамитѣнїи стинг лȣминеле ꙟ капищиле лор ноаптѣ.

lune X, f. 50^v de la Exod., XII, v. 2 : лȣна ачаста, воѫ ꙟчепътȣрѫ лȣнелѡрь, ꙟтѫе ва фи воѫ.

rădăcine X, f. 36^v de la Prov., XII, / v. 13 : ръдъчиниле крединчошилорь 369
ꙟ търїи; — așa și Kk, la același loc.

săgeate Ee, în pref., a[rhi]e[pisco]pului, f. 2^r : ка ши съџѣтеле копилърещи ; — pag. 595 : нȣ се маи лъсѫ а нȣмаи ръдика съџѣтеле ръѡтъцїи.

tăieture X, f. 1^v bis, de la Isaia, XXVIII, v. 21 : ка ꙟтрȣ мȣнтеле тъетȣрелѡрь скȣласъва Дм̃нль.

f) Cu -е în plur. neutr. în loc de -ȣри, ca mai sus (pag. 128 b), la cari mai adauge:

lațe, în loc de лацȣри, X, f. 20^r, din Prov. : ка пъсърȣѧ де лаце.

temeaie Ee, p. 281 : влъстемȣль лѡръ дезръдъчинѣ́зъ ши темѣ́ле.

vise, în loc de висȣри, D, Gen., XXXVI, 19 : ꙗка юѡ вине възѫторюль де висе ; — XL, 5 : възȣрѫ ꙗрѫ амъндои висе.

Așa și :

genuche, în loc de *genunchi*, Ee, p. 446 : метанїи кȣ џенȣкеле ла пъмънть ; — 454 de 2 ori ; — 468, 694. — Ff, f. 102^r : плекъндȣсъ ꙟ џенȣке ꙟнаинтѣ лȣи.

îmbrăcăminte (cu ни) Ff, f. 12^r : беȣтȣра ши ꙟбръкъминтеле ; — și : де беȣтȣрѫ ши де ꙟбръкъминтеле трȣпȣлȣи (mai sus, p. 122).

mie, în loc de мїй, Bb, p. 498 : кȣ чинчи пъйни мичи, чинчи мїе де нъроаде ; — 545 ; кȣ ї пъини, чинчи мїе де нъроаде сътȣрѫ (mai sus, p. 132, nota 4).

La cari se poate adauge și forma plurale în -ре a neutrelor, în loc de *-ri*. Esemple vom să aducem numai din două carți de cea / mai mare autoritate între români : *Pravila cea mare* (Ee) și *Cluciul* (Ff). 370

ceriure Ee, pag. 3 și 7 : арътъторюль де черюре мареле Василїе ; — 23 : сѣ́ȣ погорьтъ де ꙟ черюре ; — 26 : фикѡръ легате ши ла черюре ; etc. — Cc, f. 26^r : Татъль нострȣ че ещи ꙟ черюре.

jocure Ee, p. 490 : жокȣре де нащере.

locure Ee, p. 27 : ꙟ богате локȣре оунде нȣ се афлѫ Архїереȣ ; — și : сокотитори де локȣре се кїамѫ. — Ff, f. 3^v : съ нȣ спȣрче локȣреле ачѣсте сфн҃те.

lucrure Ee, p. 127 : съ фачемъ лȣ́крȣре бȣне. — Ff, f. 23^v : Єѵномїе аȣ зис къ нȣмаи крединца сынгȣрѫ фъръ де лȣ́крȣре бȣне поате спъси пре ѡм ; și : крединца фъръ де лȣкрȣре бȣне ꙗсте моартъ.

g) Cu е în loc de и, în participiu activ, ca mai sus (p. 115), în esemplele *ţienietoriu, venietoriu*. La cari mai adauge :

despunetoriu A, Matth., nr. 57 : аоузи Іродь ал патроул деспȣнеторю. — N, f. 37^r : ꙗсте ꙟпърать ши деспȣеторю. — Rr, f. 28^r : ꙟпъратȣл деспȣетоареи ноастре ; etc.

știetoriu AA, ps. IX, 10 : къ наи лъсать щїеторїи ноумеле тъȣ.

vietoriu AA, ps. CIII, 19 : Єродїеи вїетоаре ; — CXXII, 1 : кътрѫ тине ръдикаи окїи мїеи вїето́рюль ꙟ черю.

h) Cu -еи în genet. sing. fem. în loc de и, ca mai sus (p. 124, b), precum :

минтеи Bb, pag. 127 : кȣръциторюл минтеи / ca și tot acolo : съдиторюл 371
ꙟтрещимеи ши ꙟцелепцїеи ; etc.

нȣнтеи A, Luc. nr. 18 : аȣ доарѫ поть фечорїи нȣнтеи. — Aa, f. 88^v: де чертарѣ нȣнтеи ; — și : де рȣденїиле нȣнтеи; etc. — Ee, p. 491 și 496 :

ла ꙟпреȣнарѣ нȣнтеи ; de unde și în plur. : нȣнте, nu нȣнци. — Ee, p. 490 : съ нȣ дрънгъꙗскѫ ла нȣнте.

i) Cu е mai aflăm în Ee și Ff scris și razimul sufisălor relative, care la alți scriitori vechi și noi se scrie cu ꙟ, iar la unii mai puțini bătrîni nu se scrie deloc. Așa :

ел, în loc de ꙟл, Cc, f. 10^{v} : ел принсе дела бъгѫ пре динсȣл ꙟ темницѫ ; — 17^{v} : ꙗрѫ къче ера фоарте фрȣмос ел ꙟдръцй мȣꙗрѣ лȣи пентефри. — Ee, p. 21 : ꙗр патрїархȣлъ Фѡтїе ел ꙟдрептъ ; — 393 : Мареле Григорїе Бг҃ослов, кареле цинȣсе скаȣнȣлъ Цн҃градȣлȣи, дѣчїа де невои ши де зȣхȣре ел лъсѣ ; — 28^{r} : ꙗрѫ ла моартѣ лȣи ел нȣне мощнѧнъ.

еши, în loc de ꙟши, Ee, p. 385 : атȣнче трȣпȣреле ачѣле мȣлте еш ꙗ чинеш сȣфлетȣлъ.

ен, în loc de ꙟн, Cc, f. 20^{v} : ꙗрѫ коръбїѧрїи ен зис҃рѫ ; — 21^{r} : ши ачїѧш ен пърȣ̀ ръȣ.

Din contră, fără razim, afară de celea mai sus (p. 134, b) : и, în loc de ꙟи, Cc, f. 10^{r} : ши и траг де грабъ ; — 42^{r} : кȣ пьнзѫ албѫ и ꙟбръкъмъ.

л, în loc de ꙟл, Ee, p. 431 : ши ачела л' ва прїими.

ш, în loc de ꙟші, Ee, p. 55 : каре преотъ ш' ва лъса слȣжба правилеи сале. /

372 k) Fără е în unele timpuri, pr. сȣфер, акоапер etc., de cari mai sus (p. 147, nota 4).

Din contră, cu-е în alte timpuri în cari astăzi nu se mai aude, pr. în optativul sing. аре în loc de cel modern ар, ca și în plurale, de care nu mai citez esemple, căci foarte multe au ocurs în cele de pînă aci, după ocasiuni, pr. аре чѣре în loc de ар'чѣре, ca în N.T. (F) Matthei, VII, 9 : чине ѧсте дентрȣ вои ѡм, дела кареле аре чѣре фечорȣл лȣи пъине, аȣ данва лȣи пїатрѫ. ши де аре чѣре пѣще аȣ шѣрпеи ва да лȣи ? În locul căruia unii din cei vechi scriu арѫ în loc de аре, mutînd pre е după р în ъ sau după cum scriau atunci în ѫ.

l) Cu ѣ sau ѧ din е, în loc de *a*, pr. чѣръ, сѣменъ, ca și în dialectul beserecesc сѣръ în loc de саръ și pre multe locuri nu numai сеаръ, ci și веазъ în loc de вазъ.

ceară, sustantiv, lat. *cera*, AA, ps. LXVII, 3 : коумь топѣщесе чѣра де фаца фокȣлоуи ; — XCVI, 5 : кодрїи ва чѣра топирѫсе. — C, Dum. XXXI după Rus. : соуфлетȣль фїешь върȣи омь саȣ е ка чѣра. — G, ps. LXVII, 3 : кȣмь съ топѣще чѣра ; — Ee, p. 133 : лȣмьнъри де чѣръ ; — 315 : чела че варсъ чѣръ ; — 428 : чине фȣрѫ чѣрѫ саȣ оунть де лемнъ ; — 441 : чине ва фȣра чѣрѫ.

ceară, verb, Ee, p. 191 : ѧсте волникъ съш чѣръ лȣкрȣриле лȣи ; — 275 : наȣ ниче о вое съ чѣръ де ꙟ мощенирѣ фрателȣи лѡръ ; — 437 : кȣвьнть кȣ сѣмѫ де сȣфлетеле лѡр дела дънсȣль ва съ се чѣрѫ.

373 *cearcă* Kk, Prov., XVII, 17 : чѣркъ сȣпаре ; / — Ioan, VII, 18 : чела че гръѧще де ла ель мърирѣ лȣи чѣркъ.

luceafăr F, Apoc., XXII, 16 : стѣѡа лȣминоасѫ ши лȣчѣфѫрȣль.

seamănă C, IV în Păres. : арѫ ши сѣмѫнѫ кȣ невоинцѫ ши кȣ лакрѫме. — Ff, f. 65^{v} ; къндъ сѣмънъ ѡаре чине вражбъ ꙟтре прїѣтини.

Notă, la e). Adeseori se află la cei vechi, chiar și în plur. fem. de a III-a declinațiune (în -*e*), esemple de е în loc de *i*, pr. рȣгъчюнеле Ff, f. 3^{r} bis, 4^{r}, 5^{v}, 25^{v} etc. ; рȣгѫчюнелѡр, tot acolo, f. 3^{r} bis ; репежȣнеле 21^{v}, минȣнеле 24^{v} ; дезмїердъчюнеле 62^{r} ; дешертъчюнеле 76^{r} și 77^{v} etc., cari, precum se poate precepe, nu se pot număra între erate. Iar пачеле în plur. de la паче se află numai în astă formă în A, B și C.

m) Cu -ен, -ене, -енте, -енци în loc de cele moderne -ин, -ине, -инте, -инци; dintre cari unele sînt și gramatece, altele numai etimologice. Așa:

aa) cu -ене în loc de -ине:

bene B, Dum. XV după An. Nou: деренть ель бене врꙋю. — D, Ex., XXXIV, 7: пънѫ ꙟтро міе бене фъкѫторю. — Kk, Tob., III, 12: съ рꙋгъ спре ферѣстрѫ ши зис̃ бене кꙋвѫнтать ещь.

cene AA, ps. LXXXIX, 13: чене щіе цинѣрѣ мънїеи тале. — D, Gen., XXXII, 19: спꙋнем чене цїе нꙋмеле; — XLI, 38: ꙟн чене / арѫ фи дх̃оул дѡмнꙋлꙋи. — Kk, I, Imper., XXVIII, 13: спꙋне пре чене аи възꙋт. 374

De aci:

ceneva P, f. 178^{v}: дѣш авѣ ченева съ ꙋчигѫ пре кꙋтареле. — Bb, pag. 549: ши съ ва крѣде ченева аша де Хс̃.

mene AA, ps. XVII, 51: плекѫ ѡамени соупть мене; — XXXVII, 1: нече кꙋ мънїѧ та педепси мене. — N, f. 6^{r}: до́амне кꙋрѫцѣщемѫ мене пѫкътосоул; — $[6]^{v}$, tot așa, și de ci încolo în toată cartea. — O, pag. 35: дх̃ꙋль лꙋи дм̃ѕъꙋ спре мене; — 39: петрѣчец ꙟтрꙋ мене ши еꙋ ꙟтрꙋ вои; etc.

tene D, Gen., XVIII, 25: ачаста департе съ фіе де тене. — Kk, ps. LXX, 1: спре тене доамне недеждꙋїю.

vene, nume, A, Marc., nr. 7: слъкитꙋль де вене. — G, ps. XX, 13: ꙟтрꙋ венеле тале; în margine: аꙋ коарделе тале. — N, f. 47^{v}; слъбъног де вене; etc. Ci бѫне, vezi mai sus (p. 132, nota 5).

vene, verb. 3 sing. perf., Rr, f. 82^{v}: ꙗр сфи̃тоул ши фѫк̃торюл де вїацѫ дх̃ь съ сꙋн де оунде ши вене (venit).

bb) Cu -енте și -енци, afară de neutre, în loc de -инте și -инци:

dente, pl. *denți*, Kk, Genes., XLIX, 12: маи алби денцїи лꙋи декѫт лаптеле.

fierbente, pl. *fierbenți*, Rr, f. 91^{r}: ши ѧ съ рꙋгъ кꙋ лакръми фїербенци.

De aci:

фїербентѣлъ G, ps. VII, 14; și Kk, Deut., XXVIII, 22. /

хїербентѣлъ N, f. 325^{r} bis; — O, pag. 181. 375

mente, nume, AA, ps. XXXI, 11: ка калꙋль ши ка мъшкоюль че наꙋ менте; — XXXVII, 5: фъръ ментѣ мѣ; etc. — C, Dum. curv., de la Luc., nr. 79: єлꙋшь вине ꙟ менте. — N, f. 10^{v}: слѫбичюнѧ челорь кꙋ менте проунчасвѫ; — 12^{r}: къи фѫкоу вꙋ менте слободѫ; etc. — O, pag, 78: цинѣ менте; — 108: де нꙋ ва цинѣ менте; etc. — Bb, pag. 435: чеи кꙋ менте пꙋцинѫ; etc.

De aci si:

amente N, f. 11^{r}: ниче де Дм̃ѕъꙋ ꙟшь адꙋкъ аменте; — 20^{r} etc. — O, pag. 78, 86 etc. — P, f. 35^{v}. — Bb, p. 14, 405 etc. — Kk, Gen., XI, 15: шимь вою адꙋче аменте; — XXIV, 6: ѧ аменте ꙟтрꙋ тине; — Deuter., XI, 15: ѧ те аменте пре тине.

mente, verb, *mentitur*, N, f. 344^{r} (proprie 345^{r}): къ нꙋ ꙟтрѣбѫ кꙋ адевърат де вїаца де вѣчи, че (ci) менте.

De aci:

menţimu F, 1 Joh., I, 6: менцимь.
menţiţi Kk, Colos., III, 9: нꙋ менцици.
menţiră AA, ps. LXXVII, 40: менцирѫ лоуи; — LXXX, 13; — Rr f. 79^{r}.

menți-voiu AA, ps. LXXXVIII, 35 : менцивою.

menți-veți Kk, Is. Nav., XXIV, 28 : веџ менци.

mențitu Kk, Is. Nav., VII, 11 : аȣ менцит.

menciună N, f. 155ᵛ : менчюниле. — O, p. 207. — P, f. 4ᵛ : менчȣниле.

376 *menciunos* F, 1 Joh., IV, 20 : / менчиносъ ; — V, 10 : менчюносъ. — N, f. 103ᵛ. — Kk, 3 Imper., XXII, 22 : менчиносъ.

menciunoasă, O, pag. 203 : менчюноасѫ. — Kk, Ex. XX, 15 : менчиноасъ.

menciunoși F, 1 Joh., IV, 1 : менчюноши. — P, f. 40ʳ : менчȣношь. — Rr, f. 76ᵛ : менчоноши.

nemenciunosu P, Tit., I, 2 : чел неменчюнос.

cc) Cu -енте, neutrale în voc. sing. și nom. pl. în loc de -инте :

cuvente F, 2 Petr., II, 3 : кȣ кȣвенте амъџитоаре. — G, ps. XVI, 5 : пентрȣ кȣвентеле бȣзелоръ тале ; — XLIX, 17 : аи лепъдат кȣвентеле мѣле ; etc. — N, f. 53ᵛ, 67ᵛ : еи нȣ ꙟцелеџѣ кȣвентеле ; etc. — O, pag. 38, 85 : кȣвентеле деспȣеторюлȣи etc. — Bb, pag. 18 : чел че се кȣтремȣрѫ де кȣвентеле мѣле ; — 405 : кȣ ачѣсте кȣвенте ; etc. — Kk, Gen., IV, 23 : бъгац ꙟ оуреки кȣвентеле мѣле ; — XXVII, 42 : кȣвентеле лȣи Ісаф ; — XLIV, 6 : дȣпъ кȣвентеле ачѣстѧ ; — 7 : кȣвентеле ачѣстѣ etc. Ci cu ѫ în *Epilog*.

îmbrăcămente, pl. de la *îmbrăcămîntu* (mai sus, p. 122), N, f. 225ʳ : декѫт ꙟбръкъментеле ; — și : де ꙟбръкъменте че въ грижици. — (Kk, Gen., XLI, 14 ; și Num. XXXI, 20 : ꙟбръкъментѣ).

încălțămente, pl. de la *încălțămîntu* (p. 122), N, f. 9ᵛ : ꙟкълцъменте ꙟ пичоаре ; — 20ᵛ : кȣ ꙟкълцѫменте ; etc. — Rr, f. 26ᵛ : чеи зисе домнȣл дезлѣгѫц вȣрѣлеле ꙟкълцементелор тале. /

377 *jurămente* N, f. 378ᵛ : нȣ коръ фолоси џȣрѫментеле. — Bb, pag. 437 : блъстѣме ши жȣръменте стръмсе. Ci cu ѫ mai sus (p. 130, nota 1) și Kk, Num., V, 20 : ши ва жȣра преѡтȣлъ мȣѧрѣ ꙟ жȣръмѫнтеле блъстемȣлȣи ачестȣѧ.

mormente, voc. sing., F, 1 Cor., XV, 55 : оунде цїе морменте акȣл тъȣ.

mormente, plur., AA, ps. LXVII, 7 : ши аша че мънїа че вїѧ ꙟ морменте. — F, Matth., VIII, 28 : єшинд дентрȣ морменте ; — XXVII, 52 : ши морментеле съ дешкисъръ ; — 53 : ши єшиндъ де ꙟ морменте ; etc. — Bb, pag. 450 : дешкиде морментеле ; — 498 : морментеле сѫ дешкизѫ ; etc. — Kk, Matth., XXVII, 53 : єшиндъ ден морменте. Însă cu ѫ, mai sus (p. 130, nota 1) ; — și Ee, pag. 212 : саȣ съ сане мормънте.

pămente, voc. sing., Bb, p. 467 : ѧ аменте черю, сокотѣще нъменте.

pămentescu Bb, p. 145 : де ꙟцелѣџере прȣпꙗскѫ пъментѣскѫ ; etc.

rugămente, pl. de la *rugămîntu*, Ff, f. 88ʳ : ши аȣ аскȣлтат Дм̃незеȣ рȣгъмънтȣлъ лȣи Дв̃дъ. — (N, f. 114ʳ și ᵛ : пȣцинѫ рȣгъменте) ; — pl. Ff, f. 7ʳ : кȣ рȣгъминтеле лор ; — 13ʳ : рȣгѫминтеле лȣи.

veșmente D, Gen., XXXVIII, 14 : лепъдъндъ џос вешментеле де жале. — F, Apoc., III, 4 : карїе нȣ шаȣ спȣркат вешментеле сале ; — 5 : кареле ва ꙟвенџе ꙟбръкасъва ꙟ вешменте албе ; — IV, 4 : ꙟбръкаци ꙟ вешменте албе. —

378 G, ps. XXI, 19 : ꙟпърциръ вешментеле мѣле шїе ; / — CXXXII, 2 : спре марџиниле вешментелор лȣи. — N, f. 73ʳ : кȣ скимбарѣ фѣцеи ши вешментелоръ сале ; — 91ᵛ : ап̃слїи поусѫрѫ вешментеле сале пре мѫшкою ; — și : оунїи ащернѣ вешментеле сале ; etc. — O, pag. 95 : съ вор върса пре вешментеле преѡтȣлȣи. — Bb, pag. 427 : вешментеле лȣи фȣрѫ албе ; — 433 etc. Rr. de 14 ori, odată și cu ѫ, f. 179ᵛ : ши ле ва да вешмънте ꙟпърътещи.

Încă Rr are de 3 ori și în sing. cu е, pr. f. 90^v : шїи дѣде ен вешементь (sic) ꙟфрикат ; — 91^r : че ꙟтрꙋ ачела вешменть съ ꙟбрѫкъ ꙟсꙋш Хс̃ ; — 99^v : чел вешменть непꙋтред ал дирептѫцїеи. Din cari cele 2 din urmă ш e scris deasupra, ca formă contrasă, iar în cel dintîi e scris întreg în linie și înfățișează forma vechie *vestimentu*, în care *sti* sună ca ш, pr. în нъшꙋне în loc de *pastiune*, ꙋша în loc de *ustia* etc.

Notă. **1**. De aici se ține și scrierea gerundiului la cei vechi cu *-endu* în loc de *-indu*, de care mai sus, pag. 145 : *rămîniendu*, și p. 341 : *ținendu*.

2. Între carțile vechie ce scriu cu *-en* în loc de *-in*, mai de însemnat sînt cele din Moldova : N, O și P, și între acestea, în locul dintîi N (*Cazania* de Iași, din a. 1643), care foarte des se află pre la beserecele din Tr-nia.

LXXIII

— în -ен ; celealalte

dd) Adaugem aci o listă de alte cuvinte ce le aflarăm cu ен în loc de ни : / 379

a. аминтрѣ : F, 1 Joh., în pref.; — Bb, p. 282.
арџентите : Ff, f. 28^v.
арџенците : G, ps. LXVII, 14.
асѣмене : G, ps. LIV, 14 ; — Cc, f. 22 ; — Ee, p. 13 ; — Ff, f. 14^r, 44^v, 56^r ; — Kk, Deut., XXXIII, 29, etc.
c. креденцъ : C, Dum. XXIX după Rusali.
креденчоасъ : Kk, 1 Imper., XXV, 28 Sir., XXXIII, 3.
некреденчоасъ : A, Marc., nr. 40.
кꙋменекѧ : O, p. 144, 213 etc.
кꙋменекъм : N, f. 47^r.
кꙋменече : N, f. 41^r ; — O, p. 23, 27 etc.
кꙋменекътꙋръ : N, f. 32^v, 41^v etc. ; — O, p. 6, 43 etc. ; — Ee, p. 7 ; — Ef, f. 18^v bis, 20^v.
d. дꙋменекъ : N, pretutindenea, — O, pag. 106 bis etc.
g. галбен, -ъ, etc. : G, ps. LXVII, 14 ; — Aa, f. 125^v ; — Cc, f. 10^v bis ; — Ee, p. 2, 718 etc. ; — Ff, f. 9^v, 97^r ; — Kk, Apoc., VI, 8.
гълбенаре : Kk, 2 Paralip., VI, 28.
гриндене, pl. гриндени : AA, ps. XVII, 13 ; — D, Ex., X, 5 ; — Ff, f. 91^v.
î. ꙟвенџе : AA, ps. LVIII, 13 ; — F, 1 Joh., V, 4 ; — Apoc., III, 12, 21.
ꙟвенкꙋт : F, Matth., IV (in suma).
ꙟпенг, -џи etc. : AA, ps. XLIII, 24 ; — G, ps. XXXV, 12 ; — LIV, 24, CXXXIX, 4.
ꙟпенсеши : AA, ps. XLIII, 10 ; — G, ps. CXVIII, 13.
ꙟпенши : AA, ps. XXXV, 13 etc. ; — G, ps. XXXV, 13. /
m. марџене : G, ps. LX, 3 ; — Bb, 338 ; — Kk, Matth., XXIX, 34. 380
менервїи* : Ff, f. 55^r ; менервїи дꙋмнезеѡа ей (bis).
n. нимене : Kk, Is. Nav., X, 8 ; — Esth., IV, 16 etc.

---

* Quintilian J., c. 3, 17 : „Quid ? non *e* quoque *i* loco fuit? ut *Menerva* et *leber* et *magester diiove* et *veiove* pro *diiovi* et *veiovi*"[44].

ѕ. сарченъ : Kk, Isai., XLVI, 1.

сѣмени : N, f. 298^r.

семенце : A, Matth., nr. 53 ; — N, f. 253^v, 324^r bis.

семенцїе, pl. семенцїи : F, Apoc., XVII, 15 ; — G, ps. CXXI, 4 bis, N, f. 122^r bis etc. ; — Ee, p. 175 ; — Kk, Gen., VI, 9 ; — Exod., XII, 14 etc.

сментеск, -ти : N, f. 72^r, 75^v ; — O, p. 26, 90 etc. ; — Kk, Gen., XXXI, 41.

сментѣлъ : N, f. 35^v, 73^v.

спъментѣзъ : Kk, Job., XXXVII, 11.

спентекат : Kk, Lev., XXII, 24.

v. венде : N, f. 91^r, 276^r, 334^r ; — O, p. 298.

вендекъ : B, Dum. VII după Rus. ; — N, f. 49^r, 51^v bis, 52^r ; — Kk, Luc., VII, 21.

съ вендече : Bb, p. 411.

вендекасе : Bb, p. 441.

вендекаре : AA, ps. XXXVII, 7 ; — F, Luc., IX, 11 ; — Ee, p. 604.

невендекаре : Ee, p. 423.

вендекат : Kk, Lev., XIV, 48.

вендекъторю : O, în prefaţiune.

венереа : O, p. 179, 191. /

381 венери : N, f. 113^v, 143^v.

венѣзе de la вѫнеѕ : N, f. 310^v.

венѝ etc. : Ff, f. 38^v bis şi aiurea des.

съ кȣвенїѧ etc. : Ff, f. 20^r, 42^v ; şi aiurea.

вентре, -лȣи : G, ps. CXXXI, 11.

,, -лор : F, Act., II, 30.

,, -ле : Kk, Deut., XVIII, 3.

LXXIV

— cu -i

n) Cu -i, pl. masc., în loc de -ȣри, ca mai sus (p. 128, 6)), pr. *cîmpi* în loc de кѫмпȣри ; — Ff, f. 12^v : флориле къмпилор ; — 95^r : хїериле къмпилор.

o) Cu -i, pl. fem., în loc de-ȣри, pr. *erbi* în loc de ербȣри, Ee, pag. 456 : карїи ꙗȣ ербп ; — 464 : кареле вѡр лȣа ерви.

p) Cu i, în loc de іе, ca mai sus (p. 137, nota 3), F, Matth., IX, 2 : крѣде фїюл мїȣ ; — Apoc. II, 13 : къ цїи нȣмеле мїȣ. — Ee, p. 783 : фѫръ де воѧ Татълȣи мїȣ челъ де ꙟ черюре.

q) Cu їе, în loc de е singur, pr. кїем în loc de кем. — G, ps. IV, 1 : кѫндȣ те кїем, аȣзимѫ Дм҃не. — Bb, p. 552 : ста Іс҃ ши кїема гръиндь. — Ff, f. 33^v : доаръ къндь ва ачеѧ те вѡр кїема ашинщерѣ.

LXXV

— cu о

r) Cu ѡ în loc de *oa*, pr. Bb, p. 457 : тȣ дешарте ѡме. — Ce, f. 11^r :
382 Іѡанъ златооустъ / ѡме, зиче, че те трȣфещи ; — 43^v : спȣнем ѡ ѡме че
плъпщи ; — 50^r : ѡ ѡме. — Ff, f. 10^v : дечи ѡ ѡме крещине ; şi aşa încă şi în
alţi mai vechi.

Din contră, foarte des *oa* unde noi astăzi zicem numai *o*, deși sub accent urmînd ъ sau є, ca mai sus (p. 148, nota 4), pr. Ee, p. 217 : де съ ва тъмпла съ нȣ воде мȣꙗрѣ, adecă : „să nu voiască".

Încă ѡ se zicea și în loc de въ, pr. Cc, f. 20ᵛ : ѧ ле зисе къ кѵ́ріе нам ꙗрѫ трȣп фрȣмȣс кȣмȣл ведец еȣ ам ши вецн фаче че ѡ ва фи воѧ кȣ днисȣл.

s) Cu *o* în loc de *u*, afară de accent, precum :

amorțitu Kk, Job., XXXIII, 19 : мȣлцимѣ оасълор лȣн аȣ аморцнтъ.

coptoriu F, Matth., VI, 30 : ꙗрба къмпȣлȣн варѣ ѧсте астѫзн, ꙗръ мънне съ ꙟ копторю арȣнкѫ ; unde e de însemnat și forma sintactică : *se în c. aruncă*, în loc de : *se aruncă în c.* sau *în c. se aruncă*.

domnezeu D, Gen., I, 1 : ꙟнчепȣтъ фъкȣ домнеѕеȣ черюлъ шн пъмѫнтоул ; și așa mai pretutindenea în această carte. — N, f. 4ᵛ, în voc. : доамнеѕѫȣлъ мїеȣ.

dorori Kk, Job., XX, 10 : ацнце дороρн.

dormi etc. F, 1 Thess., V, 10 ; — Ee, p. 210, 765 etc. ; — Kk, Gen., XIX, 35.

дормїѧ : Ff, f, 62ʳ ; — Kk, Gen., XIX, 33.

дормїю : G, ps. III, 5.

дорминд : Ee, p. 791 /

адормѝ : G, ps. IV, 8 ; — Ee, p. 382 ; — Ff, f. 18ᵛ, 40ᵛ ; — Kk, Gen., II, 22. 383

адормнцн : Ff, f. 40ᵛ.

împromutu F, Matth., V, 42 : чине че ва сѫ се ꙟпромȣтѣзе дела тине.

negoțătorie Ee, p. 434 : пре чеѧ че фъчѣ негоцъторїе ꙟтрънса ; — 55 : съ съ негоцъторѣскѫ.

nepotință C, Dum. V după Rus. : съшъ ꙟцелѣгѫ а лѡр непотинцѫ. — F, Luc., XIII, 11 : авънд дȣхȣл непотинцен ; — Act., XXVIII, 9 : карїн авѣ непотинце ; — Rom., VIII, 3 : кънн ера непотинцѫ леџїен.

nepotincios F, Act., V, 15 : кът ши пре ȣлнце скотѣ пре непотинчошн.

potea Cc, f. 20ʳ : ачела нȣ ва потѣ съ се мънтȣꙗскѫ. — Ee, p. 577 : немика нȣ вецн потѣ фаче.

rogăciune Aa, f. 31ʳ : оунде съ ва афла ла рогъчюне ; — 116ʳ : де ѧсте рогъчюнѧ хитлѣнѫ. — F, Philip., IV, 6 : че тоате кȣ рогъчюне.

Rosali Aa, f. 30ᵛ : ден пащи пънѫ ла росалїн ; — tot așa și 56ᵛ, 136ᵛ, 139ʳ și ᵛ, 157 (în loc de 118ʳ bis).

românesc, -ă N, în titlul cartei : карте ромънѣскѫ, și пре лимба ромънѣскѫ ; în prefaț. кѫтрѫ тоатѫ семенцїѧ роменѣскѫ ; — și а тоатѫ семенцїѧ ромънѣскѫ ; — лимвїн ромънещи. — лимба ромънѣскѫ ; — în pref. metropolitului : лимба ноастрѫ ромънѣскѫ. — P, în titlu : Карте ромънѣскѫ ; — și пре лимба ромѫнꙗскѫ ; etc. / 384

surori F, Matth., XIII, 56 : сорориле лȣн. — Kk, Lev., XVIII, 9 : рȣшинѣ сорорїн тале ; — Ezech., XXIII, 12.

LXXVI

— cu ȣ

t) Cu-ȣ finale scriu cei vechi, afară de semnul ъ, mai ales după două cosunătoare, chiar și dacă nu-s o mută cu o lichidă, pr. Kk, Dan., V, 25 : пре да̃мнезеїн чен де аȣрȣ ши де арџинтъ ши де фїерȣ, ши де лемнȣ де піатръ. карїн нȣ вѫдȣ нич аȣдȣ, шн нȣ кȣноскȣ ан лъȣдатъ.

Așa și după кѫнд și кȣм, de cîte ori se împreună cu pronume, pr. C, Dum. Lăsat de carne, de la Matth., nr. 106 : доамне, кънд8 теамь възоутъ ѳлѫмѫндъ. кѫндоутѣмь възоутъ стрїннь. кѫндоуте възоумь лънцедъ ; cum facem și noi împreunînd articlu sau pronume cu nume și verbe, pr. la cei vechi tot acolo în Omilie : ꙟсетошаи ши адъпатȣмаци, стрїннь ера ши дȣсетȣмѫ ла каселе воастре, голь ера ши ꙟврѫкатȣмѫ ; precum și în B și C, mai de multe ori : вȣмȣсаре зиче, кȣмȣ се ва фи etc.

Încă și лȣ în loc de ꙟл : Bb, p. 444, de la Ioan, nr. 14 : деч лȣ ꙟтребарѫ, чине е ѡмȣль ; și tot acolo, mai în jos : дȣпѫ ачѣѧ ла (lege : лȣ) афлѫ пре ель Іс̃ ꙟ кесерекѫ ; unde din contest se vede eroarea de tipariu ла în loc de лȣ, ca mai sus.

385 u) Cu ȣ în gerundiele din cele de pre / urmă trei cojugațiuni, în loc de -ѫнд sau -инд ca mai sus (p. 179, nota 1) ; la cari mai adauge :

curundu F, Apoc., IX, 9 : ка сȣнетȣль карълор кȣ кап мȣлци кȣрȣнд (= currendo) спре рѫзвою ; de aci ca adiectiv și în formă feminină : *curundă*, tot acolo, f. 204ʳ : зиче лȣи Тимоѳею къ кȣрȣндѫ врѣме ва вени аколо. — Bb, p. 485 : дерептъ ачаста ши кȣрȣнд вин кътрѫ Хс̃ ; etc.

părundu Ee, 530 : деш ва маи кътȣта рънд8л адоаѡаръ пърȣндȣи къ нȣ лаȣ жȣдекат дрептъ.

știundu Ee, p. 431 : ѩрѫ еле щїȣндȣш грешалеле ; — 548 : ши алтȣл ва прїими щїȣндȣлъ къ е афȣрисит.

neștiundu Ee, p. 58 : каре архїереȣ ва хиротони пре ачела, нещїȣндь пъкатȣл лȣи ; 61 : къче сѣȣ фъкȣт ачела лȣкрȣ ал нȣнтеи фъръ де лѣце нещїȣнд ел ; — 96 : нещїȣнд архїереȣл ; — 636 : нещїȣндъ ниче адȣкъндȣши аминте ; — 683 : деи ва вени прилежъ нещїȣндъ се ва кȣминека.

x) Cu ȣ în loc de е sau *i*, pr. мѫнȣ ca mai sus (p. 129 sub 7)), la cari adauge și din Ff, f. 90ʳ, 93ʳ, 97ʳ etc.

y) Cu ȣ în loc de *o* sau *oa* în verbul *juru* la toți cei vechi, în loc de *joru, joră, jore*. B, Dum. V după Rus. : жȣрȣте. — O, p. 149 (recte 151) : ши ꙟкъ съ ши џȣре. — Ee, p. 16 : съ жȣре etc.

z) Aici s-ar putea adauge și ce s-a scris mai sus (p. 132, 1) despre
386 numeralii în -ȣл în loc / de -ȣлеа ; și de pl. a 3-a pers. de la verbele : акоапер,
сȣфер, кȣр etc. (p. 147, nota 4, 5 și p. 178, a) ; pr. Ee, p. 313 : сȣферъ (lege :
сȣферь). — Ff, f. 2ᵛ : нȣ врȣр.

LXXVII

— cu cosunanti

2) Dintre cosunanti însă nu avem de a număra așa multe forme ortografice-gramatece, ca dintre vocali ; de acestea sînt formele :

a) Cu л, н, р nemuiate, de cari mai sus (p. 143) : спȣню, мъни, пȣни, ръмъни etc. (p. 147, nota 3) ; чερю, чери, кери etc. (p. 341) etc., la cari mai adauge :

aa) Cu л :

căli X, 1 sept, f. 3ᵛ din Prov. III, 17 : кънле еи, кълї бȣне.

Așa și :

cuculiu, în loc de кȣкȣю, AA, f. 154ʳ : вълȣгѫрȣль деш ва лепъда кȣкȣлюл съȣ.

întemeliatu F, Philip., în pref. f. 263^r: аȣ фость ꙟтемелиꙗть ши зидить. — G, ps. LXXXVIII, 12: лȣмѧ ши плинȣль ен тȣ ай ꙟтемелïать. — O, p. 312: ꙟтъритѫ ши ꙟтемелïатѫ.

ulta, în loc de ȣiта, AA, ps. IX, 18, 19: тоате лимбиле че ȣлтарѫ дȣмнезеȣ къ нȣ пънѫ ꙟ сфръшитъ оултать ва фи мѣсерȣль etc. — A, Matth., nr. 65: ши оултарѫ съшь ѧ иѫине.

bb) Cu и:

puni (mai sus, p. 143) Yy, f. 28^v: / кадецисе съ щїи ѡ архïереȣле, кънд҃ здробещ сфн҃тȣл агнец, пърциле съ пȣни крȣчиш. 387

De фънинъ în loc de *farină* sau *făină* (mai sus, p. 147, nota 2): D, Ex., XXIX, 2: ден фънинѫ де грѫȣ; etc.

cc) Cu р:

veri, în 2 sing. futur (mai sus, p. 139, sub b)), la cari adauge: Aa, f. 20^v: къндь вери ведѣ пре алтȣль шил вери аȣзи; etc. — Bb, p. 5: съ вери фи чинститъ ачелȣѧ, атȣнче вери авѣ мъриме; etc.

b) Cu ш în perf. de a III-a cojugațiune, ca mai sus (p. 167 seqq.), la cari mai adauge:

aduș Ff, f. 89^r: адȣшȣми аминте де дм҃нзеȣ.

unș Ff, f. 105^r: пентрȣ ачѣѧ аȣ зис ламех, оуниш пре ȣнь бърбат ꙟтрȣ ранъ мïе.

c) Cu с și т în unele participie trecute mai rare, ca mai sus (p. 200 seqq.); la cari mai adauge:

înțelegutu Ee, p. 724: нѡи мъртȣрисим фирѣ алȣи Дм҃нзъȣ а фи неꙟцелегȣтѫ, че съ зиче нȣ ноате нименѣ съ о ꙟцелѣгѫ.

învisu Ee, p. 308: ши дѣка аȣ ꙟвис тръꙗще; — 454: къ ам ꙟвис кȣ х҃с.

LXXVIII

Alte: — în nume

Afară de formele gramatece, se mai află la cei vechi și alte esemple nenumărate de o scrisoare mai etimologică și mai corectă, din / cari noi 388 aici vom da un mic registru de cele mai notabili, după nume, verbe şi particule.

a) De nume:

altariu, cu *a*, în loc de олтарю; lat. *altare*, AA, ps. XXV, 6: ꙟкоуниюрь алтарюль тъȣ доамне. — L, 20: атȣнче корь ꙟиълца спре алтарюль тѫȣ вицен; etc. — C, Dum. XIII după Rus.: ꙗрѫ точитоарѣ ѧсте алтарюль. — Bb, p. 10, 11.

amenințare, cu и, în loc de амелинцаре sau америнцаре; lat. *minari*, Ee, p. 594: кареле сѣȣ адȣнатъ дȣпѫ амениницарѣ дȣмн҃зеꙗскѫ.

înema, cu ѫ și е, în loc de инимъ, lat. *anima*, AA, ps. IV, 5: ши гръници ꙟтрѫнимиле воастре; — XII, 2: доурѣре ꙟтрѫнема мѣ; etc. — B, Dum. V după Rus.: съ факѫ ръȣ крещинилѡр аȣ ꙟтрѫнемѫ аȣ ꙟ соуфлеть кȣ минчюниле; саȣ ши ꙟитрѫнемѫ ши ꙟитрȣпь. — N, f. 115^v: ꙟтрънима мѧ; etc.

arame, în sing. cu *e* în fine, în loc de арамъ, lat. *aeramen*, AA, ps. XVII, 37: поусе аркь де араме ꙟ брацȣль міеȣ; etc. — C, 14 sept.: шарпе де араме (de 6 ori). — D, Ex., XXVII, 10 şi 17: талпе де араме; — XXXVIII (de 12 ori). — Aa, f. 142^v: ѡ скъндȣрѫ де араме.

— în genit. арамен, F, Apoc., I, 15: асъмънасе арамен галбънѫ; — II, 8: арамен лȣчïе.

beseareсă, cu е, în loc de бисѣрикъ, AA, ps. V, 8: кътрѫ бесѣрека сфн҃та а та (așa și Kk, acoloși). — F, Matth., XII, 5: ꙟ бесѣрекѫ ;. etc. / —
389 N, f. 110^{v}: бесѣречеи ноастре. — O, p. 107; — Ee, p. 13; etc. — Ff, f. 1^{r}: бесѣрека ноастрѫ. — 15^{v}: сфн҃та бесѣрекѫ каѳоличаскѫ.

blăstem, cu е, în loc de блъстъм, AA, ps. IX, 29: кꙋи е блъстем ростꙋль лꙋи; etc. — C, 14 sept.: ши морциеи ши блъстемꙋлꙋи. — D, Gen., XXVII, 12: пре мине казѫ блѫстемоул тъꙋ; etc.

a blastemá Kk, Joh., X, 36: вои зичеци къ бластеми.

blăstematu D, Gen., III, 14: блѫстемать фїи тꙋ; — 17: блѫтемать пъмѫнтꙋль; etc.

cărtulariu, cu л, în loc de кәртꙋрарю, lat. med. *chartularius*, AA, ps. XLIV, 2: трестїе а кәртꙋларюлꙋи; — LXX, 17: къ ноу коуноскоу въртоуларюль. — A, Matth., nr. 3: преꙋцїи ши кәртꙋларїи ѡменещи; etc. — F, acol. (II, 4): кәртꙋларїи ѡаменилор; etc. — N, f. 48^{r}. — Aa, f. 114^{r} etc. — Bb, pag. 56 etc. — Ee, p. 407 etc.

corastră, cu *r*, în loc de корастъ, lat. *colostrum*, Aa, f. 53^{v}: преѡтꙋль съ нꙋ мъньнче корастрѫ де ла вака лꙋи. Corbe, *Dicționariu lat. rom.*, sub voce *colostra*: корастръ.

demîneață, cu е și ѫ, în loc de димінѣцъ, AA, ps. V: демѫнѣца аꙋзи гласꙋль мїеꙋ; etc. — A, Matth., nr. 80: ѡмꙋль въсъторю еши ꙟпреоунѫ де демѫнѣцѫ; etc. — B, Dum. X după An. Nou: дѣка те вери скꙋла демънѣца; etc. — O, pag. 127: сомнꙋль че сомнъмь ши демънѣцѫ не скꙋ-
390 лъмь. — P, f. 7^{v}, nr. 42 și 44: въкарюль де ва лꙋа демънѣцъ / боꙋ. — Aa, f. 4^{r}, 44^{v} etc. — Bb, p. 49 etc. — N, f. 103^{v} și 141^{v} etc. are демънѣцъ, de unde se cunoaște schimbarea din ѫн în ин.

farmăcu, cu ъ, în loc de фармек, lat. *pharmacum*, N, II, f. 35^{r}: ден ꙟтреба ꙟпѫратꙋль че фармѫчи аꙋ фѫкꙋть еи; și нои ꙟпѫрате фармѫчиле нꙋ щимь; etc.

De aci:

a fărmăca O, p. 140: вор щи фърмъка́.

fărmăcătoriu, *-ă* etc. C, Dum. III în Păres. — F, Act., XIX, 13 etc. — N, II, f. 95^{r} (recte 92^{r}); — O, p. 140.

fereastră, cu р, în loc de ферѣстъ, lat. *fenestra*, D, Gen., VI, 16: ѡ ферѣстрѫ ꙟ сꙋс фѫ; — VIII, 6: дескисе ферѣстра; etc. — F, Act., XX, 9 etc. — P, f. 64^{r}, nr. 9: ла нискаре ферестри; — 137^{v}, nr. 7: чела че ва ꙋнџе ферестриле. — Ee, p. 381 și 382. — Kk, Gen., VIII, 6; — și XXVI, 8 (mai sus, p. 126, sub 5).

fragedu, cu д, în loc (de) фраџет, Kk, Sap., VII, 22: бꙋне порнить, фраџед, неспꙋркат.

mănuchiu, fără н, în loc de мънꙋнкю sau мърꙋнкю, ca *genuchiu* (mai sus, p. 128), Kk, Ex., XII, 22: ши веи лꙋа мънꙋкю де Ісопь. — Jud., III, 22.

mănuntu, cu н, în loc de мърꙋнт, lat. *minutus*, D, Ex., XVI, 14: ꙗтѫ ꙗра (lege: ера) мънꙋнтѫ ши рътꙋнџїоаръ. — N, f. 136^{v}: прѣ мъноуꙟтꙋль; — II, f. 102^{v}. — P, f. 31^{v}: прѣ мънꙋнтꙋль; — 102^{r}.

neminea, cu е și în silaba întîia, C, Dum. XXX după Rus.: неминѣ
391 де ꙟ фарисеи / ноусе скръбисе. — Ee, p. 35: къ нꙋ сѣꙋ дат немънꙋи вое съ ꙟжꙋре.

nuoru, *-i*, cu ꙋо, în loc de нори, ital. *nuvolo* (lat. *nubes* etc.), AA, ps. XVII, 13: ꙟтрꙋ нꙋѡри де соусь; — XXXV, 5: дѣдевърꙋль тъꙋ пѫнѫ ꙟ нꙋѡри; etc. — D, Gen., IX, 13: аркꙋль мїеꙋ кою пꙋне ꙟн нꙋори. — F, Marc., IX, 7: вени глас де ꙟ нꙋорь; etc. — Bb, p. 106; — Ff, f. 21^{v}.

pasu, cu с, în loc de пашꙋ, lat. *passus*, F, Act., VII, 5: нече ꙋн пас де пичор. — Kk, Act. VII, 5: ничи пась де пичорь.

De aci :

a păsá, ital. *passare*, A, Matth., nr. 115 : коурѫндь пъсаци ; — Marc., nr. 6 : пъсѫмь маи спре апе ; — 8 : пасѫми пре оу рмѫ ; etc.

pecioru, cu е, în loc de пичор, ca фечор, Yy, f. 71^{v} : ши ꙟценȣкьїнд де амѫндоа печоареле.

pomîrt, cu *o* din *au*, în loc de пъмѫнт, ca ботез, în loc de *bautezu* de la *baptizo*, Aa, f. 20^{v} : съ кадȣте жось ла помьнть ; — 21^{r} : съ се арȣнче жос ла помьнть ; — şi : Дмнезеȣль черюлȣи ши ал помьнтȣлȣи.

riu, cu *i*, în loc de рѫȣ, lat. *rivus*, D, Gen., II, 10 : ши оунь рпȣ ѥсе де ꙟ локоул доулчецїеи ; — 13 : ши ноумеле риȣлȣи ал доиле гихонь ; — 14 : ши риоул ал треиле тигрись.

salce, cu е în fine, în loc de салкъ, lat. *salice*, Kk, Isa., XLIV, 4 : ши ка салчѣ престе тоатъ апа че кȣръ.

tuse, cu е în fine, în loc de тȣсъ, lat. *tusse*, Ee, p. 386 : де ꙟ флегмъ де ꙟтȣсе ; ѥрѫ тȣсѣ къ че ѥсте оумъдѫ ; флегмъ ши тȣсе ; — 714 : де флегмѫ ши де тȣсе. /

ună, fără articlu, în loc de *o*, V, f. 208^{v} : оунѫ дъ̃нре, оунѫ пȣтѣре милȣѫщемѫ, ca în дъ-ȣнъ-зі ; etc. 392

văduă, fără alt *v*, în loc de въдȣвъ, D, Ex., XXII : ши ворь фи мȣериле воастре въдȣѡ ; etc.

vultoare, cu ȣ, de la *volbu*, partic. *voltu*, în loc de вѫлтоаре, Kk, Job., XIII, 11 : нȣ вȣлтоареа лȣи ка стрȣнчина пре вои.

Noi mai atingem numai şi de сеȣ, сек, семн cu derivatele, сетос, тремȣр etc., cu е în loc de ъ ; спигȣр, стримт, стринс etc. cu і în loc de ѫ ; вȣлтȣр, cu ȣ, în loc de кѫлтȣр etc., cari la cei mai vechi scriitori se scriu aşa mai după etimologie decît la cei mai moderni.

De дѣторю în loc de даторю, vezi mai sus (p. 227) ; la cari mai adauge F, Rom., XIII, 8 : нȣ фиреци дѣтори ; — f. 205^{v} : чеи дѣторю ѡмȣль крещинь ; etc.

LXXIX

— în verbe

b) De verbe:

îmblă, cu ѫ, în loc de ȣмблȣ, lat. *ambulo*, AA, ps. VIII, 8 : че ꙟмблѫ кърѫриле мъриеи ; — XVII, 14 : де лоучирѣ ꙟтрѫнс ноуѡри ꙟмблѫ ; etc. — F, I Joh., I, 6 : де вомь ꙟмбла ꙟтрȣ лȣминѫ. — N, f. 48^{r} : ѥ патȣль тѫȣ ши ꙟмблѫ. — Ee, p. 11 : саȣ съ ꙟбле де ꙟ локъ ꙟ локъ ; etc. — Ff, f. 8^{v} : ꙟблъндь прин тоатъ лȣмѣ ; etc.

derege, cu е în silaba întîia, în loc de дирег sau дрег, AA, ps. V, 9 : дерепть връжмашїи мїеи дерѣџе (dirige) ꙟтре тине калѣ/мѣ ; — XXII, 3 : дерѣсемѫ спре кърare дерептате дерепть нȣмеле съȣ ; şi aşa în toate carţile mai vechie, atît în verb, cît şi în derivate : дерепт adiectiv şi prepus., дерептате etc. 393

împle, cu ѫ, în loc de ȣмпле, lat. *impleo*, AA, ps. XIX, 4 : ши тоть сфѣтȣль тъȣ ꙟмплѫ ; — 6 : ꙟмплѫ Домнȣль тоатѫ чѣрерѣ та ; etc. — D, Gen., I, 22 : ꙟмплецы апеле мѫрїеи ; — 28 : ши ꙟмплеци пъмѫнтȣль ; etc. şi aşa la toţi cei vechi.

înfla, cu ѫ, în loc de ꙋмфлъ, lat. *inflo*, P, f. 84^{r} : де ва фи ꙟмфлать ; — 128^{r} : де нꙋ съ ва ꙟфла. — Bb, p. 149 : нꙋ се каде лꙋи съ ѡ нѣче ꙟтрачѣле оунле ꙟфлате але мърїи сълбатекѫ. — Ff, f. 15^{r} : мърирѣ воастрѫ ча ꙟфлатѫ ; — 53^{r} : съ ꙟфла пънтечеле еи ; etc.

întunerecá, cu ре, în loc de ꙟтꙋнекѫ, AA, ps. LXVIII, 28 : ꙟтꙋнѣречесе ѡкїи лорь. — A, Matth., nr. 65 : ꙟтꙋнѣрекѫсе ши се посомораще черюл.

învince, cu ч, în loc de ꙟвинџе, lat. *in-vinco*, A, Matth., nr. 67 : оуша адꙋлоуи ноу ꙟвинче еи. — C, Dum. XXX după Rus. : єлꙋѡ ꙟвинче. — D, Gen., XXXII, 25 : възꙋ коумь къ нꙋ поате ꙟвинче ; — 28 : кꙋ къть маи таре ꙟвинчевери ѡаменїи.

mursecá, lat. *morsicare* ; Corbe, *Dicț. lat. rom.*, sub voce *morsus* : мꙋрсъкаре. — Ee, p. 383 ; мꙋрсекатѫ bis ; — 428 : саꙋ мꙋрсекатѫ саꙋ де ꙟ кꙋрсе ; — 440, Cînt., 62 : преотꙋль че ва мънка некатѫ аꙋ мꙋрсекатѫ, аꙋ 294 мортъчюне. Din aceste forme s-a contras cea usitată astăzi : *a / mușcá*, cu ш în loc de *si* sau *se*, care apoi în persoanele cu *e* sau *i* după с se mută în ще și щи, ci la vechi nu totdeauna, N, f. 342^{r} : шѣрпе вениnать, ка нꙋ кꙋмъва се те мꙋшче кꙋ вениннꙋль пъкателорь.

numení, în loc de нꙋми́, Ee, p. 451 : ачел єп̃скопъ кареле с'ѣꙋ нꙋменитъ єп̃скопъ де кꙋраци ; — 411 : ꙟтрꙋ ꙟплѣрѣ де фолосинца а тоатѫ нꙋменита де хс̃ тꙋрмѫ ; — și : нꙋменитеи де Хс̃ тꙋрмъ ; — 724 : ꙗсте ши ненꙋменитѫ. Vezi și mai sus, p. 130.

putredí, cu ди neschimbat, în loc de пꙋтрези, AA, ps. XV, 10 : съ вазѫ пꙋтредире ; — XXXVII, 5 : пꙋтредирѫ ранеле мѣле ; etc. — F, Joh., XII, 24 : де нꙋ ва гръꙋнцꙋль де гръꙋ пꙋтреди ; ꙗрѫ де ва пꙋтреди ; — 1 Cor., XV, 42 : ꙟтрꙋ не пꙋтредире ; și așa mai la toți cei vechi ; vezi mai sus (p. 157, nota 7).

precepe, cu е, în loc de причѣпе, lat. *percipere*, A, Luc., nr. 8 : ши нꙋ пречепꙋ Іѡсифь ши моума лꙋи, etc.

preveghiá, asemenea, AA, ps. CI, 8 : превегеїꙋ ши фꙋю ка пасерѣ че ꙟсингоурѫсе ꙟ зидь. — A, Marc., nr. 64 : фици чичѣ ши превегѣци ; etc. — Kk, Thren., IV, 14 : клътиръсъ превигеторїи еи ; etc.

rumpe, cu м, în loc de рꙋпе, D, Ex., XVII, 14 : ши афарѫ вою рꙋмпе. — Ff, f. 53^{r} : ꙟ доаѡ рꙋмпѣ. — Kk, 1 Imper., XXVIII, 17 : ва рꙋмпе дм̃нꙋл ꙟпъръцїꙗ та ; etc.

stinge, cu *i*, în loc de стѫнџе, lat. *stinguo*, N, f. 65^{r} : бинеле еи съ стинџе ка / 395 оунь фꙋмь. — Kk, Gen., VI, 7 : ши зиче дм̃незъꙋ стинџевою пре ѡмь ; etc.

țese, cu е, în loc de ъ în persoanele cu vocali aspre după с, lat. *texo*, D, Ex., XXXVIII, 23 : ла цесоуть ши ла кꙋсꙋть. — Kk, Joh., XIX, 23 : де сꙋсь цесꙋть престе тоть ; — încă și Kk, 4 Imper., XXIII, 7 : мꙋериле цесѣ подоабеле десишꙋлꙋи.

veștezi, cu з, de la *veștedu*, în loc de вещежи, F, 1 Petr., V, 4 : коронѫ невещезитѫ ; etc. — G, ps. XVII, 46 : фечорїи стрїинии вещезирѫ ; în margine : жи ; — LXXXIX, 5 : ка'ꙗрба че вещезѣще ; în marg. ж, adecă : вещежѣ́ще ; etc.

De verbul кꙋрре, lat. *currere*, în loc de кꙋрџе, vezi mai sus (p. 176, nota 6), la care mai adauge N, f. 173^{r}, 337^{v}, 338^{r} etc. : **кꙋррѣ** ; — 330^{v} : **кꙋррѣ́и**.

De verbul *ultu*, în loc de *uitu*, mai sus (p. 386).

LXXX

— în particule

c) De particule, la cari aici pentru prescurtare vom adauge și pre cele acum neusitate sau întru însemnari mai rare, adverbie, prepusețiuni și cojugațiuni :

1) prepusețiuni:

înte, cu ѫ, ca în *antaniu*, în loc de ннте, Tt, Strast., 4ʳ : знд неѡворнть шн ꙟнанте ворвнтоаре ; tot așa și *mai-înte* în loc de маннте, Tt, b), f. 10ᵛ de la Evr., / nr. 325 : адȣчещнкѫ амннте де знлеле де маꙟте. 396

În AA adeseori foarte ocure, însă cu р după т, ca cealaltă prepusețiune ꙟнтре, pr. ps. V, 5 : нече вор фн кълкѫторїю де лѣџе ꙟнтре окїн тън ; — IX, 20 : сѫ се жȣдече лнмвнле ꙟнтре тнне etc., unde slovenește pretutindenea e scris : пред ; așa și în C, Dum. curv. : апнте вѫзȣн домнȣль ꙟнтре мнне пȣрȣрѣ etc.

cătră, în loc de lat. *contra*, A, Marc., nr. 41 : шн амȣ нȣе кътрѫ нон наннтѣ ноастрѫ ѫсте ; — Luc., nr. 48 : чнне нȣ е кътрѫ нон кȣ нон ѫсте.

de în, în loc de ден sau днн, în AA, A, B, C, D, pretutindenea, așa și în Ee, Ff, mai totdeuna și în celealalte foarte des, precum esemplele de pînă acum au demustrat. Tot așa și де ꙟнтрȣ în loc de днтрȣ, și altele, pr. де ꙟтън, Ee, pag. 11 ; — де ꙟчепȣт, Cc, f. 14ʳ ; — де ꙟдърът, B, Dum. VII după An. Nou ; — де ꙟдос, F, Luc., VIII, 44 ; etc. — Ff. f. 30ʳ : де ꙟтрȣ кȣвнтеле ачѣсте ; etc.

pre, în loc de lat. *per*, ca : a întratu *pre* ușă, ci mai latu, F, Matth., I, 22 : ка сѫ се ꙟплече зпче домнȣл пре пррк҃ȣл знкънд ; — II, 17 : атȣнчѣ, съ ꙟплȣ карѣ е знсѫ пре Єремїа пррк҃ȣл ; — 23 : пре прр҃очп ; etc.

De aci :

pre-în, în loc de прнн, în toate cele din secl. al XVI-lea, ca și *de-în* ; așa și în F, Matth., VI, 5 : карїн ювеск пре ꙟ ворбе ; — Joh., I, 3 : тоате пре ꙟ ель фȣрѫ фъкȣте ; etc. — Ee, pretutindenea. / — Ff, f. 30ʳ : аша шн ап҃століи ꙟмбла пре ꙟ тоатъ лȣмѣ ; etc. 397

pre-întru și *pre'ntru*, în loc de прнн și пентрȣ, A, Matth., nr. 36 : доушь вещн фн пеꙟнтрȣ мнне. — B, Dum. XV după Rus. : нрентрȣ ачѣсте лоукȣре ; — VIII după An. Nou : прентрȣ фаптеле сале ; — XII : прентроу пъкателе лоуп ; — XIII : пентрȣ къ че каȣ цннȣть лѣџѣ лȣ доумнезеȣ ; — прентрȣ ꙟпърѫцїѫ черюлȣн ; — XIV : прентрȣ елъ ; прентрȣ ѫле ; — XV : прентрȣ ачѣѫ ; прентрȣ че фъкȣрѫ внцель де доурь ; etc. — D, Ex., XVI, 2 : ман вние амь вроут моурн прентрȣ мъна домнȣлȣн. — Kk, Isa., XXXVII, 35 : скȣтнвою прентрȣ четатѣ ачаста.

pre-spre, în loc de престе, A, Matth., nr. 109 : преспре нешкнть ; — Luc., nr. 14 : къ фȣ фоамете маре преспре тоть пѫмѫнтȣль ; etc. — F, Luc., III, 30 : преспре тоате ; — XVI, 26 etc. — N, f. 212ᵛ : преспре тоатѫ ментѣ. — O, p. 129 : преспре вою лȣн. — P, f. 3ᵛ : пресьпре ань ; etc. — Aa, f. 20ᵛ bis : преспре фнре etc. — Bb, p. 6 : преспре тоате знле ; etc. — Ee, p. 500 : песпре дннселе. — Ff, f. 6ᵛ : песпре фнре ; etc.

spre, lat. *super*, D, Gen., I, 3 : шн ꙟнтȣнѣрекь ера спре адънкь ; шн дх҃оул домнȣлȣн се пȣрта спре апѫ ; etc. — G, ps. XXIII, 2 : въ ель спре мърн лаȣ ꙟтемеюат шн спре апе лаȣ ꙟтърнть пре єль ; etc.

2) adverbe şi cojunţiuni :

ca, în loc de прекȣм, AA, Cînt., VII : нече вегем, нече фѣчем каи зись
398 ноаѡ ; — IX : ка / гръи пъринцилорь нощри. — A, Matth., nr. 108 : ꙟсѫ нȣ ка еȣ вою, чи ка вери тȣ ; etc.

e, lat. *et*, în loc de ꙗръ şi ши, AA, ps. CXIII, 13 : черюль черюлȣи дѡмнȣлȣи, е пъмѫнтȣль дѣде фїилорь ѡаменилорь ; etc. — A, Matth., nr. 64 : є мѫнкѫтори ера патрȣ мїе ; — 64 : е съ нȣ аскȣлтаре еи, спȣне ла бесѣрекѫ ; etc. — D, Gen., I, 2 : є пъмѫнтȣль ера пȣстїю ; — IV, 7 : съ верь фаче бине лȣаверь платѫ. е съ ръȣ ; etc.

io sau *iuo*, în loc de ȣнде, AA, ps. LXXVIII, 10 : съ нȣ къндъва зикѫ лимбиле іѡе Доумнезеȣль лѡрь ; — CXIII, 10 : иѡе зеȣль лор ; etc. — D, Gen., XXXVII, 19 : ꙗка юѡ вине възѫторюль де висе ; — XXXVIII, 21 : юѡи ча мȣꙗре.

nece sau *neci*, în loc de ничи, lat. *neque*, AA, ps. V, 5 : нече ворь фи ; — XIII, 4 : нече пънѫ ла оуноуль ; — 5 : нече ꙟцелегъттори ; etc. — B, Dum. VIII după An. Nou : нече татѫ тъȣ, нече моумѫта, нече трȣпоуль тъȣ, нече соуфлетȣль тъȣ, нече домнь, нече авȣцїѧ та ; etc. — D, Gen., III, 4 : нече коумь нȣ вреци кȣ моарте мȣри; — IV, 15: нече кȣмь нȣ ва фи аша; etc. — F, Matth., VII, 26 : кареле нȣ самъпѫ, нече сѣчерѫ, неч адȣнѫ ; — VII, 6 : нȣ дарец сфи̃та кънилѡр, нече върсарец мъргъритареле ; etc. — G, ps. IX, 25 : нечеи дм̃ѕъȣ ꙟ тоате кȣџетеле лȣи ; etc.

nemică sau *nemic'a*, în loc de нимик, AA, ps. XXII, 1 : де немикѫ нȣ мѫ ласѫ ; — XXXVIII, 7 : ши фънтȣра мѣ ка немика ꙟнтре (= ante) тине ;
399 etc. — A, Marc., nr. 28 : немикѫ съ фачец татълȣи / тъȣ ; etc. — D, Gen., XI, 6 : немикѫ нȣ ворь лъса ; etc. — F, XXIII, 16 : зичец къ чине съ ва џюра пре бесѣрекѫ немикѫ ꙗсте ; etc. — N. f. 46^{v} : немикѫ наȣ пъцит ; etc. — O, p. 285. — P, f. 1^{v}. — Kk, Marc., I, 44: немелȣи немикъ съ нȣ спȣи; etc.

să, lat. *si*, AA, ps. VII, 3 : съ ашь фаче часта саȣ съ ꙗсте недерептате ꙟ мѫна мѣ саȣ съ ашь ꙟпрȣмȣта ; — XIII, 3 : съ вазѫ съ ꙗсте а ꙟцелѣце саȣ а чѣре дȣмнезеȣ ; etc. — A., Matth., nr. 75 : съ грешире цїе фрателе тъȣ, ши съ те аскȣлтаре, є съ нȣ тине аскȣлтаре ; etc. — D, Gen., IV, 7 (vezi sub E) ; — XLIV, 22 : къ съ арѫ вени дела елъ ашишь арѫ мȣри ; — 23 : съ фрателе вострȣ чель маи микь џос кȣ вои нȣ ва вени ; — 26 : съ ꙗрѫ кȣ нои нȣ ва фи ; — 29 : съ лъ веци дȣче ши честа дела мине ши съ исе ва тѫмпла вро перире ; — 32 : съ ꙟнапои поул вою адȣче цїе ; etc. — G, ps. LXXXVIII, 31 : съ вор лъса фїи лȣи лѣџѣ мѣ ; — 32 : съ ворь спȣрка дерептъциле мѣле ; — 36 : съ вою минци лȣи дв̃дь ; etc.

Notă. 1. La cei vechi se află şi alte compuseţiuni de prepuseţiuni şi adverbie, astăzi neusitate în formele de atunci, pr. *asupră de, depreună, totu de una* etc.

2. Adverbiele *aşa* şi *abia* la cei vechi nu se scriu niceodată cu *e* în fine, ci totdeuna cu *a*, şi pre derept, fiind compusă : *abia* din *bi* (lat. *vix*) între doi *a* ; iar *aşa* din *si* (lat. *sic*) între asemeni doi *a*, căci numai *a* se pune curat ca literă expletivă în fine, iar *e* numai cu *l* sau *r*, pr. *aşişdere, totendenile* etc., unde silabele *le* şi *re* încă mai pretutindenea se pronunţă ca *lea* şi *rea*.

3. Cu acest nr. am terminat formele gramatece şi ortografice pro-
400 mise în nr. XXI şi XXII, însă / formele şi frasile sintactice promise în nr. XXII, sub condiţiune, din causa atinsă acolo, caută să rămîie eschise de aici.

Tot din aceeaşi causă caută să rămîie afară şi catalogul de cuvinte mai rare şi cu semnari mai rare de dincoace. Un atare mic catalog încă nici nu ar fi de ajuns ; de aceea sîntem determinaţi, voind şi D-zeu, a eda un *Glosariu* românesc cu acel scop. Iar pînă atunci pot şerbi încîtva cuvintele răspîndite în numeroasele citate de pînă aci la formele gramatece şi ortografice, între cari ocur multe cuvinte uitate sau rare cu semnari asemeni rare sau uitate.

4. Neştiind dacă vom fi în stare de a continua şi termina *Analectele* noastre, alăturăm aici, ca un adaus, unele probe de test din *Psaltirea* coresiană de a. 1577, citată de atîte ori sub literele : AA, din care în *Analecte*, neavînd-o pre atunci, nu putum să dăm probe. Vezi şi mai sus, pag. 116 seq., nota 6.

5. *Analectele* cu *Elementele de limba rom.* şi cu aceste *Principie* sînt în cea mai strînsă conesiune şi se completează una pre alta.

401

ADAUS

I.

Din Psaltirea lui Coresi (AA)

Psalm XXXVIII

Рѣхь. — зишь съ ферескь къиле мѣле, съ нȣ грешескь кȣ лимба мѣ.
поушь ростȣлȣи мїеȣ хранѫ. къндь скоалѫсе пъкѫтошїи спре мине. амȣцїю
ши плекаимѫ ши тъкȣи де доулче. ши доурѣрѣ мѣ ноисе. ꙟкълзисе инема
мѣ ꙟ мине ши ꙟтрȣ ꙟвъцътȣра мѣ ꙟчиндесе фокь. Зишь кȣ лимба мѣ,
споунеми Доамне коумплитȣль мїеȣ. ши мъсȣра зилелор мѣле кътесь.
съ ꙟцелегь де чем вою лъса еȣ. къ коу палма мъсȣрате поусаи зилеле мѣле.
ши фъптȣра мѣ ка немика ꙟнтре тине. є ꙟнсѫ дешарте тоть
ѡмоуль вїȣ. є декȣ фаца ꙟмблѫ ѡмоуль. є ꙟнсѫ ꙟдешертȣсе сминтѣще,
аскоунде ши нȣ щие коуи адоунѫле. ши акмȣ чине е ръбдарѣ мѣ, е нȣ домнȣль.
ши фаптȣль мїеȣ ла тине ѧсте. де тоате фърѫлециле мѣле избъвѣщемѫ.
ꙟпȣтаре фърѫ менте лоуи датȣмаи. амȣцїи ши нȣ дешкишь ростȣль
мїеȣ, къ тȣ фечéши. ѧ дела мине ранеле тале. де врътȣтѣ мѫнилорь
тале еȣ кȣмплиюмѫ. Ꙟ обличире де фърѫ лѣџе арѫтатаи омȣль. ши
топитаи ка паинжина соуфлетȣль мїеȣ. ꙟнсѫ ꙟдешерть тоть омȣль. аоузи
402 роугѫчюнѣ мѣ доамне. ши чфрерѣ мѣ аскоултѫ. лакрѫмеле / мѣле
нȣ тъчѣ. къ моутатȣсь еȣ ла тине, ши венить ка тоци пъринцїи мїеи. слъбѣщемѫ
съ ръпаȣсь аинте пънѫ ноу мѫ дȣкь, ши дѣ чїѧ нȣ вою фи.

Cf. *Analecte*, pag. 107: — *Diş, puş, încinde-se, cumplitu* (finis), *nemica, între* (ante), *e însă, îmblă, faptu* (factum), *mente, deşchiş, fecéş, mă cumplii, lacrăme, să răpaus, ainte.*

II.

Disertaţiunile latine, promise sub condiţiune mai sus (nr. XLII, nota 1 pag. 254), se vor publica cu altele extra sau în „Arhivul pentru filologie şi istorie“, ce se începe cu 1 ian. 1867[173].

ELEMENTE DE LIMBA ROMÂNĂ DUPĂ DIALECTE ȘI MONUMENTE VECHI

[CUVÎNT ÎNAINTE]

Gramateca presente s-a scris din punt de vedere istoric. Limba V unui popor fiind și ea faptă istorică și, prin urmare, adevăr istoric, de aci nu mai încape la îndoială că și în gramatecă sînt de a se face cercetari serioase conștiincioase, și gramateca limbei are a se funda pre basi istorice[174].

Nesul istoric între limba românească și între cea vechie latină împreună cu dialectele romane mai nouă de mult e recunoscut între români și în Europa învățată astăzi nu se mai trage la îndoială decît prin neștiutori au malevoli, cari încă s-au împuținat.

Mai puțină luare-aminte trase asupra-și starea limbei istorică precum se află de o parte în monumentele vechi rom., iar de alta în dialectele provinciali, dintre care mai principali sînt ale Daciei vechi și al celei nouă. Dialectul istrian, care nu ne-a fost destul cunoscut, încă se pare un ram al dialectului de dincolo.

Pre aceste basi istorice, iar nu pre forme imaginare, au pre vreun singur dialect mai speciale, avu de cuget autoriul a funda această gramatecă de limba rom. De unde, depărtînd de o parte tot elementul neîndoit neroman, de alta toată cojectura mai audacioasă întru defigerea formelor și propunerea esemplelor, de sineși s-a restrîns numai la ce într-adevăr se află sau s-a aflat cîndva în limba rom. /

Celea din partea dialectelor nu aveau op de mai multă demustrare. VI Ele sînt vie și fiecare se poate covinge de adevărul celor citate într-însele.

Celea din monumentele vechi aveau op de citațiuni mai diplomatice, însă mulțimea materialului și strîmtoarea paginelor nu lăsară loc acestui lux diplomatic. Și, de almintrea, cele citate în *Principie de limbă*, publicate în „Organ" 1847—8, de astă dată vor putea împlini locul. Iar *Dicționariul* promis publicului va cuprinde tot cît va fi cu putință autoriului din partea etimologiei și a limbei[175].

Partea sintactivă s-a atins numai în elementele ei; întru tot întinsul ei nu putea lua loc într-un op așa restrîns și numai elementariu. Într-o edițiune mai întinsă a acestei gramatece, de va ieși cîndva, toate parțile ei se vor lucra în proporțiunea cerută[176].

În urmă, autoriul [î]și reține dereptul de a-și lucra și publica acest op după cerințele timpului, după metod scolastic sau într-alte limbe. Și pînă atunci, învățătorii cu discrețiune se vor putea folosi cu această edițiune, alegînd, după captul și progresul tinerilor, materia depusă în paragrafi și note.

Dorirea mai sinceră a autoriului este ca publicul rom. să nu se afle înșelat întru așteptarea-i moderată. Cel puțin autoriul s-a nevoit a face tot cît i-a fost prin putință. /

1 # PRELIMINARE

Gramateca e știința prin care învățăm a ne cunoaște limba după natura și legile ei, a vorbi și a scrie bine și fără smintele[177].

Limba e un mijloc prin care ne împărtășim unul altuia cugetele, cunoștințele și voințele noastre, arătîndu-le prin semne care [î]s au sunete înțelegăcioase[178] sau *cuvinte*, au semne regulate, precum *literele* și tot ce se ține de scrisoare.

Fiecare cuvînt stă dintr-un sunet au mai multe, care în scrisoare se numesc litere.

Literele latine sau romane cu care scriem românește, la latini sînt aceste *douăzeci și trei*:

A a, B b, C c, D d, E e, F f, G g, H h, I i, K k, L l, M m, N n, O o, P p, Q q, R r, S s, T t, V v, X x, Y y, Z z. La care se mai adauseră și aceste două: J j, U u, formate din I i, V v. /

2 **Notă. 1.** Gramateca cuprinde într-adevăr și ortografia, însă acestea acum se despărțesc, în cît gramateca numai cu legile vorbirei, iar ortografia numai cu ale scrierei se cuprinde.

2. Cuvintele [î]s semnele cugetelor ca și literele, însă mai de aproape, literele presupun cuvintele și sînt într-adevăr numai semnele semnelor.

3. Tractarea despre sunetele unei limbe în formă sistematecă se cheamă fonologie, iar acea despre litere acum ortografie. Fonologia înfiră și clasifică sunetele limbei, arată asemănarea au diferența, influența și relațiunea unora către altele, de unde se orzesc schimbarile și strămutarile lor. Fără cunoștința fonologiei, nu este cu putință nici o ortografie.

4. Literele latine întru unele ne sînt prea multe, întru altele prea puține. Prea multe ne sînt *c, k, q,* trei în loc de una, încă și *x, y,* poate că și *h, z.* Prea puține, în cît celealalte nu-s de ajuns spre a semna toate sunetele elementare din limba românească, unul cîte unul. De unde nevoiți sîntem a apleca unele litere la cîte două au mai multe sunete, după regulele ce fac știința ortografiei. /

Partea I

3

FONETICĂ. GRAFICĂ.

A. FONOLOGIE[179]

I. Sunete elementari

Sunetele elementare în limba românească sînt vocali și cosunătoare. Vocali se numesc cele ce de sine se pot zice din gură, precum *e*. Cosunătoare, care fără vocali nu se pot pronuțare, precum *b*, care nu se poate zice fără *e* au altă vocale.

Vocali în limba rom., cu totul, sînt nouă, care în alfabetul grec-românesc se seamănă cu а, є, i, о, ȣ; ъ, ѫ; ѣ, ѡ. Din carele, cele dintîi șepte [î]s curate, iar cele din urmă două, mestecate: ѣ din єа și ѡ din *oa*; є și i (și ѣ) sînt moi; ъ și ѫ, opusele lor, împreună cu celealalte, vîrtoase; iar í și ȣ au întregi, au numai jumătățite.

Cosunătoare, în limba rom., cu totul, sînt douăzeci, semnate după același alfabet cu —п, д—т, г—к; с—ш, з—ж, ц—џ—ч; л—м—н—р; в—ф—χ. Din carele, cele dintîi șasă se numesc mute, cele următoare șepte, șuierătoare, cele mai încolo patru, muioase și cele mai din urmă trei, suflătoare. /

Notă. 1. *I* și *u* (i, ȣ) jumătățiți țin locul între vocali și cosunătoare. 4

2. Fiecare vocale e întreagă și face o silabă, afară de *i* și *u*, care sînt au întregi, au jumătățiți. O vocale întreagă împreunată cu alta jumătățită se cheamă diftong, precum *ai*, *au*; împreunată cu două jumătățite se zice triftong, pr. *iau*, *iai*, și fac numai cîte o silabă. Două vocali jumătățite, de sine nu fac silabă, pr. *moriu*, unde și *i* și *u* se pronunță jumătățit, și cuvîntul întreg nu face decît o silabă în pronunție.

3. Cosunătoarele se împart și într-alte clasi, și mai ales în moi și vîrtoase, ca vocalile. Mai vîrtoase dintre mute sînt cele dintîi, к—п, cele dintîi cinci șuierătoare с, ш, з, ж, ц, din cele muioase м—р, și toate cele suflătoare; mai moi sînt cele din urmă două șuierătoare џ—ч. Cele vîrtoase anevoie sufer vocali moi, ci mai mult le întorc în vîrtoase, pre є în ъ și pre i în ѫ, pr. пърȣ, сѫнгȣр, рѫȣ, въдȣ în loc de *peru*, *singuru*, *riu*, *vedu*. Cele moi nu sufer pre ъ și ѫ, măcar [că] nu avem esemple; așa nici cele muioase, cînd se moaie în *i*, pr. тає, тъiнд, вiє, пiѣє în loc de *talia*, *taliandu*, *vinia*, *pieria*.

II. Vocali

Vocalile au sînt de început (primitive, originare, fundamentare), au din schimbare (derivate). De început, ca în *auru*, *argintu*, / *moriu*, *unde*; 5
din schimbare, ca în масъ, казъ în loc de мѣсъ, кѣзъ, unde а e schimbat din ѣ, care de început e є.

Vocalile а, є, і, о, ȣ sînt cea mai mare parte primitive sau de început, iar ъ și ѫ, ѣ și ѡ numai derivate.

Causele schimbarei sînt alte vocali au cosunătoare au accentul etc.

Notă. 1. Vocalile primitive le cunoaștem din rădăcina cuvintelor, carea mai curat se află sub accent, și din flesiunile lor. La îndoială ne ajută etimologia limbei din care se trage cuvîntul. Așa în бърбатȣ, пъросȣ, мȣріторіȣ, cum că vocalile dintîi ъ și ȣ sînt derivate din а, є și о se cunoaște din rădăcina lor sub accent: бáрбъ, мóртȣ și din flesiunea пърȣ, pl. пєрі, iar în інімъ, пъкатȣ, гѫтȣ din limba latină, care și ea are *anima*, *preccatum*, *guttur*.

2. Din alăturarea cu limba latină clasică și anticară, de multe ori cunoaștem a se fi făcut în cuvinte românești schimbari de vocali și cosunătoare, care de aiurea nu le-am putea cunoaște, pr. în *cotu*, *socu*, *plopu*, lat. *cubitus*, *sabucus*, *populus*. Însă nu toată schimbarea e din partea noastră. Așa, noi am schimbat пъшȣнє, вєшмѫнтȣ, міжлокȣ etc. în loc de *pastiune*, *vestimetu*, *midi-locu*; ci în попорȣ, жȣдєкȣ, кѡдъ etc. nu noi, ci clasicii au schimbat vocalile, scriind *populus*, *judico*, *cavda*, în loc de ale
6 vechilor *popolus*, *judeco*, din *jud*ex, *coda*. /

3. Înfluența ce o are fiecare vocale au cosunătoare au accentul etc. se va apune la fiecare, în locul său. Urme de schimbari asemenea alor noastre aflăm și la latini, italiani etc., deși nu cu atîta și cosecuență.

4. Schema vocalilor cum stau către sine în limba rom. e aceasta:

ѣ   а   ѡ
є   ъ   о
і   ѫ   ȣ

În linia mai de asupră stau vocalile chiare și lunge, între care *a* stă în mijloc ca primitivă, iar ѣ și ѡ de lături ca derivate din *e* și *o* și înălțate spre *a*. În linia de desupt stau vocalile originare *i* și *u* de lături, ca opuse între sine, una moale, alta vîrtoasă, și diagonare cu *a*. Între aceste două linie, pre cea de mijloc stau derivatele din *ai-e* și din *au-o*. În linia de mijloc perpendiculară stau а, ъ, ѫ, din care ъ răspunde lui *e* și *o* între care stă ca vocale vîrtoasă, avînd tenoarea lui *e* și vîrtoșarea lui *o*; iar ѫ între *i* și *u*, după aceeași valoare; așa cît ъ se poate numi *e* vîrtos sau *o* moale, iar ѫ, asemenea, *i* vîrtos sau *u* moale.

De unde corelațiunea lor e multiplă:

a) primitivă în liniele diagonare *a*, *i*, *u*;

b) derivată întru asemenea *ai-e*, *au-o*;

în triunghiurile *ea*-ѣ, *oa*-ѡ; perpendiculară а, ъ, ѫ etc.

De aci se precepe și trecerile sau schimbarile lor între sine descinzînd
7 au înălțîndu-se / pr. *a* în є, о, ъ; *e* în ѣ, і, ъ, ѫ; *o* în ѡ, ȣ, ъ, ѫ; *i*, *u* în ѫ; ѫ în *i*, *u*.

Specialitațile se vor adauge la fiecare în particulariu.

III. Primitive : A, а[180]

A primitiv se află numai în două casuri:

a) La începutul cuvintelor, cu accent ori fără accent, pr. în *acu*, *anu*, *aru*, *auru* etc., însă nu totdeauna. Părticeaua *a*, ca articlu, prepusețiune au afis, înainte au după cuvinte, rămîne neschimbată, pr. în *mente-a*, *a-casa*, *atunci-a*, ci, ca relativ femenin singulariu, se mută în *o*, pr. *o vediu*.

b) Supt accent, la început, mijloc au capetul cuvintelor, pr. în *auráriu*, *argentáriu*, *laudá*; însă nici aici totdeauna.

În casul întîi *a* e defipt ; într-al doile, schimbătoriu, așa cît *a* scăpătînd de supt accent se mută totdeuna în ъ, care e alternativul lui *a*, și iarăși venind supt accent, se întoarce din ъ în *a*, pr. ла́ȣдȣ, лъȣда́тȣ, лъȣдъто́рiȣ.

Însă, cînd după *a* urmează н sau м substitut în locul lui н, а totdeuna se mută în ѫ, pr. în *angeru, ambi-e, mana, lana, cane, pane, mane, frangu, plangu, standu, laudandu, blandu, betranu, paganu, romanu, angustu, candu* etc. Încă și cînd н sau a perit, pr. în грѫȣ, lat. *granum*, sau s-a muiat, pr. în ꙟнтѫiȣ, кълкѫiȣ, мѫiȣ în loc de ꙟнтѫнiȣ, кълкѫнiȣ, мѫнiȣ, cum scriu cei vechi, lat. *antaneus, calcaneus, maneo* [181]. Singur numele *anu* rămase neschimbat. /

Notă. 1. *A* derivat și spuriu se naște : 8

a) din ѣ pronunțat ca *a* sau *ia*, pr. în масъ, вазъ, варъ, фатъ ; чаръ, царъ, фiаръ ; шапте, шарпе, шаде ; армiанȣ, даторiȣ etc. în loc de мѣсъ, вѣзъ, вѣръ, фѣтъ ; чѣръ, цѣръ, фiѣръ ; шѣпте, шѣрпе, шѣде ; армѣнȣ, дѣторiȣ ; la cei preste Dunăre chiar și *Dumnizau* în loc de *Domnedieu* ; însă în cele mai multe usul nu e pretutindenea neregulariu, de unde se aude саръ și сѣръ etc. ; primitiv însă este în араме întru îmbe locurile, măcar [că] au latinii *aeramen* cu *ae*, fiind *aes* totuna cu *as* de origine ; prov. *aram;*

b) din ѡ în cuvintele афаръ, lat. *adforas*, însă cei vechi și preste Dunăre афѡръ ; корастъ, lat. *colastra* etc.

2. La începutul cuvintelor, а se mută în ѫ, urmînd н sau м, precum am văzut. Iar în ъ niceodată, luînd afară : ъла, ъста în loc de ел'а, ест'а, care însă încă sînt numai idiotismi.

3. Supt accent а se mută în ъ :

a) în casul al doilea al numelor terminate în е, pr. кърцi, пърцi, ръȣтъцi, кълi, вълi, съри, стъри etc., care însă cei vechi le ziceau cu а, pr. карцi, парцi, pentru [= din cauza lui] *i*, precum și :

b) în a doua pers. sing. a pres. indic., pr. în ꙟмпърцi, адъпi etc., însă nu întru toate, de unde тачi, фачi, вацi etc. cu а ; într-altele cu а și cu ъ, pr. ꙟмпарцi și ꙟмпърцi ; însă după a 2-a pers. se îndereaptă și întîia totdeuna, pr. ꙟмпърцȣ, адъпȣ ; такȣ, факȣ, ватȣ, ꙟмпартȣ;

c) în pers. 1 pl. a pres. și a perf. ind. de / conj. I, spre destincțiune 9 de a imperf., pr. лъȣдъ́мȣ, лъȣдамȣ;

d) în a 3-a pers. sing. a pret. ind. de conj. I, spre destincțiune de la a imperf., pr. лъȣдъ́, лъȣда́ ;

e) în puține alte cuvinte, mai ales vorbe cu accentul în penult., pr. стръ́вȣрȣ, ꙟмпъ́тȣрȣ, ꙟнфъ́шȣрȣ, lat. *transcolo, im-patulo, in-fasciolo*. În мърȣ e dubiu dacă e din *a*, lat. *malum*, au din *e*, gr. μῆλον, dor. μᾶλον, pl. мѣре.

4. Uneori *a* accentuat se află schimbat în ѣ :

a) urmînd е, pr. în фѣце de la фацъ ca фѣте de la фатъ, după legea asemănațiunei (XXXV) ; рѣпеде în loc de *rápede* de la ръпеск, lat. *rapio* ; лѣнъдȣ în loc de ланъдȣ e vicios ; лѣспеде pre atîtea se poate zice derivat de la λας-πεδον, cît și de la *lapis, -de* ; кiѣе în loc de кiaie, lat. *clavis, -ve*, ci grec. κλεὶς ;

b) precedînd i, pr. în тъiѣ, тъiѣтȣ, вестiѣрiȣ, вiѣрiȣ, кȣiѣрiȣ în loc de *taliá, taliátu, vestiáriu, viniáriu, cuniáriu*, ca și frîncii în *volontaire* și *volontier* etc.

5. Alte schimbari din *a*, ci mai puține sînt :

a) în *i* în loc de ѫ, între i și н în gerundiele de conj. I, pr. тъiндȣ, мȣiндȣ etc. în loc de *taliandu, moliandu* ; și în unele puține cuvinte urmînd н și е sau i, pr. în iнемъ, iнелȣ, iнте, гiнде în loc de ꙟнемъ ca la cei vechi, ꙟнелȣ, ꙟнте și гіѫнде, lat. *anima*, *anellus*, *ante*, *glans*, *-de*, după natura lui е (IV, c) ; ci ꙟнтъіȣ cu ѫ ; mai rar se aude сінџе, фрінџе etc. în loc de сѫнџе, фрѫнџе. În свімбȣ din скѫімбȣ în loc de скѫмбіȣ, it. *scambie*, ca аібȣ, -і, -ъ în 10 loc de абіȣ, -і, -ъ, lat. *habeo*, *-eat*, ѫ s-a pretrecut în і. În / loc de дімінѣцъ de acum, vechii cu ѫ : демѫнѣцъ de la де мѫпе. De la нѫнтече, lat. *pantex -ce*, se zice спінтекȣ. Adjectivul *santu* în casurile cu е și н : сінте, сінці, slovenit : сфінте, сфінті ;

b) în ȣ asemenea între ȣ și н, după cei vechi, pr. лȣȣндȣ în loc de лȣѫндȣ ; și în alte puține, pr. ȣнгіȣ în loc de ꙟнгіȣ, lat. *angulus* ; ȣмблȣ în loc de ꙟмблȣ cum scriu toți cei vechi, însă ꙟмблътескȣ numai cu ꙟ ; încă și алȣнȣ în loc de аланȣ, lat. *avelanus* ;

c) în ѡ mai rar, pr. în фѡме, lat. *fames* ; *o* în loc de *a* relativ (mai sus) ; ѡре în loc de *ali* latinesc în compusele ѡре-кѫпд, lat. *ali-quando* etc., ci și latinii zic *olim* ; ѡръ, lat. *ala* în сȣѡръ, [lat.] *subala* ; în оцетȣ, олтаріȣ, lat. *acetum*, *altare* e după sîrbie, ci se zice și алтаріȣ ; poate așa e și în осіе, lat. *axis* ;

d) în ȣ, pr. în мȣмъ în loc de мамъ, дескȣлцȣ în loc de *descalciu*, lat. *discalceo*, ca ꙟнкалцȣ, ci și latinii au *incutio*, *insulto* în loc de *quatio*, *salto*.

IV. *E*, е

E e de aceeași natură cu *i*, deci curat se pronunță numai afară de începutul cuvintelor, iar la început și după altă vocale, cu *i* jumătățit, ca un diftong іе, pr. іері, іерамȣ în loc de *eri*, *eramu*, ca și la italiani în *ieri*, la frînci *hier*, lat. *heri*.

Asemenea se face și cu ѣ la început, pronunțîndu-se ca іа au іѣ, pr. іѣсте, іѣпе, іѣпъ, іѣрбъ în loc de *este*, *epe*, *epa*, *erba* ; de aci și *ierna* ca іѣрнъ. /

11 *E* primitiv se schimbă :

a) în ѣ, sub accent, urmînd ъ sau е, pr. *ceru*, чѣръ, чѣре ; џѣнъ, пѣнъ, lat. *gena*, *penna*;

b) în ъ, după cosunătoarele vîrtoase, necurmînd е sau і, pr. въдȣ, пърȣ, фътȣ, пъкатȣ în loc de *vedu*, *peru*, *fetu*, *pecatu* ; altmintea rămîne е, pr. везі, пері, феці, фѣте ; și după ȣ jumătățit în capetul cuvintelor, pr. нѡȣъ, lat. *novem*, *nobis*, *novae* ; вѡȣъ, lat. *vobis*, дѡȣъ, lat. *duae*;

c) în і, urmînd н și după acesta е au н, pr. біне, дінте, пъріпте, -ці, фіербінте ; însă cei vechi cu е : бене, денте, менте, кȣвенте, морменте, нъренте, фіербенте, бене, мене etc. în loc de мінте, кȣвінте, мормінте, біне, міне. Încă și în unele nume terminate în *-enu* și *-ena*, cu *e* lung la latini, pr. чінъ, венінȣ, плінȣ, -ъ etc., lat. *cena*, *venenum*, *plenus*, *-a* ;

d) în ѫ, urmînd н și după acesta vocale vîrtoasă, pr. фѫнȣ, сѫнȣ, вѫнъ, вѫнатȣ, мѫнатȣ, вѫндȣ, авѫндȣ, вѫнтȣ, кȣвѫнтȣ, мормѫнтȣ etc., lat. *foenum*, *sinus* în loc de *senus*, ital. *seno*, fr. *sein*, *vena*, *venatus*, *menatus*, *vendo*, *habendo*, ital. *avendo*, *ventus*, *conventus*, ant. *coventus*, fr. *couvent*, *monumentum*; încă și căzînd н, pr. în фрѫȣ, lat. *frenum*, sau muindu-se ca în мѫіȣ în loc de мѫнȣ, lat. *minare*, ital. *menar*, fr. *mener*. Mai puține se află cu р, pr. în вѫртосȣ, вѫртȣте, ital. și fr. *vertù*, *vertu* ; cele mai multe cu ъ, pr. върȣ, пърȣ etc.

Notă. 1. *E* derivat se află din ъ : /

12 a) precedînd і, pr. în фіе, віе, пȣіе, мѫіе ; таіе, тъіе́, тъіеторіȣ, ꙟнгіецатȣ, кіемȣ, -і, кіема́ etc. în loc de *fia-filia*, *via-vinia* nume și verb, *punia* în loc de *puna*, *mânia*, lat. *maneat*, *tália*, *talià*, *taliatóriu*, ꙟнгіъцатȣ, кіъмȣ, -і, кіъма ;

b) în a 2-a pers. sing. a pres. indic. și a 2-a și a 3-a a conj. a verbelor cu accentul în antepenult., pr. áнерi, -е, кȣмперi, -е, сȣперi, -е, ꙟмбарбецi, -те etc., însă întru astă parte și latinii [î]s nestatori, scriind acum *apparo, comparo,* acum *impero, supero* ; și în unele de origine grecească, pr. весѣрекъ în loc de бъсѣрекъ, lat. *basilica* cu *a* ca și la cei de preste Dunăre ; *farmecu,* lat. *pharmacum* etc.

Însă primitiv, nu derivat, este unde latinii au *i* scurt schimbat din *e* lung, pr. *jude,* pl. *judeci, júdecu,* lat. *judex, judices, judico* ; *maiestru,* lat. *magister,* ci cei vechi *magester**, ital. *maestro* ; *selbátecu, negru, se,* lat. *silvaticus, niger, si,* ital. *selvatico, negro, se* etc.

2. Cu *i* jumătățit se pronunță încă și după cosunătoarele vîrtoase : в, п, м ; в, ф, urmînd vocale vîrtoasă, pentru ca să nu se mute în ъ, pr. *pieptu, mieu, viersu, fieru,* care altmintea ar fi : пъптȣ, мъȣ ca мъ în loc de ме, въсȣ, фърȣ ca пъкатȣ, мъ, върȣ, фътȣ.

3. Schimbat în ѣ se pronunță și :

a) în adjectivele gentilice și patronimice terminate / în -iанȣ sau 13
-ѣнȣ, pr. армѣнȣ sau арменȣ, *Grecianu,* мȣнтѣнȣ etc. cu а mai mult în sing., cu ѣ în plur. Latinii încă pronunțau întru îmbe formele : *Armenus, Gallienus, Avienus* și *Avianus, Justinianus* încă și cu *i, Justinus, Maximianus* și *Maximinus, Grecinus, christianus* și noi крещiнȣ ;

b) în unele vorbe, pr. бѣȣ, врѣ ca iѣȣ, iѣi, iѣ și дѣ, стѣ sau дѣе, стѣе, врѣе ca бѣе, iѣе.

4. Ca ъ se mai pronunță :

a) și neprecedînd cosunătoare vîrtoase, în puține, pr. în тъчȣне, тiнърȣ, дъ, дъȣнъзi, ꙟндъмѫнъ, ꙟндърътȣ etc. în loc de течȣне, тiнерȣ, де, деȣнъзi, ꙟндемѫнъ, ꙟндеретȣ ;

b) după р în silaba întîia, pr. ръȣ — ръi, тръмȣрȣ, стръмȣрȣ și prepusețiunea *re* sau *res,* pr. ръмѫiȣ, ръспȣнзȣ, în loc de *reu, rei, tremuru, stremuru, remaniu, respundiu* ;

c) după cosunătoarele șuierătoare с, ш, з, ц, însă nu pre tot locul, pr. : съмнȣ, шъдȣ, зъȣ, цъсȣ, însă cei vechi семнȣ, шедȣ, зеȣ, цесȣ.

5. În *i* se schimbă în unele pronume :

a) *me, te, se, ce,* adăugîndu-se părticeaua *ne,* pr. мiне, тiне, сiне, чiне ;

b) не, въ, ле, adăugîndu-se pronumele се, pr. нi-се, вi-се, лi-се ; însă cei vechi întru îmbe casurile scriu cu е : мене, тене, сене, чене ; несе, въсе, лесе. Mai încolo :

c) є în loc de єсте în *i* jumătățit adăogîndu-se cuvîntului precedente, pr. че-i бȣнȣ, нȣ-i ръȣ în loc de *ce e, nu e. Nece* se aude și нiче și нiчi, ci cei vechi нече. Cei de peste Dunăre și unii de dincoace schimbă și într-alte /
cuvinte, mai ales pe *i* scurt, zicînd ѡмiнi, шѡрiче, нȣрiче etc., ci atunci ѡ 14
e eraniu.

6. Cele ce se termină la latini în *-ena,* la noi se pronunță în trei forme :

a) ca -ѣнъ, pr. џѣнъ, спрѫнчѣнъ, пѣнъ, lat. *gena, penna* ;

b) ca -iнъ, pr. чiнъ, плiнъ, арiнъ, lat. *cena, plena, arena* ;

c) ca -ѫнъ, pr. вѫнъ, lat. *vena* ; însă cele mai puține sînt în -ѣнъ și -ѫнъ.

---

*) Quint. ; *Ist. l.,* I, c. 2, 17 : „Quid ? non *e* quoque *i* loco fuit ? ut *Menerva*... et *Magester* et *Diiove* et *Veiove* pro *Diiovi* et *Veiovi*"[44].

V. *I*, і

I primitiv în limba rom. e numai au lung întreg, au jumătățit, ținînd locul celui scurt, pr. în зікȣ, вінȣ, вені́, лі́мпеде ; *faci*, *laudi*, *siediu*, *tieniu*, *misicu* etc.

I lung e au :

a) din natură, pr. în *vinu*, *vecinu*, *farina*, *galina*, *dicu* etc., unde unul face cît doi scurți au cel puțin cît unul întreg și altul jumătățit ; au :

b) din pusețiune, și asta au pentru accent numai, pr. *a vení*, unde *í* nu are valoarea de doi *i*, ci numai de unul ; au pentru silaba închisă, pr. în *limpede*, urmînd două cosunătoare. De astă clase mai din urmă, cu toate că după alăturarea cu limba latină s-ar părea că se află mult *i*, într-adevăr nu se află decît prea puțin, cel mai mult fiind derivat din *e*, ca și la latini.

15 *I* primitiv nu se schimbă într-altă vocale decît în silaba întîia a cuvintelor după р, / pr. în рѫȣ, lat. *rivus*, cei vechi ріȣ, рѫпъ, рѫмъ, стрѫнгȣ, însă și стрінгȣ etc., lat. *ripa* et *rupes*, *rima*, *stringo* ; și în лȣнтре, lat. *linter* etc. Iar prepusețiunea ꙟн într-adevăr e din *en* chiar și la latini, precum scriau cei vechi ca și grecii ἐν, ci în urmă *in*, cum scriu și italianii, iar ispanii *en* și după aceștia frîncii. De *i* jumătățit, mai jos (XII), din care s-a făcut și *j*.

Notă. Derivat se află :

a) din *a*, ca ѫ, pr. în інімъ, тъіндȣ etc. (III, 5 a)) ;

b) din *a*, ca ъ sau е în participiele : мѫнгъіторіȣ, пȣіторіȣ, скрііторіȣ, фііторіȣ etc. ;

c) din е, pr. біне, чіне, міне, ні-се, нȣ-і etc. (IV c), 5) ;

d) din ȣ, în puține cuvinte, pr. *limbricu*, lat. *lumbricus* ; кȣмінекȣ sau mai bine кȣменекȣ ca cei vechi, lat. *communico*, ci oscii *comenei* în loc de *communi* (*Tab. Bant.*, I, 21), de la *co-menus*, în locul căruia vechii *moenus*, iar clasicii scriseră *munus*, retoromanii zic *cumin* în loc de *communis*, și de aci *cuminar*, *communicare* etc., ꙟнкідȣ, ꙟнгіцȣ în loc de ꙟнкіȣдȣ, ꙟнгіȣцȣ (VII, c), ital. *inchiudo* etc.

VI. *O*, ѻ

O e de aceeași natură cu *u*, precum *e* cu *i* ; deci curat se pronunță și el numai afară de începutul cuvintelor, iar la începuturi cu *u* jumătățit dinainte,

16 ca un diftong *-uo*, pr. ѻмȣ, / ѻȣ ca *uomu*, *uou*, ital. *uomu*, *uovo*. Asemenea se face și cu ѡ, la începuturi pronunțîndu-se ca *ua* au ȣѡ, pr. ѡспе, ѡсте ca ȣаспе, ȣасте ; numai cît, fiind *o* mai rar în limba rom. ca *e*, nu avem esemple nici de cuvinte cu altă vocale la mijloc înainte de *o*, nici cu *uo* sau ȣѡ după cosunătoare cum au italianii zicînd : *duolo*, *cuore* în loc de *dolo*, *core* ; deci nici zicem *duói* ca italianii, ci *doi* ; iar *nuoru* se zice cu *u* întreg, ca la italiani *nuvolo*.

O primitiv se schimbă :

a) în ѡ, sub accent, urmînd ъ sau е, pr. *pomu*, пѡмъ, пѡме ; *domnu*, дѡмнъ, дѡмне etc., ca și е în ѣ (IV a) ;

b) în ȣ, foarte ades, scăpătînd de subt accent și mai ales urmînd л, м, р, pr. de la *óla*, *domnu*, *dormu* : ȣлчѣ́, дȣме́некъ дȣмнезе́ȣ, дȣмнѣтá, дȣрмíмȣ etc. ; însă și în altele, mai des în verbe, pr. de la косȣ, почȣ, рогȣ etc., кȣсȣ́тȣ, пȣтȣтȣ, рȣгá, рȣгъчȣне, însă și рȣ́гъ scurtat din рȣгаре ; mai rar în nume, pr. în ȣшъ, lat. *ostium*, *-a*, ital. *uscio* ; фрȣмȣсѣ́цъ de la фрȣмóсȣ ; рȣмѫнȣ, lat. *romanus* ; ȣчідȣ, lat. *occido*, ital. *uccidere* etc. De *u* înainte de *n*, vezi mai jos (VII).

Notă. 1. Derivat încă se află puțin:

a) din *a*, pr. în фѡме, оцетꙋ etc. (III, 5 c));

b) din *au*, pr. în *coda*, кѡжъ, сокꙋ, lat. *cauda*, însă și *coda*, *caudex*, *sabucus*; каꙋтꙋ se zice și котꙋ;

c) din *u*, pr. плѡie, lat. *pluvia*, it. *pioggia*; котꙋ, lat. *cubitus*, isp. *codo*, fr. *coude*; / норꙋ, норъ, lat. *nurus*, it. *nuora*; тѡмнъ, lat. *autumnus*, 17
isp. *otono*, fr. *automne*; нотрецꙋ, lat. *nutricius*, мѡре, lat. *muria* etc., însă și latinii vechi multe dintr-aste cu *o*, pr. *popolus*, *notrix*, *perplovere*. *Fostu* încă e în loc de *fustu*. Primitiv, nu derivat, e în вострꙋ, lat. *vester* și mai vechi *voster* ca нострꙋ *noster*; ворвъ, lat. *verbum*, *-a*, după analogia latină din *verto — vorto* etc.

Părticeaua *o* în multele sale semnari e din mai multe derivat; din *a* ca relativ fem. (III, 5 c)), din *au*, lat. *aut* și *habet*, din *u* în loc de *una*; originară e numai în loc de ва, lat. *vult* sau *volt*, de la воiꙋ; жорꙋ în loc de жꙋрꙋ, lat. *juro*, e numai idiotic.

2. *O* neschimbat în ѡ, unde s-ar cădea să se schimbe, se aude numai în puține, pr. în verbul коперiꙋ, ворвъ, воie, коте de la котꙋ, норꙋ, соръ etc.; însă și кѡперiꙋ, вѡie pre alocuria.

3. *O* schimbat se mai află:

în ъ, însă puțin, pr. în лъкꙋстъ, рътꙋндꙋ de la *rota*, ci și italianii *ritondo*; în фъръ de la фаръ în loc de фѡръ (III 1b)); în пънъ sau пѫнъ, lat. *pone* și *paene*; în дꙋпъ e dubiu dacă e din *de* și *po*, lat. *post*, it. *dopo*, au din дꙋ-пре sau дꙋ-пе, cum se pronunță pre alocuria; în кътръ sau кътъ poate fi din *o* au din *a*, lat. *contra*, grec. *κατὰ*, după origine totuna; se zice și ꙟнкотро́ în loc de ꙟнкътръꙋ, ținînd pre *o*; în кѫтꙋ și тѫтꙋ sînt împreunate *quantum-tantum* și *quot-tot* ale latinilor, de o parte lăpădînd pre *n*, însă nu *o*, ci ѫ pronunțînd, ca și cînd *n* nu ar fi lăpădat; în loc de *totu* încă se aude тътꙋ. /

4. În *u* se schimbă și *o* derivat din *au* în unele cuvinte, pr. ꙋрѣкie, 18
кꙋрекiꙋ, ꙋнкiꙋ etc., în loc de орѣкie, корекiꙋ, онкiꙋ de la *auricla*, *cauliclus* și *coliclus*, *avunclus*.

5. *O* în capetul cuvintelor nu se află decît:

a) în *io* lat. *ego*, grec. ἐγῷ, boeot. ἰὼ, ital. *io*, isp. *yo*, din care apoi *eu*, provinț. *eu*;

b) în *co* și *lo*, însă *co* încă numai în forma scurtată ꙟнкѡ̀ în loc de *incoce*; iar *lo* în *incólo* au *incoló*;

c) în contrasele din ъꙋ prea puține, pr. în ꙟнкотро́ în loc de ꙟнкътр-ъꙋ; фрате-то, домнꙋ-со și alte asemenea compuse din то și со în loc de тъꙋ și съꙋ fără articlu; зо în loc de зеꙋ sau *dio*.

VII. *U*, ꙋ

U e una din cele mai multe vocali în limba rom., atît primitiv cît și derivat, încă și la romani caracteristică fiind a limbei numite rustice în fața cu limba urbană, care pronunța *o* în loc de *u* după norma limbei grecești*, de unde apoi și mai tare s-a împuținat în unele limbe apusane romane, italiana și ispana, cu toate că și într-acestea au rămas cuvinte cu

---

* Priscian, *Inst. l.*, I, c. VI, 35: „Multa praeterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant syllabis, *gungrum* pro *gongrum*, *cunchin* pro *conchin*, *huminem* pro *hominem* proferentes, *funtes* pro *fontes*, *frundes* pro *frondes*... Lucr. ..., Quae tamen a junioribus repudiata sunt, quasi *rustico* more dicta"[182].

19 *u* chiar și în loc de *o* al latinilor, pr. în *lungo, / ubbliare, ubbidire, uccidere, uficio, uliva* etc. în loc de *longus, obliviare, obedire, occidere, officium, oliva* ale latinilor, din carele și noi : *lung, uitare* ca și *oblitare, ucidere.*

Deci primitiv e de a se presupune în toate cuvintele ce și în statul radicale subt accent au *u* în loc de *o* al latinilor, pr. în кȣте, кȣрте, ȣшъ, мȣрȣ, ȣраре, фȣрмъ etc., lat. *cos, cote, cors, -te,* ital. *corte, ostium, -a,* ital. *uscio, morus, oro, -are, forma* ; iar mai ales, cele cu *n* după sine, pr. *munte, punte, frunte,* фрȣнзъ, тȣнзȣ, ръспȣнзȣ, аскȣнзȣ, пȣнȣ, *bunu, sunetu, tunetu, lungu* etc., din care unele chiar și clasicii latini le-au scris cu *un**[185]. De *u* jumătățit, mai jos (XIII).

Derivat e cînd în forma primitivă subt accent are *o* și numai în formele secundare *u*, pr. în ȣлчѣа, пȣрчеа etc., din ѡлъ, поркȣ (VI, b)).

Primitivul se schimbă :

a) în ъ, în capetul unor cuvinte spre mai mare soliditate, pr. мѫнъ din мѫнȣ, care însă în plur. se mai află la cei vechi ; în къ în loc de кȣ, lat. *quod* în loc de *quud* sau *quam*, feminin în loc de neutru, ca *quia* din *quis, /*
20 *quia,* (ant.) *quid* ; în тъȣ, съȣ e mestecat е cu ȣ din те, се și тȣ, сȣ ;

b) în ѫ, pr. în фѫнтѫнъ în loc de *funtana,* ital. *fontana* ; сѫм și сѫнт, lat. *sum* și *sunt* ; адѫнкȣ, lat. *aduncus, -a* ; плȣмѫнъ, lat. *pulmo, -one* ; ꙟнсорȣ, lat. *uxoror* ; лѫнгъ de se derivă din *lunga,* ital. *lungo* ; se aude și în вѫлтȣрȣ în loc de *vulturu,* ci mai rar, însă și вѫлтѡре în loc [de] *vultoria* cu *u* derivat din волбȣ — ꙟнволбȣ, lat. *volvo* ; și în гѫтȣ, lat. *guttur* ;

c) în i, după alt i, pr. în ꙟнкідȣ, ꙟнгіцȣ etc. (V, d)).

Notă. 1. Derivat se află :

a) din *a*, pr. дескȣлцȣ în loc de *descalciu* (III, 5 d) ;

b) din е, pr. în ꙟнтȣнерекȣ, lat. *in-tenebricum* ; дȣпъ și дȣпре în loc de депре ; în рѫндȣнеа sînt strămutate е și ȣ în loc de рȣндȣнеа, lat. *hirundo, -dine* ;

c) din ѫ derivat din а, pr. ȣнгіȣ, ȣмблȣ (III, 5 b)) ; și din е, pr. ȣмплȣ, ȣнфлȣ, ȣнтрȣ, în loc de ꙟмплȣ, ꙟнфлȣ, ꙟнтрȣ, cum scriu cei vechi, lat. *impleo, inflo, intro* ;

d) din i, pr. în лȣнтре, lat. *linter* ; кȣкȣтъ, lat. *cicuta,* ci în астȣпȣ, lat. *astipo* și *obstipo* e din *stupa,* la noi încă în стȣпȣшȣ ; însă cel mai mult e :

e) din *o* scăpătat de subt accent, pr. рȣгъчȣне etc. (VI, b)).

2. Primitiv, nu derivat, e în скаȣнȣ, măcar că latinii zic *scamnum,* însă cu *m* schimbat din *b*, precum se cunoaște din deminutivul *scab-ellum,*
21 ca și în *Samnium* în loc / de *Sabnium* din *Sabinium*** pentru afinitatea între *b* și *m*, de unde grecii scriu și Σαυνίται în loc de Samnites[187]. Despre afinitatea între *u, v* și *b*, mai jos (XIV).

3. De multe ori se lapădă, pr. în мрѣнъ, lat. *muraena* ; ȣрлȣ, lat. *ululo* ; спре și спръ, lat. *super* și *supra* ; мієрлъ, lat. *merula,* it. *merla* ; în кȣскрȣ, кȣлкȣ, lat. *consocer, colloco* s-a lăpădat schimbat din *o* de la сокрȣ, локȣ. Mai dese sînt esemplele de lăpădare-i în cuvintele terminate în кіȣ și кіе în loc de кіъ, pr. окіȣ, мȣскіȣ, трȣнкіȣ, векіȣ, ȣрѣкіе, пърѣкіе etc., lat. *oculus, musculus, trunculus, vetulus, auricula, paricula,* ca și la italiani *occhio, vecchio, orecchia, parechia* ; însă și latinii vechi ziceau *saeclum, periclum* etc.

---

* *Ib.* : „Lucretius, in I libro (v. 721) : Angustoque *fretu* rapidum mare dividit[183] undis, pro *freto*". Idem, in III (v. 991) : „Atque ea nimirum etiam quaecunque *Acherunte* profundo, pro *Acheronte*". Adauge l. I, v. 119 : „Detulit ex Helicone perenni *frunde coronam*" ; v. 231 : „Unde mare, ingenu, *funtes,* aeternaque longe *Flumina*". Cf. Charis., I, c. XXI, 106 : „*Frus* hujus *frundis*" etc. din Enniu[184].

** T. Varro, *De l.l.*, VII, 29 : „Ab Sabinis orti Samnites"[186] .

VIII. Derivate : ъ

ъ e vocale caracteristică limbei românești, deși se află și într-alte limbe, însă nici într-atîta măsură în cele de viță romană, nici așa sistematecă într-altele. Ea se poate zice un *a* scurt și degradat în linia lui *e*, cu care are multă asemănare, afară de muieță, de unde acesta se și întoarce în ъ, după cosunătoarele vîrtoase (IV b)). Deci ъ e numai derivat, și :

a) alternativul lui *a* ca un а scurt și mai de jos, așa cît *a* avînd accent rămîne а, iar unde și-l pierde trece în ъ, pr. ла́ȣдȣ; лъȣда́ / (III b)) ; afară 22
de casurile specificate : adecă la începutul cuvintelor, unde *a* și fără accent rămîne а, de nu urmează *n* sau *m* (III a)), și în unele casuri și persoane (III, 3) ;

b) substitutul lui *e* după cosunătoare vîrtoase, pr. въдȣ, везi (VI b)) ; numai mai arareori lui *o* și *u*, pr. рътȣндȣ, мѫнъ (VI, 3, VII, a)).

Notă. 1. În unele cuvinte, pr. фацъ, кiцъ, фрȣнзъ, *lumină*, *laudă*, *spaimă* etc. poate fi cu îndoială dacă ъ are originariu pre *a* au pre *e*, cu toate că latinii le zic cu *e*, pr. *facie*, *vite*, *fronde*, *lumine*, *laude*, *ex-pavimen*, că și ei fac din *a luminare*, *laudare*, și italianii zic *faccia*, *fronda* și alte mai multe.

Арамъ, lat. *aeramen*, cei vechi scriu араме în singulariu.

2. Se schimbă după cele zise mai sus :

a) în е după *i* sub accent au fără accent, pr. та́iе, тъiѐ în loc de та́iъ, тъiъ́ de la тъiаре (IV, 1) ;

b) în *i*, pr. în пȣiторiȣ (V, nota b)) ; și

c) în *o* după ȣ, pr. лȣо́, în loc de лȣъ́ la scriitorii beserecești.

3. Se lapădă de multe ori în vorbire înaintea altui cuvînt ce se începe cu vocale vîrtoasă, însă numai în prepusețiuni și nu totdeuna, pr. дȣн'а мѣзъ-зi, лѫнг'ȣнȣ номȣ ; totdeuna numai înainte de articlul fem., pr. дѡмн'а în loc de дѡмнъ-а, și după această normă în та, са în loc de тъа, съа de la тъȣ, съȣ, care încă se contrag în то, со, fără articlu, pr. домнȣ-то, фрате-со. /

IX. ѫ 23

ѫ e altă vocale nu mai puțin caracteristică în limba rom. și care iarăși nici într-un dialect roman nu se află așa des și răspicat ca într-al nostru. Ea stă în linia mai desupt a vocalilor, cu *i* și *u* împreună, însă mai întunecată decît acestea, și se poate zice a fi un ъ scăpătat mai jos în linia lui *i*, cu care seamănă afară de muieță, iar după vîrtoșare și oscuritate cu *u*. Deci și ъ sau а și е pierzîndu-și muieța din înfluența unor cosunătoare ce urmează, pr. н și м, scapătă în ѫ, pr. лѫнъ, вѫнъ, сѫнȣ în loc de лънъ, венъ, сенȣ ; iar ѫ, i, ȣ se schimbă între sine pentru apropiarea genetică de o parte și de alta, pentru pusețiunea aceluiași grad pre care ele toate trele se află, așa ѫ în i și ȣ, pr. тъiндȣ, ȣмблȣ, ȣмплȣ în loc de тъiѫндȣ, ꙟмблȣ, ꙟмплȣ, i în ѫ și ȣ, pr. рѫȣ, лȣнтре în loc de рiȣ, лiнтре, și ȣ în ѫ și i, pr. фѫнтѫнъ, ꙟнкiдȣ în loc de *funtana*, ꙟнкiȣдȣ.

Notă. 1. Vocalea ѫ se derivă:

a) din а urmînd н sau м, pr. мѫнъ, ꙟмблȣ (III);

b) din е urmînd aceleași cosunătoare, pr. вѫнъ, вѫндȣ (IV d));

c) din ȣ, mai rar, pr. фѫнтѫнъ (VII b)).

2. Adeseori în usul vulgariu se pune această vocale ca un fulcru înaintea unor părticele unisilabe terminate în і au ȣ jumătățit, cînd acestea nici
24 cu cuvîntul dinainte, nici cu cel / următoriu nu se împreună au nu se pot împreuna fără de a se pronunța întregi, pr. ꙟмĭ віне, ꙟĭ віне în loc de, мĭ віне, е віне; aste părticele sînt dativii pronuminali sing. мĭ, цĭ, шĭ, ĭ, relativul sing. masc. лȣ̆ și persoanele verbali ĭ, сȣ̆ în loc de е, веі, сѫм, сѫнт.

3. Se schimbă ѫ:

a) în і după alt і, pr. тъіндȣ în loc de тъіѫндȣ (V a)); sau urmînd е au і, pr. інімъ;

b) în ȣ după alt ȣ, pr. лȣȣндȣ în loc de лȣѫндȣ; și în vorbele disilabe din ан și ен, pr. ȣмблȣ, ȣмплȣ, ȣмфлȣ, ȣнтрȣ, încă și în adverbiul compus ꙟнлъȣнтрȣ în loc de ꙟн лъꙟнтрȣ.

4. Vocalea astă derivată din ан, în unele puține cuvinte pre alocuria se pronunță cu un і scurt după sine ca un diftong ѫ ĭ, pr. кѫĭне, пѫĭне, мѫĭне în loc de кѫне, пѫне, мѫне; de unde apoi ѫ s-a și înecat în і, pr. în демінѣцъ în loc de демѫĭнѣцъ și dintr-aceeași causă poate că și în інемъ, інелȣ în loc de ꙟĭнімъ, ꙟĭнелȣ.

5. Pentru usul antic al vocalilor ъ și ѫ în limba rom. se pare a demustra nu numai aflarea lor în unele dialecte italice, ci și deasa schimbare a lui *a* în *e* și *i* la latini; și mai ales pentru ѫ variațiunea între *u* și *i* în superlativele latine terminate în *-umus* și *-imus*, pr. *maxumus* și *maximus*, între *e* și *u*, în gerundiele celor mai din urmă două conjugațiuni, pr. *faciendo* și *faciundo*, *gerendo* și *gerundo*, după care și noi zicem кȣрȣндȣ și кȣрѫндȣ, lat. *currendo*, *citò*, și într-aceleași gerundie pronunțăm cu ѫ ca cu o vocale
25 mijlocie între / *e* și *u*, și în urmă pentru ѫ din *a* latin e de însemnat că cuvîntul кѫне sau кѫіне se pronunță într-un modru mijlociu, întru *cane* al latinilor și κυνὶ al grecilor; iar пѫне, lat. *pane*, în dialectul vechi umbric se pronunță *pane* sau *pune*, pr. în *Tab. eugub.*, V, lin. 9: *„heri pune, heri vino“*, lat. *„vel pane, vel vino“*, adecă вері пѫне, вері вінȣ; și lin. 14: *„fertu pune, vinu fertu“*, lat. *„ferto panem vinum ferto“*; și într-alte mai multe locuri.

X. ѣ

ѣ e vocale derivată numai din *e* cu care alternează, așa cît ѣ se poate zice un е mai înalt și mai lung, iar е altul mai de jos și mai scurt. Deci ѣ genuin se naște numai sub două condițiuni împreunate: una, ca е să fie sub accent și, alta, ca în silaba mai aproape următoare să se afle un *a* degradat în ъ au alt е; din carele lipsind au încetînd una, ѣ nu se face au se reîntoarce în е de origine, pr. din ле́гȣ, ле́џі, a 3-a pers. pres. ind. se face лѣгъ, conjunct. лѣџе, însă легъ́, легъ́мȣ și numele sing. лѣџе în plur. se face леџі[188].

Notă. 1. Alt ѣ afară de aceste condițiuni e spuriu:

a) neurmînd ъ sau е, pr. армѣнȣ, -ні în loc de арменȣ, -ні ca грекȣ, -чі, nu грѣкȣ, -чі;

b) cînd se contrage din еа au diftongul іа, pr. мѣ, рѣ, стѣ în loc de меа, реа, стеа;

c) în unele verbe unisilabe, pr. бѣȣ, бѣї, врѣȣ, врѣі, врѣ, însă genuin în нѣ contras din нѣе, lat. *nis*, *nive*, it. *neve*, бѣе, lat. *bibet*, / it. *beve* ; cu 26
îndoială în дѣ, стѣ verb în loc de дѣе, стѣе, care se par numai după analogia lui іѣе, lat. *levet* a fi formate.

2. Altă vocale a pățit multe schimbari în usul vulgariu, după cum e urmată au de ъ, au de е :

a) urmînd ъ, astăzi în prea puține locuri se aude curat, ci mai tot ca diftongul еа sau іа și asta după înfluența lui а, deși degradat în ъ, zicîndu-se : леагъ, креапъ, дереагъ în loc de лѣгъ, крѣпъ, дерѣгъ ; însă, cel puțin în carțile beserecești, s-a ținut dereapta scriere. Deci urma că vocalea aceasta, așa pronunțată, după cosunătoarele vîrtoase se pronunța ca *a* curat, pr. масъ, варъ, фатъ în loc de меасъ, веаръ, феатъ din мѣсъ, вѣръ, фѣтъ (III, 1 a)), fiindcă neputînd sta е după aste cosunătoare (IV b)), ci mutîndu-se în ъ, care se lapădă înainte de а (VIII, 3), se lăpădă și rămase numai а, ca : м'асъ, в'аръ, ф'атъ ;

b) urmînd е s-a coserbat mai bine afară de provinciele danubiane, unde într-acest cas se pronunță ca е curat, pr. леще, крепе, фете în loc de лѣще, крѣпе, фѣте, uneori ca еа sau іа, pr. шарпе, шапте, шаде, воіаще în loc de шѣрпе, шѣпте, шѣде, воіѣще etc. ; amîndouă forme vicioase, dintre care cea întîia se pare a fi din înfluența limbei grecești au șchiaiești, în carele ѣ nu se află.

XI. ѡ

ѡ asemenea e derivat numai din *o* cu care alternează ca ѣ cu е, așa cît și ѡ se poate zice o vocale mai înaltă și mai lungă, iar *o* una / mai scurtă 27
și mai de jos. Ea încă se naște subt aceleași condițiuni ca ѣ, adecă, ca о să fie subt accent și în silaba mai aproape următoare să se afle ъ sau е ; care lipsind au încetînd vreuna, ѡ se reîntoarce au rămîne о, pr. din портȣ, порці se face пѡ́ртъ, пѡрте, însă пȣртъ́, пȣртъ́мȣ, нȣртътóріȣ și numele сѡ́рте face în plur. сóрці.

Notă. Astă vocale se oserbează riguros, cu puține escepțiuni :

a) în unele puține cuvinte, pr. кóперіȣ, вóе etc. (VI 2) ;

b) pre unele locuri se pronunță prea deschis ca un diftong оа sau ȣа, pr. мȣарте în loc de мѡрте ; ce însă e mai rar.

XII. Jumătățite : *i*

I jumătățit după a sa natură și în pronunție e totuna cu *i* întreg, numai cît se pronunță așa de puțin, cît de sine nu face silabă și prin asta se apropie de cosunătoare și e asemenea cu *i* al latinilor în diftong, însă diferente întru aceea că în capetul cuvintelor nu numai după vocali, ci și după cosunătoare, una sau două, încă și cu cealaltă vocale jumătățită se poate pronunța fără de a face silabă ; de aceea e și așa anevoie de pronunțat pentru străini, încă și pentru românii din unele parți, carii mult sau mai puțin o lapădă.

Locul acestei vocali, cel principale, e capetul cuvintelor, fie originară au derivată și au precedă vocale au cosunătoare, una au două, pr. / *doi* 28
domni mari. Așa cît toate cuvintele terminate într-un *i* se pronunță cu *i* jumătățit, ca în esemplele citate, afară de aceste casuri :

a) cînd înainte de *i* finale stau două cosunătoare împreunate, din care cea mai departe e mută sau ф, iar cea mai de aproape muiecioasă, pr. аспрі, сокрі, негрі, ꙟнтрі; ꙟмблі, ꙟмплі, ꙟнфлі etc., carele se pronunţă cu *i* întreg şi ca cuvinte de două silabe;

b) cînd la cuvintele terminate în *i* jumătăţit se adauge una sau mai multe părticele lipsite de accent, făcînd în pronunţare numai un cuvînt, pr. în *domniloru* din *domni* cu *i* jumătăţit şi articlul *-loru*, даці-мі-ле din дацĭ, мĭ şi ле; atari părticele sînt: articlii, dativii şi acusativii univocali ai pronumelor personare, relative şi reflesive şi persoanele verbului *fire* în pres. ind. 1-a sing. şi a 3-a plur. сȣ şi a 3-a sing. ĭ în loc de е;

c) sub accent, pr. *venì, murì*;

d) în cuvintele unisilabe, pr. чі, зі, фі etc.; afară de părticelele lipsite de accent, care-s: articlii лĭ şi ĭ, pronumele мĭ, цĭ, ĭ, шĭ şi verbul ĭ în loc de е şi de веĭ.

Locul secundariu e la începutul şi mijlocul cuvintelor, întru îmbe casurile radicale au eufonic, singur sau adaus. Radicale şi singur la început, pr. în іѣрнъ, lat. *hiberna*; la mijloc, pr. în мȣіѣре, lat. *mulier, -re*, la cei [de] preste Dunăre *muliere*.

Eufonic, singur, e numai înainte de е, la începutul cuvîntului, pr. în ієі în loc de еі (IV), cum şi latinii vechi scriau *iei* în loc de *ei* sau *ii*; 29 iar în mijloc cînd înainte de е stă altă / vocale, pr. în ѡĭе în loc de ѡе, lat. *ovis, -ove*. Adaus după unele cosunătoare, pr. în *liepure* la cei de preste Dunăre, lat. *lepus, -ore*, la noi iепȣре; *cliama* la aceiaşi, lat. *clamat*, la noi кĭамъ etc.

I jumătăţit eufonic adaus se află:

1) după cosunătoarele vîrtoase: б, п, м, в, ф înainte de е, spre a împiedeca strămutarea lui е în ъ, pr. пієнтȣ etc. (IV b));

2) după mutele д şi т înainte de orice vocale, prin care li se adauge un şuier în pronunţare ca с, pr. în *dieu, tiesu* pronunţat ca *dseu, tsesu*;

3) după şuierătoarea с, înainte de orice vocale, prin care şuierul i se îngroaşă, pr. în *siede* ca шѣде;

4) după muiecioasele л, н, р înainte de orice vocale, prin care *i* se îngroaşă, pr. în *liepure, cliama* etc.

Notă 1. *I* jumătăţit împreunat cu altă vocale întreagă face silabă sau la început, pr. іѣрнъ, *iei* în loc de *ei*, sau la mijloc, pr. спаімъ, sau în capetul cuvintelor, pr. поі, воі, iar împreunat cu *u* jumătăţit după sine în capetul cuvintelor nu face silabă, pr. *moriu*.

2. Orice і în mijlocul cuvîntului ori radicale, ori eufonic să fie, lipsit de accent şi urmînd altă vocale se jumătăţeşte, pr. *muliere*, кіамъ ca *mu-lie-re*, кіа-мъ; luînd afară puţine cuvinte, pr. áріе, рóшіъ etc., care se 30 pronunţă ca de trei silabe; рóшіъ însă se pronunţă şi ca рó-шіȣ, / cu і întreg şi ȣ scurt, şi ca рó-шȣ cu ȣ întreg şi і sorbt în ш.

3. Orice і după cosunătoare, urmînd altă vocale, au se pronunţă ca diftong cu acea vocale după cosunătoare vîrtoase, pr. пієнтȣ, піѣтръ ca пĭе, піѣ, au se soarbe în cosunătoarea ce o a strămutat, cum sînt *d, t, s*, pr. *dieu, tiesu, siede* pronunţate ca *dseu, tsesu*, шѣде; au însuşi soarbe pre cosunătoarea dinaintea sa, cum sînt л, н, р, pr. *muliere, liepure, cliama*, după pronunţia de dincoace; aşa zicem astăzi ꙟнтѫіȣ, кълкѫіȣ, пієіȣ etc. în loc de ꙟнтѫніȣ, кълкѫніȣ, пієріȣ cum scriu şi ziceau cei vechi.

4. *I* jumătăţit în mijlocul cuvintelor, neurmînd altă vocale se află în puţine cuvinte, pr. în міжловȣ compus din *mîdiu* în loc de *miediu* şi *locu*; вешмѫнтȣ în loc de *vestimentu*, unde *-mentu* e terminaţiune; мȣшкȣ

contras din мȣ́рсікȣ al celor vechi, lat. *morsico* derivat din *mordeo* ca мȣрші-кȣ, unde кȣ e terminațiune, așa și în мішкȣ în loc de *misi-cu* din місȣ, lat. *missus* ; ȣітȣ în loc de ȣлїтȣ, lat. *oblitus*, ital. *ubliare*, isp. *olvidare*.

5. Între р și є, astăzi *i* nu se pronunță ; au de se pronunță, se pronunță întreg, pr. аріє, lat. *area* cu trei silabe, iar аріѣтє, пъріѣтє, lat. *aries*, *-te*, *paries*, *-te*, fără *i* ca арѣтє, пърѣтє ; așa și de la *ажȣторіȣ* zicem ажȣтωрє în loc de ажȣтωріъ. În unele parți încă și urmînd ȣ în terminațiunea finale -ріȣ lapădă pre *i*, zicînd ажȣторȣ în loc de ажȣторіȣ, iar între-altele [î]l adaug și unde nu are loc, pr. în carțile beserecești чєріȣ în loc de чєрȣ, lat. *caelum*. Limba / italiană încă în terminațiunea *-rio* au pre *r* au pre *i* [î]l lapădă, 31 pr. în loc de *notario* zicînd au *notajo*, au *notaro*.

6. *I* eufonic se află și într-alte limbe romane, și anume în cea italiană adaus la unele cosunătoare, pr. în *pietra*, *tiene*, *siede* etc. la italiani, numai cît cosunătoarele nu pat atîta strămutare ca într-a noastră, precum la început nici într-a noastră nu vor fi pățit, ci numai după usul îndelungat al timpurilor. Iar cel radicale, nu numai în limbile romane mai nouă, ci chiar și la latini produse modificațiuni, pr. *medius*, gr. μέδος, la latini ca *mezus*, ital. *mezzo*, prov. *meja*.

7. *I* jumătățit, după un us prea lățit atît dincoace cît și dincolo de Dunăre, face schimbari și într-alte cosunătoare mute, muioase și suflătoare, pr. *pieptu*, *mieu*, *fieru* pronunțîndu-se кїєптȣ, нїєȣ (ca un *gn* italic frîncesc), *hieru* ; de care modificațiuni, în parte, la fiecare cosunătoare.

8. Cu *i* jumătățit se pronunță pre alocuria și silabele дє, тє, нє ca дїє, тїє, нїє, pr. în loc de дє тінє ca și cînd ar fi scris гїє кїінїє, după ortografie ungurească : *gyé tyinyé*, încă și cu mai multe schimbari, ci asta e una din cele mai rele pronunțari, luată după pronunțare străină.

9. Din *i* jumătățit la începutul cuvintelor înainte de vocali vîrtoase s-a făcut cosunătoarea ж, ca și într-alte limbe romane, căria în limba latină răspunde cosunătoarea *i* sau *j*, pr. / în *Jove*, *judex*, *jugum*, la noi жоїє, жȣдє, 32 жȣгȣ, de care mai jos (XXXII).

XIII. *U* jumătățit

U jumătățit încă e tot unul cu *u* întreg, numai cît de sine nu face silabă, ca și *i*, fără numai cu altă vocale întreagă sau numaidecît împreunată în diftong, pr. în стаȣ, даȣ, sau după una au două cosunătoare, pr. în *domnu* ; însă în casul mai din urmă se pronunță așa de puțin, cît se pare a lipsi cu totul, de unde nu numai străinii nu-l pot pronunța, nici [î]l pronunță, ci și din români sînt carii se par a-l nega și gramateci carii [î]l ignorează, ci fără temei, corelațiunea între *i* și *u* jumătățiți fiind atît de mare, cît unul fără altul nu poate să sustea, precum va arăta tractarea despre formele gramaticare.

În diftong se pronunță numai sau la începutul cuvîntului înainte de *o*, pr. în *uomu* (VI), sau în capet după orice vocale, pr. *dau*, *eu*, *viu*, *ou* ; iar în mijloc numai între două vocali, pr. în дωȣъ, зіȣа, altmintea întreg, pr. în аȣ́дȣ, аȣ́дє ca а-ȣ́дȣ, а-ȣ́-дє. Cei de preste Dunăre pronunță pre *au* uneori ca grecii de acum ав, pr. авдȣ în loc de аȣдȣ.

Locul principale al acestei vocale e capetul cuvintelor, precedînd sau vocale întreagă sau *i* jumătățit au cosunătoare una sau două, pr. *nou*, *ajutoriu*, *domnu*, *bunu* ; așa cît tot cuvîntul terminat în *u* se pronunță cu *u* jumătățit, afară de casurile specificate la *i* (XII a) b)), adecă : /

33 a) dacă cosunătoarele dinainte-i sînt două, dintre care cea mai departe-i mută sau ф, iar cea mai de aproape muioasă, pr. în аспрȣ, сокрȣ, негрȣ, ꙟнтрȣ, ꙟмблȣ, ꙟмплȣ, ꙟнфлȣ pronunțate ca ас-прȣ, со-крȣ etc.;

b) cînd la capetul cuvîntului se adaug pă̆rticele lipsite de accent, pr. în домнȣлȣі din домнȣ̆ și лȣі, датȣ-мі-с-аȣ din датȣ̆-мї și сє-аȣ; de acele pă̆rticele aici se mai țin și pronumele posesive мієȣ, тъȣ, съȣ neavînd articlu, pr. фіȣ-съȣ sau фіȣ-со;

c) sub accent, pr. în ціне́, бъзȣ́;

d) în unisilabe, pr. тȣ, кȣ, дȣ etc., afară de pă̆rticelele lipsite de accent, care sînt: лȣ articlu și relativ și сȣ verb, lat. *sum* și *sunt*.

Iar locul secundariu e la începutul și mijlocul cuvintelor, însă numai simplu; eufonic la început, pr. în *uomu*, la mijloc în стѣ-ȣ̆а, зі́-ȣ̆а, iar radicale numai la mijloc, pr. în нѡȣъ, lat. *novem*.

Notă. 1. *U* jumătățit în mijlocul cuvintelor se află numai între două vocali vîrtoase, dintru care a doua e ъ ori de ce origine să fie, pr. în нѡȣъ, бѡȣъ, дѡȣъ, плѡȣъ, care forme după ortografia bisericească se scriu cu оаѡ, pr. ноаѡ etc., ci eroniu.

2. În esemplele mai sus aduse: стѣȣа, зіȣа, ȣ se numi din mijloc după pronunție, cu toate că-s compuse din două: nume și articlu, unde, neputîndu-se articlul contrage cu vocalea finale a numelui, se întrepuse *u* jumătățit ca împreunătoriu între două vocale; ortografia besericească / scriind 34
într-astea оа în loc de ȣа, și aici e eronie.

3. Din *u* jumătățit la începutul cuvintelor s-a făcut cosunătoarea *v*, de care mai jos (XVIII).

XIV. Cosunătoare

Cosunătoarele încă sînt după origine de două specie: primitive și derivate. Primitive, ca în: *domnu, stau, portu*; derivate sau din schimbare, ca în зєȣ, шєзі, цєші, în care з, ш, ц sînt schimbate din *di, si, ti*.

Primitive sînt: mutele б—п, к—г, д—т, muioasele л, м, н, р, suflătoarele в, ф, х și șuierătoarea с; derivate sînt celealalte șuierătoare: щ—ч, з—ц, ш—ж.

Causa schimbarei tuturor acestora e numai vocalea jumătățită *i* (XII, 1—3).

Notă. 1. Cosunătoarele primitive se cunosc din rădăcina cuvintelor, carea în nume mai curat se află în numinativul singulariu, iar în verbe în a 3-a persoană a presentelui indicativ. La îndoială ne ajută etimologia limbei din care se trage cuvîntul. Așa, în сȣрзі, мȣці, аȣзі, cum că з, ц sînt schimbate din *d, t*, știm din num. sing. сȣрдȣ, мȣтȣ și din a 3-a pers. pres. ind. аȣдє; iar în зі, зічє, ціне din limba latină, care și ea are *die, díce, tenet*.

2. Unele din cosunătoare se pot lua și ca primitive și ca derivate, după cum origenea le e diversă, pr. з și ж; după cum з au răspunde celui 35 grecesc ζ, pr. în ботєзȣ, lat. *baptizo*, gr. / βαπτίζω, au semisilabei românești *di*, pr. зєȣ în loc de *dieu*; iar ж, după cum au răspunde celui latin *j*, pr. жокȣ, жȣрȣ, lat. *jocus, juro*, au semisilabei *zi*, pr. жосȣ în loc de *diosu*, lat. *deorsum*, mai tîrziu *jusum*, ital. *giuso*.

3. Cosunătoarele derivate nu numai se modifică încîtva după locuri, ci se și schimbă una într-alta fără de a le putea asemna totdeuna lege stătoare, pr. ч cu ц, з cu щ etc., de care la locul său.

4. Schema cosunătoarelor primitive și derivate, luînd adecă afară pre cele muioase, e aceasta:

Х
в Б П ф
ж џ Г ш К ч (ш)[189]
з Д Т ц
с

Din care cele cu litere mari sînt mutele, după tenoare în două linie împărțite : б, г, д deschise și н, к, г închise ; iar după organul pronunțarei în trei linie : б, п labiali, г, к limbali și д, т dentali ; prin mijlocul lor trecînd în linia dereaptă una suflătoare și două șuierătoare : х, с, ш, a cărora afinitate între sine e recunoscută în toate limbele.

Deci, din împreunarea labialelor б, п cu suflătoarea х se nasc suflătoarele lăturare в și ф, dintr-a dentalelor д, т cu șuierătoarea с se nasc șuierătoarele lăturare з și ц, iar dintr-a limbalilor г, к cu cealaltă șuierătoare ш se nasc celelalte șuierătoare din mijloc : џ și ч. /

În laturea de-a stînga stau una subt alta, в, џ, з, care în usul vulgariu 36
foarte ades se premută între sine ca și cele din a dereapta: ф, ч, ц ; de aci aflăm că pre в și pre ф schimbat cu cei mai deasupra х, pr. хȣлпе în loc de вȣлпе, хiерȣ în loc de фiерȣ, și cu cele mai de aproape dedesupt в în џ și ж, pr, din вiнȣ zicîndu-se џiнȣ și жiнȣ, ф în ч sau alt ч mai gros, pr. din фiербȣ ca чербȣ; de aci și ч cu ц și џ cu з se premută între sine, pr. în соцȣ în loc de сочȣ, lat. *socius*, фечорȣ în loc de фецорȣ, lat. *foetiolus, -a, foetus*, џосȣ în loc de зосȣ, lat. *deorsum*.

În coasta lăturarelor de stînga stă ж, care nu e altă decît un џ mai gros și căruia-i răspunde în dereapta un sunet mai gros ca ч, care se poate numi ч cîmpenesc și, neaflîndu-se literă proprie pentru acest sunet, se semnă cu ш închis ; însă ж, după us, se pune în locul a toate trele lăturarelor din stînga și (ш) în al a toate trele din dereapta, de unde se aude pronunțîndu-se жiнȣ în loc de вiнȣ, жȣнере în loc de џiнере, жосȣ în loc de зосȣ ; asemenea (ш)ерȣ în loc de фiерȣ, (ш)iне în loc de чiне. De aci se premută џ cu ж într-atîta cît pre alocuri numai џ se aude și în loc de ж ca în limba italiană, pr. џоi în loc de жоi, it. *giovedi*, iar aici numai ж în loc de џ, ca în limba frîncească, ci cea mai mare parte a românilor desparte pre џ de ж, chiar după originea latină.

În urmă, luînd aminte literele lăturare jur împrejur, de la х pînă iarăși la х, va afla neștine un cerc neîntrerupt între însele, vecină cu vecină schimbîndu-se în usul vulgariu la noi și / încă și într-alte limbe. 37

5. Însă spre combinarea deplină a acestei afinitați destul e a lua aminte cum că în schema aceasta с ține locul lui *i* jumătățit, precum х al lui *u* și cum că, б—п fiind sunete vîrtoase ca și х răspunzătoriu lui ȣ jumătățit, așa și derivatele в și ф sînt întru asemenea vîrtoase, încă și м pentru că e labiale ca și б—п ; iar с, fiind în locul lui *i*, deci și derivatele lui ш, з, ц, џ, ч sînt numai moi ; de unde și cele vîrtoase luînd *i* jumătățit după sine, în usul vulgariu scapătă în linia a doua [a] acestor cosunătoare, adecă бi în г, пi în к, вi în џ au ж și фi în ч au (ш).

XV. Vîrtoase : б—п, в—ф, х

Mutele dintîi б—п și suflătoarele răspunzătoare в—ф—х sînt vîrtoase (I, 3), de unde :

a) urmînd vocalea е, o strămută în răspunzătoarea vîrtoasă ъ din aceeași linie, pr. în бътрѫнȣ, lat. *veteranus*, пъръ, въръ, фътȣ ; însă numai de nu urmează alt е sau і întreg au jumătățit, pentru că două vocal moi urmînd una după alta se susțin una pre alta, pr. se vede în пері, вері, феці de la пърꙋ, вързꙋ, фътꙋ;

b) urmînd *i* jumătățit pierd cevași din vîrtoșarea lor, și în usul vulgariu descind în linia a doua a cosunătoarelor răspunzătoare, pr. din албі, піептꙋ, віерсꙋ etc. pronunțîndu-se алгі, кептꙋ, џерсꙋ.

Notă. După astă regulă, ori de cîte ori după б, п, в urmează *i*, nu
38 numai jumătățit, ci și întreg, radicale / ori eufonic, în vulg tot ca г, к, џ se pronunță[190]; de unde, în loc de віне încă și la cei de preste Dunăre se aude гіне; în loc de пічорꙋ dincoace, pre alocuria кічорꙋ, la cei de dincolo chiar чічорꙋ; și în loc de вінꙋ, ici-colea џінꙋ au жінꙋ, încă și гінꙋ; pre alte locuri, în loc de пі se pronunță împreunat пкі, pr. лꙋпкі în loc de лꙋпі, în Cîmpie ca пч, pr. пчѣле în loc de піѣле, iar фі mai mult se pronunță ca хі dincoace și dincolo de Dunăre, încă și în cartile beserecești, pr. хіерꙋ, хіаръ în loc de фіерꙋ, фіѣръ. Însă aceste pronunțari vulgari mai nicidecum au numai rar ocur în carțile beserecești, și pre multe locuri nici în gura poporului.

XVI. б

б se află schimbat în limba rom.:

a) cu в, în verbul авѣре, lat. *habere*, în toate timpurile, afară de pres. sing. conj. аібꙋ, аібі, аібъ strămutat din абіꙋ, абії, абіе, precum l-au schimbat toate limbele romane, ital. *avere*, prov. *aver*, fr. *avoir*;

b) cu м, în acelaşi verb în persoana I a pres. амꙋ în loc de абꙋ sau аібꙋ[191];

c) în п urmînd т, ca și la latini, pr. сꙋптꙋ, сꙋпціре, скріптꙋръ, lat. *sub*, *subtile*, *scriptura* de la *scribo*.

Notă. 1. б alăturat cu limba latină se pare mutat din mai multe cosunătoare:

a) din *v* la început, pr. în бешікъ, бѡче, сборꙋ, lat. *vesica*, *vox*, *voce*,
39 *ex-volo*; în mijloc după л și р, pr. албіе, налбъ, пꙋлбере; / фіербꙋ, чербꙋ, корбꙋ, бербѣче etc., lat. *alveus*, *malva*, *pulvis*, *-vere*, *ferveo*, *cervus*, *corvus*, *vervex*, însă cu variațiuni și la aceștia, ales cei mai vechi, carii scriau și *berbex*, *besica* etc., și în dialectele romane, la ispani mai fără alegere, încă și la frînci, pr. în *corbeau*;

b) din г, pr. în ꙟтребꙋ, lat. *interrogo*, лімбъ, lat. *lingua* de la *lingo*, însă și *lambo*;

c) și din altele mai puține, pr. din п în абꙋре, lat. *vapor*, *-e* etc.

2. În cuvintele vechi de origine grecească s-a ținut vechea pronunțare a lui β ca *b* latin, pr. în ботезꙋ, lat. *baptizo*, gr. βαπτίζω, боскѡнъ, gr. βασκανον, бла́стемꙋ, lat. *blasphemo*, gr. βλαστφημῶ etc.

3. Însă, în multe cuvinte de origine latină, б se află mutat prin *v* în *u*, pr. în фаꙋрꙋ, lat. *faber* în loc de фаврꙋ, *fabrus*; нѡꙋъ, вѡꙋъ, lat. *nobis*, *vobis*; din care cele mai multe urmînd е sau і a căzut cu totul, pr. în беꙋ, скріꙋ, деторіꙋ, ціе, шіе, іертꙋ, іѣрнъ în loc de бебꙋ, it. *bevo*, lat. *bibo*, скрібꙋ, ital. *scrive*, дебеторіꙋ, lat. *debitor*, цібе și шібе, lat. *tibi* și *sibi*, la cei vechi *tibe* și *sibe*, лібертꙋ, lat. *liberto*, ібѣрнъ, lat. *hiberna*, încă și калꙋ în loc de кабалꙋ, lat. *caballus*, it. *cavallo*, fr. *cheval*, unde italianii și ceilalți ținură pre *v*.

4. б schimbat în г încă se află în limba rom., însă care numai din limba latină se poate cunoaște, de care sub г.

XVII. п

п se află derivat în limba românească :

a) din к înainte de т, pr. în фаптȣ în loc / de фактȣ de la факȣ, lat. 40
facio, *factum* ; și așa în mai multe cuvinte : лапте, нѡапте, лȣптъ etc., lat. *lacte*, *nocte*, *lucta* ;

b) din г asemenea, pr. în дерептȣ, ꙟнцелептȣ în loc de дерегтȣ, ꙟнцелегтȣ de la дерегȣ, ꙟнцелегȣ, lat. *dirigo*, *intellego* ;

c) din к sau г înainte de с, unde în limba latină se scrie cu *x*, pr. în кѡпсе, сȣпсе, фрiпсе de la кокȣ, lat. *coquo*, *coxit*, сȣгȣ, lat. *sugo*, *suxit*, фрiгȣ, lat. *frigo*, *frixit*, кѡпсъ, тȣпсекȣ, lat. *coxa*, *toxico* ; însă în cele mai multe din *x* sînt fără *p* (XXVII, 3).

Notă. 1. Primitiv, nu derivat, se pare în unele cuvinte ce latinii le scriu cu *qu*, pr. în ѣпъ, lat. *equa*, ci gr. ἵππος ; патрȣ, lat. *quatuor*, ci grecii aeoli πίσυρες, oscii *petora* ; пърѣсемi, ital. *quaresima* din lat. *quadragesima* ; порȣмбȣ, lat. *columbus*, *-a*, ci și *palumbes* ; апъ, lat. *aqua*, ci cei vechi *apa*, de unde *amnis*, ca și *apnis*. Latinii schimbară și pre πεμπε grecesc în *quinque*, ci cei vechi ziceau *Tarpinius* în loc de *Tarquinius*, precum și oscii *pitpit* în loc de *quidquid*[192].

2. Schimbat se pare în ботезȣ, contras din *bautezu* în loc de *baptezu* ; în каȣтȣ și котȣ în loc de *capto*, lat. *captu* ; și în офтȣ în loc de *optu*, lat. *opto*.

3. Căzut se află în рѫтȣ, lat. *rictus*, вътъмаре, lat. *victimare*, iar în ꙟндъртȣ se pare a fi din *in-de-retro*, nu din ꙟндерептȣ, cum se aude pronunțîndu-se, și ꙟндъръптȣ. La / italiani se asemenează cu *t*, pr. *vittima* în 41
loc de *victima*, latinii încă *cottana* și *coctana*.

XVIII. в

в e format parte din *u* scurt (XIII, 3), de unde la latini se schimbă între sine, pr. *solvo* și *soluo*, parte din б și χ, de unde se schimbă la noi și la latini cu б (XVI) sau cu χ, pr. în χȣлпе în loc de вȣлпе.

Ea nu se află în limba rom. în două casuri :

a) la începutul cuvintelor cu л sau р după sine, decît în două cuvinte : вре în loc de вер, strămutat lat. *vel* ca пре în loc de *per*, și verbul contras : вреȣ etc. ; celealalte toate sînt străine ;

b) în mijlocul cuvintelor, între două vocali, afară de verbul авѣре în unele timpuri și persoane ; aiurea au se soarbe în ȣ sau i, pr. în ноȣ, нoi, lat. *novus*, *novi*, au se pronunță ca *u* sau *i* jumătățite, pr. нѡȣъ, lat. *nova* și *novem*, плоȣатȣ sau плоiатȣ, lat. *pluo* și *pluvia* ; ѡiе, lat. *ovis*, *-ve*.

Notă. 1. Din astă causă în verbul лȣаре, lat. *levo*, *-are*, cosunătoarea *v* sau se soarbe în *i* făcut din *e*, pr. în *liau*, *liai*, *lià* ca даȣ, даĭ, дъ́, sau lăpădîndu-se *e* se întoarce în *u* întreg, pr. лȣъм, лȣаці, лȣа etc.

2. в între două vocali identice piere, fie originariu, fie derivat din б, și vocalele se contrag în una lungă, pr. în нѣ în loc de нѣве, lat. *nix*, *nive*, ital. *neve*, бѣ în loc de бѣве, / lat. *bibit*, it. *beve*, деторiȣ în loc de деветорiȣ, 42
lat. *debitor*, калȣ în loc de къвалȣ, lat. *caballus*, it. *cavallo*, четате în loc de чеветате, lat. *civitas*, *-te* de la *civis*, la cei vechi *cives*, *ceves* și *ceus* e și după norma aceasta și după cea următoare.

3. Încă și silaba întreagă ве se lapădă din mijlocul cuvîntului, pr. în жȣне, жȣнкȣ, алȣнȣ, lat. *juvenis*, *-ne*, *juvencus*, *avellanus*, în пъ́мѫнтȣ în loc de пъвементȣ, lat. *pavimentum*, ca și la latini în *momentum*, *fomentum*

în loc de *movementum* de la *movere* și *fovementum* de la *fovere* și în *contio* în loc de *conventio*, încă și în **крȣптȣ**, lat. *cruentus*, ca și cum ar fi *cruventus* ; numai în **спаімъ**, lat. *ex-pavimen* a rămas *i* pentru că nu s-a mutat, însă s-a zis și **спъмѫнтȣ** în loc de **спъімѫнтȣ**, lat. *ex-pavimentum*.

4. Iar **в** între două vocali diverse, cu *i* sau *u* se aseamănă, pr. în **ноȣ**, **віȣ**, **віъ** ; fără *i* și *u*, înainte de **ъ** rămîne cu *u* jumătățit, pr. în **нѡȣъ**, iar înainte de **е** se mută în *i* jumătățit, pr. în **кіаіе** în loc de **кіаве**, lat. *clavis*, *-ve*, ital. *chiave*, **ѡіе** în loc de **ѡве**, lat. *ovis*, *-e* ; italianii nu-l au.

5. *V* la latini încă se schimbă cu *h* grecescu, zicînd *vespera* din ἑσπέρα, *vesta* din ἑςία etc. De schimbarea lui *v* cu *b* s-a zis mai sus, subt **в** (XVI, 1).

XIX. ф

ф e format din **н** și **х**, ca **в** din **в** și **х**, de unde și în usul vulgariu
43 adeseori se schimbă / cu **х**, pr. **хорнȣ** în loc de **форнȣ**, lat. *furnus* și *fornax*, **хрѣметȣ** în loc de **фрѣметȣ**, lat. *fremitus*, și mai ales urmînd *i* după **ф**, pr. **хіерȣ**, **хіаръ** chiar și în carțile beserecești ; la cei de preste Dunăre *hiba* în loc de **фіе**, lat. *fiat*, după forma **аівъ**, lat. *habeat*, *heavra* în loc de **фѣвре**, lat. *febris* și mai vechiu *hebris**.

Notă. 1. Schimbarea lui **ф** în **х** e antică și nu numai în limba ispană e foarte usitată, zicînd *hija* în loc de *fija*, lat. *filia*, *hablar* în loc de *fablar*, lat. *fabulari*, it. *favellare* etc., ci chiar și la latini, cari cuvintele sabine *fircus*, *fedus* etc. le-au strămutat în *hircus*, *hedus* au *haedus***[195].

2. În cuvintele vechi de origine greacească, **ф** se află uneori schimbat într-alte cosunătoare neaspirate, pr. în **прѡспътȣ**, gr. πρόσφατος, **ф** în **п** în **властемȣ**, gr. βλασφημῶ, în **т** ca la italiani *bestemmiare*, prov. *blestemar*, retorom. *blastemmar* și *blastmer*. Mai cu îndoială e **офтȣ** din **оптȣ**, lat. *opto*.

3. Cuvîntul **сѫнтȣ**, lat. *sanctus*, it. *santo*, după usul beserecesc se pronunță și **сфѫнтȣ**, cu **ф** după **с**, urmînd formei sîrbești **свѣти**, însă mutînd pre **в** în **ф**. /

44

XX. х

х pronunțat ca *h* într-adevăr e numai o suflare, nu sunet, de unde gramatecii latini*** se îndoiau dacă se poate numi literă, grecii de la un timp încolo încetară a o semna cu literă în alfabetul lor. Deci și în limba rom., ca și în italiana și celealalte [limbi] romane, prea puțin rămase, de unde zicem **омȣ**, **ѣрвъ** etc., ital. *uomo*, *erba*, deși scriu latinii *homo*, *herba*.

Genuin se află numai :

a) în loc de **в** și **ф** (XVIII, XIX), pr. în **хȣ́лпе**, **хіерȣ** în loc de **вȣлпе**, **фіерȣ** ;

b) cu **р** ca la greci, în **хръпеск** în loc de **ръпеск**, lat. *rapio*, gr. ἁρπάζω în carțile beserecești ;

---

* Serviu la Aen., VII, v. 695: „*Febris* dicitur quae antea *hebris* dicebatur“[193].

** T. Varro, *De l.l.*, V, 97 : „*Ircus*, quod Sabini *fircus* ; quod illic *fedus* in Latio rure *edus* ; qui in urbe, ut in multis *a* addito, *aedus*“ ; la clasici *hircus*, *hoedus*[194]. Cf. Serv., la locul citat.

*** Quintil., *Inst.*, I, c. V, 19; Prisc. *l.c.*, IV, 16.

c) în хемеіȣ, lat. *humulus*, poate că și în хȣмъ, lat. *humus*, gr. χαμαὶ, și în pronumele vulgare: хъла, хъста în loc de ела, еста, ca la latini *hic* și la greci οὗτος.

Notă. 1. Alt х se află numai în cuvintele străine, care însă mai de aproape nu fac parte limbei rom., mai ales în cuvinte mai nouă din limba grecească, pr. харȣ, хрістосȣ etc., gr. χάρις, χριστός.

2. Latinii vechi nu-l pronunțau decît foarte rar, încă nici în cuvintele grecești*, ci mai tîrziu se adoptă din imitațiune grecească, de unde și în scrisoare atîta variațiune. De aci și în limba rom. cuvintele vechi de origine grecească / lapădă pre *h* din cosunătoarele aspirate *ch*, *ph*, *th*, pr. 45
în кwрдъ, прwспътȣ, спатъ în loc de *chorda*, πρόσφατος, *spatha*, și în cuvîntul крещінȣ, lat. *christianus*, din крестȣ în loc de хрістосȣ întreg grecesc χριστός, lat. *Christus*, ci la clasici *Chrestus* și *Chrestianus***.

XXI. **Muioase**: м—н, л—р

Cosunătoare muioase într-adevăr la noi sînt numai л, н, р, iar м se ține de cele vîrtoase, cu care și după organ e de aceeași natură, fiind labiale ca și б, п.

Muioase se numesc pentru că împreunîndu-se cu *i* jumătățit se moaie mai mult decît altele într-atîta, cît, după usul de acum, la noi cei dincoace de Dunăre mai totdeuna numai ca un *i* gros se pronunță, pr. în loc de калі, ані, чері pronunțîndu-se каї, аї, чеї.

Însă muietura aceasta nici la noi nu e întrudusă în toate literele acestea întru asemenea, nici în toate cuvintele de aceeași literă, precum în parte fiecare literă se va vedere.

Notă. În celealalte limbe romane încă se află asemenea muieture cu cele dintr-a noastră, precum esemplele vor arătare.

XXII. м

м, după natură și organ fiind cosunătoare / vîrtoasă, strămută ca 46
și celealalte pre е în ъ sub aceleași condițiuni (XV), pr. în мъ, мъдȣъ, мъсȣръ, мънȣнтȣ etc., lat. *me*, *medulla*, *mensura*, *minutus*, *-a*; afară de terminațiunea ме, în care е rămase nestrămutat, pr. în нȣме, мȣлціме etc., și în flesiunile numelor și ale verbelor, pr. de la спȣмъ, pl. спȣме și de la verbul спȣмȣ, în conj. спȣме.

Notă 1. м e uneori schimbat din н, precum înainte de mutele labiali б și п, de unde se pronunță ꙟмпарціȣ, lat. *impertior*, în loc de ꙟнпарцȣ, сѫмцȣ în loc de сѫнцȣ, lat. *sentio*, care e în loc de сѫмпцȣ, ca la latini *tempto* în loc de *tento*, întrepunînd un *p* între *n* și *t*, cum se află la cei mai vechi latini. De aci se și mută а și е înaintea unui asemene м substitut în ѫ, pr. în ꙟмблȣ, ꙟмплȣ etc. (III, IX, 1 a), b)); iar înaintea celui originariu nu, pr. în арамъ, цѣмъ.

2. Derivat se pare din г înainte de н, pr. în лемнȣ, семнȣ, пȣмнȣ etc., lat. *lignum*, *signum*, *pugnus*; luînd însă aminte că latinii înșii au mutat pre *mn* grecesc în *gn*, pr. din ἀμνος făcînd *agnus*, rămîne că мн ar fi mai ori-

---

* Quint., la *loc. cit.*

** Suetoniu, în Claud., 25: „*impulsore Chresto*". Lactantiu, *Inst.*, IV, 7: „immutata litera *Chrestum* solent dicere". Tertullianu, *Apologet.*, 3: „*Chrestianus* pronunciatur" 196.

ginariu decît *gn*, precum și italianii din *omnis* latinesc feceră *ogni*. Urme de asemene straformațiune de *gn* în *mn* în dialectele romane de astăzi nu se află, decît că *gn* se pronunță ca un *ni* moale, pr. *segno* ital. ca сенїо sau aproape.

3. м se află mutat în н în puține cuvinte, pr. în фȣрнікъ, lat. *formica*, налбъ, lat. *malva*.

47 4. м din capetul cuvintelor mai tot / s-a lăpădat în limba rom. ca și *s* al latinilor, pr. în жȣгȣ, сомнȣ, lat. *jugum*, *somnum*, precum și toate limbele romane le-au lăpădat, deși nu toate cu totul, și înșii vechii latini puțin le pronunțau nu numai în poeme, ci chiar și în prosă*, de unde în unele terminațiuni și cuvinte încă și vocalea a perit, pr. în *vel*, *sed*, *donec* în loc de *velis*, *sedum*, *donicum*, așa și în *vultur*, *niger*, *vas*, *os* în loc de *vulturus*, *nigrus*, *vasum*, *ossum* au *ossu* ; și de aci acea mare variațiune în genul unor nume la cei vechi, de care scriu gramatecii.

La noi a rămas м numai în terminațiunea imperfectelor și preaperfectelor în pers. 1 sing., pr. ерам, лъȣдам, *venisem*, lat. *eram*, *laudabam*, *venissem*, însă cei vechi ai noștri scriu mai mult și aici fără м : іо ерá, лъȣдá.

5. În спаімъ, lat. *ex-pavimen*, după forma фаімъ se mută е în ъ după м, pr. și latinii feceră *tramen* și *trama* ; арамъ, lat. *aeramen*, cei vechi scriu араме în singulariu.

XXIII. н

н se pronunță întreg numai înainte de vocali, pr. домнȣ бȣнȣ, iar
48 înainte de altă cosunătoare / numai cam de jumătate, pr. în ꙟнчепȣ mai ca н nasale al frîncilor fără de a se auzi г după el.

În scrisoare se mută în м urmînd una dintre labiali б sau п după norma latină, pr. ꙟмпъратȣ, lat. *imperator*, însă în pronunție nu se destinge de cel jumătățit.

Se moaie cu totul în *i* jumătățit sau la mijloc sau la capetul cuvîntului urmînd sau neurmînd *u* jumătățit, pr. în ꙟнтѫніȣ, вълкѫніȣ, віне care la cei vechi se scriu încă cu н, пȣні, мѫні, ціні, віні și celealalte timpuri și persoane ale acestor verbe unde vine *i* jumătățit, ca ꙟнтѫіȣ, віе, пȣї, мѫї, ції, вії etc. Însă nu în toate cuvintele.

Notă. 1. Muietura lui ні se face numai în cuvintele terminate în -ніȣ și -ніъ, iar nu și aiurea. La cei de preste Dunăre nu e în us, decît că se pronunță ca *gni* italian, precum și italianii zic *vigna*, lat. *vinea*. De aceste mai sînt și гȣтȣніȣ, lat. *cotonium*, și cuvîntul pronunțat іе, adecă „cămeșa muierească", lat. *linea vestis*, în care s-au muiat două : лі și ніъ. De la анȣ se zice în pl. și ані și аї.

2. н schimbă pre а și е dinaintea sa în ѫ urmînd vocale vîrtoasă, pr. вѫнтȣ, lat. *canto*, кѫнтȣ, lat. *ventus* ; iar pre е în і urmînd vocale moale, pr. біне, lat. *bene* ca și cei vechi бене ; uneori și pre ѫ din а, pr. інімъ, lat. *anima* (III, 5, a) ; IV, c), d)).

---

* Cic., *Orator.*, 161 : „Quin etiam, quod iam *subrusticum* videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eaedem erant postremae duae literae, quae sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita enim loquebamur : qui est *omnibu'* princeps, non *omnibus* princeps, et : vita illa *dignu'* locoque, non *dignus*"[197].

3. Se află schimbat din р sau originariu sau derivat din л, pr. сенiнȣ, lat. *serenus* / însă și серiнȣ, минȣне de la мiрȣ, lat. *miror*, фънинъ, lat. *farina*, 49 însă și фърiнъ mai mult și фъiнъ ; асѣмене, lat. *adsimilis*, în loc de асѣмере etc., și din м, vezi mai sus (XXII, 3).

4. Se înserește în unele cuvinte, pr. în фȣнинџине, lat. *fuligo*, *-gine*, печiнџiне, lat. *impetigo*, *-gine*, мънȣнтȣ, кърȣнтȣ, lat. *minutus*, *canutus* ; și în unele terminate în -кiȣ, pr. мънȣнкiȣ, lat. *maniplus*, la vechi *manuclus*, џенȣнкiȣ, lat. *genuclum*, ci și џенȣкiȣ, în рънȣнкiȣ, au și latinii *renunclus*, încă și рънiкiȣ.

5. Se lasă afară în unele nume înainte de с, ca și р, pr. în мѣсъ, мъсȣръ, десȣ, lat. *mensa*, *mensura*, *densus* ; *mesu* la cei dincolo de Dunăre, lat. *mensis*, ci și *mesis* în inscripțiuni, it. *mese*, *misura*, asemenea fără *n* ca și în alte multe, și la latinii vechi foarte des.

6. Se lasă numai în numărul sing. al numelor грꙟȣ, фрꙟȣ, lat. *granum*, *frenum*, și în derivatul гръȣнцȣ, însă nu și în plur., care face грꙟне, фрꙟне, pre rare locuri грꙟе, фрꙟе.

7. În кꙟтȣ, тꙟтȣ în sing. răspunzătoriu la *quantus tantus*, iar în plur. la *quot tot*, se poate părea și lăsat și adaus.

8. Se mută mai adevărat în м uneori urmînd т, ca și cînd s-ar înseri între ele п, pr. în сꙟмцȣ, lat. *sentio*, сꙟмтȣ în loc de сꙟнтȣ, lat. *sanctus*, *sum* et *sunt*, сꙟмчеа, lat. *sentis*, însă acest н furtiv nu se aude, ci se soarbe în м ca și cel genuin, pr. în фрꙟмтȣ în loc de фрꙟмнтȣ de la фрꙟнгȣ, lat. *frango*, și стрiмтȣ în loc de стрiмптȣ, lat. *stringo*.

9. Se mută în р, pr. în мърȣнкiȣ, мърȣнтȣ, кърȣнтȣ, ca mai sus ; ферѣстръ, lat. *fenestra* ; / нꙟре în loc de пꙟне pre alocuria ; *verinu* în loc de 50 *veninu*, lat. *venenum*, la cei de preste Dunăre.

XXIV. л

л în limba rom. astăzi se pronunță puțin, pentru că :

a) cea mai mare parte a trecut în р, pr. în сѡре, саре etc., lat. *sol*, *-e*, *sal*, *-e* ; și pentru că :

b) urmînd *i* jumătățit au *î*[= *ii*] lung duplecat, atît la începutul cuvintelor, cît și aiurea, se moaie și se soarbe în *i*, pr. în iнȣ, iмȣ, iцȣ, iе, iепȣре, iертȣ, lat. *linum*, *limus*, *licium*, *linea* și *ilia*, *lepus*, *-re*, *liberto* ; аiȣ, саiȣ, маiȣ, меiȣ, фiȣ, фiъ, фѻiȣ, lat. *alium*, *salio*, *malleus*, *milium*, *filius*, *filia*, *folium* ; каi, къi, въi, мѻi etc. de la калȣ, кале, вале, мѡле ; așa cît muietura e regulată, căria numai cuvintele străine nu se supun.

Însă muietura se face numai sau fiind cu ĭ singur fără altă cosunătoare dinainte, pr. în esemplele produse, sau împreunat cu cosunătoarele к sau г, pr. în кiарȣ, гiацъ, lat. *clarus*, *glacies*, care-s mai puține.

Notă. 1. *I* jumătățit din care se face astă muietură e mare parte eufonic, și ales :

a) în silabele lungi, unde la un *i* întreg se adauge altul jumătățit, cu care se contrage în unul lung, pr. în iнȣ, iцȣ, гъiнъ ca și cînd ar fi scris лĭiнȣ, лĭiцȣ, гълĭiнъ, lat. *línum*, *licium*, *gallína* ;

b) la începutul cuvintelor urmînd altă vocale, / pr. în лĭенȣре, lat. 51 *lepore* ; ci radicale în iертȣ, лĭаȣ etc. ;

c) după cosunătoarele к și г, la început, pr. în кĭарȣ, кĭамъ, кĭаiе, гĭацъ, гiꙟнде, lat. *clarus*, *clamat*, *clavis*, *-e*, *glacies*, *glans*, *-de* ; au la mijloc, pr. în ѻкiȣ, ȣрекiъ, ȣнгiъ etc., lat. *oculus*, *auricula*, *ungula*, ital. *chiaro*, *chiama*, *chiave*, *ghiaccio*, *ghianda*, *occhio*, *orecchio*, *unghia*.

2. Astă muietură e întru tot una cu a italianilor, de unde și ortografiștii români chiar și în scriere le urmară, pentru că în pronunțare л la nici unii nu se aude deloc. Însă la cei de preste Dunăre, muietura e mai puțină și л, deși moale, însă tot se aude, care pronunțare fiind mai aproape de cea originară, firește e și mai adevărată, de unde ei zic *clĭama*, *oclĭu* etc.

3. Italianii moaie pre *li* și după alte trei cosunătoare: *b*, *p*, *f*, pr. în *biasmare*, *piace*, *fiore*, unde noi zicem блъстемаре, плаче, флѡре, lat. *blasphemare*, *placet*, *flos*, *-re*.

4. Însă к din *chi* și la noi și la italiani adeseori e strămutat din altă cosunătoare, ales din *t* și *p*, pr. în векiȣ, ital. *vecchio*, lat. *vetulus*, de unde *vetlus* și *veclus*, мънȣкiȣ, lat. *manipulus*, însă mai de mult *manuclus*.

5. л originariu în limba rom. rămîne numai în două casuri:

a) la începutul cuvintelor totdeuna, fie simple, fie compuse, pr. în локȣ, легȣ și мiжлокȣ, кȣлегȣ, lat. *locus*, *medius*, *locus*, *lego*, *coligo*;

b) în mijloc înainte au după altă cosunătoare, pr. în калдȣ, сȣфлȣ,
52 lat. *caldus*, *sufflo*, / și după astă normă oriunde latinii scriu cu doi *l*, pr.
în ѡлъ, стѣле, lat. *olla*, *stellae*.

6. De aci în contracțiune încă și convertindu-se vreo cosunătoare, л rămîne neschimbat, pr. în калдȣ, lat. *caldus* din *calidus*, стаȣлȣ în loc de стабȣлȣ, lat. *stabulum*, сȣлъ în loc de сȣбла, lat. *subula*; în ȣрлȣ numai unul rămase, lat. *ululo*. După к și г, lăpădîndu-se ȣ, se adauge i în care se moaie, pr. în окiȣ în loc de оклȣ, lat. *oculus*; însă astă lăpădare nu se face totdeuna, pr. în маскȣрȣ, lat. *masculus*, ital. *maschio*, la noi numai de porci. În модрȣ, lat. *modulus*, ȣ se lapădă după strămutare, de nu e în loc de anticatul *moder* în loc de *modus*, de unde se derivă verbul *moderor*.

7. Strămutarea lui л în р e caracteristică limbei rom., încît puține esemple se află de asemene schimbare în celealalte limbe romane, pr. în ital. *urlare*, fr. *hurler*, la noi ȣрларе. Cu atîta mai mult se ști a fi fost usitată la unele vechi popoară italice, anumit la umbri, la carii nu numai se află р în loc de л, ci și preste tot л era puțin, de unde și în *Tablele eugubine* se află (V, 6): *famerias Pumperias* în loc de *familias Pompilias*, *puprizes* și *puprices* în loc de *publicae*.

8. л se lapădă în terminațiunea -ѣла a deminutivelor, însă numai în numin. sing., pr. верџеа, нȣiѣ, къцѣ, lat. *virgula*, *novella*, *catella* etc., după care și unele sustantive, pr. стеа, шѣ, мъсѣ, lat. *stella*, *sella*, *maxilla*, și pronume.

9. л uneori se află schimbat în р, pr. în тѫмпле, lat. *tempora*, cu toate
53 că astă parte a capului se poate părea a fi numită de la vedere, / lat. *templari*;
тȣлбȣре, ci și тȣрбȣре; аламарiȣ, lat. *armarium*, mai mult decît армарiȣ. Italianii încă zic *albero* în loc de *arbore*, арбȣре. Încă și latinii ziseră *Parilia* și *Palilia*, *equiria* și *equilia*, și terminațiunea *-alis* o schimbă cu *-aris* și de aci cu *-arius* foarte des, care în fundament sînt totuna; de unde gramatecii* se disputau cum e mai bine *aquarium* au *aquale* etc.

XXV. р

р e una din cele mai copioase cosunătoare în limba rom., încît nu numai e originară, ci și mare parte strămutată din л (XXIV).

---

* Charis., I, c. 21, 11: „*Aqualium, an* [*potius*] *aquarium* [*diei debeat*,] quaerit Plinius [Secundus,] et putat, ut *laterale*, *laterarium*, *scutale scutariu* [ut] *manuale* saxum, *manuarium* vas, proin *aqualis*, *aquarium* di *c ?* [66]“. Cf. 16, 138: „*laterale* an *laterare* ?“.

În cele derivate din л, se moaie ca și acesta în *i* jumătățit, pr. în саіȣ, lat. *salio*, în loc de саріȣ, inf. сърірє; воіȣ, веі, lat. *volo*, *velis*, în loc de воріȣ, вері, pl. a 3-a pers. ворȣ, lat. *volunt* ; însă вері se află încă la cei vechi atît întru semnare verbale, cît și conjuncționale, lat. *velis* și *vel*, care și la latini totuna-s de origine.

Iar cel originariu se moaie numai în verbele пієіȣ și чеіȣ în loc de пієріȣ și черіȣ, lat. *perio*, *quaero*, și asta încă numai în timpurile și persoanele în care și саіȣ, мжіȣ etc. pat asemene muieture. Aiurea р rămîne nemuiat, originariu ori derivat, pr. în върȣ, lat. *verus*, пърȣ, lat. *pilus* și *pyrum*, парȣ, lat. *palus*, *-i* etc., în plur. вері, пері, парі; фъріпъ încă mai mult se pronunță cu р, lat. *farina* decît фъінъ. /

Ca literă vîrtoasă mută și ea pre е și і în ъ și ж în silabele dintîi ale cuvintelor : 54

a) pre е în ъ, pr. în prepusețiunea ре și рес : ръспȣнзȣ, lat. *respondeo*, ръȣ, -і, ci реа, рѣле, lat, *reus*, *-a*, ital. *reo* și *rio* ; în ꙟндърътȣ din ꙟнде-рътȣ în loc de ретрȣ, lat. *retro* etc. ;

b) pre і în ж, pr. în ржȣ, la cei vechi ріȣ, lat. *rivus*, ital. și isp. *rio*, рждȣ, -зі etc., lat. *rideo* etc. (IV, V). După usul vulgariu într-amîndouă vocalile și cînd silaba ре sau рі mai are altă cosunătoare înainte-și, pr. în тремȣрȣ, lat. *tremor*, стремȣрȣ, lat. *stimulus*, стрімтȣ, lat. *stringo—strictus* ; vulgul тръмȣрȣ, стръмȣрȣ, стржмтȣ ; din contră și стръ și стре, pr. стрекȣрȣ în loc de стръкȣрȣ, lat. *transcolo*. Însă în пре, вре, care sînt converse din *per*, *vel* ca вер, е rămîne nestrămutat.

Notă. 1. ре în capetul cuvintelor arareori se pronunță cu ъ, pr. în амаре, pl. fem. de la амарȣ, -ъ, lat. *amarus*, *-a*. Cu îndoială este în num. plur. al unor neutre terminate în sing. -орȣ și în plur. pronunțate cu ъ, pr. în попорȣ, lat. *populus*, pl. попѡръ, lat. *populi* etc., fiindcă sustantivele deminutive se pronunță cu е, pr. în ȣрчорȣ, lat. *urceolus*, pl. ȣрчѡре ; însă într-alte terminațiuni ъ e din *a*, pr. în каръ, фіѣръ etc., lat. *carra*, *fera*, de la карȣ, фіерȣ.

2. În a 3-a pers. pl. a pret. perf. astăzi se pronunță -ръ, pr. лъȣдаръ, lat. *laudavere* și *laudarunt*, însă cei vechi pronunțau și cu е și ȣ, pr. фȣре și фȣрȣ, în loc de фȣръ, lat. *fuere*, *fuerunt*. /

3. р adeseori se lapădă de lîngă unele cosunătoare, ales după т și înainte de с, pr. în фрате, lat. *frater*, *-re*, it. *frate*, алтȣ, -ъ, lat. *alter*, *-a*, ростȣ, lat. *rostrum*, ꙟндърътȣ, lat. *in-de-retro* ; досȣ, lat. *dorsum* și *dossum*, ital. *dosso* și *dorso*, сȣсȣ, lat. *sursum* și *susum*, it. *suso*, жосȣ, lat. *deorsum* și *jusum*, ital. *giuso* etc. Însă nu în toate cuvintele, de unde și azi ностръȣ, востръȣ, lat. *noster*, *vester*, și numai pre alocuri se zice ностȣ, востȣ, iar în ферѣстръ, lat. *fenestra*, astăzi mai mult fără р : ферѣстъ. Пре încă în vulg se pronunță пе și пъ, de unde пентрȣ în loc de пре·ꙟнтрȣ, care se află la cei vechi. 55

4. р se lapădă încă și în alte cuvinte din capet, pr. în гжтȣ, lat. *guttur* (și *guttus*), însă гȣтȣраріȣ și cu ȣ și cu р; în ꙟмпъратȣ, lat. *imperator*, ca și гȣвернатȣ, lat. *gubernator*, strămutîndu-se р cu с la latini, pr. în *arbor* și *honor* sau *arbos*, *honos*.

5. Încă și întreagă silaba ре uneori se lapădă, pr. în ꙟнтȣнекȣ în loc de ꙟнтȣнѣрекȣ, lat. *in-tenebricum*, iar mai mult în infinitivii verbelor și imperativii negativi în numărul sing., pr. *a lăudá*, *nu lăudá*, cum și în timpurile compuse din infin., pr. *voliu lăudá*, *aș lăudá* ; însă a rămas în timpul optativ precedînd infinitivul înaintea ausiliariului fără întrepunere de alt cuvînt, pr. *lăudare-aș*, ci *lăudá-te-aș*. În infinitiv încă nu e de tot perit, ci numai se pronunță mai rar și atunci ca рѣ, pr. а лъȣдарѣ ; iar imper. neg. în pl. mai mult se lapădă după usul vulgariu de astăzi, pr. *nu lăudați* în loc de

56 *nu lăudareți*, ci / cei vechi cu ре, și bine, precum încă și azi pre multe locuri. -*re* infinitivale a rămas neatins în sustantivele verbali, pr. лъꙋдаре, ведѣре etc.

6. De multe ori însă silaba ре sau реа au не sau неа se adaug la capetul cuvintelor adverbiali, pr. ашїшїдерѣ, пре тꙋтіндінѣ etc., unde prepusețiunile și părticelele sînt fără măsură cumulate, în loc de а- шї- шї-де-рѣ, пре-тоте-нї-де-нѣ sau -рѣ. În cîntecele populare totdeuna se adauge silaba -ре în capetul versului terminat în vocale accentuată, spre a plini numărul silabelor în viers, zicînd : Мърїта-м-ашї мъріта́-ре etc. în loc de мъріта́.

7. Din vîrtoasa natură a lui р, purcede că і între р și е nu stă, pr. în пърѣте, лъꙋдътѡре în loc de паріѣте, lat. *paries*, *-ete* etc., лъꙋдъторіꙋ, afară de puține cuvinte, unde se pronunță întreg, pr. în аріъ, trisilab, lat. *area* etc. (XII, n. 5).

8. р se află schimbat încă și din *n*, pr. серінꙋ și сенінꙋ, lat. *serenus* ; *verinu* și венінꙋ, lat. *venenum* ; ферѣстръ, lat. *fenestra* etc. (XIII, 9).

XXVI. Șuierătoare și cumnate : с—ш, т—ц, д—з, к—ч, г—џ, ж

Șuierătoarele sînt parte originare, parte derivate ; originare, cîte nu-s născute din alt sunet rom. fără de a ne sui pînă la originea formarei sunetelor ; iar derivate, care dintr-alt sunet rom. se născu după înfluența altora, sau vocali sau cosunătoare.

Primitive sînt două : с și ж, celelalte cinci : ш, ц, з, ч, џ sînt derivate, adecă ш din с, / ц din т, з din д, ч din к și џ din г, pr. în гроші, мꙋці, 57 сꙋрзі, фачі, роџі de la гросꙋ, мꙋтꙋ, сꙋрдꙋ, факꙋ, рогꙋ.

Notă. 1. Șuierătoarele se pot clasifica în mai multe forme, așa :

a) în corelate subțiri și groase : с, ѕ, ц, з subțiri, ш, ж, ч, џ groase, în care з figurează de două ori : ca literă originară și derivată ;

b) în corelate line și aspre : с, ш, ц, ч line, ѕ, ж, з, џ aspre, după schema următoare :

Subțiri : с, ѕ, ц, з — с, ш, ц, ч : Line
Groase : ш, ж, ч, џ — ѕ, ж, з, џ : Aspre

2. Causa schimbătoare principale a șuierătoarelor e *i* jumătățit, precum din adusele esemple se cunoaște ; afară de aceasta însă și alte sunete vocali și cosunătoare, ca cause secundare eufonice, așa :

a) Vocalea е asupra mutelor к și г, carele înainte de е se strămută în ч și џ, ca și înainte de *i*, pr. de la факꙋ, рогꙋ, în a 3-a pers. фаче, рѡџе ca și фачі, роџі.

b) Dintre cosunătoare mai multe, așa :

1) asprele б, г, д, м și в asupra lui с care e lin, iar înainte de aceste aspre se strămută în з care e aspru, pr. зборꙋ, згꙋръ, здрꙋмікꙋ, дезмѫнтꙋ, звѫнтꙋ în loc de с-борꙋ, lat. *ex-volo*, сгꙋръ, lat. *scoria*, с-дрꙋмікꙋ, дес-мѫнтꙋ, с-вѫнтꙋ, lat. *ex-vento*;

2) șuierătoarele derivate ч, џ și muioasele кї, гї în loc de клї, глї asupra lui с strămutîndu-l în șuierătoare groasă, cele lene în cea lină ш, pr. шчіꙋ, lat. *scio*, дешкідꙋ, lat. *dis-cludo*, / în loc de *știu*, дескідꙋ, iar cele 58 aspre în aspra ж răspunzătoare, pr. дежгецꙋ în loc de дес-гецꙋ, lat. *dis-glacio*.

3. Alte schimbari a unor șuierătoare din înfluența altor cosunătoare sînt spurie au numai particulare, așa :

a) Schimbarea lui ч în т după с strămutat în ш, pr. штіꙋ în loc de шчіꙋ din счіꙋ, spurie, însă foarte lățită.

b) Schimbarea lui с în ш după silaba те au ті și cînd aceste nu-s derivate din че și чі, mai ales la începutul cuvintelor, pr. în щеркȣ, lat. *stercus*, щергȣ, lat. *ex-tergo*, ащернȣ, lat. *ad-sterno*; însă вестіѣріȣ, lat. *vestiarium*, cu с, iar вешмѫнтȣ în loc de вештімѫнтȣ cu ж de la вещіȣ, lat. *vestio* ca *vescio*, de unde se zice ·ꙟвещітȣ și ·ꙟвъсвȣтȣ și фȣще, lat. *fustis*.

XXVII. С ш

с e șuier fundamentariu lin și subțire, din care celealalte se derivă, încît de o parte se înăsprește îngemănîndu-se, de unde se naște з originariu ca doi с, precum și vechii latini [î]l scriau, pr. *massa*, *patrisso* în loc de μαζα, πατρίξω, iar de altă au însuși se îngroașă prin adaugerea unui ĭ jumătățit și trece în ш, au luînd locul lui ĭ după mutele д și т le întoarce în șuierătoare.

Deci с totdeuna urmînd un *i* jumătățit au duplecat lung, finale au aiurea se schimbă în ш, pr. de la десȣ, фрȣмосȣ plur. деші, фрȣмоші, lat. *densus, -i, formosus, -i*; ші, lat. *sic*; ашá din а-ші-а; шѣде, lat. *sedet*, it. *siede*; / шȣерȣ, lat. *sibilus*, unde *b* întorcîndu-se în *u si* rămase ca ж etc. 59

Notă. 1. с finale, ca mai toate cosunătoarele finali latine, e lăpădat în limba rom., pr. домнȣ, пȣмнȣ etc., lat. *dominus, pugnus*; încă și în celealalte limbe romane mai toate, și în cea vechie latină foarte des, ca și *m* (XXII, 4).

2. с are multă asemănare cu *h* latin-grec, de unde latinii adeseori [î]l sustituiră în locul lui *h* în cuvintele de origine grecească, din carele unele și la noi au rămas, pr. *sex*, gr. ἕξ și ἕξα, rom. шѣсъ, *septem*, gr. ἑπτὰ, rom. шѣпте, ci cu с și а în септъмѫнъ, lat. *septimana*, *sedeo*, gr. ἕζω, rom. шезȣ.

3. с derivat se află din *x* latin, pr. în есȣ, лешіъ, lat. *exeo, lixivia* etc., lăsînd pre к precum se lasă în cele mai multe preterite și participie ale verbelor terminate în кȣ, pr. зішї, зісȣ, алешї, алесȣ, lat. *dixi, dictum, allegi, allectum*.

4. с înainte de к, г, д, м și в se mută în pronunția vulgară în з, pr. змȣлгȣ în loc de с-мȣлгȣ, lat. *ex-mulgeo*; care mutare și într-alte limbe se simte și și în cea latină, pronunțînd și uneori scriind în loc de *Smyrna, smaragdus*: *zmyrna, zmaragdus* (XXVI, 2, b)). De altmintea numai în зерȣ, lat. *serum*.

5. Iar înainte de ч se mută în ш, pr. щіȣ în loc de счіȣ, încă și în нострі, вострі, după usul vulgariu din нощі, вощі etc. (*ib.*, 3).

XXVIII. Т, ц

Cosunătoarea *t*, urmînd *i* jumătățit au duplecat *î* [= *ii*], se schimbă și se pronunță ca тс, care / se semnează cu ц, pr. de la батȣ, мȣтȣ etc., lat. *battuo, muto*, баці, мȣці; ціе, lat. *tibi*, ca *tive*; цесȣ, lat. *texo*, цестȣ, lat. *testu*, цѣръ, lat. *terra*, ціне în loc de цїене, lat. *tenet*, ital. *tiene*. 60

Notă. 1. Asemene schimbare se află și în limba italiană, numai cît ei pre ц nu cu *ti*, ci cu *z* [î]l înseamnă, pr. *palazzo, dizione*, lat. *palatium, dictio, -ne*, ci care înseamnă și pre з din *di*, pr. *mezzo*, lat. *medius*. Iar schimbarea lui *ti* în ці înainte de altă vocale în limba latină e tradiționară și cunoscută.

2. Adeseori în pronunțare șuierătoarea ц derivată din тї se schimbă în ч, ca și з în џ sau ж, mai ales în terminațiunile -чȣне și -чорȣ, care derivîndu-

se din т s-ar cădea a se pronunța -цȣне, -цорȣ, pr. ꙟпцелепчȣне, тъчȣне, фечорȣ, пічорȣ în loc de ꙟнцелепцȣне de la ꙟнцелептȣ, lat. *intellectus, titio, -ne, foetiolus, petiolus* sau *pediolus*, în care *t* și *d* sînt schimbate.

3. т ca cosunătoare vîrtoasă se află în puține cuvinte, pr. тъчȣне în loc de течȣне, care încă se zice, lat. *titio, -ne* ; вътъмаре, lat. *victimare*, рътъчітȣ, lat. *erraticus*.

4. În unele cuvinte *t* originariu se pierde în ш urmînd *i* jumătățit, pr. în пъшȣне, lat. *pastio, -ne*, вешмѫнтȣ, lat. *vestimentum*, ȣшъ, lat. *ostium, -a*, ca și la ital. *uscio* pronunțat ȣшїо, ci în derivatul ȣшчорȣ a rămas, фашъ, lat. *fascia*, шінділъ, lat. *scindula* în forma *scindilla* ca *scintilla* ; și ales în a 2-a pers. perf., pr. лъȣдаші, lat. *laudasti* etc. La italiani încă *sci* se pronunță numai ca ші. /

61 XXIX. Д, з

Cosunătoarea д, ca și т, urmînd *i* jumătățit au duplecat în capetul cuvîntului au și aiurea, se schimbă și se pronunță ca дс, ce se urmează cu з, pr. de la асȣдȣ, сȣрдȣ, lat. *ad-sudo, surdus* etc., асȣзі, сȣрзі ; зі în loc de дїі, lat. *dies, -e* ; зікȣ, lat. *dico* cu *i* lung.

Notă. 1. Д arareori se află schimbat cu т și de aci nici д în loc de т, nici т în loc de д mai nu se află, afară de vreunul au două cuvinte, care însă și în limba latină așa se află, pr. гȣтȣіȣ, lat. *cotonium* și *cydonium* ; însă în celealalte limbe romane schimbarea lui *t* în *d* e foarte mare.

2. Mai multă schimbare e din *di* ca з în џ, care se pronunță ca un дш, deși răspunde cosunătoarei г (XXXI), pr. în џосȣ în loc de зосȣ, lat. *deorsum* etc., și ales în terminațiunea -џȣне, care răspunde celeialalte în -чȣне cu ч în loc de џ, pr. ȣмеџȣне, пȣтреџіȣне etc. de la ȣмедȣ, пȣтредȣ, lat. *humidus, putridus*. Însă usul vulgariu pre acest џ născut din з sau *di* și mai gros [î]l pronunță ca ж, pr. жосȣ, пȣтрежȣне, міжлокȣ, кѡжъ, lat. *caudex*, жȣмътате în loc de зȣмътате, lat. *dimidietas*.

3. з în limba rom. e de două specii și încă și în două modruri se pronunță :

a) unul primitiv ce răspunde celui latinesc *z* și grecesc ζ, pr. în *botezu*, lat. *baptizo*, după care formă și alte mai multe verbe de conj. I iau în pres. ind. și conj. sing. terminațiunea -езȣ, -і, -ъ, -е, pr. de la лъкремаре:
62 лъкремезȣ, / precum și cele de conj. a IV-a în aceleași timpuri și persoane iau terminațiunea -ескȣ, -і, -е, -ъ, răspunzătoare celei latinești *-esco* și *-isco*, pr. de la пеціре, lat. *petere*, пецескȣ ca *petesco* sau *petisco* ;

b) altul derivat din *di* ca дс, după cum în unele locuri se și pronunță, pr. ѕеȣ, ѕікȣ, lat. *deus, dico*, ca дсеȣ, дсікȣ, care pronunțare e și mai genuină.

4. Schimbarea lui *di* în ѕ se află și într-alte limbe romane, pr. în cea italiană și provințale, zicînd ital. *mezzo*, lat. *medius*, rom. міезȣ, prov. *auz*, lat. *audio*, rom. аȣзȣ ; în cea ispană *d* se pronunță foarte des ca un sunet aproape de *z*, iar cum că latinii *di* urmînd altă vocale au pronunțat *z*, testifică vechii gramatici latini* ; încă și grecii cuvintele începute cu silabele ϑια le pronunțau ca ζ, pr. ζάβολος, ζάκονος în loc de ϑιάβολος, ϑιάκονος, cărora și latinii urmară, de nu cumva grecii astă pronunție o au luat de la

---

* Priscian, *Inst.*, I, 31 : „Et cum his *z* duplex, unde saepe *d* scribentes Latini hanc exprimunt sono, ut *meridies, hodie*"[140].

latini. De aci și terminațiunea latinească *-izo* se află scrisă la cei vechi *-idio*, pr. mai cert în acrosticul lui Comodianu de sub Costantin M., 1, I, nr. 37: „Qui *judaeidiant* fanatici", în loc de *judaizant*.

5. *D* ca cosunătoare vîrtoasă e prea rar, pr. în prepus. де pre alocuria дъ etc. (IV, 4, a)). Neschimbat, înainte de *i* jumătățit încă e prea rar, pr. деді și дедіȣ, lat. *dedi*; а пȣтреді în loc de а пȣтрезі etc. se află numai la cei vechi; unde astăzi nu se schimbă e semn că *i* nu e / jumătățit, nici ori- 63
ginariu, pr. діче vulg., în loc de дече, дірептȣ vulg., în loc de дерептȣ.

XXX. К, ч

Cosunătoarea к se schimbă în ч înaintea îmbelor vocali moi е și і, nu numai jumătățit, ci și întreg, pr. de la факȣ, фачі, фаче, фачемȣ, lat. *facio*; черкȣ, lat. *circus* și *quaero*, it. *cerco, cercare*, черчі, чѣрче; чі, lat. *quin*; поркȣ, порчі, пȣрчелȣ, lat. *porcus, porcellus*.

Se schimbă în п înainte de т și с sau piere, pr. în фъптȣръ, лапте, кѡпсъ, зісе etc. (XVII, a), c)).

Notă. 1. Schimbarea lui к în п într-alte limbe romane nu se află, decît că italianii [î]l asemenează cu т (XVII, 3). Urmă puțină se află numai în cuvîntul latin *jacto*, rom. іептȣ, alăturat cu cel grecesc ἰαπτω.

2. Mai rar se schimbă în г, pr. гȣтȣніȣ, lat. *cotonium*, гаȣръ, lat. *caula**, сгȣръ, lat. *scoria*, вітрегȣ, lat. *vitricus*, гътінъ, lat. *catena* etc., care și în limbele romane de astăzi mult se oserbează și în cea latinească de multe ori s-a făcut, atît în cuvinte grecești cît și latine, pr. *cygnus*, gr. κύκνος, *gobio*, gr. κωβιὸς, *vicesimus, tricesimus* și *vigesimus* etc.

3. Asemenea și к uneori e derivat din г, pr. în клокъ, клочіре, lat. *glocio*, спрѫнчѣнъ, la cei de peste Dunăre *sufrancea* în loc de сȣпръџѣнъ, lat. *supra-gena*. La latini, astă schimbare atîta fu de usitată, cît în urmă și litera / C, carea mai întîi avea valoarea lui г, se pronunță ca к, afară de 64
puține nume proprie, pr. *Cajus, Cnejus* pronunțate ca *Gajus, Gnejus*.

4. к cu л muiat rămîne neschimbat înainte de е și і, pr. кїамъ în loc de клїамъ (XXIV, c)); iar pronunțarea cu ч e numai pre rare locuri, pr. чіамъ în loc de кїамъ.

5. к nu se schimbă în ч nici în gerundiele verbelor de a 2-a și a 3-a conj., care îs în -кȣ, pentru că terminațiunea -ѫндȣ și într-aste conjugațiuni reține sunetul vîrtos, de unde și latinii o schimbă cu *-undo*, pr. *faciundo* în loc de *faciendo* etc., de unde și noi zicem кȣрѫндȣ și кȣрȣндȣ, lat. *currendo*, și la cei vechi încă și altele, pr. щіȣндȣ în loc de щііндȣ. În скімбȣ, *i* ține locul lui *ai* (III, 5); în скѫнтѣіе, lat. *scintilla*, *i* e în loc de *a*, ca în *scandula* скѫндȣръ în loc de *scindula*; ꙟнкепȣ etc. e vulgariu în loc de ꙟнкъпȣ sau ꙟнкапȣ.

6. Regula schimbarei lui к în ч e chiar aceeași ce e și la italiani, pr. în *pace* ca românește паче, lat. *pax, -ce* etc., și se oserbează și într-alte limbe romane, numai celelalte nu pronunțau ч, ci ca *c*. Numai în limba albană se află cuvinte de origine romană cu к neschimbat înainte de е și і, pr. кіел, lat. *caelum*, кент, lat. *centum* etc., însă *qu* e mutat în ц în loc de ч, ca la cei de preste Dunăre, pr. цідо, rom. че-ва din че lat. *quid* și *do* gr. ϑω în loc de ϑέλω, care cuvînt și la ai noștri de preste Dunăre a trecut.

---

* Lucretiu, III, 256: „per *caulas* corporis omnes etc." [198].

7. Schimbarea lui к în ч sau с se află și în vechile limbe italice, ales în cea umbrică, după cum se cunoaște din *Tablele eugubine,* în care se / 65 scrie *pase tuva* în loc de *pace tua*, *puprizes*, și *puprices* lat. *publicae*, *tazex* în loc de *tacens* etc. De unde și în usul rustic vulgariu al latinilor poate să fie aflat, deși nu se află alte urme.

8. Cosunătoarea к răspunde nu numai literei latine *c*, ci și *qu*, însă fără de a ținea sunetul *u*, nici ca cosunătoare, nici ca vocale, măcar jumătățită (VII), pr. în каре, lat. *qualis*, *-e*, ital. *quale*, чiнчi, lat. *quinque*, it. *cinque*, че, lat. *quid*, чi, lat. *quin* etc.

9. ч după с se pronunță mai mult ca т, pr. în щiȣ în loc de счiȣ (XXVI, 3, a)); însă astă pronunție nu e universale.

10. La cei de preste Dunăre, în loc de ч se pronunță ц, pr. de la факȣ, фацi, фаце. De aci sau și din alt us antic, care și în limba italiană se oserbează, și la noi cești dincoace în multe cuvinte pronunțăm ц, unde după etimologia limbei ar veni să se pronunțe ч, precum sînt mai toate cuvintele terminate în -цȣ, -цъ, pr. аць, фацъ, брацъ, лацȣ, iцȣ, соцȣ, ꙟнкалцȣ, дескалцȣ, lat. *acia*, *facies*, *-e*, *brachium*, *laquens*, *licium*, *socius*, *dis-calceo* etc.

11. ч pre alocuria se pronunță mai aproape de с decît de ш, precum și џ mai aproape de з, mai ales pre Cîmpie, pr. în чiне, џѣнъ mai ca сĭне, зĭѣнъ. Cei de preste Dunăre încă pronunță pre џ ca un *z*, zicînd *zinzie* în loc de џiнџiе.

XXXI. Г, џ

Cosunătoarea г se schimbă în џ, ca și к în ч, înainte de е și i, pr. de 66 la легȣ, леџi, лѣџе, lat. / *ligo*, it. *legare* ; џемȣ, lat. *gemo*, џемi, џѣме ; џiнџiе, lat. *gingiva* ; рȣгȣ, рȣџi, lat. *rubus*.

Se schimbă, ca și к, înainte de т sau с în н, pr. de la сȣгȣ, lat. *sugo*, сȣптȣ, сȣнсе (XVII a), c)).

Notă. 1. г se află derivat din mai multe alte cosunătoare :

a) din к, pr. în гȣтȣiȣ, сгȣръ etc. (XXX, 2) ;

b) din б, pr. în рȣгȣ, lat. *rubus*, негȣръ, lat. *nebula*, it. *nubola* și *nugola*, ȣџерȣ, lat. *uber*, gr. οὖθαρ etc. ;

c) din в convers în б, pr. în фагȣрȣ, lat. *favus*, *-vulus*, негȣ și неџелȣ, lat. *naevus*, *-vulus* ;

d) din н, рȣмегȣ, lat. *rumino*, ci și *rumigo*.

2. Asemenea г se află schimbat în mai multe cosunătoare :

a) în к, pr. клоческȣ (XXX, 3) ;

b) în б ca și к în п, pr. în лiмбъ, lat. *lingua*, ꙟнтребȣ, lat. *interrogo* (XVI, 1, b)) ;

c) în д, pr. în ȣчiгȣ în loc de ȣчiдȣ, care încă se zice lat. *occido*, ca și la italiani *veggo* și *veggio* în loc de *vedo* sau *vedio*.

În маi și мъестрȣ s-a muiat cu totul în i și е ca și la italiani și ispani : *mai*, *maestro*, *maestria*, lat. *magis*, *magister*.

3. г cu л muiat rămîne neschimbat, ca și к, pr. гĭацъ, lat. *glacies*, it. *ghiaccio* ; după astă regulă ortografică a italianilor de a scrie *ghi* și *chi* în 67 loc de *gli* și *cli* s-au dus și orgrafiștii noștri pînă acum.

4. Neschimbat rămîne și în gerundiele verbelor de a 2-a și a 3-a conj. terminate în -гȣ, ca și / ale celor terminate în -кȣ, pr. кȣлегѫндȣ, сȣгѫндȣ, lat. *colligendo* etc. (XXX, 5).

5. џ născut din з sau *di* (XXIX, 2) se pronunță mai gros, ca ж, pr. în жосȣ, ȣмежȣне etc. ; uneori și cel derivat din г, pr. жȣрȣ în loc de џȣрȣ, lat. *gyrus*, chiar și în carțile besericești.

6. Schimbarea din г în џ după regula limbei rom. se află mai în toate dialectele romane, numai în pronunțarea lui џ e diferență, italii pronunțînd ca noi sau mai ager, pr. *gente* ca џенте sau дџенте, frîncii și portugalii mai gros, ca ж, pr. franc. *gens* ca жан'.

XXXII. Ж, *j*

ж originariu răspunde cosunătoarei latinești *j*, formate din *i* înainte de vocale, ca *v* din *u* (XII, 9 ; XIII, 3), și se află numai la începutul cuvintelor și încă numai înainte de *o* și *u*, pr. în жое, жокȣ, жȣде, жȣрȣ etc. și în compuse: ажȣнȣ, ажȣнгȣ, ажȣтȣ etc., lat. *jocus*, *Jovis*, *-e*, *judex*, *juro*, *jejuno*, *adjungo*, *adjuto*.

Notă. 1. Derivat se află din з prin џ, pr. în жосȣ, міжлокȣ etc. (XXIX, 2).

2. În pronunția vulgară adeseori se cufunde cu џ din г, așa cît unele ținute pronunță numai ж și în loc de џ, pr. жȣнере în loc de џінере etc., ca și frîncii în *gens*, *gendre* pronunțînd жан', жандр și ca portugalii ; alții din contră, numai џ și în loc de ж, pr. џȣне, џоі în loc de жȣне, жоі, ca și italianii *giovine*, *Giove* ; care amestecare în parte a intrat și în carțile / besericești. 68
Însă partea cea mai mare destinge aceste cosunătoare, după cum se derivă din г au din *j*, precum și carțile besericești.

3. În verbul закȣ, în numele сѫн-зȣѣне și сѫн-џорзȣ s-a mutat ж și џ în з, în loc de жакȣ, сѫнтȣ-жȣане și сѫнтȣ-џорџіȣ; iar în іептȣ, lat. *jacto*, și în compuse *jecto*, *j* a rămas neschimbat, ca în ἰαπτω, care totuna e cu *jacto*.

4. Cosunătoarea *j* încă și la vechii latini se pare a fi avut un sunet șuierătoriu aproape de ж sau з representat prin *z* și *di*, de unde nu numai la greci ζεῦς, θεός și σιὸς, ci și la latini *deus* și *divus* sau *dius* și de aci *Dis*, *Diovis* și *Yovis* după origine totuna sînt, și *Jupiter* nu e decît *Diu' pater* în loc de *deus-pater*, precum și noi din *diosu* am făcut зосȣ și жосȣ și latinii asemenea din *deorsum jusum* ; iar în etatea mai tîrzie nu mai încape îndoiala, deci și juriștii bizantini scriu ἰνζȣριαρȣμ în loc de *injuriarum*, cu ζ neavînd ж.

XXXIII. **Causele schimbarilor**

Schimbarile ce pat atît vocalile, cît și cosunătoarele în limba rom. se pot reduce la trei cause principali: eufonie, analogie și accent[199]

Notă. 1. După *eufonie* se conformă vocalile și cosunătoarele de o natură între sine mai bine decît cu opusele lor, precum moi cu moi, vîrtoase cu vîrtoase etc., iar cele opuse nevoidu-se a le schimba într-altele mai cuviincioase, după cum văzum dintre vocali, е mutîndu-se în ъ după vîrtoase (IV, b)) și ѫ din contră mutîndu-se / în *i* pentru alt *i* dinainte au 69
dinapoi (III, 5, a)), pr. въдȣ în loc de ведȣ, тъіндȣ în loc de тъіѫндȣ; iar dintre cosunătoare: н mutîndu-se în м labiale înainte de labialile б, п, pr. ꙟмбътȣ, ꙟмпарцȣ (XXII, 1), aspra б în linia н înainte de т care e lină,

pr. în скрiптȣръ de la скрiȣ în loc de скрiвȣ, lat. *scribo*, сȣптȣ în loc de сȣвтȣ de la сȣв, lat. *sub*, сȣнцiре, lat. *subtile* etc., care și în limba latină se oserbează la clasici.

2. După analogie, văzum zicîndu-se фѣце de la фацъ ca фѣте de la фатъ în loc de фѣтъ etc., măcar că originea vocalei *a* dintr-amîndouă ăste cuvinte nu e totuna (III, 1, a)).

3. Iar după accent *a* cade în ъ scăpătînd de subt accent (III, a, b)); și е, о atît pentru accent cît și pentru influența vocalilor următoare ъ și е se înalță în ѣ și ѡ (IV, a), VI) etc.

XXXIV. Eufonice

Cuvintele românești pat din partea eufoniei încă unele schimbari, ce meritează a se clasifica. Ele se fac sau adăugînd sau lăpădînd sau contrăgînd sau gemănînd sau premutînd sau strămutînd una sau mai multe litere la început, la mijloc și la capetul cuvintelor, precum esemplele vor arătare.

Notă. 1. Adaugerea se face adăugînd una sau mai multe litere:

a) la început (prothesis), pr. а în амаре la cei de preste Dunăre în loc de маре, lat. *mare*, аȣа la aceiași și la ai noștri cei vechi, lat. *uva*, авiа
70 din а-а și вi, lat. *vix*, ашá din а-а și шi, / lat. *sic*, атаре, атѫтȣ, атȣнчi, акȣмȣ, ачестȣ etc.; *d* în дѫнсȣ în loc de ꙟнсȣ, lat. *ipse*, it. *desso*, л în prep. ла în loc de а, lat. *ad*; с în скȣртȣ, стрȣнȣ, lat. *curtus*, *tornus* etc.;

b) în mijloc (epenthesis), pr. н în мънȣнкiȣ, спрѫнчѣнъ, ꙟнсорȣ etc. (XXIII, 4); р în стремȣрȣ, lat. *stimulus*;

c) la capet (paragoge), pr. а în авiá, ашá, акȣма, атȣнчiа, атѫта, ачеста, ачела etc.; реа în пȣрȣреа, lat. *porro*; mai multe litere și silabe în ашiшдереа la шi, тȣтiндiнiлеа la тотȣ etc.

2. Lăpădarea se face asemenea, lăpădînd:

a) de la începutul cuvintelor (aphaeresis), pr. е în рътъческ, lat. *erraticus*, i în рѫндȣнѣ, lat. *hirundo, -dine*, ȣм în бȣрiкȣ, lat. *umbilicus*;

b) de la mijloc (syncope), pr. ъ în дестȣлȣ din де-сътȣлȣ, lat. *satullus*; *i* din домнȣ, калдȣ, lat. *dominus*, *calidus*, însă și *domnus*, *caldus*, ital. *donno*, *caldo*; ȣ în спръ, спре, мрѣнъ, кȣлкȣ, окiȣ etc. (VII); л în стеа, шеа etc. (XXIV, 8); на în арiчȣ, lat. *erinaceus*, ci și *ericius*,; ре în ꙟнтȣнекȣ (XXV, 5); тȣ în сѫн'-пieтрȣ etc.;

c) de la capet (apocope), pr. ре în infinitivii лъȣдá, ведѣ etc.; și toate cosunătoarele finali din cuvintele latine, pr. *m*, *s* în домнȣ, лемнȣ, lat. *dominus*, *lignum* (XXII, 4); т în капȣ, lat. *caputu* etc., afară de:

1. н și в în prepus. ꙟн, сȣв, lat. *in*, *sub*; însă сȣв, numai afară de compusețiunea verbale, pr. сȣктȣ, сȣвцiре, lat. *suptus*, *subtile*, din contră сȣфлȣ, сȣплекȣ, lat. *suflo*, *supplico* etc., și сȣѡръ, lat. *sub-ala*; /
71 2. м și н în verbele сѫм și сѫнт, lat. *sum*, *sunt*, și în кам, lat. *quam*, însă și кá;

3. м în pers. 1 a preteritelor sing., pr. ерам, фȣсем, фȣрем, însă la cei vechi fără м.

3. Contragerea (synaloephe) se face împreunînd două vocali de lîngă sine au într-o vocale de sînt identice, au în diftong de sînt diverse, și astă mai mult lăpădîndu-se vreo cosunătoare dintre ele, așa:

a) cu vocali identice lăpădînd pre *v* din mijloc, pr. în калȣ, ital. *cavallo*, бале pl. de la ба, ital. *bava*; бѣ, ital. *beve*, нѣ, it. *neve*, деторiȣ în loc de *devetoriu*; зi în loc de *dii*, lat. *die*; precum și cînd ъ stă înainte de а în care se contrage, pr. în лѫна în loc de лѫнъ-а, лъȣдам în loc de лъȣдъ-ам etc. fără de alegere de unde se derivă, pr. în та, са în loc de тъа, съа, sau se derivă din те, се în loc de теа, сеа, gr. τεός, ἑός, ca *mea* din *me* sau de la тȣ, сȣ în loc de тȣа, сȣа, ca la latini *tuus*, *suus* ;

b) cu vocali diverse, lăpădînd pre л, pr. în стеа, верџеа în loc de стѣлъ, верџѣлъ, lat. *stella*, *virgella*, în loc de *virgula* ; sau н, pr. în о vulgariu în loc de ȣнъ ; sau в în loc de б, pr. în сокȣ din саȣкȣ sau сабȣкȣ, lat. *sabucus* etc.

4. Gemănarea (anadiplosis) se face îngemănînd o literă au silabă :

a) o literă gemănată, au vocale au cosunătoare, în limba rom. nu se află, vocalile contrăgîndu-se ca mai sus, iar cosunătoarele, după pronunțarea limbei noastre și a celei vechi latine*, / neputîndu-se îngemăna decît în compusețiunea verbelor cu prep. ꙟн, pr. ꙟннекȣ, ꙟнноеско etc., măcar că pronunția și aici pre întîiul н [î]l înjumătățează (XXIII) ; 72

b) o silabă îngemănată se află numai în cuvintele : тȣтȣрорȣ și амѫндȣрорȣ, repețîndu-se silaba ор și în дътътоpiȣ, стътътоpiȣ în loc de дътоpiȣ spre a nu se cufunde cu детоpiȣ, și de стътоpiȣ, după analogie și pentru preteritul стѣте.

5. Premutarea (antithesis) se face punînd un sunet în locul altuia, de care mai sus, pre larg (cf. și nr. XXXIII, 1), la care mai adaugem și premutarea lui *x* latin :

a) în пс, pr. în кѡпсъ etc. (XVII, c)), cum și latinii schimbară uneori *ps* în *x*, pr. în *proximus* în loc de *prop'simus* de la *prope* — апропе, și sub August schimbau și într-altele, zicînd *ixe* în loc de *ipse* (Sueton., în *Octav.*, 83) ;

b) în нс, pr. în ꙟнсȣ, lat. *ipse*, ꙟнсорȣ, lat. *uxoror*;

6. Strămutarea (metathesis) se face strămutînd literele dintr-un loc într-altul, așa :

a) vocalea *i* din silaba de pre urmă бiа, мiа etc. se strămută înainte de cosunătoare, pr. în аiбȣ, -i, -ъ în loc de абiȣ, -i, -ъ, сгаiбъ în loc de сгабiе, lat. *scabies*, *-e*, роiбȣ în loc de робiȣ, lat. *robius*, кȣiбȣ în loc de кȣбiȣ, lat. *con-cubium*, скѫiмбȣ sau скiмбȣ în loc de скѫмбiȣ, it. *scambio* etc., așa și în стръiнȣ în loc de странiȣ, lat. *extraneus*, ital. *stranio* și *straino*; /

b) cosunătoarele л și р după unele mute : 1) л, pr. афлȣ, плопȣ, флъмѫндȣ în loc de алфȣ, gr. ἄλφω, retorom. *aflar*, поплȣ, lat. *populus*, фъмлѫндȣ, lat. *famulento*, gr. βȣλιμῶν ; кiагȣ sau клiагȣ în loc de каглiȣ, lat. *coagulum*, ci în нлъмѫнъ, gr. πνεύμων, latinii au schimbat, zicînd *pulmo*, *-ne* ; 2) р, pr. în пре, спре, вре, ꙟнтре, lat. *per*, *super*, *vel*, *inter*, it. *sempre* în loc de *semper*, фрiмбiъ, фръмѫнтȣ, фрȣмосȣ, ꙟнтрегȣ, lat. *fimbria*, *fermentum*, *formosus*, *integrum*, iar în пътрȣндȣ în loc de претȣндȣ, lat. *pertundo*, пȣрчедȣ, lat. *procedo* etc., însă кȣркȣбетъ, кȣкȣрбетъ, lat. *cucurbita*, кȣкȣрбеȣ și кȣркȣбеȣ, lat. (*con-curvium*) *iris* ; 73

c) silabe întregi, pr. în пъдȣре în loc de пълȣде, lat. *palus*, *-de*, ital. *palude* și *padule*, алȣнекȣ, lat. *allucinor*, апȣкȣ, lat. *occupo* etc.[201].

XXXV. Analogice

În formarea sau deformarea limbei rom., multă înfluență avu din partea analogiei legea ce noi numim a asemănățiunei, după care unele cuvinte ce după forma din afară a pronunției au aceeași terminațiune, în gura poporului, prin decursul usului îndelungat, s-au asemănat întru toate flesiunile, ca și cînd semănarea terminațiunei nu ar fi fost numai aparente, pr. рѣле, грѣле, мѣле de la sing. реа, греа, меа ca стѣле, шѣле, нȣїѣле etc. de la sing. стеа, шеа, нȣїеа în loc de стѣлъ, шѣлъ, нȣїѣлъ, lat. *stella*, *sella*, *novella*.

---

* Festu, sub cuv. *solitaurilia* : „Antiquae consuetudinis per unum *l* enunciari non est mirum, quia tunc non geminabatur litera in scribendo, quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, utpote Graecus Graeco more usus“ [200].

Notă. 1. După această lege : /

74 a) pronumele și adjectivele fem. terminate în sing. în -еа sau -ѣ sub accent se aseamănă cu sustantivele scurtate și terminate în еа sau ѣ în loc de ѣлъ, pr. în esemplele aduse. După norma pronumelui меа se aseamănă și celealalte două pronume та și са contrase din тъа, съа, în plur. тале, сале ; și după a acestor pronume contrase, și alte sustantive contrase, nu numai în *a*, ci și în altă vocale lungă ; de unde se zice бале, зале de la ба contras din бaȣа, ital. *bava*, și за din заȣа, gr. ζάβα la Suida, încă și зіле de la зі, contras din зіі, lat. *die*, ca și cînd numinativele lor într-adevăr ar fi scurtate, lăpădînd л în sing. ca та-лъ, са-лъ, ба-лъ, за-лъ, зі-лъ, din care pre unele usul le-a și întrudus, însă în însemnari ceva diverse ;

b) numele feminine terminate după pronunție în *e* derivat din ъ formează plur. în *i*, ca și cînd е ar fi originariu, pr. віе, lat. *vinea*, *vina*, în loc de вінъ, віъ ; вѣкіе, соціе, кълкътwре etc., în loc de вѣкіъ, соціъ, кълкътwріъ, fac вії, векї, соціі, кълкъторі ca сȣдwре, сȣдорі, lat. *sudor*, *-re*.

Și, din contră, numele femenine terminate în -ь derivat din е formară numărul pl. în -е ca și cele terminate în -ъ derivat din -а, pr. фацъ, фрȣнзъ, віцъ etc., lat. *facies*, *-e*, *fruns*, *-de*, *vitis*, *-e*, în pl. фѣце, фрȣнзе, віце.

c) Gerundiele și participiele în -оріȣ de a 2-a și a 3-a conj., lăsînd for-
mațiunea regulară mai de tot, se iau după formele conj. I, pr. фъкѫнд8,
фъкъторіȣ ca лъȣдѫндȣ, лъȣдъторіȣ ; după această formă și de la verbele
ціндре, мѫнѣре, пȣнере etc. s-au format цінъторіȣ, мѫнъторіȣ, пȣнъторіȣ
75 sau ціні ъторіȣ, мѫніъторіȣ, пȣніъторіȣ, de unde / apoi s-au schimbat în
ціеторіȣ, мѫіеторіȣ, пȣіеторіȣ și de aci ціїторіȣ etc.

2. Alte esemple se află :

a) în numele сорȣ și порȣ, care deși sînt după origine de forme diverse, lat. *soror*, *nurus*, se conformară întru toate asemenea ; după forma сор' contrasă din *soror* ca дор' din *dolor*, se fece și нор' ; însă după норȣ cu ȣ : сорȣ-меа ca норȣ-меа ; și apoi, făcîndu-se din норȣ норъ ca din мѫнȣ мѫнъ, amîndouă se ziseră норъ, норъ cu о nu ѡ, de o parte pentru că сор' e în loc de *sóror*, din care un *or* se lapădă, iar норȣ e în loc de нȣрȣ, de unde și în pl. se fece сȣрорі ținînd forma originară -орі și schimbînd vocalea, și нȣрорі ținînd vocalea originară și schimbînd terminațiunea ;

b) în părticeaua вре, a căria formă originară e вер, lat. *vel*, amîndouă din верї și *velis*, scurtate și în веі și *vis* ; însă după ce părticelele пре, спре, тре, ꙟнтре se pronunță în loc de cele latinești *per*, *super*, *ter*, *inter*, se schimbă și вер în вре, măcar că în вре р nu e originariu, ci straformat din *l*. Fiind însă că și вре și вері, lat. *vel*, *velis*, se trag după origine din verbul воіȣ, lat. *volo*, de aci după aceeași lege se formă infinitivul врѣ-ре în loc de вѣр-ре sau *vél-re* ca la latini *vel-le* în loc de *vele-re* ; și apoi ceialalți modi cu timpurile lor : *vreu*, *vream*, *vrui* etc. ;

c) încă și în forma ausiliară a verbului *volui* aflăm influența acestei
legi, după norma verbului *am*, zicînd веї, ва, ca аї, а, precum și în pl. вомȣ,
веці sau fără в : омȣ, ꙟці ca амȣ, аці ; însă și аре, lat. *habet*, se pare format
76 după / forma wре, lat. *volet*, de unde și орі, ca вері, lat. *velis*, *vel*.

3. Din aceste se cunoaște cît de afund tăietoare e legea aceasta în limba rom. și cît de vechi pot să fie unele terminațiuni dintr-însa, precum

sînt cele scurtate din ѣлъ, ca legea asemănațiunei pre lîngă toată diferența originară a cuvintelor să le tracteze ca pre unele întru tot asemenia. De aci și anevoie sau mai bine neputință este de a putea reduce sunetele și formele primitive strămutate prin această lege[202].

XXXVI. Tonice

Înfluența accentului sau tonului se arată în schimbarea vocalilor primitive *a*, *e*, *o* ;

a) asupra lui *a* reținîndu-i sunetul chiar și înalt, pr. în лáȣдъ, лъȣдá (III) etc. ;

b) asupra lui *e* înălțîndu-l la ѣ dacă urmează ъ sau е în silaba mai de aproape, pr. черкȣ, чѣркъ, чѣрче, черчi (IV) etc. ;

c) asupra lui *o* în două modruri : 1) ca asupra lui е, înălțîndu-l la ѡ, pr. în домнȣ, дѡмнъ, дѡмне, домнi ; 2) și fără de urmarea altei vocali, reținîndu-l ca să nu scapete în ȣ, pr. în дóрмȣ, дóрмi, дѡ́рмъ, дѡ́рме, însă дȣрмíмȣ, дȣрмíцi, дȣрмíндȣ etc. (VI).

Notă. 1. Accent sau ton se numește înălțarea melodică a unei silabe sau vocali întregi de la un ton mai de jos la altul mai sus, pr. în лáȣдъ, лъȣдá, unde *a* întru îmbe formele se pronunță cu un ton mai înălțat decît ъ, măcar că rădăcina cuvîntului e totuna. /

77 **2.** În fiecare cuvînt numai o silabă e cu accent sau ton mai înălțat, iar celealalte toate cu tonuri mai de jos, pr. în дóрмȣ, дȣрмíмȣ, лáȣдъ, лъȣдъ́мȣ. Însă nu tot cuvîntul are accent sau silabă cu ton înălțat, așa sînt :

a) cuvintele unisilabe, pr. дъ, къ, фъ, стъ etc., pentru că într-însele varietatea sau înălțarea tonului nu se poate precepe, fără numai în compusețiune cu alt cuvînt, pr. дъ́-не, къ́-че, фъ́-ле etc., unde totuși accentul nu are puterea schimbătoare asupra vocalilor, decît prea arareori, pr. în дѣкъ din де́-къ, însă și де-ка și дѣка etc. ;

b) părticelele pronuminali de una sau de jumătate de silabă, articlul лȣ, afisele și sufisele și verbele ausiliare, pr. мъ, те, се, лȣ, о, не, въ, леа ; мї, цї, шї, ї ; лȣ, а etc. ; ам, ашї, воiȣ, сȣ ; încît ăstea se leagă totdeuna cu cuvîntul dinainte au dinapoi, pr. мъ-дȣ́кȣ, лáсъ-лȣ ; дáцi-мi, мꙟн'а, ам фóст, ió-сȣ, éi-сȣ ;

c) prepusețiunile de una au două silabe și afară de compusețiune pentru că se văd a face un cuvînt cu cuvîntul următoriu, pr. кътръ мíне, дȣпъ прꙟнзȣ etc., iar de e mai de multe silabe, accentul cel puțin i se micește, pr. асȣпра мѣ ; așa și în compusețiunea cu nume și verbe, pr. în дерéгȣ, дерéптȣ, afară de compusețiunea cu unisilabe, în care accentul se retrage la prepusețiune, pr. de la адȣ́кȣ imper. áдȣ, după care și éсȣ, кóсȣ etc., în loc de ес-iȣ, lat. *exeo*, кóсȣ, lat. *consuo* etc. ;

d) după нȣ, преа întru înțelesul „preste măsură" (lat. *nimium*), кáм-маi, маi întru înțelesul „cu mult mai" și челȣ маi, cuvintele următoare [î]și pierd accentul au de tot, de sînt scurte, pr. / нȣ-щiȣ, прéа-мiкȣ, кам-маi-ръȣ, маi-бiне, au în parte, de sînt mai lungi, pr. прéа-бине-щiȣ, чéлȣ-маi-маре, unde părticeaua dintîi cu atît mai tare se accentuează. 78

3. Cuvintele și părticelele despoiate de accent stau sub accentul cuvîntului principale cu care se împreună și afară de compusețiune, pr. рóгȣ-те, нȣ́-щiȣ etc., iar cînd se compun între sine accentul vine pre cel dintîi, pr. ꙟ́нсе, ꙟ́нкъ, пéнтрȣ-къ etc., de cumva una din cele următoare nu e din pu sețiune lungă, pr. дедесȣ́птȣ, де асȣ́пр'а etc.

4. Locul accentului în limba rom. e în una din cele mai de pre urmă trei silabe ale cuvîntului, de care mai sus nu se scrie, pr. авеа́, авѣ́ре, а́рдере, *muiére*, *sălbátecă* etc. Ce se pare a fi în contra acestei legi vine numai din adausul părticelelor neaccentuate, adause la cuvîntul principale, pr. *dátu-mi-s-au*, *oámeni-lor.*

5. Numele [î]și rețin accentul din numinativul sing. în toate flesiunile, încă și cînd li se adauge articlul, pr. de la *júde*, pl. *júdeci*, о́мȣ, ѡ́мени, нȣ́ме, pl. нȣмене la ce vechi, lat., *judex*, *-ces*, *homo*, *-nes*, *nomen*, *-na* etc. Singur genetivul sing. și pl. nearticulat a unor pronume și adiective în -ȣi, -еi și -орȣ variază, mai adevărată însă se pare pronunția cu accentul pre vocalea întîia a acestor terminațiuni, pr. кърȣ́i, кърóрȣ etc., mai ales adăugîndu-se а, pr. кърóр'а, мȣлтóр'а, ȣнȣ́iа etc., iar în verbe variază după timpuri și persoane.

6. Accentuarea în limba rom. e ca a latinilor, prosodică, adecă după
79 lungimea și scurtimea / silabelor și după legile prosodiei latine, cu puține escepțiuni. Spre mai de aproape determinare pot șerbi următoarele:

a) În numărarea silabelor vin de a se cuprinde și vocalile jumătățite *i* și *u*, pentru că uneori se pronunță întregi (XII, XIII), pr. аспрȣ, -i, домнȣ-ле etc.

b) În silaba de pre urmă se află accentul numai după lăpădarea unei silabe mai din urmă, pr. а лъȣда́ în loc de лъȣда́ре; sau după contragerea celor două silabe mai din urmă într-o vocale au diftong, pr. верџеа în loc de верџѣлъ; sau în compusețiune, cînd silaba penultimă prin lăpădare au contragere nu e întreagă, pr. în аша́, авı̈а́ în loc de а-ші́-а, а-ві́-а, лъȣда́м, -а́i, -а́, фъчеа́м, -а́i, а́ etc. în loc de лъȣда́, -а́м, фа́че, -а́м etc.

c) Cuvintele disilabe nescurtate și necontrase au accentul în penultima silabă, pr. мѫнъ, сѣте, дѡмне etc., afară de cele despoiate de accent (n. 2).

d) Cuvintele trisilabe au mai lungi nescurtate și necontrase au accentul în penultima, de e vocale lungă, pr. мȣiѣ́ре, lat. *muliere*, вѫртȣ́те, lat. *virtute* etc.; iar în antepen., de e vocale scurtă, pr. сѣчетъ, lat. *siccitas*, iе́пȣре, lat. *lepore.*

e) Vocalile și silabele lungi sînt au din natură, pr. мȣiѣре, вѫртȣ́те, care se pot ști numai din us și formele gramatece, au din pusețiune, cînd după vocale urmează două consunătoare una după alta, pr. în ꙟнцелѣпте, пърінте etc., ca și la latini: *intellectus*, *parente.* Vocalile scurte se cunosc
80 numai din us, din formele gramatece / și din alăturarea cu limba latină, italiană etc.

7. Verbele sînt plecate a retrage accentul înapoi pre cît se poate de la silaba de pre urmă, încă și preste prepusețiune, ci mai rar, pr. de la а лъпъда́, скȣтȣра́, скърмъна́ etc. în pres. se face ла́пъдъ, скȣ́тȣръ, ска́рмънъ; și ales:

a) verbele deduse din nume cu penultima lungă din natură, pr. мъ́сȣрȣ, ꙟмпре́сȣрȣ de la мъсȣ́ръ, пресȣ́ръ; așa și ꙟмба́рбътȣ, ꙟмбѣ́рбекȣ, ꙟмпре́жȣрȣ, ꙟмпре́ȣнȣ, ꙟмпȣ́цінȣ etc. de la бърбатȣ, бербѣче, ꙟн преџȣрȣ, ꙟн преȣнъ, пȣцінȣ;

b) verbele compuse din prepus. și verb de o silabă întreagă au neîntreagă, pr. а́флȣ, сȣ́флȣ, ꙟ́нфлȣ, ꙟ́мплȣ, кóсȣ, кȣ́стȣ, е́сȣ, lat. *sufflo*, *inflo*, *impleo*, *consuo*, *consto*, *exeo*;

c) alte verbe și nume, pr. а́пърȣ, кȣ́мпърȣ, да́пърȣ, сȣпърȣ, прѣсърȣ, кóперiȣ, сȣферiȣ, кȣџетȣ, прѣџетȣ, дѣџерȣ, стръкȣрȣ, кȣ́лкȣ, кȣ́скрȣ etc., compuse din prepusețiunile а, ко, кȣ, де, пре, сȣ, стръ.

8. Accentul se semnează în scrisoarea latină cu trei semne sau virgule, scrise deasupra vocalei accentuate. Semnele acele sînt:

a) accentul acut sau virgula plecată din stînga în dreapta, pr. în *párte* ;

b) accentul greu sau virgula plecată din dreapte în stînga, pr. în *verò* ;

c) cercufles sau virgula compusă dintr-amîndouă, pr. în *hîc*. Însă latinii și popoarele de origine romană prea rar le urmează, mai mult numai spre destincțiune. /

B. ORTOGRAFIA 81

XXXVII. Litere răspunzătoare

Literele din alfabetul latin răspunzătoare sunetelor elementare din limba rom. sînt douăzei și una, pr. Aа, Bб, Cк, Dд, Eе, Fф, Gг, Hχ, Ii, Lл, Mм, Nн, Oо, Pп, Rр, Sс, Tт, Vв, Zз, Jж, Uȣ.

Dintre care cinci sînt vocali: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, răspunzătoare celor mai dintîi cinci sunete vocali primitive: а, е, і, о, ȣ (II).

Iar șasăsprăzece cosunătoare, răspunzătoare cosunătoarelor românești primitive, deplin patrusprăzece : *b—p*, *d—t*, *c—g* ; *l*, *m*, *n*, *r* ; *s*, *j* ; *v*, *f*, la б—п, д—т, к—г; л, м, н, р; с, ж; в, ф; mai puțin două: *z*—з, *h*—χ.

Lipsesc litere anumite răspunzătoare celoralalte sunete derivate. patru vocali: ъ, ѫ ; ѣ, ѡ și patru cosunătoare: ш, ц, џ, ч și încîtva з.

Întrec patru litere *k*, *q*, *x* și *y*, poate că și *h*, *z*.

Notă. 1. Literele latine *k* și *q* ne sînt prea multe, deoarăce amîndouă răspund numai cosunătoarei *k* ca și *c* ; de unde și la vechii latini se amestecă, scriind *caro* și *karo*, *pecunia* și *pequinia* ; în urmă însă se învoiră a nu mai scrie pre *k* decît în prea puține cuvinte, pr. *kal*, iar pre *q* numai urmînd *u* cu altă vocale, pr. *quis*, *quare* etc. Ispanii încă le lăpădară, pre *k* de tot, pre *q* mai mare parte, reținînd pre *c* ; iar italianii lăpădară numai pre *k*, reținînd pre *c* și *qv*, unde se pronunță ca la latini, ispanii din contră ; însă după ce în limba rom. sunetul / *qv* ne lipsește, urmează că nici *k*, nici *q* nu ne sînt de lipsă. 82

2. *H* răspunde numai în puține cuvinte sunetului nostru χ (XX) ; iar cea mai mare parte din χ la noi răspunde celui grecesc, care la latini se scrie cu *ch*, iar la noi și-a pierdut suflarea, zicînd : кѡрдъ, карте, lat. *chorda*, *charta* etc., au pre *c* în cele mai nouă grecești, pr. χър'тíе, Хрістосȣ, ca la grecii de acum Χάρτης, χριστός. În limba italiană și ispană încă nu se pronunță.

3. *X* nu e literă simplă pentru un sunet, ci compusă pentru două : *cs* sau *gs*, de unde și latinii scriau amestecat, pr. *ucsor*, *ucxor*, *uxsor* și în urmă *uxor* ; de unde nici nouă nu ne e de mult ajutoriu.

4. *Y* e literă grecească și la latini usitată numai în cuvintele de origine grecească și mai tîrziu, căci cei mai vechi scriau *v*, pr. *Burrus*, *Bruges* în loc de *Pyrhus*, *Phryges* etc. ; de unde a și rămas în *lupus*, rom. лȣпȣ, din λύκος, *super* și *supra*, rom. спре, сȣпръ, din ὑπὲρ etc. ; și la noi în cele mai vechi, pr. мъртȣрíъ, gr. μαρτυρία, мȣстацъ, gr. μίςαξ etc. Urma sunetului grecesc vechi a rămas la noi numai în џіȣрȣ, lat. *gyrus*, gr. γυρός ; de unde nici această nu ne e de lipsă.

5. *Z* încă e literă grecească, la latini adausă numai mai tîrziu ca și *y*, și numai în cuvintele de origine grecească ; iar în limba rom. nu răspunde sunetului românesc з decît în cuvintele și formele străine, pr. în ботез, lat. *baptizo* de la gr. βαπτίζω ; de unde și în ortografia rom. numai într-atîta poate cuprinde loc, în cît în limbă se vor suferi cuvinte străine. /

83

XXXVIII. Sistema ortografică

Fiindcă fundamentul a toată ortografia e unitatea limbei, care însă nu se poate altmintea statori decît prin urmarea formelor genuine primitive și lăpădarea celor secundare spurie din limbă, deci pînă cînd încă nici un dialect rom. nu a luat preponderanță asupră a toată limba, întîiul postulat spre cîștigarea acestei unități este a determina strîns formele genuine ale limbei, atît în respectul eufonic, cît și gramatec-etimologic, și în scriere a le urma strîns.

Formele eufonice sînt descrise în partea dinainte, fonetică, cele gramatece în cea următoare, formară, iar cele etimologice într-amîndouă și mai pre larg în lesicologie.

Notă. 1. Greutatea ortografiei rom. cu litere latine vine din două cause: neajunsul alfabetului latin și sistema gramatecă-etimologică.

Din causa întîia, neavînd atîte litere în alfabet cîte ne sînt de lipsă și neputînd adauge de la noi litere nouă la alfabetul vechi, sîntem nevoiţi a suplini literele lipsitoare cu celealalte din alfabet, cu care au ceva conesiune, care în limba rom. se fundează pre derivațiunea genetică a uneia dintr-alta.

Din a doua causă, legile gramatecei și ale etimologiei de multe ori înfrîngîndu-se în pronunțare prin legile eufoniei limbei, urmează că în scriere au să se oserbeze legile gramatecei și etimologiei fără atențiune la legile
84 eufoniei, au neluînd aminte la formele genuine gramatece-etimologice / să se oserbeze numai eufonia sau usul vulgariu. De unde se nasc două sisteme, una gramatecă-etimologică, alta eufonică vulgară.

2. Însă eufonia, și prin urmare pronunția fiecărei limbe, e supusă la variațiuni, după care nici o limbă nu rămîne nestrămutată. De aci și ortografia nici unei limbe nu este strîns etimologică-gramatecă, deoarăce totdeuna literatura unei limbe s-a început nu numai după ce limba a ajuns la oarecare prefecțiune, ci a și pățit unele schimbari eufonice, care întîii scriitori le-au respectat, iar cei mai tîrzii nu au putut să le departe. De unde, precum forma unei limbe s-a defipt după starea ei în careva period ce s-a părut mai înalt în cultură, nu după rigoarea gramatecei, așa și ortografia aceiași epoce s-a luat de mustră, fie cum a fost, pentru timpurile următoare.

3. În limba rom. încă s-au tîmplat schimbari eufonice, așa cît nu numai pronunția de astăzi variază după locuri, ci și de la cea vechie se destinge întru multe, precum ici-colea am însemnat în fonologie. De aci vine că și vrînd nu e cu putință a urma în scriere usul vulgariu al pronunției de astăzi, pentru că e diferente, de nu vom voi a legitima atare dialecte cîte se aud în gura poporului, ce însă nu se poate fără de a se frînge unitea limbei, care e temeiul a toată literatura și a toată ortografia în toate limbele.

XXXIX. Regule generare

Deoarăce și între sunetele care au literă răspunzătoare în alfabetul
85 latin încă se află derivate, / nu numai primitive, deci spre defigerea unei ortografie mai regulate, sînt de a se oserba regulele următoare:

a) Fiecare sunet elementariu primitiv a se scrie cu litera răspunzătoare în alfabetul latin, pr. а, cu *a*, б, cu *b* etc. (XXXVII).

b) Sunetele derivate, în cît nu au literă răspunzătoare în alfabetul latin, a se scrie cu litera răspunzătoare sunetului primitiv de unde se derivă, pr. ъ cu *a* sau *e*, џе—џі cu *ge*, *gi* etc. (III, IV, XXVI etc.).

c) Sunetele derivate, în cît au literă răspunzătoare în alfabet, a se reduce la sunetul primitiv și a se scrie cu literele răspunzătoare acestora, în cît, adecă, poate suferi usul, nu numai cel de acum și cel mai lăţit, ci și cel mai particulariu și mai vechi, pr. вѣзъ, сѣръ, пѣнъ, де, демѫнѣцъ, дерептȣ etc., nu вазъ, сазъ, панъ, дъ, дімінѣцъ, дрептȣ sau дірептȣ și așa: *vedia*, *sera*, *pena*, *de*, *demanetia*, *dereptu*.

Notă. 1. Toate sunetele derivate, strîns luînd, se pot înfăţișa de spurie și corupţiuni, în cît se abat de la cele primitive, deși din partea eufoniei, care se nevoiește a aduce mai multă armonie în cuvîntare, se par a fi prefecţiuni. Însă fiindcă unele dîntr-însele sînt dubie, pr. е în кȣмпері, апері etc. (IV, 1, b)), altele antice și caracteristice, pr. ȣ în ȣн în loc de *o* și *on* al latinilor (VII), altele așa de universare, cît nici o urmă de diferenţă în us nu se află, pr. фѡме în loc de *fame*, ам în loc de авȣ, lat. *habeo* etc., de aci se cuvine a fi cu mare atenţiune, / și sunetele derivate ce au literă 86 răspunzătoare, numai atuncia a le reduce la sunetul primitiv, cînd vreo urmă cît de mică se află în usul de acum au cel de demult; altmintea ne punem limba în periclu de a o despoia de unele note caracteristice preţioase, ce șerbesc spre demustrarea vechiei ei origine.

2. Derivaţiunea unui sunet în limba rom., de multe ori încă e numai aparente, în care parte mulţi s-au înșelat presupunînd că toată diferenţa între limba rom. și latină e corupţiune, însă fără temei, deoarăce de multe ori nu noi, ci latinii din evul clasic au schimbat, iar romanii vechi sau dialectele romane mai nouă se află ţinînd cu noi, nu cu clasicii, precum e *i* scurt al latinilor schimbat din *e* scurt, *o* în loc de *u* etc., de care aiuria (II, 2, IV, 1, b), VII etc.); de unde rău scriu și pronunţă unii *istu* în loc de de *estu*, lat. *iste*, ci italianii *esto* și *questo*, la noi честȣ nu чістȣ, ачестȣ nu ачістȣ, prov. *acest* și *aquest-a*, isp. *aqueste*, *-ta*, *-to* ca și *este*, *-a*, *-o*; негрȣ, секȣ, лемнȣ, lat. *niger*, *siccus*, *lignum*, ci italianii *negro* și *nero*, *secco*, *legno* etc.

3. Spurie și de lăpădat în ortografie sînt:

Dintre vocali:

a) а în loc de ѣ și ѡ, pr. în масъ, варъ, фатъ, афаръ etc. (III, 1, a), b));

b) е în loc de ъ, pr. în фіе, тъіé, кіемȣ, ꙟнгіецȣ (IV, 1, a));

c) і în loc de ѫ și е, pr. în інімъ, кȣвінте, віне etc. (V, nota a)); 87

d) о în loc de а și ȣ, pr. în олтаріȣ, жорȣ (III, 5, b)); /

e) ȣ în loc de ѫ și о, pr. în ȣмвлȣ, ȣмплȣ, ȣмфлȣ, ȣнтрȣ, рȣгъчȣне etc. (VII, 1, c), e)).

Iar întru cosunătoare:

1) toate sunetele ce se aud în loc de кї, мї, нї, вї, фї (XIV, 4), pr. în гіне, кіептȣ în loc de віне, піептȣ etc.;

2) muietura lui лї, нї, рї în ї gros, pr. інȣ, мȣіѣре, пȣї, саї în loc de лїінȣ, мȣлїѣре, пȣнї, сарї (XXI) etc.; încă și muietura lui клї, глї în кї, гї, deși e antică ca la italiani, însă numai la noi cești de dincoace de Dunăre se poate suferi, iar nu și la cei de dincolo, la carii лі se aude;

3) п în loc de к sau г înainte de т, fiind în contra gramatecei (XVII, a)) etc.

XL. **Speciali : pentru vocalile :** а, є, і, о, ȣ

De aci vocalile а, є, і, о, ȣ în cît [î]s primitive sînt de a se scrie cu literele latine: *a, e, i, o, u,* pr. аȣрȣ, єрі, попорȣ: *auru, eri, poporu.*

Iar în cît sînt derivate, suferind usul, cu litera originară, pr. **масъ, фіє, інімъ, жȣрȣ, мȣрімȣ** : *mesa, fia, anima, juru, morimu.*

Notă. 1. а se scrie cu *a* și spre destincțiune sub accent cu *á,* pr. аȣрȣ, лъȣдá : *auru, laudá,* afară de cînd este derivat :

a) din ѣ, pr. în **масъ** în loc de **мѣсъ**, scrie cu *e* : *mesa* sau

b) din ѡ, în **афаръ** în loc de **а фѡръ**, scrie cu *o* : *a fora.*

2. е se scrie cu *e*, pr. лєгȣ, *legu,* afară de cînd e născut din ъ, pr. фіє, тъiè, кĭємȣ, ꙟнгієцȣ, scrie cu *a* : *fia, taliá, chiàmu, inghiàcu.* /

88 **3.** і se scrie cu *i*, pr. фірȣ, *firu,* afară de cînd e derivat :

a) din ѫ născut din *a*, pr. інімъ, тъіндȣ, în loc de ꙟнімъ, тъiѫндȣ, scrie cu *a* : *anima, taliandu,* sau din є, pr. de la вѫндȣ, lat. *vendo,* віндє, scrie cu *e* : *vende* ;

b) din *e*, pr. біне, міне, ні-се, scrie : *bene, me-ne, ne-se.*

4. о se scrie cu *o*, pr. орбȣ, *orbu,* afară de жорȣ din ȣ, scrie *juru.*

5. ȣ se scrie cu *u*, pr. ȣнȣ, *unu,* afară de cînd e derivat :

a) din ан sau ѫн, pr. ꙟмблȣ, ȣнгіȣ, scrie cu *a* : *amblu, anghiu* ;

b) din ін sau ѫн, pr. ȣмплȣ, ȣмфлȣ, ȣнтрȣ, scrie cu *i* : *implu, influ, intru* ;

c) din о fără accent, pr. дȣмнєзєȣ, scrie cu *o* : *domnedieu,* prov. *domnedieu,* ital. *domenedio.*

XLI. **Pentru vocalile :** ъ, ѫ, ѣ, ѡ

Vocalile derivate : ъ, ѫ ; ѣ, ѡ vin de a se scrie cu literele vocali ce răspund vocalilor primitive din care-s derivate.

Notă. 1. ъ se scrie au cu *a* au cu *e* :

a) cu *a* cînd alternează cu а și spre destincțiune sub accent cu *ă,* pr. ла́ȣдъ, лъȣдъ : *láuda, laudà* ;

b) cu *e* cînd e derivat din є, pr. въдȣ, **фътȣ** de la кєзі, **фєці**, scrie *vedu, fetu* ;

c) se poate și cu *o* în лъкȣстъ, ръткȣндȣ : *locusta, rotundu* ; însă cu *a* 89 toate cele terminate în / ъ, pr. *dupa, pana, catra,* deși se par derivate din о au є.

2. ѫ se scrie cu *a* au *e* au *i* au *u* :

a) cu *a* cînd e derivat din а, pr. кѫндȣ, кѫнтȣ, лъȣдѫндȣ, scrie : *candu, cantu, laudandu* ;

b) cu *e* cînd e derivat din є, pr. авѫндȣ, вѫндȣ, вѫнтȣ, scrie : *avendu, ventu* ;

c) cu *i* în prepusețiunea ꙟн și derivatele ei, pr. ꙟнчепȣ, ꙟмплȣ, scrie : *in, incepu, implu,* așa și după р, pr. *riu, ridu* în loc de рѫȣ, рѫдȣ, și după șuierătoarele с, ш, з, ц, cînd usul vulgariu pronunță cu ѫ, pr. *singuru, sî, dî, tîe* în loc de сѫнгȣрȣ, шѫ, зѫ, цѫє ;

d) cu *u* în gerundiele verbelor de a 2-a și a 3-a conjug. terminate în кȣ și гȣ, pr. *tacundu, facundu, frigundu* în loc de **тъкѫндȣ, фъкѫндȣ, фрігѫндȣ** ; așa și *curundu* sau *curendu* și în unele cuvinte pr. *aduncu, funtana* etc.

XLII. **Pentru cosunătoarele primitive**

Cosunătoarele primitive: в—п, д—т, г—к; л, м, н, р; с, з, ж; в, ф, х sînt de a se scrie cu literele răspunzătoare: *b*—*p*, *d*—*t*, *g*—*c*; *l*, *m*, *n*, *r*; *s*, *z*, *j*; *v*, *f*, *h* în cît nu sînt derivate dintr-altele.

Notă. Derivate dintre aceste sînt numai cinci: г, к, з, ж și х, însă nu totdeuna:

a) г și к în unele parți se pronunță în loc de вї, пї și mai rar în loc de дї, тї (XII, 8), care pronunție e de a se înderepta și a se reduce la *b*, *p*; *d*, *t* în vorbire și în scriere;

b) з e mai mult derivat din дi și mai puțin / originariu, de unde se 90
scrie cu *di*, pr. în зєꙋ, зi, аꙋзї: *dieu*, *dî*, *audi*, parte cu *z*, pr. ботєзꙋ: *botezu*, însă cu *j* în закꙋ: *jacu*;

c) ж originariu e cînd răspunde literei latine *j* în cuvintele latine și e de a se scrie cu *j*, pr. жокꙋ, жꙋнє: *jocu*, *june*; iar uneori în usul vulgariu se aude în loc de *di* sau џ unde e a se scrie cu *di*, pr. în мiжлокꙋ: *midilocu*, sau cu *g* înainte de *e* și *i*, pr. *genere* în loc de жꙋнєрє;

d) х arareori e primitiv, unde s-ar scrie cu *h*, pr. хꙋмъ, хємєiꙋ: *huma*, *hemeliu*; însă în usul vulgariu se zice în loc de фї și se scrie cu *fi*, pr. *firu*, *fieru*, *fierbu*, în loc de *hiru*, lat. *filum* et *hilum*, *fieru*, *fierbu*; în cele grecești mai bine cu *ch*, pr. Хрiстосꙋ, харꙋ, хрiсмъ: *Christosu*, *charu*, *chrisma*.

XLIII. **Pentru cosunătoarele derivate**

Cosunătoarele: ш, з, ц; џ, ч derivate din: с, д, т; г, к sînt de a se scrie cu literele răspunzătoare primitivelor din care se derivă: *s*, *d*, *t*; *g*, *c*.

Notă. 1. Cosunătoarele ш, з, ц, în cît sînt derivate, se nasc din *s*, *d*, *t* urmînd *i* jumătățit, de unde vin a se scrie: *si*, *di*, *ti*; însă:

a) cînd în capet au la mijlocul cuvintelor *i* e duplecat ca un *i* lung, spre destincțiune [î]l semnăm după aste litere cu accent cercufles, pr. шi, зi, цi: *sî*, *dî*, *tî* și asta fie silaba accentuată au nu (XLIV), de unde scrie: *a pasî*, *audî*, *petî*; *sîe*, *tîe*, *dîcu* în loc de пъшí, аꙋзí, пєцí; шíє, цíє, зíкꙋ; și așa, *tardîu*, *subtîre*, / *intardîátu*, *subtîliátu*, iar urmînd altă vocale, cercu- 91
flesul rămîne afară, pr. *audiu*, *siediu*, *tieniu* în loc de аꙋзꙋ, шєзꙋ, цiꙋ;

b) ц în pronunție se află și în loc de ч, unde vine a se scrie cu *ci*, pr. фацъ scrie *facia*.

2. Cosunătoarele џ, ч se derivă mai de aproape din г și к urmînd є sau i, uneori însă se află puse în loc de з și ц, de unde vin a se scrie:

a) cu *g* și *c* cînd se derivă din г și к, pr. фрiџi, фрiџє de la фрiгꙋ, scrie *frigi*, *frige*; фачi, фачє de la факꙋ, scrie *faci*, *face*;

b) cu *d* și *t* cînd se derivă din д și т, pr. ꙋмєџꙋнє de la ꙋмєдꙋ, scrie *umediune*; ꙟнцєлєпчꙋнє de la ꙟнцєлєптꙋ, scrie *intieleptiune*;

c) de џ întors în ж, vezi mai sus (XLII, c)), iar cînd se aude în loc de в scrie *v*, pr. *vinu* în loc de џiнꙋ, жiнꙋ, гiнꙋ etc.

3. De derivate se ține și muietura lui л, н, р cu ї jumătățit singure, au л împreunat și cu г sau к: глї, клї, de care vezi mai sus (XXXIX, 3, 2)); care, după regulă, vin a se scrie cu *li*, *ni*, *ri*; *cli*, *gli* precum și pronunția limbei de preste Dunăre cere, pr. *lînu*, *liepure*, *muliere* în loc de iнꙋ, єпꙋрє, мꙋѧрє; *cliama*, *ocli* în loc de кiамъ, окi; și usul celor vechi scriind ꙟнтѫнiȣ, вiнiє în loc de ꙟнтѫiȣ, вiє; încă și forma gramaticale, pr. пȣнi, мѫнi, цiнí de la пȣнє, мѫнє, цiнє, după cum și cei vechi scriu: сє вiнiє, пȣнiє, мѫнiє în loc de cel modern: вiє, пȣє, мѫє. Însă gramatecii mai mult a[u] căutat la ortografia italiană, care scrie cu *chi* și *ghi*: *chiama, ghianda* decît la natura limbei românești. /

92

XLIV. Semne

Spre mai acurată determinațiune a ortografiei vin de a se adauge și unele semne, pr. sînt accentul, apostroful și linioara.

Accentul [î]l punem numai spre destincțiune, pr. *laudá, vení* etc.: лъȣдá, вєнí, nu лáȣдъ, вiнї, pentru ca să nu rămîie îndoială (XL, 1).

Apostroful însemnează a fi lăpădată vreo literă, pr. *domnia* în loc de *domn'a, domna-a*, дѡмнъ-а.

Linioara se pune între cuvintele au părticelele compuse într-una, cînd se recere mai multă chiaretate, pr. în *midi-locu, candu-va* etc.

Notă. 1. Accentul se poate usua în două respecte:

1) Ca semnele tonului cînd e de lipsă a se pune, precum:

a) în silaba ultimă a cuvintelor de mai multe silabe, terminată în vocale întreagă fără diftong, pr. *a laudá, venì, vediù* etc., ca să nu se pronunțe: лаȣдъ, вiї, въ́зȣ;

b) cînd fără accent ar rămînea dubiu cum să se pronunțe și la mijlocul cuvintelor, pr. *indurate*: ꙟндȣрáтє și ꙟндȣ́рътє, de unde se scrie sau *indurâte* sau *indúrate* au *indura-te*;

c) în cuvintele unisilabe spre a le destinge unul de altul, pr. *cá, stá, dá*: ка, ста, да de *cà, stà, dà*: къ, стъ, дъ.

2) Ca semnele sunetului, de unde:

a) pre а sub accent, [î]l însemnăm cu acut: *á*, pr. *laudá*: лъȣдá;

93 b) pre ъ derivat din *a* sub accent [î]l însemnăm / cu greu: *à*, pr. *laudàmu*: лъȣдъмȣ. ca să nu se pronunțe лъȣдамȣ;

c) pre *i* întreg și lung contras din doi *i* după cosunătoarele *s, d, t* cînd se schimbă în ш, з, ц [î]l însemnăm ca cercufles: *î*, pr. *sî, dî, tîe* în loc de *sii, dii, ti-ie*, pronunță шi, зi, цi-є (XLIII, 1, a)); cercuflesul aiurea nu e de lipsă;

d) în celealalte vocali accentul sau acut sau greu nu însemnează decît tonul și se pune numai pentru armonie cu *á* sau *à*, pr. *a vení* cu acut ca *a laudá*, însă *elu venì* cu greu ca *elu laudà*.

2. Afară de aceste trei semne, se mai pot adauge încă alte două pentru vocalea *i*, mai ales pentru începători:

a) semnul jumătățimei: *ĭ*, cînd *i* în mijlocul cuvîntului nu se pronunță întreg, deși nu urmează altă vocale, pr. *uĭtare* sau *ulĭtare, misĭcare, vestĭmentu, midĭ-locu* etc., aiurea nu e de lipsă (XII);

b) semnul întregimei, cu două puncte: *ï*, cînd *i* și urmînd altă vocale se pronunță întreagă, pr. арiє, рошiє, scrie: *arïa, rosïa* etc., ca să nu se pronunțe: арє, рошє. Însă pot și rămînea afară, fiind esemplele puține; iar semnele lungimei și scurtimei de altmintea nu au loc decît la prosodie.

3. Ca semn se poate lua și litera *h* scrisă după *c* și *g* în locul lui *l'*
muiat, după ortografia italiană, pr. în *chiama, chiaru, ochi, unghia* în loc
94 de *cliama, cliaru, ocli, unglia*, la ital. *chiama, chiaro, occhi, unghia*, / lat.
clamat, clarus, ocli sau *oculi, ungla* sau *ungula* etc.

4. În urmă e de însemnat, ca o regulă generale, ca toate cuvintele să se scrie în capet cu vocalele, întreagă au jumătățită, afară de prepus. *in*, *sub* și *sum*, *sunt*, *cám* împreună cu 1-a pers. sing. a timpurilor terminate în *-am* sau *-em*, spre destingere de către plurale și pentru că cei vechi aici *-m* nu pronunțau, pr. *eram*, pl. *eramu*, *laudam*, *-mu*, *laudasem*, *-mu* etc.

XLV. **Pronunțarea**

Deși pronunțarea bună se ține numai de usul din viață și, așa, e pusă afară de terminii gramatecei, deoarăce însă prea mult înfluește asupra scrierei, se cuvine a se aduce pre cît se poate în armonie cu ortografia și a se depărta unele viciuri de pronunțare, mai ales:

a) în cît pentru vocali, ca *e* și *i* după cosunătoarele șuierătoare, să se pronunțe cît se poate mai curat, ca е, і, nu ca ъ, ѫ, pr. зеȣ, зі; семнȣ, сінгȣрȣ; шедȣ, ші; цесȣ, ціе nu зъȣ, зѫ; съмнȣ, сѫнгȣрȣ; шъдȣ, шѫ; цъсȣ, цѫе; precum și ѣ și ѡ, cît se poate mai fără diftong;

b) în cît pentru cosunătoare, ca cosunătoarele: б, п, м, в, ф urmînd și *i* să se pronunțe neschimbate, pr. біне, піептȣ, міе, вїѣрме, фіерȣ nu гіне, кептȣ, нїе, џерме, χерȣ sau черȣ, măcar că unele sînt antice; așa pre де, те, не curat, nu strămutat în ге, ке, ніе sau încă și în џ, ч, cum pronunță pre alocuria: џѣџетȣ în loc de *degetu*, мъ чемȣ în loc de *me temu*; чамъ și џацъ în loc de кіамъ, гіацъ etc. /

95

PARTEA a II-a

FORMATIVĂ. COSTRUCTIVĂ

A. FORMAȚIUNEA

XLVI. Cuvintele elementare

Cuvintele elementare în limba rom. sînt formali și custătoare. Formali se numesc care literele finali sau terminațiunea și le schimbă în mai multe forme, pr. **omu**, *oame, oameni, omeníe, omenescu*[203], **bunu**, *bună, buni, bune, bine* ; **văzu**, *vezi, vede, văzutu* etc. Custătoare (neschimbate, firme) care stau și rămîn totdeuna neschimbate în terminațiunea lor, pr. *bine, așá, după, cá, vai.*

Formali în limba rom. sînt de patru clasi : nume[204], pronume, verbe și participie, pr. *omu, bunu* ; *io, tu* ; *facu, văzu* ; *făcutu, văzutu.* Din carele cele două dintîi și cele din urmă se declină, iară cele de a treia sau verbele se cojugă.

Custătoare în limba rom. încă [î]s de patru clasi : adverbie, prepusețiuni, cojuncțiuni și întreiecțiuni. Din carele cele dintîi se adaug la verb, pr. *facu bine*, cele de a doua se pot pune înainte la toate cele formali, pr. *în ceru, cu noi, desfacu* ; /
96 cele de a treia se împreună cu verbele sau împreună alte cuvinte, pr. *să facă, io și tu* ; iar cele din urmă se pun între alte cuvinte fără de a se împreuna cu ele sau stau singure în cuvîntare, pr. *o vai!*

Notă. 1. Aceste opt clasi de cuvinte se numesc părțile cuvîntarei, la carele alții mai adaug și a noua : articlul, care însă în tot respectul se ține de clasea pronumelor[205].

2. Cuvintele mai mici de o silabă se numesc și părticele, pr. *me, te, lu* ; *in, de, lá* ; *cá, se, ne* etc.

3. Unele litere și silabe se adaug la cuvinte fără de a le adauge ceva însemnare cît de puțină, așa adeseori *a, le, ne, re* etc., pr. în *acestuia, multora, atuncia* etc. în loc de *acestui, multoru, atunci* ; *pururea, așișderea, tutindenea* sau *tutindenerilea* etc., unde *a, nea, rea, lea, de* etc. sînt oțioase și nu se țin de nici o parte a cuvîntarei.

4. Cuvintele se pot tracta au ca singuratece, căutînd numai la forma lor, pr. *omu, oameni* etc., de unde se naște teoria formațiunei, au ca împreunate între sine gramatecește, pr. *dumne-zeu, omu bunu, în ceru* etc., de unde teoria costrucțiunei. Tractarea despre formele cuvintelor se numaște și etimologie[206], iar cea despre costrucțiune sintaxe.

5. Partea aceasta a doua se cuprinde cu tractarea despre cuvinte, ca cea dinainte cu tractarea despre litere. /

97

XLVII. Formali : formele

Cuvintele **formali** se schimbă la **formă** în două modruri: au prin **flesiune**, cînd cuvîntul rămîne același și numai terminațiunea i se schimbă, fără de a i se schimba și însemnarea, pr. în *om-u, oam-e, oam-eni*, au prin **derivațiune**, cînd nu numai terminațiunea cuvîntului se schimbă, ci deodată și însemnarea, și cuvîntul se face altul, pr. *om-u* : *om-enie, óm-enescu* ; *laud-u* : *lăud-ărosu* etc., în carele însemnarea originariului s-a schimbat împreună cu terminațiunea, și cuvintele: *omu, omenie, omenescu* etc. nu mai înseamnă tot una. De unde cuvintele sînt au de început (**originare**, primitive), au din schimbare (secundare, **derivate**).

Flesiunea încă se face în două modruri mai specifice: au prin **declinațiune**, cînd terminațiunea cuvîntului se schimbă după gen, număr și caz, pr. *om-u, oam-e, oam-eni* ; *bun-u, bun-i, bun-ă, bun-e*, au prin **cojugațiune**, cînd terminațiunea se schimbă după moduri, timpuri, numeri și persoane, pr. *laud-u, laud-ă* ; *lăud-ai, lăud-ară*.

Notă. 1. Originare pot fi nu numai cuvintele formali, ci și cele custătoare, numai din aceste din urmă prea arareori se face derivațiune, pr. de la *mîne* adv. se face *mînecu, demîneață*, ca și cînd *mîne* ar fi sustantiv ca *ziua, seara* etc.

2. **Numele** și **pronumele** numai se declină, **verbele** numai se cojugă, iar **participiele** se și declină ca numele și-și rețin
și însemnarea / timpului din care se formează, pr. *lăud-atu*, de la *lăudai*, 98
în pret. pas. din verbul *laudu*.

3. Cojugațiunea corespunde declinațiunei numai în numeri și persoane, iar nu în gen și cas.

XLVIII. Declinațiunea

Declinațiunea e schimbarea terminațiunei principali a cuvîntului într-alte forme prin genuri, numeri și casuri și e de **două** specie: **generică**, după terminațiune și gen, și **specifică**, după părțile cuvîntarei carele se declină (XLVI, XLVII, 2).

Terminațiunile principali ale declinațiunilor sînt aceste trei: *-ă, -e, -u*[207], pr. *fat-ă, muier-e, bărbat-u, fier-u*.

Genuri sînt trei: bărbătesc, muieresc și mestecat sau **masculin**, **femenin** și **neutru**. Masculin și femenin e cînd genul rămîne tot acela și pentru unul și pentru doi sau mai mulți, pr. în *bărbatu* și *bărbați* masc. , *muiere* și *muieri* fem., iar neutru cînd pentru **unul** e bărbătesc, iar pentru **doi** sau mai mulți muieresc, pr. un *fieru* masc., două *fiară* fem.

Numerii sînt doi: pentru unul și pentru mai mulți sau **singulariu** și **plurale**, pr. *unu bărbatu, doi bărbați*.

Casuri sau terminațiuni secundare împreună cu cea principale în limba rom. sînt numai patru: **numinativul** sau terminațiunea întîia, care în numărul sing. e principale; **genitiv-dativ** a doua, **acusativ** sau prepusețiunale a treia și **vocativ** a patra terminațiune[208]. /

Notă. 1. Afară de terminațiunile principali :*-ă, -e, -u*, alte termina- 99
țiuni în cuvintele formali ale limbei rom. nu se află, decît în *dî*=[zi] în

loc de *die* şi *rouă* în loc de *ro*, lat. *ros* ; însă *dî* se declină ca cele terminate în -*ă*, de unde se şi pronunţă des ca *dîuă* sau *diúă*, iar *rouă* cu -*ă*, adaus afară de terminaţiunea principalele, nu se schimbă.

2. Genul a început a se destinge după sesul fiinţelor ; însă, fiindcă nu toate fiinţele au ses destint, de aci şi genul cuvintelor ce se declină a rămas arbitrariu. De unde şi genul cuvintelor se poate cunoaşte au după sesul fiinţei ce o însemnează, de cumva are, pr. *bărbatu, muiere,* au după terminaţiune, pr. cele terminate în -*ă* de genul femenin : *barbă, masă, poartă,* au după us, pr. *poporu* masc. în sing., *popoară* fem. în plur. ; *dinte* masc., *minte* fem., *nume* neutru. De gen, mai departe, la fiecare terminaţiune.

3. Nu toate cuvintele ce se declină au amîndoi numerii, ci unele numai sing., pr. *rouă, Petru, Roma* etc., altele numai plur., pr. *bale* de la *ba*, neusitat în loc de *bauă*, ital. *bava*. Unele numai în ceva însemnare nu au sing., pr. *şele,* cînd însemnează „partea pre care în cai se pune şeaua", lat. *sella*, ci *şea* în sing., cînd însemnează „şeaua de pre cal" ; *spate* pl. fără sing., cînd însemnează „partea dosului dintre umeri", vulg. şi *spete,* ci *spată* în sing. cînd însemnează „armă", lat. *spatha*, gr. σπάθη, ital. *spada*, sau „unealtă de ţesut".

100 Altele se aud cu doi plurali : / masc. şi fem., pr. *număr, umăr,* lat. *numerus, humerus,* pl. *numeri, umeri* şi *numere, umere.*

4. Casurile tot nici într-un cuvînt nu se află cu terminaţiune destintă. Genetivul şi dativul are numai o terminaţiune totdeuna şi în plur., încă numai în prea puţine, pr. -*loru, unoru* etc. Acusativ destint au numai pronumele personali în sing. *me, te, se.* Vocativ numai cele terminate în -*u*, pr. *Pietre, oame.* Formele ce lipsesc se suplinesc au prin articlu, au prin prepuseţiuni, au prin contestul cuvîntarei, precum se va vedea sub costrucţiune.

5. Cuvintele ce se declină spre scurtare le numim **nume**, precum şi sînt toate supt un respect mai generariu, iar în specie le vom numi cu numirea speciale: sustantive, adiective, pronume şi participie[209]. Declinaţiunea generică cuprinde sustantivele, adiectivele şi participiele, iar cea specifică numele proprie, unele sustantive şi adiective şi pronumele.

6. Spre mai mare facilitate în declinaţiune vom adauge şi articlul simplu -*lu*, -*le* masc., -*a* fem. în num. sing. etc. şi pînă a nu ajunge la locul lui în sistemă, care este între pronume (LVIII).

XLIX. Generică. Articulată

Declinaţiunea generică se face au numai întru însemnarea numelui nedeterminată, pr. *omu, muiere, lemnu,* neanumind care om, muiere au lemn, ci numai preste tot luînd, au întru însemnare determinată, pr. *omulu,*
101 *muierea, lemnulu,* voind a însemna că nu de altcevaşi / se cuvîntă, ci numai de *omu* etc., pr. **omulu** *crede,* au de o specie, pr. **omulu** *bunu,* **muierea** *frumoasă,* **lemnulu** *verde,* au de individui anumiţi, pr. **omulu** *mieu,* **muierea** *ta,* **lemnele** *lui.*

Declinaţiunea nedeterminată se face numai după singură terminaţiunea numelui ; iar cea determinată adăugîndu-i-se în capetul terminaţiunei o părticea, ce se numeşte articlu şi se declină împreună cu numele, pr. *omu-lu, oameni-li, muiere-a, muieri-le, lemnu-lu, lemne-le* etc., după schema următoare[210] :

Sing.	N.A. masc.	*-lu, -le*	fem. *-ă*
	G.D.	*-lui*	*-ei* (*lei*), *-i*
	V.	*-le*	—
Plur.	N.A.	*-li, -i*	*-le*
	G.D.	*-loru*	*-loru*

Notă. 1. Originea articlului e însăși terminațiunea numelor, precum și la greci articlul numai mai tîrziu s-a adaus, luîndu-se terminațiunile cele mai generice și străpunîndu-se din capetul cuvintelor la începutul lor cu ceva modificațiune, pr. ὁ θεός, α θέα, iar la noi rămaseră nestrămutate. De unde ver-asemenea se pare că și articlii noștri la început au stat numai din repețirea vocalilor *-u* și *-ă* în sing., *-i* și *-e* în plur., iar *l* s-a adaus mai întîi numai spre împiedecarea contracțiunei vocalilor, unde din astă contracțiune s-ar putea naște confusiune între casuri determinate și nedeterminate, pr. în num. pl. fem., unde doĭ *e* contrăgîndu-se în unul nu s-ar simți în pronunțare nici o diferență între *doamne* nedeterminat și *doamne* contras din *doamne-e*. /

Însă usul mare parte l-a introdus și aiurea, după aceeași normă, unde 102
adecă aceleași vocali ocur, pr. între *u* și *u* și între *i* și *i* făcînd *domnu-l-u* și *domni-l-i* în loc de *domnu-u* și *domni-i*; iar între *a* oscur și *á* chiar, *l* nu s-a introdus, diferența acestor vocali fiind destul de însemnată în pronunțare, deși originea le e aceeași; nici între *e* și *a*, de unde rămase *doamnă-a* și *muiere-a*, numai cît *à* s-a lăpădat urmînd á, nepățind ceva înțelesul (VIII, 3). Alt us însă mai vulgariu, ci foarte lățit, nu numai nu a introdus pre *l* între doi *u* sau *i* jumătățiți, ci chiar i-a și contras în unul întreg și lung, pronunțînd *omû* și *oamenî* în loc de *omŭ-ŭ, oamenĭ-ĭ*, diferența între *u* și *i* jumătățiți și întregi fiind iarăși destulă spre însemnarea diferenței între declinațiunea determinată și nedeterminată, iar nu și aiurea. Ortografia beserecească nu scrie pre л urmîndu-i *i*.

2. Articlul are două genuri: masc. și fem., iar casuri destinte pentru masc. în sing. trei: *-lu, -lui, -le*, în pl. două: *-li, -loru*; pentru fem. în sing. și pl. cîte două: *-a, -ei* și *-le, -loru*. Dintre carele: *-lu* din num. sing. m. se schimbă în *-le*, dacă terminațiunea numelui masc. e *-e*, pr. *omu*: *omu-lu*, ci *cîne*: *cîne-le*; *-ei* gen. dat. sing. fem. e în loc de *-ai* de la *a* și *i*, ca *-lui* de la *lu* și *i*; însă *-ai* nu se mai aude în us și *-ei* încă puțin, mai ales numai la cei vechi, ci în locu-i se aude ĭ jumătățit contras din *-ei*; iar *-lei* sau contras *-lĭ* numai în pronumele compuse: *celei* și *acelei* sau *celi* și *acelĭ*; *-loru* gen. dat. pl. e pentru amîndouă genurile.

3. Articlul se usitează și ca relativ în casurile / secundare, dativ și 103
acusativ, însă cu ceva modificațiune în pronunțare, așa, în dat. sing. într-amîndouă genurile se pronunță ĭ jumătățit contras din *-li* în loc de *-lui* și *-lei* sau *-ei*; în acus. sing. masc. rămîne totdeuna *-lu*, cu *u*, iar în fem. se pronunță *o* în loc de *a*; în dat. pl. amîndouă genurile fac numai *-le*, care însă, urmînd altă părticea *se* sau ĭ în loc de *e* și *vei*, se întoarce în *li* fără de a se muia *l*, pr. *le dă, li-se dă, li-ĭ dă, li-ĭ bine* în loc de *le-se dă*, cum scriu cei vechi, *le vei dá, le e bine*, iar în acus. masc. *lĭ* cu *l* muiat și ĭ jumătățit, și în usul vulgariu, cînd nu se poate lega de cuvîntul de dinainte cu ѫ în loc de fulcru, ca și *lu* din sing., pr. ѫл, ѫі, care însă mulți din cei vechi [î]l scriu fără fulcru: лȣ, і sau л, ĭ și cînd nu se împreună; acus. fem. pl. se zice ca și dat. *-le*, fără schimbare.

4. *-li* în articlu, afară de relativul *li* schimbat din *le* în dat. pl., la noi cești dincoace se pronunță numai ca un ĭ jumătățit, muindu-se *l* de tot, însă în concurs cu alt *i* amîndoi numai ca un *î* întreg, pr. *oameni-li* ca *oamenî* (= oamenii); ortografia besericească [î]i scrie totdeuna pre amîndoi, pr. ѡмєнїї.

5. Cei de preste Dunăre pronunță articlul în toate casurile cu *l*, afară de numin. sing. fem. *-a*, și pre *-lu* și *-li* totdeuna cu vocali întregi: iar vocalile terminațiunilor *-u* și *-i* ale numelor acum întregi, pr. *domnû-lû*, *ochiû-lû*, *corbû-lû*, pl. *domnî-lî* etc., acum jumătățite, pr. *capu-lû*, *locu-lû*, *lupu-lû*; pl. *oameni-lî frati-lî*, *citati-le* etc.

104 6. Din articlul *-lu*, *-a* e format cel pronumenale / posesiv și numerale *alu*, *a* și pronumele *elu*, *célu*, *acelu* etc., care și în loc de articlu se usitează de carele între pronume.

7. Articlul ce se numește nedeterminat *un* întru însemnarea numerale au *oarecare* nu e adevărat articlu, ci numai cuvînt, ca și altele.

8. De concordarea articlului cu numele său în declinațiune, mai jos.

L. În *-ă*. Declinațiunea I

Declinațiunea numelor terminate în *-ă* sau întîia e una a femeninelor și în forma nedeterminată are două terminațiuni: *-ă* și *-e*, din carele *-ă* e pentru numin. acus. și vocativul sing., iar *-e* pentru genet. și dativul sing. și pentru toate casurile numărului plurale și se face după schema următoare:

	Sing.		Plur.	
N.A.	Doamn*ă-a*	Fii*ă-a*[211]	Doamn*e-le*	Fii*e-le*
G.D.	Doamn*e-ei*	Fii*e-ei*	Doamn*e-loru*	Fii*e-loru*

Notă. 1. Numele terminate în *a* chiar sau oscur sînt toate de genul femenin, afară de numele proprie ale persoanelor de ses bărbătesc, pr. *Luca*, *Toma* etc., și aceste două, deși nu proprie, însă numai de persoane bărbătești: *tată*, *popă*, de care în specie.

2. Declinațiunea numelui cu articlu s-a pus, ca și de ci înainte, după forma receptă și după principiul cum că articlul se concordă cu numele său nu numai în număr, ci și în gen și casuri; însă esemplele arată cum 105 că se face / și almintea, adecă sau îndereptînd articlul după terminațiune fără a căuta la gen, pr. în *popa*, *tata* cu articlu fem. după terminațiune, măcar că numele [î]s masculine, sau îndereptînd terminațiunea după articlu, pr. din *mîna*, *nora*, *sora* în loc de *mînu-ă*, *noru-ă*, *soru-ă* în urmă s-a făcut *mînă*, *noră*, *soră*, după legea asemănațiunei (XXXV, 2, a)). Esemple de casuri mai în jos.

3. Terminațiunea numinativului sing. sau în *-a* oscur, pr. în *doamnă*, sau schimbat în *-e*, pr. în *fiie*, totdeuna se lapădă înaintea articlului femen. și lăpădarea (elisiunea) se seamnă cu apostrof, pr. *doamn'a*, *fii'a*.

4. Numele care lăpădînd pre *l* din terminațiunea *-elă* (XXIV, 8) au contras vocalile rămase *-e* și *-a* în diftongul *ea*, pr. *șea*, *stea*, *măsea* în loc de *șelă*, *stelă*, *măselă*, lat. *sella*, *stella*, *maxilla*, împreunîndu-se cu articlul *a* fem. spre împiedecarea contracțiunei între acești doi *a*, iau între ei vocalea jumătățită *u*, pr. *șea-uă*, *stea-uă*, *măsea-uă*, care ortografia besericească rău o scrie cu ȣ. Însă fiindcă nemică stă în contră și acelei păreri cum că nu numai litera *l*, ci întreagă silaba *lă* s-a lăpădat dintr-aste cuvinte, deci terminațiunea *ea* se poate specta și ca numai o vocale rău pronunțată în loc de ѣ strămutat din є pentru următoriul ъ din silaba lăpădată лъ, și prin urmare a se scrie numai cu *e*, pr. *sié-uă*, *sté-uă*, *masé-uă*, care pentru compendiu se și mai recomendă. În celealalte casuri terminate în *e* din aste

cuvinte, *l* iarăși vine înainte, pr. *șe-le, ste-le, măse-le* și cu articlu : *șele-le, / stele-le, măsele-le* etc. Cele ce se mai declină după astă normă se vor tracta 106
între specialitați, pr. *zi* ; *grea, rea* ; *mea, ta, sa* ; *trei—trele.*

5. Terminațiunea gen. sing. totdeuna aceeași e cu a numinativului plur., chiar și cînd usul a schimbat pre *-e* în *-i*, pr. *unei doamne, doamne-le* ; *vaca*, lat. *vacca, unei vaci* și *vacile.* Genetivul articulat se formează în două moduri :

a) concordînd articlul cu casul răspunzătoriu nedeterminat în *-e* ca în schemă, pr. *doamne-ei, vaci-ei*, după usul celor vechi ;

b) concordînd articlul nu cu casul corespunzătoriu, ci cu numinativul în *a* oscur, pr. *doamnă-ei, vacă-ei,* care formă încă se află la cei mai vechi, deși mai rară, scriind : **жȣнкъі**, **дръчаскъї**. **стръмѡшъі** de la *juncă*, lat. *juvenca, drăcească, strămoașă* în loc de *junce-ei, drăcești-ei*[212]. Mai usitată însă e forma contrasă în *-ei* și *-iĭ*, din carele cea dintîi, *-ei*, se poate specta derivată și ca din *-e-ei* și ca din *-ă-ei*, lăpădînd pre *a* oscur înainte de altă vocale, ca și în numinativ, pr. *doamn'a*, gen. *doamn'ei* ; cealaltă e contrasă asemenea au din *-i-ei*, pr. *vaciĭ* în loc de *vaci-ei*, au din *-ei*, pr. în usul vulgariu *doamnii*, în care acei doi *ĭ* jumătățiți se pronunță ca unul întreg, fără de a-și pierde ε cel schimbat în *i* înfluența în ε și ο ; de unde se pronunță *doamnî* [=doamnii] cu *o* deschis ; însă astă mai din urmă formațiune e cea mai vicioasă. Asemene esemple de concordațiune se află și în celealalte două declinațiuni, pr. *domnu-le, minte-ei* etc. Următoarele fac gen. într-amîndouă formele : **нѣ** - *nê* din *neve* cu art. *neau'a*, gen. *neau'ăi* și *nea-ei* ; **рѡȣъ** / *róuă*, lat. *ros*, cu art. *róu'a*, gen. *rouă'i* sau *róei* ; **аȣъ** *aúă*, lat. *uva*, cu 107
art. *aú'a*, gen. *aúă-i* și *aúei* ; așa și adiectivul *nou'a*, gen. *nouă-i* sau *nóei.*

6. Diferența între genitiv și dativ, precum și între numin. și acusativ, într-amîndoi numerii și în toate trele declinațiunile se determină prin regime, de care mai jos.

7. Vocativul sing. nedeterminat e ca și numin., pr. *doamnă! fiie!*, iar determinat nu se aude decît cu *o* în locul lui *a*, terminativ au articulariu, pr. *doamn'o* cu *o* deschis în silaba întîia ; însă astă formare se face cu părticeaua întreiecționale *o*[213] ! ce răspunde vocativului în nume și imperativului în verbe, de unde și vocat. numelor proprie fem. și masc., pr. *Mari'o, Luc'o, Tom'o*, încă și *Petreo!* și în verbul *vin'o* în loc de *vină!* În plur. vocativul nearticulat e ca și în numin., pr. *doamne!, fiie!*, iar articulat ca gen. plur., pr. *doamne-lor! fiie-lor!* care și în celealalte declinațiuni se oserbează.

8. Terminațiunea numinativului plur. într-adevăr e numai *-e*, precum în schemă ; însă usul pre încet, în prea multe cuvinte, a schimbat pre *-e* în *-i*, pr. *vaca*, pl. *vaci* ; de unde multe ce astăzi le zicem cu *-i*, la cei vechi le aflăm cu *-e*, pr. *unghie, vie*, lat. *vivae, vie, voie* ; *bește* ; *lacreme* ; *cine*, lat. *cenae, fîntîne, lumine, lune, rădăcine, sarcine, săptămîne, ferestre, pietre* ; *gure, mestecăture* ; *cétere, vérgure, vipere* ; *cămeșe, ușe* ; *munte, săgete* și altele, precum și unele încă și azi tot se mai aud cu *-e*, / pr. *barbe, case, palme* ; așa 108
cît anevoie este a defige lege pentru un us așa schimbătoriu ; însă și pînă astăzi *-e* a rămas în mai multe terminațiuni decît *-i*, și în specie :

a) în numele ce au două destinte terminațiuni după gen în *-u* și *-ă*, fie acelea sustantive au adiective, participie au participiale, pr. *domnu, -ă, fiu, -ă, socru, -ă* ; *pomu, -ă, păru, -ă, prunu, -ă* ; *bunu, -ă, negru, -ă* ; *înțeleptu, -ă*, pl. fem. *doamne, fiie, soacre* ; *poame, pere, prune* ; *bune, negre, înțelepte* ; esceptiunile sînt puține ;

b) cele terminate în *-bă, -dă, -fă, -lă, -mă, -pă, -să, -tă,* pr. *barbă ; coadă, undă ; scroafă ; oală ; brumă, coamă, rimă, scamă,* lat. *squamma, spumă ; apă, ceapă, cupă, iapă ; casă, coapsă, masă ; coastă, luptă, plăcintă, roată, spată, creastă, coastă, vită ; văduă,* cu puține escepțiuni ; așa și cele terminate în *-ță, -ză*[214], pr. *ață, față ; frunză, rază ; semință, viță ; albeață, blîndeță, frumuseță, cunoștință, putință, știință* etc.

c) cele terminate în *-ea* sau *-a* sau *-i,* ce în pl. iau silaba *-le,* pr. *stea-stele, bale, zile.*

Iar în *-i* se pronunță mai mult :

1) dintre sustantive, cele terminate în *-că, -gă, -nă, -ră,* pr. *vacă, furcă* etc., însă *muscă, muște, beșică* și *beșice ; vargă ; lînă,* însă *vînă, vine, pană, -e, fîntînă* etc. și *fîntîne ; scriptură, moară, oară* etc., însă *flamură, -e, umbră, -e, vioară, -e, gură* etc. și *gure ;*

2) dintre adj. cele terminate în *-escu, -eáscă,* pr. *domnescu, -ă* numai cu *-i* spre destingere de adverbie, care într-astă terminațiune sînt prea copioase și se termină în *-e,* pr. *domnește* etc. ; /

109 3) dintr-îmbe clasile cîte în numin. sing. se termină în *-ia* [= ie], cu *-e* în loc de *-a* [= *ă*], pr. *urechie, soție, foaie* etc., însă *unghiă* etc. și *unghie* și alte puține.

De unde reducerea formei primitive în *-e* în loc de *-i,* în orice nume de această declinațiune, are fundamentul său nu numai gramatec, ci și istoric. Iar schimbarea în *-i* încă nu se poate lua de de tot smintită, fiind aceste două vocali așa cumnate și mai identice, de unde și la latini așa de multe ori se schimbară, precum arată formele varianti în *-e* și *-i, -es* și *-is,* pr. *omne, -i, omnes, -is* etc., iar la noi se fece spre scurtarea cuvîntului au din alte cause atinse.

9. Declinațiunea I această mai aproape răspunde celei dintîi latine, asemenea terminate în *-a,* cu genet. dat. în *-ae* în loc de *-ai* sau *-e,* ca la noi, căria forme răspunde și numin. cu voc. pl., pr. *domina, -ae* și cu vocativul sing. asemene numinativului, încă și cu acus. sing. lăpădînd pre *-m,* pr. *domina-m.* În celealalte casuri pl., latinii au forme casuali ce ne lipsesc și demustră nevoința lor în dezvoltarea formelor limbei ; însă formele primitive ne-au rămas : *-ă* și *-e* și în locul acesteia *-i,* precum și latinii au zis în dat. pl. fem. *-is,* ca și în masc. din *-e* în loc de *-aes,* pr. *mensis* de la *mensa, -ae,* în loc de *mensaes,* și numai în dubie au reținut vocalea primitivă *a,* pr. *domina-bus.*

10. Însă fiindcă și latinii multe nume terminate în *-ia* trec de la I-a
la a V-a declinațiune, mutînd pre *-a* în *-es,* pr. *materia, blanditia, mollitia*
110 etc. în *materies, blandities, mollities**, / așa cît și în casuri diferența e numai
-a și *-e* ; de aci și în limba rom., nu numai *față* s-a făcut ca și la italiani în lac de *facies* a latinilor, ci și unele sustantive terminate în *-eță* se pronunță cu un *-e,* cum [î]l cere alt *e,* nu *a* următoriu, și de aci mai mult în pl. decît în sing., pr. *blîndețe, bunețe, bătrînețe, căruntețe, tinerețe-le* și *frumuseț'a* ca și *frumusețe-le* etc.

11. Sînt încă unele sustantive în limba rom., de astă declinațiune, care la latini sînt plurali, iar la noi fem. sing., pr. *ușă* fem. sing., lat. *ostia* n. pl. etc. sau ca aceleași, pr. *rază* la noi fem. sing., lat. *radius,* însă *radiare* din *radia* ca *gladia* în loc de *gladii***. Însă și latinii ziseră *ostia* în sing. în numele cetatei de la ușa Tibrului în mare ; iar forma -*a* la latini adeseori se usita și pentru numărul sing. fem. și pentru cel neutru pl., pr. *hordea, musta* sing. în loc de *hordeum, mustum*, încă și *armenta* în loc de *armentum* etc. *.

---

* Charisiu, I, c. 13, 9 : „*Segnitia an segnities ?*“ [215]
** Quintil., *l.c.,* I, V, 16.

LI. În -*u*. Declinațiunea a II-a

Declinațiunea numelor terminate în -*u* se împarte în două : a masculinelor și a neutrelor, din carele :

a) a mascul. are trei terminațiuni : -*u*, -*e* și -*i*, adecă : -*u* pentru cele
dintîi patru casuri : N.G.D.A. în sing., -*e* pentru vocativul sing., și -*i* / pentru 111
numărul plur. : *domnu, doamne, domni* ; iar

b) a neutrelor numai două : -*u* pentru numărul sing., iar pentru plur. sau -*e* sau -*ă*, rămînînd numărul silabelor neînmulțit, pr. *degetu, degete* ; *osu, oasă*, sau -*re* adaus la -*u*[216], de crește cu o silabă, pr. *timpu, timpure*.

Schema declinațiunei masculinelor

	Sing.		*Plur.*	
N.A.	domn*u-lu*	fii*u-lu*	domn*i-li*[217]	fi*i-li*
G.D.	domn*u-lui*	fii*u-lui*	domn*i-loru*	fi*i-loru*
V.	domn*u-le*	fii*e-le*	domn*i-loru*	fi*i-loru*

Neutrelor

Sing.	N.A.	deget*u-lu*	os*u-lu*	timp*u-lu*
	G.D.	deget*u-lui*	os*u-lui*	timp*u-lui*
Plur.	N.A.	deget*e-le*	oas*ă-le*	timp*ure-le*
	G.D.	deget*e-loru*	oas*ă-loru*	timp*ure-loru*

Notă. 1. Numele terminate în -*u* sînt de două genuri, masculine și neutre, și numai trei nume de cel femenin : *mînu*, lat. *manus*[218], într-astă formă numai la cei vechi ; *noru*, lat. *nurus*, și *soru*, lat. *soror*, care însă toate pentru genul lor fem. și-au mutat terminațiunea din -*u* în -*ă*: *mînă*, *noră*, ital. *nuora* ; *soră*, retorom. *sora*, it. numai *sorella*, isp. *sor*, fr. *soeur*, prov. *sor* și *sorre* ; de care, între specifice.

2. Genul masc. e mai mare parte al numelor ce însemnează ființe viețuitoare, pr. : *D-zeu, îngeru, omu*, și plantele și se determină din mai multe motive : /

a) după sesul bărbătesc al ființelor sufletițe ce însemnează, pr. : *omu* 112
și ce se zic și se țin de om, pr. : *bărbatu, cumnatu, fiiu, feciorù, socru* ; *domnu, fauru, furu, șerbu, soțu* ; *păstoriu, boariu, căprariu, păcurariu, văcariu, vițelariu, lemnariu, măsariu* etc. ; de vite patrupedate, pr. : *asinu, bou, calu, cerbu, leu, lupu, mascuru, porcu, tauru, ursu, vieru* etc. ; păsări, pr. : *corbu, vulturu* etc. ; și altele, pr. *ariciu, limbricu, păduchiu* etc. ; dintr-aste și cu -*e* : *vulture, păduche*, tot în masc. ;

b) după calitatea de plante : pomi, pr. *alunu, cereșu, frăgariu, gutuiu, măru, muru*, lat. *morus, nucu, păru, piersecu, pomu, prunu, vișinu*, etc. ; arburi, pr. *acaciu, cárpănu, ceru, cornu, fagu, frasinu, jugastru, juneapănu, pinu, rugu, socu, spinu* etc. ; legumi, pr. *napu* ; ierbe, pr. *trifoiu* etc. ;

---

* Quintil., *loc. cit.* Noniu, sub cuvîntul *armenta* etc.

c) după terminațiune derivată în *-elu* și *-uru*, pr. *cățelu, purcelu vițelu, păducelu*, încă și *cercelu, fuștelu, negelu* ; *fáguru, muguru* de la *mucu* etc. ;

d) după us, din părțile corpului: *ficatu, păru, pumnu* ; *ochiu, rănunchiu, trunchiu, mușchiu, negu*, lat. *naevus*, de unde *negelu* ; însă *cotu, flocu, genuchiu, mănuchiu, mucu, umăru*, încă și *număru* pl., au și în *-i* și în *-ă* sau *-e*, unele cu însemnare diferente ; și în urmă aceste : *agru, cîmpu*, însă și *cîmpuri, cașu, luceafăru, miezu* și *miezuri, muru*, lat. *murus, nuoru, pasu*, vulg. *pașu, sacu* etc.

3. Genul neutru este al numelor celoralalte ce însemnează lucruri
113 nesufletite, a cărora / terminațiune plurale e triplă, în : *-ă, -e* și *-re* sau *-ri*.

4. Vocativul sing. nearticulat al masculinelor, numai în puține cuvinte se află usitat, pr. *oame, doamne, soațe, învățătoare*, mai rar ; însă : *cumnate, cuscre, vere, vecine, drace*, mai des, și adj. *bune* etc. *Fie* sau *fii*, ca фіє, фіі, numai la cei vechi. În usul de astăzi se formează mai numai cu articlul *-le*, însă fără de a ce concorda cu vocativul nearticulat, ci cu numinativul, ca și de alte multe ori, pr. *omu-le, domnu-le, soțu-le, învățătoriu-le, socru-le, fiiu-le*. Uneori, în locul vocativului, se pune num. sing. fără articlu, pr. *omu bunu!* Neutrele încă de se usitează în vocat., se formează după aceastăși normă cu articlu, pr. *ceru-le, cuvîntu-le* etc., mai rar fără articlu, pr. *cuvinte, pămînte* etc. în stilul beserecesc, cînd se personifică.

5. Numele masculine de această declinațiune formează numinativul și celealalte casuri plurali schimbînd pre *-u* în *-i*, pr. *domnu*, pl. *domni* ; însă :

a) cele terminate în *-iu*, cu *-i* jumătățit, deși după regulă s-ar cădea a forma numărul pl. ca și celealalte cu *-ii*, însă usul aici pronunță numai un *-i*, încă și acesta jumătățit, pr. *fii* ca фїї ; iar cele terminate în *-iu*, cu *-i* întreg, se declină regulat, pr. *viu*, pl. *vii* ;

b) numele terminate în sing. în *-lu*, în plur. se pronunță cu *l* muiat (XXIV, b)), pr. *calu, cercelu, mișelu, purcelu* etc., pl. *cali*, pronunțat каі etc. ;

c) numele *omu*, lat. *homo*, formează numărul pl. crescînd cu o silabă,
114 ca la latini : *oameni*, / lat. *hómines* ; într-altele, astă normă nu se oserbează, de unde : *dracu, leu*, lat. *draco, leo*, au în pl. *draci, lei*, lat. *dracones, leones*.

6. Numele neutre care formează numărul plur. în *-ă* sînt :

a) cele terminate în *-ru* primitiv, pr. *caru, fieru, poporu*, însă și *popoare* la cei vechi ; și *ou*, pl. *ouă*, lat. *ovum, ova* ; după care normă și unele adjective : *amaru, -ă, nou, -ă, doi, -ă* ; cu *a* oscur ca ъ ; și italianii pl. *mura* de la *muro*, lat. *murus* ;

b) cele terminate în silabele șuierătoare *-su, -țu* [ortografiat : *-ciu*], *-zu, -șu, -țu* [ortografiat : *-tiu*], pr. *vasu, vasă*, lat. *vas.*, la cei vechi *vasum, osu, oasă*, lat. *os*, la cei vechi *ossum* și *ossu* cu pl. *ossa* și *ossua, fusu, fusă*, lat. *fusus* și *fusum, -a, visu, visă*, lat. *visum, -a*, însă și *visuri* ca și *nasuri, răspunsu-ri* etc. ; *brațu, -ă*, lat. *brachium, -a, lațu, -ă*, lat. *laqueus, ițu, -ă*, lat. *licium, -a, județu, -ă*, lat. *judicium, -a* ; *orzu, -ă*, lat. *hordeum, -a* ; *stupușu, -ă, negoțu, negoață* etc. cu *-a* oscur, pre alocuria cu *-e* și în unele cu *-ri* ;

c) cele terminate în *-iu*, cu *i* jumătățit, în care *ă* se schimbă în *e* în pronunție, pr. în *-liu* : *maliu, paliu, coliu* ; în *-niu* : *calcaniu, buboniu, capetuniu, cuniu* ; în *-riu* : *altariu, amnariu, brățariu, celariu, cuiariu, degetariu, mădulariu, pieptariu, porumbariu, tăiariu*, ital. *tagliero, tîmbariu*, ital. *tabarro, umbrariu, umerariu, vărzariu, vestiariu, ajutoriu, cuptoriu* etc. ; și numele la noi anticat *ie* [scris : *ilia*], lat. *ilia*, la cei vechi іє, la cei de dincolo *ilie* ; *genuchiu* și *mănuchiu* și cu *-i* (nota 2, d)) și cu *-ă* : *genuchi-ă, mănuchi-ă*. /

7. Neutrele cu *-e* în pl. sînt : 115

a) cele cu accentul în silaba antepenultimă și cu *-e* scurt în penultima, pr. în *-ecu* : *cîntecu*, *întunerecu* ; în *-eru* : *fulgeru*, *fluieru*, *șuieru* ; și în *-etu* : *umbletu*, *bocetu*, *capetu*, *creștetu*, *cugetu*, *degetu*, *fremetu*, *gemetu*, *sufletu*, *sunetu*, *tunetu*, *temetu* ; și *capu* cu o silabă mai lung, pl. *capete*, ca la latini *caput*, pl. *capita* ;

b) mai multe terminate în *-nu*, pr. *lemnu*, *semnu*, *îndemnu*, *scaunu*, *cornu*, lat. *cornu*, *hornu* și *grînu*, *frînu*, pl. *grîne*, *frîne*, cu *n* pronunțat ; ci *sînu*, lat. *sinus*, pl. *sînuri* ;

c) cele terminate în *-întu* derivat, pr. *cuvîntu*, *îmbrăcămîntu*, *mormîntu*, *rugămîntu* etc., ci *vîntu*, *pămîntu*, în *-re* ; rău se zice în sing. *rugăminte*, *îmbrăcăminte*, *încălțăminte* în loc de *încălțămînt* sau *mormînturi* în loc de *morminte* etc. ;

d) cele terminate în *-oru* derivat, pr. *fuioru*, lat. *foliolum*, *picioru*, *urceoru* etc. ; *uscioru*, lat. *ostiolum*, pl. în *-i* : *usciori* ;

e) unele terminate în *-cu* și *-tu*, pr. *acu*, *arcu*, *buricu*, *spicu* ; *cuțitu*, *răsăritu*, la cei vechi și *miratu* sau *minunatu*, *scăpătatu* etc. ; ci *focu*, *locu* ; *fruptu*, *viptu*, lat. *victus*, *-us* etc., cu *-re*, afară de *mij-locu*, pl. *mij-loace* ; *flocu* și *floace* ;

f) și altele puține, pr. *măru*, pl. *mere*, *satu*, *-e*, *căpăstru*, *-e*, *vărsatu*, *-e* ; *cotu* și *coate*.

8. Celealalte neutre mai toate formează numărul pl. adăugînd silaba *-re* cum scriu cei mai vechi sau *-ri*, cum scriem și zicem noi, pr. *cercu*, *lacu*,
locu, *focu*, *jocu* ; *fundu*, *vadu* ; / *frigu*, *jugu* ; *ramu*, *fumu* ; *fînu*, *sînu*, *inu*, 116
vinu, *somnu*, *suspinu*, însă și *suspini* la cei vechi ; *timpu* ; *ceru*, *curu*, *lucru* ; *dosu*, *plînsu* ; *stratu*, *pieptu*, *țestu*, lat. *testu*, *viptu*, *fruptu*, *scutu*, lat. *scutum*, *gîtu*, *vîntu* etc. Cei vechi : *ceriure*, *frupture*, *locure*, *lucriure*, *vipture* etc. ; care formă e mai originară, iar cea de acum, în *-ri*, ca multe alte, mai secundară și numai eufonică ; la cei de dincolo și în *-ră*, ci rar, pr. *greáiură*, pl. de la *greaiu*, la noi *graiu*, *-re*.

9. Schimbarea terminațiunei neutrelor în plur. din *-a* în *-e* vine de la acel mare nes ce se află între aceste două terminațiuni din partea genului femin., așa cît și la latini unele neutre se pronunțară cu *-ae* în pl. ca cele femenine, nu cu *-a*, pr. pronumele *haec* și *quae* în loc de *hac*, *qua* ca în *siqua*, ca și în fem. sing. ; și din contră unele femenine se pronunțau cu *-a* și în plur., pr. *haec scala*, *scopa* în loc de *hae scalae*, *scopae* (Quint., *loc. cit.*, c. 5, 16).

10. De asemenea, schimbarea terminațiunei *-re* în plur. neutr., în loc de *-ra*, în *-ri* încă e după usul limbei latine, care pre *-e* finale preste tot, și *-re* în specie, adeseori l-a schimbat în *-i* sau *-ri* nu numai în nume, așa cît înși gramatecii nu știu cum e mai bine : *a mare* în abl. sing. au *a mari**, ci și în verbe, ales în a 2-a pers. sing. a unor timpuri pasive, pr. *amaris*, *amabaris*, *amaberis* în loc de *amare*, *amabare*, *amabere* etc.

11. Declinațiunea masculinelor și neutrelor / în *-u*, în cît într-amîndoi 117
numerii tot atîte silabe au neînmulțite, răspunde declinațiunei latine a II-a și a IV-a, iar în cît numărul silabelor li se înmulțește în plur., răspunde declinațiunei latine a III-a. De aci și în declinațiunea noastră, ca și la vechii latini în a IV-a declin., numărul sing. rămîne nedeclinat, necomputînd adecă cosunătoarele latine *-s* și *-m* din masculine, precum nu se află nici la latini în neutrele de a IV-a declin., iar în plur. cele masc. se termină în *-i* la noi ca și la latini, pr. *domni*, lat. *domini*, și cele neutre la noi sau cu *-ă* ca la latini

---

* Charis., I, c. 17, 16 : „*a mare an a mari ?*“[219]

sau cu *-e* au *-re* în loc de *-a*, *-ae* și *-ra* ale latinilor, pr. *osu*, lat. *os*, *ossum* și *ossu*, pl. *oasă*, lat. *ossa* și *ossua*; *timpu*, *pieptu*, *frigu*, lat. *tempus*, *pectus*, *frigus*, pl. *timpure*, *piepture*, *frigure*, lat. *tempora*, *pectora*, *frigora*. În cît însă pentru afinitatea sau mai identitatea declinațiunilor a II-a și a IV-a la latini adeverește usul schimbătoriu întru declinarea numelor masculine și neutre terminate în *-us* și *-um* sau *-u* după amîndouă declinațiunile, așa cît esemplele sînt nenumărate și gramatecii nu știu după care declinațiune e mai bine a le declinare*.

LII. În *-e*. Declinațiunea a III-a

Declinațiunea numelor terminate în *-e* se împarte în trei: a masculinelor, a femeninelor și a neutrelor, din carele:

a) a mascul. are două terminațiuni: *-e* și *-i*, adecă: *-e* pentru sing., iar *-i* pentru numărul plur., pr. *lapte*, *lapți*; /

118 b) a femen. iarăși două: *-e* și *-i*, însă *-e* numai pentru numărul sing. în N.A.V., pr. *parte*, iar *-i* pentru gen. și dat. sing. și toate casurile plur., pr. *parți*; iar

c) a neutrelor numai o terminațiune: *-e* pentru amîndoi numerii și toate casurile, pr. *nume*, plur. *numene* și *nume*.

Schema declinațiunei a toate trele

		Masc.	Fem.	Neutr.
Sing.	N.A.V.	lapt*e-le*	part*e-a*	num*e-le*
	G.D.	lapt*e-lui*	parț*i-ei*	num*e-lui*
Plur.	N.A.V.	lapț*i-li*	parț*i-le*	num*e-le*
	G.D.	lapț*i-loru*	parț*i-loru*	num*e-loru*

Notă. 1. Numele terminate în *-e* sînt de trei genuri: masculine, femen. și neutre; în declinațiunea cărora articlul în masc. și neutre în numărul sing. se îndereaptă după vocalea terminațiunei, zicînd *-le* în loc de *-lu*, iar în fem. sing. *-a* se împreună în diftong cu vocalea terminațiunei *-e* dinainte, pr. *par-tea*; în celealalte casuri amîndoror numerilor articlul rămîne ca și în declinațiunile mai dinainte și se concordă întru asemenea.

2. Genul masc. al numelor terminate în *-e* se află mai puțin decît cel femenin, fără de a i se putea asemna alte motive decît sesul au usul așa:

a) după ses: *arete*, *berbece*, *frate*, *genere*, *oaspe*, *părinte*, *jude* și *mire* sau de la *mare*, lat. *mas—mare*, mutînd pre *-a* în *-i*, sau de la *mile*, lat. *miles*
119 întru însemnarea de / „bărbat“, precum *Mars* și *mas* încă de o origine sînt, cu *r* „zeul virtutei și bărbăției“, fără *r* „bărbat“, de unde și *virtutea*, lat. *virtus*, *-te* s-a numit de la *vir* „bărbat“ și grecii ἄρης, lat. *Mars* de la ἄῤῥην, lat. *mas*;

b) după us, ale patrupedilor: *cîne*, *iepure*; altor sufletite: *peşte*, *pûrece*, *şerpe*, *şoárece*, *vierme*; plantelor: *arbure*, mai rar în fem. *burete*, lat. *boletus*, *pépene*, lat. *pépo*, *-one*, la noi ca *hómo*, *-ĭne*, și următoarele: *dinte*; *munte*, *soare*, *părete*, *lapte*, *piéptene*, lat. *pecten-e*, *tăciune*, *cărbune*, *ábure*, însă și *abur*, ca *vultur* și *vulture*.

---

* Quintil., *l.c.*, I, 6, 27: „Quum *Senatus*, *senatus*, *senatui* an *senatus*, *senati*, *senato* faciat, incertum sit“[220].

3. Genul fem. e mai lățit și se determină după mai multe motive :

a) după ses : *muiere*, lat. *mulier, -re* ;

b) după terminațiune, cele terminate :

1) în *-are, -ere, -ire, -oare*, pr. *stare, avere, facere, știre, sare, nare* ; *fiere, miere*, lat. *melle* ; *sécere*, lat. *sicile* ; *ardoare, căroare*, la cei de dincolo, lat. *calor, -re, curoare*, la aceiași, lat. *color, -re, duroare, floare, lucoare*, la cei vechi, lat. *lucor, -re, putoare, sudoare* ;

2) în *-ame, -ime*, pr. *arame, mișelame* la cei vechi, *grăsime, greime, mărime, mulțime, frățime* etc. ;

3) în *-ate, -ete, -ute*, pr. *adevărătate, bunătate, dereptate, meseretate*, la cei vechi *sete, virtute* ; însă *-ete* cu esceptiuni ;

c) după us, ale celor sufletite : *oaie, pasăre, vulpe* ; plantelor și fruptelor : *salce*, lat. *salix, -ce*, nu *salca, ghinde*, lat. *glas, -de*, nu *ghindă* ; altele, pr. *pace, cerbice, cruce* ; *lege* ; *cale, vale, piele* ; *culme, lume* ; *pîne, carne*, / rău *cărnuri, grindene, margine, pecingine, funingine* ; *viespe* ; *láture*, 120
púlbere ; *tuse* ; *minte, frunte, punte, luntre* ; *noapte, oaste* ; *carte, parte, moarte, soarte*, nu *soartă, curte, cute* ; *cheie*.

4. Numele neutre terminate în *-e* sînt numai aceste puține : *nume*, lat. *nomen*, în pl., la cei vechi *numene*, cu o silabă mai mult ca la latini *nomina*, acum scurtat *nume* ; *foale*, lat. *follis, pîntece*, lat. *pantex,-ce* ; *vintre*, lat. *venter, -re, sînge*, lat. *sanguen* și *sanguis*, în pl. *sîngiure* în loc de *sîngine*, lat. *sanguines* au *sanguine*.

5. Genetivul fem. nearticulat se destinge de cel masc. prin vocalea *-i* jumăt., care e tot aceeași formă și pentru numărul plur., ca și în declin. I (L), și după usul de acum are înfluență asupra lui *-a* accentuat din silaba penult., așa cît *a* se schimbă din chiar în oscur, pr. *părți*, și așa *cărți, bunătăți* etc. de la *carte, bunătate* ; însă la cei vechi nu se schimbă, de unde se află scris nu numai : амерiнцареi, арътареi, аскȣлтареi, вiндекареi, адевърътатеi, сънътатѣi, ci și валiеi, касеi, пачеi, нарi, карцi, парцi etc. ; însă în pluralele masculinelor *-i* astă înfluență nu o are, de unde și acum se zice фрацi, л'апцi, ca бърбацi de la *bărbatu* etc.

6. Declinațiunea articulată a gen. și dat. sing. fem. la cei vechi se află în două modruri :

a) concordînd articlul cu casul răspunzătoriu nearticulat, pr. *părți-ei*, de unde apoi prin contracțiune se fece *părții*, care acum se pronunță cu un *i* întreg în loc de doi jumătățiți, ca *părții* ; astă formă a rămas mai lățită în /
us și răspunde celei de I declin., asemene, pr. *doamne-ei, doamnei* și *doamnii* 121
(L, 5) ;

b) concordînd articlul nu cu genetivul nedeterminat, ci cu numinativul ca și în declin. I la cei mai vechi, pr. *parte-ei* și de aci *partei* sau *partii*, fără *t* muiat, care forme [î]s mai rare.

7. Rămășițe de gen. latin se află și în numele zilelor săptămînei după zeii păgînilor, pr. *marți, joi, vineri*, lat. *dies martis, jovis, veneris*, precum și *miércuri*, lat. *dies mercurii* cu *i* contras din doi, ca în *Titii, Sempronii* ; după acestea se formă *luni*, în latinitatea de mijloc *dies lunis* ; iar în numin. sing., ca nume de zile și persoane de aci se formară, luînd articlul fem. *-a*, pr. *lunia, marția, miercuria, joia, vineria*.

8. Vocativul sing. nu se zice cu articlu, ci numai nedeterminat ca în numin., pr. *frate ! părinte !*, iar în pl. sau fără articlu iarăși ca în numin., pr. *frați ! părinți !*, sau cu articlu, ca în genet. pl., pr. *frați-loru !*

9. Numărul pl. masc. se formează cu *-i*, fără înfluență în *a* accentuat din silaba penult. și fără înmulțirea silabelor, pr. *frate*, pl. *frați*. Însă *jude*

și *oáspe*, lat. *judex*, *hospes*, fac plur. înmulțit cu o silabă : *júdeci*, la cei vechi, lat. *judices* ; *oáspeți*, lat. *hospites* ; în loc de *oaspe* se aude și *oaspetu*, ci rău și nou format după numărul plur. ; mai rău și nou e *juzi* de la *jude* în loc de *judeci*.

10. Numele fem. încă se termină azi în plur. în *-i*, însă la cei vechi foarte ades cu *-e*, ca și în sing., pr. **пáчеле**, **пѫ́неле**, **ѡщеле**, **мáрџенеле**, după
122 cum și latinii numinativul și acus. plur. acum / le scriu cu *-es*, acum cu *-is* sau *-eis*, în cea mai mare confusiune, pr. *omnes*, *omnis* și *omneis*.

11. Terminațiunea în *-le* masc. și fem. formează plur. în *-li*, cu *-l-* muiat, ca și în decl. a **II**-a, pr. *vale*, *moale*, pl. *vàli*, *moli* ca **вѫі**, **моі** ; *tuse*, lat. *tusis* nu se aude în plur.

12. *Declinațiunea rom. a III-a* răspunde întru toate declinațiunei latine a **III**-a, numai cît la noi toate numele de astă declin. se termină în *-e*, cînd la latini terminațiunea sing. nu e defiptă și în cea mai mare parte a cuvintelor e mai scurtă decît în celealalte casuri, pr. *lac* — *lactis*, *pars* — *partis*. Încă astă diferență între terminațiunea noastră și cea latină și între casurile lor vine de acolo că latinii, după testimoniul gramatecilor lor, și-au scurtat numinativul sing., lăpădînd o literă sau silabă din capetul cuvintelor, pr. din *lacte*, *parte*, lăpădînd pre *-te* au convertind pre *-e* în *-i*, pr. *canis*, *civis* din *cane*, *ceve*, uneori suplinind cu adaugerea unui *-s*, pr. în *pars*, *canis*, *civis*, întru toate astea după usul grecesc. De unde formele antice ale cuvintelor latine de astă declinațiune, cum se află la gramateci și într-alte monumente vechi, sînt mai aproape de ale noastre, pr. *lacte*, *pane* la Plaut și alții, ca și cele de I-a și a II-a declinațiune. De aci se pare ca și cînd numinativele noastre ar răspunde ablativului latin, ci numai la aparență, pentru că ablativul latin e adevărata formă a numinativului antic și întreg, după cum se știe din gramatecii latini [221].

13. Însă în puține cuvinte și noi urmarăm numinativul scurtat latin,
123 pr. în *omu*, *leu*, *capu*, / lat. *homo*, *leo*, *caput*, lăpădînd cosunătoarea finale și pre *-a* pronunțîndu-l *-u*, carele de aci trecură în declin. a II-a ; și în *sécetă*, *jude*, *oaspe*, *șerpe*, *nume*, *lume* ; *sînge*, lăpădînd pre *n* și *s* sau *x* ; așa cît numai în *omu*, *capu*, *jude*, *oaspe*, *nume* mai rămase urma vechiului numinativ : *ómene*, *capetu*, *judece*, *oaspete*, *numene*, însă numai în casurile plurali.

LIII. Specifică : a numelor

Declinațiunea specifică se face după unele proprietați ale numelor ce se declină ; de unde unele nume sustantive și adiective, pronume și participie urmează mai mult au mai puțin unele forme speciali de cum sînt ale declinațiunei generice.

Notă. 1. Nume se zice orice cuvînt ce se schimbă în terminațiune prin numeri și casuri și sînt de două specie : sustantive, care însemnează un obiect reale au imaginariu, pr. *omu*, *cúgetu*, și adiective, care însemnează numai calitatea au cantitatea obiectului, pr. *bunu*, *multu* ; sustantivele se numesc pentru că de sine stau în cuvîntare, fără mijlocirea altui nume, iar adiectivele pentru că în cuvîntare nu pot sta decît adause la sustantive au luînd locul lor, pr. *omu bunu*. Sustantivele se subîmpart în proprie și comuni, pr. *Pietru*, *omu*, iar adiectivele în mai multe, dintre care sînt cele numerali, pronuminali și verbali, ceste din urmă numite și participie, pentru că se împăr-
124 tășesc și din natura numelor / și a verbelor. Iar pronumele sînt cele ce se pun în locul numelor, pr. *io*, *tu* etc.

2. Unele forme din declinațiunea specifică sînt într-adevăr numai anomalie sau scăderi de la regula generale, precum sînt toate formele care au fundament în legea asemănațiunei (XXXV), încît mai mult nu se pot reduce la formele primitive; altele însă nu numai sînt anomale, ci în cît uneori suplinesc unele forme ce lipsesc în declinațiunea generică sînt foarte regulare, pr. e forma genetivului masc. din sing. și plur., care în declin. generică nu se află, ci numai în unele pronume împreună cu articlu și în unele adiective, pr. *lui, loru*; *unui, unoru*.

LIV. Sustantive

Numele sustantive de regulă se declină după declinațiunea generică, afară de unele anomale, de care sînt:

a) numele de afinitate: *tată, mumă* în loc de *mamă* și *frate*, carele în costrucțiune cu pronumele posesive fără articlu formează gen. dat. sing. și numărul plurale îmmulțind numărul silabelor cu **-жні** sau **-жнє**, pr. **тътжні, фръцжні, мꙋмжнє**, scrie: *tatàni, fratîni, mumàne*;

b) alte nume de afinitate cu terminațiune schimbată: *soră, noră* sau *sor', noru*, carele gen. dat. sing. și numărul plur. fac îmmulțind cu **-орі**, pr. *surori, nurori*;

c) alt nume cu terminațiune schimbată: *mînă* în loc de *mînu*, lat. *manus*, care după usul antic rămîne nedeclinat, pr. *mîn'ei, mînu-le* / etc., 125
iar după cel mai nou ca cele terminate în *-ă*, pr. *mînei*, pl. *mîne-le* și *mîni-le*;

d) altul scurtat: *zi* din *dii*, lat. *die*, ca și cînd ar fi scurtat din *zi-le*, de unde se declină: *zile, zilei* și *zile-le* etc.;

e) numele proprie nearticulate, pr. *Pietru, María*, carele în gen. dat. sing. se formează cu articlu, însă pus înaintea numelui, pr. *lui Petru, ei Maria*.

Notă. 1. Nume proprie se numesc care nu la mai multe obiecte se apleacă, ci numai la o persoană au obiect ca individuu, pr. *Pietru, Maria, Roma, Italia, Europa*; iar comuni sau apelative, care mai multor persoane sau obiecte se apleacă ca nume de specie sau gen, pr. *omu, muiere, cetate, țară* etc.

2. Forma **-жні** în us se pronunță și **-жнє** sau **-жї** cu **н** întreg au muiat pentru toate trele numele, pr. *tătîne-to, frăține-so* și **тътжї-то, мжї-та** sau *mîne-ta*, ci nu și **фръцїї-то**. De aci, și în pl. *tătîni* și *mumîni*, cu *n* nemuiat, ci *frățini* mai rar, iar *frății* în loc de *frățîni* cu *n* muiat e pl. de la sing. *frăție*, ca și *soție* în loc de *soținie*, cum zic cei de preste Dunăre. *Ne* sau *ni* se pare a fi în loc de articlu în loc de *le*, ca în dialectul provințale și catalonic *en* masc., *na* fem. în loc de *el, la*; sau părticea oțioasă ca și în pronumele *mi-ne, ti-ne, si-ne*. *Tată* și *popă* se declină în sing. cu articlul *a*: *tat'a, pop'a, tatei, popei* (L, 1); în pl. *popi*, ci *tați* mai rar; însă în concordarea cu adjective urmează genului, pr. / *tată bunu, popă rău*; *tată* concordat cu articlul 126
masc. **татълꙋ** e din usul beserecesc; de unde și *tat'a nostru* c mai regulat, ca și *pop'a nostru*, decît *tatălu nostru*.

3. Dativul numelor fem. nearticulat cu *ei* dinainte, numai pre unele locuri se află azi și la cei vechi, pr. **єі Сарра, її Тамар**; astăzi mai mult se formează au punînd pre *ei* înapoia numelui, ca în cele articulate, pr. *Marí-ei*, au cu *la* dinainte în loc de *ei*, pr. *la María*, care părticea se pare a fi prepusețiunea *la*, însă alăturînd-o cu usul celor vechi, carii în masc. încă scriu

numai *lu* nu *lui*, s-ar părea a fi articlu sau cel puțin prepusețiune compusă cu articlu ca *l'u — l'a*. În usul vulgariu se aude în fem. și *lui* în loc de *ei*, pr. *lui Maria*, ce e vicios.

4. Multe nume proprie însă se costruie cu articlu, concordîndu-se nu după gen, ci după terminațiune, pr. *Luca, Toma* ca *Mária, Roma*, și se declină regulat, numai cît cele terminate în *-ca* sau *-ga* nu formează gen. dat. din *e-ei*, ci din *ă-ei*, rămînînd *à* oscur nelăpădat, pr. *Lucă-i, Veronică-i*; în usul vulgariu acest **zi** se pronunță contras în **ж** : **л8кж**, ca *Tomî* din *Tomei*.

5. Acusativul numelor proprie totdeuna ia prepusețiunea *pre* ca nota acusativului înaintea numelui, pr. *pre Luc'a, pre Mári'a* ; *pre Petru, pre Maria* ; însă cei vechi fără prepusețiune.

6. Numele *Dumne-zeu*, la cei vechi și *Domnu-zeu*, ci mai rar, fără arti-
127 clu se declină ca numele proprie, pr. *lui D-zeu, pre D-zeu* ; / iar cu articlu regulat, pr. *D-zeu*-**lu** *pacei*, gen. dat. *D-zeu*-**lui** *pacei*.

7. Ca numele proprie se declină și numele imaginare, pr. A, E etc., gen. dat. *lui A*, ac. *pre A* etc.

LV. Adiective

Numele adiective încă urmează declinațiunea generică după terminațiunile lor în *-ă, -u* sau *-e*, luînd aminte și la genul lor, pr. *bunu, -ă* ca *domnu, -ă, nou, -ă*, asemenea și ca *ou, ouă* ; *verde* masc. ca *lapte*, fem. ca *parte* ; afară de următoarele :

a) originare : *rău*, lat. *reus*, it. *reo* și *rio* ; *greu*, lat. *gravis*, ital. *grave* și *greve*, prov. *greu*, retorom. *grev*, fr. *grief* ; în fem. *rea, grea*, care într-acest gen se declină după forma celor scurtate, ca *stea, șea*, g.d. sing. și în plur. *rele, grele* ;

b) posesive : *meu, tău, său*, în fem. *mea, ta, sa*, după aceeași normă într-aceleași casuri : *mele, tale, sale* ;

c) cantitative : *cîtu, tîtu, totu, multu, unu, doi, trei* etc. *altu, -ă, nemu* sau *nimene*.

Notă. 1. Adiectivele, unele au două terminațiuni, altele una, iar genuri cîte trei. Două terminațiuni au cele ce se termină în *-u, -ă*, pr. *bunu, -ă* ; una, cele terminate în *-e*, pr. *verde*. Iar genul au e destins și espres în terminațiune, ca în cele cu două terminațiuni din carele *-u* e pentru masc. și neutru, iar *-ă* pentru femenin, au numai suptînțeles, ca în cele terminate
128 în *e*. De unde și / declinațiunea lor se face atît după terminațiune, cît și după gen, pr. *bunu*, m. *buni*, n. *bune* ; *viu*, m. *vii*, n. *viă*[222], fem. *viă, -e* ; *nou*, pl. *noi, noue, nouă* ; *verde*, m. și n. gen. sing. *verde*, fem. *verzi*, pl. toate *verzi*, după usul de acum.

2. Unele adiective ca și sustantive, în fem. formează, după usul de acum, g. d. și numărul plur. în *-i* în loc de *-e*, așa :

a) cele terminate în *-cu, -ă* și *-gu, -ă*, pr. *secu, -ă, micu, -ă*, gr. μιϰρός și μιϰϰὸς ; *seci, mici* ; *întregu, -ă, largu, -ă, lungu, -ă* ; *întregi, largi, lungi* ;

b) cele terminate în *-iu*, pr. *viu, -ă, tîrziu, -ă, bețiu, -ă* : *vii, tîrzii, beții*, ci aste mai rar, de unde și *vie, tîrzie, beție*.

3. *Mieu — mea, tău — ta, său — sa*, lat. vechi *sa**, portug. *meu, teu, seu*, prov. *meu, miei, mia, ma* ; *teu, ta* ; *seu, seua, sa*, retorom. *meu, teu, seu* ; în masc.

---

* Festu, sub cuv. *sas* din Enniu : „Virgine' nam sibi quisque domi Romanus habet *sas*“ [223].

se declină regulat și numai în fem. *mele, tale, sale*. Împreunate cu sustantiv fără articlu, în masc. se pronunță și *mio, to, so*, ital. *mio*, prov. *so*, pr. *frate-mio, domnu-to, cumnatu-so*, iar cele fem. într-asemene costrucțiune în gen. dat. rămîn nedeclinate, ca în numin., pr. *surori-sa*, mai rar se află la cei vechi declinate : *mei, tăi, săi*, pr. *mume-săi*.

4. Adiectivele la latini și la greci mai sufer și alte schimbari în terminațiune, ce se numește comparațiune sau alăturare între două sau mai multe lucruri ; iar în limba rom. asta se face / prin unele adverbie puse 129
înaintea adiectivului, care sînt : pentru comparativ *mai*, lat. *magis*, it. *mai*, iar pentru superlativ *foarte, tare, tre, prea, ca mai, celu mai* etc., pr. *frumosu, -ă, mai frumosu, -ă, foarte frumosu, -ă, tre sîntu, -ă, prea bunu, -ă, ca mai dulce, celu mai mare* etc. Astă comparațiune se face și în adverbie, pr. *mai bine, mai ieri, mai apoi* ; *foarte bine*, fr. *fort bien* etc.

5. Terminațiunea în *-u, -ă* răspunde celei latine în *-us, -a*, pr. *bunu, -ă*, lat. *bonus, -a*, uneori însă se schimbă cu *-e*, pr. *răpede, limpede*, lat. *rapidus, limpidus*, ci *limpidu*, la cei de dincolo, și *tristu*, lat. *tristis*, ci și *tristus*, ca și la ei *inermis* și *inermus* etc. Iar terminațiunea *-e* răspunde celei lat. în *-is, -e*, pr. *dulce*, lat. *dulcis, -e*, și *-ens, -ente*, pr. *rece*, lat. *recens*, ca *șerpe* — *serpens, fierbinte*, lat. *fervens, -nte*. Însă și la latinii mai vechi terminațiunea *-e* era pentru toate trele genurile, ca la noi și la italiani, de unde *hic, haec, hoc simile, pingue, tale* etc.*.

6. Adiectivele terminate în *-u, -ă* sînt mai copioase, atît originare, cît și derivate, pr. *albu, amaru, aspru ; bunu , caldu, crudu, desu, grasu, grosu, méseru*, lat. *miser, mutu, negru, orbu, plinu, raru, surdu, tînăru* ; derivate, pr. *fragedu, rîncedu, umedu* ; *frumosu, vîrtosu* etc. ; unele din participie, pr. *curatu, spurcatu* ; *dereptu, deșertu, înțeleptu, cănuntu, mănuntu* etc.

7. Mai puține sînt cele terminate în *-e*, pr. *asemene, dulce, fierbinte, june, mare, / moale, rece, subțire, tare, túrbure*, lat. *turbulens* în loc de 130
turbulentus, verde, limpede, răpede.

LVI. Numerali [224]

Adiectivele cantitative sau pentru cît? sînt definite și nedefinite; definite : *unu, doi, trei, zece* etc. ; *mie, îmbi, amîndoi, nimene* ; nedefinite : *cît, tît, tot, mult* ; cele definite încă sînt unele numerali, pr. *unu, doi* etc., altele ordinali, pr. *întîiu, al doilea* etc.

Cele terminate în *-u, -ă* se declină ca adiectivele de aceleași terminațiuni, însă unele cu unul au cu două casuri mai mult, adecă gen. dat. sing. și plur. ca și articlul, pr.

Sing.		Plur.	
N.A. *unu, -ă*	G.D. *unui, -ei*	N.A. *uni, -e*	G.D. *unoru*

Ci cele numai cu o terminațiune au nu se declină, pr. numerii de la *patru* pînă la *nouă*, carii de împreună sînt : *cinci, șasă, șepte, opt*, sau se declină numai cu doi numeri fără casuri, pr. *zece*, pl. *zeci, sută, -e, mie, -e* ; sau numai cu un număr și două terminațiuni, pr. *trei* m., *trele* f. în plur. ; au cu trei termin., pr. *doi* m., *două* f., *două* n. plur.

Ordinalile, afară de *întîiu, -a*, se declină împreunate cu doi articli, unul dinainte : *alu, a'*, altul dinapoi : *-lu, -le* și *-a*, pr. *alu doile,a' dou'a, alu patrulu, a patr'a*, și nu au decît un cas în sing.

---

* Noniu, III, 162, 205, 240.

Notă. 1. *Unu*, în usul vulg., are fem. sing. *o* contras din *una* lăpădînd
131 pre *n*, au scurtat din / *ona* în loc de *una*, ca *onu* pre alocuri în loc de *unu*
lăpădînd silaba *nă*; însă vechii scriu ȣнъ, deși mai rar și astăzi se aude în *dă-ună-zi*, iar la cei de dincolo numai *ună*; însă și la noi *o* numai în numin. sing. fără articlu, iar aiurea *ună*, pr. *un'a*, gen. *unei*, pl. *une*. Cu articlu se declină numai în numinativi și fără alt sustantiv, iar cu sustantiv în numin. și oricînd în genitivi fără articlu, pr. *unulu*, *unu omu*, gen. *unui omu* etc. Însă întru însemnarea *numai unul* și cu sustantiv totdeuna are articlu, pr. *unul D-zeu*. După usul de acum și în numin. plur. totdeuna, însemnînd *oare-care*, pr. *unii oameni*, *unele muieri*, ci la cei vechi și fără articlu și astăzi în *une-ori*. În locul genitivilor articulați la *unu* și la cele următoare, cînd sînt fără sustantiv după sine, se adauge la capet părticeaua *a*, pr. *unuia*, *uneia*, *unor'a*. Ca *unu* întru toate se declină și *ver'unu* sau *vre-unu*, *-a*, *nici-unu*, *-a* și *tot-unul*.

2. Ca *unu* se declină și *altu*, *-a* în loc de *altru*, *-a* și compusul său *al'altu* din *alu*, lat. *alius* și *alis*, poate că și *alus*, gr. ἄλλος, și *alter*, *-a* în loc de *altrus*, *-a*, pre alocuri *alantu*, *-a* pentru eufonie, gen. dat. *altui*, *alaltui*; *altoru*, *alaltoru*, cu accentul în penult. totdeuna în gen. la cei vechi, carii scriu алъалтȣі, алъалторȣ, precum și la latini *hujus* — *horum* cu *u* și *o* lung; și așa în toți genitivii terminați în *-ui*, *-ei* și *-oru*, pr. *unúi*, *unéi*, *unóru* etc., din care în locul terminațiunei *úi* latinii în unele schimbară cu *íu* tot lung, pr. *unius*, *illíus*, *istíus* etc., iar neschimbat ca la noi a rămas în *huic* și
132 *hujus*, / *cui* și *cujus*. Încă compusul *celălaltu*, *cealaltă* se declină numai
fără articlu și ca sustantivele în *-u*, *-ă*: *domnu*, *-ă*, pr. în gen. sing. *celui ălaltu*, *celei ălalte*, *celorălalți*, *-e*.

3. *Cîtu*, *tîtu*, *totu*, *multu* și compusele lor: *cîtu-va*, *oare-cîtu*, *ori-cîtu*, *nes-cîtu*, *atîtu*, *-a* se declină numai fără articlu și ca *unu*, însă mai numai în plur., pr. *cîtui*, *-ei*, *atîtoru*, *-a*, *tutoru*, *-a*, *multoru*, *-a*, însă *totu* în gen. pl. reduplică silaba terminativă *-or*: *totororu*, *-a*, care în pronunția vulgară se pronunță cu doi *u* dinainte: *tuturoru*, precum și în numin. plur. cînd se împreună cu un alt număr, pr. *tuți-trei*, *tute-trele*, încă și *tus' trei*. Cei de dincolo și puțini din cei dincoace zic în pl. *tutuloru*, cu *l* eufonic, nu radicale, în loc de *r*, pentru că tot nu se declină cu articlu. Locul genitivului și dat. sing. în acestea se plinește cu prepusețiunea *a*, pr. *a cîtu*, *a totu* etc., încă și în pl., pr. *a toți oamenii*, *a mulți oameni*. *Cîtu* și *atîtu* în sing. răspunde celui latinesc *quantus*, *-a* și *tantus*, *-a*, iar în pl. la *quot* și *tot*, de unde și formarea lor (XXIII, 7); în loc de *atîți* se pune și sing., însă cu *a* adaus, pr. *atît'a om* în loc de *atîți oameni*, ca și în pl. *atîția oameni*, *atîtea muieri*; iar *cîte* înainte de numeri însemnează și însoțire sau despărțire, pr. *cîte unul*, *cîte doi*, și totalitate cu numeri mai mari, pr. *cîte șepte*, adecă *toate șepte*, în care însemnare e totuna cu cel lat. *cunctus*, *-a* și *quot* sau *cott* în *quotannis*, *quotidie* sau *cottidie*, ci usul e mai rar și se destinge prin accentuarea mai apăsată în *cîte*. Cei
133 de dincolo pronunță cu *n*, pr. / *nescanți*, *atanți* etc.

4. *Doi* se declină ca *noi*, de la *nou*, *-ă*, în usul de acum fără gen. decît în compusul *amîndoi*, *-ue*, *-uă*, gen. *amînduroru*, *-ă*, cu silaba casuale *-or* duplecată ca în *tuturoru*, în loc de *amîn-doru* au *amîndouoru*; cu articlu la noi nu se declină nici unul, iar la cei de dincolo: *doi-li*, *dao-le*, gen. *doiloru*, *daoloru*. *Îmbi*, *-e*, lat. *ambo*, *-ae*, și *îmbii*—*îmbele* nu au altă terminațiune casuale fără articlu, iar cu articlu gen. *îmbi-e-loru*.

5. *Trei*, în usul vulgariu *tri*, astăzi e de toate trele genurile și nedeclinat, pr. *trei oameni*, *trei muieri*, *trei lemne*; însă după usul antic *trei* e masc., iar fem. și neutru *tre-le* după norma *miei*—*mele*, *grei*—*grele* (LV, a));

însă a mai rămas pînă astăzi după *toate* și *cîte*, pr. *tute trele*, însă *cîte trele* mai rar. *Patru* pînă la *nouă* nu se declină.

6. *Zece* e ca sustantiv fem. sing., în pl. *zeci*, însă în pl. se zice numai avînd înainte-și numerii *două* pînă la *nouă*, pr. *douăzeci* etc., și în costrucțiune cu alt sustantiv întrepunînd prepusețiunea *de*, pr. *trei zeci de oameni*; iar fără numeri se zice în sing. și fără *de*, ca *doi*, *trei*, pr. *zece oameni*, *zece ori*. *Sută*, format din *centa*, are formă mai antică ca în limba indică *sata*, ca și *apa*, lat. *aqua*, ind. *apa*, și *mie*, pl. *sute*, *mie* la cei vechi, acum *mii*, sînt numai sustantive, de unde totdeuna cer dinainte un alt număr concordat și după sine urmînd alt sustantiv cu prepusețiunea *de*, pr. *o sută*, *două mie de oameni*. /

7. Numerii de la *zece* pînă la *douăzeci* se compun cu prepus. *spră* sau, 134
mai rar, *spre*, lat. *supra*, *super*, între numeri, pr. *unsprăzece* în loc de *uni* sau *unesprăzece*, *doi* și *douăsprăzece* etc. *Douăzeci* la cei de dincolo se zice **інїщі** în loc de *vinĭviți*, lat. *viginti*. De la *douăzeci* pînă la *o sută*, numerii dintre zeci se compun cu părticeaua *și* între numărul mai mare și cel mai mic, pr. *douăzeci și unul* sau *una* etc., mai în sus, pînă la *mie* nemaiadăugîndu-se nemică decît ca pînă aci, pr. *o mie două sute treizeci și patru de oameni*.

8. Ordinalele *întîiu* se declină regulat ca alte adiective, însă și nedeclinat luînd înainte prepusețiunea *de*, pr. *partea întîia* sau *întîia parte* și *partea de întîiu*, în vulg. **дінтжіȣ**, în scris și **дін тжіȣ** în loc de **де'нтжіȣ**. Ceialalți se declină numai după gen și în sing., pr. *al cinci-le*, *a' cincia*, iar în pl. se concordă cu sustantivul numai prin prep. *de* în femin., pr. *oamenii de a patra*. Articlul dinapoi se schimbă după vocalea finale, pr. *al patru-lu*, *al optu-lu*, așa la cei vechi și bine, și *al cinci-le*, *șesă-le*, *șepte-le*, *nouă-le*; însă astăzi se pune *-le* sau *-lea* și după *-u*, pr. *al patru-lea*; cei vechi încă numai *-le*, fără *-a*; mai neregulat este genul masc. pus în locul celui fem., ce se aude ici-colea în usul vulgariu, pr. *a doilea muiere*; și în același us articulat dintîi mai mult nu se aude fără numai *a*, cărei e fulcru, pr. *a' patrulea*. Încă toți acești numeri se compun cu *cel*, *cea* adăugînd prepus. *de*, pr. *cel dintîi*, *cea de-a doua* etc., mai / rar fără *de*, pr. *cel întîi*, *cea a doua*. 135
Primu -ă se zice numai în compusul *primă-vară* și adv. *de primă* dau *de prim'a* la cei vechi; iar *țărțu*, lat. *tertius*, numai în *anțărțu*.

9. *Nimene* și *nime*, la cei vechi *nemu* și *nimu*, *nemene* și *nimene* și *nimere*, încă și cu alte părticele în capet: *-a*, *-le*, *-lea* sau *-re*, *-rea*, dintre care formele mai adevărate sînt: *nemu*, lat. *nemo*, ca *omu*, *homo* și *nemene*, lat. *nemine*; în gen.-dat. sing. vine a se zice *nemănúi*, ca *care*, *cărúi*, însă usul antic și nou și într-acest cas face nespusă varietate, pr. *nemulu*, *nemunui*, *nemurui*, *nimărui*, *nimănui*, în pl. *nemeni*, fără gen. plur.

LVII. **Pronume. Personali**

Pronumele sînt de două clasi: personali și relative.

Personali originare sînt: *io*, *tu* sing., *noi*, *voi* pl. pentru 1-a și a 2-a persoană; iar pentru a treia, originariu numai în casurile derivate: *și*, *se*, încă numai întru însemnarea reflesivă, însă comune pentru îmbii numeri; derivate mai multe, pr. *elu*, *ăstu* etc.

Pronumele personali originare au mai multe casuri defipte încă și decît adiectivele cantitative cu unul, adecă acus. sing., și în casurile secundare cîte două forme: scurte și lungi, după schema următoare:

		Pers. I	II	III
Sing.	N.	eu, io	tu	(su, sa)
	G.D.	mi, mie	ți, ție	și, sie
	A.	me, mine	te, tine	se, sine /
136 Pl.	N.	noi	voi	(și, se)
	G.D.	nouă, ne	vouă, vă	—
	A.	noi, ne	voi, vă	—

Notă. 1. Persoana întîia în sing. se pronunță în două modruri: *eu*, mai ales în usul beserecesc, lat. *ego*, gr. ἐγὼ, prov. și portug. *eu*, și *io*, gr. antic ἰὼ, ital. *io*, isp. *yo*, fr. *je*, retorom. *eu* și *iou* și e de îmbe genurile în sing. și plur. *noi*, ca și a doua *tu*, *voi*. Persoana a 2-a e *tu* și în locu-i sustantivele compuse cu *tău — ta*, pr. *domnia-ta*, *măria-ta*. Iar persoana a treia: *su*, *sa*, destintă în numin. după gen și terminațiune, nu se poate usita ca reflesivă decît afară de numinativ, de unde în numinativ nici ocure decît în compusele: *însu*, *-a*, *dînsu*, *-a*, lat. *ipse*, *-a*, *-um*, it. *esso*, *-a*, *desso*, *-a* etc. și cu articlu: *însulu*, *îns'a* etc. și mai încolo în compusele din *însu* cu genetivii pronumelor personali *mi*, *ți* etc., pr. *însumi*, *însuți*, *însuși*, *înșine*, *înșivă*, *înșiși* masc., iar fem. *însămi*, *însăți* etc., care toate fără articlu nu se declină decît după genuri și numeri. *Însu*, *-a* etc. cu prepusețiunea *cu* la cei vechi se află compus în: *cunusu*, *cunusa*, *cunuși*, *cunuse* în loc de *cu însu* etc.

2. *Mi*, *ți*, *și* sînt casurile mai scurte din gen. și dat. pronunțate cu *i* jumăt. de cîte ori se pot împreuna cu cuvîntul dinainte, pr. *dă-mi*, sau cu cel următoriu, început cu vocale, pr. *mi-a dat*; iar cu *i* întreg de cîte ori se împreună cu alt pronume scurt următoriu, pr. *mi-te*, *ți-se*, *și-le*; de unde
137 în usul vulg., cînd nu se pot împreuna, se pronunță cu un / ж dinainte în loc de fulcru, pr. жмї, жцї, жшї, care-și poate avea fundamentul în pronumele grecești ἐμοὶ, ἐσοὶ, ἑοὶ în loc de μοῖ, σοῖ, οἷ, pentru care ar veni a se scrie cu *e*, pr. *emĭ*, *etĭ*, *esĭ*; însă cei vechi nu le scriu cu fulcru sau că le știau pronunța și fără fulcru cu vocale jumătățită sau că le pronunțau cu întreagă, cînd nu le puteau lega cu alt cuvînt. Ele se usitează și în loc de gen. după sustantive, pr. *parte-mĭ* sau *partea-mĭ*, adecă *partea mea* etc., și în loc de dativ după verbe, pr. *dă-mi*, sau cu verbe, pr. *mĭ-a dat*. În locul genetivului, însă, sînt pronumele posesive: *mieu*, *tău*, *său*, *nostru*, *vostru*; *mea*, *ta*, *sa*[225] etc., despre a cărora declinațiune, vezi mai sus (LV, b)). Cei de preste Dunăre însă le declină pre toate, atît personali, cît și posesive, după genuri și numeri în *-ui*, *-ei* și *-oru*, ca pre articlu și adiectivele cantitative, pr. *miui* sau *meui*, *miai* sau *meei*, *meoru* m., *meloru* f., *tui* sau *teui*, *tai* sau *tei*, *teoru* m. f.; *sui*, *sai*; *nostrui*, *nostrei*, *nostroru*; *vostrui*, *vostrei*, *vostroru*.

3. *Mie*, *ție*, *sie* sînt formele mai lungi, cu *i* întins și *e* adaus, de unde și aici cosunătoarele *t*, *s* rămîn mutate în șuierătoare, ca și în *țĭ*, *șĭ*. Ele se pun numai în loc de dativ, de multe ori și cînd răspunzătoarele *mĭ*, *țĭ*, *șĭ* se află puse în cuvîntare, pr. *dă-mĭ mie* etc., care și cu celealalte casuri în sing. și plur. se oserbează; uneori se află chiar și compuse una cu alta răspunzătoare, pr. *mie-mi place* etc. Într-alte limbe romane nu se află decît formele scurtate, pr. ital. *mi*, *ti*, *si* etc., ci la latini mai numai cele lungi: *mihi*, însă
138 și *mi*, *tibi*, *sibi*, la / cei vechi *mihe* și *mehe*, *tibe* sau *tebe*, *sibe* sau *sebe* în loc de *mive*, *tive*, *sive*, însă latinii numai în *mihi* au muiat pre *v*, iar în celealalte l-au vîrtoșat, schimbîndu-l în *b*.

4. *Me, te, se* sînt casurile mai scurte pentru acus., din care și dativii se par a se fi născut, mutind *e* în *i*, cel puțin la latini în vechime *me* se zicea și în loc de *mi*; la ei, ca și în dialectele celealalte romane, sînt numai în aceste forme scurte, iar la noi și în formă lungită: *mene, tene, sene* compusă din cele scurte adăugînd silaba *ne*, care au e ca al latinilor *ne*, au în loc de *met* al lor, au e casul secundariu plur. al persoanei întîie, precum asemene compusețiuni se află și altele unde un pronume e superfluu, pr. *mi* în *du-mi-te, mîncă-mi-te-ar corbii* etc., *ne* încă și de alte ori, pr. *ne sîntem frați*; asemenea se zice și în dialectul toscan: *mene, tene, sene*. La sîrbi încă se află мене, ci nu mai încolo, ca și тебѣ, lat. *tibi* sau *tebe*. În forma lungă e casul prepusețiunilor, iar în acus. astăzi se zic adăugînd prepusețiunea *pre* ca la numele proprie, pr. *pre mine* etc., însă la cei vechi fără *pre*, pr. тене лъȣдъмȣ, тене бенекȣвѫнтъмȣ; iar *e* s-a mutat în *i* sau pentru *ne*, ca în *bine*, sau pentru urmarea altui pronume, ca în *ni-se* etc. în loc de *ne-se*, ci la cei vechi tot cu е și *me* și *ne*. Se compun și cu dativii scurți, pr. *mine-mi, tine-ți, sine-și* în sens reflesiv, încă și *sine-mi, sine-ți* la cei vechi, ce nu se pare bine; încă și ті-те în loc de *te-te*, pr. *ferecatu pîntecele ce ti-te au purtatu*.

5. Vocativ nu au decît a 2-a persoană, *tu!* / însă numai cu nume 139
femenine, pr. *tu mamă! tu Marie!* Iar pentru bărbați se zice în sing. și pl. *măi!* de la 1-a pers., pr. *măi omule!, măi oameni buni!* care cu nume fem. se zice numai în rîs, pr. *măi muiere!*

6. *Nouă, vouă* sînt forme lungi din *noi, voi*, ital. *noi, voi*, după forma *mive, tive, sive*, în care la noi în pl. rămase *ve* cu *u* jumăt., iar la latini se întoarse în *bi*, ca și în sing.

7. *Ne, vă* sînt formele scurtate pentru gen. dat. și acus., derivate din *nouă, vouă*, de unde și la cei de dincolo se pronunță нъ, въ cu ъ convers din *o*; la latini însă încă se afla forma scurtă *nis, vis* în vechime, și azi la italiani: *ne, ve* și *vi*. Urmînd alt pronume, la noi *e* se mută în *i*, pr. *ni-se*, ci cei vechi fără schimbare: не-се, вѫ-се etc.

LVIII. **Relative**

Pronumele relative sînt de două specie: articulare[226] și demustrative. Articulare sînt *lu* și *ce* sau *care*, demustrative compusele *lu* și *stu*.

Pronumele articulariu *lu* se pune la nume și în loc de sustantive, pr. *omu-lu, bunu-lu, l-am văzutu*. Iar *ce* sau *care* numai la verbe finite, plinind loc de nume, pr. *omulu* **care** *face bine*, adecă *omulu* **făcătoriu** *de bine*. Și se declină după schema următoare:

	Sing.			Plur.			
N.	m.	*lu, le*	f.	*a*	m.	*li-i*	f.	*le*
G.D.		*lui, li-i*		*ei, i*		*loru, le*		*loru, le*
A.		*lu, le, lu*		*a, o*		*li-i, li-i*		*le, le*
N.A.		*care-le*		*care-a*		*cari-li*		*cari-le*
G.D.		*cărui-a*		*cărei-a*		*căroru-a*		— /

Pronumele demustrative compuse din *lu* se declină ca articlul, 140
iar cele din *stu* ca *unu, -a* (LVI).

Notă. 1. Pronumele *lu* pus lîngă nume se zice articlu, de care mai sus (XLIX); în loc de nume, sufis sau afis, după cum se împreună cu un cuvînt au dinainte au dinapoi, pr. *l-am văzut* sau *văzutu-l-am*, de care vezi tot acolo. Ca sufis sau afis se usitează numai afară de numinativ, de unde spre destincțiune s-a scris cu litere mănunte.

2. Din *lu* m., *a* fem. se compun și pronumele demustrative: *celu, cea*; *acelu, acea*, și după aceeași normă din *stu*: *estu, eastă*; *aestu, aeastă*; *cestu, ceastă*; *acestu, această*, sau numai cu *a* dinainte: *alu, a*; *astu, astă*. Toate însă aceste derivate pot să ieie în toate genurile și casurile alt *a* dinapoi, cînd nu au sustantiv după sine, pr. *cel'a, cea-a*, care se pronunță **чѣеа**, *ceea*; *celuia, celeia*; *celia, celea*; *celor'a*; *cest'a, ceastă-a*, scrie *cést'a* spre destincțiune etc.

3. *Elu* și *ea* fac în gen. dat. numai *lui, ei*, fără *e* ca *lu, a*, pentru că *e* e numai fulcru pentru *lu, li* pronunțate cu vocali jumătățite în numin., iar în gen. nu e de lipsă; și femeninele numai se conformă după masculine.

4. *Alu*, în fem. *a'*, se usitează mai mult numai ca articlu, cînd sustantivul nu e espres sau e mai departe, pr. *alu lui Petru, alu mieu, alu cerului împăratu*; de unde, punîndu-se acela sau apropiindu-se *a*, ce era de fulcru, 141 se lapădă, / pr. *fiu-lu lui Petru, tată-lu mieu, împăratu-lu cerului*. În sing. fem. *a* nu are lipsă de alt fulcru sau se poate părea contras din *aa*. În gen. *a lui, ai, a lor* se usită mai rar. Cei de preste Dunăre nu lapădă pre *a* nici precedînd sustantivul, pr. *tatălu alu mieu*; încă și cei vechi ai noștri scriu uneori asemenea, ci fără lipsă. În usul vulg. se pronunță numai *a* în toate genurile și casurile, pr. *a mieu, a mea, a miei, a mele* etc.; de unde mulți gramateci supuneau că *a* e semnul genetivului, Iar ca pronume demustrativ în loc de *acel* se pronunță întreg, pr. *alu mare*, încă și cu **ꙁ** sau **хꙁ** în loc de *a* în masc., pr. **ꙁлꙋ** sau **хꙁлꙋ маре**, și **е** în fem. pr. **ѣ**, **ѣле мари**; încă și cu *a* în capet, pr. **ꙁла**, **ѣеа**, **ꙁіа**, **ѣлеа** etc.

5. *Celu* se usită și în loc de articlu, însă azi mai numai cu adiective și participie și se pune înainte, pr. *omulu celu bunu*; pre unele locuri și la cei vechi încă și cu sustantiv, pr. **celu** *domnu bunu*. Compuse cu *celu* sînt: *celalaltu* (LVI, 2) și *celu ce* sau *cel'a ce* care se declină ca simplu.

6. *Ce* ca articlu verbale e nedeclinat pentru toate genurile și casurile, în loc de *qui, quae, quod* și *quid* ale latinilor, pr. *omulu* **ce** *zice, muierile* **ce** *vinu* etc. Iar ca pronume întrebătoriu personariu, lat. *quis ?*, încă și în loc de *celu ce* sau *ori-cine*, în numin. și acus. ia părticeaua *ne*, lat. *ne* și *nam*: *ce-ne* sau *ci-ne*, lat. *quisne ?*, iar în gen. și dat. face *cui*, lat. *cui, cujus* de la forma neusitată *cu-ca*, care astăzi numai în compuse ocure, pr. *cu-tare*, 142 *aca-tare*, sau în părticele, pr. *că*, lat. *quod*, it. *che, ca*, lat. / *quam*, încă și *co* în *colo, coa-ce* etc. În plur. nu se usită.

7. *Care*, lat. *qualis, -e*, ital. *quale*, portug. *qual*, răspunde relativului lat. *qui, quae, quod* și se usită articulat și fără articlu; însă în usul vulg. mai mult fără articlu și nedeclinat, chiar și în dat., pr. *oamenii* **care** *le place băutura* în loc de *cărora*, afisul ce urmează fiind de ajuns spre determinarea casului.

8. O mulțime de compuse se află dintr-aste pronume cu unele părticele dinainte au dinapoi; dinainte, pr. *oare, ori* sau la cei vechi, *vare, veri*; *măcar*; *fie, fie-și, fie-și-ce, nes*: *care, cine, ce*; dinapoi, pr. cu *va*: *care, cine* și casurile lor; cu *și*: *acel'a, acest'a, care, cine*; și altele, pr. *ce-și-ce-va* etc.

9. Cu *care* e corelat *tare*, lat. *talis, -e*, încă și *tale* pentru toate trele genurile*, care astăzi simplu se ia numai întru însemnarea secundară

---

* Noniu, s. cuv. *tale*: „*Tale* positum pro *talis*“ 227; etc.

„cu putere“ ca și în compusul *a-ca-ta-re*, iar întru înțelesul primitiv ca al latinilor *tale*, numai în compusul *atare* ca *atîț* în loc de *tît* corelat lui *cît* ; și se declină ca *care*, mai ales în compusul *cutare*, ital. *cotale*, cu articul și nearticulat pr. *cutăruia*, *cutăroru*, *-a*.

LIX. Participie[228]

Participiele sînt verbe în formă adiectivale, de unde nu numai se derivă din verbe, ci-și reţin și proprietatea verbelor, în cît pentru timpuri. / Terminațiunea lor în limba rom. e astăzi numai în *-u*, *-ă* sau mai de 143
aproape în *-tu*, *-tă* sau *-su*, *-să* și *-oriu*, *-ă* ; din carele cele dintîi se numesc preterite sau trecute, pentru că se derivă din formele timpului trecut, pr. *zis*, *-ă*, *ales*, *-ă* de la *zis*, *aleg* în pret. perf. *ziș*, *zise*, *aleș*, *alese*, și pasive, pentru că însemnează efectul lucrarei ; iar cele în *-oriu*, *-ă* se numesc presente, ca opuse preteritelor, și active, pentru că însemnează causa lucrătoare.

Declinațiunea lor e cu totul regulată, ca a adiectivelor după terminațiunea în *-u*, *-ă*.

Notă. 1. Unele participie presente și preterite se iau și în loc de nume sau sustantive cu una au altă terminațiune, pr. *înțelesu*, lat. *intellectus*, *ajutoriu*, lat. *adjutorium*, *cuptoriu* etc., în *-u* ca neutre; *faptă*, *scrisoariă*, în *-ă*[229] ca femenine sau și numai ca adiective în formele mai rare, pr. *înțeleptu*, *-ă*, *deșertu*, *-ă*, lat. *desertus*, *-a* etc.

2. Participiul pret. românesc răspunde întru toate celui latin, în formă și însemnare. Iar cel presente răspunde formei latine *-orius*, *-a* scurtate în *-or* în loc de *-urus*, *-a* sau *-urius*, *-a* ale acelorași, pr. *lăudătorii*, lat. *laudator* din *laudatorius*, *-a*, ca *vultur* în loc de *vulturus* și *vulturius*, adecă *volator*, *volatorius*. Încă și la noi în unele parți se pronunță *-oru* în loc de *-oriu* (XII, n. 5), și pretutindenea **-ωрє** în loc de **-оріꙋ**. Din forma *-urus*, *-a* a latinilor a rămas numai forma derivată a sustantivelor în *-ură*, pr. *arsură*, *friptură*, *scriptură* de la *arzu*, *frigu*, *scriu* etc. /

3. Forma participiului pres. activ latin în *-ens*, *-ente* nu a rămas 144
decît în *părinte*, lat. *parens*, *-te* în loc de *pariens*, sustantiv ca și la ei, și *fierbinte* adiectiv, lat. *fervens*, *-te*.

4. Participiul lat. în *-ndus*, *-a* a rămas numai ca gerundiu ca și la latini ; iar usuarea în loc de participiu e numai modernă.

LX. Cojugațiunea

Cojugațiunea e schimbarea terminațiunei principali a cuvîntului într-alte forme prin moduri, timpuri, numeri și persoane.

Terminațiunile principali în verbe sînt : *-a*, *-e* lung și scurt și *-i* din *-are*, *-ére*, *-ere* și *-ire* ale modului infinitiv, pr. *lăudáre*, *vedére*, *fácere*, *auzíre*, lat. *laudare*, *videre*, *facere*, *audire*.

Moduri principali sînt două : finit și infinit (nefinit). Finit se zice în care verbul [î]și schimbă terminațiunea principale după formele arătate; iar infinit, în care terminațiunea se schimbă numai după timpuri și numeri, încă și genuri și casuri, iar nu persoane.

Modul infinit e unul, iar cel finit, după norma limbei latine, se destinge în patru: indicativ, imperativ, cojuntiv și optativ.

Timpuri se desting principali trei: presente, preterit şi futur, după cum lucrarea se arată a se continua, a se fi efectuat sau că se va efectua, pr. *io laudu* acum, *lăudai* mai înainte, *voiu lăuda*, deci înainte. Secundare: preteritul imperfect pentru cele ce nu s-au efectuat deplin 145 şi prea-perfect pentru cele / efectuate încă demult, iar futurul mestecat cu preteritul, pr. *io lăudam, lăudasem, voiu fi lăudatu.*

Persoanele sînt trei: întîia: *io*, a doua: *tu*, a treia: *elu* etc., în sing. şi plurale.

Notă. 1. Numai verbele se cojugă, iar alte parţi ale cuvîntarei ca să se poată cojuga au de a trece din terminaţiunea proprie în terminaţiunea verbale, pr. din *láudă*, lat. *laus*, *-de* în *lăudare.*

2. Verbe se numesc cuvintele care însemnează firea sau schimbarea vreunui obiect, şi după însemnare se împart în active şi neutre[230]. Active, care însemnează lucrarea vreunei persoane au cause sau numai preste tot, pr. *io scriu*, sau mai de aproape asupra altei persoane au obiect, pr. scriu *carte*. Persoana au causa lucrătoare se representează prin numinativ, iar obiectul sau efectul prin celealalte casuri. Neutre se numesc care însemnează numai firea, starea sau condiţiunea persoanei au obiectului personificat, pr. *io şezu*. Iar după forma din afară, în limba rom. sînt totuna.

3. În limba latină, însemnarei active se opune cea pasivă, cu forme destinte, cînd adecă persoana au obiectul personificat nu însuşi lucră, ci pate lucrarea altei persoane au obiect asupră-şi; de unde, nu e alta decît o conversiune a numinativului în alt cas şi a altui cas în numinativ, deoarăce toată lucrarea unei parţi e împreunată cu păţirea celeialalte. Însă în limba rom. pentru însemnarea pasivă nici forme se află destinte, 146 nici însemnarea se poate esprime decît / prin formele active au prin cercuscriere neajunsă, ca în toate limbele romane.

4. În loc de însemnarea pasivă, în limba rom. se usitează forma reflesivă, în care lucrarea persoanei au obiectului lucrătoriu nu trece într-altul, ci se întoarce asupră-şi, pr. *io mă ducu, tu te temi, el se mută* etc. Numai cît toate verbele active pot să fie şi reflesive, pr. *io mă laud* şi *io te laud* etc., ci nu toate reflesivele [î]s deodată şi active, deoarăce însemnarea unor verbe reflesive într-adevăr nu e decît neutrale, pr. *mă miru, mă temu*, alteori însemnarea le e cu totul pasivă, pr. *mă nascu*[231]; şi încă unele numai în a 3-a pers. sing. se usită chiar şi fără numinativ, pr. *se cuvine, se cade, se poate, se şede* etc.[232]. Latinii încă adeseori în loc de pasiv se esprimeau în forma reflesivă, pr. *se vertere* în loc de *verti* „a se întoarce" *; şi în dialectele romane nu se face almintea.

5. Însemnarea pasivă în timpurile trecute şi future se poate esprime cu *sîm* şi timpurile lui, împreunat cu participiul preterit, care e pasiv, pr.: *tu eşti binecuvîntatu, tu vei fi lăudatu de oameni*, adecă „te-au binecuvîntat", „te vor lăuda oamenii".

6. Modurile finite în limba rom., afară de indicativ, sînt mai restrînse în forme decît în cea latină; încă şi forme care la latini se ţin de conjuntiv, la noi se ţin de indicativ, pr. *io lăudasem*, la noi pret. prea-perf. indic., iar la latini *laudassem* în cojunt. au optativ. /

147 7. Pronumele personali *io, tu* etc. nu se adaug la verb decît cînd e dubiu fără ele au dintr-altă căutare sînt de lipsă a se adauge apriat, pr. *io mă duc*, adecă *io*, nu alt. Locul persoanei a treia [î]l ţin şi sustantivele

---

* Lucr., I, 783; II, 874, 875 etc.

în numinativ, iar al celei de a doua în vocativ sau în numinativ, cînd [î]s împreunate cu posesivul: *tău, ta*, pr. *domnia-ta vezi* etc.

8. De modul infinit se țin și participiele, de care mai sus (LIX), și gerundiele, carele sînt în loc de adverbie, de acia nici se schimbă mai încolo.

LXI. Generică. Primitivă

Cojugațiunea se face au după forme generare pentru cea mai mare parte a verbelor, au după speciali din cause particulare; de unde se împarte în generică și specifică.

Cea generică [î]și are fundamentul în terminațiunea principale cu vocalile caracteristice din modul infinit în *-are, -ere*, lung și scurt, și *-ire*; după care cojugațiunea generică se împarte în patru cojugațiuni cu *á, é, e* și *i*, ca și la latini.

Cea specifică, afară de fundamentul generic, se mai fundează pre natura unor sunete din rădăcina verbului, pr. sînt: *iau, dau, stau*; *zic, fac, știu.*

Nici de una de aceste clasi se țin trei verbe cu forme proprie primitive în unele puține timpuri, care și în loc de terminațiuni au forme primitive sau ausiliare se iau în formarea timpurilor, carele sînt: *sîm, am, voi.* /

Notă. Timpurile care fac adevărata cojugațiune sînt de două specie: 148
cu forme primitive în carele terminațiunea e legată de rădăcina verbului, pr. *laud-u, lăud'am* etc.; altele cu forme ausiliare, în carele sau terminațiunea e despărțită de rădăcină, pr. *am lăudatu, voiu láudá, aș lăudá*, sau sînt suplinite prin adaugerea altor verbe și participie ajutătoare, pr. *am fostu lăudatu, eram făcută, eram să viu, voiu să mă ducu* etc.

LXII. Sîm

Verbul *sîm* are două timpuri proprie originare: presente și imperfect din modul indicativ, precum:

Presente

Sing.	1.	sîm, su, sînt	2.	ești	3.	e, este
Pl.		semu, sîntemu		seți, sînteți		su, sînt

Imperfect

Sing.	1.	era(m)	2.	erai	3.	era
Pl.		eramu		erați		era(u)

Notă. 1. În pres., forme originare sînt: *sîm* [ortografiat *sum*] sau *su*, numai cît în *sum u* se pronunță oscur, ca ѫ, iar *su*, cu *u* jumătățit, de unde se și împreună cu cuvîntul dinainte, de se poate, pr. *io-su*, almintea în pronunția vulg. ia pre ѫ de fulcru înainte: ѫсȣ. Iar *sînt* sau *sîmptu* [ortografiate: *sunt, sumptu*], cu *u* oscur ca ѫ, e format din *sîm* ca în a 3-a pers. pl. De la *sînt* sau *sîmpt* s-au format și pers. / 1 și a 2-a, pl. *sîntem, sînteți*, 149
în locul cărora cei vechi au *semu, seți* ca și la latini *simus, sitis*. Cei de dincolo zic în pers. 1 sing. *escu*, 2 *esci*, lat. *escit**, de unde noi în a 2-a sing. *esci* au

---

* Lucretiu, I, 612: „quid *escit* ?“ [233] etc.

ești, din a 3-a pers. *este*, lat. *est*, gr, *ἐστί*. *E* în a 3-a pers. e în loc de *este* ca la italiani, lăpădînd cosunătoarele *st* din *est*; scurtat se zice *ĭ* cu *i* jumătățit, cu fulcru și fără fulcru, ca *su*. În 1-a și a 2-a pl. cei de dincolo zic : *himu*, *hiți* în loc de *fimu*, *fiți* de la *fiu*. În celealalte dialecte romane încă se cojugă mai asemenea, pr. *so* ital. și prov. ; *e* ital., portug. ; *siemo*, *siete* ital. etc.

2. *Eram* cu accentul în silaba din urmă după norma altor imperfecte, pr. *lăudám*, la cei vechi în 1-a pers. sing. se pronunță fără *m* : *io erá* ; pre alocuria se pronunță cu diftong în silaba de pre urmă în toate persoanele : *eream*, *ereai* etc. ca *făceam*. În a 3-a pl. nu se pronunță pretutindenea cu *-u*, precum nici într-alte imperfecte, ci ca în sing. *erá*.

3. Celealalte timpuri și moduri se suplinesc din verbul *fiu*, *fí-re* de a IV-a cojug. specifică, pr. în pret. *fui*, prea-perf. *fusem*, condit. *furem*, conjunt. *fiu* ; part. pret. *fostu*, *-ă*, part. pres. *fiutoriu* și gerund. *fiindu*.

LXIII. **Am**

Verbul *am* încă are două timpuri proprie originare: presente indic., altul optativ, precum : /

150 *Presente indicativ*

Sing.	1.	am	2.	ai	3.	a(u)
Pl.		amu		ați		au

Optativ

Sing.	1.	aș	2.	ari, ai	3.	are, ar'
Pl.		amu		ați		aru

Notă. 1. *Am* în forma din schemă a pres. indic. astăzi e numai terminațiune verbale răspunzătoare terminațiunei latine : *-am*, *-as*, *-at* ; *-amus*, *-atis*, *-ant*, numai cît la noi se și împreună cu verbul în imperf. indic. după infinitul scurtat, pr. *lăud'am*, *făce-ám* etc. și se și despreună înainte de part. pret., pr. *am lăudatu* sau se și împreună, pr. *lăudat-am*. În a 3-a pers. sing. se pronunță cu *-u* au fără *-u*. Ca presente verbului *avere* se pronunță în a 3-a pers. sing. *are* cu *-re* paragogic și în 1-a și a 2-a pers. pl. cu silaba *ve* nelăpădat, pr. *avem*, *aveți*.

2. *Aș* încă e numai terminațiune împreunată au despreunată, contrasă în perf. 1 sing. au din *avesi*, lăpădînd pre *ve* ca în *am* în loc de *avemu*, ital. *avessi*, lat. *habuissem*, au din *am* și *si* doritoriu ; în celealalte persoane din *-arem*, lat. *haberem*, pr. a 2-a pers. *ari* la cei vechi, astăzi cu *r* muiat, *ai* ; a 3-a pers. *are* la cei vechi, astăzi ca în plur. În persoanele pl. 1-a și a 2-a încă și silaba *re* s-a lăpădat de tot : *amu*, *ați* în loc de *áremu*, *áreți*. În dialectul de dincolo astă formă nu se află.

3. Celealalte timpuri din *avere* se formează după coj. a II-a specifică,
151 pr. imperf. *aveam*, / pret. *avui*, prea-perf. *avusem*, cond. *avurem*, cojunt. *aibu*, part. pret. *avutu* și ger. *avîndu*.

LXIV. **Voiu**

Verbul *voiu* are un timp propriu originariu : presente indic., și de aci modul infinit : *vre-re* în loc de *ver-re* sau *vel-re* ; și se cojugă în presente:

Sing.	1.	voiŭ	2.	veri, vei	3.	vá
Pl.		vomu		vreți, veți		voru

Notă. 1. *Voiu*, după forma propusă, e mai mult terminațiune verbale pentru timpul futur, răspunzînd terminațiunei latine *-bo*, *-bis* etc., în loc de *-vo*, *-vis* etc. Ca verb de sine maî mult se usită în formele derivate: *voiescu* și *vreu*; iar în forma *voiu* prea rar în toate persoanele. În pers. a 2-a sing. cei vechi scriu mai mult вєрі, lat. *velis*, acum numai *vei*, lat. *vis*, *ve*. În a 3-a sing. *va* ca *a* de la *am* în loc de *vrea*, lăpădînd pre *r* convers din *l*, ca și în 1-a și a 2-a pl. *vomu*, *veți* în loc de *vromu*, *vreți*, lat. *volumus*, *vultis* în loc de *volumus*, *volitis*. *Vrea* pronunțat cu diftong în loc de ѣ s-a făcut din *vere*, lat. *velit* sau *vore*, lat. *volt* în loc de *volit*, lăpădînd vocalea dintîi ca *v'rea* și pronunțîndu-se ca cele contrase din doi *e*, pr. вѣ, нѣ în loc de *beve*, *neve* (X, 1. c)).

2. Din forma *vrea* se formă verbul *vreu*, *vrei* etc. cu toate timpurile regulat cojugate după a II-a au a III-a cojug., pr. *vream*, *vrui*, *vrusem*, *vrurem*, *vrea*, *vrînd*, *vrutu*; fără part. / act., care se formează numai de la 152
altă formă, iarăși regulată: *voiesc* de a IV-a coj., pr. *voiam*, *voii*, *voi-re*, *voindu*, *voitu*, *voitoriu*, ca și compusul *nevoiescu*, care altă însemnare are diversă de *nu-voiescu* sau *nu-voiu*, lat. *nolo* din *non volo* sau mai bine *novolo*, după cum și la noi se zice fără *v* în usul vulg., pr. *oiu*, *ei*, *o* sau *a*; *omu*, *eți*, *oru* și în pers. a 2-a sing. *ĭ* în loc de *ei* sau cu fulcru жї, precum și a 2-a pl. *ți* sau жцї, în loc de *eți* seu *veți*[234].

3. Persoana a 2-a și a 3-a sing. *veri* și *va* se iau și în loc de părticele cojuntive, ca și la latini *vel* din *velis* și *vis* sau *ve*, pr. *veri-care*, *care-va* și lat. *qui-vis*, *alter-ve* și *sive* în loc de *sivis*, la vechi *seve*, de unde *său*; la noi *se-va* și *se-vai* la cei vechi, în loc de *sau*, *deși*, *cel puțin*.

4. De aceeași origine sînt și cojunțiunile *ori* și *oare* în loc de *vori*, *voare* de la *voriu* în loc de *voliu* cojugat cu *o* în toate persoanele și fără *v*. De aci, cei vechi pronunțau și *vare* în loc de *oare*, cum și latinii ziseră *ali* în compusețiuni, pr. *ali-quis*, *ali-quando* etc., rom. *oare-cine*, *oare-cînd*.

5. În loc de *voiu* ca terminațiune se pune și *am*, pr. *am a face* în loc de *voiu face*, mai ales la cei vechi, care e divers de *am de a face*, lat. *faciendum habeo*, și presupune o afinitate între *avere* și *vrere*, ca și la latini între *habere* și *avere*, adecă *a vrére*.

6. *Vream* și *vrui* sau *am vrut*, ca și *eram*, încă se iau de terminațiuni ausiliare întru formarea timpurilor, în loc de *aș*, pr. *io vrea veni* ca și *eram să viu*, în loc [de] *aș fi / venitu*; și la cei vechi *a vrutu putea da*, adecă „ar fi 153
putut da"[235]. *Vream* însă poate rămînea și necojugat, pr. *noi ne vrea duce* în loc de *noi ne vream ducere*.

LXV. Modul infinit

Modul infinit are trei forme: numinale, adiectivale și adverbiale.

Forma numinale sau timpul infinitiv are patru terminațiuni caracteristice a patru cojugațiuni, carele sînt și terminațiuni principali în: *-áre*, *-ére*, *-ere* și *-íre*, pr. *lăud***are**, *țin***ére**, *bat***ere**, *auz***ire**.

Cea adiectivale sau participiu are două terminațiuni, amîndouă destinte după gen: una în *-tu*, *-tă* (*-su*, *-să*), care se numește și participiu preterit pasiv; alta în *-toriu*, *-toare* (*-soriu*, *-soare*), numită și participiu presente activ, precum:

*lăud***atu**, *-ă*, *țin***utu**, *-ă*, *băt***utu**, *-ă*, *auz***itu**, *-ă*;
*lăud***ătoriu**, *-e*, *țin***utoriu**, *-e*, *băt***utoriu**, *-e*, *auz***itoriu**, *-e*.

Cea adverbiale sau gerundiu are o terminațiune în *-ndu*, precum : *lăudîndu, ținîdu, bătîndu, auzindu.*

Notă. 1. Infinitivul în limba rom. pentru forma numinale e deodată și nume sustantiv de genul fem. și se declină regulat după a III-a declinațiune generică, pr. *lăudare-a, lăudari-ei* etc. La latini asta se oserbează mai rar, pr. **scire** *meum*, la greci mai des ; numai la aceștia nu se declină. Deci infinitivul și ca timp, la noi în regime totdeauna ia înainte-și 154 prepusețiunea *a*, pr. *a lăudare, a ținere* etc. ; luînd afară / după *pociu* și *știu*, cînd *a* nu se adauge, pr. *pociu lăudáre, știu ținere,* și în formațiunea timpurilor cu *aș* și *voiu*, pr. *aș batere, voiu auzire.* Ca sustantive totdeuna [î]și rețin silaba terminativă *-re*, iar în regime mai mult se lasă afară *-re* după usul vulgariu sau pronunțîndu-se i se adauge *a* paragogic în capet ca un articlu, dacă are și dinainte, pr. *a lăudarea,* almintea fără *a*, pr. *știu lăudare, pociu ținere.* Iar în formațiune, urmînd după *aș* și *voiu*, se poate și lăpăda și zice fără *a*, pr. *aș bate, voiu auzi* sau *aș batere, voiu auzire* ; iar înaintea lor, cu *voiu* totdeuna se lapădă, pr. *lăuda-voiu,* iar cu *aș* numai cînd între ele se pune vreun pronume relativ, pr. *lăuda-te-aș*, almintea totdeuna cu *-re*, pr. *lăudare-aș*. În unele dialecte italice încă se lapădă și se pare că și la latinii vechi, precum se cunoaște din rămasele forme : *ilicet**, *scilicet, videlicet* în loc de **ire** *licet*, **scire** *licet*, **videre** *licet* ; așa și în infin. pas. de a III-a. cojug. la aceiași, pr. *dici* în loc de *diceri* sau *dicier*. De aci infinitivul la noi se poate împărți în lung sau întreg cu *-re*, pr. *lăudare,* și scurt sau scurtat fără *-re*, pr. *a lăudá* etc.

2. Participiul pret. se formează de la infin. scurt adăugînd silaba *-tu, -ă* în I și a IV-a cojug., fără schimbarea vocalei caracteristice *a* și *i*, pr. *lăudá-tu, auzi-tu* ; iar întru a II-a și a III-a cojug. schimbînd pre *e* în *u*, pr. *țin-u-tu, bătu-tu* ; și din a IV-a *știut* de la *ști-re*. În *-su, -să* au / 155 numai unele de a II-a și a III-a coj., pr. *zisu, rîsu* etc. de la *zice-re, rîde-re* etc. ; de carele în cojug. specifică. În formațiunea timpurilor, participiele aceste rămîn astăzi nedeclinate la noi cești dincoace, cu *u* neutrale, pr. *am lăudatu* pentru toate genurile și amîndoi numerii, iar la cei de dincolo cu *à* oscur fem., pr. *am lăudată,* în care casuri participiul nostru răspunde supinului latin : *laudatum* etc. La cei vechi însă se află esemple de concordațiunea participiului pret., însă prea rare : după *am* cu acus., pr. *se aru fi duși* ; iar după *eram* acum cu numin., pr. *era stătută de a naşterea,* acum cu acus., pr. *se era culcați* ; însă și cu fem. în loc de neutru, în sing., pr. *răspunderea amù luată era Simeon,* adecă *luase,* și în pl., pr. *ce ați făcutu, ce ați derese,* în care toate însemnarea participiului s-ar părea activă, mai ales cu *eram,* ca și în unele adiective trecute în participie, pr. *înțeleptu, dereptu* etc.

3. Participiul pres. se formează după aceeași normă, adăugînd silabele *-toriu, -a,* pr. *lăudătoriu, auzi-toriu,* ci *ținu-toriu, bătu-toriu,* însă cu unele particularitați în verbele de a II-a și a III-a cojug., de care mai jos. În *-soriu, -e* nu se află decît unele sustantive fem. din astă formă, pr. *ninsoare, prinsoare, scrisoare, unsoare* etc. Însemnarea futură într-aceste participie încă se află la cei vechi, însă mai rar.

4. Gerundiul se formează încă tot așa, adăugînd literele *-ndu,* pr. *lăudî-ndu, auzi-ndu* ; însă *ținu-ndu, bătu-ndu.* Însă în pronunțarea vulg., la noi cei de dincoace, *-undu* din a II-a și a III-a coj. încă se pronunță cu *u* 156 oscur ca / **ж**, cu escepțiune în *curundu* adv. din participiu, însă și cu **ж** și alte prea rare la cei vechi. Cei de dincolo însă cu *-u-* cînd se formează de la infinitiv, pr. *avundu, batundu,* iar cu **ж** cînd se formează de la part. pret.

---

* Donatu, la *Aeneid.*, XI, 468. Serviu, la *Aen.*, VI, 216 etc.

în *-su*, pr. *arisîndu, arupsîndu, zisîndu* de la *arisu, arupsu, zisu* ale verbelor *arídu, arupu*, la noi *rîdu, rumpu* şi *zicu*, însă şi *zicăndu* de la *zice-re* etc. Aceiaşi formează gerundiul au ca la noi, precum în esemplele aduse, au în *-ndălui*, pr. *zisăndălui, bătundălui* etc. În coj. I *-andu* se mută la noi după legile eufoniei în *-indu*, după alt *i*, pr. *apropiindu, muiindu, tăiindu* în loc de *apropiandu, muiandu, tăiandu* de la *apropiá-re, muiá-re, tăiá-re* etc., au în *-undu*, după *o* sau *u*, pr. *ploúndu, luúndu* în loc de *ploandu, luandu* de la *ploá-re, luá-re* ; însă schimbarea din urmă nu e receptă pretutindenea. De la *ştí-re* de a IV-a coj. încă se formează *ştiundu* la cei vechi, ci astăzi numai *ştiind*. Latinii încă gerundiele a toate-trele coj. din urmă, mai ales în vechime, le formau în *-undo*, pr. *faciundo, repetundo* etc., iar cei mai noi mai tot în *-endo*, pr. *faciendo, repetendo*. De unde şi noi putem scrie cu *-endu* în loc de *-undu*, afară de cele în *-cundu* şi *-gundu*, pr. *zicundu, frigundu* etc. (IV, 3, 5).

LXVI. Modurile finite. Imperativ

Modul imperativ are numai un timp şi o persoană, a doua, însă cu două forme: afirmativă şi negativă, şi se cojugă după schema următoare : / 157

Imperativul afirmativ

S. 2.	láudă,	ţíne,	báte,	aúzi.
Pl.	lăudáţi,	ţinéţi,	báteţi,	auzíţi.

Negativ

S. 2.	nu lăudáre,	ţinére,	bátere,	auzíre.
Pl.	lăudáreţi,	ţinéreţi,	bátereţi,	auzíreţi.

Notă 1. Amîndouă formele imperativului se formează de la infinitiv, însă :

a) cel afirmativ de la inf. scurt lăpădînd silaba *-re* şi retrăgînd accentul de pre vocalea caracteristică în sing. în I-a, a II- şi a IV-a coj. la silaba mai aproape de e lungă şi în disilabe, pr. de la *lăudá* : *láudă* etc. ; mai departe, în celealalte, pr. *mácină, scútură* etc., iar în pl. rămînînd accentul în silaba din infin., pr. *laudă* : *lăudáţi* etc. În a III-a coj. accentul rămîne tot ca în infin. într-amîndoi numerii ;

b) cel negativ de la infin. lung, reţinînd silaba *-re* împreună cu accentul într-îmbii numeri ca în infinitiv, precum în schemă.

2. Pentru imperativul afirmativ :

a) În coj. I verbele care în sing. au numai o silabă, neputîndu-şi retrage accentul şi-a mutat cel puţin sunetul vocalei caracteristice *a* din chiar în oscur şi se seamnă cu accentul greu, pr. *dă, stă* de la *dá-re, stá-re* ; iar verbul *luá-re*, făcîndu-şi imperat. afirmativ neregulat în sing. cu *i* jumătăţit în loc de *u* întreg, are *iă* după aceeaşi normă, numai *ă* se pronunţă ca un *e* deschis pentru *i* dinainte, ci în pl. face regulat : *luáţi*. Unele verbe plinesc pre *ă* cu terminaţiunea *-ează*, pr. *urmează* în / loc de *úrmă* de la 158 *urmu*, inf. *urmá-re*, de care în coj. specifică.

b) În coj. a II-a, mai toate verbele schimbă pre *e* în *i* în sing. după usul cel mai lăţit, pr. *vezi, mîi, şezi* etc. în loc de *véde, mîne, şede* ; singur verbul din schemă nu se schimbă : *ţine*, lat. *tene*.

c) În coj. a III-a numai prea rar se aude *e* mutat în *i*, pr. *crezi* în loc de *crede*, iar verbele *zicu, ducu, facu* în aceeași persoană lapădă întreagă silaba *ce* a infinitivului : *zi, dù, fă*, cu *a* oscur, ca unisilabele din coj. I la latini : *dic, duc, fac* ; la care se adauge și imperat. *vă* la cei vechi de la verbul perit *vadu*, lat. *vado*, ital. *va*.

d) În coj. a IV-a, verbele terminate în *-zi, -ți, -și, -re*, în imperat. sing. retrăgîndu-se accentul, se pronunță numai cu *i* jumătățit : *aúzi, páți, iéși* de la *auzí, păți, ieși-re*, însă cele mai multe în usul vulgariu iau și silaba *-ește*, pr. de la *peți, păși* etc. *pețește, pășește* etc., de care în cojug. speciale. Verbul *viu*, inf. *vení-re* are acest imperat. în sing. *vin'o* sau vulg. *vină*. *Cóperiu* și *súferiu* în *-e* : *cópere, súfere*.

3. În cît pentru imperat. negativ, usul a lăpădat de tot pre *-re-* din sing. și cel de astăzi încă și din plur. pre multe locuri ; însă cei vechi mai totdeuna [î]l țin pînă și în carțile beserecești de astăzi, pr. *nu vă témereți* în locul celui vulgariu : *nu vă témeți*. Iar că *re* a fost și în sing. se cunoaște nu numai din numărul plur., ci mai vîrtos din forma regulară a celui sing. cu accentul în vocalea caracteristică, pr. *nu* **dá**, *nu* **stá**, *nu* **luá**, *nu* **urmá** ;
159 *nu* **ținéa**, / *nu* **vedéa** ; *nu* **face** etc. ; *nu* **auzi**, *nu* **ieși**, *nu* **păși**, *nu* **vení** etc., unde și *-ește* și *-eáză* nu se adaug.

4. Imperat. negativ seamănă încîtva cu al latinilor : *non* sau *ne laudaris* contras din *laudaveris*, în pl. *laudaritis* în loc de *laudaveritis* ; numai cît la ei se formează dintr-alt infinitiv, care la noi nu se află. Italianii încă-l au în sing., pr. *non ti* **scordar** *di me*.

5. În loc de imperativ se usită și presentele cojuntiv afară de 1-a pers. sing., pr. *să lauzi, să țină* etc. La cei de dincolo prepunînd și particula imperativă *las* în loc de *lasă* în 1-a pl. și a 3-a de amîndoi numerii, pr. *las'* și *laudă* etc.

LXVII. **Indicativ. Presente**

Modul indicativ are trei timpuri principali : presente (de față), preterit (trecut) și futur (fiutoriu) și se cojugă după schema următoare :

Presente

S.	1.	láudu	ținu	bátu	aúzu
	2.	láuzi	ții	báți	aúzi
	3.	láudă	țíne	báte	aúde
Pl.	1.	lăudămu	ținému	bátemu	auzímu
	2.	lăudáți	ținéți	báteți	auzíți
	3.	láudă	ținu	bátu	aúdu

Notă. 1. Presentele indic., se formează de la infinitiv prin imperat. afirmativ ; după care a 3-a pers. sing. care e rădăcina verbelor, în cele dintîi trei cojug. e ca și imperat. afirm., fără escepțiunile imperativului, carele
160 aici nu au loc, pr. *láudă, ține, báte, fáce, zíse, dúce* ; iar într-a / IV-a coj. pre *i* [î]l mută în *e* ca în a II-a și a III-a coj., pr. *aúde*. Unisilabele însă fac și aci a 3-a pers. sing. ca și în imperat. afirm. : *dă, stă, iă* [= *ie*].

2. Cu a 3-a pers. sing. în coj. I e tot de aceeași formă și a 3-a pl., afară de unisilabele, care iau un *u* după *a* întors din chiar oscur, pr. *dau, stau, iáu* ; iar în cele de pre urmă trei coj., *e* din sing. se mută în *u*, pr. *ținu, batu, aúdu*. Numai verbele *cóperiu* cu compusele lui *a-, des-cóperiu, cúfuriu*,

sûferiu, se aud în usul vulg. cu *e* ca în sing. în loc de *u,* însă nu pretutindeni, nici la cei vechi, carii scriu : *cóperu, súferu.*

3. Persoana 1 și a 2-a sing. se formează de la a 3-a cu *u* în 1-a, ca în a 3-a pl., și cu *i* în a 2-a, pr. în schemă. Numai verbele de cele trei coj. de pre urmă, ce au a 3-a pers. pl. în *-du, -tu* ; *-nu, -ru,* formează 1-a pers. sing. au ca a 3-a pl., pr. *credu, trămetu, punu, pieru* sau cu un *i* între *u* și cosunătoare, pr. *crediu* [= *crezu*], *trametiu* [= *trămețu*], *puniu* [= *puiu*], *pieriu* [= *pieiu*] ; cu puține esceptiuni, pr. *batu* nu *batiu* [= *bațu*], lat. *batuo,* de carele între specifice.

4. Din contră, unele verbe nu sufer *i* înainte de *u* în 1-a pers. sing., cîte adecă-s terminate în *-b, -p, -m* ; *-c, -g, -s* ori de care coj. să fie, pr. *fierbu, sorbu* ; *începu* , *pricepu* ; *facu, tacu, fugu, mulgu* ; *defăimu, dormu* ; *iesu,* lat. *ferveo, sorbeo, incipio, percipio* ; *facio, taceo, fugio, mulgeo* ; *diffamo* și *diffamia, dormio, exeo* etc. De la *avere,* lat. *habere,* se face *aibu,* iar de la *scupíre,* isp. *escupir, scúpiu* și *scúipu.*

5. În toate trele pers. sing. și a 3-a pl. multe verbe, mai ales derivate, de 1-a coj. iau silabele : *-ézu, -ézi, ează* în loc de *-u, -i, -ă,* immulțind cu o silabă, pr. *urmezu, -ezi, -ează* de la *urmá-re* / din *urmă,* it. *orma.* Întru asemenea, 161
cele mai multe verbe de a IV-a coj. tot într-aceleași persoane iau silabele : *-éscu, -éști, -éște,* pr. *pățescu, pețescu, urzescu* etc. Și așa, în imperat. afirm. și în aceleași persoane în presentele cojuntiv, pr. *urmează, pățește* ; *să urme-zu, -i, -e, să pățescu, -i, -ă* ; originea acestor adausuri sînt terminațiunile latine-grecești în *-isso* sau *-izo, -as,* gr. ίζω și *-esco* sau *-isco, -is,* pr. *patrisso, -as* sau *patrizo* ; *frigesco, -is, concupisco, -is* de la *frigeo, cupio.* Italianii pre *-ezo* nu-l au decît ca la latini, în toate timpurile și persoanele, iar pre *-isco* chiar ca la noi și numai în aceleași timpuri și persoane, pr. *mentisco, patisco* de la *mentire, patire,* rom. *mințu* și *mințescu, patu* și *pățescu.* Verbele care nu iau au pot să nu ie terminațiunea *-escu* sînt : *auzu, ascuțu* ; *a-, des-cóperiu, mă cufuriu,* lat. *conforire, dormu, iesu, fugu, înghițu, mințu, moriu, pațu, pieriu, mă îm-puțu, în-, des-parțu, saiu, știu, sorbu, súferiu, suiu,* portug. *subir, viiu, în-veștiu.*

6. Persoana a 2-a pl. e întru toate ca a 2-a imperat. afirm., pr. în schemă ; iar 1-a se formează cu accentul ca în pers. a 2-a, însă pentru cele de 1-a coj. cu *à* oscur sau spre destințiune de la a imperf., sau că accentul nu e deplin, de unde-l scriem cu *ă,* pr. *lăudămu* !

7. Asemănarea între cojugațiunile noastre și între cele latine într-acest timp se cunoaște mai chiar decît oriunde. Mai aproape de ale noastre, în dialecte, e cojugarea în limba italiană, mai departe, în cea frîncească. /

LXVIII. **Preterit** 162

Timpul **preterit** se împarte în **imperfect** (nu de tot trecut), **perfect** (de tot tr.) și **prea-perfect**, din carele cele din urmă două au mai multe forme primitive și ausiliare, după schema următoare :

Imperfect

S.	1.	lăuda-ám	ține-ám	băte-ám	auzi-ám
	2.	lăuda-ái	ține-ái	băte-ái	auzi-ái
	3.	lăuda-á	ține-á	băte-á	auzi-á
Pl.	1.	lăuda-ámu	ține-ámu	băte-ámu	auzi-ámu
	2.	lăuda-áți	ține-áți	băte-áți	auzi-áți
	3.	lăuda-á(u)	ține-á(u)	băte-á(u)	auzi-á(u)

Perfectul I

S.	1.	lăudá-i	ținú-i	bătú-i	auzí-i
	2.	lăudá-și	ținú-și	bătú-și	auzí-și
	3.	lăudằ	ținù	bătù	auzì
Pl.	1.	lăudằ-mu	ținú-mu	bătú-mu	auzí-mu
	2.	lăudá-tu	ținú-tu	bătú-tu	auzí-tu
	3.	lăudá-ru(e)	ținú-ru(e)	bătú-ru(e)	auzí-ru(e)

Perfectul II

S.	1.	lăudá-răm	ținú-răm	bătú-răm	auzí-răm
	2.	lăudá-rǎși	ținú-răși	bătú-răși	auzí-răși
	3.	lăudá-ră	ținú-ră	bătú-ră	auzí-ră
Pl.	1.	lăudá-rămu	ținú-rămu	bătú-rămu	auzí-rămu
	2.	lăudá-răți	ținú-răți	bătú-răți	auzí-răți
	3.	lăudá-ră	ținú-ră	bătú-ră	auzí-ră

Prea-perfect

S.	1.	lăudá-sem	ținú-sem	bătú-sem	auzí-sem
	2.	lăudá-seși	ținú-seși	bătú-seși	auzí-seși
	3.	lăudá-se	ținú-se	bătú-se	auzí-se
Pl.	1.	lăudá-semu	ținú-semu	bătú-semu	auzí-semu
	2.	lăudá-seți	ținú-seți	bătú-seți	auzí-seți
	3.	lăudá-se	ținú-se	bătú-se	auzí-se /

163 **Notă. 1.** Imperfectul se formează de la infinitivul scurtat fără altă schimbare decît că-și pierde accentul, adăugîndu-i-se terminațiunea *-ám* accentuată, cu carea face un cuvînt, și vocalea infinitivului din lungă și întreagă se face scurtă au jumătățită. În coj. I, acei doi *a* se contrag în unul sau cel oscur se îneacă în cel chiar al terminațiunei, de unde se poate scrie și *lăudám* și *lăud'ám*. În celealalte coj., *e* sau *i* se împreună în diftong cu *a*, ca *țineam, băteam, auziam.* La latini și în celealalte dialecte, între vocalea caracteristică și *a* din terminațiune se pune un *b* sau *v*, pr. *laudá-b-am,* ital. *lodá-v-a*[236].

2. Preteritul perf. I se formează de la infin. după norma participiului pret. cu *-u* în a II-a și a III-a coj. De unde și verbele ce formează participiul în *-su* fac acest preterit în *-ș*, de carele în coj. specifică. *Dau* și *stau* fac *dedi* și *steti*, de care acoloși. În cît pentru persoane :

a) cea 1 sing. se scrie cu *i* sau *iu* la cei vechi, încă și în legătură cu părticelele, pr. *féci-mă* sau *féciu-mă* și în coj. I *a* se pronunță chiar sau obscur, pr. *lăudái* sau, mai rar, *lăudăi* ;

b) în a 2-a pers. *-și* e în loc de *-sti,* pentru care și accentul se trage pre silaba dinainte-i, de e mai departe în pers. I, pr. *dedéși* de la *dédi* ;

c) în a 3-a pers., afară din cele specifice de a III-a coj. și *dedi* și *steti,*
s-a lăpădat silaba de pre urmă *-ve,* fără de a-i urma ceva, de unde accentul
164 rămîne pre silaba din urmă cu *à* oscur / în coj. I și cu *ù* și *ì* întregi în celealalte,
pr. *lăudắ, ținú, auzí* ; așa și la latinii vechi* ;

d) în persoana 1 pl. de I-a coj. *à* iarăși rămîne oscur, ca în pres., din aceeași causă, pr. *lăudắmu* ;

---

* Lucr., V, 443 : *conturbât* [237] în loc de *conturbavit* și VI, 587 : *disturbât* urbes în loc de *disturbavit.*

e) în a 2-a pl. se zice *-tu* în loc de *ți* în coj. I spre destințiune de persoanele din pres. și imperf. în celealalte, după asemănațiune cu coj. I;

f) în a 3-a pl. se zice și *-ru* și *-re*, ca la latini, pr. *lăudáru* și *lăudáre*; însă forma aceasta și la cei vechi e foarte rară și în locu-i se scrie mai mult *-ră* ca în perf. II.

3. Perfectul II în us se cofunde cu perf. I în unele persoane, așa cît din perf. I e mai mult numărul sing., iar din al II-lea numărul plurale. Formarea lui e ca și a perf. I, adăugînd silaba *-ram*, și răspunde prea-perfectului latin în forma: *laudaram* sau *laudaveram*, *tenueram* în loc de *tenuveram* etc., numai cît la noi în a 2-a sing. se zice *-răși* în loc de al latinilor *-ras*.

4. Prea-perfectul care răspunde celui latin din modul cojuntiv sau optativ se formează ca și perfectele, adăugîndu-se silaba *-sem*, în a 2-a sing. *-seși* în loc de *-ses* al latinilor. Și într-acest timp se aude adaus *-ră* după *-se* mai mult întru a 3-a persoană, pr. *lăudá-se-ră*.

5. Timpuri ausíliare pentru perf. și prea-perf. se află formate din part. preterit: /

a) cu *am* înainte sau înapoi pentru perf., ca al III-lea, pr. *lăudatu-am* 165
și *am lăudatu*;

b) cu *am fostu* pentru prea-perf. II, pr. *am fostu lăudatu* sau *lăudatu-am-fostu*;

c) cu *eram* pentru prea-perf. al III-lea, la cei vechi foarte des, iar astăzi mai rar, pr. *eram lăudatu*. Însă aceste două forme mai din urmă pot causa îndoială în cuvîntare, fiindcă se pot lua și în înțelesul pasiv al participiului, mai ales de se va declina după gen și număr; fără îndoială sînt în verbele neutre, pr. *eram venitu*, *am fost peritu*.

LXIX. **Futur**

Timpul futur e numai unul, format din inf. lung au scurt, însă cu ținerea vocalilor caracteristice, și din terminațiunea *voiu*, așa cît precedînd infinitivul se lapădă *-re*, iar urmînd se poate lăpăda au ținere, precum:

S. *Lăudá-voiu*, *ținé-vei* sau *báte-veri*, *auzí-va* etc.

Sau: *Voiu lăudăre* sau *lăudă* etc.

Notă. 1. În loc de inf. se pune și presentele cojuntiv, însă în semnare mai plină, pr. *voiu să mă ducu*, adecă *mi-am propusu și voiu împlinire*.

2. Cei vechi pun foarte des *am* în loc de *voiu*, însă *am* cojugat cu forme mai întregi: *are*, *avem*, *aveți* și cu *a* înaintea infinitivului, pr. *are a judecà viii și morții*, adecă: *va judeca*. De care forme sînt destinte: *am de a* cu infin. și *am să* cu pres. cojuntiv, lat. *agendum habeo*. Latinii încă formează futurele unor cojugațiuni cu *am* în loc de *bo*, care poate fi contras / și din 166
habeo, la noi *am* și *aibu*, pr. *dicam*, *sciam*.

LXX. **Modul cojuntiv**

Modul cojuntiv care ține și locul optativului și al celui condiționat are trei timpuri: presente, imperfect și perfect, după schema următoare:

Presente

S.	1. să láudu	țíiu	bátu	aúzu
	2. láuzi	ții	báți	aúzi

	3.	să láude	ţiiă	bátă	aúză
Pl.	1.	lăudámu	ţinému	bátemu	auzímu
	2.	lăudáţi	ţinéţi	báteţi	auzíţi
	3.	lăude	ţiiă	bátă	aúză

Imperfect

S.	1.	aş lăudá	ţineá	báte	auzí-re-aş
	2.	ai			
	3.	are			
Pl.	1.	amu			
	2.	aţi			
	3.	aru			

Preterit

S.	1.	să lăudá-rem	ţinú-rem	bătú-rem	auzí-rem
	2.	lăudá-reşi	ţinú-reşi	bătú-reşi	auzí-reşi
	3.	lăudá-re	ţinú-re	bătú-re	auzí-re
P.	1.	lăudá-remu	ţinú-remu	bătú-remu	auzí-remu
	2.	lăudá-retu	ţinú-retu	bătú-retu	auzí-retu
	3.	lăudá-re	ţinú-re	bătú-re	auzí-re

Notă. 1. Presentele cojunt. se formează şi se cojugă întru toate ca pres. indic., afară de a 3-a pers., care într-amîndoi numerii aceeaşi terminaţiune are, şi-şi schimbă vocalile terminaţiunei, *-ă* şi *-e*, una în locul alteia, aşa cît coj. I are *-e* în loc de *-ă*, pr. *laude*, iar celealalte *-ă* în loc de *-e*, pr.
167 *ţină* au *ţiiă*, *bată*, *audă* au *auză*, cu / puţine variaţiuni în coj. I, pr. *dè*, *stè*, *iè* sau *déie*, *stéie*, *iéie*, şi în celealalte, după terminaţiunile în *-de*, *-te*, *-ne*, *-re*, de care în cea specifică. Cei de dincolo însă fac a 3-a pers. coj. în toate cojugaţiunile asemenea cu *-ă*, pr. *să lăudă* în loc de *să láude*.

2. Presentele se usită cu *să* sau fără *să* dinainte. Fără *să* se usită numai în a 3-a pers., întru înţelesul optativ sau aproape, pr. **de-ţi** *D-zeu bine*, **ducă-se** *el* ; iar cu *să* în toate persoanele, în trei înţelesuri :

a) condiţiunale, lat. *si*, pr. *să faci tu asta, te-aş lăudá* ;

b) finale, în loc de infinitiv, pr. *te rog să-mi dai*, adecă *a-mi darea* ;

c) imperativ sau optativ, afară de 1-a pers. sing., în care *să* răspunde celui latin : *sim*, *sis*, *sit* etc., însă la noi necojugat, cojugîndu-se verbul ; la vechii latini din contră, pr. *faxim*, *faxis* etc., adecă *fac-sim*, *fac-sis* etc.

3. Imperfectul se formează din infin. întreg cu *-re*, urmînd *aş*, pr. *lăudáre-aş*, *ţinére-aş*, *bátere-aş* etc. ; însă fără *-re* urmînd pronume între inf. şi *aş* ; de altă dată, după plăcere, cu *-re* au fără el. Cu părticea cojuntivă : *se*, *de*, la cei de dincolo : *s'este că* etc. se usită ca timp condiţionale, pr. *de aş auzi* ; iar fără cojunţiune, ca optativ, pr. *aş dormi*. În bineurări şi blăsteme se poate şi pune cojunţiunea, şi lăsa, însă punîndu-se precede terminaţiunea, pr. *de ar' da D-zeu*, iar lăsîndu-se se pospune, pr. *dare-ar' D-zeu*. După întreiecţiuni totdeuna se adauge cojunţiune cu *aş*, pr. *o! de ar' da D-zeu* ; *vai de ar' veni. !* /

168 4. Perfectul la noi nu se mai află astăzi în us decît la cei vechi, ci şi la ei rar. Iar la cei de dincolo e şi astăzi foarte usitat, decît că în a 2-a sing. zic *-ri* în loc de al nostru *-reşi*, pr. *lăudari*. Formarea lui e ca şi a prea-perfectului indic. şi totdeuna e împreunat cu cojuntiva *să*, lat. *si*. La latini [î]i răspund prea-perf. şi futurul cojuntiv în *-rim* şi *-ro* cu diferenţă numai în 1-a pers. sing., pr. *laudarim*, *laudaro*.

5. În loc de timp condiționat se mai usită nu numai imperf. indic., pr. *de lăudam io,* ci și alte timpuri ausiliare cu *aș,* pr. *aș fi lăudat, aș fi fost ținut*; cu *vream* sau *vrea,* pr. *vream bate* sau *io vrea bate, vream fi auzitu*; cu *vrui* sau *am vrutu,* pr. **că se n-au vrutu** *Hristosu* **chiamá** *pre ei, ei* **au vrutu rămînea** *întru aceea ce au fost* etc., toate întru înțelesul prea-perf. cojuntiv; vezi mai sus (LXIV, 6)[235].

LXXI. Ausiliare

Afară de timpurile ausiliare specificate, în limba rom. se mai formează și altele din timpurile verbelor: *sîm, am, voiu,* nu numai cu infinitiv și partic. pret., ci și cu part. pres. și cu gerundiu, pr. *eram lăudătoriu, eram făcîndu, am fost știindu, voiu fi venindu* etc., carele în semnare și forme răspund celor latine: *laudaturus sum, eram* etc., *laudatum habeo* etc.

Notă. Formele ausiliare astăzi sînt mai în us decît cele primitive;
din contră la cei vechi, carii / pret. perf. mai mult scriu cu forma perfec- 169
tului I decît cu a 3-a. Însă nici la vechii latini nu au lipsit și în limbile romane
de astăzi nu sînt mai rare decît într-a noastră.

LXXII. Specifică. Cojugațiunea I

De cojugațiunea I se țin toate verbele ce au infinitivul în *-are,* cu *a* accentuat, și se cojugă în toate modurile și timpurile după norma verbului *lăuda-re,* afară de aceste trei: *dau, stau, iau,* în infin. *dá-re, stá-re, luá-re,* lat. *leva-re*; din carele:

a) *Dau, stau* se cojugă într-o formă, pr.:

În pres. ind. sing. 1: *dau, stau,* 2. *dai, stai,* 3. *dă, stă*; pl. 1. *dămu, stămu*; 2. *dați, stați*; 3. *dau, stau.*

În pret. perf. s. 1. *dedi, steti,* 2. *dedéși, stetéși,* 3. *déde, stéte*; pl. 1. *dédemu, stétemu,* 2. *dêdetu, stétetu,* 3. *dêdere,-u, stétere,-u.*

În coj. pres. ca în indic., afară de a 3-a pers. *dè, stè,* în vulg. *deie, steie.*

În imperat. afirmativ *dă, stă,* vulg. *stăi.*

În part. pres. reduplicînd o silabă: *dătătoriu, stătătoriu* în loc de *dătoriu, stătoriu.*

În celealalte se cojugă regulat, după formațiunea lor, pr. *dăm, dedésem, datu, dîndu* etc.

b) *Iau* specifice se cojugă numai:

În pres. ind. sing. 1. *iau,* 2. *iai,* 3. *ie,* pl. 1. *luămu,* 2. *luáți,* 3. *iau.*

În coj. pres. ca în ind., afară de a 3-a pers.: *ie* sau *ieie,* lat. *levet.*

În imperat afirm. s. *ie,* pl. *luați.*

În celealalte timpuri regulat de la infin. *luare,* pr. *luám, luăi, luasem, luatu, luătoriu, luîndu.* /

Ca *dau* se cojugă și verbul *lau, la-re,* lat. *lavo,* în pres. ind. și coj., 170
însă a 3-a pers. *lăie,* imperat. *lă*; pert. perf. *lăui,* part. pret. *lăútu,* pres.
lătoriu, ger. *lăundu.* Ci compusul *spălu-are* ca *laudu,* regulat.

Notă. 1. În *dedi* și *steti* cosunătoarele *d, t* nu se mută în șuierătoare și în locul lui *dede* și *dedere* în vulg se aude mai mult *déte, déteră.* De la această formă se mai află și altele derivate în us, pr. *dedúi* sau *dădúi* și *stetúi* sau *stătúi*, după care și part. pret. s-a luat și se cojugă ca preteritul de a II-a și a III-a coj. în *-ui*.

2. Verbele care se termină în inf. în *-iáre* se pronunță sub accent cu *a* ca un ѣ, pr. *a tăia, muiare* (III, 4, b)); iar afară de accent acut ca *e*, pr. *táie, tăiemu, chemu* etc.; vezi mai sus (III, 3, b), 5, a), IV, 1 etc.).

3. Unele verbe iau în unele persoane de pres. ind. și cojunt. și în imperat. afirm. silaba *-ez* înaintea terminațiunei, de care mai sus (LXVII, 5).

LXXIII. Cojugațiunea a II-a

De cojugațiunea a II-a se țin toate verbele ce au infinitivul în *-ére* cu *e* accentuat și se cojugă după norma verbului *ține-re*, însă puține sînt care în vreun timp au persoană să nu aibă ceva specific, iar mai ales aceste două: *avere* și *mînere*, din carele:

a) *avere* se cojugă specifice:

În pres. ind. *aibu, aibi, aibe*; pl. *avem, aveți, aibu*; sau după usul de acum: *am, ai, are, au*.

În coj. pres. tot așa, afară de a 3-a pers. *aibă*, vulg. și *aivă*.

În imperat. afirm. *aibi, aveți*.

În celealalte, regulat de la infin., pr. *aveam, avui, avutu, avîndu*, ci fără part. presente.

b) *Mînere* cu compusul *rămînere*: /

171 În pret. perf. indicat. cu *-ș* în loc de *-úi*:

S. 1. maș 2. maséși 3. máse
Pl. 1. másemu 2. másetu 3. máseru, -e

De aci în prea-perf. *măsésem* sau *másem* etc. și în part. pret. *masu, -ă*.

În celealalte, după natura verbelor în *-ne*, pr. *maniu, mania* [pronunță *mîiu, mîie*] etc. ca *tieniu* [= *țiiu*] etc.

Notă. 1. Verbele de astă cojugațiune sînt prea puține, aceste următoare ordenate după terminațiune: *plăcea, tăcea, zăcea*; *cădea* (*scădea*), *ședea, vedea*; *umplea*; *mînea* (*-ră-m*); *durea, părea*; *putea*; *avea*. Carele toate au ceva diferență eufonică cerînd, suferind au nesuferind pre *i* născut din *e* al infinitivului în unele timpuri și persoane, adecă: în 1-a sing. a pres. indic. și coj., în a 3-a pres. coj., în pret. perf. terminat în *-ui* și celealalte asemenea formate, precum și participiele și gerundiele. De unde:

a) Cele terminate în *-ce, -le* și *-te* nu-l sufer nici într-unul din acele timpuri, pr. *tacu, tacă*; *tăcui, tăcusem*; *tăcutu, tăcătoriu, tăcîndu*; așa și *potiu*, pronunță поцȣ, afară de 1-a pers. ind. și coj., de unde: *poată, putui, pututu, putîndu* etc.:

b) Cele terminate în *-de* [î]l sufer în pres. ind. și coj., pr. *vediu* [= văzu], *vedia* [= vază], iar în celealalte-l cer, pr. *vediui* [= văzui], *vediutu* = [văzut], *vediutoriu* [= văzătoriu], *vediendu* [= văzîndu] etc.;

c) Cele terminate în *-ne* și *-re* [î]l sufer în ind. și coj., în partic. pres. și gerundie, pr. *maniu* [= mîiu], *tieniu* [= țiiu] etc., ci nu-l sufer în pret. perf. și prea-perf. și în part. pret., pr. *ținui, ținúsem, ținutu*; *durui, durutu* etc.

172 2. *U* în participiele pret., unde nu se sufere / *i*, se pronunță ca **ъ**, iar unde se aude *i*, după usul vulg., amîndoi ca un ***i***. De muietura lui ***n*** și ***r***, vezi mai sus (XXIII, XXV).

3. Imperativul afirm. în *e* se află numai în *ține* și *umple*; în celealalte însă se zice cu *i* convers. din *e*, pr. *cazi, șezi, vezi*; *taci, zaci*; *mîi* și *aibi*.

LXXIV. Cojugațiunea a III-a

De cojugațiunea a III-a se țin toate verbele ce au infinitivul în *-ere,* cu *e* neaccentuat și se cojugă după norma verbului *báte-re,* însă cu multe abateri, ca într-a II-a coj., de care a treia numai prin retragerea accentului de la *-e* în unele forme se destinge. Mai specific se cojugă aceste două : *beu* și *facu* ; așa :

a) *Beu* contras din *bevu* se cojugă :

În pres. ind. : *beu, bei, be* ; *bemu, beți, beu* ; cu *e* deschis în toate persoanele afară de 1-a pl.

În pres. cojunt. ca și în indic., afară de pers. a 3-a : *be* sau *béie* ca *ieie.*

În celealalte timpuri regulat, pr. *beam, băúi, băút, băutoriu, bîndu, be.*

b) *Facu* e regulariu, afară de pret. perf. : *feci, fecéși, féce* ; *fécemu, fécetu, féceru, -e* ; însă și *făcúi, făcuși* etc.

În imperat. afirm. *fă !*

În part. pret. *faptu,* însă și *făcútu.*

Întru celealalte regulat, ca cele terminate în *-ce,* pr. *făceam, făcîndu, făcătoriu.*

Notă. 1. Ca *fă* fac imperat. și *zi, du, vă.*

2. După asemănarea între coj. a II-a și a III-a verbele / de a 3-a 173
cojug. pat aceleași schimbări eufonice după terminațiune, ca și cele de a 2-a (LXXIII, 1, 2) ; derept care :

a) Verbele terminate în *-be, -pe, -ce, -ge* nu sufer pre *i* în timpurile acelea, chiar și de sînt la latini de a II-a coj. au de a III-a, cu *i,* pr. *fierbu,* lat. *ferveo, torcu,* lat. *torqueo, mulgu,* lat. *mulgeo* ; *facu, în-, pri-cepu,* lat. *facio, in-, per-cipio* ;

b) Cele terminate în *-de* și *-te* [î]l cer sau sufer ca mai sus, pr. *ardiu, ridiu, respondiu, tundiu* [= arzu, rîzu, răspunzu, tunzu] ; *tremetu* etc. ; singure *vîndu* și *pierdu* în pret. perf. și part. pret. nu-l sufer, pr. *vîndui, vîndusem, vîndutu* ; *pierdui, pierdusem, pierdutu* etc. ;

c) Cele terminate în *-ne* și *-re* [î]l sufer, pr. *punu* sau *puniu* [= puiu], *ceru* sau *ceriu* [= ceiu] etc.

LXXV. În timpurile preterite

Abaterea mai momentoasă în cojugarea verbelor de a III-a coj. e formarea timpurilor pret. perfecte și prea-perf. în indic. și a participiului preterit ; încît mai multe sînt carele nu le formează de la infin., mutînd pre *e* în *u,* ci lăpădînd pre *e* caracteristic și de multe ori încă și cosunătoarea dinainte, în pret. perf. și prea-perf. fac *-ș* în loc de *-ui,* iar în part. pret. *-su* sau *-tu.*

Notă. 1. Verbele de a III-a coj. care formează aceste timpuri regulat în *-ui* și *-utu* sînt : *batu, beu* ; *cernu, ceru, cosu, crezu, crescu* ; *în-, pre-cepu* ; *facu* ; *gemu* ; *mescu,* lat. *misceo,* rar ; *nascu* ; *pascu, pierdu* ; *a-șternu* ; *temu, țesu, trecu* ; *vîndu, în-vîncu, în-vescu* ; pr.[eterit] *cernui, cernutu* / etc; 174
Încă *ceru* și *cerș* și *cersu* oarecînd; de unde astăzi *cerșutu* ; *facu* și *feci* și part. *făcutu* și *faptu.*

2. Verbele carele formează pret. și participiul numai în *-ș* și *-su* sînt cele terminate :

a) în *-cu* : *zicu, ducu,* pret. *ziș, duș,* part. *zisu, dusu* ;

b) în *-du* sau *-diu* [= zu] : *ardiu* [= arzu], *ridiu* [= rîzu], *tundiu* [= tunzu], *respundiu* [= răspunzu] ; *descindu,* lat. *descendo,* foarte des, la cei vechi, *încindu, a-, cu-, de-prindu, în-tindu* ; *ascundu* ; *purcedu, ucidu, rodu* ; pr[eterit] *arș, rîș, tunș, răspunș* ; *descinș, încinș, prinș, tinș, ascunș, purceș, roș* și part. *arsu, rîsu* etc.

c) în *-gu* : *adaugu, atingu, ajungu, în-cingu, destingu,* lat. *distinguo,* la cei vechi, *împingu, învingu* sau *învincu* la cei vechi, *lingu, mergu, plîngu, ștergu, stingu, tragu,* pr[eterit] *adauș, atinș, ajunș, încinș, destinș, împinș, linș, merș, plînș, șterș, stinș, traș* ; și *ninge, ninse, ninsu* ;

d) în *-tu* sau *-tiu* [= țu] : *scoțu, trămetu* ; pr[eterit] *scoș, trămeș* ; *scosu, trămesu* ;

e) și altele, pr. *curru* sau *curgu, curș, cursu* ; *în-vîu, în-viș, în-visu* ; *punu, puș, pusu.*

3. Verbele carele formează part. pret. în *-tu* sînt : *cocu, copș, coptu* ; *sugu, supș, suptu* ; *fierbu, fierș, fiertu* ; *frigu, fripș, friptu* ; *rumpu, rumpș, rumptu* sau *ruptu.*

4. Verbele carele au part. pret. în *-su* și *-tu* sînt : *a-, culegu, aleș, culeș, alesu, culesu,* la cei de dincolo și *aleptu*; *deregu, dereș, deresu* și *dereptu,* ca adj., *frîngu, frînș, frînsu* și *frîmptu* ; *învingu, învinș, învinsu* și *înviptu* ; *mulgu, mulș, mulsu,* însă *smulgu* și *smultu* ; *îm-pungu, punș, punsu,* însă și
175 *puntură* ; / *strîngu, strînș, strinsu,* ci și *strimtu* ca adj. ; *torcu, torș, torsu* și *tortu* ; *ungu, unș, unsu,* ci *untu, untură* ca sustantive ; *scriu* în loc de *scrivu,* lat. *scribo, scriș, scrisu,* însă *scriptă, scriptoare* și *scriptură. Înțelegu,* lat. *intellego, înțelegúi* și *înțeleș, înțelesu, înțelegutu* și *înțeleptu* ca adj.

5. Cojugarea preteritelor în -ș se face ca în *maș, maseși* etc. (LXXIII, b)). Usul lor la cei vechi e foarte mare în toate persoanele, astăzi însă pre puține locuri și mai mult în pers. a 3-a, pr. *zise, puse* etc., de la care usul vulg. formă nouă forme în pret. perf., adăugînd terminațiunea *i,* pr. *ziséi, ziséși, zisé* ; *zisérămu, zisérăți, ziséră,* care sînt mai vicioase, *puséi,* lat. *posivi* și *posui.*

LXXVI. Cojugațiunea a IV-a

De cojugațiunea a IV-a se țin verbele ce au infinitivul în *-ire,* cu *i* accentuat, și se cojugă după norma lui *auzí-re* ; mai specific se cojugă aceste trei : *știu, fiu, viu,* așa :

a) *Știu,* inf. *știre,* totdeuna cu *i* întreg.

În pres. : *știu, știi, știe* sau *ștí* ; *știm, știți, știu.* În coj. tot așa, ci în a 3-a pers. *știa.*

În pret. perf. în *-úi* : *știúi, știúși* etc., ca cele de a 2-a și a 3-a coj., și în prea-perf. *știusem* etc.

În part. pret. *știutu* ; pres. *știutoriu* sau *științoriu* vulg.

În celealalte regulat : *știeam, ști* sau *știi* vulg., *știind,* însă și *știund* la cei vechi.

b) *Fiu,* inf. *fire* cu *i* întreg. Presente și imperf. nu are în us.

În coj. pres. ca *știu* : *fiu, fii, fie* ; *fimu, fiți, fie.*

În pret. perf. : *fui, fuși* sau *fuséși, fu* ; pl. / *fumu, futu, furu* și *fure,*
176 anumit la cei vechi.

În pret. prea-perf. *fusem,* vulg. *fusesem* etc. ; și așa în cel condițiunat : *fúrem, fureși, fure* etc.

În part. pret. *fostu, -ă* ; în pres. *fiutoriu* sau *fiitoriu* vulg., ger. *fiindu.*

c) *Veniu* [= viiu] cu *n* muiat ; specific în împerat, afirm. *vino* sau *vină*. La cei vechi are pret. perf. și cu accentul retras, precum :

S. 1. véni 2. veníși 3. véne
Pl. vénemu vénetu véneru, -e, -ă

În celealalte regulat, pr. *veníam, veníi, venitu, venindu,* vulg. *viindu, venitoriu,* vulg, *viitoriu.*

Notă. 1. Verbul *pieriu,* inf. *peri-re,* ține pre *i* după *p* numai în aceste persoane : *pieriu, pieri, piere* ; *piează,* vulg. *piéie* și vulg. *pieitoriu* în loc de *peritoriu.* În celealalte, fără *i,* pr. *perimu, periți* ; *períi, peritu, perindu,* vulg. *peindu,* mai rar, *peritoriu.*

2. De *coperiu, cufuriu, suferiu* etc., vezi mai sus (LXXVII, 2, 4, 5). Din *fie* și *fiindu* se fac compusele : *fiind-că, fie-care* etc. (LVIII, 8).

LXXVII. Mestecată

Unele verbe, după usul de astăzi pre alocuria, se cojugă au întru toate după altă cojug. de cum se cuvine, pr. : *adaugu, scriu,* carele se țin de coj. a III-a, însă pre unele locuri se cojugă după coj. I, așa în pres. indic. *adăugắm, adăugắți, adaugă* ; *scriému, scriéți, scrie* ; în part., pr. *adăugatu, scriatu* ; au numai în parte, așa, / pre unele locuri verbele de a 3-a coj. se 177 cojugă în pres. ind. și cojunt. în pl. 1-a și a 2-a pers. ca cele de a 2-a coj., pr. *făcému, făcéți* în loc de *fácemu, fáceți,* care toate sînt vicioase.

Notă. În limba rom. se mai află unele cuvinte care, deși nu se cojugă, tot se țin de verbe, au după formă, au după însemnare sau origine ; așa :

a) *Blemu, bleți* sau *bleați* sînt fragmente din verbul *umblu* în forma cojuntivului pres. anticat, cu *e* în loc de *ă.*

b) *Vă* imperat. afirm. ca *fă* etc. de la verbul anticat *vadu,* lat. *vado* ; încă și atîta numai la cei vechi sau pre puține locuri.

c) *Detoriu, -ă* sau *adetoriu, -ă,* part. pret. de la verbul anticat *dere,* lat. *debeo, -re,* a căruia forme erau ca ale lui *beu,* lat. *bibo* : în pres. indic. și coj. *deu, dei, de,* pl. *demu, deți, deu* ; și așa : *deam, deúi, deutu, dîndu* ; toate alte forme ce începură a se întruduce în limbă sînt smintite.

d) *Optu* contras din *opu'st,* lat. *opus est,* întru înțelesul de „nevoie este", în loc de a 3-a pers. neutrale fără altă flesiune, însă cu regime de cojuntiv ; astăzi neusitat, încă și la cei vechi rar. Esemple autentice : *Și de întîiu* **optu** *săștimu aceasta* ; *Încă iarăși* **optu** *să cunoaștemu* ; *Noi* **optu** *să murimu și să lăsămu totu* ; *Că Christosu este bunu,* **optu** *să fie unu D-zeu cu tatălu* etc.

LXXVIII. Derivațiunea

Derivațiunea se face prin schimbarea terminațiunei principali într-alta, așa cît dintr-un cuvînt se face altul ; de unde, după / cali- 178 tatea cuvintelor derivate, derivațiunea se poate împărți în : numinale, verbale și adverbiale.

Derivațiunea numinale se face au din nume în nume, au din verbe în nume, pr. de la *omu* : *omenescu, -ă* și de la *scriu* : *scriptură.* Întru asemenea și cea verbale, încît verbul se derivă au din nume, pr. de la *înalt*: *înalțu, -ăre*, au din altă parte a cuvîntarei custătoare, pr. de la *în-apoi*: *înapoiare*.

Notă. Derivațiunea numinale e dintre toate mai copioasă, de care se țin și numele augmentative și deminutive.

LXXIX. Numelor augmentative

Derivațiunea numelor se face au rămînînd însemnarea numelui, numai cu ceva adăugare sau scădere, au schimbîndu-se și însemnarea. Cele dintîi sînt numele augmentative și deminutive, celealalte numai terminative. Augmentativele și deminutivele nu-și mută nici genul, nici caracteriul de sustantive au adiective; iar celealalte mai totdeuna amîndouă.

Augmentative se numesc cărora prin forma derivată li se adauge însemnarea mărimei și au două terminațiuni:

a) în *-oniu, -e* [= -oiu, -e], cu *n* muiat la noi, pr. *bărbătoniu, furcoanie, muieroanie* etc.; [= bărbătoiu, furcoaie, muieroaie].

b) în *-eu, -éa* mai rar, pr. *ometeu* de la *ometu* la cei vechi, atîta cît „popor".

Notă. Terminațiunea în *-oiu, -e* se usită și afară de însemnarea aug-
179 mentativă, pr. *strigoiu, -e*, lat. / *striga*, it. *stregone* etc., mai des însă în
forma fem., spre însemnarea sesului muieresc a unor viețuitoare au popoare,
pr. de la *grecu, leu, ursu* etc. *grecoaie, leoaie, ursoaie*.

LXXX. Deminutive

Deminutive se numesc cărora prin forma derivată li se adauge însemnarea micimei și au mai multe terminațiuni:

a) în *-așu, -ă* și *-andru*, pr. *feciorașu, cuptorașu*; *cățelandru* etc.;

b) în *-elu* și *-ețu*, pr. în cele vechi: *purcelu, cățelu, vițelu, mișelu*; fem. contras în *-ea*: *purcea, mișea* etc.; în cele mai nouă cu *-celu, -cea*, pr. *bunicelu, tinerelu*; *bunicea*; *tinerea*; *vălicea, olicea* sau vulg. *văl'cea, ol'cea*; în *-ețu* mai rar, pr. *hornețu, săculețu*;

c) în *-icu, -ă* sau *-cicu, -ă*, mai rar, pr. *Domnică, Florică, Marică*; *bunicic, -ă, bunică* etc.;

d) în *-óru, -ă*, întru cele mai vechi, pr. de la *fătu*: *feciorii, -ă, picioru, urcioru*; *căprioru, -ă* etc., răspunzătoare celor latine în *-olus, -a*, pr. *petiolus, urceolus, capreolus*; în cele mai nouă în *-șoru, -ă*, pr. *bunișoru, mărișoru, puișoru* etc.;

e) în *-ușu, -ă* și *-uțu, -ă*, pr. *cățelușu, părușu, lemnușu*; *cătușă*, lat. *catena, cenușă*, lat. *cinis, mănușă*; *albuțu, călduțu, negruțu, tineruțu*; *mînuță, veruță* etc.

Notă. 1. Vocalile terminațiunei primare arareori rămîn neschimbate înaintea terminațiunilor derivate, ci mai mult se schimbă în *-i*.

2. Deminutivele în *-ică* vulg. și *-iucă, -uțu* sau *-ițu, -ă* sînt mai mult
180 dezmierdătoare. / Altă formă, în *-enciu*, pr. *tăurenciu*, e foarte rară.

3. Multe din formele deminutive se usită și numai ca terminațiuni derivate simple, fără scăderea însemnarei, precum sînt în numele vechi

și mai ales în terminațiunea *-ușu* : *albușu, căușu, culcușu, împărătușu, lunecușu, stupușu* ; *bărbătușu, muierușu* etc.

4. Deminutive sînt după origine și terminațiunile în *-chiu* și *-chie, -ghiu* și *-ghie*, pr. *genuchiu, mănuchiu* ; *vechiu, curechiu* ; *urechie, perechie* ; *unghiu, unghie* etc., lat. *genuclum, manuclus, vetlus, coliclus* ; *auricla, paricla* ; *angulus, ungula* ; ca și la italiani : *ginocchio, orecchia, parecchio, unghia* etc.

LXXXI. Sustantive : femenine

Alte terminațiuni derivate ale numelor sînt destinse după sustantive și adiective, și după gen.

Terminațiuni derivate ale sustantivelor sînt mai ales femenine și neutre ; cele masculine se țin mai mult de adiective.

Femenine sînt :

a) *-are, -ere, -ire* de la infinitivii verbelor, pr. *cantare* ; *meserere*, lat. *misereri*, la cei vechi, *durere, plăcere, tăcere* ; *fire, știre* etc., ca sustantive ;

b) *-áte* sau *-tate* de la adiective, pr. *adevărătate, bunătate, îndurătate, meseretate* la cei vechi, lat. *miseria, sănătate* etc. ;

c) *-ință* de la verbe în inf. scurt, pr. *ajutorință, credință, cuviință, ființă, putință, știință* etc. ;

d) *-easă* de la masculine, pr. *împărăteasă, mireasă* etc. ; /

181 e) *-eață*, lat. *-itia* au *-icies* de la adiective, pr. : *albeață, negreață, roșeață, blîndeță, cărunteță, dulceață, frumuseță, greață* etc. ;

f) *-íe* de la nume, pr. *avuție, beție, fățărie, omenie* etc. ;

g) *-ime*, atrase de la adj., pr. *greime, mărime, mulțime* ; *lărgime, lungime* etc. ; colective de la sustantive, pr. *omenime, bătrînime, junime* etc. ;

h) *-oare* de la nume și verbe, pr. *căroare* și *curoare*, lat. *calor* et *color*, *duroare* mai rar, *putoare, răcoare, sudoare* etc. ;

i) *-oare* sau *-soare* și *-toare* de la part., pr. *scrisoare, închisoare, plînsoare, prinsoare* ; *sărbătoare, adăpătoare* etc. ;

k) *-une* sau *-giune* și *-ciune* de la adj. și part., pr. *răpegiune, umegiune* ; *înțelepciune, periciune, uniciune, cumenecăciune* la cei vechi etc. ;

l) *-ură* de la asemenea, pr. *căldură* ; *arsură, umplutură, îndurătură, puntură, știutură* ; *unsură* etc.

Notă. *Are* în unele derivate răspunde terminațiunei latine *-ale* sau *-are*, pr. *frigare, mucare, luminare, spinare, vînzare, vînătoare* etc., lat. *luminare, spinale, venale* etc.

LXXXII. Neutre

Terminațiuni neutre derivate sînt :

a) *-aciu* sau *-atiu* [= -ațu] de la nume, pr. *cîrnațu, finațu, găinațu* etc., lat. *carnaceum, gallinaceum* etc. ;

b) *-ariu*, pr. *altariu, armariu, vărzariu, mădulariu, vestiariu* etc., lat. *-ar* și *-arium* ; /

182 c) *-étu* cu *e* lung, pentru colective, pr. *făgétu, pométu, spinétu* etc. ; în usul vulg. și cu *e* scurt, ci rău ;

d) *-etu* cu *e* scurt de la verbe, pr. *umbletu, creștetu, súfletu* etc. ;

e) *-mîntu* de la asemenea, pr. *călțămîntu, coperimîntu, jurămîntu, mormîntu, veșmîntu* etc. ;

f) *-oriu* de la participie, pr. *ajutoriu, cuptoriu* etc.

Notă. 1. De terminațiunile neutre se țin și cele în *-îiu* [ortografiat : *aniu*], pr. *călcîiu* sau *-uiu* : *căpătîiu* sau *căpătuiu* ; și iarăși cele în *-ușu*, pr. *împărătușu*, lat. *in-palatum* etc. (LXXX, 3).

2. De la verbe încă se derivă unele neutre lăpădînd toată forma verbale, numai după cum se află în 1-a pers. sing. a pres. ind., pr. *aúzu, cúgetu, îndemnu, învățu, simțu*, lat. *sensus, vindecu* etc.

3. De usul participielor ca nume sustantive și adj., în terminațiunile lor, s-a zis mai sus (LIX, 1).

LXXXIII. **Adiectivale**

Terminațiunile derivate adiectivali, afară de deminutive, sînt aceste :

a) *-aciu, -e*, pronunțat cu ч, pr. *bătaciu, fugaciu, pungaciu* etc., lat. în *-ax, -ce* : *fugax, -ce* ;

b) *-anu, -ă* mai ales spre însemnarea origenei persoanelor au lucrurilor, pr. *cetățanu, -ă, săteanu, -ă, munteanu, -ă* ; cu *à* oscur în cele vechi, pr. *bătrînu, românu, păgînu* ;

c) *-ariu, -ă*, pr. *călariu, fugariu, primariu, sugariu* etc. ; /

183 d) *-astru, -ă*, de la nume, pr. *albastru, fiiastru* ;

e) *-ecu* sau *-tecu, -ă* cu *e* scurt, pr. *duméstecu, gurátecu, lunátecu, sălbátecu, văratecu, iernatecu, tomnatecu* etc. ; la latini în *-icus, -a* : *lunaticus, -a* etc. ;

f) *-eciu* sau *-etiu* [= -ețu], lat. *-itius, -a*, pr. *cînețu, mărețu, muierețu, pădurețu, portărețu, sumețu* etc. ;

g) *-escu, -ă*, una din cele mai copioase forme, pr. *omenescu, domnescu* etc., la lat. *-iscus, -a*, ci mai rar, pr. *Daciscus, Vopiscus* etc. ; foarte des în celealalte dialecte romane mai nouă ;

h) *-estru*, mai rar, pr. *buestru, măiestru, pedestru* etc. ;

i) *-íu, -ă*, asemenea, pr. *bețiu, tîrziu*, lat. *tardivus, -a, timpuríu* etc. ;

k) *-osu, -ă* și *-ciosu, -ă*, foarte copioasă, pr. *durerosu, frumosu, lăudărosu, puturosu* ; *credinciosu, cuviinciosu, putinciosu, -ă* etc.

Notă. Alte forme adiectivali mai rari sînt în *-inte, -edu* cu *e* scurt și formele participiali, pr. *fierbinte* ; *úmedu, múcedu, rîncedu* ; *băutoriu, lucrătoriu* ; *avutu, plăcutu, curatu, înțeleptu, deșertu* etc.

LXXXIV. **Verbale**

Formele derivațiunei verbali sînt mai simple, adăugînd adecă
terminațiunea verbale de I-a au a IV-a coj., mai mult cu *-ezu* și *-escu* în
timpurile știute, pr. de la *adevăr* : *adeverezu, -ráre* și *adeverescu, -ríre* ;
de la *putredu* sau *putredi* : *putredescu, -díre* cu *d* neschimbat, au *putrezescu,*
-zire etc. ; fără de a se putea asemna normă mai certă după care derivațiunea
ar veni a se face, după I-a au a IV-a coj., după sing. au plur., usul uneori
184 formînd după amîndouă formele, pr. / și de la *ajutoriu* : *ajutorire* și *ajutorare*.
În a II-a și a III-a coj. derivațiune verbale nu se face.

Notă. Forme mai certe derivate verbali sînt în *-cá* și *-gá-re*, foarte des cu participie pret., pr. *cîștiga* de la *castu*, lat. *quaestus, -a, mestecă, mișcá, mursicá* etc. de la *mestu, -a, mesu, -a, mursu, -a*, lat. *mixtus, missus, morsus, -a* ; mai rar de aiurea, pr. *fumegá, rumegáre* etc.

LXXXV. Adverbiale

Derivațiune adverbiale e mai puțină și încă numai din adiective; din care cele terminate în *-eseu* singure formează terminațiune adverbiale în *-ește*, pr. *omenește*, *domnește* etc.; iar celealalte se usită fără terminațiune destintă, pr. *rău*, *mare* etc. Singur *bunu*, *-ă* face adv. *bine*. Adverbiele adiectivale se pot și compara ca adiectivele, pr. *mai bine*, *foarte rău* etc. (LV, 4).

Notă. Altă terminațiune adverbiale se face de la sustantive, schimbînd cu silabele *-ișu*, pr. de la *față*, *brațu*, *coastă*, *cruce*, *furu*, *lature* etc. *fățișu*, *brățișu*, *costișu*, *crucișu*, *furișu*, *lăturișu* etc. De la *curmu*: *curmezișu*. Și se usită au simple, au cu prepusețiunile: *de*, *în*, *pre*, pr. *de fățișu*, *în crucișu*, *pre furișu*.

LXXXVI. Custătoare. Adverbie

Cuvintele custătoare (neformali) nu sufer vreo scimbare în terminațiune, ci numai se pot deriva și compune și sînt: adverbiele, prepusețiunile, cojunțiunile și întreiecțiunile. /

Adverbie se numesc cuvintele ce se adaug la verb spre împlinirea 185 însemnarei în cuvîntare și sînt sau simple sau compuse, originare și derivate.

Simple și originare [î]s carele nici sînt compuse, nici derivate dintr-altele și sînt puținele, pr. *ieri*, *mîne*; *iu*, *ici*, *cînd* etc. Iar compusele și derivatele-s foarte copioase; compuse dintre sine, pr. *acolo*, *aici*, *amuș*, *așa*, *atunci* etc., derivate din sine sau de aiurea, pr. *a-zi*, *a-proape*, *a-poi*, *jos*, *sus*; *cu totul*, *pre-lege*, *almintrelea* etc.

Notă. 1. Adverbiele se împart la gramateci după loc, timp; cantitate, calitate; și în afirmative, negative etc., așa:

a) Locali, după întrebarea *unde? ici*, *colo*, *colea*; *aici*, *ací*, *acolo*, *acolea*; *aproape*, *departe*; *înainte*, *înapoi*, *îndărăt*; *înlăuntru*, *afară*; *sus*, *jos*; *de lături*, *de o parte*; *în față*, *în dos*; *de-a dreapta*, *de-a stînga*; *deasupra*, *dedesupt*; *pretutindenea*, *oareunde*, *unde-va*; *io*, *iuo*, *aiurea*, *necăiurea*; *încătrău*, *de cindea de*; *pe alocuria*.

b) Timpurare, după întrebarea *cînd? acum*, *-a*, *ac'mù*, *acumuși*, *amuși*; *atunci*, *atunce* sau *atuncia*; *azi*, *astăzi*; *ieri*, *alaltăieri*; *mîne*, *poimîne*, *alaltămîne*, *dimineață*; *azi-noapte*, *ieri-noapte* etc.; *aseară*, *astară*, *deseară*, *spre seară*, *în de seară*, *de cu seară*; *pururea*, *totdeuna*, *dinăoară*, *oarecînd*, *cîndva*; *curînd*, *iute*, *fuga*, *deloc*, *deuna*, *îndată*; *în scurt*, *preste puțin*; *an-țărț*, *dăunăzi*, *dinaori*.

c) Cantitative, după întrebarea *cît? atît*, / *mult*, *puțin*; *cîtva*, 187 *încîtva*, *cîtuși ca cît*, *niceși ca cît*; *încă*, *mai*, *foarte*, *prea*; *una*, *împreună*; *cu tot de-adinsul*, *nemică*, *numai*.

d) Calitative, după întrebarea *cum? ași*, *așa*, *așiși*, *așișiderea*; *bine*, *rău*; *anevoie*, *de voie*, *cu greu*, *lesne*, *iușor*; *asemenea*, *chiar că*, *almintea*; *mereu*, *încet*, *cătelin*; *ferice de*.

e) Afirmative: *așa*, *e*; *zău*, *de zo*, *zic zău*, *zău lui D-zeu*; *aḑevăr*, *aḑevărat*; *de-a firea*; *cu totul*, *fără înḑoială*; *aḑecă*, *bună-minte*, *bunăoară*.

f) Negative: *nu*; *nicicum*, *nicidecum*, *nici ca. cît*; *ba*, *ba nu*, *ba așa*.

g) Dubitative: *abia, doară, poate că, cine ști* ; *încale-te, încai* ; *cam, ca la* ; *mai.*

2. De adverbie se țin nu numai cele derivate din adj. în *-ește* sau din nume în *-ișu* (LXXXIV), ci și formele multiplicătoare care se fac cu *dată, -e* sau *oară, -i*, pr. *o dată, de două ori* etc. ; *de multe date* sau *ori* ; *adesea, rare ori* ; *a oară, uneori* ; *întîia oară*, sau cu doi articli la cei vechi : *întîia oara, a doua oara* etc., *întîiași dată* etc. ; *dintîiu, de prima* etc.

3. Adverbiele, chiar ca și numele, se împreună cu prepusețiuni, pr. *aici* ; *de aici, pre aici, pîn-aici* etc.

4. Ca adverbie se usită foarte multe nume sustantive și adj. împreunate cu prepusețiuni, pr. *pre lege, de-fără-lege* ; *adevăr* : *întru, cu, de adevăr* ; *cu, de, pre amănuntul* ; *de, întru asemenea* ; *cu, de-a dereptul, pre dereptu* ; *cu, pre întregul* etc.

5. Adverbie proprie la cei de dincolo sînt : *au, auce* „aici“ ; *amînătălui*
187 „tîrziu“ ; *di / adunu* „împreună“ ; *din aparte* „din dereptul“ ; *îndreptu* „pre dereptu“ ; *în grúmuru*, lat. *in cumulo* ; *în tardă* „încet“ ; *mapari* „ca și“ ; *maltu* „mai mult“ ; *niforse* „poate“, lat. *niforte* ; *oară di oară* „adeseori“ ; *véglia-te* „ia-te aminte“, la cei vechi ai noștri încă *véghia-te*, lat. *cave*[238].

LXXXVII. **Prepusețiuni**

Prepusețiune se numesc cuvintele sau părticelele care se pun înaintea altor cuvinte, precum : nume, pronume, verbe și adverbie, încă și înaintea altor prepusețiuni, spre a determina mai de aproape însemnarea lor, pr. **a** *casă*, **cu** *noi*, **des**-*legu*, **de** *ci în-a-inte.*

Prepusețiunile, unele-s simple și unisilabe, pr. *de, la* ; altele compuse și multisilabe, pr. *în-a-inte, pre de-a-supra.*

Dintre cele simple, unele se pot împreuna cu orice cuvînt după sine, pr. *a, cu, de, în, pre, sub* sau *su* ; altele numai cu nume, pr. *ca, la* ; iar altele numai cu verbe, pr. *ad-, as-* ; *co-, con-, cum-* ; *des-, du-* ; *pur-* ; *s-* ; *ră-, răs-* ; *stră-, tră-*, așa : *ad-apu, as-cundu, des- facu, du-micu, co-su, con-tenescu, cúm-păru, pur-cedu, s-punu, ră-mîiu, răs-batu, stră-pungu, tră-metu.*

Cele compuse și multisilabe nu se pot compune cu verbe decît arareori, ci mai mult numai cu alte cuvinte și între sine, care sînt : *cătră, după* sau *dupre, fără, întru, -a, -e, lîngă, pînă, supră* sau *spră, supre* sau *spre, suptu.*

Notă. 1. Prepusețiunile compuse sînt mai ales acestea : *de-în, de-într-a-e, de-la, de-pre, de-spre, pre-în, pre-întru* la cei vechi, vulg. *pentru, /*
188 *pre-intră-e, pre-la, pre-spre* la cei vechi, vulg. *preste, pre-sub* sau *suptu, pre-stră*, azi *preste.*

2. *Înțe* în verbul *înțeleg* e în loc de *între*, lat. *intellego* ; *spă* în verbul *spălare* e în loc de *spre*, lat. *superlavare*. În loc de *pur*, lat. *pro*, în verbul *împrumut* se zice *pro* și *pru*. În loc de *tră*, lat. *trans*, mai mult se pune *stră*, convers din *tras* au din *extra*, pr. *stră-curu, stră-mútu*, lat. *tráns-colo, trans-múto. Stră* se află și în alte compuse, pr. *stră-moșu, stră-nepotu*. Cu *supra* încă se află compuse la cei vechi, ci rar, pr. *supra-scris, supra-viu, supra-ceresc*. În loc de *sub* în compusețiune se află des *su*, pr. *su-oară*, lat. *subala*, *sumetu*, lat. *submitto, suiu*, lat. *subeo*, port. *subir, suspin*, lat. *suspiro*, la cei de dincolo *suspiro* (*suskiru*). Din *tra* se pare *r* lăpădat în *tamandu, tavolescu* în loc de *tra-mandu, tra-volescu. Ies* din *ex* și *u* din *ob* ale latinilor au rămas în *iesu*, inf. *ieșire*, lat. *exeo*, și *ucidu, uitu*, lat. *occido, oblito* etc.

3. Prepuseţiunile cu verbe se scriu împreunate ca un cuvînt, pr. *as-cultu* în loc de *as-cultu*; cu celealalte separat, pr. *a casă, a minte* etc., măcar că în pronunţie şi ele fac numai un cuvînt, ca: *acasă, dupămine.* Ele de ele se pot şi împreuna şi despreuna, pr. *de la, de în* sau *dela, din* etc.

4. Prepuseţiunea *pînă* nu se usită fără altă prepus. după sine decît înainte de adverbie, pr. *pînă ieri, pînă cînd?* ci *pînă la iarnă.*

5. Unele prepus. iau articlu după sine cu regimea proprie sustantive-
lor; aşa, cu articlu / masc. *în dereptul mieu, lui* etc.; *dedesuptul mieu*; 189
înlăuntrul mieu, iar cu fem. *înaintea mea, înapoia mea, asupra mea. Înainte*
se zice şi cu *de*, pr. *înainte de mine*; şi *supra* în loc de *asupră* la cei vechi
cu acus. au gen., pr. *supra altariul tău* sau *supra altariului tău.*

6. Din prepuseţiuni se fac adverbie şi înapoi, pr. *asúpră, deasupră, dedesuptu*; *afară*; *înainte, mai înainte* etc.; *încoace, încolo, aproape de* etc.

7. Prepuseţiunile ţin şi locul adiectivelor, pr. *om cu minte*, adecă „înţelept", *munte de aur* etc.

8. Cei de dincolo zic *tră* şi *tru* în loc de *întră, întru*, pr. *tru oară* „îndată şi"; şi *midia* [= *nidză* în] loc de *între*, pr. *midia noi* „între noi".

LXXXVIII. **Cojunţiuni**

Cojunţiune sau cojuntive se numesc cuvintele ce se pun între altele spre a le împreuna sau despreuna; de unde se şi împart mai întîi în împreunătoare, pr. *e* la cei vechi, lat. *et*, *şi*, lat. *sic* întru înţelesul *et, etiam*; *şi şi*: *et etiam*; şi despreunătoare, pr. *nu, nici*, care mai încolo se împart în:

a) causale: *că, căce, căci, cum că, pentru că, dereptu ce că, fiindcă, prin ce că, deoarăce, unde*;

b) comparative: *ca, ca şi*; *cum, precum*; *aşa, aşişderea*;

c) condiţionali: *se, s-este că*; *deşi, dacă, de cumva*; *bine că*; *măcar că*; *cu toate că*; *nu se*;

d) consecutive: *deci, dereptu aceea*; *derept însă*; *dară, aşa dară, deci dară*; *de unde*; *după ce, după ce să, după ca*;

e) corective şi esceptive: *ci, însă*, lat. *imo sed*; *totuşi, cu toate*
acestea; *numai, fără numai, / fără cît, să nu altă*; *iară, iarăşi*; 190

f) destintive: *au, sau*, lat. *sive autem, seva*, lat. *sive, sevai*;

g) finali: *ca, pentru ca*;

h) întrebătoare: *au? oare? de au nu? că ce? ce că? pentru ce? a ce?* etc.

i) răspunzătoare: *acum—acum, au—au, atît—cît, atunci—cînd, cînd—cînd, tînd—tînd, ori—ori* etc.

Notă. Dintre cojunţiuni numai *ca* şi *să* sînt care cer modul cojuntiv; iar timpul condiţionat toate cojunţiunile condiţionali.

LXXXIX. **Întreiecţiuni**

Întreiecţiuni se numesc unele cuvinte au părticele care şi în mijlocul cuvîntarei stau mai nelegate cu celealalte şi se împart în unisilabe originare, pr.: *a! ci! ei! o! vai!* şi în compuse derivate într-o mare mulţime, pr.: *zo! ia! iacă! iată! măi! na!* etc.

Notă. De întreiecțiuni se țin toți vocativii și imperativii afirmativi cînd se pun rupți de cătră cuvîntare, pr. : *vino! Petre!* Asemenea și binecuvîntarile și blestemele ; toate espresiunile întrerupte de mînie, mirare, durere, bucurie ; închinăciunile, invitațiunile etc., pr. : *Dea D-zeu bine! Mîncá-te-ar corbii! Așteaptă! Ține minte! Bine, bine! Lasă, lasă! Cum să nu! Dar' apoi? O, Doamne! D-zeule! Ce bine! Amar mie! Vai de capul tău! Vai de mine! Bună seara! Dă, mai! Așa vezi! Vezi că! Nici una! Fuga! Ține-te! Iacătă-mă! Sus! Jos!* etc. /

191 B. COSTRUCȚIUNEA

XC. Cuvîntarea

Cuvintele fiecărei limbe în cuvîntare stau împreunate așa între sine, cît unul depinde de la altul întru formarea și determinarea înțelesului.

Atare împreunațiune se numește costrucțiune (sintaxe, compusețiune) și se poate specta în două modruri, sau căutînd la ele ca mai de aproape împreunate, pr. *io scriu*, sau ca la mai departe legate împreună, pr. *io-ți scriu, ci tu nu-mi răspunzi.* Din cea dintîi se naște propusețiunea (*sentință, frase*), dintr-a doua periodul.

Notă. 1. Fiecare propusețiune stă din numinativ, espres au subînțeles, carele se numește subiect și numinativul casul subiectiv, pr. : *Dumne-zeu,* și dintr-un verb singur au cu alt nume care, de se pune iarăși în numin., se zice predicat, pr. *e bun*[239], iar de e în alt cas, cu sau fără prepusețiune, se numește obiect, și casurile afară de numin. se cheamă obiective, pr. *a făcut cerul și pămîntul.* De period nu avem a tracta aici.

2. Ordinea cuvintelor naturale în propusețiune e: subiectul, verbul și predicatul sau obiectul, cu adausurile la fiecare dintr-acestea ; care însă nu se oserbează riguros.

3. Costrucțiunea se face au împreunînd două sau mai multe cuvinte într-unul, pr. *primă-vară,* au ținîndu-le după forma din afară despărțite, 192 însă asemănîndu-le după forme, pr. *om / bun, muiere frumoasă,* au spînzurîndu-le unul de altul, pr. *făptura lui D-zeu.* De unde se naște compusețiunea, concordațiunea și regimea.

XCI. Compusețiunea

Compusețiunea se face împreunînd două sau mai multe cuvinte într-unul, pr. *Dumne-zeu, în-a-inte.*

Cea mai copioasă este compunerea prepusețiunilor cu verbe, pr. : *a-legu, cu-legu, cu-noscu* etc. (LXXXVII).

Mai rară este compusețiunea numelor cu nume, pr. *D-zeu, Sîn' Giorgiu, Sînta-Maria, primă-vară ; mij-loc, mînă-ștergură ; alaltu, amîndoi ;* sau cu prepusețiune, pr. *a-de-văr, a-semene, fără-de-lege, sprîn-ceană, su-oară ;* au cu verbe, pr. *bat-jócură* etc.

Notă 1. Compusețiunea prepusețiunilor între sine și preste tot a părticelelor celoralalte mai mult e numai o agregațiune decît adevărată compusețiune, de care mai sus (LXXXVI—LXXXVIII).

2. Împreunarea articlului şi a altor pronume unisilabe încă nu e adevărată compuseţiune, măcar că sau în scris sau în vorbire se împreună. Mai adevărată e compuseţiunea pronumelor derivate din *-lu* şi *-stu* cu *a*, *ce* etc. (LVIII, 2—4).

3. Copioasă e şi compuseţiunea cu *ne-* negativ în loc de *ne* şi *in* ale latinilor, pr. : *ne-bun, ne-rău, ne-tare, ne-voie* etc. ; lat. *nequam, nemo, nescio* etc. *În* în limba rom. niceodată nu însemnează negaţiune şi la latini încă e convers / din *an*, grec. *ἀ* sau *ἀν*. 193

4. Foarte ades se compun în limba rom. nu numai pronume, adiective şi adverbie cu *fie, oare, ori, va* etc. (LVIII, 7 etc.), ci şi alte nume cu *a, şi, re, le, ne* etc. oţioase, pr. *aşa*, lat. *sic, abia*, lat. *vix, amuşi*, lat. *mox* ; *careleşi, totuşi* ; *pururea*, lat. *porro, tutindenelea* etc.

XCII. Concordaţiunea [240]

Concordaţiunea se face asemănînd două sau mai multe cuvinte între sine şi e de două specie : numinale şi verbale.

Cea numinale se face asemănînd două sau mai multe nume între sine după gen, număr şi cas, pr. *omu bunu, muieri frumoase.*

Cea verbale se face asemănînd verbul cu numinativul, după gen, de are şi sufere, iar de nu, cel puţin după număr, pr. *omulu se naşte, oamenii moru.*

Notă. 1. De concordaţiunea articlului, vezi mai sus (L, 5, LI, 4, LII, 6). Aici mai adaugem :

a) cum că articlul originariu *-lu, -ă* numai o dată se poate pune în numele concordate şi totdeuna după cel dintîi, pr. *omu-lu bunu* sau *bunu-lu omu* ;

b) cum că după sustantivul articulat poate şi adiectivul să ie articlu, însă numai secundariu, pr. *omu-lu celu bunu*, iar nu *omu-lu bunu-lu* ;

c) la cei vechi articlul secundariu nu mai se punea totdeuna cu *a* paragogic în capet, ci şi adiectivul mai lua şi articlul originariu, pr. *omu-lu cel'a bunu-lu.*

194 2. Adiectivele, pronumele şi participiele, după / usul de acum se concordă cu sustantivul în gen, număr şi cas, pr. în esemple. Însă cei vechi concordă mai mult numai în gen şi număr, iar nu şi în cas, pr. *pentru aceea fece Hr. aşa, ca să ne arate şi nouă calea 'nălţimei şi a paceei* **ceea adeverita** ; *din turburatul ceii mestecături* **rea** ; *sînteei şi înfricoşatei* **cumenecătură**; *spre ascultarea limbiei* **cea menciunoasa** *şi clevetitoarea spre fraţi* etc.

3. Pre unele locuri concordă verbul sing. cu numele plur., pr. *oamenii zice*, în loc de *zicu.*

XCIII. Regimea numelor

Regimea se face spînzurînd un cuvînt de la altul şi e de trei specie : numinale, verbale şi de a altor parţi ale cuvîntarei.

Cea numinale se face cînd două sau mai multe cuvinte aşa depind unul de la altul, cît unul stă în casul subiectiv au obiectiv, iar celealalte în genetiv, pr. *D-zeul cerului şi al pămîntului.*

Notă. 1. Regimea numinale se cunoaşte mai bine cînd numele [î]s articulate, ca în esemplu, iar cînd ele-s fără articlu, în locul genetivului se pune casul prepuseţionale cu prepus. *de*, pr. *omu* **de** *treizeci de ani.*

2. În locul regimei cu *de* se pun adiectivele, de se află concordante cu sustantivul, pr. *om* **de** *zile* sau *omu bătrînu.*

XCIV. **Verbelor**

Regimea verbelor se face în două moduri : fără sau cu prepusețiuni. /

195 Fără prepusețiuni fac :

a) Verbele active cerînd sustantivul obiectiv în acus., pr. *scriu carte, l-am rugat* ;

b) altele, active și neutre, cerînd dativ. pr. *dă-mi pîne, mi se cuvine.*

Iar cu prepusețiune :

1) la sustantive a cărora regime e de a se învăța din us, pr. *și-a făcutu* **de** *capu, dă* **din** *mîni și* **din** *picioare* ; *s-a suitu* **la** *ceru* ;

2) la alt verb în infin., prepunînd prepus. *a* sau *de a, spre a* etc., pr. *a învățatu a face, a stătutu de a naşterea, a venitu spre a scăpa pre oameni* (LXV, 1).

Notă. 1. Acusativele personali iau după usul de acum prepus. *pre* (LIV, 5, LVII, 4).

2. Numele ce nu formează destint dativ iau prepus. *a*, pr. *a doi oameni* etc. ; cei vechi și de alte ori, pr. *a mulți oameni, a toți oamenilor.*

3. De cumva dat. sau acus. precede înaintea verbului, atunci după usul de astăzi se cere a se adauge alt dativ sau acus. pronuminale, afis sau sufis concordat în gen și număr cu sustantivul său, pr. *pre Petru l-am văzutu, oamenilor le-a datu putere* ; în usul beserecesc astă nu se oserbează strîns.

4. Pronumele afise sau sufise, cînd împreună vine dativ și acusativ, dativul totdeuna precede, pr. *datu-mi-s-au*, și nu se despart de lîngă sine.

5. Ele se pospun după gerundie, pr. *făcîndu-mi-se dor*, după impera-
196 nitivul afirm. cînd începe propusețiunea, pr. *dă-mi* ; ci de pune înaintea / infinitivului după *a*, pr. *a ne lăudare*, a cojuntivului după *să*, pr. *să te duci*, și a imperat. negativ, pr. *nu te duce.* În celealalte moduri și timpuri se pot pune și înainte și înapoi, însă totdeuna înaintea verbului terminativ : *am, aş, voi*, pr. *te laud, te am văzut, te voi auzire* ; *te aş lăudare* sau *lăuda-te-aş* ; *lăudatu-te-am, lăuda-te-voi.*

XCV. **A altor parți**

Prepusețiunile se costruu cu acus. sau casul prepuseționale, pr. *pre D-zeu* ; și în pronumele personali cu forma cea lungă, pr. *cu mine.* Prepusețiunea *de* se costrue și cu partic. preter. ca supinul latin, pr. *veşmînt de purtat.*

Cojunțiunile *ca* și *să* cer modul cojuntiv, pr. *să laude, ca să vină* (LXXXVIII).

Dintre întreiecțiuni unele cer vocativ, pr. *o, Doamne !* Altele dativ, pr. *vai mie ! amar mie* ! sau casul prepuseționale cu *de*, pr. *vai de mine* !

ADAUS

PROBE DE LIMBĂ

XCVI. Din Pentateucul de a. 1582

Картѧ де прима лꙋ Моиси

Ꙟнчепꙋт фъкꙋ дѡмнеѕеꙋ чєрюл ши пъмѫнтꙋл. Є пъмѫнтꙋл ера пꙋстїю : ши ꙟдешерт. ши ꙟнтꙋнѣрек ера спре адѫнк : ши дꙋхꙋл домнꙋлꙋи се пꙋрта спре апъ. Ши зисе дѡмнеѕеꙋ : фїе лꙋминѫ : ши фꙋ лꙋминѫ. ши въѕꙋ дѡмнеѕеꙋ карѫ фи бꙋнѫ лꙋмина, ши деспърцп дѡмнеѕеꙋ лꙋмина де ла ꙟтꙋнѣрек. ши кемѫ лꙋмина ѕиѡ. ши ꙟнтꙋнѣрекꙋл ноапте. ши фꙋ де ꙟнтрꙋ сѣрѫ ши де ꙟнтрꙋ демѫнѣцѫ зꙋа дентъню (I, 1—5).

Ши ѕисе дѡмнеѕеꙋ фїе търїе ꙟн мижлокꙋл апелор, съ деснарцѫ апеле дела апе. ши фѣче дѡмнеѕеꙋ търїе : ши деспърци апеле че ера де сꙋпт търїе. дела чѣлѧ че ера десꙋпра търїен, ши фꙋ аша. ши кемѫ дѡмнеѕеꙋ ча търїе. чєрюл. ши фꙋ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ зꙋа а доа (I, 6—8).

Ши оун риꙋ ꙗсе де ꙟ локꙋл дꙋлчецїеи спре оударѧ раюлꙋи, че се ꙟпарте ачела пре натрꙋ капете, оунꙋѧ нꙋме фисон, ачела че ꙟкꙋнџюрѫ тот нъмѫнтꙋл хевилатꙋлꙋи, ши аколо афлѫсе аꙋр ши ачелꙋи пъмѫнт аꙋрꙋл есте маи бꙋн, аколо афлѫ се вделїон, ши пїатрѫ скꙋмнѫ онихинос. ши нꙋмеле риꙋлꙋи алдоиле гихон. ачела кꙋрѫ спре тот пъмѫнтꙋл Ꙗрапїен. ши риꙋл ал треиле тигрис каре кꙋрѫ спре асирїѧ. Ꙗл патрꙋл риꙋ ачела ѧсте Єѵфратис. Ши лꙋо домнꙋл дꙋмнезеꙋ омꙋл ши пꙋсе / ел ꙟ раюл дꙋлчецїей, кꙋм съ 198
лꙋкре. ши съ пъзѣскѫ ел ши порѫнчи лꙋи зикѫнд, мънѫнкѫ де тот помꙋл раюлꙋи, че де ꙟ помꙋл щїꙋтꙋрїеи бинелꙋи ши ръꙋлꙋи тꙋ съ нꙋ мънѫнч. къ ꙟ каре зи вер мънка де ꙟ ел кꙋ моарте вер мꙋри. (II, 10—17).

XCVII. Din Concionatoriulu de a. 1581

De la Matei (XXV, 31—46)

Зиче домнꙋл кѫнд ва вени фїюл оменеск ꙟ слава лꙋи, ши тоци сфинци ꙟџери кꙋнꙋсꙋл. атꙋнче ва шъдѣ ла скаꙋнꙋл славеен лꙋи. ши се вор адꙋна ꙟн аинтѣ лꙋи тоате лимбиле. ши ва алѣџе еи оунꙋл де алалт. ка оун пъсторю алѣџе оиле де ꙟн капре. ши ва нꙋне оиле дѣ дерѣпта лꙋи. ꙗрѫ капреле дѣ стѫнга, атꙋнче ва зиче ꙟпъратꙋл челора дѣ дерѣпта лꙋи. веници благословицїи де пъринтеле мїеꙋ де мощеници че е гѫтитѫ воао ꙟпърѫцїѧ де ꙟ токмѣла лꙋмїеи. флѫмѫнзїи шим дѣдет мѫнкаре, ꙟсетошаї ши мѫ адѫпат. стрїин ерá ши мѫ дꙋсет. десбрѫкат ера ши мѫ ꙟбрѫкат. лѫнџед ерá ши мѫ сокотит. ꙟтемницѫ ера ши венит кътрѫ мине. атꙋнче вор ръсиꙋнде лꙋи дерепцїи де вор гръи. доамне кънд тѣм възꙋт флѫмѫнд ши тѣм сътꙋрат. саꙋ сетос ши тѣм адѫпат. кѫндꙋ тѣм възꙋт стрїин ши тѣм дꙋс. саꙋ десбрѫкат ши тѣм ꙟбрѫкат. кънд ꙋте

възȣм лѫнџед саȣ ꙟ темницѫ ши веним кътрѫ тине. ръспȣнсе ꙟпъратȣл зикънд лор. адевър гръеск воаѡ. къ фѫкȣт оунора ачещѣ фраци аи мїеи маи мичи, мїе фѫкȣт. атȣнче ва зиче ши челора де стѫнга лȣи. дȣче-
199 цивѫ дела мине блѫстемацилор ꙟ фокȣл вѣчилор. че е гѫтит дракȣлȣи / ши ꙟџерилор лȣи. ꙟфлѫмѫнзїи ши нȣм дѣдет мѫнкаре. ꙟсетошаи ши нȣмѫ адѫпат. стрїин ера ши нȣ мѫ дȣсет. гол ера ши нȣ ꙟбрѫкат мине. лѫнџед ера ши ꙟ темницѫ ши нȣ сокотит мине. атȣнче вор ръспȣнде лȣи ши ачеѧ грѫинд. доамне. кънд ȣтѣм възȣт флѫмѫнд саȣ сетос саȣ стрїин. саȣ гол. саȣ болнав. саȣ ꙟ темницѫ. ши нам слȣжит цїе. атȣнче ва ръспȣнде лор грѫинд. адевър гръеск воао. въ нȣ фѫчѣци оунора де ачещи мицȣтеи нече мїе фѫчѣци. ши вор мѣрџе ачеѧ ꙟ мȣнка вѣчилор. Є дерепцїи ꙟ вїѧца де вѣк.

XCVIII. Din dialectul de preste Dunăre[241]

(După M. Leake, *Researches*, p. 383)

Dumnidseu fece ceru', loc'lu, soar'le, lun'a, steal'e și d'apoia urdsì amarea, riure; și scoasiră pesch'li. N'apoi dsise și ișire desupr'a pre locu tutsi arbur'li. Și este loc'lu plinu de leamne, de fagu, de salce, de plupu, de kini (pini); și alte *si* afle tru pădure, alte suntu tru muntsi si tru alte locuri. N'apoi născure erghile (erbile), veardsile, urdsic'le și toate se fécеră tra omulu.

Cuc'lu ma trei mesi are boace și apoia pausiasce.

Grîndenea, brum'a iu cedo (oriunde) se cadă, asparge frundsile și pom'lu,ma ro'a dă vertute și intră tru rădăcină tra se nu se usucă.

Se vruremu se nu avemu purici, se purtămu piloniu (absinthium).

Se arumigari multu suptsire și o ghitsi și se durniri (dormiveris) anvelitu și cu capitiniu pre ghiosu (diosu), ai se te grași. Etc. /

200

XCIX. Corbulu și vulpea

(Boiadschi, p. 214)

Corbulu arichí (răpi) una bucată di carne și asbură pre una arbure și u mîncă. Vulpea ci lu vidsù și avea mare apetitu și u mîncă, se duce curundu sub arbure și încipu și alavdă corbulu dsisîndălui: O ci mușitu puliu ești! aharzai (meritai) si hii (fii) amire (principe) pulilоru sera (se era) aveai boace; ma pecatu atare mușatu puliu si nu aibă boace. Corbulu audsindu aiste alăvdăciuni se umflă și tra se nu minduiască vulpea, că este fară boace, dischide gura tra si spună boacea și carnea li cade din gură în ghiosu; tru oară u arichí vulpea și arîsendălui pre sub buza li dsise: Tute le ai, coarbe, ma minte ce lipsește.

C. Versiune

(După Thunmann, p. 179)

Christosu de morți năstăsí, cu moarte moartea călcîndu și a mormîntătorilor chărzí ban'a (viața) chărismă.

CRESTOMAȚIE
sau
ANALECTE LITERARE

din carțile mai vechi și nouă românești,
tipărite și manuscrise, începînd de la
seclul XVI pînă la al XIX, cu Notiță literară

adunate și alese
de Tim. Cipariu

PREFAȚIUNE

V

Presentînd un nou op publicului românesc, ca să nu se sparie cineva numai la vederea titlului cartei că ar fi filologică, nu poci să nu arăt în scurte cuvinte scopul și intențiunea în adunarea și publicarea de față. Românii au în ereditate un scump tesaur ținut și apărat ca lumina ochilor de multe secule: limba și, măcar că literatura română cea vechie e mică și puțină, tot nu este așa de fără preț cît să nu căutăm din cînd în cînd înapoi ca să cunoaștem cum vorbeau și părinții noștri; că, orice să zicem, limba de astăzi a românului e chiar așa, strănepoată a străbunei sale din timpurile vechi, cum sîntem noi strănepoții străbunilor noștri. Cînd dară nu ne rușinăm de vechii noștri părinți, încă unii ne și lăudăm cu pergamentele sau hîrtiele afumate ale lor, de limba lor să ne fie rușine? Nouă nu.

Durerea noastră este numai că nu putem afla destule documente literare de a ne putea înălța mai în sus de seclul al XVI-lea, iar mulțămirea ne-ar fi cînd de la părinții noștri ne-ar fi rămas monumente și mai vechi decît o mie de ani. Noi, cel puțin, și cu noi, cred, toți derept-prețuitorii națiunei noastre, cuprindem cu înflăcărare orice urme putem undeva mai afla despre starea, cultura, limba și literatura românească, fie acelea oricît de puține urme; și sîntem așa de nerăbdători, cît nu ne putem conteni din timp în timp a le cumeneca cu publicul românesc, deși cu pierderea noastră materiale, care nu e în stare a ne face mai înțelepți. /

VI În acest op presentez o alegere din scrisorile cele mai însemnate românești, care mi-au venit în cunoștință, atît tipărite începînd de după mijlocul seclului al XVI-lea pînă la a. 1830, cît și manuscrise[242], cu slove și cu litere. Greutațile în adunarea celor tipărite sînt nespuse, și astăzi, cînd scriu aceste linie, încă nu sînt toate superate, încă nici sperez să le poci toate cîndva supera, atîta e de mare numărul piedecelor de toată forma. Însă cine poate să aștepte totdeauna pînă ce se va deplini tot lucrul, mai ales cînd, ca și într-astă una, viața e scurtă și artea lungă și cînd mai bine e astăzi un ou decît la Paști un bou, fiindcă ce-i a mînă nu e minciună.

Nu poci însă totdeodată să nu mulțămesc publice acelor bărbați prea demni carii, într-acest obiect mai mult decît așteptam, mă ajutoriră cu nepregetătoarea lor bunăvoință și a cărora nume, deși modestia lor nu m-ar ierta, simțul de mulțămintă nu sufere să le trec cu tăcerea, din carii sînt: R[everendisi]mii dd. Ștefan Moldovanu, canonic în Lugoș, Macedoniu Pop, vicariu în Năsăud, August Pop, protopop în Alba, Ioane Negruțiu, prot. în Cluj, Ioane Diacu, prot. în Sebeș, Ioane Dragomir, prot. în Baințu, Elia Vlasa, prot. în Vereșmort, Antoniu Veștemianu, par. în Sibiu, Clemente Tomaș, în Straja, Giorgiu Dobo, în Teuș, d. Arone Pumnu, prof. în Cernăuți, Eliseiu Armatu, în Dulcești etc. Nu mă îndoiesc, încă, că și alți frați români

la rugămintele mele m-ar ajutora cu asemene binevoință, căci numai așa se
VII poate aduce la ceva deplinire o întreprindere spre care era de lipse / a avea bibliotece de carți tipărite și manuscrise, însă care durere în patria noastră, la români mai nu se află.

Manuscrisele sînt încă și mai rare, mai ascunse și mai nedeplinite decît cele tipărite ; și cu toată stăruința nu voi fi în stare decît puține a produce.

Cele cu slove, firește că sînt mai copioase și mai vechi decît cele cu litere. La acestea adaug și toate cîte mi-a fost cu putință a afla din limba de preste Dunăre și în Istria.

Din toate însă sperez că nu numai în testul *Analectelor*, ci și mai ales în *Notița literară* ce se adauge aici, voi fi în stare a da cunoștință mai chiară și [illegible] cunoscute, însă și cu [illegible] multe [illegible]

NOTIȚĂ LITERARĂ IX

Literatura unui popor, preste tot luînd, se începe deodată cu întîiele ocupațiuni literare, nu cu punerea în scris a productelor și a cugetelor, care poate urma mai tîrziu. Din această causă, la mai multe popoară aflăm cîntece, tradițiuni istorice și fabuloase, proverbie și alte asemeni producte literare, născîndu-se și trădîndu-se din generațiune în generațiune numai cu vorbă vie, fără de scrisoare, în decursul a mai multor secle. De aste producte literare și la noi românii s-au aflat și se află pînă astăzi foarte multe, ci puține încă sînt culese și puse în scris. Iar întru înțeles mai de aproape, literatura unei limbe se începe cu întîia punere în scris a productelor literare în limba poporului, cultă sau necultă. De aci și istoria literară se poate în două moduri ocupa, au mai pre larg, cuprinzînd toate productele literare ale vreunui popor, scrise sau nescrise, au mai restrîns, întinzîndu-se numai la cele semnate în scrisoare.

Ca să putem defige începutul literaturei române subt vericare din aste două aspecte, se cere neapărat mai întîi de toate a defige cu precisiune timpul de cînd limba românească începu a forma o limbă de sine stătoare, va să zică de cînd ea scăpă de supt arepele limbei mame sau de supt protecțiunea unei limbe surori ce apucă deasupra, care aici veri mamă, veri soră a fost limba latină și de cînd ea-și luă o fisionomie proprie, deși reținînd trăsurele mămîne-sa și a surorilor, dar destintă de fisionomia / acestora, precum e destintă fisionomia individuului de a părinților, fraților X și cumnaților săi, orișicît de altmintea să semene cu ei.

Ci defigerea acestei epoce încă e mult cu anevoie, nu numai pentru că multe încă se dispută de originea limbei noastre, dar chiar și în opiniunea noastră că e de origine romană, din acea causă că monumentele ne lipsesc. Cu toate aste, în opiniunea noastră că e de origine romană, mai aproape de adevăr ni se pare a fi cum că limba românească începu a veni la esistență de sine stătoare mai întîi cînd, împărțindu-se Imperiul roman în orientale și occidentale, provinciele abitate de români căzure în partea orientului și de aci înainte rupsere comunicațiunea cu provinciele căzute în partea occidentelui, în carile se vorbea latinește. Epoca mai decisivă fu cînd prin edictul lui Phoca, împăratului bizantin, pre la a. 602 de la Hr., limba latină încetă a mai fi judecătorească și diplomatică în Imperiul orientale, și așa se precurmă de tot orice înfluență a limbei latine asupra celei românești[92]. De unde nu fără fundament ni se pare a putea zice că începutul seclului al VII-lea după Hr. e epoca mai definitivă a independenței limbei românești de cătră limba latină și de cătră limbele surori de prin Italia și celealalte provincie occidentali[93].

Rumpîndu-se așa comunicațiunea între limba românească și surorile ei, deodată se rupse și formarea analogică între ea și limbele italice. De aci este că în unele parți aflăm atîta de mare asemănare între ele, iar într-altele atîta de mare diferență ; altă causă acestui fenomen neputînd fi XI decît că cele asemeni se trag / din epoca desvoltarei înainte de rumperea comunicațiunei, pre cînd adecă limba românească făcea încă un corp cu limbele italice, derept care și procesul formarei lor era unul și același pentru toate împreună ; iar după rumperea comunicațiunei între ele, limba românească tăindu-se, așa zicînd, de către trunchiul și rădăcina de mai înainte, dezvoltarea ei încă nu putu de ci înainte să se facă întru toate parțile întru asemenea cu celoralalte surori de pre pămîntul italic.

Acest proces de dezvoltare și formare a limbelor romane, chiar și pre pămîntul italic și al Imperiului occidentale, ținu foarte îndelung, într-atîta cît nici aceste limbe nu pot să arate ceva literatură înainte de seclul al XI-lea, decît puține fragmente. Pînă aci limba literară a popoarălor romanice din parțile occidentali era tot cea latină, care, deși se fece tot mai barbară, mai ales de la seclul al V-lea începînd și după aceea, încetă cu totul din usul poporului, totuși rămase și pre atunci limba literară pentru cler și acei puțini care se mai ocupau cu literatură, așa cît abia S. Scriptură, unele predice și cîte un carmene se scriau în limba și folosul poporului*.

La noi, în care stadiu a fost limba romană în epoca tăierei ei de către surorile italice cu începutul seclului al VII-lea, nu putem ști decît opinînd după starea limbei latine de pre atunci, care pre tot locul era căzută. Procesul dezvoltarei / ei sau mai bine al așezarei, încă e necunoscut, din defectul XII monumentelor literare ; numai structura ei dinlăuntru în formele gramatece și sintactece ne arată că limba românească așa răpede ruptă de către trunchi și rădăcină, mai întîi se adună în sine, parțile ce se păreau diferite le asemăna și, cu un cuvînt, defipse și formele și legile sintactice ce pînă aci erau mai nestătoare. Afară de îndoire însă este că limba românească, pre la începutul acestei epoce, mai totuna era cu cea italiană de pre atunce și foarte aproape de limba rustică latină.

Încă și de la seclul al VII-lea pînă la al XVI-lea aflăm prea puține urme de limba românească și cele mai vechi la străini.

Întîi la Teofane Bizantinul care în *Chronografia* sa, la a. 6079**, scriind cum că Commentiolu împreună cu Martinu, amîndoi ducii romanilor, ascuzîndu-se în pădurile muntelui Emu și ieșind asupra șaganului avarilor dis-de-dimineață, cînd șaganul nu era în stare de a se apăra, erau să repoarte o victorie însemnată dacă o împrejurare fatale nu le-are fi nimicit cugetul, zice că calaria unui oștean, lăpădînd sarcina jos, soțul oșteanului strigă acestuia în limba părintească să se toarne înapoi, zicînd : TORNA, TORNA, FRATRE, care vorbe domnul calariei nu le auzi, dar, ceialalți oșteni auzindu-le și crezînd că soțul lor le strigă să se toarne înapoi și să fugă, toți o luară la fugă, strigînd în gura mare TORNA, TORNA***. / XIII Astea tîmplîndu-se în parțile Traciei locuite de români, se înțelege că oștenii

---

* Vezi Roquefort, *Glossaire de la langue romane*, tom. I, p. XXV; *Parnasse Occitanien*, p. XXVIII ; Du Cange, *Glossarium ad Scriptores med. et infimae latinitatis*, Basil., 1762, t. I, p. XIV seqq., §§ XXX, XXXVI.

** Ed. Bonn, t. I, p. 397 seq., Paris, p. 218.; Venet., p. 173.

*** „Ε νὸς γὰρζώου τὸν φόρτον διαστρέψαντος, ἑταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸυ φόρτον ἀνορθώσας τῇ πατρώα φωνῇ τόρνα, τόρνα φράτρε, καὶ ὁ μὲν κύριος τοῦ ἡμιόνου τὴν φωνὴν οὐκ ᾔσθετο, οἱ δὲ λαοὶ ἀκούσαντες, καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιστῆναι αὐτοῖς ὑποτοήσαντες εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, τόρνα, τόρνα, μεγίσταις φωναῖς ἀνακράζοντες“[243].

încă au fost români, a cărora limbă părintească era acea în care ei strigară : *tórna, tórna.* Aceeași tîmplare se află scrisă și la Teofilactu Simocata, bizantinul, în *Istoria* sa, cartea a II-a, cap. XV*, numai cît acesta zice că oștenii strigau : RETORNA, iar despre limbă și mai apriat spune, zicînd că ei strigau în limba ținutului de acolo**. Tîmplarea fu după Anastasiu, bibliotecariu***, în anul de la Hr. 579, într-al V-lea an al lui Mauriciu, și așa pre la capetul seclului al VI-lea, numai cît el, traducînd testul lui Teofane, cuvintele TORNA, TORNA le lăsă ca în testul grecesc, iar în loc de FRATRE pune *frater* sau el sau vreunul din copiști, latinisînd cuvîntul *fratre.* Deci se înșeală pre învățatul Jac Goar în notele sale la locul citat al lui Teofane, scriind cum că acele cuvinte are fi italienești, deoarăce, din locurile citate la Teofane / și la Teofilactu, apriat se cunoaște că XIV
oastea lui Commentiolu stă din români locuitori din Tracia, carii singuri erau în stare a cunoaște acele locuri neumblate și pline de pericule, iar nu italiani, de unde și Teofilact zise că cuvintele strigate erau în limba proprie acelor locuri. Pre derept, dar, scriitorii noștri au cusiderat aceste cuvinte ca cele dintîi urme de limba românească în partea Imperiului orientale[246].

A doua, la Constantin Porfirogenitu, în cartea *De administrarea imperiului*, cap. XXXII****, unde scriind despre originea sîrbilor zice cum că *serbli* în limba romanilor se numesc *șerbi*, de unde *serbula*, în dialectul vulgare, se numesc căltămintele șerbilor, iar *șerbuliani*, cei ce poartă căltăminte de aceste de jos și mișele*****. În care loc, sub limba romanilor și dialectul vulgare neîndoit se înțelege un dialect roman, nu limba grecească, măcar că grecii, lăpădînd limba romană, tot au mai ținut a se numi romani. Acest dialect roman, de care nu află urme Katanchich******, e dialectul românesc de preste Dunăre în Dacia nouă și în provinciele vecinate, în care *serbu* semnează δοῦλος și în numărul plurale *serbi* cu articlul masculin *-li* se zice *serbli*, chiar cum scrie Constantin, căruia ca împărat / Constantinopolei nu putea fi necunoscut dialectul roman XV
din peninsula tracică, de unde atîți oșteni avu Imperiul orientale[249]. Mai mare mirare are fi cînd Constantin nu are fi știut de această limbă. De unde testimoniul cu atît e mai interesante pentru limba românească, cu cît ne adeverește că limba românească, pre la începutul seclului al X-lea (el împărăți de la 911 pînă la 959 de la Hr.), nu numai era formată, ci avea și articlii săi, încă puși înapoia numelui, ca și în ziua de astăzi.

Alte urme de limbă românească pînă la seclul al XV-lea nu aflăm decît în diplomele principilor României și Moldovei mai tîrzie, carele de se și scriau sîrbește pînă la Mateiu, principele României (domni de la a. 1633 de la Hr.), însă numirile locurilor, adeseori fiind nume românești cu însemnare, nu se schimbare în sîrbește, ci se reținure întregi, precum și numele multor oameni, tot din asemene causă.

---

* Edit. Bonn, pag. 99, Paris 52, Venet., 170.

** „Παλινοστεῖν τε ἐβός πᾶς γεγονὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, ρετόρνα, μετὰ μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι“[244].

*** Ed. Bonn, p. 117 seq., care cuvintele lui Teofane așa le traduce : „Uno quippe animante onus subvertente, quidam domino animantis acclamat onus erigere, patria voce dicens TORNA, TORNA, FRATER et dominus quidem mulae vocem minime sentiebat : sed populi hoc audito hostes imminere sibi existimantes in fugam conversi sunt : TORNA, TORNA, maximis vocibus exclamantes“ [245].

**** Ed. Bonn, l. III, p. 152 seq., Paris, p. 99.

***** „Σερβλοι δὲ τῇ τῶν ρωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται, ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φησὶν ὑποδήματα, καὶ τζερβουλιανοὺς τοὺς τα εὐτελῆ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας“[247].

****** *De Istro*, p. 216 : „Quod autem est idiomatis genus, in quo σέρβλοι significent θέλους?“[248].

Însă cum că românii și pre acele timpuri, cel puțin sub Imperiul român-bulgaric (început de la a. 1186 de la Hr.), au scris românește se poate presupune cu probabilitate, mai ales după ce Joaniţiu, împăratul, se puse în mai mare apropiare cu curtea de la Roma și veni chiar în conflict cu frîncii, bătînd pre cruciați și prinzînd viu pre Balduin, regele lor, care la el a și perit. Asemenea e de a se presupune și în principatele românești, ale cărora principi de multe ori erau încuscriți cu familie de alt sînge și catolice. De unde nu ne mirăm dacă Urechie, cel mai vechi cronicar moldovenesc cunoscut de nume, nu numai de cronice moldovenești și slavo-
XVI nești, ci chiar și de latinești, face / aducere aminte. Din aceeași causă se derivă neîndoit și acea memorie, de altmintrea puțin adeverită, cum că românii, pînă la timpul conciliului de la Florența (1439), la care și Damian, metropolitul Moldaviei, fu de față, nu numai au scris, ci că au scris cu litere latine, și că numai din ura beserecei latine, și cartile scrise cu litere latine s-au ars după acel conciliu, sub principele Moldovei, Alesandru, și scrisoarea sloveneascā numai de atunci se întruduse la români, lucrînd întru aceea Teoctistu, metropolitul, care era de sînge bulgar[250].

În România anumit se zice că principele Neagoe (mort la a. 1517) are fi scris românește o carte de învățătură către fiu-său Teodosiu, care-i urmă în scaun ; însă pînă acum nu ne e cunoscut dacă s-a tipărit[251]. La toată tîmplarea, asta are fi cea dintîi mai apriată notiță despre literatura românească, întru înțeles mai strîns.

Cu toate astea, literatura românească mai adeverit se începe cu începutul tipăririi cartilor românești către mijlocul seclului al XVI-lea, fără de a se putea încă deplinit ști care a fost întîia carte tipărită româneasca*. Din seria cartilor ce vom înfira de aci în jos, se va cunoaște că în cele dintîi secle, al XVI-lea și al XVII-lea, mai toate cartile românești fure traducțiuni de pre alte limbe, însă cu acea curioasă cercustare că chiar scriptele originare românești au rămas netipărite pînă în zilele noastre, precum sînt cronicarii Moldovei și ai României, carii numai zelului /
XVII dd-lor M. Cogălniceanu, A. Tr. Laurean și Nic. Bălcescu au de a mulțămi că s-au tras din umbră și perire, la lumină**. Din astă cercustare a provenit apoi că nu numai multe carți românești, netipărindu-se, au perit cu totul, altele, care au mai scăpat pînă astăzi, rămaseră stinghiere, fără început și fără capet, ci și numele prea demnilor de memorie autori încă au căzut sub de-a pururea acoperire. Altă împrejurare nu într-atît curioasă, cît tristă și amară, se descopere în seclul al XVI-lea, că cele mai întîie producte literare românești, tipărite către capetul aceluia și sub mai tot decursul următoriului, al XVII-lea, în Transilvania, se lucrară sub înfluența confesiunilor

---

* Vezi „Organul lum.“, nr. LIV și LV, pag. 304, 308 [252].

** **Летопісеціле църіЇ Молдовії пꙋблікате пентрꙋ ꙟтъіашї датъ де М. Когълнічеанꙋ. Іашії**, 1845—1852, 4°, **том.** 1 : **Гр. Ѹреке, Мірон Костін, Нек. Костін ; том,** 2 : **Аксентіе Ѹрікаріꙋл, Іоан Некꙋлче ; том.** 3 : **Нік. Мꙋстеа, Алекс. Амірас Іоан Канта, Єнакіе Когълнічеанꙋ, Георгіе Логофътꙋл** etc.

Кронікарії църіі ромънещі пꙋблікаці де А. Тр. Лаꙋріанꙋ ші Нік. Бълческꙋ, Бꙋкꙋрещі, 1846—7, 8°, tom. 1 : **Костантін Къпітанꙋл ; том.** 2 : **Радꙋл Гречанꙋл, Радꙋл Попескꙋл ші Мꙋстеа.**

Хроніка Романілор де Г. Шінкаі, Iassi, 1853, 4°, tom. 1 : **анꙋл** 86—1439 ; tom. 2 : 1440—1614 ; tom. 3 : 1614—1739 **дꙋнъ Хс҃.**

străine și se dederă afară cu spesele oamenilor de altă confesiune ; așa *Omiliariul* de la Brașou din a. 1580 prin stăruința judelui de acolo Luca Hirschel, alt *Omiliariu* cu spesele lui Forró Miklós, *Biblia de la Orăștie*, cu spesele / lui Geszti Ferentz și așa mai încolo, precum XVIII
se va vedea în seria *Analectelor*.

Aici adaugem seria scriitorilor și a carților tipărite, începînd de la mijlocul seclului al XVI-lea pînă la capetul celui al XVII-lea, pre cît ne-a fost cu putință a le aduna din fîntîne sicure, lăsînd continuarea lor pre tomul următoriu.

Seclul XVI

Scriitori

De scriitorii românești în provinciele danubiane din acest seclu nu aflăm altă cunoștință decît că principele României Neagoe are fi scris o epistolie cătră fiu-său Theodosiu și că, înainte de cronicarul cel mai vechi moldovenesc G. Urechie, are fi scris cineva un cronic moldovenesc, de care Urechie face aducere aminte.

Iar în Transilvania aflăm următorii :

I. Coresi diacon, din Brașou, care traduse *Psaltirea* și o tipări tot acolo, pre la 1560 (au 1562), și a lucrat traducerea *Omiliariului* de Brașou din a. 1580 ; vezi prefața acestuia în *Anal.*, p. [44—]45. Feciorul acestuia, Șerban, tipărit tot acolo o *Liturgie slovenească* la a. 1588. Familia lor se pare a fi grecească, de la Chio*, / însă nobilitată în România**. XIX

II. Popa Iane, paroc de la besereca Șchiailor în Brașou, colucrătoriu la *Omiliariul* de acolo, din a. 1580, și purtătoriu de grije la tipărirea *Liturgiii slovenești* de acolo, din a. 1588.

III. Popa Mihaliu, paroc tot acolo și colucrătoriu la același *Omiliariu****.

IV. Tordași Michaliu, episcop românilor din Transilvania, lucrătoriu la versiunea *Bibliei* de Orăștie din a. 1581.

V. Herce Ștefan, paroc în Căviran-Sebeș în Banat, colucrătoriu la aceeași Biblie.

VI. Zacan Efrem, dascăl în Sebeș, colucrătoriu la aceeași.

VII. Peștișel Moise, paroc în Lugoj, colucrătoriu asemenea.

VIII. Achirie, protopop Hunedoarei, asemenea colucrătoriu****.

Edițiuni

A.	*Învățătură creștinească*		Sibiiu	(1546)	
B.	*Psaltirea*, de Coresi		Brașou	1560	(2)[253]
C.	*Tetravangelu*	fol.	Brașou	(1580)	
D.	*Pravila*		Brașou	(1580)	
E.	*Tîlcul Evangelielor*	fol.	Brașou	(1580)	

---

* De Georgiu Coresi, din Chio, vezi Dem. Procopiu, la Fabriciu, *Bibliot. graec.*, t. XI, p. 772, nr. VI. De a lui carți ms. se află în bibliot. de la Paris. Catalog ms., t. II, pe 269, Cod. 1264 și p. 310, Cod. 1373. Iar de a lui Ioane Coresi, medic din Chio, epistole cătră Metrofane Patriarh Constantinop., se află la M. Crusiu în *Turco-graeciae*, 1, III și IV, altele netipărite cătră același la Maxim Marguniu mai multe, din an. 1591.

** Diplome pentru Coresi logofetul și feciorii lui se află de la principii Petru, Alesandru și Mihnea, din anii 1567, 1570, 1571, 1581 și 1582.

*** Despre II și III, vezi *Anal., l.c.*

**** De IV—VIII, *Anal.*, p. 81, în note.

F.	*Evangelia cu tîlc*	fol.	Brașou	1580
G.	*Palia*, II carți a lui Moisi,	fol.	Orăștie	1581

Note. Despre A, vezi „Org. lum.", nr. LIV, LV, p. 304, 308.

B. Nu o am văzut, ci se află la Iași, numai cît unii citează anul edițiunei 1560, alții 1562. /

XX C. Esemplariul nostru e cu multe defecte ; de alt nu știm. *Anal.*, p. 1.

D. Nu o am văzut, nici o am aflat citată decît în Epilogul cartei, sub E, în *Anal.*, p. 29, unde însă numai întîia silabă *pra* a rămas neroasă de șoareci în esemplariul nostru, ci ni se pare că e tot aceea ce apoi s-a tipărit la a. 1640 în Govora, numai cît în ortografie se par a fi făcute schimbari ; vezi *Anal.*, p. 141[254].

E. Esemplariul nostru e fără început și plin de defecte, de alt nu știm. *Anal.*, p. 16.

F. Nu e de tot rar. *Anal.*, p. 30.

G. Foarte rară, alt esemplariu mai complet ca al nostru se află în Biblioteca seminariale din Alba Carolina, cu un prolog lung, ce nu l-am reprodus. *Anal.*, p. 46.

Seclul XVII

Scriitori

A. În Transilvania

Scriitorii transilvani din acest seclu sînt prea puțin cunoscuți și pentru că au fost poate puțini și pentru datina ce o aflăm și în celealalte provincie de a se retăcea scriitorii, iar tipografii și corectorii de a se memora foarte des. Cei ce-i aflăm numiți sînt :

IX. Silvestru, ieromonah, traducătoriul *Noului Testament* de Belgrad din a. 1648*, în care cuvintele mai rare se află esplicate pre marginea paginelor.

X. Popa Ioane din Vinț, deodată și notariu sinodului mare, din a cărui pană avem tipărite : *Sicriul de aur*, *Cărarea pre scurt*, *Ceasloveț* și *Molitvenic* (sub N, O, P, R). /

XXI *Edițiuni*

H.	*Evangelia cu tîlc*, ed. a 2-a	fol.	Belgrad	1641
I.	*Catehis calvinesc*, ed. I		Belgrad	1642[255]
K.	*Noul Testament*	fol.	Belgrad	1648
L.	*Psaltirea*	4°	Belgrad	1651
M.	*Catehis*, ed. a II-a,	12°	Belgrad	1657
N.	*Sicriu de aur*	4°	Sebeș	1683
O.	*Cărare pre scurt*	8°	Belgrad	1685
P.	*Ciasloveț*	8°	Belgrad	(1686)
Q.	*Diaconariu*	4°	Belgrad	1687
R.	*Molitvenicu*	4°	Belgrad	1689
S.	*Ceaslov*		Sibiiu	1696
T.	*Kyriacodromion*	fol.	Belgrad	1699
V.	*Diplome*	4°	Belgrad	**1699**

Note. H. Testul e cel de Brașou, din a. 1580, ci tipariul cu multe smintele. Începu a se tipări sub Genadiu metropolitul și se complini sub următoriul, Jorestu, de tipograful Popa Dobre din Țara Românească. În prefațiune cartea se zice a se numi *Mărgărit.*

---

* Vezi *Pref.* în *Anal.*, p. 84.

I. Nu l-am văzut în astă edițiune. Asupră-i scrise metropolitul Moldovei, Barlaam, *Răspunsuri*, tipărite la a. 1645, de care mai jos[255].

K. *Anal.*, p. 83.

L. Auctorii versiunei nu se numesc cu numele, ci după limbă, versiunea se pare a fi mai vechie decît edițiunea, așa cît editorii numai o au adaptat la testul ebreu sau la vreo versiune după acest test ; de aci provin și îndereptarile sau esplicarile de pre margine, uneori numai ortografice. Sumarele și rugăciunile sînt după forma celor de atunci, calvinești, de unde s-a și zis că a[rhi]episcopul o are fi tradus cu ajutoriul togaților, adecă junilor teologi calvinești / din colegiul de la Belgrad. *Anal.*, p. 100. XXII

M. L-avusem, ci peri cu altele în 1849.

N. Se pare a fi tradus de pre carte ungurească calvinească. *Anal.*, p. 114.

O. E tradusă dintr-o altă limbă, cum se vede din dedicațiune, în *Anal.*, p. 128.

P. În esemplariul nostru e rupt foiul titlului, chiar după cuvîntul *anii*, ci din dedicațiune către metropolitul Albei, Basiliu Barlaam, se cunoaște că a început a se tipări fiind scaunul vacante, deci între anii 1685—1687.

Q. Tipărit sub metropolitul Barlaam, 21 foaie.

R. De la foiul 200 începînd sînt cuvîntari și iertăciuni la morți, ci lipsesc în multe esemplare. *Anal.*, p. 134.

S. Nu l-am văzut.

T. S-a tipărit sub metropolitul Athanasiu de Mih. Iștvanovici.

V. Le avusem, ci periră în a. 1849, latinește, se aflau la d. protop. Gr. Mihali. Ele erau date de mai mulți principi transilvani în favoarea preuților românești, din care unele se află și la Șincai, în *Cronica românilor*, vezi *Acte și fragmente*, p. 192, 194, 206. Șincai scrie că s-au tipărit la a. 1653, ci esemplariul mieu nu avea an, și apoi cuprinderea și diploma lui Acațu Borcia din a. 1659. De unde anul edițiunei, cel puțin, e dubiu[256].

B. În România

Scriitorii din această provincie se află mai deși decît în Transilvania, măcar că nici aici nu se numesc toți. Iar cei ce i-am aflat sînt următorii : /

XI. Meletie Macedoneanu, egumenul mănăstirei Govora, întîiul XXIII
tipograf în România* ; a tradus și a tipărit *Cazania* de Govora la a. 1642 ; cel puțin în pref. acoloși zice că însuși multe ostenele adause și traducînd și tipărind ; *Anal.*, pag. 151.

XII. Melchisedec, ieromonac, egumenul mănăstirei din Cîmpulung ; a tradus din grecește *Învățături*, tipărite acoloși, la a. 1642 ; *Anal.*, pag. 159.

XIII. Daniel Andrei Panonianu, monah, care cu ajutoriul a doi greci din Chio, Ignațiu Petritzi, ieromonac, și Panteleimon Ligaridi**, a tradus și a compilat *Pravila cea mare* de la Tîrgoviște, la a. 1652 ; *Anal.*, p. 165.

---

* Vezi *Dis. de tipogr.*, p. 52 seq.

** De un Paisiu Ligaridi Chiotu, prea învățat dascăl în Iași, scrie și Dem. Procopiu în Fabricii, *Bibl. gr.*, t. XI, p. 782, nr. XXXIV. Familia lui Petritzi se afla în România și pe la a. 1800, vezi Vretos, *Neo-ellen. Philologia*, t. II., Athen., 1857, p. 152, 320.

XIV. Theodosiu Veştemeanu, metropolitul României, 1668—1705, care, deşi n-a dat afară în acest seclu decît însufleţitoarea prefaţiune la *Liturgia sloveno-românească* de Bucureşti, din a. 1680, iar cartea lui de VII taine s-a tipărit la a. 1702, totuşi pre derept se numără între scriitorii seclului al XVII-lea.

XV. Inocenţiu, ieromonac; a tradus partea românească din *Liturgia slov. rom.*, de mai sus.

XVI. Iordache Cantacuzenu a tradus *Evangeliele* tipărite la Bucureşti, în a 1682. De alt Cantacuzen, anume Constantin, face aducere aminte Radu Grecianu, în prefaţiunela *Pravoslavnica mărturisire*, Buzău, 1691, cum / XXIV că la cele mai grele cuvinte şi noime l-a avut de ajutoriu şi îndereptătoriu; vezi şi Fabricii, *Bibl. gr.*, t. XI, p. 784, nr. XLIII.

XVII. Şerban Grecianu, colucrătoriu la *Biblia de Bucureşti* din a. 1688 şi la *Pravosl. mărt.*, Buzău, 1691, împreună cu frate-său Radu Grecianu; iar la *Evangelia grecească românească* de Bucureşti, 1691, împreună cu Athanasiu Moldoveanu.

XVIII. Radu Grecianu a tradus *Biblia de Bucureşti*, împreună cu frate-său Şerban; *Anal.*, p. 194, notă*, şi cu ajutoriul lui German, episcopul Nisei; *Anal.*, p. 186, Pref. I** şi *Pravosl. mărturisire*, Buzău, 1691, împreună cu frate-său Şerban şi cu ajutoriul lui Cost. Cantacuzenu. Subt numele lui se făcu cunoscut şi un *Cronic al Ţărei Româneşti* de la Radu Negru pînă la Şerban, principele său, de la a. 1290 pînă la 1688, care s-a tradus nemţeşte de J. Filstich la a. 1727, ci nu este a lui***. A lui e numai continuarea acestui cronic de la a. 1688 pînă la a. 1700, sub titlul *Istoria Ţărei Româneşti* sau mai bine *Istoria domniei principelui Constantin Brîncoveanu*, tipărită în „Magasinul istoric pentru Dacia" şi aparte în *Cronicarii Ţărei Româneşti* de A. Tr. Laurian şi Nic. Bălcescu, / XXV Bucureşti, 1857, 8°, tom. II, p. 1—116, şi tradusă tot de acelaşi Filstich nemţeşte, cu o continuare pînă la 1707 de pre un m-script românesc, iar de aci pînă la moartea lui Cost. Brîncoveanu de însuşi traducătoriul****.

XIX. Athanasiu Tomaidu Moldoveanu a tradus, împreună cu Şerban Grecianu, *Evangelia grecească-românească* de Bucureşti, 1693.

XX. Filotei Monacu a tradus din greceşte *Învăţăture creştineşti*, tipărite în Snagov, la a. 1700.

Ediţiuni

X.	*Pravila mică*	4°	Govora	1640
Y.	*Învăţăture*	4°	Cîmpulung	1642
Z.	*Evangelia învăţătoare*	fol.	Govora	1642
Aa.	*Evangelia învăţătoare*	fol.	Dealu	1644
Bb.	*Pravila mare*	fol.	Tîrgovişte	1652
Cc.	*Cluciu*[257]	fol.	Bucureşti	1678
Dd.	*Liturgia slov.-românească*	4°	Bucureşti	1680
Ee.	*Evangelia românească*	fol.	Bucureşti	1682
Ff.	*Apostolu*	fol.	Bucureşti	1683

---

* Del Chiaro, în *Istoria delle moderne rivoluzionid ella Valachia*, Venezia, 1718, p. 43.

** *Acte* şi *fragm.*, p. 237, 238, 239.

*** Vezi J. Filstich Schediasma, *De Valachorum historia*, Jenae, 1743, p. 19. J. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, tom. I, p. 58 seqq., nr. XLVII. Se află în Biblioteca Gimnasiului augustan în Braşou şi în Biblioteca Szecheniana, în Pestîa, vezi *Catalogus msstorum bibl. Szechenianae*, tom. III, p. 462.

**** Engel, *l.c.*, p. 84, nr. LXXX.

Gg.	*Biblia*	fol.	București	1688	
Hh.	*Tipicul S. Liturgii*	—,	—,	1688	
Ii.	*Mărgăritu*	fol.	București	1691	
Kk.	*Pravoslavnica mărturisire*	4°	Buzău	1691	
Ll.	*Evan. grecească rom.*	fol.	București	1693	
Mm.	*Triodu*	fol.	Buzău	1697[258]	
Nn.	*Evangeliu românește*	fol.	Snagov	1697	
Oo.	*Liturgia românește*	4°	Tîrgoviște	1697	
Pp.	*Liturgia rom.*	4°	Rîmnic	1698	
Qq.	*Mineiu slov.-românesc*	fol.	Buzău	1698	
Rr.	*Molitvenic grec.-rom.*	4°	Buzău	1699	
Ss.	Maximu Peloponiseanu [259]	4°	Snagov	1699 /	
Tt.	*Învățături* [creștinești]	8°	Snagov	1700	XXVI
Vv.	*Triodu slov.-rom.*	fol.	Buzău	1700	
Xx.	*Catavasieriu*	—,	București	1700	
Yy.	*Floarea darului*		Snagov	1700	
Zz.	*Alexandria*	8°	(București)	1700	

Note. X. E întîia carte tipărită în România de egumenul tipograf Meletie, în tipografia rădicată de Mateiu principele ; se pare însă a fi numai edițiunea a doua a *Pravilei* tipărite în Brașou, de care s-a zis mai sus (seclu al XVI-lea, sub D), cu unele schimbari în ortografie, din care împrejurare și mai ușor se poate precepe cum de se află la întîia carte tipărită în România prefațiunea nu de la metropolitul României, ci de la al Transilvaniei, de unde apoi și urmează că acel Genadiu nu e al II-lea, de pre la a. 1641, ci cel dintîi, sub care se tipărise și *Cazania* de Brașov din a. 1580.

Y. Cuprinde XIII cuvîntari ; *Anal.*, p. 159.

Z. De la Dumineca publicanului pînă la a tuturor sînților ; *Anal.*, p. 150.

Aa. E numai compilațiune din *Cazania* de Govora de mai sus și din cea de Iași de la a. 1643, așa cît din cea dintîi a luat pînă la Dumineca Tomei după Evangeliu (p. 1—103), iar de aci, toate, din cea de Iași, numai cît în ortografie multe sînt schimbate. În multe esemplare foile dintîi mai toate sînt din edițiunea de Govora, care se desting de celealalte prin aceea că cele de Govora nu au linie pre margini*.

Bb. *Anal.*, p. 164. *Pravilele împărătești* sînt / luate din edițiunea de Iași, din a. 1616, numai cu schimbari în ortografie, ci compilatoriul înfirînd toate alte fîntîne, de aceasta a tăcut ; alătură *Anal.*, p. 175 § 75 cu p. 223 § 103. XXVII

Cc. *Anal.*, p. 181.

Dd. Tipicul și unele rugăciuni înapoi sînt românește, celealalte slovenește. Epistola dedicătoare e de metropolitul Theodosiu, iar prefațiunea de Inocențiu, monacul traducătorului,

Ee. Traduse din grecește de Iordache Cantacuzenu, pre carele principele Șerban, în prefațiune, [î]l numește „fratele nostru".

Ff. Tradus de pre cel grecesc, fără nume.

Gg. Traduse de frații Șerban și Radu Grecianu ; vezi mai sus (nr. XVIII) ; *Anal.*, p. 185.

Hh. Ni s-a promis, ci încă nu ne-a venit.

Ii. *Anal.*, p. 195.

Kk. Traduse din grecește de Radu Grecianu, împreună cu frate-său, Șerban, și cu ajutoriul lui Cost. Cantacuzenu. Autoriul cartei e Petru

---

* Mînăstirea din Dealu, deasupra Tîrgoviștei, fu făcută de Radul cel Mare, 1486—1501, după cronicarii Țărei Românești, mai adevărat în anii 1495—1508.

Mogila A., episcopul Kievului în Rusia*, „fecioru de Domnu de Moldova“**, care a și dat întîia tipografie moldovenilor***, iar îndereptătoriu a fost Meletiu Syrigu****, dascălul beserecei costatinopolitane. Grecește s-a tipărit mai întîi în Amstelodamu, la a. 1662, apoi în București, la a. 1699*****. /

XXVIII Ll. Dată afară de Șerban Grecianu și de Athanasiu Tomaidu Moldovanul, care zice în Epilog că a tradus-o, însă traducțiunea aceasta se restrînge la puține schimbari ce a făcut în testul edițiunei de 1682, pre care de altmintrea [î]l urmează strîns.

Mm. Se pare a fi slovenește-românește.

Nn. Urmează testului edițiunei de București din 1682, însă cu multe schimbari în formele vechi.

Oo. și Pp. Nu le-am văzut și ni se par dubie.

Qq. Numai tipicul, Apostolul, Evangeliele și Sinaxarele sînt românești, iar celealalte slovenește, ca și în alte carți tipărite tot acolo.

Rr. Nu l-am văzut.

Ss. Tipărit de Anthim Iberianul, care în urmă fu metropolit în București, fără de a se scrie cine l-a tradus.

Tt. Traduse din grecește de Filotheu monacul.

Vv. Ca *Mineiul* de sub Qq.

Xx. Nu l-am văzut.

Yy. Sulzer, în *Istoria* sa, tom. III, p. 39, nota nr. 29, scrie : *Floarea darurilor*, din grecește ; ci nu o am văzut.

Zz. Del Chiaro, la locul citat, p. 44, o numără între carțile tipărite în Tipografia Metropoliei din București, zicînd : „*Alexandrie*, o sia storia di Alessandro il Macedone, stampata in lingua valaca ; ma detta storia è veramente curioasa per le molte favole che in essa vedonsi frammischiate“. Edițiunea primă nu o am văzut, poate că nici se mai află, însă urmele de limba edițiunei primitive rămasere și pînă în edițiunile mai nouă. /

XXIX

C. În Moldova

Cele mai vechi urme de scriere în limba românească din astă provincie aflăm la Dogiel, care în *Codicele diplomatec*, tom. I, p. 597, zice că în Arhivul Poloniei, de unde trase diplomele sale, se aflau în limba românească mai multe scrisori omagiali din partea principilor Moldovei, ci, neaflîndu-se neminea în Cracovia care să știe românește, nu le-a putut publica, ci s-a mulțămit numai cu arătarea cuprinsului lor, după registrul Arhivului******. Aste scrisori se văd a fi cam treizeci cu numărul*******, din carele pentru seclul al XIV-lea se vin șepte, iar pentru al XV-lea ca la

---

* De la a. 1632, mort 31 dec. 1647.

** A lui Simeon, care domnî în anii 1607–1612.

*** Vezi *Pref. Cazaniei de Iași,* din 1643, în *Anal.*, p. 206.

**** Vezi Fabricii, *Bibl. gr.*, t. X, p. 437, nr. XXXII și t. XI, p. 777, nr. XVII. El a cuvîntat și la întronarea metropolitului Moldaviei, Barlaam, dumineca, în 23 sept. 1632.

***** Vezi mai pre larg despre aceasta la Kimmel, în *Libri Symb. eccl. Orient.*, Jena, 1843, p. LI seqq.

****** Math. Dogiel, *Codex diplom. regni Poloniae*, Viennae, 1758. fol., tom. I, pag. 597, în notă : „Literae homagiales Palatinorum Moldaviae scriptae sunt lingua valachica, cujus neminem gnarum Cracoviae cum in tabulario reipublicae instrumentorum originalium exemplaria conficerem, reperire potui, inde est, quod illarum Summarium tantum ex Regestro, quod in eodem tabulario existat, descriptum hic subjungitur“ [260].

******* De la a. 1387 pînă la a. 1479, de sub principii Petru, Roman, Ștefan I, Alesandru, Ilia și Ștefan II.

douăzeci și patru ; fără îndoială de cel mai mare interes, nu numai pentru limba românească, ci și pentru istorie, numai cît este îndoială, oare acele scrisori fost-au scrise românește sau slovenește*, și este teamă, nu cumva / editoriul codicelui, văzîndu-le scrise cu slove și neștiind românește, să XXX
se fie alunecat din conictură a spune că-s scrise în limba românească pentru că-s de la români ; iar de-s într-adevăr românește, deodată s-are decide și acea întrebațiune, încă tot agitată, oare înainte de seclul al XV-lea scris-au românii cu litere latine și de cînd au început a scrie cu slove ?** [261]

Însă scriitori autori înainte de seclul al XVII-lea, în Moldova, nu aflăm decît pre anonimul cronicariu al Moldovei, de care adeseori face aducere aminte Gr. Urechie, și anume [î]l destinge de cronicul latinesc, precum la cap. IV, VI, IX etc. ; și poate chiar pre Urechie, în cît poate că s-a născut înainte de 1600, și cronicul l-au dedus numai pînă la 1594.

Iar scriitori din seclul al XVII-lea în Moldova aflăm pre următorii:

XXI. Gregoriu Urechie, fiul lui Nestor și al Metrofanei, carii fundară mînăstirea Secul pre la a. 1604. Anii nașterei și moartei lui nu-s cunoscuți, precum nici alte cercustari din / viața lui, decît că au petrecut în XXXI
satul Prigoreni, lîngă Tîrgul-Frumos, unde și-a scris și cronicul, sub titlul *Domnii Moldovii și viața lor*, în XXXII de capete, începînd de la Draguș pînă la a doua domnie a lui Aron sau de la a. 1350 pînă la a. 1594, și cuprinzînd un period de 244 ani. Mai întîi s-a tipărit de M. Cogălniceanul, în *Cronicele Moldovei*, tom. I, p. 93—209.

XXII. Eustratie, care a scris sub Basiliu Lupu principele, pre la a. 1632—1646. De la el avem *Șeapte taine* și *Pravilele împărătești*, Iași, a. 1645—6. Altă carte, sub nume de *Pravilă beserecească*, din care cele șepte taine sînt numai un mic estract, pre cît știm, nu s-a tipărit, iar scrisă a fost cel puțin la a. 1632, cum arată un ms. ce-l avem înaintea noastră, și așa cu zece ani înainte de cea dintîia carte românească în Moldova[262]. El se pare a fi scris și un cronic moldovenesc, care nu știm dacă mai custă sau, cel puțin, copiind *cronicul* lui Urechie a-l fi adaus cu notițe geografice și istorice, pentru care mult e defăimat de Nicolau Costin, Dem. Cantemir și alții[263].

XXIII. Simeon Dascălul și

XXIV. Misail Călugărul, de altmintrea necunoscuți, decît că se zice că ei ar fi umblat pre urma lui Eustratie în scrierile lor despre români, pentru care întru asemenea sînt defăimați de aceiași de mai sus. Fragmente din operile lor sau note sînt publicate în *Cronicele Moldovei*, tom. I, Apendicea I, pag. 3, 4, Apend. VII, p. 30, Apend. IX, p. 55.

XXV. Petru Danoviciu, de altmintrea / necunoscut, decît că XXXII
a fost moldovean ; a scris un cronic, încă netipărit, începînd de la facerea

---

* Cum că în Moldova într-adevăr și înainte de Conciliul de la Florența (1432) au scris cu slove și slovește se află grele mărturie, și anume : 1) Diploma principelui Roman, din anul 6900, adecă 1392, de care scrie Miron Costin, cum că Dositei metropolitul o a aflat la monastirea Pobrota și era scrisă în limba slovenescă, precum arată începutul și capetul diplomei ce le pune acolo ; și în *Cronica* versificată (*Anal.*, p. 234) Dositei zice că, în diplomele țărei, Roman se scria samoderjavets, ca și în diploma citată ; 2) Biblia m-să slovenească, ce se afla la J. Pericinolti, în Veneția, scrisă frumos de Gabriel monacul în mănăstirea Neamț, la a. 6937, adecă de la Chr. 1429, sub principele Alesandru și doamna lui, Marina. De unde se cunoaște că scrisoarea și limba slovenească erau usitate în beserecele și cancelariele Moldovei încă înainte de sus atinsul conciliu.

** Vezi însă ce zice și Nic. Costin, la a. 6940 (1432), *Chron. Mold.*, t. I, p. 106, în nota 1, unde scrie : „N-au aflat solii lui Alesandru“, în loc de la Ales.

lumei pînă la sultanul turcesc Murad, feciorul lui Achmed Sultan, care începu a împărăți la a. 1624, cu alte adausuri în CCXXIV de capete, unde autoriul la capet zice că l-a scris la a. 1636.

XXVI. Barlaam, metropolitul Moldovei, de Suceava, ales în 23 sept. 1632, a scris *Cazania* de Iași, din a. 1643, și *Răspunsuri asupra Catehismului calvinesc*, tipărit la Belgrad, în a. 1645.

XXVII. Dositei, metropolitul Moldovei, unul din cei mai zeloși scriitori moldoveni, a compus *Psaltirea în versuri*, tipărită la a. 1673, și a tradus *Acatistul*, *Trebnicul*, *Psaltirea* în proză, *Parimiariul* etc., toate tipărite (vezi sub EE, II, MM, NN).

XXVIII. Miron Costin, fiul lui Alesandru Costin, născut, precum se pare, în Baru, în Ucraina, unde pre la a. 1640 se află învățînd la școală, după aceea în multe deregătorie publice fiind sub Basiliu Lupul pînă la Costantin Cantemir principii, în urmă fu ucis din mandatul cestui din urmă în Roman, la a. 1692, luna lui decembre, și s-a înmormîntat în mormîntul familiei, în Barboși, împreună cu soția sa. Scrierile lui se zic a fi următoarele:

a) *Despre descălecatul dintîi al Moldovei*, în șepte capete de la întîia colonisare a Daciei pînă la fundarea principatelor, tipărită în *Cron. Mold.*, t. I, p. 3—32; amplificată de fiu-său Nicolau și tipărită tot acolo, p. 33—91.

XXXIII b) *Cronicul Țărei Moldovei*, în XX / capete, începînd de unde a încetat Urechie, sau de la domnia lui Aron pînă la Ștefăniță, și cuprinzînd un period de LXVIII ani, de la a. 1594 pînă la a. 1662; tipărit tot acolo, p. 214—335*. S-a continuat mai încolo de mai mulți, între alții de fiu-său Nicolau, pînă la a. 1712, de care mai jos, de Ioane Neculce, pînă la a. 1743, și alți anonimi, tipăriți tot acolo, tom. II, p. 3—130, 193—464 etc., despre carii, în seclul al XVIII-lea.

c) *Viața lumei*, poemă mică, încă netipărită.

d) *Tractat mic de versificare românească*, netipărit.

e) *Epigrama cătră cutimpuraniu său Dositei*, netipărit.

f) *Viers despre originea și descălecarea românilor*, tipărit în Psaltirea versificată de Dositei, f. 265, fața 1, reprodus în *Anal.*, p. 253, în notă.

XXIX. Nicolau Costin, fiul lui Miron Costin, a învățat în Universitatea din Cracovia și a purtat mai multe deregătorie sub principii de la Cost. Duca pînă la Nic. Mavrocordat, mort în a. 1712, luna lui septebre. Scriptele lui sînt:

a) *Despre descălecatul dintîi al Moldovei*, în XVI capete, de care mai sus.

b) *Descrierea Cronicului lui Urechie*, cu adausuri, tipărite în *Cron. Mold.*, t. I, p. 99—184, sub linie, și în *Apendicea* II—VI, VII și X, p. 6—29, 40—54, 59—126.

XXXIV c) Continuarea *Cronicului* tătîni-său de la Eustratiu / Dabija pînă la Nic. Mavrocordat (1662—1719), de care mai sus; însă pînă la începutul domniei întîie a lui N. Mavrocordat, după scrisorile lui Basiliu Damian, care fusese logofet lui Theodosiu Dubou, cutimpuraniului său, și numai de aci înainte din capu-său; tipărită tot acolo, t. II, p. 1—130 (după B. Damian, p. 3—64, de la sine, p. 64—130).

d) Fragmente istorice din a doua domnie a lui Nic. Mavrocordat, care le-a folosit Axentiu Uricariul, în seclul următoriu (acoloși, t. II, p. 131—192).

---

* Vezi I. Chr. Engel, *l.c.*, p. 57 seq., nr. LV și p. 119 seqq. Ms-ul din Blaj nu se mai află.

XXX. Demetriu Cantemir, principele Moldovei, născut la 26 oct. 1673, mort în 21 aug. 1723, a căruia biografie se află aiurea scrisă. El era om învățat și știa mai multe limbe a scrie și a vorbi, iar cartile lui scrise sînt următoarele :

a) *Divanul lumei,* românește și nou-grecește ; vezi *Anal.,* p. 245.

b) *Istoria Daciei vechi și nouă*[264], m-scrisă și în Blaj*, iar tipărită după un esemplariu din S. Petropole din Iași, pre la anul 1836, în doi tomi, in 8°, începe de la timpurile cele mai vechi ale Daciei pînă la descălecarea principatelor, fără de a o continua. Versiunea în limba latină se zice că a perit, călătorind pre Marea Caspie.

c) *Istoria Brîncovenilor și a Cantacuzenilor,* ms. in 4°, netipărită, tradusă din nemțește în / nou-grecește și tipărită de Georgiu Zavira, XXXV
Pestia, 1795, 8°, sub titlul : Συμβεβηκότα τῶν ἐν τῇ Βλαχίᾳ Καντακουζηνῶν καὶ Βραγκοβάνων.

d) *Întruducere în musica turcească,* ms. in 8°, netipărit.

Latinește a scris : 1) *Historia incrementorum atque decrementorum aulae Othomanicae,* 4 vol., fol.** ; 2) *Annotationes ad incrementa et decrementa aulae Othom.,* 2 vol., fol. ; 3) ; *Descriptio Moldaviae****, 4) *Descriptio antiqui ex hodierni status Moldaviae* ; 5) *Vita Constantini Cantemirii, cognomento senis, principis Moldaviae.* Care toate se află în Museul asiatic al Academiei împărătești din S. Petropole****. 6) *Theologo-physica sau Historia creationis cum observationibus physicis,* ms. fol.

Rusește a scris și a tipărit : *Sistema relegiunei mohamedane,* in fol.

Turcește : *Istoria mohamedanismului* etc.

Alți scriitori moldoveni în limba română, însă cu îndoială, aflăm încă : 1) Ieremia Cacavella, grec, de origine din Creta, carele a tradus /
istoria lui Platina, în grecește*****, iar românește și grecește a scris o epis- XXXVI
tolă lăudătoare cătră Dem. Cantemir, tipărită în *Divanul lumei.*

2) Nicolau protospătariu, pre care Fabriciu, în *Bibl. grec.,* t. X, p. 436, nr. XXI, [î]l numește Lacedemonianul, iar Dem. Procopiu, tot acolo, t. XI, p. 789, nr. LX, scrie că acesta are fi tradus S. Scriptură din grecește în românește, care pînă astăzi se lege în toate beserecele lor. De astă versiune, însă, mărturisesc că nu am mai aflat altă urmă necăiurea.

Edițiuni

AA.	*Cazania*	fol.	Iași	1643
BB.	*Răspunsuri,* a lui Barlaam		Iași	1645
CC.	*Șeapte taine*	4°	Iași	1645
DD.	*Pravile împărătești*	fol.	Iași	1646
EE.	*Liturgia,* de Dositei	4°	Iași	1679
FF.	*Trebnic*	4°	Iași	(1680)

---

* Vezi J. Chr. Engel, *l.c.*, pag. 26, sub a). Edițiunea de Iași, perită în 1849, nemaiavînd-o a mînă, nu poci însemna nici titlul, nici anul apriat ; în ms. are titlul : *Cronic pentru vechimea romînilor în Dacia.*

** Asta se pare a fi cea tradusă frîncește, s.t. *Histoire del' empire othoman,* par M. de Jonquières, tom. I, II, Paris, 1743, 4°, și nemțește, s.t. *Geschichte des Osmanischen Reiches,* Hamburg, 1745, 4°.

*** S-a tradus și tipărit nemțește mai întîi în „Büschings-Magazin für die neue Histoire und Geographie", 4°, Hamb., 1769, t. III, p. 537 seqq. și t. IV, p. 4 seqq. De aci extra, s.t. *Cantemir's historisch-geographisch und politische Beischreibung der Moldau,* 8., Frankf. u. Leipzig, 1771. Iar din netește s-a tradus românește și s-a tipărit la Neamț, în Moldova, s.t. *Descrierea Moldaviei,* 1825, in 4°.

**** Vezi *B. Dorn's asiatisches Museum,* St. Petersburg, 1846, 8°, pag. 118 seq.

***** D. Procopiu, în Fabricii, *Bibl. graec.,* t. XI, p. 787, nr. LII.

GG. *Psalt. slov. și rom.*	4°	Iași	1680
HH. *Paremiariu*	4°	Iași	1683
II. *Viața sînților*, 2 tomi	fol.	Iași	1683
KK. *Liturgia*	4°	Iași	1697
LL. *Divanul lumei*	fol.	Iași	1698

Note. AA. Pre toate dumenecele și sărbătorile; *Anal.*, p. 204.

BB. Scrise asupra *Catehismului calvinesc* din Belgrad, din a. 1642; nu le-am văzut.

CC. Sînt estrase mai mare parte din *Pravila besericească*, netipărită, a lui Eustratiu Logofetul, cu întrebari și răspunsuri; *Anal.*, p. 212.

DD. Tot de același Eustratiu lucrate; *Anal.*, p. 216. /

XXXVII EE. Tipariul urît, nu seamănă cu cel mai dinainte. *Anal.*, p. 223.

FF. Tot de Dositei; partea dinainte cu tipariu frumos ca mai de mult, cu roșu și negru pînă la f. 32, iar de aci numai cu negru și cu tipariul mănunt, ce se vede în toate cartile următoare, sub GG, HH și II. De aci l-am pus între EE și GG; *Anal.*, p. 226.

GG. De același. Paginele sînt în două columne, într-una slovenește, într-alta românește; *Anal.*, p. 229.

HH. De același; *Anal.*, p. 233.

II. De același.

KK. Nu o am văzut.

LL. De principele Demetriu Cantemir; *Anal.*, p. 245.

D. În alte țări

Afară de scriitorii și edițiunile din provinciele pînă aci atinse, mai aflăm tot în acest seclu unele carți tipărite în alte țări și un scriitoriu de altă națiune scriind românește, precum urmează:

Edițiuni

MM. *Psaltirea în viersuri*	4°	Uniew, în Rusia,	1673
NN. *Acatistu*	4°	(tot acolo,	1673)
OO. *Catehismu calvinesc*	8°	în Roma,	1677

Note. MM. Autoriul e tot Dositei metropolitul, care o a tradus în cinci ani. Causa tipărirei în țară străină se vede a fi fost că tipografia donată de Petru Mogilă poate s-a fost stricat mare parte, așa cît mai tîrziu, neputîndu-se folosi cu tipariul nou făcut de Stanciu faurul (vezi nota din *Anal.*, p. 226, la *Liturgia* din 1679), pentru uriciunea lui, de nou fure nevoiți
XXXVIII a alerga/ la Rusia să le dea tipariu, pentru care și mulțămește Dositei lui Ioachim, patriarhul Moscului, într-un viers în *Parimiariu* (*Anal.*, p. 244).

NN. Tot de același și acoloși tipărit, precum arată tipariul; din două esemplare ale noastre, nici unul nu are început, nici așa-numita poartă.

OO. Autoriul e Vito Pilutio, italian minorit, poate și misionariu, iar testul e după *Catehismul* lui Bellarmin, ce se traduse mai în toate limbele. Esemplariul cu care ne folosirăm este al Bibliotecei regale din Berlin, care înșine l-am văzut acolo la a. 1850 și de pre care cîștigarăm și o copie autentică, revăzută cu toată acurateța de domnul E. Buschmann, bibliotecariu și membru Academiei Regie, căruia cu aceasta-i aducem publică și sinceră mulțămită, după ce alt esemplariu pre lîngă toată nevoința nu am putut cîștiga.

Așa, în decursul acestor două secle aflăm ca la XXX scriitori și LXVI edițiuni.

PARTEA I 1

TIPĂRITE

SECLVL XVI

I. ТЄТРѦЄVѦНГЄЛȢѦ

Tipărit, precum se pare, la Braşov, înainte de a. 1580, in fol., fără paginatură, în 30 quaterniuni*).

§ 1. MATEI, I, 18—25; зач. в̃

Ѧлоу Іс̃ Хс̃ нѫскоутоул, ашà ерà. логодитѫ амȣ мȣма лȣи Марїѧ лȣ Іѡсифь. маинте пѫнѫ нȣ се адȣнасе. афлѫ́се аинкѫндь ꙟмаце де Дх̃оул Сфн̃ть. Іѡсифь бѫрбатоул еи дерепть фȣ̀. шѝ ноу врѣ ѧ сѫ ѡ ѡбличаскѫ. че врѣ фȣрнишь сѫ ѡ ласе ѧ. ачїѧ ел коу́цетѫ. ѧтѫ ꙟцероул Домноулȣи ивисе ꙟсомнь грѫѝ. Іѡ́сифе фїюл лȣ̀ Двдь ноуте тѣме а прїими Марїѧ мȣѫрѣ та. че е амȣ ꙟтрȣ ѧ сѫ наскѫ. де Дх̃оул Сфн̃ть ѧсте. нащека амȣ фїюл. шѝ зичевери ноумеле лȣи Іс̃. ачела ва амоу мѫнтȣи ѡаменїи лоуи де пѫкателе лѡр. ачеста тоть фȣ̀ сѫ се избѫндѣскѫ зичерѣ пр̃рѡчилѡр дела Домноул грѫиндȣле. а́декѫ фата прїимика ꙟ маце шѝ нащека фечороул. ши зичевери ноумеле лȣи Еммаȣнил. че се спȣне кȣ нои е Дȣмнезеȣ. скȣлѫ́се Іѡсифь де ꙟ сомнь. шѝ фѣче ка зисе лȣи ꙟцероул Домнȣлȣи. шѝ прїимѝ мȣѫрѣ лȣи ши нȣ щїѧ ѧ. пѫнѫ нѫскȣ фїюл лȣи де-тѫю. ши зисе нȣмеле лȣи Іс̃. /

2 *Aibîndu*, *dereptu*, *ce*, *naşte-va* (bis), *zice-veri* (bis), *se spune* („exponitur"), *de în*, *feace*, *ca* („sicut"), *zise* (bis), *ea* (acc. fără *pre*; ter.), *fiiul* (acc. fără *pre*; bis).

§ 2. MATEI, XIII, 31—55; зач. н̃г, н̃д, н̃е

(Зисе Домнȣль) подоабѫ ѧсте ꙟпѫрѫцїѧ черюлȣи грѫоунцоу лȣи де моущари. че лоу ѡ ѡмȣл ши семѫнѫ̀ ꙟтрȣ агрȣл лȣи. че маи микѫ ѧсте де тоате семенцеле. е кѫндь крѣще маи маре де тоате бѣрзеле ѧсте, ши ва фѝ лемнь. кѫ винь пасѫриле черюлȣи. ши ѡдихнескь спре стлѣ́пȣреле лȣи. ши алтѫ пилдѫ грѫи лѡр. подоабѫ ѧсте ꙟпѫрѫцїѧ черюлȣи, ковѫсѣла. че ѡ лȣѡ мȣѫрѣ. ши ѡ акопери ꙟ фѫиинѫ де треи мѫ́сȣри пѫнѫ кѫндь доспирѫ тоате. ачѣлѣ тоате грѫѝ Іс̃ ꙟпотрива нѫродȣлȣи. ши фѫрѫ пилдѫ немикѫ ноу грѫи кѫтрѫншїи. ка сѫ се избѫндѣскѫ зичерѣ нр̃рочилѡр

---

*) Titlul lipseşte, foaiele dinainte fiind pierdute. /

че грѫирѫ. дешкидевою ꙟ пилде ростоул міеȣ. ши вою рѫгѫи аскȣнселе де ꙟ токмѣла лȣміеи. атȣнче лѫсѫ глоателе ши вине ꙟ касѫ Іс҃. ши апропиѧрѫсе кътрѫ ель оученичїи лȣи ши́ грѫпрѫ. спȣне ноаѡ пилда плѣвеен а грѫȣлȣи (l. агрȣлȣн). ель ръспȣнсе зисе лѡр. чине сѣмѫнѫ чѣ сѫмѫнцѫ бȣнѫ ѧсте Фїюл ѡменескь. є агрȣл ѧсте лȣмѣ. є бȣнѫ сѫмѫнцѫ. ачещѣ сънть фїи ꙟпърѫтещи. є плѣвеле сънть фїи непрїиторюлȣи. є врѫжмашоул че ѡ сѣмѫнѫ ѧсте дракоул. є сечерѫчюнѣ сфръшитоул вѣкȣлȣи ѧсте. є сечерѫторїи ꙟцерїи сънть. къ вѡр амȣ адȣнà плѣвила. ши ꙟ фок ардеѡвѡр. аша ва фи ꙟ сфръшитоул вѣкȣлȣи ачестȣѧ. тремитева Фїюл ѡменескь ꙟцерїи
3 лȣи. ши ка адȣнà тоци съблѫзниторїи / де ꙟпърѫціѧ лȣи. ши фѫкѫторїи фѫрѫ лѣце. ши арȣнкаива ꙟ кȣпторюл де фок. ачі́ѧ ва фи плѫнцере ши скръшнирѣ динцилѡр. атȣнче дерепцїи лоуминасевѡр ꙟпѫрѫціѧ Татѫлȣи лȣи. ши чине аре оуреки де аоузире съ аоузѫ. ꙗръши подоабѫ ѧсте ꙟпѫрѫціѧ черюлȣи. комоарѫ аскȣнсѫ ꙟ сать. че ѡ афлѫ ѡмь аскȣнсѫ. ши де бȣкȣрїе мѣрсе ши тоть кътъ авȣ вънд ши кȣмпърѫ сатȣл ачела. ꙗрѫши подоабѫ ѧсте ꙟпѫрѫціѧ черюлȣи. ѡмоул негȣцѫторю че каȣтѫ бȣнь мъргѫритари. ши афлѫ оуноул мѫргѫритарю де мȣлть прець. дȣсесе де вънд тоть кътъ авѣ шил коумпѫрѫ. ꙗрѫ подоабѫ ѧсте ꙟпѫрѫціѧ черюлȣи. нѫводȣл арȣнкат ꙟ маре. ши де тоть нѣмȣл адȣнарѫ, че къидȣсе ꙟилȣ. шил скоасерѫ ель ла марцине. ши шезȣрѫ де алѣсерѫ бȣнїи ꙟвасе. є поутрезїи лепѫдарѫ афарѫ. ашà ва фѝ ꙟ кȣмилитоул вѣкȣлȣи ачестȣи. ши вор ешѝ ꙟцерїи де вор алѣце ръии де ꙟ мижлокоул дерепцилѡр. шїи вѡр арȣнка ꙟ кȣпторюл де фок. ачиѧ ва фи плѫнцере ши скръшнире динцилор. ши грѫѝ лѡр Іс҃. ꙟцелѣцеци ачѣстѣ тоате. грѫирѫ лȣи єи Доамне. ель зисе лѡр. дерепть ачѣѧ тоть кърȣларюл ꙟвáцесе ꙟпѫрѫціѧ черюлȣп. подобникь ѧсте ѡмоул кѫсѫторю. чела че скоате дин ꙟвистиѧрюл лоуи ноаѡле ши векиле. ши фȣ дѣка сфръши Іс҃ пилда ачаста, трекȣ де ачиѧ.

Zise, luo (bis), *agru* (3), *semențe, e* („et" ; 8), *vearză* („viridia, olera“), *spre* („super"), *nemică, lumiei, atunce* (bis), *vine* (în pret. perf. *veniat*), *spune* („expone, explica“), *secerăciune, derepții, duse-se, cîndu-se, împlu, el* (în acc. fără *pre*), *cumplitul* („finis completum“), *de în* și *di în, ei* („așa este“), *e* (este „utique“), *cărtulariu* (în loc de *cărturariu*), *căsătoriu* („aeconomus“). /

4 § 3. MATEI, XVIII, 1—17 ; зач. о҃д, ое҃

(Ꙟврѣмѧ ачѣѧ) апропиꙗрѫсе оученичїи кътрѫ Іс҃ грѫиндь. амоу чине май маре ѧсте ꙟтрȣ ꙟпърѫціѧ черюлȣи. ши кемѫ Іс҃ прȣнкоул, шил пȣсе ꙟ мижлок де еи. ши зисе дерепть грѫескь воаѡ. къ съ ноу вѫ ꙟнтоарсеть ши съ фици ка фечорїи, ноу веци мѣрце ꙟтроу ꙟпърѫціѧ черюлȣи. чела че се ва смерѝ ка проункоул ачеста, ачела ѧсте май маре ꙟпърѫціѧ черюлȣи. чела амȣ че ва прїимѝ фечорь аша ꙟ ноумеле міеȣ, мине прїимѣще. ꙗрѫ чела че ва съблѫзни оуноул де ачещи митȣтеи че кредь ꙟтрȣ мине, май юшорь лоуи арѫ фи съши спѫнзȣре ѡ ръшиницѫ а сатȣлȣи де чафа лоуи ши съ се афоунде ꙟ волбȣра мърїеи. вае лоумїеи де съблазнѫ. невое ѧсте амȣ а венѝ съблазнеле. ꙟсѫ вай де ѡмȣль ачела че съблазне ꙟблѫ. є съ тѣрѫ мѫна та саȣ пичорȣль тъȣ съблѫзните. тае ѧ ши лѣпѫдѫ ель дела тине. май бинеци ѧсте съ мерци ꙟ виѧцѫ шкопь саоу слȣть. нече доаѡ мѫни ши доаѡ пичоаре авѫндь арȣнкать съ фїе ꙟ фокȣль вѣчилѡр. ши съ те ѡкюл тъоу съблѫзнѣще, скоатель шиль лѣпѫдѫ дела тине. май бинець ѧсте коуȣ ѡкю съ мерци ꙟ виѧцѫ декѫть дои ѡки съ авеи ши арȣнкать съ фїи ꙟ ꙗзерȣл де фок. вегѣцивѫ съ нȣ ведеци оунȣл де ачещи митȣтеи. грѫескь амȣ воаѡ. къ ꙟцерїи лѡр поурȣрѣ въдь фаца Татѫлȣи міеȣ де ꙟ черю. вине амȣ Фїюл

ѡменескь съ каꙋте ши съ мѫнтꙋѧскѫ перицїи. че вѫ воаѡ паре. съ арѫ фи нещине
де ѡмени / ѡ соутѫ де ѡи, ши ва рѫтѫчй ꙋна дин ꙟселе. аоу ноу ва лѫсà 5
ноаѡ зечи ши ноа ѡ ꙟ пѫдꙋре ши се ва доуче де ва къоутà рѫтѫчита. ши съ афле
ѧ, дѣдевъръ грѫескь воаѡ. къ воукꙋрасева де ѧ маи врътѡс. де кѫть де чѣле
ноаѡ зечи ши ноаѡ нерѫтѫчите. аша нꙋ е воѧ ꙟнаинтѣ Татѫлꙋи вострꙋ де
ꙟ черю, съ пїарѫ нече оунꙋль де ачещи митꙋтеи. є съ грешире цїе
фрателе тъꙋ, пасѫ ши ѡбличѣще ель адинсере ши ачела сингꙋрь. ши
сѫ те аскꙋлтаре, афлавери фрателе тъꙋ. є съ ноу тине
аскоултаре, ѧ кꙋ тине іарѫ оунꙋль саꙋ дои. къ де ꙟтре ростꙋреле а дои
саꙋ а треи мѫртꙋрїи сънть тоть граюль. є съ ноу аскꙋлтаре еи,
спꙋне ла весѣрекѫ. є съ де весѣрекѫ ꙟчепꙋрѫ а нꙋ сокоти, фїе цїе ка ꙋꙟ пъгѫнь
ши вамешь.

Să („si" ; 8), *întoarsetu* (perf. ab intorsi), *mine* (fără prep.), *e* („et"), *nece*, *veghiaţi-vă*, *vine* (praet. perf.), *ea* (acc. fără *pre*), *greşire*, *el* (acc. fără *pre*), *adinsere* („inter te"), *ascultare* (perf. condit.; 3), *afla-veri*, *tine* (fără *pre*), *fratele* (acc. fără *pre*), *de între*, *ei* (acc. fără *pre*).

§ 4. MATEI, XXIV, 27—51 ; зач. 100—103

(Ꙁисе Домноул оученичилѡр лꙋи. ка) фꙋлџероул че ѧсе де ла ръсѫрить
ши се ивѣште ла апоусь. аша ва фи ши ꙟнтрꙋ венитꙋль Фїюлꙋи ѡменескь.
юѡ ва амꙋ фи троупоул аколо адꙋнасевѡр вълтꙋрїи. ачїѧши доупѫ скръбитоул
зилелѡр ачелѡр, соареле ва ꙟтꙋнека ши лоуна ноуш ва да лꙋмина еи.
ши стѣлеле вор къдѣ де ꙟ черю. ши атоунче се ва ивй семноул Фїюлꙋи ѡменескь 6
ꙟ черю. ши атꙋнче вор плѫнџе тоате рꙋделе пъмѫнтꙋлꙋи. / ши вѡр ведѣ Фїюл
ѡменесвь вїинд ꙟноуѡрїи черюлꙋи коу силѫ ши коу славѫ моултѫ. ши ва тремѣте
ꙟџерїи лꙋи нꙋ боучине ꙟ гласꙋре мари. ши вор адꙋнà алешїи лоуи де патрꙋ
вънтꙋре. де ꙟ капетеле черюлꙋи пѫнѫ ꙟ сфръшитꙋл лѡр. де смокинꙋ ꙟвъцацивѫ
пилдѫ. къндь амꙋ стебелеле еи вор фи тинерѣле ши фрꙋнза ꙟфрꙋнзѣще,
съ щици къ апроапе ѧсте де сечерать. ашà ши вои къндь веци ведѣ
ачѣлѣ тоате съ щици къ апроапе ѧсте лѫнгѫ оуши. дѣдевъръ грѫескь воаѡ.
къ наре а трѣче роуда ачаста, пѫнѫ ачѣлѣ тоате вѡр фи черюл ши
пѫмѫнтꙋль ва трѣче. є кꙋвѫнтꙋл мїеꙋ нꙋ ва трѣче. де зиѡа ачѣѧ ши часꙋль
ачела нимѣ ноуль щие. нече ꙟџерїи черюлꙋи. ноуман Татѫль мїеꙋ ꙟсоуши.
коумь амꙋ фоу ꙟ зилеле лꙋ Нѡе. аша ва фи ши венитоул Фїюлꙋи
ѡменескь къ ерà ꙟ зилеле аинте де потопь мѫꙟкѫндь ши вѫндь. ꙟсꙋрѫндꙋсе
ши мѫритѫндꙋсе. пѫнѫ ꙟ зиѡа че ꙟтрѫ Нѡе ꙟ коравїе. ши ноу
симцїѧ. пѫнѫ вйне апа ши лꙋѡ тоть. ашà ва фи ши венитꙋль Фїюлꙋи ѡменескь.
атꙋнче дои вор фи ꙟ сать, оунꙋлꙋ се ва лоуà є алтꙋлꙋ се ва лѫсà. є дои пъшиндь
ꙟ рѫшницѫ. оунꙋлꙋ се ва лоуà є алтꙋлꙋ се ва лъсà. превегѣци амꙋ. къ
ноу щици ꙟ че чась Дѡмноуль вострꙋ ва венй. ачѣѧ съ щици, къ съ арѫ
фи щїиндь домноуль касеи де кътрѫ каре страже фоурꙋль ва венй, превегѣрарѫ
амꙋ ши нарѫ да съи сапе каса лꙋи. дерепть ачѣа ши вои фици
гата къ ꙟ чась че нꙋ вѫ паре Фїюл ѡменескь ва венй. чине ѧсте амꙋ крединчѡс
ровь ши ꙟцелепть. че елоул дꙋсе домнꙋл / лꙋи спре тоатѫ каса лꙋи, 7
чела че съ дѣ лѡр хранѫ ꙟ врѣмѧ лꙋи. фериче де ровоул ачела, че ел ва
афлà домноул лꙋи къндь ва венй фъкѫндь. дѣдевъръ грѫескь воаѡ. къ спре
тоатѫ авꙋцїѧ лꙋи пꙋнелва ель. є се зйсере рѫꙋ робь ачела ꙟтрꙋ иннима
лꙋи, пестива домнꙋль мїеꙋ а венй. ши ва ꙟчѣпе аши вате соцїи лꙋи. а мѫнка ши
а вѣ кꙋ вецицїи (l. бецивїи), венива домнꙋль робꙋлꙋи ачелꙋи ꙟ зи че ноул ва фи
ащептѫндь, ши ꙟ чась че ноул щїе шил ва нѫдꙋшй де нѫпраснѫ. ши чинстѣ
лꙋи кꙋ некрединчошїи ва фи поусѫ. ачїѧ ва фи плѫнџере ши скрѫшнире диꙟцилор.

Iúo („ubi“), *nuoru, bucine* (pl.), *vînture* (pl.), *n-are a trece* (futur pro *nu va trece*), *e* („et“ ; 5), *nece, ainte* („înainte“, „ab ante“), *vine* (perf. *venit*), *sat* („ager“), *să* („si“), *caseei, spre* („super“ ; 2), *el* (pro *îl*), *de adevăr* (adv.), *zisere* („dixerit“, perf. conj.).

§ 5. MATEI, XXV, 31—46; зач. рѕ҃

(Ȥисе Домнȣл) къндъ ва венѝ Фїюл ѡменескъ ꙟслава лоуи. ши тоци
сфйнци ꙟџерии кȣноусоул. атоунче ва шедѣ ла скаоунȣл славеей лȣи. ши
се вѡр адȣнà ꙟнаинтѣ лȣи тоате лимбиле. ши ва алѣџе ей оунȣлъ де алалтъ.
ка оун пъсторю алѣџе ѡиле де ꙟ капре. ши ва пȣне ѡиле дѣдерѣпта
лȣи. ꙗрѫ капреле дѣстѫнга. атоунче зисе ꙟпъратȣлъ челора дѣдерѣпта лоуи.
веници благословиції де пѫринтеле міеȣ де мощеници че ѐ гѫтитѫ воаѡ
ꙟпърѫціѧ де ꙟ токмѣла лоуміей. флѫмѫнзіи шимъ дѣдетъ мѫнкаре.
ꙟсетошаи ши мѫ адѫпатъ. стрїинъ ерà ши мѫ доусетъ. дезбрѫкатъ
8 ерà ши мѫ сокотитъ. ꙟ темницѫ ерà ши венитъ кътрѫ мине. / атоунче
вѡр ръспоȣнде лоуи дерепції де вор грѫѝ. Домне. кѫндȣ тѣмъ възȣтъ флъмѫндъ
ши тѣмъ сътȣратъ саоу сетѡс ши тѣмъ адъпатъ. кънд тѣм
възоутъ стрїинъ ши тѣмъ доусъ. саоу дезбрѫкатъ ши тѣмъ ꙟвръкатъ.
къндȣте възоумъ лъцедъ саоу ꙟ темницѫ ши венимъ кътрѫ
тине. рѫспȣнсе ꙟпѫратȣлъ зикъндъ лѡр. адевъръ грѫескъ воаѡ. къ фѫкȣтъ
оунȣл ачещѣ фраци ай міей май мичи, міе фѫкȣтъ. атоунче ва зиче ши челора
дѣстѫнга лȣи. дȣчецивѫ дела мине блѫстемацилѡр ꙟ фокоул вѣчилѡр.
че ѐ гѫтитъ дракоулȣи ши ꙟџерилѡр лоуи. флѫмѫнзіи ши ноумъ дѣдетъ
мѫнкаре. ꙟсетошаи ши нȣ мѫ адѫпатъ. стрїинъ ерà ши ноу мѫ
дȣсетъ. голъ ерà ши нȣ ꙟврѫкатъ мине. лъцедъ ерà ꙟ темницѫ
ши ноу сокотитъ мине. атоунче вѡр рѫспоунде лоуи ши ачеѧ грѫиндъ.
Доамне. къндȣ тѣмъ възоутъ флѫмѫндъ саȣ сетѡс. саȣ стрїинъ. саȣ
голъ. саȣ. болнавъ. саȣ ꙟ темницѫ. ши намъ слоужитъ цїе. атоунче ва рѫспȣнде
лор грѫиндъ. адекъръ грѫескъ воаѡ. къ ноу фѫчѣци оунȣѧ де ачещи митоутей.
нече міе фѫчѣци. ши вѡр мѣрџе ачеѧ ꙟ моунка вѣчилѡр. є дерепції ꙟ
вїаца де вѣкъ.

Cunusul (cu însul), *ei* (acc. fără *pre*), *ca* („sicut“), *deadetu* (2), *adăpatu* (3), *dusetu* (2), *îmbrăcatu* (2), *lîngedu* (languidus, „bolnav“), *era* („eram“ ; 6), *venitu, cîndu-te* (cu *u* întreg în *cîndu* ; 4), *văzumu, venimu, făcutu, e* („et“).

§ 6. MARCV, VI, 1—13; зач. к҃к, к҃г

Ши вйне Іс҃ ꙟ мошнѧ лȣи. ши доупѫ ель мерџѣ оученичїи лȣи. ши ера
9 сѫмбѫтѫ. ꙟчепȣ ꙟ глоате / а ꙟвъца. ши мȣлци аскȣлтà, мирарѫсе грѫиѧ.
деȣнде честȣи ачѣстѣ. ши че мѫндрїи дате лȣи. ши търїи аша де мѫиниле
лȣи сънтъ. поу честа ѧсте чоплиторюл фїюл Марїей. є фрацїи Іакѡвъ. ши
Іѡсїе. ши Іоуда. ши Симонъ. ши ноуи сънтъ сȣрориле лȣи чичѣ ꙟтрȣ ной.
ши се блѫзнинѧ ди ꙟсоул. грѫѝ лѡр Іс҃. ноу е пророкȣлȣи фѫрѫ чинсте ноуман
ꙟ мошїѧ лоуи ши ꙟ рȣдѫши ши ꙟ каса лȣи. ши нȣ пȣтȣ ачиѧ нече
о търїе съ факѫ. ноумай пȣцинѫ боалѫ поусе мѫниле, ши киндекѫ. ши се
мира дерептъ некрединца лѡр. ши ꙟбла орашеле ꙟпрежоуръ ꙟвъца. кемѫ Іс҃
доиспрѫзѣче. ши ꙟчепȣ ей а тремите дой къте дой. ши дѣде лѡр деспȣсъ
пре доухȣре некȣрате. ши порѫничи лѡр немикѫ съшъ ѧ пре кале. ноумай оуꙟ
тоѧгъ. нече бȣкате. нече пѫине. нече пре брѫне арѫми. че ꙟкълцаци
ꙟ кълцȣни. ши ноу вѫ ꙟкрѫкареци ꙟ доаѡ кешминте. ши грѫи лѡр.
саȣ оунде веци ꙟтрà ꙟ касѫ. ачїѧ фици пѫнѫ веци еши де аколѣ. ши къци
ноу вѡр прїимѝ вой. нече въ вѡр аскȣлта. ешиндъ де аколò. скоутȣраци
прахȣлъ че ѐ соуптъ пичоареле воастре ꙟтрȣ мѫртȣрїѧ лѡр. адевъръ грѫескъ

воаѡ. маи юшорь ва фи Содомȣлȣи ши Гоморȣлȣи ла зиѡа жȣдекатеи, де къть четъцїеи ачеиѧ. ши еширѫ де проповедȣиѧ де съ се покѫꙗскѫ. ши драчи моулци гониѧ. ши оунџе кȣ оунть мȣлци лънџези ши се виндека.

Vine („venit", perf.), *e* („et"), *nece* (5), *ei* (acc. fără *pre*), *deade, despusu* („stăpînie"), *nemică, arămi* (pl. de la *arame* „bani", conf. *aes*), *sau unde* („oriunde"), *voi* (acc. fără *pre*), *judecateei, cetăţiei, untu* („untdelemn"), *lîngezi* (pl. ; „bolnavi"). /

§ 7. LVCA, III, 1 — 22 ; зач. ѕ̃, ї̃ 10

Ꙟтрȣ ал чинчи зечиле де ань домниси алȣ Тиверїе кесарь. облѫдȣиѧ Понть Пилать Іоудеи. ши а патра облѫдȣиѧ Галилеѧ, Ірѡдь. є Филипь фрателе лоуи патра облъдȣиѧ Тоурїѧ, ши Трахѡнитьска парте. ши Лисанїѧ Ꙗвилинїѧ патрȣ облѫдȣиѧ. пре маи марїи прещи Ꙗнна ши Каиафа. фȣ граюль лȣ Доумнезеȣ кътрѫ Іѡаннь фїюль Захарїеи ꙟ поустїе. ши вйне де ꙟ тоатѫ партѣ Іѡрданȣлȣи. проповедȣиѧ ботежȣнѣ покаѧнїѧ ꙟтрȣ лъсѫчюнѣ пѫкателѡр. коумь ѧсте скрис ꙟ карте кȣвѫнтȣль Ісаїеи пр̃рѡкь. грѫиѧ. гласъ стригѫ ꙟ поустїи. гътици калѣ Домнȣлȣи. дерѣпте фачеци кърѫриле лоуи. тоате доумбрѫвиле ꙟплѣсеворь. ши тоате пѫдоуриле ши мѫгȣриле, плекасеворь. ши фивѡр ꙟ торсȣриле дерѣпте. ши стръминеле кѫинѣтеде. ши вѡр ведѣ тоате трȣпȣреле сп̃сенїе лȣ Доумнезеȣ. грѫиѧ нѫрѡдȣлȣи челора че ешисе съ се ботѣзе дела ель. пȣи де нѫпѫркѫ. чине споуне воаѡ съ фȣџици де че вине мѫнїе. фачеци амȣ плѡдь дестоиникъ де покѫинцѫ. ши нȣ ꙟчѣпереци а грѫи ꙟтрȣ вѡи татѫ авъмь Ꙗвраамь. грѫескь амȣ воаѡ. къ поате Дѡмнȣль рѫдика де ꙟ пїатра ачаста фечорїи лоу Ꙗвраамь. ашà амȣ ши сѫкȣрѣ лѫнгѫ рѫдѫчиниле лемнȣлȣи заче. тоть амȣ лемнȣль че нȣ фаче плодь бȣнь тъѧть ва фи ши ꙟ фокь ароункасева. ши ꙟтребарѫ ель нърѡдȣль грѫирѫ. че амȣ съ фачемь. рѫспȣнсе Іѡаннь грѫй лѡр. чине аре доаѡ вешминте, съ дѣ челоуѧ че наре. ши чине аре боукате, ашишждерѣ съ факѫ. вйнерѫ ши митарничїи ботезарѫсе де ель. ши зисерѫ / кътрѫнсȣль. ꙟвъцѫтоаре, че съ фачемь. ель зисе кътрѫ еи. немикѫ маи моулть зикь воаѡ съ фачеци. ꙟтребарѫ ель ши воиничїи грѫирѫ. ши нои че вомь фаче. ши зиче кътрѫншїи. нимѣ съ нȣ овидици. нече съ клеветици. ши дестоуль съ въ фїе мертичеле вѡастре. ащепта оаменїи ши кȣџета тоци ꙟтрȣ инимиле лѡр де Іѡаннь. аȣ доарѫ ачеста ѧсте Хс̃. ръспоунсе Іѡаннь тȣтȣрора грѫи. Єȣ амȣ кȣ апѫ въ ботезь. венива маи таре е де мине че ноу сѫнть дестоиникь съ дезлегь коурѣѡа кълцоуиȣлȣи лоуи. ачела въ ва ботеза коу Дх̃ȣль Сфн̃ть ши коу фѡкь. че лоуие лопата ꙟ мѫниле лȣи. ши коурѫцива арѣ лоуи. ши адȣнава гръȣль ꙟ житница лȣи. є плѣвеле ва арде ꙟ фокоул нестинсь. мȣлте амȣ ши алтеле мѫнгѫѧ вине вестиѧ оаменилѡр. 11

(Ꙟ врѣмѧ ачѣѧ) Ірѡдь ал патроул пȣтѣрникь обличить фȣ де ель. де Іродїада мȣѧрѣ фрѫцинисъȣ. ши де тоате че фѫкȣ ръȣ Ірѡдь. адаȣсе ши ачаста преспре тоате. ши ꙟкисе Іѡаннь ꙟ темницѫ. фȣ кънд ȣсе ботезарѫ тоци ѡаменїи. ши Іс̃ се ботезѫ ши се рȣгѫ десфѣпсесе черюл. ши дещинсе Дх̃оул Сфн̃ть троупь ꙟ кипь ка ȣꙟ порȣмбь принсоул. ши гласъ де ꙟ чери фȣ грѫй. тȣ ещи Фїюл мїеȣ юбить. де тине бине вроуи.

E („et"; 2), *vine* („venit", perf.), *botejune, lăsăciune, întorsură,* (pl. *întorsuri*), *strămine* (pl. ; stramen ? „locuri afunde și rîpoase"), *vineră* („venerunt", perf.), *nece, al patrul, prespre* (persuper, „preste"), *Ioan* (acc. fără *pre*), *cîndu-se* (cu *u* întreg), *desfeapsese, deștinse* („descendit", pret. perf.), *prinsul* (pre însul). /

12
§ 8. LVCA, VI, 17—36; зач. кд҃, ке҃, кѕ҃

(Ꙟврѣмѧ ачѣѧ) ста Іс҃ ла оуꙟ лѡкь тѡкма. ши нъродь оученичїи лоуи.
ши моулть моулцици ѡамени. де ꙟ тоате Овреиѧ ши Іерлимь ши де
преспре маре Тѵрꙋль ши Сидоноул, че венисе се аскоулте ель ши съ се
виндече де невоиле лѡр. ши кинꙋици де дꙋхь некꙋрать. ши се виндека. ши
тоть нъродоуль къꙋта съ се апропїе де ель. къ търїе де ꙟ ел ешиѧ. ши се
виндека тоци. ши ачела рѫдикѫ окїи лоуи ла оученичїи лꙋи, грѫи. фере-
каци мѣсерїи, къ а воастрѫ ѧсте ꙟпъръцїѧ лꙋ Доумнезеꙋ. ферекаци
флъмѫнзїи акмꙋ, къ сътꙋрасевѡр. ферекаци чеѧ че плѫнгь акмꙋ. къ рѫде-
вѡр. ферекаци фивеци, кънdь вѡр оурѫ вои ѡаменїи. ши кънdь въ вѡр
деспърци. ши вѡр ꙟнꙋта. ши вѡр пореклй ноумеле вострꙋ, къ ѐ ръꙋ деренть
Фїюл ѡменескь. боукꙋравѫвеци ꙟтрачѣ зи ши веци жꙋкà. ꙗтѫ амꙋ плата
воастрѫ моултѫ е ла черюре, доупѫ ачѣѧ амꙋ фѫчѣ прорѡчилѡр пъринцїи
лѡр. ваи де вои вогацилѡр къ се ва кꙋрмà мѫнгѫитꙋра воастрѫ. ваи
де вои сътꙋилѡр акмꙋ, къ флъмѫнзивеци. ваи де вои рѫзѫтѡрилор акмꙋ,
къ сꙋспинавеци ши плѫнџевеци. ваи де кънdь вине зикь воаѡ тоци ѡаменїи.
доупѫ ачѣѧ амꙋ фѫчѣ прорѡчїи минчиноши пъринцїи лѡр. че воаѡ грѫескь
аоузици. ювици драчїи вощри. бине фачеци чеѧ чѣꙋ оурѫть вои. благо-
словици чеѧ че вѫ властемѫ. роугаци де чеѧ че факь воаѡ обидѫ. чине те ва
оучиде ꙟ боукѫ дѫ ши алалтѫ. ши деци ва лꙋà въшмѫнтоул, ши
къмаша ноуи аиѫра. тоть че ва чѣре дела тине дъи. ши чинеци ва лꙋà
13 ал тъꙋ / нꙋль ꙟтреба. коумь веци съ факѫ воаѡ ѡаменїи, ши вои фачеци
лѡр ашиждерѣ. ши съ аци ювѝ чеѧ че ювескь вои че фолось ѧсте воаѡ. ши
амꙋ пъкѫтошїи, ювескь еи ювескь. ши съ аци фаче бине челора че факь воаѡ
бине, че фолось ѧсте воаѡ. ши амꙋ пъкѫтошїи ачѣѧ факь. ши съ аци
ꙟпрꙋмꙋта дела чеѧ че ащептаци съ лꙋаци, че фолось ѧсте воаѡ. ши амꙋ
пъкѫтошїи пъкѫтосꙋль ꙟпрꙋмꙋтѣзѫ. ка съ прїимѣскѫ токма. ꙟсѫ ювици
драчїи вощри. ши бине фачеци ши ꙟпрꙋмꙋтаци немикѫ нꙋ ащептаци. ши ва фи
плата воастрѫ моултѫ ши фивеци фїии де соусь. къ ачела дꙋлче ѧсте прес-
пре чеѧ недꙋлчїи ши ръии. фици амꙋ милосръзи. къ Татѫль вѡс-
трꙋ милосръдь ѧсте.

De prespre, *el* (acc. f. *pre*), *ferecați* (aici „fericiți"), *measeri* (miseri, „săraci"), *lu* (gen., în loc de *lui*), *mîngîiturǎ*, *draci* („inimici, vrăjmași"), *ucide* („percutere", „lovi"), *bucǎ* (bucca, „obraz"), *apăra* („opri"), *sǎ* („si" ; 3), *prespre* („supra"), *ceia nedulcii și răii.*

§ 9. IOANE, I, 1—17; зач. а҃

Де ꙟчепꙋтѫ єрà коувѫнтꙋль. ши коувѫнтꙋль єрà кътрѫ Доумнезеꙋ ши
Доумнезеꙋ єрà коувѫнть. ꙗтѫ ера де ꙟчепꙋтѫ кътрѫ Доумнезеꙋ. тоате ачѣлѣ
фꙋрѫ. ши фѫрѫ де ель нимѣ нꙋ фꙋ че фоу. ꙟтрꙋ ачеста вїацѫ ерà. ши вїаца ерà
лоуминѫ ѡаменилѡр. ши лоуминѫ ꙟтрꙋ оунтꙋнѣрекь лоуминà. ши оунтꙋнѣре-
коул ель ноуль приндѣ. фꙋ оуѫ ѡмь тримесь дела Доумнезеꙋ. ноумеле лꙋи
Іѡаннь. ачеста вине ꙟтрꙋ мъртꙋрїе. де съ мъртꙋрисѣскѫ де лꙋминѫ. тоци
14 крединцѫ съ аибѫ лѡр. ноу ерà ачела лоуминъ./ че съ мъртꙋрисѣскѫ де лоуминѫ.
єрà лоуминѫ адевъритѫ. че лоуминà тоци оаменїи венисе ꙟтрꙋ лоуме. ꙟтрꙋ
лоуме ерà ши лꙋмѣ ачелꙋѧ фоу. ши лоумѣ лꙋи ноуль коунощѣ. ꙟтраи лꙋи вине.
ши аи лꙋи ель нꙋ прїимирѫ. къци прїимирѫ ель, дѣде лѡр поутѣре фечори лꙋ
Доумнезеꙋ съ фїе. крезꙋрѫ ꙟтрꙋ ноумеле лоуи. ши нꙋ де ꙟсънџе. нече де ꙟ
похта троупꙋлꙋи. нече де ꙟ нохтѫ бърбѫтѣскѫ. че дела Доумнезеꙋ се нъскоу-

ши коувѫнтȣль троупь фȣ. ши лъкȣиѧ ꙟтрȣ нои. ши възоумь слава лȣи. славѫ ка оунȣль нъскоуть де ꙟ пъринтеле. ꙟплȣть де доулчѣцѫ ши де адевърь. Іѡаннь мъртȣриси де ель. ши стригѫ грѫй. ачеста ерà чѣмь зись. че доупѫ мине ва венй наинтѣ мѣ фȣ. къ маинте де мине ерà. де ꙟплоутȣль лȣи. нои лȣѡм. ши доулчѣцѫ дерепть доулчѣцѫ. къ лѣџе лȣ Мѡѵси датѫ фȣ. дȣлчаца ши адевърȣль Іс҃ Хс҃ фȣ.

Vine (pret. perf. ; 2), *el* (acc. f. *pre* ; 2), *deade, lu* (pro *lui* ; 2), *nece* (2), *văzumu, luomu* (pret. perf.).

§ 10. IOANE, XIX, 6—24 ; зач. ѯ҃

(Ꙟвремѧ ачѣѧ) сфать фѫкȣрѫ маи марїи преȣци ши бътрѫнїи пре Іс҃ ка
съ оучигѫ ель. ши вйнерѫ кътрѫ Пилать грѫирѫ. ѧль ѧль ръстигнѣще
ель. грѫй лѡр Пилать. лоуациль ель вои шиль ръстигници. єоу амоу
ноу афлаи ꙟтрȣ ель винѫ. ръсноунсерѫ лоуи Іоудени. нои лѣџе авъмь. ши пре
лѣџѣ ноастрѫ даторю ѧсте а мȣрй. къ елȣшисе фаче Фїюл лȣ Доумнезеȣ. є
кънд лȣзй Пилать ачесть коувѫнть, вътосȣсе темȣ. ши ꙟтрѫ̀ ꙟ пре-
тѡр ꙗрѫ. шй грѫй лȣ Іс҃, де оунде ещи тȣ. є Іс҃ / ръспȣнсь нȣ дѣде лȣи. 15
грѫй амȣ лȣи Пилать. мїе нȣ грѫещи. ноу щїи къ пȣтѣре амь а те ръстигни.
ши пȣтѣре амь а те лѫсà. ръспȣнсе Іс҃. нарѫ авѣ нȣтѣре неч оуноул спре мине.
де нарѫ фи датѫ де соусь. дерепть ачѣѧ мѫ въндȣрѫ цїе. маи маре пъкать аи.
де ачїѧ къȣта Пилать съ ласѫ ель. Іȣдеии сригà грѫиѧ. де вери лѫсà
ачеста, нȣ ещи соць лȣ кесарь. тоци чине се фаче ꙟпърать, противѣщесе
лȣ кесарь. є Пилать аоузй ачесть кȣвѫнть ши шезȣ ла жоудекатѫ ла оуѫ
лѡкь че се ке(ма) Лидостротонь. є ѡвреѧще Гавадà. єрà винери Пащиле.
часоу ерà кала шасе. грѫй Іоуденлѡр. ꙗтѫ ꙟпъратȣль вострȣ. єи стригарѫ.
ѧль ѧль ръстигнѣще ель. грѫи лѡр Пилать. ꙟпъратоул вострȣ вои ръс-
тигнй. ръспȣнсерѫ маи марїи преȣци нȣ авъмь ꙟпърать. фѫрѫ кесарь. атȣнче
дѣдель ель лѡр де съль ръстигнѣскѫ. лȣарѫ Іс҃. дȣчѣль ши пȣрта
крȣчѣ лȣи. єширѫ ꙟтрȣ оуѫ лѡкь кемасе аль Цестȣлȣи. че се грѫѧще
Голгода. оунде ръстигнирѫ ель. ши кȣноусоул ши алци дои де ꙟкоаче
ши де ꙟколо є ꙟ мижлокь Іс҃. скрисе ши скѫндȣрѣ Пилать. ши нȣсе ла
крȣче. єрà скрисѫ. Іс҃ Назарѣинноул. ꙟпъратȣль Іоуденлѡр ачастѫ скѫн-
дȣрѣ. мȣлци чътїѧ де ꙟ Іоудеи. къ апроапе єрà локȣль де четате оунде ръс-
тигнирѫ Іс҃. ши єрà скрисѫ. ѡвреѧще. гречѣще. лътинѣще. грѫирѫ лȣ
Пилать маи марїи прѣȣци. нȣ скрие ꙟпъратоул Іоуденлѡр. че къ ачеста зисе
ꙟпърать сънть Іоуденлѡр. ръспȣнсе Пилать, че скришь скришь. є воиничїи
кънд ръстигнирѫ Іс҃, лȣарѫ вешминтеле лȣи. ши фѫкȣрѫ патрȣ пърци. чинешь
кȣ воиничїи нарте. ши / тъмбарюл єрà тъмбарюл некȣсȣть де сȣсь 16
оурзить: зисерѫ кътрѫ ꙟнши. съ нȣ спарцем ель. че съ арȣнкѫмь сорци
пре ель коуи ва фи. съ се избѫндѣскѫ скриитȣра че се грѫиѧ. ꙟпърцирѫ
вешминтеле мѣле лѡрȣшь. ши пре тъмбарюл мїеȣ арȣнкарѫ сорци. воини-
чїи амȣ ачаста фъкȣрѫ.

Elu (acc. f. *pre* ; 7), *vineră* (pret. perf.), *e* („*et*“), *pretor, deade* (2), *veri lăsa, acesta* (acc. f. *pre*), *soțu* („amicus“), *Is.* (acc. f. *pre* ; 2), *țest* („țest, cap“, „tête“), *cunusul, lătineaște, scriș* („scripsi“ ; 2), *tîmbariu* („tabbaro“), *urzitu* („orditus“, „țesut“).

II. ТѢЛКȢЛ ЄВѦНГЄЛІИЛѠР

Tipărit deodată cu *Tetravangelul*, tot acoloşi şi cu aceleaşi litere, in fol., fără paginatură, în 31 quaterniuni. Testul Evangelielor ca în *Tetravangel**).

§ 11. DVMENECA III după Rusalie, MATEI, VI, 22—33

Зисе Домнȣль. Лоумина троупȣлȣи ѧсте ѡкюль. съ амȣ фоуре
ѡкюль тъȣ прость тоть трȣпȣль тъȣ лоуминать ва фи. съ ѡкюль тъȣ хит-
лѣнь фоуре. тоть троупȣль ꙟтȣнекать ва фи. съ амȣ лоумина че е ꙟитрȣ
тине ꙟтоунекатѫ ѥсте, ачїѧ оунтȣнѣрекоул вȣ кътȣе. нимѣ нȣ поате а
дои домни слȣжи. саȣ амȣ оунȣль ва ювѝ. ѥрѫ алтȣль ва оурѫ. ши амȣ
оунȣль ва цинѣ. ѥрѫ алтȣль а ноуль сокоти ва ꙟчѣпе. ноу поутеци лȣ
Доумнезеȣ слȣжѝ ши лȣ Мамѡнь. дерепть ачѣѧ гръескь воаѡ. ноу вѫ грижи-
17 реци соуфлетȣлȣи вострȣ. че веци мѫꙟка саȣ че / веци вѣ, нече троупȣлȣи
вострȣ ꙟ че вѫ веци ꙟбрѫкà. аȣ ноу нече соуфлетȣль маи воуиȣе де
храиѫ ши троупȣль де вешминте. къȣтаци спре насериле черюлȣи, къ нȣ
сѣмѫнѫ, нече сѣчерѫ, нече адоунѫ ꙟ житнице. ши Татѫль вострȣ де ꙟ
чери хрѫиѣще ѧле. ноу сеци вои маи бȣни де ѧле. чине де вои грижиндь,
шй поате адаȣце ꙟ връста троупȣлȣи лоуи оуѫ коть. ши де вешминте че вѫ
къщигаци. совотици кринȣль къминȣлȣи коумь крѣще. неоустениꙟдȣсе
нече тоарче. гръескь воаѡ. къ нече Соломѡнь ꙟтрȣ тоатѫ слава лоуи
ꙟмврѫкать ка оунȣль де ачѣлѣ. є съ фънȣль къмпȣлȣи астъзи фїиндь є
демѫнѣцѫ ꙟ кȣптори ароуѫкѫ, Доумнезеȣ ашаль ꙟмвракѫ. коу къ-
ть маи връстос воаѡ поуцинѫ крединцѫ. ноу вѫ къщигареци амȣ
гръниндь, че времь мѫика саȣ че времь вѣ, саȣ ꙟ че не въмь ꙟмврѫка.
тоате амȣ ачѣлѣ лимбиле черь. щїе Татѫль вострȣ де ꙟ черю къ тревȣѧ-
щевѫ ачѣлѣ. чѣреци маинте ꙟпъръцїѧ лȣ Доумнезеȣ, ши дерептатѣ
лоуи. ши ачѣлѣ тоате се ворь адаȣце воаѡ. ачеста ѧсте тлъкȣль аче-
щїи єѵ҃лїе.

Фрацїи мїеи. маинте ачещїи єѵангелїи ера Домнȣль доженить коумь съ
адоунъмь ши съ стрѫнцемь комоара ноастрѫ ꙟ черю, коумь съ нȣ авъмь
ниемѫ липитѫ ла комоара перитоаре аичѣ пре пъмѫнть. аша акмȣ ꙟвацѫне Хс҃
зикъндь, къȣтаци кȣмь минтѣ воастрѫ съ нȣ лъсаци ничи съ бъгаци пре лоу-
крȣре трекѫтоаре ши де честоуи пъмѫꙟть. къ минтѣ воасртѫ ꙟтоате лоу-
18 крȣреле ѥсте коумь ѥсте ѡкюл трȣпȣлȣи лоуминѫ ши вȣмь окюл / каль
вери стрика ши вери ѡрби, тоть троупȣль тъȣ ва пипѫи ꙟ оунтȣнѣ-
рекь. ашиждерѣ ши минтѣ та дѣка вери да пре стрѫнцерѣ комоарѫи, лоу-
мина вїециеи ноу вери пȣтѣ къщига, ши вери ꙟмбла ꙟнтрȣ оунтȣнѣ-
рекȣль морциеи. адоара ачесть лоукрȣ адевъръ́зѫ зикъндь, коумь
ноу пȣтемь а дои домни слȣжи. а треѧ ѡара ꙟвъцѫ съ нȣ грижимь
де вїаца ноастрѫ че въмь вѣ, нече де троупȣль нострȣ ꙟ че не въмь ꙟкрѫка,
къче къ е оуѫ лȣкрȣ дешерть. че съ чѣремь маинте ꙟпъръцїѧ лȣ Доумнезеȣ
ши дерептатѣ лȣи, ши ачѣлѣ тоате адаȣцесеворь ноаѡ.

ꙟвъцѫтоура де ꙟтъи

Zise, să („si" ; 3), *fure* („fuerit" ; bis), *a doi, nece* („neque" ; 7), *de* („decît" ; 4), *de voi* („din voi"), *de în, seți* (ital. *siete* „sînteți"), *și* („îşi"), *adauge* (3), *e* („et" ; 2), *demîneață, nu vă cîștigareți* („grijireți"), *vrem* („vom" ; 2), *ceru* („quaerunt"), *ceareți* („quaerite"), *dereptate, veri* („velis", „vei" ; 5), *a do'ara, a treia oară, adevăreaza.*

---

*) Vezi fragmentul din *Epilog*, supt § 15. /

§ 12. DVMENECA X după Anul Nou, Luca XIII, 10—17

Фрацїи мїеи, ꙟ частѫ єѵ͠глїе де астъзи. киндекѫ Іс҃ ѡ мȣѧре че ерà ꙟ дръчитѫ ши ѡлоагѫ. де ѡить спрѫзѣче аїи. ꙟ зи де съмбѫтѫ. ꙗрѫ фарисеии мȣргȣѧ. дерепть че ерà сѫмбѫтѫ. ꙗрѫ Іс҃ ꙟкъцѫ. коумь сѫмбѫта а фаче ѡаменилѡр бине. поутемь фаче ши кȣ ачѣѧ. немикѫ нȣ грешим.

Ꙟтребаре. сѫмбѫта ꙟ че кипь ерà жидовилѡр. ши дерепче аȣ порѫнчить. шаȣ лъсать Доумнезеȣ.

Ръспоунсь. каре коувинте ерà скрисе де Доумнезеȣ. пре доаѡ табле де пїатрѫ ꙟ връхȣль моунтелȣи / де Синаѧ. кареле дѣде жидокилѡр. 19
пре Мѡѵси пророкь. ꙟи а патра порѫнкѫ. аша гръѧще Доумнезеȣ. поменѣще коумь ꙟ зи де сѫмбѫтѫ съ сфй̃цещи. а шасе зиле вери лȣкра. ши вери фаче тоате лоукрȣриле тале. ꙗрѫ ꙟи а шаптѣ зи карѣ ѧсте сѫмбѫта. Домнȣлȣи Дȣмнезеȣлȣи тъȣ. ꙟ карѣ нȣ фаче нече оуѫ лоукрȣ. ничи тȣ. ничи фечорȣль тъȣ. ничи фата та. ничи слȣга та. ничи слȣжника та. ничи марха та. ничи стрїиноул, кареле ва фи ꙟтрȣ порциле тале. къ ꙟ шасе зиле аȣ фъкȣть Доумнезеȣ черюль ши пъмѫнтȣ марѧ ши тоате че сънть ꙟтрȣ ѧ. ꙗрѫ а шаптѣ зи сѣȣ ѡдихнить. дерепть ачѣѧ благослокитаȣ Домнȣль зиѡа сѫмбетееи. ши ѡаȣ сфй̃цить пре ѧ. ачастѫ порѫнкѫ кȣ търіе маре цинȣрѫ жидовїи. коумь ничи оуѫ лȣкрȣ нȣ фъкȣрѫ ꙟи ачѣѧ зи. че лъсарѫ тоть лоукроуль лѡр ꙟи апои. ши лѡр маре гриже ерà де слоужба лȣ Доумнезеȣ. де жрътве. ши де роугѫчюне. ши де милостеніе. ѧсте скрис ꙟ картѣ лȣ Мѡѵси пророѡкь. коумь оуѫ ѡмк ꙟ зи де сѫмбѫтѫ. кȣлѣцѧ неще ашкїи ши неще соурчѣле адȣпа коумь съ факѫ фокь. порѫнчи ꙗрѫ Доумнезеȣ. ши принсерѫ пре ель ши тоть нърѡдȣль пре ель кȣ пїетриль ѡморѫрѫ. шиль оучисерѫ.

Ꙟтребаре. дарѫ ноаѡ крещинилѡрк. каде не се а цинѣ аша сѫмбѫта ка жидовилѡрь.

Ръспоунсь. ноаѡ крещинилѡр ѧсте токмитѫ доуминека. ꙟ локȣль сѫмбетееи. съ нȣ цинемь ꙟтроуна ка жидовїи. ши мȣлте лецн але лȣ Мѡѵси. коумь аȣ фость ши жрътвеле лѡр. ноумаи пънѫ ла нащерѣ ши венитȣль лȣ Іс҃ Хс҃. коумь аȣ / пророчить шаȣ грънть сфй̃цїи пророчи. коум аȣ 20
фость лъсатк де Доумнезеȣ.

Ꙟтребаре. ꙟ че кипь къмь дарѫ нои сърбà дȣминека.

Ръспоунсь. нȣ нȣмаи кȣ шедѣрѣ. ши кȣ лъсарѣ лоукрȣлȣи. съ не ꙟмбрѫкъмь ꙟ чѣле кешминте маи боуне. съ шедемь соупть пъреци, саȣ соунть оумбре, съ не пърѫмь, саȣ съ не сфъдимь. саȣ съ клеветимь. саȣ ꙟ зи де сърбътоаре съ мѣрцемь ла кръчиме. ши съ не ꙟбѫтъмъ ка неще порчи. че сърбѫториле сънть токмите, коумь ꙟ ѧле съ грижимь де слоужба лȣ Доумнезеȣ. ши де грижа соуфлетȣлȣи. ꙟ шасе зиле съ грижимь де храна троупȣлȣи, че ка мȣри ши ва ноутреди. ꙗрѫ соуфлетȣль нȣ ва мȣри. къ че нȣ грижимь ши съ сокотимь:· аша сърбѣзѫ доуминека. маинте дѣка те вери скȣла демѫнѣца. дъ харь лȣ Доумнезеȣ, пре ꙟ фїюль съȣ Іс҃ Хс҃. коумь пре тине аоу ферить ши тѣȣ хрънить ꙟ чѣле шасе зиле де ръȣ. шиль роагѫ съци ꙗрте тоате пъкателе тале, чѣлѣ чѣи грешить ꙟ частѫ съптѫмѫнѫ трекȣтѫ. ши кȣ мȣѧрѣ та. ши кȣ тоатѫ фъмѣѧ та пасѫ ла бесѣрекѫ. аколо ва фи попа гата кȣ испракѫ коунѫ, че се каде попееи, пре ꙟвъцѫтȣра мишеилѡр.

Ꙟтребаре. дерепть кѫте лоукрȣре мергь ѡаменїи ла бесѣрекѫ.

Ръспоунсь. дерепть патрȣ лоукрȣре, мергь ѡаменїи ла бесѣрекъ. кȣмь аколо попа съ споує коувѫнтȣль лȣ Доумнезеȣ сфй̃та єѵ͠лїе. ꙟ лимба ире карѣ грѣескь ѡаменїи съ пȣтемь ꙟцелѣще нои мишеламѣ. че фолосȣе

21 лѡр дѣка нопа гръѧще ꙟ лимбѫ / стрїинѫ роумѫнилѡр сърбѣще де нꙋ
ꙟцелегь. саꙋ пре алте лимбѫ че ноу вѡр ꙟцелѣџе аскоултѫторїи. коумь зиче
Павель ап҃ль, кътрѫ коринтѣни, рн҃є. зиче. аша ши вои, къндь кꙋ лимби гръици
доунде нꙋ даци оуѫ коувѫнть адеверать. коумь поате ꙟцелѣџе ѡмь че е
гръит. фи ва амꙋ де веци грѫй ꙟ вънть:· де ꙟ каре ꙟвъцътꙋрѫ съ ꙟвѣце мишеламѧ.
ꙟ че кипь требꙋѧще а чинстѝ пре Доумнезеꙋ. ши чине е Доумнезеꙋ.
ши нои крещинїи слоуџиле лоуи. ꙟче кипь пꙋтемь фаче ши вїѧ. доунѫ воѧ
ши лъсата лꙋи. ши ꙟ че пꙋтемь сфн҃ци ноумеле лоуи. анчѣ требꙋѧще. коумь
попа съ фїе щиꙋторю кърцилѡр. аша ва пꙋтѣ ꙟвъца пре мишеламѣ кареи
сънть ꙟ рѫндꙋль лꙋ Доумнезеꙋ, ка нище ѡрби. адоа. мергь ѡаменїи ла бесѣрекѫ
кꙋмь аколо̀ ꙟтроуна кꙋ пона. ши кꙋ тоть нъродꙋль. съ факѫ
роугѫчюне. ши чѣрери. дерепть тоате тикалеле. ши невоиле месерѫтѫциеи
тоутꙋрора. тоци ꙟтроуна кꙋ оуѫ гласъ. ши кꙋ ѡ лимбѫ гръиндь.
ꙟтроуна дъндь харь дерепть тоть бинеле чѣꙋ лꙋатъ дела Доумнезеꙋ. зикъндь.
оченашь. ши алте молитве:· а треѧ. мергь ѡаменїи ла бесѣрекѫ.
коумь кареи сънть гата. коумь аꙋ порѫнчить Іс҃ Хс҃. съ лꙋѡм кꙋмпнекѫтꙋра
пелица лꙋ Доумнезеꙋ. ши кꙋ ꙟцелесь боунь щїиндь. че, ши дерепче ꙗсте токмить
де Іс҃ Хс҃·:· а патра. мергь ѡаменїи ла бесѣрекѫ. съ доукѫ аколо̀
милѫ. де ꙟ кареле фань милостенїе. попилѡр кареи слꙋжескь ла бесѣрекѫ.
ши жоунилѡр мишеи. бъдꙋѡлѡр. ши сърачилѡр. стрїинилорь. ѡрбилорь.
22 шконилорь. ши тоутꙋрорь не пꙋтинчошилѡр·:· / дерепть чѣсте патрꙋ аоукрꙋре
мергь ѡаменїи ла бесѣрекѫ. кари сънть оунгꙋри. саꙋ роумѫни.
аꙋ сърби. аꙋ гречи аꙋ нѣмци. аꙋ лѣши. кареи мергь ла бесѣрекѫ. ши
нꙋ факь ачѣсте патрꙋ лоукрꙋре. ꙟ дешерть мергь ла бесѣрекѫ. ꙗрѫ
кареи нꙋ мергь ла бесерекѫ. ши нꙋ факь ачѣсте лоукрꙋре. еи наꙋ
ничи ѡ сърбѫтоаре. лоукрꙋль ѧсте контенить ши ѡприть. ка съ поатѫ
мѣрџе ѡаменїи крещинии ла локꙋль ꙟвъцѫтꙋрїеи. ши доупѫ слоужбѫ мѣргѫ
крещинїи ла ѡраше ши ла сате съ каꙋте ѡамени бетѣџи съ милꙋѧскѫ пре еи.
ши пре акасѫ. оамени крещинии. фечорїи, ши слоуџиле. съ ꙟвѣце. ши съи доженѣскѫ,
пре фрика ши пре драгостѣ лꙋ Доумнезеꙋ. съ не феримь де тоате
пѫкателе. ши де пилдѫ рѣ. ка съ вазѫ ѡаменїи фаптеле ноастре чѣле боуне.
ши съ слъвѣскѫ Татъль Сфн҃ть. че тоу дъне ноаѡ Доамне аминь.

Nemică, derept ce („pentru că"), *deade, pre Moisi* („per Moysem"), *veri* (vei; 2), *nece, sîmbeteei* (2), *cade-ne-se, venitulu* („venirea"), *va putredi* (cu *d*), *te veri scula, demîneața, pre în, fămeaia ta* („familia tua"), *pasă, beseareсă* (11), *popa*, gen. *popeei, lucrure* (4), *mișelame* (3), *carei* („carii"), *meseretate, contenit* („vetitum"), *tatălu* (acc. fără *pre*).

§ 13. DVMENECA XI după Anul Nou, Luc. XIV, 16–24

Фрацїи мїеи, ꙟ частѫ пилдѫ. чартѫ Домноул пре нои пре тоци ѡаменїи
кареи маи гѫндескъ де частѫ лꙋме, съ ꙟбогѫцаскѫ. де кътъ де ꙟпъръцїѧ
лꙋ Доумнезеꙋ. дерепть ачѣѧ гръѧще Хс҃. коумь фъкꙋ̀ Доумнезеꙋ чинѫ маре.
23 шаꙋ кемать моулци. / че кънд аꙋ фость гата тоть шаꙋ тремесь слоуџиле
сале съ кїѧме пре чеѧ чѣꙋ кемать ꙟтъю. ꙗрѫ еи дерепть съ нꙋшь пїарзѫ авꙋцїиле
лѡр ши мꙋериле деипре частѫ лоуме. Єи лъсарѫ чина лꙋ Доумнезеꙋ. аша
сънтемъ ши нои сърачїи де нои. къ нꙋ ꙟцелѣџемь ши навъмь а гꙋста де
дꙋлчѣца чинееи лꙋ Доумнезеꙋ. дарѫ къ ведемь кꙋ ѡкїи богѫцїѧ чещїи
лꙋми къ чеи ѡамени богаци сънть ꙟ чинсте маре. дерепть ачѣѧ маи гѫндескь
де богѫцїѧ чещїи лꙋми, де кътъ де богѫцїѧ лꙋ Доумнезеꙋ. акмꙋ съ цинем
оуна кътрѫ алалтѫ. частѫ богѫцїе ачещїи лоуми. кътрѫ богѫцїѧ лꙋ Доумнезеꙋ.
ши де ꙟтъю ѡпть съ щимь ачаста. кꙋ кътꙋе маи боунь Доумнезеꙋ

де нои. кȣ атъта ѧсте маи боунѫ богѫцїѧ черюлȣи де къть ачещїи лȣми. къ
нои щимь къ коум ѧсте Доумнезеȣ бȣнь. ашà ѧсте ши авȣцїѧ лоуи боунѫ.
акмȣ крѣдем нои тѡци. къ ши черюл ши пъмѫнтоул ши тоть че ѧсте. алȣи
ѧсте ши Доумнезеȣ е домнь. де аичѣ пȣтем коуноаще, де съ маи гъндимь
де ꙟнърѫцїѧ лȣ Доумнезеȣ, де кѫть де авȣцїѧ чещїи лоуми. ꙗрѫ де нȣ въмь
гъндй де Доумнезеȣ ши сфи̃нть коувѫнтȣл лȣ Доумнезеȣ. чине ѧсте до-
мнь тоутȣрорь. ель поате лȣà макарѫ коумь въмь лȣкра ши че въмь фаче.
ши ашà въмь пїѧрде ши мила лȣ Доумнезеȣ, ши богѫцїѧ ноастрѫ. ꙟкѫ
ꙗрѫшь ѡпть съ коуноащемь. коумь авȣцїѧ лȣ Доумнезеȣ. ноу ноумаи
ажȣтѫ ноаѡ ꙟ частѫ лоуме. че маи врътось пре чѣѧ лоуме. чине ва ас-
кȣлта пре кематȣль лȣ Доумнезеȣ, ла чина лоуи. ꙗрѫ частѫ богѫцїе де пре
частѫ лоуме. слȣжаще / пȣцинель ноумаи ꙟ частѫ лоуме. ши де моулте ѡри 24
не фаче де грешимь лȣ Домнезеȣ. ꙟбътъндȣне ши сътȣрѫндȣне. ши ръзъндь
пре сърачи. ши къндь вине врѣмѧ, нои ѡпть съ мȣримь ши съ лъсъмь тоть.
ши ноу не поате фолосй авȣцїѧ ноастрѫ немикѫ, ничи не поате ажȣта. коумаȣ
грѫить Домнȣль Іс̃ Хс̃, дѣȣ скрись слоуга са. Матеи а̃пль ши еѵ̃лнсть. з҃о.
че фолосѣще ѡмоулȣи сарѫ лоумѣ тоатѫ добѫндй, ꙗрѫ соуфлетȣль ва
пїѧрде. саȣ че дъ омȣль скимбь дерепть соуфлетȣль лоуи. а венй амȣ аре
Фїюл ѡменескь, ꙟнтрȣ слава Татѫлȣи лоуи. кȣ ꙟџерїи лоуи. атоунче ва да
чинешь кȣ лоукрȣль лоуи. дерепть ачѣѧ ѡпть съ гъндимь де чина лȣ
Доумнезеȣ. де къть де богѫцїѧ чещїи лоуми. ꙟкѫ ꙗрѫшь богѫцїѧ лȣ
Доумнезеȣ. ши чина лоуи ши коувѫнтȣль лȣ Доумнезеȣ. нȣ слоужаще ноумаи
троупȣрилѡр ноастре, че ши сȣфлетȣлȣи. ꙗрѫ богѫцїѧ чещїи лоуми, слȣжаще
ноумаи троупȣрелѡр. бъȣтȣрилѡр, бȣкателѡр ши вешминтелѡр троупȣрелѡр
ноастре. ши ачѣстѣ ꙟкѫ нȣ тоутȣрора вине. къ бȣкателе моулте ши бъȣтȣра
мȣлтѫ ши вешминтеле фрȣмоасе ши скȣмпе. коу ачѣлѣ кȣ тоате ꙟтȣнекъмь
сȣфлетеле ноастре де кътрѫ лоумина ши мила лȣ Доумнезеȣ. ши ꙗрѫшь.
чине аре крединца лȣ Доумнезеȣ ꙟнтрȣ инема лоуи. ель ноу ва пїѧрде богѫцїѧ
лȣ Доумнезеȣ. дарѫ ведемь ꙟ частѫ лоуме чещи ѡамени богаци, къ де
моулте ѡри пїердь тоть ши ръмѫнь сърачи. ачѣстѣ тоате къндь въмь сокоти,
нои въмь коуноаще. къ тоци чеи ѡамени, че ноумаи къть / гѫндескь съ ꙟбо- 25
гъцѣскѫ ꙟ частѫ лоуме. еи сънть ѡмени неꙟцелепци. къче къ ноумаи къть
гъндескь де честь поуцинель де пре частѫ лоуме. е чель моулть а лȣ Доум-
незеȣ еиль ласѫ. коумь ѧсте скрись ла Матѳеи, з̃ ї. ноу вѫ аскоундеци
вистиѧрюль ꙟ пъмѫнть. иѡ вїермїи ѡ ръзбескь ши пȣтредѣще. ши
иѡ фоурїи ѡ сапѫ ши ѡ фоурѫ. аскоундецивѫ вистиѧрюль ꙟ черю. иѡ
вїермїи ноу ѡ ръзбескь нече поутредѣще. иѡ ничи фоурїи ѡ сапѫ ничи
ѡ фоурѫ. ши иѡ ѧсте комоара воастрѫ, ачїѧ ва фи ши инема воастрѫ·:·

Mai („magis“, „mai mult“ ; 3), *avămu a gusta de* („vom gusta din“), *cineei*, („coenae“), *optu să* („opu'st ut“, „trebuie să“ ;4), *cine* („qui), *să* („si“), *inema*, *e* („et“), *io* („ubi“ ; 5), *putredeaște*.

§ 14. DVMENECA XII după Anni Nou, Luc. XVII, 12–19

Фрацїи мїеи. аичѣ ведемь къ драчїи аȣ пȣтѣре маре ꙟн чеи ѡамени че
ꙟмблѫ ꙟ пъкате. дерепть ачѣѧ зиче Павель апостоль ла римлѣни. ч.
прентрȣ пъкателе оунȣѧ ꙟнтрѫ ꙟнтрȣ тоци ѡаменїи ѡсъндa. ши прен-
трȣ грешалеле. моартѣ ши тоате рѣлеле ши тоате боалеле бетешоугоуриле.
ши фоамѣ ши месерѫтатѣ. ши тоате стрѫмбѫтѫциле че сънть ꙟ частѫ
лоуме. ши ласѫ Доумнезеȣ пре драчи де слобозѣще съ факѫ ѡменилѡрь
рѫȣ. ка съ коуноащемь пъкателе ноастре, де се не ꙟтоарчем ꙟ кале бȣнѫ,

де съ ꙟмклѫмь ꙟ воѧ лȣ Доумнȣезеȣ. коумь гръѧще Доумнезеȣ ла Ісаїа прорωкь,
ме̃ ꙟтоарчецивѫ кътрѫ мине кȣ тоатѫ инема воастрѫ. ашиждерѣ ши
26 Захарїѧ пророкь, а̃, / ашà грѫѧще, ꙟтоарчецивѫ кътрѫ мине, ши еȣ ꙟтоарчемѫвою
кътрѫ вои·:· Єѵ҃листь зиче. ши стътȣрѫ ши ачеѧ ꙟнълцарѫ
гласъ грѫирѫ. Іс҃е нъстъвитоаре милȣѧщене ·:· адоа ·:· ачичѣ авъмь ꙟвъцѫтȣрѫ.
коумь въмь фаче къндь ласѫ Доумнезеȣ драчїи пре пои прентрȣ пъкателе
ноастре съ не недепсѣскѫ. нои съ не ꙟтоарчемь кътрѫ Доумнезеȣ. коумь
фъкȣрѫ чещи стрикаци. дѣка възоурѫ къ сънть ѡамении стрикаци. ши инимѣ
пре ей нȣ ноутȣ кȣрѫци. че стътȣрѫ де департе ши ей нълцарѫ гласъ стригарѫ,
шиль роугарѫ съль милȣѧскѫ. аша съ фачемь ши нои ꙟ тоате некоиле поастре.
съ коуноащемь пъкателе ноастре. ши съль роугъмь съ не милȣѧскѫ де
пъкателе ноастре ши съне ажȣте де ꙟ тоате невоиле ноастре че авъмь нои. ашà
фъкȣ ши Давидь пророкь. къндь греши ши фѣкȣ пъкать маре, къндь оучисе
пре Оурїѧ шїи лȣѡ мȣѧрѣ лȣи. Доумнезеȣ тремѣ се пре пророкь Наѳань, ла
ель. ши спȣсе коумь ва моурѝ ель прентроу пъкателе лоуи. Давидь коуноскȣ
атȣнче пъкателе лоуи. ши дѣка навȣ че фаче. ель рȣгѫ пре Доумнезеȣ.
съль милоуѧскѫ прентрȣ пъкателе лоуи, ши съ ноул нїарзѫ. атоунче
кънтѫ чель ѱалѡм. и҃. милȣѧщемѫ Доамне дерепть маре мила та. Єѵ҃листь
зиче. шїи възȣ зисе лѡр пъсаци спȣнецивѫ преȣцилѡр. ши фоу доукъндȣсе
ей коурѫцирѫсе ·:· атреѧ ꙟвъцѫтȣрѫ ·:· ачичѣ ведемь къ Хс҃ нȣ ласѫ пре
инимѣ неертать къци се ꙟторкь кътрѫ ель кȣ тоатѫ крединца. коум аȣ фъкȣть
ши чичѣ ꙟ частѫ єѵ҃лїе рȣгѫндь. къндь аȣ възȣть чещи ѡамении сърачи, ноу
ѫȣ ꙟтребать моулт чѣци фъкȣть чѣци дересе чѣци лȣкрать ничи ѫȣ
27 досѫдить. ноумаи къть / зисе, пъсаци споунецивѫ нопилѡр. ши
ей мергънд, ей се коурѫцирѫ. аша не ва коурѫци ши пре нои акмȣ Доумнезеȣ
ши не ва ажȣта тоутȣрора ноаѡ. дѣка въмь рȣгà пре Доумнезеȣ, кȣ крединцѫ.
ши не въмь пърѫсѝ де тоате нъкателе ноастре елȣне ва ажȣтà де
тоате невоиле ноастре ·:· оуноуль де ꙟтрѫнишїи възȣ къ се коурѫци.
ꙟтоарсесе кȣ гласъ маре слѫвѝ Доумнезеȣ. ши къзȣ жось пре ничоареле лоуи.
лаоудѫ дѣде. ши ачела ера самарѣнь. ръспȣнсе Іс҃ зисе. нȣ зѣче се коурѫцирѫ,
дарѫ ноаѡ оундесе. коумь ноу се афларѫ съ се ꙟтоаркѫ съ дѣ славѫ
лȣ Доумнезеȣ. фърѫ ачесть Самарѣнь. ши зисе лоуи. скоалѫ де те доу. крединца
та мѫнтȣите. апатра ꙟвъцъмь. че чере Доумнезеȣ дела пои. къндȣне
милȣѧще пре нои. прентрȣ пъкателе ноастре. ши къндȣне ажȣтѫ ноаѡ, де ꙟ
тоате невоиле ши де ꙟ тоате рѣлеле. нȣ чѣре немикѫ алтѫ, че ноумаи
съ дъмь харь лоуи прентрȣ бинеле ши прентрȣ мила лоуи. дерепть
ачѣѧ фоарте плѫкȣ лȣ Хс҃ чель самарѣнь, че се ꙟтоарсе ши дѣде харь
лоуи. є пре чеѧ алалци се мънїѐ. къче ноу се ꙟтоарсерѫ съ дѣ харь лȣ Доумнезеȣ,
че нȣмаи чель самарѣнь. ши зисе Хс҃ лоуи. скоалѫте крединца та мѫнтȣите.
ши де ꙟ тоатѫ частъ єѵ҃лїе грѫѧще Доумнезеȣ. коумь аȣ скрись слоуга са
сфн҃ть пророкь Дѣ̃дь, ꙟтрȣ картѣ лоуи. м҃д. ши кѣмѫмѫ ꙟ зиѡа де грижа та
ши избѫвитевою ши мъ вери прослѫви. фраци драци, ꙗтѫ ачещи зѣче
върбаци стрикаци чеи кȣрѫци Доумнезеȣ. ноумаи оунȣль дѣде лаȣдѫ лȣ
28 (Дȣ)мнезеȣ. ши ꙟкѫ ера пъгѫнь. ꙗрѫ чеи ноаѡ ноу се ꙟтоарсерѫ / съ дѣ лаȣдѫ
лȣ Доумнезеȣ. аша сънтемь нои акмȣ. дѣка не дъ Доумнезеȣ авȣцїе нои съ
дъмь харь лȣ Дȣмнезеȣ. че не паре къ е де боунȣл нострȣ ши прентрȣ
лȣкроул нострȣ. ꙗрѫ нои сърачїи де нои къндȣне ажȣтѫ Доумнезеȣ ши не
избѫвѣще де ꙟ тоате невоиле ноастре ши де ꙟ сърѫчїе елȣне ꙟвогѫцѣще.
є нои нȣ дъмь харь лоуи прентрȣ бинеле лоуи. че не паре къ ѫсте бинеле
нострȣ. ши тоци ѡаменїи че ле наре къ авȣцїѧ ши бинеле лѡр къ ѫсте де ꙟ
боуноул лѡр. ачеѧ ѡамении сънть тоци ка нище ѡамении неꙟцеленци. коумь

доу грѫить Іс҃ Хс҃, шаоу скрисъ слоуга са сфн҃ть Матѳеи. о҃д. дела ѡмь нече ѡ поутѣре ноу ѧсте. дела Доумнезеȣ тотоусе поате·:·

Prentru (în loc de *pre întru* „per et pro" ; 10), *meserătate*, *păsați*, *spuneți-vă* („arătați-vă", „ve exponite vos" ; bis), *ce ați derese* (în loc de *deresu*), *unde-se* (în loc de *unde-su*), *deade* (3), *e* („et" ; bis), *de în*, *de întru*, *nece*, *nemică*, *veri* (futnr „vei").

§ 15. Fragment de rugăciuni

З. Роугѫчюнѣ кȣ че благословим маса·:·

Окїи тоутȣрора. спре тине нъдъждȣескъ. Доамне ши тоу даи мѫꙟкаре лѡр ꙟмбȣнѫ врѣме дешкизи тоу мѫꙟна та. ши сатȣри тоате вїиле кȣ боунѫ вое·:· апои зикѫ ѡченашеле. ши частѫ рȣгѫ.

Домнь а тоате поутѣрѣ благословѣще пре нои ши чѣсте мѫꙟкѫри кареле врем съ лȣѡмь де ꙟ бинеле тъȣ пре ꙟ Іс҃ Хс҃ оуж Домнь аль нострȣ. аминь. /

И. Роугѫчюнѣ саȣ датȣль де харь че се зиче доупѫ мѫꙟкаре. 29

Исповедȣицивѫ Доминȣлȣи. къ е бȣнь кѫ пѫнѫ ꙟ вѣкь мила лȣи. чене дъ мѫнкаре атоть трȣпȣлȣи. чине дъ вителѡр мѫнкаре а лѡр. ши пȣилѡрь корбилор вареи кїамѫ пре ель. нȣ ꙟ тѫрїѧ калȣлȣи. нече ꙟ флȣере бѫрбатȣлȣи бȣнѫ врѣрѣ лȣи ва фи. боунѫ крѣрѣ Доминȣлȣи. спре чеѧ че се темь лȣи. ши спре чеѧ че нъдеждȣескь спре месерѣрѣ лȣи·:· апои съ зикѫ ѡченашеле·:· ши ачастѫ роугѫчȣне·:·

Харь дъмь цїе Доумнезеȣ татѫль пре ꙟ Доминȣль нострȣ Іс҃ Хс҃. дерепт тоть бинеле тъȣ. че вїези ши ꙟпъръцещи ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣи. аминь*).

Ce („carea"), *viile* („viva"), *pre în*, *cene*, *cine* („care"), *a tot trupului* (în dat.), *vite* („animalia"), *mîncare a lor* („mîncarea lor)," *meserearea* („miserere", „milă")./

III. ЄѴ҃ЛІЄ КУ ꙞВЪЦЪТУРЪ 30

Tipărită la Brașov, în a. 1580—1, in fol., fără paginatură, în $39^{1/2}$ quaterniuni. Textul Evangelielor, ca mai sus. Titlul cartei :

Картѣ че се кѣмѫ єѵ҃лїе кȣ ꙟвъцѫтȣрѫ. де ꙟ тȣспатрȣ єѵ҃листїи алѣсѫ. ши де ꙟ мȣлте доумнезеещи скриптȣри. ши датѫ весѣричеи лȣи Доумнезеȣ, ꙟ тоате доуминечи а се чети. ашиждере ши ла доумнезеещиле

---

*) Fragment din Epilog: Дерепть ачѣѧ амь скось (де амь типъри)ть третеевангелоул. ши пра(вила? рȣмѫ)нѣще·:· дȣпѫ ачѣѧ дѣка амь (възȣть же) ланїеа а мȣлци преȣци. де тълкоул єѵ҃лїилѡр коум съ поатѫ ши еи проповедȣи, ши а спȣне ѡаменилѡр ꙟвъцѫтȣрѫ дȣпѫ четитоул єѵ҃лїеи, аша амь афлать ачѣсте тълкȣре але єѵ҃лїилѡр. пре дȣминечи преспре аиь. скоасе де ꙟ скриптȣра пророчилѡр ши апл҃илѡр. ши челѡр сфн҃ци пъринци. ши дѣкамь четить, бине амь испитить ши сокотить ши амь афлать къ тоате тълкȣескь. адеверѣзѫ ши ꙟнтъреськь кȣ скриптȣра сфн҃тѫ, ши мїе таре плъкоурѫ, ши амь/ скрись кȣ типарюл воаѡ фрацилѡр... че фрацїи мїеи. оунде чартѫ ачастѫ карте пре вълдичи єпископи. попи кълȣгѫри ши пре домни. нȣ чартѫ пре чеи бȣни че пре ръи. кȣнїи съ нȣ ѧ пре сине. ши карїи вѡр фи кȣ винѫ чертаци. еи се покъѧскѫ ши съ ласе ръȣтатѣ ши съ ꙟмбле кȣ дерептате. аминъ·:· келчȣгь ши ванїи пре ачестъ лȣкрȣ ꙟндȣратȣсѣȣ а да жȣпѫноуль Форо Миклѫȣшъ. /

празниче, ши ла але алтѡр сфн҃ци. спре ꙟвъцѫтȣрѫ крещинилѡр ѡамени,
кътрѫ дерептарѣ соуфлетȣлȣи ши троупȣлȣи. ши кȣ ажоуторюль лȣ Доум-
незеȣ тиꙟѫритѫ ачастѫ сфн҃тѫ карте Еѵ҃лїе коу ꙟвъцѫтȣрѫ (фȣ) ꙟ анїи
ши ꙟ зилеле мѫрїеи лȣ Батъръ Крищовь, кȣ ми(ла лȣ) Доумнезеȣ Воеводѫ
ꙟ тоатѫ Цара Оунгȣрѣскѫ, ши (ꙟ Ар)дѣль, ши ꙟ тоци съкȣии. ши ꙟ зилеле
марелȣи де (Доу)мнезеȣ лоуминать архїеп҃копȣлȣи Генадїе, чѣȣ ф(ость) спре
тоть деспоусȣль мърїеи лȣи, кȣ мила лȣ Доу(мнезеȣ) кръмиторю лецией кре-
щинѣскѫ·:· Атоунче (ера де)спȣиторю ꙟтоатѫ Цара Роумѫнѣскѫ боунȣль
крещинь ши доулче Михнѣ Воеводѫ, ши спре деспоусȣл домнїеи лȣи кръми-
31 торю лецїеи крещине мареле Серафимь, архїеп҃кȣпȣль. / Е кȣ ажоуторюль лȣ
Доумнезеȣ ши кȣ воѧ ачестѡр тоутȣрѡр, ши а сфатȣлȣи мїеȣ, ши алълтѡр.
еȣ жоупънȣль Хръжил Лоукачь жоудецȣль Брашовȣлȣи, ши а тоть цинȣ-
тȣл Бръсеи, желȣии ши дедь де ле типѫрїи, ꙟ лаȣда Татѫлȣи, ши Фїюлȣи,
ши Д҃хȣлȣи Сфн҃тк. ꙟ четатѣ цинȣтȣлȣи домнїеи мѣле ꙟ Брашовь. (ши)
сѣȣ ꙟчепȣть ачастѫ карте а се типѫри. дȣпѫ ꙟтрȣп(арѣ) фїюлȣи ши коувѫн-
тȣль лȣ Доумнезеȣ, ла ѡ мїе ҂ф п. а ѡтвитиѧ, з҃ п҃ и҃, ꙟ лȣна лȣ дечемврїе.
д҃ ї дн҃ь. (ши) сѣȣ съвръшить лоукрȣль. ла ѡ мїе ф п҃ а҃. а ѡтвитїѧ, з҃ п҃ ѳ҃. ꙟлȣна
лȣ юнїе, ки҃ дн҃ь*).

§ 16. DVMENECA publicanului, LVC. XVIII, 10–14

Зисе Домнȣль пилда ачаста. дои ѡамени доусерѫсе ꙟ весерекѫ съ
се роаце. оунȣль фарисеи ꙗрѫ альть митарь. е фарисеюл ста аша, ꙟитрȣ
елоуши се роуга. Доамне лаоудѫ цїе даȣ къ ноу съить ка алалци ѡамени.
ръпитори. недерепци. кȣрвари. саȣ ка честь митари. постескȣмѫ де
доаѡ ѡри ꙟ сѫптѫмънѫ. ши азѣчѣ даȣ де ꙟ тоть кътъ къщигь. ꙗрѫ ми-
тарюль ста департе ши нȣ врѣ нече ѡкїи съ рѫдиче ла чери чѐ оучидѣ пїеп-
тȣль лȣи грънѧ. Доамне мл҃тивь фїи мїе пъкѫтосȣль. грѫескь воаѡ къ дешини-
се ачеста дерептать ꙟ каса лоуи. маи върътось де алальть. къ тоци чине се
32 ꙟпалцѫ плѣкѫсе. е чине се ва нлека де сине ꙟнълцасева. /

Ꙟвъцѫтȣрѫ де ꙟ частѫ сфн҃тѫ еѵ҃лїе.

Чѐ е де митари ши де фарисею пилда ши лȣкрȣль. ка ѡ ꙟвъцѫтȣрѫ ши невоинцѫ фоу токмитѫ де сфн҃цїи ѡтеци. ши фъкȣтѫ съ се кънте ши съ се четѣскѫ ꙟнтрȣ ачастѫ дȣминекѫ, ка съ не дерептѫмь. ши съ не гътимь спре соуфлетѣска невоинцѫ а постȣлȣи...

Еѵ҃лїе:. фарисеюль стътȣ аша... тълкь. Ꙟчепȣтȣль трȣфеи досѫдирѣ аратѫсе. къ ѡкъраще пре алалци ши ꙟнтрȣ ѡ немикѫ нȣи сокотѣще пре ачеѧ. къ оунїи амȣ мѣсерїи, аре. е алцїи де рȣдѫ рѣ. ꙗрѫ алцїи къ нȣ ꙟцелегь ши прощи парȣисе. е алцїи недерепци ши пъкѫтоши, къ ѡкърѫреи ачещїѧ трась ѧсте. ши пре елȣши съ паре нȣмаи къ е прѣ мѫндрȣ ши ꙟцелепть. де рȣдѫ бȣнѫ ши богать. пȣтѣрникь ши дерепть. ши маи маре де тоци ѡаменїи ши маи бȣнь. ши ва фи ши ѡкърѫрѣ ꙟчепѫтоаре трȣфеи. ꙗрѫ трȣфа е чѣ съмънцѫ рѣ а ѡкѫрърей. дерепть ачѣѧ зиѡа чѣа марѣ алȣ Доумнезеȣ, извѫндѫ аре а фаче, спре тоци досъдиторїи ши трȣфашїи. ши кȣ фъкѫторїи пъкателѡр депре ȣнѫ мȣнчици фиврѡр. къшь арѫтѫ фарисеюль кипȣль съȣ стънодь ши прѣ ꙟнълцарѣ а лȣишь ши трȣфа че авѣ. ши кȣвинтеле лȣи де ꙟчепȣть авѣ кипь де ѡмь ши де ꙟцелепть. къ грънѧ амȣ Доамне мȣлцемескȣци. ꙗрѫ дȣпѫ ачѣстѣ къте зичѣ тоате прѣ кȣ ꙟнълцаре ши кȣ трȣфѫ ꙟплȣте ера. нȣ зичѣ амȣ къ тȣ маи фъкȣть Доамне. ши кȣ ажȣторюл тъȣ слобозескȣмѫ де тоатѫ недерептатѣ ши де ръниpе ши де алалте рѣле. че тоате испраѵеле пърѣисе къ кꙋ / пꙋтѣрѣ лꙋишь къ лѣꙋ испрѫвить. Тоть ѡмꙋль амꙋ щире съ аибѫ. къ 33 фъръ ажꙋторюль лꙋ Дꙋмнезеꙋ нꙋ поате испръви ничи оуѫ лꙋкрꙋ вꙋнь. гръѧще Хс҃, къ фъръ де мине нꙋ пꙋтеци фаче немикѫ. ши пророкꙋль ꙗрѫ гръѧще, къ де нꙋ ва зиди Домнꙋль каса, ꙟтрꙋ дешертꙋ се вѡр трꙋди чеѧ че ѡ зидескь. ши ап҃толꙋль зиче къ нꙋ чинѣрѫ врѣ ниче алергѫторюль, чѐ каресъ милꙋищи дꙋ Дꙋмнезеꙋ. ши ꙗрѫ нꙋ еꙋ, чѝ дꙋлчѣца лꙋ Дꙋмнезеꙋ карѣ е ꙟтрꙋ мине ши ꙗрѫ Дꙋмнезеꙋ ѧсте де лоукрѣзѫ ꙟтрꙋ ной ши де чева врѣ съ ши лꙋкрѣзе. е съ амꙋ съ ши кꙋ воѧ пꙋтѣрничилѡр чинстици фивъмь. ꙟсѫ фъръ де ажꙋторюль челꙋѧ де сꙋсь ничи оуѫ лꙋкрꙋ ꙟ калѣ вїецїен ачещїѧ пꙋтемь съ фачемь. къ щїꙋ амꙋ зиче, къ нꙋ е ѡмꙋлꙋи калѣ лꙋи. ничи мѣрце върватꙋль съшь испрѫвѣскѫ мѣрцерѣ са, дерепть ачѣѧ амꙋ съ нꙋ не се паре къ нꙋмай ꙟшине испрѫвимь невоинца вирꙋиреи. къ а ноастрѫ ѧсте чине ва врѣ ши съ се невоѧскѫ спре чѣѧ май бꙋна. ꙗрѫ алꙋ Д҃мнезеꙋ ѧсте, чѣѧ че скоате спре лꙋкрꙋль чела боупꙋль кꙋ похта чѣѧ бꙋна ши кꙋ оусръдїе. ꙗрѫ чела че нꙋ поате авѣ пре фире. че де ꙟ бꙋнѫтате ва съ ѡ прїимѣскѫ, ши̇̀ гръѧще къ ѡ ночю добѫнди. ачѣ ꙗсте трꙋфѫ ши лаꙋдѫ. че амꙋ зичи къ ай че най лꙋать. е сай ши лꙋать, пентрꙋ че те лаꙋзи къ най лꙋать. єѵлїе...

---

*) Vezi nota de supt §. 20. /

Zise, *e* („et"; 6), *alalt*, pl. *alalți*, *dereptu-nederepțu*, *de în*, *deștinse* („descendit"), *measeri* („miseri"), *să* („si" ; 2).

§ 17. DVMENECA Pașteloru

Астъзи е зи де боукꙋрїе де веселїе фрацилѡр/зиѡа веселїеи ши спъсенїеи. 34 зиѡа лоумине ей ши а коурѫцїеи. зиѡа пачелѡр ши а ꙟпъкъри ей. зиѡа че ꙗрѫ ва съ фїе ши ꙟноирѣ соуфлетелѡр ноастре. зиѡа адеверитѫ маре ши лоуминатѫ ши минꙋнатѫ. ачеста е празничелѡр празникь ши сърбѫтоаре. ачаста ѧсте чинститѫ ши сфн҃тѫ а пꙋртѫторюлꙋи де лꙋминѫ зиѡа ꙟвїереи лꙋ Хс҃. ꙟтрачастѫ зи ръдикѫ пре ной Хс҃ карей ерамь арꙋнкаци ꙟ пъкате. ꙟтрачастѫ зи ꙟвїѐ пре ной карей єрамь морци ꙟ пъкате. ꙟтрачастѫ зи раюль дешкисе съ не ꙟдоулчим пой де чель помь аль вїецй ей, чела че ѧсте коурать ши де вїѧцѫ фъкѫторю аль лоуй троупь ши сънџе. че пентрꙋ ель коурѫцимꙋне ши не лоуминѫмь ши не сфн҃цимь ши не ꙟноимь. дерепть ачѣѧ рѡгꙋмѫ воаѡ фрацилѡр съшь испитѣскѫ тоци сине ши аша трꙋпꙋль лꙋ Хс҃ съ мѫнѫꙟче ши де ꙟ сънџеле лꙋи съ бѣ. къ чине мѫнѫꙟкѫ ши̇̀ бѣ̇ недестоиникь фїиндь пъкать лоуишь мѫнѫꙟкѫ ши̇̀ бѣ, съ поу ѡсѫндѣскѫ троупꙋль ши сънџеле Дѡмнꙋлꙋи нострꙋ Іс҃ Хс҃. Асѫ чине ва споуне търїиле Домнꙋлꙋи. лоузйте фачева тоате лаꙋделе лоуй. саꙋ чине арѫ пꙋтѣ споуне де дестоуль ши а арѫта коумꙋсѣрѫ къдѣ боунѫтатѣ ачещїи зиле. ши а кънта ши а се мира пꙋтери ей ачестоуѧ ши мърй ей. къ неиспитите сънть жоудекъриле Домнꙋлꙋи нострꙋ ши не ажоупсе къръриле лоуй. єри єрамь ꙟтоунекаци, ꙗрѫ астъзи лоуминаци. єри ꙟтрꙋ соуспини ши ꙟплѫнџери, ꙗрѫ астъзи ꙟтрꙋ веселїе ши ꙟ боукꙋрїе. єри єрамь ꙟ нешкить соуфлеть, ꙗрѫ астъзи ꙟтроу соуфлеть доулче. къ адевъръ не споусѫ ѧсте фрацилор мърїѧ ши боунѫтатѣ / ачещїи зи. къ нимѣ 35 нꙋ поате споуне дарꙋль ачещїи таине. къ ꙟкѫ ноу се поате споуне кꙋ адевърь прѣ ꙟмоулцимѣ мърїеи лꙋ Доумнезеꙋ. ши че е кътрѫ ной драгосте ши мила лоуй ши еширѣ. къ избъвире датаꙋ Хс҃ пре сине пентрꙋ ной пентрꙋ тоци. ши нѣꙋ адоусь пре ной де ꙟ моарте ла вїацѫ. ши де ꙟ оунтꙋнѣрекь ла лоуминѫ. ши де ꙟ робїе ла скꙋмпъраре. ши де ꙟ вражбѫ ла драгосте. къ нѣꙋ скоумпърать пре ной де ꙟ блъстемꙋль пъкателѡр. чѣꙋ фость пентрꙋ ной блъстемꙋль. ка съ фимь фечори. ка де акмꙋ съ ноу май фимь роби, че слобози. ши съ нꙋ май фимь де акмꙋ ꙟ моуꙟкѫ, че фъръ де моуꙟкѫ. де акмꙋ нꙋ юбитори де лоуме, че де Доумнезеꙋ юбитори. ши де акмꙋ нꙋ доупѫ троупь ꙟблѫнд,

че доупѫ дх҃ь. къ зиче Павель апл҃ь. къ чине ꙟблѫ доупѫ троупь троупѣще се
грижаще. ꙗрѫ чине ꙟблѫ доупѫ дх҃ь, де дх҃ȣ се грпжаще. шаȣ дать поаѡ
соуфлетѣще съ прѫзнȣим, ши соуфлетѣще а ꙟблà. каȣ дать ноаѡ прѣ кȣ
коувїинцѫ ши кȣ дерептате а лъкȣи, кȣ драгосте ши кȣ ꙟпреȣнаре. кȣ блѫндѣце
ши кȣ паче. кȣ лоупгѫ ръбдаре ши кȣ доулчѣцѫ. къ нѣȣ сфи҃цить ши
нѣȣ прослъвить пре нои кȣ дх҃ȣль сфи҃ть. ка ꙟ нопрѣ вїецїеи съ ꙟблѫмь. дарѫ
нои че времь да лȣ Доумнезеȣ де тоате де ачѣстѣ, чѣȣ дать ель ноаѡ.
че въмъ да нои кȣ дестоиничїе фръмсеци ен лȣ Доумнезеȣ. ши слъвитеи ꙟпъръцїеи
лоуи. че въмь да нои ꙟпротивѫ ши токма, прѣ ꙟмоулцитȣлȣи дарȣлȣи
лоуи ши доулчецинеи лоуи. че лȣ Доумнезеȣ съ моулцемимь юкнцилѡрь. съи
36 моулцемимь / ши съль прослъвимь, пентрȣ ачѣ милосте маре че аре ель спре
нои. съи моулцемимь ши съ кѫдемь Домнȣлȣи ши съне ꙟкинъмь лоуи, ши съи
адоучемь лоуи ꙟ локь де мурь дарȣри де кънтаре. кȣ фрикѫ ши кȣ боунѫ
мѫндрїе. къ юкиторю де ѡамени ѧсте ши боунь ши доулче деспȣнторюль
Доумнезеȣ. ши тоате ле прїимѣще, макарѫ ши камаи съръчещи
ши маи мичи съ сънть дарȣреле ноастре. дерепть ачѣѧ съ юбимь ши нои фрацилѡр,
пре чела чѣȣ юбить нои кȣ доулчацѫ. ши съ мȣримь ши нои пентрȣ чела
чѣȣ моурить пентрȣ нои ꙟ чинсте. ши съ мѣрцемь доупѫ сфи҃та ꙟвъцѫтȣра
лоуи. съ коурѫцимь пре нои де тоате спȣркѫчюниле троупȣлȣи ши але соуфлетȣлȣи.
ши съ адȣчемь Доумнезеȣлȣи нострȣ лоукрȣре бȣне. крединца. драгостѣ.
нъдѣждѣ. ръбдарѣ. ꙟфръницерѣ инимїеи. милкȣире ши лакрѫми. ши коуцеть коурать.
ши ѡморѫре ачестȣи троупь де пъмѫнть, де коурвїе ши де тоате лоукрȣреле
некȣрате. де похте рѣле ши де камете. съ лоукръмь лȣ Доумнезеȣ кȣ ꙟцелепцїе,
ши кȣ боунѫ слоужбѫ. кȣ ръбдаре ши кȣ роугѫчȣне. ши съ лȣѡм ꙟтрȣ
сънȣль нострȣ драгостѣ адеверитȣлȣи Доумнезеȣ спъситорюль нострȣ. ши съ
кънтъмь лоуи кънтече ноаѡ. коумь зиче ши Дв҃дь пророкь. ши тоци ꙟпреȣнѫ
съ кънтъмь лоуи, ши съ плъсемь кȣ мѫиниле ши съ стригъмь лȣ Доумнезеȣ
ꙟ гласъ де веселїе. къ До́мнȣлȣ де соусь ꙟфрикатȣе ши ꙟпърать пре
спре тоть пъмѫнтȣль. къ маре е Домнȣль ши лъȣдать фоарте. маре е Домнȣль
37 ши мърїеи лоуи ноу е сфършенїе. маре е / Домноуль ши маре е търїѧ лȣи. къ
дешертѫ ши здрови прѣ ꙟнълцатȣль ши трȣфашȣль връжмашȣль нострȣ
дїаволȣль. ши моартѣ кълкѫ ши тоцїи ꙟвисе. ши вїаца вѣчилѡр ноаѡ
дърȣи. єри амȣ ꙟгрȣпъмȣне лȣ Хс҃, ꙗрѫ астъзи не ръдикъмь. єри не ръстигнимѧмь,
ꙗрѫ астъзи не прослъвимь. дерепть ачѣѧ съ не ши ꙟдоулчимь тоци
фрацилѡр кȣ кȣне мȣлцемите, ачестȣи празникь боунь ши лоуминать.
ши съ ꙟтрѫмь коукȣрѫндȣне ꙟ боукȣрїѧ Домнȣлȣи нострȣ, ка слоуџиле
чѣлѣ бȣнеле ши ꙟцелѣнтеле. ꙟнъраціи, ши архїереи. ши домнїи ши жоудечїи.
ши тоци кареи сънть пре дерегѫторїи. преȣцїи, ши дїаконїи. кълȣгърїи, ши
мирѣнїи. воиничїи ши прощїи. бътрѫнїи коу тинерїи. бърбацїи, ши мȣериле.
богацїи, ши мѣсерїи. робїи ши слобозїи. тоци съ прослъвици ши мѫрици
Домнȣль Доумнезеȣль нострȣ, ꙟтрȣ ачастѫ зи лоуминатѫ ши де празник.
тоци съ кънтаци ши съ вѫ мїраци ши съ чинстици. Чине сѣȣ постить ши сѣȣ
оустенить. веници боукȣрѫндȣвѫ ши прїимици арџинтȣль. къци де ꙟ часȣль де
ꙟтъи лȣкратаци, прїимици астъзи че вѫсь каде плата. къци доупѫ аль
треилѣ часъ аци венит, моулцеминдь ши веселиндȣвѫ съ прѫзнȣици. къци
доупѫ аль шаселѣ часъ аци ажоунсь, нимикѫ съ вѫ сфїинци. ꙗрѫ кареи аци
пестить пънѫ ла аль ноаѡле часъ, апропїѧцивѫ ши нимика роушинѫꙟдȣкѫ.
ши къци ши пънѫ ла аль оуѫспрѫзѣчелѣ часъ аци пестить, ши ажоунсеть,
съ ноу вѫ тѣмеци къ чѣци нестить, ши дерепть ачѣѧ съ ноу вѫ мъхници. къ
38 юбиторю ши чинститорю ѧсте Доумнезеȣ, / къ е доулче ши милостивь.
ши прїимѣще чеѧ де апои ка ши чеѧ де ꙟтъи. ши ръпаȣсѫ чеѧ чѣȣ лоукрать
деи аль оунспрѫзѣчелѣ часъ, ка ши чеѧ де ꙟ часȣль де ꙟтъи. ши ръпаȣсѫ

чела чѣȣ лоукрать. чела де апои милȣѧщель, ши чела де ꙟтъи ꙟдоулчѣщель. ачестȣѧн дъ, ꙗрѫ челалалтȣль дърȣѧще, ши ꙟцелепчюнѣ лоуи съроутѫ. ши лоукрȣ лȣи чинстѣще. ши кȣ драгостеи пріимѣще. ши врѣрѣи лаȣдѫ, ши роуга ле пріимѣще, ши бȣ драгȣи юбѣще. пентрȣ ачѣѧ вѫ апроніѧци тѡци кътрѫнсоуль ши вѫ лоуминаци. ши чеѧ де ꙟтъи ши чеѧ де ꙟ мижлокь ши чеѧ де апои. тоци ꙟпреȣнѫ платѫ съ пріимници, богаціи ши мѣсеріи оунȣль кȣ алалть съ пръзнȣици. не ꙟдȣръторіи ши лѣнешіи зиѡа ачаста съ ѡ чинстици. чине сѣȣ постит ши чине ноу сѣȣ постить, веселицивѫ астъзи. къ маса плинѫ ѧсте. нимѣ съ ѧсѫ флъмѫндь, саȣ липсить. че тоци съ вѫ ꙟдоулчици ачешіи богѫціе доулче. къ Пащиле ноастре пентрȣ нои се жȣнгѐ Хс҃. тоци съ ꙟплеци де ꙟ нескъзȣтȣль ши недешертатȣль изворь че ѧсте Доумнезеȣ испъситорюль нѡстрȣ. веселицивѫ ши гоустаци ши съ щици къ е доулче Доумнезеȣ. къ Доминȣль Доумнезеȣ нвисе ноаѡ. нимѣ съ ноу се илѫнгѫ де месерѫтате, къ се арѫтѫ ꙟпърѫціе де преȣнѫ. нимѣ съ нȣ плѫнгѫ де пъкате, къ ертъчюнѣ пъкателѡр де ꙟ мормѫнть аȣ лоуминать. ши нимѣ съ ноу се тѣмѫ де моарте, къ нѣȣ скоумпърать мъитȣиторюль нострȣ де ꙟ моарте. Дерепть ачѣѧ фрацилѡр. съ не дезлегъмь тоате вражбеле оунȣль дела алалть ши пизма чѣѧ рѣѡа. ши съ ертъм тоци пентрȣ ꙟвіерѣ. / ши съ зичемь челора че оурѫскь пре нои къ фраціи нощри сънтеци, ши ачещѣ кȣ драгосте съи коуприндемь. къ Хс҃ ѧсте пачеа ноастрѫ, чела че пъмѫнтȣль кȣ черюль ꙟпъкатаȣ. шаȣ ꙟпреȣнать тоци ꙟтрȣ ѡ ꙟпреȣнаре. ши пъреціи чеии четѫци де вражбѫ спартаȣ кȣ троупȣль съȣ. паче датаȣ апостолилѡр ши оученичилѡр съи. паче лъсатаȣ лѡр. ши пре еи ши пре нои аи иаче еи ши аи драгостеи фаптȣиѣȣ фечори. зиче Хс҃, ꙟдрѫзници къ еȣ бирȣии лоумѣ ши пре цінторюль лȣмиеи, чела че адȣчѣ пъкателе ꙟ лȣме діаволȣль. къ нѣȣ спъсить пре нои Хс҃ Доминȣль нострȣ, ши ши де ꙟ ꙗдȣ нѣȣ скос. шаȣ избъвить пре нои де ꙟ силинчіѧ діаволȣлȣи ши де ꙟ ровіѧ лоуи скоумпъратȣнѣȣ. амѫрѫсе ꙗдȣль, къ гȣстѫ чинститȣль ши сфн҃тȣл троупь аль Доминȣлȣи. коумь Ісаіа пророчѣще. амѫрѫсе ꙗдȣль, къ тимпинѫ тине жосȣль. амѫрѫсе амȣ. деренче се дешертѫ. амѫрѫсе амȣ. къче бътжокȣрить фоу. амѫрѫсе амȣ, къ легать фоу. къ пріимѝ троупь ши Доумнезеȣ афлѫ. къ пріимѝ че възȣ ши къзȣ ꙟ че нȣ щиȣ, ꙟгицѝ пре чела че поуль щиѧ моартѣ. ꙟгициль ши коуноскȣ ель пре троупь. ꙟгицѝ віаца, ши кълкать фȣ де віацѫ. ꙟгицѝ ка оунȣль де ꙟ тоци ши се дешертѫ де тоци. ши пре ель сингȣрь ръпиль ка оуѫ леȣ, чешь сфърѫмѫ шимь фрѫмсе динціи съи. къ пентрȣ пъкате моарте вирȣиѧ̀. че ꙟтрȣ Хс҃ пъкат нȣ афлѫ, ши се дешертѫ дѣчіѧ бенинȣль морциеи. къ пъкате Хс҃ нȣ фѣче, ниче се афлѫ хитлешȣгь ꙟтрȣ ростȣль лоуи. къ врѣмѣ ѧсте акмоу коумȣсе каде а зиче. оундецие моарте / търіѧ. оундецие ꙗдȣле бирȣирѣ. ꙟвйсе Хс҃, ꙗрѫ тоу те соупȣсешь. ꙟвисе Хс҃, ши се боукȣрарѫ ꙟцеріи. ꙟвисе Хс҃, ши къзȣрѫ драчіи. ꙟвисе Хс҃, ши морціи слобозирѫсе. ꙟвисе Хс҃, ши де ꙟ поутрежȣне слобозимȣне. ꙟвисе Хс҃, ши де ꙟ бъстемь дезлегатȣнѣмь. ꙟвис Хс҃, ши нои ꙟкѫ ꙟвіемȣне. ꙟвисе Хс҃, ши нои кȣноусȣль ꙟвйсемь. ꙟвисе Хс҃ де ꙟ моарте ꙟчепѫторю морцилѡр фоу. къ алоуие слава ши цинѣрѣ, ши чинстѣ ши ꙟкинѫчюнѣ ши фръмсѣцѣ чѣѧ марѣ. акмоу ши поурȣрѣ ши ꙟвѣчіи вѣчилѡр, аминь.

39

40

Pace (în pl.), *aceştii zi, scumpărare, despuitoriul, camai, să* („si"), *plăsemu* („plaudamus"), *prespre, învise* (10), *judeci* (în pl., „judices"), *measeri* („miseri"; 2), *ajunsetu, răpausă* (act., „odihnească" ; bis), *sărută* („salutat"), *meserătate* („paupertas"), *paceei* (gen. sing.), *faptu-ne-au, frîmse, feace, învisemu, cunusulu („cu însul")*.

§ 18. DVMENECA XXVII după Rusalie, LVC. XII, 16—21

Єѵ҃лїе. ръпаȣсѫ. мѫнѫꙟкѫ, ши бѣ. ши те веселѣще. Тълкь. Чине
желȣѧще съ мѫпѫꙟче пънѫ ла сътȣль, ши съ се рънаȣсе. вїацѫ порчѣскѫ ѧсте,
ꙟнтрȣ тоате неꙟцелегѫтȣриле соуфлете. ꙗрѫ ꙟцелегѫтоареле соуфлете
боуне сънть. съ ꙟцелѣгѫ ши съ коуџете ши съ се веселѣскѫ леџиеи лȣ Доумне-
зеȣ, ши зисе еи лоуи. ꙗрѫ чине се ꙟжоугѫ грижи еи ши вороаве еи, коумь съи
фїе ръпаȣсь, де се дъ ель мѫꙟкърїеи ноумаи ши вери еи, маи врътось моужкѫи
ѧсте. къ де ꙟтрачѣѧ мїи де воале наскȣсе. ши де ꙟтрачѣле похтеле ши тоате
некоувїинце але лоумїеи факȣсе. къ къци се даȣ воукателѡр троупещи ши
41 похтелѡр, ачеѧ пънтечелешь / аȣ Доумнезеȣ ши домнь. ши карїи зикь съ
бемь. ши съ мѫꙟкъмь, къ демѫнѣцѫ къндаи въмь мȣрй. крезь амȣ
ѡме нȣ лъкоуещи тоу ка съ мѫнѫꙟчи фърѫ сацїȣ. чѐ съ мѫнѫꙟчи къть съ
фїи вїȣ. къ дерепть ачѣѧ цисе каде съци ꙟвеци троупȣль ши съль ціи ши съль
лоуирези, кȣ постȣль ши кȣ ажȣнȣль. ка съ нȣ соурпи соуфлетȣль тъȣ ꙟ про-
пастїѧ пъкателѡр, ши спъсенїѧ съци пїерзи. къ месерѫтатѣ амȣ наре-
лесе а моулци ѡ ръѡтате а фй. ꙗрѫ нȣ ѧсте аша ръȣ. чѐ чине кȣ лоу-
крȣре бȣне вїецȣескь ши се трезвескь ши се превѣге, ши се ꙟцеленцесвь.
ачѣ месерѫтате маи врътось ѧсте пїердере рѣлелѡр. кȣ богѫціе ꙗ-
рѫшь парелесе а моулци бине а фи, чѐ нȣ ѧсте аша бине, чине нȣ ѡ
ва авѣ ачѣста коумȣсе каде. че се зиче съ грижаскѫ де че требȣѧще алтѡр.
ши съ ажоуте сърачїи. къ дѣрѫ фи аша прость боунѫ богѫцїѧ, елоусе врѣ
къдѣ амȣ тоутȣрѡр карїи ѡ арѫ авѣ съ фїе боуни. ꙗрѫде нȣ сънть тоци бо-
гацїи доулчи ши лоукрѫтори де бине. чѐ ноумаи къци бине испрѫвескь кȣ
богѫцїѧ. а ꙗвѣ амȣ ѧсте къ нȣ ꙟсъшь ачаста богѫцїѧ дела сине ꙟсѫшь
боунѫ ѧсте саȣ рѣ. чѐ оуѫ лоукрȣ нре мижлокь де боунѫтѫци че заче. ши
ꙗрѫшь дѣрѫ фи месеретатѣ ръѡтатѣ, къдѣсе врѣ тоутȣрѡр карїи
сънть ꙟмесерѫтате ръи а фи. ꙗрѫ съ шй моулци ꙟнтрȣ месе-
рѫтате фїинд, ши боунѫтатѣ черюлȣи добѫндирѫ, аȣ доарѫ е ръѡтате
месерѫтатѣ. чѐ а ꙗвѣ ѧсте, къ де въмь врѣ фрацилѡр, ничи богѫцїѧ
нич месерѫтатѣ ноу ва бетежи спъсенїѧ ноастрѫ, къ карїи вїецȣескь
42 ꙟнтрȣ воупѫтѫци, ѡаре / съ вѡр авѣ богѫцїе ѡаре месерѫтате,
тотȣшїе лоукрȣ боунь ши кȣ спъсенїѧ ши бине. ꙗрѫ карїи вїецȣескь ꙟтрȣ рѣле,
нȣ ноумаи наȣ немикѫ боунѫтате, чѐ ши нре еиши се пїердь.:. Єѵ҃лїе...

Răpausă („odihnează“), *demîneață*, *a mulți* (dat.), *pare-le-se* (bis), *se preveaghe* („cavent“), *lucrure*, *meserătate* („paupertas“; 8), *să* („si“), *cîndu-ai* *(„fortassis“)*, *oare* („ori“, „sive“).

§ 19. NOVEMB. XXI, LVC. I, 39—56

Ꙟ зилеле ачѣлѣ скоулѫсе Марїѧ. мѣрсе ꙟ соусь таре. ꙟ четатѣ Іоудеи. ши ꙟнтрѫ ꙟ каса Захарїеи. ши съроутѫ Єлесавѳа. ши фоу дека аоузй Єлисавѳа съроутѫтȣра Марїеи, жоукѫ тънѫрȣль ꙟмацеле еи. Тл҃к. Боукȣрїе де боунѫ вестире прїимиѧ де поурȣрѣ фата, ши цинȣ дела ꙟџерь. къ Єлисавѳа мȣѧрѣ Захарїеи ꙟчепȣтаȣ ꙟ пънтече, коурсе ꙟнтрȣ кодрȣ, къ Єра ѡ чета(те) їоудеѧскѫ, че ꙟтрȣ ѧ лъкȣиѧ Захарїѧ, ꙟпреȣнѫ амȣ боукȣрѫндȣсе де доулчѣца варѫ са. ꙟпреȣпѫ амȣ ши ка ѡ(ꙟ)целѣнтѫ врѣ съ се сфътȣѧскѫ де тоате, де ва фи кȣ адевърь де че зиче еи ꙟџерȣль че исе арѫтѫ. къ ꙟкѫ се сфїиѧ кȣ коуџетȣль лентрȣ нрѣ слъвита чюдесѫ, темъндȣсе съ нȣ коумва съ се прилъстѣскѫ. дерепть ачѣѧ нȣ къче къ нȣ кредѣ, чѐ врѣ шй маи бине съ ꙟцелѣгѫ, де прѣ слъвита ръспоундере, ши де сърȣтарѣ ꙟџерȣлȣи. доусесе соупть подгѡрїе, де доумнезеескȣль дх҃ь ꙟдемнатѫ. ка маи моултѫ

цінѫцѫ съ прїимѣскѫ, ши търїе де че ера грънть еи. ꙟтрѫ ꙟ каса Захарїеи,
ши апꙋкѫ ꙟнаинте кꙋ сърꙋтарѣ пре Єлисавеѳа, чинсте дъндь еи, ка
оунеи маи бътрѫне, / ши качї кънд ѡ акѣ ꙟ локь де моумѫ. ши сърꙋтарѣ 43
дѣка фоу, ель жоукѫ Іѡаннь ꙟ пънтечеле моумѫниса. къ коупоскꙋ прѣ кꙋ
алесь аль съꙋ Доумнезеꙋ ши домнь. ши се ꙟкинѫ ши проповедꙋи пре ель кꙋ
жꙋкарѣ. къ чела че ера ꙟ пънтечеле фѣте еи коконꙋль, кꙋ пророчїе дърꙋи ачїншь
пре Іѡаннь. къи дѣде арѫтарѣ таине еи, ачеста Доумнезеꙋ де ꙟ вечїе. ши
маи алѣсѫ дърꙋире дърꙋи лоуи, маи връто́сь де алалци пророчи. къ алалци
прорѡчи доупѫ че къцѣ прорѡчїѧ. ꙗрѫ Іѡаннь прД̃тче, ꙟкѫ ꙟ пънтечеле
моумѫниса фіиндь прорѡческꙋлꙋи дарь сподѡбисе, ши пре Хс̃ проповедꙋи
маинте. дерепть ачѣѧ ши маи маре де тоци пророчїи, ши маи пре сꙋсь мъртꙋрисить фꙋ, де ꙟсꙋшь Доумнезеꙋ. Єѵ҃лїе...

Sărutare, sărutătură („salutare, salutatio"), *curse* („cucurrit"), *deade.*

§ 20. Rugăciuni etc.

Роугѫчюнѣ чѣꙋ ꙟвъцать Домнꙋль нострꙋ Іс̃ Хс̃, оученичїи съи, коумь зиче, Мѳ. ѕ҃і, ши Лоук. ке̃, апропїѧрѫсе зиче апл҃їи кътрѫ Іс̃. ши зисерѫ, Доамне ꙟвацѫне а не рꙋга, коумь ши Іѡаннь оученичїи съи, ши зисе лѡр, къндꙋвѫ рꙋгаци зичеци аша: Татѫль нострꙋ че ещи ꙟ чери сфи̃цѣскѫсе ноумеле тъꙋ. съ вїе ꙟпъръцїѧ та. фїе воѧ та коумь ꙟчери ашà ши пре пъмѫнть. пита ноастрѫ съцїѡсѫ дъне ноаѡ астъзи. ши ꙗртѫ ноаѡ грешалеле ноастре, коумь єртъмь ши нои грешницилѡр нощри. ши нꙋ не дꙋче ꙟ нъпасте че не избѫвѣще пре нои де хитлѣнꙋль, къ а та е ꙟпъръцїѧ ши пꙋтѣрѣ ши слава ꙟ вечїе аминь.

Ꙗчѣстѣ сѫнть ї҃ коувинте. че дѣде Доумнезеꙋ / лꙋ Мѡуси прорѡкь 44
ꙟ връхꙋль мꙋнтелꙋи де Синаѧ. Де ꙟтъи єꙋ сѫнть Домнꙋль Доумнезеꙋ ал тъꙋ.
пре лѫꙟгѫ мине Доумнезеꙋ стрїини съ наиби. Ꙗдѡа ноумеле Дѡмнꙋлꙋи Доумнезеꙋлꙋи тъꙋ ꙟ харь съ ноуль ѧи пре ꙟ гꙋра та. къ невиновать ноу вери фи.
Ꙗтреѧ съръбѣзѫ доуменека. Ꙗпатра татѫтъꙋ ши моумѫта чинстѣщеи
съ вери съ аиби зиле моулте ши боуне пре пъмѫнть. Ꙗчинчѣ съ ноу оучизи:
Ꙗ шасе съ нꙋ фїи кꙋркари. Ꙗ шаптѣ ноу фꙋра. Ꙗ ѡпта съ ноу фїи мѫртꙋрїе
стрѫмбѫ вечиноулꙋи тъꙋ. Ꙗ нѡа съ нꙋ нохтещи каса вечинꙋлꙋи тъꙋ. Ꙗ зѣчѣ
съ нꙋ похтещи вечинꙋлꙋи тъꙋ нече моуѧреи. нече фатаи. нече фечорꙋль.
нече бѡоуль. нече асинꙋль, нече немика че ѧсте аль лоуи*).

*Învise**, *deade, veri fi, să*(„si"), *dumeneca, nece, nemica.*

---

*) Din Precuvîntare: Дерепть ачѣѧ еꙋ жоупѫнꙋль Хръжиль Лоукачи
жꙋдецꙋль де ꙟ четатѣ Брашовꙋлꙋи. ши а тоть цинꙋтꙋль Бръсеи. фоарте
кꙋ инимѫ фїербинте ши кꙋ жале апринсѫ де мꙋлть желꙋиѧ ла ачастѫ лоуминатѫ карте. дерепть ачѣѧ ꙟ мꙋлте пърци амь ꙟтребать шам кътать пънѫ ѡ амь афлать ꙟ Цара Роумѫнѣскѫ. ла архїмитрополитꙋль Серафимь ꙟ
четате ꙟ Търгѡвище. ꙗрѫ дꙋпѫ че ѡ амь ѡканчить, ꙗрѫ еꙋ фоарте мамь
боукꙋрать. ши кꙋ моултѫ роугѫчюне черщꙋтꙋамь дела сфи̃цїѧ лоуи, ши
миѡаꙋ тремись. ꙗрѫ еꙋ дѣка ѡ възꙋю че ꙟвъцѫтꙋрѫ доумнезеѧскѫ ши кꙋ
фолѡсь соуфлетꙋлꙋи ши троупꙋлꙋи ѧсте ꙟнтрꙋ ѧ. ꙗрѫ инима мѣ се ꙟдꙋлчѝ
ши фѡартемѫ сфътꙋии кꙋ лꙋминатꙋль мареле митрополитꙋль Генадїе. де
ꙟ тоть / цинꙋтꙋль Ꙗрдѣлꙋлꙋи ши аль Орѫзїеи. ши коу моулть клирось де 45
преꙋци че ле требꙋиѧ ачастѫ карте. ꙟкѫ ши кꙋ тоци сфѣтничїи мїеи. ши кꙋ
воѧ тоутꙋрорь ачестора. ши кꙋ воѧ митрополитꙋлꙋи марелꙋи Серафимь.
нои ѡ дѣдемь лꙋ Кореси дїаконꙋль, че ера мещерь ꙟвъцать ꙟтрачесть

лоукрȣ. де ѡ скоасе де ꙟ картѣ сърбѣскѫ пре лимба роумѫнѣскѫ. ꙟпреȣнѫ ши кȣ преȣцїи дела весѣрека Шкѣилѡрь, де лѫнгѫ четатѣ Брашовоулȣи. а ноуме попь Ꙗне ши попа Михаи. дерепче къ вроумь съ се ꙟмоулцѣскѫ ꙟ моулте нѫрци ши кипоури коувѫнтȣль лȣ Доумнезеȣ. ши съ се адаȣгѫ спре ꙟвъцѫтȣра леџиеи крещинѣскѫ. дечи дѣка възȣю къ е лȣкрȣ доумнезеескь. ꙗрѫ єȣ поу маи кроуцаи де ꙟ авѣре чеми єра дървитъ де Доумнезеȣ а да ла ачесть лȣкрȣ. чѐ дедь лȣи ши оученичилорь лȣи де съ типѫрѣскѫ ачастѫ карте єѵ̃лїе кȣ ꙟвъцѫтȣрѫ. ꙟтъи спре чинстѣ ши лаȣда сфи̃теи троицѫ оунь Доумиезеȣ. ши спре ꙟвъцѫтȣра леџиеи ѡаменилѡр крещини. камь фост коуџетать ши ачаста, ка съ фїе маи лесне ши маи юшорь а чети ши а ꙟцелѣџе пентрȣ ѡаменїи чеѧ процїи. шамь авоуть фоарте гриже маре де ачаста ка съ се типѫрѣскѫ. коумамь сфътȣить, ка немȣиȣи съ фїе акоперитѫ. че съ фїе маи лесне спре ꙟцелесь, ши кътрѫ четить коу фолѡсь ши кȣ ꙟдемижтȣрѫ. маи врътось челѡра че вѡр четѝ кȣ грижѫ ши кȣ сокотинцѫ че вѡр врѣ съ каȣте, еи вѡр афла. дерепть ачѣѧ вои юбицилѡрь крещинїи лȣ Доумнезеȣ, кȣ драгосте ши кȣ инимѫ боунѫ съ прїимици ачастѫ карте.:. /

46 IV. ПАЛНѦ adecă VECHEA SCRIPTURĂ

Tipărită în Orăștie, în a. 1582, in fol., fără paginatură, în 19 quaterniuni și o terniune.

Titlul: Картѧ де пръма лȣ Моисн*).

§ 21. Genes., Cap. I

Ꙟнчепȣть фъкȣ Дѡмнеѕеȣ черюль ши пъмѫнтоул. є нъмѫнтȣль єра пȣстїю: ши ꙟ дешерть. ши ꙟптȣнѣрекь єра спре адѫнкь: ши Дхоул Дѡмнȣлȣи се пȣртà спре алѫ. ши зисе Дѡмнеѕеȣ: фїе лȣминѫ: ши фȣ лȣминѫ. ши възȣ Дѡмнеѕеȣ карѫ фи бȣнѫ лȣмина: ши деспърцн Дѡмнеѕеȣ лȣмина дела ꙟнтȣнѣрекь. ши кемѫ лȣмина зиѡ. ши ꙟнтȣнѣрекȣль ноапте, ши фȣ де ꙟнтрȣ сѣрѫ ши де ꙟнтрȣ демѫнѣцѫ зȣа дентъню. Ши ѕисе Дѡмнеѕеȣ фїе търїе: ꙟнмижлокȣль апелорь. съ деснарцѫ апеле дела апе. ши фѣче Дѡмнеѕеȣ търїе: ши деспърци апеле че єра де сȣпть търїе. дела чѣлѧ че єра десоупра търїен, ши фȣ ашà. ши кемѫ Дѡмнеѕеȣ ча търїе. черюль. ши фȣ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ зȣа адоà. Ши зисе Дȣмнезеȣ: стрингѫсе апеле де сȣпть черю ꙟнтроунь локь, съ се ваѕѫ оускатȣль, ши фȣ ашà. ши кемѫ Дȣмнеѕеȣ оускатȣль пъмѫнть, ши стринсȣл апелорь кемѫ маре. ши възȣ Доумнезеȣ къ фȣ бине. Ши зисе Доумнезеȣ: рѡдѣскѫ пъмѫнтȣль ꙗрбѫ вѣрде, фъкънд сѫмѫнцѫ. ши поми фъкѫнд рѡдȣль съȣ, доупѫ фѣлȣл съȣ. наре сѫмѫнцѫ фїе ꙟнтрȣ сине спре пъмънть. ши фȣ аша. ши роди пъмѫптȣл ꙗрбѫ ши вѣрзе: ши поми родитори. чине ꙟнтрȣ сине рѡдїѧ поамеле сале. дȣпѫ а са фире. ши възоу Доумнезеȣ
47 къ фȣ бине. ши фȣ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ / а треѧ зй. Ши зисе Дȣмнеѕеȣ: фїе фъптȣри лоуминоасе ꙟн търїѧ черю лȣи. ши деспарцѫ ѕȣа ши ноаптѣ. ши арате сѣмне, времи адеверите. зиле ши аны: съ лȣминѣзе ꙟн търїѧ черюлȣи, коумь съ лȣминѣзе пъмѫнтȣль. ши аша фȣ. ши фъкȣ Доумнезеȣ доаѡ лȣмини мары, лȣмина маи маре съ слȣжаскѫ ѕȣѡеи. ши лоумина маи микѫ съ слȣжаскѫ нопцїеи. доупѫ ачѣстѣ стѣлеле ꙟнкѫ. ши пȣсе ѫле спре търїѧ черюлȣи. съ лȣминѣзе спре нъмѫнть. ши съ слоужаскѫ зȣѡеи ши нопцїеи. ши съ деспарцѫ лȣмина дела ꙟнтȣнѣрекь. ши възȣ Дѡмнеѕеȣ, къ е бине. ши фȣ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ а патра ѕи. Ши зисе Дѡмнезеȣ:

---

*) Vezi Epilogul după § 32, în notă.

апеле съ факѫ ши съ родѣскѫ жиганїи вїи. ши пасѫри збȣрѫтоаре спре пъмѫнть сȣпть търїѧ черюлȣи. ши фъкȣ Дѡмнезеȣ мари пещи, че се кїамѫ китоул. ши тоате фїерилѐ, че се клътескь че рѡдирѫ апеле доупѫ фирѣ са. ши тоть че збоарѫ дȣпѫ фѣлоул съȣ. ши възȣ Дѡмнеѕеȣ къ е бине: ши бл҃вы ѫле зикѫндь: крѣщеци ши въ ꙟмоулцицы. ши ꙟмплецы апеле мѫрїеи: ши пасърилѐ ꙟмоулцѣскѫсе спре пѫмѫнть. ши фȣ сѣрѫ ши демънѣцѫ а чинчѣ зы. Ши зиче Дѡмнезеȣ: родѣскѫ пъмѫнтоул жигѫнїи. доупѫ фирѣ са. добитоаче, жиганїи, ши фїери доупѫ фѣлоул лорь. ши възȣ Дѡмнезеȣ къ е бине, ши зисе Дѡмнезеȣ: съ фачемь ѡмоул пре киноул че съ фїе асѣмине ноѡ, че съ дѡмнѣскѫ пре пещїи мърїеи, ши добитокȣлȣи пасирилорь черюлȣи, ши живинилорь ши а тоть пъмѫнтȣлȣи. ши спре тоци вїермїи че се трагь пре пъмѫнть. ши Дѡмнезеȣ фъкȣ пре ѡм лȣи пре ѡбразь. пре / ѡбразь лȣ Дѡмнезеȣ фъкоуль: 48
бърбать ши мȣѫре фъкȣ еи. ши Дѡмнезеȣ: бл҃ви еи: ши зисе лорь, крѣщеци ши вѫ ꙟмоулцицы, ши ꙟмплеци пъпѫнтȣль, ши бирȣици єль, ши дѡмници пре пасѫрилѐ черюлȣи, ши а тѡт(е) фїерилорь. че се лѣгѫнѫ спре пъмѫнть. Ши Дѡмнеѕеȣ зисе, ꙗка амь дать воаѡ тоатѣ ꙗрба че фаче съмѫнцѫ спре пъмѫнть, ши тоци помїи, че аȣ ꙟ сине съмѫнцѫ де фѣлоул лȣи, коумь съ фїе воаѡ спре мѫнкаре. ши тоатѣ жигѫнїиле пъмѫнтȣлȣи, ши тоате насерилѐ черюлȣи, ши тоате че се лѣгѫнѫ спре пъмѫнть, ши тѡт ꙟ че ѫсте вїацѫ ка съ анбѫ пре мѫнкаре ши фȣ аша ши възȣ Дѡмнеѕеȣ тоате че фъкȣсе. ши ера прѣ боуне. ши фȣ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ ашасѣ зи.

De prima, Domnezeu (19), *e* („et"), *demîneață* (6), *dentăniu, dzuoei* (2), *vearză* („viridia"), *spre* („super"), acc. fără *pre, cine* („fiecare"), *cumu* („ca"), *măriei, ce* („care"), *a tot pămîntului* (în dat.), *lu D-zeu, a tot fierilor* (dat.), *zise, de întru, feace, desupra, cea tărie* („tăria"), *puse*.

§ 22. Gen., Cap. II

Ꙗшà се сфръшѝ черюль ши пъмѫнтȣль кȣ тоатѫ подоаба а лорь. ши ꙟмплȣ Дѡмнеѕеȣ ꙟ ашаптѣ зы лȣкроул съȣ че фъкоу. ши ѡдихни ꙟн ашаптѣ ѕы. де тоате лȣкрȣреле че ерà фъкоуть. ши бл҃ви а шапте ѕы ши сфйнци ꙗ. къче къ ꙟн ачѣꙗ ерà ѡдихнить де тоате лоукрȣреле сале. че Дѡмнеѕеȣ рѡди ши фъкоу. Ꙗша фȣрѫ черюль ши пъмѫнтоул. къндь фѫкȣрѫсе ꙟ ѕи кѫндь фѫкȣ Дѡмнеѕеȣ черюль ши пъмѫнтоул ши тоци помїи ꙟ къмпь карїи маинте ноу єра пре пъмѫнть. ши тоатѫ / ꙗрба къмпȣлȣи, че 49
маинте нȣ ерà крескȣть. къ Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ ꙟкѫ нȣ ерà плоать пре пъмѫнть. ши нȣ єра нечи оуѡм каре съ лȣкре пъмѫнтоул, чѐ о фънтънѫ саȣ негȣрѫ де ꙟ пъмѫнть стропиндк ши оудѫндь тоатѫ фаца пъмѫнтȣлȣи. Ши Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ фъкȣ пре омь де ꙟ бȣлгѫрь де пъмѫнть, ши сȣфлѫ ꙟ ель дх҃к вїȣ, ши фȣ омоул соуфлеть вїȣ. Ши Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ фъкȣ раюль доулчецїеи кътрѫ ръсѫритѫ, ши поусе ѡмȣль ꙟтрѫнсоуль коум съ лȣкрѫ ель. Ши Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ лъсѫ а крѣще де ꙟпъмѫнть, тоть помȣль фрȣмос а къоутà, ши доулче а мѫнкà, ши помоул вїецїеи ꙟ мижлокоул раюлȣи ши помоул щїȣтȣрїеи бинелоуи ши рѫоулоуи. Ши оунь риȣ ꙗсе де ꙟ локоуль доулчецїеи спре оударѧ раюлȣи, че се ꙟпарте ачела пре патрȣ капете, оунȣѧ ноуме Фисонь, ачела че ꙟкȣнщюрѫ тѡт пъмѫнтоул Хевилатȣлȣи, ши аколо афлѫсе аȣрь ши ачелȣи пъмѫнть аȣроул єсте маи боун, аколо афлѫсе бделїонь, ши пїатрѫ скȣмпѫ онихинос. ши ноумеле риȣлȣи ал доиле Гїхонь. ачела кȣрѫ спре тѡт пъмѫнтȣль Ꙗрапїеи. ши риоул ал трeилe Тигрись каре коурѫ спре Ꙗсирїѧ. Ꙗл патроул риȣ. ачела ѫсте Євфратись. Ши лȣѡ Дѡмноул Доумнеѕеȣ ѡмоул ши пȣсе ель ꙟ раюль

доулчецїеи, кȣмь съ лȣкре. ши съ пъзѣскѫ ель. ши порѫнчи лȣи зикѫндь,
мънѫнкѫ де тѡт помоул раюлȣи, че де ꙟ помоул щїȣтоурїеи бинелоуи
ши ръȣлȣи тȣ съ нȣ мънѫнчь. къ ꙟ каре зи верь мънка де ꙟ ель кȣ
моарте верь мȣри. Ши ѕисе Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ: ноу е бине
50 ѡмȣлȣи съ фїе сингȣръ, съ фачем лȣи аџюторю / а семѫна лȣи. къ дѣка Дѡм
Дѡмнеѕеȣ ера фъкȣть де ꙟ пъмѫнть тоате жигѫнїиле пъмѫнтȣлȣи ши
тоате пасѫриле черюлȣи, адоусе ѧле ла Ѧдамь ноумь съ ваѕѫ кȣмь арѫ
кема ѧле, къ ѡаре кȣмь аȣ кемать Ѧдамь тоате жигѫнїиле, ашà лїе ноуме-
ле. ши кїемѫ Ѧдамь кȣ ноумеле а лѡрь, тоате жигѫнїиле ши тоате пасериле
черюлȣи, ши тоате фїериле пъмѫнтȣлȣи. чѐ лȣи Ѧдамь нȣ се афлѫ аџюторь
асѣмена лȣи. Ѧшà лъсѫ Дѡмнȣль Дѡмнеѕеȣ сѡмнь спре Ѧдамь, ши дѣка
адоурми, лȣѡ оуна де ꙟ коастеле лȣи ши ꙟплȣ кȣ карне дерепть ꙗ, ши Дѡм-
ноул Дѡмнезеȣ дин ꙟ коаста че ерà скос де ꙟтрȣ Ѧдамь фѫкȣ мȣѧре,
ши адоусе ꙗ ла Ѧдамь. ши зисе Ѧдамь ачесть ѡсь де ꙟ ѡаселе мѣле, ши ачаста
карне де ꙟ карнѣ мѣ, ачаста ва фй кематѫ бърбѫтѣскѫ. къ де ꙟнтрȣ бърбать
ѧсте скѡсь. Дерепть ачѣѧ ѡмоул ва лъса татѫль сѫȣ ши моума, ши се ва
лепи моуерїеи, ши ворь фи амъндѡи оун троупь. ши ерà амъндои гѡли
Ѧдамь ши мȣѧрѣ лȣи, ши нȣ се рȣшинарѫ.

Era făcutu („făcuse“), *era odihnitu* („odihnise“), *nu era crescutu* („nu crescuse“), *nu era ploatu* („nu ploase“), *era scos* („scosese“), *lucrurele, riu* (per *i* purum ; 4), *al patrul, știuturiei* (2), *dulceției, vieției, veri mînca* („vei mînca“), *veri muri* („vei muri“), *de în, muieriei, domnezeu, luo* (bis).

§ 23. Gen., Cap. III

Ши шарпеле ера май алникь де тоате жигѫнїиле пъмѫнтȣлȣи кареле
ера фъкȣть Дѡм Дѡмнеѕеȣ, каре ѕисе кътрѫ моуѧре. късе порънчи воаѡ
51 Дѡмнеѕеȣ съ ноу мънкаци де тоть лемноул раюлȣи, / кън ръспȣнсе моуерѣ.
де ꙟн плодоул помилорь, че сънть ꙟ раю мънкѫмь, ꙟнсъ де ꙟн плодоул
пѡмȣлȣи че ѧсте ꙟ мижлѡкоул раюлȣи, порънчитаȣ ноаѡ Дѡмнезеȣ, съ нȣ
мѫнкѫмь, ши съ нȣ атинцем ель, съ коумва нȣ мȣрим. зисе шарпеле ла мȣѧре,
нече коумь ноу вреци кȣ моарте мȣри, къ щїе Дѡмнезеȣ, коумь вере ꙟн каре
зи вреци мѫнка де ꙟтрѫнсь дешкидесеворь ѡкїи вѡщри, ши вреци фи
ка Дѡмнеѕеȣ, щїиндь бинеле ши (ръȣл). ши моуѧрѣ възѫндь къ помȣлȣ е боунь
де мънкаре, ши фроумось, ѡкїлѡрь, де ведѣре доулче, лоуѡ де ꙟ плѡдоуль
алоуи, ши мѫнкѫ. ши дѣде бърбатоулоуи, ши ель мѫнкѫ. Ши дешки-
серѫсе ѡкїи амѫндоурора, ши коуноскоурѫ къ сънть гѡли, ши рȣпсерѫ фроунѕе
де смѡкинь ши поусерѫ пре троупоул лорь. Ши аоуѕирѫ гласоуль Дѡмноу-
лȣи Дѡмнеѕеоулоуи че ꙟмблѫ ꙟ раи ла рѫкоаре доупѫ амїаѕъѕи: аскоунсесе
Ѧдамь ши моуѧрѣ лȣи. де наинтѣ фѣцїеи Дѡм Дѡмнеѕеоулоуи соупт помїи
раюлȣи. Ши кемѫ Дѡмноул Дѡмнеѕеȣ пре Ѧдамь, ши зисе лоуи. оунде єщи.
ши ель ръспоунсе, гласоуль тъȣ Дѡамне аоуѕїю ꙟн раю, че мѫ темь пре ꙟ
че сънт гѡль, ши мѫ аскоуншь. кън ѕисе Дѡмноуль, чине цїе спȣсе
къ єщи голь: аȣ аи мѫнкать, де ꙟ лемноул де пре каре порѫнчїи еȣ цїе съ ноу
мънѫнчь. ши зисе Ѧдамь, мȣѧра каре аи дать мїе соць, деде мїе де ꙟ лемнь,
ши мѫнкаи. Ши ѕисе Дѡмноул Дѡмнезеȣ кътрѫ мȣѧре, къ че аи фъкȣть
ачѣѧ. ѧ зисе, шарпеле чълȣймѫ, ши мѫнкаи. Ши зисе Дѡм Дѡмнезеȣ шарпе-
52 лȣи, къче къ аи фъкȣть ашà, блѫстемать / фїи тȣ ꙟтре тоате жигѫнїиле,
ши фїериле пъмѫнтȣлȣи, спре пїептоул тъȣ съ ꙟмбли, ши пъмънтȣль съ мѫненчь
ꙟ тоате зилеле вїецїеи тале. вражбѫ поуневою ꙟтре тине ши ꙟтрѐ мȣѧра,
ꙟтре сѫмѫнца та, ши сѫмѫнца еи. ши ель ва здрѡби капȣль тъȣ, ши тоу
верь моушка ши ꙟпȣнџе кѫлкѫюль лȣи. Мȣерїеи ꙗрѫ зисе, ꙟмоулцївою
невоиле тале кънд верь фи търѡсѫ, ꙟн доурери нащеверь фичорїи, ши

соунтъ поутѣрѧ бърбатоулоуи верь фи ши ел ва дѡмни пре тине. ши лоуи
Адам зисе, къче къ аскоулташь гласȣль мȣерїеи тале. ши аи мѫнкать де ꙟ
лемнь, де ꙟ каре порънчи цїе съ нȣ мѫнѫнчи, блѫстемать пъмѫнтȣль.
ꙟнь лоукрȣль тъȣ кȣ невое те хрънѣще де ꙟтрѫнсȣ ꙟ вїаца та, спини ши
оурзичи съ рѡдѣскѫ, ши верь мѫнка ꙗрва кѫмпоулȣи. ꙟн соудориле фѣцїеи
тале верь мѫнка пъинѣ та. пънѫ къндь те верь тоурна ꙗрѫ ꙟ
пъмѫнть, де ꙟ каре ещи лоуать, къ ещи пъмѫнть ши ꙗрѫ пъмѫнть вери
фи. ши Адамь кемѫ нȣмеле мȣерїеи сале Євва, пре ꙟ че мȣма а тоци вїилорь.
ши Дѡм Дѡмнеѕеȣ фъкȣ лȣи Адамь ши мȣерїеи лȣи хаине де ꙟ пїеи, ши ꙟбръкѫ
еи. ши Дѡм Дѡмнеѕеȣ зисе, ꙗка Адамь ка оуноул де нои фъкȣтȣсаȣ,
ши щїе че е бине ши че е ръȣ: чѐ съ нȣ коумва съ тинзѫ мъна са, ши съ ѧ ши
де ꙟ лемнȣль вїецїеи, ши съ мѫнѫнче ши съ вїазѫ пънѫ ꙟ вечїе, слѡбози
ель Дѡмнȣл Дѡмнезеȣ афарѫ де ꙟ раюль доулчецїеи, кȣмь съ лȣкре пъмѫнтȣль,
де ꙟ каре ерà лȣать, ши скоасе пре Адамь ши пȣсе наинте раюлȣи вїецїи
херȣвим де кътрѫ / ръсѫритѫ кȣ спатѫ скоасѫ ка ȣнь фѡкь тъиндь, 53
съ пъѕѣскѫ калѧ ла пѡмоул вїецїеи.

Era făcutu („făcuse“), *vreți* („veți), *veri* („vei“; futur), *pre în ce* („pentru că“), *mă ascunș* („abscondidi“), *blăstematu* (per *e*; bis), *te veri turna* (pro *intorna*), *unul de noi*, *spată* („sabie“).

§ 24. Gen., Cap. XVIII

Ивйсе лȣи Дѡмноул ла мамбре ꙟ зъподїѧ стъжарилорь, къндь шедѣ
ла ȣша кортȣлȣи съȣ. атȣнче къндь зȣа ера маи калдѫ. ши къндь ръдикѫ
ѡкїи съи ши къоутѫ, ꙗка ꙟнаинтѣ лȣи треи бърбаци стаȣ, ши дѣка възȣ пре
еи, ꙟнаинтѣ лорь кȣрсе дела оуша вортȣлȣи съȣ, ши пре пъмѫнть плекѫндȣсе
зисе: рѡгȣте Доамне, къ амь афлать мила ꙟнаинтѣ ѡкилѡрь тъи. нȣ
ꙟкȣнџюра слȣга та, ласѫ адȣкѫ нȣцинѣ апѫ ши съ спѣле пичоареле воастре
ши ръпосаци сȣпть честь лемнь. еȣ ꙗрѫ ѡ бȣкѫцѣ де пъине адȣчевою
воаѡ, коум съ ꙟнтѫрици инима воастрѫ. ши дȣпѫ ачѣ дȣчецивѫ. къ пентрȣ
ачѣ ваци ꙟтȣрнать ла слȣга воастрѫ. ши еи зисерѫ: фѫ ачѣѧ кȣмь зисешь.
грѫбй дерепт ачѣ Аврамь ꙟ кѡртоул ла Сара ши зисе: грѫбѣщете ши
мѣстекѫ треи мъсȣри де фъинѫ де жембле ши коаче пъине. Авраамь ꙗрѫ
кȣрсе ла добитокь ши адȣсе оунь фрȣмось грась вицель, ши дѣде слȣџїеи
лȣи, ши грѫви ши гѫти. адȣсе оунть ши лапте. ши чель ви(цел) ꙟнаинтѣ
лорь. ꙗрѫ ель ꙟнаинтѣ лорь ста соуптъ лемнь къндь мъꙟкарѫ. Ши
зисерѫ лоуи, оунде е моуꙗрѣ та Сара. єль ръспȣнсе: ꙟн чель кортъ. ши зисе,
ꙗрѫ мъ вою тȣрна ла тине, съ кȣстарем, / ши ꙗка мȣерїеи тале ї и 54
Сара, фива фечорь. иш Сара дȣпѫ спате де дȣнѫ оуша кортȣлȣи ачаста
(l. аскȣлтà). ши амъндои Авраамь ши Сара бътрѫни ера ши кȣ зиле ꙟн атѫта
кȣмь нȣ се фѣче пре Сара, че се факь пре мȣери. дерепт ачѣ ръсе ꙟ сине, ши
ачаста ѕисе. де оунде акмȣ фїиндь бътрѫнѫ. ши дѡмнȣмїȣ сѣȣ бътрѫнить,
съ ꙟмблȣ доупѫ доулчацѫ. Ши зисе Дѡмноул лȣ Аврамь: къ че ръсе
ачаста Сара ши ачаста зисе, пареци съ фїе дерепть ачаста кȣмь еȣ съ наскь, че
амȣ мамь бътрѫнить, аȣ поате фи чева ꙟнаинтѣ лȣи Дѡмнеѕеȣ, че съ нȣ
поатѫ фы, ꙟ частѫ врѣме ла тине мъ вою тȣрна. ши Саръеи ва фи
фичорь. ши Сара тъгъдȣи: ши аша ѕисе намь рѫсь: къ се тѣме (l. темѣ).
че ель ѕисе. нȣ ꙗсте аша: каи ръсь. Ши де аколо скȣларѫсе бърбацїи ачеѧ,
ꙟтоарсерѫсе кътрѫ Содѡм, ши Авраамь кȣ еи мерџѣ ши петречѣ пре еи. ши
зисе Дѡмноул коум вою пȣте (l. пȣтѣ) аскȣнде де Авраамь ачаста че вою
фаче, оунде маре ши пȣтѣрникь ѡм ва фи, ши ꙟ ель благлословисеворь тѡци
ѡаменїи пре пъмънть. къ еȣ щїȣ, къ ва лъса фичорилор съи ши касе еи лȣи
дȣпѫ ель. кȣмь Дѡмноулȣи калѣ съ пъѕѣскѫ, ши съ факѫ че е дерепть

ши кȣнь, пре ачѣѧ кȣмь калѣ Дѡмнȣлȣи съ пъзѣскѫ. ши съ факѫ ачѣѧ чеи
дерепти ши бине: прин ачѣѧ кȣмь Дѡмноул лȣ Ѧвраамь съ дѣ че аȣ
фъгъдȣить лȣи. Ши зисе Домноул: ꙟн Содѡм ши ꙟ Гоморь ꙗсте прѣ таре
стригать ши пъкателе лорь таре сѣȣ ꙟгреѡꙗть. дерепт ачѣ мерг ꙟн
55 џос, ши ведѣвою. дѣка тоате аȣ фъкȣть дȣпѫ стригатȣль / каре ꙟнаинтѣ
мѣ аȣ венит: аȣ доарѫ нȣ е аша, кȣмь съ щїȣ. ши бърбацїи тȣрнѫ ꙟдȣсе
мѣрсерѫ ла Содѡм. ꙗрѫ Ѧвраамь ꙟкѫ ꙟнаинте Дѡмнȣлȣи ста ши мѣрсе
ла ель ши зиче, аȣ пре дерептоул кȣ чеи фърѫ Дѡмнезеȣ вери съ пїерзи,
доарѫ сънт н҃ дерепци ꙟн ѡрашȣ: пїꙗрдерѣп ачеѧ, ши наи крȣца ачелȣи локь.
дерепть н҃ дерепцы че сънть ꙟнтрѫнсоул, департе съ фїе ачеѧ дела тине
кȣмь съ фачи ачаста, кȣмь пре дерептоул съ ѡморь. кȣ чеѧ чесь фърѫ Доумнезеȣ.
кȣмь дерептоул асѣминѣ съ фїе кȣ чеѧ фърѫ доумнезеире, ачаста департе
съ фїе де тине, къ тоу тоатѫ лȣмїеи ещи џюдекѫторю: аша нȣ вери
џюдека. ши ѕисе Дѡмноул съ вою афла н҃ дерепци ꙟ Содѡм. ꙟ лъоунтрȣ ꙟн
ѡрашȣ. дерепть ачѣѧ крȣцавою а тѡть локоулȣи. Ѧвраамь ръспȣнсе.
ши аша зисе, ꙗка къ амь ꙟчепȣть а грѫи кȣ Дѡмнȣль. дѣ фирѣ пъмѫнть
ши ченȣшѫ сънть. доарѫ фърѫ е҃, нȣ н҃ фиворю ꙟн ѡрашь. пїꙗрдерѣи тѡт ѡрашоул. дерепть е҃. ши ель ѕисе съ вою афла ме҃ ꙟтрѫнши, нȣ вою пїꙗрде.
ши ꙟчепȣть а маи грѫи кȣ ель ши зисе: доарѫ (се) арѫ афла м҃ ꙟнтрѫнши.
ши зисе немикѫ нȣ вою фаче пре еи дерепть м҃. Ѧвраамъ зисе: рогȣте Доамне
нȣ те мънїꙗ ласѫ съ маи грѫескь: доарѫ се арѫ афла л҃ ꙟнтрѫнши. ши ель
зисе съ вою афла л҃, нȣ вою фаче немикѫ лорь. ши зисе ꙗрѫ: ꙗка въ амь
ꙟнчепȣтк а гръи кȣ Дѡмноул: доарѫ афласеворк аколо к҃. ръспȣнсе дерепть
к҃ нȣ вою пїꙗрде. ши зисе рогȣ Доамне нȣ те мъпїꙗ, ласѫ съ грѫескь ꙟнкѫ
56 нȣмаи дини ѡрѫ. доарѫ і҃ афласеворь ꙟнтрѫнсȣ. / ши зисе. дерепть і҃.
нȣ вою пїꙗрде. Ши Дѡмноул дȣсесе дѣка свръши бесѣда кȣ Ѧвраамь. ши
Ѧвраамь ꙗрѫ ꙟнапои ꙟтоарсе, ла лѡкȣль лоуи.

Curse, *răposați* („odihniți"), *deade*, *turna* (3), *să custarem* (futur condit.; „de vom trăi"), *ii Sara* (pro *Saraei*, în dat.), *feace*, *domnu-miu*, *Sarăei* (dat.), *caseei*, *să* („si" ; 4), *veri* (futur), *dereptu*, *tene* („tine"), *a totu locului* (dat.), *de-a firea* (adv.), *dinioară* („odată").

§ 25. Gen., Cap. XLIX

Кїемѫ Ѩкокь пре фечорїи съи ши ѕисе: адȣнацивѫ ꙟнтрȣна, коум съ
спȣи воаѡ ачѣѧ че ва вени пре вои ꙟн времиле вїетоаре. адȣнацивѫ ꙟнтрȣпа, ши
аоуѕици фечорїи лȣ Ѩкок, ши аоуѕици пре Издраил пре татѫль вострȣ.
Роувень нъскȣтоул мїеȣ дѣ прима, тȣ търїѧ мѣ, ши пȣтѣрѣ мѣ дѣ
прима. ꙟн дарȣре: маи маре ꙟпъръцїе. лесне аи пȣрчесь ка ши апа, нȣ веи
фи маи десȣпра: къ аи сȣить пре патоул тътѫнитѫȣ, ши патоул мїеȣ лаи
спȣркать кȣ сȣитоул тъȣ. Симѡнь ши Леви сънть фрацй: арма лорь амарѫ
де фȣрниши васеле ѡщитоаре а стрнмбѫтѫцїеи. ꙟн сфатоул лорь нȣ сосѣскѫ
соуфлетоул мїеȣ, ши ꙟн адȣнарѣ лорь нȣ фїе слава мѣ: къ ꙟн мънїѧ са ѡмо-
рѫрѫ пре ѡмь, ши ꙟн хрѫкорїѧ са ча ѡрвитоаре ѡморърѫ пре таѡре *).
блѫстематѫ съ фїе мънїѧ лорь прин че къи аша рѣпеде, ши пȣрчесоул лорь,
57 прин чеи аша кръ тос. ꙟнпърцивою пре еи ꙟн Ѩкѡвь, ши вою / адѫвѫси ꙟн
Издраил. Юда: тȣ ещы ачела: пре тине вѡр лъоуда фрацїи тъи: мъна та ꙟ
чербичиле връжмашилорь тъи ва фи: ꙟнаинтѣ та се ворь плека фечорїи тъ-
тѫнитъȣ. Юда леȣ тинърь: пре маре лȣкрȣ аи сосит драгь фъть прин маре

---

*) În margine: таóре (l.: таȣрі) ꙗсте Шнкхем чела че аȣ рȣшенат пре Дина. аша четѣще Іѡ҃ Златоуст. /

ꙟнвинкѫтȣри, ѡдихниндȣте коулкашь кȣ леоул, ши каши леѡаѫ. чине ва дещента пре ель: нȣ се ва лȣа дела Юда тоꙗгоул кръескь: ниче ꙟвъцѫторюль дела пичоареле лȣи: пънѫ нȣ ва вени Шилѡх чела чеи тремицѫторю: ши ель ва фи ащептарѣ лимбилорь. ачаста ва лега мънѕишороул съȣ ла бȣчюмȣль вїе еи, ши пȣюль асинееи сале кътрѫ вица вїе еи лава ꙟн винь вешмѫнтоул съȣ, ши ꙟн сънџеле аѡиеи (I. аȣееи) тъмбарюль съȣ. маи фрȣмошы сънть окїи тъи декъть винȣль, ши динцїи лȣи маи алби вѡр фи де къть лаптеле. Завȣлонь ва лъкȣи ꙟн цѫрмȣриле марїеи, ши лънгѫ локȣлъ че стаȣ корабїиле, шїешь ва ꙟтинде аџюнгѫндь пънѫ ꙟн Сидонь. Исахар, ва фи асинь таре, ши ва шедѣ ꙟнтре доаѡ хѡтарѫ, въѕȣ ѡдихна къ арѫ фи бȣнѫ, ши ачель пъмѫнть, коум ꙗсте де доулчацѫ. че оумереле сале ле плекѫ дѣ пȣртарѣ товарѫ ши ва фи слоуга дажникѫ. Данȣва (I. Данȣ), ва џюдека ѡаменїи ка ши алтѫ съмѫнцѫ ꙟн Іс̃ль. Дань шарпе фїе ꙟн кале ши аспидѫ ꙟ колник, ши ва мȣшка кълкѫюль калȣлȣи, коум чела че шаде пре ель съ казѫ ꙟнапои. Доамне ащептакою испититорюль тъȣ. Гадь, ꙟнтрармѫндȣсе ва пȣрта ѡщиле ꙟнаинте лȣи, ши ꙗрѫ ле ва адȣче ꙟнапои. Ѧсирь пъне грасѫ алȣи, ши ва да дȣлчаца краилорь. Нефталим, чербь ацерь ши кȣ кȣвинте фрȣмоасе. Іѡсифь, / ва крѣще фъть крескѫнд, ши фрȣмос пре 58 къоутать, къ лънгѫ честь изворь: фѣтеле вѡрь ꙟмбла ꙟкоаче ши ꙟколо кȣрѫндь пре ѕидь. ши бине поате фы, съџетѫторїи ворь мънїѧ ши ворь ѡщи пре ель: шил ворь досѫди: че дерепт ачѣ аркоул лȣи ва ръмѫпѣ ꙟнтрегь, ши мънȣле брацелор лȣи вор фи тари прїн мънниле пȣтѣрниче алȣи Ꙗков: дѣчѣ сѣȣ ръдикат пъсторю ши пїатрѫ: ꙟн Іс̃ль. дела Дѡмнеѕеоул тътѫнитъȣ ѧ аџюторюль тъȣ, ши чел пȣтѣрникь ва бл̃ви пре тине де соус кȣ бл̃венїиле черюлȣи, кȣ бл̃венїиле афȣндзимеен де џос, кȣ бл̃венїиле оуџерелѡр (I. оуџерелор) ши згѫоулȣи. бл̃венїиле тътѫнитъȣ маи марис де бл̃венїиле пъринцилѡрь мїеи, дȣпѫ пѡфтеле ꙟнѫлцїилорь чещїи лоумии. ши вине пре капоул лȣ Іѡсифь, ши пре крѣщетоул лȣ Назареи ꙟнтре фрацїи съи. Бенїаминь, лȣпь ръпиторю: деминѣца мънѫꙟкѫ прадѫ, ши сѣра ꙟнпарте добѫнда. Тѡци ачещїѧ ꙟн доаѡспреѕѣче семинце алȣи Іс̃ль, ши ачастаи кареле аȣ грѫит лорь татѫсъȣ, къндаȣ пре еи пре тоц бл̃гвит кȣ бл̃венїиле сале. Ши порѫнчи лорь, ѕикѫндь, Еоумѫ адȣнь ла ѡаменїи мїеи: ꙟнгрȣпаци пре мине кȣ пъринцїи мїеи ꙟн пещере ꙟдоитѫ каре ѧсте ꙟ къмпоул лȣ Ефронь Хетеос, ꙟ противва Мамбреен ꙟн пъмѫнтоул Канаанȣлȣи, каре аȣ коумпѫрать Ѧвраамь кȣ къмпоул де пре оунѫ дела Ефрѡнь Хетеос пре оурикоул де ꙟнгрȣпѫтоаре. ачїѧ ꙟгрȣпарѫ пре Ѧврам, ши пре мȣꙗрѣ лȣи, пре Сара. аколȣ ꙗсте ꙟнгрȣпать ши Исакь кȣ Ръвека, кȣ мȣѧрѣ са. аколо амь ꙟгрȣпать еȣ ши Лїѧ. ши сфършиндь порȣнчеле кȣ кареле ꙟвъца фечорїи / съи, трасе пичоареле 59 сале ꙟнтрȣпа пре пать, ши мȣри. ши се адȣнѫ ла ѡаменїи съи, каре лȣкрȣ възѫндь Иѡсифь, нъвѫли пре фаца тътѫнисъȣ плънгѫндь ши съроутѫндь пре ель.

De-a prima (bis), *învincături* (de la *învinc* în loc de *înving*), *la-va* („lavabit“, de la *lau*, „lavo“), *aoiei* (sminteală de tipariu, în loc de *aúeei*, de la *aúă*, lat. *uva*), *tîmbariul* (ital. *tabbaro*, lat. *trabea*, „toga“), *marici* (cu *a*, de la *mare*), *de-a purtarea*, *ageru* („agilis“, „iute de picioare“), *mînule* (plur. „manus“).

§ 26. Exod., Cap. IV

Ръспȣнзѫндь Мѡуси зисе, ноу ворь крѣде мїе, чине (I. ниче) ворь аскȣлта кȣвънтȣль мїеȣ. че ворь зиче ачаста: Дѡмноул нȣ сѣȣ ивит цїе. ши ѕисе Дѡмноул лȣи: чецы ꙗсте ꙟн мъна та. ръспȣнсе Мѡуси: тоꙗгь. ши зисе: ароункѫль пре пъмѫнть. шиль ароункѫ пре пъмѫнть: ши фȣ шарпе. ши Мѡуси

фоуџи денаинтеи че Дѡмноул ѕисе лȣи. тинде мъна та, ши принде коада лȣи.
тинсеѡ дерепть ачѣѧ, ши ѡ принсе, ши ꙟп мъна лȣи фȣ тоꙗгь. дерепть
ачаста вѡрь крѣде кȣмь цїе сѣȣ ивить Дѡмнȣль Доумнеѕеȣль тътѫниво-
стрȣ, Дѡмнеѕеоул лȣ Ѧврамь, Доумнеѕеоул лȣ Исакь, ши дѡмнеѕеоул лȣ
Ꙗкѡвь. Зисе ꙗрѫ Дѡмноул лȣи: поуне мъна та ꙟн съноуль тъȣ. ши ѡ пȣсе
ꙟн сънь, ши ꙗрѫ ѡ лȣѡ̀ афарѫ, ꙗка ера ꙁгъибоасѫ каши нѣѡа. ши ѕисе
пȣне ѡ ꙗрѫ ꙟн сънь. ши ꙗрѫ ѡ пȣсе ꙟ сънь, лȣѡ ѡ афарѫ ши ꙗка ера каши
алалтѫ пелицѫ. съ дерепть ачѣѧ ноу вѡрь крѣде цїе, ниче кȣвѫнтȣль
тъȣ нȣ вѡрь аскȣлта пре оун фапть де чюдѫ. крѣдеворь кȣвѫнтоул
60 тъȣ кȣ алтѫ чюдѫ. / съ ꙗрѫ ачесторь доаѡ чюде нȣ ворь крѣде, ниче кȣвън-
тоул тъȣ нȣ вѡр аскȣлта: ꙗ апѫ ден апѫ кȣрѫтоаре ши ѡ варсѫ пре оускать,
ши ачѣѧ апѫ карѣи лȣать ден ача апѫ кȣрѫтоаре, фива сънџе пре чель пъ-
мѫнть оускать. Зисе ꙗрѫ Мѡиси Дѡмнȣлȣи, рѡгȣте Доамне, тоть дентъюш-
нȣшамь фость грѫиторю фрȣмось, че ниче ден ачѣѧ врѣме, де кѫндь грѫещи
кȣ слоуга та: къ грѫескь кȣ грѣцѫ, ши амь лимбѫ грѣ. зисе Дѡмноуль
лоуи: чине аоу дать гоура ѡмоулоуи: саȣ чине фаче мȣтоул: саȣ сȣрдȣль:
саȣ чела че кѣде, саȣ ѡрбоул: аȣ нȣ еȣ чела че сънть Дѡмнь пȣрчѣде дерепт
ачѣ ши вою фи ꙟн гȣра та. ши вою ꙟнвъца пре тине че веи гръи. Зисе ꙗрѫ
Мѡуси: рѡгоуте тремѣтел пре чине цїе воѧ съль тремеци. дерепт ачѣ Дѡм-
нȣль въротос таре се мънїѐ пре Мѡуси ши ѕисе: ꙟнсѫ аȣ нȣ щїȣ еȣ, кȣмь Ѧрѡнь
фрателе тъȣ, чинеи ден съмѫнца лȣ Леви, є грѫитори фрȣмос: ши ꙗка ель
вине афарѫ ꙟнаинтѣ та, ши къндь ва пре тине ведѧ, ꙟн маре боукȣрїе ва фи.
тȣ грѫꙗще лȣи, ши коувинтеле ле дѫ ꙟн гȣра лȣи: ши еȣ вою фы ꙟн гȣра
та, ши ꙟ гȣра лȣи. ши въ вою ꙟвъца че веци фаце (l. фаче), ши ель грѫꙗскѫ ꙟ
локȣль тъȣ ѡаменилѡрь: ель фїе гоура та ши тȣ фїи Доумнеѕеоул лȣи.
ꙗ ꙟн мъна та тоꙗгоул, кȣ кареле фъ чюде. Мѣрсе Мѡуси: ши ꙗрѫ се ꙟнтȣр-
нѫ ла Єтро ла сокрȣсъȣ ши ѕиче лȣи: рогȣте ласѫмѫ, коум ꙗрѫ съ мергь
ла фрацїи мїеи, карїи сънть ꙟн Єгїпет ши съи въѕь. кȣмь ꙟкѫ съсь вїи.
61 зисе Єтро лȣи: въ̀ кȣ паче. зисе ши Дѡмноул / лȣ Мѡуси ꙟ медїꙗнь: пасѫ
ши вѫ ꙗрѫ ꙟн Єгипеть: къ аȣ мȣрить ѡаменїи, карїи черѣ пре тине пре
моарте. лȣѡ дерепт ачѣ Мѡуси мȣꙗрѣ са, ши фичории съи, ши пȣсе пре еи пре
асинь. ши се ꙟнтȣрнѫ ꙟн Єгипеть. пȣртѫндь тоꙗгоул лȣи Дѡмнеѕеȣ ꙟн
мъна са. Ши ѕисе Дѡмноул лȣ Мѡуси: каоутѫ, коум кънд веи соси ꙟн
Єгипеть, коум съ фачи тоате ачѣле чюде, кареле амь дать ꙟнаинтѣ та,
ꙟнаинтѣ лȣ Фараѡнь. еȣ ꙗрѫ вою ꙟвъртоша инима лȣи, ши нȣ ва лъса ѡаме-
нїи. ши ачаста ѕи лȣи: ачаста ѕиче Дѡмноул: Іс҃ль нъскȣтоул мїеȣ дѣ прима:
ѕикь еȣ цїе, коум съ лашы фичороул мїеȣ, коум съ слȣжаскѫ мїе: съ ноул
веи лъса, ѡморѫвою нъскȣтоул тъȣ дѣ прима. Къндь ꙗрѫ арѫ фи пре
кале ꙟн сълашь вине ꙟнаинтѣ лȣи Дѡмнеѕеȣ, ши врȣ съль ѡмоарѫ
пре ел. лȣѡ дерепт ачѣѧ Єифора ѡ пїꙗтрѫ фоарте аскȣцитѫ ши тъѐ ꙟн
прецюрь пїелчелȣша де динаинте фичорȣлȣи съȣ, ши атинсе пичоареле лȣи:
ꙟкрединцать де сънџе ешь тȣ мїе. лъсѫ дерепт ачѣ Дѡмнеѕеȣ пре Мѡуси
доупѫ че ѕисѣсе: ꙟнкрединцать де сънџе тȣ ешн мїе, дерепть тъꙗтоуь ꙟн
прецюрь. Ши ѕисе Дѡмноул кътрѫ Ѧрѡнь, въ̀ ꙟнаинтѣ лȣ Мѡуси ꙟн пȣс-
тїе. кареле нȣрчѣсе ꙟнаинтѣ лȣи ꙟ мȣнтеле лȣ Доумнеѕеȣ ель тъмпинѫ,
ши сърȣтѫ пре ель. ши спȣсе Мѡуси лȣи Ѧронь тоате кȣвинтеле Дѡмнȣлȣи,
дерепть кареле тремисе пре ель, ши сѣмнеле кареле порѫнчисе. ши вйнерѫ
депреȣнѫ, ши адȣнарѫ ꙟнтрȣна тоци бърбацїи фечорилѡр лȣ Іс҃ль. ши
грѫи Ѧронь тоате кȣвинтеле кареле ѕисѣсе Дѡмнȣль лȣ Мѡоуси. ши чю-
62 деле ꙟкѫ фъкȣ ꙟнаинтѣ / ѡаменилѡрь, ши крезȣрѫ ѡаменїи. ши аоуѕирѫ къ
аȣ къоутать Дѡмнȣл, пре фечорїи лȣ Іс҃ль ши ꙟкѫ аȣ възȣть кълкѫтȣра
лорь, плекарѫсе ши рȣгарѫ.

Lu (articlu dat.), *neaoa, alaltă, să* („si“; 4), *faptu* („factum“), *den* (pro *din* ; 4), *greață* („gravities“, „greutate“), *să-su* („de sînt“), *vă* (imper. *vade*, de la *vadu*, lat. *vado* ; 3), *cerea* („quaerebant“, „cerca“), *de-a prima* (2), *vine* et *vineră* (în loc de *venì, venìră*), *călcătură* („oppressio, conculcatio“), *depreună* („de împreună“).

§ 27. Exod., Cap. XVI

Пꙋрчѣсерѫ дерепт ꙟсѫ ден Єлим, тоатѫ моулцимѣ фїилорь лꙋ Іс҃ль, ши сꙋирѫ ꙟн пꙋстїе Синаеи, карѣ ꙗсте ꙟнтре Єлим ши ꙟнтре Синае, ꙟн адоа лоунѫ доупѫ че аꙋ єшить афарѫ ден цара Єгипетꙋлꙋи, ꙟн ачинспреѕѣче ѕиле. ши вревирѫ тоатѫ глѡата фїилорь лꙋ Іс҃ль ꙟн алѣнꙋль лꙋ Мѡѵси ши лоу Ѧронь, ꙟн пꙋстїе, ши ачаста ѕисерѫ: маи бине амь вроуть моури пентрꙋ мъна Дѡмнꙋлꙋи ꙟн цара Єгипетꙋлꙋи, къндь шедѣмь лънгѫ ѡале кꙋ карне, ши мънкамь пъине пънѫ не сътꙋрамь: къче аци адоус пре нои коум ꙟн частѫ пꙋстїе съ ѡморѫци частѫ мꙋлциме де фоаме. Зисе дерепт ачѣѧ Дѡмнꙋль лꙋ Мѡѵси: ꙗтѫ єꙋ ден черю ка ѡ плоае вою да пъине воаѡ, ꙗсѫ афарѫ нърѡдꙋль, ши кꙋлѣгѫ кътъ ва фи дестꙋль пре тоате ѕиле. коум съ черкь еи, съ ꙟмблѫ ꙟн лѣџе мѧ аꙋ ба. ашасѣ ѕи ꙗрѫ гѫтѣскѫсе коум де доа ѡры атъта съ адоукѫ лъоутрꙋ, де коум ꙟнтралте ѕиле адꙋнасе. Ши ѕисерѫ Мѡѵси ши Ѧрѡнь, а тоци фїилорь лꙋ Іс҃ль: астарѫ вецы щи, коум Дѡмноул / ваꙋ скос ден цара Єгипетꙋлꙋи. демънѣца ꙗрѫ слава Дѡмнꙋлꙋи веци ведѧ: къ аꙋ аоуѕить врѣва воастрѫ ꙟн противa Дѡмнꙋлꙋи. 63
че сънтемь нои, оунде ꙟн алѣнꙋль нострꙋ аци вревить. адоарѫ ꙗрѫ ѕисе Мѡѵси: сѣра Дѡмноул въ ва да карне ши демънѣца пъине а мънка: пентрꙋ че Дѡмноул аꙋ фѡсть аоуѕить врѣва воастрѫ, коум ꙟн противa лꙋи аци мꙋргꙋнть: къ че сънтем нои: къ врѣва воастрѫ нꙋ е пре нои, че ꙟн противa Дѡмнꙋлꙋи. Ши ѕисе Мѡѵси лꙋ Ѧрѡнь, ѕи ачаста а тоатѫ глоата фїилорь лꙋ Іс҃ль: венийци ꙟнаинтѣ Дѡмнꙋлꙋи, къ аоуѕитаꙋ врѣва воастрѫ. ши къндь Ѧрѡн арѫ грѫи аша тоатѫ адꙋнарїеи фїилорь лꙋ Іс҃ль, къоутарѫ кътрѫ пꙋстинїе, ши ꙗтѫ слава Дѡмнꙋлꙋи ивисе ꙟн нꙋѡрь. ши грѫи Дѡмноул кътрѫ Мѡѵси часта ѕикѫндь. аоуѕитамь врѣва фїилорь лꙋ Іс҃ль: ѕи лорь: сѣара карне веци мънка, ꙗрѫ демѫнѣца коу пъине сътꙋравѫвеци, ши веци кꙋноаще кꙋмь єꙋ сънть Дѡмноул ал вострꙋ Дѡмнезеꙋ. Ши сѣара вйнерѫ препелице, ши акоперирѫ табъра, ши демѫнѣцѫ фꙋ роаѡ прецюрь табѫрѫ. ши дꙋпѫ ка сѣрѫ звѫнта роаа̀, ꙗтѫ ꙗра (l. ꙗ ера) мънꙋнтѫ ши рътꙋнџоарѫ ꙟн поустїе, ка частѫ роаѡ де нѣ пре пъмѫнть. ши къндь ачаста възꙋрѫ фїии лꙋ Іс҃ль ѕисерѫ оуноул кътрѫ алалть: манахꙋ: карѣ сѣмнѫ че е ачаста къ нꙋ щїѧ че арѫ фы. Мѡѵси ꙗрѫ грѫи лорь: ачаста ꙗсте пъинѣ, карѣ аꙋ дать воаѡ а вѫ хрѫны. ачестаи кꙋвѫнтꙋль кареле Дѡмноул аꙋ порѫнчить воаѡ: тѡть чинешь кꙋлѣгѫ ден ѧ кътоун ва фы дестоул пре мънкаре, шишь дꙋкѫ пре тѡть ѡмоул къте / оунь гомѣрь. дꙋпѫ нꙋмѫроуль соуфлетелорь а къте лъкꙋескь ꙟнтроунь корть. Ши фъкꙋрѫ аша фечорїи лꙋ Іс҃ль, ши кꙋлѣсѫрѫ оунїи маи мꙋлть алцїи маи пꙋцинь. че къндь мъсꙋрарѫ кꙋ гомерꙋль, нꙋ ера маи моулть ачелꙋѧ че кꙋлесѣсе маи моулть, ачелꙋѧ ꙟнкѫ нꙋ ера маи пꙋцинь че кꙋлесѣсе маи пꙋцинь, че а тꙋтꙋрорь атѫта ера кꙋ кѫтꙋсе пꙋтѣ аџꙋнџе, ши Мѡѵси ѕисе лорь: ниме немикѫ съ нꙋ ласе пре демѫнѣцѫ деинтрѫнсѫ. че еи нꙋ аскꙋлтарѫ лꙋи Мѡѵси, че оунїи лъсарѫ деинтрѫнсѫ: ши ꙟнвермѫноше ачѣѧ, ши се ꙟнпꙋци. ши Мѡѵси мънїѐсе пре еи. Кꙋлеџѣ дерепт ꙟнсѫ ден ѧ ꙟтоате демѫнеци, къть нꙋтѣ фи дестꙋль пре мънкаре: ꙟнкѫлѕиндꙋсе ꙗрѫ соареле ꙗ се топїѧ. ши ашасѣ ѕы ꙗрѫ кꙋлѣсерѫ де доаѡри атѫта мънкаре: кꙋвинесе а щи, пре тѡть ꙟнсꙋль доаѡ мъсꙋри: ши вйнерѫ

§ 29. Exod., Cap. XXII

Съ нещине ва фȣра вооул саȣ ѡае, ши ѡ ва ѡморѫ, саȣ ва винде: чинчи бои съ дѧ дерепть оун боȣ, ши патрȣ ѡи дерепть ѡ ѡае. Ꙗрѫ съ воръ принде фȣроул фрѫнгѫндь саȣ съпѫндь каса, ши кътѫндоул пре ель мȣрива, чине лаȣ бътȣть фїе невиновать. Ꙗрѫ съ ва фаче ачаста ръсъриндь соареле: пре моарте съ се џюдече: ши съплътѣскѫ фȣроул, ꙗрѫ съ нȣ ва авѣ де оунде плѫти, ель съль вънѕѫ дерепть ача мархѫ фȣратѫ. Ꙗрѫ съ воръ принде ла ель ча мархѫ фȣратѫ вїе, съ ва боȣ фїе, съва асинь, съва ѡае, де доаѡ ѡри съ дѧ атѫта.

Съ нещине ва фаче пагȣбѫ ꙟн винїе алтȣи ѡм, аȣ ꙟн съмѫнѫтȣрѫ, шиш ва слѡбоѕи добитокоул съȣ ꙟн хѡлделе алтȣѧ а фаче пагȣбѫ: съ плѫтѣскѫ дентрȣ а са съмѫнѫтȣрѫ ши ден кине кȣ чеи маи боунь.

Съ се ва лъса пожарь ши ва къдѧ ꙟн спины. ши дѣчїѧ се вѡрь ꙟнчин-
70 де а арде клѫиле, саȣ храна че ка ста соусь, де пре пъмѫнтȣриле арътѡаре, /
дела чине се аȣ аџицать фокоуль ачела съ плѫтѣскѫ пънѫ ла дестоуль.

Съ нещине даш ва ванїи ла прїѧтникȣль съȣ а цинѣ, саȣ атаре васе, ши динь каса ачестȣѧ ле воръ фȣра: ши де воръ афлà фȣроуль, де доаѡ ѡри атата съ плѫтѣскѫ: ꙗрѫ де нȣ воръ афлà фȣрȣль, дѡмнȣль касееи ель доукѫ ꙟнаинтѣ џюдѣцелоръ, ши съль џоаре кȣмь нȣ сѣȣ тинсь ла мархa прїѧтникȣлȣи съȣ.

Съ нещине пре алтоуль ва бъдѝ пентрȣ атаре лоукрȣ стрѫмбь. съва бѡȣ фїе, съва асинь, съва ѡае, съва вешмѫнть, съва че ачѣѧ, че аȣ перить, ши ачаста ва ѕиче, коум ла кȣтареле ѧсте, амѫндȣрорь лѣџѧ ꙟнаинтѣ ѕеилорь съ мѣргѫ: ши кариле ѕеи виновать воръ лъсà, ачеста де доаѡ ѡри атѫта съ дѧ прїѧтникоулȣи съȣ.

Съ нещине прїѧтникȣлȣи съȣ ва да а паще, асинь, бѡȣ, саȣ ѡае, аȣ съва че добитокь, ши ва мȣри, аоу се ва бътѫма, саȣ ка ръмѫнѧ, коумь ниме ноул ва ведѧ: дѣи џюрѫмѫнть ꙟнаинтѣ џюдѣцелоръ, коумь мъна нȣ шаоу тинсь пре мархa прїѧтникоулȣи съȣ: ши стъпѫноуль дѡбитокоулȣи, елоуи ѧ џюрѫмѫнтȣль, ши чела немикѫ нȣ плѫтѣскѫ. Ꙗрѫ съ ѡ вѡр фора (l. фȣра) дела динсȣль, плѫтѣскѫ стъпѫноусъȣ ачель дѡбитѡк че аоу фоурать. Ꙗрѫ съ ва фи мънкать де гадине, адеверѣѕе ачѣѧ, дечи нȣ плѫтѣскѫ.

Съ нещине ва чѣре ꙟмпрȣмȣть дела вечинȣль съȣ, атаре до-
битокь, ши ачела се ка бътѫма саоу ва моури, нефїиндь дѡмнȣль ачеиѧ
71 фъцишь: елоуѡ плѫтѣскѫ. Ꙗрѫ съ фи дѡмнȣсъȣ ачїѧ, съ нȣ / плѫтѣскѫ,
маи врътѡсь съ лаȣ фость лȣать ꙟ нъемь.

Съ нещине ва амъџю (амъџѝ) атаре вергоурѫ, карѣ ꙟнкѫ нарѫ фи ѡкрочитѫ, ши ва доурми кȣ ꙟнса: съи дѧ ѕѣстрѣ, ши шиѡ цинѧ моуѧре. Ꙗрѫ съ ноу ѡ врѣ татѫль еи аȣ да ачелоуѧ, атѫцѣ ваны съ дѣ акѡло, къци се кадь, пре вешминтеле оунеи вергȣре.

Мȣѧрѣ фъръмѫкѫтоаре нȣ ѡ лъсà а трѫѝ.

Чине ва кȣрви кȣ добитокь, кȣ мѡарте съ моарѫ.

Чине ва фаче жиртвѫ боѕилоръ. ши ноу маи Дѡмнȣлȣи ꙟнсȣшы, ачела съ се ѡмоарѫ.

Венитоул де латȣри тȣ ноу ѡбидѝ, ши нȣль праѕи пре ель: къ вои ꙟнкѫ аци фѡсть веници ꙟнтрȣ Єгинеть.

Бъдȣа ши съракоул нȣи ѡбидиреци. къ съи веци кълка еи ла мине воръ стрига, ши еȣ стригатȣль лоръ вою аскȣлта: ши се ва ꙟнчинде мънїѧ мѧ ши кȣ армѫ вою ѡморѫ пре вои, ши воръ фи мȣериле воастре бъдȣѡ ши фичорїи вѡщри съраци.

Съ вен да ваны ꙟмпрȣмȣть алорь мїеи мишеи ѡамены карїи коу тине ꙟнтрȣн локь сънть: нȣ сȣгȣша пре ель: минтѫ ꙟнкѫ съ нȣ ѧи депре ꙟнсȣ.

Съ вен лȣа вешмѫнтоул вечинȣлȣи тъȣ зълог, iарѫ съ на дан лȣи, аинте де че арѫ апȣне соареле: къ вешмѫнтоул лȣи оуп сингȣрь акоперемѫнтоул трȣпȣлȣи съȣ, ꙟнтрȣ кареле доарме. съ iарѫ кътрѫ мине ва стрига: єоул вою аскȣлта пре ель: къ мл҃стивь сънть.

Зенлорь ръȣ съ нȣ гръещи. ши дѡмнилорь дентре дихaнїѧ та съ нȣи властимы.

Ꙟмплѣрѣ та ши лакримиле тале съ нȣ лаш / а трече. плинѫчюнѣ. 72
амȣ ден храна, ши поама та, съ дан пъргa ден примѫ. лакрѫмиле. амȣ ден винь ши ден оулеюл тъȣ, ши ден тѡт че се скȣрѫ чеи алтъȣ съ дан пъргa дентъню.

Фїюл тъȣ дентъню нъскȣть ꙟнкѫль дъ мїе. ашиждере фъ ши кȣ воул тъȣ, ши кȣ ѡѧ та: пънѫ а шаптѣ ѕи ласѫ ла мȣмѫ са, ши а ѡпта ѕи мїе съль дан.

Съ фици ѡамены сфйцы ꙟнаинтѣ мѧ.

Карнѣ че се рȣмпе ꙟн къмпь де фїарѫ, съ нȣ ѡ мънкацы, че ѡ арȣнкаци кънилорь.

Să („si" ; 16), *săva* („sive"), *vinie* („vinea" ; 2), *den*, *dentre*, *dentru*, *încinde* („incendere" ; 2), *neștine* (7), *atare* (3), *caseei* (gen.), *zei* („zei" ; 3), *nemică*, *ținie* („teneat"), *alor miei* (dat.), *ainte*, *plinăciune*, *den primă*, *dentăniu* (2).

§ 30. Exod., Cap. XXIII

Стримбе въдитȣри ꙟнаинте съ нȣ ѧи ши съ нȣ те ꙉюрь стримбь, мъртȣриситорю стримбь ꙟнкѫ съ нȣ фїи.

Съ нȣ мерꙉи дȣпѫ моулцимѣ фъкѫторилѡр де ръȣ, ниче съ ръспȣнѕи ꙟн лѣꙉе къоутѫидь мȣлцимеи, коум съ нȣ те плечи дела дерептате.

Лȣкроул сїрȣманȣлȣи съ ноул подбещь ꙟ невоѧ са. Съ вен тълни ꙟнаинте воул, саȣ асиноул ръттѫчить аль алѣнешȣлȣи тъȣ, мънѫил акасѫ лȣи. Съ вен ведѧ асиноул челȣѧ, кȣи тине оураще, коум сȣпть тарь ѕачь (l. ѕаче), съ ноул ꙟкȣнꙉюры, че алтъȣ ꙟнапои лъсѫндь, ръдикѫл соус пре ель.

Съ нȣ ꙟнфрѫнꙉи лѣꙉѧ мишелȣлȣи тъȣ ꙟнтрȣ / невоѧ са. де кȣвинте 73
стримбе депъртѣѕѫте.

Невиноватоул ши дерептоул съ ноул ѡморь: къ мїе оурѫтѫ стрѫмбѫтате.

Дарь съ нȣ ѧи: къ дароул ѡрбѣще въѕъторїи: ши невоѧ дерепцилорь ꙟнтоарче.

Венитоуль съ нȣль педепсещи: къ щицы инима веницилорь, пентрȣ че вои ꙟнкѫ аци фость веници ꙟн цара Єгипетȣлȣи.

Пънѫ ꙟн шасе ани тȣ съ самини пъмѫнтоуль тъȣ, ши стринꙉе лъ оунтрȣ хасна лȣи: че ꙟн ал шаптеле ань тоул ласѫ а ѡдихни, коум непотинчѡшїи чесь ꙟнтре глѡателе тале дентрачела съ мънѫнче. ши че ва ръмѫнѣ, ласѫ съ мънѫнче фїериле къмпилорь. ашиждере съ фачь ши кȣ вунѣ та, ши моунтеле оулоюлȣи тъȣ.

Ꙟн шасе ѕиле съ фачь лȣкрȣль тъȣ: ꙟн ашаптѣ ѕи ѡдихнѣще, коум съ одихнѣскѫ вѡоул ши асинȣль тъȣ, ши коум съ се ꙟноiаскѫ фечороул слȣжничїеи тале, ши венитȣль. тоате ачѣлѧ, ѡре че воаѡ амь зись съ ле пъѕицы: ши деспре алци дѡмнеѕеи съ нȣ ничи помениць, ничи ден гȣрѫвѫ съ нȣи аоуѕѫ.

Ꙟн тѡт аноул де треи ѡри съ сфинциць мїе празник. сърбѫтоарѧ аѕимелорь съ ѡ цинеци: ꙟн шапте ѕиле съ мънкаци пъине аѕимѫ. ꙟн че кип амь

порȣнчит воаѡ ꙟн врѣмѧ лȣнїеи лȣ авивь: къ ꙟнтрачѣѧ аци ешит афарѫ ден Єгипеть: дешерци ꙗрѫ съ нȣ веници ꙟнаинтѣ мѧ. ши ꙗрѫ съ цинеци сърбѫтоарѣ хранееи чѣи съмѫнат ꙟн кѫмпь, праѕникоул де пърга сечератȣлȣи.
74 ши празникȣл стринсȣрїеи ꙟнпреоунѫ, ꙟн съвършитоул / анȣлȣи, кѫндь тоатѫ мȣнка та де ꙟ къмпь лъоутрȣ ѡ веи фи стрингѫндь.

Сфршитоул анȣлȣи, амȣ ꙟн лȣна лȣ септебїе, кѣмѫ дерепт ꙟнсѫ сфршитоул анȣлȣи, пентрȣ че атȣнче съ ѡбършаще крѣщерѣ поамелорь ши кȣлесоул лѡр*).

Тѡт бърбатоул де треи ѡри съ вїе ꙟн тѡт аноул ꙟнаинтѧ Дѡмнȣлȣи лȣ Дѡмнеѕеȣ, жиртва мѣ съ нȣ ѡ фачи лънгѫ алȣать: грѫсимѣ празникȣлȣи мїеȣ съ нȣ ръмѫне пре демѫнѣцѫ.

Пърга дентъню а родȣлȣи пъмѫнтȣлȣи тъȣ съ ѡ дȣчи ꙟ каса Дѡмнȣлȣи Дѡмнеѕеȣлȣи тъȣ. Єдоул съ ноул фїерби ꙟ лаптеле мъниса. Ꙗтѫ еȣ ꙟнџерь вою тремѣте, каре тине ꙟ кале съ пѫѕаскѫ, ши тине съ дȣкѫ пре ачел лок, каре еȣ ам гѫтит. дерепт ачѣѧ съ те ферещи ꙟнаинтѣ лȣи, ши аскȣлтѫ граюль лȣи, ниче съль тȣрбȣри. къ грешалеле воастре нȣ ле ва ертà, ши нȣмеле мїеȣ ꙟнтре ель ѧсте. ꙗрѫ съ кȣвънтоул лȣи вери аскȣлта, шил веи фаче, тоате ачѣлѧ, че еȣ ѕикь, противиторю ва фи алѣнешȣлȣи тъȣ, ши тȣрбȣрѫторю коуи тине тȣрбȣрѫ. Къндь ꙗрѫ ꙟнџероул мїеȣ ꙟнаинтѣ та ва мѣрџе, ши лъоунтрȣ ва дȣче тине ꙟнтре Ꙗмореи, Хетеи, ꙟнтре Ферезеи, Кананеи, Хевеи, ши ꙟнтре Євȣсеи, ши вою фи пїерѕѫндь пре еи: съ нȣ рѡџи Дѡмнеѕеи лорь, ниче съи чинстещи, ши съ пȣ фачь коум еи факь:
75 че ѕоїи лорь здрѡбѣще, ши кипȣриле лорь съ фрѫнџи. / Че Дѡмнȣлȣи алȣ вострȣ Дѡмнеѕеȣ съ слȣжицы: ши ва вг҃слави пъине ши апа та: ши вою лȣà дентре вои тоате боалеле. нȣ ва фи ꙟн пъмѫнтȣль тъȣ нъскѫторю фърѫ врѣме, ниче фърѫ съмѫнцѫ, ши вою ꙟнмȣлци нȣмъроул ѕилелѡр тале. пȣневою тѣмерѧ мѧ ꙟнаинтѣ та, ши вою ꙟнгроѕи тѡт нъродоул ачела, ла кареле веи сѡси, ши тоци алѣнишїи фачевои де ворь фȣџи ꙟнаинтѧ та. вїеспи ꙟнкѫ вою слобоѕы єȣ ꙟнаинтѣ та, кари ворь гони ꙟнаинтѣ та Хевеи, Кананеии, ши Хетеии нȣи вою гони дерепт ꙟнсѫ ꙟнтрȣ ань денантѣ та, коум пъмѫнтоул съ нȣ пȣстиискѫ, ши коум фїериле ꙟнпротива та съ нȣ се ꙟнмȣлцѣскѫ, кътелинь кътелинь вою гони еи ꙟнаинтѣ та, пънѫ веи крѣще ши пъмѫнтȣль съ пѡци бирȣи хѡтароул тъȣ пȣневою дела марѣ мѡхорѫтѫ пънѫ ла марѣ филистенлорь, ши дела пȣстинїе пънѫ ла апа кȣрѫтоаре: лъкȣиторїи пъмѫнтȣлȣи ꙟн мънѫ цїи вою да, ши афарѫ веи гѡни еи денаинтеци. легѫтȣрѫ съ нȣ фаче (l. фачи) ниче кȣ еи, ниче кȣ ѕеии лорь. съ нȣи лаши еи ꙟн пъмѫнтоул тъȣ а лȣкȣи, коум пъкать съ нȣ факѫ кȣ тине ꙟнаинтѣ мѧ: къ съ веи слȣжи бѡѕилорь лорь, пре съблазнѫци ва фи.

Dereptate, *să* („si" ; 4), *Domnedzeu*, *veri asculta* (futur), *celuia cui* („celui ce"), *tine* (acc. fără *pre* ; 3), *dereptu*, *pentru ce* („pentru că" ; 2), *lăuntru* („înlăuntru" ; 3), *vinea* (vinea), *rămîne* (pro *remania*), *demîneață*, *dentăniu*, *cătelin*, *ei* (acc. fără *pre* ; 2), *dzeii* (zei).

§ 31. Exod., Cap. XXXII

Къндь ꙗрѫ възȣ нъродоул, коумь Мѡѵси нести ꙟн мȣнте. стринсърѫсе
76 ꙟн алѣноул лȣ Ꙗрѡнь, / ши зисерѫ лȣи: скоалѫте, ши фъ ноаѡ Дѡмнеѕеи, чине съ не ꙟмбле ꙟнаинте, къ нȣ щим, че аȣ афлать пре ачель бърбать Мѡѵси, чине пре нои ден Єгипеть афарѫ адȣсе. зисе Ꙗрѡнь лорь:

---

*) Acest punt nu se ține de testul scripturei, ci e numai o notă adausă la puntul mai dinainte. /

рȣмпеци џос черчеии депре оурекиле мȣерилорь воастре, ши ден оурекиле фичорилорь
ши фѣтелорь воастре, шїи адȣчеци ла мине. рȣпсерѫ дерепт ачѣ тѡт
нъродȣл черчеии де аȣрь депре оурекиле лѡр, ши ле дȣсерѫ лȣ Ѧарѡн ши Ѧронь
лȣоундȣле ден мѫнȣле лорь, ши семнѫ кȣ сȣлѫ: ши слей вицел дентрѫнселе,
ши зичерѫ: ачещѣсь Дѡмнеѕеи тъи, ѡ Іс̃ле, чине тине афарѫ аȣ скос ден
Єгипеть. Кънд Ѧарѡнь възȣ ачеста, клъти оун прѣстол динаинтеи, ши фѣче
а стрига, ачаста зикѫнд: мъне е сърбѫтоарѧ Дѡмнȣлȣи. ши адоа ѕи демѫнѣца скȣлѫндȣсе,
жиртвѫ арзѫтоаре фѣчерѫ, асȣпрѫ дѣчѧ ши жиртвѫ
дъріеи де харь фѣчерѫ: дȣначѣ шеѕȣ џос нъродȣл а мънка, ши а бѣ, ши
се скоулѫ а џюка. Зисе ѩрѫ Дѡмноул лȣ Мѡѵси: пасѫ ши те дȣ ꙟн џос: къ
диханіѧ та карѣи скос афарѫ ден Єгипеть, аȣ грешить. кȣрȣндȣ сѣȣ ꙟнторсь
ден калѧ, карѣ єȣ лѡр амь порȣнчить: къ вицель шаȣ върсать лорь,
ши аȣ рȣгать ачела, ши аȣ жиртвить лȣи, ачаста ѕикѫнд: ачещѣсь Дѡмнеѕеии тъи Іс̃ле,
карїи тине аȣ адоус афарѫ де ꙟ Єгипеть. ши ѕиче
Дѡмноул лȣ Мѡѵси: възь, коум ачесть нъродь кȣ червиче вътоасѫ є. пентрȣ
ачѣѧ дѫмь наче акмȣ міе, коум мъніѧ мѧ съ се ꙟнтинѕѫ ꙟмпротива лорь,
ши съ потопѣскѫ еи: тине ѩрѫ маре ѡ амет те вою фаче. Рȣгѫсе Дѡмнȣлȣи
аль съȣ Дѡмнеѕеȣ Мѡѵси ꙟнаинтѣ фѣцеен / лȣи, ши ѕисе: Доамне, къче съ 77
се ꙟнчинѕѫ мъніѧ та, пре диханіѧ та, карѣ кȣ маре пȣтѣре, ши кȣ таре
мънѫ аи адоусь афарѫ день Єгїпеть: рѡгȣте съ нȣ ѕикѫ Єгїптѣнїи: афарѫ
аȣ амъџит пре еи, коум съи ѡмоарѫ ꙟн мȣнци, ши съи пїарѕѫ депре фаца пъмѫнтȣлȣи.
тоарнесе извѫнда мъніеи тале, ши фїи млс̆вь кътрѫ грешитѫ
диханіѧ та. поменѣщете десире Ѧвраам, десире Ісакь, ши деспре Іс̃ль, деспре
слоуџиле тале, кърора пре тине тѣи џюрать, ши ачастаи фъгъдȣит лѡрь:
ꙟнмоулцивою съминцеле воастре, ка стѣлеле черюлȣи, ши тѡт ачесть пъмѫнть,
кареле амь фъгѫдȣить съмпицелорь воастре далвою, шил мощеници
ꙟн вечїе. ꙟпгѫдȣп дерепт ачѣѧ Дѡмпоул, коум съ нȣ факѫ ачел ръȣ, каре
ѕисѣсе, къ ва фаче пре диханіе. Ꙟнтоарсесе Мѡѵси, ши вені ꙟн џос депре
Моуите, ши чѣле доѡ Табле а адевърȣлȣи ераи ꙟн мънѫ, кариле де ꙟмбе
пърциле ера скрисе, ши Таблеле Дѡмнеѕеȣ ꙟнсȣшы ле фъкȣсе, скриптȣра
ꙟнкѫ ел ꙟнсȣшы ѡ тъѧсе пре ѫле. Ѧȣѕинд ѩрѫ Іс̃ навинь врѣва ѡаменилорь
че се веселїѧ, ѕисе лȣ Мѡѵси: атаре стригаре ѫсте ꙟн табѫрѫ ка
ꙟтрȣ ръзвою. ръспȣнсе Мѡѵси: стригарѣ ачаста ничи а ръзѫбиторилорь, ничи
а ръзбицилорь, ꙟнсѫ, коум аȣзь, а кънтъторилорь. кънд ѩрѫ сѣрѫ фи апропїѧть
кътрѫ табѫрѫ, априйсесе де мъніе, ши лепъдѫ дѣ мънѫ Таблеле ши ле
фрѫнсе ѫле сȣнть мȣнте. ши лȣѡнд вицелоул, кареле фъкȣсе, кȣ фокоул арсе,
ши фѣче прахь, ши пре апѫ прѫсърѫндȣль, силїи ал бѣ кȣ фїи лȣ Іс̃ль. Ши
зисе Мѡѵси лȣ Ѧарѡн: че цѣȣ фъкȣть цїе ачесть нърод: коум атаре
маре / пъкать аи адоус пре ꙟншїи. ръспȣнсе Ѧарѡнь: Дѡмнȣміеȣ нȣ се мъніе 78
пре мине: къ тȣ ꙟнсȣци щїи бине, коум ачесть нърод є ръȣ, ачаста зисерѫ
міе: фъ ноѡ дѡмнеѕеи, чине ꙟнаинтѣ ноастрѫ съ ꙟмбле: къ нȣ щим,
чела афлѫ (l. чел афлъ) Мѡѵси чине афарѫ аȣ адоус пре нои ден Єгипеть.
єȣ ѕишь лорь, чине аре аоурь, рȣмпѫль џос депре сине, шил дѧ міе: шил
арȣнкаю ꙟн фокь, ши фȣ вицел дентрȣ ель. Дѣка възȣ Мѡѵси, къ нъродоул
фȣ прѫдать, къ Ѧарѡнь прѫдасе еи пре рȣшинѣ лорь, ꙟнтре алѣнешїи съи:
стѫтȣ ꙟн поарта табере еи ѕисе чине е ал Дѡмнȣлȣи винїе кътрѫ мине. ла
динсȣ стринсерѫ дерепт ꙟнсѫ тоци фечорїи лȣ Леви: кърора ле ѕисе: ачаста ѕиче
Дѡмноул алȣ Іс̃ль Дѡмнеѕеȣ: съ лѣџе тѡт ꙟнсоул арма са соус ла сине, ши се
трѣчеци де чинде прен табѫрѫ, дела ѡ поартѫ пънѫ ла чѣѧ алалтѫ,
ши веници ѩрѫ ꙟнапои пънѫ ла чѣѧ поартѫ, ши тоть чинешь фрателе
съȣ ѡмоарѫ, прїѧтникоул, ши пѣмоул съȣ. фїии лȣ Леви ѩрѫ ашà фѣчерѫ,
коум Мѡѵси ѕисѣсе: ши ꙟнтрачѣ ѕи късȣрѫ дентре диханіе аша ка ла трей

мїе де бърбаци. ши ѕисе Мѡѵси: Дѡмнȣлȣи ваци сфїнцить астъѕы мънȣле
воастре, чинешь тѡт ꙟтрȣ фичѡроул ши фрателе съȣ: коум астѫѕи съ вѫ
блгс҃вицы. Демънѣцѫ ѕисе Мѡѵси нъродȣлȣи: маре пъкать аць фъкоуть:
ꙗтѫ мергь соусь ла Дѡмнȣль, съ коумва ертѫчюне ашь поутѣ добѫндѝ
воаѡ пентрȣ капоуль востроу. кънд Мѡѵси ꙗрѫ ла Дѡмноул мѣрсе, ѕисе,
ѡ маре пъкать аȣ фапт ачесть нърод. къ дѡмнеѕеи де аȣрь шаȣ фъкȣть
79 лѡр. акмȣ дерепт ꙟнсѫ / ꙗртѫ пъкателе лорь: аȣ съ нȣ веи брѣ але ерта,
щѣрџе афарѫ ши мине ден картѣ та карѣ тȣ аи скрис. Зисе Дѡмноул лȣ
Мѡѵси: ачела вою щѣрџе афарѫ ден картѣ мѧ, чине ꙟн алѣноул мїеȣ грешаще.
насѫ дерепт ачѣѧ, ши дȣ аколо нъродȣль, оунде еȣ амь зись цїе: ꙗтѫ
Ꙟнџерȣль мїеȣ ꙟнаинтѣ та ва мѣрџе. ватевою еȣ пъкателе лорь, кънд ва
вени ѕȣа бътъеи. бътȣ дерепт ачѣ Дѡмнȣль диханїѧ, пентрȣ че фъкȣсе вицелоул,
каре Ꙗрѡнь върсасе.

Domnezei, cine (pl. „qui"), *den, mînule* (pl. „manus" ; 2), *feace* („fecit" ; 2), *feaceră* (3), *demîneață, tine* (acc. fără *pre* ; 2), *oamet* („populus"), *încindză* („incendat"), *scriptură* (*scriptura*, adecă „scrisoare"), *atare* („talis" ; 2), *dziș* („dixi"), *vinie* („veniat"), *decinde* („dincolo"), *pren* (în loc de *prin*), *totu cineș* („fiecarele"), *mie* (cu *e*, „millia"), *să* („si" ; 2), *au fapt* (în loc de *au făcut*), *mine* (acc. fără *pre*).

§ 32. Exod., Cap. XXXIV, 1—11, 17—24

Ши дȣпачѣ ѕисе Дѡмноул лȣ Мѡѵси: чеплѣще цїе доаѡ Табле де
пїатрѫ, асѣминѣ кътрѫ чѣлѣ ден примѫ: коум кȣвинтеле че ерà скрисе пре
чѣлѧ чѣи фрѫнть дентъию, съ ле скрїȣ пре ѧле. ши фїи гата демѫнѣцѫ,
коум съ вини соус нȣмаи кътъ пре моунтеле Сѵнаюлȣи, ши стѫ
кȣ мине ꙟн върхоул мȣнтелȣи, ниме съ нȣ мѣргѫ соус кȣ тине, ши ниме съ нȣ
се ваѕѫ ꙟн тѡт мȣнтеле: вои ши ѡиле ꙟнкѫ съ нȣ се паскѫ ꙟн дерептоул
мȣнтелȣи. фѣче дерепт ачѣ Мѡѵси доѡ Табле де пїатрѫ коум ера ачѣлѧ
дентъию. ши скȣлѫндȣсе денсь де ноапте мѣрсе соус пре мȣнте, коум
80 Дѡмнȣ-лȣи лъсасе, дȣкѫндь кȣ сине Таблеле. / Ши кънд дещинсе Дѡмноул
ꙟ негȣрѫ, аколо стѫтȣ кȣ ель, ши грѫй де нȣмеле Дѡмнȣлȣи. ши трекѫнд
Дѡмноул динаинтеи стригѫ, дѡмниторю дѡмнь: Дѡмнезеȣ, мл̃срдь
ши мл̃тивник, ръбдѫторю, ши маре мл̃стивь, ши дерепть, пънѫ ꙟнтро мїе
бене фъкѫторю, грешалелорь, ръйилѡр ши пъкателорь лȣѡторю,
ши невиноватъ ꙟнаинтѣ та ниме нȣ се афлѫ, чине веи къоута стримбѫтѫциле
пъринцилорь ꙟн фичорїи, ши ꙟн непоцїи лорь, пънѫ ꙟн атреѧ ши ꙟн апатра
съмѫнцѫ. Ши Мѡѵси грѫбиндȣсе къѕȣ пре пъмѫнть, рȣгѫ ель ши ачаста
ѕисе: Доамне, съ амь афлать вое ꙟнаинтѣ фѣцеи тале, ꙟмблѫ кȣ нои, Доамне
роугȣте: ши оунде ачест нърод кȣ цербиче въртоасѫ е, ши фїе мл̃стив грешалелор
ши пъкателѡр ноастре, ши ласѫ фим нои сȣпт бирȣита та. ръспȣнсе
Дѡмнȣл: ꙗтѫ еȣ лъгѫтȣрѫ вою пȣне, пре ведѣрѧ тȣтȣрорь, ши сѣмне вою
фаче, кариле ничи кънд нȣ сѣȣ въѕȣть пре пъмѫнть, ничи ꙟнтро съмѫнцѫ
ꙟнкѫ, ши тоатѫ диханїа ꙟнтре карѧ тȣ ещь, ведѣва фаптеле Дѡмнȣлȣи: къ
минȣнате вор фы, че кȣ тине вою фаче. Съ цины дерепт ачѣ, кариле еȣ астѫѕы
цїе порȣнческь... Нȣ фаче цїе дѡмнеѕеи върсаци. празникȣл азимелорь съ
сокотещь: ꙟн шапте ѕиле аѕимѫ съ мѫнѫнчи, коум еȣ цїе амь порȣнчить, ꙟн
врѣмѧ лȣнїеи дентъию, къ ꙟн лȣна примѫвѫрїеи аи ешить афаръ ден Єгѵпеть.
Тѡть ѡаречеде примѫ аȣ дешкис згѫоул мъниса съмѫнцѫ върбѫтѣскѫ,
съ фїе аль мїеȣ, дентре добитоаче ꙟнкѫ, съва ѡи, съва вои, че маните ва фи,
81 ал мїеȣ съ фїе: нащерѣ / асинȣлȣи дентѫию пре ѡ ѡае скимбѫ: ꙗрѫ съ ноу веи
скимба, съ се ѡмоарѫ. алорь тъи фичори нащериле дентъию съ ѡ дескȣмпери

ши кȣ мъна та гоалѫ ꙟнаинтѣ мѣ съ нȣ те ивещь. ꙟн шасе ѕиле лȣкрѣѕѫ, ꙟн ашаптѣ ѕи тȣ ръѕбȣнѫ дѣ арарѣ, ши дѧ сечерарѧ. празникоул съптѫмѫнилорь съл цини, кȣ нѫрга грѫȣлȣи сечератѫ: ши празникоул стрѫнсȣрїен ла капȣлȣ аноулȣи. Тоатѫ сѫмѫница бърбѫтѣскѫ, де треи ѡри ꙟтрȣ ань съ винїе ꙟнаинтѣ челȣи дѡмниторю дѡмн алȣ Їс҃ль Дѡмнеѕеȣ*). ...

Den primă, dentăniu, demîneață, să vini, stă (imperat. pro vulgato *stăi*), *feace, densu de noapte, deștinse* („descendit“, în perf.), *benefăcătoriu* (cu *e*), *răie* („malitia“, în pl.), *țini* (cu *n*).

---

*) Epilogul: Кȣ мила лоуи Дѡмнеѕеȣ ши кȣ ажȣторюль Фїюлȣи ши кȣ съвършитоул Дх҃ȣлȣи Сфн҃ть. Єȣ Тордашь Михаю алесь Пископоул рѡмѫнилорь ꙟн Ꙗрдѣл: ши кȣ Херче Шефань. проповедȣиторюль Еѵ҃лїен лȣ Хс҃ ꙟн ѡрашоул късѫран Шебешȣлȣи Закань Ефрем даскалоул де дъскѫлїе. а Шебешȣлȣи, ши кȣ Пещишел Мѡѵси, проповедȣиторул Евангелїен ꙟн орашоул Логожȣлȣи ши кȣ Ꙗкїрїе потропопоул вармежиен Хенедорїен циноум ꙟтрȣна пентрȣ желанїе скриптȣреен сфн҃те, къ въѕȣмь коум тоате лимбиле аȣ ши ꙟнфлȣрескь ꙟтрȣ кȣвѫнтеле слъвите а лȣ Дѡмнезеȣ, нȣмай нои рѡмънїин пре лимбѫ нȣ авемь. пентрȣ ачѣѧ кȣ маре мȣѫкѫ скоасем ден лимбѫ жидовѣскѫ, ши гречаскѫ, ши сърбѣскѫ пре лимбѫ рѡмѫнѣскѫ, є҃, кърци але лȣ Мѡѵси пр҃рѡкоул. ши патрȣ кърци че се кемѫ цр҃ства. ши алци пр҃рочи къцва. ши ле дѫрȣим / воѡ фрацилаор рȣмъни. ши четици ши нȣ жȣдекареци не четиндь 82
маинте, къ веци кȣ адевъръ афла̀ маре вистиѧрю сȣфлетескь. нои пентрȣ драгосте лȣи Дѡмнезеȣ амь оустенить, наȣ ꙗрѫ ꙟторсь мънѫ де ꙟнцерь. че мънѫ грѣ пъкѫтоасѫ. съ веци афла чева грешить пре а черюлȣи Дѡмнȣ коум къ ель фїе адевърѫтȣрѫ къ нȣ е кȣ вое ноастрѫ ачѣ грешалѫ. пентрȣ ачѣѧ четиндь тоци варе ꙟн че мънѫ ва сѡси, бл҃свици коум ши Дѡмнеѕеȣ съ бл҃свескѫ пре Ꙗминь.

Де ꙟ мила лȣ Дѡмнеѕеȣ ꙟн ѕилеле лȣ Батъръ Жигмѡнь Вѡиводѫ Ꙗрдѣлȣлȣи: дърȣим ден ачѣсте кърци скрис а ностре чѣсте доѡ де ꙟтънию, Бїтїе ши Исходль. челȣи дѡмнь де стѣгь ши вестить витѣѕь Гести Фрѣнци алесȣ Хѡтноцю Ꙗрделȣлȣи ши църъеи Оунгȣрещи. лъкȣиторю ꙟн Дева коум ачѣсте доѡ кърци съ фїе пъргѫ нънѫ Дѡмнеѕеȣ ва ши алалте типъри ши скоате, ши мърїѧ лȣ Гести Фрѣнци фȣ кȣ тѡт аџюторюль ши лѣȣ скрис ꙟн келтȣѧлѫ моултѫ. ши кȣ алци ѡамени бȣни ꙟнкѫ лъꙟгѫ сине ши лѣȣ дърȣить воѡ фрацилор рѡмѫнилорь. пентрȣ ачѣѧ рȣгаци пре Дѡмнеѕеȣ. пре ꙟтрȣ мърїе лȣи. де ꙟн мила лȣи Дѡмнеѕеȣ Єȣ Шерба҃нь дїѧкȣ мещер оул маре а типарелорь ши кȣ Марїень дїѧкь дъꙟдȣ ꙟн мъна ноастрѫ чѣсте кърци четиндь ши не пъзȣрѫ, ши лѣмь скрись воѡ фрацилѡр рѡмъни, ши ле четици къ веци афла̀ ꙟтрȣ ѫле мъргѫритарю скȣмпȣ ши вистїерю несфършить. кȣноащевеци фолосоул бȣпѣцилорь: ши плата пъкателорь дела Дѡмнеѕеȣ ꙟтрȣ чѣсте кърци. Скрисȣсѣȣ чѣсте кърци сфн҃те: анїи ҂з҃ ч҃, порождества Хс҃во: ҂а҃ф҃п҃в҃. Мес҃ца Іоуле дї҃. ꙟ четате ꙟн Ѡрѫщїе./

83
SECLVL XVII

A. TRANSILVAN

I. НОꙊЛЬ ТЄСТАМЄНТЬ*

Tipărit în Belgrad, în a. 1648, in fol., XII și 658 pag., însă 329 foaie.

Titlul: Н. Т., саȣ, ꙟпъкарѣ, аȣ лѣцѣ ноаѡ алȣи І҃с Х҃с Домнȣлȣи нострȣ. изводить кȣ маре сокотинцѧ, ден изводь Грецескȣ, ши словенескȣ, пре лимбѫ рȣмънѣскѫ, кȣ ꙟдемнарѫ ши порȣнка, денпреȣнѫ кȣ тоатѫ келтȣıала, а Мъріеи сале, Георгіе Ракоци, Краюль Ардѣлȣлȣи, ипрочѧ. Тѵпъритȣсаȣ ꙟтрȣ а мърій сале Тѵпографіе, дентъю нóѡȣ, ꙟ Ардѣль ꙟ четатѣ Белградȣлȣи, аніи дела ꙟтрȣпарѣ Домнȣлȣй ши мънтȣиторюлȣй нострȣ І҃с Х҃с. ах҃мн. лȣна лȣи Генȣарїȣ, н҃.

84
A doua Prefațiune

Предословїе кътрѫ четитори. Четиторилорь, ꙟтрачастѫ сфѫнтѫ карте, милѫ паче ши сънътате, дела Татъль, Домнȣль, нострȣ І҃с Х҃с.

Ꙟчененїѧ чещїи сфѫнте кърци, тревȣѧще съ щици ши съ ꙟцелѣцеци, деспре чѣсте лȣкрȣри кареле сѫнт скрисе пре рѫндȣ.

---

*) Предословїе кътрѫ Мъріѧ са Краюл Ардѣлȣлȣй. Чинститȣлȣи ши лȣминатȣлȣи ши ꙟфръмсъцатȣлȣи кȣ дестоиничїе ши кȣ крещинътате, милостивȣлȣи ГЄѠРГІЄ, РАКОЦИ чел май маре, дин мила лȣи Дȣмнезеȣ Краюлȣи Ардѣлȣлȣи, ... ипроч... възѫндь ши ꙟцелегѫндь мъріѧ та, къ нои рȣмънїи карїи сѫнтем ꙟ цара мъріеи тале, нȣ авемь нечи Тестаментȣль чель нoȣ, нечи чел векю де плинь ꙟтрȣ Лимба ноастрѫ, мъріѧ та тѣй мл҃стивить ка оунь Краю мл҃стивь, ши мїай порȣнчить съ каȣть, ꙟ попїи мїей преȣци къртȣлари ши ѡамени ꙟцелепци, карїи съ щїе изводѝ Тестаментȣль чел ноȣ, а / Домнȣлȣй нострȣ а лȣй І҃с. Х҃с, дин лимбѫ гречаскѫ, ши словенѣскѫ, ши лътинѣскѫ карѣ възѫндь порȣнка мъріеи тале ам фъкȣт, ши мъріѧ та ꙟкѫ тѣй мл҃стивить, де нѣй адȣсь мещери стреини де нѣȣ фъкȣт Тѵпографїе. ши лѣй дать платѫ дин вистїѧрюль мъріей тале. ши пентрȣ къ ачесть лȣкрȣ бȣнь ши сфѫнть, ѧсте ꙟчепȣть дин сфатȣль ши дин демнътȣра ши кȣ келчȣгȣль мъріей тале, пентрачѣѧ съ кȣвине съ ѧсѫ сȣпть нȣмеле ши сȣптȣ сокотинца ши сȣпт дестойничїѧ мъріей тале, пентрȣ кареле съ айбѫ нȣмеле мъріей тале поманѫ не оуйтатѫ ꙟ вѣчи...

Слȣгѫ май минѫ ши плекатѫ, а мърїи тале. Симѡн СТЄФАНЬ, архїеп҃скпь ши митрополить, Скаȣнȣлȣй Белградȣлȣй, ши а Вадȣлȣй, ши а Марамȣръшȣлȣй, ши а тоатѫ цара, Ардѣлȣлȣй. /

а҃. Ачест Тестамент лаȣ ꙟчепȣт ал изводѝ, Єрмонах Селивестрȣ, де и
порȣнка ши келшȣгȣль мърїей сале. ши ель саȣ оустенит кът саȣ пȣтȣт. ши
кȣрънд ꙟй саȣ тъмплат лȣи моарте. ꙗръ ной сокотинд ши лȣꙟд аминте гъситамь
мȣлтѫ липсѫ, ши грешѧле ꙟ скриптȣра лȣй пентрȣ не ꙟцелесȣль лимбїей
ши кърцїи гречещи. пентрачѣѧ / ной амь ꙟчепȣть динтъю аль последȣй ши 85
оунде наȣ фость бине амь испръвить ши амь ꙟмплȣть. ши амь токмить
ди ꙟ кътъ амь пȣтȣть. Че нȣмай ачаста съ щици, къ ной намь сокотить нȣмай
пре оун извод че тоате къте ам пȣтȣт афлà, гречещй, ши сърбещи, ши лътинещи,
кареле аȣ фость изводите де кєртȣлари мари ши ꙟцелегътори ла карте
гречаскѫ, лѣм четить ши лѣмь сокотить, че май въртось нѣмь цинȣт де
изводȣль греческȣ. ши амь сокотить ши пре изводȣл лȣй Єронимь, кареле
аȣ изводить динтъю, дин лимбѫ гречаскѫ, лътинѣще, ши амь сокотить
ши кзводȣль словенескȣ карелей изводить словенѣще, дин гречаскѫ, шїе
типърить ꙟ цара Москȣлȣй. ши сокотиндь ачѣстѧ тоате варе карѣ аȣ ꙟмблать
май апроапе де картѣ гречѧскѫ депре ачѣѧ амь сокотить, ꙟсѫ де
чѣ гречѧскѫ нȣ нѣмь депъртать. щїиндь къ Дх҃ȣль Сфънть аȣ ꙟдемнать єѵг҃листїи,
ши ап҃лїи а скрїе ꙟ лимбѫ гречаскѫ Тестамънтȣль чел ноȣ. ши картѣ
гречаскѫ ѧсте изворȣль челоралалте.

в҃. Ачаста ꙟкѫ вом съ щици, къ ной ꙟ честь Тестамънть ꙟтъю амь
пȣсь шȣма ла тоате капетеле, ши ꙟ шȣмѫ сънтȣ стихȣри, кареле аратѫ май
пре скȣртȣ лȣкрȣриле че сънть скрисе ꙟтрачел кап, пентрȣ съ сѫ афле май
ꙟдегравѫ че ва врѣ съ каȣте, ши ꙟ тоате капетеле тоате сороачеле лѣмь
пȣсь кȣ нȣмърь кареле съ кїамѫ словенѣще, сх҃, пентрȣ къ май ꙟ тоате лимбиле
ведемь къ аȣ ачесть изводь де скриȣ кȣ стихȣри пентрȣ къ фоартей лесне а
гъсй ꙟдеграбѫ че вери врѣ / съ каȣци ꙟ нȣмърȣл сороачелор. 86

г҃. Де ачаста ꙟкѫ вомь съ щици, къ ведемь къ оунеле кȣвинте оупїи
лѣȣ изводит ꙟтрȣн кип, алцїи ꙟтралт. ꙗрѫ ной лѣмь лъсать кȣм аȣ фость ꙟ
изводȣл греческȣ, възъндь къ алте лимби ꙟкѫ ле цинь ашѧ. кȣмȣй сѵнагога,
ши поликань, ши гангрена, ши пїетри скȣмпе, кареле нȣ сѫ щїȣ рȣмънѣще, че
сънть нȣме де ѡамени, ши де лѣмне, ши де вешменте, ши алтеле мȣлте кареле
нȣ сѫ щїȣ рȣмънѣще че сънть, ной ꙟкѫ лѣмь лъсать гречѧще пентрȣ къ алте
лимби ꙟкѫ лѣȣ лъсать ашѧ.

д҃. Ачаста ꙟкѫ въ рȣгъмь съ лȣаци аминте, къ рȣмънїи нȣ гръескȣ ꙟ
тоате църъле ꙟтрȣн кип, ꙟкѫ нечи ꙟтро царѫ тоци ꙟтрȣн кип. пентрачѣѧ кȣ
невое поате съ скрїе чинева съ ꙟцелѣгѫ тоци, гръиндь оунь лȣкрȣ оунїи ꙟтрȣнь
кипь алцїи ꙟтралть кипь. аȣ вешмъ(н)т, аȣ васе, аȣ алтеле мȣлте нȣ ле нȣмескȣ
ꙟнтрȣн кипь. бине щимь къ кȣвинтеле тревȣе съ фїе ка банїи, къ банїи
ачеѧ сънт бȣни карїи ꙟмблѫ ꙟ тоате църъле, ашѧ ши кȣвинтеле ачѣлѣ сънть
бȣне кареле ле ꙟцелегь тоци. ной дерепть ачѣѧ нѣмь силит де ꙟ кът ам пȣтȣт,
съ изводим ашѧ̀ кȣм съ ꙟцелѣгѫ тѡц. ꙗрѫ съ нȣ ворь ꙟцелѣџе тоци, нȣй
де вина ноастрѫ, чей де вина челȣѧ чѣȣ ръсфират рȣмънїи прин ꙟтралте цъpь,
де шаȣ местекат кȣвинтеле кȣ алте лимби де нȣ гръескȣ тоци ꙟтрȣнь кипь.

е҃. Май апой де тоате рȣгъм пре четиторїи чещїи кърци съ нȣ цюдече
нȣмай де кътъ пънѫ / нȣ ворь сокотѝ извоаделе ши веци афлà пре че кале амь 87
ꙟмблать. Адевъръ ши ной ѡамени сънтем ши ам пȣтȣт ши грешѝ, съка къ
ам силить де ꙟ кътъ ам пȣтȣт съ нȣ грешим. Май въртось де тоате нрѣ
ачаста нѣмь силить съ цинем ꙟцелесȣл Дх҃ȣлȣй Сфн҃ть, къ скриптȣра фъръ
ꙟцелесь ѧсте ка ши трȣнȣль фъръ сȣфлеть. Ачаста пофтимь дела Татъль
Дȣмнезъȣ... Амин.

§ 33. MATEI, Cap. I, 18—25. зач. к

Ꙗрѫ нащерѣ лꙋи Іс҃ Хс҃ ашà фꙋ. кѫ фїинд логодитѫ мꙋма лꙋи Мáрїѧ лꙋи Іѡсиф маинте пънѫ пꙋ сѫ адꙋнасѫ ей, афлѫсѫ ꙟгреꙋѧтѫ ден Дх҃ꙋл Сп҃ть. Ꙗрѫ Іѡсиф бърбатꙋл ей, фїиндь дерепт, ши нꙋ врꙋ сѫ ѡ бъдѣскѫ, врꙋ сѫ ѡ ласе ꙟнтраскꙋнсь. Че кꙋџетѫнд ел ачѣстѣ, ꙗтѫ ꙟџерꙋл Домнꙋлꙋи исѫ арътѫ лꙋи ꙟ сомнь гръинд, Іѡсифе фїюл лꙋи Давид нꙋ те тѣме а лꙋà пре М҃рїа мꙋѧрѣ та, кѫ че è ꙟтрꙋ ѧ а сѫ наще ден Дх҃ꙋл Сп҃ть ѧсте. Ши нащева фїю, ши вен кꙗмà нꙋмеле лꙋи Іс҃. кѫ ачела ва избѫви пре ѡаменїи сѫи де ꙟ пъкателе лѡрь. Ꙗчаста тѡт фꙋ̀ касѫ с(е) ꙟпле че зиче Домнꙋл пре пр҃ркꙋл зикънд. Ꙗка фечоара ачѣѧ ва прїимѝ ꙟн сине ши ва наще фїю, ши вен кемà нꙋмеле лꙋи Ємманꙋил: кареле съ спꙋне кꙋ нои Дꙋмнеѕеꙋ. Ꙗрѫ скꙋлѫндꙋсѫ Іѡсифь де ꙟ сомн, фъкꙋ кꙋмꙋи порꙋнчи лꙋи ꙟџерꙋл Домнꙋлꙋи, ши лꙋѡ пре мꙋѧрѣ лꙋи. Ши нꙋ ѡ кꙋноскꙋ пре ѧ, пънѫ нꙋ нъскꙋ фїюл ѐи чел нъскꙋт де ꙟтъи, ши кемà нꙋмеле лꙋи Іс҃.

Fu, derept, de în, den, împle, pre („per“), *să spune* („exponitur“ , *de întăi.*/

38

§ 34. MATEI, Cap. VII. зач. к҃ — кд҃

Нꙋ џюдекарець ка сѫ нꙋ фиць џюдекац'. Къ кꙋ че џюдекатѫ веци џюдекà, џюдекавъвець: ши кꙋ че мѫсꙋрѫ веци мъсꙋрà, съ ва мъсꙋрà воаѡ. Дарѫ че каꙋц' щеркꙋл' ꙟ окюл' фрателꙋи тъꙋ, дарѫ бърна карей ꙟ окюл' тъꙋ, нꙋ ѡ ѧи аминте. Ши кꙋмь зич фрателꙋи тъꙋ, ласѫ съ скоц' ѡщапокꙋль де ꙟ окюль тъꙋ, ши ꙗкаи бърна ꙟ окюль тъꙋ. Фъцарниче скоате ꙟтъи бърна де ꙟ окюл' тъꙋ, ши атꙋнчѣ каꙋтѫ де скоате ѡщапокꙋл' де ꙟ окюл' фрателꙋи тъꙋ. Нꙋ дареꙋ' сф҃нта кънилѡр, ниче върсареꙋ' мъргъритареле воастре ꙟнаинтѣ порчилѡр, съ нꙋ ле калче кꙋмва сꙋпт пичоареле лѡр, ши ꙟторкъндꙋсѫ съ нꙋ рꙋмпѫ пре вои. Чѣрец' ши съ ва да воаѡ: къꙋтац' ши вец' афлà, сꙋнац ши съ ва дешкиде воаѡ. Къ тоть чине че чѣре лꙋава, ши чине каꙋтѫ афлѫ: ши челꙋи че бате, исѫ дешкиде. Саꙋ чине ѧсте дентрꙋ вои ѡм, де ла кареле аре чѣре фечорꙋл лꙋи пъине, аꙋ даива лꙋи пїатрѫ. ши де аре чѣре пѣще аꙋ шѣрпеи ва да лꙋи? Деч' фїинд' вои ръи, щиць да бꙋне фїилѡр воштри, дарѫ кꙋ кът' маи мꙋлт' Татъл' вострꙋ чель дин черюре ва да бꙋне челорь че чер' дела ель. Тоате адекѫ къте аци врѣ съ факѫ воаѡ ѡаменїи, ашѣ ши вои фачец' лѡр, къ ачаста ѧсте лѣџѣ ши пророчїи. ꙟтраць пре поартѫ стръмтѫ: къ поарта чѣ ларгѫ ши калѣ латѫ дꙋче ꙟ пеире, ши мꙋлци сънт де карїи ꙟтрѫ прї ꙟ ѧ. Ꙗрѫ поарта стръмтѫ, ши калѣ ꙟгꙋстѫ, ѧсте карѣ дꙋче ꙟ вїꙗцѫ,
39 ши пꙋцини сънт карїи афлѫ / пре ѧ. Лꙋацикѫ аминте де пр҃роч' миничюнош, карїи вин кътрѫ вои ꙟ вешминтеле ѡилѡр, ꙗрѫ ден лонтрꙋ сънть лꙋпи ръпитори. Де ꙟ родꙋль лѡр' ꙟи вець кꙋноаще пре ей, аꙋ даорь вор' кꙋлѣџе де ꙟ спин' стрꙋгꙋри, саꙋ дин скаи смокине? Ꙗшѫ тот помꙋл бꙋн поаме бꙋне фаче, ꙗрѫ помꙋл ръꙋ поаме рѣле фаче. Нꙋ поате помꙋль бꙋнь поаме рѣле съ факѫ, неч' помꙋль ръꙋ поаме бꙋне съ факѫ. Тот' помꙋл че нꙋ фаче поаме бꙋне таесѫ ши ꙟ фок арꙋнкѫсъ. Деч де ꙟ поамеле лѡр ꙟй вец' кꙋноаще пре ей. Нꙋ тот' чинем' ва зиче мїе Доамне Доамне, ва ꙟтрà ꙟпъръцїѧ черюрелѡр, че чела че ва фаче воѧ Татълꙋи мїꙋ чине ѧсте ꙟ черю. Мꙋлци вор зиче мїе ꙟ зꙋа ачѣѧ, Доамне Доамне, аꙋ нам' пророчит' ꙟ нꙋмеле тъꙋ; ши кꙋ нꙋмеле тъꙋ драчїи ам скось. ши кꙋ нꙋмеле тъꙋ мꙋлте чюде ам' фъкꙋт'. ши атꙋнчи вою мъртꙋрисѝ лѡр, къ неч' ѡдатѫ нꙋ вамь щїꙋт' пре вои, делꙋнгацивѫ дела мине тоци карїи фачець хикленїе. Деч тот кареле аꙋде кꙋвинтеле мѣле ачѣстѣ ши ле фаче, асамѫнꙋл пре ел ѡмꙋлꙋи ꙟцелепт', карелеш фѣче каса лꙋи пре пїатрѫ. ши погорѣ плоае, ши венирѫ ръꙋре, ши сꙋфларѫ вънтꙋре, ши съ

ловирѫ ꙟ каса ачѣѧ, ши нꙋ къзꙋ̀ къ ера̀ темеꙗтѫ пре пїатрѫ. Ши тот ѡмꙋл
кареле аꙋде кꙋвинтеле мѣле ачѣстѣ, ши нꙋ ле фаче, асамънъсѫ ѡмꙋлꙋи небꙋн,
карелеш фаче каса лꙋи пре нъсип. ши погорѫ̀ плоаѧ ши венирѫ ръꙋре, ши сꙋ-
фларѫ вънтꙋре, ши съ ловирѫ де каса ачѣѧ ши къзꙋ̀, ши фꙋ ръсипирѣ ей ма-
ре. Ши фꙋ дѣка сфършѝ Іс҃ кꙋвинтеле ачѣстѣ, / съ мирарѫ нъроаделе де ꙟвъ- 90
цътꙋра лꙋи. Къ ꙟвъца̀ пре ей, ка чела че аре пꙋтѣре, ши нꙋ ка къртꙋларїи.

Ștercul („stercus"), *de în, nece, sunaț* („pulsate"), *dentru, are ceare* (imperf.), *ceriure, rîure, vînture* (pl.), *minciunoș, cine* („care"), *feace, cărtulari.*

§ 35. LVC., Cap. XI, 34 — 54, зач. ѯ̃ — ѯ̃в

Лꙋмина трꙋпꙋлꙋи ѧсте ѡкюл', дече съ ва фи ѡкюл' тъꙋ кꙋрат', тот'
трꙋпꙋл, тъꙋ ва фи лꙋминат' : ꙗрѫ дѣка ва фи ръꙋ, ши трꙋпꙋл тъꙋ е ꙟтꙋнекат'.
Дерепт' ачѣѧ ѧ аминте, ка лꙋмина карѣ е ꙟтрꙋ тине, съ нꙋ фїе ꙟтꙋнѣрек'. Къ
де ва фи трꙋпꙋл' тъꙋ тот' лꙋминат', не авънд' вро парте чева ꙟтꙋнекатѫ
фива лꙋминат' тот', ка ши кѫнд' тѣре лꙋмина̀ лꙋмйна кꙋ стрълꙋчирѣ.
Ꙗрѫ кънд' гръиѧ рꙋгѫ̀ пре ел' оун' фарисеꙋ ка съ пръ̀нзѫ ла ель, ꙗрѫ
ꙟтрънд' шезꙋ. Фарисеꙋл възънд съ мирѫ̀, къ нꙋ съ спълѫ маните де прънзꙋ.
Че зисе Домнꙋлъ кътрѫ ель, акꙋмь вой фарисеи. дин афарѫ пъхареле ши бли-
деле кꙋръциц' : ꙗрѫ де ꙟ лъꙋнтрꙋ'л вострꙋ плин ѧсте де ръпире ши ръꙋтате.
Небꙋнилѡр чела чѣꙋ фъкꙋт' чей дин афарѫ, аꙋ наꙋ фъкꙋт' ши чей ден' лъꙋн-
трꙋ ? ꙟсѫ каре сънть пре лънгѫ вой даць милостенїе, ши ꙗка тоате ворь
фи воаѡ кꙋрате. Че вай де вой фарисеилѡрь, къ зечюиц' минта*), ши рꙋта,
ши тоате легꙋмиле, ши лъсаць' ꙟнапой џюдеката ши драгостѣ лꙋи Дꙋмнезъꙋ,
ачѣстѣ саꙋ къзꙋть але фаче, ши ачѣлѣ а нꙋ лъса̀. Вай де / вой фарисеи, къ 91
юбиц' шедѣрѣ ꙟтъю ꙟ адꙋнъри, ши ꙟкинъчюниле прен' търгꙋре. Вай де вой
къртꙋлари ши фарисеи фъцарнич', къ сънтець' ка нище морменте
кареле нꙋ сѫ аратѫ, ши ѡаменїи че ꙟмблѫ пре де сꙋпра нꙋ ле щїꙋ. Ръспꙋн-
зънд' нещине де щиꙋторїи леџїи, зисе лꙋи, даскале, ачѣстѣ зикънд' ноаѡ
не фач' бъсъꙋ. Ꙗрѫ ел' зисе вай ши де вой щиꙋтори де лѣџе, къ асꙋприць'
ѡаменїи кꙋ греꙋтате каре нꙋи лесне а ѡ пꙋрта̀, ꙗрѫ вой нече кꙋ оунь дѣџет'
ал' вострꙋ нꙋ вець съ атинџець греꙋтатѣ. Вай де вой, къ зидиць морминтеле
пророчилѡрь, ꙗрѫ пъринцїи воштри аꙋ ѡморѫт пре ей, кꙋ дерептꙋль кꙋ мъртꙋрїѧ
воастрѫ арътаць' къс' бꙋне фаптеле пъринцилорь воштри : къ ачеѧ ѡморъръ
пре ей, ꙗрѫ вой зидиць морминтеле лѡрь. Дерепт' ачѣѧ ши мъндрїѧ лꙋй Дꙋм-
незъꙋ зисе, тримитевою ꙟтрꙋ ей пророчи ши апостоли, ши де ꙟтрънишїи пре
оунїи ворь ѡморѫ̀, пре алцїи ворь скоате. Ка съ сѫ каꙋте дела ачаста рꙋдѫ,
сънџеле а тоць' пророчїи върсат' де ꙟчепꙋтꙋл' лꙋмїи. Дела сънџеле лꙋй Ѧвель
пънѫ ла сънџеле Захарїей, кареле аꙋ перить ꙟтре ѡлтарю ши ꙟтре бесѣрикѫ :
адевърат' зик' воаѡ, къꙋтасъва дела рꙋда ачаста. Вай де вой щиꙋтори-
лорь леџїи, къ аць' лꙋат'кѣѧ щиꙋтꙋрїи: вой наць' ꙟтрат', ши пре чеѧ
че аре ꙟтра̀ ѡпритаць. Дѣка зиче ел' ачѣстѣ лор, ꙟчепꙋрѫ къртꙋларїи
ши фарисеїи таре ай ста лꙋй ꙟпротивѫ, ши ал' ꙟдемна̀ пре ель де мꙋлте съ
гръѧскѫ. Ѧлешꙋиндꙋль ши черкъндь съ винѣзе чева де ꙟ гꙋра лꙋй, ка съл пъ-
раскѫ. /

Să („si"), *dece* („deci"), *are luminá* (sing.), *are intra* (pl., imperf. conj.), *să prîndză* („prînzească"), *de în, den, mintă, rută, pren, cărtulari, mormente,* (cu *e*), *pre de supra, știutori, știutură, nece, a toț* (gen. pl.).

---

*) În margine se esplică : измa. /

92

§ 36. IOAN, Cap. XVII, зач. н҃ѕ. нз

Ачѣстѣ гръи Iс҃, ши рѫдикѫ̀ ѡкїи лȣй ла черю, ши зисе, пъринте, вені часȣл, прослъвѣще пре фїюль тъȣ, кȣм ши фїюль тъȣ съ те прослъвѣскѫ: кȣмь ай дать лȣй пȣтѣре пре тоть трȣпȣль, ка тоть че ай дать лȣй, съ ле дѣ лорь вїаца вѣчилорь. Ꙗрѫ ачаста ꙗсте вїаца вѣчилѡрь ка съ кȣноаскѫ пре тине оунȣл Дȣмнезъȣ адевърат, ши пре кареле ай тремес Iс҃ Хс҃. Єȣ те прослъвїю пре пъмѫнть: лȣкрȣл амь сфършит кареле ми дедéшь ка съл фак: ши акȣм дерепт ачѣѧ прослъвѣщемѫ тȣ пъринте ла тине, кȣ ачѣѧ славѫ карѣ авȣю ла тине, маинте де че нȣ фȣ̀ лȣмѣ. Арътаю нȣмеле тъȣ ѡаменилорь, карїи миѧи дать мїе алешь де ꙟ лȣме: ай тъи ера̀, ши мїе ꙗи дат пре еи, ши кȣвѫнтȣль тъȣ пъзирѫ. Акȣм ꙟцелѣсърѫ къ тоате къте мїаи дат дела тине сънт. Къ кȣвинтеле кареле ми дедéшь мїе, ле дéдю лорь: ши єи ле прїимирѫ, ши ꙟцелѣсърѫ адевърат къ дела тине амь єшить, ши крезȣрѫ къ тȣ май тримесь. Єȣ пентрȣ ачеѧ рогь: нȣ пентрȣ лȣме рѡгь, че пентрȣ ачеѧ карїи мїаи дать мїе, къ аи тъи сънть. ши але мѣле тоате але тале сънть, ши але тале але мѣле: ши мъ прослъвїю ꙟтръншїи. Ши де акȣмь нȣ сънть ꙟ лȣме, ꙗрѫ ачещѧ ꙟ лȣме сънт, ши єȣ кътрѫ тине вїю, пъринте сф҃нте, цине пре єи ꙟтрȣ
93 нȣмеле тъȣ, пре / карїи мїаи дат мїе, ка съ фїе ȣнȣл ка ши нои. кънд фȣи кȣ єи ꙟлȣме, єȣ цинѣ пре єи ꙟ нȣмеле тъȣ: пре карїи ми дедéш, пъзїю, ши нече ȣнȣл де ꙟтрънши нȣ перѝ, фърѫ нȣмай фїюль перирей, ка съ се ꙟплѣ скриптȣра. Ꙗрѫ акȣм кътрѫ тине вїю, ши ачѣстѣ грескь ꙟ лȣме, ка съ аибѫ бȣкȣрїѧ мѣ де плинь ꙟтрȣ єи. Єȣ дéдю лѡрь кȣвънтȣл тъȣ, ши де лȣмѣ оурѫ̀ пре єи, къ че нȣ єра̀ де ꙟ лȣме, кȣмь ши єȣ нȣ сънт де ꙟ лȣме. Нȣ рогь ка съй ѧи пре єи де ꙟ лȣме, че ва съ пъзещи пре єи де хитлѣнȣль. Де ꙟ лȣме нȣ сънт, кȣмь ши єȣ де ꙟ лȣме нȣ сънт. Сфи҃цѣще пре єи ꙟтрȣ дерептатѣ та: кȣвънтȣл тъȣ адевърь ѧсте. Кȣмь май тримесь пре мине ꙟ лȣме, аша̀ ши єȣ тремéшь пре єи ꙟ лȣме. Ши пентрȣ єи єȣ сфи҃цескȣ пре мине, ка ши ачеѧ съ фие сфинциц ꙟ дерептате. Нȣ пентрȣ ачещѣ нȣмаи рог, че ши пентрȣ ачеѧ карїи вор крѣде пентрȣ кȣвънтȣль лорь ꙟтрȣ мине. Къ тоци съ фие оунȣль, кȣм тȣ пъринте ꙟтрȣ мине, ши єȣ ꙟтрȣ тине: ка ши ачеѧ ꙟтрȣ нои оунȣл съ фие: ка лȣмѣ съ крѣзѫ къ тȣ май тримесь. ши єȣ слава карѣ мїꙗй дат мие, дéдю лѡрь, ка съ фие оунȣл, кȣм ши нои оунȣл сънтем. Єȣ ꙟтрȣ єи, ши тȣ ꙟ мине, ка съ фие де съвършит ꙟтрȣнȣл ши ка съ кȣноаскѫ лȣмѧ къ тȣ май тримесь, ши тȣ юбещи пре єи, кȣм пре мине ай юбит. Пъринте карїи мїай дат мие, вою ка оунде сънт єȣ, ши ачеѧ съ фие кȣ мине: къ съ вазѫ слава мѣ карѣ мїай дат мие, къ май юбит пре мине маинте де ꙟчепȣтȣль лȣмїи.
94 Пъринте дерѣпте, лȣмѣ пре тине нȣ кȣноскȣ, / ꙗрѫ єȣ те кȣноскȣю, ши ачещѣ кȣноскȣрѫ къ тȣ май тримесь. Ши арътаю лѡрь нȣмеле тъȣ, ши вою арътà, ка драгостѣ кȣ каре май юбит ꙟтрȣ єи съ фие, ши еȣ ꙟтрȣ єи.

Dediu, dedéș, eu ținea, de în, tremeș (perf. 1 pers.), *cum* („că"), *dereptate, de începutul* („de la început").

§ 37. Faptele Apost., Cap. XXII

Бърбаць фраць ши пъринци, аскȣлтаць мънтȣирѣ мѣ, карѣ гръескȣ акȣмь кътрѫ вои. Ꙗрѫ аȣзинд пре єл гръинд лѡр ꙟ лимба жидовѣскѫ, май върътос ꙟчетаръсѫ, ши зисе лѡр. Ꙗтѫ єȣ сънт жидовь, нъскȣть ꙟ Тарсȣ ѡрашȣль Киликїей, ши крескȣть ꙟ честь ѡраш ла пичоареле лȣй Гамалїил, ꙟвъцать ꙟ дерептатѣ лецией пъринцилѡрь, ꙟфїербънтат ꙟ драгостѣ лȣй Дȣмнезъȣ кȣм сънтец ши вои тоц астъзи. Кареле ачастѫ кале гонїю пънѫ ла моарте, легъндь ши дъндь ꙟтемницѫ бърбаць ши мȣери. Кȣмȣ мие мър-

тȣрие ши попа чель май маре ши тѡць бътрѫнїи, дела карїи ши кърци лȣꙟндь,
ла фраць мерџѣ ꙟ Дамаскь, съ адȣкь ши пре ачеѧ карїи ерà аколѣ легаць ꙟ
Ієросалим: съй мȣнчаскѫ. Ши фȣ мие мергънд ши апропїиндȣмѫ де Дамаск
кътрѫ ампазъзи, деприпѫ де ꙟ черю стрълȣчй ꙟпрецюрȣми лȣминѫ маре.
ши къзȣю ла пъмъкт, ши аȣзїю глас зикъндȣми, Саȣле Саȣле че мѫ гонещи?
Ꙗрѫ єȣ ръспȣншь, чине ещи Доамне? ши зисе кътрѫ мине, єȣ сънт Іс҃
Назаринѣнȣль пре кареле тȣ гонещи*). Деч карїи ерà кȣ мине, възȣрѫ лȣмина,
ши съ / спъмѫнтаръ, ꙗрѫ гласȣл нȣль аȣзирѫ кареле тръиѧ кȣ мине. Ши 95
зиш, че вою фаче Доамне? ꙗрѫ Домнȣл зисе кътрѫ мине, скоалѫте де
пасѫ ꙟ Дамаск: ши аколò ци съ ва зиче цие де тоате, кареле цие рѫндȣите, съ
фачи. ши кънд паш ведѣ де слава лȣминей ачеѧ, дȣ́сърѫмѫ де мѫнѫ чеѧ
че ерà кȣ мине венїю ꙟ Дамаск. Ꙗрѫ Ѧнанїѧ оун бърбат крещин бȣн дȣпѫ
лѣџе, авьнд мъртȣрїе де тоци жидовїи карїи лъкȣиѧ аколо. венинд кътрѫ
мине, ши стънд зисе мие, Савле фрате ѧ ведѣре, ши єȣ ꙟтрачел час възȣю
пре ел. Ꙗрѫ ел зисе мие, Дȣмнезъȣл пърницилѡрь нощри тѣȣ алес пре тине,
съ кȣнощи воѧ лȣи, ши съ вези пре чел дерепт, ши съ аȣзи глас де ꙟ гȣра лȣи.
къ вей фи мъртȣриситорю лȣи ла тѡц ѡаменїи, де чѣлѣ чѣй възȣт ши ай аȣзит.
ши акȣм че зъбъвещи? скоалъте де те ботѣзѫ, ши те спалѫ де пъкателе
тале, кїемънд нȣмеле Домнȣлȣи. Ши ми съ тъмплѫ̀ мие ꙟтȣрнъндȣмѫ ꙟ Іеро-
салим, ши рȣгъндȣмѫ ꙟ бесѣрекѫ, фȣю ръпит де ꙟ минте. ши възȣю пре ел
зикъндȣми, гръбѣще ши еши / кȣръндь де ꙟ Іеросалим: къ нȣ вор прїимй 96
мъртȣрїѧ та де спре мине. Єȣ зиш, Доамне, ꙟшиш щйȣ пре мине къ ам трас ꙟ
темницѫ ши ам бътȣт пре ꙟ синагоги пре чеѧ че кредѣ ꙟтрȣ тине. ши кънд
съ върсà сънџеле лȣи Стефан а мъртȣриситорюлȣи тъȣ, ши єȣ ꙟкѫ стà аколѣ̀,
ши оупа ꙟцелеџѣ кȣ ей де ѡморѫрѣ лȣи, ши пъзиѧ̀ вешминтеле челора че
ѡморѫѧ̀ пре ел. Ши зисе кътрѫ мине, пасѫ, къ єȣ ꙟтре пъгъни де парте те
вою тримите. Ши аскȣлтарѫ пре ел пънѫ ла ачест кȣвънт: ши ръдикарѫ гла-
сȣреле сале зикънд, ѧл де пре пъмънт пре ȣнȣл ка ачеста, къ нȣи съ каде лȣи
а виѧ̀. стригънд ей дерепт ачѣ, ши арȣнкънд вешминтеле, ши прах арȣнкъндь
ꙟ аерь. порȣнчй къпитанȣл съл дȣкѫ ꙟ табѫрѫ, зикънд, кȣ бътѫ́й съ ꙟтрѣбе
пре ел, ка съ ꙟцелѣгѫ пентрȣ че винѫ аша стригаръ спре ел. Ꙗрѫ стрънгън-
дȣл кȣ легътȣриле, зисе Павел сȣташȣлȣи кареле ста аколѣ̀, ѡаре слободь е
воаѡ ѡмȣл римлѣн ши невиноват съл батец? Дѣка аȣзй сȣташȣл ачаста,
мѣрсе ла къпитан ши спȣсе лȣи, зикънд, каȣтѫ че вей съ фачи: къ ачест ѡм
римлѣн ѧсте. ши апропииндȣсѫ къпитанȣл зиче лȣи, спȣнеми, съ ещи тȣ ри-
млѣн? ел зисе, ашѧ̀ ѧсте. щи ръспȣнсе къпитанȣль єȣ кȣ мȣлтѫ шȣмѫ де
прец ам агонїсит ѡрашȣл ачеста, ꙗрѫ Павел зисе, єȣс ши нъскȣт ꙟтрачѣѧ**).
Дерепть ачѣѧ нȣмай къть съ депъртарѫ дела єль карїи врѣ съл мȣнчаскъ: ши
къпитанȣл ꙟкъ съ спъмънтѫ̀ дѣка ꙟцелѣсе къ ѧсте римлѣн, пентрȣ че легасе
пре єль. Ꙗрѫ а доаѡа / зй връндь съ ꙟцелѣгѫ кȣ адевъръ, пентрȣ чель пъръскȣ 97
пре єль жидовїи, дезлегѫ пре єль де ꙟ легътȣри, ши порȣнчи май марилѡр
попилѡрь съ винѫ, ши тот съборȣл лор, ши дȣсе пре Павел дела стътȣ̀
ꙟнаинтѣ лор.

---

*) Cap. IX, 4, 5: Ши къзȣ̆ ла пъмънть, аȣзй / гласъ зикъндь лȣй, Саȣле Саȣле че мъ гонещи? ши зисе, чине ещи Доамне, ꙗрѫ Домнȣл зисе, єȣ сънт Іс҃ пре кареле тȣ гонещи, кȣ греȣ цїе ꙟ съмьчѣѡа стръмȣрърїи а звърлй. XXVI, 14, 15: Ꙗрѫ къзънд нои тѡци ла пъмънт, аȣзїю гласъ гръинд кътрѫ мине, ши зикънд ꙟ лимбѫ жидовѣскѫ, Саȣле Саȣле, че мѫ гонещи? кȣ греȣц ѧсте а звърлй ꙟпротива стръмȣрърїи. ꙗрѫ єȣ зиш чине ещи Доамне, ель зисе, єȣ сънт Іс҃, пре кареле тȣ гонещи. /

**) În marg. пъргарю. /

Încetară-să („se așezară"), *mergea, sta, înțelegea, păzea* (imperf. 1 pers. sing.), *răspunș, ziș* (perf. 1 pers.), *pasă* (imperat.), *de în, pre în, spre* („împotriva"), *să* (si), *stătu* (act., „statuit").

§ 38. Epistola I a lui Joane, Cap. I

Кареле єрà динтъю, кареле ам аȣзит, кареле ам възȣть кȣ ѡкїй нощри, пре кареле амь превить, ши мънȣле ноастре лаȣ пипъит де спре чел кȣвънтȣ ал вїецїей. Къ вїѧца арътатъй, ши ѡ възȣ́м ши ѡ мъртȣрисим, ши ѡ вестим воаѡ вїѧца чѣ де вѣчи, карѣ єрà ла пъринтеле ши е арътатѫ ноаѡ. Кареле ам възȣт ши кареле лам аȣзит, пре ачела вестим воаѡ, ка съ авець ши вой ꙟпреȣнаре кȣ нои: ши ꙟпреȣнарѣ ноастрѫ ѧсте кȣ пъринтеле ши кȣ фїюль лȣй кȣ Іс҃ Хс҃. ши ачѣстѣ скрїем воаѡ ка съ фїе де плини бȣкȣрїѧ воастрѫ. ши ачаста ѧсте порȣнка чѧмь аȣзить дела єль ши ѡ спȣнем воаѡ, къ Дȣмнезъȣ лȣминѫ ѧсте ши ꙟтрȣ динсȣл нече ѹнтȣнѣрекȣ нȣ ѧсте. Съ ам зиче къ авем ꙟпреȣнаре кȣ єль, ши вомь ꙟмблà ꙟнтрȣнтȣнѣрекȣ, менцимь ши нȣ фачемь адевърь. Ꙗрѫ де вомь ꙟмблà ꙟтрȣ лȣминѫ кȣмȣй ши єль ꙟтрȣ лȣминѫ, авъмь ꙟпреȣнаре кȣ єль, ши сънцеле лȣй Іс҃ Хс҃ а фїюлȣй съȣ не кȣръцѣще пре нои де тоть пъкатȣль. Съ ам зиче къ пъкат навемь, сингȣри не 98 прилестим / ши адевърȣль нȣ ѧсте ꙟтрȣ ной. Ꙗрѫ съ вом исповедѝ пъкателе ноастре, кредничос й ши дерепт, ка съ не ꙗрте ноаѡ пъкателе, ши съ не кȣръцѣскѫ де тоатѫ спȣркъчȣнѣ. Ꙗрѫ съ комь зиче къ нȣ грешимь, минчюнось фачемь пре єль, ши кȣвънтȣль лȣй нȣ ѧсте ꙟнтрȣ нои.

Mînule, cel cuvînt, văzum, să („si"), *mențimu, minciunosu.*

§ 39. Epistola lui Paul catră galateni,

Cap. I, 11–24, зач. с҃

Че къ даȣ ꙟ щире воаѡ фрацилѡрь, єѵг҃лїѧ че е проповедȣитѫ де мине нȣ ѧсте дȣнѫ ѡмь. Къ єȣ дела ѡмь нȣ ѡамь лȣат, нече ѡ амь ꙟвъцат, че де ꙟ арътарѣ лȣй Іс҃ Хс҃. Къ аȣзитаць кȣм мам пȣртат ѡаре кънд ꙟтре жидовиме, къ фоартѣм сȣпърат весѣрека лȣи Дȣмнезеȣ, ши ѡ ам ръсипит пре ѧ. ши крещѧ ꙟтрȣ жидовиме май мȣлт де връстничїи мїей ꙟ рȣда мѣ, май кȣ маре ръвне фїиндь кътрѫ ръндȣѧлеле кареле ам лȣат дела пъринцїй мїей. Ꙗрѫ къндь плъкȣ лȣй Дȣмнезъȣ, чел че мѫ алѣсе де ꙟ пънтечеле майчїи мѣле, ши мѫ кемѫ ден мила лȣй. съ арате пре фїюл лȣй пентрȣ мине, ка съ проповедȣеск пре єл ꙟтре пъгъни, дерепт ачѣѧ нȣ мам сфътȣит кȣ трȣпȣл ши кȣ сънцеле. нече мам ꙟтȣрнат ꙟ Ієрс҃лим кътрѫ апс҃лїи чеѧ че єрà маинте де мине, че мъ дȣш ꙟ Ѧравїѧ, ши ꙗръ мъ ꙟторш ꙟ Дамаск. Дȣпъ ачѣѧ дȣпѫ трей ани ꙟтȣрнаю ꙟ Ієросалим съ въз пре Пътрȣ: ши ръмаш ла єл чинчиспръзѣче зиле. Ꙗрѫ пре алтȣл де ꙟ апс҃ли / нам възȣт нре ниме, фърѫ 99 нȣмай пре Іа́кѡв фрателе Домнȣлȣй. Ꙗрѫ ꙟ чѣлѣ че скриȣ воаѡ, ꙗка ꙟнаинтѣ лȣй Дȣмнезъȣ гръескь къ нȣ минцȣ. Дȣпѫ ачѣѧ венїю ꙟ латȣриле Сѵрїей, ши а Кѵликїей. ши єрам некȣноскȣт фѣцеи весѣречїи Іȣдеи, кареле єрà ꙟ Хс҃. че нȣмай аȣзїà зикънд, кареле гонїà пре нои ѡаре кънд, акȣм проповедȣѧще кредница карѣ ѡаре кънд ѡ ръсипїà. ши слъвїà Дȣмнезъȣ де мине.

Mă duș, mă întorș, rămaș (perf. 1 pers.), *creștea* (imperf. 1 pers.), *pentru mine* („prin mine"), *Dumnezău* (ac. fără *pre*), *nece, de în.*

§ 40. Apocalipse, Cap. XIV, 13–20

Ши аȣзїю глась дин черю зикъндȣми, скрїе, феричицис морцїи карїи морь де акмȣ ꙟ Домнȣл, ашѧй, зиче дȣхȣл, ка съ сѫ ѡдихнѣскѫ де ѡстенѣлеле сале,

къ фаптеле лор ворь мѣрџе дȣпѫ єи. Ши възȣю, ши ꙗтѫ оун нȣ́ѡрь албȣ́,
ши спре нȣ́ѡрь шедѣ асъмънать Фїюлȣй Шменескȣ авънд ꙟ капȣл лȣй
стемѫ де аȣрь, ши ꙟ мъна лȣй сѣчере аскȣцитѫ. ши алт ꙟџер єшй дин весѣрекѫ,
стрпгъндь кȣ глась маре, кътрѫ чела че шедѣ спре нȣѡрь, тримѣте сѣчерѣ та
ши сѣчерѫ, къ цаȣ венит часȣл съ сѣчери, къ саȣ оускать сечерншȣл пъмънтȣ-
лȣй. Ши словозй чела че шедѣ спре нȣ́ѡр сѣчерѣ са спре пъмънт ши фȣ съчерат
пъмънтȣль. ши алт ꙟџерь єшй дин весѣрека карѣн ꙟ черю авънд ши ачела
сѣчере аскȣцитѫ. ши алт ꙟџерь єшй дела ѡлтарю авънд пȣ́тѣре спре фок, ши
стрнгѫ кȣ глас маре кътрѫ чела че авѣ сѣчере / аскȣцитѫ, зиънд, слобо́зи 100
сѣчерѧ та чѣ аскȣцитѫ, ши кȣлѣџе стрȣгȣрїи вїеи пъмѫнтȣлȣи: къ саȣ копт
а ȣ а.*) Ши слобозй ꙟџерȣл сѣчерѧ са чѣ аскȣцитѫ пре пъмънт, ши кȣлѣсе
вїѧ пъмънтȣлȣи, ши ѡ арȣнкѫ ꙟ точитоарѣ чѣ маре а мънїеи лȣи Дȣмнезъȣ.
Ши фȣ кълкатѫ ꙟ сторкѫтоарѣ де афарѫ де ѡраш, ши єшй сънџе
дин сторкѫтоаре пънѫ ла зъбалеле каилорь, пре ѡ мїе ши шасе сȣте де стадїи**).

Nuoru, *spre* (per, super"), *aua* (în dialectul maced. *aúă*, lat. *uva* „stugur"), *storcătoare* („teasc").

II. ѰАЛТИРѢ

Tipărită în Belgrad, la a. 1658, in 4°, în 18 foaie nepaginate dinainte şi alte 300 foaie paginate după acelea.

Titlul cartei: Ѱалтирѣ. че съ зиче, Кънтарѣ, а феричїтȣлȣй про̃рк ши
ꙟпърат Д҃вдь. кȣ кънтъриле лȣй Мѡѵсй. ши кȣ сȣмма ши рѫндȣꙗла, ла тоци
ѱало́мїи. Изводитѫ кȣ маре сокотинцѫ, ден извод жидовескь, пре лимвѫ
рȣмънѣскѫ. кȣ аџюториюль лȣй Д҃мнезъȣ, ши кȣ ꙟдемнарѧ ши порȣнка, денпреȣнѫ
кȣ тоатѫ келтȣꙗла а мърїей сале ГЄОРРІЄ РꙖКОЦИ, краюлк Ꙗрдѣлȣлȣй,
ипр. Тѵпъритȣсаȣ ꙟтрȣ а мърїей сале Тѵпогра́фїе, дентъю ноаѡ, ꙟ Ꙗрдѣлк ꙟ
четатѧ Бѣлградȣлȣи: / влѣто зрй҃д. а ѡт рж҃дства х҃ва, ах҃на. декем. ке҃. 101
д҃нь.

Предословїе кътрѫ мърїѧ са Краюль Ꙗрдѣлȣлȣи... Геѡргїе Ракоци...
Ꙗчѣстѧ тоате възъндȣле, ши лȣꙟндȣле аминте Мърїѧ та м҃лстиве доамне
Краю, фоарте д҃мнезеѧще, ши пре маре лаȣда лȣй Д҃мнезъȣ, ай поръчит ноаѡ
слȣџилор мърїей тале ꙟпреȣнѫ кȣ, Семеѡн СТЄФАНЬ, Митрополитȣль дин
скаȣнȣл Белградȣлȣй... съ изводим Ѱалтирѧ лȣй Д҃вдь, ден лимвѫ жидовѣскѫ
пре лимвѫ Рȣмънѣскѫ, ка съ ѡ поатѫ чети́, ꙟцелегъндȣѡ ши мик ши маре.
пентрȣ къ ведем а ѧве къ тот чинȣль весѣричилорь рȣмънещи ши гречещи ѧсте
ден ѱалтире... пентрачѣѧ фоарте лъȣдъмь ѡвичеаюль лорь, къ аȣ слȣжбѫ ши
рȣгъчюнь ден скриптȣра сф҃итѫ. нȣ дин афлътȣри ѡменещи, къ адевърь ꙟдешертȣль чинстескь пре Д҃мнзъȣ кȣ афлътȣри ѡменещи. кȣмь зиче Х҃с ла мад. єі҃,
сх҃ д҃. ши ла Ісаїѧ кд҃, сх҃ гі҃. че нȣмай ачѣста аȣ фость сминтѣла, къ наȣ фост
четиндь ꙟ лимба лор, че ꙟ лимвѫ стреинѫ карѧ мȣлци наȣ фост ꙟцелегъндь
нечи попїи, не токма аскȣлтъторїи, пентрȣ карѧ мȣлци аȣ мерсь кȣ маре дѡрь
ла весѣрикѫ, ка съ ꙟцелѣгѫ рȣгъчюниле ши кънтъриле, ши мъигъериле, кариле
сънть ꙟ ѱалтире, ꙗрѫ не ꙟцелегъндь аȣ мерсȣ а касѫ мъхници. ꙗрѫ пентрачѣѧ
нѣмь силить дин порȣнка Мърїей тале, ши амь изводить, ши лѣм испръвить
кȣ келтȣꙗла Мърїей тале, кареле пох҃тимь ши ной дела Татъль Домнȣль

---

*) În marg. поама.

**) стадїи р҃ке де паш, ах҃ де стадїи фак ӣ де мїи де миле де пъмънт немцещи. /

нострȣ Іс̃ Хс̃, съ фїе спре лаȣда нȣмелȣй сфн҃цїей / сале, ши пре ꙟтръмарѧ сȣфлетелорь тȣтȣрорь крещинилорь*)...

§ 41. Psalm I

Феричить бърбать, кареле нȣ ꙟмблѫ ꙟ сфатȣль некȣрацилѡрь, ши ꙟ калѧ пъкътошилор, наȣ стътȣт, ши ꙟ скаȣнȣль батџокорошилѡрь наȣ шезȣть: Че ꙟтрȣ лѣџѧ Домнȣлȣй воѧ лȣй, ши ꙟтрȣ лѣџѧ лȣй гъндѣщесе зȣа ши ноаптѧ. ши ва фѝ ка ȣнь помь съдить лънгѫ ръȣриле апелѡр, чеш дѫ родȣль съȣ ла врѣмѧ са, ши фрȣнѕа лȣй нȣ каде: ши тот че фаче спорѣщесе. Нȣ ашѧ̃ некȣрацїи, (нȣ ашѧ**) че ка праχȣл чел ѧ вънтȣл. (Депре фаца пъмъни.). Дерепт ачѣѧ нȣ ворь ста̀ некȣрацїи ꙟ џюдец: нече пъкътошїи ꙟ сфатȣль дирепцилѡрь. къ щїе Домнȣль калѧ дирепцилѡрь: ши калѣ некȣрацилѡрь перива.

Îmblă, batgiocorosu, -i, giudeț („judicium“), *nece.*

§ 42. Psalm XVII

Юбъскȣте Дм̃не търїа мѧ. Дм̃нȣл стинка мѧ, ши четатѧ мѧ, ши избъви-
торюл мїеȣ, Дм̃незъȣл мїеȣ, търїа мѧ, ꙟнтрȣ єль мѫ нъдъждȣеськь, скȣтȣль
мїеȣ, ши корнȣл мънтȣирїй мѣле, ꙟнълцарѧ мѧ. Пре Дм̃нȣль чель лъȣдать
кемь***): ши мъ ва избъвй де пизмашїи мїеи. Ꙟпрецюраръмѫ дȣрориле
морцїеи, ши ръȣриле ѡаменилѡр ръй кȣтремȣраръмѫ. Дȣрориле мормън-
103 тȣлȣй ꙟкȣнџюраръмѫ, / лȣаръмѫ пре денаинте кȣрселе морцїеи: Пентрачѣѧ
ꙟ стримтоарѧ мѧ, кемаю пре Домнȣль, ши стригаю кътрѫ Дм̃незъȣль мїеȣ,
ши аȣзѝ ден бесѣрика (сфн҃тѫ) а са гласȣл мїеȣ, ши стригарѧ мѧ ꙟнаинтѧ
лȣй, ꙟнтрѫ̀ ꙟ ȣрекиле лȣй. Клътисе ши съ кȣтремȣрѫ̀ пъмънтȣль ши темелїиле
мȣнцилѡр съ клътирѫ: клътиръсе къ єра̀ мънїѧть (Дм̃незъȣ) пре єй.
Ръдикъсе фȣмь ден мънїѧ лȣй, ши фок амистȣиторю ден гȣра лȣй, ши
кърбȣни апринши дела єль. Ши плекѫ̀ черюриле ши погорѫ̀, ши негȣрѫ сȣпть
пичоареле лȣй. Ши ꙟмблѫ спре χерȣвими, ши збоарѫ: зборѫ спре арепиле
вънтȣлȣй. Ши пȣ́се ꙟтȣнѣречиле коперемънт шїе: ꙟпрецюрȣль лȣй кортȣль съȣ:
апе ꙟтȣнекате ꙟтрȣ нѡ́рїи въздȣχȣлȣй. Де стрълȣчирѧ чей ꙟнаинтѧ лȣй,
трекȣрѫ нѡ́рїи, гриндине ши кърбȣни де фокь. Ши тȣнѫ̀ дин черюри
Дм̃нȣль, ши ꙟнълцатȣль дѣде гласȣль съȣ, гриндине ши кърбȣни де фокь.
Слобозѝ съџециле сале, шїй ръшкирѫ пре єй: ши слобозѝ фȣлџереле шїй пїердȣ
пре єй. Ши съ арътарѫ адънкȣриле апелор, ши съ десконерирѫ темелїеле лȣмїей,
де чертарѧ та Дм̃не, де сȣфларѧ дȣ́χȣлȣй мънїи тале. Тримѣсе де сȣсь, ши мѫ
лȣѡ̀ пре мине: ши мѫ скоасе дин апе мȣлте. Избъвимѫ де пизмашȣль
мїеȣ пȣтѣрникь, ши де оурџиситорїи мїей: къ май тари єра̀ де кът мине. Лȣаръмѫ
пре денаинте ꙟтрȣ ѕȣа сȣнъръїи мѣле, ши фȣ Дм̃нȣль тоѧгȣль мїеȣ. Ши мѫ
104 скоасе ꙟ лъргъмънтȣ, избъвимѫ към вой мїе. Платимь Дм̃нȣл дȣпѫ
дерептатѧ мѧ, дȣпѫ кȣръцїѧ мънȣлор мѣле / дѣдемь. Къ ам пъзит
къиле Дм̃нȣлȣй, ши намь фъкȣть стръмбȣ ꙟнторкъндȣмѫ дела̀ Дм̃незъȣль
мїеȣ. Къ тоате џюдѣцеле лȣй ꙟнаинтѧ мѧ сънть, ши дерептъциле лȣй

---

*) Vezi Pref. кътрѫ четитори, a doua de la f. 299; v. mai jos sub § 50.

**) Cele între parentese, așa-s în test.

***) În marg. аџютор. /

нȣ лѣм депъртать де мине. Ши амь фост ꙟтрегь*) ꙟнаінтѧ лȣй, ши мамь
ферит де стръмбътатѧ мѧ. Шим дѣде мїе Дм҃нȣл дȣпѫ дерептатѧ,
мѧ, дȣпѫ кȣръцїѧ мънȣлор мѣле ꙟнаинтѧ окилорь лȣй. Кȣ мл҃стивїй мл҃стивь
вер фй, ши кȣ бърбатȣль невиноват невиноват вер фй. Ши кȣ алесȣль
алесь верь фй, ши кȣ ꙟдъръптникȣль ꙟдъръпникь верь фй. Къ тȣ омȣль
плекать спъсещи, ши ѡкїи ꙟнълцаци плечи. Къ тȣ стрълȣчещи лȣмина мѧ:
Дм҃не Дм҃нзъȣль мїеȣ лȣминези ꙟтȣнѣречиле мѣле. Къ кȣ тине здробїю та́бърȣль,
ши кȣ Дм҃нзъȣл мїеȣ трекȣю зидȣль. Ꙟтрѣгъй калѧ Дм҃нзъȣлȣй мїеȣ: кȣвънтȣл
Дм҃нȣлȣй кȣръцитȣй: ши скȣть тȣтȣрорь нъдъждȣиторилор ꙟтрȣ
єль. Къ чиней Дм҃нзъȣ фъръ Дм҃нȣл? саȣ чинеи пȣтѣрник фъръ Дм҃нзъȣль ностръ?
Дм҃нзъȣй чине мъ ꙟчинџе кȣ пȣтѣре ши пȣсе ꙟтрѣгѫ калѧ мѧ. Пȣиндь
ничоареле мѣле ка а чербилорь, ши спре нълцїй фачемъва а ста̀. Кареле ꙟвацѫ
мънȣле мѣле спре ръзбою, ши здробѣщесе аркȣль де араме ꙟ брацеле
мѣле. Ши датȣмїѧи скȣтȣл сп҃снїей тале, ши дирѣпта та ръзиматȣмаȣ
пре мине, ши ꙟвъцътȣра та ꙟнълцатȣмаȣ. Лърџитай локȣль пашилор
мїей, сȣпть мине, ши нȣ слъбирѫ глезниле мѣле: Гонитамь пизмашїй мїей,
ши ꙗмь принсȣ пре єй, ши нȣ / мам ꙟторсȣ пънѫ нȣ ꙗм сфършит пре єи. Стръпȣнсȣꙗмь 105
пре єй ши нȣ сѫ пȣтȣрѫ скȣла̀, къзȣрѫ сȣпть пичоареле мѣле. Ши
май ꙟчинсȣ пре мине кȣ бъртȣте спре ръзбою, ши ай плекать пизмашїй мїей
сȣпть мине. Ши мїай дать чербичѧ пизмашилор мїей мїе, ши оуръторїй мїей
ꙗмь тъꙗть. Стрига̀ ши нȣ єра̀ чине съй мънтȣꙗскѫ: кътрѫ Дм҃нȣль ши нȣй
аȣзй пре єй. Шїй здробїю пре єй ши фȣрѫ ка прахȣль ꙟнаинтѧ вънтȣлȣй,
ши ка тина оулицелорь кълкаю пре єй. Избъвишимѫ де пригоанеле ѡаменилорь,
пȣсȣмай капь лимбилор, ѡаменїй че нȣй кȣнощѣ слȣжиръмь мїе. Ꙟтрȣ
аȣзȣл оурекїей аскȣлтаръмѫ, фечорїй стрїинии минциръми мїе. Фечорїй стрїини
вещезирѫ**) ши къзȣрѫ: ши къȣтарѫ кȣ кȣтремȣр. Бїȣй Дм҃нȣль, шїи бл҃скить
тареле мїеȣ, ши сѫ ꙟналцѫ Дм҃нзъȣль сп҃снїи мѣле. Дм҃нзъȣй карелем дѫ избъндѫ
мїе ши плѣкѫ оаменїи сȣпт мине. Избъвиторюль мїеȣ де пизмашїи мїеи***),
ши де чѧ че сѫ ръдйкѫ спре мине май ꙟнълцать, ши де бърбатȣл недиреѣть
избъвитȣмай. Дерепт ачѣѧ лаȣдȣ пре тине ꙟтрȣ лимби Дм҃не, ши нȣмелȣй
тъȣ вою кънта̀. Мъриндь сп҃снїа ꙟпъратȣлȣй съȣ, ши фъкъндь милѫ оунсȣлȣй
съȣ лȣй Дв҃дь, ши семинцїей лȣй пънѫ ꙟ вѣк.

Durori (2), *den*, *era mîniiat* („se mîniase"), *spre* („deasupra", „super"), *deade* (2), *grindine* (2), *lărgămînt*, *mînule*, *-lor*, *giudeaţele* (pl.), *dereptate*, *veri fi* (4), *scutu* („scutum" ; 3), *arame*, *arcu*, *cunoştea* (imperf. 1 perf.). /

§ 43. Psalm XXXVII

106

Доамне нȣ мѫ черта̀ пре мине ꙟтрȣ оурџїѧ та, ниче мѫ недепсй пре мине ꙟтрȣ мънїа та. Къ съџециле тале сѫ ꙟфипсърѫ ꙟтрȣ мине, слобозитай спре мине мъна та. Нȣ е ꙟтреџїе ꙟ трȣпȣл мїеȣ де мънїѧ та, нȣ ꙗсте паче ꙟ ѡаселе мѣле пентрȣ пъкатȣль мїеȣ. Къ стръмбътъциле мѣле ковѫрширѫ капȣл мїеȣ, ши ка ѡ сарчинѫ грѧ ꙟгреѡꙗръсѫ спре мине. Пȣтрезирѫ, ши сѫ ꙟпȣцирѫ ранеле мѣле, пентрȣ небȣнїа мѧ. слъбитамь ши мамь гърбовит фоарте, тоатѫ ѕȣа ꙟ жѧле ꙟмблȣ. Къ инле****) мѣле ꙟмплȣръсѫ де фїербинтѣлѫ, ши нȣ ꙗсте ꙟтреџїе ꙟтрȣпȣль мїеȣ. Слъбитȣсь ши здробит фоарте, ръкнїю де

---

*) În marg.: аȣ кȣрат. /

**) În marg.: жи.

***) În marg.: мънїош. /

****) În marg.: винтреле мїеȣ.

сꙋспинарѧ инимїей мѣле. Дм҃не ꙟнаинтѧ та ꙗсте тоатѫ похта мѧ, ши сꙋспи-
нарѧ мѧ нꙋ е аскꙋнсѫ де тине. Инима мѧ батесѫ*), лъсъ́мѫ въртꙋтѧ мѧ:
ши лꙋмина окилор мїей, ши ачѣѧ ꙟкѫ нꙋ е кꙋ мине. Соцїй мїей ши прїꙗтїнїй
мїей, стътꙋрѫ лънгѫ рана мѧ, ши фрацїй мїей де нарте стътꙋрѫ. Ши ꙟтинсърѫ
лацꙋри, карїи къꙋтà сꙋфлетꙋль мїеꙋ, ши карїи къꙋтà ръꙋль мїеꙋ гръїѧ стръм-
бътъци, ши ꙟшълъчюни гъндїѧ тоатѫ ѕꙋа. Ꙗрѫ єꙋ ка оунь сꙋрд аꙋ аꙋѕꙋ,
ши ка оунь мꙋть кареле нꙋ дешкиде гꙋра са. Єꙋсь ка оунь ѡмь че нꙋ аꙋ́де,
ниче сънть чертъри ꙟ гꙋра лꙋй. Къ пре тине ащепть**) Дм҃не, тꙋ ръспꙋндем
107 вери Дм҃не Дм҃незъꙋл мїеꙋ. Къ зичѧ̀, съ нꙋ кꙋмь ва съ се бꙋкꙋре де / мине:
карїи мъреськь ростꙋль съꙋ спре мине, кънд клътѣще пичорꙋль мїеꙋ. Къ єꙋсь
гата спре сꙋпърare, ши дꙋрѣрѧ мѧ ꙟнаинтѧ мѧ ꙗсте пꙋ́рꙋрѧ. Къ стръмбъ-
татѧ мѧ мъртꙋрисескꙋѡ, ши грижескꙋмѫ де пъкатꙋль мїеꙋ. Ꙗрѫ пизмашїй
мїей вїецꙋиндь, ꙟтърескꙋсе, ши съ мꙋлцескь чеѧ че оуръскь пре мине фъръ
де винѫ. Ши чеѧ чемь даꙋ ръꙋ пентрꙋ бине, противескꙋсѫ е мїе, пентрꙋ къ
мѫ цїю де бине. Нꙋ мѫ лъсà нре мине Дм҃не, Дм҃незъꙋл мїеꙋ нꙋ те делꙋнгà
де мине. Гръбѣще ꙟтрꙋ ажꙋторюл мїеꙋ, Дм҃не сп҃снїѧ мѧ.

Să înfipsără, întregie, spre („asupra“, „super“), *iile* („ilia“, „visceră“, „ventre,“ „venter“), *răspunde-m-veri* (futur), *zicea* (imperf. 1 pers.), *delungare* („depărtare“).

§ 44. Psalm XXXVIII

Ѕиш, нъзйвою къйле мѣле, съ нꙋ грешескь кꙋ лимба мѧ: Пꙋш ростꙋ-
лꙋй мїеꙋ пазѫ, пънѫ къндь ва фѝ пъкътосꙋль ꙟнаинтѧ мѧ. Амꙋцитамь тъ-
кърдь, тъкꙋю де бине: ши дꙋрѣрѧ мѧ ꙟнойсе. Ѧфїербънтъсе инима ꙟтрꙋ
мине, ши ꙟтрꙋ кꙋџетꙋль мїеꙋ априйнсесе фокь, дꙋнѫ ачѣѧ грѫйю кꙋ лимба мѧ.
Аратъми Дм҃не сфършитꙋль мїеꙋ, ши мъсꙋра ѕилелорь мѣле кътꙋй? съ щїꙋ
къ сънть пънѫ ла ѡ врѣме. Ꙗтѫ ѡ палмѫ ай пꙋсь ѕилеле мѣле, ши врѣмѧ мѧ
ка ѡ нимикъи ꙟнаинтѧ та, кꙋ адевърь тоть ѡмꙋль нꙋмай дешертъчюнеи,
съва къ сѫ вѣде а стà. Кꙋ адевърь нꙋмай кип ꙟмблѫ омꙋл: кꙋ адевърь ꙟ
дешерть съ ꙟкъщйгѫ: стрънџе, ши нꙋ щїе чине лева кꙋлѣџе. Ши акмꙋ̀
108 че ащепть Дм҃не? нъдѣждѧ / мѧ ꙟтрꙋ тине ѧсте. Де тоатѫ фърѫ леџиле
мѣле избъвѣщемѫ: ꙟ батжокꙋрѫ небꙋнꙋлꙋй нꙋ мѫ пꙋне пре мине. Къ амꙋцїю,
ши нꙋ дешкйшь ростꙋл мїеꙋ къ тꙋ фъкꙋшь ачаста. Депъртѣзѫ де мине
вичюл тъꙋ: де чертарѧ мънилорь тале сфършескꙋмѫ. Къндь бацй ѡмꙋл кꙋ
чертъри, пентрꙋ стръмбътате, ши фачи де сѫ топѣще ка ѡ мо́лїе похта лꙋй,
кꙋ адевърь тот ѡмꙋл дешерцїе ѧсте. Аꙋзи Дм҃не рꙋгъчюнѧ мѧ, ши стрига-
рѧ мѧ ꙗѡ ꙟ оурекй, лакръмиле мѣле нꙋ тъчѧ: къ стреинь сънт єꙋ ла тине,
ши немѣрникь, ка тоци пъринцїи мїей. Пъръсѣщете де мине***), ши мъ вою
ꙟтърѝ, пънѫ нꙋ вою мѣрџе ши нꙋ вою май фѝ.

Dziș, puș, deşchiș, săva („măcar“), *să încîștigă* („se îngrijește“), *deșerție* („deșertăciune“).

§ 45. Psalm LXXV

Кꙋноскꙋтꙋй ꙟтрꙋ Їоѵдеѧ Дꙋмнезъꙋ, ꙟтрꙋ Ісл҃ь мареи нꙋмеле лꙋй. Ши ꙗсте кортꙋль лꙋй ꙟ Салим ши лъкꙋирѧ лꙋй ꙟ Сїѡнь. Аколѧ̀ аꙋ фрънт съџецйле

---

*) În marg.: ꙟ мине.

**) În marg.: аꙋѕимъвеи. /

***) În marg.: а мѫ сꙋпърà. /

аркꙋлꙋй, пáвъца, спата, ши ръзбоюль. Лꙋминать еши ши мърить ден
мꙋнцїй жехꙋиреей. Жехꙋнци фꙋрѫ тарїй кꙋ инима: адормирѫ сомнꙋл съꙋ,
ши нꙋ афларѫ (пꙋтѣре) ꙟ мънꙋле сале тоц бърбацїи тари. Пентрꙋ чертарѧ
та Дм҃нзъꙋл лꙋй Іакѡвь, адꙋрмитаꙋ варꙋль ши калꙋль. Тꙋ гроазникь еши,
ши чине ва стъ ꙟнаинтѧ та? кънд съ ꙟчинде мънїѧ та. ден черюри / ай 109
фъкꙋть съ се аꙋзѫ џюдецꙋль, пъмънтꙋль саꙋ спъмънтать, ши саꙋ ѡдихнинть.
Кънд съ ва скꙋлà Дм҃незъꙋ спре џюдекатѫ, съ мънтꙋѩскѫ тѡци блънзїи
пъмънтꙋлꙋй. Къ мънїѧ ѡаменїлорь лаꙋдѫ пре тине, ши кꙋ ръмъшица мънїилор
ꙟчинџей вери. Фъгъдꙋнци ши даци Дм҃нꙋлꙋй Дм҃незъꙋлꙋй вострꙋ.
тоц чеѧ че сънтец ꙟпреџюрꙋль лꙋй: адꙋчеци лꙋй дарꙋри челꙋй ꙟфрикошеторю.
Чела че ѧ сꙋфлетꙋл боѩрилорь, ши ѧсте ꙟфрикошеторю кралилорь пъмънтꙋлꙋй.

Arcu, *spata*, *mînule*, *să încinde* („incenditur“), *giudeţu*, *încinge-i-veri*.

§ 46. Psalm CXII

Лъꙋдаци слꙋџи пре Дм҃нꙋл, лъꙋдаци нꙋмеле Дм҃нꙋлꙋй. Фїе нꙋмеле Дм҃нꙋлꙋй бл҃свинт де акмꙋ̀ ши пънѫ ꙟ вѣкь. Дела ръсъритꙋл соарелꙋй пънѫ ла апꙋсь, лъꙋдатꙋй нꙋмеле Дм҃нꙋлꙋй. Ꙟнълцатꙋй спре тоате лимбїле Домнꙋл, спре черюрїй слава лꙋй. Чиней ка Дм҃нꙋл Дм҃незъꙋл нострꙋ? кареле лъкꙋѧще ꙟнълциме? Ши кареле съ смерѣще а ведѧ кареле ꙟ черюри ши пре пъмънт? Кареле рътдикѫ сꙋрꙋманꙋл ден пꙋлбере, ши ръдїкѫ ден гꙋною липситꙋл. Съл факѫ пре ел а шедѧ кꙋ боѧрїи ши кꙋ џюдечїи ѡаменилор. Кареле фаче чѣѧ че ерà старпѫ ꙟ фъмѣе, съ шазѫ мꙋмѫ бꙋкꙋръндꙋсѫ фечорилорь.

Pulbere, *giudeci* (pl. de la *jude*; „*judices*“), *fămeaie* („familia“).

§ 47. Psalm CXIII

Ꙟешитꙋл Їилилор ден Єгѵпет, ши фъмѣѧ лꙋй / Іáкѡв дінтре 110
ѡаменїи пъгъни: фꙋ Іоѵда сфйцїтꙋра лꙋй, Їиль нꙋтѣрѧ лꙋй. Марѣл
възꙋ, ши фꙋџѝ, Іорданꙋл съ ꙟтꙋрнѫ ꙟдъръпт. Мꙋнцїи сърїѧ ка бербечїи:
ши мъгꙋриле ка мїей оїлор. Чец фꙋ маре де фꙋџиш? ши цїе Іордане де те ꙟтꙋрнаш
ꙟдъръпт? Ши вой мꙋнци де съриц ка бербечїи: ши вой мъгꙋри ка мїей
ѡїлор? Де фаца Дм҃нꙋлꙋй кꙋтремꙋръсѫ пъмънтꙋл, де фаца Дм҃незъꙋлꙋй лꙋй
Іакѡвь. Чела че ꙟтоарсе пїатра ꙟ ѧзере де апѫ, ши стинка ꙟ н извоарѫ де апѫ.
Нꙋ ноаѡ Дм҃не, нꙋ ноаѡ, че нꙋмелꙋй тъꙋ дѫ славѫ, пентрꙋ мїла та ши пентрꙋ
адевърꙋл тъꙋ. Съ нꙋ кꙋмва зикѫ пъгънїи ѹнде ѧсте Дм҃нзъꙋль лорь. Ꙗрѫ Дм҃нзъꙋл
нострꙋ ꙟ чер (ши пре пъмънт) ши тоате че врꙋ фѣче. Ꙗрѫ Ідолїи лор
сънт арџинт ши аꙋр лꙋкрꙋл мънїлорь ѡаменилор. Гꙋрѫ аꙋ ши нꙋ гръеск, оки
аꙋ ши нꙋ вълд. Ѹреки аꙋ ши нꙋ аꙋд, нари аꙋ ши нꙋ миросескь: Мъни аꙋ ши
нꙋ пипъескь, пїчоаре аꙋ ши нꙋ ꙟмблѫ, ши нꙋ стригѫ кꙋ грꙋмазїи лор. Ѧсѣменѧ
съ ле фїе лор карїи фак пре ей, ши тоц чеѧ че съ нъдъждꙋеск ꙟтрꙋ ей. Ꙗрѫ
тꙋ каса лꙋй Їиль нъдъждꙋѧще ꙟтрꙋ Дм҃нꙋл: къ аџюторюл лор ши скꙋтꙋл
лор ѧсте. Каса лꙋй Ѧарѡн, нъдъждꙋѧще ꙟтрꙋ Дм҃нꙋл: къ аџюторюл лор ши
скꙋтꙋл лор ѧсте. Чеѧ че въ тѣмец де Дм҃нꙋл, нъдъждꙋиц ꙟтрꙋ Дм҃нꙋл,
къ аџюторюл лор ши скꙋтꙋл лор ѧсте. Дм҃нꙋл поменитꙋсаꙋ де нои, бл҃свива
пре нои: бл҃свива каса лꙋй Їил, бл҃свива каса лꙋй Ѧарѡн. Бл҃свúва пре чеѧ че съ
тем де Дм҃нꙋл, пре мичїи кꙋ марїи. Ѧдаоцева Дм҃нꙋл спре вои, спре вои ши
спре фечорїи вощри. / Бл҃свиц вои де Дм҃нꙋл чѣꙋ фъкꙋт черюл ши пъмънтꙋл. 111
Черюл черюл*) (зик) а Дм҃нꙋлꙋй ѧсте, ꙗр пъмънтꙋл дѣдел фїилор ѡаменїлор.

---

*) În marg.: рилор. /

Къ нȣ морцїи те вор лъȣдà пре тине Д҃мне, печ тоц чеѧ че погор ꙟ мормънт. Че нои вїй бл҃вим Д҃мнȣл де акȣм пънѫ ꙟ вѣк.

Eşitul („exitus"), *den, jămeaie* („familia"), *sfinţitură, jeace, nari* (cu pl. în *a* chiar), *sci tu* („scutum" ; 3), *deade, neci.*

§ 48. Psalm CXXIII. Кънтекȣль трѣнтелорь

Къ съ наȣ врȣть фѝ Д҃мнȣл кȣ ной, зикѫ а́кмȣ Ї҃ль: Къ съ наȣ врȣт фѝ Д҃мнȣл кȣ ной, кънд съ скȣлà ѡаменїи спре ной. Ꙗтȣнчи вїй не врѣ ꙟгицѝ пре ной, кънд съ мънїѧ̀ оурџїѧ лорь спре ной. Ꙗтȣнчи апеле нѣȣ врȣть акоперѝ пре ной, ръȣ аȣ врȣть трѣче престе сȣфлетȣль мїеȣ. Ꙗтȣнчи аȣ врȣть трѣче престе сȣфлетȣль нострȣ апѫ не ꙟчетатѫ. Бл҃свитȣй Д҃мнȣль, чела че нȣ не дѣде пре ной ꙟ вънарѧ диницилорь лорь. Сȣфлетȣль нострȣ скъпѫ̀ ка пасърѧ дин лацȣл вънъторюлȣй: лацȣл съ рȣмсѫ, ши ной скъпъмь. Ꙗџюторюль нострȣ ꙟ нȣмеле Дмнȣлȣй чела чѣȣ фъкȣть черюль ши пъмънтȣль.

Să („si"), *au vrut, vrea* (cu inf., ca ausiliariu), *deade, rumsă* (în loc de *rupse*, de la *rump*), *scăpămu* (perf. 1 pers.).

§ 49. Psalm CXXXI

Адȣц аминте Д҃мне де Д҃вд, ши де тоатѫ сȣпърарѧ лȣй. Къ съ џюрѫ̀ Д҃мнȣлȣй, ши съ / фъгъдȣй Д҃мнезъȣлȣй лȣй Їакѡв (зикъндь), съ вою ꙟтрà ꙟ сълашȣль касей мѣле, аȣ съ вою сȣй спре ашерпȣтȣль патȣлȣй мїеȣ, съ вою да сомнь окилор мїей, саȣ спрѫнчѣнелор мѣле дȣрмїтаре, (ши џѣнелор мѣле рѫпаѡс съ ва съ пїею). Пънѫ нȣ вою афлà лок Д҃мнȣлȣй, ши сълаш Д҃мнезеȣлȣй лȣй Їакѡв. Ꙗтѫ аȣзимь къй ꙟ Єфрадь: афлатȣлам ꙟ кѫмпїи дȣмбрѫвилор. Ꙟтравомь ꙟ сълашеле лȣй, ши не вом плекà кътрѫ разима пичоарелорь лȣй. Скоалѫ Д҃мне съ вїи ꙟ рѫпаѡсȣл тѫȣ: тȣ ши кивѡтȣль сфїнцїей тале. Преѡцїи тъи съсе ꙟмбраче ꙟ дерептате, ши сфїнцїй тъй съсе вȣкȣре. Пентрȣ Д҃вдь слȣга та, съ нȣ ꙟторчи фаца та де кътрѫ оунсȣл тъȣ. Џюрѫсѫ Д҃мнȣль лȣй Д҃вдь адевъръ, ши нȣ сѫ лепъдѫ де Єль, (зикъндь) дин родȣль вентрелȣй тъȣ вою пȣне ꙟ скаȣнȣль тъȣ. Съ ворь пъзѝ фїй тъй легътȣра мѧ, ши мъртȣрїѧ мѧ часта чей ꙟвъць пре Єй, ꙟкѫ ши фїй лорь пънѫ ꙟ вѣкь вор шедѧ̀ ꙟ скаȣнȣл тъȣ. Къ аȣ алесь Д҃мнȣль Сїѡнȣль, ши лаȣ воит шїе сълаш. Ачестай рѫпаѡсȣль мїеȣ пънѫ ꙟ вѣкь, аичѣ вою лъкȣй къ ламь воить пре Єль. Храна лȣй бл҃свиндоѡ ѡ вою бл҃свѝ, ши сȣрȣманїи лȣй сътȣрай вою де пъйне, преѡцїй лȣй ꙟмбръкан вою ꙟ сп҃снїе, ши сфїнцїи лȣй кȣ бȣкȣрїе съ вор бȣкȣрà. Аколѧ̀ ва крѣще корнȣль лȣй Д҃вд аколѧ̀ вою гътà лȣминѫ оунсȣлȣй мїеȣ. Пизмашїи лȣй ꙟмбръкай вою ꙟ рȣшине: ıарѫ спре Єль ва ꙟфлȣри стема лȣй.

112

Să („si"), *casei, spre, săva, răpaos, cîmpi* (pl.), *dereptate, ventre* (cu *e* ; „venter"), *adevăru* (adv.). /

113

§ 50. Psalm CXXXII

Ꙗтѫ кътȣй бине ши кътȣй дезмїердать, а лъкȣй фрацїи ꙟ паче денпреȣнѫ. Ка оунсоарѧ скȣмпѫ спре капь, погоръндь спре барбѫ, барба лȣй Ꙗарѡнь, карѧ погоарѫ спре марџиниле вешментелорь лȣй: Ши ка роаѡа Єрмѡнȣлȣй че погоарѫ спре мъгȣрїле Сїѡнȣлȣй къ аколо аȣ порȣнчить Дм҃нȣл бл҃свенїе ши вїꙗцѫ пънѫ ꙟ вѣкь*).

Den, *spre* („preste“), *veşmente* (cu *e*). /

III. СИКРИЮЛЬ ДЄ ꙖȢР 114

Tipărit în Săbeş, la a. 1683, in 4°, foaie paginate 168.

Titlul cartei : Сикриюль де аȣр. карте де проповеданїе ла мѡрци. скоасѫ дин Скриптȣриле сф҃нте : кȣ порȣнка ши ꙟдемнарѣ Мърїей сале, **ꙖПꙖФИ МИХꙖЮ**, Краюль Ꙗрдѣлȣлȣй. типъритѫ ꙟ типографі́ѧ роаѡ, ꙟ четате Сасьшебеш. ани, ,ах҃пг, сеп. зі.

Предословїе кътръ мърїѧ са краюль... Ꙗпафи Михаю... Млостиве Доамне ? сȣнть акȣи домнїе кръире, ши сȣнть але кȣй аринй, ꙟ паче линѫ ши ꙟ бинȣшȣг маре амь тръит кг҃ де анй пънѫ акȣмь. нȣ нȣмай нѡй, че ꙟкѫ ши Цара Оугȣрѣскѫ тоатѫ. / ши весѣречиле чѣле амъръте аȣ добъндить 115 скъпаре ши скȣтѣлѫ. силитам кȣ ачесть нѣмь слъвить ши ꙟтȣнекат ал нѡстрȣ а мȣлцемѝ Мѫрїей тале, че де слъвичюне маре, нам авȣть пȣтѣре кȣ алта, фъръ нȣмай кȣ рȣгъчюне пентрȣ сънътате Мърїей тале, ши а скаȣнȣлȣй слъвить, ши пентрȣ феречита касѫ а Мърїей тале. Ꙗрѫ акȣмь дȣпѫ че Дм҃незъȣ ꙟ минȣнать кипь нѣȣ ацȣтать дȣпѫ сȣрȣмънїѧ нѡастрѫ, кȣм типографїѧ рȣмънѣскѫ, съ ѡ ръдикъмь дин порȣнка Мърїей тале, дȣпѫ нїщота пре́ȣцилор рȣмънещй, ꙟчепȣтам а типърѝ кътева проповеданїй пентрȣ ꙟгрȣпъчюнѣ морцилѡр, ши пентрȣ къ ачаста ꙗсте пърга динтъю а типографїей нѡастре, кȣ алтѫ акȣмь нȣ пȣтем, че кȣ ачаста не ꙟкинъм Мърїей тале кȣ маре смеренїе...

---

*) Fol. 299 întoarsă : Предословїе кътрѫ четитори. Милѫ etc. Щїиндь ачаста къ апа тотȣй май кȣратѫ, ши май лимпеде ꙟ изворь, де кът ꙟ пърае... Ꙗшѧй ши изводитȣл скриптȣрей сф҃нте, ꙟкѫ тотȣй май кȣратѫ ꙟ лимба чѣȣ гръит Дх҃ȣл Сф҃нт, ꙟ лѣцѧ вѣке прин пр҃очи карѣй лимба жидѡваскъ, ꙗрѫ ꙟ тестаментȣл нȣȣ Гречаскѫ... Пентрачѣѧ ши нои, изводиндь ѱалтирѧ лȣй Дв҃дь пр҃окь, май вътось нѣм силит а сокотѝ изводȣл лимбїи жидѡвещи, ꙟтрȣ карѧ ѧсте скрисѫ, ши дȣпѫ ачѣѧ ам сокотит изводеле а мȣлци Даскали мари. ши карїи ам въѕȣт къс май апропїе де изводȣл лȣй Израил, нои ꙟкѫ ам цинȣт ꙟпреȣнѫ кȣ єй, дȣпѫ ачѣстѧ ам сокотит ши изводȣл челор о҃в де Даскали, карїи аȣ изводит дин лимбѫ жидоваскѫ ꙟ гречаскѫ (дин гречаскѫ дȣпачѣѧ ꙟ мȣлте лимби) ши оунде ам въѕȣт къ нȣ саȣ фоарте депъртат де изводȣл жидовъск, нои ам лъсат ꙟ лок, нȣмай къ ам съмнат, кȣм къ сѫ ѡсебѣще де чел жидѡвеск, ши оунеле кȣвенте лѣмь пȣс пре ръид, че лѣм ꙟкис ꙟ паринтижиш, кȣмȣс чѣстѧ (.) : ꙗрѫ алтеле лѣм пȣс пре марцене / кȣ чѣсте слове, жид. пȣи, че съ зиче, къ ꙟ изводȣл жидовеск нȣсь. ши ла тот ѱаломȣл, ꙟтъю ам поус сȣммà ши пърциле ѱаломїлор, арътънд каре ѱалом къте пърци аре, ши каре парте пънѫ ꙟ че сх҃ аȣ сороакѫ кȣпринде, ши деспре че гръѧще пр҃окȣл. дȣпѫ ачѣстѧ ам пȣс ши титȣлȣшȣл, оунде лам гъсит ши жидовѣще, ши ам токмить ѱаломїи тот кȣ стихȣри, ка съ поатѫ афлà май ꙟдеграб че ва врѧ съ каȣте. Дȣпѫ ачѣстѧ щїинд, къ нич оун лȣкрȣ че е фъкȣт де мънѫ де ѡм нȣ поате фи фъръ грешалъ, пентрачѣѧ въ рȣгъм се ертаци чам грешит, аȣ кȣвънт аȣ ꙟ тѵпар. дѧ Дм҃незеȣ кȣ че драгосте ам скрис нои, кȣ ачѣѧ съ четиц ши вои, спре ꙟтръмарѧ сȣфлетелор воастре. Дм҃нȣл нострȣ Іс҃ Хс҃ фїе кȣ сȣфлетȣл вострȣ, мїла фїе кȣ вои, амин. /

Слȣџй май мичй ши плекаць ай Мъріей тале : Попа Іѡан дин Бинць, кȣ тѡць Протопѡпїй ши кȣ тоть съборȣль Рȣмънилѡр дин Ардѣль.

Кȣвънть кътръ четитори... Липсѫ ꙗсте дерепть ꙟсѫ де кȣвънтȣл лȣй Дм҃нзъȣ, ка ши де лȣминѫ ꙟ касѫ ꙟ врѣмѧ де ноапте... Ꙟчастѫ липсѫ ши слъбичюне, възѫнд ꙟтрȣ нѣмȣл нѡстрȣ каре пънѫ ꙟтратѫта аȣ сосит пентрȣ не ꙟцелесȣл скрипитȣрилѡр, кът чѣле порȣнчите де Дм҃нзъȣ, май тѡате аȣ венит ꙟтрȣ оуйтаре. пентрȣ каре лȣкрȣ амь невоить де мȣлтѫ врѣме съ рѣдикъм типографїе, пентрȣ лȣминарѧ нѣмȣлȣи нѡстрȣ. аџȣтатȣнѧȣ Дм҃незъȣ ꙟ минȣнат кип? ши ам типърит ачѣсте проповеданїи (пъргa типографїей) де нетреканїе морцилѡр : май ла тоатѫ върста де ѡамени де ѡсеби. темеліѧ ꙗсте тот дин Скп҃тȣра сфн҃тѫ. кȣм съ шивѣде къ тѡате кȣвинтеле скп҃трїи сънт ꙟсъмнате кȣ кап ши сх҃. афлавей / неще кȣвинте, кȣм є ꙟ картѣ лȣи Іѡв, кап а҃. де пе пръдътѡрїй лȣи Іѡв, де ꙗм скрис анȣме : (Савеȣшѣнїй Халдеѧнїй), ши пꙗтра скȣмпѫ (Карвȣнкȣлȣш) ꙟ притче ла҃*) каре ꙟ библиѧ словенѧскѫ нȣ сънт, афлалевей ꙟтралте кърци черкънд кȣ дѣдинс. Афлавей ши кȣвинте, пентрȣкъ Рȣмъній нȣ гръим тѡць ꙟтрȣи кип, кȣм ꙗсте, ѡка, причи́на, аȣ адеверинца. ꙟ алѧи, ꙟпротивѫ. хасна, фолосȣл. алдȣꙗла, блс҃венїѧ. ши алтеле каре лѧм пȣс, дȣпѫ ѡбичаюл кȣм гръеск пре ачѧсте лѡкȣрй. Дȣпъ ачѣѧ рȣгъм пре четитѡри, оунде вець афла̀ грешит кȣ дх҃ȣл блъндѣцелѡр ꙟдрептаць...

§ 51. Проповеданїѧ атреѧ. Кънд моаре омȣл каре аȣ пъцит воале лȣнџй ши пагȣбе мȣлте

Кȣвънть дела Іѡвь кап ді҃, сх҃ ка҃ ѡ вой прїѧтинїй мїей милȣицимѫ, милȣицимѫ. кѫ мъна лȣй Дм҃нзъȣ мѫ бътȣ̀ пре мине.

Тѡць крещинїй, карїй сънть сȣпть мъна лȣй Дм҃незъȣ ча грижитоаре, ши съ сълѫшлȣеск сȣнт арипиле сфи҃цїей сале, сѫ нȣ фїе стътѫторй де алѣнь,че тоатѫ стътѫтȣра де бъсъȣ съ ѡ ласе пре Дм҃нзъȣ кареле џȣдекъ тоатѫ лȣмѧ ꙟ дерептате; пентрȣ ачѣѧ, скриптȣра сфн҃тѫ ꙟ мȣлте лѡкȣрй, ши ꙟ мȣлте кипȣрй не дожѫпѣще, пре ръбдаре де паче. ꙟтре алалте сфн҃ть Павел Апс҃ль ла ръмлѣнй кап вї сх҃ зї. аша̀ не доженѣще, зикъндь : немърȣи кȣ рѣȣ пентрȣ рѣȣ съ нȣ илътици, грпѫжици кареле сь де чинсте ꙟнаинтѣ а тѡци
117 ѡаменїй. ши ꙗръ сх҃ иї зиче : дин кътъ / поате фѝ дела вѡи, кȣ тѡць ѡаменїй вїѧць ꙟ паче : ши ꙗръ сх҃ ді҃. нȣ вѫ извѫндиреиь вѡи пентрȣ кѡнишь драџїй мїей, че даць локь мънїей, къ скрис ꙗсте, а мѣ є извънда, ши єȣ кою плъти̇̀ зиче Дм҃нȣль. сх҃ к҃. ꙟкъ зиче, съ флъмънзѣще низмашȣль тъȣ, дъи мънкаре. съ ꙟсътошазѫ адапъль пре єль. къ ачаста фъкъндь кърбȣнй де фокь адȣнй пре капȣль лȣй нȣ фїи ꙟбънкȣть де рѣȣ, че ꙟбинџе кȣ бинеле пре рѣȣ. Дȣлче спс҃нторюль нострȣ, Дм҃нȣл Іс҃ Хс҃ ла Мад. кап є҃ сх҃ лд҃, аша̀ не доженѣще, зикъндь : ꙗръ єȣ зикь вѡаѡ, нȣ вѫ противиреиь рѣȣлȣй кȣ рѣȣ, че съ тѣрѫ лови̇̀ чинева нресте фаца ѡбразȣлȣй дѣ дирѣпта ꙟтоарче лȣй ши чѣѧлалтѫ. де ачаста саȣ цинȣть сфн҃тȣль Іѡвь патрїархȣль кънд к ларѫ фи̇̀ амърът пре дъисȣл, ши вънд ꙗрѫ фи̇̀ адаѡсь досъзиле лȣй прїѧтинїй лȣи май апроапе Вилдадь. кап иї҃, ꙗръ єль нȣ ва съ мъсȣре ꙟнапои венинȣль кȣ венинь, ниче ва съ ꙟтоаркѫ ꙟнапои ѡтрава кȣ ѡтравѫ рѣȣль кȣ рѣȣ. че май вꙟртось кȣ смеричюне маре, ши кȣ кȣвинте блънде ꙟй доженѣще. лъсънд ꙟнапои кȣвинтеле аспре, ши мȣнидь инимиле пїетроасе, а прїѧтиниилѡрь сън. спȣне кȣвните веселитѡаре, къ де нȣ ларѫ ши ꙟтриста̀ єй (адекѫ прїѧтинїй лȣй) че мъиiле пȣтѧрникȣлȣй Дм҃зъȣ ꙟплȣтȣлаȣ пре єл де амъръчюне. пентрȣ ачѣѧ зиче ꙟ кап ді҃ сх҃ аі҃, вї҃,

---

*) Marg. : ꙟкѫ ши май мȣлте вен афла̀. /

гї. зикънд: Дм̃нȣл мънїѧ са ѡ аȣ ꙟчипе ꙟ алѣнȣл мїеȣ*) ши маȣ пȣс пре
мине лȣи аленшȣг, / ѡщиле лȣи чѣле досъдитоаре ꙟтрȣна нъвълирѫ спре 118
мине. ши ꙟтралѣнȣм гътирѫш кърърилє, ши ꙟмбларѫ табере ꙟпрецюрȣл
кортȣлȣй мїеȣ пре фрацїй мїей департей гѡнѝ де мине, ши прїѧтинїй мїей съ
ꙟстрїйнарѫ дела мине. сх̃ дї. съ сфърширѫ рȣделе мѣле, ши кȣнощинцїй
мїей мъ оуйтарѫ пре мине. сх̃ єї. желѣрїй карїи лъкȣеск ꙟ каса мѧ, ши слȣ-
циле мѣле, ашѧ̀ мъ цинь пре мине, ка пре оунь стрїинь. ши ꙗръ сх̃ ѕї зиче: кȣ
граю ꙟналть стригь, пре слȣга мѧ, ши нȣмй дѫ ръспȣнсь. ниче атȣнчй къндь
и мъ рогь кȣ гȣра мѧ. сх̃ зї. ꙟкъ ши мȣѧрѣ мѧ съ ꙟгрозѣще де ръсȣ́флє-
тȣль мїеȣ, къндь мѫ милкȣеськь єй пентрȣ прȣнчїй мїей. ꙟкѫ ши прȣнчїй
чей мичи мъ оурѫск пре мине, ши кънд мъ скол, нȣмй даȣ мїе ръспȣнсь. сх̃ ѳї. тоть
омȣль мъ оурѣще пре мине, ꙟкъ ши прїѧтинїй чей дȣнъ инима мѧ, пре карїй
амь юбить, съ противъськь кȣ мине. сх̃ к̃. зиче: ѡаселе мѧле ка пїѧлѣ де карнѣ
мѧ ашѧ̀ съ липпирѫ, ши съ оускарѫ. ши нȣмай цинцїиле мѣле а динцилѡрь
ръмасърѫ. Дȣпъ че арѫ фѝ нȣмърат ꙟнаинте Іовь ашѧ досъзиле лȣи, дȣпѫ
ачѣѧ съ милкȣѧще кȣ смеренїе маре прїѧтинилѡрь съи ꙟтрачѧсте кȣвинте де
акмȣ четите зикъндь: ѡх̃ вѡи прїѧтинїй мїей, милȣицимѫ, милȣицимѫ. къ
мъна лȣй Дм̃незъȣ мѫ бъте пре мине. Ꙟ каре кȣвинте г̃ лȣкрȣри сънт: ꙟтъю,
прѣчеѧ кърѡ́ра съ милкȣѧще, ꙟй нȣмѣще прїѧтинй. зикъндь: ѡ вѡй прїѧтинїй
мїмй: ка ши къндь арѫ фѝ зись: вѡи нȣ мїѧц фѝ низмашй че прїѧтинй. ши
коаѡ нȣ въ сарѫ кѫдѧ̀, / кȣмь натимле, ши досъзиле мѣле съ ле адаѡ́цець, че 119
май таре аць венить кȣмь съ мѫ аџȣтаць, ши съ мѫ веселиць. фачець даръ
бине кȣ мине нȣ мѫ амистȣиреиць. Ꙗдоаѡа, не подѣще дела дъншїй, кȣ кȣвинте
скȣрте аратѫ. зикъндь: милȣицимѫ, милȣицимѫ. ка ши къндь арѫ фѝ зись:
чинстѣ ши дерегъторїѧ крещинилѡр ачаста арѫ фѝ (дȣпѫ норȣнка лȣи
Іс̃ Хс̃, Маѳ. кап е̃, сх̃ мд̃): кȣм кȣ пизмашїй лѡрь ꙟкѫ съ факѫ бине, даръ
вѡй карїй сънтець прїѧтинїй мїей, нȣ низмашй: къче нȣ мѫ милȣицй пре мине?
Ꙗтреѧ, дѫ ѡка: пентрȣ че съл милȣꙗскѫ пре ель, зикъндь: къ мъна лȣй
Дм̃незъȣ мъ бѫте пре мине. Ꙗнчѧ арѫ пȣтѧ̀ ꙟтребѧ̀ чинева:

Ꙟтребаре; Пентрȣ че зиче сфн̃тȣл Іовь къ мъна лȣй Дм̃незъȣ лаȣ̆ бътȣть
пре ель; пентрȣ къ цим дин картѣ лȣи, къ дїѧволȣл лаȣ̆ черȣть пре ель афарѫ
дин мъна лȣй Дм̃незъȣ. кȣмь пре ель съль трȣдѣскѫ? Ꙗшѧ̀ четимь ꙟ картѣ
лȣй кап а̃, сх̃. гї, дї, єї. кȣмь къндь сарѫ фѝ фость оуспътънд фечорїи лȣи
Іѡвъ, ꙟ каса нъскȣтȣлȣй динтъю, атȣнчи слȣциле лȣи аȣ фость аръндь
кȣ боий, ши асынїй аȣ фость пъскънд ꙟ локъ де пъшȣне: Савеȣ́шїй ꙗȣ ловит
пре дъншїй, ши марха ѡ аȣ пръдать, слȣциле лѣȣ тъꙗть ши кȣ арме ꙗȣ ѡмо-
ръть, ши нȣмай оупȣль аȣ скънать динтръншїй. ши ꙗрѫ сх̃ ѕї. ши къндь аȣ
гръить солȣль чель динтъю: атȣнчй сосѝ ал доилє соль, ши зисе:
фокȣль лȣй Дм̃незъȣ къзȣ̀ цось дин черю̆, ши аȣ арсь ѡйле ши / слȣциле тале 120
ши еȣ сънгȣрь ам скъпать съць факь вѣсте. ши ꙗрѫ сх̃ зї ашѧ̀ ꙗсте скрись,
кȣмь къ гръинд ал доилє соль сосѝ ла Іѡвь ши ал трєилє соль зикъндь:
ꙗтѫ Халдеий кȣ трей ширѣгȣрй сосирѫ, ши мѫнарѫ къмилеле, ши пре слȣциле
тале ле тъꙗрѫ, шїи ѡморърѫ кȣ арме. ши еȣ сънгȣрь амь скъпать съць спȣю
вѣсте. ꙗрѫ сх̃ иї. къндь ꙟкѫ гръѝ аль трейлє соль, ꙗтѫ сосѝ ши аль
патрȣ зикъндь: фечѡрїй тъй ши фѣтеле тале, ерѧ̀ ꙟ каса фрателȣй челȣй
май маре а лѡрь, мънкъндь ши бъндь винь. сх̃ ѳї. ши съ скорнѝ де кътрѫ
пȣстїе вихорь де вънть маре ши скȣтȣрѫ̀ тȣснатрȣ оунгюриле касїй, ши ѡворѫ̀
каса пре фечѡрїй тъй, ши мȣрирѫ, ши нȣмай єȣ сънгȣр амь скъпат съць даȣ
вѣсте. Динтрачѣсчѣ пȣтемь пречѣпе, къ съва къ дїѧволȣль ши пъгънїй

---

*) În margine: ꙟпротива мѧ. /

аȣ фъкȣть мȣлтѫ пагȣбѫ лȣи Іовь Патріархȣль, че ачеѧ нȣ саȣ̆ пȣтȣть минкà
(ꙟтрȣ алѣнȣль лȣй Іовь) фъръ де словозирѣ лȣй Дм̃незъȣ. ши нȣ зиче Іовь
къ єй мъ бътȣрѫ пре мине: че мъна лȣй Дȣмнезъȣ мъ бътȣ̀ пре мине. пентрачѣѧ
зиче: сх̃ ка̃. голь амь єшить дин пънтечеле маичей мѣле, ши ꙗрѫ гол мъ
вою турнà. Дм̃нль міаȣ дать Дм̃нȣль мꙗȣ лȣать, блс̃вить съ фіе нȣмеле Дм̃нȣлȣй. възънд ши аȣзънд ачѣстѣ тѡате пріѧтиній лȣй Іовь,
карїй кȣ кȣвинте веселитоаре, ши кȣ мънгъѧре аȣ врȣт тревȣй съ маргѫ ла
Іовь. ꙗрѫ єй нȣ лаȣ веселит че май таре лаȣ̆ ꙟтристать ши лаȣ амъръть. пентрачѣѧ
стригѫ Іовь кȣ граю ꙟналтъ зикънд: ѡх вѡи пріѧтиній міей милȣицимѫ.
121 милȣицимѫ, / къ мъна лȣй Дм̃незъȣ мъ бътȣ пре мине.

Ꙗчаста ꙗсте тълкȣꙗла кȣвинтелѡрь: ꙗнй съ ведемь ши ꙟвъцътȣриле.
Ꙟвъцътȣра динтъю ꙗсте ачаста. Къ ꙟ че кипь адаѡгь невѡиле невѡличилѡр
кȣвинтеле аспре а пріѧтиилѡрь. ашà ши кȣвинтеле веселитѡаре ши
мъигъѧрѣ, мънгъе прѣчеѧ карїй сънть сȣпъраць. Доаѡ лȣкрȣрй сънть ꙟтрачастѫ
ꙟвъцътȣрѫ.

Ꙟтъю амь зись кȣм адаѡгь невѡиле неволничилѡрь, кȣвинтеле
аспре а пріѧтиилѡрь дерептатѧ ачещїѧ съ кȣноаще дин ръспȣнсȣль лȣй Іовь
патріархȣль. каре ꙟ кап ѕ̃і, сх̃ а̃, в̃, г̃, ашà ꙟфрȣнтѫ пре Билдадь ши пре
чеѧлалци пріѧтиній зикънд: пънъ кънд ȣмй скърбиці сȣфлетȣль міеȣ̆; ши кȣ
ачѣле кȣвинте аспре пънъкънд мъ здробиц; де зѣче ѡрй пънѫ акмȣ̀ маць ꙟфрȣнтать,
ши ваць бътȣт џок де мине, ши нȣ въй рȣшине. оунде ваць ꙟтърит
ꙟпротивъмй? сх̃ д̃, є̃, зиче: де ашь ши фѝ ръткъчить, (аȣ грешит ꙟ чевà) ши
де арѫ ши ꙟнопта кȣ мине ръткъчитȣра мѧ. аȣ къдѣвъсарѫ воаѡ
съ адаѡџец невоѧ мѧ ши микшȣ̀рарѧ мѧ; ши аȣ кадесѫ вѡаѡ съ въ сфъдиць
кȣ мине? май бине лȣацивѫ аминте, къ Дм̃незъȣ маȣ̆ лепъдат џось
пре мине ши кȣ мрѣжѣ лȣи маȣ̆ ꙟпреџюрать пре мине. ши ꙗрѫ сх̃ г̃і зиче: пре
фраціїй міей департеи гонѝ дела мине, ши пріѧтиній міеи съ стрїинарѫ де
мине а̃ ока ꙟтъю ꙗсте ачаста: къ сȣфлетȣль неволникȣлȣи съ амърѣще атȣнчй,
кънд аоуде кȣвинтеле аспре а пріѧтиилѡрь. прекȣмь саȣ амъръть ши сȣфлетȣль
122 лȣй Іовь патріархȣль пентрȣ / кȣвинтеле аспре алȣй Билдадь. Ꙗдоаѡа
ѡкѫ. къ съ адаѡџе ши съ ꙟмȣлцѣще дȣроарѣ болнавȣлȣи. ка алȣп Іовь
сх̃ є̃. Ꙗтреѧ ѡкѫ. къ ꙟ врѣмѧ де невое, ꙟџерїй лȣй Дм̃незъȣ ꙟкѫ ꙟтъреськ
пре невѡличь, кȣмь ꙟтърѝ ши пре Дм̃нȣль Хс̃ ꙟџерȣль кȣмь съ кȣноаще ꙟ
єѵг̃лїа дела Лȣка кап кв̃, сх̃ мг̃. оунде ашà ꙗсте скрись, къ дȣпѫ че сарѫ
фѝ рȣгать Дм̃нȣль Хс̃, зикънд: Пърините съ вей съ трѣкѫ пъхарȣл ачеста
дела мине. ꙟсѫ нȣ ꙟ воѧ мѧ, че а та съ фіе. дȣпѫ ачѣѧ ашà скріе Лȣка. арътѣсѫ
лȣй ꙟџерȣль дин черю ꙟтъриндȣль пре єль. Ꙗчаста адеверѣзѫ ꙟкѫ ши
пилда лȣй Дв̃дь краю. ѱал. л̃з, сх̃ в̃і, г̃і, д̃і, є̃і, ѕ̃і. каре ꙟтрачесть кипь съ
желȣѧще зикънд: Соціїй міей ши пріѧтиній міей, стътȣрѫ лънгѫ рана мѧ,
ши фраціїй міей де парте стътȣрѫ. ши ꙟтинсърѫ лацȣрй, карїй кътȣ̀ сȣфлетȣль
міеȣ, ши карїй кътȣ̀ ръȣль міеȣ гръїà стръмбътъцй, ши ꙟшълъчюній. гъндїà
тоатѫ ѕȣа. ꙗрѫ єȣ ка оунь сȣрд нȣ аȣѕȣ ши ка оун мȣть кареле нȣ дешкиде
гȣра са: єȣсь ка оун омь че нȣ аȣ́де, инче сънть чертърй ꙟ гȣра лȣй. къ пре
тине ащепть Дм̃не, тȣм верй ръспȣнде Дм̃не Дм̃незъȣл міеȣ.

Ꙗдоаѡа ꙟвъцътȣрѫ амь зись ачаста, кȣм мънгѫѧрѣ ши кȣвинтеле
дȣлчй ши веселитѡаре, веселеськ пре болнавй ши пре сȣпъраць. Ꙗшѧ ши ꙗсте.
къ партѣ мл̃стивничїей фаче ачела, чине съ мл̃стивѣще пре болнавй. Ꙗчаста
адеверѣзѫ сфн̃тȣль Дв̃дь краю ши прр̃окь ѱал. м̃, сх̃, а̃, в̃, г̃, д̃. зикънд:
123 фериչить де чела че сокотѣще сȣрȣманȣль / (ши мишелȣль), ꙟ ѕи де невое
избъвилва пре єль Дм̃нȣль. Дм̃нȣль пъзилва пре єль, шил ва ꙟвїѧ пре єль,
фериչить ва фй пре пъмънть ши нȣл ва дà пре єл пре поѵта пизмашилѡр лȣй.

Дм҃нȣль ꙟтърнва пре ель пре патȣль дȣрерїй лȣй, тот ащернȣтȣл лȣй, тот стратȣль лȣй дин боала лȣй ва ꙟтоарче пре сънътате, ꙟтребаре, пентрȣ че съ каде: кȣмь прїѧтинїй сънътошй съ милȣѧскѫ пре болнавй, ши съ веселѣскѫ пре ꙟтристаць; ръспȣнсь: ꙟтъю къ ѡаре че подѣще омȣль шїе, ачѣѧ требȣѧще съ факѫ ши ель кȣ алцїй. тот омȣл арѫ подй, кȣмь де сарѫ бетежй ель, алцїй съл виндече, де сарѫ ꙗрѫ ꙟтристà, алцїй съл мънгъе, ши съль веселѣскѫ. кадесѫ дарѫ кȣм ель ꙟкѫ ашиждерѣ съ факѫ кȣ алцїй. къ каре чине че фаче шїешь фаче. Адоаша, къ милостивирѣ ши мънгъѧрѣ че съ фаче кȣ бетѣцїй ши кȣ сȣпърацїй: ꙟтре чѣлѣлалте фапте бȣне а крещинилѡрь поменисъва ла зȣа дѣпой де Дм҃нȣл І҃с Х҃с. Маѳ. кап к҃е, сх л҃д, л҃е, л҃ѕ. ꙟтрачѣсте кȣвинте, Атȣнчй ва зиче ꙟпъратȣль челѡрь дѣдирѣпта лȣй: веницй бл҃гвицїй пърителȣй мїеȣ, ши мощеницъ ꙟпърѫцїѧ карѣ е гътитѫ воаѡ динченȣтȣль лȣмїй. къ амь флъмънзить ши мїаць дать мънкаре: ꙟсътошатамь ши мїаць дать беȣтȣрѫ: стреин амь фост ши маць прїимит. голь, ши маць ꙟбрѫкать. бетѣгь, ши маць сокотить, ꙟтемницѫ ам фост, ши аць венит ла мине. Атреѧ: къ фаптеле бȣне нȣ нȣмаи че съ вѡр поменѝ ла зȣа дѣпой, че съ вѡрь ши тȣрнà ꙟнапой кȣ бȣнѫ платѫ. къ оунїй ка ачещѣ вѡрь мѣрџе ꙟ вїѧца / чѧ де вечїе. ꙗрѫ карїй нȣ милȣеск пре сȣрȣмани: че вѡр пъцѝ? ѡх вай де ей. 124 къ вѡрь аоузѝ ши ей пре Х҃с зикънд: дȣчецй вѫ дела мине блъстъмацилѡрь, ꙟ фокȣль де вѣкь кареле е гътить дїаволȣлȣй ши ꙟџерилѡрь лȣй. къ ам флъмънзит, ши нȣ мїаць дать мънкаре, ꙟсътошатамь ши нȣ мїаць дать беȣтȣрѫ: стреинь амь фость ши нȣ маць прїимит: голь, ши нȣ маць ꙟбрѫкать: бетѧг ши ꙟ темницѫ, ши нȣ маць сокотить. Маѳ. кап к҃е, сх м҃а-м҃г. пентрачѣѧ зиче сфн҃тȣл Дв҃дь краю ши пррок ѱал. з҃і, сх к҃ѕ, к҃з, деспре Дм҃незъȣ зикънд: кȣ мл҃стивїй мл҃стивь вер фй, ши кȣ бърбатȣль не виноват не виновать вер фй, ши кȣ алесȣл алес вер фй, ши кȣ ꙟдърѫптникȣль ꙟдърѫпник вер фй. къ тȣ омȣл плекат ꙟнълцавей, ши ѡкїй ꙟнълцацилѡрь смерїйвей. ꙟтрачеста кипь амь възȣть дерептатѣ ꙟвъцътȣрїй динтъю, ꙗнй съ ведем акмȣ ши хаснеле.

Хасна динтъю: ꙗсте чертътоаре, саȣ ꙟфрȣнтѫтоаре. къ ꙟфрȣнтѫ ши чартѫ пре ачеѧ, карїй нȣ милȣескь пре сȣрȣманй, нȣ сокотеск пре бетѣцй, ниче веселеск пре ꙟтристаць, че май въртос ꙟй амъръскь, ши кȣ нъсъничїѧ лѡр адаѡг (ка ши прїѧтинїй чей рѫй ай лȣй Іовь патрїархȣль) невѡйле неволничилѡрь: карїй нȣ плънгъ кȣ плънгѫтѡрїй (пре кȣм не доженѣще прѣчеѧ сфн҃ть Павел апл҃ь ла рымлѣнй кап в҃і, сх е҃і). къ каре кȣ че мъсȣрѫ вѡрь мъсȣрà алтѡра, лѡр ꙟкѫ кȣ ачѣѧ мъсȣрѫ мъсȣрасъва ꙟнапой. Маѳ. кап з҃, сх а҃, в҃. вай де оунїй ка ачещѣ, къ ли съ ва плътѝ лѡр дȣпѫ фаптеле лѡрь. ѱал. м҃. Адоаша / Хаснѫ: ꙗсте доженитѡаре. къ не доженѣще пре нѡй пре тѡц, каре кънд ведем 125 невѡйле неволничилѡр, ши боалеле грѣле а болнавилѡрь, плънџерѣ плънгъторилѡрь, съ нȣ фимь нъсъланичь кътръ дънщїй, че сѫй милȣим, май въртос кънд аоузим къ ашà съ роагѫ, прекȣмь саȣ рȣгать сфн҃тȣль Іовь прїѧтинилѡрь сѫй зикъндь: ѡх вѡй прїѧтинилѡрь милȣицимѫ, милȣицимѫ: къ мъна лȣй Дм҃незъȣ мъ бътȣ пре мине. Атȣнчѣ зик съ фачем бине кȣ дънщїй. кȣм Дм҃незъȣ ꙟкѫ съ факѫ бине кȣ нѡй. Атреѧ хаснѫ: ꙗсте веселитоаре. веселѣще пре тѡць каре карїй милȣескь пре сȣрȣманй, къ Дм҃незъȣ чель сфн҃т нȣ ва оуйтà бинеле лѡрь. прекȣм мъртȣрисѣще сфн҃тȣл Дв҃дь краю ши пррокь ѱал. м҃, сх в҃, г҃. зикъндь: феричит де чела че сокотѣще сȣрȣманȣль (ши мишелȣль) къ ꙟ зи де невое избъвилва пре ель Дм҃нȣль. Дм҃нȣл пъзилва пре ел, шил ва ꙟвїà пре ел, феричит ва фи пре пъмънт ши нȣлва дà пре ель Дм҃нȣль пре нода низмашилѡрь лȣй. пре кȣм ам аоузит ши май сȣсь.

Au pățit, stătătură, dereptate, să („si"), *învîncut, încins* („incendit"), *îmbla, cunoștinții miei* („cognoscentes", „cunoscuții"), *răsufletu, deregătorie, au fost* *arîndu, al doile, treile, alu patru, preceape, mă voiu turna, adaogu* (3 pers. pl.), *nu vă-i, ve-se*, rătăcitură, cădea-vă-s-ară, luați-vă aminte, duroare, eu-su, veri răspunde, stratul* („stratum“), *cine* („caer“), *ver fi* (4).

§ 52. Проповеданїѧ а патра, кънд моаре прє́ȣтȣл ꙟцелент аль Бесѣречїи

Рȣгъчюне ꙟнаинтѧ проповеданїей

126 Ѡ Дм̃нзъȣ де кечїе. чела че Бесѣрека тачѣ / сфн̃тѫ, ши тȣрма ѡилѡр тале чѣле сȣфлетещй, нȣ ѡ ай лъсать ꙟ рътъчитȣрѫ, чай тримесь пре паза сȣфлетелѡр пр̃рочи ап̃слй ши еѵ̃глещй. ши дȣпѫ̀ ачеѧ слȣџй дестойниче карей диничепȣть пънѫ ꙟ зȣа де астъзй аȣ пронокедȣить коѧ та ча сфн̃тѫ, дин кȣвънтȣль тъȣ чель сфн̃тъ. Харъ маре ши де вечїе, дъм сфн̃цїей тале, оунде нȣ тѣй зъȣйтать ниче деспре нѡй, че нѣй дать прє́ȣцй бȣнй ши дȣмнезъещй, прин карїй нѣй арътат кале спре сп̃съиїе. рȣгъмȣне ѡ Дм̃не ꙟнълцїей чей сфн̃те ай тале, кȣм де акȣм ꙟкѫ пънѫ вѡмь кȣста̀, дъне пъстѡрй бȣнй ши сȣфлетещй, съ поатѫ превегѧ̃ прин аџюторюль тъȣ пентрȣ сȣфлетеле нѡастре, пре лаȣда нȣмелȣй тъȣ челȣй сфн̃ть, ши пре ꙟтръмарѣ Бесѣречїй тале. Ѧминь.

Preutu, besearecă, rătăcitură, carei (nom. pl.), *unde* („că“), *zăuitatu... despre› ai tale, custa* („constare“, „vivere“), *preveghea, întrămare* („întărire“).

§ 53. Рȣгъчюне дȣпъ проповеданїе

Харь маре ши де вечїе дъмь ной тѡць сфн̃цїей тале, ѡ пȣтѣрниче Дм̃не, оунде нȣ нѣй лепъдать афарѫ дин мила та, че нѣй ръскȣмпърать дин пъгȣбитȣра де вечїе прин фїюль тъȣ прин Іс̃ Хс̃. ши прин моартѣ чѧ сфн̃тѫ а лȣй ай сфн̃цить ꙟкѫ ши моартѣ ноастрѫ ши а коконилѡр нѡщри. щим Дм̃не къ дȣпѫ моартѣ Дм̃нȣлȣй Хс̃, моартѣ нѡастрѫ ꙟкѫ нȣ е моарте че нȣмай сомнь дȣлче. щимь ѡ дȣлче сп̃сторюле, къ ꙟче кипь пре сфн̃цїѧ та нȣ тѣȣ пȣтȣть цинѧ̀ моартѣ ꙟ мормънть, че тѣй скȣлать дин морцй кȣ славѫ /
127 ши кȣ феричъчюне, ашѧ̀ нȣ не ва пȣтѧ цинѧ ниче пре нѡй, че не вѡмь скȣлѧ̀ ши нѡй прин пȣтѣрѧ та, ши нѡй ꙟкѫ аколо̀ вѡмь фѝ, оунде вей фи ши тȣ ꙟтрȣ ꙟпъръцїѧ та чѧ слъвитѫ ши фъръ де сфършенїе, оунде домнещй ши ꙟпъръцещи кȣ Татъль Сфн̃ть ал тъȣ, ши кȣ Дх̃ȣль Сфн̃ть ꙟтро оуничюне, пънѫ ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣй, Ѧминь*).

IV. КЪРѦРЕ ПРЕ СКȢРТѢ пре фапте бȣне**

Tipărită în Belgrad, la a. 1685, in 8°. VII dinainte nepaginate, 101 paginate și III în urmă nepaginate foaie.

---

*) În fine: Сфършитȣль ачестѡрь е̃ї Проповеданїй, каре саȣ ꙟчепȣт а сѫ типърѝ ꙟ лȣна лȣи Мартїе ꙟ е̃ї зиле: ши саȣ съвършит ꙟ лȣна лȣй Септеврїе ꙟ з̃ї зиле. Слȣгѫ май микѫ ши плекатѫ а сфн̃тȣлȣи Съвор маре: Данїил типографȣл, фъкъторюл типографїеей ноаѡ. ши амь типърить ачастѫ карте кȣ д̃ оученич лънгѫ мине.

**) În esemplariul nostru lipsește foiul dentîi cu titlul ; deci îl scriem numai după *Disert. despre tipogr.*, p. 24. „Кърарє не скȣрт спре фанте бȣне ꙟдрептътоаре. ꙟ Бълград 1685“. /

Prefaținnea. Предословїе кътръ четитѡрй. Юбите четиторюле, ръндȣль ачещїй Кърърй мичй новъцȣнтоаре пре фапте бȣне. Ѧ ꙟвацѫ пре тот ръндȣл де ѡаменй ꙟ тоатъ върста лȣкрȣ бȣн ши / де фолос сȣфлетȣлȣй. че дец ꙗсте 128
драгѫ спс҃нїѧ сȣфлетȣлȣй, ачастѫ карте четѣще, аскȣлтѫ, ши ꙟвацѫ, къ пре кале дирѣптѫ ка ачѣѧ те ва повъцьї пре каре де вей ꙟмблà добъндивей нȣме бȣнь ши помѣнѫ не оуйтатѫ пре пъмънть, ши ꙟ черю̆ ѡдихнѫ де вечїе ши ферикъчюне сȣфлетȣлȣй. Къ авȣцїѧ, богътатѣ, чинстѣ, дестойничїѧ, чець вѡр фолосьї, кънд вой сосьї пънѫ ла / прагȣль морцїй, атȣнчй че ва 129
фаче сȣфлетȣль тъȣ; дѣкà ꙟ частъ лȣме най ꙟмблать кȣ Дм҃незъȣл тъȣ. феричитȣн ачела каре нȣ съ дъ робь ачещїй лȣмй: чеш ѡдихнѣще сȣфлетȣль ꙟ Дм҃незъȣл съȣ, ачела ва афлà ѡдихнѫ ши хръборїе ла часȣл морцьїй. Ꙗчастѫ ферикъчюне, пофтескȣ̆ тȣтȣрѡр четиторилорь, ачелѡра карїй шаȣ̆ алесь пре Дм҃незъȣ партѣ лѡрь, ши ꙟ частѫ вїацѫ, ши ꙟ чѧ вїитоаре, Ꙗминь.

Сокотѣще ши съмнѣзѫ кȣ ачѧсте Д҃ слове ꙟтребѫриле ши ръспȣнсȣриле. Ꙟ: съмнѣзѫ: ꙟтребарѣ; К: съмнѣзѫ: кълъторюлȣй. Р: съмнѣзѫ: ръспȣнсȣль. П: съмнѣзѫ: повъцȣиторюл.

§ 54. а҃. Ꙟтъю, ꙟтребарѣ кълъторюлȣй

Дȣпъ че мамь рȣгать лȣй Дм҃незъȣ, дин че вою кȣноаще, къ фаптеле мѣле нот фи бȣне?

Ръспȣнсȣл повъцȣиторюлȣй. Де аичѣ вей кȣноаще, кȣм къ ашѣ єщй даторю кȣ превегѧре неꙟчетатѫ, ка ши кȣ рȣгъчюне не ꙟчетатѫ, Мад. кд҃. сх҃. мв҃. Дерепть ꙟ сѫ превегѧцй, къ нȣ щицй ꙟ каре часъ Дм҃нȣл вострȣ ва вений. ши ꙗрѫ каи ке҃, сх҃ гі҃. дерепть ачѣѧ превегꙗцивѫ, нȣ щиць зȣа, нече часȣль ꙟ каре фїюл оменескь ва вений; ашà кȣм ниче хикленїѧ чѧ аскȣнсѫ а Сатаней. ниче кȣчерничїѧ пъгȣбитоаре а лȣмїй, ниче хръборїѧ трȣпȣлȣй тъȣ пре тине съ нȣ те амъцꙗскѫ.

§ 55. і҃ Ꙟ҃. К. Пре ден афарѫ кȣмь съ не пȣртъмь

Пентрȣ къ де пре фаптеле мѣле лȣкрȣ де фолос ꙟм дедéш ꙟнаинте, рогȣте ꙟвацъмъ ши де пре ачѣѧ ꙟ че кип мъ вою пȣртà ши пре дин афарѫ? /

Tot de acolo și începutul dedicațiunei (nota c):

,,Продословїе кътръ Мърїѧ са Краюл (ꙗръ дин Краю) а църїй Ꙗрдѣлȣлȣй, Домн. Домн. Ꙗпафи Михай тинърȣлȣй дин мила лȣй Дȣмнезъȣ Краю̆ алес а църїй Ꙗрдѣлȣлȣй, Домнȣлȣй Пърцилор църїй оунгȣрещй ши Шпанȣлȣй Съкȣилѡр. ипроч''.

Din aceeași, însă din esemplariul nostru, mai încolo.

Ꙗрѫ ка съ поатъ ꙟмблà кȣ Дн҃езъȣ ꙟтро кале, тѡцй карей юбъскȣ̆ а кълъторй дȣнѫ сфїнцїса, пре тѡцй ꙟй ꙟвацѫ, шїй повъцѣще, ачастѫ микъ кърарe Кърцȣлїе нȣмитѫ, че ѡ амь ꙟторсь пре лимба рȣмънѣскѫ, нре фолосȣл ши ꙟтръмарѣ нѣмȣлȣй нострȣ рȣмънескȣ. каре пофтескȣ̆ ши дорескȣ а ръмънѧ сȣпть арипиле слъвите а Мърїей тале, че пентрȣ тикълошїѧ ноастрѫ не авънд пȣтѣре кȣ алта: мъ ꙟкин, ши съ ꙟкинѫ тот Съборȣль нострȣ кȣ ачастѫ Къртичѧ кътръ Мърїѧ та. пофтиндь кȣм Дм҃незъȣ чел де тоате пȣтѣрникь, пре Мърїѧ та съ те прїймаскъ лънгъ сине...

Слȣгѫ май микѫ ши плекатѫ а мърїей тале.

Попа Іѡань дин Биниць. /

130 **Р. П.** а̃, **Н**ичє къндь кꙋ ѡкїй тъй фоартє прє сꙋс нꙋ къꙋтà, ашѣ тє ꙟвацѫ Дв̃дь ѱл̃ом. ра̃, сх̃ л̃. Дм̃нє нꙋи ꙟнълцатъ инима мѧ ничєсь ꙟнълцацй ѡкїй мїєй.

в̃. фаца та съ нꙋ сѫ аратє ѡбразникѫ, прич̃ з̃, сх̃ гї. ка кꙋрва кꙋ фаца тарє.

г̃, Ѡбразꙋль тъꙋ ничє прѣ ръзъторїю, ничє посоморъть, къ ашѣ тє вєй арътà бикл҃ѣн, прич̃ ѕ̃, сх̃ вї, гї. ѡмꙋл хиклѣн ꙟблѫ кꙋ гꙋрѫ хиклѣнѫ фачє кꙋ ѡкїй, гръѧщє кꙋ пичоарєлє.

д̃, Мъниле талє съ нꙋ фїє прѣ ръсипитоарє ничє прѣ скꙋмнє, прич̃ кй̃, сх̃ кѕ̃, кз̃.

є̃. Ничє къндь съ нꙋ пєтрєчй кꙋ батџокꙋръ фаптєлє чѣлє пъкътоасє а ръилорь. ѱлом. рє̃. лє̃. (ка жидѡвїй) чє съ местекà ꙟтрє пъгъній, ши ꙟвъцà лꙋкрꙋрилє лѡр.

з̃, Оушѣ та ꙟнаинтѣ кълъторилѡр ничє фоартє гръвй а ѡ дєшкидє ничє а ѡ ꙟкидє.

з̃, Прє ачѣѧ карїй сънть май марй ши май бътрънй дє кът тинє чинстѣщєй кꙋм съ кꙋвинє, дъ лѡк бътрънилѡр скꙋлъндꙋтє ꙟнаинтѣ лѡрь, Левїє ѳ̃ї, сх̃ лв̃. ꙟнаинтѣ омꙋлꙋй бътрънь тє скоалѫ, ши фаца омꙋлꙋй бътрън чинстѣщє.

и̃, Нꙋ гръвѝ а шєдѣ ла локꙋл дє сꙋсь пънъ къндь нꙋ тє вѡр ꙟвїѫ. Лꙋк. дї, сх̃ и̃, ѳ, ї. чи къндь вєй фѝ кємат мєрџй ши шєзь ла локꙋль чєль дин џось.

ѳ̃, Нꙋ гръѝ ръспꙋзинд пънъ кънд нꙋ тє вѡрь ꙟтрєбà, прич. ѳ̃ї, сх̃ гї. чинє ръспꙋндє нє ꙟтрєбать, ꙗстєй лꙋи нєбꙋнїє ши рꙋшинє.

131 ї, Нꙋ тє ꙟтристà къндь ꙗстє врѣмѧ съ тє / бꙋкꙋрй, ничє ръдє кънд ай ꙟнаинтѣ та прилєж дє плънсь, Єклєз. г̃, сх̃ д̃. ꙗстє врѣмє дє плънсь, ши врѣмє дє рѫсь.

§ 56. єї. Кєлтꙋꙗла кꙋ фолос

Ꙟ. К. Дарѫ кꙋ авꙋцїѧ мѧ чѧ агонисѫтѫ ка съ ѡ почїю ꙟпърцѝ винє, нє лꙋкрꙋрє трєбꙋє съ цїю?

Р. П. а̃, **М**ай асꙋпрѫ дє кꙋмꙋц ꙗстє пꙋтѣрѧ ши агонисита съ нꙋ кєлтꙋєщй, чє нꙋмай атꙋнчй съ кєлтꙋєщй къндꙋй липсъ прє слава ши прє чинстѣ лꙋй Дм̃нєзъꙋ, а̃ Кориѳ. ѕ̃ї, сх̃ а̃. ꙗрѫ дє млс̃тєнїѧ карѣ є̃ кътръ сфи̃цй, кꙋмь амь ръндꙋить бесѣречилѡр Галатїєй, ашѣ ши вѡи фачєц. Галат. д̃, сх̃ є̃ї. ꙗръ чє єрà фєричитꙋра воастрѫ? къ мъртꙋрисъск воаѡ, дѣй врꙋт нꙋтѧ̀ фѝ, ѡкїй вѡщрй ац врꙋть скоатє, ши мїѧцꙋ фѝ дать.

в̃, Нꙋ фїи скꙋмпь згърчить, къндь трєбꙋє а дà, авъндь ꙟнаинтєц прилєжь, прич̃ аї, сх̃ кд̃. къ омꙋль дарник май мꙋлт адаѡџє богъцїѧ са, ꙗръ карє съ ѡпрѧџє дє а дарѣ ва аџюнџє липсъ ши сърѫчїє. а̃ Самоил кє̃, сх̃ аї. Навал пєнтрꙋ скꙋмпѣтѣ, ши пєнтрꙋ нєбꙋнїѧ џюрѫсѫ Давидь, къ ва пїѧрдє прє Навал ь кꙋ тоть чє арє, дє нꙋ врѣ єшѝ Авигайла мꙋѧрѣ лꙋи Навал чѣ ꙟцєлѣптѫ ꙟнаинтѣ лꙋй Давид, карѣ ꙟтоарсє мънїѧ лꙋй Дв̃дь, ши прє бърбатꙋль єи дє моартєль избъвѝ.

г̃. Нꙋ кєлтꙋѝ прє лꙋкрꙋ ка ачєла прє карє най ничє ѡ липсѫ, чє нꙋмай прє карє ай липсъ, Іѡан гї, сх̃ кѳ̃. кꙋмпърѫ дє карє нє трєбꙋєсвь ла празникь. /

132 д̃, Нꙋ тѡцй, ꙗръ май вътрос кꙋ чєѧ чєс дин глоата врєдницєй фъ бинє, Галат. в̃, сх̃ ї.

є̃, Прє глоата та, ши прє нѣмꙋл тъꙋ чєл липсит поартъ грижє дин бинєлє чє ай лꙋат дєла Дм̃нєзъꙋ.

ѕ҃. Нȣ келтȣй фоарте мȣлть пре богацй, ши пре прїѧтиній тъи карей сънт кȣ пȣтѣре ка ши тине, че нȣмай кътъ съ кȣвине сътȣръндȣте ꙟпреȣнѫ кȣ ачеѧ. ашѣ фъчѫ Дв҃дь кȣ фечорȣл лȣй Іѡападань. в҃ Самоил ѳ҃, сх҃ а҃. а҃ Тимоѳ. в҃з сх҃ и҃. авънд хранѫ ши ꙟвръкъминте ачѧстѣ съ не аџюнгъ.

ꙁ҃, Фоарте бине съ сокотещй, пре врѧме, пре лок, ши ачѣѧ пре каре вей съ келтȣещй ши съ дай кȣмь фъръ де кале ши пре пагȣбъ съ нȣц фїе, Сирах в҃і, сх҃ а҃, в҃. каȣте кȣ чине фачи бине, фъ бине кȣ темъторюль де Дм҃незъȣ ши вей афла̀ платѫ, съ нȣ дела єль дела Дм҃незъȣ.

и҃, Нȣ ꙟфрȣнта̀ пре сирманий, къндь сȣнѫ ла оушѣ та пентрȣ мл҃стенїѧ, чи фрънџе пъинѣ та флъмънзилѡр, Ісаїѧ н҃и, сх҃ з҃, и҃. ашѣ ва стрълȣчи динтрȣ ꙟтȣнѣрекь лȣмина та. Рим. в҃і сх҃ и҃, ѳ҃, чела че милȣѧще кȣ вое бȣнѫ съ факѫ. в҃ Кориѳ. ѳ҃, сх҃ з҃, и҃, ѳ҃. пре милȣиторюль де бȣнѫ вое юбѣще Дм҃нȣль, дерептатѧ лȣи ръмънѣва ꙟ вѣкь.

ѳ҃. Ниче ѡ датѫ кȣ мила ши кȣ дарѣ та нȣ те лъȣда̀, при҃ч в҃, сх҃ ѕ҃. партѧ чѧ май маре а ѡаменилѡр вестѣще мл҃стенїѧ та.

і҃, Нȣ дин бȣнътатѧ алтѡра? чи динтраль / тъȣ съ фїи кȣ мънъ дарникѫ, съ нȣ фачи ка дерегъторюль чель хиклѣн дин бȣкателе Дом҃нȣсъȣ, Лȣк. ѕ҃і, сх҃ ѕ҃. 133

§ 57. мг҃. Д. Б

Даръ сънть легаць тѡць пре ачѣѧ. ашѧ кȣмь щїȣтѡрїй ши нещїȣтѡрїй, бȣнїй ши ръий, съ мѣргѫ ꙟ каса лȣй Дм҃незъȣ съ аскȣлте кȣвънтȣль лȣй чель сфн҃ть?

Р. П. ꙟкѫ прѧ таре сънть. а҃, Кȣмь чей ръи дин ръȣтъциле лор съ съ ꙟтоаркъ кътръ Дн҃зъȣл лор. в҃, чей бȣни ꙟкѫ кȣмва ꙟтрȣи кипь съ нȣ сѫ стриче. г҃, чеи нещїȣтѡрй съ ꙟвѣце. д҃ сънт легаць ши чей щїȣтори.

а҃, Ка съ поатѫ ꙟвъца̀ дин зи ꙟ зи ръндȣл вїецїй крещинещй. в҃ Кȣмь де изноавъ съ съ номенѧскѫ де пре ачѣле лȣкрȣре бȣне каре май де демȣлть аȣ фост ꙟвъцат. г҃, Ка съ съ порнѣскѫ а петрѣче дерегъторїѧ лѡрь кȣ вреднічїе. д҃, Къ кȣ мерсȣл лѡрь ꙟ бесѣрекѫ, ꙟдѣмнѫ пре ꙟвъцътѡрй, пре ꙟвъцътȣрѫ ꙟтръмътоаре, ши фолоситоаре. є҃, Кȣм ши челор нещїȣторй съ фїе пилдѫ бȣнѫ. ѕ҃, Кȣ оурдинарѣ лѡр, ши ачаста съ мъртȣрисаскѫ, ши съ печетлȣѧскѫ, къ єи сънт динтре мъдȣлъриле бесѣречїй сфн҃те.

Preveghiare, dereptu însă. —*Dedeș, nice, cîndu, îmblă.* —*Lucrure, mai* ***asupră*** *de, besearecă, fericitură, de au vrut putea fi, aț vrutu scoate, de a darea, de nu vrea eși, să nu* („si non“), *sunare* („pulsare“), *dereptate, deregători, bucatele Domnu-său.* —*Legați* („obligați“), *cumu* („ca“), *învățătură, întrămătoare* („aedificans“), *urdinare* („frequentare“). /

V. МОЛИТЪВНИКЪ 134

Tipărit în Belgrad, la a. 1689, in 4°. VI foaie nepaginate dinainte, 222 paginate și VIII nepaginate în urmă.

Titlul: **Молитъвникь.** изводит дин словенїе пре лимба ръмънѣскъ. сȣпть кръирѧ ши бирȣинца прѣ лȣминатȣлȣй ши мл҃стивȣлȣй Дм҃нь **МИХАИЛЬ АПАФИ**, чель май маре. дин мл҃а лȣи Дм҃нзъȣ Краюль Ардѣлȣлȣи... ши кȣ бл҃гословенїѧ прѣ ѡ сфн҃цитȣлȣй пърините, Кvр, **ВАРЛААМЬ**: **Митрополитȣль**

Бельградꙋлꙋй, ши а тоатѫ цара Ꙗрдѣлꙋлꙋй, єщеже ипроч. Тѵпѫритꙋсаꙋ ꙟ **МИТРОПОЛІѦ** Белгра́дꙋлꙋй. Ꙗнїй Дм҃нꙋлꙋй, ,ахпѕ҃. Ꙗприл. кв҃. де ѕил*). /

135 § 58. Psalm XXXI, de la Botez

Феричицїе кърора лисъ ꙗртѫ стръмбътъциле, ши кърора ли съ ако́пър пъкателе. Феричить бърбать, кърꙋѧ нꙋй сокотѣще Дм҃нꙋль пъкатꙋл, ниче ѧсте ꙟ гꙋра лꙋй ꙟшълъчюне. Къ тъкꙋю̆, ꙟвекі́ръсъ ѡаселе мѣле, стригъндь тоатѫ ѕꙋѡа. Къ ѕꙋѡа ши ноаптѧ съ ꙟгреꙋꙗѕъ спре мине мъна та: ꙟторсꙋмам спре сꙋпѫраре къндь ми съ ꙟфипсъ спинꙋл. стръмбътатѣ мѧ ѡ амь кꙋноскꙋть, ши пъкатꙋль міеꙋ нꙋ лам акоперит. Зишь, мъртꙋрисивою спре мине фърѫ лециле Дм҃нꙋлꙋй, ши тꙋ ай єртат не кꙋръціѧ инимїй мѣле. Пентрꙋ ачѣѧ съ роагѫ ціе тот кꙋвїѡсꙋль, ꙟврѣме де трѣбѫ. ꙟсѫ потопꙋл а апе мꙋлте, кътрѫ єль нꙋ съ вѡрь апропїѧ̀. Тꙋ єщи скъпарѣ мѧ де скърба че мѫ цине. Бꙋкꙋрїѧ мѧ избъвѣщемѫ де чеѧ че мѫ ꙟкꙋнџюрѫ. ꙟцълепцитевою̆ ши те вою̆ ꙟдерента̀ пре кале ꙟтрꙋ карѧ съ ꙟмбли, ръзмавою̆ спре тине ѡкїи міей. Нꙋ фирець кꙋмꙋе калꙋль, ши мъшкоюл, карїй наꙋ ꙟцълѣџере: ꙟ зъбале ши ꙟ фръꙋ фълчиле лѡр ле стрънџи ши нꙋ съ апро́пїе / 136 кътрѫ тине. мꙋлте дꙋрорис пъкътосꙋлꙋи, ꙗрѫ пре нъдеждꙋиторюл ꙟ Дм҃нꙋль милаль ва ꙟкꙋнџюра̀. Веселицивъ ꙟ Дм҃нꙋл, ши въ бꙋкꙋраць дирепцїй, ши лъꙋдаць тоць дирепцїй кꙋ инима**).

Să acopăr, să înfipsă, ziș, a ape multe (genet.), *înderepta, îmbli, nu fireți, durori.*

---

*) Кꙋвънть ꙟнаинте кътрѫ прѣ ѡсфи҃цитꙋл ши ꙟ Хс҃ лꙋминатꙋль, **ВАРЛААМЬ** Архі єпс҃копь :· ши Митрополитꙋл : сфи҃тей Митрополїй а Белградꙋлꙋй : аль Ва́дꙋлꙋй : аль Сі́лвашꙋлꙋй : аль Фъгърашꙋлꙋи ши аль Марамоъшꙋлꙋи : ши аль єпс҃копилѡр дин Цара Оунгꙋрꙗскѫ, ипроч.

Прѣ ѡ сфи҃ците Пъринте, Пентрꙋ къ ачастѫ карте съ ꙟчѣпе кꙋ маре тайнѫ а сфи҃тꙋлꙋи ботез. пентрачѣѧ ши єꙋ деспре тайнеле сфи҃те вою грѫи... деспре ачѣстѧ нꙋ вою май спори, че нꙋмай дестойничїѧ Кърцїй кꙋ трей кꙋвинте вою арѫта̀... Дин тоате съ вѣде къ лꙋкрѫторюл єй диничепꙋт аꙋ фѡст Дх҃ꙋль Сфи҃ть, прин бърбацїй сфи҃ци ръсꙋфлатѫ, нꙋмай ачаста съ вѣде липса къ мꙋлци динтре преѡци не ꙟцълегъндь типикꙋриле, рънд꙼ѧлеле фоарте кꙋ недестоиничїе саꙋ испръвить тоате слꙋжбеле. Каре лꙋкрꙋ възъндь сфи҃ція та дин не аџюнсꙋль келтꙋѧлеи / фіиндь ши цара липситѫ, най крꙋцать келтꙋѧла прѣчесть лꙋкрꙋ бꙋнь ши дм҃незъескь, че кꙋ бл҃гословеніѧ сфи҃цїей тале ай скос пре ꙟцълесꙋл ши челѡр не ꙟцелегъттори; пентрꙋ каре Дм҃нꙋль Дм҃незъꙋ съ зилꙗскѫ пре сфи҃ціѧ та, пре лаꙋда нꙋмелꙋй сфи҃цїей сале, ши пе май мари лꙋкрꙋри съ поци испръви спре ꙟтръмарѣ бесѣречїй ша крещинътъцїй. Ꙗминь. Ꙗль сфи҃цїей тале ꙟ Дм҃нꙋль Хс҃, пꙋрꙋрѧ слꙋжиторю, Попа Іѡннь дин Винци. М. П:

**) După Psaltirea din 1651, spre alăturare.

Феричитꙋй кꙋй съ ꙗртъ стръмбътатѧ, ши кꙋй саꙋ акоперить пъкатꙋл. феричит бърбат, кърꙋѧ нꙋй сокотѣще Дм҃нꙋль стръмбътатѧ, нечи ꙗсте ꙟтрꙋ инима лꙋй ꙟшълъчюне. Къ тъкꙋю, ꙟвекирѫсе ѡаселе мѣле, ꙟбаетꙋл мїеꙋ тоатѫ зꙋа. Къ зꙋа ши ноаптѧ съ ꙟгреꙋꙗзѫ спре мине мъна та, ꙟтоарсесѫ ръвенѧла мѧ спре сѣчетѫ де варѫ. Пъкатꙋль мїеꙋ циламь арътат ціе, ши стръмбътатѧ мѧ нꙋ ѡ ам акоперить: зишь спꙋневою спре мине фъръ лециле мѣле Дм҃нꙋлꙋй, ши тꙋ ай єртать стръмбътатѧ пъкатꙋлꙋй мїеꙋ. Пентрꙋ ачѣѧ

Тро҃цѫ прѣфїинцатѫ, прѣбȣнѫ, прѣ дм҃нѕъꙗскѫ ꙟтрȣ тот пȣтѣрникѫ, ꙟтрȣ тот черчетътоаре, не възȣтѫ, не аџюнсъ, фъкътоаре де фїинцеле причепътоаре, ши де фириле кȣвѫнтътоаре, пре фиреш бȣнътате, лȣминѫ неапропїꙗтѫ, каре лȣминеѕи пре тоть ѡмȣль че вине ꙟ лȣме. стрѫлȣчѣще ши мїе не дестойникȣлȣи робȣлȣй тъȣ. ши лȣминѣѕѫ ѡкїй минцїй мѣле, ка съ ꙟдръзнеськ а кънтà лȣкрарѧ та ча бȣнѫ фъръ мъсȣрѫ ши пȣтѣрѧ: ши вине ка съ фїе прїймитѫ рȣгъчюнѣ чей дела мине пентрȣ ѡаменїй че стаȣ ꙟнаинте: ка пъкателе мѣле съ нȣ апере а венѝ анчѧ Дх҃ȣль тъȣ чель сфн҃ть. чем ꙗртѫ не ѡсъндит съ кънть цїе, ши съ гръескь акȣмь прѣбȣнȣле. Слъвимȣте Деспȣйторюле юбиторю де ѡамени а тоате цїйторюле, прѣ вѣчниче ꙟпърате. слъвимȣте зидиторюле ши фъкъторюле а тоате. слъвимȣте пре чел фъръ де татѫ дин майкѫ, ши фърѫ де майкѫ дин Татъль. къ ꙟ празникȣль чель трекȣть кокѡн тѣмь възȣть: ꙗрь ꙟтрачест де акȣмь, де съвършить те ведем, каре дела чель десъвършит деплин тѣй арътать Дм҃нѕъȣль нострȣ. къ астъѕь сосѝ ноаѡ врѣмѧ *пръзднȣирей, ши* чѣтеле сфн҃цилѡр ꙟ бесѣрекѫ съ веселеськ кȣ ной, ши ꙟџерїй кȣ ѡаменїй пръзднȣеськ. къ астъѕь дарȣль прѣ Сфн҃тȣлȣи Дх҃ь ꙟ ведѣре де порȣмбь венѝ съ сфн҃цаскъ апеле. астъѕь черюль съ бȣкȣрѫ ши пъмънтȣлȣй плоае ръѡрѣѕѫ. астъѕь соареле чел не апȣсь ръсърѝ, ши тоатѫ лȣмѣ кȣ / лȣминѫ стрълȣчѣще. астъѕь лȣна кȣ стрълȣчирѣ лȣминей сале тот 138
пъмънтȣль лȣминѣѕъ. астъѕь стѣлеле чѣле кȣ кипь лȣминѡс, кȣ стрълȣчирѣ лȣминїй лѡр тоатѫ лȣмѣ ꙟфръмшецазъ. астъѕь нȣѡрїй дин черю плоаѧ дирептъцїй ѡаменилор плоаѡ. астъѕь токмириле апелѡр пе спате поартѫ оурмеле Деспȣиторюлȣй. астъѕь чель *не* възȣть ѧсте възȣть, ва пре ной съ не факѫ възъторн ꙟсȣшь пре Єл. астъз пр҃окȣль кȣ драгосте кътрѫ зидиторюль съ апрóпїе, ши кȣ кȣтремȣр стѫ ꙟнаинтей, възъндь алȣи Дм҃нѕъȣ погоръре. астъѕь чель фърѫ де ꙟчепȣть робȣлȣи съȣ грȣмаѕїй ꙟшь плѣкѫ, *ка пре ной дин робїе* съ не слобоѕаскѫ. астъзь мъна пророкȣлȣй, де крѣщетȣль чел кȣ фокь арѕъторю съ атинџе, ка съ не ꙟбраче пре ной кȣ фередеȣль непȣтрецюней. астъѕь апеле Іѡрданȣлȣи, ꙟтрȣ виндекаре ѡаменилѡр съ скимбаръ кȣ венирѣ Дм҃нȣлȣи. астъѕь кȣ ръпецюниле сȣфлърїй де фокь тоатѫ лȣмѣ съ адапѫ. астъѕь пъкателе ѡменещь ꙟ апеле Іѡрданȣлȣи съ спалѫ. астъѕь раюль съ дешкисъ ѡаменилѡр, ши дирептȣль соаре не ръсърѝ ноаѡ. астъѕь дин плъпсȣль чел де демȣлть нѣм скимбат, ши ка Ізраиль чел ноȣ нѣм мънтȣить. астъѕь де дъръщина ча вѣке а пъбатȣлȣи нѣм дезвръкать ши ꙟ вешмънт ноȣ нѣмь ꙟбръкать. астъз апеле мърїй чѣле съръте ꙟ дȣлчацѫ съ скимбарѫ, кȣ арътарѣ та Деспȣйторюле. астъѕь динтȣнѣрекъ нѣм избъвит, ши кȣ лȣмина ꙟцелѣџерїй лȣи Дм҃нѕъȣ нѣм лȣминат. астъз чаца лȣмїей съ кȣръцѣще кȣ арътарѣ лȣй Хс҃ Дм҃нѕъȣлȣи нострȣ. астъѕ / ꙟшълъчюнѣ съ здробѣще, ши 139
кале де мънтȣире ноаѡ съ токмѣще кȣ венирѣ Деспȣйторюлȣи. астъѕь сфн҃та ши православника крединцѫ а бесѣречїй стрълȣчѝ, челѡр че пръзднȣеськ

съ роагѫ цїе тоть милосȣль, ꙟ врѣме де трѣбѫ: кȣ адевърь оунделе а апе мȣлте нȣ се ворь апропїѧ де Єль. Тȣ Єщи аскȣнсȣл мїеȣ, де сȣпъраре пъзѣщемѫ пре мине, кȣ стригарѧ избъвирей ꙟпрецюръмѫ пре мине. ꙟцелепцитевою ши те вою ꙟвъцѧ̀ пре тине калѧ ꙟтрȣ варѧ съ ꙟмбли, сфътȣитевою кȣ окюль мїеȣ. Нȣ фирец кȣмȣе калȣл ши мъшкоюль, карїи сь фърѫ ꙟцеленчюне; кърора лїе гȣра ꙟзъбалѫ ши ꙟ фрѫȣ, ай ѡпрѝ съ нȣ се апропїе де тине. Мȣлте дȣрорис пъкътошилорь, ꙗрѫ пре нъдъждȣиторюль ꙟ Дм҃нȣл милаль ва ꙟкȣнџюрà. Бȣкȣрацивѫ ꙟ Дм҃нȣль ши вѫ веселици дирепцїй, лъȣдаци тоци дирепцїй кȣ инима (în marg. пре Дм҃зъȣ,).

праздникъ сȣфлетескъ. астъз чей де сȣсъ кȣ чей де џѡс съ ꙟпреȣнѫ, ши чей де џосъ кȣ чей де сȣсъ пръзднȣескъ. астъѕь деспȣиторю кътрѫ котезъ съ гръбѣще, ка съ ръдиче пре ѡамени спре нълциме. астъѕь ꙟнъръцїѧ черюлȣи амь добъндит, къ ꙟпъръцїей лȣи Дм҃нзъȣ нȣ ѫсте свършить. астъз пъмънтȣль ши марѣ, бȣкȣрїѧ лȣмїй ꙟшь ꙟпърцирѫ, ши лȣмѣ де веселїе съ ꙟплȣ: ши тоатѫ фъптȣра астъѕь кънтѫ пре Дм҃ниторюль съȣ. Въѕȣръте апеле Дм҃не, въѕȣръте апеле ши съ темȣрѫ, Іѡрданȣль съ ꙟтоарсѫ ꙟдъръпть, въѕъндь фокȣль дм҃незъирїй трȣпѣще погоръндь, ши ръмъинд ꙟтрънсь. Іѡрданȣль съ ꙟтоарсѫ ꙟдъръпть, въѕънд Дх҃ȣль Сфнт ꙟ кипь де порȣмбь погоръндь ши ꙟпрецюрь ѕбȣръндь спре дънсȣль. Іѡрданȣль съ ꙟтоарсъ ꙟдъръпть, въѕъндь пре чел не въѕȣть фїиндь въѕȣть. пре зидиторюл ꙟтрȣпат, ши Дм҃ниторюль ꙟ кипь де слȣгъ. Іѡрданȣл съ ꙟтоарсъ ꙟдъръпть, ши мъгȣриле сълтарѫ, възънд пре Дм҃незъȣ ꙟ трȣпь, ши нȣ́ѡрїй дѣдерѫ гласъ, миръндȣсе де чела че венїй лȣминѫ дин лȣминѫ, Дм҃незъȣ адевърать дин Дм҃незъȣ адевърат. въѕъндь астъзи ꙟ Іѡрданъ праздникȣль дм҃нескь ши пре ꙟсъши неаскȣлтарѧ морцїй ши акȣль ꙟшелъчюнїй ши легътȣриле юдȣлȣй ꙟ Іѡрданъ афȣндъндȣле: ши кȣ ботеџюнѧ спъсенїе 140 лȣмїй дъръиндъ. Дерепть ачѣѧ ши еȣ пъкътосȣль недестойникȣл робȣль / тъȣ, мърирѧ минȣнилѡр тале мъртȣрисъскь: кȣ фрикѫ фїиндъ кȣпринсь, кȣ оуминиинцѫ стригь цїе гръиндъ. Маре ещи Дм҃не, ши минȣнате лȣкрȣриле тале, ши ниче оунь кȣвънть нȣ ѫсте дестȣль кътрѫ лаȣда минȣнилѡр тале.

Despuitoriu (4), *besearecă*, *nuorii*, *lumiei*, *împlù*.

§ 60. Мл҃тва ла Оурѕирѣ Бесѣречїй

Дм҃не Дм҃незъȣль нострȣ, кареле вей съ зидещй пре ачесть лѡкъ Бесѣрека та, тȣ ꙟсȣщи а тале динтрȣ але тале цїе съ адȣкъ, ши ръдикарѧ Касей че съ зидѣще де кȣвънтаре славей тале. саȣ ꙟ нȣмеле сфн҃тȣлȣй ачестȣѧ, Нм҃ркь: оугодникȣлȣй тъȣ, ден мȣлцимѣ бȣнътъцилѡр черещи дѣ: ши пре чеѧ че слȣжескь ꙟтрънсе ꙟтърѣще, нестрикатѫ ши не ѡборѫтѫ ферѣще ꙟнопрѣ ей, ши не клътитѫ ѡ пъзѣще. ши де съвършить аратѫ каса та, ка ꙟтрънсѫ кънтъри не ꙟчетате, ши кȣвънтътоаре кънтъри съ кънтъмъ цїе адекъратȣлȣи Дм҃незъȣлȣй нострȣ. Къ цїе съ кȣвине тоатѫ слава, чинстѣ ши ꙟкинъчюнѣ, Татълȣи ши Фїюлȣй ши Дх҃ȣлȣй Сфн҃ть, акȣмь:

Urdzirea, *beseareca*, *casei*, *den*, *într-însa* (pl. *într-înse*). /

SECLVL XVII

B. ROMANEAN 141

I. ПРѦВИЛѦ микъ

Tipărită în Govora, la a. 1640, în IV foaie nepaginate, și preste 158 paginate*).

Titlul: Правила. ачеста ꙗсте дирентъторю де лѣце, токмѣле сфи͠цилѡр Ѧпс͠ли, токмите де з͠ събоарѫ, кътрѫ ачаста ши а прѣкȣвиѡшилѡр пъринци ꙟвъцъторилѡр лȣмїен. Типаритȣсѣȣ ꙟтипарна прѣ лȣминатȣлȣи домн ІѠ МѦТѲЕИ Басарабѫ Воеводѫ а тоатѫ Цара Оуггровлахїей: ꙟ мънъстир. Говора. въ лѣто з͠рмѳ. ꙗрѫ дела нащерѣ лȣй Хс͠, .ах͠м.

Prefațiune: Предословїе кътръ тоци наставничи сфи͠тей бисѣречи. прѣ лȣминацилор архїепс͠копи, митрополицилорь. ши юбиторилорь де Дм͠незеȣ, епс͠кпилорь, ши преѡцилор, ши тȣтȣрор дх͠овничилор. карїи кȣ нȣтѣре преѡцѣска, дела Дм͠незеȣ сьнть сфи͠цици.

ГЕНѦДІѦ. Кȣ мила лȣй Дм͠незеȣ архиепископь, ши митрополит, а тоатѫ цара Ѧрдѣлȣлȣй, паче ши сп͠сенїе. прїимици Дх͠ь Сфи͠ть. кърора веци лъс. пъкателе, лъсасевор лор. ши кȣй ле веци цинѣ, цинѣсеворь лѡрь. / 142

Сокотитам, къ маи тоате лимбиле аȣ карте пре лимба лѡр. кȣ ачѣꙗ кȣџетаю ши еȣ робȣл Дм͠нȣлȣи мїеȣ лȣи Іс͠ Хс͠ съ скоць чѣстѫ карте, анȣме правилѫ пре лимба рȣмънѣскѫ, сфи͠цилор воастре фраци дх͠вничи рȣмънещи. карїи сьнтеци пъстори ѡилѡр челѡр кȣвънтътоаре а тȣрмей лȣи Хс͠. карѣ аре ꙟтрȣ сине мȣлте фѣлюри де виндекъри сȣфлетелѡр крещинещи челорь че сънть ръните кȣ пъкате. ꙟсѫ маи врътос ши кале ла ꙟпъръцїꙗ черюлȣи. Дсѫ мѫ рогь сфи͠цилѡр воастре кȣ маре милѫ. ла каре мьнѫ ва къдѣ ачѣстѫ сфи͠тѫ карте, ачела съ аибѫ а ѡ цинѣ ꙟ маре чинсте. ши съ се ꙟвеце дентрȣ ꙗ ꙟ таинѫ, кȣм ва виндека сȣфлетеле ѡаменилѡр де пъкате. Ꙗрѫ ꙟтрȣ мънѫ де мирѣни съ нȣ се дѣ, ниче ла мъскъричь съ нȣ фїе токмѣлеле сфи͠цилѡр ап͠сли, ши а сфи͠цилѡр пърїнци батжокȣрите. къ апой м͠лтва та верь дà сáмѫ фрате дх͠овниче. еȣ нȣ вою авѣ трѣбѫ. Чела че прїимѣще гъндȣриле ѡменещи, даторю ꙗсте. ꙟтрȣ скриптȣрѫ ꙟвъцат а фи, съ се ѡпрѣскѫ де пох͠те. смерить, ши кȣ лȣкрȣре бȣне. пре тот часȣль съ се роаџе лȣи Дм͠незеȣ, ка съи дѣ кȣвънть де ꙟцелепчюне. ка съ ꙟдирептѣзе пре чеꙗ, че скапѫ кътрѫ динсȣль. Ꙗрѫ ꙟтралть кипь ꙟсȣшь даторю ꙗсте а пости мїеркȣрѣ ши винерѣ преспре тот анȣль. кȣм порьнческ сфи͠теле ши дм͠незеещиле правиле**). кȣмь де кареле ва авѣ, ꙟсȣшь съ ѡ

---

*) În esemplariul nostru lipsesc foaiele după pag. 158 și încă nu putum căpăta a mînă alt esemplariu complet. /

**) În marg. stîngă: правил. ап͠слска. ѯ͠и ши маи нанинте. сн͠е. /

143 дѣ ши алтѡ́рѫ а фаче. ꙗрѫ де ва фи ꙟсȣшь нещиȣторю / ши не постникь.
кȣмь ва ꙟвъца пре алцїи а фаче лȣкрȣре бȣне. ши чине е не ꙟцелепть, ва аскȣлта
пре єль, де кареле ва гръи. възьндь пре єль фъръ токмалѫ, ши бецивь, ши
ꙟвъцъндь пре алцїи съ нȣ се ꙟбѣте. саȣ алт вреȣнь лȣкрȣ бȣнь а петрѣче,
кареле сингȣрь нȣ аȣ фъкȣт. ѡкїи де оуреки гръѧще скрептȣра*), кȣ ачеѧ сокотѣщете,
ѡ дх̃овниче. пентрȣ че къ де ва пери нȣмаи ѡ ѡае пентрȣ негрижа та.
дентрȣ мъниле тале се ва къȣта. депринде че зиче сфн̃ть Їѡань Златоѹсть ла
дѣанїе ꙟн атреѧ нраво оучєнїе**), ачаста гръѧще. Де се ва делȣнга нȣмаи
оунȣль де таине не кȣминекать, аȣ нȣ аȣ ѡборьть тоатѫ спн̃їѧ са, єпн̃скопȣль
саȣ попа. къ сȣфлетȣль ꙗсте де ѡ перире. атъта дешертъчюне аре, кътъ ниче
ȣн кȣвънть нȣ поате пȣне ꙟнаинте. че кȣ сокотинцѫ ши кȣ юбире де трȣдѫ,
слȣжирѣ ши лȣкрȣль лȣи Дм̃незеȣ ꙗсте а фаче. къ гръѧще скриптȣра, проклѫть
чела че фаче лȣкрȣл Дм̃нȣлȣй кȣ не грижѫ. ꙗрѫ мареле Басилїе гръѧще, сокотѣще
съ нȣ те теме (І. темї) де ѡмь ꙟтрȣ къдѣрѣ лȣи, ка съ нȣ дай пре Фїюль лȣй
Дм̃незеȣ ꙟтрȣ мъниле челѡр не достоиничь, ка съ нȣ те рȣшинези де чинева
де марїи пъмънтȣлȣй. ниче де ꙟсȣшь чела че иоартѫ стемѫ съ нȣ кȣминечи.
къ правилеле дм̃незеещи нȣ ласѫ пре чеи недостойничи съ се кȣминече. карїи
144 се сокотескь ка пъгънїи. ꙗрѫ съ нȣ / се корь ꙟтоарче амарь ачелорà. ши челора
че кȣминека пре еи. сокотѣще зиче єȣ трѣбѫ намь. Тȣ, вери ведѣ, ачѣстѣ де
вери пъзи ꙟсѫ кȣ сокотинцѫ, ши кȣ токмалѫ. че маи ианинте ꙟвъцътȣриле
бисѣречїй некълтите съ ле пъзещи. мънтȣнкери ши прелтиме ши пре чеѧ че те
корь аскȣлта.

Щиȣть съ фїе. Чине ва ꙟдръзни а прїйми кȣщетеле ши исповеданїиле, фъръ ꙟвъцътȣра єпн̃скпȣлȣй ачелȣи локь, ачела педепса прави́ле лѡр ва прїими. ка ȣнь кълкъторю а дм̃незеещилѡр правиле. къ нȣ нȣмаи пре сине сѣȣ пїердȣть. че ши къци сѣȣ исповедит ла єль, не исповедници сънть, ши къть аȣ легат ши дезлегать, не ꙟдерептаци сънть. дȣпѫ а ѕ̃ прави́лѫ а съборȣлȣй де кардагень ши дȣпѫ мг̃ ачелȣѧшь събор.

§ 61. Де єпископи ши де преѡци ши де кълȣгъри ши де ѡамени мирѣни, ши де тоате ꙟвъцътȣриле

а̃. Съмбъта аре дар де зидере, ши де ръпаѡс се кѣмѫ, ꙗръ дȣминека
ꙗсте ꙟтъю зи, алȣи Дȣмнезеȣ, аре дар де ꙟвїꙗре. дирепт ачѣѧ ꙟвъцъм де
ачѣстъ зи, съ се ферѣскѫ ши съ се чинстѣскѫ. ꙗрѫ съмбътѫ дн ꙟи ал ѡптȣл
час съ се ѡпрѣскѫ де тоате лȣкрȣриле. де мариле ши де мичиле. ши ла
бисѣрекѫ съ скапе тоци ѡаменїи кȣ мȣериле ши кȣ фечорїи лор. ши ꙟтрънсѫ
кȣ фрика лȣи Дȣмнезеȣ, ши кȣ лȣаре аминте съ се привѣге рȣгъндȣсе, токма
ши пънѫ дȣминекѫ диминѣца. ꙗрѫ дѣка се ва лъсà сфн̃та леторгїе, дечїѧ съ
145 мѣргѫ акасѫ ши съ се ѡдихнѣскѫ пънѫ лȣни диминѣца, / ши ꙗрѫ ден ал
доиле час де зи се ꙟчѣпѫ а лȣкрà.

в̃. Ши де чинститȣл пр̃окȣл пр̃дтече ши ботезъторюл Їѡанн, де нъскȣтȣл лȣи ши де тъѧрѣ капȣл лȣи, кадесе але пръзднȣи дела ал ноаѡлѣ час ши демънѣца тоатѫ зїѡа. ꙟтьюл мч̃ник Стефан, маи мареле дїакон, поменирѣ съ ниѡ пръзднȣим. де димънѣца пънѫ сара.

и̃. Фьртатȣтъȣ сорȣта съ нȣ ѡѧ, нич фрателъȣ пре сора фрьтатȣтъȣ съ нȣ се ѧ, къ се гръескь фраци сȣфлетещи, чеш сьнт пре сфн̃та Єѵг̃лїе, ши пре чистита крȣче. ашиждерѣ ши кȣмътрȣл кȣмътръса съ нȣ ѡ ѧ, ꙗрѫ де се ва тьмплà спре кȣмътръса саȣ спре фечорїи еи спȣркъчюне, че съ дѣ Дм̃незеȣ съ нȣ се факѫ, ꙗрѫ де ва фи врȣн сфѣть дръческь ка ачеста, є̃ ай съ се чѣрте ши съ се къꙗскѫ нȣмай кȣ пьине ши кȣ апѫ, ши дѣчїѧ съ нȣ се каман вазѫ оунȣл кȣ алтȣль. ниче нашȣтъȣ сорȣта саȣ фрателе, ниче наша фрателъȣ, саȣ сора съ се ѧ, къ ꙗтѫ ꙗсте сьнце местекат. ѡ мие де талере се грѣꙗще тарȣл пъкателорь.

---

*) Єзек. лд̃ сх. ї. Єрем. мн̃. сих. ї.

**) Дѣан. бесѣд. мд. сх. ла̃. /

аї. Ꙗл доиле сьнце аместекать ꙗсте де се ва афла̀ татѫ кȣ фата лȣи,
дирепт ачѣѧ ачѣсте доаѡ аместекъчюни де сьнце съ се деспарцѫ,
ши к҃ де ани съ се покъѧскѫ, ши метанїй ꙟ тоате зиле кьте тѯ҃ѕ. Ꙗл трейле
сьнце аместекат де се ва афла фрате кȣ сорȣ са, єї ани съ аибѫ покаанїе, ши
метанїи кьте т҃. Ꙗл патрȣль сьнце аместекать, де се вор аместека вери
премари. покаанїи вї ай, ши метанїи късте ро҃ ꙟ зи. ꙗрѫ ал / чинчиле ай дои вери 146
премари саȣ ай трей де се вор аместека. дерепть ачѣѧ съ фїе покаанїа, ал доиле
вери ї ай, ши метанїи късте рн҃ ꙟ зи. ал трейле вери, н҃ ай, ши метанїй р҃ ꙟ зи.
Ꙗл шаселе сьнце местекат че ам зись май наинте, фїюль чела че ва спȣрка патȣл
тътынисъȣ, че се зиче мащехѫса саȣ соакрѫ са саȣ мътȣшѫ са. Ꙗл шаптеле
сьнце аместекат, де ворь фи дой фраци ла ѡ мȣꙗре, саȣ доаѡ сȣрори кȣ оунь
барбать. ꙗрѫ де ва фи кȣ нещїинцѫ ачѣста, съ се покъꙗскѫ є҃ ай. ꙗрѫ де се
вор щи ѕ҃ ай, ши метанїи ѯ҃ ꙟ зи. ꙗрѫ ал ѡптȣль, де се ва тьмпла татѫ
кȣ фечорȣль кȣ ѡ мȣꙗре, саȣ цинере кȣ сокрȣль кȣ ѡ мȣꙗре, ѕ҃ ай съ се покаꙗскѫ
ачещѣ, ши метанїи р҃ ꙟ зи.

єї. Съ нещине ва фи фост фȣр ши ва фи фȣрат мȣлт, съ нȣ кие къндва ла преѡцїе, ашиждерѣ ши иреѡтȣл де ва фи фȣрать чева, ꙗрѫ де нȣ ва фи фость ꙟсѫ преѡть, ши ва фи оумблать ла фȣрать, ачеста попѫ съ нȣ фїе, че май вртось съ ѧ ꙟвъцътȣрѫ ка ȣи кȣркарю ши ка ѡ кȣрвѫ.

ка҃. Съ нещине фȣрѫ бисѣрекѫ, шил приндь фȣрьндь, съ дѣ май мȣлть де кьт аȣ фȣрат. ши съль батѫ пре спате л҃ де тоꙗце. ꙗрѫ пре талпе кд҃ къ де акмȣ съ нȣ май фȣре.

кг҃. Ꙗрѫ нещине де ва врѣ съ зидѣскѫ ѡ бисѣрекѫ де ꙟ темелїе, съ вїе
ла архїереȣль де пре ачель лок, ши кȣм се каде съи факѫ лȣй чинсте. дечи съл
ꙟтрѣбе пре динсȣл єпскпȣль, ꙟ кьте зиле вери пȣтѣ лȣмина бисѣрика кȣ
лȣминаре ка съ фїе де аль дарѧ ден дестȣл кȣ кȣвиитте де / мърире пре Дмнезъȣ. 147
ѡри г҃ лȣмини ѡри ѕ҃ ѡри и҃ ѡри ѳ҃ ѡри а҃. кьте ворь фи пре пȣтѣрѧ лȣй, ши пре
амъруꙟтȣл дѣка ва щи ачеста дȣпѫ сфнтȣль ктиторȣлȣй. съ се скоале єпскпȣль
демънѣца ши съ мъсȣре локȣль, ши ꙟпрежȣрȣль локȣлȣй съ ꙟградѣскѫ
кȣ пьизѫ, саȣ ѡаре че акоперпш, ши съ апринзѫ лȣминари ꙟ лъȣнтрȣ ꙟпрецȣрȣлȣй.
ка съ ꙟцелѣгѫ кьть локь ворь лȣмина лȣминърие, кьть ва пȣтѣ
априиде ктиторȣль ꙟ тоате зилеле. ши дȣпѫ лȣмина лȣмȣнърилѡр, атьта
локь съ семнѣзе. ши аша се ꙟфїꙟгѫ крȣче че ꙗсте ставропиг ши съ кълѣскѫ
архїереȣл, ши съ факѫ рȣгъчȣне. ши съ ꙟчѣпѫ а зиди чела че ва съ зидѣскѫ,
ши съи фїе лȣй де блгсвенїе ши де лȣминаре, ши де сънътате трȣпȣлȣй ши сȣфлетȣлȣй.

л҃. Деч ꙟвъцъм де сȣгрȣмат ши де мортъчюнѫ съ нȣ се гȣсте ачѣстѣ, фїеш кареле де ꙟ крещини, нич съ ѧ сьнце де чела че кȣрѫ жȣигѣтȣлȣй, че ѡаре карїи дентрȣ невȣнїѧ лорь факь ачѣста, къ ꙟвацѫ лѣцѣ лȣ Дмнезеȣ. къ карне ꙟтрȣ сьнце сȣфлеть съ нȣ мъньнче. деч къ а тот добитокȣл сънцеле лȣи ꙗсте сȣфлетȣль лȣй.

Чиневa мьнка лȣпь, саȣ вȣлпе, саȣ кънне, саȣ писикѫ, саȣ аричю, саȣ
нжлашь, саȣ невъстȣнкѫ, саȣ вѣверицѫ, ши шалтеле алтеле, късте съить некȣрате.
шарпе, броаскѫ цестоасѫ, ши шалтеле ка ачѣлѧ, саȣ каль, саȣ мъгарю,
саȣ де ꙟ чѣле сълбатече, саȣ ден челе дȣместече, кътесь некȣрате, че нȣ
зиче лѣцѧ лȣ Дȣмнезеȣ. ꙗрѫ де нȣ ва фи пре воѧ лȣй, че де невое ва мъꙟка
съ се покъꙗскѫ а҃ ань / ши метанїи єї. 148

Ши чине ва мьнка корбь, саȣ чоарѫ, човраꙟкѫ, саȣ кȣкь, саȣ корȣю. саȣ вълтȣрь, саȣ привегитоаре. оунїи ка ачеѧ а҃ ань съ аивѫ покаанїа, ши метанїи р҃ де зиѡа.

лє҃. Попа че нȣш ва мътȣра сфи҃та вписѣрекѫ ши съ ѡ кȣръцѣскѫ, ши кȣ ѡ ва ꙟфрьмсеца, ши нȣ ва сокоти ꙟ тоате сьмбете, оунїи ка ачеѧ съ се ласе де преѡцїе.

Попа че ва бѣ ла кръчимѫ, саȣ ва жȣка, саȣ кънта миренѣще, съ се гонѣскѫ ден попїе.

лѕ҃. Преѡтȣль съ нȣ мънънче корастрѫ дела вака лȣй, пънѫ а съптъмьнѫ. ашиждерѣ ши тоци крещинїи.

Де ва ꙟтра кьине ꙟ висѣрикѫ, саȣ поркь, съ нȣ се факѫ летȣргїе пънѫ а съптъмьнѫ.

м҃. Чине ва къдѣ ши се ва оучиде де бȣнѫ воѧ лȣи, ачеста съ нȣ се кьнте, ниче съ исе фа̀кѫ лȣи памете ниче дїнишарѫ, ѩрѫ де ва къдѣ де невоѧ лȣи де се ва оучиде ши ва мȣри, ачеста съ се кьнте, ши съи факѫ лȣи па́мете.

ма҃. Съ нещине ва пȣрта пїѧле де кал саȣ де магарю, съ нȣ ꙟтре ꙟвисѣрикѫ: че съ стѣ афарѫ кȣ мȣериле.

мд҃. Преѡтȣл де ва трѣче дентрȣ коноещинцїи лȣй ꙟтралтѫ царѫ, саȣ ꙟтралтѫ четате, саȣ ꙟтрȣ ꙟ ѡрашь. оунȣль ка ачела съ нȣль ласе съ слȣжаскѫ, пънѫ се ва аȣзи де динсȣль кȣм аȣ фость виѧца лȣй ꙟтра ѡаменїи лȣй. ши пентрȣ че ръндь ѩсте немѣрникь, ши че аȣ фъкȣт. саȣ съ адȣкѫ карте 149 дела єпископȣль чела че сѣȣ / преѡцит. саȣ съй мъртȣрисѣскѫ дх҃овникȣ съȣ де динсȣль, де ва фи дестойникь а слȣжи, атȣнче съ слȣжаскѫ.

În al optulu, într-însă, al doile, demîneață, camai („mai mult"), *amestecăciune, al patrulu, să* („si"), *veri putea, mortăciună, de în, den, dumestecu, -e, corastră, pînă a săptămînă, să nu se cînte, cunoștiinții* („cognoscentes", „cunoscuții"), *atunce.*

§ 62. Де петрѣчерѣ лȣи ст҃ӹ Пахо́мїе

Шъзьндь сфи҃тȣа пъринтеле нострȣ Пахомїе ꙟ пещерѫ. исе арътѫ лȣй ꙟцерȣль лȣи Дм҃незъȣ ши зисе, Пахомїе ѩтѫ чѣлѧ че токмещи тȣ де тинеши. ꙟ дешерть шези ꙟтрачѣстѫ пещерѫ. єши ши вино ши адȣнѫ тоци тинереи кълȣгъри ши те сълъшлȣѧще кȣ диншїи. ши дȣпѫ кипь чец вои да цїе аша и лецȣѧще пре диншїи. ши дѣде лȣй ѡ скъндȣрѧ де араме, че ꙟтрънсе фȣ скрись аша. ѩртѫ фїешь кареле ꙟпротива пȣтерїи съ мънънче ши съ вѣ. ши чела че ва мънка ꙟпротива пȣтерїи лȣи. ашиждереѧи фъгъдȣѧще съ ши лȣкрѣзе. ничеи ѡпри а се пости, ниче ѩрѫ а мьнка. дечи чине е пȣтѣрникь пре лȣкрȣль мьнкарїи, фъгъдȣѧще маи пȣтѣрникь съ фїе а лȣкрарѧ. ѩрѫ чине се ва пости маи пре слабь, ши ꙟтрȣ рȣгъчюне съ рабде. пре ȣнь лȣкрȣ ка ачеста вѫ адȣнаци. съ вїе фїешь кареле кȣ де чене ꙟнаинте съ се ꙟпреȣне ла бȣкате. оунїи ꙟи ал ѕ҃ час, алцїи ꙟи аль ꙁ҃, алцїи ꙟи аль и҃, алцїи ꙟи ал ѳ҃. ѩрѫ алцїи сара ноаптѧ. дече оунїи ши престе ѡ зи, ѩрѫ алцїи ши престе доаѡ. фїеш кареле 150 кȣмȣшь ва дȣпѫ лецȣирѧ ꙟцерȣлȣй. ѩрѫ де ꙟ чеи кемац токмитори / съ фїе. ка съ факѫ токмире локȣлȣи ꙟтрȣ тоате сьмбъте ѡ датѫ. ши дȣминека де доаѡ ѡри. ши чеи де локь че се зик де доаѡ ѡри пость мїеркȣрѧ ши винерѧ.

Дечи ꙟтрȣна де зиле оуи трȣпь морть аль ѡаре кърȣѧ фȣ скось ла кале, шил ꙟтиминнѫ мареле Пахомїе. ши възȣ в҃ ꙟцери мергьндь пре оурма натȣлȣи мортȣлȣи. ши съ рȣгѫ лȣи Дм҃незеȣ съи дескоапере лȣи че фȣ, ши венирѫ ачеи в҃ ꙟцери кътрѫ динсȣль ши зиче кътрѫ диншїи дерепть че фїиндь вои ꙟцери ши мѣрцеци пре оурма оунȣи морть, шїи гръирѫ лȣи, оунȣль ден нои ѩсте мїеркȣри, ꙗрѫ алтȣль винери. ꙗрѫ пентрȣ че мѣрцемь пре оурма лȣи, къ токмѝ ꙟтрȣ ачѣсте зиле пость пьнѫ ла моартѣ лȣи. дерепть ачѣѧ ши нона лъȣдъмь чела че се некоѧще ꙟтрȣ Дм҃незеȣ.

Zise, deade, arame, mîncarii, a lucrarea, cene, de în, den, descoapere, dereptu.

II. ЄВАНГЕЛІЄ ꙟвъцътоаре саȣ КАЗАНІЄ

Tipărită în Govora, la a. 1642, fol., IV foaie nepag. dinainte, și preste 600 pagine*).

Titlul: Євг҃лїе ꙟвъцътоаре, саȣ казанїе престе дȣминечиле анȣлȣи
ши ла празниче гп҃дскь ши ла алци сфи҃нци мари. скоасѫ ши применитѫ де
пре лимбѫ рȣсаскѫ пре лимбѫ рȣмьнѣскѫ кȣ воѧ / ши келтȣѧла крещинȣлȣи 151
дѡмнь МАТѲЄЮ Басараба воєвѡд. ꙗрѫ кȣ оустенѣла ши изводирѣ лȣи
Силивестрȣ єрмонахъ. типъритѫ ꙟтрȣ дȣмнезеѧска лавра Го́вора. карѣ ꙗсте
храмȣлъ оуспенїе бц҃а. ѡт създанїѧ мира, зрна. ѡт въплъщенїа гп҃ѧ ‚ахмв.
мсца сентеврїю дн҃и кн.

Din Prefațiune: Кȣцетаи съ скоц ачастѫ сфи҃тѫ карте че се кїамѫ єѵг҃лїе ꙟкѫцътоаре тьлкȣитѫ, съ фїе нроповѣданїе крещинътъцїеи ноастре, а сфи҃теи весѣречї апостолѣскъ а Ръсъритȣлȣи, де ѡам применит де ꙟ лимба рȣсаскѫ пре лимба рȣмьнѣскѫ... кȣ порȣнка ши кȣ воѧ лȣминатȣлȣи домнь МѲ. вс. во. ши кȣ блсвенїа прѣ сфи҃цитȣлȣй митрополит кѵр Ѳеѡфил. ꙟпреȣнѫ кȣ сфинцїцїи ши ювиторїи де Хс архїепискпъ кѵр Ігнатїе Рьбническїи. кѵр Стефан Бȣзевскїи. ши кȣ сфатȣлъ чинстицилоръ боѧри аи Църъеи Рȣмьнещ, дентрȣ карїи маи вьртос пȣртъторю де гриже, Оурнил Настȣрел предослов. лѣтъ зрмз**)... ꙗрѫ еȣ мȣлцемескь Домнȣлȣи мїеȣ Іс Хс челȣи че мѫ ꙟтъри ꙟтрȣ рьбдаре, ши мѝ ꙟдȣлчѝ ꙟтрȣ сȣфлетȣл мїеȣ ачест лȣкрȣ, ши ꙟсȣми мȣлте оустенѣле адаѡш, ши изводиндь ши типъринд ꙟтрȣ дȣмнезеѧска лаврѫ Сълашȣл Прѣчестеи, Гово́ра, ши кȣ ажȣторюл лȣи Дм҃незеȣ... дȣпѫ ачѣѧ ши єȣ Преда кторо карть, мѫ оустенїи кьт нȣтȣи кȣ минтѣ мѧ а ажȣнџе зȣѡа ши ноаптѣ де типърии ачѣсте сфи҃те кѫрци, мѫ рог че вою фи грешить съ нȣ мѫ блъстемаци. /

§ 63. Ꙟвъцътȣрѫ де ꙟтъю, ꙟтрȣ дȣминека, каре е пентрȣ камешȣль 152
ши фарисеȣль, єѵг҃лїе де ꙟ Лȣка нг, кап пд

Зпсе Домнȣль, пилда ачаста, дои ѡамени съ сȣирѫ ꙟ бесѣрекѫ съ се роаџе. оунȣл фарисеȣ, ꙗръ алтȣль вамеш. Фарисеȣл стътȣ, аша съ рȣгà ꙟтрȣ сине. мȣлцемескȣци Доамне, къ нȣ сънт ка алалци ѡамени, рѫпитори, недирепци, прѣювитори. саȣ ка ачест вамеш. постескȣмѫ де доаѡ ори ꙟ съптѫмънѫ. а зѣчѣ даȣ деи тоате къте кѫщигь. ꙗрѫ вамешȣл де департе ста, нȣ крѣ ниче окии спре черю съ рьдиче. че оучидѣ пїептȣл съȣ ши гръиѧ, Доамне мл҃стив фїи мїе пъкѫтосȣль. адевър грѫескь воаѡ, кѫ съ погорѣ ачеста ꙟдерептать ꙟтрȣ каса са, маи врьтось де чела. къ тоть че съ ꙟналцъ смерѝсева, ꙗрѫ чела че съ смерѣще ꙟнълцасева.

кȣвънть де ꙟтъю.

Хс адевѫратȣл ꙟвъцѫторю, а дерептѫцїи де вечїе, маинте възȣ ка оунъ щїȣторю де тоате: къ юте ръȣтате ꙗсте мъримѣ дешартѫ, ши трȣфїѧ. ачаста ши пре ꙟцерїи карїи нȣ пъзирѫ а са ꙟчепътȣрѫ, кȣ негȣра ꙟтȣнѣрекȣлȣй де вечїе й акоперй, ши ꙟ пропъстенїе сȣпт пъмѫнтȣи ꙟкȣ ѣ ꙗръши смеренїѧ лȣминъ ꙗсте, ачаста ши пре пъкѫтош и лȣминѣзѫ ши кътрѫ черю й рѫдикѫ. неитрȣ ачаста трȣфїѧ ѡ лѣпъдѫ Домнȣл, ши ꙟпȣтѫ челóра че ли съ паре кѫс дирепци, ши поносл8ескь, челóра че съ ꙟторкъ дела пъкат. ꙗръ дȣпъ ачаста смеренїѧ ѡ лаȣдѫ. ши пре пъкътошь карий се покъескь єлȣи дирептѣзѫ. ка ши пре чест вамеш де кареле астъзи мъртȣрисѣще єvг҃лїа. /

---

*) Esemplariul nostru ajunge numai pînă la pag. 600, ci se pare că nu mai lipsește decît foliul din urmă. /

**) Vezi Pravila de Govora, pag. 3. /

153 *Zise, beseareсă, alalți, den, înderepťatu, dereptăţii, i* (în loc de *îi* ; 3).

§ 64. Ꙟтрȣ сфн҃та ши марѧ жои. де мърирꙗ лȣй Хс҃ ши де дȣмнезъирѧ лȣй

Ꙟчастѫ єvг҃лїе драцїи мней, аратѫ ноаѡ дешкис доаѡ фири ꙟтрȣ Хс҃, мърирѣ ши плекѫчюнѣ, дȣмнезеирѣ ши ѡменїѧ, кȣ мърирѣ дȣмнезеирей тоате ле щїе чѣлѧ че вѡр фи ꙟнаинте ши чѣле де акмȣ̀ ши чѣле че вѡр вени̇̀ кȣм ам зиче прост, къ тоате сънтъ гоале ꙟнаинтѣ ѡкилѡр лȣй, ши челȣи че щїе тоате немикѫ нȣй е аскȣнсȣ, дерептъ ачаста зиче еvг҃листȣл, щїȣ̀ Іс҃ часȣл ка съ трѣкѫ ден лȣмѣ ачаста кътрѫ пъринтеле. Кȣ мърирѣ дȣмнезъирей кȣ амърȣнтȣл щїе ачел скатъ де маинте де вѣчи ал дȣмнезеирей ꙟтреитѫ, ши врѣмѧ чѣ трекȣтѫ маинте де фирѣ а тоате фъптȣриле, ꙟтрȣ карѣ крȣ съ съвръшаскѫ сп҃сенїа ноастрѫ, оунȣл нъскȣт фїюл лȣи Дм҃незеȣ, ши тайна минȣнателѡр жȣдекъци але лȣи чѣ аскȣнсѫ ден вѣчи, ши де нѣмȣре питȣлатѫ врȣ съ ѡ арате. тоате ачѣстѣ ле щїȣ̀ Іс ка ȣн Дȣмнезеȣ адевърат. Кȣ мърирѣ дȣмнезеирей Іс҃, ꙟ лȣме фїинд минȣнате чюде аȣ фъкȣтъ, де ꙟ апѫ вин, ши ден пȣцинѣле пъйни ꙟ мȣлциме, ши чѣле де ꙟ маре кȣ кȣтремȣр аскȣлтѫ пре ел. кȣ кȣвънтȣл ачестȣѧ де ꙟ мȣлци єшпрѫ драчїи кȣ кȣтремȣр, ши стривацїи се кȣръцирѫ, ши слъбъноцїи се ꙟтърирѫ, ши згръчїцїи съ дерептарѫ, ши шкїѡпїи рѣпеде ꙟчепȣрѫ а ꙟкла̀, ши сȣрзїи неѡприт а аȣзи̇̀, ши мȣцїи
154 дерептъ гръескъ, ѡрбїи лȣмина ꙟдоитѫ / къзȣрѫ. кȣ пȣтѣрѣ ши кȣ кȣвънтȣл лȣи Іс҃ Хс҃, морцїи де ꙟ мормiнте се скȣларѫ, некъртȣларїи прѣмьндрїѧ черюлȣй лȣарѫ, фаца ачестȣѧ дѣка възȣ̀ марѣ се рȣшинѫ̇ ши чѣле не стѫтȣте але сале ꙟклъꙟзи̇̀; гласȣл ачестȣѧ аȣзирѫ вънтȣриле ши се темȣрѫ ши ꙟдърѫт се ꙟтоарсерѫ. Ши нȣ ачѣстѣ фѣчерѫ нȣмай, че ши май вързтос де ачѣстѣ кȣ мърирѣ дȣмнезеирей тоате възȣтеле ши невъзȣтеле фѣче, нѣмȣре де ꙟцери ꙟ мȣлте кипȣре ши чинȣреле лѡр май пре сȣс де лȣме, ꙟ сълашȣл чел де сȣс ꙟтрȣ хотарѫле чѣле нещїȣте, ши ꙗрѫ ꙟтрȣ чѣле възȣте черюл ши пъмьнтȣл, марѣ ши тоате кьтес ꙟтрьнса, кьнтȣриле, адьнкȣриле, времиле ши анїи ши вѣчїи, къ тоате кȣ ел фȣрѫ, ши немикѫ фърѫ ел нȣ фȣ каре фȣ*), ачестȣѧ тоате фъптȣриле чѣле ꙟцелегѫтоаре ꙟтрȣ чеи де сȣс кȣ кȣтремȣр слȣжескъ, ши херȣвїмїи кȣ спаимѫ й стаȣ ꙟнаинте, ши серафїмїи се рȣшинѣзѫ де слава лȣй, ши фѣцеле сале акóпер, ши тоате пȣтериле чѣле ꙟцелѣпте робѣще й стаȣ ꙟнаинте, слȣжиндȣй кȣ фрикѫ, мърирей лȣи. Че съ аш фи ꙟтребат де вое карїи стац ꙟнаинте, ѡаре че е май минȣнат де ачаста, каре фѣче Дм҃незеȣ чел маре ши минȣнат ꙟтрȣ лȣкрȣрїле сале, саȣ ꙗрѫ ачаста, къ аша̀ фъкѫторюл чел минȣнат, ши мареле Дȣмнезеȣ, вени̇̀ ꙟтратьта плекаре чѣ май дѣ апой, ши ꙟтрȣ ръбдаре, ачестъ маре ши минȣнат Дм҃незеȣ съ смери̇̀ пре сине, ши лȣѡ̀ кип де рѡб, месерътатѣ ши
155 слава / фїрѣ ноастрѫ ши атьта мърїе, лȣминѫ ши богѫцїе ꙟпреȣнѫ кȣ микшораре ши кȣ месерътате, ши ачѣ спъиматѫ славѫ алȣй кȣ смеренїе.

---

*) În marg. : Iѡан : а҃ . /

Omenie („fire omenească"), *nemică, dereptu, să dereptară, de în, den, îmbla, morminte* (pl.), *necărtulari, îndărăt, feace, feaceră, acoper* (pl. 3 pers.), *i* (pro *îi*), *să* („si"), *meserătate* (2).

§ 65. Ꙟ дꙋменека а треѧ дꙋпѫ Пащи

Ꙗша гръꙗще Домнꙋл, фѣтелор Сїѡнꙋлꙋи челор чес ꙟ домнїе ши ꙟ боерїе,
кариле ꙟмблѫ кꙋ червиче ꙟналтѫ ши клинеск кꙋ ѡкїи, ши кꙋ ꙟбларѣ мꙋлци
дꙋпѫ сине тръгьндꙋй вешментеле, ши кꙋ пичоареле жꙋкинд; че ва голй
Домнꙋл ꙟфръмсецарѣ лор, ши ва фи ꙟ лок де миросалѫ бꙋнѫ ꙟмнꙋцичюне,
ши ꙟ локꙋл брьꙋлꙋи чел де аꙋр, се ва ꙟчинџе кꙋ ацѫ, ши ꙟ лѡкъ де
вешменте лꙋминате, вор нꙋне пре днселе дръстине ши бобоꙋ де жале,
ачѣстѣ гръꙗще цїе Домнꙋл, карѣ ювеши съ подобеши трꙋпꙋл ꙗрѫ нꙋ сꙋфлетꙋл,
къ нꙋс зисе ачѣстѣ кꙋвенте нꙋмай кътрѫ ачѣлѣ, че ши кътрѫ тоате
мꙋериле дѣакмꙋ̀, кареле се ꙟкипꙋескь ачелор трꙋфаши че ши Павел апⷭ҇л, кꙋ
ачела ѧсте воаѡ пьрьш ши ватжокꙋриторю грънид кътрѫ Тимоѳею, съ
черци мꙋериле, съ нꙋ се ꙟфрьмцешаѕе пре ꙗле, ꙟтрꙋ ꙟмплетитꙋри де аꙋр кꙋ
мѫргѫритарю, ши кꙋ вешменте де мꙋлт прец, къ съ се подоваскѫ кꙋм се
каде кꙋ бꙋнътѫциле, къ претꙋтїндинѣ де бътъмаре е а пꙋртà аꙋ аꙋл (l. аꙋрꙋл),
ꙗрѫ май вьртос ꙟтрънд ꙟмбесѣрекѫ, ши несокотинд мишеии ши не
фъкьндꙋле милѫ, атꙋнче / ши цїе жꙋдеката се ва апропїѧ̀ фърѫ милѫ, ши 156
тъꙗре фърѫ крꙋцаре ка чей смокини фърѫ плод, че те кꙋ̀рецѫ ꙟтрꙋ сине атьта,
кьт ай голит трꙋпꙋреле сърачилор, ши ай трекꙋт пьнтече флъмьнде, ши ай
ѡпритъ храна а мишей фърѫ нꙋмър пънѫ ай фъкꙋт ачѣле кꙋ̀нꙋни але тале, ши
черчей ши гердáне връцѫ̀ри, кареле порци пре тине ꙟ дешерт ши ꙟ хеꙗбѫ, ши
вьте коаде де вешменте скꙋмпе траџи дꙋпѫ тине, фърѫ трѣбѫ, ши ай
фъкꙋт кꙋнꙋсе карьтѫ драчїлор. Май бинец ерà цїе съ ле вензи ачѣстѣ
ши съ дай сърачилор, ши съ хръиещи флъмьнзїи, ши пре чей че плънг съ мънгьи,
ши дѣи фи фъкꙋт ачѣстѣ кꙋ крединцѫ ши кꙋ драгосте, атꙋнче ай фи ꙟмпреꙋнатѫ
ши соацѫ кꙋ ачѣле свй̃те мꙋери мироносице, ши пре ꙟсꙋши капꙋл лꙋй
Хс̃ кꙋ милостенїѧ та ка ши кꙋ миръ лай фи оўнсꙋ, ши лай фи хрънит фръмьнтьнд,
ши пентрꙋ ачѣстѣ тѣй фи сподобинд ачей къмърь лꙋминатѫ алꙋй, кꙋ
фѣтеле чѣле ꙟцелѣпте, а стà дѣ дирѣпта Домнꙋлꙋи тъꙋ ꙟ зꙋа ачѣѧ кьнд ва
вени съ дѣ фїете кърꙋѧ дꙋпѫ лꙋкрꙋл лꙋй, ши ай аꙋзѝ гласꙋл лꙋй чел дꙋлче,
вино ꙟфрьмсецатѫ ши подобитѫ кꙋ подоаба сꙋфлетѣскѫ благословитѫ
фата пѫринтелꙋи мїеꙋ, де мощенѣще ꙟпъръцїѧ лꙋй ши соцїе кꙋ ꙟцерїи. Ꙗрѫ
тꙋ аꙋзинд ачѣстѣ кꙋ келтꙋѝ авꙋцїѧ та ꙟ дешерт, спре ѡсьндѫ ши ѡкарѫ, че
де цїе воѧ съ авей дела аꙋр славѫ ши лаꙋдѫ, ꙟмпáрцїй мѣсерилѡр
ши вей авѣ вїстиꙗр ꙟ черю, ши славѫ нꙋ дела ѡамени, че дела ꙟсꙋш Дм̃нзеꙋ
ши лаꙋдѫ дела ꙟцерїи лꙋй. Ши де вей траџе деспре тине ачѣсте / вешменте 157
де рьс, ши те вей ꙟмбръкà ꙟ вешмьнтꙋл дерепцилор, атꙋнче се
вор мирà де тине, нꙋ ѡаменїи, че херꙋвїмїй, ши тоатѫ домнїѧ ꙟцерѣскѫ ва
проповедꙋй слава та. Ꙗрѫ тꙋ дѣка еши крешинѫ бꙋнѫ ши крединчоасѫ,
ласѫ вешментеле чѣле скꙋмпе ши миросѣлеле ши оўнсориле, дересꙋриле
кꙋ кари ле се ꙟфръмцешазѫ мꙋерїле чѣле кꙋрве спре ꙟшелѫчюнѣ
сꙋфлетелор ѡменеши, ши аꙋрꙋл тъꙋ кàреле фаче силѫ сърачелор, ши пре мꙋлци
мишеи скръбѣще, къ дѣка порци вешменте де ꙟтрачастѫ силѫ фърѫ
дерептате, дарѫ кꙋм вей пꙋтѣ съ те апропїи кътрѫ Хс̃ ши пичоареле лꙋй
съ ле цїи ши съ ле сърꙋци, къ свйцїа са де неще фръмсеци ка ачѣстѣ се скарандивѣще,
шиш ꙟтоарче де кътрѫ ачѣстѣ фаца са. Дерепт ачѣ ши̑
мꙋмѫ ши алѣсе лꙋй ꙟ вешменте проасте, ши ꙟ ꙗсле се нъскꙋ̀, ши ꙟтро
касѫ де тесларю лъкꙋй, ши ꙟтро гроанѫ стрїинѫ се пꙋсе, ши кꙋ пънзѫ стрїинѫ

голичонѣ са акопери̂, ши кȣм вей пȣтѣ ведѣ прѣ ачеста не авънд тȣ ꙟсѫци
фрьмсѣцѣ лȣй чѣ желȣитѫ, кȣцетѫ атъта че ꙗсте лȣрȣл ши вешментеле,
къфтанеле, нимикѫ алтѫ нȣмаи нъмьнт ши ченȣше, вїерми ши паннжине
хранѫ молїилор, кȣцетѫ ши те мирѫ ши те рȣшинѣзѫ кȣи слȣжещи ка лȣй
Дм̃нзеȣ тинеи ши църъиїеи те дай ши лаш тоате чѣле дȣмнезеещи, претȣтин-
динѣ порци лȣрȣл тъȣ, ши ꙟм весѣрекѫ, кьнд маи врътос сарѫ къдѣ а
фȣџй де ел атȣнче, къ ничей зидитѫ весѣрека пентрȣ ачаста, ка съ аръц
ꙟтрьнса богѫцїе нȣтредѫ, че съ къщищи богѫцїе сȣфлетѣскѫ. Къ ши кьнд
158 аре чинева ди ꙟ вой / воалѫ саȣ алтѫ невое, атȣнче кȣ мȣлтѫ невоинцѫ,
дай тоате кьте аи, ши лȣрȣл ши хаинеле чѣле скȣмпе, нȣмай съи кендеч
боала. Ꙗрѫ сȣфлетȣл ведец стрикат ши болнав, ши нимикѫ де ачѣстѣ
нȣ фачец, ши сȣфлетȣл апроапе де моартѣ вѣчилор, фърѫ ажȣторю. Деч тȣ
кȣ аȣр фърѫ нȣмѫр ши кȣ вешменте скȣмпе ꙟмбрѫкатѫ, ꙗрѫ трȣпȣл
лȣи Хс̃ гол ши флъмьнд, ши ниче авьндъ де чей тривȣе, ꙗрѫ тȣ пре ачещѣй
тречи фърѫ милѫ. Че Домнȣл Дȣмнезеȣ а тоатѫ лȣмѣ, ꙟ черю ши пре пъмьнтъ
гътѣще воаѡ тȣтȣрор масѫ де преȣнѫ, ꙗрѫ ꙟсȣш ꙗсте несокотит де вой
фїинд ꙟ кип де мишел. Ꙗрѫ вой драцїи мїеи, съ нȣл трѣчец, че флъмьндȣл
хръниц, ши голȣл ꙟмбръкаци, ши невоѫшилѡр фачеци милѫ, ши пре вой вѫ
десбрѫкаци де вешментеле чѣле спȣркате ши де рьс, ши вѫ голиц де
фрьмсѣцѣ трȣпаскѫ, ши дȣпѫ ачѣ вѫ ꙟмбрѫкац ꙟтрȣ фрьмсѣца сȣфле-
тѣскѫ, атȣнче ва юби̂ пре вой Дȣмнезеȣ ши ва нохти̂ фрьмсѣцѣ воастрѫ ши
въ ва дȣче ꙟтрȣ лȣмината къмарѫ а славеи сале ла ꙟмпърѫцїѫ черюлȣй, карѣ
съ фїе ноаѡ тȣтȣрор а добьнди̂, кȣ дарȣл чел бȣн ал Домнȣлȣй ностръ Іс̃ Хс̃,
кърȣѫи кȣнȣсȣл слава пъринтелȣй, кȣ дх̃ȣл лȣй свн̃т акмȣ̀ ши пȣрȣрѣ ши ꙟ
вѣчїи вѣчилор амин.

Îmblă, *veșmente* (eu *en* ; 11), *împuțiciune*, *cuvente* (cu *en*), *besearecă*, *cunuse* („cu înse“), *cunusul* („cu însul“), *venzi* (cu *en*), *împarți* (cu *a* chiar), *measeri*, *deresu*, *de întru*, *dereptate*, *și* (pro *își*), *nemică*, *vendeci* (cu *en*) . /

159

III. ДЕЪЦЪТУРИ престе тоате зилеле

Tipărite în Cîmpu-Lung, la a. 1642, in 4°, III foaie nepaginate înainte și 55 paginate în urmă.

Titlul: Дꙟвъцътȣри престе тоате зилеле. алѣсе пре скȣрт ден мȣлте дм̃незъещи къци де фолосинца тȣтȣрор крещинилор. препȣсе де пре лимбѫ гречаскѫ пре лимбѫ рȣмнѣскѫ, кареле сънт з̃ токмѣле сȣфлетещи..., оусрьдным тщанїем и иждивенїем їеромонах Мелхїседека їгȣмена ст̃ ѡбители оуспен. пр̃стыа бц̃а. в длъгомиóли, влѣт ,ах̃мс[265].

Din Prefațiune: Тȣтȣроръ блг̃очстивилоръ крещини, паче милѫ ши
бл̃венїе дела Домнȣлъ Дм̃незеȣ а тот цїйторюл похтескъ ши прїескъ. фо-
лосȣл ачестор мичи ꙟвъцътȣри, адевъратъ нȣцине сьнтъ ꙗрѫ ашà ꙗле сьнт
бȣне... ꙗрѫ ꙟвъцътȣриле ачѣстѣ ꙗле съ афлѫ скрисе пре лимвѫ гречаскѫ, кареле
нȣ ле пот ꙟцелѣџе тоци ѡаменїй църъй ноастре ай времїй де акȣм. ꙗрѫ ной
Їеромонах Мелхиседек, їгȣмен сф̃теи мънъстири оунде ꙗсте храмȣлъ оусне-
нїей Прѣчистїй вц̃и, похтитамъ ши ам невоит де лѣм скос пре лимвѫ рȣмь-
нѣскѫ, ка съ фїе де трѣбѫ ши де фолос, нȣ нȣмай челоръ че щїȣ, че ши челора
прощїй че нȣ щиȣ, кареле сьнт з̃ ꙟвъцътȣри сȣфлетещи токма ка ши чѣле з̃
дарȣре, де фолосинца сȣфлетѣскѫ, кареле еȣ възъндȣле ашà, нȣ ам врȣт съ
ле лас акоперите, ка съ нȣ мѫ арът адинсъ мишеи юбиторю, кȣм нȣ юбескъ съ
160 се ꙟфолосаскѫ ши алцїй ши ле цїȣ нȣмай нентрȣ мине. че ам / врȣт съ ле
типърескъ кȣ келтȣꙗла сф̃тей мънъстири, ши ле ам скос афарѫ ла лȣминѫ,

ка съ ле ꙟцелѣгѫ ши мичи ши мари, къциш юбескъ бȣнътатѣ сȣфлетȣлȣй лоръ. че ачастъ микѫ карте де ꙟвъцътȣрѫ аре пȣцинѫ ꙟвъцътȣрѫ ши бȣнѫ, кȣм ам зис ши май сȣс... нохтиторюл де бине, воаѡ тȣтȣроръ крещинилоръ, смеритȣл Мелхиседек іеромонах ігȣменъ а сфи҃тей лаврѣ Дългополскыѧ.

Тѵпъритȣсаȣ ꙟ тѵпарнѣ чѣ дентъй, влѣт дела нащерѣ лȣй І҃с Х҃с, а҃хмв, м҃сца сеп. з҃і д҃нѧ.

§ 66. Ѧл трелѣ кȣвънтъ ши ꙟвъцътȣрѫ, пентрȣ юбирѣ де арџинтъ

Вою съ вѫ повестеск ши пентрȣ чеѧ че лїе драг арџинтȣл, ѡри карїи аȣ
авѣре ши ѡ цин, ши нич єи съ бȣкȣрѫ де динса ниче алцїи, че вою съ вѫ спȣю
карїи ши ꙟ че кип сьнтъ юбиторїи де арџинтъ, нȣ нȣмаи чеѧ че аȣ авȣцїе мȣлтѫ
ши нȣ вор съ милȣꙗскѫ сърачїи, че ꙟикѫ ши чеѧ че аȣ пȣцинѫ ши ѡ аскȣнд ши
нȣ вор съ милȣꙗскѫ ниче ѡ датѫ пре нимени, че вродеск съ факѫ ши май
мȣлтѫ авȣцїе, ка съ се ꙟбогъцѣзе, ши ашà невоиндȣсе лѡр ꙟтрачѣѧ ле вине
моартѣ шїи ѧ кȣ тотȣлȣш тотъ, ши ашà мъргъ ꙟ мȣнка чѣ де вечїе, коум аȣ
лȣатъ ши пре Іоѵда пентрȣ юбирѣ лȣи де арџинтъ, къче врȣсѣсе съ вънзѫ пре
Доминȣл нострȣ І҃с Х҃с, ши вине съ щици кѫ ѡри кареле ꙗсте юбиторю де арџинтȣ
ачела ва съ се жȣдече денпреоуна кȣ Іоѵда, ши ꙗкътѫ къ вез мȣлци богаци
карїи даȣ сърачилор бани ꙟ добъндѫ, ши кънд ле адȣк сърачїи бани, єй й нȣмърѫ / де доаѡ ши де тре ѡри ка съ ꙟшале, ши кȣм ле адȣк банїи ши пȣнциле, 161
єй шȣпеск дъ ле нȣмърѫ єи сингȣри, ши й траг де грабъ де граб ка нище лȣпи
звърпѫц ши сълбатичи кънд рѫпеск нискаре стръвь, дарѫ къче фак ашà; ка съ
поатѫ съй ꙟшале ши съ ꙟпресоаре ѡстенѣла сърачилѡр, ꙗрѫ кънд съ ꙟтъмплѫ
дъ ле даȣ съ ѧ чева, саȣ оунт саȣ гръȣ, ꙗрѫ апои съ ꙟтъмилѫ сърачилѡр ꙟтрачел анъ де нȣ фак ши наȣ съ ле дѣ че ле сьнтъ датори, ꙗ аскȣлтаци де ведеци че
фак, сокотескь юбиторїи де арџинтъ, кът гръȣ лѣȣ фъкȣтъ съ ѧ, саȣ вин
саȣ оунт, саȣ чарѫ, дече коум съ винде ꙟтр ачел ан єи фак сокотѣлѫ даторничилѡр ши зик, кȣ кȣвънтȣл, акоум тѣм ꙟпрȣмȣтат ши цам дат оун бан,
ши цисаȣ къзоут съм даи є҃ вѣдре де вин, ꙗрѫ акоум тȣ най фъкȣт ꙟ честъ
анъ съ миле плътеще, че акоум винȣл съ винде ѡкаѡа є҃ бани, саȣ і҃, че фаче
вадра м҃ де бани, че цисе каде съм дан де є҃ ѡри м҃, че фак с҃ де бани каре фаче д҃
дȣкаци, дȣкатȣлъ ꙗсте къте є҃ костанде, ши ꙗръш акоум ачещи д҃
дȣкаци нȣи ан съ мїн дан, лас къ те вою май лъсà, ши сьм дан ла анȣл к҃
де вѣдре вадра къте і҃ бани, ши ꙗ каȣтѫ кȣ оун галбень че дъ съракȣлȣи єлȣи ѧ
к҃ де вѣдре де винъ, кареле плътескь єі галкени, скимбаре ка ачаста фак
юбиторїи де арџинт ши немилостивїи ши нȣ вор съи ащѣпте мȣлтъ. ка ши
Х҃с ла чела че повестѣще ла Еѵг҃лїе ꙟ лок де пилдѫ зикъндъ, оун ѡмъ єрà
даторю алтȣѧ ѡ а҃ де таланци, шил апȣкъ съ нй плътѣскѫ, ꙗрѫ єлȣи зисе, къ /
нам, че цисе факѫ милѫ де мине де мѫ ꙗртѫ, атȣнче ачела исе фъкȣ милѫ 162
де дїнсоул шии єртѫ чѣ мїе де таланци, ꙗрѫ єл коум єшй афарѫ ши съ извъвй
де даторїа чеии мїи де таланци афлъш оун даторникȣ ал лȣи чеи єрà даторю ѡ
сȣтѫ де галбени, ши нȣмаи кътоул анȣкъ, ши зисе дъм чѣ сȣтѫ де галбени
чем єщи даторю, ꙗрѫ єлȣи зисе, фрате нȣи ам, че цисе факѫ милѫ де мине
де мѫ маи ащѣптѫ, ꙗрѫ єл нȣ врȣ чел въгѫ ꙟ темницѫ, атȣнче коум аоузисе
чела чеи єртасе чѣ мїе де таланци коум нȣ врȣ съ исе факѫ милѫ съл маи
ащѣпте пентрȣ чѣ сȣтѫ де галбени, єл принсе дел въгѫ пре динсȣл ꙟ
темницѫ аколò съ моарѫ, дарѫ кареле ꙗсте ачела; Х҃с, дарѫ чела кȣ мїа де
таланци; пъкътосȣл, ден єртѫ чѣле мїе де пъкате че авѣ, ꙗрѫ єл нȣ вроу съ
ꙗрте нȣмаи оун пъкат кареле́н стрикасе фрателе съȣ крещинȣл, саȣ съи ꙗрте а҃
бан чеи єрà даторю. дече ши пре нище немл҃остиви ка ачеѧ, Д҃мнезеȣи багѫ
токмà ꙟ мȣнка чѣ де вечїе, деш пїерд ши авȣцїѧш ши сȣфлетеле, ши коущ

пот адꙋче аминте ѡкаанинчїи де ен, кѫ къте сьнтъ але лꙋмїи тоате сьнтъ
пꙋтреде ши трекътоаре ка ѡ нимикъ, ши оунеле ръмънь анчѣ мъкáрѫ дáрѫ
врѣ мъкарѫ съ нꙋ арѫ врѣ. коумъ гръѧще ши ст҃юи Іѡаннъ Златооустъ, ѡме
зиче че те трꙋфеши къче ан авѣре мꙋлтѫ ши аꙋръ ши слꙋџи, ши алте мꙋлте
де тоате; ачѣстѣ съ щїи къ нꙋ сьнтъ але тале, къче къндꙋци ꙗсе сꙋфлетꙋл тꙋ
нꙋ ле еши стъпьнь оунтрꙋи час, че дѣй врѣ де нꙋ ан врѣ тоате кьте ан ле лаши
163 ла чеѧ че ръмънъ / анчѣ, ꙗрѫ нꙋмаи пъиѫ тръеши ле аи, къче кѫ некоеши де
ѡбидеши пре чеи съраци. ши къче къ єши юбиторю де арџинтъ ши немл̃стивъ.
ꙟпрꙋмꙋтѣзѫ ѡкаанинче ши юбитоаре де арџинтъ челꙋѧ чеџ дъ, дъ сърачилѡр, ши
фъ прїатень пре Домнꙋл, кѫ астъзи єши ꙗрѫ мѫине нꙋ єши, ши астъзи єши
богат ꙗрѫ мъине єши сърак, пентрꙋ ачѣѧ адꙋци аминте де моарте, къче кѫ
мъйне вор съци траџѫ ꙟџерїи сꙋфлетꙋл дела тине, дрепть че нꙋ те гътеши де
моарте гръѧще Лꙋка. че пентрꙋ ачѣѧ фрацилор рѡг пре дꙋмнїа вѡастрѫ къци
сънтеци юбитори де арџинтъ, роговѫ пентрꙋ драгостѣ лꙋи Дм̃незеꙋ, съ ѡ
лъсаци, ши съ фици дърꙋитори ши милꙋитори кътрѫ сърачи, ꙗрѫ нꙋ фърѫ
милѫ, ши не мл̃стиви, кѫ де вец фи ашà бине съ щици къ ашà съ фаче, ши Дм̃не-
зеꙋ спре вои, че вѫ адꙋчецї аминте де моарте, къче къ сьнтеци ка флоарѣ кьм-
пꙋлꙋи ши ка ꙗрба карѣ ѡ оусꙋкѫ соареле ши пїѧре, ꙟтрачела кип сьнтемъ нои
тоци анчѣ, ши немикѫ нꙋ лꙋѡм де ꙟ чѣстѣ че авем нои анчѣ ꙟ частѫ
лꙋме, нꙋмаи де вѡм да мл̃стенїе сърачилор, саꙋ кꙋвънт боун съ ле гръим, саꙋ
де не вѡм цинѣ кꙋ кꙋвънтꙋл саꙋ кꙋ лꙋкрꙋл де вѡм ажꙋтà кꙋнка, нꙋмаи де
ачѣстѣ де вѡм мощенѝ аколò, ꙗрѫ ден кьте авем анчѣ, тоате вом съ ле
лъсъм, ши нꙋмаи голи вѡм съ мѣрџем, ка ши коум нѣм нъскоут, дрепт ачѣѧ
фрацилор рѡг пре дꙋмнїа воастрѫ, съ дъм ден кареле авем, кареле бꙋкате,
кареле кꙋвънт бꙋн, кареле милкꙋире, кареле съ ѧ ши съ прїимаскѫ пре сътракꙋл
164 ꙟ каса лꙋй, ка съ добъндим ши нои ꙟпъръцїа / чѣ де вечїе, кꙋ бꙋнѫ дарѣ
Домнꙋлꙋи нострꙋ Іс̃ Хс̃, къ ачелꙋѧи ꙗсте мърїѧ, ꙟ вечїѧ вѣчилѡр не сфъ̀ршит,
аминь.

Nimine, de tre ori, ducatu, ducați, galbenu, galbeni, el (pro *îl*), *să* („si“), *nemică, de în, den.*

IV. ПРАВИЛА чѣ маре

Tipărită în Tîrgoviște, la a. 1652, in fol., XXV foaie nepag. înainte, 795 paginate în urmă.

Titlul: ꙟдерептарѣ леџїи кꙋ Дмнзеꙋ. карѣ арè тоатѫ жꙋдеката
Архїерѣскѫ ши ꙟпъръте̃скѫ де тоате винеле преѡцеши ши мїренеши. **ПРА-
ВИЛА** сфн̃цилѡр Ап̃сли, ачѣле з̃ съб̃. ши тоат̃. чѣл̃. намѣстнич̃. льнгъ ачѣстѣ
ши але ст. Дас̃. а лꙋмїй. Васїл. вел. Тимоѳеи. Ник. Никслае. Ѳеѡлѡгїа дм̃незее-
щилѡр Бг̃ослѡв. скрисе маинаините ши токмите, кꙋ порꙋн. ши ꙟвъцътꙋра
бл̃гоч̃свꙋлꙋи ꙟпърат кѵр: Іѡан Комнинꙋл. де кꙋвън. Дїак. ал мар. Весѣр. лꙋ
Дм̃нз. ши пъзитор де правил. кѵр Алеѯїе Аристинꙋ. ꙗр акꙋм де ꙟтъи препꙋсе
тоате депре єлинѣще пре лимбъ Рꙋм. кꙋ невоинца ши оусердїа ши кꙋ тоатѫ
келтꙋꙗла а пре ст. де Хс̃ кѵр Стефан кꙋ мила лꙋ Дмн̃з. митрон. Тьргов.
Єѯарх плаюл. щи а тот. оуг. ꙟ Тьрговище. ꙟ тѵпографїа прѣ лꙋм. мїеꙋ Домн:
Іѡ. Матѳеи Вд. Вас. ꙟ ст. Митр. ꙟ каса Нълцир. Домнꙋл нос. Іс̃ Хс̃. мр. й
влѣт, зр̃ѯ, алꙋи Хс̃, ах̃нв, в' пос. кел.

Din Prefațiunea I: Прѣсфн̃цитꙋлꙋй ши прѣ ꙟцелептꙋлꙋй мїеꙋ, ши
кꙋ тоате флѣюриле де флѡри але дарꙋлꙋй Дх̃ꙋлꙋй Сфн̃тъ ꙟподобитъ, токма
165 Ап̃слилѡр, С.С. СТЕФАНЬ Митрополит а лъ / Търгѡвищїй. Єѯархꙋлъ
плаюлꙋй: ши а тѡатѫ Оунгровлахїа. чел че е май жос скрис, ка ꙋн фїю сꙋ-

флетескъ ши де немика рѡбъ, кȣ тот сȣфлетȣлъ чѣре роагѫ ши прїаще : тоатѫ сьнътатѣ, ши бȣна петреканїе, дела оунȣлъ ꙟ тро҃ца Дм҃нзеȣ... Ꙗчаста аȣзиндъ ши єȣ май микȣлъ простȣлъ ши плекатȣл прах де сȣитъ пичоареле чинстите але сфн҃цїей тале (ѡ сфн҃те крѣщете) де мȣлци Лакедемонѣни. войю кȣ тоатѫ инема вȣ влагословенїа ши ꙟдемнарѣ сфн҃цїей тале, а препȣне ачастѫ ꙞДРЄПТꙖРЄ де лѣџе дъ пре лимба єллинѣскѫ, пре лимбѫ проастѫ Рȣмьнѣскѫ. нȣ доарѫ, дъ ꙟ невредничїа простимей мѣле, ҫаȣ дъ ве ꙟтро ꙟвъцътȣрѫ ꙟвъцатъ, фъръ нȣмаи кьт мам испититъ а линџе пре дни афарѫ пȣцинелъ Грамматíка ши Сѵнтаѯисȣл. че кȣ тоатѫ минтѣ ꙟцелепцїа арътарѣ спȣнерѣ ши ꙟдерептарѣ, а кȣвїосȣлȣй ꙟтрȣ їермонаш кѵр Ігнатїе Петрици, ши алȣй Пантелеймонъ Лигариди, даскали десъвършитъ амьндѡй дела Хїѡ, вестиц ши фоарте искȣсици ꙟтрȣ тоатѫ дȣмнезеꙗска скриптȣрѫ... Прѣѡсфн҃ства вс҃ : непотрéбный рабъ. Данїилъ М. Панонѫнъ*).

Din II : СТЄФꙖНЪ кȣ мила лȣ Дмн҃зеȣ, Митрополит аль Търгѡ-
вищїй, Єѯархȣл илаюлȣй, ши а тоатѫ Оунгро Влáхїѧ. Прѣсфн҃цилѡ́ръ Ꙗрхїе-
п҃їскѡпи, Митропѡлици. юбиторилѡр де Дм҃нзеȣ Єп҃скѡпи, Єгȣменилѡр : ши
тȣтȣрѡръ Пъринцилѡр / дх҃овничи ши протопѡпи хиротѡници де Дм҃нзеȣ 6
песпе мьна архїерѣскѫ. ашиждерѣ ши а тоате рьндȣꙗлеле чѣле де афарѫ,
сьнътате ши сп҃сиїе роагѫ ши прїаще.

Тоатѫ Скриптȣра карѣ ꙗсте ꙟсȣфлецитѫ де Дмн҃езеȣ, ѡ православни-
чилѡр чититор, фоарте ꙗсте де фолос де ꙟвьцътȣрѫ де ꙟ фрȣнтаре де ꙟ-
дрептаре, дъ педепсире пе дрептате : кȣм гръꙗще дȣмнезеескȣл Ꙗп҃сл. ка съ
поатѫ фи омȣл лȣ Дмн҃езеȣ десъвършитъ, ши бине гътитъ спре тотъ лȣкрȣлъ
бȣнъ... Де ꙟкарѣ ши ачастѫ дȣмнезъꙗскѫ ꙞДРЄПТꙖРЄ де лѣџе. канѡанеле
зик а сфн҃тен ши дȣмнезъещїй Правиле... Дрептъ ачѣѧ ши смеренїа нѡастрѫ
възьндъ о комоаръ ка ачаста аскȣнсѫ, ши ка огръдинѫ ꙟкȣꙗтъ, плинѫ фї-
индъ де тоате флѡриле дарȣлȣй Дх҃ȣлȣй Сфн҃тъ, але пȣртътѡрилѡр ши ꙟсȣ-
флецицилор де Дм҃нзеȣ Пъринци сфн҃ци ши ай лȣмїй даскали ши лȣминъ-
тѡри, карїи аȣ ꙟплȣт тоатѫ лȣмѣ де дȣлчѣ бл҃говóнїе а Дх҃ȣлȣй, гьндїю зи-
кьндъ : че фолос ꙗсте де амьндоаѫ съ стѣ ꙟкȣꙗте кȣмъ зиче скриптȣра ;
май вьртос адȣкьндȣми аминте де кȣвьнтȣл стъпьнȣлȣй мїеȣ Хс҃ пентрȣ
слȣга чѣ виклѣнѫ че аскȣнсе талантȣлъ ꙟ пъмьнтъ, зиш : съ даȣ ши єȣ чева
Домнȣлȣй мїеȣ де ꙟ кьте мїаȣ дат, ка съ нȣ мѫ арът съ зик къ воескъ нȣ-
май фолосȣлъ винелȣи мїеȣ. че войю кȣ тоатѫ инема... ка съ нȣ лас комоара
аскȣнсѫ нич гръдина ꙟкȣꙗтѫ : че съ зиче капетеле дȣмнезъещилѡр Правиле,
съ ле адȣкъ ши съ ле префак. дъ пе Єллинѣще пре кȣвинте проасте Рȣмьнѣще.
ши / ам фъкȣт алѣџере де ꙟ мȣлте ши богате правиле тримецьндъ пъи ши 167
ла ꙟпърътѣска четате, ла прѣ сфн҃тȣлъ нѡстрȣ ши атоатѫ лȣмѣ Патрїархъ
(къ нам врȣт съ скрїȣ дъ пре чѣле типарниче фїиндȣми тѣмѫ, къ де кьндъ
аȣ ꙟкъзȣтъ кърциле правѡславїей ла мьна єретичилоръ, єй наȣ липситъ а
нȣ въгà кьте чева зизанїй), пън че амъ афлат ла чинститȣл нострȣ фїю сȣ-
флетескъ кѵр : Геѡр. Карíди дела Трíкис, кареле аȣ фост в҃ Бнс. скрисѫ кȣ
мьна, Жȣдеката тоатѫ архїерѣскѫ ши льнгѫ динса ши ꙟпърътѣскѫ. кȣ тоате
каноанеле але сфн҃телѡръ съвоаръ ши Ꙗп҃ли, ши а Марелȣй Василїе, ши алтѡръ
дм҃нзеещи ши сфн҃ци пъринци, ꙟпреȣнъ кȣ Ѳеѡлѡг. дȣмнезъещилѡр Бг҃ословии,
скоасѫ ши токмитѫ кȣ норȣнка ши ꙟвъцътȣра бл҃гочестивȣлȣй ꙟпърат кѵр
Іѡаннъ Кѡмнинȣлъ. кȣ маре ши мȣлтѫ сокотинцѫ, де православникȣлъ
ꙟтрȣ Даскали Дїакон, ши пъзиторюлъ де тоатѫ правила ши канѡанеле марїи
Бесѣричи : Кѵр Ꙗлеѯїе Родинȣ. ши ашà кȣ мȣлтѫ оусердїе ши ꙟдемнаре, о ам

---

*) Supt pag. 424 : Данїила Ꙗндреáна монáха Панонскыѧ. /

скос де ꙟтȣнѣрекъ ла лȣминъ. ши кȣ вȣна вое а лȣминатȣлȣй ши бл҃гочести-
вȣлȣй мїеȣ Домнъ: Iѡ Матѳей Воевод Басраб. ши кȣ тот сфатȣл Мъріей
сале, кȣ бл҃свеніа пъринтелȣй мїеȣ Паїсїе Патрїархȣл Іерс҃лимȣлȣй, ши кȣ ꙟде-
мнарѣ а дои фраци юбитѡри де Дм҃нзеȣ ши токма слȣжитори ай областїей
смеренїей нѡастре, типъритȣсѣȣ, ка съ фїе де фолосȣлъ тȣтȣрѡр де обще,
ка о гръдинѫ плинѫ де флори мпросинтѡаре але раюлȣй, саȣ ка ȣн вистїарю де
168 ѡбще Бесѣричїй... ши Домнȣлъ пъчїй фїе кȣ вѡй. аминь. / Ка оун татѫ тȣтȣрѡр
ꙟтрȣ правѡславїе де ѡбще, ши воиторюлъ де тот бинеле: Ачелаш кареле
ꙗсте май сȣсъ скрисъ.

§ 67. Пентрȣ жȣдекъторю. кȣмъ исъ каде съ фїе мл҃срдъ, ши съ нȣ крѣзъ кȣвинтеле немънȣи фъръ де ꙟтрекаре. Глава, перваꙗ

Кадесе жȣдекъторюлȣй, адекъ Архїереȣлȣй, съ фїе асѣмене жȣдекъторюлȣй челȣй дрептъ: ши марелȣй Архїереȣ Дм҃нȣлȣй нострȣ Іис҃ Хс҃. съ фїе тȣтȣрѡръ мл҃срдъ, не адȣкъторю аминте де ръȣ не мънїосъ, не фъцарникъ, не лȣоторю де митъ, дрептȣ, съ нȣ крѣзъ лесне ши фъръ де ꙟтребаре препȣнериле, ши пърьле, ши бънȣѧлеле. Къ де ва аскȣлта̀ ши ва крѣде, адекъ чѣле че стаȣ ꙟнотрива челѡръ вȣне, нȣ ѧсте дрептъ. Пентрȣкъ мȣлци де мȣлте ѡри съ педепсескъ фъръ дрептате, къче нȣ каȣтъ жȣдекъторюлъ вина*).

Гръѧще ши дм҃нзъескȣлъ Злата оустъ, Нȣ се каде съ крези пре нименѣ фъръ де искодире**).

Жȣдекъторюлȣй исе каде съш адȣкъ аминте де чѣсте трей лȣкрȣре. ꙟтъй къ е пре лѣце ꙟченъторю. адоа, къ пре ѡамений ѡблъдȣѧще. атреѧ, къ ꙟ вечїе нȣ е ꙟченъторю: че ши ель ка оунъ омъ ва съ моаръ.

Nemănui, nimenea, aseamene, lucrure.

§ 68. Пентрȣ дрептатѣ, глава а доа ***)

169 Дрептатѣ ꙗсте оунъ лȣкрȣ май адевърат де / тоате, карѣ дъ фїешъ
кȣй дрептате. адеверница дрептъцїй ꙗсте, съ лъкȣѧскъ нещине фрȣмосъ
ши дрептъ, ка съ нȣ бинȣѧскѫ пре нименѣ. Ꙟцелепцїа дрептъцїй ꙗсте, съ
вазъ лȣкрȣриле дм҃нзъещ ши ѡменещи, адекъ дрептатѣ ши недрептатѣ ****).

Кареле наре дрептате зъкътоаре ꙟтрȣ сȣфлетȣль лȣй, че ꙗсте стрикатȣ съ ѧгалбени, ѡри пентрȣ врео пріетеніе, ѡри пентрȣ вражбъ, ши ѡсъндѣще пре чел че е дрептъ дель дъ ѡмȣлȣй недрептъ, ши нȣ вѣде дрептатѣ, ачела фоарте ва съ фїе мȣнчит де Дм҃нзъȣ *****).

Де цїе воѧ съ жȣдечи жȣдекъциле дрептъ. кадецисе съ нȣ кȣнощи пре ниче оунȣлъ де ꙟ чеѫ че жȣдечи, че съ зіче съ нȣ фъцърещи, адекъ съ нȣ ꙗй митъ дела чинева, ниче съци фїе прїатин, саȣ де ва фй ши воѧрю съ нȣци фїе рȣшине де ель, ачастъ аратъ съ нȣлъ кȣнощи. че нȣмай съ каȣци дрептатѣ. ши чине аре дрептате ачелȣѧ съ но дай******).

---

*) În marg.: Матѳеи токмиторюл де лѣце ши іеромонах, кареле аȣ фост фоарте ꙟцелепт пре порекла Властари.

**) Златооустъ.

***) прѣ ꙟцелептȣл Агаѳон. /

****) În marg.: Маѳей.

*****) прѣ ꙟцелептȣл Сїрахъ.

******) прѣ ꙟцелептȣлъ Епиктъ (I. Епиктет).

Каре ж8декъторю фаче дрептате, ачела ꙗсте ж8декъторю дрептъ ла Дм̃нзъ8, ꙗръ кареле н8 фаче дрептате, ачела ·↑дрѫзнѣлѫ ла Дм̃нзъ8 наре*).

Къндъ фаче ж8декъторюлъ дрептате, фаченсева ши де динс8ль милъ, дрепт8лъ ши адеверат8л ж8декъторю Хс̃ Дм̃нзъ8 ла гроазника зи а / ж8декъцїй. 170 Къ Дм̃нзъ8 де алтъ н8й паре бине ка де дрептате, ниче де постъ, ниче де п8ртъри смерите адекъ съ поарте нещине хайне проасте: ка де чела че фаче дрептате к8мъ зиче прр̃ок8лъ Ісаїѧ**).

Гръѧще ши Дм̃н8лъ ностр8 Їис̃ Хс̃***) ла дм̃нзъѧска ши сф̃та еѵ҃гаїе, Н8 ж8дскареци фъцърничѣще, че пе дрептате. ши к8 че мъс8ръ вецп мъс8ра мъс8расева воаѫ. ши фериче де чей гоници пентр8 дрептате, къ ачелѡра ꙗсте ·↑пъръцїа черюрилор.

Гръѧще ши к8вїос8лъ кълвгъръ Антїѡхъ Пандекта****), Чеѧ че вѡръ съ ж8дече дрептъ, ·↑тъй съ чѣръ дела Дм̃нзъ8 съ ле дѣ ·↑целепцїе ши причѣпере, съ к8ноаскѫ дрептатѣ ши недрептатѣ, съ ж8дече дрептъ съ н8 ѡсъндѣскѫ пре нименѣ.

Пор8ничѣще ши дм̃нзъꙗска скрипт8ръ, ж8декъторїи съ н8 факъ стръмбътате ла ж8деката лѡръ. ши де съракъ съ н8й фїе милъ де ель ла ж8декатѫ, к8м ам зиче, де ва авѣ недрептате съ н8л ·↑дрептѣзе пентр8 сърачїа л8й. адъкѫ съ н8й ка8те къче е сърак8, че съл ж8дече пе дрептате.

Гръꙗще аръткторюлъ де черюре, мареле Василїе. ж8декъторюлъ съ н8 се нальце са8 съ се цїе маре пентр8 чинстѣ че аре, ка съ н8 казѫ, де ·↑феричита к8черїе*****).

Fieș cui, nimenea, galbeni, de în, nu judecareți, ceriure. /

§ 69. Пентр8 ѡбичаюлъ алъ Бесѣречїи. глава Д̃ 171

Мареле Василїе, гръꙗще ·↑тро епистлоїе че а8 тримес кътръ Дїодор, де ѡбичаюл чел нескрис, адекѫ обичаюл леџїй аре п8тѣре, пентр8 къ токмириле адекѫ лѣџѣ сѣ8 дат ноаѡ дела ѡамени сф̃ници******).

Оунде н8 е лѣџе скрисѫ, аколо треб8ѧще съ пъзим ѡбичаюл лок8л8й. ꙗрѫ де н8 ва фи ниче ѡбичаю, треб8ѧще съ оурмъм ·↑требѫрїи де ачел л8кр8, ꙗр де н8 вом афла нич к8 ·↑требарѣ де ачел л8кр8, ат8нче треб8ѧще съ сокотѣскѫ бътрънїи к8м вор п8тѣ токми*******).

Ши ат8нче не треб8е ѡбичаюл четъцилѡр, са8 ал епархїилѡр, кънд а8 венит ла ж8декатѫ ѡбичаю ка ачеста ши сѣ8 адевърат, дрептъ ачѣѧ ши чѣле токмѣле кареле к8 ·↑дел8нгат8 ѡбичаю сѣ8 испититъ ши сѣ8 пъзитъ м8лтъ врѣме, сънт де трѣбъ, ꙗръ н8май п8цинъ, че ка ши ·↑бъцът8риле ши лѣџѣ че е скрисъ********).

Гръѧще ши Арменоп8л, Къ ѡбичаюлъ векю ·↑ локъ де лѣџе се сокотѣще ши съ цине*********).

Besearecă, atunce, se-au adevărat.

---

*) свцїи апсли. /
**) Арменоп8л.
***) а Домн8л8и.
****) пандекта се кїамъ къ а8 скрис де тоате де але сф̃тей скрипт8ри.
*****) Василїе вел. /
******) În marg.: Василїе велик.
*******) Матдеи.
********) Фотїе цариградѣп8лъ.
*********) Арменоп8л. /

§ 70. Пентрꙋ єпископъ, глава кї

Єпископꙋл ꙗсте ши съ кїамъ, възьторю ши пꙋртъторю де грижа тꙋтꙋрѡр
крещинилѡр, карїи сънтъ ꙟ епархїа лꙋй, авьндъ вое деплин: адекъ ка ꙋн
172 Архїереꙋ съ факъ прє́ѡцй, дїакон, ѵподдїакони, / чтеци, кьнтъреци, ши кълꙋгърп*).
Ши съ фїе колникꙋ престе тоате лꙋкрꙋриле весеричещи. къ дѣка врѣме
че аꙋ лꙋат ꙟ кизъшїе сꙋфлетеле ѡаменилѡр, кꙋ кът май мꙋлт ꙟкъ съ найвѫ
вое ши пꙋтѣре пре Бесеричи ши пре лꙋкрꙋриле лѡр, ши пре тоате ꙟдрептъриле
весеричещи. ши кꙋ воѧ лꙋй съ факѫ пентрꙋ преѡцїи ши пентрꙋ дїакѡни, мл҃стенїе
сърачилѡр, ши съ айбъ дела дъншїи шй Архїереꙋл къте чева ка съй фїе де нетреканїе
ши дъ трѣба лꙋй. дѣчїа ва ачеста канон ал сфй҃цилѡр Апостѡли**),
Архїереꙋл съ фїе юбиторю дъ стрїини, юбиторю де сърачи, дъ мишъй, кꙋмъ
скрїе дꙋмнезъескꙋл Пакел кътръ Тимоѳей ***).

Дѣчїа дъ ва авѣ рꙋденїе де пре сьнцеле лꙋй ши вор фй сърачи, съ нꙋ ѧ че ва акѣ весѣрика съ дѣ лѡр ши съ ласе весѣрика гоалѫ: че съ ле дѣ съй милꙋꙗскъ кꙋм милꙋꙗще ши пре мишъй.

§ 71. Пентрꙋ Анаѳема, глава лг҃

Анаѳема ꙗсте деспьрцире де Дм҃нзеꙋ, ши ꙟпреꙋнаре ши мощенире Сатаней.
ꙗрѫ сфйтꙋлъ алъ патрꙋлѣ ши а тоатѫ лꙋмѣ съборъ ****) пентрꙋ анаѳема
гръꙗще ашà: ниче ꙋн ом крединчосъ крещинъ съ нꙋш зикѫ Анаѳема. нꙋмай
че съ зикѫ еретичилѡр, ши кълꙋгърилѡр карїи лѣпъдѫ Кипꙋлъ ши нꙋ вѡр съ
се май ꙟтоаркъ: ꙗрѫ де вѡр венй сире покаанїе прїимѣщей шїи ꙟбръцишазѫ.
173 пентрꙋ къ Домнꙋлъ ностръ Іс҃ Хс҃, кареле сѣꙋ погоръте / де ꙟчерюре
пентрꙋ спьсенїа ноастрѫ зиче, намъ кенитъ съ кемъ дрепцїи, че пъкътѡшїй ла
покаанїе, ши маре бꙋкꙋрїе се фаче ꙟ черюре пентрꙋ ꙋн пъкътос че съ покъꙗще.

De în, ceriure (pl.).

§ 72. Пентрꙋ преотъ, дъ се ва ꙟсꙋрà, глава о҃е

Канонꙋлъ а҃ ал съборꙋлꙋй дела Неокесарїа *****) порꙋнчѣще, креꙋнъ ом че нꙋ се ва ꙟсꙋрà, ши се ва фаче преоть де жꙋне, ꙗрѫ аной дꙋпѫ нреоцїе ва врѣ съ се ꙟсоаре, ꙋнꙋлъ ка ачела й съ ꙗ преоцїа де тотъ, ꙗръ дела весѣрикѫ нꙋ се гонѣще. Ꙗрѫ де ва фй алтъ преотъ шїй ва мꙋрй преотѣса, ши ва ръмънѣ въдꙋꙋ, дѣчїа ва врѣ съ ꙗ алтъ мꙋѧре: ꙗйсе ши лꙋй преоцїа, ꙗрь дела весѣрикъ ниче ачела нꙋ се гонѣще.

Ашиждерѣ шй преотѣса къръїѧ й ва мꙋрй попа, де нꙋ ва пꙋтѣ съ се цїе ꙟ кꙋръцїа ей, де ка врѣ съ се мърите: не апъратѫ съ фїе ******).

Каре съ ꙟсоарѫ дѣ доа оаръ, ачела нꙋ поате фй клирикъ. адекѫ мїрѣнꙋль кареле ка лꙋà адоа фъмѣе, ши аꙋ фостъ клирикъ, дѣчїа нꙋмай поате фй клирикъ.

Сокотѣла се сокотѣще ашà, къ де съ ва ꙟсꙋра адоа оаръ клирикꙋлъ, де ꙟ чинсте че аре нꙋ се скоате, че о цине, шиш аре чинстѣ, ши скаꙋнꙋлъ дꙋпъ ръндꙋꙗла чинстїй сале, ꙗрѫ дѣчїа ꙟтралтъ ръндꙋꙗлѫ май маре де аколò

---

*) În marg.: Матѳей.
**) Апс. кан. м҃а. ши л҃й.
***) послан. а҃ гл. г҃. зач. сп҃г.
****) În marg.: съкор д҃ кан. з҃. /
*****) În marg.: Събор Неокесарїа. кан. а҃.
******) Лѣцѣ. /

де оу҆нде ꙗсте ши се афлѫ, а се сꙋй май сꙋсъ нꙋ поате, / дꙋпъ сокотѣла бесеричещилѡръ, ши ꙟпърътещилѡр дм̃незъещилѡръ правиле. 174

Văduu, de în. /

§ 73. Пентрꙋ клиричи ка съ нꙋ мѣргъ ла кърчꙋмѫ, гл. ча̃

Канонꙋлъ нд̃, алъ сфи̃цилѡръ Апостѡли гръꙗще, каре клирикъ се ва аръта̀ къ мѣрџе ла кьрчꙋмъ съ мъньнче ши съ вѣ аколо̀: ачела съ се афꙋрисѣскѫ*).

Дъ се ва тъмпла̀ преотꙋлꙋй а фи кълъторю, ши нꙋ ва авѣ оу҆нде мьнѣ фъръ ла кьрчꙋмъ, ши дъ невое ꙟтралтъ лок наре оу҆нде съ одиχни: атꙋнче нсъ ꙗртѫ съ мъе аколо̀, ши немикъ съ нꙋ се педепсѣскѫ**).

Ши клирикꙋлъ съ найвѫ пръвълїе де вънзаре де винъ, карѣ съ кїамъ простъ, Кърчꙋмѫ. къ де врѣме че єлъ съ опрѣще съ нꙋ мѣргѫ ла дниса, даръ ꙟкъ съ айбъ пръвълїе ка ачѣѧ съ слꙋжаскѫ алтѡръ ѡамени; кърꙋѧ слꙋжвай ꙗсте нꙋмай съ слꙋжаскѫ ꙟпъратꙋлꙋй ши марелꙋй Архїереꙋ, Домнꙋлꙋй нострꙋ Іс̃ Хс̃. ꙟсъ саꙋ съ се пъръсѣскѫ де ачаста, саꙋ съ нсе ꙗ дарꙋлъ. ꙗрѫ пръвълїа ачѣѧ че аре де о ва да алтꙋѧ кꙋ кирїе, ꙗсте єртатъ ши нꙋ се педепсѣще***).

§ 74. Пентрꙋ фалкидїꙋ, глака сп̃в

Лѣџѣ карѣ тае ка ши кꙋмъ аръ тъіа сѣчерѣ (ши ачеста нꙋме че зиче фалкидїос ꙗсте кꙋвьнтъ Ромьнѣще, адекѫ Латинѣще). ши ꙗсте лѣџѣ карѣ / 175
скоате дела испрaвничи саꙋ дела даторничи а треѧ парте де авꙋцїа пъринцѣскѫ, ши се сокотѣще кꙋ коноащерѣ ши алѣџерѣ фечорилѡръ ка май ꙟтьй съ айбъ паче моцинѣнїи чей адевъраци. ши ꙗсте аша̀. де съ ва тьмпла̀ съ айбъ татълъ а̃ фечоръ, саꙋ в̃, саꙋ г̃, пънъ ꙟ патрꙋ. атꙋнче ꙟтьй скотъ даторїйле, ши келтꙋꙗлеле ꙟгрꙋпьрїи лꙋй, ши чѣлѣ че съ вѡръ да пентрꙋ сꙋфлетꙋлъ лꙋй. ꙟкъ ши плата слꙋџилѡръ саꙋ а аргацилѡръ, атꙋнче дѣчїа ꙗꙋ ши копїий саꙋ фечорїи партѣ чѣ адевъратѫ а треѧ а тътьнесъꙋ. ꙗрѫ де ва авѣ̀ татълъ є̃ копїй, атꙋнче ꙗꙋ ши май мꙋлтъ, адекъ жꙋмътате де ꙟтра тътьнесъꙋ, ꙗрѫ чѣѧлалтъ о χързѣще татъл оу҆ндей ꙗсте воѧ, саꙋ оу҆нꙋѧ де ꙟ фечорїи лꙋй, саꙋ а стрїинъ, саꙋ оу҆нде й ва фи воѧ, ши де ва врѣ татълъ съ ле арꙋнче ꙟ маре наре нименѣ трѣбъ алъ опри̇, саꙋ съи ꙗ сѣма, пентрꙋ къ зиче правила токмѣлеле ши лѣџѣ, адекъ токмѣлеле лꙋй чѣлѣ че ласъ де помѣнъ саꙋ пентрꙋ сꙋфлетъ испръвничїи, ачѣлѣ порꙋнчимъ съ фїе кꙋмъ скрїе май сꙋсъ.

Atunce, de în, dentr', a striinu (dativ), *nimenea.*

§ 75. Правиле ꙟпърътещи, глава тн̃д

а̃. Ачиничѣ винѫ, пентрꙋ карѣ се ꙟдѣмнѫ жꙋдекъторюл а май микшора̀ чертарѣ челꙋи виноват: ꙗсте ачаста****), адекъ кьндъ нꙋ е омꙋлъ кꙋ тоатѫ минтѣ, че съ зиче єшитъ де ꙟ фирешъ невꙋнъ, де врѣме че ꙟвацѫ ши правила омꙋлъ че ва / фи ден афарѫ де минте, ачела мъкаръ че грешалѫ аръ 176
фаченꙋ се ва черта̀.

в̃. Некꙋнꙋлъ ши чел ден афарѫ де минте, ачела де съ ва ꙟцелепцѝ кьндка, атꙋнче нꙋ се ва черта̀ пентрꙋ грешале чаꙋ фъкꙋт ла невꙋнїѧ лꙋи.

---

*) În marg.: Апслїи кан. нд̃.
**) Зѡнара̀.
***) Съвор ѕ̃. канон д̃. /
****) În marg.: зач. а̃, şi aşa mai încolo. /

г҃. Челъ че ꙗсте кьндъ ши кьндъ небȣнъ, ꙗрѫ нȣ ꙟ тоате зилеле, кȣмъ сѣръ зиче, патрȣ лȣни ꙗсте небȣнъ, ши чинчи шасе лȣни ꙗсте ꙟцелептъ, ачела фѣлю де ва фаче вре о грешалѫ ꙟ врѣмѣ небȣнїи лȣй, атȣнче нȣ се ва чертà, ꙗрѫ де ва грешѝ ла врѣмѧ карѣ ꙗсте ꙟцелепт. атȣнче се ва чертà токма дȣпѫ кȣм скрїе правила ка ши фїе чине, ꙗрѫ де ва фѝ лȣкрȣлъ ꙟнърекїатъ оаре небȣнъ аȣ фостъ аȣ ба кьндъ аȣ фъкȣтъ ачѣ грешалѫ: атȣнче стѫ ачеста лȣкрȣ ꙟ минтѣ жȣдекъторюлȣй, съ кȣноаскѫ де пре лȣкрȣриле че вѡръ фѝ фостъ пре ꙟпрежȣрȣлъ ачеий грешале.

д҃. Чела че ва фѝ кȣ минте, ши ва фаче вре о грешалѫ, ши пентрачѣѧ грешалѫ се ва пь̀рѫ ла жȣдекъторю, ши гръиндъ мъртȣрїйле, ꙗрѫ єль ꙟтрачелъ часъ ва небȣнѝ, атȣнче жȣдекъторюл л'ва чертà кȣ бани саȣ кȣ добитокъ. ꙗрѫ де ва небȣни єль дѣка ва испрѫвѝ жȣдекъторюлъ пьра, ши ва врѣ съи дѣ ши вре о четате пе трȣпъ: атȣнче де врѣме че пре небȣнȣл нȣл пот чертà трȣпѣще, атȣнче ле ва скимбà чертарѣ лȣй пре бани. ши ачаста се ва фаче кьндъ нȣ ва май фи ниче о нъдѣжде дѣ се май ꙟцелепцирѣ челъ небȣнъ. ꙗрѫ де ва фѝ нъдѣжде съ се ꙟцелепцѣскѫ: атȣнче жȣдекъторюлъ л'ва пȣне ла 177 пазѫ, пънѫ се ва ꙟцелепцѝ съ̀лъ чѣрте. Небȣнȣлъ де аръ ѹчиде ши / пре татъсъȣ, тотъ нȣ се ва чертà ниче кȣмъ.

Den, atunce, cîndu și cîndu, certa („pedepsi"), *împărechiatu* (cu îndoială), *lu* (pro *îl* ; 2), *de a se mai înțelepțirea.*

§ 76. Токмѣла шидерїе наинте а кȣвїѡшилѡр Патрїарши ши Митрополїй ши Ꙗрхїеп҃скопїй, гл. тч҃а-тч҃г

Рома. Цр̃иградȣл. Ꙗлеѯáндрїа. Ꙗнтїѡхїа. Ієр̃слимȣлъ, кареле съ кемà Єлїасъ.

Митрополїиле сьнтъ ачѣстѣ*). Кесáрїа а҃. Єфéсȣлъ в҃. Ирàклїа г҃. Ꙗгкѵ́ра д҃. Кизи́кȣлъ є҃. Филаделфїа ѕ҃. Никомидїа з҃. Никéа и҃. Халкидонȣл ѳ҃. Солȣ́нȣлъ і҃. Тóрновȣлъ аі҃. Оу дри́юлъ ві҃. Ꙗмасїа гі҃. Брȣса ді҃. Неокесáрїа єі҃. Иконїа ѕі҃. Ивéррїа зі҃. Пїсидїа иі҃. Кóринѳȣл ѳі҃. Монемвасїа к҃. Ꙗѳи́на ка҃. Палеé пáтре кв҃. Трапезоида кг҃. Лáрїса кд҃. Нáвпакта ке҃. Филипȣполи кѕ҃. Рóдосȣлъ кз҃. Серре ки҃. Фили́пȣл кѳ҃. Христȣ́поли саȣ Кавала л҃. Змирна ла҃. Митили́нȣл лв҃. Іѡáнина лг҃. Дедимотихȣл лд҃. Мелени́кȣлъ ле҃. Нéепáтре лѕ҃. Ѳива лз҃. Єносъ ли҃. Керасȣ́нда лѳ҃. Дїюлъ м҃. Меѳимна ма҃. Хр̃стїанóпол мв҃. Лакедемонїа мг҃. Наронаѯїа мд҃. Месѵмврїа ме҃. Сѵливрїа мѕ҃ Ꙗргȣс ши Напліȣ мз҃. Єврíпȣл ми҃. Софїа мѳ҃. Мидїа н҃. Созóполи на҃. Ꙗнхїáлȣл нв҃. Варна нг҃. Дъ̀рсторȣлъ нд҃. Бръилѣнȣл не҃. Каравизїис нѕ҃. Марѡнїа нз҃.
178 Периѳеорїа / ни҃. Зихишнъ нѳ҃. Драма ѯ҃. Некóполи саȣ Неврокóпȣ ѯа҃. Гáнȣлъ ѯв҃. Ризéȣлъ ѯг҃. Лазїа ѯд҃. Витѳїа ѯє҃. Кафà ѯѕ҃. Хїȣлъ ѯз҃. Ли́мнȣлъ ѯи҃. Имврȣлъ ѯѳ҃. Оугровлахїа о҃. ши Молдо Влахїа оа҃.

Съ щїи къ оунїи де ꙟ Єп҃скопи сѣȣ фъкȣт Митрополици, адекъ дела Коринѳъ де ꙟ Єп҃скопїи сѣȣ фъкȣтъ Митрополїи в҃, Ꙗргȣлъ ши Нáвплїа. ши Монемвасїа съ кїамъ ка ши а҃, Єѯархъ а тотъ Пелопóнисȣлъ, цїиндъ ши локȣлъ ал Си́дїи... Дѣчїа апои сѣȣ фъкȣтъ ла Оугровлахїа, адекѫ ꙟ Цара Мȣнтенѣскѫ дой Митрополици. ши ꙟсъ оунȣлъ цине локȣлъ ал Ꙗнкирїи, ши се кїамъ Єѯархъ а тоатѫ оунгȣримѣ ши ал плаюлȣй **). Ꙗрѫ алтȣлъ съ кїамъ Митрополитъ Лáтȣрїи Църьи Мȣнтенещи спре Северинъ, ши локȣлъ цїиндъ ал

---

*) În marg.: алкътȣирѣ а де пȣрȣрѣ поменитȣлȣи ꙟпърат Кѵр Ꙗндрóник в҃ Палеолѡгъ, кȣм требȣе съ фїе Скаȣнеле але шедерїи маи сȣсъ але Митрополїилѡр. /

**) În marg.: съмнѣзѫ де вези. /

Ꙗмасїй. ꙗрѫ акꙋм нꙋ се кїамѫ ачела митрополитъ че Єп̃сконъ. къче къ сынтъ в̃
Єпископїй сꙋпт Митрополитꙋлъ Църьй Мꙋнтенещи, адекъ: Рымникꙋлъ, ши
Бꙋзъꙋлъ. Ръмникꙋлъ май маре, ꙗрѫ Бꙋзъꙋл май микъ. ꙗрѫ Митрополитꙋл
аре бл̃свенїе де хиротонѣще ель, ши пре Єпископїи църъй Ꙗрдѣлꙋлꙋй де ꙟ
цара оунгꙋрѣскѫ. ашиждерѣ ши пре ачей де локъ ай лꙋй. Ꙗрѫ ꙟ Мавро Блахїа
алци дой. ши ꙟ Галаци, карѣ ꙗсте латꙋрѣ дъспре Рꙋсїа чѣ микѫ... Ꙗфлъсе
скрисъ ꙟ правила алꙋй Матѳей Бластари, кꙋмъ ши Молдовлахїа аꙋ фостъ
сꙋпꙋсѫ Ѡхридѣнилоръ. ꙗрѫ акꙋмъ ниче Ѡхридѣнилѡръ се плѣкъ ниче Цр̃игръ-
дѣнꙋлꙋй, ши нꙋ щимъ де оунде аꙋ лꙋатъ ачастъ пꙋтѣре... / 179

Пентрꙋ каре Митрополици цинъ ши аꙋ пънъ ꙟ зїоа де астъзи сꙋпт мъна лѡръ Єп̃скопїи... Мꙋнтѣнꙋлъ, цине ачѣстѣ. а Рымникꙋлꙋи. ши а Бꙋзъꙋлꙋи. Молдовѣнꙋлъ, цине ачѣстѣ. Ръдъꙋцꙋл, ши а Романꙋлꙋй, ши Хꙋшїй...

Пентрꙋ Митрополиц, карїи съ зик прѣчинстици ши Єѯархи... Оуггровлахꙋлъ. прѣ чинститъ ши Єѯархъ а тоатѫ оунгꙋримѣ ши ал Плаюлꙋй. Молдовѣнꙋлъ, ал Сꙋчавей ши а тоатѫ Молдовлахїа.

§ 77. Пентрꙋ шапте върсте. Ѳеологїа сф. Пъринци, гл. ѕ̃і

Коконъ ꙗсте омꙋлъ дѣка наще, пънъ ла д̃ ани. копилъ се кїамъ дела патрꙋ ани, пънъ ла патрꙋспрезѣче. кътъригъ ꙗсте де ꙟ є̃і ани, пънъ ꙟ доазечи ши дой. воиник адекъ жꙋне ꙗсте, де ꙟ доазечи ши трей, пънъ ꙟ м̃в. бърбатъ ꙗсте де ꙟ м̃в де ани, пънъ ꙟ н̃ѕ. ꙗрѫ бътрынъ ꙗсте дела н̃ѕ, пънъ ла ѯ̃д. ꙗрѫ мáторъ ꙗсте дела ѻ̆ де ани, пънъ ла оптъ зечи. дѣчїа май мꙋлтъ непꙋтинцѫ ши дꙋрери ши боале*).

De în, mátoru (lat. *maturus* ; „senex, decrepitus“).

§ 78. Пентрꙋ нѡй крещинїи, де ꙋнде нѣмъ нꙋменитъ, де не кемъмъ крещини, гл. к̃г

Дела Хс̃ не кемъмъ нѡй крещинїй Крещини, къ маинаинте не кемамъ
Назѡрей ши Галилей**) ꙗрѫ дѣка се ръсипирѫ Ꙗп̃слїи пре ꙟ латꙋриле
лꙋмїи, / мѣрсе Петръ ши алци оаре карїи ла Ꙗнтиѡхїа ши пропедꙋирѫ не Хс̃, 180
ши де атꙋнче ꙟченꙋрѫ оученичїи а се кїемà Крещини. кꙋмъ зиче Лꙋка ла Дѣанїа
Ꙗп̃слилѡр. де ꙟ карїи оунїи аꙋ, ши цинъ нꙋмай нꙋмеле, ꙗрѫ дарꙋлъ ши лꙋ-
крꙋриле крещинилѡръ наꙋ...

S-au numenitu („s-au numit“), *pre în* („prin“), *de în*.

§ 79. Пентрꙋ висе, гл. л̃д

Винъ ла омъ мꙋлте висе***). къч къ цине ꙟтрꙋ минтѣ лꙋй. ачела лꙋкрꙋ че юбѣще съ къщище ши съ добъндѣскѫ тоатѫ зїоа. дѣчїа ноаптѣ лъ вѣде ꙟ вис. винъ виселе ши песте драчи, винъ ши дела стомах къндъ нрѣ мънънкѫ омꙋлъ мꙋлт ши се ꙟбатѫ. винъ ши дела Д̃мнзеꙋ, къ де мꙋлте ѡри дꙋмнезъещїи ꙟцери кꙋ висꙋре ꙟгрозескъ ши спаръ нри нѡй. ши де мꙋлте ѡри ши сꙋфлетꙋлъ, ка оунъ кꙋвынтъторю ши гъндиторю че ꙗсте: кꙋноаще маинаинте ши аратѫ омꙋлꙋй нище лꙋкрꙋре. ꙟсъ дрепт ачѣѫ кыте висе ва ведѣ омꙋлъ, нентрꙋ ꙟдрентарѣ, ши ꙟтоарчерѣ дъ ꙟ ръꙋ ла бине: ачѣлѣ съ ле ши юкѣскѫ.

---

*) În marg.: Дм̃зеещ даскали а̃—з̃.
**) În marg.: Маринъ преотꙋл аскерт дела Хїꙋ ши даскал. /
***) În marg.: Ꙗчелꙋꙗш Ꙗнастасїе.

Пентрȣ висе спȣнъ ши ꙟцелепцїи чей де афарѫ: адекъ Катонъ*) Єли́ка... адекъ кьте аре омȣлъ ꙟтрȣ минтѣ лȣй, кьндь ꙗсте дещептатъ, ꙗрѫ дѣка адоарме ачѣлѣш вѣде ши ꙟ висъ).**

Visu (pl. *vise* și *visure*), *peste* („prin"), *dă în*. /

181 V. Клȣч, sau КѢѦ ꙞЦЕЛЕСȢЛȢИ

Tipărit în București, la a. 1678, in fol. mic, IV foaie neteapaginate înainte și 108 paginate în urmă.

Titlul: **Кѣѧ** ꙟцелесȣлȣи, скоасъ пре лимбъ рȣмнѣскъ кȣ ѡср҃дїѧ прѣ сфйнт. кѵр **Вар. Мит.** Ѹгр. Влах. ꙟ зил. прѣ лȣм. дом: іѡ **Шер. Воевод.** ши саȣ тѵпърит ꙟтъю ꙟ митроп. Бȣкȣрещ. ании дом. ҂ахои.

Din Prefațiune: **ВАРЛААМЪ** кȣ мила лȣи Дм҃нзеȣ Архїеп҃скпъ и митрополить аль Търгóвищїи ши аль скаȣпȣлȣй Бȣкȣрещилор. Єѯархъ плаюлȣй ши а тоатѫ Ѹгровлахїѧ. Тȣтȣрорь православничилорь крещини, карїи сънть нъскȣци ꙟтрȣ лимба ноастръ рȣмънѣскъ сънътате сп҃сенїе, роагѫ ши прїѧще кȣ тоатѫ инема...

Пȣниндь ши смеренїѧ ноастрѫ ꙟнаинте, кȣвьнтȣл стъпѫнȣлȣи нострȣ лȣй Іс҃ Хс҃, пентрȣ слȣга чѣ лѣнеше,... ам сокотить ꙟтрȣ инема мѧ: къ а мȣлте ръȣтъци ꙟвацѫ лѣнѧ. дирепть ачѣѧ, кивзȣию: ка съ нȣ мъ афлȣ ꙟтрȣ лѣне пентрȣ негрижирѣ талантȣлȣй, каре мисаȣ дат мїе дела стъпѫнȣль ши Дм҃незеȣл мїеȣ Іс҃ Хс҃. че кȣ кът мїар фи пȣтѣрѧ причѣперїи мѣле съл ꙟмȣлцескь: ꙟтрȣ нѣмȣль мїеȣ рȣмънескь. ши ачастъ сокотѣлъ ши кивзȣѧлъ вїиндь ꙟтрȣ инема мѧ: кȣ ажȣторюл ачелȣѧ че петрѣче май пе дѣсȣпра черюрилѡр ꙟтрȣ мърирѣ вѣчникѫ, Пъринтеле фъкъторюл вѣчилѡрь, ши а тȣтȣрорь фаптелорь: апȣкатȣмам, ши кȣ мȣлтъ ѹсръдїе ам невоить, ши даскали де тѵпогра́фїе ам 182 адȣсь: ꙟ / сф҃та ши де Дм҃незеȣ пъзита митрополїе а скаȣнȣлȣй Бȣкȣрещилорь. ши ꙗм ашезать ши де изноавъ тѵпогра́фїе адекъ тѵпарю де типърнтȣл кърцилорь ам ръдикат: кȣ тоате мещершȣгȣриле къте аȣ требȣнть. ши ꙗръш май де изноавѫ кȣ тот денадинсȣль, сокотѣлѫ ши черчетаре ам фъкȣт, че карте ар фи де ѡкадатъ маи де фолос ꙟтрȣ нѣмȣл нострȣ рȣмънескь а съ типъри, ши а съ да весѣречїи ноастре чеи православничи. ши ам афлать ачастъ карте че съ кѣмъ словенѣще: ключъ разȣмѣнїѧ. адекъ че съ зиче рȣмѫнѣще, кѣѧ ꙟцелесȣлȣй. фъкȣтѫ, ши кȣлѣсѫ динтрȣ мȣлте скриптȣри сфинте. кȣ вȣнѫ сокотѣлѫ, скоасѫ пре лимбѫ рȣсаскѫ: де прѣ ꙟвъцатȣл кѵр Іѡани́кїе Галетовски. архїма́ндритȣл Черниговȣлȣй. карѣ фїиндь типъритѫ ꙟтрȣ вестита четате а Ливо́вȣлȣй. де ачастѫ карте ам пȣсь смеренїѧ мѧ ꙟ сокотѣлѫ: кȣмь ва фи де фолос маре бесѣречний цържи ноастре рȣмънещи, ши де ꙟндрептаре а мȣлци спре фолосȣл сȣфлетȣлȣи нѣмȣлȣи нострȣ, скоцѫндȣсе, дентрȣ акоперирѣ лимбїи стрїине. ши кȣ мȣлтѫ ѡсръдїе ам невоить. ши нам крȣцать дентрȣ дирѣпта агониситъ а мѣ: че кȣ мȣлтъ келтȣꙗлъ ам токмить даскали ꙟвъцаци, ши лѣм дать ачастъ карте де ѡ аȣ̆ скос ди пре лимбъ рȣсѣскъ пре лимба ноастръ дирепть рȣмънѣще. ши пентрȣ ка съ се ꙟмȣлцѣскъ ачесть дарь бȣн ши скȣмп, спре ꙟцелѣцерѣ нѣмȣлȣи нострȣ ѡ ам пȣс ꙟ тѵпарю кȣ ажȣторюл вȣнȣлȣи мїеȣ стъпънь ши Дмнезеȣ Іс҃ Хс҃ кареле мїаȣ дат мїе ачастъ ꙟдемнаре: 183 ши саȣ ꙟчепȣт а съ типъри кȣ / тоатѫ невоинца кȣ бȣнъ сокотире... Ка ȣнь татъ тȣтȣрорь ꙟтрȣ православїе де ѡбще. ши воиторю де тот бинеле, Ачелаш кареле ѧсте маи сȣсь скрись.

---

*) Катѡн.

**) Însemnare: pagina 795 lipsește în multe esemplare. /

§ 80. Ла дꙋминека а тꙋтꙋрор сфйцилор

Бесѣрека ноастрѫ а Ръсъритꙋлꙋи, пръзнꙋѧще дꙋминека а пъринцилор
челор сфйци, ши дꙋминека а тꙋтꙋрор сфйцилор. крезънд: прекꙋм оаменїи чеи
сфйци къндь морь: сꙋфлетеле лѡр єшиндь дин трꙋпь, нꙋмаи де кът мерг
диренть ла ꙟпъръцїѧ черюлꙋи: спре одихнирѣ ча вѣчникѫ, ши аколѡ съ
роагѫ лꙋи Дм҃нзеꙋ пентрꙋ нои, ши не къд пре нои ши тоате требиле ноастре.
къ ашà кънтѫ бесѣрека ноастрѫ ча православникѫ ши кадѳоличаскѫ, зикѫндь:
Прѣ лъꙋдаци мꙋченичи, пре вои пъмѫнтꙋль нꙋ въ пꙋтꙋ аскꙋнде, че черюл въ
прїймй, ши съ дешкисе воаѫ оушиле раюлꙋй, ши фїйндь ꙟ лъꙋнтрꙋ въ ꙟдꙋл-
чит ди ꙟ помꙋл вїецїй, рꙋгацивѫ лꙋй Хс҃, ка съ дърꙋѥскѫ сꙋфлетелор ноастре,
паче ши маре милѫ. фъгъдꙋескь ши єꙋ дм҃нѣ воастрѫ а арѫтà кꙋ мꙋлте
фѣлюри де мъртꙋрїй, ꙟ че кип авꙋма съ афлѫ сфйцїй ꙟ черю, дꙋпѫ ачѣѧ
вою арътà воѧ лор, кꙋм съ роагъ пентрꙋ ной лꙋй Дм҃нзеꙋ, маи пре ꙋрмъ вою съ
арът, ꙟ че кип не кьд пре ной, ши цинꙋ тоате тревиле ноастре, ши ачѣѧ вою
фаче нентрꙋ ка съ причѣпеци, ши съ кемаць сфйцїй ꙟтражꙋторю ꙟтрꙋ тоате
невоиле воастре, ши пре нꙋмеле лор съ фачеци весѣреч спре лаꙋда лꙋй Дм҃нзеꙋ,
ши съ пръзнꙋици сърбѫториле лор. дирепт ачѣѧ, съ фїе / ачастъ вороавѫ а 184
мѧ спре лаꙋдъ тꙋтꙋрор сфйцилор ши дꙋмнѣ воастрѫ спре фолос сꙋфлетескь.

§ 81. Ла а гї дꙋминекъ дꙋпъ погорърѣ Дх҃ꙋлꙋй Сфйтъ

Ꙟ доаѫ кипꙋри ꙗсте бесѣрека, оуна ꙗсте каре ва фи фъкꙋтѫ де фїе че
лꙋкрꙋ, аꙋ де пїатрѫ аꙋ де лемнꙋ, бесѣрекѫ ка ачѣѧ аꙋ фость фъкꙋть Соло-
монъ ꙟпъратꙋл ꙇзраилтѣнилор ꙟ четатѣ Ꙇерꙋсалимꙋлꙋй, ши ꙗꙋ пꙋс нꙋмеле
сфйта а сфйцилор. къ ашà аꙋ зис Соломѡн рꙋгьндꙋсе лꙋй Дм҃нзеꙋ. зиинд ам
зидит бесѣрекъ лъкаш цие, прекꙋм мъртꙋрисѣще ꙟн а треѧ карте а ꙟпъра-
цилор, ꙟ и҃ канете. Ꙗдоаѫ бесѣрекѫ ѧсте съборникъ кадѳоличаскъ, адекѫ,
адꙋнарѣ ѡаменилор крединчоши, кътрѫ карїй зиче сфйтꙋл Павель апостолꙋ,
гръиндь: вой сънтець бесѣрека Дм҃нзеꙋлꙋи челꙋи вїꙋ. ачà бесѣрекъ православ-
никѫ аре дела Хс҃ пꙋтѣре ши чинсте датѫ єй, кꙋ каре чинсте ши пꙋтѣре поате
нꙋ нꙋмай пре мирѣни*), ѡаменїи чей не сфйцици, ши пре клйричи, ѡаменїй сфйци-
ци, че поате ши пре архїєпкпии чей мари, ла съборь маре а жꙋдекà, ай чертà,
ши ай деспърцй, ши ай афꙋрисй, къ къ ашà аꙋ зись стъпъиꙋл бесѣречїй Хс҃,
прекꙋм скрїе сфйтꙋл Матѳей бꙋнꙋль веститорю ꙟ и҃ї капете гръиндь. де ва
грешй кътрѫ тине фрателъ тъꙋ, пасъ шил въдѣще пре єл ꙟтре тине, ши ꙟтре
дынсꙋль сънгꙋрь, ши де те ва аскꙋлтà, атꙋнче ай добъндит пре фрателе / 185
тъꙋ, ꙗрѫ де нꙋ те ва аскꙋлтà съ ѧй кꙋ тине ꙗрѫ ꙋнꙋл саꙋ в҃, къ ден гꙋра а дой
саꙋ а трей мъртꙋрїй ва ста тоть граюль ꙗрѫ де нꙋ ва аскꙋлтà ничи пре дыншїй
спꙋне бесѣречїй: дирепть ачѣѧ архїерени чей маи мари ши май чинстици датори
сънть съ фїе аскꙋлтътори бесѣречей чей де пꙋрꙋрѣ, ши съ фїе сꙋпꙋши жꙋде-
къцїй ши съборꙋлꙋй єй къ ашà аꙋ зись Хс҃: ꙗрѫ де нꙋ ва аскꙋлтà ничи де
бесѣрекъ съ фїе цїе ка ꙋн пъгънь ши вамеш. дечи ачà бесѣрекъ православникѫ,
кꙋ мꙋлте фѣлюри де нꙋме съ нꙋмѣще, каре нꙋме ꙟтрꙋ ачастѫ казанїе де астъзи
пофтескь а ле спꙋне, нꙋмай че рогь пре Домнꙋль Хс҃ де ажꙋторю ши пре дм҃нѣ
воастрѫ де аскꙋлтаре.

---

*) În marg.: лꙋмѣни. /

VI. БИБЛІꙖ

Tipărită în București, la a. 1688, in fol. mare, V foaie nepaginate dintîiu 932 de pagine, și 4 foiu nepaginat în urmă.

Titlul: Библїѧ адекѫ дȣмнезеꙗска скриптȣръ але чеи кеки ши але
чеи ноаѡ лѣџе. тоате каре саȣ тѫлмъчить дȣпре лимба елинѣскѫ спре ꙟцелѣ-
џерѣ лимбїй рȣмѫнещи кȣ порȣнка прѣ бȣнȣлȣй крещинь, ши лȣминатȣлȣи
домнь Їѡань ШЪРБѦНЬ Кантакȣзинò Басарабъ Воеводъ, ши кȣ ꙟдем-
нарѣ дȣмнѣлȣй Костадинь Брънковѣнȣль мареле логофъть непоть де сорь
аль мърїей сале, Кареле дȣпъ пристъвирѣ ачестȣи маи сȣс номенить домнȣ,
пȣтѣрникȣль Дм̃нзъȣ ден алѣџерѣ а тоатеи Църь Рȣмѫнещи, пре дȣмнѣлȣи
лаȣ коронат кȣ домнїѧ ши стъпѫнирѣ а тоатъ Цара Оугровла́хїеи. ши ꙟтрȣ /
186 зилеле мърїеи сале саȣ съвѫршить ачесть дм̃нзъескь лȣкрȣ. кареле ши тоатъ
келтȣꙗла чѣ де съвѫршить ѡаȣ рѫдикать. Типъритȣсаȣ ꙟтѫю ꙟ скаȣнȣл
митрополїей Бȣкȣрещилорь, ꙟ врѣмѧ пъсторїеи прѣ сфи̃цитȣлȣй пъринте
кѵрь Ѳеодосїе митрополитȣль църїй, ши єѯархȣ латȣрилорь, ши пентрȣ чѣ
де обще прїйнцъ саȣ дърȣит нѣмȣлȣй рȣмѫнескь. ла анȣл дела фачерѣ лȣмїй
зрч҃з. ꙗрѫ дела спъсенїѧ лȣмїй ҂ахпи. ꙟ лȣна лȣй ноември ꙟ і҃ зиле.

Din Prefațiunea I: Їоань Шърбань Кантакозинò Басарабъ воеводь,
ден мила лȣй Дм̃нзъȣ, Домнȣ ши бирȣиторю а тоатъ Оугровла́хїѧ... ши
ачаста ам фъкȣт ла тълмъчирѣ ачещїй сфи̃те скриптȣри, фъкѫндь мȣлтъ
невоинцъ ши дестȣлъ келтȣꙗлъ, деспре о парте пȣиндь даскали щїȣци фоарте
ден лимба єлинѣскѫ, пе прѣ ꙟцелептȣл чел дентрȣ даскали алесь ши архїереȣ
Германо Нисйсь, ши дȣпъ петрѣчерѣ лȣи пре алцїй каре саȣ ꙟтѫмплат, ши
деспре алтъ парте аи ноштри оамени ай локȣлȣй нȣ нȣмай педеѱинци ꙟтрȣ а
ноастръ лимбъ че ши де лимба єлинѣскъ авѫндъ щїинцъ ка съ о тълмъчѣскъ,
карїй лȣѫндь лȣминъ ши дентралте извоаде веки, ши алътȣрѫндȣле кȣ чел
єлинескь ал челор о҃ де даскали, кȣ врѣрѣ лȣй Дм̃нзъȣ о҃ аȣ съвѫршить пре
кȣм съ вѣде, ши мъкаръ къ ла оунеле кȣвинте съ фїе фость фоарте кȣ невое
тълмъчиторилор пентрȣ стримтарѣ лимбїи ромънещи, ꙗръ ꙟкъш авѫндь
пилдъ пре тълмъчиторїи латинилор ши словѣнилор, пре кȣм ачеѧ ашà ши аи
187 ноштри, лѣȣ лъсат / пре кȣм съ читескь ла чѣ єлинѣскъ, ши дȣпъ испръвирѣ
тълмъчитȣлȣй ачещїй фолоситоаре ши сфи̃те остенѣле, лȣѫндь дȣпъ кȣм съ
каде ши вое дела сфи̃та ши мȣма ноастръ бесѣрека чѣ маре, саȣ дат ꙟ типо-
графїе де саȣ типърит ꙟ сфи̃та митрополїе ден Бȣкȣрещи фїиндь архїереȣ
ши пъсторю крещинескȣлȣй ачестȣѧ нородь, прѣ сфи̃цитȣль пъринтеле нострȣ
кирь Ѳеѡдосїе митрополитȣл.

Din Pref. II: Прѣ лȣминатȣлȣй... Їоан Шербан К. Б. воевод... ши
ажȣци бесѣречїй ꙟтѫю, къ скриптȣра чѣ ноѡ ръсипитъ фїиндь, дȣпъ изводȣл
чель векю, ши кȣ невое афлатъ асъ чети, де преѡцїй чей де царъ, ла рѫндȣꙗла
типикȣлȣй єлинескк, спре лесне четире ѡ ай токмить. Ꙗдоа къ ѡ ай тѫлмъчит
ꙟ лимба рȣмѫнѣскъ, ши ѡ аи типърит ши динтра мърїй тале келтȣꙗлъ, атѫ
тѣ кърци фъкѫндь лѣй дат маичїй бисѣречїй а съ читѝ. Ꙗтреѧ къ вѣкѧ скрип-
тȣръ тѫлмъчиндȣѡ пре лимба рȣмѫнѣскѫ а ѧве а съ читѝ ѡ ай фъкȣт, къ де
врѣме че дȣпъ политичещиле леџи, нȣ съ каде ѡмȣлȣй грекь, а нȣ щїй леџиле
гречилор, кȣ кѫть єрà май дирепть крещинїй рȣмѫни, съ щїе леџиле лȣй Дм̃не-
зъȣ, каре ѧсте сфи̃та скриптȣръ, ши адевърать ла рȣмѫни саȣ плинить
кȣвѫнтȣл апостолȣлȣй Филип. каре аȣ зись кътръ хадѫмȣл ꙟпърътѣсїи
Єѳїѡпилор, ѡаре кȣнощи чѣле че читещи... кȣ кѫть май вѫртось врѣдник
де мїй де лаȣде єщи мърїѧта, каре ла оунь народ ꙟтрег даи кȣвънтȣл лȣи
188 Дм̃нзъȣ... ка съ лȣминѣзе челор ден касъ аи бесѣричїи нороаде, / Рȣмѫнилор
молдовѣнилор, ши оугровлахилор. Крещинатаȣ сфи̃тȣл Златаȣсть пре рȣ-

мѫни, пре карїй ши лъкȣиторїй Нистрȣлȣй ꙟй нȣмескъ лѣтописециле чѣле бесеречещи, ꙟвъцѫндъ пре оунїй дентрѫншїй карте ши лимба елинѣскъ, ши кȣ ачѣѧ аȣ ꙟвъцат пре чеѧлалци... Стравѡн скрїиторюл де пъмѫнтъ вредничїѧ ши мърирѣ рȣмѫнилор скрїиндъ, нȣмаи пре осташїй времїй ачеїѧ каре ера̀ асȣпра врѫжмашилоръ църѫи ꙟн нȣмъръ ꙗрѫ ꙟ зилеле мърїей тале, ши бърбаци ши мȣери ши тинери авѫндъ армъ кирȣитоаре сфйта скриптȣръ ощескь ꙟпотривъ.

Досиѳеȣ ден мила лȣй Дм҃нзъȣ Патрїархъ сфйтей четъци Іерȣсалимȣлȣй ши а тоатъ Палистина рȣгъторю де сънътатѣ Мърїи тале.

§ 82. Фачерѣ, кап г҃, III, 1—7

Ꙗръ шарпеле ера̀ маи ꙟцелептъ декѫтъ тоате хїаръле чѣле дѣсȣпра
пъмѫнтȣлȣй, каре лѣȣ фъкȣтъ Дм҃нзъȣ, ши зисе шарпеле кътръ мȣѫре че къ
аȣ зис Дм҃нзъȣ, съ нȣ мѫнкаци ден тотъ лемнȣлъ гръдинїи. Ши зисе мȣѫрѣ,
ден роада лемнȣлȣй гръдинїй вом мѫнкà. Ꙗръ роада лемнȣлȣй, че ꙗсте ꙟ миж-
локȣлъ гръдинїи аȣ зисъ Дм҃нзъȣ съ нȣ мѫнкаци дентрѫнсȣл, ниче съ въ атин-
нȣщи де дѫнсȣлъ, пентрȣ ка съ нȣ мȣрици. Ши зисе шарпеле кътръ мȣѫре,
џе вецъ мȣрѝ кȣ моарте. пентрȣ къ щїѧ̀ Дм҃нзъȣ кȣм ꙟ че зы вецъ мѫнкà ден-
трѫнсȣл, се воръ дешкиде окїй вощри, ши веци фѝ ка нище Дм҃нзей, конѡскѫндъ
ръȣлъ ши бинеле. Ши възȣ̀ мȣѫрѣ кȣмȣе лемнȣл бȣн ла / мѫнкаре ши кȣм е 189
плъкȣт ал ведѣ̀ кȣ окїй, ши фрȣмосъ ꙗсте ал причѣпе, ши лȣѫндъ ден роада
лȣй мѫнкъ, ши дѣде ши бърбатȣлȣй ей кȣ дѫнса ши мѫнкаръ. Ши съ деш-
кисъръ окїи амѫндȣрора, ши коноскȣръ кȣм деспȣꙗц ера̀, ши кȣсȣръ фрȣнзе
де змокинъ, шишъ фъкȣръ лор ꙟчинџери ꙟпрежȣръ.

Zise, deade, despuiatu („nudus“), *den.*

§ 83. Ꙗдоа лѣџе, кап. дї. XIV, 1—21

Фїй сънтецъ Дм҃нȣлȣй Дм҃незеȣлȣй кострȣ, съ нȣ къ кȣръциц съ нȣ
пȣнеци плешȣвитȣръ ꙟтрȣ мижлокȣл ѡкилор вощри пре мортъ. Къчи нъродȣ
сфйнтъ ещи Дм҃нȣлȣй Дм҃незеȣлȣй тъȣ, ши пре тине тѣȣ алесъ Дм҃нȣлъ Дм҃незеȣл
тъȣ, съ фїи лȣй нърод авȣт дентрȣ тоате лимбиле кѫтес прѐ фаца пъ-
мѫнтȣлȣй. Съ нȣ мѫнкацъ тоатъ скърба. Ꙗчѣсте добитоаче съ мѫнкац, ки-
цел ден вои, ши мїел ден ѡи ши цапъ ден капре. Червȣ ши къириѡаръ ши
би́вол, ши цап сълватик ши инородȣл, ши зъмбрȣл, ши къмилопа́рдосъ.
Тѡтъ добитокȣл чеи е копита спинтекатъ, ши оунгїѣще, оунги де доаѡ
џемънъри, ши скоате рȣмъгътȣръ ꙟтрȣ добитоаче ачѣстѣ съ мѫнкацъ.
Ши ачѣстѣ съ нȣ мѫнкац, дентрȣ чѣле че скот рȣмъгаръ, ши дентрȣ
чѣле че ꙟџеменѣзъ копита ши оунгїѧще оунгїѧ. къмила ши епȣриле ши ари-
чюл, къчи скот рȣмъгътȣръ ачѣстѣ, ши копита нȣ ꙟџеменѣзъ некȣрате
сѫнт воаѡ. Ши маскȣрȣл къчи ꙟџеменѣазъ копита, ачеста ши оунгїѧще
оунгѧ де копитъ, ши ачеста рȣмъгътȣръ нȣ рȣмъгъ, некȣрат е ачеста воаѡ,
ден кърнȣриле лȣй съ нȣ / мѫнкаци ши де мортъчюнеле лѡръ съ нȣ въ 190
атинџецъ. Ши ачѣстѣс каре вец мѫнкà дентрȣ тоате кѫтесъ ꙟтрȣ апе,
тоате кѫтесъ ла ѧле арипи ши солзи вец мѫнкà. ши тоате кѫте нȣсъ ла
ѧле арипи ши солзи съ нȣ мѫнкац, некȣрате кор фи ачѣлѣ воаѡ. Тоатъ пасърѣ
кȣратъ веци мѫнкà. ши дентра чѣстѣ съ нȣ мѫнкац ден ѧле кȣлтȣрȣлъ,
ши грипсорȣлъ ши вȣлтȣрȣлъ де маре. ши гипа, ши каѧ, ши чѣле че съ аса́мъни
лȣй. ши тот корбȣлъ ши асѣмениле лȣй. ши стрȣцȣл ши чюхȣл, ши бабица,
ши корȣюл ши чеи асѣмене лȣй. ши еродї́ѡн ши ле́бъдъ, ши стѫркȣ. ши хъре́ци
ши пъȣнъ, ши липитоарѣ. ши барза, ши шо́юмȣл, ши кѫтеи самънъ лȣй, ши
пȣпъза, ши лилиꙗкȣл. Тоате, търѫитоареле пасърилѡр некȣрате ачѣстѣ сѫнтъ

воаѡ съ нȣ мѫнкаци дентрȣ ѧле. Тоатъ збȣрътоарѣ кȣратъ съ мѫнкаци. ши тоатъ мортъчюнѣ съ нȣ мѫнкаци, челȣй немѣрникь че є ꙟ четъциле тале съ ва да ши ва мѫнкà, саȣ вен да челȣи стрїин, къче нород сфї҃т єщи Дм҃нȣлȣи Дм҃нзъȣлȣи тъȣ, съ нȣ фїерби мїелȣ кȣ лантеле маичїй лȣй.

Gemănări (pl.), *îngemená* („ingeminare, duplicare“), *mortăciune, den, dentru.*

§ 84. Psalm LXIX

Дм҃незъȣ ла ажȣторȣл мїеȣ ѧ аминте, Дм҃не ка съми ажȣторези мїе сѫргȣѧще. Рȣшинѣзесе ши съ ꙟфрȣнтѣзе чей че чаркъ сȣфлетȣл мїеȣ. ꙟтоаркъсе ꙟдърът, ши съ съ рȣшинѣзе чей чем вор мїе рѣле. ꙟтоарнесе ꙟдатъ
191 рȣшинѫндȣсе, чей / чем зичѣ мїе бине є кине є. Бȣкȣресе ши съ веселѣскъ спре тине, тѡци чеи че те каȣтъ пре тине Дȣмнезъȣле, ши зикъ пȣрȣрѣ мърѣскъсе Дм҃нȣл, чеи че юбескь мѫнтȣирѣ та. Ши єȣ сърак сѫнть, ши мѣсер, Дм҃нзъȣле ажȣтъми. Ажȣторюл мїеȣ, ши избъвиторюл мїеȣ єщи тȣ, Дм҃не нȣ зъбовї.

D-zeu (în voc.), *îndărăt* (pro *îndărătru*), *measer* („miser“).

§ 85. Картѣ Єклисїѧстȣлȣи, кап а҃

Граюриле Єклисїастȣлȣй фїюлȣй лȣи Дв҃д а ꙟпъратȣл лȣй Ісраил, ꙟ Іерȣсалим. Дешъртарѣ дешъртърилор зисе Єклисїастȣл, дешъртарѣ дешъртърилор, тоатес дешъртаре. каре е присосирѣ омȣлȣй, ꙟ тоатъ трȣда лȣи, каре трȣдѣще сȣпт соаре? Нѣм мѣрџе ши нѣм вине, ши пъмѫнтȣл ꙟ вѣк стъ. Ши ръсаре соареле, ши апȣне соареле, ши ла локȣл лȣи траџе ель ръсъриндь, ѧсе кътръ аȣстрȣ, ши ꙟкȣнџȣръ кътръ крївъц. ꙟпкȣнџȣръ ꙟкȣнџȣрѫндь мѣрџе дх҃ль, ши ла ꙟкȣнџȣрърилє лȣи ꙟтоарчесе дх҃л. Тоате пъраеле мергь ꙟ маре, ши марѣ нȣ се ꙟпле, ла локȣл оунде пъраеле мергь, аколѡ ѧле се вор ꙟтоарче амѣрџе. Тоате кȣвинтеле сѫнть кȣ трȣдъ, нȣ ва пȣтѣ бърбат а гръй, ши нȣ се ва сътȣрà окюл а ведѣ, ши нȣ се ва ꙟплѣ оурѣкѧ де аȣзь. Че е чѣ че фȣ? чѣѧ че ва съ фїе, ши че е че саȣ фъкȣт? ачѣста че ва съ съ факъ. Ши нȣ ѧсте тот проаспът сȣпть соаре, кареле ва гръй ши ва зиче вези ачеста ноȣ ѧсте, акȣм саȣ фъкȣт, ꙟ вѣчїи карїи саȣ фъкȣт, ден наинтѣ ноастръ. нȣ ѧсте
192 поменире ла чеи дентѫю, ши ꙟкъ ла чеи де апой / фъкѫндȣсе, нȣ ва фи лор поменире кȣ чѣле че се вор фаче ла чѣле де апои. Єȣ Єклисїастȣл ам фост ꙟпърат престе Ісраил ꙟ Іерȣсалим. ши ам дат инима мѣ а черчетà ши а сокотѝ кȣ ꙟцеленчюнѣ, пентрȣ тоате кѫте саȣ фъкȣт сȣпть черю, къчи мигъꙗлъ рѣ аȣ дат Дм҃незъȣ фїилор оаменилор ка съ мигъꙗскъ ꙟтре сине. Възȣю тоате фаптеле чѣле фъкȣте де сȣпть соаре ши ꙗтъ тоате дешъртаре ши вое де дх҃ь. Чел ꙟторть нȣ се поате ꙟподобѝ, ши лиѱа нȣ се ва пȣтѣ нȣмърà. Гръитам єȣ ꙟ инима мѣ а зиче, ꙗтъ єȣ мъ мърїю ши адаѡш ꙟцелепчюне престе тоци карїи фȣръ ꙟнаинтѣ мѣ ꙟ Іерȣсалим, ши инима мѣ възȣ̀ мȣлтъ ꙟцелепчюне ши минте. Ши дедю инима мѣ а коноаще ꙟцелепчюне ши минте, пилде ши щїинцъ, коноскȣю єȣ къ ꙟкъ ши ачаста ѧсте вое а дх҃ȣлȣй. къчи ꙟтрȣ мȣлцимѣ ꙟвъцътȣрїи мȣлциме де минте, ши чела че адаѡще ꙟцелѣџере, адаѡџева дȣрѣре.

Împle, întortu („perversus“), *adaoș* (pret. perf.), *dediu.*

§ 86. Маѳеи, кап зі҃. XVII, 14—23

Ши мергѫндь єи кътръ мȣлциме, съ апропїѐ кътръ єль оунь ом, къзȣ̀ ꙟџенȣнкиндь ла єль. ши зикѫндь, Доамне милȣѧще пре фїюль мїеȣ, къ е лȣнатек ши ръȣ нате, къ де мȣлте ѡри каде ꙟ фок, ши де мȣлте ори ꙟ апъ. ши

адȣшь пре ел ла оученичїи тъй, ши нȣл пȣтȣръ виндекà. Ꙗръ Іс̃ ръспȣнзѫндь зисе, ѡ рȣдъ не крединчоасъ ши ꙟдърѫтникъ, пънъ кѫндь вою фи кȣ вои? пънъ кѫндь вою ꙟгъдȣй пре вои? адȣчецим пре ель ꙟкоачé. / ши чертъ Іс̃ 193
пре ель, ши еший дентрѫнсȣл дракȣл, ши съ виндекъ̀ кȣконȣл дентрачела час. Ѧтȣнче апропїиндȣсе оученичїи де Іс̃ де ѡсеби зисеръ, пентрȣ че ной нȣ пȣтȣм скоате пре ель? Ꙗръ Іс̃ зисе лор, пентрȣ некрединца воастръ, къ адевъръ зикь воаѡ; де аци авѣ крединцъ кѫт оунь гръȣнць де мȣщарю, зичерѣц мъгȣрїи ачещїѧ, треч де ачичѣ коло̀, ши ва трѣче, ши нимикъ нȣ ва фи съ нȣ съ поатъ воаѡ. къ ачесть фѣлю нȣ ѧсе, че нȣмай кȣ рȣгъчюнѣ ши кȣ постȣл. Ꙗръ ꙟторкѫндȣсе еи ꙟ Галилеа, зисе лорь Іс̃, ва съ съ дѣ Фїюль оменескь ꙟмѫниле ѡаменилорь. шил вор ѡморѫ̀ пре ель, ши атрїѧ зи ва ꙟвїе, ши съ ꙟтристаръ фоарте.

Pate, aduș (pret. perf.), *putum* (pl., pers. 1), *nemică, învie* (3 cojug.), *dentr'*.

§ 87. Кътръ Коринѳѣни дентъю, Cap. XV, 12—22

Ꙗръ де врѣме че Хс̃ съ мъртȣрисѣще къ ден морци аȣ ꙟвись, кȣм зикь ѡаре карїй ꙟтрȣ вой, къ ꙟвїере морцилорь нȣ ѧсте? Даръ де ꙟвїере морцилор нȣ ѧсте, ничи Хс̃ аȣ ꙟвись. Ꙗръ де Хс̃ нȣ аȣ ꙟвись дешартъ є даръ мъртȣрисирѣ ноастръ, ши дешартъ е ши крединца ноастръ (l. воастръ). Ши не афлъм ши мъртȣрїй минчиноасе лȣй Дм̃нзъȣ, къчи амь мъртȣрисить асȣпра лȣй Дм̃нзъȣ, къ аȣ ꙟвись пре Хс̃, пре кареле нȣ лаȣ ꙟвись. Къ де врѣме че морцїй нȣ съ ꙟвїе ничи Хс̃ нȣ сау ꙟвись. Ꙗръ де Хс̃ нау ꙟвись. дешартъ е крединца ноастръ, ꙟкъ сѫнтеци ꙟтрȣ пъкателе воастре. поате фи къ ши чеѧ че аȣ дормить ꙟтрȣ Хс̃ / аȣ перить. 194
Де врѣме че ꙟ вїаца ачаста, нъдеждȣици сѫнтемь ꙟтрȣ Хс нȣмаи, маи мишеи декѫть тоци ѡаменїй сѫнтемь. Ꙗръ акȣмь Хс аȣ ꙟвись ден морци, ꙟчепътȣръ челорь адормици сау фъкȣть. Пентрȣ къ де врѣме че прен ѡмь е моартѣ, ши прен ѡмь ꙟвїерѣ морцилорь. Пентрȣ къ ꙟ че кинь, ꙟтрȣ Ѧдамь тоци морȣ, ашà ши ꙟтрȣ Хс̃ тоци съ ворь ꙟвїѧ*).

Înviere, au învis (3 cojug.), *den, pren.* /

---

*) Din Epilog, pag. 932: Типъритȣсау ачастъ сфи̃тъ карте ꙟ ѡрашь ꙟ Бȣкȣрещи, ꙟсъ кȣ келтȣiала прѣ лȣминатȣлȣп прѣ крещинȣлȣй ши прѣ кȣвїѡсȣлȣй Дм̃нȣлȣй ши стъпѫнȣлȣй нострȣ Іѡан Шърбань К. Б. воевода бирȣиторюлȣй ши облъдȣиторюлȣй а тѡатѫ Оугровлахїѧ. Ꙗръ кȣ невоинца ши ꙟдирептарѣ челорь че сау ꙟтѫмплат Даскали, ши май мȣлть деслȣшиндȣсе пре лимбà Рȣмънѣскъ, де чеи мичи ши плекаци дентрȣ слȣциле мърїи сале Шърбань вив в̃ логофет, и брат его Радȣл Лѡг.

Pag. din urmă. Ѧ тоть мещершȣгȣл Типографїей, ши ꙟдирептърїй кȣвинтелор рȣмънещи ѡстениторю, де Дм̃нзъȣ ювиторюл Митрофань епископȣль де Хȣшь. ши сау ꙟчепȣт ачесть дм̃незъескȣ лȣкрȣ ꙟ лȣна лȣй Ноемврй ꙟ є̃ зиле, анȣл дела ꙟчепȣтȣл лȣмїй зрч̃ѕ. ши сау съвършит ꙟ ноемврїе ı̃, анȣл ҂зч̃рз.

Ѫсъ ши ачеста съ щїй, Къ де вей ѡстенѝ а черчетà пре амърȣнтȣль ꙟцелесȣль аль ачещїй сфи̃те скриптȣри, ши дела вей потривѝ кȣ нискаре извоаде афаръ ден чѣле елинещи, лътинещи, аȣ словенещи аȣ а алтора лимби ши / нȣ съ ва потривѝ, съ нȣ те гръбещи ꙟндатъшь кȣмва а дефъимà, че съ каȣци, къ ꙟтре алте извоаде елинещи вей афлà оунь изводь че аȣ фость типърить ла Франко форть, каре изводь ѧсте дȣнре чель векю аль о̃в де даскали

VII. МЪРГЪРИТȣЛ

195 Tipărit în București, întîi la a. 1691, iar a doua oară la a. 1746, in fol. (ed. 2, III foaie nepag. înainte și 252 paginate în urmă)*.

Titlul după ed. II : Мъргъритаре, адекъ Кȣвинте демȣлте фѣлюрй а челȣй динтрȣ сфи҃цй Пъринтеле нострȣ, Іѡань Архїепископȣль Цариградȣлȣй Златоȣстъ. ши але алтѡрь сфи҃ци пъринци, де мȣлци даскали тѫлмъчите. дȣпъ лимба елинѣскъ пе лимба гречѣскъ. акȣмь а доаѡра тѵпърите пе лимба рȣмѫнѣскѫ... ши саȣ тѵпърить ꙟ ѡрашȣль Бȣкȣрещилѡрь. (ла анȣль дела зидирѣ лȣмїи ,зс҃нд. іаръ дела нащерѣ лȣй Хс҃ ,аψ҃мѕ).

§ 88. Ꙗчелȣй ꙟтрȣ сфи҃ци пъринтеле нострȣ алȣй Іѡанъ Златоѹстъ, пентрȣ а фїилѡр крѣщере

196 Рогȣвъ ши въ пофтесвь ѡ драцїй мїей фраци, / мȣлтъ ѡсѫрдїе ши
невоинцъ съ фачеци ла копиїй вощри ши ла слȣџиле воастре. съ черкаци пȣрȣрѣ
мѫнтȣирѣ сȣфлетелѡр лѡрь, ши съ въ адȣчеци аминте де фериичитȣль Іѡвь,
кареле фъчѣ жѫртве ꙟ тоате зилеле пентрȣ фиїй лȣи. къчи съ темѣ съ нȣ
грешаскъ кȣ гѫндȣль лор кътръ Дм҃незеȣ. Оурмѣзъ лȣй Авраамь кареле аȣ
порȣнчить съ пъзѣскъ стрънепоцїй лȣй леџиле лȣй Дм҃незеȣ. Ꙗшиждерѣ ши
пророкȣлъ ши ꙟпъратȣль Дв҃дь, кѫндь крȣ съ моаръ ꙟ локь де а лъсà фїюлȣй
лȣй мощенире маре, лаȣ кїемать ши іаȣ порȣнчит зикѫндȣй. ѡ фїюль мїеȣ де
вей врѣ съ тръещи дȣпъ леџиле лȣй Дм҃незеȣ нȣц ва венѝ ничи ѡ ръȣтате ничи
ѡ датъ, че тоате лȣкрȣриле ꙟц ворь венѝ токма, пре кȣмь вей тȣ, ши вей до-
вѫндѝ мȣлтъ ꙟтърире. Даръ де вей къдѫ̀ динтрȣ ачель ажȣторю нимикь
нȣц ва фолосѝ ꙟпъръцїѧ ши пȣтѣрѣ чѣ мȣлтъ ачаста, пентрȣ къчи кѫндь нȣ
ѫсте ла тоть ѡмȣль дирептате ши крединцъ бȣнъ, пїердȣсъ ши авериле ачѣлѣ
кареле аре кȣ невое ши кȣ мȣлтъ рȣшине. Даръ кѫндь аре чинева дирептате ши
крединцъ бȣнъ, ши ачѣлѣ каре нȣ ле аре ле добѫндѣще. Дечи съ каде съ соко-
тѣскъ пъринцїй ши татъль ши мȣма нȣ кȣм съ факъ пре копиїй лѡрь кȣ бани
ши кȣ авȣцїе де галбени, чи кȣмь съ поатъ съй факъ май авȣци ла смеренїе
ши ла ꙟвъцътȣръ ши ла бȣнътате ши ла ꙟцелепчюне май мȣлть де кѫть
тоци съ нȣ ле тревȣіаскъ мȣлте, ка съ нȣ фїе дац ла пофте ши ла лȣкрȣриле
197 чѣле лȣмещи а тинерѣцїй, чи съ фїе плекаци съ фїе ꙟвъцаци съ / фїе ꙟцелепци.
Кадесъ вой пъринцїй съ черчетаци, адекъ съ ведеци ешириле лѡрь ши ꙟтръриле
лѡрь, ши оумблетиле лѡрь пре амърȣнтȣль ши кȣ грижъ маре, съ ведеци,
оумблетиле лѡрь ꙟпреȣнъриле лѡрь кȣ чине съ ꙟпреȣнъ. Пентрȣ къчи кѫндь ле
леневици ачѣстѣ тоате, нȣ авеци ниче ѡ ертъчюне дела Дм҃незеȣ. Пентрȣ къч
кѫндь нȣ авем грижа челѡр алалци оамени ши невоинца, аре Дм҃незеȣ съ не
педепсѣскъ, пентрȣкъ зиче Павель. къ нимени съ нȣ чѣрче нȣмай де динсȣл, че
ши пентрȣ фрателе лȣй крещинȣл, кȣ кѫт май мȣлтъ нȣ не ва педеψѝ пре ной,
де нȣ вомь авѫ̀ грижа фїилор нощри.

Сѫнтемь датори мȣлть съ чертъм пре копиїй нощри дентѫю кѫндь сѫнть мичи. Къ пре кȣмь съ ва типърѝ де кѫндь ва фѝ микь ашà ва ръмѫнѫ̀,

---

ѡврѣй, че Птоломеȣ Филаделфȣль аȣ фъкȣть де аȣ тълмъчить скриптȣра сфи҃тъ чѣ вѣке, де пре лимба ѡвреіаскъ пре елинѣскъ, Тълмъчиторїй даръ ай ачещїй сфи҃те скриптȣри пре ачела лаȣ алесь май адевърать, ши дȣпре ачела аȣ ши тълмъчит.

*) Am văzut și ed. I, ci, neputînd-o acum avea a mînă, și titlul și analectele le dăm aici numai după ed. a II-a, care, precum se pare, nu mult se abate de la ed. primă. /

ши кънДь съ ва фаче маре, ка ши оун копач, дел ка ꙟдирептà нищине кѫндь
ѧсте млъдицъ ши микь ръмѫне дирепть, дел ва лъсà стрѫмбь кѫндь съ
ва ꙟтърй нȣ съ ꙟдирептѣзъ че съ фрѫнџе. Лȣаци зиче Дв҃дь ꙟвъцътȣръ ка
нȣ кѫндва съ съ мѫнїе Домнȣль. Аскȣлтаци пъринцилѡръ къ де нȣ веци апȣкà
ꙟцелепчюнѣ ши ꙟвъцътȣра оурџисѣщесе Домнȣль, чертаци ꙟкай копиїй вощри,
къчи аша сѫнтеци датори, ши де нȣ веци фаче аша веци съ въ мȣнчици. Мъкаръ
дѣци авѧ̀ тоате алелалте бȣнътъци. ꙟвъцацїй пре копиїй вощри съ кȣноаскъ
тайнеле висѣречїй. ꙟвъцаци дирептатѣ, кȣръцїѧ, ꙟцелепцїѧ витежїѧ сȣ-
флетȣлȣи. ꙟвъцацїй съ кȣноаскъ пре синеш, ши дака вѡрь кȣноаще пре синешь,
поть съ кȣноаскъ ши пре / Дм҃незеȣ. ши ачаста ꙟтралть кипь нȣ поате съ фїе, 198
фъръ нȣмай кȣ ꙟвъцътȣра, ши вой дей веци лиѱй дентѫю де ꙟвъцътȣръ,
шїй веци лъсà непедеѱици, ши варварй, ꙟй лиѱици ши де кȣноштинца лȣй Дм҃не-
зеȣ. ши дѣка нȣ вѡрь кȣноаще пре Дм҃незеȣ, че алтъ бȣнътате аȣ; Нȣ аȣзици
оунде зиче Домнȣль ла сфйнта єѵ҃лїе: Къ де ка добѫнди чинева тоатъ лȣмѣ,
ши дȣпъ ачѣѧ ва пїѧрде сȣфлетȣль лȣй, чей фолосѣще атѫта добѫндъ ши
атѫта пȣтѣре; Дечи педеѱици копиїй вощри ꙟпреȣнъ кȣ вой, пентрȣ ка съ
мѫнтȣици ши пре вой ши пре копиїй вощри. ши съ добѫндици ꙟпъръцїѧ черю-
рилорь ꙟтрȣ Х҃с І҃с Домнȣль нострȣ, а кърȣѧ є мърирѣ ꙟтрȣ вѣчїй вѣчилѡр
Аминь.

§ 89. Динтрȣ але старецȣлȣй, кап а҃

Ȣнь старець каре сфйнть динтрȣ сихастри авѣ ꙟдръзнире кътръ Дм҃незеȣ,
ши Дм҃незеȣ фъчѣ воѧ лȣй, пре кȣмь зиче пророкȣль Дв҃дь, воинца челѡра
че съ темь де єль ѡ ва фаче ши рȣгъчюнѣ лѡрь ѡ ва аскȣлтà. Дечи ачесть сфйнть
пъринте ѡднїѡаръ зичѣ рȣгѫндȣсе кътръ Дм҃незеȣ, ꙟвацъмъ пре мине че
ꙗсте жȣдеката ачаста, къ възь єȣ робȣль тъȣ оуне ѡри ѡамени дирепци ши
кȣчерничи, ши съ афлъ ꙟ сърѫчїе ши ꙟ лиѱъ, алте ѡри ꙗръш въз пре оунїй
недирепци ши пъкътоши, ши сѫнт ꙟ авȣцїе ши ѡдихнъ, ши мȣлци дирепци ши
кȣчѣрничи пат нъпасте ши съ педеѱескь пре стрѫмбȣль, ꙗръ мȣлци недирепци
ши виноваци морцїй, пъкътоши ши фъръ лѣџе, вїецȣескь ши петрекь бине.
Ачѣстѣ рȣгѫндȣсе пъринтеле, ши милкȣиндȣсе кътръ Дм҃незеȣ, / съй деско- 199
пере ачастъ тайнъ, аȣзй глас зикѫндȣй. Нȣ черкà чѣлѧ че нȣ ле ажȣнџе минтѣ та,
ши пȣтѣрѣ кȣноштинцїй тале, ничи съ черчетези чѣле аскȣнсе, къчи къ жȣдекъ-
циле лȣй кареле ле жȣдекъ ши ле фаче сѫнть адѫнчиме ши везнъ маре ши
мȣлтъ. ꙟсъ де врѣме чѣй черкать съ щїй, погоаръте ꙟ лȣме, ши шези де ѡ
парте, ши ѧ аминте чѣлѣ че вей ведѣ, ка съ кȣнощи динтрачаста пȣцинъ испитъ,
ѡ парте ѡаре че микъ дин жȣдекъциле лȣй Дм҃незеȣ, ши съ кȣнощи кȣмь къ
ꙗсте не черчетатъ ши не оурматъ чѣ де тоате май наинте кȣноаскътоаре алȣй
Дм҃незеȣ кивернисире. Дечи старецȣль дѣка аȣзй ачесть гласъ, съ погорѫ кȣ
ѡсѫрдїе ꙟ лȣме, ши мѣрсе ла ѡ кале латъ пеоунде тречѣ мȣлци, ши єрà де ѡ
парте ѡ ливаде, ши ѡ фѫнтѫнъ кȣ апъ рѣче кȣратъ, ши єрà аколѡ̀ ши оунь
копачю, ал кърȣѧ тȣлпина ꙟй єрà гъȣноасъ, ши ꙟтръ пъринтеле ꙟ тȣлпина
ачѣѧ а копачюлȣй, ши съ аскȣнсе, ши пȣсе денаинтѣ лȣй дин фрѫнтȣриле
копачюлȣй ши съ акоперй, ши лъсъ ѡ гаȣръ микъ съ привѣскъ чѣле че съ
вѡрь фаче.

Дечи възȣ трекѫндь оунь ѡмь богат, ши дѣка възȣ ачель кѫмпь ал
ливезїй ръкорѡсь ши кȣ ꙗрвъ, ши ачѧ фѫнтѫнъ кȣ апъ вȣратъ ши дȣлче ши
рѣче, похтй съ дескалече, съ съ ѡдихнѣскъ къчи єрà припекь, ши ашà дескълекъ
депре калȣль лȣй, ши шезȣ аколѡ̀ съ мънѫнче бȣкате. ꙟсъ ѡдихниндȣсе єль
аколѡ̀ ꙟй вені ꙟ гѫндь съ скоатъ пȣнга че авѣ лѫнгъ єль кȣ ѡ сȣтъ де
галбени съй вазъ ши съй нȣмере, ши дȣпъ че ꙟй нȣмъръ врȣ съй пȣе ꙟ локȣль
оунде фȣсѣсе, / ши съ грешй пинтре ѡ ꙟдȣплекътȣръ а хайнїй, ши пърѫндȣй къ 200

ꙗȣ пȣсь ꙟлъȣнтрȣ, ей къзȣръ жось пре пъмѫнть, апой дȣпъ че мѫнкъ̀ ши бъȣ̀
ши дормѝ, съ скȣлъ̀ ши ꙟкълекъ̀ пре каль ши съ дȣсе ши лъсъ̀ галбенїй аколѣ.
Ꙗръ трекѫндь алть кълъторю мѣрсе ла фѫнтѫнъ съ бѣ апъ, ши афлъ̀
галбенїй, шїй лȣѡ̀ ши се дȣсе, ши нȣ мѣрсе прѣ калѣ чѣ дирѣптъ, че апȣкъ̀
локȣри не оумблате, прин вїй, ши прин царине, ши фȣ не възȣть. Дѣчїй венѝ алть
кълъторю ꙟкъркать ши ѡстенить, ши шезȣ̀ ла фѫнтѫна ачѣѧ съ съ ѡдихнѣ-
скъ, ши съшь стѫмпере сѣтѣ лȣй, шишь скоасе кипчелȣль лȣй шиль оумплȣ
де апъ, ши пȣсе ꙟтрѫнсȣл оунь песметȣ съль моае, ши шедѣ де мѫнка̀ ѡдих-
ниндȣсе. Ꙗръ шъзѫндь аша̀ съракȣль ачела, ши мѫнкѫндь ачѣ хранъ смеритъ
ши съръкъчоасъ, ꙟтрачела часъ съ ꙟтоарсе кълареле ачела каре лъсасе аколѡ̀
галбенїй ши авѣ маре невоинцъ алергѫндь фїиндȣй окїй сълбатечи, ши ꙟкрȣн-
таци, ши фаца лȣй ꙟтралть фѣлю, ши венѝ асȣпра съракȣлȣй ачелȣѧ гръиндь
кȣ мѫніе. кȣрѫндь съмь дай галбенїй карїй ꙗй афлат аичи. Ꙗръ съракȣль ачела
зичѣ кȣ мари жȣръмѫнтȣри, кȣмь къ наȣ възȣть аколѣ лȣкрȣ ка ачела, ꙗръ
ачела чей пїердȣсе фїиндь мънїѡсь ка оунь леȣ ꙟчепȣ̀ аль бате ши аль ловѝ
престе капь, кȣ кȣрѣѡа фрѫȣлȣй калȣлȣй, ши де врѣме че съракȣль ачела съ
жȣра̀ кȣмь къ наре нимика, мънїндȣсе май мȣлть ачель къларе скоасе балта-
кȣль лȣй ши ловѝ пре съракȣль ачела ꙟ тѫмпла капȣлȣй шиль ѡморѫ̀. Дечи
201 десъкълекъ депре каль, / ши черкъ̀ ꙟ тоате хайнеле ши съкȣлѣцеле кълъторюлȣй
ачелȣѧ, ши не афлѫндь нимика съ дȣсе тристать фоарте.

Ꙗръ старецȣль ачела сихастрȣ, ле ведѣ тоате ачѣстѣ дин скорбȣра
копачюлȣй ачелȣѧ, ши съ спъймѫнта̀ ши съ мира̀ ши съ ꙟтриста̀ фоарте, ши
плѫнџѣ пентрȣ ѡморѫрѣ че възȣ̀ фъръ дирептате, ши исъ рънїѧ̀ инима лȣй ши
кȣ лакръми рȣгѫндȣсе кътръ Дм҃нȣль зичѣ, Дм҃не че ꙗсте сфатȣл тъȣ ачеста
арътъмиль мїе пъкътосȣлȣй кȣмь равдъ бȣнътатѣ та, оунȣль аȣ пїердȣть
ши алтȣль аȣ афлат, ꙗръ алтȣль пре стрѫмбътате съ оучисе. Ꙗръ ачѣстѣ
рȣгѫндȣсе старецȣль, съ погорѫ̀ ꙟџерȣль Дм҃нȣлȣй ꙟвъцѫндȣль ши арътѫн-
дȣй лȣй лȣкрȣриле кареле ле възȣ, ши зисе кътръ дѫнсȣль, нȣ фїй трист старе-
цȣле ничи ꙟць паръ ръȣ, ши съ сокотещи кȣмь къ доаръ фъръ воѧ лȣй Дм҃незеȣ
съ факь ачѣстѣ, къ кȣ воѧ лȣй Дм҃незеȣ съ факь ачѣстѣ, оунеле дин дъпъртарѣ
лȣй Дм҃незеȣ, алтеле пентрȣ чертарѣ, ши алтеле пентрȣ кивернисирѣ, пентрȣ
къ ачеста че аȣ пїердȣть галбенїй ꙗсте вечинь челȣѧ че ꙗȣ гъсить, ши чел че
ꙗȣ гъсить авѣ ѡ гръдинъ врѣдникъ де галбени р҃. ꙗръ богатȣль ачеста ꙗсте
лакомь ши нъпъстȣиторю, ши ѡ аȣ лȣат кȣ сила нȣмай пентрȣ ӣ де галбени.
ꙗръ съракȣль ачела не авѫндь че съ факъ, саȣ рȣгат лȣй Дм҃незеȣ съ факъ ръскȣм-
пъраре, пентрȣ ачаста аȣ кивернисить Дм҃незеȣ ꙟтрачеста кипь ши ꙗȣ дать
ꙟдоинци пентрȣ ӣ, р҃, карїи ꙗȣ пїердȣть лакомȣль чела чей лȣасе гръдина чѣ де
202 галбени р҃ пентрȣ ӣ. Ꙗръ ѡмȣль / ачель ѡстенить че наȣ афлать нимикь ши
саȣ ѡморѫть фъръ дирептате, аȣ фость фъкȣть ѡдинишаръ моарте, ꙗръ
ꙟкъ авѫндь фапте крещинещи ши плъкȣте лȣй Дм҃незеȣ, врѫндь Дм҃незеȣ
съль мѫнтȣѧскъ, ши съл кȣръцѣскъ де пъкатȣл оучидерїи че фъкȣсе, ѡри кȣ
вое ѡри фъръ вое, пентрȣ ачаста кивернисѝ де съ ѡморѫ̀ фъръ дирептате, ши
фъръ кале, ка съ съ спъсѣскъ сȣфлетȣль лȣй. ꙗръ лакомȣль ачеста кареле аȣ̀
пїердȣть галбенїй ши аȣ фъкȣть оучидере, врѣ съ мѣргъ ꙟ ꙗдь пентрȣ лъкомїѧ
ши ювирѣ лȣй де арџинть че авѣ, че пентрȣ ачаста ꙟль лъсъ̀ Дм҃незеȣ де къзȣ̀
ꙟ пъкатȣль оучидерїй ка съ дорѣскъ сȣфлетȣль лȣй де пъкатȣл чель въдить
ши съ чаръ покъинцъ, ши ꙗтъ пентрȣ причина ачаста, ласъ лȣмѣ ши чѣле дин
лȣме, ши мѣрџе съ съ кълȣгърѣскъ ка сȣфлетȣль лȣй съ шиль спъсѣскъ. Чеци
мерџи дара ла килїѧ та ши нȣ черчета̀ мȣлть жȣдекъциле лȣй Дм҃незеȣ, пентрȣ
къ Дм҃незеȣ ле фаче пре дирептȣль ши пре кȣмь щїе, ꙗръ ціе ꙟць парь къ съ
фак фъръ дирептате, ꙟсъ съ щїй къ съ факь ши алтеле мȣлте ꙟ лȣме, кȣ воѧ

лȣй Дм҃незеȣ, пентрȣ причиниле кареле нȣ ле кȣноскь ѡаменїй, че съ каде съ зикъ фїеще кареле, дирепть єщи Дм҃не ши дирѣпте ꙟци сѫнть жȣдекъциле тале.

§ 90. Din Історїѧ лȣй Дїонисїє ієромонахȣл

Ѹнь тѫлхари ши оучигашь ꙟтрѡ врѣме мѣрсе де съ кȣлкъ съ доармъ ꙟ оумбра оунȣй зидь векю, ши исъ арътъ ꙟ сомнȣль лȣй кȣмь къй гръй ѡаре чине шїй зисе, скоалъ дѣчїй ши те дъ ꙟ / латȣри, къ каде зидȣль пре тине съ те 203
ꙟпресоаре. Ꙗръ ель дѣка аȣзй съ скȣлъ ши фиџй, ши ꙟдатъ къзȣ зидȣль, ꙗръ єль бъȣторюль де сѫнџе, пȣсе ꙟ минтѣ лȣй къ фаче бине, де врѣме чель скоасе Дм҃незеȣ дин невое, къ нȣль оураще пентрȣ фаптеле лȣй ши пентрȣ оучидериле лȣй. Дечи лȣѡ тъмѫе ши лȣмѫнъри, ши аѫȣнгѫндь ла бисѣрикъ, зиче, мȣлцъмескȣци Дм҃не къ мъ скосеши дин невое. ши нȣ щїѧ бечисникȣль къ алта воѧще Дм҃незеȣ. ши съ дȣсе ла каса лȣй, ши мѫнкѫндь ши бѫндь бине, съ кȣлкъ съ доармъ ши аколѧ оунде дормїѧ, исъ арътъ ꙗръ чела чель избъвисе дела зидȣ, ши зисе лȣй. даръ че мїай адȣсь тъмѫѧ ши лȣмѫнъриле; аȣ сокотещи кȣ минтѣ та къмь плакь фаптеле тале чѣле фъръ де лѣџе; че съ щїй къ пентрȣ ачаста тѣмь избъвить дин невоѧ ачѣѧ, ка съ нȣ мори ꙟ ѡдихнъ съ нȣ те вазъ нименѣ, че вою съ те ною ꙟ цапъ ка съ те вазъ ѡаменїй карїй съ вѡрь афлà аколѡ. Ꙗръ єль дѣка възȣ виденїѧ съ скȣлъ ꙟфрикошать, ши вѣде афаръ стѫндь оунїй съль принзъ, ши ꙟтрачела часъ дȣкѫндȣль ла жȣдекъторю, порȣнчїй жȣдекъторюль съль пȣе ꙟ цапъ ꙟ мижлокȣль тѫргȣлȣй ка съль вазъ ши мари ши мичи, ашà аȣ плътить Дм҃незеȣ оучигашȣлȣй ачелȣѧ. ши ачаста ѡ фаче Дм҃незеȣ де мȣлте ѡри, ка съ педеѱаскъ пре чей кȣ фире рѣ, ши съ айбъ ши ачеѧ че съ педеѱескь май пȣцинъ мȣнкъ, къ чеѧ че нȣ съ педеѱескь ничи вай де дѫншїй, къ се вѡрь мȣнчй ꙟ вѣчи. /

SECLVL XVII

C. MOLDOVEAN

I. КАРТЄ ромънѣскѫ де ꙞВЪЦЪТꙊРЪ

Tipărită în Iași la a. 1643, in fol., III foaie nepag. înainte, 384
204 paginate și IV nepag. în mijloc și alte 116 paginate în urmă.

Titlul: Карте ромънѣскѫ де ꙟвъцътꙋрѫ дꙋменечеле престе ан ши ла празниче ꙟпърътещи. ши ла свънци мари. кꙋ ѕиса ши кꙋ тоатъ келтоугала лꙋи Василїе Воиводꙋл ши домнꙋль църъи Молдовеи. дин ꙟ мꙋлте скриптꙋри тълмъчитѫ, дин ꙟ лимба словенѣскъ пре лимба ромънѣскѫ. де Варлаамь митрополитꙋль де Цара Молдовеи. ꙟ типарюл домнеск. ꙟ Ꙗши ꙟ мънъстирѣ а Трей С҃тители. дела Хс҃ ,ахм҃г.*)

Din Prefațiunea I: Кꙋвънть ꙟпреꙋнъ. кътрѫ тоатѫ Семенцїѧ Рѡменѣскѫ... Іѡ ВАСИЛІЄ Воевод. кꙋ дарꙋл лꙋи Дм҃ѕъꙋ цїиторю, ши бирꙋиторю. ши домнь а тоатъ Цара Молдовеи, дар ши милъ, ши паче ши сп҃сенїє а тоатъ семенцїа ромънѣскъ претꙋтиндерѣ че съ афлъ православничи ꙟтрачаста лимбъ. кꙋ тоатѫ инима чѣрем дела Домнꙋл Дм҃ѕъꙋ ши избъвиторюл нострꙋ Іс҃ Хс҃. Ди ꙟтрꙋ кѫт саꙋ ꙟдꙋрат Дм҃ѕъꙋ ди ꙟтрꙋ мила са де нѣꙋ дърꙋит дърꙋим ши ной ачест дарь лимвїи ромънещи. карте пре лимба ромънѣскъ ꙟтъю де
205 лаꙋдъ лꙋи Дм҃ѕꙋ. Дꙋпъ ачѣ де ꙟвъцътꙋръ / ши де фолос сꙋфлетелорь православничи. Съ ꙗсте ши де пꙋцин прец, ꙗръ вой съ ѡ прїимици нꙋ ка оун лꙋкрꙋ пементеск че ка оун ѡдор череск. ши при ꙟсъ четинд пре ной поменици ши ꙟтрꙋ рꙋга воастръ пре ной нꙋ оунтареци ши χици сънътоши.

Din II: Смеритꙋль Архїеп҃скп Варлаам ши Митрополитоул де Цара Молдовеи, кꙋвънть кътръ четиторю.

Де маре жѣле, ши де маре минꙋне лꙋкрꙋ ꙗсте, ѡ юбите четиторю. кѫндь тоате фаптеле черюлꙋи ши а пъмънтꙋлꙋи, ꙟблъ ши мѫргь тоате карѣш ла сорокꙋл ши ла марџинѫ са ла карѣ ꙟцелепчꙋнѣ чѧ вѣчникѫ лѣꙋ фъкꙋт... кꙋ мꙋлть май врътос лимба ноастрѫ ромънѣскъ че наре карте пре лимба са. кꙋ невое ꙗсте а ꙟцелѣџе картѣ а алцїи лимби. ши шй пентрꙋ липса даскалилор ша ꙟвъцътꙋрей. кът аꙋ фост ꙟвъцъндь май де мꙋлтъ врѣме. акмꙋ ниче атъта ниме нꙋ ꙟвацъ. пентрачѣ де невое мꙗꙋ фост ка оун даторник че синт лꙋи Дм҃ѕъꙋ вꙋ талантꙋль че мꙗꙋ дат съми поч нътѝ даторїѧ макарь де кът пънъ нꙋ мѫ дꙋк ꙟ каса чѣ де лꙋт а мошилорь мїеи. адꙋнатам ди ꙟ тоци тълковничїи свентеи Єѵ҃глїи даскалїи весѣричїи ноастре ши дѣвам скрис. ардътатам мърїеи сале православникꙋлꙋи домнь Іѡ Василїе Воиводꙋл кꙋ мила лꙋи Дм҃ѕъꙋ Домноул Църъи Молдовеи. мѫрїѧ са ва оунь домнꙋ крещин ши бл҃гочстивь. ши юбиторю де весѣрикѫ грижиндь ка оун стѫпън бꙋн

---

*) Titlul sau, cum se zice, poarta nu e în toate esemplarele într-o formă tipărit. /

де фолосȣл ѡилорь лȣи Хс҃ нȣ нȣмаи пентрȣ чѣле трȣнещи. че ши пентрȣ чѣле
сȣфлетещи. де ȣнде сънгȣрь Дм҃ѕъȣ кȣ мъна са чѣ / пȣтѣрникѫ аȣ арътат мърїеи 206
сале спре ачеста лȣкрȣ ꙟдерептѫторю. прѣ ѡсвенцитȣль пѫринте Петрȣ
Могила фечорь де домнȣ де Мȣлдова. Архїеп҃скпь ши митрополить Кїевоулоуи
Халичȣлȣи ши а тоатѫ Росїѧ. кареле пре пофта мърїеи сале. аȣ тримись
типарюль кȣ тоате мещершȣгȣриле къте требȣескь. спре каре лȣкрȣ мърїѧ са
домнȣль че скрїе маи сȣсь Іѡ Василїе Воеводȣл кȣ дарȣл лȣи Дм҃ѕъȣ домнȣль
Цѫръи Молдовеи. келтȣꙗлѫ несокотитѫ спре тот лȣкрȣл типърїеи аȣ дат.
ши ашѣ кȣ дарȣл лȣи Дм҃ѕъȣ дȣпѫ ꙟчепȣт амь възȣт ши свършитȣль.

§. 91. Дȣменека фарисеȣлȣи ши а вамѫшȣлȣи. еѵг҃лїа ди ꙟ Лȣка. ꙟ ѡпть ѕечи ши ноаѫ де капете

Зисе Домнȣл пилда ачаста. дой ѡамени ꙟтрарѫ ꙟ весѣрекѫ съ съ роаџе.
оунȣл фарисеȣ, ꙗрѫ алтоул камѫшь. дечи фарисеȣл стѫтоȣ, ши ашѧ̀ съ рȣгà
ꙟтрȣ сине. Доамне даȣ цїе лаȣдѫ, къ нȣ сѫмтȣ ка алалци ѡамени. апоукъторй
недиренци кȣрвари, саȣ ка ачестъ вамѫш. постескȣмѫ де даѡри ꙟтро
сѫптѫмънѫ. ши даȣ а ѕѣчѧ ди ꙟ тот кѫт агонисескь. ꙗрѫ вамѫшоул ста
де парте. нȣ врѣ ниче ѡкїи съш рѫдиче кътръ черю. че съ бѫтѧ̀ ꙟи пїепть, ши
зичѧ̀. Доамне м҃стик фїимїе пѫкѫтосȣлȣи; ꙗрѫ грѫескь воаѫ. къ погоръ
ачеста май дирепть ꙟ каса са, де кът ачела. къ хїе чине чела че съ ва ꙟнѫлцà
смеринсъва. ꙗръ челаче съ ва смерѝ ꙟпѫлцасъва.

Ѧвъцѫтȣрѫ... ꙟтрачѣѧ врѣме авѧ̀ ѡбичиѫ жидѡвїи, / де постїѧ 207
доаѫ ѕиле ꙟтро сѫптѫмънѫ, ши да весѣречеи аѕѣчѧ ди ꙟ тот кѫт авѧ.
пентрачѣ ши фарисеȣль ачела съ лѫоудà, къ постѣще ши дѫ а ѕѣчѧ лȣи
Дм҃ѕъȣ ди ꙟ тоть ди ꙟ кът аре. Лоукрȣриле лȣи коу адевѫрать ерà
бȣне. ꙗрѫ гȣрѫ авоу рѧ: къ челȣѧ че фаче ачѣсте лȣкрȣри, исъ каде съ ювѧскѫ
стреиноул, ши кȣноскоутоуль. ши съи хїе милѫ де тѡци коумь ерà Авраамъ.
ꙗрѫ ачеста клеветїà пре дѣпроапеле съȣ, шил ѡсиндїѧ. ши пентрȣ бȣнѫтѫциле
сале съ мѫндрїѧ̀. пентрачѣ дарѧ лȣи ноу фȣ прїимитѫ де Дм҃ѕъȣ. кѫ м҃стенїа
мъндроулоуи ꙗсте ка ѡ ранѫ лȣи Дм҃ѕъȣ. ши де постȣль лоуи зиче Ісаиа пр҃ркъ,
нȣ ачеста пость аȣ алесь Дм҃ѕъȣ. дечи ниче постȣль лȣи, ниче дарѧ лȣи, фȣ де
вроу ꙟ фолось. Аскоултаци дѣкмȣ ши рȣга вамѫшȣлȣи. карелеш адоусѫ
аминте де пѫкателе сале, ши стѫтȣ денарте, ши съ оучидѣ ꙟ пїепть, ши коу
ачѣсте коувинте съ роугà ши грѫиѧ̀. Доамне кȣрѫцѣщемѫ мене пѫкѫтосоуа.
къ нȣ съмть дестоникь съ стаȣ ши съ каѡт кȣ ѡкїй мїеи кътрѫ черю,
пентрȣ моулцимѧ пъкателѡр мѧле. къ саȣ ꙟмȣлцит фѫрѫ де лециле мѧле,
маи кърѫтось де кѫть нъсипоул мѫрїеи. ши рѫȣтѫциле мѧле аȣ коврѫшить
престе пѫроул капȣлоуи мїеȣ. ꙟнаинтѧ та стаȣ стръꙟбѫтѫциле мѣле, аȣѕь
къ кѫрциле съ вѡрь дешкиде. ши вѡр хи скрисе тоате сȣспиниле съраќилор.
ноу ꙗсте ниче оуи лоукрȣ, ниче оуи гѫндь съ ноу щїи тȣ Дм҃ѕъȣл мїеȣ. а рѫспоунде
намь врѣме, а фоуџй намь оунде. ꙟ черю ноуи локь. ꙟ пъмѫнть мъ
темь съ ноу мъ кȣмка ꙟгицѫ, вѫѕъндь фантеле / мѧле чѣле рѣле. пентрачѣ 208
амь кȣрсь кътрѫ тине, м҃стике деспȣнитоаре, ши ювиторь де ѡамени
Доамне. ши кȣ лакрѫми мѫ рогь, кȣрѫцѣщемѫ мене пѫкѫтосȣль.
моулте съмть пѫкателе мѧле, че мила та ꙗсте маи маре. дела ѡамени ноу
ꙗсте поутиицѫ, ка съ мѫ спѫсѫскь єȣ. ꙗрѫ м҃ствиреи тале ꙗсте пȣтинцѫ
шачаста. къ пентроу пѫкѫтѡшии аи венить, де ꙟчерю пре пъмѫнть, ка съи
кеми спре покѫинцѫ. дечи нȣ мѫ лѫсà ниче пре мене ꙟ дешерть. че мѫ
прїимѣще ши пре мене, че казь кȣ смеренїе ши кȣ лакрѫми кътрѫ свенцїа
та. Пентрачѣстѧ коувенте, че ле грѫѝ вамѫшȣль коу лакрѫми ши кȣ
смеренїе, фѫкȣ соуфлетоуль лȣи роадѫ де лоукрȣре боуне. ꙗрѫ фарисеȣль

кꙋ кꙋвинтеле лꙋи, ка кꙋ оун вѫнть маре скоутꙋрѫ̀ тоатѫ роада чѣ бꙋнѫ а соуфлетꙋлоуи съꙋ. пентрачѣ ꙟтрꙋ тоть мл҃стивꙋль ши дирептоуль џюдець Дм̃ѕъꙋ. плъті̀ амъндоурѡр кꙋмоу съ каде кѫте оунꙋѧ къроуѧши ди ꙟнши. пре фарисеꙋ ди ꙟ воунѫтатѧ мъндріеи лꙋи погоръль ꙟтрадъникꙋл смереніеи. ꙗрѫ пре вамѫшь ди ꙟ съръчіѧ смереніеи лꙋи, ꙟѫ́лцѫл ꙟтрꙋ воунѫтатѧ сп҃сеніеи. ши съ ꙟплꙋ̀ скриптꙋ́ра че грѫѧще. Дм̃ѕꙋ микшюрѣѕѫ пре ѡмь шиль мѫрѣще. къ пре фарисеꙋ микшюрѫл, кѫчи къ сѫ ꙟдирептѫ̀ пре сине. ꙗрѫ пре вамѫшк ꙟдирептѫль, пентрꙋ кѫчи къ сѫ ѡсинди̇̀ пре сине. аскоултаци, че грѫи̇̀ Дꙋмнѫѕъꙋ диншїи дѣмъндѡи. Ꙗ̃девѫрь грѫескь воаѡ, къ вамѫшꙋл ачеста погоръ̀ ꙟ каса са маи дирепть, де кѫть фарисеоуль ачела. кѫчи къ фіє кареле чине съ ва ꙟнѫлцѫ̀ пре сине, смерисева, ши чине съ ва смери̇̀ ꙟнѫлцасѫва. /

209 *Zise*, *besearica*, *alții*, *di în*, *mene* (cu *en* ; 3), *carțile* (cu *a* chiar), *despuitoriu*, *cuvente* (cu *en*), *lucrure*, *di înși* („de înșii“).

§. 92. Ла съмбѫта чѣ маре

Къндь фоу венери де кътрѫ сарѫ дꙋпѫ чешь дѣде Дм̃нꙋль Хс̃ сꙋфлетоуль ꙟ мънꙋле пъринтелоуи сѫꙋ. кънд фꙋџирѫ тоци оученичїи лꙋи. ши де фрика жидовилѡрь сѫ аскоунсѫрѫ. ши тоци кꙋнощиницїи лоуи стѫтоурѫ де парте ди ꙟсꙋль. Ноуман съꙟгꙋрь рѫмасъ пре кроуче рѫстигнить ꙟтре дои тѫлхари. атоунче вени̇̀ Іѡсифь че єра̀ ди ꙟ Ꙗримадеи ѡмь богать ши денаинте ди ꙟ сфатꙋл жидовилорь, кредничоск ꙟтрꙋ Дм̃нꙋль Хс̃. ачеста дѣка вѫѕоꙋ̀ деспꙋиторюль ши ꙟвѫцѫторюль сѫꙋ пре кроуче рѫстигнит ши де тоци пѫрѫсить атоунче съ ѡвиндꙋ̀и. ши съ доусѫ ла Пилать де грѫи̇̀. Дѫми Пилате мортꙋл ачела ѡкѫрътꙋл, ши ꙋрътꙋл че ꙗсте ка ꙋн виноват рѫстигнит ши ка ꙋн стреинь пѫрѫсить, дѫми сѫракꙋль ачеста ши рѫстигнитꙋл. каꙋ авоуть ꙋченичи ши лаꙋ пѫрѫсить дѣꙋ фꙋџить. немикѫ лоукрꙋ маре ноу чею, че поуцинѫ рꙋгъменте мъ рогь. дѫми троупоуль лоуи Іс̃ чель вѫтоут ши фѫрѫ де милѫ оучись. ши шкюѡпит ши коу кꙋноунъ де спини ꙟкꙋнꙋнат. кꙋ ѡцѫть ши кꙋ хꙗре адѫпат. ши коу кꙋє пре кроуче пѫтроуꙟсь. сосѣщеи домне Пилате моунчиле сосѣщеи моартѧ чаꙋ лꙋат. ꙗтъ съ потоли̇̀ завистїа жидовилорь, ши съ ѡстои̇̀ мънїѧ фарисеилор. ши съ ꙟпаоу̀ волѧ кѫртꙋларилорь. дѫми ачесть троупь фѫрѫ де нѫкате алоуи Іс̃ чаꙋ ꙟблать пре маре ка пре оускать. ши вни ди ꙟтрапѫ аꙋ фѫкоуть ши /
210 кꙋ поуцинѫ пънне пре моулци аꙋ сѫтꙋрать. дѫми троунꙋль ачеста, чаꙋ фѫкоуть ѡрбїи кꙋ ѡки, ѡлоцїи кꙋ ничоаре драчїи ди ꙟ ѡамени аꙋ гонит. ши морцїи аꙋ ꙟвись. аскоултѫ пꙋцинѫ рꙋгѫменте, шим дѫ голꙋль ачеста къ пентроу нои съ голи̇̀. дѫми мортꙋл ачеста къ пентроу нои моури̇̀. дѫми некꙋноскоутꙋл ачеста къ єꙋль кꙋноскь чине ꙗсте. Ꙗчаста дѣка аꙋѕи̇̀ Пилат, атꙋнче съ ꙋмили̇̀ ши дѣде троунꙋль лоуи Іс̃. ꙗрѫ Іѡсифь лоуѫ̀ троупоуль свн҃цїеи сале а Домнꙋлоуи лоуи Хс̃, де пре кроуче, ꙟпреоунѫ кꙋ Никодим шил ꙟвѫли̇̀ ꙟтро пънѕѫ кꙋратъ коу оунсорп де мирь.

Veneri (cu *en*), *deade*, *mînule*, *cunoștinții* („cognoscentes“, „cunoscuții“), *despuitoriu*, *nemică*, *rugămente* (cu *en*), *cărtulari*, *împlú*, *îmblatu*, *au învisu*.

§ 93. Де вїаца свънтꙋлꙋи Николае

Тънѫръ ꙟкъ єра̀ свънтꙋль кънд мꙋри̇̀ татъ съꙋ ши ꙟмъса. ши авꙋцїе дестꙋлѫ рѫмасе ꙟ мъна лꙋи. ши нꙋ рѫшкирѫ̀ єль авꙋцїѧ ачѣѧ ꙟтрꙋ лꙋкроури рѣле ши фѫрѫ де исправѫ, кꙋмꙋн токмала тинерилорь ди ꙟ врѣмѧ дѣкмоу̀.

ꙟ мъꙟкѫри, ꙟ бъȣтȣри, саȣ пре каи бȣни ши пре вешменте скȣꙟне, че ꙟ тоате ѕиле сътȣрà сърачїи ши ꙟбрѫка голїи.

Ꙟтрачѣѧ врѣме фȣ ши съборȣль чель ди ꙟтъю ꙟ Никéн. ла ачела съборь фȣ кемать ши мареле Николае. ши въѕъндь пре Ꙗрїе къ астȣпѫ гȣра тȣтȣрорь архїереилорь кȣ хȣла че хȣлїѧ̀ пре Домнȣл Хс͠, де ѕичѧ̀, къ нȣ ѧсте Дм͠ѕъȣ адевърат, че ꙗсте зидире ши фаптѫ лȣи Дм͠ѕъȣ. нȣ пȣтȣ свънтȣль съ аȣѕѫ ачаста хȣлѫ. че съ скȣлѫ̀ / де ȣнде шедѣ, ши съ дȣсе де лови пре Ꙗрїе кȣ палма 211 престе ѡбразь атъта де таре кът нсъ стръмȣтаръ фѫлчиле. Ꙗтȣнче съ ꙟтоарсѫ Ꙗрїе кътрѫ ꙟпѫратоуль ши ѕисе коу ѡбидѫ. коу дирептȣль ꙗсте ꙟпърате ꙟнаинтѧ ꙟпѫръцїен тале, съшь рѫдиче мъна оупȣль ка ачеста. де ци грѫй съ грѫѧскѫ кȣ кȣвънтȣль, ꙗрѫ де нȣ ци ѥль съ такѫ, дарѫ пентрȣ че мѫ ловѣще престе ѡбразь ꙟнаинтѣ ꙟпъръцїен тале. Дѣка аȣзѝ ꙟпъратȣль съ скръбѝ, ши а тоть съборȣль нѫрȣи рѫȣ дѣчаста. ши ꙟкисѫрѫ свънтȣль ꙟ темницѫ, пънѫ съ ва ѡбършѝ съборȣль. ꙗрѫ престе ноаптѧ ачѣѧ, съ арѫтѫ̀ лȣи, Хс͠ ши Прѣчиста ꙟ темȣница ачѣѧ че ѥрà ꙟкись. шїи ѕисерѫ. Николае пентрȣ че ещи ꙟкись. свънтȣль рѫспȣнсѫ. пентрȣ любовȣл вострȣ. Ꙗтȣнчеи ѕисе Хс͠ прїимѣще часта, шїи дѣде ѡ ѥвангелїе. ѕисе лȣи ши Прѣчиста, прїимѣще ши честа, шїи дѣде ȣн ѡмофорь. Къндь фȣ адоа ѕи. афларѫль кȣ ѡмофорȣль ꙟ грȣмаѕи. ши кȣ ѥвангелїѧ ꙟ мънȣ ши четиндь, ши тоци къѕȣрѫ ла пичоареле лȣи дешь черѣ ѥртъчюне.

Дъпъѡарѫ фȣ ѡ фоамете маре ꙟтрачѣѧ латȣре оуȣде ѥра ипархїѧ свънтȣлȣи. ꙗрѫ ȣнь корѫбїѧрю негȣцъторь де гръȣ, ꙟнилȣ корабїа са де гръȣ съ ѡ дȣкѫ ла Фрънчїе съ вънѕѫ гръȣль. ꙗрѫ свънтȣль Николае, сѫ арѫтѫ престе ноапте кȣрѫбїꙗрюлȣи ачелȣѧ, шїи ѕисе, съ нȣ дȣчи ачесть гръȣ ла Фрънчїе оунде вери съл дȣчи чел дȣ ꙟ Мирликїѧ, съл венѕи кȣмȣц ка хѝ воѧ. ши цнаи ши г͠ галбени арѫвóнѫ. ши къндь фȣ адоа ѕи дѣка съ дещептѫ̀ кȣрѫвиѧрюль ачела, афлѫ̀ ꙟ палмѫ / г͠ галбени. ши ѕисе кътрѫ алци корѧбїѧри. àстѫ ноапте 212 ам кѫѕȣть ꙟ вись оунь влѫдикь бътрънь. ши мїаȣ ѕис сѫ дȣкь гръȣль ꙟ Мирлйкїѧ. ши ꙗтѫ къ мїаȣ дать ши г͠ галбени арѫвóнѫ. дѣчи съ не дȣчем аколѡ̀ съ вендем. ши ашѧ̀ съ дȣсърѫ ши избѫвѝ свънтȣл Николае ипархїѧ са ди ꙟ фоамете.

Veșmente (cu *en*), *deade*, *mînu* (fără articlu), *vendem*, *vendzi* (cu *en*), *veri* („vrei“).

II. ШѢПТЄ ТАННЄ

Tipărite în Iași, la a. 1645, in 4°, IV foaie nepag. dinainte și 339*) pagine, după care încă 2 (sau 3) pagine nepaginate.

Titlul: **Шѧпте танне а весѣречїи. Типърите кȣ ꙟвъцътȣра ши кȣ тоатъ келтȣѧла Мърїеи сале Іѡань Басилїе Воевода. ꙟ типарюл чел Домнеск ꙟ търг ꙟ Ꙗш. влт͠ѡ, зр͠нг ,ноев. и͠****).

Din Prefațiune: **Кȣ мл͠а лȣи Дм͠зъȣ Іѡан Басилїе воевода. Дм͠нȣл Църъи Молдовеи... Кȣ адевърат лȣкрȣ ꙗсте кът ръсаре соареле зарѧ ши лȣ-**

---

*) Pag. 138-a de 2 ori; după p. 339, în esemplariul nostru mai este foiu nepag. care completează scara, însă tot se pare a mai lipsi un foiu, deși numai alb.

) Ca alt titlu scrie, pag. 1: **Правилѫ пре скоуръть алѣсѫ, деи свинтеле скриптоури скоасѫ пре ръндь ши токмитѫ. маи врътос пентрȣ чѣле шѣпте танне мари а весѣречїи. карѣш динсе ръндоуитѫ кȣ тоате трѣвеле еи; прин кариле ши нравила свинцилор апслы ла тот лȣкрȣль дѣиствȣѧще etc. /

мина лꙋи. маните лобѣще ꙟ мꙋнцїи чеи мари. тꙋрнꙋриле ши копачїи чеи ꙟналцї
213 лꙋминѣѕъ дѣчїи шесꙋриле ши / въиле. ашѧ ꙟтрачела кип. Домнїѧ Мѫрїи тале, кꙋ ачѣсте шѣпте таине, кариле лѣи свос ши лѣи дат ꙟ типарюл Мѫрїи тале. ꙟтъи аџꙋнџе ꙟтрꙋ чата чѧ ꙟналтъ сꙋфлетѣскѫ. ꙟтрꙋ архїереи ши ꙟ преѡци, де лꙋминѣѕъ, ши ꙟ диреґъторїѧ чѣ лꙋмаскъ ꙟ домни ши ꙟ боꙗри, дѣчїи ши ꙟтрꙋ чеи маи мич, аџꙋнџе лꙋмина ши кълдꙋра. де лꙋминѣѕѫ ши ꙟкълѕѣще нре тоци, кътръ воѧ лꙋи чѣ свънтѫ... Смѣренїи, Варлаам, Архїєпскпь и митронолит Сꙋчавскїи.

§ 94. Къте таине съмт

Ꙟтъѧ таинѫ ꙗсте, ботеѕꙋл. Адоа мѵрꙋль. А треѧ литоургїѧ, кꙋменекътꙋра, трꙋпꙋль ши синџеле лꙋи Хс҃. А патра преоуцїѧ. А чинчѣ покъинца. А шѣса кꙋнꙋнїѧ. А шѣптѧ маслеле. че слꙋжескь преѡцїи ла болнав.

Ачѣсте шѣпте таине съ ꙟпреоунѫ кътрѫ чѣле шѣпте дарꙋри а Дх҃ꙋлꙋи Свънть. кариле сꙋнть кипꙋре въѕꙋте ши атинсе, карсѫ ꙟ сꙋфлетеле крединчошилор дарꙋриле лꙋи Дмнеѕъꙋ чѣле невъѕꙋте. кариле сънт токмите ши дате дела Домнꙋл нострꙋ Іс҃ Хс҃.

Пентрꙋ че сънть токмите таинеле. Ꙟтъю ка съ сѫ кꙋноаскѫ съмнꙋл челора че сънть адевъраци фїи лꙋи Дмсъꙋ, къ чела че съ ꙟпреоунѫ ачестóра таине, ꙗсте ꙟ бесѣрека лꙋи дмсъꙋ, ꙟтъю мъдꙋлар ши дꙋпъ дар фїю лꙋи Дмсъꙋ. А доа ка съ авем съмнꙋл крединцеи ноастре ꙟтрꙋ Дмсъꙋ ꙟтърить, кꙋ крединца ши кꙋ фапте бꙋне пентрꙋ мънтꙋинца ноастрѫ чѣ вѣчникѫ. А треѧ ка съ авем лѣкь спре вендекарѣ пъкателор ноастре.

Cumenecătura (cu *en*), *vendecarea* (cu *en*) . /

214 § 95. Че требꙋѧще ла ботеѕь. глав. Д҃

Апъ сънгꙋрѫ кꙋратѫ не аместекатѫ кꙋ алтѫ немикѫ. ши преѡт съ свинцѣскѫ. кꙋ молитвеле чѣле де ботеѕь. фоарте бине ши кꙋмꙋ съ каде дꙋпъ кꙋмь типикꙋѧще аколѣ. ши нънаш православник. ка съ ѧ прꙋнкꙋл дин ꙟ мъна преѡтꙋлꙋи. дꙋпъ пꙋтѣрѧ кꙋвинтелор че ле ва ѕиче преѡтꙋл кънд ва тоурна апа пре проунк де треи ѡри ѕикъндь, Въ нмѣ... Кꙋ ачаста нащере дин ꙟ трапъ ши дин ꙟ Дх҃ꙋл Свънт съ ꙟпакъ ѡмꙋл кꙋ Дмсъꙋ, ши съ дъ ꙟтраре ла ꙟпъръцїѧ черюлꙋи. дꙋпъ кꙋвънтоул мѫнтꙋиторюлꙋи Хс҃. чела че нꙋ съ ва наще динтранъ ши Ди ꙟдх҃ꙋл Свънть. нꙋ ва ꙟтрà ла ꙟпъръцїѧ черюлꙋи.

гл. е҃. Ачаста таинѫ нꙋмаи де ѡ датѫ съ ꙗ. ꙗръ адоарѫ нꙋ съ маи поате лоуà къ кꙋм нащем дънъѡарѫ трꙋпѣще, адоѡарѫ нꙋ пꙋтем. ашѣ ши дънъѡарѫ не ботеѕѫм ши нащем сꙋфлетѣще, ꙗрѫ адоѡарѫ нꙋ пꙋтем. Ла ботеѕ аꙋ фост ꙟдоаѫ кипꙋри ѡбична ꙟ бесѣрекъ, къндь аꙋ фость ботеѕънд, оунїи аꙋ афꙋндат пре ѡм кꙋ тотꙋл ꙟтрапъ, алцїи нꙋмаи десꙋпра чаꙋ тꙋрнат дѣꙋ скълдат пре ѡм. ꙗрѫ амъндоаѫ ѡбичнеле сънт ꙟтрꙋн кип, ши фак ботеѕ адевърат, къ ши Петръ ап҃сль къндь ботеѕѫ ꙟтро ѕи г҃ де ѡамени, нꙋ поате хѝ пре тоци афꙋндат ꙟтрапѫ. ꙗрѫ свинцїи ѡтеци аꙋ дат ꙟвъцътꙋрѫ ꙟ треи афꙋндътꙋри съ ботѣѕе проункꙋль.

Nemică, di în, di într', dănăoară (simil.), *besearecă, desupra, nu poate hi pre toţi afundat, afundătură.* /

§ 96. Кътє парци аре покънница. гл. а҃ 215

Трен. ꙟтъѧ парте ꙗсте ꙟфрѫнцерѧ инимїи. А доа исповеданїѧ. Атреѧ лȣкрȣль. адекъ фáптȣриле чѣле бȣне. ши ачѣсте парци, оуна фърѫ де алта, нȣ сѫ поате фаче покѫнница ꙟтрѣгѫ, ши кȣмȣ съ каде.

Ачѣсте треи парци де покъинцѫ, саȣ афлать ши ꙟтрȣ ѡаменїи дела Ниневїѧ. къндь мѣрсе ла динши Іона пр҃ркь, де ле мъртȣрисѝ кȣвънтȣл лȣи Дм҃ѕъȣ, къ пентрȣ мȣлцимѧ фърѫ де лецилорь ва пръпѫдѝ Дм҃ѕъȣ четатѧ лор. Атȣнче ꙟпѫратȣль Ниневїи, дѣде ꙟвъцѫтȣрѫ ꙟ тоатѫ четатѧ де ѕисе. Тоть ѡмȣль съ сѫ ꙟтоаркѫ чинеш ди ꙟ калѧ лȣи чѣ ррѧ.

Parți (pl. ; cu *a* chiar ; 3), *faptu* (pl. *fapturi*), *deade.*

§ 97. Пентрȣ чела че ва мънка карне мортъчюнѫ, саȣ де фїарѫ сълбатекѫ. гл. л҃г

Ори чине ва мънкà карне де довиток морть. саȣ алть стръвь, чель спаргь лȣпїи, саȣ де алтѫ хїарѫ, саȣ пасере, кȣмȣи вȣлтȣрȣль, саȣ алте пасери че нȣ съ мънъꙟкѫ. саȣ карне ꙟнекатѫ че ва фѝ нѫдȣшитъ, ꙗрѫ нȣ ва фи сънцеле върсать кȣ херь. саȣ сънце сприженить. саȣ алте жиганїи, че съ гъсескȣ ла ȣдѣлѫ. кȣмȣсь вȣбелчїи, броацеле саȣ алте асѣменѧ ачестόра. де ва фи преѡт съ фїе лепъдать де преѡцїе. ꙗрѫ де ва фи мирѣнь, в҃ ан, ка съ нȣ съ кȣминече, ши съ факъ пост ши рȣгѫ, ши алте бȣнътъци.

Mortăciună, pasere (pl. *paseri,* cu *e*). /

§ 98. Пентрȣ ѡмȣль че ва фи морть, ши вор ѕиче ѡаменїи къ ꙗсте върколакь. гл. л҃з 216

Ачеста лȣкрȣ ѕикь ѡаменїи чеи прощи. ꙗрѫ ниче ꙟтрȣн кипь нȣ поате съ фїе ачеста връколак, че връндь дїаволȣль съ амѫџѣскѫ пре ѡамени. съ факѫ лȣкрȣри кȣм нȣ съ каде, пентрȣ ка съ съ мънїе Дм҃ѕъȣ асȣпра лорь. фаче ачѧстѧ сѣмне. ши де мȣлте ѡри ноаптѧ аратѫ ѡаменилорь. оунόра де ле паре, къ вѫдь кȣ адевърать пре вре ȣнь ѡмь де карїи ꙗȣ фость коуноскѫндь май дѣинте. ши ꙟкѫ грѫескȣ кȣ дънсь. алцїи ꙗръшь въдь ꙟ сомнь висе, оуне ши алте, ȣне дате вѫдь ꙟ кале. оунде ꙟблъ де батѫмѫ пре ѡамени. ѡ вай де небȣнїѧ лорь сърачїи. чел морть ꙟ че кипь съ ѡмоарѫ пре чеи вїи, нȣ дѧ Дм҃ѕъȣ съ фїе ачеста лȣкрȣ*).

Mai de-ainte, vise (pl.), *une şi alte, une date* („uneori"), *îmblă.*

III. ПРАВИЛЄ ꙟПЪРЪТЄЩИ

Tipărite în Iaşi, la a. 1646, in fol., III foaie nepag. înainte, 186 paginate şi XIV nepag. în urmă.

Titlul : Карте ромънѣскѫ де ꙟвъцѫтȣрѫ дела правилеле ꙟпърѫтещи ши дела џȣдѣце. Кȣ ѕиса, ши кȣ тоатѫ келтȣꙗла. лȣи **ВАСИЛІЄ ВОИВОДȢЛ.** ши Дмнȣлк Църѫи Молдовеи, ди ꙟ мȣлте / скриптȣри тѫлмъчитѫ ди ꙟ 217 лимва Иленѣскѫ, *пре лимба Ромѫнѣскѫ. ꙟ тѵпарюль домнескь. саȣ типърить* ꙟ мѫнѫстирѣ а Треи С҃тиле ꙟ Ꙗши дела Хс҃. ҂ах҃мѕ.

---

*) Numele auctoriului se află în capetul textului, pag. 317 dedesupt, aşa: Много грѣшнїи, инеклȣчи́мїи раб Єѵстратїе вык Логофет. трȣдо любезное. /

Din Prefaţiune: Тоць чеѧ че съмть крещини православничи чине ва четѝ ка съ ꙟцелѣгѫ... Дрепт ачѣѧ ши ал нострȣ прѣ лȣминать ꙟтрȣ крещинътате ши дирепть ꙟтрȣ крединцѫ. Иѡан Василїе Воевода Домнȣл ши бирȣиторюл Църъи Молдовеи ȣрмънд ȣрма челор бȣни ши ꙟцелепць Домни сокотиндь непȣтинца ши слъбичȣнѧ ачестȣи локь, ши ꙟпȣцинарѧ изворѫлор свинтелор скриптȣри ши а алтор ꙟкъцѫтȣри. ши кȣноскѫндь невоѧ че ва вепѝ ши скѫдѣрѧ асȣпра ѡаменилорь че вор фи лъкȣитори ꙟ Цара Молдовеи. фїиндь фърѫ ꙟвъцътȣрѫ. вор фи де пȣрȣрѧ ꙟсътаць ши липсиц ка ши кȣмь аре фи ꙟтрȣн локь съчетось фъръ де апѫ. ши маи врътось възѕъндь недрептъциле ши асȣпрѣлеле мишеилорь. кареле факь чеи неꙟвъцаци ши неꙟцелегъторїи. дирегъторїи. ши џȣдѣцеле депре ла тоате скаȣнеле Молдовеи. дрепт ачѣѧ кȣ мȣлтѫ ѡсърдїе саȣ невоит Мърїѧ са. дѣȣ черкать пре мȣлте църъ. пънѫ лаȣ ꙟдирептат Дм҃нѕъȣ дѣȣ гъсить ѡамени ка ачеѧ. даскали ши философи дѣȣ скос дес кърциле елинещи. ши лътинещь. тоате токмѣлеле чѣле бȣне. ши џȣдѣцеле челор бȣне крещини ши свинци ꙟпъраць вариле ка ѡ лȣминѫ лȣминѣѕѫ ши аратѫ тот лȣкрȣл челор ꙟтȣнекаць ши проци ши не ꙟвъцаць ка съ кȣноскѫ стрѫмбѫтатѧ тȣтȣрорь. ши съ џȣдече пре дирептате. Кареле съ кꙗмъ акмȣ
218 Правилеле ꙟпърѫтешь. / ачѣстѧ ꙟцелепчȣни. ши ачѣстѧ ꙟвъцѫтȣри нѣȣ дать ши нѣȣ лъсат ноѡ тȣтȣрор родȣлȣи Ромънескь ка съ не фїе ноѡ де пȣрȣрѧ. извор де вїꙗцѫ, ꙟ вѣчь нескъѕȣть ши несвръшить. Дȣпѫ токмала ши невоинца Мърїи сале Домнȣлȣи датȣсаȣ ꙟвъцѫтȣрѫ ши мїе ȣнȣи маи микь ши ниче де ѡ трѣбѫ а Мърїи сале робь. Євстратїе бык Логофеть, де ам скос ачѧсте Правиле ши лѣм тълмѫчить ден скрисоаре гречаскѫ пре лимбѫ Ромънѣскѫ ка съ поатѫ ꙟцелѣџе тоць.

§ 99. Пентрȣ плȣгари etc.

а҃. Кадесъ а тѡт плȣгарюл, съш аре ши съш лȣкрѣѕе пъмънтȣль, кȣ дирептате. ꙗрѫ съ нȣ кȣмва ꙟдръзнѣскѫ а еши ден хотарȣл съȣ съ апȣче хотарȣл дѣкпроапелȣи съȣ.

г҃. Ѡрѣчине ден плȣгари. де ва ꙟтра ꙟ пъмънтȣл алтȣ́ѧ дел ва арà, саоу л ва ши съмъна ши нȣ ва фи ꙟтребат пре стъпънȣл пъмънтȣлȣи. дъм ꙟвъцътȣрѫ ка съ нȣ ѧнемикѫ дентрачел пъмънт. ниче пентрȣ мȣнка лȣи ниче пентрȣ аратȣрѫ. ниче ден рода че ва фаче. ши некȣм алтъ, че ниче съмънца чаȣ арȣнкат аколѣ̀. ȣнче ачѣѧ ка съ нȣ аибѫ вое съ ѡ ѧ.

є҃. Де съ вор токми дои плȣгари съ скимбе неще пъмънтȣри вери ноѡ вери веки, ши де се ва афла оунȣл де дънишь съ фїе лȣат маи мик пъмънт ши маи просль аколѧ. съ съ сокотѣскѫ, съи маи дѧ ши дентраалт пъмънт съ фїе токма. ꙗръ де ле ва фи фость токмала ашѧ прекȣм ва фи съ нȣ маи дѧ немикѫ. /

219 ѕ҃. Де съ вор токми дои плȣгари, съ скимбе нискáре пъмънтȣри деннаинтѧ а дои саȣ а треи мартȣри. ши тѡкмала лор саȣ гръить съ фїе стътътоаре. ачѣѧ токмалѫ ка съ стѧ ꙟтрѣгѫ ши адевъратѫ, ши неклътитѫ.

ꙁ҃. Де съ ва фи прилежит нескȣ́и. съш ꙟпарцѫ вре оун лȣкрȣ саȣ вре оун лѡк анде сине кȣмȣ саре ѕиче, съ сапе саȣ съ косѣскѫ оундева саȣ алт лȣкрȣ чева съ факѫ. ла вре ȣн локь. оундева ачещѧ съ фїе волничь съ стриче ачѧ токмалѫ ши ачѧ ꙟпърцѣлѫ.

л҃. Де се ва гъсѝ чинева вре ȣнь пъсторь де ѡй. съ фїе мȣлгъндь ѡиле стъпѫнȣсъȣ фȣриш, ши де ва фи вънѕѫндь фрȣптȣл. съш пїꙗрѕѫ симбрїѧ, ши съ фїе бътȣть фоа[р]те.

лѕ̃. чеѧ че ворь фȣра̀ плȣгь. саȣ хєрь де плȣгь саȣ џȣгь ши де съ ворь гъсѝ. съ сокотѣскѫ дни че ѕи саȣ фȣрать пънѫ ꙟ че ѕи саȣ гъсить дече съ плътѣскѫ пре тоатѫ ѕȣа, къте вī аспри карїи факь в̃ потро́ничи де арџинт, саȣ къть съ ва да оунȣи ѡмь че лȣкрѣѕѫ пре ѕи.

мд̃. Де ва лȣа̀ въкарюл демънѣцѫ воȣ дела плȣгар ши ва фи воꙋл сънътос нȣ ва авѧ ниче ѡ вътъмътȣрѫ. ꙗръ сара съ ва афла̀ воꙋл аȣ кȣ пичорȣль фрънт аȣ корнȣл сърить, аȣ де вре оун ѡкю ѡрбить, саȣ ши аюрѫ вътъмать съ џȣре въкарюль кȣм нȣ фъкȣть єл вре оун виклешȣгь ши кȣмь нȣ џи немикѫ де вътъмарѧ воȣлȣи, съ фїе ꙟ паче.

на̃. Де ва ꙟтра̀ добитокȣль ꙟ вїе. саȣ ꙟ помът ши ва къдѧ ꙟ вре ѡ
гроапѫ. саȣ съ ва ꙟпъра̀/ ꙟгардь ши ва мȣри. ка съ нȣ аибъ ниче ѡ невое 220
чела кȣ вїѧ. саȣ кȣ помъ́тȣль.

нв̃. Орь че фѧль де добитокь. връндь съ сае престе гардь, ла вїе саȣ ла помъть. ши де съ ва ꙟпъра̀, съ нȣ аибѫ ниче ѡ пагȣбѫ чела кȣ гардȣль.

ов̃. Ачела че ва тъѧ вїе родитоаре. саȣ ши пȣсо́ри. ачестȣ́ѧ съи тае мънȣле, ши съ плътѣскѫ ши пагȣба. че съ ѕиче прецȣль кът ва фаче.

од̃. Чеѧ че ворь апринде каса ѡмȣлȣи. саȣ арѧ кȣ пѫинѧ саȣ арѧ кȣ фънȣль. ꙟ пизмѫ. пентрȣ съшь ръскȣмпере деспре вреȣн врѫжмаш чеи ва фи фъкȣт вре ѡ ръȣтате, пре оунїи ка ачеѧ ка съи арѕѫ ꙟ фокь.

чг̃. Де съ ва прилежѝ апа морїи съ ꙟнѣче нискаре пъмънтȣри, саȣ вїи саȣ помѣте. ка съ плътѣскѫ пагȣба стъпънȣль морїи ꙗрѫ де нȣ съ стѧ ѡпритѫ моара.

ра̃і. Чела че ва фȣра̀, фȣртȣшагь маре. де ѡара дентъи съл спънѕȣре.

рл̃г. Чела че ва лȣа̀ вре ȣнь лȣкрȣ дела каса че арде. каре лȣкрȣ де наре фи лȣат, аре фи арсь аколѧ, ачела съ нȣ аибѫ ниче ѡ чертаре.

сл̃. Каре слȣгѫ саȣ нъмить ва фȣџи ден касъ ꙟтрачѣ ѕи, кънд саȣ фъкȣть фȣртȣшагȣл, дъ препȣе ѡаре кȣм, кȣм съ фїе фъкȣт єль ачель фȣртȣшагь. аџȣнџе ши ачеста, съл мȣнчаскѫ. алегѫндь дака ва фи фȣџить, съ съ фїе аскȣнсь съ нȣ сѧ ваѕѫ некъюри.

Nemică, veri... veri („vel... vel“), *marturi, nescuit* (gen.), *an de sine* („între
sine“), *cumu s-are dzice, fruptul, aspri, demîneață, aiurea, a se împărá* („a
se / înțăpa în par“), *pomătu* (pl. *pomeate*), *mînule, pusori* (pl.), *să-și răscumpere* 221
(„izbîndească“), *oara de-ntîi, are fi* („ar fi“).

§ 100. Пентрȣ калпȣзани чеѧ че фак бани ръи, гл. д̃

в̃. Банїи чеи ръи съмть де треи фѣлюри местекътȣрѫ. че съ ѕиче лȣрȣль чел кȣрать че аре фи съ фїе, єил спȣркѫ шил мѣстекѫ, арџинтȣль ашиждере. оунȣль аместекѫ кȣ араме, алтȣль факь кꙗр де араме. ши нȣмаи къчел споескь дѣсȣпра кȣ арџинть. ачастаи оуна. адоѡ саре фѝ шѝ кȣраци ѡ самѫ де бани, єи фак маи мич дече нȣ аџȣнгь ла кȣмпънъ че пъгȣбъскь ѡаменїи чеи ѧȣ. атреѧ ашиждере съ кꙗмѫ менчȣношь, пентрȣ къче кипȣль ши скриптȣра че пȣне пре дъншь ꙗсте минчȣноасъ нȣ ꙗсте фъкȣтѫ ден сват кȣ ꙟвъцътȣра̀ кȣива че пре фȣриш ка ȣн лȣкрȣ ръȣ, дрепт ачѣѧ дѣре фи ши кȣраци кȣ немикъ местекаци. ши дѣре фи ши де плинь ла кȣмпънѫ тотȣи оун лȣкрȣ менчюнос ши съ кꙗмѫ минчюнос, соць фȣртȣшагȣлȣи.

ѕі. Чела че ва въѱѝ вре ȣн фѧль де бани, фїиндь де араме съ арате къ ꙗсте де аȣрь саȣ де арџинть. саȣ дева въпсѝ арџинтȣль съ арате къ ꙗсте аȣрь. съл ѡмоарѫ.

Arame, menciunosu, -i (cu *en*), *are fi, s-are fi* („se are fi“).

§ 101. Пентрꙋ чеѧ че ꙋчигь пре алцїи, гл. аї

г҃. Бесѧрека нꙋ съ спꙋркѫ, де сиңеле че саꙋ вързат пре дерептате парте. че саꙋ врꙋть спꙋрка къндꙋ саꙋ врꙋть върсà пентрꙋ недерептате ши кꙋ нъпасте лꙋкрꙋ.

222 д҃. Ѡркаре фечоарѫ, саꙋ щи въдꙋѫ кꙋратѫ / ши де чинсте, де ва оучиде при чела че ва съи факѫ силѫ, ши съи стриче фечорїѧ саꙋ съ ѡ рꙋшинѣѕе. нꙋ съ ва черта ниче кꙋ оун фѧль де чертѫри. ꙟсѫ дел ва оучиде ꙟтрачель чась чаꙋ врꙋт съи факѫ силѫ. ꙗрѫ нꙋ алтѫ датѫ.

и҃. Каре мꙋꙗре ва апꙋкà сабїѧ бърбатꙋлꙋишь. саꙋ кꙋцит саꙋ алтѫ армѫ че ва фи пꙋс бърбатꙋл сꙋить патꙋш пентрꙋ съш оучигѫ мꙋꙗрѧш ши дел ва оучиде мꙋꙗрѧ пре дънсь, съ нꙋ анбѫ ниче ѡ чертаре.

Beseareca, dereptate, au vrutu vărsa, spurca, văduă, bărbatului-și, patu-ș.

§ 102. Пентрꙋ бърбацїи че вор лꙋà доѡ мꙋери. гл. єї

а҃. Чела че ва лꙋà доѫ мꙋери ши съ ва кꙋнꙋнà кꙋ амъндоѫ. че съ ѕиче кꙋ оуна ꙟтрꙋнь локь. кꙋ алта оундева ꙟтралть локь. ши вор фи віе амъндоѫ. ачеста лꙋкрꙋ дꙋпѫ правилеле челорь ꙟпъраць бътръни векы ди демꙋлть, ли саꙋ фость фъкъндь моарте. ꙗрѫ ꙟ вѣкꙋль де акмꙋ, съ чартѫ дꙋнѫ воѧ џюдецꙋлꙋи. че съ ѕиче саꙋ съл баце ꙟ ѡкнѫ саꙋл вор пꙋртà прен тръгъ кꙋ нїꙗлѧ пре тоате оулицеле. ши съ исѫ ѧ тоате бꙋкателе съ фїе домнещи. пентрꙋ къ нꙋ исъ маи кꙋвине съ анбѫ бꙋкате де врѣме че шаꙋ пїердꙋт чинсте ши ꙗсте де ѡкарѫ ши де тоатѫ рꙋшине.

в҃. Пре оуне локꙋры, пре ꙋнїи ка ачещѧ карїи ꙗꙋ доѫ мꙋери. поартъи пре ꙋлице кꙋ пїꙗлѧ, шеѕъндь къларе пре мъгарю. шїи тот бат кꙋ доаѫ фꙋрчь че торкь мꙋериле. ашиждере ши пре мꙋери пре чѣле че ꙗꙋ дои бърбаць ле поартъ
223 кꙋ пїениле / гоале пре мъгари. шѝ ле бат кꙋ доаѫ комъначе саꙋ кꙋ доаѫ шличе

Vie (pl. fem.), *li s-au fostu făcîndu, bucate* („averi“).

§ 103. Пентрꙋ ачѝнчѧ причинъ, гл. нє҃

а҃. Ѧчинчѧ причинѫ, пентрꙋ карѧ съ ꙟдѣмнѫ џꙋдецꙋль, а маи микшꙋрà чертарѧ челꙋи виноват. ꙗсте ачаста. къндь нꙋи ѡмꙋл кꙋ тоатѫ минтѧ. че съ ѕиче єшит ден фирен небꙋнь. де врѣме че ꙟвацѫ ши правила ѡмꙋл че ва фи денафарѫ де минте, макарь че грешалѫ аре фаче нꙋ съ ва чертà.

з҃. Чель небꙋнь макарь къ нꙋ съ ва чертà. ла небꙋнїиле лꙋи. де ва фаче вре ѡ грешалѫ. ꙗрѫ тоть нꙋ съ каде, съл слобоѕѣскѫ де тоть съ ꙟбле пре дрꙋмꙋри слобод, че съ анбѫ пазъ съ фїе пре лънгѫ ѡаменїи съи. пъ нѫ съ ва ꙟцилепцѝ.

IV. ЛИТꙊРГІѦ

Tipărită în Iași, la a. 1679, 4°, XVI foaie nepag. dinainte, 34 (l. 36) & 49 paginate în urmă.

Titlul: Дѕ҃ъꙗска литꙋргїе. акмꙋ ꙟтѫй типъритѫ, рꙋмънѧще, кꙋ мꙋлтѫ ѡсърдїе, сънцълꙗгѫ тоць сп҃сенїѧ лꙋи Дѕ҃ъꙋ кꙋ ꙟтрег ꙟцълес. типъритꙋсаꙋ ла сн҃та митрополїе ꙟ Ѧшь, мї҃цъ маи ꙟн анꙋль ,зр҃пз.

Din Prefațiunea I: Кꙋвꙟть депреꙋнѫ. кътръ тотѫ семинцїѧ рꙋмѫнꙗскѫ... Іѡаг Дꙋка воивода. кꙋ мила лꙋи Дѕ҃ъꙋ дн҃ъ ши ѡбладꙋиторю а тотѫ Цара Молдовеи, дар, милѫ, паче, сънътате а тотѫ семенцїѧ рѡмѫнꙗскѫ

тȣтиȣдерѧ че / съ афлѫ нтрачастѫ лимбѫ православничь, кȣ тотѫ инема 224
чѧрем, дела Д҃нль Д҃ѕъȣ ши избъвиторюл нострȣ І҃с Х҃с. Дин кѫт саȣ ꙟдȣрат
Д҃ѕъȣ де нꙗȣ дърȣинть мила са, дърȣим ши нои акмȣ де ѡ датѫ ачест дарь
лимбїи рȣмѫнещь с҃та литȣргїе скосѫ пре лимбѫ рȣмѫнꙗскѫ де пре єллинѣскѫ
де лаȣда лȣи Д҃ѕъȣ съ ꙟцълꙗгъ тѡць, карїи нȣ нцълегь сърбѧще саȣ єллинѧще.
карѧ прїиминд ка ȣн ѡдорь чель май скȣмп череск, пре Д҃ѕъȣ съ лъȣдаць. ши
пре нои ла с҃та рȣгѫ нȣ ȣитарець ши фиць сънътѡшь.

Din II : Прѣлȣминатȣлȣи ꙟтрȣ І҃с Х҃с. Їѡан Дȣка воевода Д҃нȣлȣи ши ѡблъдȣиторюлȣи а тоатѫ Мѡлдовлахїѧ... ꙟтрачела кип ши мърїѧ та милостиве Д҃мне те невоещь пентрȣ цара мърїи тале, съ ѡ адȣчь ла бине ши трȣпѧще ши сф҃ꙟтѣще ши пентрȣ ꙟцелесȣль с҃нтелорь кърць същ ꙟцелѣгѫ пре лимбѫ с҃та ши д҃мнѕъꙗска литȣргїе. ꙟтрȣ карѧ ѧсте храна чѧ де вꙗцѫ вѣчникѫ сȣф҃лтѣскѫ, ан невоинт мърїѧ та некрȣцѫнд келтȣꙗлѫ. ·. рȣгъторюль мърїи тале смеритȣлъ Досоѳеи митрополитȣль ꙟкинъм кȣ фаца пъгѫ ла пъмѫнт ка Д҃мнлȣи нострȣ м҃стиве.

§ 104. Іѡанъ ростъ де аȣръ

Кȣ паче Д҃мнȣлȣи съ не рȣгъмь. Попорȣл Д҃мне милȣѧще.

Пентрачѧ де сȣсъ паче ши сп҃сенїѧ сȣфлетелѡрь ноастре Д҃мнȣлȣй съ не рȣгъм попорȣль.

Пентрȣ пачѧ а тоатѫ лȣмѧ. бȣнѫ старѧ, с҃нтелѡрь лȣй Д҃мнѕъȣ
бесѧричь, ши а тȣтȣрѡра ȣничюне, / Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫмъ. попор, 225
Д҃мне милȣѧще.

Пентрȣ с҃та каса ачаста ши карїй кȣ крединцѫ, ши кȣ бȣнѫ вегѧре, ши фрика лȣй Д҃мнѕъȣ ꙟтрѫ ꙟтрȣ́ дънсѫ, Д҃мнȣлȣй сѫ не рȣгѫмь.

Пентрȣ архїеп҃скȣлъ нострȣ, нимѧ, ч҃стита презȣцѫме, ꙟн Х҃с дїакониме а тоть клирȣль ши попорȣлъ, Д҃мнȣлȣй съ не рȣ. Д҃мне милȣѧще.

Пентрȣ прѣ бȣнъ крединчосъ, ши юбитор ꙟ Х҃с Д҃мнлъ нострȣ, Іѡанъ, нимѧ : воевода, ши алȣй чинститѫ доамнѫ нимѧ : ши де Д҃мнѕъȣ дѫрȣицѫлѡрь съй фїй, нимѧ. Пентрȣ тоатъ полата, ши кȣртѧ лȣи, Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫмь. Д҃мне милȣ.

Пентрȣ съль аџюторѣѕе ши съ плѧче сȣптъ пичѡареле лȣй пре тоть пизмашȣл ши лȣптѫторюль, Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫм. Попорȣлъ Д҃мне милȣѧще.

Пентрȣ с҃та лѫкȣница ачаста ши а тоате четѫць ѡраше ши сате, ши прин карїй кȣ крединцѫ лъкȣескъ ꙟтрѫнсе, Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫмъ.

Пентрȣ бȣнѫ стѫмпърарѣ въздȣхȣлȣй, бȣнѫ роада винтȣрилѡръ пъмѫнтȣлȣй, ши тимпȣре кȣ паче, Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫмъ.

Пентрȣ чеѧ че ꙟноатѫ, кълѫторескъ, болескь, съ трȣдескь, ши чеѧ чес ꙟ робїе ши де мѫнтȣинца лѡрь Д҃мнȣлȣи съ не рȣгѫм.

Пентрȣ съ не избѫвимь дела тоатѫ скѫрба, ȣрџїѧ ши невоѧ. Д҃мнȣлȣй съ не рȣгѫмь, Попорȣль Д҃мне м҃лȣѧще.

Сприжинѣще мѫнтȣѧще милȣѧще ши не ферѣще Д҃мнеѕъȣ кȣ ал тѫȣ дарь. Попорȣлъ Д҃мне милȣѧще. /

Де прѣ с҃та кȣрата прѣ б҃лсвита слъвита деспȣитоарѣ нѡас- 226
трѫ Д҃мнѕъȣ нъскѫтоарѣ ши пȣрȣрѣ фичоарѫ М҃рїѧ кȣ тѡць с҃нцїй помениндъ
пре ꙟшине ши ȣнїи прѣлалць ши тоатѫ вїаца нѡастрѫ лȣй Х҃с д҃мнѕъȣ пре
самѫ съ дѫмъ. попорȣл цѫе Д҃мне.

Къ цѫсъ кȣвине... ѡаменїй аминъ*).

---

*) În fine, pag. din urmă :: карїи аȣ трȣдить, Станкȣль фаȣрȣль аȣ лȣкрать печецниле, Басилїи Ставницкїи типогаф.

Poporu, uniciune, bună veghiare, vipt (pl. *vipturi*, „victualia"), *timpure* (pl.), *înoată* („navigant", de la *nauta*), *despuitoare.*

V. ТРЄБНИК sau Euchologiu

Tipărit în Iași pre la a. 1679—1680, in 4° *).

§ 105. A lui Simeon, marelui teolog, la S. Cumenecătură

Дела пръвȣите вȣѕе, дела инемѫ спȣркатѫ.
Дела некȣратѫ лимбѫ, дела сȣфлет плин де гоѕȣрї.
Прїймѧщемї рȣга Хрс҃тоасе, нȣ мѫ оурнѝ дела тине.
Де кȣвините ѡбичѧе, ши де а мѧ нестидницѫ.
Дъмї кȣ ндръзнире а зѫче, х҃е чѧлѧ че мїй сфатȣл.
Ши май къртось тȣ мъ мвацѫ, чѣш врѧ фаче, ши чѣш зѫче.
Де кѫт блѫдника мгрешитȣц, че щїȣ̀ оуиде цїй гаѕда. /
227 Мирȣрї скȣме вȣмпъръндȣш, венѝ кȣтеѕѫнд дец оупсѫ
Лȣй Хс҃ сн҃те пичоре, стъпѫнȣл мїеȣ Дѕ҃ъȣль.
Прекȣм най ꙟнпинсь прѧчѧлѧ, кȣ инема чаȣ̆ венитȣц.
Ꙗшѫ̀ мїе фъръ грѣцѫ, съм лаш сн҃телец пичо́ре.
Съ ле цѫю съ цѫле сърȣт, ши кȣ изворȣл де лакръмї,
Ка кȣ мирȣл чел де мȣлт прец, съ цѫле оунг кȣ ндръзнире.
Лъ мъ нлакръмиле мѧле, кȣ дѫнсе мъ кȣръцѧще.
Ѩртъмї Дм҃не де грешѧле, ши мила там дърȣѧще.
Щїй мȣлцѫмѧ де тот ръȣл, щїи мїй ши ранеле мѧле.
Ловитȣриле де мȣлте, ле веѕ, шимї щїй ши крединца.
Ши икъм веѕь ши неконница, шимї аȣѕь ши десȣспинȣрї.
Нȣ саскȣнд де кътръ тине, ткорецȣ мїеȣ Дм҃ не сн҃те.
Ниче никȣл чел де лакръмї, ниче де сȣспинь вро парте.
Кѫ ши чѧле негътате, сѫнт де ѡкїй тъй къѕȣте.
Ши ла картѣ та сѫнт скрисе: чѧлѧ че нȣсь ꙟчепȣте.
Ши сѫнт пȣсе де дат самѫ: шим каȣтѫ де плекъчюне.
Каȣтъмї кѫтȣм ѧсте трȣда: де пъкателе де то́те.
Дѕ҃ъȣ ши ми ле ѩртѫ: ка ꙟн инемѫ кȣратѫ:
Кȣ здровитȣрѫ де кȣџет: ши кȣ сȣфлет плинь де фрикѫ.
Съ мънѫнк де прѣ кȣрате. але тале сн҃те тайне.
Вїȣй ши идѕ҃ ъѩѕѫ: чине вѣ ши те мънѫнкѫ.
Кȣ инемѫ стрекȣратѫ. къ тȣ ай ѕѫс Дм҃не сн҃те.
Чине мѩ мѫнка де карне: ши ва бѧ ши дѣл мїеȣ̆ сънџе.
Ꙗчела нтрȣ мине мѫне: ши еȣ ꙟнкѫ сѫнт ꙟтрѫнсȣл.
Ꙗдевърȣ цїй кȣвѫнтȣл: Дм҃нль мїеȣ̆ ши Дм҃ѕъȣль.
Къ чела чеш аре парте: ндȣмнъѕъинто́ре дарȣрї.
Ꙗчела сѫнгȣр нȣ ѧсте: чей кȣ тине Дм҃не сн҃те
Кȣ лȣмина чѧ де трей сорї: че стрълȣминѣѕѫ лȣмѧ. /

---

*) În esemplariul ce-l avum de față lipsesc 15 foaie dinainte, împreună cu titlul, și merge numai pînă la f. 131. Autoriul e tot Dosoteiu Metropolitul. /

Ши пентрȣ съ нȣ мѫю̃ ꙟсȣмї: фъръ тине датȣл вїецїй. 228
Сфл̃тлȣй вїецїй мѧле: бȣкȣрїѧ мѧ чѣ бȣнѫ.
Мѫнтȣница чѣ де лȣме: пентрачѧѧ цам венитȣц.
Прекȣм веѕь къ плѫнг кȣ лакръмї: ши кȣ мфрѫнцере де сфл̃ть.
Скȣмпърь дѣ мѧле грешѧле: съмї дърȣещї фъръ линѱѫ:
Дѣ тале вїаць дътътóре, фъръ де приханѫ тайне.
Съм кȣминек фър'wсѫндѫ: съ мѫй прекȣм цаȣ фост ѕѫса.
Ꙟнтрȣ мине тикълосȣл, съ нȣ мъ гъсаскѫ сѫнгȣр
Фъръ дарȣл тъȣ, виклѣнȣл: съ мапȣче фъръ вѣсте.
Ши рътъчит съ мъ дȣкѫ: делал тъȣ Дѕ҃ъескь граю.
Пентрачѧѧ каѕ ла̀ тине: ши стриг кȣ мȣлтѫ кълдȣрѫ.
Кȣм ай прїймит пре кȣрварюл: ши пре кȣрва чаȣ венитȣц.
Мъ прїмѧще милостике: пре кȣрварю̆ пре несъцwсȣл.
Кȣ де сȣфлет здробичюне: ꙟдатѫ че цам венитȣц.
Къ щїȣ Дм҃не къ нȣй алтȣл: ка єȣ съц фїе нгрешалѫ.
Нич аȣ лȣкрат ниче лȣкрȣрї: ка де мине чео фъкȣте.
Че юръш w щїȣ шачаста: къ грешѧле кѫт де маре,
Ниче мȣлтȣл де пъкате: ꙟнтрѧче Дѕ҃ъȣ сн҃те
Прѣ та нделȣнгѫ ръвдаре: wм драгосте мвъркоматѫ.
Че кȣ wлоюль де милѫ: пре варїй сънто(р)к кȣ ка́лдȣрї.
Кȣръцъщїй лимпеѕъщїй: ши лȣминей ꙟй фач партинич.
Соц Дѕ҃ънрїй тале: фъкѫндȣй фъръ де ръхнѫ.
Ши чей стреинь ши ла ꙟцерї: ши ла минтѧ чѧ де wаменї.
Воровещї адес кȣ дѫншїй: ка прїѧтинїй дѧпрwапе.
Ѧчѧстам даȣ кȣтеѕаре: ачѧстам даȣ арнї х҃е.
Ши ндрънзниндȣц де богатѫ: че ай спре ной бȣнътате. / 229
Бȣкȣрѫндȣмѫ нкȣтремȣр: де сн҃тлк фокь мъ кȣминек.
Фѫнь фїиндь ши кȣ минȣне: къ мъ рȣѫр фъръ арсȣрѫ.
Ка ши рȣгȣль де мaните: че ардѧ фъръ нфокаре.
Пентрачѧѧ нгхарь де мините: ши кȣ мȣлцъмитѫ вое.
Кȣ мъдȣлърилe мѧле: дела трȣп ши дела сфл̃ть.
Те мъреск ши мъ нкин цїе: Дѕ҃ъȣль мїеȣ кȣ славѫ.
Кадевър бл҃вит ещь ши акмȣ̀ шинтрȣ тоц вѧчїй. амин.

Lă-mă („lava me").

VI. ѰАЛТИРѦ деницълес ; slav și român

Tipărită în Iași la a. 1680, in 4°, III foaie nepag. înainte și 212 paginate.

Titlul: Ѱалтирѧ деницълес а сн҃тȣлȣй ꙟпърат пр҃рок Давид типъритѫ ꙟтрȣ бл҃скитe ѕѫлеле мърїнй сале прѣ лȣминатȣлȣй ꙟтрȣ Іс҃ Хс҃ Іwан Дȣка Воевwда. кȣ мила лȣй Дѕ҃ъȣ дм҃нь Църѫн Молдовей кȣ келтȣюла мърїй сале ши кȣ послȣшанїѧ смеренин ноастре. Досоѳей митрополитȣль Сȣчѧвей, ꙟ типарница сн҃тей Митронолїй ꙟ Ꙗш. влѣт wт съз мир. ҂зрн҃и. мс҃ца април аї дн҃ь.

Din Prefațiune: Прѣ лоуминатоулоуи... нострȣ Дн҃ь Мърїа са Іwан Дȣка Воевода. дин мила лȣй Дѕ҃ъȣ Дм҃нь Църѫи Молдовеи... четиндь єрминїиле ши тълкованїиле сн҃тен скриптȣри, афлъм къ w ѕѫче пентрȣ ꙟкисȣл ꙟцълесȣлȣй. карѧ w ведемь ꙟ времиле ноастре, къ ши ачѧ пȣцѫнѫ сърбїе че w ꙟвъцà де нцълецѧ̀ ꙟкъ саȣ пъръсѫт ꙟ царѫ... Пентрачѧѧ ши ной шербїй мърїй

230 тале милостиве Дн҃е. кȣ кѫт нѣȣ фост пȣтѧрѧ ꙟцълесȣлȣй ам силит / ши ам скос пре ꙟцълес рȣмѫнескь. ачастѫ свн҃тѫ карте ѱалтирѧ свн҃тȣлȣй пр҃рокь ꙟпърат Давид... Рȣгътѡрюл Мърїи тале смеритȣл Досоѳей Митрополитȣл.

§ 106. Psalm I

Феричитȣй бърбатȣл кареле нȣ мърс ꙟ сфатȣл некȣрацилѡр, ши ꙟ калѣ пъкътошилѡр нȣ стътȣт, ши ꙟ скаȣнȣл нїерѕъторилѡр нȣ шеѕȣт. Чей ꙟ лѣџѣ Домнȣлȣй воѧ лȣй, ши ꙟ лѣџѣ лȣй съ ва ꙟвъцà ѕȣа ши ноаптѣ. Ши ва фи ка лемнȣл ръсъдит лѫнгѫ ешйтȣриле апелѡр, кареле роада са ва да ꙟ врѣмѧ са. Ши фрȣнѕа лȣй нȣ ва къдѣ, ши тоате кѫте фаче ва спорѝ. Нȣ ашѧ̀ некȣрацилор, нȣ ашѧ̀, че ка прахȣл пре кареле арȣнкѫ вѫнтȣлъ дела фаца пъмѫнтȣлȣй. Пентрачаста нȣ съ вор скȣлà некȣрацїй ла џюдец, ниче пъкътошїй ꙟ сфатȣл дирепцилор. Къ щїе Домнȣл калѣ диренцилор, ши калѣ некȣрацилор ва перѝ.

§ 107. Psalm XI

Мѫнтȣѧщемѫ Доамне къ съ ꙟпȣцинѫ̀ прѣкȣвїѡсȣл, къ съ ꙟмикшорарѫ адевѣреле, дин фїии ѡменещи. Дешѧрте гръѝ карелеш кътръ де апроапеле съȣ: гȣри ꙟшълътоаре ꙟтрȣ инем. шинтрȣ инем гръирѫ рѣле. Пїѧрдева Домнȣл тоате гȣриле ꙟшълътоаре, ши лимба маре ѕикътоаре. Чеѧ че ѕикь лимба ноастрѫ съ ѡ мърим: гȣреле ноастре лѫнгѫ ной сѫнт, чине ноѫ Домн не ѧсте; пентрȣ кинȣл мѣсерилѡр, ши сȣспинȣл мишъилор, акмȣ
231 вою ꙟвїе гръѧще Домнȣл. Пȣнемъвою ꙟтрȣ мѫнтȣире / ши нȣ мъ вою ꙟдоѝ де ꙟсь. Кȣвинтеле Дȣмнȣлȣи кȣвинте кȣрате: арџинть арсь, лъмȣрить де пъмѫнт, кȣръцить де шѧпте ѡри. Тȣ Доамне не вери ферѝ ши не вери сокотѝ де родȣл ачеста, ши ꙟ вѣкь. ꙟпреџюр ꙟвлѫ некȣрацїй. Дȣпѫ ꙟнълцимѣ та ꙟмȣлциши фїй ѡменещи.

Adeveare (pl.), *gure* (pl.), *measeri* (pl.), *învie* (3 cojug.), *veri* (futur; 2), *îmblă*.

§ 108. Psalm XXIX

Нълцатевою Доамне, къ мъ ръдикаш ши нȣ веселиш низмашїй мїей де мине. Доамне Дȣмнъѕъȣл мїеȣ, стригаю спре тине ши исцѣлишимѫ. Доамне скосъш дин ꙗд сȣфлетȣл мїеȣ, мѫнтȣишимѫ де карїй пȣгоарѫ ꙟ лакь. Кѫнтаци Домнȣлȣй прѣ кȣвїѡшїй лȣй, ши мъртȣрисиц поменирѧ сфинценїей. лȣй. Къ мѫнїей ꙟ ȣрџїѧ лȣй, ши вꙗцѫ ꙟ воѧ лȣй. сара сълъшлȣисъва плънџере, ши диминѣцѫ бȣкȣрїе. Ꙗрѫ еȣ ѕишь ꙟ бȣечитȣра мѧ, нȣ мою клътѝ ꙟвѣк. Доамне кȣ воѧ та, дедéш фръмсецїй мѧле пȣтѣре, ꙟторсъ́шиц дарѫ фаца та, ши мъ фечи тȣрбȣрать. Спре тине Доамне стригавою, ши спре Дȣмнъѕъȣл мїеȣ рȣгамъвою. Каре фолосȣй ꙟ сънџеле мїеȣ, кѫндь мой погорѫ ꙟ пȣтреџюне; аȣ доарѫ мъртȣрисицѫсъка църна, саȣ спȣнева адевърътатѣ та; аȣѕѫ̀ Домнȣл, ши мъ милȣѝ, Домнȣл фȣ аџюторюл мїеȣ. ꙟторсъшь плѫнсȣль мїеȣ ꙟ бȣкȣрїе мїе, рȣмѱъшь дрѣщина мѧ, ши ꙟчинсъшимѫ кȣ веселїе: кȣм ка съ кѫнте цїе слава мѧ, ши съ нȣ мѫ ѡбилескь. Доамне Дȣмнъѕъȣл мїеȣ, ꙟ вѣч мъртȣрисимъвою цїе.

Dziș, *feci*, *adevărătate*. /

§ 109. Psalm CXLIX 232

Кѫнтаць Д҃мнȣлȣй кѫнтек нѡȣ, лаȣда лȣи ꙟвесѧрикѫ де кȣвїѡш. Веселѣскъсѫ Израил де чела чел фаче пре ꙟсȣл, ши фїии Сїѡнȣлȣй съ съ бȣкȣре де ꙟнъратȣл лѡр. Лаȣде нȣмеле лȣй ꙟ хорѫ, ꙟ тъмпънѫ, ши ѱълтире ѱъламȣѩскѫ лȣи. Къ вине ва Днл҃ь ꙟ попорȣль съȣ, ши ва нъльца̀ блѫнѕїи ꙟ мѫнтȣинцѫ. Лъȣдасъвѡр кȣвїѡшїй ꙟ славѫ, ши съ ворь бȣкȣра̀ ла кȣлкȣшȣриле лѡр. Нъльцъриле лȣй Д҃ѕъȣ ꙟ гѫтлѧжеле лѡр, ши сабїй кȣ доаѫ рѡстȣрї ꙟ мѫнȣле лѡр. Ѩ фаче ръскȣмпъраре ꙟтрȣ пъгѫнї, ꙟфрȣнтърї ꙟ нъроаде. Ѩ лега̀ пре мпърацѫй лѡр ꙟ ѡбезї, ши слъвицїй лѡр ꙟ кътȣш ла мѫнь дехерь. Ѩ фачерѧ ꙟтрȣ дѫншїй џȣдецȣл чел скрис, слава ачаста ѧсте тȣтȣрор кȣвїѡшилѡр лȣй.

Feace, poporu, mînule, a facerea.

§ 110. Rugăciuni

Лȣминѫ линѫ, а свн҃тѫ славѫ, а фъръ моарте пъринтеле череськ, сн҃таль феричит, Іс҃ Хс҃. че венимь ꙟтра соарелȣй скъпътат, де възѕȣм лȣминѫ де сарѫ, лъȣдъм пре Пъринтеле Фїюл ши Сн҃таль Дх҃ь Д҃ѕъȣ. Каде сѫ тине ꙟ тоате времї а кѫнта̀ кȣ гласȣрї кȣвїѡасе. Фїюле алȣй Д҃ѕъȣ вїацѫ че дай. дрепт ачѧѧ лȣмѧ те слъвѧще.

Ѩкмȣ̀ слобозещи пре шербȣл тъȣ Доминторюле, дȣпъ̀ кȣвѫнтȣл тъȣ кȣ паче. къ възȣрѫ ѡкїй мїей мѫнтȣинца та, каръ ѡ гъташ ꙟтре фаца а тȣтȣрор нъроаделѡр. лȣминѫ ꙟ дескоперемѫнт пъгѫнилѡр, ши славѫ попорȣлȣй тъȣ лȣй Ізраил. /

Пъринтеле нострȣ чела че ещь ꙟ черюрї. Свн҃цаскъсѫ нȣмеле тъȣ. Съ вїе ꙟпъръцїѧ та. Съ фїе воѧ та, кȣмȣй ꙟ чер аша̀ ши пре пъмѫнть. Пѫйнѧ 233
ноастрѫ чѧ де сацїȣ дъне астъѕь. Ши не ѩртѫ даторїиле ноастре, кȣм ши ной ертъм датѡ̀рилѡр ноштри. Ши нȣ не дȣче ла испитѫ, че не скоате дела ръȣтате.

Доминторюле, Д҃ѕъȣле татъль тот пȣтѣрниче. Доминȣле, фїюле сѫнгȣр нъскȣт Іс҃ Хс҃, ши Сн҃таль Дх҃ь, оунѫ Д҃ѕъире, оунѫ нȣтѧре, милȣѧщемѫ пре ȣн пъкътос. ши кȣ ачѧле че щїй џȣдѧце мѫнтȣѧщемѫ пре шеркȣл тъȣ. Къ бл҃скит ещї ꙟ вѣчїй де вѣч. Ѩмин*).

Vădzum, tine (fără *pre*), *şerbu, descoperemînt, poporu, ună* (pro *o* ; bis), *giudeaţe* (pl., „judicia").

VII. ПАРИМІѦРЮ

Tipărit în Iaşi, la a. 1683, în 4°, VII foaie nepag. înainte, 38, 139 şi 56 paginate în urmă.

Titlul: Паримїиле престе ань типърите кȣ порȣнка мърїий сале прѣ лȣминатȣлȣй ꙟтрȣ Іс҃ Хс҃ Іѡан Дȣка Воевода кȣ мила лȣй Д҃ѕъȣ дн҃ь Цр҃ѫй Молдовен ши Оукраинеи. кȣ послȣшанїѧ смеритȣлȣй Досоѳей митрополитȣл, ꙟ типарница църъй че нѣȣ дърȣит сн҃цїа са пъринтеле нострȣ ферїчит Іѡаким патрїархȣл де слъвита патрїаршїѧ а Москȣлȣи**) мл҃стивȣл Д҃ѕъȣ съл бл҃свасѫ. вълѣт ,зр҃ча. мѣц. ѡк. ѕ҃ дн҃ь. /

---

*) Pag. din urmă în fine: Трȣдолюбїем печат Митрофана ермонаха ѡт свѧтои монастѝри Бесерикани.

**) Vezi sub § 115, în notă. /

234 Прѣ лȣминатȣлȣй ꙟтрȣ православіе благ҃чтивȣлȣи, ши прѣчинститȣлȣй ши милостивȣлȣй нострȣ Дм҃нь Іѡань Дȣка Воевѡда. дин мила лȣй Дм҃нѕъȣ дм҃нь Църѫй Молдовей ши Ȣкрайней. дела вѣчника св҃нтей Тронце пȣтѧре поднмь мърїй тале сънътате ши паче кȣ віацѫ нърочитѫ съ петречь Мърїа та пȣрȣрѧ адевъръ.

Дѡмнїй Църѫй Молдовей, пȣсаȣ невоинцѫ.
 Дѣȣ ꙟвъцатȣш цара дирѣптѫ нкрединцѫ.
Православника лѧце фериндь некорчитѫ.
 шин черю Хс҃ ле крȣцѫ віацѫ феричитѫ.
Дескълекатаȣ цара Дм҃нȣль Драгошь водѫ. ,ѕѡ҃ѯз.
 феричитѫ бȣꙗкѫ кȣ тоть фѧль де рѡдѫ. (1359)
Кѫндь аȣ адȣсь ꙟтрѫнсѫ рȣмѫнꙗска лимбѫ.
 де бȣн нѣм ши феритѫ дела кала стрѫмбѫ.
Съ траџе де пре сѫнџе рȣдѫ мпърътѣскѫ.
 Дм҃нѕъȣ лаȣ споритȣль наинте съй крѣскѫ.
Ши фїюсъȣ Сась вѡдѫ, шикȣ Богдань вѡдѫ. д҃ ай. ѕ҃ай.
 кȣ дн҃ъса Марїѧ лъсѫндь бȣнѫ рѡдѫ.
Пре Фе́дѡрь Богдановичь Ла́цкѡ съ нȣмѧще, и҃ ай.
 кȣ дн҃ъса кȣ Ꙗнна де съ поменѧще.
Пътрȣ вѡдѫ пре ȣрмѫ пȣрчасѫ кȣ вицѫ,
 карелей ѕѫкь Мȣшатинь ꙟ бȣнѫ прїинцѫ. вї҃ анї.
Стѫтȣтаȣ дȣпачеста лȣминатѫ роадѫ,
 стъпѫнь Църѫй Мѡлдовей дн҃ль Рѡмань вѡдѫ *).
Ꙗчеста че съ скрїе нтра църѫй ȣриче, ,ѕц҃ вълѣтȣл ера
 маре самодръжавець, шин бȣнѫ ферне **).
Каȣ стъпѫнитȣшь цара дин плай пѫнън маре,
 лъсатȣшаȣ ꙟн скаȣнь пȣтѧрникь май таре. /
235 Чаȣ нъскȣтȣшь дин дн҃а дин Ꙗнастасїѧ, вълѣт ѡ
 пре Ꙗлеѯандрȣ чел Бȣнь ꙟн трай кȣ феричїѧ ***).
Каȣ ꙟподобить цара кȣ весѧричь лате,
 кȣ мънъстирї вестите нфръмсець лȣминате.
Бистрица ѧсте ȣна, дѡѫй Молдовица.
 шалте весѧричь мȣлте чеш да кȣвїница.
Ꙗдȣсаȣ ши пре св҃нтȣль Іѡань ꙟ царѫ,
 де шаȣ веститȣшь чинстѧ ши престе гхотарѫ.
Наинтѣ лȣй май фѡстаȣ Стефань ши кȣ Юга,
 ши Дм҃нѕъȣ кȣ бине лѣȣ аскȣлтать рȣга.
Ꙗрѫ дȣпѫ Ꙗлеѯандрȣ фїю съȣ Илїе.
 ши Стефань а лȣй фрате нескȣртѫ вȣкȣрїе.
Дѧчїѧ Богдань водѫ домнѝ микѫ врѫме,
 ши шаȣ мȣтать сълашȣль ȣнде нȣ сѫ тѧме.
Лъсѫндь пре ȣ́рмѫ вицѫ ши родь бȣнь ꙟн царѫ.
 де нсъ налцѫ вѧстѧ ши престе гхотарѫ.
Пентрȣ Стефан ачел бȣнь чаȣ бътȣть ръзбоае, ,ѕц҃ѯе
 дѣȣ фъкȣтȣшь де тоате инемїй пре вое. (1457).
Прин цънȣтȣрї прин тоате съ вѫдь алȣй сѧмне.

---

*) În marg.: г҃ ай.
**) (1382) атȣнч. /
***) ,ѕц҃з (1399). /

мънъстирї ши бесѧричь чаȣ фапть фъръ лѧне.
Къ нȣ нȣмай прин сате ши пре ла ѡраше,
че ши прин мȣнць шин кодри лȣй Хс҃ сълаше.
Чаȣ фъкȣт зȣгръвите, де даȣ стрълȣкоаре,
съй тръіаскѫ помана невȣнь нȣме сȣпт сѡре.
Пре фїю҃ съȣ пре Богдань шаȣ лъсат съй шаѕѫ, ҂зв҃ї
ꙟ скаȣнь съш домнꙗскѫ цара съ сънкрѣѕѫ. (1504)
Къ шалȣй невоинцѫ наȣ фость вȣ немикѫ,
дѣлȣй ал съȣ пъринте съ фїе май микѫ.
Свн҃та митрополїе ча ноѫ нСȣчавѫ,
де дѫнсȣлȣй фъкȣтѫ кȣ мȣлтѫ зъбавѫ. / 236
Кавѧ̀ дестȣлѫ лȣптѫ ши трѣбѫ де ѡсте,
кѫндȣшь бътѧ̀ пизмашїй ловиндȣи дин ко́сте.
Дѣлȣй дестойничїе скрїе шин крони́че,
къ шаȣ апърать царѫ кȣ бȣнѫ фериче.
Пре фїю съȣ пре Щефань тѫнъръ дȣпѫ сине,
шаȣ лъсатȣшь ꙟ скаȣнк дм҃нь бȣнькȣм съ вине.
Дȣпачеста стътȣтаȣ Ра́реш Пътрȣ вѡдѫ, ҂зл҃ѕ.
де тоате бȣнътъць плин де черѣскѫ рѡ́дѫ. (1528).
Ий Пѡ́брата съ лашȣль оунде ѡдихнѧще,
кȣ Дм҃нъ са Єлена де съ поменѧще.
Каȣ фапть мȣлте бесѧричь динтрег шин ноите,
ла царѫ ши ла мȣнте марї мънъстирї свн҃те.
Пре ȣрма лорь дм҃нитаȣ алорь бȣнѫ рѡ́дѫ,
Илі́е, ши челк тѫнъръ Щефаницѫ водѫ.
Немикѫ наȣ стрикатȣй връжмъшаска мо́рте,
къ іасте нчерю҃ кȣ свн҃цїй депреȣнѫн сѡ́рте.
Ши сѡрȣса Рѡѯанда съ нȣ стѫнгѫ нѣмȣль,
лȣѫ̀ пре Алеѯандрȣ чей ѕѫкъ Лъпȣшнѣнȣль.
Дм҃ни шачеста вине шин Слатинѫ шфѧче *),
мънъстире фрȣмо́сѫ пре тоате ле нтрѧче.
Пре ȣрма ачесто́ра фіюль Михнїй вѡдѫ**),
дин Цара Мȣнтинѣскѫ сфл҃етѣскѫ ро́дѫ.
Пътрȣл кіамѫ пре нȣме ши наре прихáнѫ, ҂зп҃в.
лъсатȣшаȣ ꙟ царѫ слъвитѫ поманѫ. (1574).
Мънъстирѧ че ѧсте ꙟ дѣл ла Гълата ***),
къ ѧсте пентрȣ ѡспець кȣ маса тоть гата ****),
Фїю съȣ Стефань тѫнърк стъпѫнѝ домні́ѧ,
дȣпъ Аронь домнитаȣ дм҃нȣль Єремиѧ. / 237
Ачеста де пре нй нȣме Мови́ла,
къ Дм҃нѕъȣ шаȣ тинсȣшь ши персте дѫнсь мила.
Дȣпъ дѫнсȣль домнитаȣ ши Сїмеѡнь водѫ *****),
лъсатаȣ ши прѣчеста Дȣмнеѕъȣ кȣ роадѫ ******).
Къ исъ щїȣ кȣконїи сȣфлетѣскѫ вицѫ, (Михълашь

---

*) În marg.: и сн҃ь его Богдан.
**) поне́м Іѡн вод зль.
***) но́мне Инкȣл, зп҃н.
****) лѫвавь (1580). /
*****) ҂зр҃еї Петрь.
******) (1607) митро.

де ꙗꙋ фъкꙋть кꙋ Дм͠нꙋль ꙟн черю кꙋноштинцѫ *.
Дꙋпъ дѫнший ши Стефань Томша чаꙋ фапт Солка **
дм͠нь дестойникь шии ѕилешь аꙋ потолить гχолка.
Къи ѕѫлеле ачѧлѧ прин дѧсе ръзвѡ́е,
лъкꙋиторїй църѫй треѧ̀ кꙋ невое.
Дѣчїѧ Ра́дꙋль водѫ аꙋ дм͠нить кꙋ паче, (Га́шпар
кꙋ вꙋнѫ ицълепчюне тꙋтꙋрѡрь кꙋм плаче.
Ши Ѧлеѯандрꙋ Илїѧшь кѫндь ꙗꙋ венить рѫндꙋлк ***,
аꙋ дѡмнить ши Єл цара нꙋ кꙋм ꙗꙋ фость гѫндꙋль:
Барнѡвски Миронь водѫ аре ꙟдръзнире,
ла Дм͠нѕъꙋ кꙋ свн͠цїй фъръ де ндоире.
Мѡѷсе́й вѡевода ичерѣска Мовилѫ, ,зрл͠ѳ.
кꙋ фрацѫй сън треѧще итралꙋй Хс͠ милѫ. (1631).
Ши Васїлїе вѡдѫ прекꙋмь ꙗꙋ фѡсть гѫндꙋль, ,зрм͠в.
ꙗꙋ дать Хс͠ ѡдихнѫ кꙋ свн͠цїй ꙟ рѫндꙋль. (1634).
Ши до́мнъса Тодѡ́ска вѧде кꙋ дꙋлчацѫ,
кꙋ але ей ѡдрасле пре Хс͠ ꙟн фацѫ.
Геѡргицѫ Щефань вѡдѫ ꙟкѫ съ нꙋш пꙗрѕѫ, ,зр͠ѯв.
недѧждѧ дела Домнꙋль че тоть съ сънкрѧѕѫ. (1654)
Къ пентрꙋ тоть грешитꙋль Дм͠нъѕъꙋ грижѧще,
чине кꙋ дерепть кꙋџеть ла дѫнсъ нъзꙋѧще.
Ши пентрꙋ Гика водѫ лаꙋдѫ съ ѕѫче, ,зр͠ѯѕ.
въ дѣ рѫндꙋль кꙋ свн͠цїй тръѧщеи фериче. (1658) /
238 Лꙋй Щефъницѫ водѫ Дм͠ѕъꙋ съй факѫ,
ѡдихнѣлѫ кꙋ свн͠цїй де вꙗцѫ съй плакѫ. ,зр͠ѯи.
Кꙋ а са вꙋнѫ майкѫ кꙋ Єкатерина, (1660).
ла џюдець дин дрѣпта съй фїе ѡдихна.
Єѵстра́тїе Дави́жѧ скрись ѧсте ла вꙗцѫ,
съ тръꙗскѫ кꙋ свн͠цїй ꙟн рѫнд фъръ грѣцѫ, ,зр͠о.
Кꙋ ювита са хї́йкѫ кꙋ до́мна Марїѧ (1662)
съ нꙋ лисъ май стѫнгѫ ꙟн вѧчь вꙋкꙋрїѧ.
Ши дм͠нъ са̀ Дахи́на ꙟнкѫ съ съ ваѕѫ,
ла Дм͠нъѕъꙋ ꙟ касѫ кꙋ̀ дѫнишь съ съ нкрѣѕѫ.
Ши Дꙋка воевода Дꙋмнъѕъꙋ съл крѣскѫ,
съш домнѣскѫ ꙟн скаꙋнь ши съ мвътрънѣскѫ.
Кꙋ чинстит(а) са дм͠нѫ кꙋ Ѧнастасїѧ,
кꙋ чинстите ѡдрасле итотѫ феричїѧ.
Дин черю̆ съ ле тримицѫ Дм͠нѕъꙋ вꙋнꙋнѫ,
съш петрѣкѫ ꙟ вꙗцѫ кꙋ инемѫ вꙋнѫ.
Ілїѧшь Ѧлеѯандрꙋ кѫндь стъпѫни ицарѫ,
пр(и)н сърачь че да милѫ шаꙋ тинсь спре черю̆ скарѫ.
Ши Петричѧйко водѫ ꙟкъш аре парте,
ꙟ черю̆ кꙋ дм͠нїй църѫй шинтра вїецїй карте.
Кꙋ лꙋминать чинститѫ дѡ́мна са̀ Марїѧ,
ꙟ черю съ ле гътѧѕе Хс͠ вꙋкꙋрїѧ.
Лꙋй Дꙋмитрашко вѡдѫ вине съ съ ѕѫкѫ,
къ чертѫ̀ пре викланїй де ле дѧде фрикѫ.

---

*) Костантинь.
**) ,зр͠к (1612).
***) ,зр͠(к)ѳ (1621). /

Домнитаȣ дȣпъ дѫнсȣль Антоніе Рȣ́сеть,
сайбѫ кȣ дѡмнїй парте шалȣй чинститъ сȣфлеть.
Каȣ лъсатȣшь поманѫ кѫт аȣ пȣтȣть фаче,
дѧй Дȣмнъѕъȣ кȣ свн҃цїй трай ꙟ черю̆ кȣ паче.

Ши сосѫнд кȣ вершȣриле пъначїй ꙗръш рȣгъм дела милостивȣл
Дм҃неѕъȣ мърїи тале, прѣлȣминатȣлȣй ши милостивȣлȣй нострȣ дм҃нь
Іѡань. / Дȣка воевода. ши а чинстита шинтрȣ тѡть вл҃свита Дѡ́мна мърїи
тале гѡспо́жда Анастасі́ѧ. ши а чинстиць ши кȣ де тоатѫ бл҃свенїѧ дърȣиць 239
фїій мърїій воастре. мърїа са Іѡань Костантинь вѡевода. Іѡан Матей воевода.
Іѡан Стефан воевода. ши кл҃свнцїй тинерїи мърїій тале Іѡань Стефан
воевѡда, ши чинстита дѡ́мнѫ Екатерина, юбита ши ꙟтѫй нъскȣта фїйка
мърїйтале. ши алалць бл҃свнць лȣй Дм҃нѕъȣ кȣкѡнї а мърїій воастре. съ въ
крȣце милостивȣль Дм҃нѕъȣ, ши съ въ бл҃скаскѫ пре кȣмь аȣ вл҃свить пре
Авраамь, ши Ісакь ши Іаковь. ши кȣм аȣ вл҃свить пре Іѡсифь кȣ Асинеѳа, ши
кȣкопїй лорь. ашѧ̀ съ те вл҃гваскѫ милостивȣль Дм҃нѕъȣ кȣ бл҃свеніе вѧчникѫ
ꙟтрȣ Дм҃нȣль нострȣ Іс҃ Хс҃ кȣ Дх҃ль Свн҃ть аминь.

Рȣгъторюль мърїи тале смеритȣль Досоѳей митрополитȣль кȣ тоатѫ инемѫ смеритѫ рȣгъм мърїій тале.

§ 111. Дин пророчі́ѧ лȣй Іоил

Ачѧсте ѕѫче Дм҃нȣль. ꙟнто́рчецивѫ спре мине дин тоатѫ инема воастрѫ,
кȣ пость, ши кȣ плѫнсȣ̆, ши кȣ бѡа́четь. ши въ рȣмпець инемиле
воастре, ꙗрѫ нȣ хайнеле воастре, ши въ ꙟтоарчець кътръ Дм҃нȣль Дм҃нъѕъȣл
вострȣ. къ милостивь ши ндȣрат ѧсте. лȣнг ръбдъторю̆, ши мȣлт милостив
ши къѧще де ръȣтъцѫле ѡаменилѡр. чине щїе, кѫндаи ва нтоарче шїй
ва къй, ши ва лъсà бл҃свеніе дȣпъ сине, жъртвѫ ши паось Дм҃нлȣй Дѕ҃ъȣлȣй
вострȣ. Бȣчинаць кȣ бȣчинї ꙟн Сїѡн, свн҃циць пѡсть, стригаць слȣжбѫ.
адȣнаць / нърѡдȣл. свн҃циць весѧрикѫ, алѧцець бътрѫнї. адȣнаць прȣнчїй че 240
сȣг ла цѫцѫ. ꙗсѫ миреле дин къмара са, ши мирѣса дин къмара мирелȣй ей,
ꙟтре стенене шинтре ѡлтарю̆ съ плѫнгѫ. преȣцѫй ши чеѧ че слȣжеськь Дм҃нȣлȣй
ши съ ѕѫкѫ. Крȣцѫ Дм҃не нърѡдȣль тъȣ, ши нȣ да ѡчина та ꙟн ѡкарѫ, съ
ле фїе май маре пъгѫнїй. ка съ нȣ ѕѫкѫ ꙟн пъгѫнї, ȣндей Дм҃нѕъȣль лорь.
шй желȣй Дм҃нл пъмѫнтȣл съȣ̆, шаȣ крȣцать нъродȣль съȣ. ши ръспȣнсѫ
Дм҃нȣл ши ѕѫсѫ попорȣлȣй съȣ. Ꙗка еȣ̆ вою̆ тримите воаѫ грѫȣл
ши винȣль ши вець сътȣрà де дѫнсе. ши нȣ вой камай давѫ де ѡкарѫ ꙟн
пъгѫнї, ши сивéрȣль ꙟл вою гонѝ де пре вой ши вѡй ленъдà ꙟ пъмѫнть фъръ
де апѫ. ши вою̆ пїѧрде фаца лȣй ꙟн марѧ чѧ динтѫй, ши дѡсȣл лȣй ꙟ̆н марѧ
чѧ дѣпои, ши съ ва сȣй пȣтрегаѧ лȣй ши съ ва нълца пȣто́рѧ лȣй. каȣ мърит
Дм҃нȣль лȣкрȣриле сале. Кȣтѣѕѫ пъмѫнтȣле. бȣкȣръте ши те веселѧще, каȣ
мърить Дм҃нȣль дѣ фачерѧ, кȣтеѕаць добитоачеле кѫмпȣлȣй, каȣ ꙟмфлорить
кѫмпїй пȣстїей. къ лемнȣль шаȣ скось плѡдȣль съȣ, кїѧ ши смокинȣль
дѧ́дере търїѧ лѡрь. ши кȣконїй лȣй Сїѡн въ бȣкȣраць ши въ веселиць
де Дм҃нȣль Дм҃нѕъȣл вѡстрȣ къ въ дѧде воаѫ бȣкате ꙟн дирептате. ши
ва плоà воаѫ плоае тимпȣрїе ши търѕѫ́е ка ши динтъй. ши съ ворь ꙟмплѫ̀
ариле де грѫȣ. ши съ вор де бинȣ въръсà кълкъториле де винь ши де ȣнделемнь.
ши вой ꙟнторче де вой да воаѫ ꙟ лѡкȣл анилорь чаȣ мѫнкать лъкȣста ши
къръбȣшїй. ши пȣречїй ши ѡмида. пȣтѧрѧ мѧ ачѧ маре, / карѧ ам тримис 241
ꙟн вой, ши вец мѫнка мѫнкѫндь ши вец сътȣрà, ши вец лъȣдà нȣмеле Дм҃нȣлȣй

Д̃мнѕъȣлȣй вострȣ, карєле фѧче кȣ вой минȣнате ши нȣ съ ва рȣшина нъродȣл мїеȣ ꙟ вѣчь.

Boacetu, cîndai („doară"), poporu, camai, de-a facerea, deade, deadere, feace.

§ 112. Facere, cap. VIII, 21

Ѕѫсѫ Д̃мнȣль Д̃мнѕъȣ. ам сокотить, нȣ вой адаѡце а май блъстъма̀ пъмѫнтȣль пентрȣ лȣкрȣриле ѡаменилорь. къ ѧсте порнить гѫндȣл ѡмȣлȣй кȣ дѣдинсȣл ла рѧле дин тинерѧце. Дечи нȣ вой адаѡце а май ȣчиде тоатѫ карнѧ вїе прекȣм феч. тоате ѕѫлеле пъмѫнтȣлȣй, съменишȣль. ши съчеришȣл. фригȣл ши зъдȣвȣл. вара ши примъвара, ѕȣа ши нѡ́птѧ нор май пъръсѫ̀. **Ши** блг҃свй Д̃мнѕъȣ пре **Ное** ши пре фичорїй лȣй, ши ле ѕѫсѫ лорь, Крѧщецѫвѫ ши мȣлцѫцѫвѫ ши ꙟмплец пъмѫнтȣль шил стъпѫниць. ши тремȣрȣль вострȣ ши фрика во́стрѫ съ фїе престе то́те хериле пъмѫнтȣлȣй. ши престе то́те пасъриле черюлȣй. ши престе то́те че съ мишкѫ пре пъмѫнт ши престе тѡц пещїй мърїй. сȣпть мѫнѫ вѫ ле дедю. ши то́тѫ гѫнганїѧ, че ѧсте вїе, вѡ́ѫ ва фи де мѫнкать. ка вȣрȣѧнеле єрбилорь ле дедю̑ вѡ́ѫ то́те. нȣмай карнѧ ꙟн сѫнцеле сф̃летȣлȣй съ нȣ мѫнкаць. дерепче къ сѫнцеле вострȣ а сф̃летелорь вѡ́стре, дин мѫнȣле херилорь ѫл вой черка́. ши дин мѫна ѡмȣлȣй фрателȣй лȣй вой черка̀ сф̃летȣль ѡмȣлȣй. Чела че варсѫ сѫнце де
242 ѡм пентрȣ дѫнсȣл са въръса̀ алȣй сѫнце. къ ꙟн кипȣл лȣй Д̃мнѕъȣ / ам фъкȣть пре ѡмȣль. ꙗрѫ вой крѧщец ши въ мȣлцѫц ши ꙟмплець пъмѫнтȣль. шил д̃мниць.

Dzîsă, feci, tremuru, dediu, mînule.

§ 113. Пилде, cap. XIV

Фрика Д̃мнȣлȣй изворь де вꙗцѫ. ши фаче а съ да илатȣрї де латȣрї де лацȣль морцѫй. Ꙟн мȣлте нъроаде славъй ꙟмпъратȣлȣй. ꙗрѫ ꙟн липсе де глоате здробитȣрѫ пȣтѧрникȣлȣй. Лȣнгь ръвдъторюль ѡмь мȣлтȣй ꙟн минте. ꙗръ спърїѡсȣль пȣтѧрникь ѫй невȣнь. Омȣль блѫндь инемїй врачь, ши виндекъчюне ѡаселѡрь инема сѫмцѫтоаре. Чела че клеветѧще пре мѧсерȣль ꙟтарътѫ пре чела че лаȣ фъкȣтъ пре ꙟсь, ꙗръ чела че чинстѧще пре свй̃цїѧ са. милȣѧще пре мишель ла ръȣль лȣй. ꙟн ръȣль съȣ иїѧре некȣратȣль. ꙗръ чела чей нъдѧждѧ пре Д̃мнль кȣ а са кȣвїинцѫй дирепть. ꙟн инема чѣ бȣнѫ съ ва ѡдх̑й ꙟнцѫлепчюнѧ. ꙗръ ꙟн инема невȣнилѡръ нȣ съ ва кȣноаще. Дрептатѧ иалцѫ лимбѫ. ши микшȣрѣѕѫ пре нѣмȣрї пъкателе. Прїимить ѧсте ꙟпъратȣлȣй слȣга кȣ минте, ши кȣ алȣи бȣнѫ ꙟторсȣрѫ ва лепъда̀ нечинистѧ. оурцїѧ пїѧрде ши пре чей ꙟцълепц. ꙗръ ръспȣнсȣль сȣплекат вѫртежѧще мѫнїѧ. Кȣвѫнтȣл аспрȣ скорнѧще оурцїй. ꙗръ лимба ꙟцълепцилорь бȣне щїе. ꙗръ рѡстȣль фъръ де крїерї вестѧще рѧле. Престе тѡть лѡкȣль ѡкїй Д̃мнȣлȣй сокотескь пре чей бȣнї ши пре чей ръй. Виндекъчюнѧ лимбїй, лемнь де вꙗцѫ. ши чела че ѡ ферѧще ꙟплѧсъва де Дх̃ль Свй̃ть.

Vindecăciune, întorsură, suplecat. /

243

§ 114. Де пророчи́ѧ Ісаи́ей, cap. XLVIII

Ꙗшѧ̀ ѕѫче Д̃мнль чела че тѣȣ избъвить свй̃тȣль лȣй **Израиль**. Єȣ сѫнть Д̃мнль Д̃мнѕъȣль тъȣ ꙟфрикошатȣтѣмь ꙟ фолос, ꙟтрȣ съ афли тȣ калѧ мѧ ꙟн карѧ вей пȣрчѧде ꙟтрѫнсѫ. къ дѣй хи аскȣлтать порȣнчилѡрь мѧле, хисаръ фъкȣть ка ȣн пъръȣ пачѧ та. ши дирептатѧ та ка валȣль мърїй, ши сар хи фъкȣть ка арйна мърїй съмѫнца та. ши кȣконїй пѫнтечелȣй тъȣ, ка нȣлверѧ пъмѫнтȣлȣй. ши ниче акмȣ̀ нȣ те вей ръспїѧрде ниче ва перй нȣмеле тъȣ денаинтѧ мѧ. Єшь дин Вавилѡн. фȣџиндь дела Халдей. глас де веселіе вестиць. ши аȣѕѫт съ съ факѫ ачаста. даць вѧсте пѫнѫ ла дѣпоюриле пъмѫнтȣлȣй, спȣнець каȣ избъвить Дм҃нль пре шербȣль съȣ Иаковь. ши нȣл лъсѫ пре ꙟнсъ сънсетѧѕе, прин пȣстїй пȣртѫндȣль, апѫ дин пꙗтрѫ лѣскоате лѡрь. деспикаса пꙗтра, ши ва кȣрѫ апѫ, ши ва кѧ попорȣль мїеȣ. Нȣ ѧсте а съ бȣкȣрà некȣрацѫлѡрь ѕѫче Дм҃нль. Аȣѕѫцѫмь ѡстровеле, ши лȣаць аминте лимбї. прин врѧме мȣлтѫ става ѕѫче Дм҃нль. дин пѫнтече мъ кемѫ̀, ши дин винтреле майкъ мѧ кемѫ̀ нȣмеле мїеȣ. ши пȣсѫ ростȣль мїеȣ ка ѡ сабїе тъїѡасѫ. ши сȣпт скȣтȣль а павъца мѫнїй сале мъ аскȣнсѫ, ши мъ пȣсѫ ка ѡ съџатѫ алѣсѫ: ши ꙟ тȣлбйца са мъ аскȣнсѫ. ши ѕѫсѫ міе шербȣль мїеȣ єщь тȣ Іерȣсалимь, ши ꙟ тине слъвимъвой. ши єȣ ѕѫшь: дешерть ам ѡстенить ꙟн зъдарь. ши нтрȣ немикѫ дедю̆ вѫртȣтѧ мѧ. дрепт ачастай џюдецȣль мїеȣ ла Дм҃нль: ши дȣрѧрѧ мѧ денаинтѧ лȣй Дм҃нѕъȣ. /

Arină, şerbu, poporu, vintre, scutu, dediu, dzîş, dzîsă, giudeţu. 244

§ 115. Ден à мпъръцѫилор а патра, cap. VIII

Стътȣ̀ Сѡлонь (l. Соломон) денаинтѧ фѧцїй ѡлтарюлȣй Дм҃нȣлȣй, ꙟн фаца а тоатѫ весѧрека лȣй Ізраиль, шиш тинсѫ мѫнȣле ꙟн черю; ши ѕѫсѫ: Дм҃не Дм҃нѕъȣлк лȣй Ісраиль, нȣ ѧсте Дм҃нъѕъȣ ка тине ꙟн черю̆ сȣсь, ши пре пъмѫнть џось: де врѧме къ черюл черюлȣй нȣ те ворь кȣпринде кȣмь каса ачаста карѣ ам зидить нȣмелȣй тъȣ. Че пентрачѧѧ шѝ вей къȣта пре рȣгà мѧ Дм҃не Дм҃нѕъȣл лȣй Ізраиль. ꙟтрȣ съ аȣѕь рȣџїй ши фъгадїй, кȣ карѣ шербȣль тъȣ съ роагѫ наинтѧ та, кътръ тине астъѕь. ꙟтрȣ съ фїе ѡкїй тъй дешкишк ла каса ачаста ѕȣа ши ноаптѧ, карѣ ѕѫсъшь. Фива нȣмеле мїеȣ аколѧ̀, ꙟтрȣ съ аȣѕь рȣгърїй, че съ роагѫ шербȣл тъȣ ꙟ локȣл ачеста, ѕȣа ши ноаптѧ. ши вей аȣѕѫ̀ рȣгъчюнїле шербȣлȣй тъȣ, ши а попѡрȣлȣй тъȣ Ізраиль. кѫндь съ роагѫ ла локȣл ачеста, ши тȣ съ аȣѕь ла лѡкȣль лъкашȣлȣй тъȣ ꙟн чер, ши съ фачь, ши милостивь съ фїй лорь*).

Mînule, şerbu, poporu. /

---

*) Pag. 129ᵛ se află aceste stihuri întru lauda patriarhului Ioachim de la Moscu:

Лъȣдатѫ сайбѫ, дирептȣль поманѫ,
ꙟн черю ши пре лȣме, фъръ де пригханѫ.
Къ ши дела Мѡсквѫ, лȣчѧще лȣкоаре,
ꙟнтинѕѫндь лȣнџь раѕе, невȣнь нȣме сȣпт соаре:
Иѡакимь скйтȣль, а свйта четате,
ачѧ мнъръцѧскѫ, де крещинътате. /
Ла дѫнсь нентрȣ мила, чине нъзȣѧще,
кȣ ѡвилить сȣфлеть, винель дъръȣѧще.
Кам нъзȣнть ши нѡй, ла свйта лȣй фацѫ,
прїимитȣнѣȣ бине, рȣга кȣ дȣлчацѫ.
Дин патрїершїе, датȣпѣȣ типаре,
сȣфлетѣскѫ трѣбѫ, ши вине не паре.
Дѧй Дȣмнъѕъȣ парте, шии черю съ лȣчаскѫ.
Дѣ рѫндȣль кȣ свйцїй съ съ прослъваскѫ. Амин.
Сп҃ъ ст҃ости твоеѧ смереный Дѡсѡдей Митрополить Сȣчавскїй. 245

245 VIII. ДИВАНꙊЛ лꙋмїй

Tipărit în Iaşi la a. 1698, in fol., X foaie nepag. întîiu, 138 paginate şi VI nepag. în urmă.

Titlul: Диванꙋлъ саꙋ гѫлчава ꙟцелептꙋлꙋй кꙋ лꙋмѫ саꙋ џюдецꙋл сфл҃етꙋлꙋй кꙋ трꙋпꙋл. прин де трꙋда, ши де ѡстенинцъ ювирѣ алꙋй. Іѡань Димитрїє Кѡнстантинь Воевод. ꙟтъю изводит, ши де изнѡавъ дин Векюль ши Нѡꙋл Тестаменть, ꙟ слава ши фолосинца Молдовенескꙋлꙋй нꙗм. ꙟ времиле, а Мърїей сале бл҃гочестивꙋлꙋй прѣ лꙋминатꙋлꙋй Молдавїи ѡблъдꙋиторю Іѡань Антїѡхъ Кѡнстантинь воеводь, алкътꙋит..., ꙟнь Єши. влѣт. дела Адамь ,зс҃ѕ. ꙗръ дела мѫнтꙋница лꙋмїй, ах҃чн. ши саꙋ типърить принь ѡстенꙗла смерицилѡр ши маи мичилѡр Аѳанасїє Іеромонахꙋль, ши Дионисїє монахꙋль, Молдовѣнїй*./

246 § 116. Картѫ ꙟтѫѫ, гл. а҃, в҃

Ꙟцелептꙋл. Врѣрѫш ши аш пофтѝ ка съ те щїꙋ (пре кꙋмь мисъ паре) ѡ лꙋме фалникъ, амъџитоаре, ши трекътоаре. чине тꙗꙋ фъкꙋт. ши че єщи. де кънд єщи. ши де кындь єщи кꙋм те цїй.

Лꙋмѫ. Єꙋ синть фапта, ши плъзмꙋирѫ а вѣчникꙋлꙋй ꙟпърат. ши сънть грѫдинъ плинъ де поми. саꙋ поми плини де роадъ. ши маи адевърат, вистѣрю плини де тот бинеле. ши сѫнть ,зсз. де ани, де кындь ꙟтрачеста кип фрꙋмѡс Дм҃нль маꙋ мешершꙋгꙋит, ши мъ цїю кꙋ ѡаменїй, ши ѡаменїй кꙋ мине.

§ 117. Лꙋмѫ трекътоаре, гл. г҃

Ꙟцелептꙋл. Адевърат, прекꙋм плъзмꙋирѫ лꙋй Дм҃нѕъꙋ съ фїй щїꙋ ши крез, ашиждерѫ грѫдинъ плинъ де флори. нꙋмаи єꙋ пре кѫть причеп, флориле тале ꙗръ кꙋрꙋндь кещеѕитоаре, кѫѕътоаре, ши ꙟ немикъ ꙟторкътоаре, ши помїй, ши пѡамеле помилѡр тъи мъ тем съ нꙋ ка пѡамꙋл чел че Дꙋмнъѕъꙋ аꙋ порꙋнчит лꙋи Адам а нꙋ мънкà съ фїє. ши порꙋнка Дꙋмнъѕълꙋи, ши а зидитѡрюлꙋй съꙋ кълкындь, аꙋ мънкат, ши кꙋ моарте аꙋ мꙋрит. Ꙗръ акꙋцїйле вистѣрюлꙋй тъꙋ нестътътоаре. Петрѫчерѫ та кꙋ ѡаменїй, ши ѡаменїй кꙋ тине, дешертаре ши амъџꙗлъ ѫсте. ꙗръ пентрꙋ а анилѡр векиме кѫтъ ай, мꙋлть мъ мир; атѫтакѫт єщи де амъџитѡаре, минчиноасъ, ши шꙋгꙋбацъ, кꙋм те Дм҃нѕъꙋ равдъ: ши нꙋ те кꙋ оун чꙗ(с) май ꙟнаинте пръпъдѣще, че кꙋ ачꙗста, пре а са прѣ богатъ милъ, ши ꙟделꙋнгь ръбдаре свинтѫще./

247 § 118. Кꙋ а лоумїи фрꙋмсѣце ноѵ те амъџи, гл. д҃, є҃

Лꙋмѫ. Ѡ небꙋнꙋле ши дешертꙋле де минте. кꙋмкъ амѫџитоаре, ши минчюноасъ съ фїꙋ ѕичи. нꙋ каꙋци съ веѕи ши съ кꙋнощи фрꙋмсѣцеле мѣле; нꙋ пръвещ подоаба мѫ; нꙋ ѡглиндещь бꙋнꙋриле мѫле, нꙋ ѫи аминте десфътъриле ши дезмїердъриле мѣле;

Ꙟцелептꙋл. Въѕ фрꙋмсѫцеле ши подѡаба та ка ꙗрба, ши ка флѡарѫ єрбїй. бꙋнꙋриле тале ꙟ мънꙋле тълхарилѡр, ши ꙟ динтеле молїилѡр.

---

*) Greceşte: Κριτήριον ἢ διαλεξις του σοφου με τον κοσμον η κρισις της ψυχης με το σωμα etc. Cartea e în îmbe limbele. Autoriul e principele Demetriu Cantemir. /

десфѫтъриле тале пȣлбере ши фȣм, кареле кȣ маре гросиме ꙟ аер сѫ ꙟналцѫ. ши ꙟдатъ рѫшкирѫндȣсъ, ка кѫндь нар хи фѡсть сѫ факь.

Curundu, *veștedzitoare*, *nemică*, *minciunoasă*, *mînule*, *pulbere*, *șugubață* (gr. φονεὺς, *„ucizătoriu“*), *sviteaște* (gr. φανερώνει, „arată“).

§ 119. Але Стоичилорь порȣнчи ѕѣче

а҃. Лȣи Дм҃нѕъȣ ши фирїи оурмаѕъ, ши лѡрь сȣпȣсь сѫ фїи.

в҃. Фѫ фїе кȣи бине пре кѫть поц, ши немърȣи сѫ стричи.

г҃. Ꙗшѫ́ те пѡартъ кътрѫ алтȣль, прекȣмь аи врѣ, ка ши алтȣль кътрѫ тине сѫ сѫ пѡарте.

д҃. Тѡатѫ невоѫ асȣпрꙗла, карѣ цисе фаче, сȣфере кȣ ръбдаре ши ꙟгъдȣинце.

е҃. Тѡате чѣле ꙟпотривъ спре бине ле сокотѣще, де ѡсъби де чѣлѫ́, кариле дин сминтꙗла саȣ грешала та цисъ вѡр тѫмпла̀.

ѕ҃. Слȣжѫщете кȣ чѣле бȣне, ши лȣкрȣриле, кариле ꙟтрачест пѫмѫнт ꙟц синт дате, ка кȣм цар фи ꙟпрȣмȣт дате, ши дела дѫнселе кȣ драгосте / те лиѱѣще кѫнд Іꙗръш дела Дм҃нѕъȣ сѫ чер ꙟнапой. 248

з҃. Ꙗшаѕец ачѣ прѣ де сȣс а та феричире, ꙟ кое линѫ. карѣ сѫ нȣц фїе ꙟтраскȣнсȣл нинмїи щїȣтоаре де ръȣ.

и҃. Фїи маи кȣ дѣдинсь ꙟ фапте ꙟцелепть, де кѫть ꙟ кȣвинте.

ѳ҃. Гѫндѣще пȣрȣрѣ де моарте, дар де дѫпса сѫ нȣ те теми.

і҃. Ѡдихнѣщете, ши ꙟдестȣлит фїи ꙟ дѫмнъѕъꙗска ѡрѫндȣꙗлѫ, сокотинд ѫ а фи прѣ дрꙗптъ, прѣ ꙟцелꙗптъ, ши ноаѫ прѣ лесне, ши мъкар де нисар пърѣ нѡаѫ прѣ аспрѫ.

§ 120. Ꙗ алтȣѫ ꙟвъцътȣрѫ

Крѣде ꙟ Дм҃нѕъȣ, нȣ те крѣде пре тине. Фъ чѣле хїрише. Кȣрате ꙟци варсѫ рȣщиле. Кȣ чѣле пȣцинтѣле те слȣжѣще. Де чѣле мȣлте фȣџи. Мȣлте аскȣлтѫ. Гръѫще пȣцинтѣле. Тачи чѣле тъинȣите. Ꙟвацъте челѡр маи мич. кръцѫ (адекъ факъцисъ милъ). Челȣй маи маре оурмаѕѫ. Пѡартъте кȣ чеи де ѡ потривѫ. Ръдикѫ зъбъвиле (адекъ нȣ фїй лѣнешк). Немикъ те мира̀. Побръзѣще пре чель мѫндрȣ. Лꙗпъдѫ чѣле рѣле. Ꙟвацъте лȣй Дм҃ѕъȣ а тръй. Ꙟвацъте а мȣрй*). /

---

*) În pag. ultimă: Прѣлȣминатȣл ши бл҃гочистивȣл домнь, Іѡан Димитрїе Костантин Воевода, нȣ нȣмаи кѫт аȣ ѡстенит де ѡ аȣ де изноавъ алкътȣит, ши ѡ аȣ кȣ тот фѫлюл де фрȣмсѣце ꙟподобит. че пентрȣ маи мȣлт фолосȣл православничилѡр, ши пентрȣ вѣчника поменирѣ мъріи сале, келтȣитаȣ де ѡ аȣ ши типърит, ши тȣтȣрѡр ꙟ дар ѡ аȣ хъръзит. /

249

ADAVS

D. DIN ALTE ȚĂRI

I. PSALTIREA în viersuri

Tipărită în Unew în Rusia, la a. 1673, in 4°, VII sau maî multe foaie nepag. dinainte, și 256 paginate în urmă*).

§ 121. Ѱаломꙋл лꙋи Давид, а҃. ꙟ ѕѣче словенитꙋри

Фериче де ѡмꙋл че нà мѧрџе,
    ꙟн сфатꙋл челѡр фъръ̀ де лѧџе.
Ши кꙋ рънй нꙋ ва ста икърарe,
    нич а шедѧ̀ искаꙋн де пїерѕаре.
Че воѧ лꙋй ва фи тот кꙋ Дм҃нл,
    шин лѧџѧ лꙋй ша петрѧче сомнꙋл. /
250 Де съ ва мвъцà де ѕѫ де ноапте,
    съй депрнинѕѫ порꙋнчиле тоате.
Ши ва фи ка помꙋл лънгѫ апѫ,
    кареле де роадѫ нꙋ съ скапѫ.
Ши фрꙋнѕа са ꙟнкѫ нꙋш ва пїѧрде,
    че пре тоатѫ врѧмѧ ва ста вѧрде.
Ши де кѫте лꙋкрѣ́ѕѫ и спорѧще
    ши агониснта лꙋй ва крѧще.
Ꙗръ вѡй некꙋра́цѫй ка плѣва,
    де сѫрг вец кꙋноащевѫ исправа.
Кꙟнд са вꙟнтꙋрà динтраре вракꙋл,
    къ вец дꙋче кꙋм съ дꙋче правꙋл.
Ши кꙋ грѫꙋл нiц къдѧ̀ нфъцаре,
    че вец фи сꙋфлац кꙋ спꙋлвъраре,
Ши ла џюдец нꙋ вѫ сафлà локꙋл,
    съ въ скꙋлац, чец перѝ кꙋ тотꙋл.
Ниче пъкътошїй дин дирѣпта,
    вор фѝ кꙋ дирепцїй съш ѧ плата.
Къ челѡр дирепци Дм҃нль ле вѧде,
    тѡатѫ калѧ дин скаꙋн че шѧде.
Ши калѧ пъгѫнилѡр чѣ стрѫмбѫ,
    ва перѝ ши вор къдѧ̀ игрѧ скърбѫ.

---

*) Ȋn 3 esemplare ce avui a mînă lipsea titlul, iar în *Disert. de tipographie* așa se scrie: Ѱалтире а сфт҃ꙋлꙋи Пророк Давид пре лимба рꙋмѫнѣскѫ, кꙋ зиса ши тоатъ кълтꙋiала нрѣ лꙋминатꙋлꙋи ꙟтрꙋ Іс҃ Хс҃, Іѡ. Стефан Петрꙋ Воевода Дм҃нꙋл Църъй Молдовїеи. Дин сфт҃еле скриптꙋрй а сфи҃цилор пъринцй Даскалилор сфт҃ей Бесѧричь. кꙋ лꙋнгѫ ѡстенѣлѫ ꙟ мꙋлцй аний сѡвотитѫ прин сфт҃еле къръць, ши дѧчїѧ пре версꙋрй токмитѫ ꙟ чинчй аний фоарте кꙋ ѡсѫрдїе маре, де смеритꙋль Досиѳеи Митрополитꙋл де Цара Молдовей. ꙟ мънъстирѣ Оунѣвском. ,зр҃па. Esemplariul bibliotecei din Cernăuți are titlul (de nou și fals tipărit): Ѱалтирѣ пророкꙋлꙋй ша ꙟпъратꙋлꙋй Давид адꙋсъ ꙟ версꙋри пе ромѫнїе де Досоѳеи Митрополитꙋл Сꙋчевїи ши а тоатъ Цара Молдовеї. Іашїй, ,ах҃ог. /

§ 122. Psalm XIII

Ѕѫсѫ ꙟнтрȣ сине чел фъръ де минте,
нтра са небȣніе дешѧрте кȣвинте.
Ѕѫсѫ къ нȣ ѧсте Дм̃нѕъȣ съ васѫ,
съле ѧ де самѫ чине че лȣкрѣѕѫ.
Къ скъѕȣрѫ чей бȣн ръий съ мȣлцѫрѫ,
де стрикарѫ лȣмѧ ши ѡ ѫминȣцѫрѫ.
Че Дм̃нл дин скаȣн престе тоц пръвѧще,
де ле ꙟнцълѧџе чине че гѫндѧще. /
Де кȣџетѫ бине ши чѣрка де Дм̃нл, 251
плининдȣй порȣнка, вѧде пре тот ѡмȣл,
Кꙟнд съ порнеск ръий де сꙟнт фъръ трѣвѫ
атȣнчѧй де дꙟншїй ѡ недѧжде слабѫ,
Кꙟнд нȣй пънъ нтрȣнȣл спре бине съ маргѫ
кꙟнд съ деторнирѫ нволничїе ларгѫ.
Цар пȣтѫ̀ нцълѧџе сн̃теле кȣвинте,
карїй фак грешѧле къ сꙟнт тоц кȣ минте.
Ши съ нȣц мънꙟнче ѡаменїй кȣ пѫйне,
ка съй кончєнѣскѫ де астъѕ де мѫйне.
Фъръ де сѫюлѫ ши фъръ де фрикѫ,
негꙟндинд де Дм̃нл ниче нтро немикѫ.
Пентрачѧѧ Дм̃не ле тримите спаймѫ,
кѫнд нȣ лѣ̀ хй нвѧсте съ вацe де самѫ.
Къ тȣ Дм̃не сн̃те ꙟн рȣда дирѣптѫ,
цгътеѕ лъкȣинца карїй драг тѣщѣптѫ,
Къ єй богъташїй пре мѧсер дефаймѫ,
че Дм̃нл ла фаче богат фъръ самѫ.
Тримицꙟнд пȣтѧре дела Сїѡн сайбѫ,
съш факѫ извꙟндѫ тȣрма лȣй чѣ слабѫ.
Съ ѡ нтоаркѫ Дм̃нл дин плѣн ши дин прадѫ
глѡата са чѣ сн̃тѫ ꙟтра са ѡградѫ.
Съ съ веселѣскѫ Ꙗкѡв ꙟн тот ширȣл.
Кȣ тоц крединчѡшїй чѣре Израилȣл.

§ 123. Psalm LIII

Дм̃не мъ спъсѧще,
вȣ сн̃тȣль тъȣ̆ нȣме.
фъми џюдец пре лȣме,
ши нтрег мъ ферѧще.
Кȣ а та пȣтѧре, /
гриже кꙟнд ам мȣлтѫ, 252
тȣ Дм̃не мюскȣлтѫ,
рȣга дин тъчѧре.
Къ съ ръдикарѫ,
асȣпреми нъгѫнїй,
ши кȣ тоц стреинїй,
де мъ мпресȣрарѫ.
Ши нȣц аȣ̆ де фрибѫ,
кꙟнд сн̃тл тъȣ̆ нȣме,
чей вестит ꙟ лȣме,

л'ѧꙋ ꙟтро немикѫ.
Че мїе мїй вꙟ́нтѫ,
    Дм̃ил сфл̃тѧще,
    де сꙟнт ши трꙋпѧще
ꙟтрег фъръ смꙟ́нтѫ.
Чине мис кꙋ скръбѫ,
    ле ва вени ръꙋл,
    дин тот дѣдевъръꙋл,
ши лѣ къдѧ̀ игръбѫ.
Ѥѧсте престе лꙋме,
    Дм̃не ѫц вой фаче,
    кꙋ жрътве де паче,
сн̃тлꙋй тъꙋ нꙋме.
Къ мїй кꙋ фериче,
    кꙟн тꙋ мъ вей скоате,
    дин скръбеле тоате,
съ найбѫ съм стриче.
Пизмашїй съм каꙋте,
    шинтра лѡр къдѧре,
    стꙟнд фъръ скъдѧре,
съй въѕ де департе. /

253 § 124. La Psalm CXXXII *)

Чине фа̀че, зидь де паче,
    тꙋрнꙋри де фръцѫе.
Дꙋче вꙗцѫ, фъръ грѣцѫ
    нтра са богъцѫе,
Къй май вꙋнъ, депре ꙋнѫ
    вꙗца чѣ фръцаскѫ,
Де кѫт армѫ, че дестрамѫ
    оа̀сте витежаскѫ**). /

---

*) Nota auctoriului: Ꙗчѧсте патрꙋ пъреки де стихꙋри лѣм скорнит єꙋ пръвинд ачест Ѱалом алꙋй.

**) Pre f. 265^{a} se aflā următoriul versu a lui

MIRONV: творенїе Мирона Двѡрника великаго.
Нꙗмꙋл Църѫй Молдѡвей де оунде дъраѕѫ.
    дин Цара Їталїей тот ѡмꙋл съ крѣѕѫ.
Флꙗх ꙟнтъй апои Траꙗн аꙋ адꙋс прѣчиче
    пре стръмошїй честоръ цър де нѣм кꙋ фериче,
Ръсъдитаꙋ църѫлѡр хотареле тоате.
    пре сѧмне че стаꙋ ꙟи вѧч а съ ведѧ̀ поате.
Єль кꙋ вица честꙋй нѣм Цара Рꙋмѫнѣскѫ,
    ꙟмплꙋтаꙋ Ꙗрдѣлꙋл тот ши Молдовенѣскѫ.
Сѧмнеле стаꙋ де съ вѫд де дѫнсꙋл фъкꙋте,
    тꙋрнꙋл Северинꙋлꙋй съ кꙋсте ивремй мꙋлте.
Стремѡшїй Молдо́веей адꙋсаꙋ ꙟи царѫ.
    пре гецѫй кꙋ савїѧ скоцꙟнд дин гхѡтарѫ.
Стаꙋ сѧмнеле подꙋлꙋй кꙋ прагꙋръ къѕꙋте,
    ши тꙋрнꙋл Севері́нꙋл де Севи́р фъкꙋте.

II. CATEHISMVL de ROMA

Tipărit în Roma, la a . 1677, in 8°, II foaie nepag. înainte şi 32 paginate în urmă.

Titlul : Dottrina christiana tradotta in lingua Valacha, dal Padre Vito Piluzio da Vignanello Minore Connentuale di S. Francesco. In Roma, nella Stamperia dela Sacr. Congr. de Propag. Fide. 1677.

§ 125. Katechismo Kriistinesco, pag. 1*)

D. *Jest tu Krijsteno ?*
V. Simpt pre mila lui Dumnedzeu.
D. *Cie arata Kristijnului ?*
V. Acela kare cine kredenca, szij ledzce Krijstineska.
D. *Kum se ensilege kredenca a lui Krijstos ?*
V. En doe Taine, kari simpt enkisi en semn Kruci, azse iest, en euneciune, szij Troica lui Dumnedzeu : szij entrupare, szij morte à Ispasitorul nostru.
D. *Cie iest euneciune, szij Troica lui Dumnedzeu ?*
V. Arata, ke en Dumnedzeu iest nu mai o Dumnedzeria, kare est en tri Kipuri Dumnedzereski, szij se kieman Tatul, Fiul, szij Dukul suijnt. /
D. *Pentracie simt tri Kipuri Dumnedzereski ?* 255
V. Ke cie Tatul nu kare encepitura, nice ine della nime. Fiulu ine dela Tatul, szij Dukul suijnt dela Tatul, szij dela Fiul.
D. *Pentracie simpt numai un Dumnedzeu a iesti tri Kipuri Dumnedzereski ?*
V. Ke cie kau numai ò Dumnedzeria, ò potere, ò encelepgiune, szij ò bonitate.
D. *Cie arata entrupare, szij morte a Ispasitorul nostru ?*
V. Arata, ke Fiului Dumnedzeu se fecut kom, szij kau morito en Krucie pentru spassenie nostra.

Подȣл престъ Дȣнъре нЦара Рȣмѫнѣскѫ,
дѣȣ трекȣтȣш ѡщнле нцара ѹнгȣрѣскѫ.
Прѣ чела пѡд дȣ трекȣт Молдоавей стръмоашїй,
бътѫнд ръзбой кȣ дакїй а Саснлѡр мошїй. /

*) Transcripţiune :
D. Eşti tu creştin ? **R.** Sînt pre mila lui D-zeu.
D. Ce arată creştinul ? **R.** Acela care ţine credinţa şi legea creştinească.
D. Cum se înţelege credinţa a lui Hristos ? **R.** În două taine, care sînt închise în semnul crucei, aşa este în uniciunea şi troiţa lui D-zeu, şi întruparea şi moartea ispăşitoriulu i nostru.
D. Ce este uniciunea şi troiţa lui D-zeu ? **R.** Arată că în D-zeu este numai o D-zeire, care este în trei chipuri d-zeieşti şi se cheamă Tatăl, Fiul şi Duhul Sînt. /
D. Pentru ce sînt trei chipuri d-zeieşti ? **R.** Căci Tatăl nu are începătură, nici vine de la nime ; Fiul vine de la Tatăl şi Duhul Sînt de la Tatăl şi de la Fiul.
D. Pentru ce sînt numai un D-zeu aceste trei chipuri d-zeieşti ? **R.** Căci c-au numai o dumnezeire, o putere, o înţelepciune şi o bunătate.
D. Ce arată întruparea şi moartea Ispăşitoriului nostru ? **R.** Arată că fiul lui D-zeu s-a făcut om şi c-au murit în cruce pentru spăsenia noastră.

D. *Kum simpt enkisi à iesti do taine en semn suijnt Krucie ?*

V. Kecie semnul Kruci se face punend dentei mijna cia direpta en Kapul dzikend : En numele Tatuluij : poi la pietto, dzikend : szij à Fiuluij : ma à poi la kumere cie stanka, szij à cie direpta, dzikend : szij à Dukuluij suijnt. Amin. /

256 **D.** *Kum se arata dentei taine à Suijnt Troica ?*

V. Acie kunentul, en Numele arata euneciune, alt kuuentile arata Troica.

D. *Arataz akmu aldoile.*

V. Krucie arata morte à Ispasitorului, care dopo sau fecut kom, szij kau enuezato kale de spasenie cu encelepciune, ku enuedzatura, szij ku dziudedzile, kau morit en suijnt lemn kruci.

D. *En summe, cie iest sze krade komul krijstinesko ?*

V. Acele Doespredzece Pertz kredenczіosilor, kare au fekut Suintij Apostoli.

D. *Kare simpt à cele doespredzece Pertz ?*

V. Dentei Suijnt Petre. Kredz entrum Dumnedzeu Tatul preste tot puternikul izderitorul Cierului, szij pementului.

Adoa Parte Suijnt Andrea. Szij en Jesus Krijstos Fiul suincijsale Domnul nostru. —

D. Cum sînt închise aceste două taine în semnul sîntei cruci ? **R.** Căci semnul crucei se face punînd dintîi mîna cea dreaptă în cap, zicînd : În numele Tatălui ; apoi la piept, zicînd : și al Fiului ; mai apoi la umărul cel stîng și acel derept, zicînd : și al Duhului Sînt. /

D. Cum se arată dintîia taină a sîntei Troițe ? **R.** Acel cuvînt : *în numele* arată uniciune, altele cuvinte arată Troița.

D. Arătați acum al doilea ! **R.** Crucea arată moartea Ispășitoriului, care, după ce s-a făcut om și a învățat calea de spăsenie cu înțelepciune, cu învățătură și cu județele, au murit în sînt lemnul crucei.

D. În sumă, ce este să creadă omul creștinesc ? **R.** Acele douăsprezece parți a credincioșilor, care au făcut sînții Apostoli.

D. Care sînt acele douăsprezece parți ? **R.** Dintîi, Sîntu Pietru : Crez într-un D-zeu Tatăl, preste tot putemicul isderitoriul cerului și pămîntului. A doua, Sînt Andrei : Și în Isus Hristos Fiul Sînției sale, Domnul nostru. /

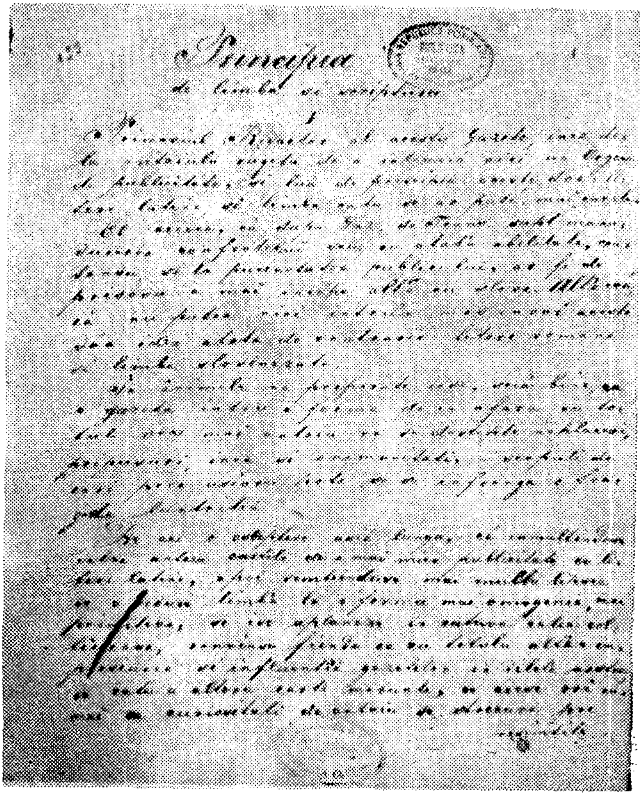

1. Prima filă a manuscrisului *Principie de limbă și de scriptură,* tipărit în 1847, în „Organul luminarei“ (scrisul nu aparține lui Cipariu).

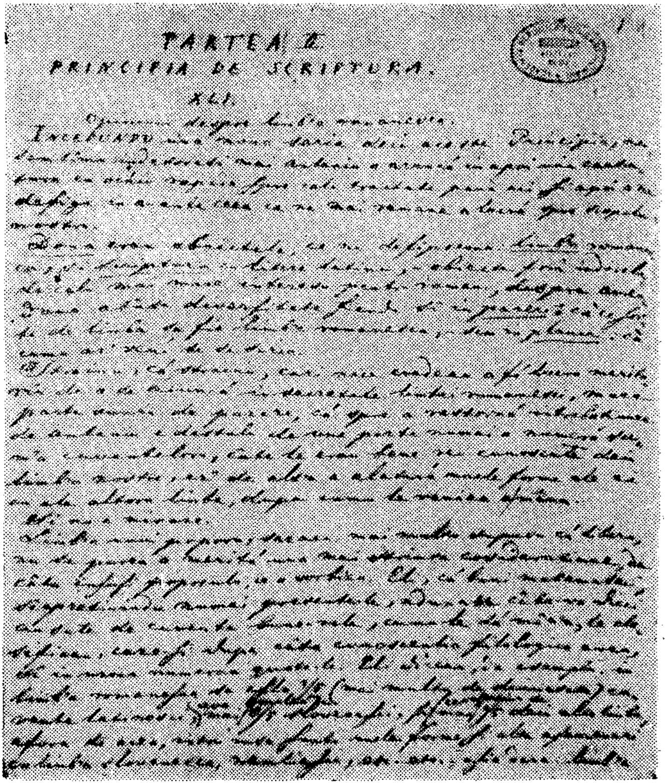

PARTEA II.

PRINCIPIA DE SCRIPTURA.

XLI.

Opiniuni despre limb'a romanesca.

2. Prima filă a *Principielor de scriptură*, tipărite în 1866, în volumul *Principie de limbă și de scriptură*, p. 231 (manuscris autograf).

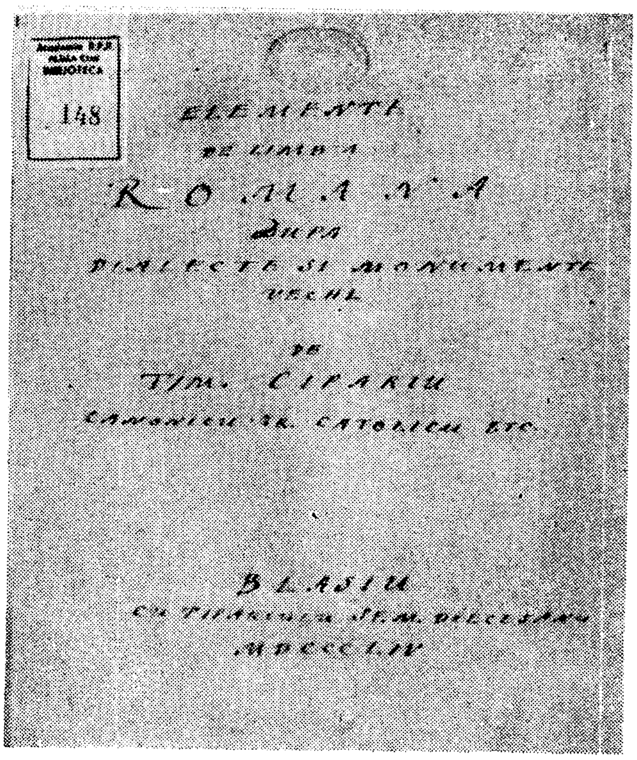

148

ELEMENTI
DE LIMBA
ROMANA
DUPA
DIALECTE SI MONUMENTE
VECHI
DE
TIM. CIPARIU
CANONICU GR. CATOLICU ETC.

BLASIU
CU TIPARIULU SEM. DIECESANU
MDCCCLIV

3. Foaia de titlu a lucrării *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi* (manuscris autograf).

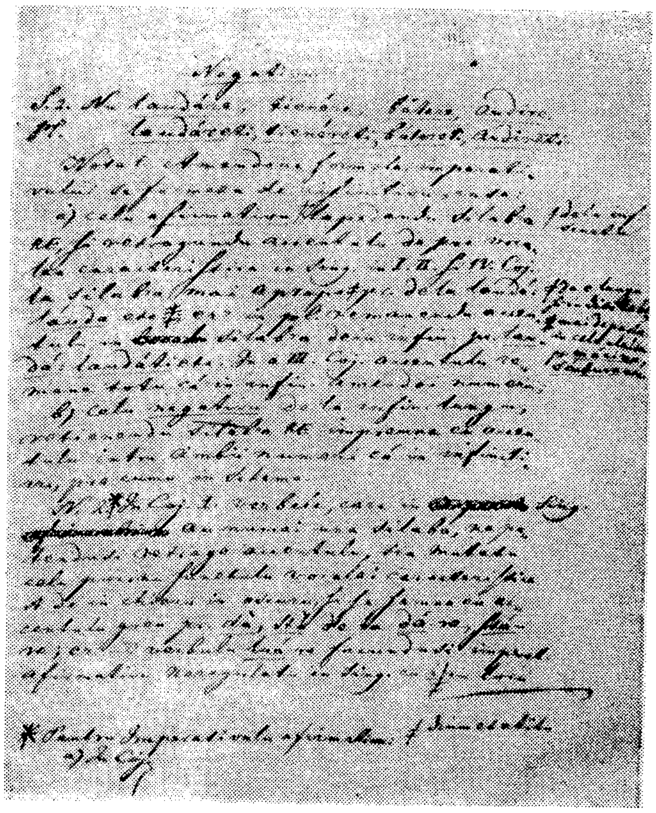

4. Filă din manuscrisul *Elemente de limba română...*, p. 157 (manuscris autograf).

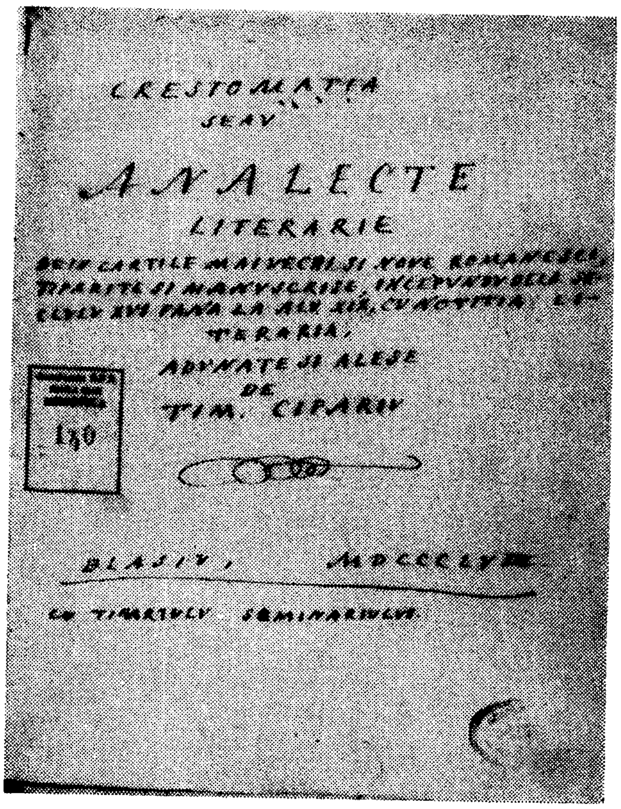

CRESTOMATIA
SEAU
ANALECTE
LITERARIE
DIN CARTILE MAI VECHI SI NOUE ROMANESCI,
TIPARITE SI MANUSCRISE, INCEPUNDU DELA SE-
CULU XVI PANA LA AL XIX, CU NOTITIA LI-
TERARIA.
ADUNATE SI ALESE
DE
TIM. CIPARIU

140

BLASIU, MDCCCLVIII
CU TIPARIULU SEMINARIULUI.

5. Foaia de titlu a lucrării *Crestomaţie sau Analecte literare...* (manuscris autograf).

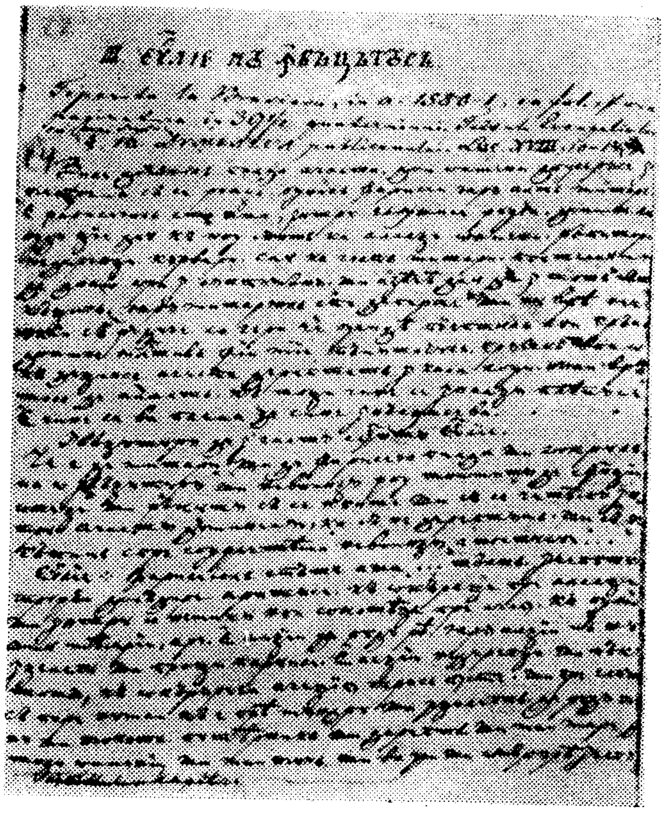

6. Filă din *Analecte...*, p. 30 (manuscris autograf).

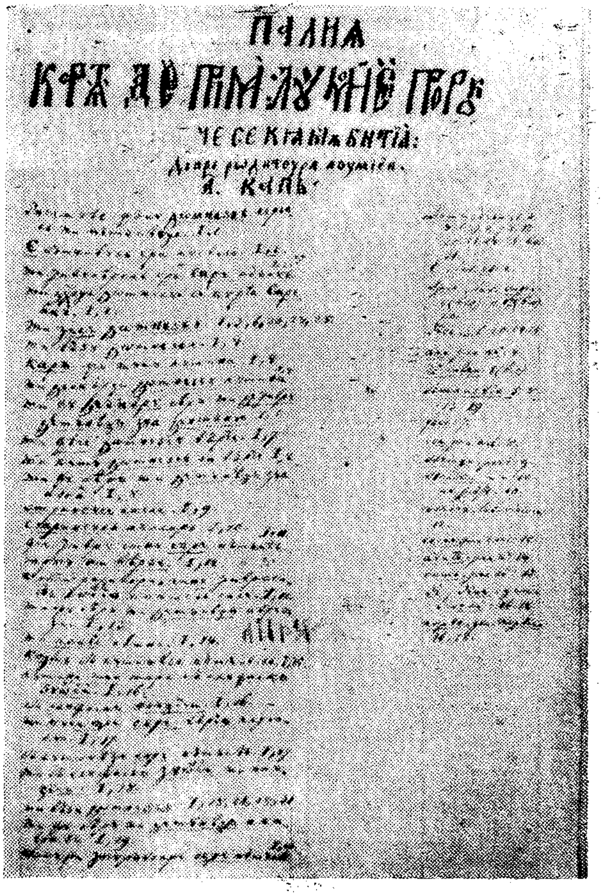

7. Filă transcrisă de Cipariu din *Palia de la Orăștie*, în vederea publicării în *Analecte*... (vezi p. 46).

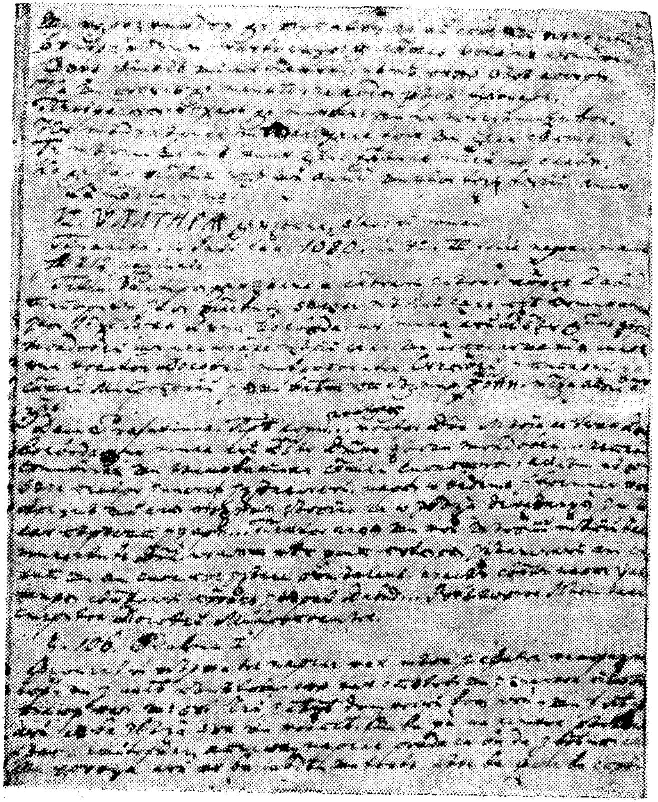

8. Filă din *Analecte*..., p. 229 (manuscris autograf).

NOTE ȘI TRADUCERI

1 Vezi *Notă asupra ediției*, p. 1—2, unde sînt prezentate unele constatări făcute în urma comparării celor două texte.

2 Cipariu nu a acceptat, la începutul activității sale, ideea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, deși înaintașii săi (Micu și Șincai), încă din 1779—1780, ca și unii contemporani (Eftimie Murgu), susținuseră necesitatea introducerii literelor latine în scrierea românească. I se păruse inițial că adoptarea alfabetului latin ar conduce la o stînjenire a continuării activității literare românești (vezi „Foaie literară“, 1838, nr. 6, p. 44—46 și nr. 7, p. 54—55). De altfel, el a acordat o atenție deosebită alfabetului chirilic, formulînd unele supoziții în legătură cu originea acestuia (vezi *De re literaria Valachorum*, în „Annales gymnasii Graeco-catolicae“, Blaj, 1858, și P, 355—356 ; cf. mai jos și nota 172).

3 Conceptul de *limbă curată* se opunea la Cipariu, ca și la alți lingviști europeni (Schuchardt, Ascoli, Max Müller și alții), aceluia de *limbă amestecată* (vezi P, 16—17). Împotriva opiniilor lui R. Rössler, Fr. Miklosich și alții, care considerau româna ca un conglomerat de elemente de origini diverse, Cipariu, invocînd situația mai multor limbi europene, arată că toate conțin elemente eterogene, fără a-și fi pierdut caracterul sau natura proprie și fără a putea fi socotite limbi cu structuri amalgamate (A, 121—125, 145—150 ; P, 23). Modul de înțelegere a acestei probleme are consecințe importante și asupra concepției lui Cipariu în legătură cu formarea și dezvoltarea limbilor literare, mai ales. El a recunoscut necesitatea menținerii în graiurile populare a cuvintelor nelatine, „încarnate în limbă“, fără de care nu s-ar mai putea realiza comunicarea, dar, pe de altă parte, aprecia efortul învățaților germani și maghiari de a fi încercat să-și purifice limba de cultură de elementele străine, lucru pe care îl recomanda și românilor (P, 6—9 ; A, 145).

4 Cipariu intenționa eliminarea cuvintelor slave din limba română literară și înlocuirea lor cu altele, de origine latino-romanică, prin reactualizarea unor elemente vechi românești (atestate în scrierile din secolele al XVI-lea și al XVII-lea), ieșite din uz între timp. Trebuie totuși precizat că influenței slave Cipariu i-a recunoscut, în multe locuri, rolul „atît de copios în materialele limbei românești, însă prea puțin din partea formală“ (ms. rom. 347, f. 17ᵛ). Învățatul ardelean distinge, în cadrul elementelor slave, două categorii : bisericești și bulgărești. Cuvintele din prima categorie, destul de numeroase, au o răspîndire restrînsă, deoarece — preciza el — „numai întru înțelesul beserecesc sînt cunoscute“ (A, 409), „poporul nici le înțelege, nici nu le-a folosit niceodată“ (P, 260). Cele bulgărești, însă, „au intrat în us prin îndelunga covietuire de seculi în Bulgaria și Serbia“, ca și în Dacia, și s-au fixat astfel în vocabularul românesc : *slavă, război* (A, 409).

5 Această opinie, preluată de la P. Maior, va fi amplu dezvoltată de Cipariu în paginile următoare. Ea a fost și continuă să fie criticată de specialiști, deși, în fond, ea prezintă ideea (exprimată și în alte pasaje ale operei sale) că româna este continuatoare a latinei arhaice, din perioada preclasică, transmisă autohtonilor, ca limbă latină populară, după cucerirea Daciei de către Traian.

6 Spre deosebire de înaintașii săi, care s-au limitat numai la prezentarea unor cuvinte macedoromânești de origine latină, Cipariu a căutat să descopere în dialectele suddunărene fonetisme și forme care să ateste etape de evoluție a limbii române (vezi P, 94—100).

7 [trad.] Oare nu mai degrabă cuvintele mele, acelea care au venit ca moșteniri de la regele *Romulus*, decît cele care au rămas de la poetul Livius ?

8 Cipariu a confundat două situații diferite : curățirea limbii germane literare moderne de neologismele de origine franceză cu crearea limbii grecești *catharevusa* de către Korais.

9 Conceptul de *dialect bisericesc* (= limba scrierilor vechi românești), curent în operele multor învățați români (Ion Budai-Deleanu, P. Maior, I. Heliade-Rădulescu, G. Barițiu, C. Negruzzi, M. Eminescu, M. Gaster, A. Philippide, G. Ibrăileanu, G. Ivănescu și alții), a cunoscut unele nuanțări în definire. Dacă pentru unii vechimea scrierilor religioase la care

se referă nu prezenta importanță, pentru Cipariu, ca și pentru Philippide, Ibrăileanu și Ivănescu, dialectul bisericesc reprezintă faza tîrzie și evoluată a scrierilor religioase, care începe după 1700 (vezi și P, 262—263).

10 În textul lui Quintilian: *solum* în loc de *modo*.

11 [trad.] Cuvintele reluate din *vechime* nu numai că au mari apărători, ci aduc limbii o oarecare maiestate, nu fără plăcere, căci ele au și autoritatea vechimii și, fiindcă au fost lăsate la o parte, produc o frumusețe asemănătoare noutății.

12 [trad.] Totuși trebuie *să îndrăznim*, căci, după cum spune Cicero, chiar cele care la început s-au părut dure se îndulcesc *prin întrebuințare*.

13 [trad.] Dar se numește barbarism de la neamurile barbare, fiindcă nu cunoșteau puritatea limbii latine. Căci fiecare neam din care s-a născut al romanilor a transmis la Roma o dată cu averea lui și neajunsurile cuvintelor și ale obiceiurilor lui.

14 [trad.] Cele străine, aș putea zice, ne-au venit mai înainte aproape de la toate popoarele, după cum ne-au venit oameni și chiar multe instituții.

15 [trad.] Și, de asemenea, ne folosim de cuvinte recunoscute curat *grecești*, acolo unde ne *lipsesc ale noastre*.

16 La Cipariu apar identic ortografiate sufixul neologic *-țiune* și cel moștenit *-ciune*, sub forma *-tiune*.

17 Se referă, probabil, la A. Pumnul, care recomanda acest sufix pentru formarea neologismelor. Bărnuțiu și alți învățați din epocă au creat frecvent cuvinte cu *-ver* (pentru *-bilis*): *cugetaver, perceptiver, probaver*.

18 Din acest pasaj (vezi și P, 9, 251 și urm.) rezultă că Cipariu vedea în evoluția limbilor moderne un element de progres, chiar cu precizarea că sînt continuatoare ale latinei arhaice, mai pure și mai originare. În alt loc însă (P, 30), el se pronunță categoric în sensul că limbile romanice „nu ar fi alta decît oarecari dialecte *stricate* din limba latină" și deplînge (în A, 267—268) idiomurile actuale, devenite, în urma coruperilor, adevărate ruine; în acest caz, limbile clasice ar reprezenta templele, adevărate monumente de istorie și artă. În 1868, Cipariu respinge ideea perfecționării limbilor în timp, susținută de Max Müller, socotind-o „pură absurditate" (A, 243). Alteori își expune un alt punct de vedere referitor la limbile vechi, originare: „Toate limbele la început au fost foarte neperfecte, și numai cu timpul au venit, cari au venit, la perfecțiune, și asta numai prin schimbarile ce s-au făcut pre încet în formele primitive ale limbelor" (A, 724). Așadar, ideea că nu orice deviație de la o limbă originară trebuie considerată corupție, ci că uneori aceasta reprezintă o ipostază desăvîrșită a ei, apărea în scrierile lui Cipariu concomitent cu ideea opusă, că limbile moderne sînt, fără excepție, ruine ale unor vechi monumente (cf. și P, 16—17; E, 85; G I, 135), de unde se deduce, pe de o parte, că termenul *corupțiune* era folosit și cu sensul general de „schimbare", iar pe de alta, că ideea de progres lingvistic era neclară în concepția sa.

19 [trad.] În vreme ce oscii s-au stins de mult, limba lor se păstrează încă la romani, care, cu prilejul unor concursuri la anumite sărbători patriotice, reprezentau pe scenă comedii și pantomime în limba oscă.

20 [trad.] Căci și la romani atît de mare este deosebirea dintre limba veche și cea de acum, încît chiar cei mai competenți dîndu-și toate silințele înțeleg cu greutate unele lucruri.

21 [trad.] Chiar cel care laudă cîntul saliar al lui Numa, și pe care ca și mine nu-l cunoaște, vrea să pară că-l știe singur.

22 [trad.] Cînturile saliilor abia au fost înțelese îndeajuns de preoții lor.

23 [trad.] Însă unii spun că sînt *patru* limbi latine, și anume: *limba veche*, apoi *limba latină*, *limba romană* (a Romei) și *limba mixtă*. *Cea veche*, nefiind încă închegată, este cea de care s-au folosit cei mai vechi locuitori ai Italiei, pe vremea lui Ianus și Saturnus, după cum atestă cîntecele saliilor; *latina*, pe care au vorbit-o sub Latinus și sub regii tuscici (ai Etruriei) ceilalți în Latium, în care [limbă] au fost scrise cele 12 table; *limba romană* (a Romei), care a început să fie vorbită de poporul roman după alungarea regilor, în care au strălucit poeții Naevius, Plautus, Ennius, Vergilius, iar dintre oratori Gracchus, Cato și Cicero; *limba mixtă*, care, după ce Imperiul s-a întins mai mult, a pătruns o dată cu obiceiurile și cu oamenii în cetatea romană, corupînd puritatea limbii prin solecisme și barbarisme.

24 [trad.] A vorbi *latinește* s-a spus după *Latium*; care vorbire a fost atît de schimbată, încît cu greu cunoaștem din ea.

25 Mai ales din discuțiile care urmează se desprinde ideea — aflată în germene și la P. Maior, în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, ed. a II-a, p. 232 și urm. — că în latina arhaică, și nu în cea clasică și postclasică, se regăsesc originile a numeroase fapte lingvistice românești, ca și ale altor limbi romanice. În *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, vol. I, 1866, p. 53—55, H. Schuchardt releva ca o noutate posibilitatea stabilirii unor analogii între latina arhaică și latina populară (postclasică). Ideea a fost acceptată de majoritatea romaniștilor și argumentată cu fapte noi. Vezi, de exemplu, Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, [trad.], București, 1977, p. 163. Cipariu, studiind literatura latină preclasică și clasică, a ajuns la concluzia că la scriitorii „vechi" (Plaut, Ennius și alții) se află

numeroase elemente populare, pe care le regăsește, cu unele modificări, în română, după părerea sa, cea mai fidelă păstrătoare a stadiului arhaic al latinei, ba chiar un „dialect italic vulgat". Concluziile învățatului ardelean despre latina populară nu au reținut atenția multor lingviști români. Numai A. Philippide, analizînd opiniile lui Cipariu enunțate în *Principie de limbă și de scriptură*, deși a respins multe din ideile dezvoltate în această carte, a apreciat „ingeniozitatea cercetărilor acestui filolog, precum și erudiția sa clasică, fără seamăn astăzi în țara noastră" (*Știința noastră. Cum știm. — Cum ar trebui să știm. — Starea psicologică*, Iași, [1885], f. 26 ; ms. aflat la Biblioteca Filialei Iași a Academiei R.S. România).

26 În preocuparea lor de a demonstra latinitatea limbii române, reprezentanții Școlii Ardelene au dedus, în genere, din originea limbii și originea poporului român, considerînd că latinitatea limbii române ar însemna și romanitatea poporului român. G. Ivănescu (în *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 24) afirmă că disocierea s-a impus în cultura română prin Alecu Russo și B. P. Hasdeu. Cum se constată însă, Cipariu aici, ca și în OL, p. 36, a separat net problema originii poporului de cea a originii limbii. În alte locuri (A, 412—413), el va susține că, la formarea limbii române, popoarele cu care au venit în contact românii la nordul și la sudul Dunării au avut un rol neglijabil. În principiu, Cipariu nu contestă amestecul etnic între populația dacică și cea romană, în primul rînd. Însă, el nu se situează cu consecvență pe această poziție și, în cursul unor polemici, va respinge ideea că dacii au participat la formarea poporului român. Încercînd să răspundă controversatei probleme a amestecului vorbirilor și popoarelor, Cipariu conchide că nu există o legătură necesară între caracterul etnic și înrudirea genealogică a limbilor. El admite totuși o anumită dependență a limbilor de colectivitatea etnică, manifestată însă în latura spirituală a popoarelor (PMV, 74). Uneori susține chiar că cercetările asupra istoriei unei limbi pot să lămurească și probleme legate de originea popoarelor care o vorbesc (A, 405).

27 [trad.] Totuși, n-aș voi ca aceasta să se facă cu atîta zel, încît să vorbească sau să învețe multă vreme numai grecește, după cum au obiceiul cei mai mulți. Căci de aici rezultă și cele mai multe greșeli de pronunțare, după sunetele străine, și de exprimare coruptă ; cînd cuiva i-au rămas întipărite construcțiile grecești printr-o folosire insistentă, ele revin foarte stăruitor și în diferitele feluri de a vorbi latinește.

28 [trad.] Italia a fost numită *Grecia Maior*, fiindcă odinioară au stăpînit-o siculii sau fiindcă multe și mari cetăți s-au fost pornit din Grecia.

29 Aceasta reprezintă, de fapt, marea eroare, generatoare, la rîndul ei, de alte greșeli de detaliu, din concepția lui Cipariu asupra limbii latine. Deși studiase lucrările importante ale unor indo-europeiști ai vremii (Humboldt, Bopp, Amédé de Caix), autodidactul Cipariu nu și-a însușit ideea originii comune, în indo-europeana primitivă, a formelor cazuale latinești și grecești, ci a crezut că unele desinențe latinești sînt împrumutate din greacă. Devine cu atît mai greu de înțeles această teorie, cu cît, mai jos, tot în această lucrare (P, 254), el susține că formele gramaticale nu se pot împrumuta de la o limbă la alta (vezi și nota 129). S-ar putea afla, totuși, o motivare a concepției eronate, conform căreia latina ar fi împrumutat unele forme cazuale din greacă. Deși a adus contribuții însemnate în mai toate domeniile lingvisticii românești, scopul primordial, adesea mărturisit, al lui Cipariu a fost stabilirea unui uz general românesc și impunerea unei ortografii etimologice. Așadar, el, împreună cu alți oameni de cultură, își asuma răspunderea să consolideze o formă desăvîrșită a limbii literare românești (vezi și P, 258). Aceeași libertate o va fi acordat el și literaților și gramaticilor antici latini, care vor fi regularizat formele limbii latine literare, după modelul clasic grecesc. Spre deosebire de aceia, însă, Cipariu își propusese să normeze limba noastră literară nu după o limbă străină, ci după faza veche a românei (secolul al XVI-lea), care conservase, ce-i drept, numeroase aspecte latinești arhaice, „nealterate" de împrumuturile grecești. În acest caz, Cipariu a intuit, totuși, un lucru adevărat, anume că limbile populare se dezvoltă adesea diferit de cele literare, că primele urmează o evoluție spontană, naturală, în vreme ce celelalte sînt adesea produsul altor factori, în care procesul de normare venit din partea învățaților joacă un rol important (vezi G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica", II, București, 1972, p. 5—25).

30 [trad.] [Cuvinte declinate] după modelul *eolic*, cu care limba noastră se aseamănă foarte mult.

31 El va preciza că aceste două limbi, numite în alt loc „dialecte", nu se diferențiau net : „Toate astea, însă, nu dau cuvînt că la Roma sau în Roma și împrejurul ei ar fi custat două limbe latine, încît unii pre alții să nu se înțeleagă" (S, 4).

32 [trad.] Ei contrăgeau, fără vocale, adesea, pentru o exprimare scurtă, încît pronunțau astfel : *multi' modis, vas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis.*

33 [trad.] Ba chiar mai mult, ceea ce pare deja *subrustic, odinioară însă părea mai elegant.* Dintre acele cuvinte, ale căror două litere finale erau identice, care sînt în *optumus*, ei lăsau la o parte ultima literă, dacă nu urma o vocală. Astfel, aceasta nu constituia o neregularitate în versurile pe care poeții *noi acum* le evită. *Căci așa vorbeam* : qui est *omnibu'* princeps, nu *omnibus* princeps și *vita illa dignu' locoque*, nu *dignus*.

34 [trad.] Dizgrațios și neplăcut este Σ și, cu toate că el este foarte frecvent, rămîne aspru. Căci se pare că sîsîitul sunetului se potrivește mai mult cu natura animalelor sălbatice și a necuvîntătoarelor decît cu vorbirea omenească. E sigur că unii dintre scriitorii vechi întrebuințau acest sunet rar și cu precauție. Unii au făcut ode întregi fără Σ. Ne arată aceasta Pindar, în ale cărui ode, se spune, el a strecurat un Σαν [= numele doric al lui Σ], care apare oamenilor alterat.

35 Latina clasică are la bază graiul Romei, în care se păstrează consoanele finale, cu unele excepții (versificația), dar și faza mai arhaică a latinei. Deci, la Roma, în perioada anterioară celei clasice, nu se vorbea, cum credea Cipariu, o latină lipsită complet de consoane finale. Cel mult se vorbea o latină cu *-s* și *-m* finali slabi, fapt relevat și de Philippide (*ms. cit.*, f. 27). Dar aceasta, în perioada preclasică ; mai înainte, *-s* și *-m* finali se pronunțau puternic, nu dispăruseră, cum crede Cipariu. Aceasta era, așadar, faza mai arhaică a limbii literare și vorbite a Romei. Noutatea latinei clasice constă în faptul că acest procedeu al generalizării consonantelor finale s-a impus la toate cuvintele terminate în *-s* și *-m* (vezi Giacomo Devoto, *Il linguaggio d'Italia. Storia e strutture linguistiche italiane dalla preistoria ai nostri giorni*, ed. a II-a, Milano, 1974, p. 181: *Istoria limbii române* (TILR), vol. I, *Limba latină*, București, 1965, p. 131, 134–135, 154).

36 După cum rezută din exemplele date de Priscian în textul citat de Cipariu, acesta se referea la transformări ale lui *ō* latin accentuat și neaccentuat final în *ū*. Dar unele din aceste schimbări nu s-au transmis limbilor romanice. În română, transformarea lui *o* + *n* + vocală și *o* + *n* + consoană a avut loc tîrziu. Numai transformarea lui *-o* în *-u* este un fenomen latinesc popular. Dar, cum rezultă de mai jos (vezi textul în care se citează cele două note următoare, una din Priscian, alta din Charisius), Cipariu se referea și la faptul că *ŭ* a rămas neschimbat în română, ceea ce este corect.

37 La Priscian : *syllabis* în loc de *literis*.

38 [trad.] Afară de aceasta, cei vechi schimbau multe, chiar în literele principale : *gungrum* în loc de *gongrum*, *cunchin* în loc de *conchin*, *huminem* în loc de *hominem*, *funtes* în loc de *fontes*, *frundes* în loc de *frondes*. De unde Lucretius, în cartea I : Angustoque *fretu* rapidum mare dividit undis, în loc de *freto*. Același, în cartea a III-a: Atque ea nimirum etiam graecunque *Acherunte* profundo, în loc de *Acheronte*. La același autor : Nec Tityam volucres ineunt *Acherunte* jacentem. Totuși acestea au fost respinse de cei mai tineri, ca și cum ar fi spuse după uzul rustic.

39 [trad.] *U* de asemenea nu a fost în uz la multe popoare ale Italiei, ci dimpotrivă: *o* ; de aceea chiar și cei mai vechi dintre romani sînt găsiți că au pus în multe expresii *o* în loc de *u* : *poblicum* în loc de *publicum*, ceea ce mărturisește și Papirinnus în *Despre ortografie*.

40 [trad.] *Frus* hujus *frundis*, fiindcă așa a fost declinat de Ennius, *Annal.*, I, VII : Rarescant *frundes*, nu *frondes*.

41 În general, originea formelor declinării romanice a suscitat numeroase discuții, iar în ce privește limba română s-au emis ipoteze dintre cele mai diverse. Cipariu, respingînd opiniile unor învățați care excludeau participarea nominativului latinesc (în special al substantivelor de a III-a, imparisilabice) la formarea declinării românești, dovedește pe baza textelor latinești preclasice și a mărturiilor gramaticilor că inițial formele scurte de nominativ singular au fost identice cu ablativul (vezi și E, 122). Cum, după opinia lui, declinarea românească ar conserva întocmai formele cazuale latinești arhaice, pe care le „reconstituie“ prin eliminarea desinențelor (*-ae*, *-as*, *-arum*, *-orum*; *-is*, *-es*, *-am*, *-em*, *-uum*, *-bus*, *-erum*), considerate a fi împrumuturi ulterioare din limba grecească, evident că nu mai socotea necesar să recurgă la alte explicații. (În realitate, așa cum a demonstrat A. Philippide, în *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 56 ; *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 407–414, prin schimbări fonetice cazurile latinești s-au identificat, rezultînd declinarea cu două forme cazuale în română.) Dar, dacă punctul de plecare în explicarea evoluției declinării românești conține asemenea mari erori, meritorie rămîne încercarea lui Cipariu de a aduce în discuție formele arhaice de nominativ și de a fi stabilit relația între substantivele latinești de declinarea a III-a imparisilabică, de tipul *lac*, *lactis*, *mens*, *mentis*, și echivalentele lor românești *lapte*, *minte*. Deși nominativele lungi sînt atestate înaintea unora scurte (vezi L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1922, s.v. *lacte*), romaniștii au demonstrat astăzi că un nominativ ca *lac*, de exemplu, continuă pe indo-europeanul **glact* (vezi A. Walde — J. B. Hoffman, *Lateinishes etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Heidelberg, 1934, 1954, s.v. *lac*) și că *lacte* este o creație analogică (vezi și C. Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, p. 201). Dar nu la fel se petrec lucrurile cu celelalte forme (vezi nota 46).

42 [trad.] Totuși cei vechi spuneau chiar și la nominativ *haec carnis*.

43 La Plaut : *carni* : *cum carni carnarium*.

44 [trad.] Ce ? Nu a fost și *e* în locul lui *i*, ca *Menerva* și *Leber* și *magester* și *Diiove* și *Veiove* în loc de *Diiovi* și *Veiovi* ?

45 La Priscian : *exempla* în loc de *testimonia*.

46 Această formă nu figurează la L. Quicherat et A. Daveluy, în *op. cit.*, s.v. Celelalte forme discutate de Cipariu sînt înregistrate în acest dicționar. Vezi și Maria Iliescu și Liliana Macarie, *Schiță de evoluție a declinării în latina tîrzie*, în SCL, XVI, 1965, nr. 4, p. 469—498, și Al. Graur, *Le sort des imparisyllabiques latins*, în *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*, Paris, 1975, p. 243—249, care ajung la concluzia că forma veche a cuvintelor menționate s-a păstrat în latina populară și în limbile romanice (cf. Walde — Hoffman, *op, cit.*, s.v. *mens, panis, canis*). Se impune precizarea că, în cele mai multe cazuri, Cipariu, excelent cunoscător al literaturii latine, și-a extras direct din textele studiate, din glosarele unor ediții, atestările pe care își sprijină opiniile referitoare la latină, fapt care rezultă din consultarea arhivei personale a lui T. Cipariu, aflată la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România și la Arhivele Statului din aceeași localitate.

47 La Priscian : *Capenatis*.

48 [trad.] Fără să fie criticați, unii spun de obicei hac *ovi* și *avi* la singular, alții hac *ove* și *ave* ; la plural, hae *puppis, restis* și hae *puppes, restes*.

49 [trad.] Din cauza asemănării literelor *e* și *i*, cei vechi n-au stat la îndoială să zică și *here* și *hari*, și *mane* și *mani*, și *vespere* și *vesperi*.

50 [trad.] Este suficient pentru mine să semnalez locul, căci nu învăț pe cineva, ci atrag atenția celor care vor învăța.

51 [trad.] *M* la sfîrșitul cuvîntului sună *obscur*, ca în *templum* ; la începutul cuvîntului, el sună deschis, ca în *magnus*, și slab la mijloc, ca în *umbra*.

52 [trad.] După cum spune Verrius Flaccus, *pretutindeni* cînd primul cuvînt se termină în litera *m*, iar următorul începe cu o vocală, *m* nu se scrie în întregime, ci numai partea [?] anterioară [*n*] a acestei litere, ca să fie clar că *ea nu trebuie exprimată*.

53 La Cassiodorus : în loc de *incipiat, enuntiando*.

54 [[trad.] Am observat odinioară că chiar și unii învățați nu spun unde trebuie pronunțată litera *m*, nici unde se suprimă. Așadar, dacă două cuvinte se alătură unul de altul, dintre care primul are consoana *m* foarte recentă, iar al doilea începe cu vocale, consonanta *m* se scrie, ce-i drept, dar în pronunțare sună dur și barbar. Și (p. 2 317) : Nu vom arăta dacă s-a adăugat litera *m* la vocale așezate în primul loc [= inițiale] în cuvinte ; cînd însă el s-a adăugat la consoane sau la digamma eolic, în locul căruia noi ne folosim de *v* în locul consoanei, atunci, în locul literei *m*, folosim mai potrivit sunetul literei *n*.

55 [trad.] Motacism este ori de cîte ori litera *m* este urmată de o vocală, ca *bonum aurum, justum amicum*, dar noi evităm acest viciu, fie suspendînd litera *m*, fie suprimînd-o.

56 La Orelli : *apicem*, nu *apice*.

57 [trad.] La cele mai multe cuvinte unii pun *a* înainte de *e*, alții nu, încît unii zic *sceptrum*, alții *scaeptrum*, unii *Faeneratricem* al lui Plaut, alții *Feneratricem* ; tot așa *Faenisicia* și *Fenisicia*, iar rusticii *Papum Mesium*, nu *Maesium*, după care Lucilius scrie *Cecilius*, pretorul să nu devină rustic... *Ircus*, pe care sabinii îl pronunță *fircus* ; ceea ce acolo, *fedus*, în satele Latiumului *edus*, care la oraș (în Roma) și în multe alte părți se pronunță adăugîndu-se un *a* : *aedus*. (Cf. nota 194.)

58 [trad]. Ce-i aceea ? Nu miroase de unde este, fiindcă nu se spune *cum nobis*, ci *nobiscum* ? Fiindcă dacă s-ar zice așa, literele s-ar îngrămădi mai grozav, deși chiar în acest fel s-ar grămădi, dacă nu aș fi pus la mijloc pe *autem*. (Nota trad. În realitate Quintilian dă ca exemplu de cacofonie expresia *cum hominibus notis*, în care, dacă n-ar interpune pe *hominibus*, s-ar pronunța *cunnotis*, confundîndu-se cu cuvîntul obscen *cunnus, -i*.)

59 Faptul că latina a contras într-o fază mai tîrzie diftongii primitivi l-a determinat pe Cipariu să nu sesizeze că asimilația completă a celor două vocale s-a produs în latină independent de vreo influență grecească.

60 [trad.] *Amicities*. Plinius Secundus, cartea VI, *Despre vorbirea dubioasă*, spune că se pronunță ca și *planities, luxuries, mollities* și altele asemenea, din cauza *vechii* norme. De altfel, urmînd rațiunii, trebuie să se spună *amicitia...*, căci, dacă vom întinde mîinile *celor vechi* în ceea ce privește licența, s-ar putea spune și *copies* și *observanties* și *benevolenties*.

61 [trad.] *Dii* în loc de *die* sau *diei*. A. Gellius, IX, 14 : Astfel, *dies* a fost declinat de cei vechi *dii*, ca și *fames, fami, pernicies, pernicii, progenies, progenii, luxuries, luxurii, acies, acii*.

62 [trad.] Totuși cei vechi introduc foarte frecvent în această declinare o formă asemănătoare ablativului, anume genitivul și dativul... [Urmează exemple.]

63 [trad.] Una e a vorbi latinește și alta a vorbi gramatical.

64 [trad.] Ce să spun de alte cuvinte, cînd este nesigur că se declină *senatus, senatus, senatui* sau *senatus, senati, senato ?*

65 [trad.] *Torcular*, spune africanul pentru tamburi, dar trebuie să se spună *torculare*. [Urmează exemple.]

65 bis Contexte în care apare forma *vectigaliorum*.

66 [trad.] Ar trebui să se spună *aqualium* sau mai degrabă *aquarium* — se întreabă Plinius Secundus ; și este de părere că, după cum se spune *laterale, laterarium, scutale, scutarium* și *manuale saxum, manuarium vas*, trebuie să se spună *aqualis, aquarium*.

67 [trad.] Nu se spune *ossum*... Totuși Gellius, cartea XXXIII, zice : ... (*ossum*)... [Urmează exemple.] Și iarăși zice Plinius, în aceeași carte VI, tot acolo : Unii au socotit că se poate alătura *ossu* lui *genu* și *veru*. De aici în ablat. *osso*... [Urmează exemple.]

68 [trad.] *Vasi* la genitivul singular. Numele terminate în *-i* primesc la genitiv plural silaba *-rum* : *vasorum*, nominativul va fi : hoc *vasum*, iar la plural ambele, haec *vasa*.

69 [trad.] *Aestifer* („aducător de căldură") sau *aestiferus* ; Plinius, în aceeași carte VI, pag. 102 : *Evandrus* Maro, fiindcă, după cum spune Opilius, numele grecești terminate în silaba *os* (ος) *obișnuiesc să se termine în latinește în -us*, totuși întîlnim forma *Evander*. De asemenea, pag. 97 și urm : Dacă place forma *Alexander*, pe care am discutat-o sub numele *Euandri*. *Ager* se spune după uz, nu după cum e rațional.

70 [trad.] *Vultur* a spus Vergilius în cartea VI ; dar este și *vulturius*, Lucilius, în cartea I, precum *pavus* și *pavo* („păun")... [Urmează exemple.]

71 [trad.] *Volucris* nu *volucer*, ci, zice Plinius că trebuie spus, ca *equester*. Același, pag. 178 : *Donicum* în loc de *donec*, așa îl folosește Livius etc. ... [Urmează exemple.]

72 [trad.] Mai mult a durat obiceiul de a se folosi *e* și *i* uniți, în aceleași împrejurări ca grecii pe ει ; acestea au fost deosebite în cazuri și numere, după cum recomandă Lucilius : Deci, *pueri vencre* ; dar să pui și pe *e* după *i*, astfel încît să semnifice mai mulți copii.

73 Învățații la care se referă Cipariu sînt, probabil, Kopitar, Schuchardt, Miklosich.

74 Este drept că neogreaca formează viitorul cu δέλω, diferit de greaca veche, dar această schimbare nu s-a produs sub influența limbii latine, care a creat sporadic și numai pe teritoriul balcanic forme analitice cu *volo* (vezi A. Philippide, *Originea. românilor*, II, p. 601—602 ; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 155, și alții).

75 [trad.] Unii consideră că cea *de a patra* conjugare, care are la viitor *-am* și *-ar*, pune în locul acestora silaba *-bo* și *-bor*, precum : *servio*, *servis* ; *serviam*, *servibo* ; *vincior*; *vinciris* ; *vinciar*, *vincibor*.

76 Această teorie a lui Cipariu este, evident, eronată.

77 [trad.] Deși acum slavii, ca și germanii, înțelegeau prin *vlahi*, pur și simplu, popoare de neam *celtic*.

78 Problema originii articolului definit în limbile romanice, și mai ales postpunerea articolului hotărît în română, a prilejuit numeroase controverse. Kopitar, Miklosich, Schuchardt, Hasdeu, Meyer-Lübke, Al. Rosetti, G. Ivănescu și alții au opinat pentru originea iliro-tracică a enclizei articolului hotărît în română, albaneză și bulgară. A. Philippide socotea că postpunerea articolelor în română, albaneză și bulgară reprezintă o dezvoltare lingvistică independentă de orice influențe. Abia în secolul nostru lingviștii au susținut ideea originii latinești (populare) a enclizei articolului definit românesc (Al. Graur, Maria Iliescu, Maria Manoliu Manea, I. Coteanu și alții). În vremea lui Cipariu era, deci, curentă prima teorie, cunoscută de învățatul român din lucrările lui Kopitar și Schafarik, față de care manifestă rezerve. Deși sugerează și o posibilă dezvoltare independentă, Cipariu, mai ales în lucrările de gramatică, înclină să considere „mai probabilă" originea postpunerii articolului hotărît românesc în uzul limbii latine (G I, 181).

79 [trad.] Greșită este presupunerea că această formă (cea consonantică) este condiționată de adăugarea articolului, dimpotrivă articolul este ceva cu totul întîmplător pentru forma adjectivului. Mai corect ar fi să se spună că această formă conține articolul în sine, căci *în limba veche el nu exista deloc*, ci întrebuințarea sa se dezvoltă abia în epoca căruia îi aparțin monumentele noastre de limbă gotice.

80 Și în zilele noastre unii învățați străini încearcă să susțină ideea eronată că postpunerea articolului hotărît în română s-ar datora unei influențe bulgărești (vezi R. G. Piotrovskij, *Formirovanie artiklja v romanskich jazykach*, Moscova—Leningrad, 1960, la G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 140—141).

81 Cipariu se referă la forma *i* din dacoromână și la forma *l'* din macedoromână. Am păstrat în toate cazurile transcrierea lui *l'* prin $l + i$ (consonantic) pentru dialectul macedoromân și pentru fazele mai vechi ale dacoromânei, folosită de Cipariu. La fel am procedat și cu *n'*, redat de Cipariu prin $n + i$.

82 Mai tîrziu, în A, 410, Cipariu își nuanțează opiniile despre originea enclizei articolului în limbile română și albaneză : „Oare însă și arnăuții tot de la noi au luat același us [n.n. ca bulgarii] sau ai noștri de la ei ? " El precizează, cu altă ocazie, că influența albanezilor poate fi invocată numai dacă „vom admite că albanesii sînt descendenții tracilor și limba lor e fia limbei tracice și că tracii și dacii au fost de aceeași origine și limbă, pentru că numai așa s-ar putea înțelege și esplica cum de romanii au luat de la albanesi usul pospunerii articlului, adecă de la traci și daci, care fusese cu abitațiunea pre tot teritoriul dincoace și dincolo de Dunăre, unde au fost și sînt cu abitațiunea românii" (G I, 181).

83 Cipariu a transcris cu ortografia proprie cuvintele albaneze. Cf. și exemplele din OL, 82 : *„cuntre — contra, către ; ieta — aetas, eta ; reze — radius, „rază" ; vertietia — veritas, „adevărătate" ; cale — cavallus, „cal" ; novoia — nonvolle, „nevoie" ; bură — vir „bărbat" ; pulpa — pulpa, pulpă ; numur — numerus, „număr" ; masicul — masculus, „mascur" ; argiânt —*

argentum, *„argint“* (preste Dunăre *asime*, după greci); *scumpa — spuma*, *„spumă“*; *fund — profundum*, *„afund“*; *liuntra — linter*, la cei vechi *lunter*, *luntre* (preste Dunăre: *lîndură*); *breca — bracca* (noi numai în compuse: *brăcămînt*, *îmbrac*); *liac — laqueus*, *latiu*; *grigge — grex*, *gregis*, *cupia* etc.“.

84 [trad.] *O limbă romanică* cu totul deosebită de cea din occident a fost rodul acestei legături, și aceasta este limba *română*.

85 Așadar, Cipariu nu identifică geneza articolului românesc în lat. *ille*, ci dezvoltă o teorie eronată în legătură cu aceasta (vezi E, 101; G I, 177—183).

86 [trad.] Limba noastră nu are nevoie de articole.

87 Cipariu nu are dreptate cînd crede că *a* din *al* demonstrativ și *al* genitival este un „razim“ (= vocală protetică) al articolului hotărît *lu*, pentru că acest *a* provine din *e* inițial neaccentuat al latinei populare (*ellu*). Cît privește originea articolelor pe care el le numește „secundare“ (*al*, *cel*), Cipariu nu se poate încadra nici în seria lingviștilor care admit o proveniență directă din lat. *ille* (Philippide, Graur, Ivănescu și alții) și nici în categoria acelora care văd în demonstrativul *ăl* o creație analogică românească (I. Coteanu, Maria Iliescu).

88 [trad.] Această țară (Panonia) era locuită de slavi, bulgari și *vlahi*, adică păstorii romanilor.

89 [trad.] *Vlahii*, care au fost păstorii și colonii romanilor, rămînînd de bunăvoie în Panonia.

90 [trad.] Încercînd să facă același lucru și în ce privește Dacia, prietenii l-au împiedecat, ca să nu fie predați barbarilor *mulți cetățeni romani*, din cauză că *Traian, după cucerirea Daciei, a strămutat o mare mulțime de oameni din tot Imperiul, ca să lucreze pămîntul și să întemeieze orașe*. Căci Dacia fusese golită de bărbați din cauza îndelungatului război al lui Decebal.

91 [trad.] În Dacia a fost întemeiată de către Traian și colonia *zernensiilor*, potrivit dreptului italic. Și *Sarmisegethusa* este în aceeași categorie. De asemenea și coloniile *Napoca* și *Apulu*, și satul *Potavissa*, care a obținut dreptul de colonie de la divul Sever.

92 Înaintea lui Schuchardt (*Vokalismus der Vulgärlateins*, vol. I, p. 100), Cipariu relevă că împăratul Phocas a înlocuit limba latină ca limbă oficială a Imperiului răsăriten cu limba greacă. Nici unul însă nu citează sursa de informație — observa Philippide, într-unul din cursurile sale universitare (vezi și AL, X).

93 În ms. rom. 347, f. 15^v, Cipariu plasează începutul românei ceva mai devreme, prin secolul al IV-lea. În ms. rom. 338, f. 3^r—3^v, el relevă că, în traducerea gotică a *Noului Testament* făcută de Ulfila în secolul al IV-lea, cînd goții se aflau în Mesia, populația românească din Peninsula Balcanică era amintită sub numele de *rumuni*. De aici el conchide că „românii și atunci, cel puțin pe acele locuri, se numeau după pronunția vulgare a noastră *rumâni*, cu *a* oscur, care vocale, ei neputînd-o pronunța ca noi, o pronunțară ca *u*, zicînd *rumuni*“. Așadar, el considera transformarea lui $a + n > î$ un fenomen străvechi, produs în latina populară de tip dunărean.

94 [trad.] S-au împlinit spusele de odinioară transmise de către scriitorul roman Fontejus; căci acesta ne comunică niște versuri vechi, de pe vremea lui Romulus, scrise în limba părintească, prin care li se prezice deschis romanilor că îi va părăsi norocul atunci cînd ei își vor uita limba părintească.

95 Cipariu notează, alături de forma clasică de nominativ singular, și forma latinească populară. Vezi și mai jos.

96 Confruntînd lista de termeni macedoromânești, alcătuită de Cipariu pe baza lucrărilor menționate, cu Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, am constatat unele inadvertențe. Cele mai multe se datorează transcrierilor, deci ortografiei: *boațe* (nu *boace*), *cămbánă* (nu *cămpană*)<it. *campana*, *cupie* (nu *copia*), *țeațire* (nu *ceacire*) „năut“, *γie* (nu *iie*), *γinγiț* (nu *iinici*) etc. Alteori sînt greșit indicate sensurile unor cuvinte: *cubée* „boltă, cupolă“, nu „cămară“, sau etimologiile: *dîmă*<alb. *dëm* „danno, detrimento“, nu lat. *dammum*. Cum însuși Cipariu semnala (prin indicația „dubiu“), în această listă figurează și termeni introduși, probabil în mod arbitrar, mai ales de Cavallioti.

97 Nu a existat o formă *băsarică*, ci *băsedrică* sau *băseárcă* (v. Papahagi, *Dicționarul aromân*, s.v.).

98 Forma obișnuită: *pătédzŭ*, *pătidzáre* (*op. cit.*, s.v.). Într-o singură localitate (Siracu): *bătedzŭ* (vezi T. Capidan, *Aromânii*, București, 1932, p. 297—298).

99 Formele corecte: *grîn* și *frîn* (Papahagi, *op. cit.*, s.v.)

100 Forma corectă: *minciună* (*op. cit.*, s.v.).

101 [trad.] *Avnom* pentru *apnom*, pus în cazul locativ, ... de la *apa*, care dovedește că numele derivat *amnis* a folosit pentru *aqua*.

102 Există în *Liturghierul* lui Dosoftei f. $7^v/15$ (Liturghia Sf. Ioan Zlataust) forma *scavnul*; ea nu a atras atenția lingviștilor și filologilor noștri, care au văzut aici, probabil, o greșeală de tipar, pe care au corectat-o tacit (vezi Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie*, Iași, 1980, p. 48, ediție critică de N.A. Ursu).

103 Numele *România* desemna în secolul trecut, începînd de prin 1835, Principatul Țării Românești (vezi Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, București, 1983, p. 147).

104 Deși acum include în macedoromână și dialectul istroromân, ulterior, impresionat de numărul mare al fenomenelor comune cu dacoromâna, el va conchide că limba istroromânilor „mai mult se ține de dialectul dacoromân decît de cel macedoromân" (A, 163).

105 Prin sintagma *România Mică*, Cipariu înțelegea „provincia Oltenia", ca majoritatea învățaților care au scris după 1835 (vezi Vasile Arvinte, *op. cit.*, p. 157–158). El a acordat un rol important tipăriturilor de după 1715 datorate episcopului Rîmnicului, Damaschin, și traducătorilor rîmniceni ai mineelor, Chesarie și Filaret, în unificarea românei literare (vezi și P, 275). De altfel, așa cum a precizat Ion Gheție, în *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 282–286, se constată o oarecare înrîurire a graiurilor din nord-estul Olteniei asupra unor importante scrieri religioase traduse de munteni, dar tipărite la Govora, încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea ; este drept că, spre sfîrșitul secolului, ea se manifestă mai puțin. Momentul 1700 (în ms. nr. 2438, § 3, anul 1750) reprezintă pentru Cipariu începutul unificării scrierilor românești pe baza acestor texte. Sub multe aspecte însă, acest „dialect bisericesc" nu corespunde idealului lingvistic al învățatului ardelean (P, 262–263) (vezi și *Notă asupra ediției*, II, 4.).

106 Compară lista cărților vechi cu cea din *Notița literară* din *Analecte...* (p. VIII–XXXVIII).

107 Pentru alte lămuriri, vezi G. Barițiu, *Catehismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub domnia principilor Georgiu Rakoczi I și II...*, însoțit de o escursiune istorică și de un glosariu, Sibiu, 1879 (vezi Ion Gheție, *op. cit*, p. 297).

108 Este vorba de reeditarea *Ceaslovețului* din 1687, (Bălgrad), de astă dată la Sibiu (vezi Ion Gheție, *op. cit.*, p. 351).

109 Vezi discuția în *Bibliografia românească veche*, vol. I, București, 1903, p. 440.

110 Cipariu se referă, desigur, la faptul că se scria cu doi *e*, și nu la faptul că ar fi fost scris separat (vezi și notele lui din AL, 7, 9 etc.).

111 [trad.] Acest infinitiv este de a treia conjugare, adică *fervo, fervis...*

112 [trad.]... precum dacă cineva, urmînd pe cei vechi, ar spune *fervere*, cu silaba medie scurtă.

113 [trad.] *Ferveo* se întîlnește chiar ca *fervo...* Se spune totuși și cu *b*, *ferbeo*, de unde *ferbui*.

114 Vezi C. Frîncu, *Vechimea formelor de mai mult ca perfect, perfect compus, prezent indicativ și conjunctiv în -ră* (în LR, XXXI, 1982, nr. 4–5, p. 281–293) ; autorul, de altfel, se numără printre puținii lingviști care iau în discuție și opinii ale lui Cipariu referitoare la unele probleme din istoria limbii române.

115 Maniera lui Cipariu de a analiza unele moduri și timpuri verbale românești prin analogie cu formele omologe latinești este desigur greșită (vezi și nota 236).

116 A. Philippide, în *Introducere în istoria limbei și literaturei române*, Iași, 1888, p. 66, opina că originea acestui timp verbal ar trebui căutată (judecînd după formă) în perfectul conjunctivului latinesc. I. A. Candrea, în *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, I, *Introducerea*, București, 1916, p. CXCII–CXCIII, apoi G. Ivănescu, în *op. cit.*, p. 155, derivă aceste forme de la viitorul indicativului latin, ale cărui persoane se confundaseră încă din latină cu perfectul conjunctivului.

117 N. Drăganu, în *Un fragment din cel mai vechi molitvelnic românesc* (DR, II. 1921–1922, p. 278), mai adaugă două atestări ale cuvîntului *cunoștinte* „cunoscut" (<lat, *cognoscens, -entem*) din secolul al XVI-lea.

118 Probabil, se referă la statistica lexicului limbii române clasificat pe origini, realizată de I. Hinkulov, în 1840, la Petersburg (pasajul apare și în OL, 314) (vezi M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, (I), București, 1966, p. 107). Sulzer și Eder susținuseră că elementul latin nu ocupă mai mult de 1/8 din vocabularul limbii române (vezi Ion Gheție, *Introducere* la ediția Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, București, 1970, p. 14).

119 În *Lexiconul de la Buda* (1825) cuvinte de origine slavă ca : *prost, slăbi, slăvi, slovă, slujitor* au primit un etimon latin (vezi Mircea Seche, *op. cit.*, (I), p. 33).

120 [trad.] Valahii de astăzi, toți care se folosesc de limba valahică, nu-și zic ei înși și vlahi sau valahi, ci *rumâni*, și se mîndresc că se trag din romani și declară că vorbesc în limba romană ; aceasta nu numai limba lor o dovedește, dar o dovedesc și obiceiurile lor, care sînt mai asemănătoare cu cele italice decît cu cele slave, după cum spun autorii amintiți și mărturisesc cei care au venit în contact cu dînșii. *Ioaniciu, regele Bulgariei și al Vlahiei*, care scrie pînă la Innocentius III, mărturisește că se trage din neamul acestora ; chiar și Ioannes Huniades, care s-a născut între valahii Transilvaniei, se lăuda că el își trage vița *din familia Corvină română*.

Însă, pentru întărirea celor spuse, trebuie adăugate cîteva cuvinte valahice, care păstrează idiomul roman, transmise de fratele *Franciscus Soimirovich* — bulgarul, arhiepiscopul din Achrida ; acesta, care a trăit multă vreme între valahi, a cutreierat de mai multe ori regiunile acestora și cunoaștea limba bulgară, latină, italică, valahă și turcă ; el vorbește cu deosebire despre cuvintele, obiceiurile și așezarea locurilor.

121 [trad.] Printre acestea se numără a cincea nație, a *valahilor*, care chiar și acum păstrează limba veche romană, dar *coruptă*.

122 [trad.] Se aude un strigăt turcește : *Gaur, gaur...* . În valahă, însă : *ocide, ocide*, adică *ucide pe păgîn*.

123 [trad.] După ce am terminat această Istorie a mea, mă văd obligat să respect ceea ce încă la începutul ei am promis, pentru a satisface curiozitatea celui care citește în legătură cu *vorbirea valahă*, care în cazul multor termeni are o mare legătură cu limba latină, după cum aflăm dintr-un eseu al lui Giovanni *Lucio*, din cartea lui intitulată *De regno Dalmatiae*. Eu, însă, nu fără mirare observ că s-au amestecat nu numai unele cuvinte italiene, dar, de asemenea, prin practica acumulată de mine în șase ani în limbajul valah, găsesc că la verbe (mai ales la preteritele perfecte) apare maniera cu totul italiană și că nu se îndepărtează deloc de latină ; asta înseamnă că în pomenitele perfecte ei se servesc, ca și noi italienii, de verbul auxiliar *avere* și iată cîteva exemple : *Ce ai scris ? Che cosa hai scritto ?* ... [Urmează exemple.]

Și foarte multe altele asemănătoare, pe care nu le mai iau în discuție, ca să nu plictisesc pe cititor ; ba mai mult, ca să dovedesc mai bine ceea ce am scris la început în legătură cu limba valahă, și anume că e amestecată cu multe altele, iată, în puține cuvinte, un amestec de patru limbaje, adică greacă, latină, ilirică și italiană. *Toto Occenici...* [Urmează exemple.]

Iată aici și începutul rugăciunii *Tatăl nostru*, în limba valahă : *Tato al nostro* ...

Numerele de la *unu* pînă la *zece* se pronunță de către valahi în modul următor : *un, doi...*

124 [trad.] Capitolul al treilea se referea la valahi. *Eu* sînt, în general, *pe deplin* convins că aceștia sînt relicvele coloniilor pe care romanii le-au întemeiat în Dacia. § VII. De aici, ei înșiși își spun în idiomul băștinaș *rumuni* și *rumeni*, adică *romani*, o dovadă clară că ei își trag originea de la romani, fapt care în popor se spune : *Noi sîntem de sînge roman*, adică *Nos sumus ex sanguine Romano*, și faptul că nu se deosebește mult de italiană pare a întări această opinie. Părerea mea are temei, căci valahii, și moldovenii ca ei, socot la fel, în acest loc, ei păstrează chiar și astăzi multe care ne trimit mai mult la limba romană decît la cea italiană, cu toate că și italienii au luat nu puține de la goți, vandali și longobarzi. Valahii însă, după cum voi spune mai jos, de la greci, poloni și unguri, poate chiar și de la vechii daci au adoptat cuvinte *exotice*. Adaug, pentru a sprijini conjectura mea, căci nu doresc să fie aceasta altceva decît un scurt vocabular al limbii valahice și italice, ca însuși cititorul, dacă cunoaște oricît de puțin latina și italiana, să înțeleagă cîtă deosebire este și de o parte și de alta.

125 [trad.] Cl. Schlözerus... este de părere că gramatica gintei a fost alcătuită atunci mai mult de jumătate din cuvinte exotice, care probabil au fost ale vechilor bulgari. Trebuie ca prea învățatul bărbat să fi fost rău învățat de unii ; de altfel, din vocabularul pe care l-am scos, rezultă de-a dreptul altceva. Și Antonius del Chiaro a observat că însăși structura *internă* a limbii se apropie foarte mult de italiană. Aceasta este adevărat ; ea este însă cu cuvinte străine, mai ales din limba bulgară, nu din bulgara veche, ci cea din ziua de astăzi, care „miroase“ a ilirică și imită limba greacă ; din acea limbă greacă sînt multe referitoare la demnitățile palatinilor (astfel sînt : *logofet*, *spătar*, *dascăl*, *basileu* etc.). Acestea se întîlnesc în ocupațiile sacre... Am găsit, afară de acestea, în anumiți autori că nobilimea vorbea mai mult în limba latină decît poporul de rînd.

126 [trad.]. Sînt departe de adevăr cei care socotesc că limba valahă este alcătuită aproape pe jumătate din limba slavică. Oricum, nu este nici o îndoială că cei din Moldova sînt cei mai aproape de poloni și ruși, iar cei din Valahia trăiesc ca vecini cu rascii și au adoptat nu puține cuvinte din ambele limbi. Probabil de acolo s-a strecurat greșeala că valahii celebrau cîndva oficiile divine și slujbele religioase aproape în limba ilirică. Dar aceasta se referă la preoți, care, la început, de cele mai multe ori au fost chemați din Bulgaria, de unde, poate, trebuie căutate chiar și începuturile religiei, după moda greacă, și nu se referă la tot poporul... . Ca să nu mai vorbesc despre sate și orașe, dintre care cele mai multe arată originea romană, și dacă sînt unele, după cum sînt în general, cărora li s-au dat nume ungare sau slave, și acestea le poți vedea denaturate după obiceiul român, fapt care este ușor de observat pentru cel care cercetează cu mai puțină atenție harta lui Constantin Cantacuzino. De la aceștia la valahii Transilvaniei, apoi la cei care își duc viața în provinciile vecine cu aceasta : biharienii, aradienii și timișorenii din Banat, fiindcă acele despre care am vorbit noi sînt colonii. Judecata hotărăște !

127 A. Marki, *Auszug aus der für Normal- Und Hauptschulen vorgeschrieben deutschen Sprachlehre in deutscher und vallachischer Sprache...*, Cernăuți, 1808.

128 Cipariu nu a mai adăugat aceste texte la sfîrșitul volumului (vezi P, 402). Studiile și articolele cu conținut filologic și lingvistic, tipărite în periodicele vremii, se vor publica în volumul al III-lea al acestei ediții.

129 Prin *materia* limbii, Cipariu înțelege, așadar, lexicul unei limbi ; prin *forma* limbii structura gramaticală, dar și sunetele limbii (vezi și P, 351—353 ; G I, 5). Faptul că învățatul

ardelean invocă aici principiul conform căruia o limbă se alterează dacă a împrumutat forme gramaticale străine îl absolvă de învinuitrea adusă de Philippide, la discuția despre relația dintre latina clasică și limba greacă (vezi și nota 29), anume că Cipariu n-ar fi cunoscut un lucru elementar, „că limbile pot împrumuta orice unele de la altele, numai terminații nu ; ele pot să împrumute rădăcini, sufixe, feliuri de compunere, însă nu renunță niciodată la terminările sale, și cînd influința străină ajunge să atingă chiar acest element, cel mai stabil din organizmul unei limbi, atunci viața ei se poate considera ca sfîrșită“ (*ms. cit.*, f. 26).

130 [trad.] Ea poate și trebuie, așadar, să se numere printre fiicele limbii latine.

131 [trad.] Al limbii valahe, crescută între străini, cu celelalte *fiice* necrescute mari ale mamei romane.

132 Așa cum am arătat (vezi *Notă asupra ediției*, p. 4—5), pentru învățatul ardelean *ortografia* nu reprezenta numai o modalitate de redare în scris a limbii, „scrierea pur și simplu“, ci ea era ridicată la rang de principiu regularizator și unificator al variantelor sub care se prezentau, deopotrivă, cuvintele vechi ori populare și neologismele, „un dereptoriu, o normă stabilă și unică pentru toți“ (A, 193). Cu ajutorul ortografiei, Cipariu își propusese să realizeze unificarea limbii românești de cultură, crearea unui *uz general*, care să se impună în pronunție, morfologie și chiar în lexic (vezi și mai jos, P, 298—299). De aceea regulile etimologice stabilite de Cipariu se vor referi atît la „materia“, cît și la „forma“ limbii (vezi P, 351 și urm.).

133 Se referă la A. Pumnul.

134 I. Gheție, în *op. cit.*, p. 542, remarcă faptul că ardelenii, în frunte cu Cipariu și Barițiu, au acceptat ca bază a unificării limba bisericească, sub influența lui Heliade, spre deosebire de majoritatea moldovenilor, „care au provocat discuții și controverse“. În realitate, numai puțini literați din Principate n-au aderat la această idee ; cei mai mulți oameni de cultură (Negruzzi, Eminescu și alții) au conceput în sensul dat de Heliade—Cipariu limba bisericească (sau dialectul bisericesc) și au propus chiar unele soluții, tot în sensul acestora, pentru desăvîrșirea limbii literare moderne (vezi, de exemplu, *Mihai Eminescu despre cultură și artă*, art. *Cărțile bisericești*, ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, 1970, p. 216—217).

135 Cipariu nu a negat rolul influenței unor limbi ca franceza și italiana în modernizarea românei literare. El cerea numai prudență și cumpătare în asimilarea acestora, ca și în cazul latinei, de altfel : „În cît pentru influența ce a luat asupra-i în zilele noastre limba *latină* și cea francese, nu avem de a oserba decît că și de o parte și de alta este foarte mare și că, pre lîngă o bună precauțiune, încît să nu se altereze forma și sintactica limbei românești, amîndouă aceste limbe pot să aducă mari servicii limbei noastre întru dezvoltarea și cultivarea ei“ (S, 35).

136 DLR : *pávăză*<pol. *pawęż* (cf. it. pavese) ; *pázā*< derivat regresiv de la *păzi* ; *păzi*<v. sl. **пазити**.

137 În DLR s.v. *ospăț* nu se înregistrează sensul de „găzduire, primire“, atestat în *Biblia de la București* și, poate, și în alte scrieri vechi (cf. TDRG s.v.).

138 Diferite aspecte ale sistemului ortografic elaborat de Cipariu au fost comentate în *Notă asupra ediției*.

139 Flora Șuteu, în *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, p. 77, stabilește o demarcație clară între grafemele „nemarcate“ (neînsoțite de semne diacritice) și grafemele „marcate“ (însoțite de semne diacritice) dintre diferitele sisteme ortografice din secolul trecut, cu precizarea că deosebirea dintre un grafem nemarcat și un grafem marcat constă, în linii mari, în diferența dintre un sunet latin păstrat ca atare în română și un sunet latin modificat. G. Ivănescu, în *op. cit.*, p. 678—684, aduce precizarea că însuși etimologismul a cunoscut două direcții : una care recurgea la notarea sunetelor derivate (*ă, î, ș, ț, ḑ*) prin caractere latine fără semne diacritice (*si* = *ș*), cealaltă care recurgea la notarea sunetelor române inexistente în latină prin caractere latine cu semne diacritice, curent inițiat de P. Maior și desăvîrșit de Heliade-Rădulescu. T. Cipariu se înscrie, așadar, în categoria acelora care au respins categoric scrierea cu sedile (vezi și P, 339).

140 [trad.] ... de aceea scriitorii latini adesea exprimă pe *z* ca *d* : *meridies, hodie.*

141 [trad.] ... adesea pentru *z* obișnuim să punem pe acest *s* geminat, ca *patrisso* pentru πατρίζω, *pitisso* pentru πιτίζω, *massa* pentru μάζα.

142 [trad.] Dacă numele acestor sacrificii provine de la *sollo* și de la *tauris*, pronunțate după obiceiul *vechi* cu un singur *l*, nu este de mirare, fiindcă atunci nici *o* literă nu se dubla în scris ; se spune că Ennius a schimbat acest obicei ; ca grec ce era, a utilizat *modul de scriere grecesc* [scriind *sollo*], fiindcă aceștia, scriind și citind, la fel dublau sunetele mute... Se pare că *cei vechi* au zis *porigam* pentru *porrigam*, *din cauza obiceiului de a nu duplica literele...* Cei vechi *nu* obișnuiau să gemineze literele mute și semivocalele, cînd scriau sau citeau.

143 [trad.] La umbri *-r* final, în locul lui *-l* al etruscilor și *-s* al romanilor, era în așa măsură în uz, precum Tibrul în Italia și, la fel, fluviile Tigrul și Indusul în Asia, încît ar putea să pară că sunetul literelor *l* și *r* a fost diferențiat... Fiindcă cei care nu pot să pronunțe *r* spun sau *l* sau *s*.

144 [trad.] O privire asupra anexei acestui proiect va fi suficientă să facă așa ca fiecărui român să i se înghețe sîngele în vine, ca la vederea unui cap de meduză.

145 Pentru redarea în scris a acestor sunete, ortografia românească nu a inventat noi litere; alografele *ă*, *î*, *ș*, *ț* etc. reprezintă, în multe cazuri, grafemul originar latinesc, marcat însă cu semne diacritice. Cum am precizat în *Notă asupra ediției* (II. 6.), Cipariu n-a înțeles că odată stabilite semnele pentru sunetele derivate acestea trebuiau folosite, indiferent de etimologie, în mod consecvent la redarea fonemelor românești (vezi și P, 302; cf. Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 518).

146 A.P. = Aron Pumnul, A.D. = Ambroziu Dimitroviță (vezi *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 366, sub art. „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina“). Pentru interpretarea sistemului ortografic al lui A. Pumnul, vezi A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 270—271; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 222—224; Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 173—183; D. Macrea, *Aron Pumnul*, în *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, 1978, p. 82—86.

147 [trad.] El trebuia să se abțină de la toate cercetările istorice-etimologice mai adînci. Acestea i s-au părut că aparțin unei discipline lingvistice mai cuprinzătoare și mai savante.

148 [trad.] În afară de *Elementa linguae daco-romanae*, această lucrare valoroasă, de fapt, a domnilor Klein și Șincai...

149 Așadar, etimologismul ciparian se opune fonetismului absolut, susținut de Pumnul, și nu fonetismului moderat din epocă sau scrierii românești actuale, la care adesea a fost raportat. De altfel, în cadrul discuțiilor de la Academie, nici unul dintre susținătorii fonetismului (I. Sbiera, V. Alecsandri, C. Negruzzi, V. Babeș și alții) nu a respins în totalitate principiile de scriere cipariene; de aceea, ele s-au și impus un timp ca scriere oficială. Atitudinea lui Cipariu față de propunerile ortografice fonetice a fost întotdeauna conciliantă, fapt corect apreciat de confrații săi din înaltul for: „Autorul [= Cipariu] nici nu poate pretinde ca Academia să adopte și să urmeze modelul său de scriere; el pune în vedere toate formele antice și zice: națiunea va alege“ („Analele Societății Academice“, 1868, II, p. 157).

150 Vezi D. Macrea, *Samuil Micu*, *ibidem*, p. 17.

151 [trad.] *A a*, notat cu accent ascuțit sau dublat [*aa*], sună ca în limba latină. Întrebuințat fără vreun accent se pronunță ca *ă* din limba slavă. Exceptează de la aceste reguli *a* pus înainte de ***mb***, ***mp*** și ***n*** simplu sau notat cu accent circumflex.

152 Vezi M. Zdrenghea, *Introducere* la ediția a II-a a lucrării *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, Cluj-Napoca, 1980, p. VI—XXVII.

153 [trad.] *á* notat cu accent ascuțit, la fel ca ***a*** latinesc; dar folosit fără accent, ca ъ chirilic, însă *â* cu accent circumflex; la fel *ê* și *î* ca ѫ românesc.

154 [trad.] Klein și Molnar doresc să fie exprimată litera *î* prin *ae*; oare să aibă dreptate? Lectorul să judece, fiindcă, în toate cuvintele în care vor să fie folosit *ae*, ei se depărtează de la rădăcina latină.

155 [trad.] ... după cum pînă aici a fost realizată aceasta, [lucrarea] are deja trei volume foarte întinse, cuprinzînd cîteva sute de foi, formînd volume in folio.

156 [trad.] Pentru o mai mare evidențiere a rădăcinii latine a limbii noastre.

157 [trad.] Această ortografie fiind realizată de curînd, am elaborat Lexiconul românesc, latinesc, unguresc și am pregătit Gramatica; și pe acestea am de gînd să le tipăresc, dacă voi constata că cititorii nu-mi vor respinge favoarea acestor începuturi.

158 Vezi Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966, p. 69—80.

159 [trad.] Ion Budai, alias Deleanu, consilier al forului nobililor din Regatul Galiției, a compus un dicționar românesc-latinesc etc., dar nu sînt sigur la ce grad de perfecțiune a ajuns.

160 Vezi D. Macrea, *Petru Maior*, *ibidem*, p. 46.

161 [trad.] ... pentru evidențierea originii cuvintelor sau a celei mai strînse legături a limbii valahice cu latina și italiana.

162 Exemplu pentru *coda*.

163 [trad.] El a înlocuit pe un legat consular, ca fiind primitiv și incult, cînd a observat că acesta a scris cu mîna lui *ixi* în loc de *ipsi*.

164 [trad.] Obiceiul este o altă lege.

165 [trad.] Multe cuvinte vor renaște, care deja au dispărut, și vor cădea cele care sînt acum la cinste, dacă *va hotărî uzul*, care este arbitrul și dreptul și norma vorbirii.

166 [trad.] Căci *uzul* este cel mai sigur profesor al vorbirii; și trebuie să ne folosim de vorbire clar, ca de bani, care au o recunoaștere publică. ... *Cei care vorbesc* și *cei care scriu* au grijă de acest uz. ... Cuvintele *vechi* au oarecare maiestate și — aș zice — oarecare pietate. ... (Vezi traducerea completă a pasajului în nota 11.)

167 [trad.] Eu cred că, exceptînd cazul în care a învins *uzul*, *trebuie să se scrie așa cum se pronunță*. Căci acesta este scopul literelor, ca să păstreze sunetele și să le redea cititorului ca pe un bun încredințat și astfel el trebuie să exprime ceea ce noi vrem să spunem.

168 [trad.] Dar *toți* gramaticii, *cel puțin*, se vor adînci în această subtilitate a lucrurilor ; dacă nu cumva *ne lipsesc anumite litere necesare*, nu cînd scriem grecește (căci atunci împrumutăm de la ei două litere), *dar în cuvinte curat latinești*, ca în *seruus* și *uulgus*, unde este nevoie de digamma eolic. Și sunetul literei *u* și *i* este *intermediar*. Căci nu spunem *optimum* ca *optumum*, și în *here* nu se aude clar nici *e*, nici *i*, ... Este datoria gramaticului să observe dacă nu cumva *uzul le-a primit în locul consoanelor*, fiindcă *iam* se scrie și *tam* și *quos* ca *cos*. (Nota trad. Aceste două exemple din urmă apar în ediția Quintilian, aflată în biblioteca lui Cipariu. Alte ediții mai recente propun o lecțiune diferită : *iam* sunt *etiam*, *quos* ut *tuos*. Vezi M. Fabii Quintilian, *Institutionis oratoriae libri XII*, edidit Ludwig Radermacher, Lipsiae, 1959, și nota Mariei Hetco din vol. I al ediției din 1974, p. 41 — *Arta oratorică*.)

169 [trad.] Așadar, voi numi *uzul vorbirii* drept *consens al învățaților* ; după cum voi numi modul de a trăi după consensul celor buni (morali).

170 [trad.] Dar dacă s-ar numi uz ceea ce fac *cei mulți*, se va da un îndreptar foarte primejdios, nu numai pentru vorbire, ci, ceea ce este mai grav, pentru viață.

171 [trad.] Așadar să nu se respingă, ca ceva minor, elementele gramaticii ; nu că ar fi mare lucru să se deosebească consoanele de vocale și să se împartă, la rîndul lor, într-un număr de semivocale și surde, ci fiindcă, apropiindu-te de acestea ca de un sanctuar, se vor ivi o mulțime de subtilități ale lucrurilor, care pot nu numai să ascută mintea *copiilor*, ci să încerce chiar erudiția și știința cea mai înaltă.

172 Cipariu considera că românii au preluat alfabetul chirilic de la bulgari, nu de la sîrbi, ucraineni sau ruși, cum au crezut unii cercetători ulteriori. În ms. rom. 347, Cipariu face unele observații în legătură cu alfabetul chirilic la români. Astfel, el socotește că „slovenic e acel alfabet numai în cît pentru literele adause (г, ж, ц, ч, ш, щ, ь, ъ, ѣ, ѫ), iar în cît pentru *celelalte* e *grecesc*“ (f. 23^v). În același ms (f. 24^r—24^v), învățatul ardelean discută cîteva probleme referitoare la trăsăturile grafiei chirilice din primele texte românești, anume despre valorile fonetice ale acelorași semne chirilice la slavi și la români : „Adevărat este că unele din vocalele adause nu le pronunțăm ca slavii, nici nu le usuăm după metodul lor. La noi, *h* nu moaie cosunanții ca la slavi, ci ține locul lui *v* jumătățit. ъ, la noi e vocale întreagă, iar la ei uneori însemnează numai că cosunătoarea precedente e a se pronunța vîrtos sau că altădată suna ca *o*. ѣ la noi era și e o vocale distintă de altele, iar la ei nu e decît un diftong, *ĭe*. Și în urmă, ѫ era și e o vocale destintă, la ei se scrie uneori în loc de *u*. Ca și la noi, fixarea sunetelor pentru ъ și ѫ e numai de la începutul seclului precedente. iar pînă aici se auzea amestecat și mai de multe ori chiar contra de cum se usuează astăzi, de unde aflăm scris сѫптѫмѫнѫ în loc de съптъмѫнъ. Care ortografie unii din ai noștri nu au înțeles, și de aceea începură a scrie ъ în loc de ь și în loc de ѫ“. Despre semnele ꙟ și џ, Cipariu crede că ar fi create de români : „Se mai află la noi încă și alte două litere, ce în alfabetul slovenic nu se văd, adecă ꙟ și џ, pentru că slavii nici nu au pre acele sunete în limba lor. Aflatu-le-am pre acestea noi, și cînd ? Adevărat că noi, însă cînd, nu se poate ști, ci, după convicțiunea mea, numai pre timpul cînd începurăm a tipări carți românești. De am avea manuscrise românești mai vechi decît de mijlocul seclului al XVI-lea, am lăsa această chestiune să o decidă aceleași manuscrise. Pînă atunci însă sîntem de părere că aceste două litere se formară numai pre timpul indicat și, precum arată forma celor de întîi carți tipărite, ꙟ e format din ѫ, cu carele mai totdeauna este în pronunție, căci între acestea, ꙟ se află numai întru atîta diferență de către ѫ, că-i e rupt capul deasupra, așa ᗰ, fără de a-i fi mai lung piciorul de mijloc decît cele de lature, iar în urmă, se prelungi acest picior și se fece ꙟ“. Opinia că ꙟ este o creație românească este astăzi acceptată de majoritatea lingviștilor, dar în conștiința cercetătorilor români aceasta reprezintă descoperirea lui Miklosich (v. A. Lambrior, *Îndreptariu*, în *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976, p. 57). „Iar cu atît pentru џ, tot forma literelor din carțile mai vechi arată că s-a format din щ, rupîndu-i dintele din mijloc, care știrbitură nu numai se vede apriat în acele carți, rămînîndu-i încă puținea rădăcină din dintele scos, ci și din aceea că dinții din џ sînt chiar așa de rînjiți și depărtați unul de altul, ca și щ“. Ilie Bărbulescu a susținut că џ este împrumutat de la sîrbi. Ion Gheție, în *Începuturile scrisului în limba română*, București, 1974, p. 17, consideră că „nu e exclus, teoretic vorbind, ca românii să fi creat pe џ independent de un model străin“.

173 În text urmează și o subdiviziune III, în care se face recomandarea : „La pag. 392, între lin. 1—2, adauge“, pe care am respectat-o întocmai.

174 Toate lucrările lingvistice ale lui T. Cipariu sînt alcătuite din perspectivă istorică (mai puțin G II), fapt constatat de cei mai mulți cercetători care s-au ocupat de activitatea lingvistului ardelean. Dar ceea ce nu s-a recunoscut încă unanim este faptul că Cipariu a realizat (și nu numai a inițiat), la nivelul epocii sale, prin opera sa lingvistică, o fonetică și o morfologie istorică a limbii române. Pia Gradea, *Din preocupările lexicografice ale lui Timotei Cipariu*, (II), în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 311, socotește că Cipariu, plecînd de la principiul comparativ-istoric, „a avut intenția să întocmească o *gramatică* și un *dicționar*, dar nu a ajuns să realizeze nici una dintre aceste lucrări“. Faptul este adevărat, dar numai în ce

privește dicționarul. Romulus Ionașcu, în *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluția studiului gramaticii limbii române de la 1757 pînă astăzi,* Iași, 1914, p. 4, 289, și D. Macrea, *Timotei Cipariu,* în *op. cit.*, p. 52, apreciază că ambele volume ale *Gramatecei limbei române,* împreună cu *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi,* inaugurează epoca studiului istoric al limbii române. Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană,* București, 1956, p. 757, recunoaște numai în *Elemente de limba română* „prima gramatică istorică a limbii noastre“. Lucrările ulterioare (G I și CG) reiau, uneori fără modificări, rezultatele cercetărilor prezentate în acest manual. Deși datorează mult lucrărilor anterioare românești și europene, cum era și firesc, gramaticile lui Cipariu aduc numeroase contibuții noi, deschizînd, s-ar putea spune, o etapă nouă în studiul descriptiv și istoric al limbii române.

175 Printre manuscrisele rămase de la Cipariu se află și unele care vădesc preocuparea pentru alcătuirea unui dicționar. Ms. 586, semnalat de N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală din Blaj,* Blaj, 1944, nr. 292, descris și analizat de Pia Gradea, *art. cit.*, (I), în CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 67—74, și (II), p. 309—320, reprezintă, de fapt, un exemplar al *Lexiconul budan,* care, pe foile netipărite, intercalate în el, conține adnotări, uneori foarte ample. Pia Gradea atribuie însemnările manuscrise și altor persoane, în afară de Cipariu, ceea ce o determină să creadă că *Dicționarul istoric, comparativ și etimologic,* promis de lingvistul din Blaj, care urma să se finalizeze pornindu-se de la această lucrare, trebuia să fie o operă colectivă (p. 314). Pia Gradea mai crede că însemnările datează din perioada de tinerețe a lui Cipariu (1827—1828). N. Comșa aprecia că notele în discuție au fost scrise prin anul 1850. Compararea grafiilor adnotărilor din exemplarul *Lexiconul de la Buda* cu grafiile manuscriselor cipariene datînd din perioade diferite de timp conduce însă la ideea că scrisul adnotărilor din ms. 586 aparține numai lui Cipariu, nu și altor „trei mîini“, doar că sînt scrise la vîrste diferite. Poate că numai cîteva scurte note, tăiate ulterior cu o linie, au aparținut altei persoane. Cert este că Cipariu a intenționat să redacteze un dicționar istoric al limbii române. Realizarea acestuia a fost mereu amînată, astfel că, așa cum el însuși mărturisește, „dicționarul promis și amințit aci a rămas numai proiect, din cause ce nu se pot enumera aici“ (A, 84).

176 Nici mai tîrziu (în G II) Cipariu nu a realizat o sintaxă istorică românească. ci una descriptivă. (G I oferă — după cerințele epocii — o perspectivă diacronică a sunetelor și formelor românești). În general sintactica, avînd ca obiect natura și specificul limbii române în aspectele ei cel mai greu de sesizat, punea probleme deosebit de dificile, de care Cipariu însuși era conștient; „În gramateca elementară [= morfologie] e altceva, și mai ușor. Proprietățile bat la ochi, ele se pot număra, și nu lipsește decît a le combina, clasifica, ordina și regula. În sintactică, din contra, o mie și alta de amănunte ocur, cari fug dinaintea ochiului și variază pre tot minutul, în contra cărora, însă, de vei sminti, nu mai știi românește“ (A, 267).

177 Încă din 1848, Petre Câmpeanu (în *Gramatica românească,* Iași, 1848, p. 24) atrăgea atenția asupra faptului că gramatica „nu poate să fie meșteșug sau măiestrie, ci o învățătură ce, întocmai ca logica, se întemeiază pe niște principe statornice“. Mai înainte încă, Gr. Pleșoianu definea gramatica „știința care ne învață regulile limbii“ (studiul Valeriei Guțu-Romalo de la volumul: Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatica românească,* ed. a II-a, București, 1980, p. 438). Însă majoritatea autorilor defineau gramatica drept „meșteșug“ sau „artă“ (pornind de la sensul originar de „activitate practică“). Așa procedează și Girault — Duvivier, *Grammaire des grammaires,* septième edition, Paris, 1830, p. 1: „La grammaire est un art qui enseigne à parler et à écrire correctement“.

178 În G I, 3, sintagma *sunete înțelegăcioase* (= cu înțeles) este înlocuită cu *sunete articulate.*

179 În cele ce urmează, Cipariu încearcă o descriere a sunetelor românești în comparație cu cele latine. A. Philippide observa (*Știința noastră,* f. 23) că, pentru explicarea schimbărilor sunetelor, învățatul ardelean pleacă de la elementul latin clasic și nu de la cel popular. cum procedase în cazul declinării. Excepție face numai transformarea lui *o* accentuat și neaccentuat în *u* și alternanța *i/e*, pe care Cipariu le pune pe seama latinei populare.

180 Cipariu formulează, începînd cu această lucrare, principalele legi fonetice românești, e drept că adesea într-o formă schematică și cu erori în exemplificări. Ca toți lingviștii anteriori neogramaticilor, el nu ia în considerație, de cele mai multe ori, cantitatea vocalică, ceea ce conduce la formulări incomplete și imprecise, în situațiile în care caracterul semiconsonantic, deschis sau închis al unor vocale constituie o condiție a evoluției într-un fel sau altul a unui sunet sau a unui grup de sunete. Pentru o estimare, măcar aproximativă, a aportului lui Cipariu la fonetica istorică românească, am comparat legile fonetice menționate în lucrările lui cu acelea aflate în operele lui Fr. Diez, A. Mussafia, Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, A. Lambrior, H. Tiktin, A. Philippide, Ov. Densusianu, S. Pușcariu, Al. Rosetti, G. Ivănescu și alții. Anumite schimbări fonetice cu caracter general fuseseră sesizate de Clain și Șincai, în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* Buda, 1780 (vezi și G. Istrate, *Gramatica lui Radu Tempea,* în vol. *Limba română literară,* București, 1970, p. 48—49). Unele se vor fi aflînd formulate și în gramaticile românești din epoca lui Cipariu. Constatarea făcută

de A. Philippide, în *ms. cit.*, conform căreia „concluziile d-lui Miklosich, în ce privește prototipele latine ale sunetelor din dialectul dacoromân (*Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, Wien, 1881—1883), se datoresc, în mare parte, lucrării anterioare a d-lui Cipariu" [se referă la G I] (f. 33—34) și „celebra lucrare a d-lui Mussafia, *Zur rumänischen Formenlehre*, în «Jahrbuch für romanischen und englischen Litteratur», Leipzig, 1869, rezumă numai ce în mod mai neregulat este cuprins în Principii" (f. 40), în urma confruntării acestor lucrări, se dovedește a fi întemeiată. Mai mult chiar, încercarea de a stabili în ce măsură a preluat și corectat unele informații din lucrarea lui Diez (am consultat traducerea franceză, *Grammaire des langues romanes*, (2 vol.), troisième édition, Paris, 1874) a condus la o nouă constatare, aceea că și lingvistul german a beneficiat, prin intermediul lucrărilor lui Mussafia, în edițiile de după 1868, de contribuțiile lui Cipariu : „L'essence et les lois complexes du vocalisme valaque nous ont été tout recemment (1868) exposées dans un travail aprofondi de Mussafia auquel j'aime mieux renvoyer une fois pour toutes que d'en citer des extraits ou que de le dépouiller, ce qui serait difficile à faire" (vol. I, p. 435, nota 1). A. Mussafia a folosit lucrările lui Cipariu, ca și pe ale lui Molnar și Pumnul (faptul a fost semnalat de A. Philippide, în *ms. cit.*, f. 33—34, și de Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* e *și* o *accentuați în pozițiile* ă, e, Iași, 1920, p. 11), din care a preluat nu numai fapte de limbă — precum mărturisește în prefață —, ci și multe explicații ale unor fenomene lingvistice.

181 Unele din aceste corespondențe fonetice latino-române apar și în *Elementa*... În studiile referitoare la istoricul cercetării foneticii diacronice românești, contribuțiile lui Cipariu au fost adesea ignorate.

182 Vezi traducerea citatului amplificat în nota 38.

183 La Priscian : *dissecat*, în loc de *dividit*.

184 Exemple de forme vechi latinești cu *u* în loc de o. După cum rezultă din exemplele date de Priscian în textul citat de Cipariu, gramaticul latin se referă mai ales la transformarea lui *ō* latin accentuat și neaccentuat în *ū*. În română, transformarea lui *ō* + *n* + vocală și *ō* + *n* + consoană a avut loc mai tîrziu. Este adevărat că Cipariu se referă și la faptul că *ŭ́* a rămas neschimbat în română, dar, fiindcă neglijează cantitatea vocalică și amestecă situații diferite, afirmațiile lui pot părea eronate, în totalitatea lor.

185 În timp ce cei mai mulți lingviști vorbesc despre transformarea tîrzie a lui *ŭ́* din latina clasică în *ó* din latina populară, Cipariu susține că *u* era mai frecvent în latina arhaică și populară, pe care urbanii o evitau, dar pe care românii au conservat-o (P, 28 ; G I, 43). Așadar, Cipariu credea că formele românești cu *u* ar conserva relicve latinești populare, modificate ulterior în latina clasică (*mons*, *-tis*, *frons*, *-tis*) sub influență grecească (P, 27 ; G I, 42—44). De aici, rezultă pentru Cipariu că „*u* primitiv e a se presupune preste tot oriunde nu se poate arăta că s-a derivat mai tîrziu în limba noastră din altă vocale și mai vîrtos din *o*" (G I, 43). El însă presupune existența unui *u* originar și în *cos*, *cote*>rom *cute*, *cors*, *-te*>rom. *curte*, *ostium*, *-a*>rom. *ușă*, cînd, în realitate, aceste forme au la bază un *o* (vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 120).

186 [trad.] Samniții care se trag din sabini.

187 Pentru prezența lui *b* în loc de *m*, în *scamnum*, într-o fază mai veche a latinei, vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, *Lateinische Grammatik*..., Erster Band, München, 1963, p. 155.

188 Cipariu preia de la Micu și Șincai ideea că diftongarea vocalelor *é* și *ó* este condiționată de existența sunetului *ă* și *e* în silaba următoare, deci metafonică.

189 Această descriere a consoanelor românești conține multe inexactități, relevate de Philippide în *Știința noastră*, f. 34—38 : Cipariu „a ajuns la concluziunile extraordinare... că africata Ч, care este în realitate compusă din *t* și *ș*, rezultă din *k* și *ș*, că africata , care este în realitate compusă din *d* și *j*, rezultă, din contra, din *g* și *ș*, și că spirantele simple *v* și *f* sînt compuse, cea dintîi din sunetul închis *b* și din spiranta *h*, iar cel de-al doilea din sunetul închis *p* și din aceeași spirantă".

190 Cercetătorii actuali au relevat meritul învățatului ardelean la stabilirea corectă a condițiilor palatalizării labialei *b* (vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR, X, 1936—1938, p. 95, unde este enumerat și Cipariu printre precursorii lui A. Lambrior, considerat, pe bună dreptate, primul cercetător care a studiat în mod științific și detaliat fenomenul).

191 Unii lingviști invocă alb. *kam*, pentru explicarea etimologiei acestei forme (vezi O. Densusianu, *Istoria limbii române* [trad.], București, 1961, vol. I. p. 226).

192 P. Maior, în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, considera că trecerea lui *qu* la *p* este de origine oscă. Această ipoteză va apărea ulterior la G. Mohl și M. Bartoli (la Mario Ruffini, *La Scuola latinista romena (1780—1871). Studio istorico-filologico*, Roma, 1941, p. 104). G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 126, consideră că, deși transformarea lui *ku*>*p* se găseș-

te în oscă și umbrică, „prefacerea corespunzătoare din latina populară de la baza române pare a se datora... faptului că tracodaca nu poseda astfel de consonante“. În *Istoria limbii române* (TILR), II, p. 37, fenomenul este considerat a fi romanic.

193 [trad.] *Febris* care mai înainte se spunea *hebris*.

194 [trad.] *Ircus* pe care sabinii îl pronunță *fircus* ; ceea ce acolo se pronunță *fedus*, în satele Latiumului se pronunță *edus*, care în Roma, ca și în multe alte locuri, se pronunță adăugîndu-se un *a* : *aedus*.

195 În realitate, faptele invocate reprezintă trei fenomene diferite.

196 [trad,]... *impulsore Chresto*. Lactantiu... : Obișnuiesc să spună *Chrestum*, schimbînd litera. Tertullian... : se pronunță *Chrestianus*.

197 Vezi traducerea citatului amplificat, în nota 33.

198 Exemplificare pentru *caula*.

199 După cum se știe (vezi între altele A. Philippide, *Introducere în știința limbei*, în vol. *Opere alese. Teoria limbii* (editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil), București, 1984, p. 263–281), la mijlocul secolului trecut, se discuta deja despre cauzele schimbărilor lingvistice, dar, de fapt, abia se descopereau împrejurările în care au loc anumite transformări și tipurile principale ale acestora. Asemenea lui Fr. Bopp, Cipariu consideră ca eufonice majoritatea schimbărilor sunetelor, analogiei și accentului revenindu-le un loc oarecum secundar.

200 [trad.] Nu este de mirare că, după vechiul obicei, se pronunța cu un singur *l*, fiindcă pe atunci în scris nu se gemina litera, care obicei se zice că a fost schimbat de Ennius, care, ca grec ce era, a utilizat modul de scriere grecesc (vezi și nota 142).

201 Cipariu a considerat schimbările fonetice ca datorate eufoniei, sub influența lui Bopp și a lui Grimm. În această privință, el este, ca și învățații pomeniți, un precursor al lui Vossler. El acordă mare rol eufoniei în trecerile de la latină la română, dar insistă și asupra scăderilor pe care le-a generat aceasta, dintre care cea mai gravă i se pare a fi diversitatea dialectală. Pe de altă parte, transformările petrecute în limbile moderne, etichetate uneori cu termenul de „corupțiune“, efecte ale tendinței eufonice, care „s-a nevoit a aduce mai multă armonie“, pot fi considerate și „prefecțiuni, din care causă ar fi a se și condemna și neconsidera cu totul“ (G I, 153 ; vezi și E, 85). Probabil că Cipariu le va fi atribuit vorbitorilor capacitatea de a fi schimbat, în mod voit, din motive estetice, în așa de mare măsură limba în toate fazele ei de formare și dezvoltare. Dacă va fi funcționat această tendință spre frumos și echilibru, guvernată de conștiința vorbitorilor români, înzestrați — după Cipariu — în mod deosebit cu această calitate, cum s-a ajuns la numeroasele forme corupte și „spurii“, pe care lingvistul ardelean încearcă să le elimine din limba de cultură ? El n-a reușit, așadar, să armonizeze concepția despre decăderea limbii cu aceea despre cauzele schimbărilor fonetice și morfologice, considerate ca rezultate ale eufoniei (de altfel, așa se petrec lucrurile și la Scheicher, și acest fapt trebuie considerat ca o limită a cunoașterii lingvistice din epocă). Această situație ar putea fi interpretată și ca o relevare a contradicției dintre evoluția internă a limbii spre eufonie și evoluția ideii de eufonie în conștiința vorbitorilor preocupați de perfecționarea limbii. Eufonia ar fi deci — în concepția lui Cipariu — o cauză de natură psiho-articulatorie, așadar foarte complexă. Domeniul în care eufonia își exercită, indiscutabil, influența este limba literară, cum preciza A. Philippide, în *Originea romînilor*, II, p. 277 („Ritmul, așa-numita eufonie de obicei, și care subt acest nume s-a bucurat de atîta favoare odată..., joacă probabil un rol în schimbarea limbii, operează însă cu lucruri cunoscute, a căror experiență că-s plăcute ori neplăcute o are“) ; și tocmai acest aspect a stat cel mai adesea în atenția lingvistului transilvănean (vezi și Carmen-Gabriela Pamfil, *Contribuția lui Timotei Cipariu la teoria limbii*, în LR, XXXII, 1983, nr. 2, p. 83–95).

202 Majoritatea lingviștilor din epocă vedeau în analogie o cauză importantă a schimbărilor limbii. Față de transformările provocate de eufonie, formele create prin analogie sînt mai îndepărtate de formele primare latinești, deci mai corupte (vezi P, 141). Alteori oscilează în aprecierea formelor analogice, ca în cazul variantelor *sîntem, sînteți* etc., în ciuda faptului că sînt mai noi și mai „corupte“ decît formele vechi, *semu, seți...*, pe care le recomandă, în paralel. Cu altă ocazie însă, el vede în analogie „duhul simetriei, ce-l aflăm în toată limba noastră, pre cît adecă suferea starea ei de a fi limbă *derivată*“ („Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1844, nr. 31, p. 242).

203 Cipariu considera deci derivarea cu sufixe ca flexiune. Acest lucru îl va conduce la tratarea, în partea numită *analitică*, a formării cuvintelor prin derivare cu sufixe (el cuprinde între terminații atît desinențele, cît și sufixele gramaticale și lexicale). În partea numită *sintetică*, el discută și derivarea cu prefixe (considerate din perspectivă etimologică a fi prepoziții, deci cuvinte de sine stătătoare) (vezi și G I, 376).

204 El include în clasa numelui : substantivele, adjectivele și numeralele (vezi și G I, 168–169).

205 Aici (vezi și G I, 165), Cipariu nu acordă articolului statut de parte de vorbire independentă, ci îl include în categoria pronumelor. Articolul este considerat pronume și de

către unii cercetători din epoca noastră. Maria Manoliu-Manea, de exemplu, în *Sistematica substantivelor din limba română contemporană standard*, București, 1968, p. 90 și urm. și în *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, 1971, p. 238—239, integrează articolele hotărîte între pronumele demonstrative. Dar atitudinea lingvistului ardelean față de articol a fost oscilantă, căci în CG, 4, urmînd o concepție românească mai veche, el a socotit ca primă formă flexionară articolul : „Formele schimbătoare au cele dintîi *cinci* : articolul, pronumele, numele, participiul și verbul“.

206 Gramaticii români au utilizat în tot secolul trecut termenul *etimologie* pentru *morfologie*. Abia spre sfîrșitul secolului, Ioan Nădejde, în *Gramatica română pentru învățămîntul secundar*, partea I, ed. a II-a, Iași, 1896, p. 5, propune întrebuințarea cuvîntului *morfologie* pentru studiul formelor gramaticale în locul curentului *etimologie* : „Morfologie înseamnă studiul formelor ce iau cuvintele în vorbire. Etimologia e cu totul altăceva, ea înseamnă dovedirea originii cuvintelor“. Cu toate acestea însă el își intitulează capitolul de morfologie tot *Etimologie*. H. Tiktin denumește primul volum al gramaticii sale *Etimologia*, dar în *Prefață*, p. IV, vorbește despre „partea morfologică“. La fel a procedat și Ioan Slavici, în *Gramatica limbii române. Partea I. Etimologia*, București, 1914.

207 Menținerea grafică a lui *-u* (e drept că justificată din punct de vedere etimologic) și neglijarea caracterului consonantic sau silabic al vocalei *u* nu i-au permis să stabilească adevăratele terminații ale declinării a II-a (Ø consoană, *u*, *ŭ*, *i*). Destul de rar el precizează că „de declinațiunea a *doua* se țin toate numele terminate în *u* întreg sau jumătățit, pr. *omu*, *aspru*“ (CG, 24).

208 Mulți dintre predecesorii săi, identificînd cazurile românești cu cele latinești, includeau între formele cazuale românești și ablativul (vezi I. Heliade-Rădulescu, *Gramatica românească*, p. 13).

209 Există o veche tradiție (din antichitate) în considerarea substantivului și adjectivului ca alcătuind împreună clasa numelor. Așa au procedat la noi I. Văcărescu, C. Diaconovici-Loga, I. Golescu, I. Budai-Deleanu și alții. Excepție a făcut Heliade-Rădulescu, care a tratat substantivul separat de adjectiv (vezi Valeria Guțu-Romalo, *lucr. cit.*, p. 485). A. Meillet, de asemenea, a unit substantivul și adjectivul într-o singură categorie de cuvinte, *numele* (la G. Ivănescu, *Curs de sintaxă*, Iași, 1947, [multiplicat], p. 102). Cipariu nu va trata însă aceste două părți de vorbire împreună, cu atît mai puțin pronumele și participiile, ci în subcapitole și paragrafe diferite.

210 Identificînd articolele cu terminațiile numelor, Cipariu ajunge să dezvolte teoria eronată după care *-l-* din componența articolelor enclitice românești s-ar fi adăugat, ca rezultat al eufoniei, „numai spre împiedecarea contracțiunei vocalilor“ (E, 101, 140 ; G I, 177—183).

211 Consecvent cu sistemul său ortografic și cu predilecția sa pentru formele vechi, el include în declinarea I și substantive „care din cause eufonice au pățit ceva schimbare în terminațiunea nominativului sing., pr. *fie*, *vie* (<*filia*, *vinia*), care se pronunță ca *fie*, *vie*, cu *e* schimbat din *a*“ (CG, 22), și substantive care în uzul vechi se termină în *-ă*, dar care ulterior și-au modificat foneticește terminația : *bătrînęță*, *blîndęță*, *tineręță* (*ibidem*, 23).

212 Majoritatea lingviștilor (Densusianu, Rosetti, Ivănescu) au recunoscut acest mod de formare a genitiv-dativului substantivelor de declinarea I și a III-a (vezi E, 120—121).

213 Ideea este reluată de A. Philippide, în *Originea românilor*, vol. II, p. 80, care consideră că *-o*, ca terminație de vocativ feminin, provine din interjecția *o* !

214 În text : „în *cia*, *dia*, *tia*“. Cipariu nota diferit (etimologic) : *-ță*<*cia* (*facia*) și *-ță*<*tia* (*blanditia*).

215 [trad.] *Segnitia* sau *segnities* ?

216 Cipariu are dreptate cînd consideră că *-u-* face parte din temă și nu din desinență, dar această analiză este valabilă numai pentru perioadele de început ale limbii române, inclusiv secolul al XVI-lea (comunicare orală G. Ivănescu). Însă învățatul ardelean nu are în vedere epocile mai vechi ale românei, ci afirmația sa privește limba română de după secolul al XVI-lea.

217 Deși mai jos Cipariu vorbește despre terminația de plural *-i* a substantivelor de declinarea a II-a, aici, ca și în alte locuri (G I, 177), notează cu *-li* desinența de plural.

218 Mussafia, în *op. cit.*, p. 358, încadrează substantivul *mînu* (<lat. *manus*) din româna veche într-o a patra declinare românească.

219 [trad.] *a mare* sau *a mari* ?

220 [trad.] Este nesigur dacă face : *senatus*, *senatus*, *senatui* sau *senatus*, *senati*, *senato*.

221 Argumentația e redată pe larg în P, 29—34.

222 Probabil că prin analogia unor substantive de tipul *os—oasă* Cipariu a ajuns la concluzia că desinența specifică de plural a neutrului, atît la substantive, cît și la adjective, este *-ă*. Mai clar rezultă acest fapt din G I, 223—224 : „Toate trele terminațiunile nu are nici un adiectiv în numărul sing., pentru că nota distinctivă pentru genul neutru în limba rom.

nu se află decît la plural, și încă în prea puține adjective, pr. *amar, -ă,* pl. *amari* masc., *amare* fem., *amară* n.".

223 Exemplu pentru *sas* = *suas.*

224 Majoritatea gramaticilor din secolul nostru au considerat *numeralul* ca o specie a adjectivului (pentru istoricul chestiunii, vezi Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului,* în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 63—70). Cipariu, mai ales în G I, 227—228 (cf. și CG, 34—35), încearcă să probeze că, din categoria cuvintelor care înseamnă o cantitate definită, adjective numerale sînt numai de la *unu* pînă la *nouă* și cele compuse cu ele. „Celealalte sînt parte adiective și sustantive, parte numai sustantive, pr. *zece,* în sing. adiectiv, iar în plural sustantiv, de unde se zice *zece oameni,* însă *două zeci de oameni*" (G I, 227). Raționamentul învățatului ardelean, deși incomplet, nuanțează interpretarea valorilor gramaticale proprii acestei categorii de cuvinte. Luiza Seche, în urma unei minuțioase analize asupra valorii cuvintelor care exprimă cantitatea, în texte vechi și moderne, conchide, împotriva opiniei generale actuale, dar în consens cu autorii de gramatici mai vechi, că „faptele de limbă ne îndreptățesc să considerăm că numeralele nu există ca parte de vorbire independentă" (p. 70).

225 În alte locuri, Cipariu va formula altfel opinia sa în legătură cu formele de genitiv ale pronumelor personale. În G I, 252—253, va susține că acestea aparțin pronumelor posesive; în G II, 161, el precizează că posesivele „representează numai genitivul pronumelor personale, pr. *mieu,* genitivul lui *eu*" (cf. și p. 179).

226 În aceeași clasă așadar, Cipariu cuprinde atît pronumele personale de persoana a III-a, sing. și pl., cît și articolul hotărît *-l* (G I, 246). Acest fapt ar fi trebuit să-l conducă și la stabilirea corectă a originii acestora.

227 *Tale* pus pentru *talis.*

228 După o veche tradiție, gramaticii din secolul trecut considerau *participiul* ca o parte de vorbire independentă, deși constataseră asemănările care mergeau adesea pînă la identitate cu adjectivele sau cu substantivele. Astfel, I. Heliade-Rădulescu, de exemplu, discuta despre participiu („participia"), în care includea și gerunziul (de aici și numele „participator" dat ambelor categorii), ca despre o parte de vorbire propriu-zisă (la Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* București, 1956, p. 754). La fel procedaseră și I. Văcărescu și C. Diaconovici-Loga (acesta din urmă, însă, numește participiul supin).

229 Cipariu precizează în § următor că terminația unor asemenea cuvinte este *-oare.*

230 După terminologia gramaticală latinească: *verba activa* sau *transitiva* și *verba neutra* sau *intransitiva* (G I, 270).

231 A. Philippide, în *Gramatica elementară,* Iași, 1888, p. 138, semnala că unele verbe formează pasivul cu pronume reflexiv și la alte persoane decît a III-a sing. și plur., cum se consideră, de obicei: „la *nasc, văz, zăresc,* forma reflexivă servește pentru pasiv și la pers. 1, 2". Vezi și D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul,* Iași, 1976, p. 172, 182, care susține aceeași opinie.

232 În G I, 271, el numește asemenea verbe „impersonale".

233 Exemplu pentru *escit.*

234 Cipariu a văzut exact că variantele *vreau* și *voiesc* sînt creații ulterioare, analogice (vezi și G II, 100); așadar sl. *voliti* nu reprezintă etimonul unui verb *voi* (independent de *vrea*), cum indică majoritatea dicționarelor și gramaticilor românești.

235 Cipariu greșește etimologia auxiliarului de condițional românesc (vezi și P, 140; G I, 277—278). Deși constată existența unor construcții condiționale formate din imperfectul sau perfectul verbului *vrea* și infinitivul scurt al verbului de conjugat (P, 191; E, 168), el nu a văzut nici mai tîrziu (G II, 100) că forma de imperfect a verbului *vrea* stă la baza auxiliarului *aș, ai, ar* etc. (vezi Philippide, *Originea românilor,* II, p. 201—203, G. Ivănescu, *Istoria limbii române,* p. 159).

236 A. Philippide, în *ms. cit.,* f. 33, atrăgea atenția asupra faptului că unii cercetători (se referă, probabil, la A. Lambrior) (vezi A. Lambrior, *Îndreptariu,* în *Studii de lingvistică și folcloristică,* p. 65, 107) au interpretat eronat opiniile lui Cipariu în legătură cu formarea imperfectului în română; ei credeau anume că, după Cipariu, acest timp ar fi creat pe teren românesc din infinitivul scurt și auxiliarul *am, ai* etc. Pentru lingvistul din Blaj însă derivarea acestuia din latină era indiscutabilă. Dar, din faptul că identifica terminația *-am* cu auxiliarul *am* și pentru că el concepea formele românești adeseori ca fiind independente de limba populară postclasică și paralele cu latina, Cipariu „nu se gîndește că *lăudam* ar proveni din *laudabam* prin anumite transformări fonetice", ci „consideră forma română și pe cea latină ca provenite în mod paralel și cu totul independent una de alta din aceleași elemente: *lăudam* = *lăuda* + *am, laudabam* = *lauda* + *b* + *am*... Că puntul de plecare este greșit se poate, că derivarea imperfectelor latinești și românești din infinitive și verbul auxiliar *am* este greșită îi lucru sigur. Însă, oricum, greșălile nu sînt atît de mari pe cît ar fi atunci cînd d-l Cipariu, admițînd derivarea lui *lăudam* din *laudabam,* ar admite în aceeași vreme descompunerea sa în *lăuda* + *am,* după cum s-a înțăles lucrul de uniia". În acelaşi mod trebuie

interpretate și analogiile pe care Cipariu le face între formele vechi românești de viitor, de tipul *laudaveri* și lat. *laudaveris* (vezi P, 182).

237 La Lucretius : *turbabat*.

238 La Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân* : ***au****, ouáțe, dináparte, îndréptu* [în] ***grúmur, întárdă, mápari, maltu, oară di oară, végliu***, cu aceleași sensuri ; celelalte cuvinte menționate de Cipariu lipsesc.

239 După o veche tradiție, Cipariu, asemenea majorității gramaticilor logiciști, înțelege prin *predicat* ceea ce gramaticile actuale numesc *nume predicativ*. Mai explicit prezentată apare concepția sa în G II, unde el precizează că „toate verbele în cît ele în adevăr cuprind nu numai copula, ci și predicatul, numai cît supt altă formă, pr. *eu scriu*, adecă *eu sîm scriind* sau *sîm ocupat cu scrierea*, sînt predicate" (G II, 18). G. Ivănescu (*Gramatica și logica*, II, în „Analele Universității din Timișoara", II, 1964, p. 197) consideră, pe bună dreptate, că tipul *calul este alergînd* sau altele asemenea nu corespund unei realități logice (de gîndire), că esența judecății constă în alăturarea predicatului la subiect fără copulă, aceasta avînd rolul de a indica funcția de predicat a numelui, adjectivului, numeralului etc.

240 Cipariu distinge două tipuri de raporturi sintactice : „concordațiunea" (acordul) și „regimea" (recțiunea). Aceste relații sintactice fuseseră stabilite încă din Renaștere. Astfel, Sanctius, *Minerva sive de causis latinae linguae commentarius* (1587), considera acordul ca o împreunare reciprocă a numelui și a verbului, iar regimul ca relație care se manifestă „cînd verbul arată puteri și efect față de un lucru oarecare, față de care verbul se arată activ ori pasiv" (la N. Drăganu, *Istoria sintaxei*, București, 1945, p. 16). Structuraliștii încearcă să dea un nou conținut termenului *recțiune* (vezi Louis Hjelmslev, *La notion de rection* (1939), în *Essais linguistiques*, Paris, 1971, p. 148—160).

241 Cipariu a transcris aceste texte cu ortografia sa.

242 M. Gaster, în *Chrestomație română*, Leipzig — București, 1891, vol. I, p. II, atrăgea atenția asupra lipsei manuscriselor vechi românești din *Analectele* lui Cipariu. Dar, după cum se vede, în intenția învățatului canonic de la Blaj n-a stat eliminarea acestora. Pînă la acea dată erau cunoscute puține scrieri manuscrise datînd din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Cînd, mai tîrziu, I. Sbiera a donat Academiei (1883) ms. *Codicelui voronețean* descoperit de Gr. Crețu (1871), la solicitarea înaltului for Cipariu acceptă să editeze textul, convins fiind de importanța deosebită a acestui monument de limbă veche. Însă starea sănătății și vîrsta înaintată l-au împiedicat să înfăptuiască proiectul. Între manuscrisele lui Cipariu se află totuși primele foi ale acestei încercări.

243 [trad.] Un animal de povară a aruncat sarcina din spinare, iar cineva a strigat la stăpînul catîrului să se întoarcă și să pună sarcina la locul ei și i-a spus în limba părintească : *torna, torna, fratre*. Stăpînul animalului n-a auzit strigătul, dar l-au auzit alți oșteni. Ei au crezut că sînt atacți de dușmani și au început să fugă, strigînd în gura mare : *torna, torna* (H. Mihăescu, în *Introducere* la Teofilact Simocata, *Istorie bizantină*, București, 1985, p. 6).

244 [trad.] S-a produs o foarte mare învălmășeală în armată și mult zgomot ; fiecare striga tare să se întoarne și se îndemna unul pe altul în limba băștinașă să se întoarcă înapoi, grăind cu foarte mare tulburare *torna, torna „întoarce-te, întoarce-te"* (H. Mihăescu, *Fontes historiae Daco-Romanae*, (II), București, 1970, p. 539).

245 [trad.] Un animal răsturnînd povara, un oarecare strigă stăpînului animalului să ridice povara, zicînd în graiul locului : *torna, torna, frater*, și stăpînul catîrului a auzut foarte puțin glasul, dar ceilalți auzind aceasta, crezînd că dușmanii îi amenință, au luat-o la fugă, strigînd *torna, torna*, cu voce puternică.

246 Gh. Șincai și Budai-Deleanu ajunseseră la aceeași concluzie, preluînd și amplificînd cercetările lui Thunmann. Majoritatea lingviștilor români au văzut în mărturia lui Teofilact Simocata privitoare la „limba locului" o probă de limbă românească veche. Alți cercetători însă (începînd cu N. Iorga) au respins ideea că *torna, torna, fratre* ar reprezenta cea mai veche atestare a limbii române (vezi H. Mihăescu, *Torna, torna, fratre*, în *„Byzantina"*, 8, 1976, p. 23—35 și în Teofilact Simocata, *Istorie bizantină* p. 6—7). (Vezi și P, 69—70.)

247 [trad.] Serbi în limba romanilor se cheamă *servi* (sclavi) ; limba de toate zilele numește încălțămintea sclavilor *servula*, iar celor care poartă încălțăminte ieftină și sărăcăcioasă le spune „servuliani" (H Mihăescu, *ibidem*, p. 663).

248 [trad.] În care idiom σέρβλοι semnifică έλους ?

249 A. Philippide, într-o prelegere universitară (caiet studențesc), se arată sceptic față de originea românească atribuită de Cipariu și P. Maior cuvîntului *șerbli*. Fr. Miklosich, în *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, Wien, 1881, p. 7, dă cuvîntului etimologie slavă.

250 Spre deosebire de unii înaintași (D. Cantemir, P. Maior) și contemporani (E. Murgu, Heliade-Rădulescu, M. Kogălniceanu), care vorbeau despre o bogată literatură română cu litere latine pînă în veacul al XV-lea, pe care îi combate și cu alte ocazii, considerîndu-le opiniile „o ficțiune neistorică" (S, 25 ; G II, 306—307), Cipariu fixează apariția primelor texte

literare românești în secolul al XVI-lea (vezi Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 119–120).

251 Lui Cipariu nu-i era cunoscută, așadar, ediția lui Ioan Eclesiarhul, *Învățăturile bunului și credinciosului domn al Țării Românești Neagoe Basarab vvd. către fiul său Teodosie vvd.*, București, Eforia școalelor, 1843. Această lacună în informație i-a fost reproșată de Al. Odobescu, în art. *Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi* (vezi *Scrieri literare și istorice*, vol. I, București, 1887, p. 353–354).

252 Reproducem, mai jos, textul din OL (p. 304):

„*Care e cartea cea mai vechie românească ?* [Titlu]

Principele D. Cantemir, unul din cei mai zeloși literatori românești, cu toate că mai glorios socotea a fi a se trage din familie tătară decît a rămînea ce era, român, în *Descrierea Moldovei*, P. III, c. V (vers. germ. Francf., 1771, p. 337; rom[âneşte], [Mănăstirea] Neamțului, 1825, p. 339 seq., Alesandru se vede a fi domnit pe la a. 1439), scrie cum că după Sinodul florentin subt principatul lui Alesandru cel Bun, din nepăsarea acestui principe și necumpătatul zel pentru besereca grecească a a[rhi]e[pisco]pului Teoctist (de la Suceava ?), toate cîte carți se aflau scrise românește cu litere latine, și autoriul zice că românii pîn-atunci nu scriau altul decît cu litere latine, s-au dat focului, ca să se taie toată legătura ce mai era între români și latini. De unde a scris strălucitul autoriu această notiță istorică-literară, nu ne-a arătat, nu știm. Cum că în Moldova și România, pre acele timpuri, se aflau carți scrise cu litere latine, carți de besereca, diplome și alte acte autentice în limba latină, polonă etc., se poate crede. Unii dintre principi și doamnele lor fiind de legea romano-catolică, încă și episcopii de ritul latin cu monastiri și călugări de acest rit aflîndu-se la Milcov, Argiș și Severin, carți în limba latină, cu litere latine, nu puteau să lipsească. Ce-i mai mult, în secl. al XVI-lea, ieșise acea famă între literatorii Europei, cum că chiar unele carți de ale clasicilor latini, acum perite, s-ar fi aflînd în Moldova, precum a lui Cicerone, *De gloria*, măcar că cercîndu-se nu se putură afla.

Așa, lăsînd noi la o parte epoca literaturei românești, cei cu litere latine, care cum că a stat cîndva, afară de Cantemir, și alții presupun (vezi Katancsich, *De Istro*, p. 306: nam de Valachis, qui a Latinis origine sumta Latinorum quoque literis utebantur, antequam cum ritu characterem quoque adsumsissent graecanicum, dicere nihil attinet. [Căci, despre valahii care, trăgîndu-și originea de la latini, se foloseau de literele latinilor mai înainte să fi fost adoptată o dată cu ritul și scrierea grecească, nu are nimic a spune]), trecem la cealaltă cu litere slovenești, epoca barbariei, precum pre dreptate acoloși o numește Cantemir. De manuscrise nu grăim, că, nefiindu-ne cunoscute [vezi nota următoare], nu putem judeca cu anumire care sînt cele mai bătrîne și din ce timp, acelor cunoscute numai după coniecture putîndu-le determina cam pre cînd s-au scris, însă nici unul nu am văzut de carele cu certitudine să putem zice că e scris înainte de cea întîi carte tipărită românește. În România se zice a esta în manuscris o carte de învățătură a lui Negru Vodă, au poate a lui Neagu Vodă, către fiul său, românește, care, de e adevărat, deocamdată s-ar putea cu dereptul a se numi cea mai vechie carte românească. Însă cine a văzut-o și de ce nu s-a tipărit pîn-acum ?

Între cele tipărite pîn-acum credeam a fi *Cazania* de Brașou de 1580 și *Carțile lui Moisi* de la Orăștie de 1581.

«Albina românească» de curînd, nr. 96, a. tr., în feuilleton, p. 346, la titlul **Месерера**, însemnă în notă cum că acest cuvînt se află în *Psaltirea* lui Coresi din 1560. Noi nu am văzut acea carte pînă acum, d. Pop încă nu știe de ea. Un Coresi logofet viețuia în România pre la anii 1567–1585, subt domniele lui Petru și Alesandru, feciorii Mircei, a lui Mihne, feciorul lui Alesandru, și a lui Petru, feciorul lui Petrașcu, precum se vede din diplomele acestor principi, date lui din anii 7075, 7078, 7080, 7085, 7089, 7090 și 7093. Fost-a acesta traducătoriul Psaltirei memorate, au altul cineva ? Familia Coresilor se pare grecească, din insula Chio. Din această familie era în secl. al XVII-lea un Georgiu Coresi, bărbat învățat, ce a scris multe, teologice și de altele, după metodul scolastic, ci neregulat și fără alegere, precum scrie Dem. Procopiu Moscopolitul, la a. 1720. Vezi Fabr., *Bibl. graec.*, Hamb., 1722, t. XI, p. 772.

Așa, Psaltirea lui Coresi ar fi cu 20 ani mai vechie decît *Cazania* de Brașou.

«Gazeta de Trans.» în «Foaie pentru minte etc.», nr. 52, a. tr., scrie că i s-a împărtășit un dat dintr-o carte germană din a. 1596, din care se vede că pre atunci s-ar fi tipărit la Sibiu un catehism românesc, mult prețuit de preuții locului ca un lucru sînt. D. secretariul de Curte, Em. Jancsó, de la carele veni această împărtășire, avu bunătate a ne arăta și nouă, în septemvre anului trecut în Viena, tot acea carte și dat. Ci, de nu ne înșelăm în memorie și însemnarea luată atunci, datul acesta e cu 50 de ani mai vechi, adecă de la a. 1546. Datul acesta așa rectificat e cu mult mai interesant pentru literatura românească. După acesta cunoaștem cum că, decît *Cazania* din 1580 și *Psaltirea* lui Coresi din 1560, mai vechi e un *Catehism* rom. de Sibiu din 1546" [n. ed. 1544].

(p. 308) „Datul este cert, ci care a văzut și cine știe ceva de Catehismul acesta din Sibiu ? În Biblioteca monastirei de aici văzurăm înainte de vreo 10 ani un catehism micuț in 12°, fără început și fără capet, ce nu am putut ști de cînd și de unde este tipărit. Neputîndu-l acum avea a mînă, nu putem judeca mai aproape. Tot ce ne aducem aminte din el e că era întru întrebari și răspunsuri, în formatul arătat, și că cuvintele rom., ce cartile besereceşti le scriu fără vocali în capet, aici erau petutindinea scrise cu ȣ. Forma tipariului încă nu semăna cu nici unul din cîte am văzut vechi românești. Era acesta Catehismul din Sibiu, au altul careva ? Judece carii pot. Noi însă, carii anevoie ne putem covinge că literatura rom. să se fi început de la format așa amărît, pre cînd autoretatea carților sînte se părea a nu putea fi representată decît cu formate in folio au cel puțin in 4°, sîntem plecați a crede, pîn'una alta, cum că *Catehismul* de Sibiu trebui să fie într-un format mai mare.

Aci se mai poate pune și acea întrebare, că oare sasul știut-a anume că cartea tipărită în Sibiu a fost într-adevăr catehism și nu altă ? Noi pre dereptate nici astăzi nu putem pretinde ca alienii să ne cunoască literatura, cu atît mai puțin pre acele timpuri. Și încă, după referata sasului, astă carte preoții o prețuiau ca o sîntitură. Cum că românii prețuiesc mult carțile de beserecă, *S. Scriptură*, *Pravila*, *Cazania* etc., e cunoscut, dar *Catehismul* cînd a fost la români vreodată așa prețuit ca carțile sînte ? Astă ne aduce să prepunem că *Catehismul* de Sibiu a fost o formă de învățături, cum sînt cazaniele, poate numai cît era cu întrebari au și fără întrebari ; iar titlul de *catehism* i-a dat sasul numai întru înțeles mai lat, de „învățătură" au „paucenie". Și drept ar fi de mirare ca această carte să fie așa mai de tot necunoscută românilor.

Noi, dar, în lipsa altor mai certe, ne prepunem cum că *Catehismul* de Sibiu nu e altul decît *Cazania* fragmentară, de carea airea (la nr. XXV a *Principielor*) am grăit și carea și mai înainte ni s-a părut mai vechie decît *Cazania* de la Brașou. După cum însă esemplariul nostru e trunchiat de început și capet și nu am putut altă afla decît că s-a tipărit cu spesele lui Forró Miklós, rugarăm pre lăudatul d. secretariu să binevoiască aflînd a ne împărtăși pre cînd a custat acel Forró Miklós, carele de altmintrea se pare a fi fost calvinist. D. secretariu fu așa bun a ne apromite cererei noastre și resultatul din acest și alt punt aflînd nu vom întîrzia viețuind a-l face cunoscut". (Cf. *Bibliografia românească veche* [BRV], I, p. 22—23, notele editorilor.)

253 Vezi P, 117 și A, 89 (cf. Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. I, p. 349 — 371 ; BRV, I, p. 63—65).

254 Vezi P, 104, unde Cipariu rectifică completarea făcută de el segmentului пра (кнла) existent pe exemplarul său, cu пра (ѯ̆ї оѵл) ; cf. A, 89. Vezi BRV, I, 51, unde este reprodus numai fragmentul publicat de Cipariu, căci între timp cartea se pierduse.

255 Într-o notă din A, 637, Cipariu face următoarea precizare : „Varlaam a scris numai un răspuns la *Catehismul* lui G. Racoți din a. 1640 (nu din 1642, cum am scris în *Principie*, pag. 106, sub H), care răspuns s-a tipărit la a. 1645".

256 În BRV, I, 206, datate între anii 1653—1659.

257 *Cheia înțelesului.*

258 I. Sbiera, în *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării...*, Cernăuți, 1897, p. 94, se îndoiește de existența acestei scrieri și crede că Cipariu o va fi confundat cu *Triodul*, tot slavo-românesc, tipărit tot la Buzău, dar în anul 1700 (vezi BRV, I, 347).

259 Cunoscut sub titlul *Carte sau lumină* (BRV, I, 370).

260 [trad.] Scrisorile omagiale ale principilor Moldovei sînt scrise în limba valahică ; eu n-am putut găsi pe nimeni cunoscător al acestei limbi în Cracovia, pe cînd cercetam esemplarele de documente originale, în arhiva statului ; de aceea se anexează aici numai sumarul acelora din registrul care se află în aceeași arhivă.

261 Această informație a atras atenția unor învățați români (Hasdeu, V. Bogrea, I. C. Chițimia), ale căror concluzii sintetizate ar fi că actul datează din 1489 și că este scris în limba italiană. Ion Gheție și Alexandru Mareș, *op. cit.*, 120, cred că B. P. Hasdeu, în 1865, ar fi semnalat primul existența acestui document.

262 În 1869 (vezi „Analele Societății Academice", I, 1869, p. 264), Cipariu a propus Societății Academice Române tipărirea *Pravilei lui Eustratie Logofătul (Pravila aleasă)* după manuscrisul său, aflat astăzi la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, (Fond Blaj), ms. 41. Din păcate, această scriere a rămas pînă astăzi în manuscris (vezi *Dicționarul literaturii române...*, p. 340).

263 Cercetările ulterioare au stabilit că interpolările la Cronica lui Ureche nu aparțin lui Eustratie (vezi Liviu Onu, *Viața și opera lui Grigore Ureche*, în Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1967, p. 11).

264 Cunoscută sub titlul *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor.*

265 [trad.] Cu multă îngrijire și cu cheltuiala eromonahului Melchisedec, egumenul sfintei mănăstiri a Adormirei Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, în Cîmpulung, în anul 1642" (BRV, I, 125).

Sigle pentru lucrările lui Cipariu

A = „Arhiv pentru filologie și istorie“, I—XL, Blaj, 1867—1872.

AL = *Crestomație sau Analecte literare...*, Blaj, 1858.

CA = *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunei Rom[âne] Transilv[ane], în IV nov. 1861, apărut în contra unei critice*, Blaj, 1862.

CG = *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, 1855.

CR = *Despre creștinarea românilor sau începutul creștinarei la români*, Blaj, 1865.

DI = *Discurs asupra istoriei limbei române pronunțat în ședința publică a Societații literare din București, la 6—18 august 1867*, în „Analele Societății Academice“, I, 1868, p. 18—22.

E = *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854.

EO = *Extract de ortografie cu litere latinești*, Blaj, 1841.

G I (II) = *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, București, 1869 ; *Gramateca limbei române. Partea a II-a. Sintetica*, București, 1877.

OL = „Organul luminarei“, Blaj, 1847—1848.

P = *Principie de limbă și de scriptură*, edițiunea a II-a revăzută și îmmulțită, Blaj, 1866.

PMV = *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860.

S = *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877.

ms. nr. = manuscrise păstrate la Arhivele Statului din Cluj-Napoca.

ms. rom. = manuscrise aflate la Biblioteca Filialei Academiei R. S. România din Cluj-Napoca.

ABREVIERI

A. = acuzativ
a. = an
ac. = acuzativ
acc. = acuzativ
act. = activ
acus. = acuzativ
adj. = adjectiv
adv. = adverb
afirm. = afirmativ
alban. = albanez(ă)
augl. = englește
ant. = antic
antepen. = antepenultim(ă)
antepenult. = antepenultim(ă)
cap. = capitol
coj. = conjunctiv
cojunt. = conjunctiv
conj. = conjugare
conjug. = conjugare
cuv. = cuvînt
D. = dativ
d. = dativ
d. = domnul
dat. = dativ
dd. = domnii
declin. = declinare
dor. = doric
f. = feminin
f. = fără
f. = foaie, filă
fem. = feminin
femin. = feminin
fr. = francez(ă)
G. = genitiv
g. = genitiv
gen. = genitiv
genet. = genitiv
gr. = grec(esc)
grec. = grecesc, grecește
imperf. = imperfect
imperat. = imperativ
ind. = indicativ
indic. = indicativ
indicat. = indicativ
inf. = infinitiv
infin. = infinitiv
isp. = ispan
it. = italian(ă)
ital. = italian(ă)
jumăt. = jumătățit
lat. = latin(ește)
lin. = linie „rînd“
lit. = literă
l.c. = loc. cit.
loc. cit. = locul citat
maced. = macedoromân(ă)
m-să = manuscrisă
ms-crisă = manuscrisă
marg. = margine
m. = masculin
masc. = masculin
n. = neutru
n. = notă
nom. = nominativ
num. = nominativ
numin. = nominativ
P. = partea
Part. = partea
part. = participiu
partic. = participiu
pas. = pasiv
penult. = penultim(ă)
perf. = perfect
pers. = persoană
pl. = plural
plur. = plural
plusq. pref. = plusquamperfect
port. = portughez(ă)
pr. = precum
pref. = prefață
prep. = prepoziție
pres. = prezent
presb. = prezbiteră
pret. = preterit
prov. = provențal

retor. = retoroman
retorom. = retoroman
rom. = român(esc), românește
român. = român(esc), românește
s. = singular
sc. = scena
s.c. = și celelalte
sec. = secol
sing. = singular

sust. = substantiv
suplim. = supliment
s.t. = sub titlul
s.v. = sub voce
tr-n = transilvan
Tr-nia = Transilvania
V. = vocativ
vocat. = vocativ
vulg. = vulgar

INDICE DE CUVINTE, FORME ȘI ELEMENTE DERIVATIVE *

ε (prep.) 35,128, 220, 244, 254, 259, 302, 312, 315, 323, 358
a (vb.) 18, 188, 218, 252, 253
(-)a (art.) 28, 31, 33, 35 188, 219, 230, 232, 241, 243, 245, 247, 248, 254, 348
a-(pref.) 256, 257, 264
(-)a 228, 334,
abă 190
abi 65
abia (vb.) 164
abia 180, 216, 220
abiă 190, 217
abie 202
abii 202, 217
abiu 190, 202, 217
abominabil 9
abu 18, 202, 223
abur 238
abure 202, 238
acaciu 235
acasă 188
acatare 248, 249
acea 248
această 248
acei 231
acel(u) 232, 248
acela 216, 248
acelei 231
aceli 44
aceliei 44
acesta 216, 248, 301
acestu 216, 223, 248
acestui 228
acèstuia 228
aceștii 311
acia 164
acistu 223
acoapere 68
(să) acopăr 352
acoper 361
acopere 68
acoperi 68
acu 188, 237
acuma 216
acumu 216
ad' 89
adaog(u) 68, 348
adaoș 376
adaug 68, 264
adauge 69, 302
adausere 82
adausu 102
adauș 77, 264
adă 89
adăpatu 298
adăpi 189
adăpostitură 102
adăpu 198
adăusătură 102
adăusutură 102
adevărare 394
se-au) adevărat 367
adevăratu 99
adevărătate 99, 239, 394
adevărătatei 239
adevărătură 322
adevărează 302
adevăru 52, 342
adeverare 99
adeverătură 102
adeverezu 99
adevericiune 100
adeveritură 102
adinsere 297
adîncu 194
ado 89
adormi 173
adormitură 102
adormiți 173
adú 89, 219
aducu 89, 219
adunari 57, 165
adunatu 95
aduncu 224
aduș 77, 175, 377
aeastă 248
afabil 9
afară 163, 189, 223, 224
aflai(u) 70
afla-veri 297
aflu 217, 220
afoară 224
afora 163, 224
afumari 57
afundătură 102, 386
ageru 319
agru 41, 236, 296
ai (vb.) 65, 218, 252, 260, 262, 425
ai („ani“) 205, 206
-ai 18, 73, 76, 220, 231
aib(u) 18, 65, 190, 202, 217
aibă 164, 190, 202, 262
aibe 262
aibi 65, 190, 202, 262
aibîndu 65, 295 252, 257, 259, 262
ainte (de) 44,182, 298, 323, 325
aiu 207

---

*) Acest index cuprinde numai cuvinte, forme, afixe, desinențe românești (nord și sud-dunărene). Au fost incluse, de asemenea, unele forme ortografice specifice atît sistemului de scriere ciparian, cît și altor sisteme etimologizante.

-aiu 76
aiurea 389
aivă 262
aînte 44
ajun 215
ajunatu 95
ajungu 81, 215, 264
ajunsetu 81, 311
ajunș 264
ajutătoare 105
ajutătură 102
ajutoare 104, 105, 199
ajutoriu 53, 199, 236, 249
ajutorlu 63
ajutoru 199
ajutu 215
al(u) 33, 36, 37, 61, 62, 63, 166, 232, 233, 243, 244, 245, 248, 299, 302, 307, 315, 322, 348, 358, 415
alalt(u) 244, 302, 323
alaltă 321
alaltoru 244
alaltui 244
alalți 309, 360
alantu, -a 244
alanu 190
alăltoru 244
alăltui 244
alb(u) 131, 243
albeață 234
albi 202
albiciune 100
albie 202
alfu 217
aleg(u) 41, 92, 249
aleptu 41, 92, 93, 264
aleptiune 93
alergătură 102
ales(u) 41, 92, 102, 249
alese 249
alesutura 102
aleș 77, 249, 264
aleși 211
alghi 202
aliurea 44
alliu 44
almariu 208
alor(miei) 325
altariu 163, 175, 190, 236
altoru 244
altru, -a 244
altu, -ă 209, 242, 244
altui 244
alții 384
alunecu 217
alunu 190, 203, 235
am (+ part.) 18, 26, 64, 65 ,84, 218 ,219, 223, 251, 259, 261, 262, 322
am + conj. 259
am fost 259
am fost + part. 26, 27, 259
am fost știindu 261
am vrut fi + part. 88
ám (a face) 253
am(de a face) 253, 259
-am 220, 227, 258
amar(u), -ă 125, 209, 236, 243, 425
amare 41, 209, 216, 245
amarnic 125
amartie 45
amănătoriu 41
ambi, -e 189
amblu 162, 224
ame- 239
amelințare 175
amente 169
amenințare 175
amerințarei 165, 239
amestecăciune 100, 358
amic 42
amîn 41
amîndoi, -ue, -uă 243, 244
amîndoru 244
amîndouoru 244
amînduroru, -ă 217, 244
amnariu 163, 236
amorțitu 173
amploaie 10
amploiat 10
am ploiat 10
amu (vb.) 64, 202, 218, 252, 260
an de sine 389
andu 255
angel 141
angeru 189
anghiu 224
angustu 189
ani 205, 206
anima 224
anmentrea 171
an ploiat 10
antani 44
antanieu 154, 162, 179
anțărțu 245
anu 188, 189, 206
aoiei 61, 319
apa 30, 245
apă 203, 234
apăra 300
apăratu 95
apărătură 192
apăru 220
aperi,-e 191, 223
aplecat 10
apoi 44
apropiandu(-se) 255
apropiare 166, 255
apropiindu(-se) 255
aprinș 77
aprinzătoriu 104
apucu 217
apuse 97
apuțire 96
apuțitu 95, 96
ar 65, 168, 425
ar' 252
ara 52
aramă 175, 195, 205, 206
arame 175, 189, 195, 207
239, 299, 339, 359, 389
aramei 175
aramu 147, 162
arați 162
arămi 299
arătarei 57, 239
arătari 57
arătătură 102
arbor 24
arbore 24
arbure 208, 238
arce 59
arcele 59
arcu 237, 339, 341
ardere 220
ardiu 263, 264
ardoare 239
ardu 81, 199
are 65, 84, 168, 218, 25 259, 260, 262, 297 333, 389
-are 24, 239, 249, 251, 253, 261
areate 199
aremu 252
arete 238
aresescu 45
areți 252
argentariu 188
argentite 171
argențite 171
argint 45, 187
ari (vb.) 252
-ara 57
arii 226
arią 210
ariciu 216, 235
aricsu 150
arie 226
arídu 255
arină 41, 191, 401
arinte 199
arisîndu 255
arisu 255
-ariu 24, 105
arî 65, 168
armătură 102
armariu 208
armeanu, -ni 191, 196
armenu, -ni 196
armianu 189, 191
arsu 102, 264
arsură 249
arsutu 102
arș 81, 264
aru + inf. 188, 252, 260
arumigari 86
arumigu 86
arupse 72
arupsemu 72
arupseră 72

arupseși 72
arupsetu 72
arupsîndu 255
arupsu 255
arupșu 72
arupu 255
arzu 249, 263, 264
arzutură 102
așa 216
ascultare 86, 297
ascultarei 57, 239
ascultari 57, 86
ascultatu 95, 96
ascultătură 102
ascundu 264
ascunsă 95, 97
ascunsoare 104
ascunș 78, 264, 317
ascunzu 194
ascuțu 257
aseamene 171, 207, 366
asemănăciune 100
asemene 243
ashpectu 43
asimă 45
asinu 235
aslanu 45
aspru, -i 198, 200, 220, 243, 389
astă 248
astu 248
astupu 194
asupra 219
asupră de 180, 351
asupriciune 100
asupritură 102
asudu 212
asuzi 212
aș 209, 252 — 254, 260, 261, 425
aș fi + part. 261
 așa 180, 211, 216, 220, 228
așezătură 102
ași 219
așișdere 180
așișderea 210, 216, 228
așternu 211,263
atanți 244
atare 216, 249, 323, 325, 328
-ate 58, 239
atingu 264
atinș 264
atît 249
atîta 216,244
atîtea 244
atîtînd 322
atîtoru, -a 244
atîtu, -a 216, 244
atîți 244
atunce 358, 367, 369 370, 396
atunci 216, 228
atuncia 188, 216, 228
aț 351
ață 214, 234
ați 218, 252, 260
-ație 9
-ațiune 8
au 44, 70,252, 262, 390 426
au fost arîndu 348
-au 199
aua 61, 216, 233, 237
auáțe 426
aúă 41, 61, 233, 319, 337
auăi 61, 233
(să) audă 260
aude 199, 200, 256
audi 225
audiire 128
audiu 225
audî 128, 129, 225
audu 199, 256
aueei 319
aúei 61, 233
auo 61
aur(u) 45, 187, 188, 224
auz 34
aurariu 188
(să) auză 260
auzi 200, 225, 255, 256
auzí 142, 254, 256, 258
(nu) auzi 256
(să) auzi 259
auzia 257
auziai 257
auziam 257, 258
auziamu 257
auziați 257
auzia(u) 257
auzii 70, 258
auziiu 70
auzimu 256, 258
(să) auzimu 260
auzindu 254
auziră 258
auzirăm 258
auzirămu 258
auzirăși 258
auzirăți 258
auzire 249, 253, 254
(nu) auzire 255
(să) auzire 260
auzireai 260
auzireamu 260
auzireare 260
auzirearu 260
auzireaș 260
auzireați 260
(să) auzirem 260
(să) auziremu 260
(să) auziretu 260
(sp) auzireși 260
(nu) auzireți 255
auziru, -e 258
auzise 258
auzisem 258
auzisemu 258
auziseși 258
auziseți 258
auziși 258
auzitoriu, -e 253, 254
auzitu, -ă 253, 258
auziți 255, 256
(să) auziți 260
auzi-va 259
auzu 212, 225, 256, 257
(să) auzu 259
av 199
avăm 65
avăm a gusta de 305
avea 220, 262
aveam 252, 262
aveare 202, 203, 220
avem 65, 252, 259, 262
avemu 252
avendu 224
avére 28, 65, 239, 252, 253, 257, 262
aveți 252, 259, 262
avi 65
avîndu 34, 65, 190, 224, 252, 262
averi 252, 262
avundu 254
avurem 252
avusem 252
avutu 252, 262

-ă 59, 60, 105, 212, 218, 229 — 233, 235 — 237, 241 — 244, 249, 254, 257, 260, 266
-ăi 61, 166, 242, 248
ăl 33, 36
ăla 189, 248
ălu 248
-ări 57, 165
-ării 165
ăsta 189
ăstu 245
-ăt 102
-ăți 58

ba 216, 218, 230
babtizare 44
bală 218
bale 216, 218, 230, 234
baptezu 203
baptizare 44
barbați 239
barbă 188, 230, 234
barbe 59, 233
(să) bată 260
bate 255, 256, 260
batemu 256
(să) batemu 260
batere 253, 262
(nu) batere 255
batere-aș 260
(nu) batereți 255
bateți 255, 256
(să) bateți 260

bate-veri 259
batgiocorosu, -i 338
batiu 257
batjocurie 105
batjocuritură 102
batu, 189, 211, 256, 257, 263
(să) batu 259
batundu 254
(să) bature 260
(să) baturem 260
(să) baturemu 260
(să) batureşi 260
(să) baturetu 260
baţi 189, 211
(să) baţi 259
baua 218
bauă 230
bautezu 177, 203
bautizare 44
bărbatu 188, 220, 229, 230, 235, 239
bărbatului 390
bărbaţi 229
băsearcă 415
băseareca 43
băsearică 191, 415
băsierecă 43
băşă 41
băşarecă 43
băşarică 43, 415
băşearecă 43
bătea 257
băteai 257
băteam 257, 258
băteamu 257
băteaţi 257
băteau 257
bătedzu 415
bătez 44
bătînd 254
bătrînu 201
bătrîneaţa 61
bătrîneţă 61, 424
bătrîneţe 234
bătu 258
bătui 258
bătumu 258
bătundălui 255
bătundu 254
bătură 258
băturăm 258
băturămu 258
băturăş 258
băturăţ 258
(să) băture 260
(să) băturem 260
(să) băturemu 260
(să) băturesi 260
(să) băturetu 260
băturu, -e 258
bătuse 258
bătusem 258
bătusemu 258
bătuseşi 258
bătuseţi 258
bătuşi 258
bătutoriu, -e 253, 254
bătutu, -ă 103, 253, 258
bătutură 102, 103
băui 263
băut 263
băutoriu 263
-be 263
bè 129
bea 216, 253
beai 197
beam 263
beau 191, 197
beave 203
bei 263
beie 191, 263
bemu 263
bene 163, 169, 190, 206, 224
benefecătoriu 329
berbeace 202, 220
berbece 28, 238
beseareca 43, 176, 304, 348, 351, 354, 360, 362, 367 386, 390
besearică 43, 191, 384
beshica 150
beşica 28
beşică 202, 234
beşice 233, 234
betranu 189
betrânu 163
beţi 263
beţie 242
beţii 242
beţiu, -ă 242
beu 129, 202, 263
beve 129
bevu 202, 263
-bia 164
-bil 9
bilşug 124
bilşugare 124
bine 163, 190, 192, 202, 206, 223, 224, 227, 228 247
bisearică 43, 176
biuşug 124
-biu 164
bîndu 263
blandu 189
blastemá 176
blastemu 204
blăstăm 176
blăstem 176
blăstemare 208
blăstematu 176, 317
blîndeţă 61, 234
blîndeţe 61, 234,
blînzie 105
boaçe 41
boacetu 98, 400
boariu 235
bob 42
boce 202
bocescu 98
bócetu 237
boci 41
bombac 140
botejune 299
botez 44, 164, 177, 221
botezu 200, 202, 203, 225
bou 235
bour 140
braciu 164
braţă 214, 236
braţu 236
brăcămînt 415
brăţariu 236
brumă 234
buboniu 236
bucate (pre drum) 42, 390
bucatele 351
bucă 300
bucine 297
(mă) bucur 42
bunu, -ă 15, 199, 206, 228, 229, 233, 236, 239, 240, 242, 243
bunătate 239
bunătăţi 239
bună veghiare 392
bunătate 100
buneţe 234
buni, -e 228, 229, 242
burete 238
buricu 216, 237

-c 16
ca 129, 216, 219, 226, 228, 243, 295, 298
-ca 242
(se) cade 250, 304,
cagliu 217
cai 154, 205, 207, 236
cal(u) 131, 202, 203, 207, 216, 235, 236
calari 57
calarii 57
calcaniu 44, 154, 236
calcanju 150
calcanyu 45
cald(u),-ă 30, 131, 208, 216, 243
cale 131, 154, 165, 205, 207, 236, 239
caliei 58, 239
calore 41
calvu 41
cam 216, 219, 227
camai 219, 311, 358, 400
camp 140
candu 189
canduva 226
cane 189
cantu 150
cap(u) 140, 216, 237, 240
capetuniu 236
capete 237

capetu 237, 240
capitiniu 44
capraa 140
capulû 232
cară 209
care 214, 245, 247, 248, 249
carea 247
carei 304, 348
carele 247
careva 253
carile 247
carili 247
carne 16, 239
carpănu 235
carte 221, 239
carți 58, 165, 189, 239
carțile 384
caru 209, 236
casă 234
caseei 61, 298, 318, 325
casei 165, 239, 342, 354
cașu 236
catie 129
catra 224
cauda 44
cautareși 86
cautu 203
cavall 140
cavalu 202
cazi 262
că 129, 194, 219, 226, 248
cădea 262
cădea-vă-s-ară 348
cădzu 52
căi 154, 207
călare 58
călari 57
călarii 57
călariu 57
călăcătoare 218
călcătoariă 218
călcători 218
călcătură 102, 321
călcăniu 154
călcîiu 154, 189, 198
călcîniu 44, 189, 198, 206
căli 174, 189
călțămîntul 57
cămară 41
cămeșe 233
cămpană 41,
căndo 149
cănuntu 243
căpăstru, -e 237
căpătîiu 44
căprariu 235
cărare 113
cărarea 124
cărbune 238
căreia 247
cărnuri 239
căroare 41, 239
cărora 220, 247, 248
căroru 220, 247
cărtulari 333, 384
cărtulariu 176, 296
cărturariu 176, 296
cărți 165, 189, 239
cărui 220, 245
căruia 247
cărunteațea 61
carunteță 61, 234
căruntu 207
căsătoriu 103, 296
cătă 193
cătelin 326
cătră 179, 193, 219
cățea 208
cățelu 236
cățin 41
căutari 86
căvalu 203
căzătoriu 104
căzutoriu 104
căzutu 103
căzutură 102, 103
ce 191, 213, 214, 247, 248, 295, 307, 315
-ce 262, 263
cea 30, 245, 248, 315
ceacere 41
ceacire 41
ceaea 248
cealaltă 244
ceamă 227
ceapă 234
ceară 168, 198
ceară (vb.) 168, 190
ceare 190, 333
ceareți 302
cearcă 168, 219
cearce 213, 219
ceasta 248
ceastă 248
ceea 248
cei 62, 66, 191, 205
ceia 300
ceie 66
ceiu 66, 209, 263
cel(u) 33, 36, 37, 62, 219, 232, 243, 245, 248, 253, 336
cela 62, 248
cela ce 248
celalaltu 248
celariu 236
celălaltu 244
celea 248
celei 62, 231
celeia 248
celeiălalte 244
celi 231
celia 248
celora 248
celorălați, -e 244
celu ce 248
celui 52
celuia 248
celuia cui 326
celuiălaltu 244
(mă) cemu 227
cene 169, 191, 248, 307, 359
ceneva 169
cerbice 239
cerbu 201, 202, 235
cercari 57
cercelu 236
cercetă 69
cercetezu 69
cercetu 69
cearceți 69
cerci 213, 219
cercu 213, 219, 237
cere 66
cerea 321
cereșu 235
ceri 205
ceriu 199, 209, 263
ceriure 167, 237, 333, 367, 368
ceru 20, 199, 235, 237
ceru (vb.) 190, 263, 302
ceru 227
cerule 236
cernu 263
cernui 263
cernutu 263
cersu 263
cerș 263
cerșutu 263
certa 370
cerusetu 83
cesta 248
cestu 223, 248
ce și ceva 248
cetate 203, 241
cetați 62
cetăției 299
cetere 233
ceva 213
cevetate 203
charu 225
cheie 239
chem(u) 172, 262
chemă 190
chemătură 102
cheptu 202, 227
chiagu 217
chiaie 189, 204, 207
chiama 226
chiamă 198, 207, 213, 225, 227
chiame 165
chiamu 224
chiaru 207, 226
chiave 204
chicioru 202
chiem(u) 172, 190, 223, 224
chiema 190
chiemi 190
cheptu 199, 223
chiiae 189
chilya 45
chin 42
-chiu 207
chrisma 225

chrisosma 45
Christosu 225
ci 213, 214
ciamă 213
ciară 189
cicioru 202
cină 190, 191
cinci 214, 243
cine 140, 191, 192, 201, 214, 248, 305, 307, 315, 328, 333, 348
cine 233
cineei 305
cingu 93
cinse 75
-cioru 211
cistu 223
citatile 232
-ciu 236
-ciune 9, 98 – 100, 105, 211, 212,
cântu 151
câr 140
cîine 196
cîmpi 60, 172, 342
cîmpu 236
cîmpuri 172, 236
cînd 174
cîndai 400
cîndu 224, 296, 298, 299, 312, 370
cîne 196, 231, 238
cînele 231
cîntătoriu 103
cînte 358
cîntecu 237
cîntu 206, 224
(nu) cîștigareți 302
cît(u) 193, 203, 207, 242—244, 249
cîte 244, 245
cîtui, -ei 244
cîtuva 244
clemi 44
cliae 44
cliagu 217
cliaru 226
cliama 198, 208, 225, 226
cliamă 44, 213
cliemu 44
cloca 213
clocescu 214
clocire 213
co- 220, 248
coace 248
coadă 188, 234
coajă 212
coamă 234
coapsă 152, 203, 213, 217, 234
coapse 75, 81, 203
coardă 205, 221
coastă 234
coate 237
coctu 153
cocu 81, 153, 203, 264
coda 44
coifu 164
coliu 236
colo 248
compar 140
comunicațiune 10
con 10
confortabil 9
conscientia 10
conştiință 10
contenesc 10, 12
contenit 304
contenitură 102
copere 68, 256
coperi 68
coperimînte 60
coperitu 95, 96
coperiu 193, 220
coperu 257
copia 41
coprinde 10
copsi 152
copș 81, 264
copt 26
coptoriu 173
coptu 153, 264
corastă 176, 189
corastră 176, 358
corbu 28, 202, 235
corbûlu 232
corechiu 193
corn(u) 140, 235, 237
coru 41
corvu 28
cosu 76, 219, 220, 263
cote 162, 193
cotu 188, 193, 203, 236, 237
creastă 234
creapă 197
creape 197
creda 162
crede 162, 156
credencioasă 171
credență 171
credincioși 96
credinte 92
credință 92
credinți 92
crediu 257
credu 257
crepe 197
crescere 142
crescu 263
crescutu 95, 96
crestu 205
creştea 336
creștetu 237
creştinu 191, 205
crezi 256
crezu 257, 263
crezumu 75
crezutu 95, 96
cruce 140, 239
cruciș 125
crudu 243
cruntu 204
csicsoru 45
csocu 150
cu 10, 194, 220, 228, 246
-cu 81, 213, 214, 237, 242, 264
cu- 81, 264
cubee 41,
cubiu 217
cucuiu 174
cuculiu 174
cucurbetă 217
cucurbeu 217
cucută 194
cufuri 37
cufuriu 256, 257
cugeta 124
cugetătură 102
cegetu 220, 237, 240
cui 248
cuiariu 236
cuibu 217
cuie 68
cuiiariu 189
culă 208
culcu 194, 216, 220
culegîndu 214
culegu 208, 264
culeptu 93
culepțiune 93
culesu 264
culeș 264
culme 140, 239
cum 174, 334
cumăndari 165
cumeneca 171
cumenecăm 171
cumenecăciune 10
cumenecatiune 10
cumenecătură 171, 386
cumeneca 171
cumenecu 192
cuminar 192
cuminecăciune 100
cuminecăciunea 10
cuminecu 192
cumîndari 57
cumnatu 235, 243
cumnate 236
cumpărat 13
cumpărătoriu 12
cumpăru 220
cumpere 191
cumperi 191, 223
cumpliciune 100
cumplire 96
cumplitu(l) 95, 96, 182, 296
cumu 315, 351
cumva 42
-cundu 255
cuniariu 189
cunie 68
cuniu 236
cunoscumu 75
cunoscundu 82
cunoscutură 102

cunoștea 339
cunoștință 91, 234
cunoștinți 91, 347, 358, 384
cursoare 104
cunusa 246
cunuse 246, 362
cunusu(l) 246, 298, 301, 311, 362
cunuși 246
cupă 234
cuprinsătură 102
cuptoriu 236, 249
curatu 243
curățiciune 100
curcubetă 217
curcubeu 217
curechiu 193
curendu 224
curente 190
curg 68
curge 68, 178
curgi 68
curgu 264
curîndu 83, 196, 213
curre 68, 132, 178
currere 81
curri 68
curru 68, 264
curse 313, 318
curoarė 239
cursu 95, 96, 264
cursură 102
curș 78, 264
curte 194, 239
curu 237
curundu 83, 174, 196, 213, 224, 254, 403
cuscare 220
cuscientia 10
cuscru 194
cuscre 236
custa 87, 348
custarem(u) 87, 88, 318
custu 220
cuștiința 10
cuștiință 10
cutare 248, 249
cutăruia 249
cutăroru 249
cute 194, 239
cuțeniu 12
cuțitu 237
(să) cuveniea 172
cuvente 60, 140, 163, *170*, 362, 384
cuviință 92
cuviinte 92
cuviinți 92
(se) cuvine 250
cuvinte 163, 190, 223, 236
cuvîntu 190, 237
cuvîntule 236

da 129, 226
(nu) da 256
dai 16, 21, 203, 261
daole 244
daoloru 244
dapănu 220
dare 255, 261
dari 57
datoriu 125, 177, 189
datornic 125
datu 95, 96, 246, 261
datu-mi 200
datu-mi-s-au 200, 220
dați 198, 261
dați-mi (-le) 198, 219
dau 34, 70, 129, 199, 203, 251, 256, 258, 261
dă 129, 191, 203, 213, 219, 223, 226, 246, 255, 256, 261
dădui(u) 70, 261
dă în 372
dăm(u) 261
dănăoară 386
dătătoriu 104, 217, 261
dătoriu 103, 217, 261
dăunăzi 191, 244
de 90, 163, 190, 191, 199, 213, 220, 223, 228, 245, 260, 302, 351
(unul) de nói 317
de + inf. lung 318, 319, 351, 400
de aș auzi 260
dè 129, 260, 261
de- 81
-de 260, 262, 263
dea 197
deaca 219
deacă 219
deáde 70, 71, 72, 299, 301, *304*, *307*, *313*, *318*, 339, 342, 359, 375, 384, 385, 387, 400
deadem 70, 71
deaderă 70, 71
deadere 82, 86, 400
deadet 70, 71
deadetu 298
de adevăr 298
deae 197
deageru 220
de-ainte 387
de-a prima 319, 321
deasupra 219
debetoriu 202
deca 219
decă 219
dece 213, 333
decinde 328
ded 26, 45, 70, 72
dedease 83
dede 26, 261
dedeiu 72
dédemu 261
dedere, -u 261
dedesem 261
dedesuptu 219
dedeș(i) 26, 70, 71, 258, 261, 334, 351
dedetu 261
dedi 65, 213, 258, 261
dediu 70, 72, 76, 213, 334, 361, 376, 400, 401
dee 129
defăimăciune 100
defăimu 257
degetariù 236
degete(le) 235
degeteloru 235
degetu 227, 235, 237
degetulu 235
degetului 235
deie 191, 260, 261
deietoriu 103
de în 34, 179, 295, 296, 302, 307, 309, 316, 332, 333, 334, 336, 358, 359, 361, 364, 367, 368, 369, 371
de începutul 334
de întăi 179, 332
de între 297
de întru 179, 307, 315, 362
dejghețu 210
delá 141
delungare 340
demandațiune 41
demanetia 223
demineață 196
demîndu 41
demîneața 304, 332
demîneață 176, 190, 196, 223, 229, 302, 312, 315, 326, 328, 329, 358, 389
demîneți 322
den 34, 179, 321, 322, 325, 328, 332, 333, 339, 342, 343, 354, 358, 359, 360, 361, 364, 370, 376, 377
denăinte 44
denemicare 100
denemicăciune 100
den primă 325, 329
dentăniu 68, 315, 323, 325, 326, 329
densu de noapte 329
dente 140, 169, 190
denti 140
de-ntîi 389
de'ntîiu 245
dentr' 369, 377
dentre 325
dentru 325, 333, 376
denți 169
deocliu 44
depre 194
de prespre 300
depreună 180, 321
de prima 245, 315
de primă 245
deprinsemu 81
deprindu 264

dereagă 197
deregători 351
deregătorie 347
derege 177
deregtu 203
deregu 92, 203, 264
(să) dereptară 361
dereptate 232, 239, 302, 326, 334, 339, 342, 347, 351, 362, 390
dereptătură 102
dereptății 360
derept(u), -e 42, 92, 97, 203, 213, 223, 243, 254, 264, 295, 296, 304, 309, 318, 322, 326, 332, 351, 359, 361
dereptiune 93
derese 307
deresu 92, 264, 307, 362
dereș 78, 264
des- 256
de-sătulu 216
descalțu 190
deschidu 210
deschisu 44, 95, 96
descindu 81, 264
descingă 81
descingu 81
descinș 264
descoapere 68, 359
descopere 162
descoperemînt 395
descoperimîntu 105
descoperi 68
descoperitură 102
descoperiu 257
descultu 190, 194
descumpărare 323
descumpărătură 102
descupărîciune 100
desfac(u) 72, 228
desfătăciune 100
desfeapsese 299
desghețu 210
desmînietură 102
desmîntu 210
despartu 257
depărţit 70
despic 41
despoiatu 42
desprinsutură 102
despuetoriu 67
despuiatu 375
despuietură 102
despuitoare 392
despuitoriu 311, 354, 384
despunetoriu 103, 167
despusu 95, 96, 299
destingu 81, 264
destinș 264
destulu 216
desu 207, 211, 243
desupra 315, 386
desveștiu 41
deşchidu 210
deşchisu 78, 182, 340
deșertate 99
deșertatu 99
deşertăciune 168
deşertu 243, 249
deşerție 340
deși 211, 253
deștinse 299, 309, 329
deștinsere 86
deștinș 78
dete 261
deteră 261
detoriu 125, 202, 203, 216, 217
detunătură 102
de-ți 260
deunăzi 191
devetoriu 203
dezlegătură 102
dezmierdăciune(le) 100, 168
dezmîntu 210
di 384
dic 149, 192, 198
dice 213
die 230
dieu 140, 200, 225
dii 150, 212
di în 299, 384, 386
di într' 386
dimineaţă 176, 190, 223
din 34, 179, 321 ,322
-diu 264
dinainte 44
dinaparte 426
dinioară 318
dinte 190, 230, 238
dintîiu 245
dintru 179
dio 193
diosu 200
direg(u) 92, 177
direptu 92, 213, 223
diresu 92
disi 152
disicu 41
dispoiu 42
dispoli 44
dispoliatu 42, 44
dispolyu 45
dispuliatu 44
disvescu 41
diș 182
dî 129, 151, 224, 225, 226, 229, 230
dîce 140
dîcu 129, 225
dîmă 41, 415
dîncu, -a 216, 246
dîuă 230
doaă 163
doaăi 166
(se-lu) doaiă 155
doamna 153, 195, 226
doamnă 219, 226, 232, 233
doamne 219, 220, 231, 232, 233, 235, 236
doamnei 232, 233, 239
doamnelor 232, 233
doamnii 239
doamno 233
doao 163
doarmă 219
doarme 219
doi, -ă 197, 236, 242, 243, 244, 245
(al) doile 61, 358
doili 244
doiloru 244
dol 42
Domnedieu 189, 224
domnescu, -ă 234
domnește 234
domni 34, 198, 219, 235, 236, 237
domnia 226
domnia-ta 246
domnili 34, 235
domniloru 198, 235
domnise 84
domnu, -ă 33, 193, 195, 200, 206, 211, 216, 219, 235, 236, 242, 243, 244, 318
domnule 220, 233, 235, 236
domnulu 34, 36, 232, 235
domnului 200, 235
Domnezei 328
Domnezeu 315, 316, 326
Domnu-zeu 242
dor 218
(se lu) dora 155
dormi 163, 173, 219
dormiea 173
dormiiu 173
dormind 173
dormiretu 87
dormu 219, 257
dorori 173
dosu 209, 237
două 190, 199, 200, 245
douăsprăzece 245
douăzeci 42, 245
drace 236
draci 236, 300
dracu 236
drăcească 233
drăceascăi 61, 233
drăceștiei 233
dreg 177
dreptu 92, 223
du 256, 263
-du 81, 257, 264
ducatu 364
ducați 364
ducă-se 260
duce 256
ducere 253
(mă) ducu 93, 210, 250, 256, 264
dulce 243
dulceţiei 316

dumbravă 113
dumeneca 313
dumenecă 171
dumestecu, -e 358
du-mi-te 247
Dumnezău 336
Dumnezeu 30, 212, 224, 228, 242, 376
Dumnizau 189
dupa 195, 224
după (ca) 193, 194, 219, 228, 322
dupe 193
duplu 42
dupre 193, 194
durea 262
durmi 163
durmimu 219
durmindu 219
durmiri 86
durmiți 219
durnjiri 86
duroare 239, 348
durori 339, 352
durui 262
durumu 75
durutu 262
dusără 82
duse 70, 82
duseiu 70
dusem 70
duseră 70
dusese 296
duset 70
dusetu 298
duseșu 70
dusi 152
dusu 264
duș, 70, 72, 77, 78, 264, 336
dzicu 21
dzisă 400, 401
dziș 340, 394
dzîș 401

e (vb.) 66, 191, 231, 251
e („et") 42, 180, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 305, 307, 309, 315
e („utique") 296
-e 16, 17, 59, 61, 166, 167, 168, 172, 212, 218, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 256, 257, 258, 260, 262
ea 180, 196, 248, 295, 297
-ea 218, 234
eaea 248
-eală 105, 208, 218, 219
eale 248
ealea 248
-eamă 191
-eanu 191
eapă 203
earbă 153, 190, 204
-ească 234
easta 248
-ează 255, 256, 257
-ecu 105, 237
ei 30, 62, 168, 198, 219, 241, 242, 248, 296, 297, 298, 299, 326
ei (vb.) 253, 258
-ei 166, 169, 220, 231, 232, 233, 241, 242, 246, 247
e(u) 168, 197, 198, 232, 241, 245, 248, 250, 296, 300, 301, 364
ela 189, 205
-ela 129, 205
eli 44, 141
-elu 105, 236
-em 227
-emi 246
en 192
-en 60, 171
-ena 190
-endu 171, 255
-ene 169
-ente 57, 60, 169, 170
-ență 105
-enți 169
-enu 190
enumerație 43
epa 190
epe 190
epure 225
era (+ part.) 27, 69, 70 251, 252, 254, 298, 316, 317, 339
-era 84
erai 251
eram 206, 216, 227
eram (+ part.) 66, 69, 127, 251, 252, 253, 254, 259
eram făcîndu 261
eram lăudătoriu 261
eram să viu 251
eramu 190, 227, 251
erați 251
erau 251
erbi 172
erburi 172
-ere 239, 249, 251, **253** 262, 263
ereai 252
eream 252
eri 190, 224
-eru 237
esci 251
-escu 69, 234, 212, 251, **257**
ese 246
esiire 128
(a) esî 128
esta 189, 205
este 66, 190, 191, 251, 252 260
estu 248
esu 211, 219, 220
eșitul 342
-ește 256, 257
ește 257
eși 168
ești 251, 252, 257
eta 42
-ete 239
eti 246
-etu 98, 237
-ețe 61
eți 253
-ețu 105
eu 193, 199, 245
Europa 241
-ezi 257
-ezu 69, 212, 257

fabru 44, 202
fac(u) 34, 70, 72, 89, 92, 140, 149, 189, 203, 210, 213, 214, 225, 228, 251, 256, 257, 263
(să) facă 228
face 128, 210, 213, 220, 225, 253, 256
(nu) face 256
(se) face 35
facemu 213
facere 239, 249
facerea 395
facere-aș 90
faci 189, 192, 210, 213, 225
facia 164, 225,
factu 203
facù 128, 142
(să) facu 70
facundu 224
façie 140
fag(u) 140, 235
faguru 214, 236
faimă 206
falei 58
fame 223
faptă 95
faptu 26, 42, 92, 94, 95, 182, 203, 249, 263, 311, 321, 328, 387
fapturi 387
fară 193
farina 192
farină 175
farinâ 150
farmăcu 176
farmec(u) 176, 191
fașă 72, 212
fata 62
fată 162, 189, 197, 216, 223, 229
față 43, 189, 195, 214, 216, 218, 225, 234
fațe 214
fați 214
fauă 42
fauru 44, 202, 235
fă 89, 219, 256, 263
făcătoriu 94, 104, 218, 263

făceam 220, 252, 263
făcîndu 218, 224, 263, 390
făcui(u) 70, 263
făcuse 27, 84
făcuși 263
făcut(u) 26, 70, 92, 228, 263, 298, 328
făgădaș 124
făgădui 124
făgăduiesc 124
făină 68, 175, 207, 209
fămeaia 304
fămeaie 341, 342
fămeie 42
fămlîndu 217
fănină 68, 175, 207
făptoriu 96, 103
făptură 95, 213
fără 193
fărină 68, 207
fărmăca 176
fărmăcătoriu, -ă 176
făru 191
fățăciune 100
fătu 190, 191, 201, 202, 224
fățariu 125
fățarnic 125
feace 70, 71, 295, 311, 315, 318, 328, 329, 333, 342, 361, 395, 400
feacem 70, 71
feaceră 70, 71, 322, 328, 361
feacet 70, 71
feamină 42
fearbe 204
feată 162, 197, 216
feate 162, 197, 216
feațe 43, 216, 218
fece 26, 128, 263
feccase 83
feceaseși 83
fecemu 263
feceru, -e 263
feceș 182
feceși 26, 70, 71, 263
fecetu 263
feci(u) 26, 45, 70, 72, 76, 258 263, 394, 400
fecior 177, 201, 212, 235
fede 42
fereastă 176, 209
fereastră 176, 207, 209, 210
ferecaţi 300
ferecătură 102
ferestre 59, 233
fericăciune 100
fericie 105
ferire 87
fericitură 102, 351
fete 163, 190, 197
fetu 163, 190, 224
feţei 22
feţi 190, 202, 224
feţiei 22
feţii 22
fetoru 201
fi 66, 88, 198
fia 190, 224
fiară 189, 229
fiată 189
fiate 189
fiațe 189
fiă 207
ficatu 236
fică 42
fie 190, 236
(să) fie 204, 223, 224, 248
fieară 202, 209
fierb(u) 73, 76, 201, 202, 225, 257, 263
fierbinte 169, 90
fierbenteală 169
fierbenţi 169
fierbinte 91, 92, 190, 243, 249
fierbințeală 65
fierbù 73
fiere 239
fierse 73, 75
fierș 264
fiertu 264
fieru 191, 199, 201, 202, 204, 109, 225, 227, 229, 236
fierul (plugului) 43
fieşcui 367
fieși 248
fieșice 248
figu 42
fii 236
fiia 232
fiiară 189
fiiă 232
fiie 232, 233
fiiei 232
fiiele 232
fiielor 232, 233
fiili 235
fiilor 235
fiindu 252
fiinţe 92
ființă 92
fiinţi 92
fiitoriu 192
fiiu 63, 154, 253
fiiue 52, 295
fiiule 235, 236
fiiulu 235
fiiului 235
filia 44, 45
filiu 44, 141, 154
fimu 252
fire 198, 252
(nu) fireţi 352
firu 224, 225
fiţi 252
fiu 63, 200, 207, 233
fiu (vb.) 252
fiutoriu 252
finu 190
fîntînă 162, 194, 195, 234
fîntîne 166, 233, 234
fînu 237
flamură 42, 234
flămîndu 217
flămînzie 105
flămînzire 86
floace 237
floare 140, 208, 239
flocu 236, 237
fluieru 237
foaie 234
foaie 131, 239
foame 223
foarte 243
focu 237
focul 113
foiu 207
folossitore 141
fome 163, 190
fornu 204
fortu, -a 42
fost 66, 219, 252, 259
fracilje 150
fragedu 176, 243
fraget 176
frangu 189
frasinu 235
frate 63, 193, 195, 209, 238, 239, 240, 243
fratele 297
frate-so 195
frate-to 193
fratilî 232
fratîni 241
frați 239
fraților 239
frăgariu 235
frămîntu 217
frație 150, 241
frăţii 241
frățime 239
frățîne 241
frăţîni 241
freamătu 98
freametu 204
fremetu 237
frigare 24
frige 225
frigi 225
frigîndu 224
frigu 203, 225, 237, 238, 249, 264
frigundu 224, 255
frigure 59, 238
friguri 42
frimbiă 217
fringe 190
fripse 203
fripsi 152
fripș 264
friptu 264
friptură 249
frîe 207
frîmptu 93, 207, 264
frîmse 311
frîmș 78

rîmt(u) 93, 207
frîn(u) 44, 237
frînă 166
frîne 44, 207, 237
frîng(u) 81, 93, 207, 264
frînge 190
frînsu 264
frînș 264
frînși 78
frîntu 93
frîu 44, 190, 207
frumosu 211, 217, 243
frumoși 211
frumuseța 234
frumusețǎ 234
frumusețele 234
frunte 194, 239
frunză 15, 194, 195, 218, 234
frunze 218
fruptu 42, 237
fruptul 389
frupture 237
frut 42
fu 52, 73, 332
fuga 140
fuge 140
fugi 128
fugire 128
fugu 257
fui 66, 73, 82, 85, 252
fuioru 237
fulgeru 237
fum(u) 73, 75, 237
fumealie 42
fumelie 44
fundu 237
funingine 207, 239
funtana 162, 195, 224
fură 73, 82, 209
furcă 234
fure 73, 82, 83, 85, 86, 87, 209, 302
furem(u) 85, 87 127, 216, 252
furetu 85
furi 85
furim(u) 45, 85
furitu 85
furmă 194
furnică 206
furtiș 125
furtișag 124, 125
furtu 125
furtușag 125
furu 73, 82, 209, 235
fusă 236
fusem 216, 252
fuseși 73
fusetu 83
fusu 236
fuşte 211
fuștelu 236

-ga 242
galben(u) -ă 171, 364
galbeni 346, 367
galina 192
galină 44
gallina 44
gaură 213
găină 207
gălbenare 171
găliină 207
gălină 213
-ge 263
geagetu 227
geamă 205
geame 214
geametu 98
geană 190, 191, 214
geață 227
gemănări 375
geme 140
gemetu 237
gemi 214
gemu 214, 263
genere 225, 238
gente 42
genuche 167
genuchele 60
genuchi, -ă 236
genuchie 60
genuchiu 131, 176, 207, 236
genunchi(u) 60, 167 207
genucliu 44
genuclu 131
germe 227
gheață 44, 45, 207, 214, 227
ghela 86
ghersu 202
ghiacia 154
ghiînde 190, 207
ghinda 47
ghindă 239
ghinde 189, 239
ghine 45, 202, 223, 227
ghinta 32, 45
ghintă 42
ghinu 202, 225
ghiușug 124
ginere 150, 201, 215
gingeia 150
gingie 214
ginte 32, 125
gioi 201, 215
giosu 201, 212
ginu 201, 202, 225, 341
ginuclemu 44
giudeațe 395
giudeațele 339
giudeci 60, 341
giudeț(u) 338 341, 401
-giune 215
giuru 215, 221
giuruiesc 124
gînd 124
gîndi 124
gîtu 188, 194, 209, 237
gjela 150
gjine 150
gjone 150
glagie 140
gliacia 154, 164
gliemu 44
glietiu 44, 45
glitzatu 44
glitzi 44
gloată 125
glyetzu 45
gol 42
golesc 42
grasu 243
graiu, -re 237
grăi 44
grăiesc 113
grăisetu 83
grăndine 44
grăsime 239
grăunțu 207
grea 218, 233, 242
greacu, -ci 196
greaiu 237
greáiură 237
greale 218
greață 42, 321
grecianu 191
grecu,-ci 196
grei 244
greime 105, 239
grele 242, 244
greșire 86, 87, 297
greu 242
greutate 100
grindene 171, 239
grindeni 171
grindină 44
grindine 339
grîe 207
grîne 44, 207, 237
grînu 237
grîu 44, 189, 207
grosu 210, 243
groși 210
-gu, -ă 81, 214, 242, 264
gubărnat 13
gubărnátăr 13
gubărnație 13
gubernatu 209
gudescu-mă 42
-gundu 255
gură 234
gure 59, 233, 234, 394
gurele 59
gûtu 147
-gutu 102
gutuiu 212, 214, 235
gutunie 44
gutuniu 206, 213
guturariu 209
γie 415
γinγiț 415

haina 140

haru 205, 225
hăl(u) 33, 36, 248
hăla 205
hărtie 221
hăsta 205
heavră 42
heleșteu 113, 124
hemeliu 225
hemeiu 205, 225
heru 227
hiantu 255
hiară 202, 204
hică 42
hiclean 124
hicleșug 124
hierbenteală 169
hieru 199, 201, 202, 204
higu 42
hilia 44
hiliu 44
hilju -nju 63
himu 252
hiru 225
hitlean 124
hiți 252
hora 140
horn(u) 140 204
hoste 140
hrănesc 204
hreametu 204
hrismă 225
hristiani 166
Hristosu 205, 221, 225
hulpe 201, 203, 204
huma 225
humă 205, 225

(vb.) 64, 66, 191, 192, 196, 253
(-) i (art., pron.) 34, 35, 45, 63, 219, 231, 247, 360, 361
-i (term.) 17, 34, 59, 72, 166, 172, 198, 212, 233–240, 242, 257, 258
-ia 234
ia 31, 191, 196
iai 187, 261
-ianu 191
iapă 190, 234
iară 180
iarbă 190, 198, 202
-iáre 166, 262
iarnă 190
iau 154, 187, 251, 256, 261
iă (vb.) 256
ie 42, 163, 207, 236, 256, 261
iè 260
-ie 105, 172
iei 191, 198
(să) ieie 191, 260, 261, 263
iepe 190
ieptu 213
iepure 154, 198, 207, 220, 238
ieramu 190
ieri 190, 191
ierna 190
iertu 154, 202, 207
ieste 190
iesu 257
iéși 256
ieși 256
ieșire 256
ieșitu 95, 96
ii 62
ii Sara 318
ii Tamar 241
-ii 169, 233, 236
iie 42, 163
iinici 42
iile 340
ilia 236
ilie 42, 44, 236
-ime 105, 239
imu 207
imperat 13, 140
impétigă 42
in 127, 162, 171, 224, 227, 228
-imă 191
incepu 224
inclidu 44
inclinu 44
inclisu 44
incoló 193
incólo 193
-ind 174
inderetu 163
indregu-mă 42
-indu 171, 255
indúra-te 129
induráte 129, 226
-ine 169
inel(u) 44, 189, 196
inema 305
inemă 189, 196
infasciolatu 72
influ 224
inghiețu 224
inia 44
iniiți 42, 245
inimă 44, 163, 175, 188, 192, 196, 206, 223, 224
innoescu 127
innotu 127
insorare 152
insu 152
intardjátu 225
inte 163, 179, 189
-inte 57, 169, 170
intielegtu 153
intielegutu 153
intieleptiune 225
intielesi 152
intru 224
-ință 92
-inți 169
inu 154, 207, 223, 225, 237
invescu 42
invește-se 42
investiu 42
io 18, 27, 34, 69, 180, 193, 206, 219, 228, 240, 245, 246, 250, 299, 305
Ioan 299
iptu 43
-ire 239, 249, 251, 253
irini 45
Italia 241
itripsească 86
-iță 91
ițu, -ă 207, 214, 236
-iu 72, 236, 242, 258
Iudăi 166
iuo 180, 257
ivearnă 202

îi 34, 62, 168, 196, 231
îi (vb.) 253
-îi 241
îinelu 196
îinimă 196
îl 34, 62, 168, 174, 232, 298
îm- 81, 264
îmbarbătu 220
îmbarbeți, -te 191
îmbătu 215
îmbearbecu 220
îmbi, -e, -le, -lor 243, 244
îmbilșugare 124
îmbilșugarea 124
îmbla 347, 361
îmblare 87
îmblatu 97, 384
îmblă 177, 182, 338, 351, 362, 387, 394
îmblătescu 190
îmbletu 98
îmbli 198, 352
îmblu 162, 190, 195, 196, 200, 205, 224
îmbrăcatu 298
îmbrăcămente 170
îmbrăcăminte 57, 167, 237
îmbrăcăminte 57, 167, 237, 323
îmbrăcămîntu 57, 170, 237
îmi 34, 196, 246
împartu 189, 215
împarți 362
împarțiu 205
împarțiu 205
împăcăciune 100
împăcătură 102
împăciui 100
împăra 389
împărat (u) 12, 13, 206, 209
împăratăr 13
împăratul 52
împărătoriu 12
împărăție 13
împărechiatu 370
împărechietură 102
împărțu 189
împăturu 189
împeng 171

împengi 171
împensești 171
împenș 78
împenși 171
împetritură 102
împingu 264
împinș 264
împlătură 103
împle 177, 332, 376
împlecat 10
împli 198
împlu 194, 195, 200, 205, 220, 224, 296
împlù 354, 384
împlut 103
împlutură 102
împrejuru 220
împregiuru 220
împresuru 220
împreunari 57
împreună 220
împreunu 220
împrinse 75
împromutu 173
împuciciune 100, 101
împungu 81, 264
împunsu 92
împuta 100
împutăciune 100
împuțiciune 362
împuținu 220
împuțu 257
în 127, 162, 192, 216, 217, 224, 228
în- 257, 263, 264
înainte 44
-înă 191
înălțarii 165
încalțu 214
încă 219
încălțămente 170
încălțăminte 57, 237
încălțămînt(u) 57, 170, 237
încăpu 213
încătrău 193
începăture 59
începere 147
începu 206, 224, 257
începută 95, 97
începute 97
începuturile 52
încetară 336
închepu 213
închidu 44, 192, 194, 195
închiegătură 102
închinație 9
închinăciune 9
închiudu 192, 195
încinde 182, 325, 341
încindu 75, 77, 81, 264
încingă 81
încinge 341
încingu 81, 264
încins 347
încinsătură 102
încinse 75
încinsese 83
încinș 81, 264
încinză 328
încîștigă 340
înco 193
încoace 193
încotro 193
-înd 174
îndămînă 191
îndărăptu 42, 203
îndărăt(u) 191, 203, 209 361, 376
îndemînă 191
îndemnătură 102
îndemnu 237
înderătu 209
îndereptа 92, 352
îndereptatu 360
îndereptătură 102
îndereptu 203
înderetu 191
îndoit 42
îndrepse 42
îndreptu 42
-îndu 213
îndulcitură 102
îndurate 226
înduratu 99
îndurătate 99
îndură-te 226
îndurătură 102
-îne 241
înel(u) 44, 190
înemă 44, 163, 175, 189
înfășurat 72
înfășuru 189
înfigu 42
înfipsă 352
înfipsără 340
înfipș 78
înfla 178
înfli 198
înflu 194, 200, 220
înfricate 97
înfrîngu 81
îngemena 376
înghețat 44
înghiețatu 190
înghiețu 223, 224
înghiți 44
înghițu 192, 194, 257
înghiu 190
înghiuțu 192
îngînăciune 100
îngust 93
-îni 241
înimă 224
înlăîntru 196
înnecu 217
înnoescu 217
înoată 392
însă 182
inse 219
însămi 246
însăți 246
însetoșaremu 87
însoru 194, 216, 217
însoțitură 102
însu, -a 34, 216, 217, 246
însulu 246
însumi 246
insuși 246
însuți 246
înși 34, 384
înșine 246
înșiși 246
înșivă 246
-înt 57, 60
întăiu 190
întăniu 154
-înte 57, 60, 163, 179, 190
întegratu 99
întemeliatu 175
întiiu 44
întindu 264
întingu 81
întinsoare 104
întinș 78
întîiu, -a 154, 189, 198, 206, 226, 243, 245
întîniu 44, 68, 162, 189, 198, 206, 226
întoarseret 88
întoarsetu 297
întorsură 102, 299, 400
întorsuri 299
întorsutură 102
întortu, -ă 93, 376
întorș 79, 81, 336
întrare 86, 87
întratu 95, 96
întrămare 348
întrămătoare 351
între 179, 182, 217, 218
întrebari 57
întrebătură 102
intrebu 202, 214
întregatu 99
întregăciune 99, 100, 101
întregătate 99
întregătură 102
întrege 92
întregi 242
întregie 340
întregu, -ă 217, 242
întri 198
(nu vă) întristareți 89
într-însa 354
într-însă 358
într-înse 354
întru 194, 200
întru 237
întunearecu 209
întuneca 178
întunecăciune 100, 101
întunecu 209, 216
întunereca 178
întunerecu 194, 237
înțeleapte 220
înțeleg 77
înțelegătoriu 104
înțelegătură 102

înțelegea 336
înțelegtu 74, 203
înțelegu 92, 103, 203, 264
înțelegù 73
înțelegui 103, 264
înțeleguse 73
înțelegută 103
înțelegutoriu 92, 104
înțelegutu 73, 74, 92, 102, 103, 175, 264
înțelegutură 102, 103
înțelepciune 9, 92, 93, 164, 212, 225
înțelepte 233
înțeleptu 74, 92, 164, 203, 212, 225, 233, 243, 249, 254, 264
înțelepție 9, 92
înțelepți 92
înțeleptirea 370
înțelepțiune 212
înțelesese 84
înțelesu 92, 249, 264
înțelesutură 102
înțeleș 78, 264
înțeleși 103
învască 74
învăncu 74
învăncù 74
învăncure 74, 87
învăncutu 74
învăngu 74
învăngù 74
învăscîndu 74
învăscu 74
învăscù 74
învăscură-se 74
învăscutu 74, 211
învățătoare 236
învățătoriule 236
învățătură 351
învencut 171
învenge 171
învesci 74
învestire 74
învește 74
învești 74
înveștimu 74
înveștitu 74, 211
înveștiu 257
învie 377, 394
înviere 377
învinc 319
învincături 319
învince 178
învincească 74
învincu 264
învincutură 102
învinge 178
înving(u) 74, 264, 319,
învinsu 264
învinș 81, 264
învipt(u) 75, 264
învins(u) 175, 264, 377, 384
învinsemu 311
învinsese 83
învinş 79, 264
învise 311, 313
înviu 264
învîncu 263
învîncutu 347
învîrtoșătură 102
învîrtoșime 105
învolbu 194
îsu 251
îşi 168, 246
îți 34, 218, 246

jacu 215, 225
jale 150
japa 150
jaru 150
jermu 150
jeru 150
jinu 201, 202, 225
jite 150
jocu 150, 164, 200, 215, 225
jocure 167
joe 215
joi 201, 215, 239
joia 239
joie 199
joră 174
jore 174
joru 174, 223, 224
jos(u) 164, 200, 201, 209, 212, 215
jucîndu 52
jude 24, 191, 199, 215, 220, 238, 239, 240, 241
judeca 259
(nu) judecareţi 367
judecată 58
judecate 58
judecateei 299
judece 24, 240
judeci 60, 191, 220, 240, 311
judecu 188, 191
judeţu, -ă 236
judicu 150
jugastru 235
jugu 199, 206, 237
jumătate 212
juncă 233
juncăi 61, 233
junceei 233
juncu 203
june 203, 215, 225, 243
juneapănu 235
junere 201, 215, 225
junghiare 166
jura 124
jurămente 170
jurămînte 60
juru 150, 164, 174, 200, 215, 224
juruiesc 124
juru-te 174
juzi 60, 240

kero 45
kiept 45

-l' 168
la (art.) 33, 62
la (prep.) 228, 241, 242
la (vb.) 73, 319
lac(u) 113, 237
laciu 164
lacrăme 59, 167, 182
lacreme 59, 163, 233
lacremi 163
lactucă 42
laie 261
lana 150, 189
lance 140
lapădă 220
lapădu 189
lapte 16, 17, 140, 203, 213, 238, 242
laptele 238
laptelui 238
lapţi 238, 239
lapţili 238
lapților 238
lare 261
larg(u) 140, 242
largi 242
lasu 152
lature 239
laţe 167
laţu, -ă 214, 236
lațuri 167
lau 42, 73, 76, 261, 319
laud(u) 162, 189, 159, 229, 250, 251, 256 259, 261,
laudam 227
laudamu 127, 128
laudandu 189
laudare 128
laudasem 127
laudaua 153
laudauam 140
laudă 255, 256
(să) laudă 260
(să) laude 260
laudi 162, 192
(să) lauzi 256, 259
lă 73, 261, 393
lăcremare 212
lăcremezu 212
lăcustă 163, 193, 224
lănă 195
lăpăda 124, 220
lăptucă 42
lărgămînt(u) 105, 339
lăsare 87
lăsaretu 87
lăsase 86
lăsată 95, 97
lăsăciune 101, 299
lăsîciune 100
lătinească 301
lătoriu 261
lătúră 76
lături 76

lăú 73
lăuda 90, 127, 128, 188, 189, 195, 206, 209, 216, 219, 220, 224, 226, 250, 251, 254, 255, 257, 259, 260
(nu) lăuda 128
lăudabil 9
lăudai 229, 250, 257, 258
lăudam 206, 217, 220, 250, 251, 252, 257, 258, 261
lăudamu 189, 226, 257
lăudară 209, 229, 258
lăudarăm 258
lăudarămu 82, 258
lăudarăși 258
lăudarăți 258
lăudare 209, 220, 249, 250, 253, 254, 255, 259
lăudarea 209, 254
(să) lăudaremu 260
(să) lăudarem 260
(să) lăudareși 260
(să) lăudaretu 260
(nu) lăudareți 210, 255
lăudari 260
lăudariei 254
lăudaru 258, 259
lăudase 258
lăudasem 250, 258
lăudasemu 258
lăudaseră 259
lăudaseşi 258
lăudaseţi 258
lăudaşi 212, 258
lăudatu, -ă 189, 229, 250, 251, 252, 253, 254, 258, 259
lăudați 255, 256, 257
(nu) lăudați 209
(să) lăudaţi 260
lăudau 257
lăudavăr 9
lăudă 140, 162, 189, 217, 219, 224, 258
lăudăi 258
lăudăm(u) 82, 129, 162, 189, 219, 226, 256, 257, 258,
(să) lăudămu 260
lăudărosu 229
lăudătoare 210
lăudătoriu 189, 210, 218, 249, 253, 254
lăudîndu 218, 224, 254
lăui 73, 261
lăundu 261
lăuntru 326
lăură 73
lăutu 76, 261
(-)le 31, 33, 34, 35, 58, 61, 172, 191, 198, 219, 230, 231, 234, 238, 243, 245, 247,262, 312
-le (term.) 240
(să) lea 73, 219
-lea 61, 245
leagă 196, 197
leage 196, 197, 214
legați 351
legă 196
legămîntu 105
legămu 196
lege 45, 140, 197, 239
legi 140, 196, 214
legu 196, 208, 214, 224
lei 236
-lei 231
lemnariu 235
lemnu 205, 216, 223, 230, 237
lemnul(u) 113, 230
leneş 41
lese 191
leşiă 211
leu 45, 235, 236, 240
(-)li 31, 34, 35, 45, 191, 198, 231, 232, 235, 248
-li (term.) 240
lia 44, 203
liai 203
liapădu 189
liartă 44
liaspede 189
liau 44, 154, 203, 207
libertu 202
lie, 76, 129
liee 129
liepure 44, 154, 198, 207, 225
liertu 44, 154
liertate 42, 44
liertatzune 44
liertăciune 44
lieu 129
-lii 247
limă 42
limbă 125, 131, 202, 214
limbricu 192, 235
limpede 192, 243
limpezie 105
lingu 81, 93, 264
linş 264
linte 16, 17
lintre 195
linu 44
liinu 207, 223
liițu 207
-liu 236
ljinu 150, 154
ljepure 150
lîna 217
lînă 138, 195, 217, 234
lîciu 164
lîng' 195
lîngedu 86, 298
lîngedlu 86
lîngizi 299
lîngoare 86
lîngorei 67
lînu 154, 225
locu 194, 198, 208, 237
loculû 232
locure 167, 237
(-) lor(u) 35, 63, 172, 198, 230, 231, 241, 247
lovitură 42
lu 76
(-)lu 28, 31, 33, 34, 35, 37, 61, 62, 63, 200, 210, 228, 230, 231, 232, 238, 242, 243, 247, 248, 300, 301, 315, 321, 370
-lu (term.) 236
lua 203
(nu) lua 256
luam 261
luare 86, 203, 255, 261
luarei 165
luase 84, 254
luasem 261
luat(u) 34, 261
luați 203, 255, 261, 348
luă 163, 195
luăi 261
luăm 203
luămu 261
luătoriu 261
Luca 232, 242
lucanică 45
Lucăi 242
luceafăr(u) 168, 236
lucernă 45
Lucî 242
Luco 233
lucoare 239
lucrarea 359
lucrătură 102
lucru 237
lucrulu 63
lucrure 59, 167, 237, 304, 312, 351, 366, 384
lucrurele 316
(-)lui 30, 37, 62, 172, 200, 231, 241, 242, 247, 248, 300, 301
luîndu 163, 190, 196, 261
lume 239, 240
lumiei 296, 354
luminasetu 83
luminatu 95, 96
lumină 140
luminăciune 100, 101
luminătură 102
lumine 59, 167, 233
lune 59, 167, 233
lunecăciune 100
lungi 242
lung(u), -ă 194, 242
lunia 239
lunjina 150
luntre 192, 194, 195, 239
luo 163, 195, 296, 316
luomu 301
lupchi 202
lupi 202
luptă 203, 234
luptătoriu 103
luptătură 102

lupu 221, 235
lupulû 34, 232
ɪuundu 163, 190, 196, 255
lyau 45

-m 18, 69, 82, 88, 227
macină 255
mai(u) (subst.) 207
mai 62, 214, 219, 243, 305
mai (apoi) 243
mai (denainte) 387
mai (ieri) 243
maiestru 191
malagma 45
maliu 44, 236
mallyiu 45
maltu 426
mamă 190, 241
mana 127, 189
mană 129
manâ 150
mancà 142
mane 189
mania 262
maniu 262
manuclile 44
manupliu 131
mare 41, 216
mare (subst.) 319
mari 57
Maria 241, 242
Mariai 30
Mario 233
mariei 61, 319
Mariei 241
margene 171
margenele 240
margine 239
marturi 389
marți 239
marţia 239
masă 162, 187, 189, 197, 223, 224, 230, 234
mascuru 208, 235
mase 262
masem 262
masemu 262
maseru, -e 262
maseși 262, 264
masetu 262
masu, -ă 262
maș 79, 262, 264
matoru 371
maturie 105
mață 44, 163
(-)mă 34, 191, 205, 219, 250, 258, 348
măcar 248
măcelărie 105
măduă 205
mădulare 57, 58
mădulariu 57, 236
mădulări 57
măestru 214
măi 247
măndată 42
măngăiase 67
măngăiatu 67
măngăitoriu 67
măngănietură 68
măni 174
mănuchiu 131, 176, 208, 236
mănunchiu 176, 207, 216
mănuntă 322
mănuntu 176, 205, 207, 243
măr(u) 43, 189, 235, 237
măria-ta 246
măriei 315
mărime 239
mărita 210
mărturiă 221
mărunt 176
măruntu 207
măsariu 235
măsea 208, 232
măseauă 232
măselă 232
măsele(le) 233
măsesem 262
măsură 205, 207, 220
măsuru 220
mău 191
me 147, 228, 230, 246, 247
me- 191
-me 205
(a) mea 129, 150, 196, 218, 233, 242, 246, 248
meale 218
meare 43
mearsere 86
measă 162, 187, 197, 207, 224
mease 162
measer 376
measeri 300, 309, 311, 362, 394
measeru 5
meazăzi 195
meei 246
mei 243
meiu 44, 207
(ale) mele 242, 243, 244, 248
meloru 246
menciună 170
menciunoasă 170
menciunos(u), -și 170, 389
mene 169, 190, 224, 247‘ 384
Menervii 171
meni 66, 246
mente 169, 182, 190
mentea 188
menţimu 169, 336
menţiră 169
menţitu 170
menţiți 169
menți-veți 170
menți-voiu 170
meoru 246
mere 237
mergătoriu 104
merge 140
mergea 336
mergu 264
merinde 42
merș 79, 264
mes 42
mesa 224
mesă 42
mescu 263
mese 45
meseei 61
meserătate 5, 99, 307, 311, 312, 361
mesereare 5, 99
meserearea 5, 307
meserează 5
meserериei 61
meserernicu 99
meserescu 5, 99
meseretate 239, 304
meserezu 5, 99
meserire 5
meseru 99, 243
mestecătură 102
mestecăture 233
mesu 45
mesúra 127, 129, 163
mésura 127, 219
meșteșug 124
meu 242
mi 63, 196, 198, 219, 246, 247
mi- 246
miai 246
micu, -ă 242
mici 242
midi-locu 188, 225, 226
midiu 198
mie 45, 227, 246
mie 61, 167, 243, 245, 328
(ai) miei 244, 248
miediu 163, 198
mielu 150
miercuri 239
miere 163, 239
mierlă 194
mierță 160
(ai) mieu 63, 191, 199, 200, 242, 246, 248, 425
miez-loc 164
miezu 212, 236
miezuri 236
mii 167, 245
mijloace 237
mijloc(u) 164, 188, 198, 208, 212,215, 225, 237
minciună 44
minciunosu, -ă 336, 403
minciunoș 333
mine 190, 191, 192, 224, 241, 246, 247, 297, 328, 336
mingiune 44
mintă 333

minte 16, 17, 190, 230, 239
minteei 233
mintei 58, 167
minţescu 257
minţii 58
mințu 257
minunatu 237
minune 207
minunele 168
mio 63, 243
mirate 98
miratu 237
mirăciune 100, 101
mire 238
(mă) miru 207, 250
misale 42
miser 5
miseratu 99
misericordie 5
misicare 226
misicu 192, 199
misu 199
mişcu 199
mişel 5
mișelame 239, 304
mișelătate 5, 100
mișelie 5
mișelu 236
miu 63, 200, 318
miui 246
mîe 226
mîi 66, 206, 255, 262
mîie 66, 190, 262
mîietoriu 218
mîind 66
mîine 196
mîi-ta 241
mîiu 66, 189, 190, 209, 262
mîna 219, 232, 237, 239
mîná 66
mînatu 190
mînă 138, 194, 195, 196, 218, 220, 232, 235, 241
mînătoriu 218
mîncare 218, 307
mîncari 165
mîncarii 359
mîncă 247
mîne (vb.) 226, 255
mîne 190, 196, 229
mînea 66, 262
mînecate 97
mînecu 229
mînei 241
mînele 241
mînere 262
mîne-ta 241
mîngăetoriu 67
mîngăitoriu 192
mîngăiţură 68
mîngăniá 68
mîngîitură 300
mîngîiu 67
mîngănietură 102
mîni 60
mîni (vb.) 66, 174, 206, 226
mîniătoriu 218
mînie 42, 226
mînile 241
mîniu 189
-mîntu 105
mînu 60, 174, 194, 218, 235, 241, 385
mînu (vb.) 190
mînuă 232
mînule 60, 241, 319, 328, 336, 339, 341, 384, 389, 395, 400, 401, 403
mînulor 60
mâna 127, 219
mâni 147
mânia 190
mnele 140
moale 131, 240, 243
moară 234
moarte 149, 150, 197, 239
modru 208
moi 154, 240
mola 141
mole 207
moli 154, 240
moliandu 189
moliciune 100, 101
moliu 44, 45
monte 140
morimu 224
moriu 187, 198, 257
mormente 170, 190, 333
morminte 190, 237, 361
mormînte 60
mormîntu 190, 237
mormînturi 237
mortăciună 358, 387
mortăciune 100, 101, 376
morte 149
mortu 188
morţiș 125
mreană 194, 216
-mu 82
muarte 197
mucu 236
muguru 236
muiare 43, 225
muiare 255, 262
muieare 220, 223
muiere 91, 154, 220, 229, 230, 239, 241
muierea 31, 230, 231
muieri 229
muieria 31
muieriei 316
muiiare 198
muiandu 255
muiindu 255
muindu 189
mulcimea 150
muliare 44, 45
muliere 44, 141, 154, 198, 225
mulieare 223
mulgătoare 104
mulgu 81, 257, 263, 264
mulsu 264
mulș 264
mult(u) 240, 242, 243, 244
multora 220, 228
multoru, -a 228, 244
mulţie 105
mulţime 205, 239
mumare 241
mumă 190, 241
mume-săi 243
mumîne 241
mumîni 241
munte 15, 194, 233, 258
munteanu 191
mur(u) 42, 194, 235, 236
muri 198
murimu 224
muritoriu 188
mursăcare 178
murseca 178
mursicu 199
murșicu 199
muscă 234
muschiu 194
mustață 221
mușchiu 236
mușcu 198
muște 234
(se) mută 250
mutu (vb.) 211
mutu, -ă 200, 243
muţi (vb.) 210, 211
muţi 200, 210

nalbă 202
napu 235
nare 239
nari 57, 239
nas 140
(mă) nascu 250, 263
nasuri 236
naște-va 295
nă 247
născătoriu 104
născumu 75
născută 95, 97
născutu 95, 96
născutură 102
ncliadu 44
nclină 45
nclini 45
-ndălui 255
-ndu 254
ne 191, 219, 224, 246, 247
-ne 191, 241, 248 260, 262, 263
nea 197, 216, 233, 253, 322
neae 197
neaei 233
neagă 124
neam 124, 125
neamic 42

neaoa 321
neaţe 42
neaua 233
neauăi 233
neave 203
necărtulari 361
necătură 102
nece 180, 191, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 307, 313, 333, 336, 338
neci 180, 342
nedulcii 300
nefaptu 94
negă 124
negelu 214, 236
negoaţă 236
negoțătorie 173
negoțu 236
negre 233
negri 198
negru 191, 200, 223, 233, 243
negu 214, 236
negură 214
neînțelegătură 102
nemănui 245, 366
nemenciunosu 170
nemene 245
nemeni 245
nemeresc 113
nemic 180
nemica 182, 313
nemică 100, 180, 296, 299, 304, 307, 322, 325, 361, 362, 364, 377, 384, 386, 389, 403
nemine 245
neminea 176
nemu 242, 245
nemulu 245
nemunui 245
nemurui 245
nepotincios 173
nepotinţă 173
neraire 42
nes- 248
nescanţi 244
nescâtu 244
nespurcăciune 100
neștine 323, 325
neştiuțu 95, 97
neștiundu 174
neștiută 97
neștiutură 102
nevăzutură 102
nevendecare 172
nevoiescu 253
-ngu 93
njelu 150
njeu 63
nju 63
ni-(se) 191, 192, 224, 247
-ni 241
-niă 206
-nic 125
nice 191, 227, 351
nici 180, 191
niciunu, -a 244
nie 45, 129, 199
nieu 63, 199
niforse 42
niforte 42
nilie 44
nimărui 245
nime 245
nimene 171, 220, 242, 243, 245, 364
nimenea 366, 367, 369
nimere 245
nimic, -a 180
nimu 245
ninge 264
ningu 93
ninse 264
ninsoare 254
ninsu 264
nioaspe 42
niraire 42
-niu 206, 236
noaă 163
noaăi 166
noao 163, 200
noapte 203, 239
nodătură 102
noei 233
noi 16, 198, 245, 246, 247
noi (adj.) 203, 242, 244
nomu 45
nópte 153
nora 232
noră 218, 232, 235, 241
nori 176
noru 193, 218, 235, 241
noruă 232
noru-mea 218
nostrei 246
nòstri 211
nostroru 246
nostru 246
nostrui 246
nostru 209
noștri 211
nou, -ă 190, 199, 200, 203, 204, 233, 236, 242, 244
noua 233
nouă 190, 202, 246, 247
nouă (num.) 190, 243, 245
(al) noуăle 245
noue 242
-nptu 93
nu 191, 192, 219, 297, 302
-nu 237, 257
nucu 235
nuiea 208, 218
nuieală 218
nuieale 217
numa 45
numai 244
număr(u) 230, 236
nume 45, 60, 205, 220, 230, 238, 239, 240
numele 238
numeloru 238
numelui 238
numene 60, 238, 239, 240
numení 60, 178
(s-au) numenitu 371
numere 230
numeri 230
numí 70, 178
nuntei 58, 167
nunții 58
nuori 31, 176
nuorii 31, 354
norili 31
nouru 176, 230, 236, 297, 322, 337
nurori 218, 241
nuru 218

o (art., pron.) 188, 219, 247, 395
o (vb.) 253
o ! 228, 260
-o 233
oaie 198, 203, 204, 239
oala 150
oală 194, 208, 234
oame 228, 229, 230, 236
oamene 24, 240
oameni 24, 220, 228, 229, 236
oamenii 62, 154, 231, 232,
oamenilor 220
oamet(u) 98, 328
oamini 191
oara 62, 389
oară 42, 62, 234
-oară 190
oare 218, 248, 253, 312
oare- 190
-oare 102, 239, 249
oarecare 232, 244
oarecine 253
oarecînd 190, 253
oarecîtu 244
oarfăn 42
oarze 59
oasă 235, 236, 238
oasăle 235
oasăloru 235
oaspe 42, 215, 238, 240
oaspete 240
oaspetele 63
oaspetu 240
oaspeți 240
oaspile 63
oaste 239
oaştile 240
oave 204
obligului 43
oblițare 194
observescu 43
ochi 225, 226
ochilî 34
ochiu 154, 207, 208, 216
ochiûlû 232

oclí 225, 226
ocliu 44, 76, 154, 208
oclu 208
(se) odihnise 27
oftu 203, 204
oiu 27, 253
oltariu 175, 190, 223
omenescu 228, 229
omenie 228, 229, 361
omlu 31
omu (vb.) 218, 253
om(u) 24, 31, 98, 192, 204, 220, 228, 229, 230, 231, 235, 236, 240 241
omule 236
omul(u) 31, 113, 230
ona 244
onchiu 193
opt 243
optu 203, 204
optu (să) 90, 91, 305
(al) optulu 61, 62
-or 244, 249
óarbă 153, 162
oarbe 162
orbiciune 101
orbitură 102
orbu 224, 243
ordine 42
ordu 42
ori 218, 248, 253
-ori 218, 241
oricine 248
oricîtu 244
oriă 249
-oriu 95, 102, 103, 104, 218, 246, 249
oru 253
-oru 220, 237, 249
orzu, -ă 236
os(u) 20, 105, 206, 235 236, 238
osie 190
ospătărie 105
ospăț 125
osulu 235
osului 235
oțetu 190
ou 192, 199, 236, 242
ouă 236, 242

pace 32, 45, 168, 213, 239, 311
paceei 61, 311
pacei 165, 239, 242
pacele 168, 240
paganu 189
(se-i) paia 155
paie 66, 67
pake 32, 45
paliu 44, 236
palme 59, 165, 233
pana 224
pană 223, 234
pane 140, 189
(se-i) para 155
pară 67
(mi se) pare 34, 67, 312
pari 209
parintili 45
parte 238, 239, 242, 246
partea 238, 245, 246
parteei 239
partei 239
partii 239
parți 58, 165, 189, 238, 239, 387
parți-ei 238
parțile 58, 238
parțiloru 238
paru 236
pasă 304, 336
pasăre 239
pasere 387
paseri 387
pasî 225
pastiune 72, 171, 188
pasu 176
Paște 59
pașu 176, 236
(se) pate 69, 377
pateme 59
patru 203, 243, 245
aî patrul(u) 61, 62, 316
patu 69, 257
patu 390
pață 69
pați 69, 256
pațu 69, 257
pavăză 125
pază 125
păcat(u) 45, 188, 190, 191
păcurariu 235
păducelu 236
păduche 235
păduchiu 235
pădure 113, 217
pălude 217
pămente 170
pămentescu 170
păminte 236
pămînt(u) 177, 202, 237
pănare 99
pănatu 99
pană 193
pănătate 99
pănătezu 99
pănezu 99
păptu 191
păr(u) 131, 187, 188, 190, 202, 209, 233, 235, 236
părea 66, 262
păreachie 194
păreasemi 203
păreate 199, 210
părente 190
părete 238
părieate 210
părinte 91, 92, 199, 220, 238, 239, 249
părintili 45
părinți 190
părinții 45
părosu 188
părumb 44
părundu 174
părți 165, 189, 239
părției 239
părții 239
păsá 177
păsați 307
păscută 95, 97
păstoriu 235
păstură 102
pășește 256
pășí 225, 256
pășune 72, 171, 188, 212
pătrundu 81, 217
pătrunș 81
pățescu 69, 257
pățește 257
pățí 256
(au) pățit 347
păvementu 203
păzea 336
păzesc 43
păzire 87
pceale 202
pe 76
-pe 263
peană 190, 191, 223
pecatu 190
pecingine 42, 207, 239
pecioru 177
peducliu 44
peindu 155
peitoriu 66
peiu 66
pena 223
pentru 34, 179, 209, 336
pentru că 219
pentru ce 326
pepene 238
pere 233
perí 66
peri 163, 188, 190, 202, 209
periciune 101
pericul 42
perii 45
perindu 155
peritoriu 155
perlyi 45
peru 163, 187, 190
pescu 32, 42, 45
pește 32, 42, 45, 238
petrecumu 75
Petreo 233
Petru 230
pețescu 212, 257
pețește 256
peți 225, 256
pețire 212
piară 66
picior(u) 45, 177, 202, 212, 237
picale 202

piei 66
pieie 66
pieitoriu 155
pieiu 198, 209, 257
piele 239
pieptariu 236
pieptene 238
piept(u) 45, 191, 198, 199, 202, 223, 227, 237, 238
piepture 238
pierdu 163, 263
pierdui 263
pierdumu 75
pierdusem 263
pierdutu 263
pieri 65
pieria 187
pieriu 65, 198, 209, 257
piersecu 235
pieru 257
pierzarei 165
pierzătură 102
pietre 59, 233
pietra 199
Pietre 230
Pietru 241
piiae 187
piiatră 198
pilă 42
piloniu 86
pin 42
pingu 93
pinu 42, 235
pîine 196
pînă 193, 358
pîne 16, 17, 149, 196, 207, 239
pînele 240
pîntece 45, 190, 239
pîntecu 45
pîre 207
plac 45
place 208
plangu 189
plăcea 262
plăcintă 234
plămînă 217
plăsemu 311
pleagă 42
plecaretu 87
plecatu 95, 97
plină 191
plinăciune 325
pliniciune 101
plinu 190, 243
plîngu 264
plînsoare 93
plînsu 93, 237
plînş 79, 264
ploao 163
ploo 163
ploandu 255
ploare 255
ploă 163
ploiatu 203
ploao 163
plopu 188, 217
plouatu 203
plouă 200
ploundu 255
plumînu 194
poame 233
poarcă 42
poartă 197, 230
poarte 59, 197
poată 262
(se) poate 250
(nu) poate hi 386
pociu 254, 262
pociu + inf. lung 254
pomătu 389
pomeate 389
pomînt 177
pomu 233, 235
popa 241, 304
popă 232, 241
popeei 304
popei 241
popi 241
poplu 217
popoară 209, 230
popoare 236
poporu 188, 224, 230, 236, 392, 395, 400, 401
porcelu 213
porci 213
porcu 194, 213, 235
portu 197, 200
porți 197
porumb 44
porumbariu 236
porumbu 203
poruncă 42
postrare 147
potea 173
potemu 163
pre 58, 179, 203, 209, 217, 218, 220, 242, 247, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 315, 326, 327, 328, 332, 336, 395
precepu 213
pre de supra 333
pre în 34, 179, 304, 307, 336, 371
pre în ce 317
pre-întru 34, 179, 307
pre 'ntru 179
prea 219, 243
prea-bine 219
preagetu 220
preasăru 220
preceape 348
precepe 178
preceput 92
preceputoriu 92
preceputură 102
precum 180
preîntru 209
pren 34, 328, 333, 377
prentru 34, 307, 322
pre-spre 179
preste 179, 299, 300, 311
presură 220
pretineșug 124
pretor 301
pretundu 217
pretutindinea 210
preutu 348
(se) preveghe 312
preveghea 348
prevegheare 166
preveghia 178
preveghiare 166, 351
preveghietură 102
priceape 178
pricepu 257, 263
primăvara 245
primu, -ă 245
prin 34, 179, 328
prindu 81
prinsul 299
prinsoare 254
prinsură 102
prinș 79, 264
privesc 113
priveghiu 125
(să să) prîndză 333
prînzescu 69
prînzî 69
prînzu 69
proaspătu 204, 205
prune 233
prunu 233, 235
pue 226
puetoriu 67
pui 66, 206, 223
puie 66
puietoriu 218
puiind 67
puind(u) 66, 67
puitoriu 66, 192, 195
puiu 66, 257, 263
puînd 66
pulbere 202, 239, 341, 403
puliu 44, 45
pulyu 45
pumn(u) 140, 205, 211, 236
pună 190
punătoriu 218
pune 66, 226
punere 218
pungu 92
puni 66, 154, 174, 175, 206, 223, 226
punia 190
puniătoriu 218
punie 66, 226
punindu 67
puniu 154, 257, 263
punsu 92, 264
punș 264
punte 194, 239
puntu 92, 93
puntură 92, 102, 264
punu 194, 257, 263, 264
purcea 194
purceasetu 81

purcedu 81, 217, 264
purcelu 236
purcesemu 81
purceș 264
purece 238
purice 191
purtă 197
purtămu 197
purtătoriu 197
purtătură 102
pururea 216, 228
puse 26, 264, 315
pusei 264
puseși 26
pusoare 104
pusori 389
pus(u) 26, 264
puș 26, 79, 182, 264, 340
putană 43
putea 253, 262
putem 163
putinte 92
putință 92, 234
putinți 92
putîndu 262
putoare 239
putredeaște 305
putredi 65, 72, 178, 213
putredu 212
putregiune 212
putrejune 212
putrezi 72, 178, 213
putreziciune 101
putui 262
putum 377
putumu 79
pututu 262
puținu 220

quand 141
quale 141

ra 163
radu 81
ramu 237
rape 69
rapede 189
rapi 69
(să) rapie 69
rapiu 69
raru 243
rază 234
-ră 81, 82, 102, 237, 259
răcescu 163
răci 163
răcoare 163
rădăcine 59, 167, 233
răi 163
răie 329
răii 300
-răm 262
rămasu 95, 97
rămaș 80, 336
rămăni 174
rămăsutură 102
rămîie 64
rămîitoriu 66, 104
rămîiu 66, 191
rămîne 67, 322, 326
rămînea 322
rămînere 262
rămîni 66
rămînie 67, 328
rămîniend(u) 67, 154, 171
rănunchi(u) 207, 236
răpaos 342
(să) răpaus 182
răpausă 311, 312
răpede 243
răpesc(u) 69, 189, 204
răpezitură 102
răpiciune 101
răpitură 102
răposați 318
răposătoare 104
răsaie 67
răsară 67
răsare 67
răsărite 98
răsăritu 237
răscumpărătură 102
(să-și) răscumpere 389
răsfățătură 102
răspunde 163
răspunde-m-veri 340
răspundu 149
răspunsuri 236
răspunș 80, 264, 336
răspunzu 191, 194, 209, 263, 264
răsuflatu 98
răsufletu 98, 347
răsuflu 98
-răși 259
rătăcesc 216
rătăcire 86, 87
rătăcitu 212
rătăcitură 102, 348
rătundu 137, 163, 193, 195, 224
-răți 82
rău, -a, -i 133, 163, 191, 209, 242
răutate 100
răutăți 189
-re 81, 86, 89, 104, 167, 191, 228, 235, 236, 237, 238, 245, 254, 255, 259 260, 262, 263
rea 163, 196, 209, 218, 233, 242
-rea 245
reace 163
reale 218
rece 243
recomendescu 43
rei 191
reime 105
rele 242
remaniu 191
-remu 85
repejunele 168
repuie 66
repuiu 66
res 191
resina 141
respondiu 263
respundiu 191, 264*q*
-reși 85, 260
retru 209
-retu 85
reu 140, 191
-ri 85, 236, 237, 260
riapede 189
ridiu 253, 264
ridu 224
-rim 85
rimă 234
-rimu 85
-ritu 85
rîu 177, 187, 192, 195, 209, 224, 316
-riu 236
riure 59
rîd(u) 138, 209
rîde 163
rîdere 254
rîdu 81, 224, 255
rîmă 192
rîncedu 243
rîndunea 194, 216*z*
rîndunică 45
rîpă 192
rîsu 254, 264
rîș 81, 264
rîu 15, 138, 163, 177, 187, 192, 195, 209, 224
rîure 333
rîzi 209
rîzu 263, 264
ro 230
roaei 233
roaoi 61
roata 150, 234
roată 234
robiu 164, 217
rodu 81, 264
rogăciune 173
roge 210
rogi 210
rogu 210, 219
roibu 164, 217
Roma 230, 241, 242
romanu 189
românesc, -ă 173
Rosali 173
rosia 226
rostu 209
roș 81, 264
roșiă 198
roșie 226
roșiu 198
roșu 198
rotundu 163, 224
roua 233
rouă 231, 233
rouăi 60, 233

rouei 61
-ru 81, 236, 257, 259
rudă (de cai) 43
rugație 9
rugăciune 9, 194, 223
rugăciunele 168
rugăciunei 61
rugămente 170, 384
rugăminte 57, 237
rugămîntu 170, 237
rugi 214
rugu 214, 235
rumegu 86, 214
rump 342
rumpe 178
rumpș 264
rumptu 264
rumpu 81, 255, 264
rumsă 342
rundunea 194
rupe 178
rupse 342
rupș 81
ruptu 264
rușinăciune 100, 101
rușine 141
rută 333

sa 195, 217. 218, 233, 242, 243, 246
sabacu 217
sacu 236
sai 66, 155, 223, 246
saie 66
saiu 66, *155, 207, 209*, 257
sală 218
salca 239
salcă 177
salce 177, 239
sale 218, 242, 243
sanitate 147
(ii) Sara 62
sară 162, 168, 189, 223
Sarăei 61, 62, 318
Sarăi 61
sarcenă 172
sarcine 59, 233
sare 131, 239
sari 155, 223
sariu 155, 209
sat(u), -e 237, 298
sau 253
sau unde 299
saucu 217
să 85, 163, 260, 312, 318
să „si" 180, 254, 297, 298, 300, 302, 305, 309, 311, 313, 321, 323, 325, 326, 328, 333, 336, 342, 347, 351, 358, 361, 364
-să 249, 253
săa 195, 217, 218
săgeate 59, 167
săgete 59, 233
săi 243
sălaș 124, 125
sălbatecă 220
sămănăciune 100
sămnu 191, 227
sănătate 100
sănătateei 58
sănătatei 58, 239
sănătatiei 61
săptămîne 59, 233
săpun 44
sărbătorin 103
sări 66, 189
sărire 209
sărutare 313
sărutate 97
sărutatu 97
săruta 311
sărutare 88
sărutatu 95
său 63, 193, 194, 195, 200, 240, 246, 253
săva 325, 340, 342
sboru 202, 210
scaimbu 164
scamă 234
scamn 44
scarmănă 220
scaun(u) 44, 194, 237
scavn 44
scădea 262
scăimb 164
scăldătură 102
scăpămu 342
scăpătate 98
scăpătatu 237
scărmăna 220
schimb 164
schimbăciune 100
schimbătură 102
schimbu 190, 213, 217
schiopu 44
scinteia 152
sciu 211, 214
scîimbu 190, 217
scînbiu 190, 217
scîndură 213
scînteaie 213
sclifură, -e 43
scosu 264
scoș 80, 264, 322
scoț(u) 264, 322
scribu 216
scriitoriu 192
scriptă 93, 264
scriptoare 264
scriptu 92 93
scriptură 93, 102, 202, 216, 234, 249, 264, 328
scripțiune 93
scrisoare 93, 254
scrisoariă 249
scrisu 92, 93, 264
scriș 80, 264, 301
scriu 92, 202, 216, 249, 264,
scrivu 202, 264
scroafă 234
scrofa 42
scuipu 257
scula 304
sculătoare 104
sculătură 102
scumpărare 311
scupire 257
scupiu 257
scurtu 216
scutu 237, 339, 342, 401
scutura 220
scutură 220, 255
sdrumicu 210
se 88, 191, 194, 200, 217, 219, 228, 230, 245, 246, 247, 254, 260
-se 73, 75, 259
sea 217
seacetă 220
seamănă 168
seamenă 168
seameni 172
seara 229
seară 162, 168, 223
seate 220
sec 177
seca 153
secerăciune 100, 101, 296
secere 239
secetă 240
seci 242
secu, -ă 223, 242
selbatec(u) 140, 191
-sem 259
sem(u) 64, 65, 251
semențe 172, 296
semenție 172
semenții 172
semință 234
semn(u) 177, 191, 205, 227, 237
semnarea 150
semnătură 102
semtî 128
sene 191, 247
seninu 207, 210
sentiire 128
senu 195
septămînă 211
sera 223
serinu 207, 210
-seși 259
setăciune 100
sete 239
seteciune 101
setos 177
setu 64, 65, 72
seți 64, 65, 72, 251, 302
seu 177
seva 253
sevai 253
sfinte 190
sfinti 190
sfințitură 342
sfîntu 204
sgabia 164

sgabie 217
sgaibă 164, 217
sgură 231, 214
shapte 150
shedu 153
-si 75
siară 189
sie 246
siè 129
siediu 192, 225
siedu 198, 199
siine 214
simțea 93
simțibil 9
simțitură 102
simțu 93
sine 191, 241, 246
sine-mi 247
sine-și 247
sine-ți 247
singe 44, 190
singur(u) 177, 187, 224, 227
sinte 190
sinți 190
siorecu 45
sî 224, 226
sîe 225
sîm 64, 194, 196, 216, 250, 251, 261,
sîmbetcei 304
sîmcea 207
sîmptu 251
sîmpțu 205
sîmtu 207
sîmțu 93, 205, 207
sîn 138
sînge 44, 190, 239, 240
sîn-giorzu 215
sîngine 239
sîngiure 239
sîngur(u) 187, 224, 227
sînt 65, 194, 196, 216, 251
sîntem 64, 65, 251
sînteți 64, 65, 251
sîntu 93, 204, 207
sîntu-juane 215
sîntu-giorgiu 215
sîn-pietru 216
sînție 105
sînțitură 102
sînțu 205
sînu 190, 195, 237
sînuri 237
sîn-zueane 215
slavă 160,
slobozenie 42
smenteală 172
smentesc, -ti 172
smochin 42
smulgu 211, 264
smulș 80, 81
smultu 264
(-)so 63, 193, 195, 200; 241, 243
soacre 233
soare 131, 238
-soare 253
soartă 239
soarte 197, 239
soațe 236
sociu 164, 201
socri 198
socru 194, 200, 233, 235
socrule 236
socu 188, 217, 235
somnu 206, 237
sor(u) 63, 218, 235, 241
sora 232
soră 193, 232, 235, 241
sorbu 257
-soriu, -e 253, 254
sorori 173
sorți 197
sorua 232
soțiă 218
soție 218, 234, 241
soții 218
soținie 241
soțu 214, 235, 301
soțule 236
spaimă 198, 204, 206
sparș 80
spata 341
spată 205, 230, 234, 317
spate 230
spălare 261
spăimîntatu 204
spălu 76
spământeazā 172
spămîntatu 95, 97
spentecat 172
spete 230
spicu 237
spinare 24
spintecu 190
spinu 235
spră 194, 216, 245
spre 179, 194, 216, 217, 218, 221, 296, 298, 245, 315, 336, 337, 339, 340, 342, 343
sprînceană 191, 213, 216
spuetoriu 67
spuie 66
spuind 66
spuiu 66
spumă 205, 234
spume 205
spumu 205
(se) spune 67, 295, 296, 332
spuneți-vă 307
spuni 66
spunie 67
spuniu 66, 174
spurca 390
spurcare 87
spurcatu 243
spurcătură 102
spuș 80
sta 226, 336
(nu) sta 256
stablu 44, 208
stai 16, 21, 261
standu 189
stare 239, 255, 261
statornic 125
statoriu 125
stați 261
stau 70, 129, 199, 200, 251, 256, 258, 261
staul(u) 44, 131, 208
stavăr 9
stă 219, 226, 255, 256, 261, 329
stăi 261, 329
stămu 261
stări 189
stătătoriu 104, 217, 261
stătătură 102, 347
stătoriu 125, 217, 261
stătu 336
stătui(u) 70, 262
stătumu 75
(să) stè 129, 260, 261
stea 191, 196, 197, 208, 216, 217, 218, 232, 234, 242
steae 197
steag 42
steală 217, 218
steale 208, 218
steate 70, 217
steatem 70
steateră 70
steatet 70
steaua 200
steauă 232
stee 129
(să) steie 191, 260, 261
stejar 113
stelă 232
stele 233, 234
stelele 233
stet 70, 71, 72
stete 261
stetemu 261
stetere, -u 261
stetești 70, 261
stetetu 261
steti 65, 72, 258, 261
stinge 178
stingu 81, 264
stinș 264
stîng 138
stînge 178
storcătoare 337
storsură 102
storș 80, 81
strajă 124, 125
straniu 217
stratu 237, 348
stetiu 70, 261
stră 220
străcuru 189, 209, 220
străinu 217
strămine 299
strămoașă 233

strămoașăi 61, 233
strămtu 209
strămuru 191, 209
strecuru 209
stremuru 191, 209, 216
streptu 93
stricămîntu 105
striinu 369
strimtu 93, 177, 207, 209, 264
stringu 192
strins 177
strîmt 93
strîmtoare 93
strîmtori 93
strîntu 92, 93
strîmtură 93, 102
strîng(u) 81, 92, 93, 138, 192, 264
strînptu 93
strîns 93
strînsoare 93, 104
strînsu 92, 93, 264
strînsură 102
strînș 264
strîntu 93
strunu 216
stupușu 194, 236
su (vb.) 64, 196, 200, 219, 251, 252, 307, 321, 348
(-)su (pron.) 63, 194, 217, 246
su (prep.) 220
-su 93, 102, 236, 249, 253, 255, 258, 263, 264
sua 217
sub 127, 216, 227
subla 208
subtîliatu 225
subtire 225
subtu 216
subțire 216, 243
sudoare 218, 239
sudori 218
sufer(u) 68, 168, 174, 257
sufere 256
suferi 68
suferiu 220, 256, 257
sufletu 92, 237
suflu 98, 208, 216, 220
sugîndu 214
suglitiare 44
sugtu 153
sugu 153, 203, 214, 264
sui(u) 246, 257
suire 86
sum 64, 227, 251
sumptu 251
sunare 351
sunat 333
sunetu 237
sunt 227, 251
suoară 190, 216
supăru 220
superi, -e 191
suplecat 400
suplecu 216
supră 221
suprăgeană 213
supse 203, 214
supș 264
suptu 153, 202, 214, 215, 264
subțire 202, 216
supune 44
-sură 102, 104, 105
surdu 200, 210, 212, 243
surori 218, 241, 243
surzi 200, 210, 212
suspinari 57
suspine 59, 60
suspini 237
suspinu 237
susu 209
sută 243, 245
sute 245
-sutu 102
suu 76
sviteaște 403
svîntu 210

-ș 77, 168, 258, 263, 264
șade 43, 189, 197
-șag 125
șapte 43, 162, 189, 197
șară 43
șarpe 43, 162, 189, 197
șasă 243
șădu 191, 227
șăzî 163
șăzu 163
sciu 210
șca 208, 216, 218, 230, 232, 242
șeade 43, 197, 198, 211
șeală 218
șeale 218
șeapte 43, 162, 197, 211
șearpe 43, 162, 197
șeasă 211
șeauă 232
(se) șede 250, 255
ședea 69, 262
ședeam 69
ședu 191, 227
șelă 232
șele 230, 233
șelele 233
șepte 243
(al) șeptele 245
șerbie 105
șerbu 235 , 323, 395, 401
șerpe 238, 240, 243
șeru 201
(al) șesăle 245
șezi 200, 255, 262
șezu 211, 225, 250
șezumu 75
și (conj.) 141, 211, 216, 226, 227, 248
și (pron.) 196, 198, 219, 245, 246, 302, 326, 390
-și 256
șiade 189
șiapte 189
șiarpe 189
șie 202, 225
șindilă 212
șine 201
șive 202
șî 224, 227
șoarece 45, 235
șorice 191
ștercu 211
ștercul 233
ștergătoriu 103
ștergu 81, 211, 264
ștерș 264
știetoriu 167
știind(u)82, 213, 255
știință 234
știre 239, 255
știu 210, 211, 214, 251, 254, 257
(nu) știu 219
știundu 174, 213, 255
știut(u) 95, 97, 103
știută 95, 97
știutori 333
știutură 102, 103, 333
știuturiei 316
-șu (term) 236
șueru 211
șugubață 403
șuieru 237

ta 63, 195, 217, 218, 233, 242 246, 251
tacă 262
taci 189, 262
tacu 183, 257, 262
tacundu 224
tae 45, 163, 187
tai 246
taiă 163, 195
taie 190, 195, 262
taiu 43
talăă 218
(ale) tale 218, 242, 243, 348
talia 163, 187, 189, 224
taliandu 187, 189, 224
taliare 44
taliatu 189
talându 163
taliu 44
talle 45
(ii) Tamar 62
Tamareei 62
tardîu 225
tare 62, 243, 248
-tare 99
tarele 62, 125
tata 241
tatal 141

tatani 241
tată 63, 232, 241
tatălu 241, 304
-tate 98, 100, 105
tatei 241
tați 241
tauru 235
-tă 249, 253
tăa 195, 217, 218
tăcătoriu 261, 262
tăcea 262
tăciune 191, 212, 238
tăcîndu 224, 262
tăcui 162
tăcusem 262
tăcutu 262
tăe 163
tăgădui 124
tăi 243
tăia 43, 262
tăiandu 255
tăiare 195, 255
tăiariu 236
tăiă 163, 195
tăie 190, 195, 223, 224
tăiemu 262
tăietoare 104
tăietoriu 190
tăieture 167
tăiia 189
tăiiatu 189
tăiindu 255
tăiînd(u) 43, 215, 224
tăind(u) 43, 163, 187, 189,
  192, 195, 196, 215, 224
tămădui 124
tătîne 241
tătîni 241
tătu 193
tău 63, 193, 194, 195,
  200, 242, 246, 251
(-)te 191, 194, 199, 209,
  217, 219, 228, 230,
  246, 247, 250
-te 260, 262, 263
tea 217
teamătu 98
(nu vă) teamereți 89
teatîi 241
teciune 191, 212
tei 246
temeaie 167
temereți 52
(nu vă) temereți 256
temetu 237
(nu vă) temeți 256
temi 250
temone 43
temu 227, 250, 263
temutu 95, 97
temutură 102
tene 169, 191, 247, 318
tenereță 61
teom 246
te-te 247
tetiune 163
teți 52
teui 246
theatru 150
thronu 150
tie 141, 163, 199
tiene 141, 199
tieni 66
tienia 163
tieniu 192, 225, 262
tiesu 198
tigăi 68
tigăni 68
timp(u) 45, 235, 237, 238
timpulu 235
timpului 235
timpure 235, 238, 392
timpurele 235
timpureloru 235
tinăru 191
tindu 81
tine 191, 241, 246, 247,
  297, 326, 328, 395
tinere 253
tinereațea 61
tinerețe 61
tineretele 234
tineru 191
tinsetu 81
tinș 81, 264
ti-te 247
-tiu 236, 264
tîe 224, 225, 226
tîmbariu(l) 236, 301, 319
tîmple 208
tînăru 243
tîrzie 242
tîrzii 242
tîrziu, -ă 242
tît(u) 193, 207, 242, 243,
  244, 249
to 63, 195, 241, 243
-toare 253
toarnî 88
toartă 93
toate 62, 244, 245
toatî 322
Toma 232, 242
Tomei 242
Tomi 242
Tomo 233
torcu 81, 92, 263, 264
-toriu, -e 91, 253, 254
torsu 92, 264
torș 81, 264
tortu 92, 93, 264
totendile 180
toti 141
totororu, -a 244
(a) totu 193, 216, 233, 242,
  243, 244, 307, 315,
  318, 322, 328
totudeuna 180
totunul 244
tragu 93, 264
trambitia 140
trametiu 257
traș 80, 264
trămesu 264
trămeș 264
trămetu 257, 264
trămețu 257
trămuru 191, 209
tre (num.) 261
tre 218, 243
trebuie 90
trebuire 86, 87
trece 297
trecu 263
trecumu 76
trei 233, 242, 243, 244,
  245
(a) treia 302
(al) treile 61, 348
trele 233, 243, 244
treizeci 245
tremeș 80, 334
tremetu 263
tremur(u) 177, 191, 209,
  400
tri 244
trifoiu 235
tristu 42, 243
trunchiu 194, 236
tsesu 198
tu 194, 217, 228, 240,
  245, 246, 247, 250
-tu 45, 72, 82, 93, 237,
  249, 253, 254, 257,
  259, 263, 264
tua 217
tucsine 150
tui 246
tulbure 208
tundiu 263, 264
tundu 81
tunetu 237
tunș 81, 264
tunzu 194, 263, 264
tupsecare 152
tupsecu 203
-tură 98, 99, 102, 104, 105
turbure 208, 243
turmă 41
turna 318
turnătură 102
turtura 45
turturea 45
tusă 163, 177
tuse 177, 239, 340
tusîrei 244
tute (trele) 244, 245
tutindenea 228
tutindenerilea 228
tutindinilea 216
tutoru, -a 244
tutuloru 244
tuturoru 217, 244
tuți (trei) 244

țară 189 241
-ță 214
țărăi 166
țărțu 245
țăsu 191, 227
țeară 211
țenea 322
țese 178
țest(u) 211, 237, 301
țesu 191, 211, 227, 263
țeși 200
ți 63, 196, 198, 219, 246
ți (vb.) 253
-ți 72, 256
țiară 189
țido 213
ție 66, 202, 211, 225, 226, 227, 246
țiene 211
țienietoriu 167
țietoriu 67, 218
(să) ții 66, 206, 256, 259
(să) țiiă 260
țiitoriu 218
(să) țiiu 259, 262
țiîi 66
(să) țină 256, 260, 322
ținătoriu 218
ține 67, 200, 211, 226, 255, 256, 262
(să se) ține 322
ținea 66, 257, 259, 260, 334
(nu) ținea 256
țineai 257
țineam 257, 258
țineamu 257
țineare 218
țineați 257
țineau 257
ținemu 256, 260
ținendu 171
ținere 254, 260, 262
(nu) ținere 255
(nu) ținereți 255
ținetoriu 67
țineți 255, 256, 260
ține 66, 206, 226, 329
ținiătoriu 218
ținie 67, 325
ținîndu 254
ținu 200, 256, 258
ținui 258, 262
ținumu 75, 258
ținundu 254
ținură 258
ținurăm 258
ținurăși 258
ținurăți 258
(să) ținure 88, 87, 260
(să) ținurem 260
(să) ținuremu 260
(să) ținureși 260
(să) ținuretu 260
ținuru, (-e) 258
ținuse 258
ținusem 258, 262
ținusemu 258
ținuseși 258
ținuseți 258
ținuși 258
ținutoriu 253, 254
ținutu, -ă 95, 97, 253, 258, 262
ținutură 102
-țioru 212
țiparu 86
țiu 225
-țiune 9, 212
țive 202
țîe 163, 224, 227
țîindu 67
țîitoriu 67
țîne 163
țînu 163
-țu 214, 236, 264

-u 16, 20, 31, 34, 70, 73, 127, 130, 173, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 242, 243, 244, 245, 249, 252, 254, 256, 257, 258,
ua 197
ucide 300
ucidere 194
ucidu 81, 214, 264
ucigă 81
ucigu 214
ucisătură 102
uciseiu 70
uciseri 86
uciș 70
udătură 102
ugeru 214
-ui 73, 76, 220, 246, 262, 263
uita 175
uitai 76
uitare 194, 226
uitu 178, 199
-uiu 76
-ul 174
ulcea 194
-ulea 174
ulitare 226
ulitu 76, 199
ulta 175
ultai 76
ultară 76
ultare 86
ultaremu 87
ultu 76, 178
umăr(u) 230, 236
umbletu 237
umblu 177, 190, 194, 195, 196, 223
umbrariu 236
umbră 234
umed(u) 164, 212, 224, 243
umediune 225
umegiune 164, 212, 215, 225
umerariu 236
umere 230
umeri 230
umflă 178
umflu 196, 223, 224
umilit 141
umplătură 103
umple 177, 262
umplea 262
umplu 194, 195, 196, 223, 224
ûmplú 182
-umu 75
una 244, 245, 247
unä 177, 217, 244, 395
unchiu 63, 193, 194
undă 234
unde 180, 187, 307, 348
-undu 254, 255
une 244
une și alte 387
une date 387
unei 244
uneia 244
unele 244
uneori 244
unesprăzece 245
unflu 194
unghe 59
unghele 59
unghia 154, 226
unghiă 207, 234
unghie 233, 234
unghiu 190, 224
unglia 154, 226
unglie 44
unglye 45
ungu 92, 264
uni- 245
uniciune 100, 101, 392
unii 243, 244
unora 244
unoru 241, 243, 244
uns(u) 92, 93, 264
unsoare 93, 254
unsprăzece 245
unsură 93, 102
unș 80, 175, 264
untru 194, 196, 223, 224
untu 92, 93, 264, 299
untură 93, 264
un(u) 174, 224, 232, 242, 243, 244, 247
unui 241, 243, 244
unuia 220, 244
unul(u) 244
-uo 192
uomu 192, 199, 200
uou 192
urare 194
-ură 102, 249

urătoriu 103
urbitură 323
urceoru 237
urciore 209
urdinare 351
urdzirea 354
-ure 59
ureachie 193, 194
urechia 154
urechiă 207
urechie 234
ureclia 154
ureclie 44
ureclye 45
-uri 59, 167, 172
urlare 208
urlu 194, 208
(nu) urma 256
urmare 255, 257
urmă 255, 257
urmează 255, 257
(să) urmezu 257
urmu 255
urnă 43
ursu 235
-uru 236
urzescu 257
urzite 98
urzitu 301
urzitură 102
uscioru 237
uspătătoriu 103
ustia 72, 171
ușa 72, 171
ușă 194, 212, 234
ușcioru 212
ușe 59, 223
-ut 102
-ute 239
-utu 263

(-)va 52, 129, 218, 248, 252, 253, 259, 304, 319
vaca 233
vacă 234
vacăei 233
vaci 233
vaciei 233
vacile 233
vadu 237
vadu (vb.) 256
vai 228, 260
vai 154
vale 131, 207, 239, 240
vali 154, 240
valle 140
vara 52
vară 162, 189, 197, 223
vare 248, 253
vargă 234
vas 206
vasă 236
vasu 236
vază 162, 18, 187, 189, 223, 2626
vă (vb.) 89, 90, 256, 263, 321
vă (pron.) 191, 219, 246, 247, 348
văcariu 235
vădu 187, 190, 195, 215, 224
văduă 177, 234, 390
văduăi 166
văduîi 61
văduu 369
văduvă 177
vădzum 355
văi 207, 240
văli 189
văm 65
văncu 74
văncú 74
văngu 74
-văr 9
vărsatu, -e 237
vărsu 191
văru 190, 191, 201, 202, 209
vărzariu 236
vătămare 203, 212
vătămătură 102
văz 34
văzătoriu 262
văzîndu 34, 35, 262
văzu 226, 228, 262
văzú 200
văzui(u) 35, 70, 262
văzumu 76, 298, 301, 336
văzusem 35
văzut(u) 34, 35, 70, 228, 262
văzutură 102
ve 348
veac 42
veachiă 218
veachie 218
veadră 43
veară 162, 197
vearre 218
vearză 296, 315
vează 168, 187, 223
vechi(u) 131, 154, 194, 208, 218
vecin 236
vecinu 192
vecliu 44, 154
vede 163 228, 255
vedea 35, 128, 216, 256, 262
vedeam 35
vedemu 35
vedere 128, 249
vedi 163
vedia 223, 262
vediendu 262
vediu 128, 226, 262
vediui 262
vediutoriu 262
vediutu 262
vedu 163, 187, 190, 215, 224
vegheare 86, 87
vegeați 297
veghiare 392
veghiu 154
vegliare 44
veglie-te 44
veglitori 44
vegliur 43, 44, 154
vei 64, 196, 209, 218, 231, 252, 253
velre 252
vem 65
vena 162
venă 195
vende 172, 225
vendecare 57, 172
vendecarea 386
vendecari 57
vendecase 172
vendecat 172
vendecă 172
vendecătoriu 172
(să) vendece 172
vendeci 362
vendem 385
vendzi 385
vene 169, 190
vene (vb.) 163, 169
veneaze 72
venedz 172
venerea 172
veneri 172, 384
veni 66, 82, 172, 192, 198, 226
(nu) veni 256
veni 128, 321
venia 163
veniea 129
venietoriu 167
venim(u) 82, 298
venind(u) 95, 155
venimu 190, 210
venira 321
veniră 82
venirămu 82
venire 256
venitoriu 104, 155
venitu 259, 293
venitulu 304
veniu 163
ventre 172, 342
ventu 162, 224
venzi 362
ver 64, 203, 209, 218
verde 24, 242, 243
vere 236, 253
vergea 208, 217, 220
vergeală 217, 220
vérgure 233
veri 64, 65, 73, 162, 175, 196, 202, 209, 218, 248, 252, 253, 295, 301, 302, 304, 307, 313, 316, 317, 318, 326, 339, 348, 358, 385, 389 349

vericare 253
vermu 45
Veronicăi 242
verre 252
verunu 244
vervece 28
verzi 242
vesica 28
vestiariu 166, 189, 236
vestieariu 211
vestiiariu 189
vestiment(u) 72, 171, 188, 226
veșmente 170, 343, 362, 385
vesmînt(u) 72, 188, 198, 211, 212
veșminte 60
veștedu 178
vestedzitoare 403
veșteji 178
veștezi 178
veștiu 211
vestemare 163
vetliu 131
veți 64, 65, 218, 252, 253
vezi 35, 162, 190, 195, 224, 228, 255, 262
vi 191
via 163, 190
viară 189
viaspe 150
viază 189
viă 204, 218, 242
viclean 124
vie 44, 59, 67, 163, 187, 190, 206, 209, 218, 226, 233, 242, 390
viearme 227
vierme 45, 238
viersu 191, 202
vieru 235
viespe 239
vietori(u) 67, 167
vieției 61, 316
vii (subst.) 218
vii (vb.) 66, 206, 226
vii (adj. 236, 242
viiariu 189
viiațeei 165
viie 66
viile 307
viind(u) 66, 155
viitoriu 66, 67, 104, 155
viiu 66, 257
vină 89, 233, 256
vînci 66
vincu 93
vinde 224
vindeca 124
vindecarei 165, 239
vindecăciune 100, 101, 400
vine (subst.) 67, 163, 190, 234
vine (vb.) 75, 196, 296, 297, 298, 299, 301, 321
vinea 163, 326
vineră 75, 299, 301, 321
vineri 239
vineria 239
vinerî 322
vinetoare 67
vinetori 67
vinetoriu 67
vinetu 75
(să) vini 66, 206, 226, 329
vinia 163, 187
viniăriu 189
vinią 218
vinie (subst.) 67, 154, 206, 325
(se) vinie 226, 328
viniviți 245
vino 89, 233, 256
vintre 239, 401
vinu 150, 192, 201, 202, 225, 237
vinvici 42
vioară 234
vipere 233
vipt(u) 43, 95, 97, 237, 392
vipture 237
vipturi 392
virtute 239
virtutea 238
visă 236
vise 75, 167, 372, 387
visu 236, 372
visure 372
visuri 167, 236
viș 81
vișinu 235
vită 234
vite 307
viteaz 124, 125
vitregu 213
viță 195, 218, 234
vițe 218
vițelariu 235
vițelu 236
viu (adj.) 150, 163, 199, 204, 236, 242
viu (vb.) 77, 81, 253, 256
vîltoare 177, 194
vîltur(u) 177, 194
vînatu 190
vînă 61, 162, 190, 191, 195, 196, 234
vînătare 323
vînătoare 104
vîndu 190, 196, 224, 263
vîndui 263
vîndusemu 263
vîndutu 263
vîne 61
vîntu 147, 162, 190, 206, 224, 237
vînture 297, 333
vîrtosu 190, 243
vîrtuciosu 125
vîrtute 190, 220
vîrtutei 58
vîrtuții 58
vlahi 29
voaă 163
voameră 43
voao 163
voare 253
voce 41
voe 197
voi (pron.) 198, 245, 246, 247, 299
voi(u) (vb.) 27, 64, 128, 209, 218, 219, 250, 251, 252, 253, 254, 259, 261, 348
voiam 253
voiaște 197
voie 59, 193, 233
voieaște 197
voiesc(u) 253
voii 253
voiinte 92
voiință 92
voindu 253
voinți 92
voire 253
voitoriu 253
voitu 253
volbu 177, 194
voliu 128, 209
voltu 177
vom(u) 43, 64, 218, 252, 253
vorbă 193
vore 253
vori 253
voriu 209, 253
voru 209, 252
vostrei 246
vostri 211
vostroru 246
vostru 209, 246
vostrui 246
vostu 209
voști 211
vouă 190, 200, 202, 246, 247
vre 203, 217, 218
vrea 66, 191, 197, 253, 261, 342, 351
vreai 197
vream (+inf.) 88, 253, 261
vreare 218
vreau 197
vrei 253
vreie 191
vrem(u) 64, 65, 302
vrere 252, 253
vreți 64, 65, 252, 253, 317
vreu 203, 253
vreunu, -a 244
vrînd 253
vromu 253
vrui 86, 253, 261
vrurem(u) 86, 253
vruri 86

vrurimu 86
vrusem 253
vrut(u) 66, 253, 261, 322, 342, 351, 390
vulpe 201, 203, 204, 239
vultoare 177
vultur(u) 24, 177, 206, 235, 238, 249
vulture 24, 235, 238

za 218
zaci 262
zacu 215, 225
zahare 150
zală 218
zale 218
zaua 218
zăcea 262
zăcîndu 52
zău 163, 191, 227
zăuitatu 348
zboru 210
zburdăciune 100, 101
zdrumicu 210
zece 243, 245
zeci 243, 245
zefyru 150
zei 325
zeii 326
zeu 191, 193, 200, 25, 227
zgură 210
zi 22, 198, 200, 212, 216, 218, 225, 226, 227, 233, 241, 263
zi (vb.) 256
-zi 256
zic 251
zicăndu 255
zice 200, 295
zicea 340
zicere 264, 255
zicîndu 52
zicu 93, 192, 212, 225, 255, 256, 264
zicundu 255
zid 42
zidire 86, 87
zieană 214
zii 218
zilă 218
zile 218, 234, 241
zilei 61, 241
zilele 241
zioaei 61
ziuăi 61
ziuei 61
zinere 150
zinzia 150
zinzic 214
zis(u), (-ă) 26, 70, 95, 96, 211, 249 254, 255
zisăndului 255
zise 26, 70, 71, 213, 249, 256, 295, 296, 302, 309, 315, 359, 360, 375, 385
zisei(u) 70, 264
zisem(u) 26, 70, 71
ziseră 26, 72, 264
ziserăm 264
ziserăți 264
zisere 26, 298
ziseri 70
ziseru 26
zisesem 27
ziseși 26, 70, 71, 264
ziset(u) 26, 45, 70, 72
zisîndu 255
ziș 26, 45, 70, 71, 72, 77, 78, 249, 264, 328, 336, 352
ziși 211
zișu 70
ziua 199, 200, 229
ziuă 150
zizane 150
zî 163, 224, 227
zîc 163
żmulgu 211
zo 193
zosu 201, 212
zu 22
-zu 236, 264
zua 150
zumătate 212
zuoaei 315
-zutu 102
zvîntu 210

INDICE DE AUTORI *

Adamantius Martyrius 28
Aelius, L.S. 160
Agîrbiceanu, I. XIX, XX
Albu, N. XX
Alecsandri, V. XXVII, XXXII, LI, 423
Amiras, A. 284
Anastasius Bibliotecar 283
Andronicus, L. 16
Anonymus Belae Notarius (Anonym. Belae notariu) 38
Antim Ivireanul (Iberianul) XVI, 126, 290
Archirie 329
Archytas (Archit) 14
Arghezi, T. XXVIII
Ariosto, L. 7
Aristenos, Alexios (Aristenu) 51
Aristotel (Aristotele) 55
Armenopul, C. 52
Arnobius 17
Arvinte, V. 420
Ascoli, G.I. 413
Athanasiu Tomaidu Moldovanul 288, 290
Attius, L, 23
Aussonius Grammaticomast 24
Avram, Mioara XIV, XXIV
Axentie Uricariul 284, 292

Babeș, V. 423
Balacciu, Jana XVIII
Bariţiu, G. XXXII, 413, 420
Bartoli, M. 426
Bălcescu, N. XV, XXXII, XXXVII, 284, 288
Bărbulescu, I. 424
Bărnuţiu, S. XXVII, XXXII, LIV
Bellarmin R. 294
Bergner, R. XII
Bianchi, F. 33
Bianu, I. VIII, IX, XV
Blaga, L. V, VII, XII, XIII, XIX
Bob, I. 142, 148, 152
Boccaccio, G. 7
Bocriu, D. 148
Bod, P. 48, 49
Bogdan-Duică, G. XXV, XXVI
Bogrea, V. 432
Boiagi, M. G. (Boiadschi; B.) LV, 41, 42, 43, 44, 45, 72, 85, 86, 92, 149, 150, 151, 152, 154, 276
Boldetti 20
Bonada, F.M. 19
Bopp, Fr. XXIV, 415, 427
Botezan, Ioana XVII, XX
Brateş, R. XII, XVIII
Bréal, M. XXXVII
Breazu, I. XII, XIII, XVIII
Brunot, F. XXXVI
Brutus, L.J. 12
Budai, A. 146
Budai-Deleanu, I. XVIII, XXXIV, XXXVIII, 114, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 413, 420, 423, 428, 430
Bunea, A. XIX
Buzași, I. XVII, XX

Cacavela, I. 293
Caecilius, S. 17, 20
Calderon de la Barca 7
Candrea, I. A. XXII, 420
Canta, I. 284
Cantacuzino, C. 288, 289, 421
Cantacuzino, I. 51, 288, 289
Cantemir, D. XV, XVI, XXV, 113, 124, 161, 291, 293, 294, 430, 431
Capella, M. 11, 17, 19
Caragiale, I.L. XXVII, XXVIII
Caragiu-Marioţeanu, Matilda X
Casaubon, I. (Casaub.) 11
Cassiodorus, M. A. 11, 18, 28, 417
Cato, M.P. 12, 17, 23, 24, 414
Catullus, C.V. 14

---

* Au fost incluse și numele autorilor citați în *Introducere*, *Notă asupra ediției* și *Note și traduceri*.

Cavallioti, Th. A. (C.) 32, 40, 41, 43, 44, 419
Căpitanu, C. 284
Charisiu, F.S. (Charis.) 15, 16, 17, 20, 22, 24, 129, 194, 208, 234, 237, 416
Chesarie (Cesariu) 126, 420
Chiriac 55
Chiriacescu, Rodica XVIII
Chiril (Ciril) 161
Chiţimia, I.C. 432
Cicero, M.I. (Cic.; Cicerone) 8, 12, 14, 20, 21, 23, 24, 55, 206, 414
Cioranescu, A. X, XXI
Câmpeanu, P. 425
Clain, E. 141
Clain, J. 141
Commodianus 213
Compagnoni 65
Comşa, N. 425
Corbea, Th. (Corbe) 56, 178
Coresi 46, 48, 54, 85, 182, 285, 313, 431
Coresi, G. 285
Coresi, A. 285
Cornutus, L.A. 18
Costin, M. XVI, XXV, 49, 161, 284, 292, 410
Costin, N. 284, 291, 292
Coşbuc, G. V, XXVI, XXXV
Coteanu, I. X, XIV, 418, 419
Crusius, M. 285
Cuciureanu, Şt. XXXV
Cuibuş, Ileana XVII

Daisa, Dora LVII
Damaschin 56, 126, 420
Damian, V. 292
Dani, I. XVII
Daniel Moschopolitul 43
Danoviciu, P. 291
Dante, A. 6, 7, 65
Darmesteter, A. XXXVII
David, Doina XVI, XXXIII
Daveluy, A. 416, 417
Dăianu, I. XX
De Caix, A. 415
Del Chiaro, A.M. 108, 110, 111, 288, 290, 421
Del Conte, Rosa XIV
Demosthene 126
Densuşianu, A. VIII, IX
Densusianu, O. VII, IX, X, XI, XVIII, XIX, XXIX, LII, 425, 426, 428
Devoto, G. 416
Diaconescu, Paula XVI, XXXV
Diaconovici-Loga, C. 428, 429
Diez, Fr. XXII, 117, 425, 426
Dimitroviţa, A. (A.D.) 137, 423
Dionisios Halicarnasseus (Dionysiu Alicarn.) 15, 44
Dogiel, M. 290
Donatus, Ae. 18, 27, 245
Dorn, B. 293
Dositheus 375
Dosoftei (Dositei; Dosoteiu; Dosothei(u)) XVI, XXV, 9, 39, 40, 50, 291, 292, 294, 392, 394, 395, 399, 401, 404, 419

Drăganu, N. 420, 430
Du Cange, Ch. (Dufresne) 33, 282

Eclesiarhul, I. 431
Eder, J. K. 420
Eminescu, M. IX, XXV, XXVI, XXVII, 413, 422
Empedocle 14
Enniu, Q. 11, 12, 14, 17, 24, 194, 217, 242, 410, 412
Engel, J. Chr. 144, 288, 292, 293
Endlicher, S.L. 38
Epiphanius (Epifaniu) 52
Eustratie (Eust(r)atiu) XXV, 49, 52, 291, 294, 387, 388, 432
Eutropius 39

Fabricius, J. A. 285, 287, 288, 290, 293
Festus, S. P. XXIII, 11, 12, 14, 131, 217, 242
Filaret (Philaret) 126, 420
Filimon N. XXVII
Filotheus Monacul 288, 290
Filstich S. J. 288
Flacus, V. 18, 417
Fleury Cl. 141
Fogaraşi, Şt. 49
Fonteius 40
Forcellini, E. 77, 146
Fotino, D. (Fotinu) 108, 112, 113, 124
Frîncu, C. 420

Gabelentz, H. C. 26, 30
Galetovski, I. 51
Gaster, M. XXXV, 413, 430
Gellius, A. 22, 23, 24, 129, 417, 418
Gerlach, Fr. D. 17
Gessner, M. 144
Ghenadie (Ghenadiu) 50, 51
Gheorghie Logofătul 284
Ghermanos Nyssis 374
Gheţie, I. XV, XXXIII, LIII, 420, 422, 423, 424, 431, 432
Ghica, I. XXVII
Giosu, Şt. X
Goar, J. 283
Goldenberg, Y. XVII
Golescu, I. 428
Goethe (Göthe) W. 6
Gracchus 12, 414
Gradea, Pia XIV, 424, 425
Grammont, M. XXXVII
Graur, Al. X, 417, 418, 419
Greceanu, R. XVI, 52, 284, 288, 289, 377
Grecu, V. XVI
Grevisse, M. XXXVII
Grimm, J. 427
Grotefend, G.F. 11, 12, 44, 133
Grotius, H. 19

Hahn, J. 33
Hasdeu, B.P. V, VI, XXIII, XXIX, XXXIV, XXXVIII, 415, 418, 425, 432
Havet, L. XXXVII
Heliade-Rădulescu, I. XX, XXXII, XXXIV, XXXVII, XXXVIII, XLV, LIV, 413,

422, 425, 428, 430
Hetco, Maria 424
Hinculov, I. 420
Hjelmslev, L. 430
Hoffmann, J.B. 416, 417, 426
Hogaş, C. XXXV
Homer (Omer) 25, 35
Horatius, F.Q. 12, 77, 155
Humboldt, W. von 415
Huschke, E. 11

Iane 285
Ibrăileanu, G. XXXV, 413, 414
Iliescu, Maria 417, 418, 419
Inocenţiu Ieromonahul 51, 288, 289
Irimia, D. 422, 429
Ioan Chrysostomos (Chrysost.; Chrys.) 44, 52, 54, 57, 99, 100, 103
Ioan(e) din Vinţ 49, 286, 344, 349, 352
Ioanovici, V. 137
Ionaşcu, R. 425
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana X
Iordan, I. VII, XIV, LIII, 423, 425, 426, 429
Iorga, N. XIX, XX, LIII, 430
Iorgovici, P. XLV
Isidorus (Isid.) 8, 12, 19
Istrate, G. XIV, XVII, XXXV, 425
Ivănescu, G. XXXIII, XXXIV, XXXV XXXVI, XXXVII, XLI, XLV LII, LIII, LVI, 413, 414, 415, 418 420 422, 425, 426, 427, 428, 429, 430

Jonguières, M. 293

Katanchich, P. 283
Keil, B. 17
Kézai, S. 38
Kimmel, E. J. 290
Kogălniceanu, E. 284
Kogălniceanu, M. XV, 284, 291, 430
Kopitar, B. (K) 28, 29, 30, 31, 32, 33, 41, 42, 43, 117, 149, 418
Koraïs, A. 413
Körösi, S. 114, 144, 151, 152
Krehl, A. 18, 77
Krug, W. T. XXI, XXVII, XXVIII

Lactantiu, C.F. 205, 427
Lambrior, A. XXXIV, 424, 425, 429
Larramendi, M. 30
Laurian, A.T. VII, XII, XIV, XV, XXXII, LI, LIV, 149, 284, 288
Laziciu, J. 110
Lazius, W. 110
Leake, W. M. (L.) 33, 41, 42, 43, 44, 85, 276
Leumann, M. 426
Ligaridi, P. 287, 365
Lindemann, F. (Lindem.; Lind.) 8, 11, 12, 14, 27
Lipszky, J. 144
Livius, T. (Tit. L.) 24, 29, 418
Loebe, J. 26, 30
Lope de Vega 7
Lucanus, M.A. 23
Lucilius, C. 14, 20, 24, 25, 76, 418
Lucio, G. (Luciu, J.) 108, 110, 421
Lungu, I. XVIII
Lucretius, T.C. (Lucr.) 14, 15, 23, 24, 194, 213, 250, 251, 258, 416, 430
Lydu, I. 39

Macarie, Liliana 417
Macrea, D. XIV, 423, 425, 426
Maior, P. VI, VII, VIII, XIX, XXXIV, XXXVIII, XXXIX, LV, 28, 55, 114, 138, 139, 141, 146, 147, 151, 152, 413, 414, 422, 426, 430
Maiorescu, T. VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XXVII, XXXIII, XXXIII XXXVII, XXXVIII, LI,
Maitaire, 25
Manciulea, Şt. XIII, XVII, XX
Manoliu-Manea, M. 418, 428
Mantuca, D. 41
Manu, N. 148
Many, I.I. XXXI
Marguniu, M. 285
Marini, G. 37
Marki, A. 114, 421
Mareş, Al. 427, 432
Massim, I.C. VII, IX, XIV, 150
Massmann, J.F. 17, 20
Matei, A. XX
Maxim Peloponesanul 52, 289
Mănucă, D. XVIII
Meillet, A. 428
Melchisedec 51, 287, 362, 432
Meletie Syrigo (Macedoneanul) 52, 287, 290
Metodie (Metodiu) 161
Meyer, H. 19, 20, 21, 64
Meyer-Lübke, W. XXII, 418
Micu, S. (Klein) VI, VII, XIX, XXVII, XLVII, 70, 139, 140, 141, 142, 142, 151, 152, 153, 154, 413, 423, 426
Mihaliu 285
Mihăescu, H. 430
Miklosich, Fr. 107, 413, 418, 425, 426, 430
Millot 139
Misail Călugărul 291
Mitrofan 377
Mohl, G. 426
Moisi, P. 329
Moldovan, L. XII
Molnar, C. 142
Molnar, I. 114, 137, 139, 151, 152, 423, 426
Mommsen, Th. XII, 11, 72, 132
Movilă, P. (Mogila) 289, 290
Munteanu, Şt. XVI, XXXV
Mureşanu, A. 134
Murgu, E. LIV, 413, 430
Mussafia, A. IX, XXII, 425, 426, 428
Mustea, N. 284
Muşlea, I. XVIII
Müller, C.O. 12, 17
Müller, M. 413

Naevius, C. 12, 414
Nasturel U. 359
Nădejde, I. XXXIV, 428
Neagoe 284, 285

Neculce, I. 284, 292
Negruzzi, C. XXXII, 413, 422, 423
Nicolau Lacedonianul 293
Niebuchr, B. G. 19
Nistor, G. XVII
Nițu, V. XVI, XVII
Nonnius, M. 12, 17, 23, 27, 37, 151, 235, 243, 248
Novius 23, 27
Nyssenus, Gr. 55

Odobescu, A. VII, XIV, XV, XXIV, XXXII, 54, 428
Onu, L. 432
Opillius, A. 24, 418
Oprea, I. XXVII
Orelli, J.K. 191, 20, 21, 64, 93
Ovidius, P.N. 22, 23, 55, 129

Palladius, R. Aen. 77
Pamfil, Carmen-Gabriela XVI, XX, XXI, XXIV, XXXVI, 427
Panonianul, Daniel Andrei 51, 287, 365
Papadopoulos - Kerameus, A. 43, 287
Papahagi, T. 419, 430
Papirinnus 15, 416
Paris, G. XXXVII
Pascu, G. VII
Patritzi, I. (Petrizi) 265, 287
Paulus Diaconus (Paul Diaconul) 12
Petrescu, Ioana 423
Philippide, A. VII, XXI, XXII, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXV, XXXVI, XXXVIII, 413, 414, 415, 416, 418, 419, 420, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430
Photios 52
Piatrovskij, R.G. 419
Pilutio, V. 294, 407
Platon (Platone) 55, 126
Plautus, T.M. 11, 12, 16, 17, 20, 24, 26, 27, 77, 414, 417
Pleșoianu, Gr. 425
Plinius Secundus 17, 22, 24, 208, 417, 418
Plutarch (Plutarcu) 44
Pollion, C.A. 24
Polybios 11
Pomponius, L. 27
Popa, M. XVII
Popescu, R. 284
Popp, V. 55, 280
Porfirogenetul, C. 283
Pray, G. 108, 111
Priscianus, C. (Prisc.) XXIII, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 26, 77, 129, 131, 193, 204, 212, 416, 417, 426
Probus 17
Procopiu, D. 285, 287, 293, 431
Propertius, S.A. 11
Protase, Maria XX
Puiu Fărcaș, Sidonia LVII
Pumnul, A. (A.P.) VIII, XXV, XXXI, XXXII, XXXV, XXXVIII, LIV, LV, 137, 414, 422, 423, 426
Pușcariu, S. VII, IX, XVIII, XIX, XXIX, 425
Putschius, E. (Putsch.) 17, 18, 24, 28, 133
Pythagora 14

Quicherat, L. 416, 417
Quintescu, N. LI
Quintilian, M.F. (Quintil.; Quint.) XXIII, XXXIV, 8, 9, 12, 14, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 35, 76, 156, 157, 158, 160, 161, 171, 19f, 204, 205, 234, 235, 237, 238, 414, 417, 424

Racoți, G. 432
Radermacher, L. 424
Rațiu, I. XII, XIX
Reteganul, I.P. XII
Roja, G.C. (R.) 41, 42, 44, 149, 151
Roquefort, F. 282
Rosetti, Al. X, 418, 425, 428
Rösler, R.F. 107, 413
Ruffini, M. XII, XIII, 426
Russo, A. VII, 415

Sabo, E. XIX
Salmasius, C. 25
Sallustius, C.C. 22
Sanctius 430
Săulescu, G. XV
Sbiera, I. XXXIII, 423, 430, 432
Scaurus, M.A. 24
Schafarik, P.J. 29, 30, 418
Schiller, Fr. X, XX, 6
Schlözerus, Cl. 111, 421
Schleicher, A. 427
Schmidt, W. 107
Schuchardt, H. IX, 413, 414, 418, 415
Schuller, J.C. 107, 113
Schwandtner, J.G. 38
Scipio, L.C. (Scipione) 19, 64
Seche, Luiza 429
Seche, M. 420
Seneca 77
Servius, M.H. (Serv.) 20, 76, 204, 254
Silvestru 46, 48, 50, 286
Simeon Dascălul 291
Simeon Soluneanul 55
Sirmond, J. 19
Sîngeorzan, Z. XVII
Slavici, I. VIII, 428
Spangenberg, E. 37
Statius, P.P. 77
Stăvăruș, I. XXI
Stoian, I. XX
Strabon (Strab.) 11, 44
Suetonius, T.C. (Sueton.) 152, 205, 217
Sulzer, F.J 290, 420
Szantyr, A. 431

Șăineanu, L. VII, VIII, XII, XV
Șerban, V. XLI
Șincai, G. VI, VII, VIII, XVIII, XIX, XLVI, LV, 114, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 151, 152, 154, 284, 287, 413, 423, 425, 426, 430
Ștefan 329
Ștefan, S. 330

Şuteu, Flora XV, XXXIII, XXXVII, 418, 423

Tagliavini, C. 414, 416
Tasso, T. 7
Tempea, R. 126, 139
Teodosie 125
Teofane Bizantinul 282, 283
Teofilactos Simocata 283, 430
Terentius, A.P. 18, 77
Terentius Scaurus 133
Tertulianus, Q. S.F. 205, 427
Theoctist 161
Thunmann 33, 41, 276, 430
Tiktin, H. VIII, XXII, XXXIV, LII, 425, 428
Titinius, 11, 23
Todoran, R. X
Toma d'Aquino 55
Tordaşi, M. 46, 48, 329

Ţâra, V. XVI, XXXV, XLI

Ulfilas 26, 419
Ureche, Gr. XVI, 161, 284, 285, 291, 292, 432
Ursu, N.A. XV, 419

Valsamon, T. (Balsamon) 52
Varlaam (Barlaam) XVI, XXV, 49, 52,, 287, 283, 292, 351, 352, 372, 382, 428
Varro, T. (Varrone) 5, 12, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 26, 151, 160, 194, 204
Văcărescu, I. 428, 429
Veştemeanul, Th. 51, 288, 289
Viciu, A. XII
Vindicianus (Vindice) 18
Virgilius, P.M. 12, 15, 21, 22, 23, 24, 55 76, 414, 418
Vlastaris, M. (Blastari) 52
Vossler, K. 427
Vulcan, I. XIX

Zacan, E. 329
Zdrenghea, M. 423
Zell, C. 19, 21
Zumpt, A.W. 39
Zonaras, I. (Zunara) 52

Wald, Lucia X
Walde, A. 416, 417

Yako, S. XVII

TABLA DE MATERII

	Pagina	
Timotei Cipariu în conştiinţa urmaşilor	V	403
Notă asupra ediţiei	XXXI	

PRINCIPIE DE LIMBĂ ŞI DE SCRIPTURĂ

(*Scara celor cuprinsă*)

		Pagina din ediţia originală		
	Partea I. Principie de limbă	1—230	1—105	
Nr. I.	Litere latine şi limba română	1	4	
II.	Limba română la început mai curată în forme şi mai avută în cuvinte	3	5	
III.	Curăţirea limbei necesară	6	6	
IV.	Restaurarea celor vechie	9	7	
V.	Curăţirea în ce stă	11	8	
VI.	Formele latine, italice etc.	14	10	
VII.	Dialectele vechie italice. Limba latină	17	11	
VIII.	Limba rustică romană	23	13	
IX.	Forme greceşti în limba latină : *-s* finale, *o*	25	14	
X.	Nominativul român-italic, fără *-s* finale	29	16	
XI.	Altă formă grecească : *-m* finale	34	18	
XII.	Formarea casurilor	39	20	
XIII.	Formarea timpurilor ausiliare româneşti	52	25	
XIV.	Articlul românesc	58	28	
XV.	Articlii — bulgari, albanesi	65	31	
XVI.	Originea pospunerei articlului primariu rom.	70	33	
XVII.	Vechea formă a limbei româneşti	80	37	
XVIII.	Originea şi istoria limbei	83	38	
XIX.	Dialectul moeso-român :			
	a) Cuvinte	87	40	404
XX.	b) Forme	94	43	
XXI.	Dialectul daco-român			
	Catalog bibliografic	100	46	
XXII.	Forme. AA. Gramatece :			
	a) Declinaţiunea :	121	56	
XXIII.	A articlului şi pronumelui	132	61	
XXIV.	b) Cojugaţiunea			
	1) ausiliarelor	137	64	
XXV.	2) timpurilor : presente	142	66	
XXVI.	imperfect şi perfect	149	69	
XXVII.	perfect mai încolo : *ded, feci* etc.	152	70	
XXVIII.	tot mai încolo : în *-ai, -ui* etc.	157	73	
XXIX.	[perfect] : în *-s*	167	77	

			Pagina din ediţia originală	Pagina
	XXX.	a 3-a persoană pl. în *-ră, -re, -ru*	176	81
	XXXI.	prea-perfect şi futur	179	83
	XXXII.	condiţionat vechiu, la moeso- şi daco-români	183	85
	XXXIII.	imperativ şi infinitiv	192	89
	XXXIV.	participie: presente	197	91
	XXXV.	[participie] trecut	200	92
	XXXVI.	[participie] : *faptu*	204	94
	XXXVII.	participiul trecut ca sustantiv	207	95
	XXXVIII.	derivate în *-tate*	216	98
	XXXIX.	[derivate] în *-ciune*	218	100
	XL.	[derivate] în *-tură* şi *-toriu* /	223	102
405		Partea a II-a. Principie de scriptură	231—400	106—182
	Nr. XLI.	Opiniuni despre limba românească	231	106
	XLII.	[Opiniuni] despre modul scrierei	246	114
	XLIII.	Retrospect şi prospect	250	115
	XLIV.	Scopul „Organului"	255	118
	XLV.	Dialectul beserecesc şi latinisarea	261	120
	XLVI.	Latinism	267	122
	XLVII.	Causele schimosirei mai tîrzie	269	123
	XLVIII.	Stilul	276	126
	XLIX.	Ortografia: accentele	278	127
	L.	*-u* finale. Reduplecaţiunea literelor	285	130
	LI.	Principiul etimologic	292	133
	LII.	Necesitatea lui	297	135
	LIII.	Fonetiştii	300	137
	LIV.	Sistema molnariană	305	138
	LV.	[Sistema] clainiană	307	139
	LVI.	[Sistema] şincaiană	312	142
	LVII.	[Sistema] köröşiană	317	144
	LVIII.	[Sistema] budaiană	322	146
	LIX.	[Sistema] P. maioriană	325	147
	LX.	Sisteme moeso-române	328	149
	LXI.	Opiniune despre aceste toate	332	150
	LXII.	Ce ar mai fi de adoptat	340	154
	LXIII.	Oserbaţiuni pentru etimologişti etc.	342	155
	LXIV.	Usul vorbirei	345	156
	LXV.	Fipsarea limbei	348	158
	LXVI.	Regule etimologice /	351	159
406	LXVII.	Alfabetul	353	160
	LXVIII.	— vocali	356	162
	LXIX.	— cosunanti	361	163
	LXX.	Forme. B. Ortografice: cu vocali: ѧ	363	164
	LXXI.	cu ѣ	368	166
	LXXII.	cu -ѣн, -ѣне, ѣнте	373	169
	LXXIII.	cu -ѣн ; ceicalalte	378	171
	LXXIV.	cu -ј	381	172
	LXXV.	cu ѻ	381	172
	LXXVI.	cu ȣ	384	173
	LXXVII.	cu cosunanti	386	174
	LXXVIII.	Altele: în nume	387	175
	LXXIX.	[Altele:] în verbe	392	177
	LXXX.	[Altele:] în particule	395	179
		Adaus		
		Din Psaltirea coresiană (AA)	401	182

ELEMENTE DE LIMBA ROMÂNĂ DUPĂ DIALECTE ŞI MONUMENTE VECHI 183

(Cospectul cartei)	VII	
[Cuvînt înainte]	V	185
Preliminare	1	186

Partea I. FONETICĂ. GRAFICĂ

A. Fonologia (p. 3/187)*

a) Sunete elem. (p. 3/187). Vocali (p. 5/187): primitive (p. 7/188), derivate (p. 21/195), jumătăţite (p. 27/197). Cosunătoare (p. 34/200): vîrtoase (p. 37/201), muioase (p. 45/205), şuierătoare şi cumnate (p. 57/210).

b) Causele schimbarei (p. 69/215): eufonice (p. 70/216), analogice (p. 73/217), tonice (p. 76/219).

B. Ortografia

a) Literele răspunzătoare (p. 81/221). Sistema ortografică (p. 83/222).

b) Regule generare (p. 84/222): speciali: pentru vocali (p. 87/224), cosunătoare (p. 89/225).

c) Semne (p. 92/226); pronunţarea (p. 94/227).

Partea a II-a. FORMATIVĂ. COSTRUCTIVĂ

A. Formaţiunea. Cuvinte elem. (p. 95/228)

a) Formali: formele (p. 97/229).

1. *Declinaţiunea* (p. 98/229); generică: articulată (p. 100/230), I, II, III (p. 104/232), specifică: a numelor (p. 123/240), pronumelor (p. 135/245), participielor (p. 142/249).

2. *Cojugaţiunea* (p. 144/249): generică: primitivă (p. 135/251), I, II, III, IV (p. 153/253); ausiliare (p. 168/261); specifică (p. 169/261).

3) *Derivaţiunea* (p. 177/265)

b) Custătoare: adverbie (p. 184/269), prepuseţiuni (p. 187/270), cojunţiuni (p. 189/271), întreiecţiuni (p. 190/271).

B. Costrucţiunea

a) Cuvîntarea (p 191/272).

b) Compuseţiunea (p. 192/272). Concordaţiunea (p. 193/273).

Regimea (p. 194/273).

[Adaus. Probe de limbă.] (p. 197/275).

		Pagina din ediţia originală	Pagina
CRESTOMAŢIE SAU ANALECTE LITERARE			277
(Scara)			
[Prefaţiune]		V	279
[Notiţa literară]		IX	281
PARTEA I. TIPĂRITE			
Seclul XVI			
I. Tetraevangelul	§ 1— 10	1— 16	295
II. Tîlcul evangeliilor	§ 11— 15	16— 29	302
III. Ev[an]gelie cu învăţătură	§ 16— 20	30— 45	307
IV. Palia	§ 21— 32	46— 82	314
Seclul XVII			
A. Transilvan			
I. Noul Testament	§ 33— 40	83—100	330
II. Psaltirea	§ 41— 50	100—113	337
III. Sicriul de aur	§ 51— 53	114—127	343
IV. Cărare pre scurt	§ 54— 57	127—133	348
V. Molităvnic	§ 58— 60	134—140	351
B. Românean			
I. Pravila mică	§ 61— 62	141—150	355
II. Cazanie, de Govora	§ 63— 65	150—158	359

---

* Cifra din faţa barei reprezintă pagina ediţiei princeps; cifra de după bară indică pagina din ediţia de faţă.

III. Învățături, de Cimpulung § 66 159—164 362
IV. Pravila mare § 67— 79 164—180 364
V. Cliuci § 80— 81 181—185 372
VI. Biblia § 82— 87 185—194 374
VII. Mărgărit § 88— 90 195—203 378

C. Moldovean

I. Cazanie, de Iași § 91— 93 204—212 382
II. Șepte taine § 94— 98 212—216 385
III. Pravile împărătești § 99—103 216—223 387
IV. Liturgie § 104 223—226 390
V. Trebnic § 105 226—229 392
VI. Psaltirea, în proză § 106—110 229—233 393
VII. Parimiariu § 111—115 233—244 395
VIII. Divanul § 116—120 245—249 402

D. Estern

I. Psaltirea, în versuri § 121—124 249—253 404
II. Catehism, de Roma § 125— 254—256 407

Facsimile 409
Note și traduceri 413
Sigle pentru lucrările lui Cipariu 433
Abrevieri 435
Indice :
— *de cuvinte, forme gramaticale și elemente derivative* 437
— *de autori* 467

Fac. de Lb. și lit.
SECȚIA
LINGVISTICĂ
București

Redactor : DOINA POPESCU
Tehnoredactor : MELUȘ TUREAC
Corectura a fost asigurată de
Carmen-Gabriela Pamfil

Bun de tipar : 18.08.1987.
Coli tipar : 33,5. Format 16/70×100.
C. Z. pentru pibilioteci mari 859 (C.3.01)
C. Z. pentru biblioteci mici 4 (081)

Tiparul executat sub comanda nr. 47 la
Intreprinderea Poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49